LETOPIS

Matice slovenske

za

leto 1880.

Vredil

dr. Janez Bleiweis.

Založila in na svetlo dala

Matica slovenska.

V Ljubljani.

Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.

1880.

D 143
C 661
Slovanska knjižnica
Ljub
E. 9003962

Umêteljnost in umêteljna obrtnost Slovencev.

Kulturno-zgodovinska studija; spisal P. pl. Radics.

Predgovor.

Prejšnji čas je umêteljnostim — posebno tako zvanim obrazovnim umêteljnostim — mnogo višje stavil naloge in njih dela meril z mnogo višjim merilom. To pa, se vé, je neizrečno mejilo stvarjanje in veljavo umotvorov in te same kakor njih stvarítelje povzdvigalo nad navadno človeško mero. A naša dôba, katera se bolj od vsake prejšnje klanja praktičnim namenom, umela je brez kvare umêteljnostnim vzorom uvêsti v kulturni život tisto prošinjenost umêteljnosti in obrtnosti, kakoršna se je v dnéh višjega razvítka národov gojila vselej bolj ali menj zavestno.

To ima dvojno korist: prvič, da se ognjevitejše goji umêteljnost in nahaja obilejši broj „učencev“ ter „prijateljev“, nego ako bi stala na osamljači umêteljniških šol in slikarskih galerij, — drugič, da proizvodi obrtnosti za vsakdanji život prihajajo med svet umétnejše zdelani ali vsaj v lepi obliki; to pa izobražuje in blaži čuvstvo in okus in nikdar ne ostaja brez ugodnega vpliva na civilizacijo národov.

Nekdaj zatorej, ko se pri nas umêteljnost in obrtnost niste še umevali tako praktično združevati nego dan danes, bila je v vsem tudi tù cerkev, ki je po jedni strani visoko cenila umêteljnosti vzore ter jih vpotrebljala za svoje namene, a po drugi strani, ker bogočastje zahteva obrtske pomóči za olepšavo božjih hiš, napravo paramentov itd., je s tem načinom umêteljniški blažeč vplivala na reméselstvo (rokodelstvo) in v širjem smisli na ljudstvo samo.

Celó sedaj še, ko ima vzbujanje umételjnosti svoj izvòr tudi v drugih krogih, stoji pred vsem cerkvi na razpolaganje najkrepkejše in najizdatnejše pobudilo o povzdigi in širjenji umételjnosti in čuvstva za umételjnost. V cerkvi je umételjnost med nami vselej dosezala največje in najvišje smotre in doseza jih še sedaj.

A vendar tudi ne gré premalo ceniti umotvorov, katere so proizvajali Slovenci od nekdaj na polji posvetne umételjnosti.

Ozirajoč se na to vkupno delovnost v umételjniškem smisli hočem z naslednjimi vrstami poskusiti, da iz obilega kulturno-zgodovinskega gradiva, katero sem nabral po višje nego dvajsetlétnem preiskavanji na polji domače zgodovine, sestavim podobo o razvitki umételjnosti in umételjne obrtnosti na Kranjskem ali prav za prav v Slovencih. V tej podobi hočem kakor glavni predmet in na prvem mesti postaviti na ogled slovenskega národa udeleževanje in nadaljevanje pri umételjniških proizvodih v naši deželi.

Da je tù naravno treba ozirati se tudi na tujstvo, toliko, kolikor je to v dotiki z razvitkom domačih umételjnikov ali se je v domovini javilo s prav izvrstnimi deli, umeje se samo ob sebi.

A vodilna misel vsej tej moji studiji ostala je ta, da iz ohranjenih nam poročil o umételjniškem življenji Slovencev pokažem, kako je naš národ na polji umételjnosti uže v starodavnih časih dovršil marsikaj znamenitega in da je ravno tako iz njega srede izšel mnogokateri umételjniški učenec v najboljšem smisli besede, kakor je vsegdar na polji znanstvenem ali političnem in sploh v vseh razmerah javnega življenja lehko skazal mnogo svojih vrednih zastopnikov, kateri, čast in ponos svojemu rôdu, se morejo brez strahú postaviti na častni prostor slavohrama inih kulturnih národov.

V Ljubljani na Telovo l. 1880.

I.

Najstarejša dôba do konca 14. veka.

Sledú o domači slovenski umételjnosti nam je iskati v predkrščanski dôbi.

Ohranil je nam Linhart v svoji „Geschichte Krains“ [1]) beležko trudoljubivega nabiralca svojih dní g. pl. Breckerfelda, [2]) da se je namreč (koncem 18. veka) v Klevevži hranila slika starega slovenskega bogá **Božiča.** Ta podoba, sezajoča v dôbo pred pokristijanjenjem kranjske dežele, zatorej v dôbo še vladadajočih antik, bila bi, da jo je moči dan danes najti, jako važna za presojo národne umételjnosti, katera se je v važnem rimskem emporiji Emoni gotovo naobraževala po vzorih klasičnih rimskih in grških mojstrov.

Škoda, ker so ljudsko preseljevanje, katero se je vršilo po rimski vladi, in poznejši viharni veki uničili vsakoršen dalnji sled.

Morebiti ležé še tù in tam zakopani ali skriti ostanki predkrščanske umételjnosti v naši deželi po nje šumah in logéh in bi se dali najti, da se sistematično iščejo.

Tako omenja slučajno znani potnik Kohl v popisi svojega potovanja po nótranji Avstriji [3]) izlasti po Gorenjskem, da je našel steni neke bohinjske cerkve uzidane kameníte spomeníke, kateri po svoji unanjesti kažejo, da so iz predrimske dôbe, a po svojih figuralnih olepšavah spominjajo iztočnih vzórkov.

Lansko leto sem tudi jaz precej pazno obhodil ravno ta dél Gorenjskega, kjer se mi je posrečilo najti mnogo prav zanimivih umételjnostno-zgodovinskih spomeníkov, o katerih govorím poznejše, in iskal sem prej omenjanih kámenov, toda videti jih ni bilo nikjer.

Valvazor pripoveduje v svoji „Ehre des Herzogthums Crain“, da je bila huda nevihta ustavila izkopávanje njemu sovremenika dr. Petermanna na Bevščici poleg Javornika, kjer se je bilo našlo nekoliko stótin grobnih spomeníkov iz predzgodovinske dôbe z napisi, katerih ni bilo moči nikomur tolmačiti in razjasniti.

---

[1]) II. p. 260. 261. g.

[2]) Svojskih imen ne spreminjamo, nego jih puščamo, kakoršna so po listinah. — Pis.

[3]) I. p. 314.

Ti spomeniki so za sedaj skriti našim očém in počivajo v goščavi Bevščičnih šúm, dokler kak „drugi **Peruzzi**“ ne bode imel sreče ravno tako slučajno odkriti jih, kakor je odkril naš čislani rojak tega imena stavbe na kolích v ljubljanskem barji, katerih so uže dolgo pred njim brez uspeha iskali učenjaki.

Ako smo zatorej kar se tiče prvih zgodnjih sledov o národni umeteljnosti napoteni le na slučajne napomíne in naznanila: s krščansko dôbo tako zvanega srednjega veka stopimo v jasnejši čas.

Takoj **romanski cerkveni slog** ima po Kranjskem zastopnikov v istini lepih.

Najzanimivejša teh redkih stavеb je dvojna kapela v razvalínah trdnjavice kámeniške;[1]) toda kedaj se je ta kapela sezidala, o tem nimamo poročíl.

Tudi najstarejše cerkve pri samostanih „Cruski-lach“ (Hruški log) v Bohinji, (samostan benediktinov, utemeljen l. 1120), v Zatičini, (samostan cistercijenzev utemeljen l. 1130), templarjev v Ljubljani (l. 1167), romarske cerkve v Cengrobi (pri Škofji Loki) bile so gotovo romanskega sloga.

O cerkvi templarski v Ljubljani ohranjeno je nam poročilo, da je bila sezidana v križa obliki. Kje je stala, o tem se misli ne strinjajo; iskati je je ali na mesti današnje križanske cerkve, ali na prostori cerkve sv. Janeza, ki se je v tem podrla.[2])

Ravno tako so bile najbrž romanskega sloga prve cerkve reda cistercijenzev v Kostanjevici, (sezidana l. 1234,) križanskega redú v Ljubljani, (sezidana l. 1237,) reda dominikánaric v Velesovem, (sezidana l. 1238,) in reda kartuzijanov v Bistri, (sezidana l. 1255,) kakor tudi cerkev sv. Petra v Črnomlji v Metliki,[3]) katero je izročil vojvoda Urh Koroški slovenskemu dinastu, t. j. križanskemu redu ljubljanskemu v praznik papeža Marcela dné 16. januarja l. 1268.

A koncem 13. veka se pri cerkvenih stavbah po Kranjskem uže kaže prehod romanskega v gotski slog. Cerkve iz tiste dôbe imajo po nekoliko uže gotsko obliko, kakor n. pr. gotski obok, če tudi se opira obok na močne čveterovoglate stebre.

Tacega sloga je župnijska cerkev v Svibnjem nad Radečami, postavljena l. 1324, katera ima to posebnost, da se vidi v nji le jedna postranska ladja na levici, in tako je bila sestavljena tudi sedaj uže podrta in z nova pozidana župnijska cerkev

---

[1]) Natančno popisal je ta stavbni spomenik g. inženér Hausner v „Mittheilungen der k. k. Centralcommission zur Erhaltung und Erforschung der Baudenkmale XIV. Jahrgang, Sept. Okt. Heft S. XCI.“

[2]) Dimitz, „Gesch. Krains, I. 2. p. 165.“

[3]) „Archiv d. Deutschen Ordens in Wien“.

v Stari Loki, katera je neki še starejša,[1]) in župnijska cerkev v Kranji.[2])

Uže nahajamo imena domačih umételjnikov zabeléžena in sicer **slikarjev.**

V neki ljubljanski listini križanskega redú l. 1306 imenuje se slikar **Weriant** in v tihi célici bistriškega samostana je uže okolo l. 1347 menih **Nikolaj** bil sloveč kar se tiče umételjnostne olepšave na rokopisih, bodi si s peresom ali ščetko.

Dokaz njega neutrudne pridnosti je rokopis Avguštinovega dela „De civitate Dei", kateri se poleg drugih mnogih za zgodovino dežele prevažnih rokopisov hrani v c. kr. licejalni biblijoteki ljubljanski. Rokopis, katerega sem svoje dní[3]) obširno popisal, je folijant, imejoč 167 pergamentnih listov, in imenovati se smé mojstersko delo „umételjnosti v samostanski célici". Vidi se na njem poleg mnogih velicih alegoričnih podob v živih bôjah in nespremenljivem zlatili obilica arabesk in inicijalij, katere so svedok o humorji meniškega slikarstva, kakoršen se navadno nahaja po olepšanih samostanskih rokopisih srednjega veka. Izlasti karakteristične so alegorične podobe živalî, katere so bolj ali menj v zvezi z mistiko, in sicer opominjajo mnogobrojnega živalstva okolo samostana bistriškega, okolo barja in bližnjih prvotnih súm tiste dôbe; ne redko je videti tudi lovskih podob.

Od **slikarstva** nam je za jeden hip obrniti pozornost zopet nekemu stavbarskemu delu.

Rudolf IV. ustanovitelj je utemelil l. 1365 mesto Rudolfovo in v tistih dnéh se je sezidala tudi tamošnja cerkev sv. Nikolaja.

Prezbiterij s kripto pod njim spada v dôbo zgodnje gotike. Strop kripte nositi dve vrsti močnih stebrov; prezbiterij ima samo polustebre ob stranskih stenah znotraj, s pasovi ob stropi in podpórnjami na zunanji strani.[4])

Toda obrnimo se zopet k domačemu slikarstvu 14. veka.

Tù so izlasti mnogi „Krištofi" na premnogih cerkvicah blizu rék, potokov, močvirnih prehodov, na bohínjskem jézeri, v Cengrobi, na stari ríbški cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani itd. Cerkev sv. Janeza na bohinjskem jézeri ima ves poslikan kor in sicer s freskami 14. veka, cerkvica v Vodešicah pri Bledi ima poleg slik iz poznejše dôbe tudi freske iz 14. veka, od katerih je odpraviti beljénje brezumnih epigonov, da se morejo po vrednosti ceniti.

---

[1]) Hicinger, „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1856. pag. 96".
[2]) „Blätter aus Krain 1857. pag. 95".
[3]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1862. pag. 7. in dalje".
[4]) „Programm d. Obergymn. in Rudolfswerth 1868". — „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1859. pag. 4".

Freske v cerkvi na bohinjskem jézeri: Zbor dvanajstih apostolov v prirodni velikosti, na stropi kronanje Marijino, a na strani Kajn in Abel, Kajn s hudičem (belim!), kažejo po svoji dekoraciji in postranskih rečéh, po obleki in obliki pokrivál, spominjajočih národne nošnje, da jih je svtaril čopič národnega slikarja, čegaver imena ni moči zvedeti. Tudi vélicemu altarju v kras služeči antipendij je mojstersko delo národno-slovanske tehnike, katero spominja najboljših vzórkov jugoslovanske domače obrtnosti za olepšavo usnijenega dela. (Antipendij je sè zlatom vtískan.)

Tekom 13. veka, za národnih dinastov koroških, (o katerih národnem dednem poklonstvi na Gospesvetskem polji pri knežjem stoli se je pisalo uže na drugem mesti tega letopisa v sestavki „Valvazor“,) smo imeli na Kranjskem uže svojo kovárnico za novce.

„Laibacensis moneta“ beremo uže v listinah l. 1248—1274 in „Landestrostensis“ l. 1252—1273.

Na jesen l. 1870 se je našlo v Laníščah mnogo novcev, med katerimi je prišel na dan tudi ljubljanski novec vojvode Bernarda.

Dr. Luschin je ta novec tako-le popisal:

Sprednja stran: vojvoda stojéč, v desnici zrcalo (?) v levici lilijo in okrog besedi: Bernar — Dus Dux. Zadnja stran: sv. Peter stojéč med dvema stolpoma in besedi: Civitas — Laibac.[1])

Pečatorézci in najbrž tudi drugi novčni tovariši so bili po obeh novčnih kovárnicah na Kranjskem s prva Italijani, a skóro so jih, izlasti v kostanjeviški novčni kovárnici nadomestili Korošci, kajti množina kostanjeviških ne prav redkih novcev je kována očividno po načini Frežev in po njih meri, in delovci v freški novčni kovárnici so bili največ Slovenci.

Tekom 14. veka izgine vsak sled o kaki kranjski novčni kovárnici ter pokaže se še le zopet tekom 15. veka; o tem se govorí poznejše na dotičnem mesti.

Iz konca 14. veka imamo poročilo, da ste tedaj po gotskega sloga pravilih se zidali dvé ljubljanski cerkvi, kateri dan danes ne kažeti več tega sloga. Ti ste bili cerkev sv. Petra, postavljena l. 1385 za župnika Urha pl. Scheyerja, in cerkev sv. Nikolaja, ki jo je l. 1386 pokončal požar — današnja stólnica. Stólnica gotskega sloga, in dôkler se ni podrla začetkom 18. veka, s svojimi vítkimi stolpi kipéča k višku, je po načrti in zidanji, kakor nam kaže rokopis pridnega Dolničarja pl. Thalberga,[2]) jako spominjala najličnejših stavеb gotske dôbe, ki se dan danes tako rade posnemljejo in ki so se zeló srečno posnele v dunajski „votivni cerkvi“.

---

[1]) „Wiener numismatische Zeitschrift III. 1871.“

[2]) „Arhiv ljubljanskega stólnega kapiteljna.“

II.

15. vek.

Zopet nam je obračati svojo pozornost na **stavbarstvo**. Postavilo se je mnogo cerkev v mesti in po deželi z nova, tako n. pr. l. 1412 cerkev frančiskanska na današnjem kongresnem trgi v Ljubljani; l. 1414 cerkev pri razširjenem kartuzijanskem samostani v Plétarjih; l. 1425 cerkev bosih avgustinov v Ljubljani; l. 1449 cerkvica sv. Fridolina na Bregi v Ljubljani; l. 1467 frančiškanska cerkev v Rudolfovem, in l. 1493 tudi frančiškanska cerkev v Kámeniki.

Cerkve gotskega sloga so se pozidale 15. veka: v Kranji, (l. 1491); v Cirknici (l. 1482); cerkev na Krtíni pri Dobi na Gorenjskem, katera ima trojno razdeljêno ladjo, a ne vélicega kora; cerkev sv. Primoža in Felicijana pri Kámeniki (l. 1472), in cerkev v Trebnjem, (zidana okolo l. 1443). Tačas se je zidala tudi cerkev sv. Ruperta pri Mokronogi (l. 1497), ki je še dan danes primerno dobro ohranjena, dà, celó v novejših dnéh, kar se tiče olepšave, zopet popravljena v gotskem smisli. Tako naj se dela drugé!

Kakor se pravi, bila so v tej cerkvi polja po oboki in druge stene po cerkvi pokrite z gotskimi simboličnimi skulpturami, (podobami živalskimi, spakami itd.), katere so se pokončale pri kacem popravljanji. Visôka okna v ladji in na kori so spodaj po seženj visôko zazidana in imajo v zidi strelne líne (za obrambo proti Turkom).

Zanimiv je tudi v sv. Ruperta cerkvi slonokoščeni izrezani tabernakelj iz 15. veka, kateri se vendar najbrž ni napravil v domači deželi.

Pri vseh teh cerkvenih stavbah, gotski sezidanih, pomagale so domače močí in imenujejo se nam iz te dôbe stavbarji, kámenoseki in kiparji po Kranjskem in sosednjih deželah. Tù spoznamo **ljubljanskega Petra** in **Andreja** iz **Loža**, obá stavbarja, in **Ivana** iz **Št. Petra na Benečanskem**, kámenoseka in kipárja. [1])

Anton Jerič, kateri je gotovo za umételjnosti voljo (kar se je često dogajalo), poitalijanil svoje ime ter se potem nazival Gerici, prislužil si je ime znamenitega slikarja in je olépšal — po Valvazorjevih besedah — početkom 15. veka tudi gotski z nova sezidano ljubljansko magistratno sovetoválnico s freskami. [2])

---

[1]) „Slovanstvo pag. 194."
[2]) „Valvazor XI." (Popis mesta ljubljanskega.)

Še je cvetelo po samostanih na Kranjskem **minijaturno slikarstvo** kakor svedočijo mnogi kodeksi nekdanjih samostanov v Zatičini, Kostanjevici, Bistri itd., kateri se hranijo v c. kr. licejalni biblijoteki ljubljanski.

Izlasti zanimiv je pak v mnogem oziri nek umêteljnostni spomenik, plod trudoljubivosti necega domačega meniha iz samostana bístriškega, katerega tudi hrani c. kr. licejalna biblijoteka.

To je **mali koledar** za l. 1415 na pergamenti z mnogimi majhnimi podobami svetníkov, kakoršne ima „Pratika", in na drugi strani s podobami mésečnih opravíl. Iz teh podob, strogo naslanjajočih se nánje in kažočih národne nošnje, posebnosti, šege in navade, (kakor n. pr. poleg druzega usájanje božičnih potvic v peč), moči je sklepati, da je koledar naslikala v deželi domača rôka.

Tudi v Kranji se je ohranil takóv lep, dragocen spomenik umêteljnosti, ki je nastal v službi cerkveni: tú imam v mislih l. 1410 spisani rokopis „B. Gregorii Moralium" na pergamenti, véliki folijo, gotska pismena z inicijali po nekoliko v bójah, po nekoliko v zlati. Razven tega ima knjiga tudi mnogo lepo slikanih, dasi menj pravilno risanih podobic, katerim predmet je knjige vsebína. Pisal je kodeks, kakor naznanja beležka na konci, Jakob Catzpek „tunc praefati Domini Cholomanni de Mansiverd (župnik v Kranji) familiarem continuumque commensalem." [1]) Župnik je zatorej vedno imel umêteljnika pri sebi, smatramo ga zategadelj lehko prvega domačega mecéna.

Še drug z minijaturnimi slikami olepšan rokopis — najbrž delo tudi tiste umêteljniške rôke — hrani župnijski arhiv v Kranji: ta rokopis je misale na pergamenti v véliki četverki z naslikanimi in pozlačenimi inicijali a brez podobic, le pred „canonom" stojí slika križanega Izveličarja z Marijo in Janezom na strani. [2])

Da-li je tudi glagolitske rokopise z minijaturnimi slikami iz 15. veka, kateri so se do nedavno hranili v muzeji grof Attemsovem (prej baron Erbergovem) v Doli, (a so se sedaj raztêpli po sveti), da-li je te rokopise tudi v domovini spisala slovenska rôka, kdo bi mogel to dan danes določiti, ko se je nam odtegnil predmet sam po čudni malomarnosti pozvanih osób!

V staroslavnem benediktinskem samostani v Št. Pavli na Koroškem (v Labudski dolini) imajo na lési naslikano podobo bogorodíce z glagolitskim napisom in poznamenovanjem svetníkov ter simboličnih podób, in ta podoba je najbrž iz Kranjskega — ker to potrjuje tradicija. Morebiti je izšla iz kakšnega kranjskega samostana, n. pr. iz kostanjeviškega na Dolenjskem, ki je vedno živahno občil s sosednjo Hrvatsko.

---

[1]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1856. p. 24."
[2]) ibid.

Kakor so za dôbe cvetóčega viteštva domači slikarji imeli opraviti s slikanjem grbov za olepšavo viteških gradóv, domači umételjniški reméselniki z olepšavo orodja in „ženskih sób“, viteških dvorán in obédnic, tako se je sedaj tekom 15. veka, ko je Friderik III. zapóred temu ali ónemu kraju podelil mestni privilegij, odprlo delo slikarjem grbov in s povzdvigo mestnega življenja povzdvignila se je pri nas tudi umételjna obrtnost. Nje proizvodi, izlasti zlatárski, kakor tudi umételjniška tehnika o leseníni (umételjno mizarstvo), dalje národno delo zlatih oglávnic za meščanke, umételjnih dan danes tako redkih pasóv iz drage kovíne, majólik i. m. dr., vse to, rabéče bogatim meščanom, oskrbovalo se je v množini domá in izgotavljalo po tujih dobrih vzórkih, prišedših k nam v deželo iz Nemškega in Italije, a tudi od naših kar se se tiče domače obrtnosti na umételjniški stôpinji stoječih jugoslovanskih bratov.

Novim mestom in meščanom je bilo treba tudi pečátov. Lep proizvod takóvega mestnega srebernega pečáta l. 1471 ohranil se je nam v Kočevji in odlikuje se po jako óstrem in ličnem rézanji.[1]) Tudi pêčat ljubljanskega stolnega kapiteljna, katerega lep odtís ima zbirka kneza Auersperga biblijoteke v Ljubljani, ki sem jo uredil jaz. Rézan je ta pêčat 15. veka in je iz lasti zanimiv zaradi umételjne porabe prostora, napolnjenega z angeljskimi glavícami, postavljenimi druga nad drugo. Ne motimo se, ako pripisujemo tudi ta pêčat kacemu domačemu pečatorezcu, katerih prej naša dežela ni pogrešala nikdar, kar pričajo poznejša naznanila.

Iz druge polovice 15. veka imamo zopet poročilo o novčni kovárnici v Ljubljani, delajoči hitro in mnogo s samimi domačimi ljudmí.[2])

Jako obžalovati je, da tekom našega veka, ko se je prezidalo dôkaj cerkev in prelílo mnogo starih zvonóv, niso teh pred potom v ljubljansko livárno strokovnjaki preiskali in prepisali napisov ter jih tako otéli popolni pozabljivosti.

Tú in tam imamo poročila, da je bil v tem ali ónem kraji kak star zvon iz 15. veka, če ne še starejši, ali — natančnih prepisov nimamo, niti ne posnémkov, kateri jedino so trdna opóra preiskovanju in določilu; mnogokaj so tudi brali lajiki in skušnja je potem pokazala, da so naopačno brali itd.

Prosi se zategadelj na tem mesti prav iskreno, da bi vsi p. n. visokočestiti gospodje župnijski predstojniki stare zvonóve v svoji župniji naznanili pisatelju teh vrst, kateri bode z veseljem objavil način posnemka, dà, tudi se mu na svojih poletnih potovanjih ne bode tožilo, ogledati si takóvih zvonóv na svóje očí.

---

[1]) Moj popis v „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1862.“
[2]) Dimitz, „Gesch. Krains I. 3. 331.“

Zeló pridni in znanstveno vešči višji inženêr g. Leinmüller je poleg druzega tudi v „Mittheilungen der Centralcommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale“ [1]) opozóril na nekov zvon v Št. Ruperti pri Mokronogi, kateri je lít l. 1474 in ima ob róbi gotsko-latinska pismena.

Se je li ta zvon líl v ljubljanski livárni, katera je tedaj uže bila ustanovljena, o tem se ne vé.

III.

16. vek.

Cerkvena stavbarska umêteljnost je pri nas na Kranjskem tudi še v prvi polovici 16. veka gnala lep cvet gotike, tako n. pr. takoj l. 1500 cerkve v Radovljici, (katerih prvotni slog se vendar sedaj uže skóraj ne zná), in v Leskovci (pri Krškem), katerih zidovje se je še precej dobro vzdržalo;[2]) potem cerkev v Škofji Loki, katero je sezidal l. 1532 neki Kranjec, imenom **Kunaver**,[3]) in ki ima zidove in altarje sedaj zeló popačene; podružnica sv. Luke v Praprečah, četrt ure od Podpeči, župnija Brdo, in dvorna cerkev v Dvori pri Pólhovem Gradci.

Cerkev v Praprečah kaže znotraj lep prost slog. Ladjo loči v tri dele dvojna vrsta nizkih, precej močnih stebrov, in sicer tako, da je srednja ladja višja od obeh drugih. Véliki kor ima po stenah in nekoliko po stropi slík, katere se še znajo in ki spominjajo okorélih oblík srednjega veka.

Kakor poroča napis v vélikem kori na levici, sezidal je to cerkev l. 1520 nekov slovensk plemenitaž **Hans Herisch**, čegaver podoba poleg napisa ga kaže v črnem plašči klečečega, na strani njega grb: rómarska školjka v rudečem polji. A v ladji na desníci pravi nekov napis, da je mojster **Štefan Steinmetzer** l. 1524 „napraviti dal to poslopje iz svoje imovine Bogú in sv. Luki v hvalo in čast“.[4])

Dvorna cerkev sv. Petra v Dvori zaslužuje zaradi tega, ker je najznamenitejša stavba pozne gotike v naši deželi, da se dlje pomudimo pri nji. Nje zidanje, katero so začeli gospodarji gradščine v Pólhovem Gradci l. 1525, trajalo je 36 let, namreč do l. 1561.

---

[1]) VII. (1862) 188 in dalje.
[2]) Hieinger, „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1865. pag. 96. in dalje.“
[3]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1856. p 47.“
[4]) „Dass Stephan Steinmetzer das gegenwärtig Gebäu hat machen lassen von seinem eignen Gut Gott und S. Lucasen zu Lob und Ehr.“ — „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1847. pag. 61.“

Znamenit je uže umételjni portal z napisom: Gregorius **Ruckenstein** Magister Operis anno Domini 1544. Pokrit je s skulpturami jako okusnimi in fino pravilno izdelanimi (živalska simbolika in druge alegoričnе podobe z ozirom na sv. pismo.) Svet, kamer se je postavila cerkev, ni raván, iti je zategadelj pri vélicih vratih po desetih kamenitih stopnícah nizdolu v cerkev. Od tam je moči pregledati vso pravilno skladno stavbo. Tri ladje imamo pred saboj. Vsaka postranska ladja je s štirimi visôcimi rtastimi loki na četverovoglatih nosílih zvezana s srednjo ladjo. Nad vsako jednóliko visôko ladjo razprostíra se lesen dvójen strop. Pri stranskih ladjah je tam, kjer se končavajo tik prezbiterija, predvéžje, sloneče na treh antičnih stebréh z okróženimi loki, znotraj obokano, in, čudno! pod vsakim stebrom stojíta drug poleg druzega dva majhna gotska altarja. To predvéžje ima freske iz prav tiste dôbe. Dva čisto jednaka altarja sta prislonjena na oba izprednja stolpa ob desníci in levíci in nekoliko večji leséu altar stojí ob steni na južni strani cerkve blizu uhoda. Prezbiterij ima obokan zidan strop, a na stranskih stenah oratorije. Manjši dveh zvonóv nosi letnico 1526. [1])

Tekom 16. veka sta obiskala **slavna slikarja Dürer** in **Ticijan** našo kranjsko deželo; **Tintoretto**, učenec Ticijanov, kateri je umel združevati risanje Mihel Angelovo s koloritom Ticijanovim, naslikal je za kolegijatno cerkev v Rudolfovem altarno podobo sv. Nikolaja; [2]) **Trutzsauerwein** je napravil v umételjni pisavi „bulla aurea“ ljubljanskega škofijstva [3]) in **Hirschvogel**, sloveči kartograf, narisal je po naročili kranjske dežele mapo vojvodine Kranjske. [4])

O bivanji **Albrecht Dürerjevem** na Kranjskem govorilo se je doslé, da je na svojem potovanji v Italijo zbolel v Kámeniki pri Ljubljani in da je nekemu tamošnjemu slikarju za skazano mu gostoljubnost naslikal podobo na hišo (?). To nekako čudno legendo o Dürerjevi freski je Thausing v svojem po virih sestavljenem životopisi Albrechta Dürerja pojasnil in popravil. [5])

Thausing piše: „Dürer je nastopil svoje (drugo) potovanje v Benetke, da olepša cerkev sv. Jerneja na „Fondaco de Tedeschi“, uže l. 1505 in se je dolgo mudil na potovanji. Dné 7. februarja l. 1506 opravičuje se svojemu (nürnbergskemu) prijatelju Pirkheimerju zaradi prejšnjega daljšega molka, (o bolezni zaradi svojih prijateljev v domovini ni črhnil.)“ In dalje pripoveduje Thausing: „Tehten dokaz o tem, da je prišel Dürer

---

[1]) „Blätter aus Krain 1859. pag. 119.“ — Podoba portala „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1848. pag. 73.“

[2]) „Valvazor, XI.“ (Rudolfovo.)

[3]) „Stolni kapiteljski arhiv.“

[4]) Prijazno naznanilo g. dvornega sovétnika pl. Birka.

[5]) „Dürer. Geschichte seines Lebens und seiner Kunst. Von Moriz Thausing. Leipzig 1876. pag. 258.“

uže l. 1505 v Benetke, je neka **risarija**, ki jo ima g. **Dauby Seymour** v Londoni. Podoba, risana s črno kredo, kaže veliko žensko glavo z ovito ruto, očí zatisneni, usta odprta, da se vidijo zobjé. Risarija ima svojeročni napis Dürerjev: **Una villana Windisch 1505** in njega monogram; zatorej je to kmetica, ne po imeni Windisch, temveč vindiškega t. j. slovanskega rodú. Italijanskih besed „una villana" v tej zvezi skôraj ni mogoče sicer umevati, nego, da je to studijo Dürer posnel po kaki Vendinji v sosednjih mejnih deželah na svojem potovanji proti Benetkam."

Mi imamo zategadelj portrêt slovenske kmetice, mojsterske rôke Dürerjeve delo, s čemer se ne smé in ne more ponašati vsak národ. Brž ko sem zasledil to za nas tako zanimivo beležko, pisal sem g. Dauby Seymourju v London proseč ga, naj izvoli napraviti fotografsk posnétek te za naš národ tako drage slike, in kadar ga vzprimem, bode mi skrb, da „slovenski Matici" za svoj novi dom podarim jedno fotografijo.

A najbrž je Dürer naslikal tudi še necega Slovena, **Ožbalta Krella.** Njega sliko, napravljeno l. 1499, prvo, katero je Dürer slikal[1]) po izrečnem naročili, hrani sedaj pinakoteka monakovska. Ta mož, kakor se kaže, je bil Slovenec, kajti ime Krellovo berêmo uže v listinah 16. veka in tudi še poznejše.

Tudi nekov nürnbergski sovremenik in umeteljniški tovariš Dürerjev, lesorézec **Volbenk Resch**, kateri je bil sodelovec pri znanem „slavnostnem izprevodi" Maksa I.,[2]) bil je najbrž Slovenec, ker je priímek **Reš** še dan danes navaden po slovenskih deželah.

Vendar čujemo še o druzih umeteljnikih s slovenskim imenom, delujóčih tekom 16. veka na tujem, tako n. pr. o zlatárji **Jamnizerji** (l. 1508), o kolájnarji **Žagarji**, o arhitektih **Mencingerji** in **Schiktauzi**, o slikarji majólik **Andreoliji** († l. 1552) in o drugih, kateri so se zabili pod imenom „**Schiavoni**", kakor so namreč krščevali Benečani vse umeteljnike, porojêne v Iliriji in Dalmaciji.[3])

Obrazovna umeteljnost se je v prvi polovici 16. veka po Kranjskem najlepše gojila in širila.

Pobuda iz tujega, izlasti iz Italije in Nizozemja, kjer so se bili vzbudili tako veliki mojstri, ni ostala brez ugodnega vpliva.

---

[1]) „Thausing, l. c. pag. 146."
[2]) „Thausing, l. c. pag. 393."
[3]) „Die Künstler aller Zeiten und Völker (Lexicon) von Prof. Fr. Müller. Stuttgart (1857—1864) I. 42., II. 437, III. 75, 448, 450 in 912." (Za krajšega voljo hočem dalje ta izvrstni slovnik navajati le pod imenom Müller.)

Obitelj Portijev je dala nálog Ticijanu, naj jim na gradi v Senožečah na Krasi naslika galerijo pradedov, o kateri, škoda! sedaj ni sledú, in ravno tako so dali pl. Purgstalli iz spomina (!) naslikati svoje pradede v Podbrezji ob hrvatski meji na Dolenjskem.[1])

A Lambergi so ukazali na svojem gradi Kámeni pri Bégunjah na Gorenjskem v véliki dvorani al fresko naslikati po národni pesni še danes popularni dvoboj svojega pradeda Lambergarja (ki je živel tekom 15. veka) z velikanom Pegamom, in sicer, kako je Lambergar na ravnem polji dunajskem odsekal velikanu glavo ter jo položil cesarju pred noge, ter potem jezdil domóv na čilem konji, ki je pil sladko rebuljico in zobal rumeno pšeničico iz zlatih jasel. Lambergar je napósled osem dni po poroki z neko poljsko mladenko umrl za čarom stare Marjete.[2])

Vid Kisel, gospodar gradščine na Fužinah poleg Ljubljane, (ki jo ima sedaj duhovita prijateljica umételjnosti gospá Josipina Terpinčeva in o katere notranji olepšavi govorim še poznejše pri oddelki o umételjnostnem gibanji 17. veka), dal je to trdno poslopje z nova postaviti l. 1528 arhitektu Ivanu Weilheimerju, kakor pripoveduje v starih nemških rimah napis nad gradskim portalom.

Tedaj (l. 1520) so dali Turjačani z nova zidati svoj rojstveni grad Turjak, (katerega je bil l. 1511 sesúl strašen pótres), in takrat se je izsekal velikanski kameniti grb s pozlačenim velikim turom, kateri na lepem okroglem stolpi proti južnoiztočni strani svedoči o dôbi, ki je ljubila umételjnosti. Dalje se vidijo na ravníci pred gradom v jezdárni (na desno ob cesti) še stare freske iz 16. veka, kažóče razne vaje jezdecev.

Prekrasen spomenik umételjne tehnike iz početka 16. veka je **monštránica v Gotnicah**, katera je morebiti domače delo, kajti v starih zapisnikih ljubljanskih rokodelcev nahajamo tudi nekaterih srebrárjev in zlatárjev imena zabeležena.

To monštránico, katero mi je okusno narisal ljubeznivi nadgozdar kneza Auersperga g. Doležal, sem sicer uže svoje dní obširno popisal,[3]) vendar zaslužuje ta popis, da se tú na kratko posname.

Stojálo monštránici je šestlistnata roža, prosto cizelovana v črtah, ročaj je voglat s trojnimi jabolčki in zgoraj olepšan z ornamentiko (z listi). Tabernakelj v obliki kapele ima lepo razvrščeno stebríče in loke, baldahine in druge olepšave, kakoršne so bile obične v dôbi cvetoče gotike; zgoraj je razdeljena v svetišče in v baldahin za bogorodíco, a vrh je stolpovje s križem. Svetišče oklepa s četverovoglatim okvirom kristalno steklo za sv. hostijo,

[1]) Hoff, „Gemälde von Krain VI. 106 in dalje."
[2]) Anastasius Grün, „Volkslieder aus Krain" Anm. pag. 156. Nr. 13.,
[3]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1863. pag. 85."

ki je obdano z rastlinsko ornamentiko (z robídjem). V baldahíni, katerega nosijo trije vitki stebríči, stojí podoba sv. device, nebeske kraljice. Stolpovje nad baldahinom nosijo trije okrogli stebríči z gotskimi stolpíči na vrhi, četrti stebrič se le nekoliko zná. Ob straneh svetišču sta po dva gotska stebríča, razmerne visokosti 2 : 3, in med temi stebriči stojite statueti sv. Barbare in sv. Katarine.

Neka „strašna dogodba", ki se je baje pripetila početkom 16. veka ali morebiti uže prej na Gorenjskem okolo Bleda, dala je povod neki freski l. 1534, katero v živih bôjah vidimo še dan danes na zunanji steni cerkve sv. Lenarta v Vodešicah pri Bledi.

Ta slika, kakor se posnemlje iz sestave in sploh iz vsega dela, je najbrž umotvor domačega umêteljnika. Razdeljena je v tri polja in predmet jej je zgodba „o letéčih piščancih". Povest v razlaganje te slike, ki sem jo čul iz ust malo ne 90letnega moža, slôve tako-le:

„Svoje dní sta bila prišla dva pobožna romarja na potovanji v neko bližnjo vas. Jeden izmed njiju, lep, brdak mladenič, je posebno ugajal gostilničarjevi hčerki, katera je bila jako zaljubljena deklica, in odkrila mu je svojo ljubezen. Mladenič je bil kreposten in ni slušal nje laskavih besed. Deklica sklene maščevati se in potakne mladeniču zlato jabolko v potno torbo. Romarja otideta. Zdajci se deklica napoti k vaškemu sodniku in zatoži mladega romarja, rekoč, da jej je ukradel zlato jabolko. Poslal je biričev za njima, uhítali so ja in privédli pred sodnika. Tù je ponavljala deklica zopet mladeniču svojo ljubezen, a tudi to pot je zavrne kakor prvič, in sedaj ga deklica „proglasi" tatom, ki jej je unesel zlato jabolko, in po tedanji pravdi so ga obsodili v smrt ter obesili. Toda, gledi čudesa! Krepostnega mladeniča je rešil véšal nekov svetník. (Prva podoba v polji na levici.) Oča obešenčev pride mimo in vpraša po svojem sini. Ljudje ga napotijo do krvníka, kateri mu sam potrdi strašno novico, da je usmrtil sina. Oča, prišedši do véšal, vidi sina rešenega in se vrne v krvníkovo hišo. V vratih „nepoštenca" obstojí, naznanujoč, kaj je videl, in nad glavo njemu vzletí pišče skozi duri (To je drugo polje.) Tretje polje: Krvník, sedeč s svojci pri večerji, (posodje národno, majólike itd. se vidi na dobro obloženi mizi), tají, da bi resnica bila, kar se mu je pravilo, in osrečeni oča v potrdilo svojih besed vzklikne: „V znamenje, da sem govoril resnico, vzleté naj piščeta z vaših pladnjev k višku," kar se je bilo zgodilo „v vratih", kakor smo videli, in tudi še na pladnji ležeče pišče se pripravlja za vzleteti. Družba vstane od mize ter izpremlja očeta, da se prepriča o njega besed istini."

In poleg te v lokalno-zgodovinskem smisli zanimive freske, ki je zanimiva tudi za umêteljnosti voljo, nahajajo se na tisti stêni še nekatere freske, najbrž tudi iz tiste dôbe. Jedna kaže velicega „Krištofa," poleg njega reši sv. Lenart jetnika iz necega gradú, a izlasti dela ogledalca očem veselje bližnja freska.

Kaže nam Krista stoječega pod križem, obdanega z mučilnim orodjem, in razven tega so drastično naslikana vsa ona opravila, katera se ne smejo vršiti ob nedeljah ali praznicih. Godbeno orodje znači vzdržnost od hrumečih veselic, krojaške škarje, srp, motika, lopata in drugo orodje vzdržnost od hlapčevskih del, majólika in posoda, iz katere se kadí jed ter jo nese ženska podoba, vzdržnost od požrešnosti in pijančevanja, in naslikana postelja pomenja, da se ob nedeljah nima spavati v nji! —

Drugo polovico 16. veka zavzimajo v naši kranjski deželi razširjanje cerkvene reformacije in zmede združene ž njo. Kakor sploh povsod je reformacija tudi pri nas s svojim treznim in streznjevajočim duhom na umételjnosti razvoj imela najslabši vpliv.

Umételjnost, prognana iz cerkve, ni imela pravega domú, kjer bi se veselo čutila. Visôki idejalni nameni in smotri, kateri se vedno imajo staviti umételjnosti, in prostost tiščečih spón posvetnega življenja — hipno se jej je vse odtegnilo. Pri nas na Kranjskem se zdaj pokaže na jedenkrat obstanek v razvoji umételjnosti in v gibanji umételjnostnega življenja, o čemer nam je jako žalovati še dan danes. Sinovi naše dežele, katere je bolj nego kedaj prej reformacija odvajala v tujino in kateri so potovali križem svet učit se po tujih vseučiliščih, njim niso vzbujali želje za posnemanje umotvori slavnih mojstrov, ki so polagoma začenjali se spoznavati in skušali posnemati, kajti luteranski pastorji so jih oplenili svojega lišpa ali celó zaprli kraje, kjer bi moči bilo najti takovim kopijam blagoslovljeno mesto.

Kar so mladi ljudje v umételjnost spadajočega prinašali domóv, bile so po največ spominske knjige s slikami grbov in podobami pretepov ali slike te in óne dame, katere ljubezen so iskali v Tubingi ali kje drugod. Ljubljanski muzej, zgodovinsko društvo in ljubljanska c. kr. licejalna biblijoteka, razven tega mnogi gradski arhiv po Kranjskem hranijo takóve spominske knjige kranjskih „kavalirjev“, in licejalna biblijoteka ima tudi te vrste knjigo deželnega šólnika Ivana Döllerja, v kateri se bere, kako razposajeno so se vêdli učitelji reformacijske dôbe, namesto da bi izvrševali resno in dostojno svojega poziva dolžnosti.

Na novo se je bila tačas uvêla po Kranjskem, izlasti v Ljubljani posebna stroka umételjnosti, to je: **ksilografija** ali **lesorezbarstvo**, katero se je združilo s prvo tiskarno v Ljubljani, ki jo je bil napravil **Janez Mandelc**, ali kakor se je nemški imenoval **Hanns Mannel**.

Mnoge knjige Mandelčeve tiskarne in pred vsem „Newe Zeitung von den Türken vor Metling 1578“ nam kažejo lep lesorez.[1]) Imenovani „Newe Zeitung“ je namreč dodana

[1]) Ima jo zgodovinsko naše društvo. Ta tiskovina je jako redka!

podoba obkoljenja in vzetja Metlike po „dednem sovražniki kristijanstva“, in ta lesorez je vreden vse pohvale, ako se pomisli, da se je bilo tedaj lesorezbarstvo jedva spoznalo v naši deželi. Uže davno bi bilo imelo „zgodovinsko društvo“, (ki od l. 1868 ne dá od sebe nikacega znamenja življenja)! ta „unicum“ domače umeteljnosti faksimilovan razmnožiti na veselje prijateljem domače zgodovine.

Tudi „rudárski red“ za Kranjsko ima lesorezne olepšave in takisto se vidijo še v drugih knjigah Mandelčeve zaloge vsaj v okvirih itd. lesorezni dodatki.

Koncem 16. veka pozdravimo v svoji domovoni zopet znamenit umotvor, kateri, če ga tudi ni zvršil domač umeteljnik, vendar v necem smisli zaslužuje ime domačega dela.

Tú menim veliko, na izbočeni medi napravljeno **sliko bôja pri Siski** (dné 22. junija l. 1593), katero so kranjski stanovi takoj po preveseli národni zmagi našega slovenskega junaškega vojstva ukazali delati necemu navlašč na Kranjsko pozvanemu italijanskemu mojstru, čegaver trud se je dobro plačal.

Mojstru je bilo ime **Octavio Canelli** in samo za posveto v bakrorezi posnete velike podobe je dobil 25 tolarjev iz blagajnice deželnih stanov.

Razven te velike oljnate slike na izbočeni medi je moral umeteljnik napraviti še jedno takovo sliko za ljubljanskega škofa, kateri so se dodale nekatere podobe, ki jih ni imela slika, naročena po deželnih stanovih, namreč podobe svetnikov, pomagajočih kristijanski vojski. Svetniki se vidijo v oblacih sedèč ter strele in sulice na sovražnike spuščajoč, da se pokončajo.

III.

Od leta 1600—1672.

Grehe, katere je o razvoji domače umeteljnosti zakrivila reformacija, popravila je protireformacija v naši deželi zopet do dobra.

Jedva se je bila novič ojačila katoliška cerkev, vabeč svoje otroke v naročje svete vere, jedino izveličavne, in brž so hiteli verniki zidati nove cerkve ali popravljati stare, oskrunjene po „protestantskem bogoslužji“, a tedaj z nova posvečene, ter so za to pokladali lepe darove na altar. Skôro so se zopet oglasili domači umeteljniki, da mirno in pridno posvetijo delo svojih rók olepšavi božjih hiš.

---

[1]) Deželni arhiv „Landtagsprotokoll VI. 547 in dalje.“

Jednega moža gré tú pred vsem imenovati, kateri je bil posebno mecén umételjnosti v tej dôbi in čegaver ime „verskega junaka“ ter škofa ostane zapisano z zlatimi črkami v naše dežele zgodovini. Ta mož je **Tomaž Chrön**, čegaver visôko pomembo za daljni razvoj domače umételjnosti sem uže v tej tiskovini obširno popisal na drugem mesti.[1])

Tam sem pokazal, kako je Chrön, skrbeč za cerkvene stavbe in cerkvâ olepšáve v glavnem ljubljanskem mesti in po deželi ter celó zunaj škofijstva (n. pr. v Nazareti, itd. po Štajerskem) dajal opraviti mnogim umételjnikom, **slikarjem in kiparjem**, kakor so bili: **Plavec** in **Wolf**, **Höbtner** in **Janzil**, **Planer** in **Kren**, **Costa** in **Degen**, **Hofer** in **Minicz**, **Scareos** (Scaria?) i. dr., dalje tudi mnogim umételjniškim rokodelcem, in to je zeló pomagalo povzdvigi národne umételjnosti in národne obrtnosti.

Vzgled slavnega, za vse lepo in vzvišeno gorečega cerkvenega kneza je vzbujal posnemanje in izlasti je bil njemu somišljenik cistercijenski opat iz Zatičine prelat **Jakob**, kateri je dal olepšati cerkev in samostan s prekrasnimi stukaturami. Še dan danes lehko vidi potnik, prišedši v Zatičino, pod vélicim uhodnim obokom prekrasno podobo „poslednje sodbe,“ izvrstno mojstersko stukaturno delo.[2])

Poleg cerkve je imenovati prva podpora umételjnosti gledališče, katero so vzdržavali jezuiti v dôbi protireformacije na svojem kolegiji in tako gojili umételjnost in umételjno obrtnost.

Velikanske dekoracije, katerih so zahtevale igre jezuitov, ne menj tudi pomembno omišljene scenerije, in kar se tiče bleska in dragocenosti na dandanašnje opere spominjajoče sestave za leteti, pogrezíla, baletne in živalje maske, v katerih so mnogokrat se igrala dramatična dela, vse to je dajalo mnogo pôsla umételjnosti in umételjniški tehniki t. j. slikarjem, mehanikom, modelêrjem itd.

Ker je gledališče jezuitov kazalo pot, bilo je posvetnim „komedijantom“ za tekmecovanja voljo hoditi po njih sledi, ako so hoteli privabiti si občinstvo tudi na svojo stran.

Obračali so zategadelj vso skrb na dekoracije, katere so jim napravljali domači slikarji Janzil, Plavec i. dr.[3])

Poleg teh uže imenovanih národnih umételjnikov iz prve polovice 17. veka ohranila so se nam še imena slikarjev **Knapiča** (porojen l. 1637[4]), in **Janeza Albertala** iz Trebnjega,[5]) in kiparjev **Schella** ter **Ferfile**.

---

[1]) „Letopis Matice Slovenske za leto 1878. III. in IV. del stran 24—29.“

[2]) Gledi moj spis: „Die Gegenäbte von Sittich und Rain. Wien 1864. pag. 82.“

[3]) Gledi moj spis: „Der verirrte Soldat. Agram 1864“ uvod in dostavek.

[4]) „Müller, II. pag. 499.“

[5]) „Slovanstvo, pag. 194.“

Karol Schell je poznejše (l. 1662) za 100 krón (183 gld. 20 kr. deželne veljave) prevzel popravo vélicega altarja s podobami in drugimi olepšavami v ljubljanski diskalcejatski cerkvi, in za tisto cerkev je napravil tudi slonokoščen križ, a prav tedaj (l. 1664) je delal **Ferfila** za cerkev Marije Device v Polji.[1])

Vendar ne samo domače naše močí, tudi drugi umeteljniki so za tiste dôbe delali v olepšavo božjih hiš, pred vsemi slavni slikar **Palma**, kateri je naslikal tedanji ljubljanski kapucinski cerkvi „nepopisno krasno podobo za véliki altar.“[2])

Palma Jacopo, imenovan Giovane, porodil se je v Benetkah l. 1544 in je umrl l. 1628. Pri kapucinih v Boloniji se vidi jedna njegovih slik, o katere pogledi sta Guercino in Guido Reni vzkliknila: „Škoda, ker je takov izvrsten slikar moral umreti!“ Njega bôje so žive, prozorne, sicer menj vesele nego Paolove, vendar veselejše od Tintorettovih.[3])

V risarstvi je tisti čas obrnil náse pozornost **Ivan Krst. Bottan** (iz kremoneške umeteljniške obitelji Bottanijev)[4]), ki je posvetil deželnemu glavarju grofu Engelbertu Auerspergu nek umeteljni list, in v bakrorezarstvi **Daniel Manasser**, delujoč okolo 1618—1630 v Avgsburgi in pomagajoč slavnemu **Kilijanu** pri izdelavanji mnogih izlasti arhitektoničnih podob.[5])

Izredno vêlik ljubitelj umeteljnosti je bil tačas uže omenjani deželni glavar **grof Engelbert Auersperg**, ki je svojo palačo v gospôdskih ulicah ljubljanskih, t. j. sedanji „knežji dvor“ (sezidan l. 1642) uredil res kakor pravi „hram umeteljnosti.“

Vélika dvorana (nekdanja gledališčna dvorana jezuitov), sedaj registratura c. kr. knjigovodstva, bila je od vrha do tal slikana al fresko, razširni, do „nunskega zidú“ na Tržaški cesti sezajoči „Auerspergov vrt“ je bil olepšan z mramornatimi kipi in v njem je bilo tudi s freskami poslikano letno gledališče. Dolgi prostori grofovskih sobán so bili napolnjeni s slikami, katerih ostanki se vidijo še danes in ki jih ima skôro popraviti umeteljniška roka.

Biblijoteka grofova, nam nepokvarjena ohranjena, ima premnogo del s podobami ter med rokopisi slike minijatur in grbov, kateri so nedvomno delo domačih umeteljnikov, tako da navajam le za primero dedikacijskega lista necega nemškega svetega pisma (Dietenbergerjevega), katero je poklonil škof Tomaž Chrön svojemu sovremeniku baronu Herbardu Auerspergu, vrnivšemu se v naročje katoliške cerkve.

---

[1]) Dimitz, „Geschichte Krains IV. 1. pag. 112.“
[2]) „Valvazor XI. pag. 695.“
[3]) Nagler, „Künstlerlexicon X. pag. 488 in dalje.“
[4]) „Nagler, l. c. II. pag. 77.“
[5]) „Nagler, l. c. VIII. pag. 241.“

Na tem dedikacijskem listi se vidita Auerspergov in Chrönov grb z okusnimi arabeskami obdana in prav mojsterski zdelana. Daljšo posveto z gaslom iz svetega pisma je pisala Chrönova rôka in ta list ni samo dragocen rokopis biblijoteke, nego tudi priča, da se je slikal v Ljubljani pod nadzorstvom Chrönovim.

V ravno tej predragoceni biblijoteki hranjena pisana genealogija Auerspergov iz peresa našega slavnega zgodovinopisca Schönlebna (ne vjemajoča se z njega poznejšo tiskano genealogijo Auerspergov) ima lepo vrsto **prefinih risarij s tušem zdelanih.** Omenjane risaríje kažejo simbole in gasla posameznih udov te staroslavne obitelji in napravil jih je po Schönlebnovih besedah njemu nečák Dolničar.[1])

V.

Od leta 1672—1693.

Dôba Valvazorjeva.

Nova zlata dôba v pravem in najlepšem smisli besede se je pričela za umételjnost in umételjno življenje na Kranjskem in za národni razvoj umételjnosti v našem ljudstvi potem, ko se je bil vrnil dan danes mnogoslavljeni domoljub baron Ivan Bajkart Valvazor s potovanja v svojo kranjsko domovino.

Pokazal sem na drugem mesti,[2]) kako je Valvazor, če tudi italijanskega rodú, vendar z vsem srcem bil udan deželi naši in národu slovenskemu, katerega pravice in potrebe je vedno cenil in zastopal, s kratka: kako je bil Valvazor z dušo in telesom Kranjec — Slovan.

Čast domovine, ponos domovine sta bila njemu — ki je pisal „čast Kranjske“ in je sam nje ponos — najvišji smoter in njega idejal, katerega obistiniti kolikor bi se dalo je žrtvoval svoje dušne in materijelne močí.

Ako se je na svojem potovanji po tujem naobraževal, bila mu je po vrnitvi v ljubljeno domovino prva skrb, da vse, kar je videl lepega in dobrega, obrne svoji domovini v korist.

Njega glavni načrt: da po geografsko-topografsko-zgodovinskem deli seznani s svojo domovino vse naobražene národe, navèl ga je do priprav za to delo.

---

[1]) „Beležke Dolničarjeve.“ Rokopis bogoslovske biblijoteke v Ljubljani.

[2]) „Letopis 1877.“

Kranjska dežela, do njega dnî niti pravilno zmerjena, niti obrisana, v svojih čudesih in v svoji prirodni lepôti še ne proiskana in popisana, morala mu je biti pred vsem predmet natančnih studij.

Valvazor, posebno dobro vešč v **risanji na prosto oko**, je prvi rojak, o katerem se da dokazati, da je mesta in trge, gradove in graščine obrisal („abgerissen.“)

Nadškofijska metropolitanska biblijoteka v Zagrebi, (kjer sem jaz po sreči l. 1863 zopet odkril biblijoteko Valvazorjevo, o kateri se je menilo, da je izgubljena), hrani v precej obširnem kodeksi (povprečne četverke) **kartone za knjigi gradov po Koroškem in Kranjskem, kar jih je Valvazor svojeročno narisal**, se vé, le v glavnih potezah. Ti črteži so drag spominek na nepozabljivega rodoljuba.

Na konji sedeč, za izpremstvo le jednega služabnika in psa — kakor se je narisal sam — tako je Valvazor križem prepotoval kranjsko deželo ter risal njemu zanimive predmete.

To mu je bilo dovolj za prva dela o Kranjski in Koroški, za „topografijo.“ A kadar je začel pripravljati se za svoje véliko delo „Ehre des Herzogthums Crain“, katero je utemeljilo njega današnjo svetovno slavo, tedaj je moral uže zbrati vkrog sebe umeteljnikov, ki so mu pomagali, ako je hotel, da se njega velikansko delo z višje nego poltisoč podobami završi za njega živih dnî.

V Bogenšperk, pravi hram umeteljnosti, kjer je Valvazor poleg drugih zbirek imel tudi izborno galerijo in v čegaver biblijoteki nahajamo osemnajst velikih folijantov, ter po vsakem 400—500 listov lesorezov, bakrorezov in svojeročnih risarij mojstrov iz vseh dežel — v to gojiteljišče umeteljnosti so skôro priromali mojstri **Andrej Trost** (dobroznani risar Vischerjevi knjigi gradov po Štajerskem), **Matija Greyscher**, **Pavel Vitezović** (iz Hrvatske), **Atzelt**, **P. Müngendorf**, **Ivan Koch**, in na Kranjskem porojeni **Ivan Werex**. Ti umeteljniki in njih gospodar so bili **prva kranjska umeteljniška družba**, katera si je stavila glavni nálog, da nariše vsa po Kranjskem znamenita mesta, jih ureže na mêdi ter uvrstí glavnemu delu baronovemu „Ehre des Herzogthums Crain“.

Prvo poskušnjo je storil Slovenec **Werex** s podobami za Valvazorjev „Passionsbüchel“, in ker so se bile te posrečile, sklenil je Valvazor napraviti v **Bogenšperki svojo tiskárno za bakroreze.**

Naš slavni rojak piše o tem za zgodovino umeteljnosti kranjske dežele prevažnem dejanji sam tako:[1])

[1]) „Ehre des Herzogth. Crain III. pag. 620.“

„Ich bin auch ohne Ruhm zu sagen, der Erste gewesen, der in dieses hochlöbliche Herzogthum Crain die Kupferdruckerei eingeführt, ja ich habe hier in Wagensperg im 1678 Jahr (am 12. April) **selbst ein solches Werk aufgerichtet und etliche Jahre Kupferstecher und Drucker bei mir im Schloss unterhalten.“**

Lep del imovine svoje, katero je žrtvoval za izdajo dela „Ehre des Herzogthums Crain“, tako, da je napósled ubožal, obrnil je Valvazor na vzdržavanje te bogenšpergske umételjniške družbe.

Najizvrstnejša mojstra, pod Valvazorjevim nadzorstvom delujoča, sta bila gotovo **Trost** in Slovenec **Werex**; a tudi Hrvat **Vitezović** (vitez) ni bil brez odlične sposobnosti in delovne močí.

Trost[1]) je poleg ilustracij za „Ehre des Herzogthums Crain“ sodeloval tudi pri izdelavanji podob za dve drugi deli Valvazorjevi, za „Todtentanz“ („Theatrum mortis humanae“), in za delo „Satyrischer Ovid,“ kakor je dalje pod Valvazorjevim nadzorstvom za časa svojega bivanja na Kranjskem izgotavljal podobe za neko drugo delo, tičoče se naše domovine in necega slovečega Slovenca, za „Monument der Herbersteine“ (v Vratislavi l. 1680 natisneno delo.)[2])

Slikar in risar **Koch**, katerega smo poleg drugih spoznali v umételjniškem domi bogenšpergskem, je razven ilustrovanja Valvazorjevih del pokazal se tudi mojstra v slikariji na médi ter je med drugimi naslikal mestnega sodnika v Rudolfovem na ploči od medí.[3])

A baronu Valvazorju ni zadostovalo samo prosto risanje, („abreissen“), ampak v vednem občili s svojimi umételjniki se je tudi sam čim dlje tem bolj naobraževal in stvaril je s svojim talentom in svojo spretnostjo glavnemu mestu Kranjske spomeník, kateri je dan danes jedna največjih lepôt Ljubljane, t. j. na sv. Jakopa trgi z nova postavljena, dovršeno lepa **podoba sv. bogorodice.**

Deželni zbor vojvodine kranjske je ukrenil namreč dné 14. januarja l. 1664 po spodbudi cesarja Leopolda I., da se v bodoče za vselej praznuje praznik čistega spočetja Marijinega in v višje poslavílo te skrivnosti se je sklenilo, da se postavi na trgi pri jezuitih, (kjer zopet dan danes stojí), podoba Marijina.

Začetek temu delu se je storil l. 1680 in Valvazor ni narisal le črteža za Marijino podobo, nego pokazal se je pri tem umételjniškem deli sam novim umételjnikom, kajti model za postament in steber, kjer je imela stati podoba, je proizvod njega uma.

---

[1]) Nagler, „Künstlerlexicon XIX. pag. 123.“
[2]) „Nagler, l. c.“
[3]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1848. pag. 77.“

Model za podobo samo je napravil solnogradski kipar Vuk Weisskircher[1]) in lil jo je ljubljanski zvonár **Krištof Schlag** dné 16. decembra 1681 v svoji livárni pred „karlovskimi vrati", (kjer ima sedaj zvonarijo g. Samassa.)

Ako se je zatorej blagi baron Valvazor nam mnogostranski pokazal delujočim umeteljnikom, spoznamo ga, pregledujoč njega beležke v nadškofijski metropolitanski biblijoteki, tudi teoretičnega umeteljnika in pisatelja o umeteljnosti. Zapustil je namreč veliko delo v rokopisi pod naslovom „Lumen Naturae", ki obseza 6 vezkov v četverki. Takoj prvi vezek obseza (v desetih knjigah) razprave o slikarstvi na stekli, o posteklovanji in mnogo tacega. Drugi zvezek (tudi v desetih knjigah) ima razpravo o mavci, alabastri in mramorji, a tretji učí, kako napravljati bôje, (kako se mešajo).

Uže zgoraj smo opomnili, da je Valvazor v bogatih svojih zbirkah v Bogenšperki med svoje izborne in obširne biblijoteke knjigami hranil tudi mnogobrojno zbirko bakrorezov itd.

Ta zbirka, ki tehtno svedoči o neutrudljivi velikanski pridnosti Valvazorjevi, kateri je vse posamezne podobe — do 9000 listov — za svojega bivanja po vélikih mestih, kakor na Dunaji, v Parizi, na Italijanskem in Nemškem sam nabral, uredil in potem nalépil, ta prekrasna zbirka je sedaj neprecenljiva dragotina nadškofijske metropolitanske biblijoteke v Zagrebi. Najredkejše podobe Dürerjeve, van Dykove, Rubensove, Breughelnove, s kratka: tú vidiš združena dela najslavnejših starejših Nemcev, Italijanov in Nizozemcev. Podobam so predmet prizori iz starega in novega zakona, iz stare, srednjevečne in novejše zgodovine, portrêti slavnih duhovnikov, vladarjev, državnikov, učenjakov, vojščakov itd., dà tudi vrsta komičnih podob (karikatur) se nahaja med njimi.

A še jedno veliko umeteljniško zbirko, katero je sestavila rôka jednega samega in sicer národnega umeteljnika, hrani baron Valvazorjeva biblijoteka (v Zagrebi), in ta je **„vélika knjiga grbov,"** ki jo je za svojo „Ehre des Herzogthums Crain" sestavil Valvazor sam; grbe zánjo mu je prav lepo naslikal „Bartl Ramschissl" (Raumbschüssel, najbrž brat tedanjemu zatiškemu prelatu.) Mali a debeli folijant ima na 388 listih 2023 grbov, zapisnik sam obseza 18 listov. Velik del tú naslikanih grbov kaže grbe kranjskih plemenitnikov, med katerimi je živelo za Valvazorja še mnogo staroslovenskega plemstva.[2])

---

[1]) Najbrž sin Jan. Adama Weisskircherja, ki je v prvi polovici 17. veka slikal v Gradci. „Nagler, l. c. XXI. pag. 248."

[2]) Gledi moj članek o Valvazorji v „Letopisi 1877."

Če tudi ne naravnost v dotiki z deli Valvazorjevimi spada vendar v dôbo njega spodbujajočega umételjniškega žitja in njega mecénstva delovanje národnih **slikarjev: Klerića, Petra Werexa** (sina Ivanovega), **Gladića** in pl. **Raina.**

Ludovik Clerich (**Klerić**) je pogostoma imenovan v zapisnikih kranjskih stanov „deželni slikar" — najbrž je bil dekoracijski slikar za gledališče jezuitov, katero so podpirali stanovi — in dobival je po dovoljenji deželnega zbora časih znamenite podpore, tako n. pr. l. 1679 vsoto 75 gld.,[1]) potem l. 1684 zopet itd.[2])

Gladića hvali Valvazor v svoji knjigi gradov „dobrega mojstra".[3])

Peter Werex, (sin Ivana Werexa, sodelovca pri Valvazorjevih tiskovinah), porodil se je v Turjaki in je umrl l. 1715 dné 13. februarja.[4])

Vendar nahajamo poleg domačih v Bogenšperki pri Valvazorji delujoče tudi tuje umételjnike, kajti naš slavni domoljub je bil vedno v živahni dušni dotiki s tujimi deželami.

Izmed tujcev nam je izlasti imenovati Nizozemca **Almanaka**, o čegaver umotvorih Valvazor nekoliko potov govorí in katerih se spomnimo v tem spisi poznejše.

Dominik Kalin, porojen v Gorici, zgodovinopisec cesarja Leopolda v Monakovem, bil je na dobrem glasi zaradi svojih slik in risarij.

Stanovi kranjski, tedaj izredno razvneti za podpiranje umételjnosti in znanosti, naročevali so ravno tako na tujem dela, kakor so vedno mogočno podpirali in pospeševali domačo umételjnost ter za zidanje cerkev in njih olepšavo radovoljno pokladali bogate darove na žrtvenik.

Kakor oznanja še danes napis nad vélicim portalom sedanje redute, sezidali so to poslopje za kolegij jezuitom „kranjski stanovi", ki so poznejše (l. 1701) dali tudi znamenit znesek za popravo jezuitske cerkve sv. Jakopa, katero je bil sesúl pôtres, in l. 1667—1669 so poklonili za sezidanje kapele sv. Frančiška Ksaverija tedanjemu rektorju 5500 gld.

Kakor pripoveduje neka beležka v deželnega zbora zapisniki l. 1680[5]) ukazali so „gospodje stanovi" za cerkev jezuitsko slikati v Rimi „podobo naše ljube Gospé". Komu se je dal ukaz, ni povedano.

Bil je čas največje povzdvige rimsko-katoliške vere, čas zmage národne pobožnosti in verske gorečnosti nad „suhoparnim luteranstvom", katero ni príjalo ni duhu ni srcu Slovencev.

---

[1]) „Landtagsprotokoll XXI. pag. 368."
[2]) „Landtagsprotokoll XXXV. pag. 350."
[3]) „Ehre des Herzogthums Crain XI. pag. 692."
[4]) „Archiv f. Landesgeschichte v. Krain. Klun. I. pag. 69."
[5]) „Landtagsprotokoll XXXV. pag. 3."

Ljubljana je imela tačas 13 cerkev in sicer: stólnico, cerkev jezuitsko pri sv. Jakopi, cerkev N. lj. Gospé v Križankah, Marije v nebohoda pri frančiškanih, (sedanje gimnazijsko poslopje), bólniško cerkev sv. Elizabete v meščanski bólnici, cerkev sv. Lovrenca, prej sv. Fridolina na Bregi, sv. Florijana na Starem trgi, sv. Jurija na Gradi, Marije Lavretanske pri diskalcejatih (sedaj civilna bólnica), kapucinsko cerkev sv. Ivana evangelista., (kjer je sedaj „Zvezda"), samostansko cerkev klarísaric, (sedaj vojaška bólnica), in napósled farno cerkev sv. Petra na mesárskem predmestji, najstarejšo cerkev ljubljansko. Mnogo teh cerkev je bilo zanimivih ne le pobožnim obiskovalcem, nego tudi posvetni radovednosti, kajti v njih so se videli po Valvazorjevih besedah „preumeteljno zdelani" spoméniki mramornati in iz rude.

V stólnici se je videla med drugimi umotvori starejše dôbe v vélicem altarji slika (najbrž sv. Miklavža), katero je bil zgotovil Benečan kavalir **Pietro Liberi** iz Padove, nazivan **Libertino**. Ta slikar se je naobraževal po najboljših šolah in merilo za delo so mu bili naročevalci: razumnikom je slikal hitro in prosto, nerazumnikom natančno v vseh podrobnostih. [1])

Frančiškanska cerkev (na mesti današnjega gimnazijskega poslopja), odlikovala se je po dovršeno lepih grobnih spomenikih Auerspergov, imejočih tú svoje dedno pokopališče, in videle so se v nji tudi krasne slike **Gladičeve**, **Almanakove** i. dr. Diskalcejatska cerkev je imela lepe stukature; v cerkvi sv. Elizabete so stali umeteljni broncéni in mramornati spomeníki.

In kakor je cerkev na Kranjskem tačas dajala opraviti stavbarskim mojstrom, kamenosekom, slikarjem in kiparjem, ter je v svojem odločnem národnem mišljenji pred vsem obračala pozornost na domače sinove, tako je tudi po reformaciji, ki je pokončala mnogo cerkvenih paramentov, zopet dajala napravljati potrebne mašne obleke, zastave itd., itd. domačemu umeteljnemu rokodelstvu, katero je tem načinom pospeševala in podpirala. Vezílje, slikarji zastav, srebrárji in zlatarji, ključáničarji, mizárji i. dr. so imeli v tej dôbi, ko je pobožno plemstvo cerkvam pogostoma poklanjalo darila, dosta spodbude za svojo moč in pridnost.

Nekov rokopis Marijine bratovščine, ki ga hrani tukajšnji muzej, nam poroča o visóki umeteljni stopinji obrtníkov ljubljanskih, in tako nam je moči spoznati cvet národne umeteljne obrtnosti tekom 17. veka. O vsem tem se je bilo zahvaliti umeteljnim obrtníkom cerkvi in nje podpornikom.

---

[1]) „Nagler, l. c. VII. pag. 503."

Toda še inače je pospeševala cerkev umételjnost in sicer s **procesijami**, tedaj običnimi v véliki četrtek in véliki petek.

Procesijo v véliki četrtek je ustanovila bratovščina Redemptoris Christi.

Sestavljala se je iz **23 podob** ali boljše rečeno simboličnih skúpin, med katerimi je n. pr. Andrómeda, rešena Perzeja, pomenjala rešitev človeštva po Mesiji. Procesija je hodila od kapucinske cerkve (v sedanji „Zvezdi“) po gospôdskih ulicah, po Novem (Turjaškem) trgi, po črevljarskih ulicah, čez črevljarski most do sv. Jakopa cerkve in potem po Vélicem trgi k frančiškanom (gimnazijsko poslopje), od tam se je zavijala po špitalskih ulicah čez špitalski (frančiškanski) most in po kapucinskem trgi (gledališke ulice) v cerkev nazaj. Izprevod se je nekoliko potov ustavljal; to so bili „stacijoni“. Izveličarja so s prva pred oči stavile osobe izmed visôcega plemstva, poznejše najeti ljudje, a Jude so igrali Trnovci in Krakovci ter napósled tudi najetniki. [1])

Jednako procesijo so v **véliki petek** napravljali jezuiti. Mnogi ljudje so se bíčali ali nosili križ (za pokoro); trpljenje Kristovo se je kazalo v podobah.

Razven tega so tudi bratovščine imele svoje posebne obhode. Umeje se samo ob sebi, da je pri takóvih prilikah bila sodelovateljica tudi umételjnost, izlasti kar se tiče kostumov itd. Ti „obhodi“ in uže prej omenjano gledališče jezuitov, vse je umételjniški naobraževajoč vplívalo na ljudstvo in dajalo národni umételjnosti in národni obrtnosti mnogo pôsla in kruha.

Kakor cerkev, tako so po nje vzgledi tudi lajiki skušali podpirati in pospeševati umételjnost ter nje interese.

Kaj so storili v tej méri in tačas za povzdvigo domače umételjnosti dežela, stanovi — o tem se je uže primerno povdarjajoč govorilo in pokazalo, da so pred vsem se cenile in podpirale domače národne močí.

A tudi posamezniki med plemstvom so pospeševali umételjnost, lepšajoč svoje gradove in gradščine z nje deli.

To je bil sad tedanje vzgoje mladih slovenskih kavalirjev, katerim se je vzbujalo čuvstvo in zanimanje za višje stvarí, nego so psì in konji, in ki so največ svoje naobraževanje na potovanjih še razširjali in dopolnjevali.

Valvazor piše v „Ehre des Herzogthums Crain“ o tem naslednje pomembne besede:

„Der Adel unterhält seinen Stand von seinen Gütern oder so er unbegütert, von seinem zu des höchsten Oberhaupts Diensten führenden Degen. Jedoch pflegen sowohl die vom Herren-

[1]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1859. pag. 92.“

stande (grofi in baroni) sowie die Edelleute zuvörderst ihre Jugend **mit freien Künsten** zu zieren und der Pallas aufzuwarten auch dabei sich mit zuwachsendeu Jahren in ritterlichen Exercitien zu qualificiren, nachmals fremde Länder bevorab Italien und Frankreich durchzureisen ... Massen ihnen dann die Näherung Italiens grossen Anlass und Bequemlichkeit zur Peregrination gibt." [1])

Če koncem 17. veka pogledamo gradove kranjskega plemstva, pokaže se nam prijetna slika italijanskega okusa po zakonih lepega sloga „renaissance", združene s freskami, stukaturami in časih res prav mojsterskimi slikami slavnih umeteljnikov.

Potrudil sem se iz Valvazorjeve tako zvane „knjige gradov" (XI. vezek kronike) nabrati dotičnih zgodovinskih dât, katere je on z besedo in v podobi, ohranil iz svojega časa, in tú jih podajam čestitemu občinstvu po nemškem alfabetskem redi, kakor se nahaja pri njem.

Takoj v začetki se nam pokaže grad, katerega je sedanji gospodar Nj. svetlost knez Karlos Auersperg zopet prvotnemu slogu primerno postrojil in znotraj prenovil. Ta grad

Soteska, *(Ainěd)*,

na Dolenjskem, je najlepši grad na Kranjskem, prostoren četverokot z visôcimi odprtimi stebríšči, kateri obdajajo dvorišče. Pri tléh je za hladiti se po leti „Sala terrena", s stropom iz belih stukatur in s tremi lestenci. Tlak je mramornat, črno in belo pisan, v sredi stojí leva (kamin) iz črnega mramorja, na strani ob desnici v dolbini delfin, nasproti na levici krilat konj, oba iz kamena izsekana vodometa, dajoča vodo in delajoča hlad. Poleg tega so tam krasna konjárna s kamenitimi jaslimi (tú je bila tudi svoje dní lepa kobilárna), ravníce s ptičjimi kletkami in redkimi rastlínami, umeteljne slikaríje in galerija Gallenbergov. V gradskem obzidji stojí kip Herkulov. Dalje pride na vrsto blizu Ljubljane stoječi mični grad

Pólhov gradec, *(Billichgratz)*,

sedaj lastína gospé Lujize Urbančičeve, vdove dr. Lovro Tomanove. Na dvorišči vidimo prekrasen vodnjak z mramornatimi podobami, v sredi morskega bogá Neptuna.

Ajmanov grad, *(Ehrenau)*,

kaže lepo arhitektoniko, grbe in kamenit „relief" nad portalom.

---

[1]) „Ehre des Herzogthums Crain VI. cap. 11."

V gradi na

Lesíčjem, *(Geierau)*,

sedaj lastíni g. dr. Ahačiča, je dal tačasni gospodar Fabijančič, po domače Mrharič, dr. J. U. in velik prijatelj knjigam, studenec obzidati in ves zid olepšati s slikami.

Grad ljubljanskega škofijstva v

Goríčah, *(Görtschach)*,

je lepo zidan in ima odprte mostovže po italijanskem okusi. Tam se hrani oljnata slika slavnega „kranjskega apostola", škofa Tomaža Chrōna.

Grad

Lesno brdo, *(Hilzenek)*,

na Notranjskem ima lep portal in velikanske mramornate stopnice.

Grad

Hmelnik, *(Hopfenbach)*,

na Dolenjskem, ima italijanske odprte mostovže.

Romantični ob Ljubljánici stoječi uže omenjani grad

Fužine, *(Kaltenbrunn)*,

nad Ljubljano, sedaj lastína duhovite gospé Josipine Terpinčeve, imel je početkom 17. veka, ko je bil prišel v roke očetom jezuitom, v svojih notranjih prostorih „dragocene slikaríje" („köstliche Mahlerei"); a jezuiti so Bog vedi zakaj pustili te slikaríje, da so prišle v nič, o čemer se Valvazor čudom čudi, rekoč, da so bili ti možjé „sonst doch so grosse Kunstfreunde". Najbrž so bile freske v fužinskem gradi erotične vrste in so morale umekniti se iz prostorov duhovske družbe, kateri je rabil ta grad za vedríšče svojih novincev, mladih duhovnikov in njim v vzgojo izročenih gojencev.

Grad

Bégunje, *(Katzenstein)*,

na Gorenjskem (blizu Bégunj, tedaj lastína Lambergov), slúl je po svojih krasnih slikah. „Die Zimmer" — piše Valvazor — „seynd mit den schönsten Gemählden ausgezieret".

Grad

Krumperk, (Zaboršt), (*Kreutberg*),

pri Kámeniki (ne daleč od Ljubljane, sedaj lastína gospé baronice Barbare Rechbachove, porojéne grofice Thurn-Valsassina), je lepo arhitektonično delo z odprtimi mostovži italijanskega okusa.

Nekdanji samostan

Mekine, (*Münkendorf*),

sedaj grad prijatelja umeteljnosti g. A. Prašnikarja, imel je na cerkvi poleg sebe naslikanega lepega velicega Krištofa.

Grad

Nadlišek, (*Nadlišek*),

na Dolenjskem, (sedaj lastína Nj. ekscelencije grofa Josipa Auersperga), kaže lepo arhitektoniko z mramornatimi grbi, dvojnimi stopnícami, piramidami itd., vse kamenito.

Grad

Čretež, (*Reutenburg*),

na Krasi je imel še za Valvazorja dni slike na stekli. Grb je iz l. 1539.

Kapela v

Svibni, (*Schärffenberg*),

imela je lepih slík.

Galeríjo obitelji Portijev v

Senožečah, (*Senožeč*),

s slikami **Ticijanovimi** smo uže na dotičnem mesti, pišoči o delih iz 16. veka, po vrednosti ocenili.

Grad

Grm, (*Stauden*),

ima (pri Valvazorji) lep stolp in odprto galeríjo. V sôbah — kakor poroča Valvazor — so bile krasne slike in stukature.

Podobe dvoboja med národom najznanejšega junaka slovenskega Lambergarja z velikanom Pegamom v gradi

Kámeni, (*Stein*),

(na Gorenjskem pri Bégunjah) smo omenjali na svojem mesti.

Po svojem gospodarji imenovani grad

Bokalce, (*recte Stroblhoff*),

nad Ljubljano, (ki mu je sedaj lastník znani „sportsman“ v višjem smisli g. Sevnik), in katerega je bil z nova sezidal Valvazorjev srčni prijatelj baron Stroblhoff († l. 1645), je imel v svojih sôbah krasne slikaríje Nizozemca Almanaka (ali Alemaka). Tega slikarja je baron Stroblhoff imel mnogo let pri sebi; a tudi drugi mojstri so olepšali to poslopje. Jedna sôba je imela izvrstne stukature.

Grad

Šrajbarski turen, (*Thurn am Hart*),

danes lastína grofa Teodorja Auersperga, sina Anastazij Grünovega, kaže lepo arhitektoniko in odprte mostovže italijanskega sloga.

V gradi

Trebánjskem, (*Treffen*),

na Dolenjskem (lastína obitelji Gréseljnove, je stal za Valvazorja lep iz kamena izsekan lev.

Lovski gradič

Iški turen, (*Thurnigg*),

blizu Iga — kateremu je nekoliko časa bil gospodar znani pisatelj g. L. Germovnik — imel je slike uže često omenjanega Nizozemca Almanaka.

Grad

Kravjek, (*Weinek*),

na Dolenjskem je hranil dovršeno naslikano podobo viteza Andreja Eberharda Ravbarja, znanega zaradi svoje do tal sezajoče brade.

Kazala ga je v 68. leti in naslikana je bila podoba l. 1575.

O glavnem mesti Ljubljani

zabeležil je Valvazor poleg uže omenjanih cerkev še vrsto javnih in zasobnih poslopij (palač), tako n. pr. v najčistejšem toskanskem slogi sezidano deželno poslopje, lepo mestno sovetovalnico (z gotsko fasado), palače Auerspergov, Eggenbergov itd., ki jih vendar vse preseza kolosalni „knežji dvor“ Auerspergov, o katerem sem uže podrobnejše govoril. Dalje

omenja sedaj odpravljenih velikanskih znamenj Adama in Eve iz mramorja na mestni sovetovalnici, po katerih so potujoči rokodelci spoznavali Ljubljano in o čemer se je po druzih deželah med rokodelci vpraševalo: „Si li uže poljubil Evo na ljubljanski mestni sovetovalnici? t. j.: „Si li uže bil v Ljubljani?"

Da je olepšavanje gradov plemstva in bogatinov po deželi in olepšavanje palač v glavnem mesti domači národni umeteljnosti in umeteljni obrtnosti naklanjalo mnogo dobička ter oba pospeševalo, to je jasno. Vendar nas o tem še bolj poučevajo tako zvani „izpíski" („Auszügeln") iz 17. veka, kateri se nahajajo v ljubljanskem „knežjem dvori". To so računi umeteljnikov in rokodelcev, ki so zidali, olepšavali in popravljali „knežnji dvor". Imena stavbenih mojstrov, slikarjev, zlatárjev, strugárjev itd., skoraj vsa imajo národen značaj in priímki: **Novak, Globočnik, Potočnik, Sušnik, Zajec, Kremžar**, (knjigovez, ki je krasno vezal mnogo knjig biblijotečnih), **Schönleben**, (umeteljni mizar, oča zgodovinarju,) nam pričajo, da so kranjski kavalirji tedaj posebno radi dajali pôsla domačim močém.

Poraba domačih moči je te same zeló pospeševala v njih teženji in delih.

Pogledimo le v istini umeteljno zvršeno ključáničarsko delo na balkonih in omrežje na oknih „knežjega dvora" in čuditi se nam je, da je ta dovršeni proizvod ključáničarske tehnike 17. veka napravil se v Ljubljani in da je bil mojster temu delu **Potočnik** iz Krope, morebiti praded gluhonememu slikarju Potočniku, čegaver ime je bilo znano tudi zunaj mej kranjsko dežele.

S teh balkonov so l. 1652 (deset let potem, ko se je bil sezidal „knežji dvor"), gledale dame kranjske aristokracije z vsem umeteljniškim bliščem urejen slavnosten izprevod, ki je spominjal „turnirjev" v dôbi cvetočega viteštva. Ta „carrousel" je bilo napravilo kranjsko plemstvo po vzgledi dunajskega dvora cesarja Leopolda I., velicega prijatelja umeteljnosti. Pred oči so stavili poleg druzega štirje jezdeci štiri dele svetá: Evropo, Azijo, Afriko in Ameriko, ter so jahali „kadriljo" na „Novem", sedaj „Turjaškem trgi.

Elegantni kostumi jezdecev in konjska oprava so zahtevali tudi umeteljniškega okusa in to je umeteljni obrtnosti bil nov izvor zaslužka ter spodbuda za tekmecovanje med obrtníki.

VI.

1693—1718.

„Academia Operosorum“ in nje vplív.

Tistega leta, ko je „največji domoljub“ kranjske dežele baron Ivan Bajkart Valvazor v smrti zatisnil očí, katere so, kakor na vse drugo še posebno se ozirale na interese domače umételjnosti, tistega leta 1693 se je v glavnem mesti Kranjske, v „beli Ljubljani“ ustanovila prva akademija znanosti in prostih umételjnosti po vzgledi italijanskih akademij in z jepim naslovom:

„**Academia Operosorum**.“ Simbol družbi je bila pridno beroča bučela.

Namera tej znanostni družbi je bila „združevanje moči“ iz različnih stanov in „praktična delovnost“ svojih udov. (Krstiti bi se bila imela prav za prav ta družba po cesarji Jožefi I. „Josephina“,[1]) kar so pa najbrž nevoščljivci zaprečili uže ab ovo.) Vsak ud se je zavezal, da izda svojemu talentu in pozivu primerno delce. Kanilo se je tudi sistematično obdelati zgodovino razvoja vseh znanosti, zastopanih po udih družbinih, in sicer se je hotel storiti začetek s prvim vekom po Kristovem rojstvi. Na družbine troške se je imela napraviti javna biblijoteka, občinstvu na razpolaganje.

Prvi svoj slavnostni zbor je imela „Academia Operosorum“ l. 1701, prvi prvosednik jej je bil stolni prošt **Ivan Krst. Preširen.**

Ta akademija „operosov“, kateri se je skoro pridružila „Academia Philharmonicorum“, bila je o povzdvigi umételjniškega življenja in umételjne obrtnosti vplivna in merodajna.

Poleg tega, da so uže „pravila“ in „gâsla“, umételjniški olepšana z bakrorezi, tiskana v Ljubljani pri Majerji pod naslovom „Apes Academiae etc.“ dala obrazovni umételjnosti novega posla, pridružila se je po spričevali akademika **Dolničarja pl.**

---

[1]) V domači kroniki Selšönlebnovi, katero je nadaljeval njega nečák Dolničar pl. Thalberg, beremo naslednjo beležko: „Den 5. Februar 1694 in der gelehrten Session der Academie Operosorum bey Ihro Gnaden Hrn. Thumbprobsten ist abgeregt worden, dass Er, Hr. Thumbprobst darob seyn wolle bey dem Kayserl. Hoff durch den Grafen Castelbarco, dass besagte Academi Operosorum Josephina genandt werden sollte, der Hr. Canonicus Gladitsch hat auch versprochen bey dem hochw. Präceptore des kais. Prinzen und röm. König zu cooperiren, dahero man hofft gueten progress zu haben.“

Thalberga skôro družbi „Academia Operosorum“ tudi **akademija za risarstvo** [1]) l. (1702,) kjer so se poučevali slušatelji ljubljanskega liceja in „eksternisti“ na troške akademije v „risanji“.

Vendar ne samo za daljno bodočnost spodbujajoč je delovala v umeteljniškem oziri akademija „operosov“ v svojem postranskem oddelki za risanje („Academia Incultorum“), tudi v umeteljniškem življenji glavnega mesta in v domače umeteljnosti zgodovini je stvarila novo dôbo.

Po nje neposrednjem vplivi so nastala mnoga nova poslopja, katera še dan danes svedočijo, kakošen okus je imela in katero mér hodila v umeteljniških stvaréh „Academia Operosorum“.

Sezidale so se pod neposrednjim vodstvom stavbenega odseka „operosov“ z nova: stólnica, bogoslovnica, mestna sovetovalnica in križanska ter nunska cerkev, katera še ni bila dodelana, ko je zaradi različnih notranjih in zunanjih razporov prestala „Academia Operosorum“ (l. 1718).

Če tudi se mi je bati, da utegne moj spis prezelo narasti, vendar si ne morem kaj, da bi ne izpregovoril o zgodovini posameznih znamenitih staveb, a navzlic vsemu mi je biti malobesednemu ter samo konstatujem, da se je okus „operosov“ naslanjal na vzórke Italije, ki je bila in ostane „obljubljena dežela“ kar se tiče umeteljnosti v vseh oddelkih.

Italijanski okus se je vzprijel pri zidanji stólnice, križanske in nunske cerkve.

Stólnica se je zidala v obliki križa s kúpolo in freskami (bizantinski slog), križanska cerkev z rotundo in cerkev nunska s stebrovjem in tudi s kúpolo.

Bogoslovnica je dobila tudi s freskami olepšano rotundo (sedaj biblijotečna dvorana) in na portali umeteljniški zdelani karijatidi. In mestna sovetovalnica, da se niso prezrle tradicije meščanov, zidala se je kakor compositum mixtum od zunaj gotski in znotraj po pravilih italijanskega okusa.

Da se je postavila nova bazilika sv. Nikolaja, pasti je bilo v žrtev stari gotski stólnici s svojimi proti nebu kipečimi stolpi, stebri in stebriči, rtastimi loki in okni gotskega sloga.

Akademik Dolničar pl. Thalberg (Ivan Gregor), starinoslovec in zgodovinar, nam je v pridno sestavljenem, z mnogimi podobami olepšanem rokopisi [2]) ohranil zgodovino stolne cerkve v svoji prejšnji in poznejši obliki, in temu prezanimivemu delu, čakajočemu še „belega dné“, je naslov:

„Historia Cathedralis ecclesiae Labacensis S. Nicolao Archiepiscopo Myrensi sacrae. Cum chrono-

---

[1]) „Stolni kapiteljski arhiv.“
[2]) „Rokopis knezoškof. bogoslovske biblijoteke v Ljubljani.“

logica ejusdem fabricae Veteris et Novae narratione cui accesserunt sacra aedificia et multiplices eruditiones, ipsam Basilicam concernentes. Labaci anno aerae Christianae 1701." (Mali folijo, vezan, 250 listov, 25 podob, z mnogimi črteži itd.)

Ta izvrstna stavbeno-zgodovinska knjiga o stólnici našteva tudi vse spomeníke, kipe itd., s kratka: vse umételjniške spomeníke, kateri so ostali v stari stólnici, in poroča, kako so se prenašali v novo stavbo ter se zopet vzidavali.

S ponosom smemo konstatovati, da so bili mojstri pri zidanji nove stólnice **Slovenci**, kajti ohranila so se nam imena **arhitektov**, kateri so z nova pozidali stólnico, in ti so: **Jugovec**, **Maček** in **Zamrl**.

Ti možje so po črteži jezuita **de Puteis** (Pozzo) postavili krasno novo baziliko.

Strop novi stólnici je olepšal s freskami slavni italijanski slikar Julij Quaglia. Kipi so delo Italijana **Contiera** iz Padove in Slovenca **Misleja**.

Kamenosek in kipar **Mislej** je bil umételjnik, imejoč mnogo posla. Nahajamo ga namreč poleg dela pri stólnici tudi l. 1701—1703 delujočega pri jezuitskem kolegiji in sv. Jakopa cerkvi,[1]) potem pri bogoslovnici l. 1708—1714. Pri tej je zdelal véliki portal in obe uže omenjani gigantski karijatidi (l. 1714). Ko je poznejše (l. 1721) vdova deželnega maršala grofa Herbarta Auersperga sklenila, da nadomesti pred samostanom diskalcejatov (sedaj bólnico) po nje pokojnem soprogi l. 1693[2]) postavljeno leseno podobo presvete Trojice s kamenitim spomeníkom, izročilo se je to delo Misleju za 1000 gld. in 200 mernikov žita.

Za materijal in za petmesečno delo se je plačalo 400 gld. tedanje veljave.

L. 1714 se je z nova postavila križanska cerkev po črteži Dominika Rossija iz Benetek. Postavil jo je deželni komtur grof Guidobald Starhemberg.

Meseca marca l. 1713 se je položil temeljni kamen za nunsko cerkev, katera je v svoji vzvišeni preprostosti čestit spomeník tedanjih umételjniških nazorov. Zidanje cerkve in samostana, ki je stalo 93.547 gld.,[3]) začelo se je pa še le l. 1748.

Nekaterih umételjnikov, v tisti dôbi spodbudno v naši domovini delujočih, spominjali smo se uže pri zidanji novih cerkev. Razven teh so se nam iz tistih dnî ohranila še druga imena Prvo nam je tú omenjati slikarja in bakrorezca **Elijo Becka** nazivanega „Heldenmuth"[4]), ki se je naobraževal v Rimi in je

[1]) „Blätter aus Krain 1865, p. 47."
[2]) Tedaj se je bila ustanovila „Academia Operosorum."
[3]) „Samostanski arhiv."
[4]) „Nagler, l. c. I. p. 222."

umrl v Augsburgi l. 1747. Naslikal je ta umeteljnik izvrstno lep portrêt „operosa" Grbca, med. doktorja in pisatelja.[1]) Dalje se seznanjamo s spretnim bakrorezcem in slikarjem van Alenom, kateri je na cesarsko povelje kakor podobe inih avstrijskih mest napravil tudi podobo naše Ljubljane.[2])

Tudi je cvetelo **umeteljno rokodelstvo** v vseh oddelkih, kajti cerkvene stavbe v glavnem mesti in po deželi dajale so mu mnogo opravila. Najprej je bila **zvonárna pred karlovskimi vrati**, delujoča uže tekom 17. veka, katera je dobivala mnogo naročil in katero je začetkom 18. veka dobila v posest obitelj Samassova, ki jo vzdržuje še sedaj.[3])

„Ljubitelji" umeteljnosti v tisti dôbi so bili poleg uže omenjanega Valvazorjevega prijatelja barona Stroblhoffa še Zergollernski, pl. Schwizen, in grof Bajkart Barbo.

Ti trije naposled imenovani možje so bili udje neki pobožni družbi, tako zvani kongregaciji sv. Dizme, ustanovljeni koncem 17. veka. O tej družbi in o nje vplivi na umeteljnost poročam poznejše.

Franjo Viljem pl. Zergoll, vitez Zergollernski, bogat zasobnik, porodil se je l. 1653 v Ljubljani. Završivši studije nastopi potovanje po Francoskem in Nemškem, po Holandskem, Angleškem in Italiji.

Ko pride zopet domov se oženi in obračal je potem vso skrb na povzdvigo svojega zasélja „Rosenbühel," (Viderčanov grad,) kjer je po leti vedno bival, kajti le zima ga je odvajala v mesto.

Bil je odličen ljubitelj in mecén **arhitekturi, slikarstvu** in **muziki**, za kar mu je prav tačas v Ljubljani bila prilika. Bil je namreč ud družbi „operosov" s priimkom „Delicatus." Umrl je dné 28. januarja l. 1700. Med Dizmovimi brati je bil nazivan „samotnik" z gaslom: Simplicitatem amat et ardorem.[4])

Drug vêlik ljubitelj **slikarstva** in **arhitekture** je bil, kakor smo uže omenjali, grof Bajkart Barbo, (porojen l. 1670, † l. 1709).[5]) Občil je izlasti rad z umeteljniki in pisatelji.[6])

Izborno **galerijo** je imel tedaj v Ljubljani dr. J. U. Franjo Karol pl. Schwizen, porojen l. 1648 in sin „preslavnega" ljubljanskega mestnega sodnika Karola pl. Schwizna († l. 1702). Naobraževal se je na vseučilišči dunajskem in v Padovi in ko se je vrnil v rojstveno mesto, imenovali so ga takoj sodnijskim odvetnikom. „Er besass" — piše o njem „Matrikel-

[1]) „Rokopis Erbergov v cesarski domači bibljioteki na Dunaji."
[2]) „Notizblatt d. k. Akad. d. Wiss. 1851."
[3]) „Kronika diskalceatska."
[4]) „Matrikelbuch der Dismas-Confoderation" v ljubljanskem muzeji.
[5]) Bil je ta grof Barbo „Generaleinnehmer der krain. Landschaft", (glavni deželni davkar).
[6]) ibidem.

buch der Dismasbrüder“ [1]) — „eine grosse schöne Privatbibliothek und **eine nicht geringe und sehr werthvolle Bildergalerie.**“

Zgodovinarja v tej dôbi umételjnosti smemo po vsej pravici imenovati Ivana Gregorja Dolničarja pl. Thalberga. Ta domoljub si ni imena domačega umételjnega pisatelja zaslužil samo s svojo zgodovino ljubljanske stólnice, nego tudi s popisom[2]) za njega dnî še stoječih, sedaj uže izgubljenih ali zeló pokvarjenih mramornatih in sicer kamenitih spomenîkov.

Naslov temu omenjanemu rokopisu[3]) je: „Cypressus Labacensis. Sammlung von Grabschriften in Laibach.“ Papirnat zvezek v veliki osmerki, 60 listov.[4])

VII.

Od leta 1719—1740.

Ko sta bila nepozabljivi domoljub pl. Jakob Schellenburg in njemu soproga ustanovila naš nunski samostan ter so prišle vanj čč. gospé **uršulinke**, katerih red se je skazal koristnim in dobrodelnim ne samo glavnemu mestu nego vsej deželi, takoj so prevzele pobožne gospé skrb o vzgoji ženske mladine z vso gorečnostjo.

Kakor sploh na vse potrebne predmete dekliške šole, takisto so gospé uršulinke uže precej s početka svoje delovnosti v Ljubljani s posebno skrbljivostjo ozirale se **na poúk v risanji**. Ta poúk so tudi poznejše vedno trudoljubivo gojile.[5]) Tudi so se nahajale med pobožnimi gospemi mnoge, katere so se s posebnim veseljem bavile s slikarstvom in o jedni izmed teh, porojeni Slovenki, pišemo v dotičnem poznejšem oddelki obširnejše.

V prejšnjem oddelki smo se uže spominjali **Dizmove bratovščine**. To pobožno društvo, čegaver udje so mnogostranski spodbujali in pospeševali domačo umételjnost, dalo je tudi priliko ne-

---

[1]) ibid.
[2]) Kateri je še vedno v rokopisi.
[3]) Hrani se v tukajšnji bogoslovski biblijoteki.
[4]) Nekoliko teh napisov sem objavil jaz v „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1860“ pag. 47 in dalje. Pis.
[5]) Dzimski, „Laibach“ pag. 95.

cemu znamenitemu talentu, da je za društva interese pokazal svojo moč.

Dizmova bratovščina je namreč imela tako zvano matriko, v katero se je bilo na novo vzprijetim udom vpisovati. Pod vsacega posameznega uda ime je spisal Dolničar njega životopis. Po smrti Dolničarjevi (l. 1719) je prišlo v navado, da so posameznim imenom udov prislikali se tudi grbi in simboli in sicer v **minijaturi**.

In ta najnežnejša stroka slikarstva je našla svojega mojstra v naši deželi.

Šimen Grahovar, porojen v Tržiči, je bil mojster čegaver umétniška roka je naslikala te mnogopomembne podobice, iz katerih je moči brati lep del kulturne zgodovine kranjske.

Šimen Grahovar je pričel svojo umétniško delovnost pri Dizmovi bratovščini l. 1721 ter jo nadaljeval s pomočjo svoje hčere Marije (Nepomucene Sofije) do svoje smrti l. 1776.

Tudi njega sin Nikolaj Grahovar, uradnik na Štajerskem in potem na Kranjskem, pokazal se je višjim diletantom v slikarstvi.

Tu imamo zatorej uže pred saboj slovensko umeteljniško obitelj, iz katere so se oča, hči in sin bolj iz ljubezni nego za koristi voljo posvetili lepim umeteljnostim.

Podobice Šimna Grahovarja mojsterske rôke, ki jih vidimo v omenjani matriki, [1]) smemo imenovati res prave umotvore, kajti jedna je dovršenejša od druge. Te podobice so nam tudi svedoki, kako je to pobožno društvo po slikanji grbov in simbolov domačim talentom dajalo priliko za izumévanje in kombinacije ter za popolno manifestacijo svoje umeteljniške tehnike.

A kakor je Grahovar umeval poleg vse natančnosti ogibati se pri svojih minijaturah nepotrebnih pridevkov, takisto je znal tudi vpodabljati vsa svojstva, talente, dà, celó vse male posebnosti slehernega uda Dizmove bratovščine.

Tako na primer je povsodi, kjer se je dalo, oziral se na topografijo dežele, zategadelj vidimo v ozadji jedne slike krasno stavbo samostansko, v drugem grad kacega domačega kavalirja.

Dela rôke hčere Grahovarjeve, Marije, katera je izlasti poznejše očeta če tudi ne popolnem namestovala, vendar mu bila „desna roka“, so skôraj tako umeteljniški završena, kakor nje očeta in mojstra.

Marija Grahovarjeva je stopila poznejše v red uršulink v Gradci, kjer je dobila ime Nikolaja.

Tudi svojemu sinu je bil Šimen Grahovar najboljši učenik in Nikolaj Grahovar je slikal največ grbe. Naslikal je večjo

[1]) „Matrikelbuch der Dismas-Conföderation“ v ljubljanskem muzeji.

knjigo grbov avstrijskih, a tudi manjšo zbirko, po nekoliko obsezajočo jugoslovanske grbe plemstva hrvatskega, kranjskega, štajerskega in koroškega

Grahovar (oča) je umrl zelo star l. 1776 v Ljubljani hišna št. 7 za „kapucini.“ Dné 19. in 20. aprila tistega leta se je njega ostalina prodala po dražbi[1]), kajti njega hči je bila v samostani, a sin je umrl še najbrž prej nego oča.

A Grahovarjeva „šola“ ni imela svojih mej v tesnem krogi obitelji, znana sta nam tudi dva izvrstna učenca njegova, minijaturna slikarja **Mavic** in **Hübmer**. Oba sta pomagala Grahovarju in njega hčeri pri slikanji Dizmove matrike.

Sploh je bilo slikarstvo početkom 18. veka med Slovenci precej razširjeno.

V zapisnikih ljubitelja umételjnosti barona Erberga,[2]) o katerem moži še govorim, sem bral, da sta početkom 18. veka v **Rimi** naobraževala se dva **Kranjca**, in ta sta bila slikarja pater **Franjo**, kartuzijan iz Bistre, in **Anton Zeit**.

Poleg teh se imenujejo iz tistih dnî še domači slikarji: **Zebey**[3]) in **Josip Leopold Wiser**.[4]) Toda tudi sloveči tuji slikarji so dohajali tačas na Kranjsko. Tako je pozval ljubitelj umételjnosti, zatiški opat Anton pl. Gallenfels slikarja **Ferdinanda Steinerja**, rodom Tirolca, da je naslikal portrête ustanovnikov zatiškega samostana.[5])

Steiner je bil za svojih dnî jako čislan slikar, in **Fromiller**,[6]) ki je tudi na Kranjskem slikal (pastelne slike), je mnogo risarij Steinerjevih rezal v med (baker).[7])

A skôro nastopita zopet dva domača slikarja: **Franjo Jelovšek** in **Albert**, katera vidimo v letih 1735—1740 delujoča pri olepšavi diskalcejatske cerkve,[8]) kjer stoji sedaj cerkev civilne bólnice.

Tudi je obrnil tačas uže náse pozornost **Mencinger**, toda glavna delovnost njegova se je pričela v poznejši dôbi.

Ravno tako sta tedaj pri nas delala tovariša **de Géorgio** in **Heinrich**. Prvi je napravil krasni véliki altar v avgustinski, sedaj frančiškanski cerkvi (l. 1736), drugi véliki altar v diskalcejatski cerkvi (l. 1735). Tema sovremenik je bil Benečan **Franjo**

---

[1]) „Wöchentliches Kundschafftsblatt. Laybach 1776, pag. 240.“
[2]) Rokopis nekdanjega muzeja v Doli.
[3]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1848. pag. 76.“
[4]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1864. pag. 87.“
[5]) Gledi moj spis: „Die Gegenäbte Albert und Peter von Sittich, pag. 98.“
[6]) Zapiski baron Erbergovi. Rokopis nekdanjega muzeja v Doli.
[7]) Nagler, „Künstlerlexicon XVII. pag. 284.“
[8]) „Kronika diskalcejatov.“

Robba kateri je uže l. 1728 delal za Ljubljano, čegaver delovnost pak spada v poznejšo dôbo l. 1740. Tedaj je namreč zdelal za poslavljenje cesarja Karola VI., (ki je potoval vzprijemati poklonstvo svojih podložnikov in kateremu je tudi Ljubljana omislila slavnost,) izvrstno podobno doprsje cesarjevo iz mramorja. To doprsje je stalo ob tistih praznicih in še potem nad vrati poslopja „vicedomskega“, (na sedanjem Dvornem trgi), a dan danes se nahaja v neki dolbini prvega nastropja mestne sovetovalnice!

Kranjska dežela je vzdrževala v tistih dneh tudi svojega kolájnarja **Cirijaka Schütterja**, kateremu je bilo poslo rezati grbovne pečate udom „Einer Ehrsamen Landschaft des Herzogthums Krain“ in kateri je dobival plačilo iz deželne blagajnice.[1])

VIII.

Leta 1740—1780.

Dôba Marije Terezije.

„Die Motiva — durch welche Kaiser Carl VI. der Vater Maria Theresia's sich bewogen gefunden, die ehemals Strudel'sche Akademie in Wien zu restabiliren — waren diese, damit nemlichen in dero Erb-Königreich und Land alljene Künsten eingeführt, verbessert odervermehrt werden, welche demselben zu einer Zierde, mehreren aufnahm und nutzen gereichen und dero Unterthanen zur Erlehrnung aufmuntern und anreitzen können und zwar nach dem exempl dessen, was bey andern nationen zu ihrer sonderbahren Hochachtung und nicht geringen aufnahm des Commercy practicirt wird.“[2])

Ta akademija za slikarstvo, kiparstvo in stavbarstvo, katero je veliki ljubitelj umeteljnosti in znanosti cesar Karol VI. s pomočjo **van Schüppna** „restabiloval“ iz tako hvalevrednih vzrokov, imela je najboljši vpliv na razvoj umeteljnosti

---

[1]) „Rechnungen des Generaleinnehmeramtes im landschaftl. Archiv.“

[2]) „Geschichte der k. k. Akademie der bildenden Künste (in Wien). Festschrift zur Eröffnung des neuen Akademie-Gebäudes. Von Carl von Lützow. Wien 1877 pag. 11.“

po „dednih kraljevinah in deželah“. Tudi v naši deželi se je ta dobrodejni vpliv posebno vidno javil za vlade nepozabljive cesarice in kraljice Marije Terezije.

Najslavnejši umételjniki slovenskega rodú, katerih dela so bila uže tedaj in so še sedaj biseri inim galerijam, naobraževali, razvijali in proslavljali so se za vlade slavne cesarice; mnogi so bili učenci c. kr. akademije na Dunaji ter potem celó učitelji v nji.

Tú čujemo imena: **Caucig**, (Kavčič), **Jantscha**, (dva brata), **Lindar**, **Militz**, **Resch**, poleg teh tudi imena: **Mencinger**, **Potočnik**, **Schega**, (dva brata), **Hribarnik** i. m. dr.

Če tudi spada delovnost **Caucigovega** profesorstva na dunajski akadamiji obrazovnih umételjnosti še le v prekret 18. veka, vendar je iskati njega prvega naobraževanja za vlade Marije Terezije.

Caucig, porojen l. 1742 v Gorici, naobraževal se je najprej na Dunaji, potem je potoval v Italijo ter dolgo bival izlasti v Boloniji in Rimi, proučevajoč umotvore Caraccijev in Rafaelove. Grof Filip Cobenzl, posestnik v Logatci, Predjami in Planinskem gradi mu je bil pokrovitelj in z njega radodarnostjo podprt je odšel l. 1791 z nova za nekoliko let na jug, da natančno spozna in prouči tudi dela benečanskih mojstrov. Dunajska akademija hrani njega risarije, napravljene s peresom in tušem (véliki regal-folijo) in stavljajoče pred oči predmete iz stare zgodovine, dalje tudi mnoge studije po freskah v Vatikani in po antikah, ter lepo zbirko nóšenj, katero je sestavil v Italiji.

Lützow piše o teh risarijah in o Caucigi: „... Es ist das Rüstzeug eines Akademikers der David'schen Zeit. An ihm gewann als er (1796) zuerst als Corrector, (1799) als Professor eingetreten war, der Professorenkörper für die Maler- und Bildhauerschule eine vorzügliche Kraft.“ [1])

Lovro Jantscha, slikar okólic in bakrorezec, porodil se je l. 1746 v Prosnicah na Kranjskem in začel se je uže v zrelejših letih učiti na dunajski akademiji pod vodstvom profesorja Weirotterja. Uže njega prve risarije krajev so kazale bistro glavo in njega lepi talent se je srečno razvil pod nadzorstvom Ch. Brandovim.

L. 1771 je prejel drugo darilo in l. 1790 so ga vzprijeli med c. kr. penzijonarje. Šest let potem so ga imenovali prístava učitelju rudorezbarske in rokotvorne šole. L. 1801. je poleg slavnega Branda opravljal na akademiji službo korektorsko za risanje krajev in na tega umételjnika profesorsko mesto je tudi

[1]) Lützow, l. c. pag. 82 in ibid. opomba 4.

stopil l. 1806., imenovan rednim profesorjem. Poznejše je dobil še naslov „sovétnika“ in l. 1812 je umrl.[1])

L. 1775 je obiskal svojo domovino. Tistega leta namreč beremo dné 27. julija med „odličnimi potujočimi osobami“ tiskano njega ime v „Laibacher Kundschafftsblattu“ z beležko: „**Lorenz Jantscha, Hofmaler, nach Oberkrain.**“[2])

Jantscha si je zaslužil v slikarstvi in risarstvi sloveče ime, a ne menj dobroglasno tudi v učiteljstvi. Njega krajne slike imajo obilo predmetov in godijo očem gledalčevim, ker je umeval vpodabljati prirodo z nje lepe strani. Ohranilo se je mnogo slik njega rôke in tudi risarij. Naslikal je ta umeteljnik dalje panoramo „Dunajskega mesta“, ki se je vzprijela s toliko pohvalo. Tudi so njega delo dan danes za lokalno zgodovino dunajsko važne podobe „Brigittenaua“ okolo l. 1790, dalje: „Shod lepega svetá pri kavarnah v vélicem Praterjevem drevoredi“ okolo l. 1790, in „Novi dunajski „caroussel“ v Praterji“ okolo l. 1790.[3]) A najznamenitejša teh dunajskih podob našega umeteljnika je „Pogled proti véliki cesti,“ 42 cm. široka, 27·5 cm. visoka. Dan danes jej je lastnik g. Avgust Artaria. Na desnici risarije se vidi še sedaj stoječi kameniti most, postavljen l. 1397, katerega so l. 1461 Dunajčani branili proti vojvodi Albrechtu VI., za kar jih je cesar Friderik III. odlikoval s pravico, da smejo imeti v svojem mestnem grbi dvojnega orla.[4])

Ohranili so se od njega tudi bakrorezi krajev po slikah Brandovih v povprečni osmerki s črkama L. J. S črkami L. J. F. zaznamenovana je tudi podoba neke vasí ob reki, spredaj na tleh dva otroka, (mali povprečni folijo), in potem 11 vrtnih prospektov.[5])

Baron Erberg poroča v svojem uže često omenjanem rokopisi o Jantschi, da so se „njega izvrstne slike krajev zeló cenile po galerijah tujih krajev“, kar je mnogo potujoči véšči baron najbrž sam videl in čul.

Valentin Jantscha, brat prejšnjemu in starejši od njega — Valentin se je porodil l. 1743 tudi v Prosnicah na Gorenjskem — naobrazil se je tudi za umeteljnika. L. 1788 je bil na c. kr. dunajski akademiji prístav učitelju risarske in rudorezbarske šole in l. 1801 drugi prístav učitelju zgodovinskega risarstva, slavnemu Maurerju. Kakor piše Gräffer, je umrl l. 1818, a po Kukuljevići l. 1811.[6])

---

[1]) Nagler, „Künstlerlexicon VI. pag. 417.“
[2]) ibid. 478.
[3]) „Catalog der hist. Ausstellung der Stadt Wien, 1873 pag. 49, 50. Nr. 264 278, 280.“
[4]) „Catalog der hist. Ausstellung der Stadt Wien, pag. 18, Nr. 48.“
[5]) Nagler, „Künstlerlexicon VI. pag. 417.“
[6]) Dimitz, „Geschichte Krains IV. 2. pag. 290.“

Tudi njega dela se jako cenijo.

Franjo Lindar, slikar in bakrorezec, porojen v Celovci l. 1738, učil se je umételjnosti najprej v Ljubljani, potem se dalje naobraževal v Benetkah in na Dunaji, kjer je dobil dvakrat prvo darilo v risanji [1]).

Leta 1773 je naslikal turskega poslanca, gledajoč ga samo pol ure!

Tri leta potem ga je poslala cesarica Marija Terezija v Rim. Zapisan je zatorej med prvimi, katerim je moči bilo nastopiti potovanje v Rim z „rimsko dvorno stipendijo". Ž njim ob jednem je potoval v „večno mesto" tudi s takovo odliko slavni Füger, oba „c. kr. dvorna učenca".

Spomenica, v kateri sta oba mlada umételjnika pri svojem odhodi razložila svoj učni črtež državnemu kancelarju knezu Kaunitzu, ohranila se je do danes. V njej pravita, da ja je knez odločil „za zgodovinska slikarja" ter njima odkazal pot, po katerem imata hoditi, z nalogom: „das Grosse und Erhabene in der Kunst frey und ohne Vorurtheil zu suchen, wo sie es fänden." Po tem naj se ravnata.

Rafael, Caracci, Rubens so se mladima umételjnikoma mnogo priporočali za vzgled, a ti mojstri naj se praviloma le mehanično posnemljejo, brez ozira na njih duh. Pišeta namreč umételjnika: „Wir haben gesucht, uns Theorie zu erwerben, indem wir die Schriftsteller, die über die Kunst geschrieben haben, mit den Werken grosser Meister verglichen. Schwerlich würden wir im Stande sein, Rede und Antwort zu geben, wenn wir von Jugend unter einem Meister gestanden wären, dessen Vorschriften und Geschmack wir blindlings hätten folgen müssen" [2]).

Vernivši se iz Rima je bil Lindar „akademični gojenec" na Dunaji. Izmed njegovih slik, največ v Palkovi manéri završenih, imenovati so izlasti mojsterski portréti vojvode Maksimilijana, poznejšega volilnega kneza v Koloniji, kraljeve obitelji v Neapolji, cesarja Josipa II. in nad vse portrét grofa Zinzendorfa, guvernérja tržaškega. Lindar je umrl l. 1809 na Dunaji [3]).

Na dunajski akademiji nahajamo tačas, kakor smo uže omenjali, tudi še Slovenca **Rescha in Militza.**

V vojskinem leti 1741 je c. dvorna akademija za slikarstvo, kiparstvo in stavbarstvo sestavila „prosto-

---

[1]) Müller, „Künstlerlexicon II. pag. 597."
[2]) Lützow, l. c. pag. 60. Anm. 1.
[3]) Nagler, „Künstlerlexicon VII. pag. 539."

voljno kompanijo" in v nje vrstah nahajamo v 2. oddelki med „prostaki" akademičnega učenca **Josipa Rescha** [1]).

In dunajske univerze matrika l. 1744 nam hrani od l. 1747 zapisano ime **Mihela Militza** [2]).

Če tudi ni neposredno nánje vplivala dunajska akademija, vendar so se naslednji umeteljniki našega slovenskega rodú razvijali pod vplivom umeteljnostim prijazne dôbe vélike cesarice, katera je kakor druge stroke ljudskega blagostanja vzela tudi umeteljnost v svoje posebno zavetje.

V prve dni vlade Marije Terezije spada tudi razvoj jednega naših znamenitejših domačih slikarskih talentov, kateremu je bila priroda postavila na pot raznih zaprek, ki jih je pak kakor pravi umeteljnik igraje premagal. Ta slikar je bil **Valentin Mencinger.**

Ni bilo moči poizvedeti, v katerem kraji Kranjske (morebiti v Bohinji?) in kedaj je zagledal luč svetá, niti ne, kedaj je umrl; a toliko se dá soditi po njega delih, da je med l. 1740 do 1760 stal na vrhunci svoje umeteljniške delovnosti. Neznano je tudi, kje se je naobraževal in katere mojstre je imel — v aktih dunajske akademije ne nahajamo njegovega imena. — Kakor svedočijo njega slike, dobival je temeljit poúk, bil v Italiji ter se naobraževal po dobrih delih italijanske šole. A največja posebnost pri tem umeteljniki je, **da je bil pohabljenec,** in sicer so mu bili **vzraščeni štirje prsti desne roke črez pálec.** Kadar je hotel slikati, moral je vtekniti ščetko skozi kazalec in srednjec, tako je stvarjal svoje velike in krasne altarne slike, katere se nahajajo po cerkvah naše dežele, in časih se jih vidi celó po več v jedni cerkvi. V glavnem mesti ljubljanskem — katero mu je podelilo meščansko pravico — vidijo se njega slike pri čč. gospéh uršulinkah, v križanski cerkvi (sv. Jurij v desnem stranskem altarji), v cerkvi frančiškanski (sv. Valentin v prvi kapeli na desnici poleg uhoda), pri sv. Petri, (mučeniška smrt sv. Andreja, betlehemski detomor po Rubensi i. dr.). Zunaj mesta imajo njega slike cerkev sv. Petra pri Otoči, (véliki altar,) gradska kapela na Otoči, škofovska kapela v Gornjem gradi, (sv. Tomaž), cerkev v Karlovci, nekdanja zbirka v Doli, (poleg druzega imajo tam zeló veliko sliko v obédnici, ki je nekdaj lepšala jezuitski refektorij v Ljubljani, in kateri je predmet čudovito nasičenje Gospodovo) i. m. dr.

Mnogo Mencingerjevih, za diskalcejatsko cerkev naslikanih podob se je prodalo na javni dražbi, ko so odpravili samostan l. 1773. Mencinger je umrl v Ljubljani in pokopali so ga v rakev kapucinske cerkve [3]).

---

[1]) „Lützow, l. c. p. 147."
[2]) „Lützow, l. c. p. 141."
[3]) Dimitz, „Gesch. Krains, IV. 2. p. 153."

Po Mencingerji se nam pokaže zopet dunajski akademik, gluhonemi **Potočnik.**

Ivan Potočnik porodil se je dné 20. junija l. 1752 v Kropi na Gorenjskem. Oča mu je bil priden žrebljar.

Stariši, spoznavši talent mladeničev, priveli so ga v Ljubljano k Mencingerji, a ta ga za svoje „starosti voljo“ ni hotel vzprijeti učencem, vendar je sovétoval, ker so mu bile precej po volji poskušnje Potočnikove, naj ga pošljejo na dunajsko akademijo. Takisto se je zgodilo. Potočnik je ostal tamkaj do l. 1780., ko je umrla cesarica Marija Terezija; tedaj se je vrnil v Ljubljano. Tú sta slikala on in njega sestra Ana portrête. Ker je zaslúl po svojih portrêtih, dobil je tudi naročila za slikanje altarnih in svetniških podob.

Njegove slike vidimo v ljubljanski stólnici in tudi v frančiškanski cerkvi. V stólnici sv. tri kralje, pri frančiškanih sv. Antona padovanskega in Marijo snežnico (za vélicim altarjem), v refektoriji življenje sv. Frančiška, (vrsta podob, katero je pokvarilo popravljanje). Tudi Erbergov muzej v Doli je hranil mnogo dobrih slik njegove rôke. — Za dôbe francoske vlade na Kranjskem (l. 1809—1813) so Potočnika zeló cenili, kajti plačevale so se mu slike po 80 zlatníkov, V dnéh „ljubljanskega kongresa“ (l. 1821) mu je naročil car Aleksander I. naslikati altarno podobo za svojo privatno kapelo.

Slike iz mladostne dôbe Potočnikove so zeló razširjene po deželi, in tudi v njega rojstveni hiši v Kropi, katero sem obiskal v lanski spomladi, videl sem prve poskušnje njega talenta. Potočnik je doživel visoko starost. Umrl je 83 let star l. 1835 v Ljubljani[1]).

Med umételjniki spoznamo dalje tudi štajerskega Slovenca **Ivana Vida Kauperca**, risarja in bakrorezca, porojenega v Gradci l. 1741. Najprej se je učíl **Ivan Vid** pri svojem očeti **Ivani Kauperci**, ki je bil tudi bakrorezec v Gradci, potem je obiskaval akademijo dunajsko pod slavnim Schmutzerjem in je prejel darilo za risanje krajev s prostimi podobami in v skupinah. Imenovali so ga udom dunajske akademije (l. 1771) in udom akademije v Florenciji (okolo l. 1796), in opravljal je službo profesorja za risanje na c. kr. graški normalki z vrlo dobrim uspehom, služeč drugim na vzgled.

„Izmed Kauperčevih del zaslužijo posebno imenovana biti: „Artemizija, na postelji sloneča, ukazuje svoji služabnici, naj jej pomeša v pijačo pepela soprogovega,“ (po Terbuschi); dalje podoba „piskáča“ (po Vomi), in „Marija Magdalena“ (po Guidovi sliki).

---

[1]) „Als er den Tod nahen fühlte, verlangte er nach den hl. Sterbesacramenten und lächelnd hauchte er seine Künstlerseele aus.“ — Wurzbach, „Biogr. Lexicon XXIII. pag. 173 in dalje.“

Umrl je Kauperc l. 1816 [1]).

Pri olepšavi ljubljanske diskalcejatske cerkve nahajamo delujoča v letih 1735—1740 slikarja **Jelovška** in **Alberta**, med katerima je bil prvi gotovo rodom Slovenec.

Jelovškovo delo je tudi altarna slika v sv. Petra cerkvi, kažoča bogorodíco z detetom in sv. Josipom [2]).

M. Kastelic iz Višnje gore, inženêr, je slul tudi dobrim risarjem prve vrste. Dunajski mestni arhiv hrani od njega izvrstno risano „Mappe über die Erdberger Mais mit dem alten und neuen Donauarme", narisano l. 1748. Izvorna risarija je široka 35·5 cm. in visoka 49 cm. Ta mapa je posebno znamenita o vprašanji, kako je nekdaj zavijala se stara struga Donave po iztočnem deli dunajskih predmestî [3]).

Znamenit diletant v **risanji** in **slikarstvi** se nam pokaže v tej dôbi stari (l. 1684 porojeni) notranje-avstrijski dvorni in komorni sovetnik in bivši oskrbnik Idrije **Franjo Anton pl. Steinberg**, kateri je bil izvrsten tehnik in izumitelj rudokopskih strojev. Tudi je narisal mátice poučnim bakrorezom svojega dela „Gründlicher Bericht vom Cirknitz-See" (l. 1758 v Gradci) ter tudi v slikarstvi se pokazal jako spretnim.

Njega „ribjo lov na cerkniškem jezeri", majhno a zeló dovršeno in ob jednem v kulturno-zgodovinskem oziri znamenito oljnato sliko hrani naš kranjski deželni muzej poleg slike „bôja pri Siski".

Koroški Slovenec je bil bakrorezec **Franjo Wrenk**, porojen na Koroškem l. 1766. Učil se je pri Jacobeji na Dunaji bakrorezarstva in je potem rezal mnogo portrêtov po Fügerji, lepo okolico po Verneti itd. Umrl je profesor na c. kr. dunajski inženêrski akademiji l. 1830.

Izmed tujih umeteljnikov sta se v tej dôbi na Kranjskem odlikovala slikar **Josip Palmstorff**, čegaver dve dobri s tušem risani podobi „Frančiška Pavlanskega" (l. 1766) in „okolico z zaljubljeno dvojico" (akvarel l. 1769) sem imel priliko videti pri znanem nabiralci naših národnih poslovic gosp. Vojt. Kurniki, in slikar **Lichtenreiter** [4]) iz Pasove, kateri je slikal portrête in zgodovinske slike ter umrl v Pragi [5]). A obema je bil kos **„kremški Schmidt"**, ki je za mnogo cerkev po Kranjskem naslikal podob, katere je svoje dni naštel in strokovnjaško popisal v. č. g. profesor Vonbank [6]).

Izmed tujih bakrorezcev in risarjev se nam javlja najprej **Kaltschmidt**, kateri je rezal v baker véliko mapo Kranjske,

---

[1]) Müller, „Künstlerlexicon II. pag. 471."
[2]) „Slovanstvo, pag. 196."
[3]) „Catalog der hist. Ausstellung der Stadt Wien 1873 pag. 15.
[4]) Costa, „Reiseerinnerungen aus Krain pag. 140."
[5]) Nagler, „Künstlerlexicon VII. pag. 506."
[6]) „Blätter aus Krain 1861. pag. 62."

narisano po Florijančiči, rodom Slovenci l. 1744, in poleg tega po inženêrjih Durchlasserji in Rennerji načrtano mapo Savine struge od nje izvora do ustja v Donavo z ozirom na nje pobrežja [1]).

Dvornega matematika **Nagelna**, kateremu sta bila posebno udana pokrovitelja cesar Karol VI. in Franc I., poslal je „dvor" na Kranjsko, da nariše votline kraške. Njegove izvrstno s tušem napravljene risarije nahajajo se v necem rokopisi c. kr. dvorne biblijoteke.

V kiparstvi so se tačas posebno odlikoval: uže imenovani **Robba, Gaber, Schwärzel** in **Rivalta**.

Franjo Robba, porojen v Benetkah začetkom 18. ali koncem 17. veka, živel in delal je mnogo let v Ljubljani ter stvaril res znamenite, hvale vredne spomenike iz mramorja, (a navzlic temu ga ne imenuje noben umeteljniški leksikon!) Mramornatega doprsja Karola VI., katero je napravil Robba za ljubljansko mesto, smo uže prej omenjali. Njega glavno delo je mojsterski iztesani vodnjak, (obelisk na ljubljanskem Vélicem trgi).

Obelisk je 30′ visoka piramida iz štirih kosov genueškega mramorja, katerih vsak meri po 50—60 cm. Vkrog obeliska stoje tri velikanske alegorične podobe, katere točijo vodo iz nosa, ušes in ust. Delal je Robba ta vodnjak 10 let (l. 1743—1752) in prejel zánj honorara 5267 gold. ter ljubljansko meščansko pravico.

Hoff piše v svojem deli „Gemälde von Krain," da se podobam tega vodnjaka čudom čudi vsakateri veščak ter da postava in izraz teh podob tudi v istini zaslužujeta biti občudovana.

Robbovo delo sta tudi oba angelja pri obhajilnem altarji v stólnici, iztesana iz kararskega mramorja. Imenovati se smeta jako dovršeno delo in dobil je zánja 3250 gold. v srebri, vsoto, katera priča, kako visoko so se čislala dela tega umeteljnika. Tudi izvrstne skulpture vélicega altarja mestne farne cerkve sv. Jakopa s krasnim tabernakeljnom iz pisanega italijanskega mramorja je zdelal Robba l. 1732. Mojstersko delo Robbovo je dalje mramornati kip sv. Ivana Nepomuka, kateri je nekdaj stal pri černovškem mosti, a ga je sedaj dal postaviti št. jakopski župnik v. č. g. Gustav Köstel v tukajšnji cerkvi sv. Florijana.

Pri olepšavi diskalcejatske cerkve (cerkev civilne bólnice) sta imela opraviti kiparja **Gaber** (l. 1745) in **Schwärzel** (l. 1750 [2]).

V svoji umeteljnosti t. j. v **kiparstvi** jako „izkušenega" umeteljnika imenuje imenuje mrtvaška knjiga oo. frančiškanov v Ljub-

---

[1]) „C. kr. licejalna biblijoteka v Ljubljani, zbirka kart."
[2]) „Kronika diskalcejatska."

ljani **Aleša Rivalto**, kateri, lajik, je bil ud kranjsko-hrvatski redovni provinciji ter je živel v ljubljanskem samostani od l. 1750 do svoje smrti l. 1781. Dotična beležka o njem slove v mrtvaški knjigi tako: „Decembris die 28 Anno 1781 obiit Labaci Religiosus frater Alexis Rivalta Laicus Statuarius in arte peritissimus aet. a. 51 relig. 30.“

Slovenskemu imenu čast sta pak v tej dôbi (med l. 1740—1780) v tujini delala na najvišji stopinji umeteljniške slave stoječa **kolájnarja brata Schegi**, izlasti **Franjo Andrej Schega.**

Kolájnar in **slikar Franjo Andrej Schega**, porojen v Rudolfovem l. 1711, je bil sin puškarja in orožárja in se je s prva poprijel sam tega rokodelstva, a vedno je vršil v višjem smisli, potrebujoč mnogostranski pri njem svojo spretnost v vrezavanji. Prišel je pomočnik v mnoga nemška mesta in če ni dobil dela pri puškarjih in orožárjih, rezal je pečate sreberne in iz drugih kovin. Nov izvor zaslužka si je odprl s tem, da je rezal podobe v baker in jih potem slikal v pastel, s čemer si je zaslužil veliko hvalo in priznanje. To ga privêlo tudi do bosiranja in vpodabljanja iz voska. Mnogo je zdelal podob iz voska, med temi podobe najvišjih osob. Posebno se je odlikovala izmed teh del **podoba cesarice Marije Terezije** in s svojo podobo volilnega kneza **Karola Alberta Bavarskega**, (poznejšega cesarja Karola VI.), pridobil si je **naslov knežjega bavarskega dvornega kolájnarja v Monakovem**. V vseh teh umeteljnostih ni imel Schega nikacega učitelja, o vsem se je imel zahvaljevati samemu sebi, a vendar je v rézanji pečatov dospel na tako visoko stopínjo, da so se mu čudom čudili vsi sovremeniki. V Monakovem je rezal pečate za novce in kolájne. Posebno podpiral je tega umeteljnika talent tedanji prvosednik novčni kovárni in rudárstvu grof Haimhauser. Na stare dni je umeteljnik oslepel, zategadelj seza njega delovnost le do l. 1780. L. 1787 je umrl. Schega je zapustil oljnatih in pastelnih slik, vendar so ta dela jako redka, ker je največ svojega življenja žrtvoval rezanji pečatov. V Nymphenburgskem gradi se je videla prej podoba volilnega kneza Karola Alberta (v 42. leti), in podoba volilne kneginje Marije Amalije (l. 1738). Tamkaj so bile tudi podobe mladega princa Maksa Josipa in princezinje Terezije Bavarske (v 13. leti). **Njegovih** kolájn **je velik broj**, med njimi posebno izvrstnih je **18 podob bavarskih knezov** (počenši z Otonom Vélicim) v dvalotnem srebri. Schega je **vrezal tudi svojo podobo** ter jo odtisnil na jednostranski svinčeni kolájni [1]).

Schegova umeteljnost je tako slula, da zunanji vladarji niso le zahtevali njegovih del, nego stavili so mu celó ponudbe,

[1]) Nagler, „Künstlerlexicon XV. pag. 168 in dalje.“

naj stopi v njih službo, toda njemu je bolj ugajalo živeti na Bavarskem in tam skleniti svoje življenje.

Njega mlajši brat **Jernej Schega** je okolo l. 1750 delal na Dunaji. Učil se je pri svojem brati v Monakovem in sovremeniki so ga prištevali prvim pečatorezcem v Evropi[1]).

Franja Andreja Schege nečák in učenec mu ni delal manjše česti od brata.

To je bil **Bernard Hribarnik**, po nemški nazivan Bergerjem, in nahajamo ga okolo l. 1770 **kolájnarja** kralja obeh Sicilij v Neapolji[2]).

Vélika nepozabljiva cesarica in kraljica **Marija Terézija**, modra deželna mati, skrbeča za blagostanje svojih kraljevin in dežel, ozrla se je tudi na nekov oddelek naše obrtnosti, katerega je hotela udomačiti in povzdvigniti na višjo stopinjo pri bistrih sinovih naše zgozdi bogate dežele, in to je zdelovanje lične leseníne. L. 1763 je namreč ukazala, naj se poskuša **zdelovanje berchtesgadenske lesenine** razširjati po Kranjskem in po Istri. Vlada je zatorej odločila, da se imajo trije ali štirje 12—16 letni dečki poslati na Dunaj učit se rezbarstva. Odposlala sta se bila res dva dečka iz logatske okolice na Dunaj, a to je bila jedina poskušnja, kajti daljnega sledú o rezbarstvi na Kranjskem ni moči najti[3]).

Tudi v tej dôbi so stopali na dan **pisatelji o umételjnosti** v necem gotovem smisli, pisatelji namreč, kateri so obravnavali predmete, po svoji vsebini tičóče se umételjnosti, izlasti slikarstva.

„Bibliotheca Carnioliae" našega trudoljubivega patra Marka Pohlina imenuje nam mlade pisatelje **Kraševca**, **Lukančiča** in **Deklevo**, kateri so l. 1744 in 1745 obravnavali „optiko bôj" („Optica colorum"), najbrž disertacijska dela, in tedaj je spisal tudi **Pongratz** „Novum sistema de colorum origine", („o nastajanji bôj")[4]).

Znamenita sta bila tudi **brata Lajerja** (Leopold in Valentin), katera sta se pokazala spretna slikarja.

Leopold Lajer, (porojen v Kranji dné 21. novembra l. 1752, † dné 12. aprila l. 1818,) naobraževal se je na dunajski akademiji v slikarstvi, ter je na Koroškem stopil v zákon z neko porojeno **Egartnerico**, vzemši na sinovsko mesto nje sorodnika **Josipa Egartnerja**, tudi slikarja. Potem je slikal v svoji domovini na Kranjskem.

---

[1]) Wurzbach, „Biograf. Lex. XXIX. pag. 157—159."
[2]) „Nagler, l. c. VI. pag. 333." Primerjaj tudi Kukuljevićev „Slovnik umetn. jugoslav. pag. 115."
[3]) „Blätter aus Krain 1865 pag. 36."
[4]) „P. Marcus, l. c. pag. 31, 33, 43."

Brat **Valentin Lajer**, (porojen dné 6. februarja 1763, † dné 5. julija l. 1810), naučil se je umeteljnosti pri svojem brati Leopoldi. Dela obeh bratov se po Gorenjskem često nahajajo, in posebno v Kranji imajo mnogo njih manjših del zasobniki. Cerkve v Kranji so olepšane z mnogo hvalevredno podobo **Leopoldovê** rôke. Sliki „Zadnja večerja“ v glavni cerkvi in „Krist križan“ na kapeli pokopališčni kažeti véščega mojstra.

Mnogo slik Leopoldovih je našel g. pl. Wurzbach pri g. Egartnerji v Kranji, (sin omenjanega slikarja), med njimi tudi podobo Leopoldovo, naslikano od njega samega [1]).

IX.

Od leta 1780—1800.

Čvrsto življenje jožefinske dôbe se je razširjalo do najoddaljenejših mej cesarstva.

Tako je mogla tudi „**Academia Operosorum**“, (ki se je bila ustanovila začetkom veka, a je propala po nasprotovanji jezuitov, kateri niso imeli v nji prostora), za vlade Josipa II. in ko se je odpravil red družbe Jezusove, praznovati svoj prerod (l. 1781).

Duhoviti šolski prijatelj grof Edling, tudi prijatelj slovstvu in sam pesnik, izvoljen je bil prvosednikom ali „voditeljem“ z nova oživljeni „akademiji operosov“, in prvosednika „stanovom“ (kranjske dežele) barona Žigo Gusiča so izvolili prvomestnikom.

Med „operosi“ je bil tudi slikar **Andrej Herlein**, rodom Ljubljančan, o katerem ni moči zvedeti rojstvenega leta in ki je umrl l. 1818 učitelj risarstva na c. kr. liceji ljubljanskem.

Herlein je bil pred vsem **slikar** portrêtov. V dvorani naše c. kr. licejalne biblijoteke se vidijo nekatere njegove prav dobro naslikane doprsne podobe imenitnih Kranjcev, in ljubljanskemu strelišču, čegaver ud je tudi bil, zapustil je galerijo portrêtov nje najodličnejših tedanjih udov.

Razven portrêtov je slikal Herlein še altarne podobe in freske in tudi **ilustraterja** ga nahajamo v obširnem deli „Hermann's Reisen durch Oesterreich“ (tiskanem na Dunaji l. 1783).

---

1) Wurzbach, „Biograf. Lex. XV. pag. 57“.

Toda z nova oživljena „akademija operosov“ je skôro zopet zaspala (l. 1787). Vendar je v kratkem časi svoje probude precej pospeševala tudi vzbujanje umételjne delovnosti.

Arhitekt Schemerl, ki je bil tudi v dotiki ž njo, odprl je namreč pri „c. kr. kmetijski družbi“, uspešno delujoči uže od l. 1767, ko je Marija Terezija dala povod nje ustanovitvi, **risarsko šolo za rokodelce in umételjnike**, katerim je družba omišljala potrebne priprave ter jih dobro plačevala [1]).

Tačas se je porodil Slovenec, čegaver ime je slulo tudi na tujem: **Anton Hayne, slikar krajev in bakrorezec**. Zagledal je luč svetá dné 17. januarja l. 1786 v Kranji.

Hayne je imel uže dijak, a še bolj profesor živinozdravilstva na Dunaji mnogo prilike, dalje naobraževati svoj nenavadni talent za slikarstvo in uže l. 1828 je poslal mnogo dobrih oljnatih slik v razstavo akademije obrazovnih umételjnosti na Dunaji, in sicer sedem podob krajev. L. 1835 je napravil štiri podobe krajev in sliko stólnice olomuške, a naposled l. 1840 dve podobi krajev po zimi in štiri podobe Karlovega studenca.

Ljubljanski muzej hrani njega sliko Kranja in zasobniki imajo tudi več dél spretne roke Haynejeve, tako n. pr. sem videl njegovo prav lepo naslikano podobo necega kraja pri našem visokočestitem g. prvosedniki prof. dr. Jan. Bleiweisi, kateri, rojak in njegov sekundarni zdravnik v dunajski živinozdravnišnici, je bil jako dobro znan z umételjnikom.

Hayne je prisrčno ljubil svojo domovino in izlasti svoje rojstveno mesto Kranj, kamor je v počitnicah mnogokrat in časih celó peš pripotoval iz daljnega Dunaja. Umrl je Hayne na Dunaji l. 1852 [2]).

Odlični diletanti v slikanji pokazali so se tedaj na Kranjskem: baron **Josip Franjo Goës**, porojen l. 1754, † l. 1815, o katerem pravi Nagler: „Dass er sich über angeerbte Standesvorurtheile hinaussetzend unter ungünstigen Verhältnissen durch unermüdeten Fleiss auf eine hohe Stufe der Kunst erhoben habe,“ [3]) dalje **Ivan Žiga pl. Brekkerfeld**, slikar živali (posebno ptičev), in slikarica minijatur **Marija Terezija pl. Flachenfeldova**, porojena baronica Wintershofnova [4]).

---

[1]) Dimitz, „Geschichte Krains IV. 2. pag. 223.“

[2]) Prijaznivo naznanilo deželnega oskrbnika g. Kremžarja po tradicijah obitelji Haynejeve.

[3]) Nagler, „Künstlerlexicon V. pag. 262.“

[4]) „Erbergov rokopis nekdanjega muzeja v Doli.“

Izmed **kiparjev** se nam iz tistih dni imenuje **France Stérlé** (l. 1797 [1]) in Hoff [2]) omenja dalje necega slovečega **kolájnarja Rotterja**, o katerem govori na necem listki pohvalno tudi baron Erberg.

Ko so se odpravljali samostani za cesarja Josipa II. (l. 1782—1786), je bolj nego druge zadela našo deželo nesreča, da se je obilica umotvorov prodala po javni dražbi, dà, najlepši med njimi so se skrivaje raznesli in poprodali, tako, da ni verskemu zakladu nič koristilo. Obžalovati je posebno, da so stari paramenti iz Zatičine, Kostanjevice in Bistre, kateri so bili napravljeni v zgodnjem srednjem veki, izginili brez vsega sledú! Jaz se spominjam, da sem še deček s svojo materjo časih obiskaval neko zelo staro gospó v Ljubljani, kjer sem videl obleko iz težke svile zlatom vezene, o kateri se je pravilo, da je prikrojena iz zatiških mašnih oblačil!

Natančno in jedrovito je pisano o porabi odvzete samostanske imovine v Boštijana Brunnerja deli „Benedictinerbuch“, katero je prekrasno natisneno nedavno izšlo v spomin 1400 letnega obstanka benediktinskega redú v Wörli pri Augsburgi.

X.

Naš 19. vek.

Umeteljniško gibanje v naši deželi začetkom našega 19. veka ni bilo neznamenito. Pomisliti nam je tú samo, da je bila tedaj dôba našega nepozabljivega barona **Žige Zoisa**, kateri je na polji znanosti in umeteljnosti vzbujal in podpiral vse, kar bi moglo dušno koristiti národu slovenskemu ter ga povzdvigniti pred svetom.

V svojem gradi na Brdi pri Kranji je imel blagi baron — čegaver palača v Ljubljani se je smela imenovati pravi „hram umeteljnosti“ — lepo galerijo, kjer se je videlo mnogo izvrstnih bakrorezov, katere je on posebno ljubil [3])

---

[1]) Vodníkove „Novice“ l. 1797 (meseca novembra).
[2]) „Gemälde von Krain II. pag. 60.“
[3]) Hoff, „Gemälde von Krain I. pag. 154.“

L. **1808** je samo v **Ljubljani bilo sedem slikarjev**[1]) in učitelja na javni risarski šoli so imeli pridnega **Dorfmeistra**, kateri je, mimogredoč povedano, prvi risal „čudovito živálico“ v Postonjski jami „človeško ribico“, (Proteus anguineus,) katero so bili tedaj prvič našli[2]).

Prišle so vojskine zmešnjave l. 1809 in končale so se z okupacijo Kranjske, oziroma Ilirije po Francozih, kateri so „začasno vladali“ po nji od l. 1809—1813.

Da se organizujejo ilirske provincije po francoskem kopiti, zato je bilo treba ustanoviti centralno šolo („école centrale“) v Ljubljani, glavnem mesti deželnem. Na tej centralni šoli sta se poleg mnogih predmetov višjih šol učila tudi **risanje** in **arhitektura**.

Kako zeló so v risanji napredovali gojenci ljubljanske centralne šole, o tem nam priča delo, katero so završili uže l. 1811 pod naslovom:

„**Plan de ville de Laybach** pris par les élèves de la classe de mathematique et de dessin aux écoles centrales de Laybach. Dessiné par Jean Scherrer“.[3])

Profesorji risanja in arhitekture na nižjih šolah so dobivali od Francozov po 200 frankov gratifikacije.[4])

Ko so odšli Francozi in je Avstrija zopet prevzela gospodarstvo naših dežel, skrbela je tudi dalje za poúk v risanji na ljubljanskem liceji in na tako zvani nedeljski šoli za rokodelce, da se tem načinom vzboljšuje okus umételjne obrtnosti (l. 1816 in 1818[5]).

Profesor risanja na tej šoli je bil **Fröhlich**, kateri se je naobraževal na dunajski akademiji in je bil posebno mojster v risanji podob.

Najbrž po spodbudi barona Zoisa, in ker je ta skôro potem umrl (novembra meseca l. 1819), so se združili nekateri domoljubi, da ustanovijo „domorodno zgodovinsko društvo“ ter ž njim združeni „ilirski muzej.“

Ustanovno pismo, ki se nam je ohranilo v rokopisi, je v istini mojstersko delo organizacije tedanjih dveh domorodnih ali boljše národnih društev.

---

[1]) ibid. I. pag. 123.
[2]) ibid. II. pag. 183.
[3]) „Muzejalni arhiv.“
[4]) Dimitz, „Geschichte Krains IV. 2. pag. 349.“
[5]) „Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1860, pag. 56, 43.“

Tú gre le omenjati, da je po besedah tega ustanovnega pisma tudi to bilo vánje postavljeno, da se ima v muzeji ustanoviti galerija **národne umeteljnosti proizvodov.**

To nakano o ustanovitvi muzeja in národne galerije v njem je poznejše izvršil prijatelj baron Zoisu in ustanovitelj sedanjemu muzeju grof **Franjo Hohenwart**, strijc našemu velecenjenemu rojaku in zastopniku naših národnih interesov Nj. eks. grofu **Karolu Hohenwartu.** Takoj pri ustanovljenji muzeja se namreč nahaja v prvem zapisniki uže 17 oljnatih slik kranjskih mojstrov in nabralo se je tudi skôro potem znamenito število 2392 bekrorezov [1]).

Grofa Hohenwarta je v svojih umeteljniških principih pri muzeji krepko podpiral njemu prijatelj baron Erberg, ki je tudi za svoj muzej v Doli nakupičil lepo število najdražjih slik domačih in tujih slovečih mojstrov, katere je sam z največjo skrbljivostjo uredil in popisal. A Bogu bodi potoženo, da so to za našo domovino v kulturno-zgodovinskem oziri važno zbirko dediči barona Erberga razprodali na vse štiri vetrove, kakor je to navadno osoda naših avstrijskih zasobnih zbirk. Dotična „mesta“ posameznih dežel ali nimajo razuma o takovih stvaréh, ali jim morebiti niso na razpolaganje novci, da bi se takovi zakladi ohranili doma na dušno prosveto národu.

Toda vrnimo se zopet k svojim domačim slikarjem v prvi polovici našega veka.

Tedaj je bil v Kranji ustanovil Lajer svojo „šolo.“

Poleg uže imenovanega **Egartnerja** so tekom časa izšli iz te šole: **Taučar**, (Idrijčan), potem **Jurij Taučar, Wissjak** in **Götzl**, (slikar in kipar.)

Tudi nastopijo v tej dôbi slikarji: **Miha Kavka, Batič, Bartl, Brodnik, Kogovšek, Dolinar, Miškovic**, slikar in kipar **Mikše**, slikarica **Alojzija Marija Petrič** i. dr., a nad vse se je povzdvignil **Matevž Langus**, porojen v Kameni gorici na Gorenjskem l. 1792, kateri je še le v pozni starosti zaslul na daleč in široko in dosegel veljavnost. Sin borega žrebljarja je prišel Langus necega dné v grad grofa Thurna v Radovljici, kjer je ravno Schreibers iz Celovca slikal sôbe. Ta vpraša Langusa, bi li ne hotel tudi slikati sôb. „Hočem!“ mu odgovori in takoj pomaga mojstru napravljati barve. Potem je odpotoval v Ljubljano — slikat sôbe!

Kar se mu vzbudi veselje, da bi poskusil slikati oljnate podobe, in šlo mu je to dobro izpod rok. Prislužil si je s sli-

[1]) „Leitfaden für den Museumbesuch (von Graf Hohenwart) pag. 15, 17.“

kanjem sôb majhno vsoto in s temi novci je odšel za jedno leto na dunajsko akademijo, kjer se je izredno pridno učil [1]). Pridši v Ljubljano se je zopet prijel slikanja sôb, toda le s tem namenom, da si z nova kaj prihrani za daljna umételjniška potovanja. Vzel je tačas k sebi svojega brata Ivana, kateremu je prepuščal slikanje sôb, v tem ko se je sam dalje vadil v slikanji oljnatih podob.

Ko si je takim načinom drugič prihranil potrebnih novcev, nastopil je svoje uže davno srčno zaželeno potovanje v Italijo, deželo umételjnosti, in sicer je šel najprej v Rim. Dve leti je ostal Langus v Italiji in najdlje v „večnem mesti“, kar je bilo zeló koristno za njega umételjniški razvoj.

Ko se je Langus vrnil iz Italije v svojo domovino, obsuli so ga ljudje z delom in slikal je al fresko in oljnate slike, altarne podobe in portrête.

V ljubljanski stólnici je delo njega rôke slika „sv. Nikolaja“ v vélicem altarji. Za mestno farno cerkev sv. Jakopa je naslikal „vnebohod Marijin“ in za gradsko kapelo na Fužinah „križanje Kristovo.“ Izmed portrêtov se mu je posebno posrečila slika grofa Franja Hohenwarta, ki se hrani v ljubljanskem muzeji. Markiju Gozzaniju v Turini je naslikal Langus podobo „bogorodíce čistega spočetja“ in svojemu rojaku misijonarju Baragi mnogo altarnih slik za Ameriko.

Med freskami njegovimi zaslužujejo imenovane biti izlasti freske v kúpoli ljubljanske stólnice in „kronanje Marijino“ v frančiškanski cerkvi, kateri je naslikal tudi „križev pot“ [2]).

Kaj je bil Langus svoji domovini, svojemu rodu, o tem je najlepšo oceno izrekel njemu rojak, naš globokočutni dr. Lovro Toman v naslednjih prisrčnih granesih:

„Vreden si doma postavil mu dike,
V barvah razlival ti večen uzor,
Dihal iz duše prekrasne si slike,
Slavnega tvoj te slaví umotvor!“

Pred nekoliko leti so rojstveni hiši Langusovi v Kameni gorici vzidali njega čestitelji spomenik, kateri priča potomcem, da se je na tistem mesti porodil vêlik umételjnik slovenskega národa.

---

[1]) Takrat in tam se je seznanil Langus tudi z našim genijalnim pesnikom dr. Fr. Preširnom, s katerim sta si bila do smrti srčna prijatelja. Stritar, „Klasje z domačega polja“ pag. 46.

[2]) „Život Mateja Langusa, slikara slovenskoga, od Ivana Kukuljevića. V Zagrebu 1852.“

Napis slôve:

„Tú se je rodil

Matevž Langus,

slikar,

roj. 9. sept. 1792, umrl 20. okt. 1855."

Langus si je pridobil s svojo umeteljnostjo in pridnostjo lepo imovino, zapustil je namreč svojima nečakinjama, katerih jedna je bila tudi slikarica, vsoto 40.000 gld.

Blažilni vpliv, katerega je imel Langus na umeteljnosti razvoj v naši deželi in na okus umeteljniški je bil izvanreden in se je opazoval še dolgo po njega smrti.

Ustanovil je bil tudi svojo „šolo" in izlasti dame je vzbujal, naj gojé lepe umeteljnosti. Izmed obilega brôja njegovih učenic — vse je sililo k njemu — so si pridobile sloveče ime **Josipina Strusova**, letos umrša prednica ljubljanskim čč. gospém uršulinkam, katere najlepše slike lepšajo cerkev nje redú, potem **Amalija Oblakova**, poznejše soproga vrloznanemu pesniku Fr. pl. Hermannsthalu, katere hči je tudi kakor mati posvetila se umeteljnosti, in **Terezija Lippitschova**, soproga zdravniku dr. Köstlu v Gradci.

Učitelja v risanji na javnih šolah ljubljanskih sta bila tedaj **Huber** in **Oblak**.

Nekov duhovnik, v. č. g. **Ivan Pucher**, porojen l. 1814, † na Dovjem dné 7. avgusta 1864, najprej kaplan v Bledi potem na Dovjem, bavil se je s poskusi, kako bi se novim načinom dale napravljati transparentne (prozorne) slike na stekli, in sicer s porabo žepla. O tej metodi je sam poročal v „Sitzungsberichte" cesarske akademije na Dunaji[1]) med drugim: „dass sie für die dürftige Darstellung der Lichtperspective bei architectonischen und landschaftlichen Gegenständen wie eigens geschaffen erscheint".

Izúmek **Pucherjev** je vzbujal v merodajnih krogih veliko pozornost in v londonski obrtnijski razstavi je vzprijel zánj kolájno[2]).

Uspehi domačega slikarja Langusa spodbujali so prejšnje diletante, umeteljnosti se posvetiti, tako n. pr. **Pavla Künla**, ki je s polkom Hohenlohe štev. 17. bil prišel iz Českega v Ljubljani, mladostnega **Stroja** in Solnogradčana **Kurza pl. Goldensteina**, ki je pripotoval v naše mesto z gledališčnimi gódeži.

---

[1]) „Philos. naturwiss. Classe 1851. Jännerheft."
[2]) „Wiener Zeitung 1864. Nr. 210. pag. 577."

Künl je skôro zaslul cerkvenim slikarjem in stvaril mnogo altarnih podob, a razven tega je slikal še študije, portrête itd. Tudi je bil izvrsten kopist in napravil je nepozabljivemu mecénu umételjnikov knezu Vincenciju Auerspergu mojstersk posnetek v ljubljanskem muzeji hranjene slike „bôja pri Siski".

Stroj se je učil v Benetkah in je bil na dobrem glasi zaradi svojih ženskih portrêtov, a kakor nazivljejo sedaj Dunajčana Schrotzberga „slikarja čípek" („Spitzenmaler"), takisto so svoje dni imenovali Stroja „slikarja rók", kajti ako je on portretoval dame, slikal jim je vedno lepe drobne ročice.

Kurz pl. Goldenstein, kateri je imel mnogo cerkvenega dela, (altarne slike), bil je tudi zaslužen dekoracijski slikar ljubljanskega gledališča. Postavil si je dalje trpežen spomenik v naši domovini s svojo po Korytkovem naročili slikano „knjigo jugoslovanskih nóšenj", iz katere je uže pred mnogimi leti v baker rezanih in barvanih ponatisnila 12 podob „kranjskih nóšenj" domača Jos. Blaznikova tiskarna.

Goldensteinovi otroci, sinovi in hčere, so očetu nasledniki v slikarstvi in jeden sin njegov, porojen Ljubljančan, je sedaj profesor risarstva na gimnaziji v Gradci.

Továriša in v prijateljski zvezi se nam pokažeta v tisti dôbi oba slikarja in nekdanja oficirja, umrši **Anton Karinger**, Ljubljančan, in **Edvard Wolf** iz Véliqih Lášič, ki sta služila v domačem 17. polki. Belina

Karinger se je odlikoval posebno v slikanji krajev in njega „slike iz Dalmacije" v razstavi avstrijskega umételjniškega društva na Dunaji so jako prijale okusu veščákov.

Wolf, zgodovinski slikar, učil se je v akademiji na Dunaji in v Benetkah. Njega slike (največ altarne) odlikujejo se po pravilnem risanji in dobrem koloriti zeló od drugih takovih del.

Wolf je ustanovil svojo „šolo".

Pri njem so se naobraževali: **Jurij Šubic**, zgodovinski slikar, ki je vzprijel za svoje duhovite kompozicije „Fügerjevo darilo", **Ivan Šubic**, kakor brat zgodovinski slikar, obiskaval je akademijo v Benetkah ter bil potem v Rimi, **Šimen Ogrin**, tudi v Benetkah naobražen, in **Ludovik Grilec**, čegaver dobro slikani portrêti nekaterih ljubljanskih osob obetajo mlademu umételjniku lepo bodočnost. Učil je Wolf tudi ljudi, katerim je slikarstvo le zabava.

Več ali menj talenta in poziva za slikarstvo so v novejši dôbi pokazali tudi: **Čeferin**, **Kozél**, **Hudovernik**, (ki je bil dlje v Rimi), **Gosár**, (učenec Langusov in izlasti dober slikar „križev"),

Mat. Medved, Tominec, (Kraševec), **Miroslav Tomec,** (sin kiparja št. vidskega), slikajoč največ cerkvene podobe, potem **Barofsky,** slikar cvetlic in dekoracij, (ki je bil svoje dni tudi suplent na glavni šoli).

A v poslednjem časi je vse prekosil **Franke,** čegaver talent ima genijalen vzlet. Franke se je naobraževal na Dunaji in na daljnih potovanjih ter si je s **portrêti** uže za vselej pridobil sloveče ime. Njega slike naših slavnih sovremenikov slovenskih so pravi umotvori in njega črtež národne pravljice o „povôdnjem moži" imenovati se sme dovršenim.

Njegov portrêt Valvazorja, (podoba do kolén) je izvrstno delo, posebno ako se pomisli, da ni umeteljnik imel pripomagála razven bakroreza v baronovi kroniki. Podobo je dal naslikati g. J. Kecelj, prejšnji kameniški župan, za Valvazorjevo dvorano v Prašnikarjevem gradi Medji, kateremu je bil nekdaj gospodar slavni naš domoljub Valvazor sam.

Franke je sedaj profesor risarstvu na gimnaziji v Kranji.

Lep talent je imel tudi slikar **Umek,** ki je obiskaval monakovsko akademijo, o katerem se pak sedaj ne zna, je li še živ ali mrtev.

Slikarica in učiteljica v slikanji je tudi hčí uže hvalno omenjanega Pavla Künla, gospica **Ida Künlova,** rodom Ljubljanka, katera pred vsem dobro slika otroške portrête.

Mlada umeteljnica je s pomočjo kranjske dežele in c. kr. vlade (s stipendijo ministra za uk in bogočastje) naobraževala se na Dunaji in v Monakovem.

Nekov tujec, inženêr g. **Smutny,** riše podobe krajev in portrête, a posebno se mu je posrečila podoba nove c. kr. tabáčne továrne ljubljanske, in mestni inženêr **Wagner** je zeló karakteristično narisal Véliki trg in gnéčo na njem o tržnem dnevi.

Izmed **kiparjev** naših dní, kakor so n. pr. **Tomec, Toman, Štefan Šubic** (oča), **Murnik** in **Vurnik,** se je povzdvignil na najvišjo stopinjo umeteljnosti po svojih delih **Franjo Ksav. Zajec,** kateri je nam zdelal natančne doprsne podobe naših veljakov Vodníka in Preširna, škofa Wolfa, dr. J. Bleiweisa, dr. Coste, dr. L. Tomana in njemu prve soproge Josipine Turnogradske, Stritarja, Fid. Terpinca, Fr. Ser. Cimpermana i. dr.

Franjo Ksav. Zajec, (najstarejši bratov **Valentina** in **Marka,** katerih prvi je izvrsten figurist, dobro znan v Italiji, a drugi spreten ornamentik in marmorist par excellence), porodil se je dné 4. decembra l. 1821 v Sovodnji, (Vélika Oselica, hiš. štev. 13), ter se je učil 2 leti na dunajski in potem na monakovski akade-

miji. Tuji obiskovalec ljubljanske stólnice naj ne pozabi ogledati si prekrasne mramornate doprsne podobe slovenskega mecéna in nekdanjega knezoškofa ljubljanskega **Ant. Alojzija Wolfa**, in izvrstna je baje tudi „en relief“ zdelana podoba slavnega afričanskega misijonarja dr. **Ignacija Knobleharja** v Škocijani na **Dolenjskem**. Poleg mnogih cerkvenih del, (za stólnico podobi sv. Mohorja in Fortunata i. dr.) je nedavno iztêsal **Zajec** tudi za Breznico, rojstveno faro našega mil. g. knezoškofa dr. Kriz. Pogačarja, podobe „žalostne bogorodice“ in „sv Petra in Pavla“, vse iz isterskega mramorja in v prirodni velikosti. Vendar nad vse gre pohvaliti izmed njegovih umotvorov novejše dôbe v prirodni velikosti iz kararskega mramorja mojsterski zdelano celo podobo našega nepozabljivega národnega pisatelja in domoljuba škofa **Ant. Mart. Slomška**, katera stoji v mariborski stólnici.

O povzdvigi naše domače umételjne obrtnosti si nabira lepih zaslug ljubljanska c. kr. višja realka, kjer pridno spolnuje pôslo profesorja za risarski oddelek naš cenjeni rojak slikar **Globočnik**. Realka je vzprijela na razstavi v Parizi l. 1867 zlato kolajno.

V soglasji s splošno razširjenim hrepenenjem po naobraženosti in z višjo stopinjo naobraženosti sameje tudi, da se iz veselja bolj nego li kedaj prej udaja mladina lepim umételjnostim. Vzbudilo se nam je mnogo diletantov, pred vsemi dame: komtesa Pace, komtesa Wurmbrandova, Emilija Baumgartnerjeva, porojena Terpinčeva, Pavla Merici, porojena Seunigova, Marijana Hólegova, porojena Kozlerjeva, gospica Leopoldina Lawatschkova, ki je bila uže učenka avstrijskega muzeja za umételjnost in umételjno obrtnost a jej je smrt končala nádejepolno življenje, gospica Helena Germonikova (v Trsti), katere slike krajev so se uže razstavljala v avstrijskem umételjniškem društvi, gospica Perkova, (slikarica akvarelov in oljnatih podob) i. m. dr.

Med gospodi so imenovati: Urbančič, graščak v Preddvori, (altarne slike i. dr.), dr. Papež, (slike krajev in dobro zadeta podoba Preširnova), ... čunski sovétnik Hoffmann, (slike krajev,) Kunibert Drenik, (takisto,) Vincencij Novak, vrli risar ilustracij za novo izdajo Valvazorjeve kronike, (natisnene pri Ivan Krajci v Rudolfovem); potem grofa Artur in Alfonz Auersperg, vit. Oskar Kaltenegger, vit. Strahl, (mlajši.) vitez Roth, (mlajši) i. m. dr.

Tudi med v. č. gg. duhovniki se je pojavilo mnogo samoukov v višjem smísli besede, ki so si pridobili znano ime, kakor n. pr. Pustavrh, ki je imel posebno fin okus za barve, dalje slikar in mehanik kaplan Dejak v Sori. V vrsto risarjev in mehanikov nam je tudi staviti v. č. g. voditelja Peternella, kateri neprestano zdeluje učna pripomagála.

Posebni ljubitelji proizvodov umételjnosti in umételjne obrtnosti zaslužujejo med nami imenovani biti: gospá pl.

Stöcklova in nje soprog vladni sovétnik vitez Stöckl, deželne višje sodnije sovétnik pl. Strahl, kateri ima na svojem gradi v Stari Loki dragoceno, okusno sestavljeno galerijo, ki jo vedno množi z dobrimi kopijami, tako pospešujoč in podpirajoč domačo umételjnost, umrši baron Žiga Zois, stotnik baron Elsner i. dr.

Prva razstava slik v Ljubljani, podružnici avstrijskemu umételjniškemu društvu, bila je l. 1852 in še nekoliko potov poznejše. Ker naše mesto nima stalne galerije, ta okolnost zeló ovira razstavo, zatorej je z ozirom na razmere časa in na dušne potrebe národa želeti, da se ustanovi takova galerija.

Pred dvajsetimi leti je dobila Ljubljana v „Zvezdi“ brončeno doprsje grofa Radeckega, katero je líl sloveči **Fernkorn** na Dunaji, in križanska cerkev podobo **Canonovo** (Straschiripka). Lepe cerkvene stavbe ljubljanske je pomnožila okusno z nova zidana ternovska cerkev, (katero je postavil arhitekt Schöbl).

Znani in sloveči dunajski slikar krajev Tomaž Ender je zdelal 40 podob iz Kranjskega, katere se s Pernhartovo panoramo Triglava hranijo v našem muzeji.

L. 1866 (v spomladi) je pisalec teh vrst sprožil misel, kako bi se uredila podružnica avstrijskega muzeja za umételjnost in umételjno obrtnost na prid Kranjski v Ljubljani in vdeležili so se bili pogovora v stanovanji tedanjega mestnega župana g. dr. E. H. Coste v. č. g. stolni prošt A. Kos (s pritrdilnim pismom), g. baron Anton Zois, g. profesor Globočnik, g. voditelj dr. Henrik Costa i. m. dr. Vendar v zbori je bil nekdo — čegaver ime je najboljše zamolčati — ki je prav po Mefistovem gásli: „Ich bin ein Theil von jener Kraft, die stets verneint,“ s svojimi pomisleki vedel stvar tako dolgo opovirati, da je vojska s svojo železno roko potrkala ob naša vrata in je nam vsem bilo misliti na druge stvari, nego li na umételjnost in umételjno obrtnost.

A sedaj je zopet primeren čas, da se z nova poprimemo te ideje ter da bi ustanovili národno galerijo in tako odprli národu nov izvòr prosvete, sedaj je tudi tista „zanikujoča moč“ precej oslabéla, in da je volja národa, oziroma njegovih zastopnikov, ozbiljno rešiti vprašanje o ustanovitvi pravega, Slovencem v čast služečega národnega muzeja, skòro bi se povzdvignil na domači naši zemlji takov hram, v katerem bi se gojilo čuvstvo za umételjnost in umételjnost sama in na kakoršne se ponosno ozirati imajo pravico sosednje dežele.

V to svrho Bog pomozi!

Kako važnost ima „Jordanis“ za slovensko zgodovinopisje?

Spisal S. Rutar.

I.

Kadar zapazimo na katerem izmed svojih hribov osivelo razvalino, ki vzbuja v nas spomin na davno minolost, radi poprašujemo, kdo je sezidal tá grad, kako osodo je imel lastnikov rod in kako zanimivo je končal svoje bitje? In kadar vzamemo v roko zgodovinospis, ki je tisoč in več let star, oziramo se radovedno po pisateljevi osobi in njega življenji. Ali navadno ne ostane ta radovednost nikjer bolje neutolažena, nego ravno v zgodovini. Tako se nam godi tudi, če poprašujemo, kdo je bil Jordanis?

Niti njega pravo ime nam ni znano. Najboljši stari „codices“ pišejo „Jordanis“ [1]) in še le Peutingerjeva izdaja l. 1515 je uvêla obliko „Jornandes“ [2]). In Jakob Grimm zagovarja odločno poslednjo pisavo [3]). Bistroumna je njega hypotesa, da je spremenil Jornandes svoje bojevito ime („jor“ pomenja v gotščini vepèr in „nanth“ predrzen) v „Jordanis“ tedaj, ko je stopil v duhovenski stan, ker poslednje ime je bilo pri Rimcih v navadi [4]).

Kakor Jordanovo ime, tako je tudi njega rojstvo temno. Sam sebe prišteva tako rekoč Gotom: „Nec me quis in favorem gentis praedictae (i. e. Gothorum), quasi ex ipsa trahentem originem, aliqua addidisse credat etc.“ [5]) Tudi nam pove ime svojega očeta Alanovamuthis in svojega deda Paria, ki je bil

[1]) „De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis“, ed. Closs, pag. 177.
[2]) Wattenbach, „Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter,“ 1. izdava str. 47.
[3]) „Kleinere Schriften“, III. pag. 171—179; 234.
[4]) Wattenbach, o. c. pag. 48, opomba.
[5]) Closs, pag. 210.

„notar“ alanskemu vojvodi Caudacu, dokler je ta živel[1]). Jordanov rod je bil v zvezi z imenitno rodovino Amalov, katera je dajala Gotom kralje. Na to zvezo je Jordanis ponosen in sploh se kaže, da je bila njega rodovina med imenitnejšimi v deželi.

Iz Jordanovih besed lehko posnemljemo, da ni bil prav za prav Got, kakor ga je najprej Sybel imenoval, nego Alanec[2]). Nasproti pa hoče Pallmann dokazati[3]), da je bil Jordanis rodom Scir. Toliko lehko z gotovostjo trdimo, da je bila njega rodovina germanska, ali bolje resnično pogermanjena.

O Jordanovem življenji vemo le toliko, kolikor se dá iz njega spisov posneti. On ni užival gramatikalnega naobraževanja v šoli, kakor sam pripoveduje: „Ego item, quamvis agrammatus, Jordanis ante conversionem meam notarius fui“.[4]) Vendar se je priučil latinščini v občevanji z omikanci, tako, da je lehko bral latinske pisatelje[5]). V tem jezici se je s pridnim branjem v poznejših letih tako izuril, da je poskušal celó sam v njem pisati. Se vé, da je njega jezik in njega slog ostal vedno barbarsk.

Kakor njega ded bil je zatorej tudi Jordanis notar, t. j. toliko, kakor naš tajnik[6]). Ne vemo pa, kje in kako je deloval v službi notarski. Svoja prva leta je preživel najbrž ob spodnjem Dunavu, ker njega gotska zgodovina jasno priča, da so mu bili oni kraji dobro znani. Menj pozna Italijo, kjer je najbrž še le svoja poznejša leta prebil. Samo Ravena mu je dobro znana; nje okolino popisuje jako natančno[7]). Morda je pa ta popis le iz Cassiodora posnel.

Jordanov izraz „ante conversionem meam“ ne pomenja le, da je prestopil od arijanske h katoliški veri, temveč tudi, da je šel med duhovnike. To vemo od tod, ker je poznal Rufinov prevod Origenovega komentarja listu do Rimljanov, kajti kos tega prevoda je vzel v predgovor svoji gotski zgodovini. Tudi je navedel premnogo citatov iz biblije v predgovori svoji drugi knjigi „Breviatio chronicorum“[8]). Še več, Selig-Cassel je dokazal[9]), da je bil Jordanis celó škof, ter Schirren in Bessell[10]) mu pritrjujeta, Papež Vigilij piše namreč dné 14. avgusta l. 551 kar se tiče trikapitulskega prepira: „Nos — cum Dacio Medio-

---

[1]) „De Getarum etc.“ ep. L, Closs, pag. 176—177.
[2]) Wietersheim, „Geschichte der Völkerwanderung“ II. pag. 137.
[3]) „Geschichte der Völkerwanderung“, II. pag. 122—123.
[4]) Closs, pag. 177.
[5]) Wattenbach, o. c. pag. 48.
[6]) Cassiodorius, „Variorium lib.“ VI. 16.
[7]) „De Getarum sive Gothorum origine op. XXIX.“
[8]) Bessell, „Jordanes v Ersch-Gruberjevi encyklopaidiji LXXV. pag. 104.“
[9]) „Magyarische Alterthümer“ pag. 302.
[10]) Schirren, „De ratione, quae inter Cassiodorum et Jordanem intercedat commentatio.“ Bessell l. c.

lensi — atque Jordane Crotonensi, fratribus et coepiscopis nostris — decernimus etc.“[1]) Nekateri sicer dvomijo, da bi bil ta škof Jordanis „naš“ zgodovinar[2]). Ali pomisliti je treba, da nagovarja naš Jordanis v predgovori svoji knjigi „Breviatio chronicorum“ papeža s „frater“, kar je storiti smel le škof. Zatorej lehko tolaži Jordanis na konci omenjenega predgovora papeža Vigilija, katerega je cesar zadrževal na carjigradskem dvori. Tudi naslednji papež Pelagij omenja l. 556 Jordana „zagovornika cerkve.“

Iz vsega tega lehko sklepamo, da je bil naš Jordanis res škof, in sicer v Crotoni v Kalabriji. Še bolj se prepričamo tega, če pomislimo, da si je bil Jordanis izposodil Cassiodorovo gotsko zgodovino od njega oskrbníka. Cassiodor je bil rojen v Bruttiji (sedanji Kalabriji) in je prebival tedaj, ko je Jordanis pisal svojo zgodovino, na svojih domovinskih posestvih[3]). — O Jordanovem škofovskem delovanji vemo le to, da je bil papeža Vigilija izpremil v Carjigrad.

Prepirali so se namreč takrat o tako imenovanih treh kapitulih. Ta prepir se je bil zavnel, kakor navadno v orijenti l. 535 in je provzročil cerkveno razkolništvo, ki je 150 let trajalo in vse zapadnoevropske škofije med seboj razprlo. Ta prepir je bil tudi vzrok, da se je bil carjigrajski patrijarhat odcepil od akvilejskega. Cesar Justinijan je hotel zadovoljiti monophysite, ki niso pripoznavali chalcedonskega zbora od l. 451, in jih zopet združiti z rimsko cerkvijo. Zato je dal l. 544 zavreči tri verska načela („tri kapitule“) škofov Theodora iz Mopsuestije, Theodorita iz Cyra in Ibe iz Edesse, dasiravno so bila ta načela od chalcedonskega koncila za pravoverna spoznana. V drugem pa naj bi bila ostala veljavnost omenjanega koncila. Nasproti temu se je zdelo papežu in zapadnim škofom, da je Justinijan sè svojo naredbo chalcedonski zbor oškodoval.

Da bi iz tega nastale razpore poravnal, podal se je bil papež Vigilij z nekaterimi italijanskimi škofi v Carjigrad. Ker se papež ni hotel udati cesarskim terjatvam, obdržali so ga tako rekoč v zapori. V tem skliče Justinijan l. 553 peti splošni cerkveni zbor v Carjigrad in ta se je klonil cesarskemu bogoslovju, ter zavrgel zgoraj omenjene tri kapitule. A razpor je trajal še dlje, tudi potem, ko je bil Vigilijev naslednik Pelagij l. 555 sklepe petega cerkvenega zbora vzprijel in potrdil[4]).

Da se je naš Jordanis pri tej priliki res v Carjigradi mudil, razvidamo iz njega predgovora „Breviatio chronicorum“.

---

[1]) Köpke, „Deutsche Forschungen“, pag. 58.
[2]) Ibidem.
[3]) Jordanis, „De Getarum etc.“, uvod, pri Closs pag. 2. — Bessell, o. c. pag. 103.
[4]) Abel, „Dostavek prevodu Pavel Dijakonove zgodovine Langobardov“.

Tukaj pravi z ozirom na papeža Vigilija: „quod me perlongo tempore dormientem vestris tandem interrogationibus excitastis“. Interrogationes pomenja tukaj pogovarjanja, in to kaže, da je Jordanis neposredno s papežem občeval. Ta pogovarjanja so so nanašala na neko književno delo, za katero je papež Jordana spodbujal. Tudi omenja Jordanis, da je Carjigrad vsakemu dobro znano mesto, katerega ni treba natančnejše opisovati [1]).

Vigilij se je hotel odtegniti cesarjevemu pritiskanju in zato je ubegnil (najbrž koncem l. 551) iz Carjigrada v Chalcedon, od kodar se je vrnil še le početkom l. 553 nazaj v Carjigrad. Izprémljal ga je Datius iz Milana; ali tudi drugi italijanski škofi, tega ne vemo, pa verjetno je, da. Tudi Jordanis je bil med njimi, to kaže njegov popis chalcedonskega mesta. Ko omenja prejšnjih gotskih vpadov v Malo Azijo, pravi [2]): „Partibus Bithyniae delati, Chalcedonum subvertere, quam post Cornelius Avitus aliqua parte reparavit, quae hodieque, quamvis regiae urbis vicinitate congaudeat, signa tamen suarum ruinarum aliquanta ad indicium retinet posteritatis..“ Le če si mislimo, da je bil Jordanis tako blizu klasiških tal trojanskih, razlagati si moremo velikansko nesmisel, katero izraža Jordanis s temi besedami: „Goti so razdéli ob svojem povratki iz Male Azije Trojo In Ilium, quae vix bello illo Agamemnoniaco aliquantum se reparantes, rursus hostili mucrone deletae sunt“. Te Jordanove besede kažejo, da se je zanimal za one kraje in to je bilo najlažje moči, ako je sam blizu njih stanoval [3]).

Poznejših vesti (po l. 556) nimamo o Jordanu. Tudi ne vemo, kedaj je umrl. Iz njega besed: „Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur“ [4]), se le posnemlje, da je to pisal pred uničenjem Gepidov l. 568, a ne, da je prej umrl [5]).

Kakor prej Tacit, tako se je pečal Jordanis za dôbe ljudskega preseljevanja sosebno z Germani. On je bil prvi German, ki je posvetil svoje pero zgodovini, a v zgodovinarstvi ne dela svojemu národu nikake časti. Bil je uže po natvori brez talenta za tako delo, nikacega poklica ni čutil zánj, manjkala mu je sposobnost za kritično presojevanje in s tem, da se je poprijel pisati zgodovino, dokazal je le, kako so bolje moči poleg njega popolnoma dremale v onem časi [6]).

Pred svojim potovanjem v Carjigrad izposodil si je bil Jordanis za tri dni Cassiodorovo delo v 12. zvezkih: „De

---

[1]) Cap. XXVIII, Closs pag. 106; cp. LVII, Closs pag. 193.
[2]) Cap. XX, Closs pag. 83.
[3]) Bessell, o. c. pag. 106.
[4]) Cap. XII, Closs pag. 53.
[5]) Primeri: Köpke, o. c. pag. 60, opomba 1.
[6]) Pallmann, o. c I, pag. 23.

origine actibusque Getarum". To knjigo je večkrat prebral: antehuc relegi[1]). Ko se je v Carjigradi mudil, začel je opisovati kroniko vsega sveta „Breviatio chronicorum". To je sestavil iz Hieronymove kronike (po Eusebij razširjene), iz Orosija in Marcelina. V Hieronymovo kroniko je vpletel poročila iz Evtropa in Orosija ter ni zapazil, da je uže Hieronymu samemu rábil Evtrop in da se je Orosiji naslanjal na Evtropa in Hieronyma[2]).

L. 550 ali početkom l. 551 završil je bil Jordanis svojo kroniko do l. 539, do Vitigove smrti. Takrat ga pozove njega prijatelj Castalius, naj sestavi izpisek iz Cassiodorove obširne gotske zgodovine. Jordanis se je hitro poprijel te misli in spisal: „De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis." Tudi to knjigo je speljal do l. 539 in jo v predgovori posvetil prijatelju Castaliju. Potem se je lotil zopet svoje kronike in jo dovršil do l. 552. Posvetil jo je papežu Vigiliju, kateremu je obé deli ob jednem poslal[3]). Obé knjigi je završil v Chalcedoni po zimi l. 551 do l. 552.

Jordanis je zajemal svoje vire za gotsko zgodovino iz Cassiodorove knjige o tem predmeti. Ta je bila podlaga njega učenosti, v njej je bila skupljena vsa Jordanova biblijoteka, od tod izvira vsa snov in vsi bliščeči citati. Viri, katerih Jordanis omenja, bili so Cassiodorovi viri. Jordanova gotska zgodovina ni skôro druzega, nego jako pomanjkljiv in zmeden, časih od besede do besede posnet izpisek iz Cassiodora, tako, da bi skôro lehko rekonstruvali izgubljeno delo poslednjega iz Jordanove zgodovine. To je trdil najprej Cassel in Schirren je tisto na tanko dokazal iz stilističnih vzrokov. Temu pritrjujejo vsi naslednji preiskovalci.

Jordanis sicer trdi sam, da mu so razven Cassiodora še drugi viri rabili: „Ad quos et ex nonnulis historiis Graecis ac Latinis addidi convenentia, initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens"[4]). — „Haec qui legis, scito me majorum secutum scripta, ex eorum latissimis pratis paucos flores collegisse, unde inquirenti pro captu ingenii mei coronam contexam"[5]). Oni „ex historiis" (ne ex historicis!) ne pomenja druzega, nego tiste pisatelje, katere cituje v svoji zgodovini, češ, da je sam njih spise vpotrebil. Zmešnjava in zamenjava synonimnih besedi je pri Jordani tako velika, da se ne moremo na njega posamezne izraze čisto nič opirati[6]).

---

[1]) Jordanis v uvodu svoji zgodovini, Closs pag. 2.
[2]) Teuffel, „Römische Literaturgeschichte" 3. pag. 1154.
[3]) Bessell, o. c. pag. 101.
[4]) Jordanis, uvod, Closs pag. 2.
[5]) Cap. LX. Closs pag. 209.
[6]) Dahn, „Die Könige der Germanen, II. Abtheilung pag. 243 ff."

Čudno je, da Jordanis ravno o tistih možéh molči, na katere se neposredno naslanja, in da se rad sklicuje na druge, katerih knjig niti bral ni. Tako n. pr. rabil mu je prav pogostoma pisatelj Marcellinus Comes, a vendar ga nikjer ne omenja. Izlasti poglavje LIX. po Athalarichovi smrti, ter LX. in zadnje posnel je Jordanis po Marcellinu, ker Cassiodor uže ni sezal tako daleč. Tudi Rufina omenja le z mrzlim „quidam“ in vendar ga je vpotrebil v svojem predgovori in od njega je prepisal celó izpoved, da prepisuje! Kakor Jordanu, bilo je tudi Rufinu naročeno, naj sestavi iz Origenove obširne knjige pregleden izpisek in tudi on se je bavil takrat z drugim delom, Jordanov in Rufinov položaj bila sta si zatorej podobna in zato je vpotrebil Jordanis to okolnost ter posnel skoro od besede do besede Rufinov predgovor Origenovemu razlaganju lista do Rimljanov[1]).

Nasproti tem zamolčanim virom pa navaja Jordanis dolgo vrsto drugih, o katerih vemo za gotovo, da mu niso sami rabili, temveč da jih je le iz Cassiodora prepisal. Tako navaja Jordanis n. pr. Dija Chrisostoma, katerega zamenjuje z Dijem Cassijem[2]). Priscovo poročilo o potovanji na Attilin dvor je posnel po Cassiodoru, kakor je Bessel dokazal[3]). Le Pomponija Melo in Orosija rabil je morda Jordanis sam, ker dela teh dveh so bila za tiste dôbe najnavadnejše priročne knjige. Kar citujo iz Livija in Strabona, to je povzel iz Tacita, in Ptolomeja navaja le, da bi se učenega skazal, ker nobena Jordanova beseda se ne vjema s Ptolomejevim popisom skandinavskih ljudstev. Tudi citati iz Josepha Dionysija, Ciprijana, Dexippa in Fabija ne kažejo, da bi bil Jordanis res pregledal te pisatelje[4]).

Jordanova trditev „ex nonnulis historiis addidi“ je zatorej popolnoma neresnična. Ravno to veljavo ima tudi „dictio mea initio finique“. Razven nekaterih raztresenih opomb, kakor n. pr. o Slovanih, je Jordanovega blaga jedva toliko, kolikor je potreba besed, da se delo zveže in malo zaokroži. Le konec zgodovine (59. in 60. poglavje) je iz Jordanove glave sestavljen; začetek pa uže zato ne, ker so prva tri poglavja samo zemljepisne vsebine.[5])

Pomisliti je treba, da ni moči, da bi si bil Jordanis od samega dvakratnega branja Cassiodorove knjige nje vsebino tako dobro zapámetil, da mi lehko sedaj iz Jordanovega sloga

---

[1]) Sybel, „Schmidts Zeitschrift für Geschichte“ VII. pag 288.
[2]) Grimm, „Jornandes, Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften 1846“ pag. 18.
[3]) O. c. pag. 108—110.
[4]) Köpke o. c. pag. 51.
[5]) Bessell, o. c. pag. 107.

na Cassiodorovo podlago sklepamo. Neverjetno je, da bi bil Jordanis še le črez dolgo iz glave spisal tako važne posameznosti in toliko število citatov, kateri niso nikoli popolnoma naopačni, čeravno mnogokrat krivo razumljeni in na nepravo mesto postavljeni. Prisiljeni smo zatorej sklepati, da si je napravil Jordanis za dôbe svojega čitanja Cassiodorove knjige posebne izpiske in opombe, katere so mu rabile potem pri spisovanji svoje gotske zgodovine. Tako si lehko razlagamo veliko nejednakomernost, ki znači Jordanovo delo. Attilo n. pr., njega sedež in njega smrt popisuje nam jako na tanko in omenja tudi take podrobnosti, katere bi on, da je izpisovatelj, prav z lahka opustil. Nasproti pa jedva nekoliko omenja slavnih del za Gote toliko zaslužnega Theodoricha. Delal je Jordanis namreč izpiske le tedaj, kadar mu je bilo kaj menj znanega. Kar se je v Italiji godilo, to je Krotončan lehko dobro vedel; ali svet pretresujoči Attila zdel se je Jordanu tako važen, da si je o njem zapisal natančnejših dat. Iz tega si lehko razlagamo, zakaj ne omenja podjarmljenja Gotov za Trajana in pobitja Gotov za Claudija Gothica. Da bi ne bil Cassiodor o teh dogodkih pisal, ne moremo verovati. Tako tudi lehko razumevamo, zakaj je Jordanis več dogodkov raztrgal in tuje opombe med nje vpletal, ali pa jih pretrgal brez pravega konca [1]).

Iz Jordanove knjige dalje lehko sklepamo, da so bile njega prvotne opombe iz Cassiodora večinoma geografskega sodržaja. V primeri z redkimi in nepopolnimi zgodovinskimi podatki čuditi se moramo, kako je vse polno geografskih popisovanj v Jordanovi zgodovini. Ta popisovanja so v tesni zvezi z gotsko zgodovino in o Cassiodori si lehko mislimo, da so mu dobro rabile v njega učeni in obširni knjigi.

Jordanu so posebno príjale one zemljepisne opombe in izpisal si jih je z namenom, da jih vpotrebi za kako kosmografsko delo. Bessell naravnost trdi [2]), da je Jordanis tudi res spisal kosmografijo, katera se nam je pa izgubila. Sklicuje se izlasti na ravenskega zemljepisca („Geographus Ravennas"), kateri imenuje našega Jordana kar osemkrat „cosmographus sapientissimus", ali tudi „sagacissimus". Jeden téh citatov iz Jordana kosmografa se ne nahaja v njega gotski zgodovini: „Quam Valeriam aliquando Dormacannorum gens obtinuit, sicut testatur multoties suprascriptus Jordanis" [3]).

Ali jaz menim, da nam ni treba misliti na posebno kosmografijo v pravem pomeni te besede. Jordanovo zgodovinsko delo nam priča, da ni bil sposoben kaj tacega spisati. To, kar bi se lehko imenovalo Jordanova kosmografija, ni nič druzega, nego

[1]) Bessell, o. c. pag. 102.
[2]) O. c. pag. 107—113.
[3]) Geographus Ravennas, IV. 20.

ravno oni izpiski zemljepisnega sodržaja. Iz Cassiodora si je izpisal opomb o Britaniji, Skandinaviji, Skythiji, Daciji, nekoliko o Germaniji, Hispaniji, Italiji, o balkanskem polotoci, sévernem deli Azije do Sere (Sine) in o kavkaskih deželah. Vse te dežele so bile po Cassiodorovi sestavi v širši ali ožji dotiki z gotsko zgodovino in o vseh teh si je naredil Jordanis izpiske in opombe, ki so bile med seboj brez notranje zveze in sploh popolnoma neurejene. Poleg tega pa si je zapisoval tudi zanimivejše zgodovinske črtice večje ali manjše vsebine. Nekatere stvarí je čisto prepisal, druge pa le s pretrganimi stavki zaznamoval. Ko je poznejše zgodovino pisal in te črtice sestavljal, podpiral ga je tudi spomin; za mnoge podrobnosti pa je bil popolnoma izgubil zvezo in zato je sam kombinoval po svoji glavi. Najbolj ga je zanimala pri izpisovanji zgodovina Hunov, izlasti Attile in njega sinov, kajti 12 poglavij, t. j. petina vse zgodovine se bavi s tem ljudstvom in ta del je tudi najboljši in najzanimivejše pisan v vsej Jordanovi zgodovini. Še le v drugi vrsti so ga zanimali Goti, za katere je našel interesantno prazgodovino v tem, da jih je razglasil v naslednike starim Getom in Dakom.

Pri gotski zgodovini rabila je Jordanu tudi njega „Breviatio chronicorum“. Z ozirom na to lehko opravičujemo njega „dictio mea“. Jordanis si je najbrž mislil, da so kronika, kakor tudi geografski izpiski po prepisovanji njega svojina in za takošno je tudi veljala pri sovremenikih, kakor spričuje ravenski geograf sè svojimi citati iz Jordana.

Po tem anatomičnem preiskovanji ne bode nam težka splošna sodba o Jordani. Stilistično stran njega zgodovine moramo, se ve, popolnoma iz némar pustiti. Saj tudi drugi takratni latinski pisatelji niso mnogo boljše pisali. Pozna se mu, da si je prizadeval izborno pisati; a na drugi strani ni tako visokodoneč, nego n. pr. Cassiodor. V historičnem oziri pa je Jordanova zgodovina hitro sestavljeno in iz raznih posameznih odlomkov spleteníčeno delo, ki sedaj na široko razklada, drugič pa jedva omenja; polno sitnih ponavljanj in vendar polno skokov in praznih mest, vedno izpremljevano po naopačno in samovoljno zvezanih sklepih. Na konci pozabi, kar je početkom napovedoval, in mnogokrat se sklicuje na kaj, česar niti omenjal ni [1]).

Navzlic tej ostri sodbi o literarnih močeh Jordanovih cenimo navadno njega učenost in sposobnost previsoko in ravno zaradi tega se nam zdi vrednost njega zgodovine prenizka. Ravno ker je malo iz svojega pridal, ohranil je toliko več od svojega najimenitnejšega vira [2]). In Cassiodor ni zajemal le iz najboljših

[1]) N. pr. ep. IX. Closs, pag. 41: „Quos Getas iam superiori loco Gothos esse probavimus“, a tega ni prej nikjer dokazal!

[2]) Köpke, o. c. pag. 50.

latinskih in grških zgodovinarjev, nego izlasti tudi iz gotske pripovedi in pesni, kakor tudi Pavel Dijakon za svojo langobardsko zgodovino. To potrjuje tudi Jordanis sam: „quemadmodum et in priscis eorum (i. e. Gothorum) carminibus paene historico ritu in commune recolitur“ [1]). In ker je pisal Cassiodor od l. 520–530, je verjetno, da je bilo takrat v gotskih pripovedih še mnogo več historičnega, nego jeden rod poznejše, ali kakor v onih pripovedih, ki so se nam do današnjega dné ohranile. Gotovo je bilo v Cassiodorovi zgodovini mnogo národnih poročil nakopičenih. A Jordanis je prepisoval nepopolno, nekritično. To se vidi uže iz tega, da nahajamo pri ravenskem geografu le podobne, a ne jednakih oblik onih geografskih imen, katera nam Jordanis podaja.

Omenjati je treba še, da je Cassiodorova, in zatorej tudi Jordanova zgodovina tendencijozna, iz političkega namena pisana. Če so se hoteli Goti v Italiji vzdržati, morali so na to delati, da bi sprijaznili rimske provincijale z gotsko vlado in da bi národna nasprotja kolikor moči poravnali. Zveza in spojenje germanskih zmagovalcev z rimskimi stanovniki dežele, to je bila tedaj gotovo vodilna misel vseh razumnejših, v bodočnost gledajočih mož. In izvrstni državnik Cassiodor, tajnik Theodorichov, moral je gotovo zagovarjati ono spojenje in na to delati, da se uresniči. Sem je merila tudi možitev Athalarichove nečakinje Matasunthe, zadnje potomke Amalov, z rimskim patricijem Germanom, Justinijanovim nečakom. Cassiodor-Jordanova zgodovina morala je zatorej prvič Gotom dokazati, da je Athalarichova rodovina prava naslednica staroslavnim Amalom, in drugič, da za Rimljane ne more biti sramotno, če jim vlada tuj, barbarsk rod, ker zgodovina Gotov je še starejša in še sijajnejša od Rimcev samih [2]).

Iz tega posnemljemo lehko tudi verjetnost Jordanove zgodovine. Cassiodor ni pisal s premislekom neresnice, temveč obrnil je stvar tako, kakor se mu je zdelo previdnejše z njega političnega stališča. A sicer gré Cassiodoru popolna vera. Bil je previden, učen in zatorej sposóben vpotrebljati vse tedaj znane pripomočke. Ker je pisal sočasno zgodovino, vedel je, da ga drugi učenjaki lehko opazujejo in nadzorujejo, zato ni smel neresnice pisati [3]).

---

[1]) Cap. IV. Closs, pag. 21.
[2]) Wietersheim, „Geschichte der Völkerwanderung“ II. pag. 145.
[3]) Idem, II. pag. 92–93.

II.

Sedaj, ko smo se na tanko seznanili z Jordanom in njega zgodovino ter spoznali nje splošno veljavo, poglejmo, kake zasluge ima ta mož o slovanski zgodovini.

Le malo in nepopolno je, kar nam pripoveduje Jordanis o Slovanih in njih bivališčih. Za starejšo dôbo so njega vesti o tem národu jako oskromne in le indirektne, t. j. take, iz katerih moremo le negativne resultate posnemati. Nasproti temu so pa poznejše opombe o razširjanji Slovanov za Jordanovega časa zlatá vredne, dasiravno se jim pozna, da jih je privrgla skopost onega, katerega vsa stvar ne zanima. — Obrnimo se najpreje do starejših Jordanovih poročil.

Šafařik, čegaver monumentalno delo bode navzlic svojim pomanjkljivostim vedno ohranilo svojo neprecenljivo veljavo o najstarejši zgodovini slovanski, ta Šafařik je skušal z redko bistroumnostjo dokazati in svoje mnenje utrditi [1]), da so slovanski „Venedi“ najpreje stanovali ob baltiškem morji, blizu Vislinega ustja, tam, kjer so stara ljudstva dobivala čislani jantar. Goti in druga nemška ljudstva so jih baje od tod odtisnili in bolj v sredo dežele proti iztoku prognali. Svoje mnenje opira Šafařik prvič na to, da niso bili Venedi nikoli popolnoma prognani iz svojih prvotnih bivališč med Karpati in iztočnim morjem“ [2]). Dalje se sklicuje na poročilo Pytheje o jantarovem ostrovu „Bannoma“ (drugi beró: Baunoma, Baunonia, Raunonia itd.[3]) Šafařik razlaga to ime z „Wannoma“, t. j. otok Wannov ali Wänov = Venedov. Še dalje opominja Šafařik na poročilo Pomponija Mele, da je vedel Cornelius Nepos o prihodi „Indijev“ na germansko obrežje okolo l. 58 pred Kr. Te „Indije“ okliče Šafařik v Vinide = Wende.

Kar se tiče prvobitnosti Venedov med Karpati in iztočnim morjem, opomniti je treba, da se opira ta samo na dozdevanja in prisiljeno razlaganje nekaterih zgodovinarjev. Da bi bili Slovani početkom svojega evropskega bivanja črez srednjo Vislo proti zapadu segali, to se ne dá evidentno dokazati. Pythejino in Pomponijevo spričevalo naslanja se pa le na etymologsko razlaganje imen, o katerem Šafařik sam večkrat povdarja, kako malo se sme nánj opirati, če ga ob jednem ne podpira historiško poročilo. Slovanski etymologi si ne morejo nikoli zadosta globoko vtisniti Šafařikovih besed: „Jazyk slovenský tak jest bohatý a tak ohebný, zasadiš-li se o to úporně a zapalčivě, z kterého

[1]) Šafařik, „Starožitnosti,“ I. knjiga, drugi oddelek.
[2]) Idem, I. pag. 109.
[3]) Prim.: Plinius, „Historia naturalis“ IV. 13.

koli jména na světě, trčbas židovského, anebe mexikanskéhо, přerušováním předce naposledy vždy nějaké slovanské zvuky vynutis; ale ostojí — li to s pravdvu, tot je ovšem jiná otázka.“ [1]). In Miklosich opomni prav dobro [2]): „Redko kje drugodi nahajamo toliko samovoljnih razlaganj, nego ravno pri krajevnih imenih. Dočim nekateri, kojih patrijotizem je mnogo večji, nego njih zmožnost kritično soditi, s pomočjo slovanski razloženih krajevnih imen nekdanja bivališča Slovanov širijo daleč črez one meje, v katerih so v resnici bivali, kakor se vidi iz zgodovinskih spričeval, podtikajo drugi dokazano slovanskim krajevnim imenom take pomene, zoper katere se vpira vsako premišljeno preiskovanje. Z dobro voljo razložiti je lehko po dosedanji metodi, brez velikega bistroumja tudi Meko in Medino po slovanski!“

Ali brez ozira na to pokaže se nam Šafařikovo mnenje nestalno iz drugih vzrokov. On misli namreč, opiraje se ravno na Jordana, da so Goti iz početka bivali v Skandinaviji in se še le od tam preselili v deželo med Vislo in Pregolo. Naš Jordanis namreč omenja uže hitro konec I. poglavja, da so prišli Goti z „otoka Scandza“ („ab huius insulae gremio, velut examen apum erumpens, in terram Europae advenit“ [3]). Tisto ponavlja začetkom IV. poglavja: „Ex hac igitur Scandza quasi officina gentium aut certa velut vagina nationum cum rege suo Berig Gothi quondam memorantur egressi.“ [4]).

Šafařik pravi, [5]) da je bila prvotna domovina Gotom ali v Skandinaviji, (kakor Jordanis trdi), ali pa v séverni Nemčiji na zapadni strani dolenje Odre. Vendar se mu zdi verjetnejše prvo. S tem se tudi skandinavski preiskovalci vjemajo trdeči, da je ime Götaland starejše v Skandinaviji, nego Swealand. Če zatorej niso Goti početkoma bivali med Vislo in Pregolo, kdo pa je stanoval ondi? Šafařik je čisto natvorno sklepal, da ta prostor ni mogel prazen biti, in ker ni vedel o drugem ljudstvi v tistih krajih, postavil je slovanske Venede tija. Saj naši zgodovinarji tako radi dokazujejo z Vodníkovo kitico:

„Od prvega tukaj
Stanuje moj rod,
Če vé kdo za druj'ga,
Naj reče od kod?“

Mnogo natvornejše in verjetnejše pa je mnenje, da so se ljudje še le s celine naselili po otocih in polotocih in da je za-

[1]) „Spisy“, II. 417.
[2]) „Slav. Ortsnamen aus Appellativen. Denkschriften der Wiener Akademie, Bd. XXI.“
[3]) Closs, pag. 8.
[4]) Closs, pag. 20.
[5]) O. c. I. pag. 405 & 425.

torej Skandinavija dobila svoje stanovnike z nasprotno ležeče severno-nemške celine. To trdita veljavna nemška učenjaka Grimm[1]) in Zeuss[2]), (ki je tedaj in o jednacem predmeti pisal, kakor Šafařik, tako da se deli obojih med seboj popravljati in dopolnujeti). Gotovo je, da so se polastili nekateri Goti od spodnje Visle južnega dela Švedije. Na to spominja še dan danes otok Gottland in dežela Gottland (Götaland ali Göta-Rike) na južni strani trijeh velikih švedskih jézer. Drzni mornarji, podali so se uže zgodaj nekateri Goti v sosednjo Skandinavijo in se tam naselili, ohranivši svoj jezik, svoje navade in ime[3]).

Jordanis pripoveduje dalje, da so stopili Goti, prišedši iz Skandinavije, na suho pri kraji „Gothiscandza“ (Gythonium, Gedanium[4]), t. j. današnje Gdansko, Danzig). Pri tem imeni je mislil Cassiodor gotovo na latinsko scandere (stopiti). Mogoče je zatorej, da imamo opraviti tukaj s takoimenovano ljudsko etymologijo, kakoršno nahajamo v starih pripovedih prav pogostoma. Ljudstvo si je hotelo ime „Gothiscandza“ raztolmačiti in zato je izumilo pripoved o izseljenji Gotov iz Skandinavije in o njih prihodi v dolenje Povislije.

A vendar mora imeti ta pripoved nekaj zgodovinskega v sebi[5]), drugače bi ne mogel Jordanis trditi, da je prišlo mnogo ljudstev iz Skandinavije. Gotovo je, da so se vdeležili gotskega preseljevanja od baltiškega morja k črnemu morju tudi Goti iz Skandinavije. Morda so celó ti poslednji celinske Gote premagali in jih tako prisilili, da so se k Pontu obrnili. Le mislimo na poznejša potovanja Normanov in Warägov, ali pa celó na vojske Gustav Adolfove in Karola XII.![6]).

Bodi si temu kakor koli, gotovo je, da so Goti uže za Pytheje (l. 320–330), zatorej mnogo pred Berigom, stanovali v Povisliji. Plinius piše namreč: „Pytheas Guttonibus, Germaniae genti, accoli aestuarium oceani Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium“ etc.[7]). „Aestuarium Mentonomon“ razlaga večina zgodovinarjev z gdanskim zalivom in novim zatopom (Danziger Bucht mit dem frischen Haff)[8]). Tako bi bili stanovali Goti ob gdanskem zalivi, proti séverju ne črez Pregolo. Ali so bili ti Goti v kaki zvezi sè skandinavskimi, to je teško določiti[9]). Ravno tam nahajata Gote tudi Plinius[10]) in Tacitus[11]).

---

[1]) „Geschichte der deutschen Sprache,“ pag. 312 ff.
[2]) „Die Deutschen und die Nachbarstämme“ pag. 77, 158.
[3]) Aschbach, „Geschichte der Westgothen,“ pag. 2.
[4]) Wietersheim, o. c. II. 87.
[5]) Idem, o. c. II. 96.
[6]) Bessell, o. c. pag. 148.
[7]) „Historia naturalis,“ IV. 13.
[8]) Zeuss, pag. 135.
[9]) Zeuss, o. c. pag. 158; Köpke, o. c. pag. 44.
[10]) „Historia naturalis“ IV. cp. 13. §. 97.
[11]) „Germania,“ cp. 43.

Če so zatorej stanovali Goti v Povisliji do Pregole in na severni strani te reke letski Aisti), ni moči, da bi bili slovanski Venedi ondu bivali. Da so Goti Venede od obrežja v celino proti iztoku potisnili, je zelo neverjetno, ker germanska ljudstva niso nikoli kazala nagnenja proti iztoku siliti, pač pa proti zapadu in jugu. Tudi bi bilo Gotom jako teško najti stran, od katere bi lehko Venede prijeli in bi se bili morali umekniti le ob morskem bregi navzgor, ali pa ob Visli proti jugu, a nikakor proti iztoku.

In napósled, kaka slava je li neki, da je katero ljudstvo to ali ono deželo sto ali dve sto let prej zasedalo, nego drugo? Kaj to dan danes anglosasko-normanske Angleže vznemirja, da so pred njimi Kelti stanovali na britanskem otoci? In kaka slava je, da je moralo katero ljudstvo svojo prvotno domovino sovražniku prepustiti in se tujcu umekniti, umekniti na tako stran, ki je bila vsem njega težnjam in pravcu njegovega potovanja ravno nasprotna? Národa slava so njega zasluge o zboljšanji svoje domače zemlje, o povzdvigi kmetijstva in obrtstva, o napravi cest in mest itd.

Takrat, ko Evropa še ni hotela Slovanov poznati, ko jim je zanikala vsako zgodovino in trdila, da so še le v poznejšem časi prihruli iz azijske Mongolije ali zauralske Finije, takrat je, se ve, bilo treba dokazovati našim nasprotnikom, da smo tako star národ v Evropi, kakor Germani in drugi omikani národi. Takrat je bilo treba pokazati, če je bilo moči, da imamo tudi mi slavno minulost, da smo morda celó pred Nemci in drugimi národi bivali v tem ali onem kraji. Tudi Cassiodor je moral Rimljanom dokazovati, da imajo Goti slavno zgodovino in važno minulost. Iz tega vzroka je naredil illyro-traške Gete v prednike Gotom, samo zato, ker ste si obe imeni podobni in ker so Goti poznejše tam bivali, kjer nekdaj Geti.

Dan danes pa, ko se naša ravnopravnost od vseh strani priznava, ko so še tujci spoznali, da imamo tudi mi dovolj slavnih, od Klijone zabeleženih činov v svoji zgodovini, ni se nam treba več spuščati v temna preiskavanja in na podlagi samih hypotez kaj problematičnega trditi.

A vrnimo se zdaj k izseljevanji Gotov od iztočnega morja. — Jordanis pripoveduje dalje[1]): „Ko se je bilo ljudstvo naraslo, sklenili so Goti za vlade petega kralja po Berigu, namreč za Gandarichovega sina Filimera, naj se gotska vojna z družinami izseli.“ Kedaj se je to zgodilo, ne dá se iz Jordana posneti, a vendar iz drugih okolnosti.

Proti koncu druzega veka po Kr. začelo je bilo strašno vreti med vsemi germanskimi ljudstvi na severni strani Dunava. Hi-

[1]) Cp. IV. Closs, pag. 20.

storija Augusta pravi: „Vsa ljudstva od meje Illyrica noter v Galijo zgrabila so med seboj sporazumljena za orožje proti Rimljanom.“ Nastala je bila zatorej velika ljudska zveza proti Rimljanom, ki je začela velikansko národno vojsko proti njim. Ta vojska se imenuje navadno markomanska, ker so se v njej Markomani najbolj odlikovali. Prva se je začela za vlade rimskega cesarja M. Aurelija Antonina filosofa in trajala od l. 166 do l. 175, druga l. 178–180.

Gotovo je ta splošno nemška vojska zoper rimljansko državo zganila tudi Gote. Po vzgledi drugih odločili so se tudi Goti za napad rimljanskih mej, ki so se bile nenatvorno razširile čez Dacijo in celó dalje črez Karpate do spodnjega Dnêstra, tako, da so bila vsa sarmatska ljudstva zaradi tega v velikih skrbéh. In če prištejemo temu še Nemcem prirojeno klateško svojstvo, veselje nad plenom in bojem ter željo po novih in boljših bivališčih, morda tudi preobljudenost, kakor trdi Jordanis, bodemo lehko razumeli nagib gotskemu seljenju.

A še drug vzrok je bil, ki se navadno ne omenja: pritisek od strani iztočno in séverno bivajočih slovanskih in litavskih ljudstev. Julius Capitolinus pové izréčno v životopisi Marca Aurelija, da so bila nemška ljudstva od „sévernih barbarov“ prepojena in prisiljena proti rimski državi udariti, novih sedežev zahtevati in si jih tudi pribojevati z orožjem, ko bi jih ne mogli z lepa dobiti: „ . . . . et Victualis et Marcomanis cuncta turbantibus, aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant, nisi reciperentur, bellum inferentibus“ [1]).

To spričevalo je prav važno in Pallmann ga skuša s tehtnimi dokazi podpréti. On pravi [2]): Vprašajmo se, iz katerega vzroka in zaradi katerih dogodkov se je začelo na jedenkrat cepljenje in ločenje germanskih ljudstev ob južnem pobrežji iztočnega morja, za kojega voljo so nastopili Goti, Burgundi, Heruli, Vandali, Gepidi, Sciri in Turcelingi ob tistem časi potovanje proti jugo-iztoku okolo Karpatov po cesti, katero jim je priroda sama zaznamovala, dočim so druga sorodna ljudstva po nekoliko v svoji domovini ostala, n. pr. Heruli, ali pa se obrnila proti jugo-zapadu, kjer so se poznejše prikazala? — To potovanje ni bilo prostovoljno. Takrat je vladala splošna razburjenost v notranji Nemčiji. To sklepamo iz tega, da se po sévernem in iztočnem Nemškem ne dobivajo rimski novci iz let 200—300 po Kr. V teh letih je bila zatorej trgovina zapročena in promet ustavljen in zato niso prišli v one kraje ni kupčevalci, ni novci. Ta razburjenost, ki je človeška bivališča uničevala, trajala je mnogo časa. In še več časa je potem minulo, da si je boječ kupčevalec zopet upal

[1]) „Scriptores historiae Augustae, recensuit H. Peter, Lipsiae 1865, I. pag. 55.“

[2]) „Geschichte der Völkerwanderung“, II. pag. 77—100.

iskati starih trgovskih potov. Od Rimljanov nikakor ni izvirala ta razburjenost in tudi Nemci jo niso med seboj provzročili. Nastala je bila temveč zaradi krepkega pritiska od slovanskega iztoka na germansk zapad, dalje zaradi naslednjega premikanja Gotov proti jugo-iztoku; zaradi potovanja burgundsko-vandalskih ljudstev proti Renu, kamor so bila l. 278 uže gotovo dospela, toda okolo l. 170 so se nahajala še le na Šleskem in Lužiskem[1]).

Naravnost, se vé, nihče ne imenuje Slovanov vzroka gotskemu preseljevanju. A misliti moremo le na nje, kar na iztočni in séverni strani Gotov ni bilo drugih germanskih ljudstev in iz niča gotovo ni nastalo ono premikanje. Da so bili Goti po Slovanih prognani, priznava celó Voigt[2]) in Gaupp opomni[3]): „Jako verjetno je, da so bila mnoga potovanja iztočnih germanskih ljudstev, o kojih nam zgodovina izlasti od konca II. veka naprej pripoveduje, v tesni zvezi s premikanjem drugih iztočnejših, izlasti slovanskih ljudstev. Gotovo so mnogokrat le preveč naklonjeni, vzroke velikih preseljevanj samo ljubezni do potovanja pripisovati, večinoma delujejo tudi zvunanji motivi, dà, oni so navadno celó močnejši.“ — A res je tudi, da bi samo pritisek Slovanov ne bil zadostoval, Gote prisiliti k izselitvi. Gotovo bi bilo prišlo prej do velike vojske med obema deloma in še le potem bi se bil moral slabejši umekniti.

Ptolomaios odkazuje Gotom ob baltiškem morji uže mnogo manjši prostor, nego prej Plinius in Tacitus. Odtisne jih uže celó strani od morskega obrežja in postavi bolj v sredo dežele. Izraža se namreč tako[4]): „Ob Visli pod Vendi, (ki bivajo ob celem vendiškem zalivi), so Goti“ (*Παρὰ μὲν τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας Γύθωνες*). Nekaterim nemškim pisateljem ni to spričevalo nič kaj po volji in skušajo ga različno ometati. Wietersheim pravi[5]), da se mora „ὑπὸ“ tako razumeti, da so Goti sicer res „pod“ Venedi stanovali, a vendar še vedno ob morji, in da so Slovani le bolj proti séverju ob tistem bregi bivali. Drugi pa kar naravnost trdé, da se je tukaj Ptolomaj zmotil in naopačno poročal[6]).

A vse te sofistike nam ni treba, če pomislimo, da so bili Goti takrat, ko je Ptolomaj pisal — okolo l. 180 po Kr. — uže na potovanji od baltiškega morja proti Pontu. Le kater posamezen rod, n. pr. Gepidi, bival je še dlje blizu morskega

[1]) Ibidem, pag. 100.
[2]) „Geschichte Preussens“ I. pag. 65, 66.
[3]) „Das Gesetz der Thüringer,“ pag. 46.
[4]) *Γεωγραφική* III. 5, 15.
[5]) O. c. II. pag. 87 in 101.
[6]) Zeuss, o. c. pag. 135.

obrežja, dôkler ni tudi ta odpotoval proti jugu. Tako lehko trdimo, da so Goti izginili okolo l. 170 po Kr. iz séverne Nemčije.

Nasledki gotskega odhoda bili so za Slovane prevažni. Prvotna zapadna meja Slovanov, katero jim lehko z dobro vestjo odkažemo, vlekla se je ob visočinah uralsko-baltiškega hrbta, tam, kjer se ta proti jugo-zapadu obrne in izpremlja baltiško obrežje v nepreveliki dalji. Šla je zatorej ta meja od ilmenskega in pskovskega jezera do srednje Visle v malo ne ravni črti, katero zaznamujejo mesta Pskow, Dünnaburg, Wilno, Grodno in Varšava. Od tod naprej je bila srednja Visla zapadna meja Slovanov do uralsko-karpatskega hrbta.

S tem se vjema tudi Plinijevo in Tacitovo poročilo. Prvi stavi ob spodnji Visli Scire in Hirre in še le bolj proti iztoku Venede[1]). Tacit omenja Wenede med Peucini in Fenni in ne vé ničesar o tem, da bi bili kedaj ob morskem bregi stanovali[2]). Še le Ptolamaios omenja Slovanov ob baltiškem morji: „*Πάλιν δὲ τὴν μὲν ἐφεξῆς* (τὸ) *Οὐενεδικῷ κόλπῳ παρῳκεκιεῖται κατέχουσιν Οὐέλται.*“ — Ob vsem gdanskem zalivi so stanovali tedaj uže Slovani in po njih je dobil ta zaliv ime „vendiski“.

Dalje je razvidno iz Ptolomaja, da med onimi Vendi, ki so uže ob morji bivali, bili so v prvi vrsti „*Οὐέλται*“ t. j. Velti ali Ljutici, ki so se tudi W'lki (volki) imenovali[3]). Nemci so jim rekali tudi Wilti ali Wilzi. To ime izvaja Saxo Grammaticus od wilt-athleta, tako, da je nemški wilt in slovanski ljut popolnoma identično, kakor Elbe in Laba[4]). Veleti ali Veletavi pa prihaja od velot, ki pomenja tudi velikana. To potrjuje tudi pridevek W'lci, W'lcowe, od w'lk = lupus[5]).

Vsa ta imena kažejo, da so bili Veleti hraber in močen rod, katerega so se okolo bivajoči sosedi bali. Početkom so stanovali v gouvernementi Wilna[6]). Od tod niso imeli daleč do morja in ker jim je bilo znano, da je bolje ondi bivati, nego v sredi celíne, začeli so težiti k morskemu obrežju, temveč, ker jim je Njemen kazal priroden pot. Gotovo je, da so tudi nad njimi in za njimi bivajoča čudska ljudstva nánje pritiskala in tako se je začelo splošno pomikanje proti jugo-zapadu. Wietersheim pravi[7]), da

---

[1]) „Historia naturalis“ IV. 13, 97.
[2]) „Germania“ cp. 46.
[3]) Šafařik, o. c. I. pag. 210–211.
[4]) Zeuss, o. c. pag. 655.
[5]) Weiss, „Allgemeine Geschichte“ II. pag. 614.
[6]) Šafařik, l. c.
[7]) O. c. II. pag. 101. sq.

ni moči, da bi bili Slovani Gote prognali, ker poslednji bi se bili morali umekniti v tem slučaji proti zapadu, a ne proti jugu. Toda če pogledamo na zemljevid, razjasni se nam takoj, da so Veleti, naselivši se na desni strani Pregole, prav lehko od séverja proti jugu na Gote pritiskali in da so se morali ti umekniti proti jugu. Proti zapadu niso mogli iti, ker tedaj bi jim bili drugi germanski národi nasproti stopili. Ostal jim je zatorej le pot na jugo-iztok, kamor jih je vodila posebnost zemeljskega naličja. Ker da so šli Goti proti jugo-iztoku namesto proti jugu, temu so karpatske gore vzrok. Potovali so zatorej ravno ob meji med germanskimi in slovanskimi rodovi. Držali so se bolj slovanske zemlje, kar jih ni mnogo oviralo, ker po Volhiniji, Podoliji in Mali Rusiji niso bivala tako junaška plemena, kakor so bili Veleti.

Ko so Goti, in poznejše tudi druga njim sorodna ljudstva séverno Nemčijo zapustili, odprl se je Slovanom pot v nove dežele. Kakor so Germani odhajali, tako so jim sledili Slovani korak za korakom in posedli od njih izpraznjene dežele. To izvaja kaj lepo Pallmann, ki pravi [1]): „Oni, ki trdé, da so začeli Slovani še le v V. veki čez spodnjo Vislo napredovati, priznavajo, da je bila severo-iztočna Nemčija več nego 200 let popolnoma prazna — tabula rasa. To pa je proti prirodnim zakonom, ker uže starim je veljalo pravilo: „Natura horret vacuum.“ Germanska ljudstva, ki so bivala nekdaj ob iztočnem morji in bolj proti jugu, odšla so bila uže v druge dežele. Ostali so najbrž mali deli teh ljudstev na mesti, ker nikoli se ni katero pleme do zadnjega moža izselilo iz svoje domovine, da bi ne bilo zmagovalnemu nasledniku prepustilo temeljnega stanovalstva. A ti ostanki pozgubili so se v kratkem med prišlimi Slovani. Le Heruli so bili ostali na jugi cimbriškega polotoka (Jutlandije), in Langobardi sami so še stanovali takrat na séverni strani Sudetov, najbrž v Šleziji, ker jedina ta je bila pred slovanskim navalom zavarovana po tarnoviški planoti. Po razpadu hunske države stanovali so Langobardi gotovo uže na južni strani Sudetov in verjetno je, da so prekoračili to pogorje uže l. 377. Iz njih pripovedi se dá sklepati, da so se več časa bojevali sè Slovani.“

Zapisanih dokazov sicer nimamo, da so Slovani zasedli dežele ob Odri in Labi hitro po odhodi Nemcev. Še le iz Prokopa zvemo o priliki, ko popisuje potovanje Herulov v Skandinavijo, da so Slovani okolo l. 512 čisto gotovo stanovali v braniborski marki, in morda tudi uže v stari marki na levem bregi Labe [2]). Zdrava pamet in primerjanje okolnosti terjata priznanje, da so se Slovani uže začetkom III. veka širili po iztočni Nemčiji.

---

[1]) L. c.

[2]) Prokopios, „de bello Gothico“ II. 15.

To dokazuje uže omenjeno pomanjkanje rimskih novcev od konca II. pa do začetka V. veka; dalje spričujejo to resnico brezštevilne mogile in nizki okrogli hribčki, še bolje pa okrogli in obročasti nasipi, katere so najbrž Germani postavili v obrambo proti dalje silečim Slovanom [1]). Tudi Šafařik je uže slutil, da so začeli Slovani za omenjane dôbe na zapad prodirati in opomni prav dobro, da se začetkom V. veka germanskih stanovnikov v onih krajih niti ne omenja [2]).

Po tem takem bili so skôraj gotovo ravno Veleti oni rod, ki se je med vsemi Slovani najprej ob južnem bregi baltiškega morja proti zapadu pomikal in se potem med Odro in Peno naselil ter sezidal Radegostu imeniten hram v Redri blizu Nove Strelice [3]). Tako je zavzelo slovansko pleme uže početkom III. veka na séverni strani Sudetov in Karpatov imenitno mesto v svetovni zgodovini. Njega posredni pritisek na spredaj bivajoča germanska ljudstva občutili so močno tudi v rimski državi. Slovani so zatorej začeli prvo veliko ljudsko premikanje v Evropi in bili so prvi vzrok preseljevanju národov [4]).

III.

Vrnimo se zdaj k gotskemu potovanju. To je trajalo mnogo časa, ker Goti so zadeli v tem na marsikatero zapreko. Ne le skrb za živež, katerega so si morali med potom večinoma pribojevati, nego préčila so jih tudi ljudstva, skozi katerih deželo so potovali. Sè Slovani morali so ves čas mnogo hudih bojev prebijati. Jordanis pripoveduje [5]), po svoji navadi zmedeno in pomankljivo, da so prišli Goti na potovanji v Skytiji v neko deželo, katero so imenovali v svojem jezici Oium. To ime se bere tudi Oin in Ovim (Vin). Zeuss trdi [6]), da slôve to ime v prvotni obliki Win in prihaja od gotske besede vinja, t. j. planjava, pašnik, sploh na iztočni strani Gotov ležeča ravnina. Od

---

[1]) Pallmann, o. c. II. 87 sq.
[2]) Šafařik, II. 12.
[3]) Weiss, o. c. pag. 614—615.
[4]) Pallmann, o. c. II. 84.
[5]) Cap. IV. Closs, pag. 20—21.
[6]) O. c. pag. 67—68.

tod izvira po Zeussovem mnenji tudi ime Winden (Venedi, Venadi, Vinidae,) ki pomenja zatorej pasoče, stanovalce velikega pašnika, t. j. ravnine v sredi iztočne Evrope. — Gotovo je, da so Slovani prebivali v deželi Oium. Tú so se Goti jako čudili rodovitosti in bogastvu zemlje. Slovani so se namreč uže takrat pečali z oránjem zemlje in njih polja so bila vzgledno obdelana.

Sedaj nastane v Jordanovi zgodovini pomankljivo mesto; izpiski so mu bili pošli. Ali iz naslednjega pripovedovanja razvidamo, da so Goti prišli do velike reke, črez katero jim je bilo iti. Naredili so zatorej most. Ko je bila uže polovica vojske črez prišla, podere se most tako, da ga niso mogli več popraviti. Oni, ki so bili reko prekoračili, zašli so tako med gozde in močvirja, da niso mogli ni naprej, ni nazaj, (in so morali zatorej poginiti). Kralj Filimer je mislil, da so čarovnice vzrok tej nesreči. Našel je namreč med svojim ljudstvom védežne ženske, katere so Goti Haliurunas (Alrune) imenovali. Te je zatorej spodil iz svoje srede in prisilil, da so morale v veliko pustoto zbežati in se tam okolo klatiti, daleč od človeške družbe. One so se potem zvezale s hudimi duhovi in rodile ostudno pleme Hunov. Zato so se poznejše ti na Gote vzdvignili in zahtevali od njih kraljevstvo svojih mater [1]). Na mesti pa, kjer so bili oni Goti poginili, našli so še za Jordana človeške ostanke in po noči se je slišalo ondu meketanje čred. — Bessell sklepa, da so Dněprovi porogi (slapi) pripomogli k postanku Jordanove pripóvedi. Ona vélika reka, črez katero so morali Goti, bila je namreč Dněper [2]).

Iz naslednjega pripovedovanja se pokaže, da nesreča ob reki vendar ni bila tako velika za Gote. Morda je bil poginil le kak postransk oddelek, ki je imel namen deželo preiskati ali živeža preskrbeti. Jordanis pripoveduje dalje, da je vendar kralj Filimer z ostavšim ljudstvom reko prekoračil in svoj namen dosegel. Poprej pa moral je še pokoriti ljudstvo Spali, katero se mu je protívilo, in še le potem se je posrečilo Gotom, da so prodrli do najskrajnejših mej Skytije, t. j. do najjužnejše meje ali do Ponta.

Jedro vsemu pripovedovanju je, da so zadeli Goti na ovire, ko so stopili v dobro obdelano deželo necega slovanskega ljudstva. Le z veliko izgubo so se prebili Goti skozi zasede, v katerih so jih čakali Slovani. To pa je bil tudi jedini večji dogodek, ki je pretil gotsko potovanje spraviti v nevarnost. Večina ljudstev, ki so bivala za Karpati, ob desnih pritócih Visle in ob Dněstri, ni se mogla vstavljati gotskemu navalu [3]).

---

[1]) Jordanis, cap. XXIV, Closs, pag. 93 sq. Prim.: Bessell, o. c. pag. 149.

[2]) Ibidem.

[3]) Pallmann, o. c. pag. 38.

Ta po Jordani popisani vpor mogel je le od Slovanov izhajati, ker v onih krajih, kodar so se Goti pomikali, ni bivalo nobeno drugo ljudstvo. Morda nam je ohranil Jordanis tukaj prvi zgodovinsko spričani boj med Slovani in Germani [1]). Drugo vprašanje je pa, ali nam je Jordanis, pri znani njega nemarnosti, ohranil v pravi obliki ime Spali? Uže Plinius imenuje ljudstvo Spalei [2]), pa blizu dolenjega Dona in z drugimi ljudstvi tako pomešano, da je teško misliti na kako veliko ljudstvo. Tudi Pliniju ne pride na um, da bi slutil med svojimi Spalei in Venedi, katerih na drugem mesti omenja, kako zvezo ali sorodnost. Ni gotovo zatorej, da bi bilo to ljudstvo slovansko. Šafařik ima Spale za „najbrž scytsko ali čudsko ljudstvo [3])“. Njih ime se je ohranilo v slovanski besedi spolin = gigas.

Jordanovi „Spali“ so gotovo Slovani in nekateri menijo, da je gotski zgodovinar le naopačno pisal namesto Spori ali celó Srbi. Spali bi bilo zatorej splošno ime za vse Slovane, kakor trdi Prokopios o svojem Sporoi [4]). Nemški preiskovalci ne dvomijo, da ste imeni Spali in Sporoi identični, tako n. pr. Roesler [5]), Cuno [6]), Zeuss [7]), ki izvaja ime Spali od spolen = skupaj, zatorej Spali = rojaci, tisto kar Srbi (gens, natio). Z jezikoslovnega stališča ne more se zoper to kombinacijo nič ugovarjati, ker se *l* in *r* v slovanščini jako mnogokrat med seboj menjujeta, n. pr. kriknati in kliknati [8]). Jordanove „Spale“ ima tudi Pallmann brezdvomno za Slovane [9]).

V svoji novi domovini ob Ponti so posedli Goti razven sedanje Valahije in Moldavije tudi rusko Besarabijo, južni del Podolije, Chersona in Tavrije s Krimejo, morda tudi gouvernement Jekatarinaslav. Črez Dněper so se vlekli celó do Dona, kjer so mejili na Alane. Proti zapadu sézali so črez Seret v Dacijo. Tako so posedli Goti ob Ponti vsaj štirikrat večji prostor, nego so ga zavzemali ob dolenji Visli. Se vé, da so med njimi bivala tudi druga ljudstva. Prvotne sta-

---

[1]) Roesler, „Zeitpunct der slavischen Ansiedelung an der untern Donau, Separatabdruck aus dem Archive f. öst. Geschichtsquellen“ 1873, pag. 10.

[2]) „Historia naturalis“ VI. 22.

[3]) O. c. I. 319.

[4]) „De bello Gothico“ III. 14.

[5]) O. c. pag. 4.

[6]) „Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde, I. Skythen“ pag. 295.

[7]) O. c. pag. 67.

[8]) Prim.: Krek, „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, I. pag. 62, Anmerkung 2.“

[9]) Pallmann, o. c. II. pag. 82.

novnike so namreč Goti nekoliko prognali, večinoma pa svojemu gospodstvu podvrgli.

Ob Ponti so postali Goti tudi neposredni sosedi Slovanom. Ti početkom niso stanovali blizu črnega morja, ker ondu je stepa, nerodovit svet, kateri Slovanom ni mogel rabiti za toliko priljubljeno poljedelstvo. Najjužnejša meja Slovanov bil je zatorej uralsko-karpatski hrbet, ali črta, ki veže mesta: Vinica, Črkasi, Charkow, Kalitwa (ob Doni). Te južne meje niso smeli Slovani dolgo prekoračiti, ker spodaj v stepi so se vedno klatila razna ljudstva nomadov in jezdecev, ki so živela samo o pleni.

Morebiti so si Goti podjarmili uže hitro po svojem prihodi (v l. 200—213) nekatere slovanske rodove. Oni so bili bojevito ljudstvo, ki se je na svojem potovanji še bolje navzelo ljubezni do plénenja. Če so le mogli, planili so zatorej na šibkejše Slovane, izlasti, kadar so imeli ti dobro obdelano zemljo, ki je vabila klateže sè svojimi poljskimi pridelki in z lepo rejêno živino.

Nasproti temu pa je treba pomisliti, da so imeli Goti s prva po svoji selitvi mnogo opraviti z malimi sarmatskimi ljudstvi, ki so bivala med Karpati in maiotskim jézerom. Še le črez dolgo podvrgli so si jih popolnoma in se spojili ž njimi v jedno ljudstvo. Potem se je obrnila gotska moč z vso silo proti rimski državi. Kadar so le mogli, udarili so Goti črez rimsko mejo in drli globoko v iztočno rimsko cesarstvo, celó pred Byzanz in v Malo Azijo. Plénenje po rimskih deželah smatrali so Goti v svojo dolžnost in svojega življenja namen.

V tem so udarili gotovo večkrat tudi v slovansko deželo, pa samo z namenom, da bi si ondu poiskali potrebnega za svoje življenje, ali morda tudi za svoje vojskovanje. Na stalno pridobitev slovanske zemlje takrat najbrž še niso mislili. O stalnih pridobitvah med Slovani se tudi zaradi tega ne more govoriti, ker Goti takrat še niso imeli urejenega kraljevstva, nego le rodna vojvodstva. Črez ta se je vzdvignil zdaj in zdaj kak močnejši in oblastnejši knez, ki si je znal dobiti priznanje vseh Gotov in ki je zaradi tega tudi na sosednja ljudstva mogočnejše vplival [1]).

Tako ima zatorej Šafařik prav, trdèč, da so si Goti še le okolo l. 350 stalno podvrgli Slovane; takrat namreč, ko je bil Konštantin Véliki zapóred Gote otepel in jih primoral mir skleniti z rimsko državo. Tedaj so obrnili Goti svoje orožje proti sévernim ljudstvom in začeli ta podjarmljati. To se je godilo prav gotovo za vlade mogočnega kralja Ermanaricha, ki je bil Gote zopet združil za nekoliko časa.

---

[1]) Aschbach, „Geschichte der Westgothen," pag. 19. Bessell, o. c. pag. 151.

Jordanis pripoveduje v poglavji XXIII.[1]): „Ermanarich je obrnil svoje orožje, premagavši mnogo bojevitih sévernih ljudstev in pobivši Herule, proti Venetom, ki so se mu drznili s početka vstavljati, zanašaje se na svojo množino, čeravno mu niso bili kós v bojevanji. A množina sama ne pomaga nič v vojski, izlasti, če pride nasproti dobro naoroženo kardelo. Oni zatorej, (čeravno zdaj zaradi naših pregrch povsodi divjajo), bili so vendar takrat vsi Ermanarichovi vladi podložni.“

Tukaj je Jordanis, kakor navadno, močno pretiral obseg Ermanarichove države. Najprej je baje premagal dvanajst ljudstev, katera spoznavajo učenjaki čudskimi[2]), potem Herule, Slovane in napósled Aiste ob iztočnem morji[3]). Če hodimo za resnico, spoznamo takoj, da je moral najprej Herule podjarmiti, (ti so bivali okolo maiotskega jézera, v tesni zvezi z Goti), potem Slovane in še le potlej je mogel dospeti k drugim, sévernejšim ljudstvom. A če pomislimo, kako daleč od Ponta so bivala ona dvanajstera ljudstva ob gorenji Volgi, dvomili bodemo takoj, da se je Ermanarich kedaj sešel ž njimi. Niti vseh Slovanov mu ni bilo moči podjarmiti si, ravno zaradi dalje ter neprezirnih gozdov in močvirí, koja so služila Slovanom namesto trdnjav. Neverjetno je tudi, da bi se bilo Ermanarichu poljubilo vzdvigniti se na surova in ubožna séverna ljudstva, dočim je imel mnogo bogatejših dežel prav blizu. Cassiodoru je bilo, se vé, do tega, opisati Ermanaricha vélikega premagalca in ga primérjati Aleksandru Vélicemu[4]).

Ali v zgodovinsko resnico nam je spoznati iz vsega tega pripovedovanja o mogočnem kralji le to, da je vladal Ermanarich veliki državi, da je imel zaradi svoje hrabrosti vsa bližnja ljudstva v strahi in da je umrl zeló star (l. 373 ali vsaj začetkom l. 374[5]).

Po Ermanarichovi smrti si izbere bojevita stranka iztočnih Gotov Winitharja v svojega kralja. Ta je sklenil moško ustaviti se hunskemu navalu s pomočjó alanskih in hunskih kardél, katera si je znal pridobiti na svojo stran. Res se je odtegnil Winithar hunski nadvladi in zmagonosen hotel je pokazati svojo hrabrost ter napadel slovanske Ante. Pa ob tem prvem napadi bil je premagan in odbit. Ali to ga ni ostrašilo: z nova napade Slovane, potolče jih in ujame njih vodjo Boz (Bvoz, po Šafařiki: Bože) z njega sinom in sedemdesetimi plemiči. Te jetnike dal je Winithar na križ pribiti, da bi s tem ostrašil podjarmljeno ljudstvo (l. 374)[6]). Toda uže po jednem leti napadejo Huni pod Balamirom Winitharja, premagajo ga in umoré, a Gote potisnejo proti Daciji in Moesiji.

[1]) Closs, pag. 92.
[2]) Šafařik, I. pag. 304; Köpke, o. c. pag. 107.
[3]) Jordanis, cap. XXIII. Closs, pag. 89 sq.
[4]) Ibidem.
[5]) Šafařik, I. 428; Pallmann, o. c. I. 48.
[6]) Jordanis, cap. XLVIII, Closs, pag. 166.

Če primerjamo obé Jordanovi poročili o Ermanarichi in Winitharji, izprevideli bodemo takoj, da se je poslednji kralj bojeval le z onimi Slovani, katere je bil uže Ermanarich gotski vladi podjarmil. Po smrti tega kralja nastali so med Goti neredi in prepiri za kraljevski prestol in to priliko so porabili podvrženi Slovani ter se oprostili. Ali Winithar jih je zató ostro kaznjeval.

Tisti Slovani, ki so bili Ermanarichu in Winitharju podložni, bivali so po sedanji Malorusiji, v najjužnejšem deli Velikorusije, v Podoliji in Volhiniji. Drugikrat imenuje Jordanis one Slovane, ki so bili Winitharju podložni, Ante. Kakor bodemo poznejše videli, bili so to iztočni Slovani, ki so pozneiše sézali na zapad do Dněstra. Po tem takem bi bila sézala Winitharjeva oblast tudi črez iztočne Slovane po Kurski, Voroneši itd. Verjetnejše pa je, da se je Jordanis tukaje zmotil in zapisal Anti namesto Sclaveni. Kako hočemo zahtevati natančnosti in pravilnosti od ubozega Jordana?

O bojih med Goti in Slovani ohranilo se je v Germanih mnogo pripovedi. Izlasti Saxo Grammaticus piše mnogo o tej stvari. V pripóvedi o Dietrichovem begi pošilja Ermanarich svojega sina Friedricha k Wilcem ali Wiltom (Ljuticem) [1]). Teško je vérovati, da bi se bil Ermanarichov vplív tako daleč raztezal, kamo-li da so bili Veleti njemu podložni! To ljudstvo pomeknilo se je bilo po odhodi Gotov proti jugu in potem proti zapadu, tako, da je bilo nad 150 let poznejše gotovo toliko daleč prišlo, da ga ni mogla več dosezati Ermanarichova oblast.

Iz Jordanovega pripovedovanja tudi spoznavamo, da so se Slovani izdatno vpirali gotskim napadanjem, in da so jih časih celó premagali in pobili. Ne moremo si zatorej misliti, da bi bili Goti tako naglo prav daleč prišli in si več slovanskih rodov stalno podjarmili, izlasti če se spominjamo, kake prirodne trdnjave so varovale slovanska bivališča.

Skôraj dve sto let bili so si Goti in Slovani sosedi v južni Rusiji. Prvi so bili močen jéz nasproti slovanskim težnjam proti jugo-zapadu, tako, da se niso smeli upati črez Dněster naprej. Na obéh straneh Karpatov so stanovala razven pravih Gotov še druga germanska ljudstva, katera je bilo splošno premikanje iz séverja seboj potegnilo: Burii, Burgundi, Gepidi, astingijski Vandali, Sciri, Turcelingi itd. Vsa ta ljudstva so prežala na propadajočo rimsko državo. Razven tega pa so se tudi med seboj pobijala tako strahovito, kakor je bilo le moči, in plenila svoje sosede daleč okolo. Da si niso upali slabotnejši in miroljubnejši Slovani v to sodrgo, vérujemo prav lehko.

[1]) Bessell, o. c. pag. 157.

Poleg bojnega občevanja moralo je biti tudi mirno, mnogostransko posredovanje med Goti in Slovani. To nam spričuje lepo število besedij, ki so prešle iz jednega jezika v drugi. Izlasti slovanščina je vzprejela mnogo prvotno gotskih izrazov, n. pr.: buky, gotski bôka = liber; hlěb, got. hlaibs = panis; m'zda, got. mizdo = merces; knęz, got. kuniggs = princeps; vitęz, got. vithings = victor, judex; tysąšta, got. thûsundi = mille; meč, got. mekis = ensis. (Nasproti temu zagovarja Krek, „Einleitung“ pag. 44, opomba 2. meč kot slovansko besedo.)

Menj slovanskih izrazov dá se v gotščini dokazati. Vendar omenja Šafařik tudi téh lepo število [1]), n. pr.: d'lg = debitum, gotski dulgs; plęsati = saltare, got. plinsjam; m'rzěti = scandalizare, got. marzjan itd.

Zanimivo je, da se nahajajo gotske besede le v jugoslovanskih jezicih in v tistih, v katere so prešle iz staroslovenščine. To dokazuje dosta jasno, da so le Jugoslovani žili blizu Gotov in jim bili podložni (t. j. oni Slovani, katere imenujeta Jordanis in Prokopios „Sclaveni“). Od te soseščine in podložnosti izvira tudi magyarsko nazivanje Slovanov Toth (Got ali Totok. Uže Avari so jih najbrž imenovali tako in za njimi Magyari, „ker so vedno nahajali Slovane v tistih sedežih, katere so prej Goti zavzemali“ [2]). Mogoče je zatorej, da so se Magyari takrat prvič seznanili z našim národom, ko je bil ta Gotom pokoren, t. j. začetkom hunskega gibanja.

Potem ko so bili Huni prognali Gote, naselili so se ti najprej v lepi ravnini med Karpati in Dunavom, t. j. v današnji Valahiji. Od todi so šli nekateri črez omenjano reko v bizantinsko cesarstvo; drugi so se širili polagoma ob Dunavi navzgor in prišli v panonsko nižino. Še pred njimi pa so bili prihruli Huni v deželo med Dunavom in Tiso. Zaradi tega premikanja hunskih in gotskih ljudstev izpraznile so se bile one dežele, ki obdajajo od zvunanje strani Karpate. Tako so dobili tudi Slovani dosta prostora, da so se mogli širiti ne le v današnjo Galicijo in srednjo Nemčijo, nego tudi v Besarabijo, Moldavijo in Valahijo.

Da so bili Slovani uže po odhodi Hunov do Karpatov pridrli, to nam spričuje „Tabula Peutingeriana“, ki je bila najpoznejše za Theodosija II. l. 423 dovršena. Na tej karti nahajamo v najsévernejšem koti ljudstvo „Venedi Sarmatae“ med „Alpes Bastarnice“ in „Lupiones (Lugiones?) Sarmatae“. Tudi na sévernem bregi dolenjega Dunava imenuje nam po Getih in Dakih „Venede“ in za njimi Roxulane, Sar-

[1]) O. c. I. pag. 429.
[2]) Czörnig, „Oesterreichische Ethnographie“, II. pag. 27.

mate'itd. Če ni to poznejši dostavek, (kar je neverjetno), razvidimo iz Peutingerjeve karte, da so se bili Slovani v Valahijo razširili uže za Theodozija.

Dokaz temu je tudi to, da so posamezna kardela Venadov uže okolo srede III. veka v zvezi sè Sarmati ali Goti bojevala proti Rimljanom. Na to spominja napis, ki slaví na posebnem novci zmage cesarja Voluzijana (l. 253): Imp(eratori) C(aesari), Va(ndalico), F(innico?), Gal(indico), Vend(ico) Volusiano Aug(usto)[1]). Se vé, da je ta napis bahársk, kakoršni so bili sploh rimski cesarji. Temu nasproti zdí se Roeslerju, da so na Peutingerjevi karti zaznamovani Venedi le „odtrgani deli Slovanov" (?)[2]).

Gotovo je dalje, da je bilo hunsko seljenje tudi nekaj Slovanov seboj potegnilo, tako, da so ti tedaj s Huni na Ogersko prišli. Sploh ne moremo tajiti, da so Slovani in Huni mnogokrat živeli v prijateljskih razmerah med seboj. To nam spričuje Prokopios[3]), ki pravi, da so Slovani odkritosrčni in da so v tem ohranili hunsko navado (*τὸ οὐννικὸν ἦθος*). Tisti pisatelj se tudi izraža: „Hunni Slavis finitimi." Od tod prihaja najbrž, da so tujci, izlasti Nemci in Francozi, dolgo Slovane imenovali le Hune. Tako n. pr. se imenujejo slovanski naseljenci v vališkem kantoni na Švicarskem še vedno Huni[4]).

Morda so bili celó nekateri Slovani samostojno, od Hunov neodvisno, tedaj prodrli čez Karpate na gorenje Ogersko. Huni gotovo niso bili nasprotni tacemu prodiranju. Šafařik trdi celó[5]), da so bili uže pred hunskim prihodom tako imenovani „Sarmatae servi" v ogerski nižini slovanskega rodú, in da so Huni uže našli tam naseljeno slovansko ljudstvo. Priscus namreč pripoveduje o svojem potovanji k Attili l. 448, da so mu prinašali po vaséh, kodar je hodil, prosá in medú (*ὁ μέθος*) v živež. In prav to dvoje bila je glavna hrana Slovanom. Dalje se je imenovala mrtvaška pojedina za Attilo „strava" in ta beseda ima v Slovacih še dan danes tisti pomen[6]).

Vse to so res važni dokazi in Šafařikova trdítev je prav verjetna. Novejši zgodovinarji so se te misli uže precej splošno poprijeli. Le kako in kedaj so se odcepili ti „Sarmatae servi" od glavnega slovanskega debla, ni lehko razumeti, kajti, da bi bili ti ostanki prvotnega slovanskega stanovništva med Adrijo in Karpati, ne bode se dalo dokazati. Wietersheim misli[7]), da so bili ti Sarmatae servi Vandalom podložni, da

[1]) Šafařik, I. 128—130.
[2]) Roesler, o. c. pag. 10.
[3]) „De bello Gothico," III. 14.
[4]) Šafařik, I. 327—329.
[5]) Idem I. 249—252.
[6]) Jordanis, cap. XLIX, Closs, pag. 127.
[7]) O. c. III. pag. 100 sq.

so se pa potem proti njim spuntali in jih prognali, ko so bili Vandali v vojskah proti Rimljanom in Gotom nesrečni. Beseda „strava“ pa ne more služiti kot trden dokaz, ker Šafařik sam priznava [1]), da je moči, da so Huni zaradi mirnega občevanja sè Slovani to besedo uže v južni Rusiji vzprijeli; ali pa tudi, da sta navada in beseda hunskega izvóra in od tam k Slovanom prišla ter se potem v Slovacih ohranila, ker so ti poznejše stanovali na onem mesti, kakor prej Huni.

Še menj verjetno pa je, da bi bili Jordanovi „Satagarii“ identični sè sedanjimi slovaškimi Sotaki [2]). O Satagariih pripoveduje Jordanis, da so stanovali prej v spodnji Moesiji in poznejše v gorenji Panoniji. Iz njega besed: „Sciri et Satagarii et ceteri Alanorum“ [3]) sklepa se lehko, da so bili alanskega rodú. Zeuss jih primerja perziskim Sargatii = Sagartii [4]). Sicer pa je bilo uže omenjano, koliko se moremo zanašati na podobnost imen.

Gotovo je, da so Huni gospodovali kakor germanskim ljudstvom, tako tudi jugo-zapadnim Slovanom. Pa ta odvisnost podložnih ljudstev ni bila popolnoma izpeljana, kakor pri podjarmljenih ljudstvih, nego podobna je bila dan današnjim suzerainskim razmeram nasproti „vélicemu gospodu“ (sultanu). Tega se lehko prepričamo iz Jordana o priliki, ko pripoveduje, v kaki zvezi so bili Goti pod Hunimundom nasproti Hunom [5]). Še bolj jasna pa se nam vidi ta razmera iz zgodovinskih dogodkov poznejših let. Huni niso imeli namena pridobivati si novih dežel, kakor je to dan danes navada. Da so podvrženа ljudstva le pripoznala njih nadvlado, jim pomagala v vojski in oddajala nekoliko dánja (tributa) v poljskih pridelkih, pa so smela prosto živeti po svojih šegah in zakonih, za vlade svojih prirojenih plemenskih vojvod. Hunska vlada bila je po vsem patrijarhalična. Gospodovalo je prav za prav le jedno kardelo, t. j. pleme kraljevskih Hunov. To je uživalo in si delilo s kraljem dánj podvrženih si ljudstev. Ta omejena oblast hunskega načelnika trajala je najbrž le do časov Attile. Njega strašanska osobnost znala si je pridobiti malo ne popolnoma neomejeno despotijo. Se vé, da se je moral tudi Attila pozorno ogibati, da ne bi kje razžalil národnih krivih mislî in plemenskih nazorov [6]). Sploh je sezala hunska oblast tako daleč, kakor so oni dospeli sè svojimi konji. Kjer so se prikazali, tam so izsilili dánj ali primorali národ, da se je bojeval v zvezi ž njimi proti kateremu koli sovražniku.

---

[1]) O. c. I. 327.
[2]) Šafařik, I. 252–253; Czörnig, „Ethnographie“ II. 18–19.
[3]) Jordanis, cap. L et LIII.
[4]) Zeuss, pag. 703 et 709.
[5]) Jordanis, cap. XLVIII.
[6]) Wietersheim, o. c. IV. 343–346.

Ali naj je Attila še bolj trdno utemélil svoje gospodstvo med Huni, bilo je vendar le kratko, mimogredoče. Uže za vlade njega sinov oprostila so se podvržena ljudstva v morilni bitki ob reki Nedao ali Netad (Nytra?) [1]). Najprej so se osvobodili germanski rodovi (Gepidi, Goti itd.) in sklenili zvezo z byzantinskim cesarjem. To je bilo znamenje tudi za Slovane, da so zgrabili za orožje in se otresli tujega jarma. Attile sinovi obdržali so le za kratko gospodstvo nad malimi državami ob dolenjem Dunavu.

Zdaj je nastopil čas za nova ljudska premikanja. Na vsi črti med Dnčprom in Dunavom začelo je vreti in ljudstva so se podila iz jednega kraja v drugi. Od Volge sem drla so ljudstva uralsko-altajskega plemena, izlasti različni magyarski národi, ki so nastali iz Turkov in Čudov: Avari, Bolgari, Kosari in poznejše: Pečenegi ali Polovci ter pravi Magyari.

Ta ljudstva so gotovo mnogo storila, da so se Slovani vedno bolj približevali dolenjemu Dunavu. Zdaj ni bilo nikacega jezú več, ki bi zadrževal séverno povodenj in branil razliti se jej proti jugu in zapadu. V Valahiji so se klatili še nekateri ostanki različnih ljudstev, a ti niso zadrževali Slovanov, da bi ne mogli prodirati, kamor so poželeli. Naselili so se zatorej med Karpati in Dunavom ter zavzeli vso 88 mirijametrov dolgoséverno obalo od Železnih vrat tijà do izliva.

Ali to napredovanje in naseljenje Slovanov v drugi polovici V. veka ni se godilo nagloma in brez prestanka. Korak za korakom pomikali so se Slovani dalje, kakor so poprejšnja ljudstva odhajala ali se kako inače poizgubljala. Tudi se Slovani niso le mirno naprej pomikali, nego velikokrat siloma, z orožjem v rôci. Kajti čeravno so bili početkom bolj miroljubivi in jim ni bilo do tega, tujih ljudstev napadati, vendar so se bili tudi oni naučili orožje rabiti v tako nemirnem in negotovem časi. Iz svoje skušnje so vedeli, da se mora sila sè silo odbijati, saj kdor ni hotel takrat biti kládivo, moral je kot nakovalo trpeti. Pisatelji nam sicer ne poročajo, da so Slovani z mečem v rôci prodirali in zgodovina nam ni zabeležila nobenega bôja z naprej deróčimi Slovani in s poprejšnjimi naseljenci, a splošni položaj nas o tem prepričuje in poznejši dogodki nam to resnico dosta potrjujejo.

---

[1]) Jordanis, cap. L. Closs, pag. 173–174.

IV.

Doslé smo mogli posnemati iz Jordana le indirektna ali vsaj ne tistočasna poročila o Slovanih. Zaradi tega so tudi ta poročila menj zanesljiva in preveč osamljena, da bi se dala iz njih posneti zvesta podoba slovanskega življenja v srednji Rusiji.

Sedaj pa nam ponudi Jordanis nekoliko sicer kratkih, ali vsaj tistočasnih opomb, ki so zatorej dvojne vrednosti za zgodovino slovanskega preseljevanja. Kakor se zdé na prvi pogled neznatne, vendar razvetljujejo temoto o prvem razdeljenji Slovanov na več rodov.

Jordanis piše v V. poglavji, v svojem tako imenovanem „ljudskem zapisniki“, takó-le [1]): „Na drugi strani Dunava leží Dacija, kakor z vencem obdana in zavarovana od strmih gorá. Na nje levi, proti séverju obrnjeni strani, kakor tudi od virov Visle biva ljudnato pleme Venetov (Vinidov) črez neizmerne prostore. Čeravno so njih imena različna po različnosti rodov in sedežev, vendar se imenujejo izlasti Sclaveni in Antes. Sclaveni bivajo od mesta „Novietunensis“ in od močvirja „Mursianus“ do Dněstra in proti séverju do Visle. Ti stanujejo po močvirjih in gozdih namesto po vtrjenih krajih (Šafařikov prevod). Anti pa, ki so med njimi najhrabrejši, imajo svoje sedeže tam, kjer nareja črno morje ovínek (okljuk), od Dněstra do Dněpra, kateri reki sta mnogo dní hoda narazen.

Jednako se izraža Jordanis tudi v XXIII. poglavji [2]): „Ti pa (t. j. Veneti), ki izvirajo vsi iz jednega rodú, kakor smo opomnili v začetki svojega dela ali v pregledi ljudstev, imajo sedaj tri imena: Veneti, Antes, Sclaveni“ itd. Skóraj tisto poroča Jordanis o Slovanih tudi v svoji „Breviatio Chronicorum: „Hae sunt causae Romanae reipublicae praeter instantiam quotidianam Bulgarorum, Antarum et Sclavinorum.“

Tako piše o Slovanih Prokopios, Belizarju tajnik in njega izpremljevalec po vseh vojskah. Kar se tiče sedežev in razdelitve Slovanov, sta oba pisatelja tako jedina, da bi morali pri obeh sklepati na tisti vir, ko bi ne vedeli, da sta oba pisala iz svoje skušnje o tem, kar se je tedaj godilo in kar je bilo v Carjigradi sploh znano. Povsod, kjer govori Prokopios o Slovanih, navaja med njimi dve vrsti v tistem redi: „*Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται*“ [3]). Tudi on potrjuje, da so bili Slovani početkom le jedno ljudstvo:

---

[1]) Closs, pag. 26 et 27.
[2]) Closs, pag. 92.
[3]) „Historia arcana“ cap. 18; „Bellum Gothicum“ III. 14. IV. 4.

„V starodavnosti so imeli Sclaveni in Anti le jedno ime in sicer Sporoi, menim da zato, ker so stanovali raztreseni (σποράδην) po vaséh. (Preiskovalci so našli, da je to imé popačeno iz Srbi). Zato so pa tudi razširjeni črez prostrane dežele; večji del sveta na drugi strani Istra nahaja se namreč v njih oblasti“ [1]).

Iz jednakoslovnih spričeval Jordanovih in Prokopovih vidi se, 1) da so bili Slovani v VI. veki jako mnogoštevilni in po neizmernih prostorih razširjeni, a vendar so bili v starem časi le jedno samo ljudstvo; 2) da so bili za časa obeh zgodovinarjev uže v mnogo plemen razdeljeni, in 3) da sta bila najvažnejša in byzantinskemu cesarstvu najbližja rodova Sclaveni in Anti.

Če pravi Jordanis na zgoraj navajanem mesti „imenujejo se vendar izlasti Sclaveni in Anti“, pokaže s tem, da ni hotel vseh slovanskih rodov imenoma našteti, nego samo dva bližnejša in znanejša. Krivo bilo bi zatorej, ko bi se hotel kdo samo na Jordana naslanjati in trditi, da so se vsi Slovani v VI. veki delili samo na dve vrsti. Ravno taka je tudi s Prokopovim spričevalom.

Vendar se je našlo mnogo učenjakov, katerim je prijala ta delitev na dve vrsti in skušali so jo podpirati iz jezikoslovnih vzrokov. Uže Dobrowsky, temeljiti poznavatelj slovanskih jezikov, našel je v tako bogato razvitih slovanskih narečjih napósled le dve temeljni razliki. Razdelil je zatorej slovanščino v jugoiztočno vrsto (Jugoslovani in Rusi) in v sévero-zapadno, kateri je prišteval jezik Poljakov, Čehov (Moravcev in Slovakov), Lužičanov ter polabskih in pomeranskih Slovanov [2]).

Ta razdelitev se je splošno odobríla in velja še dan danemalo ne brez izjeme [3]). Pa uže takoj s početka so se bili vzdvigs nili proti nji važni glasovi, n. pr. Grimm [4]), Schleiermacher [5]), Pott [6]) in v novejšem časi G. Daničić [7]). Najodločnejše postavil se je nasproti Dobrowskemu Rus Nadeždin [8]). On pravi, da se ruščina ne sme prištevati jugoslovanskim narečjem in da je Dobrowsky naopačno trdil, ker je poznal ruščino le iz knjig, v katerih pa se ne piše (ali se ni pisal) pravi ljudski jezik, nego pomešan z mnogoterimi staroslovenskimi izrazi. Tudi Vo-

---

[1]) „Bellum Gothicum“ III. 14.

[2]) Predgovor v „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“.

[3]) Prim.: Krek, „Einleitung“ I. pag. 56.

[4]) „Vorrede zur serbischen Grammatik.“

[5]) „Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung“ I. 23.

[6]) „Indogermanische Sprachstudien Ersch & Grubersche Encyklopädie“.

[7]) „Rad jugoslovanske akademije“ I. 106—123.

[8]) „Wiener Jahrbücher der Literatur XCV. 184 sq.“

stokov misli, da stojí ruščina v sredi med zapadnimi in južnimi narečji.

Razcepljenje Slovanov na več rodov stavijo jezikoslovci v peti vek pred Kristom. Gotovo je, da zemljino naličje in podnebje najbolj vplíva na izobraževanje jezika. Tam, kjer se nahaja več priródnih over, ki zabranjajo občevanje med stanovniki, tam se razmnožava jezik toliko lažje. Dežela pa, v kateri so Slovani početkom stanovali, ni bila posebno za tó stvarjena, da bi podpirala ono razmnožavanje. Bila je po prirodi jasno izobražena celota sè zmernim podnebjem (8—4° R.), ravnina brez hribov, nasproti pa na vse strani prekrižana z mnozimi velicimi vodami, ki občevanje najbolj pospešujejo. Da se slovanščina na tem prostori ni mogla posebno razmnožiti do III. veka po Kr., dokazuje nam sedanja ruščina, ki se razprostira še črez več sveta, in vendar se je v več nego tisoč letih razdelila le na tri malo različna narečja [1]). Se vé, da se je moral izcimiti uže v tej prvotni domovini Slovanov nekak razloček med sévernimi in južnimi rodovi; a ta ni bil večji, nego sedanji razloček med beloruskim in maloruskim, koja Pripet deli.

Drugače pa se je moralo to storiti, ko so začeli Slovani zapuščati svoje prvotne sedeže. Verjetno je, da se je začela izobražati najprej sévero-zapadna jezikovna vrsta, ker so Slovani najprej na tisto stran silili in se na precej drugačnih tleh naselili. To zadnje ločenje vzrokuje tudi, da se od ruščine bolj razločujejo sévero-zapadna narečja, nego jugoslovanska. In ker so drugi Slovani še dlje bivali v tistem pasi, ostal je tudi jezik pri vseh rodovih skôro jednak.

Ko se je pa začel jeden del Slovanov koncem IV. veka proti jugu in jugo-zapadu pomikati in dežele z drugačnim naličjem zavzemati, tedaj se je moral tudi njih jezik sproti modifikovati. Takim načinom razdelili so se zopet Slovani v sévero-iztočno in jugo-zapadno vrsto. Prvo imenujeta Jordanis in Prokopios „Antae“, drugo pa „Sclaveni“. Zaradi vjemajočega se dokaza obéh zgodovinarjev zavzemali so Sclaveni za svoje dôbe ves prostor med gorenjo Vislo, uralsko-karpatskim hrbtom, Dnéstrom, črnim morjem, Dunavom in Karpati. Antom pa odkazujeta mesto onstran Dnéstra do Dona. Iz Prokopovih besed: „dalje proti severju od maiotskega jézera ležeče dežele imajo v oblasti brezštevilna ljudstva Antov“, je razvidno, da so bivali Anti v porečji Dona in še daleč po sévernih in iztočnih deželah [2]).

Čeravno so ti dokazi tako jasni in se popolnama zlagajo, vendar so nekateri poskušali razlaganje, da nam je umevati pod

---

[1]) Nadeždin, o. c. pag. 222 sq.
[2]) Šafařik, I. 151.

Sclaveni izlasti sévero-zapadne in pod Anti jugo-iztočne Slovane (po razdelitvi Dobrowskega). Šafařik povdarja [1]), da je bilo imé Anti navadno le za iztočne Slovane, ki so bivali ob Ponti in proti severju, Bog vé, kakó daleč. Od teh Antov izvaja dalje Šafařik Ruse, Bolgare in moesiške Slovane [2]). Tako razlaga tudi Zeuss Sclaveni sè zapadnimi in Anti z iztočnimi Slovani [3]). Ker je pa našel, da ruski kronist Nestor izlasti iztočne ali ruske Slovane Slowěne imenuje, in ker ni mogel misliti, da bi se bila ljudstva tekom časa prestavila, pomagal si je z razlago, „da se je vsaka vrsta sama sebe imenovala „Slowěne", drugi, zaradi različnega narečja menj razumljivi vrsti pa dajala posebno splošno ime."

Toda Nestor sam razločuje trojno razdelitev Slovanov. To izraža v svoji kroniki uže z različnimi odstavki. Najprej govorí o južnih ali „podunavskih Slovanih, (katerim prišteva po zmoti tudi Čehe). Ti so se razširili od dolenjega Dunava proti zapadu. Zánje ne pozna Nestor nobenega druzega skupnega imena, nego „Slowěni po Dunajewit" (podunavski Slovani). Ruski Slovani pa so mu Slowěni κατ' ἐξοχήν. Národe severo-zapadne vrste imenuje Nestor Ljuchowe, prav za prav Ljechowe, singl. Ljech, t. j. plemič, ki ima zemljo (od lěha = areola, πρασιά). Da so drugi Slovani svoje sévero-zapadne brate Lěche imenovali, to nam trdi tudi Dlugoš: „Vicinae tamen nationes, et praesertim Ruthenorum, Polonos et eorum regiones Lechitas appellant, in hunc diem apud Slavos quoque Bulgaros, Croatos et Hunnos ogerski Slovani [4]) eadem manet appellatio" (Historia Poloniae I.)

Gotovo je zatorej, da so se Slovani uže v V. veki delili na tri vrste. Jordanis in Prokop, ki nista imela namena popolne etnografije o Slovanih pisati, omenjala sta, se vé, le jugo-zapadne in iztočne vrste, ker ste bili le ti dve tedaj nevarni byzantinskemu cesarstvu. Ali vendar pové Jordanis odločno: „sedaj imajo tri imena: Veneti, Antes, Sclaveni." On pozna zatorej tri vrste Slovanov in Veneti so mu sévero-zapadni, ali Nestorjevi „Lěhi." To se tudi s tem vjema, da so imenovali Nemci sévero-zapadne Slovane, s katerimi so se najprej seznanili, Winden (Venete) in to ime so prenesli poznejše na vse slovanske rodove.

Iz tega premišljevanja in z ozirom na Prokopova in Jordanova poročila se pa tudi razvida, da ime Sclaveni početkom ni moglo pomenjati vseh Slovanov, nego samo jedno glavno vrsto slovansko, in sicer jugo-zapadno, ki je bivala v VI. veki

---

[1]) O. c. II. 22.
[2]) Idem, II. 234.
[3]) O. c. pag. 604.
[4]) Ibidem.

med Karpati, Dunavom in Dněstrom. Med novejšimi preiskovalci povdarja izlasti prof. Miklosich, da je bilo ime Slovêne početkom samo ime jednega slovanskega rodú in ne vsega ljudstva[1]).

Jezikoslovci se vjemajo v tem, da velja prvotna oblika imena Slavên, Slovenin, Slovanin, množina: Slovêne, Slovane slovnično ravno toliko, kakor danes navadne oblike: Slovan (Slavjan), Slaven, Slovenec, Slovak. V ruskih in srbskih knjigah navadna oblika, (kije naopačna): Slawjane, Slawene, nastala je po tujem, latinsko-grškem (in sedaj tudi nemškem) izrazi: Sclavi, Sclaveni. Pri Srbih so uvêli to obliko še le koncem XVI. in v prvi polovici XVII. veka, ko so grški menihi cerkvene knjige po ruskih popravljali[2]).

Izvajanje imena Slovan, Slovenin nikakor še ni vtrjeno. Najnavadnejše se izvaja to ime od slovo in sloviti (govoriti), korenika sluju, grško κλύω, latinsko cluo, staroindiski çru. Po tem takem pomenja „Slovani“ toliko kot „tisti jezik govoreči“, ὁμολογοῦντες; ali pa „razločno govoreči“, ὁμόγλωττοι, sermonales, distincta voce praediti. Nasproti temu prihaja imé Němec (Deutsche) od něm = κωφός, ἄλαλος, ἑτέρας γλώσσης, alius linguae. To razlaganje zadobilo si je splošno priznanje med domačini in tujci[3]).

Navzlic temu pa opominja Šafařik[4]), da priča končnica imena Slovenin, da mora biti to ime popolnoma krajevno, zemljepisno, (primeri latinsko končnico anus v imeni Romanus). Uže Dobrowsky je bil drugačnega mnenja o izvajanji tega imena in trdil je, da izvira ljudsko ime od dežele „Slowy“, v kateri so Slovani bivali. In temu imenu primérja Šafařik litavsko besedo: sallava (ostrov, Insel, Werder) ter čudsko: seljama (hribovita dežela). Opomniti je pa treba, da v slovanščini korenski samoglasniki redko kedaj izpadajo, in zatorej je teško razložiti, kako se je izgubil *a* v navajanih besedah. Tako ni mogel priti tudi Šafařik do gotovega resultata[5]). A navzlic temu je prav verjetno, da so dobili Slovani svoje ime po krajevnih svojstvih one dežele, v kateri so prvotno bivali[6]).

Kako je nastalo iz rodovnega imena poznamovanje za vse ljudstvo, to si razlagamo prav lehko. V zgodovini nahajamo večkrat

---

[1]) Miklosich, „Altslovenische Formenlehre, 2. Aufl. pag. IV.“

[2]) Šafařik, II. 39–41.

[3]) Krek, „Einleitung“, pag. 66.

[4]) Šafařik, II. 43–46.

[5]) Ibidem.

[6]) Ime Slovan se prav lehko izvaja iz korenike slu, sscr. sru, gr. ῥυ (ῥέω), lat. rivo (rivus) = teči. Od tod prihaja: slovensko jézero v Volhiniji, gora Slovnik ali Slavnik v Istri, vas Slavina itd. (Terstenjak, „Novice“ 1857, str. 195).

prikazen, da zadobí ljudstvo imé onega plemena, ki je prišlo najprej v dotiko s tujci. Francozi n. pr. imenujejo Nemce Alemane, ker je stanoval alemanski rod najbližje Gallom. Tudi v Nemčih je zaznamovalo ime Winden (Wenden) početkom le séveno-iztočne Slovane; a poznejše bilo je prenešeno na vsa slovanska ljudstva in tako tudi na Slovence. Jednakim načinom prenesli so tudi Graeco-Latini ime najprej znanega rodú na ves slovanski národ.

Težje razumevamo, kako so Slovani do tega prišli, da so vzprijeli plemensko ime za splošno. In skôraj bi mislili, da je vse to jedino Nestorjeva zasluga. Nestor je iskal namreč v starih byzantinskih zgodovinarjih najstarejših vestî o Slovanih. Našel je tedaj, da pisatelji Slovanov prvikrat omenjajo takrat, ko so ti uže stanovali ob Dunavu. Ker ni poznal starejše slovanske zgodovine in ker ni mogel vedeti, v kaki zvezi stojé Slovani z drugimi arijskimi ljudstvi, zato je mislil, da je prvotna domovina Slovanom Podunavje. Od tod so se razširjali po njega mnenji proti séveno-zapadu in proti séveno-iztoku. Vsakdo pa lehko uvidi, da to ne more biti zgodovinsko resnično. Uže Zeuss opominja [1]), da se je izcimila ideja o slovanski prvobitnosti med Adrijo in Karpati v Jugoslovanih in da se je od tam preselila s cerkvenimi knjigami med druge Slovane [2]).

Nestor izvaja zatorej vse Slovane iz Podunavja. Pri Ljehih omenja izrékoma, da so jih Vlahi prepodili in prisilili izseliti se k Visli. (Lĕhi niso nikoli stanovali ob Dunavu!) Te Vlahe smatra Šafařik Kelti in na to mesto pri Nestorji opira svojo hypotezo, da so Kelti prognali Slovane iz svoje prvotne domovine med Adrijo in Karpati. Na mesto Keltov stavi Jireček [3]) Rimljane, ki so baje Slovane nazaj potisnili, ko so si osvojili Dacijo. A tudi ta verzija ne dá se podpreti sè zgodovinskimi razlogi in nima večje vrednosti od Šafařikove.

Kakor misel o prvotni domovini Slovanov ob Dunavu, tako je prešlo tudi ime Slovani, Slaveni od juga k ostavšim učenim Slovanom. Panonski Sloveni so dosegli v IX. veki po Cyrili in Metodi nepričakovano visoko stopinjo naobraženosti. Tako so

---

[1]) O. c. pag. 602. Roesler, o. c. pag. 51.

[2]) Pri tej priliki se mi zdí na vsak način treba opomniti, da govorim tukaj le o Slovanih v našem in navadnem pomeni, nikakor pa o tistih ljudstvih, ki so bivala na séverni strani adrijanskega morja in ki prav gotovo niso bila keltiška, pač pa v najbližnjem sorodstvi z današnjimi Slovani, kakor je naš častiti zgodovinski Nestor g. Terstenjak dovolj dokazal v svojih brezštevilnih spisih.

[3]) „Geschichte der Bulgaren," pag. 76.

dobili pravico posoditi tudi svoje ime drugim, menj izobraženim Slovanom. Ko so se podali Metodovi učenci, slovenski menihi in duhovniki, po proganjanji staroslovenskega obreda v druge od Slovanov naseljene dežele, prinesli so s pismom in svetimi knjigami tudi slovensko ime seboj. Našli so, da govoré stanovniki, med katerimi so se bili naselili, panonskim Slovenom razumljiv jezik in zato so imenovali tudi te Slovene. Tako so začeli ti menihi buditi zavest slovanske celokupnosti in vzajemnosti in pri učenjacih je ostalo do današnjega dné ime Sloveni, Slovani skupno ime vsemu národu. Préprost Rus, Poljak, Hrvat itd. pa ne vé tudi danes ničesar o Slovanih, nego pozna le svoje rodovno ime.

Sedaj, ko smo se prepričali iz Jordana, da njega Sclaveni so pomenili le jugo-zapadno vrsto Slovanov, poglejmo, kako daleč so bili prišli ti za Jordana (l. 552) proti zapadu. V gori omenjanem stavki V. poglavja pravi Jordanis, da so bivali Sloveni za njega dni do mesta „Novietunense“ in do močvirja „Mursianus“. Prava razlaga teh dveh imen je zeló važna za našo zgodovino.

Prvo ime nahaja se v rokopisih različno zapisano. Pozna se mu na prvi pogled, da je spačeno in morda sklopljeno iz dveh. Etunense (et Unense) je najbrž poznejši pristavek. Šafařik misli [1]), da je prvotna oblika bila Novietunum, Noviodunum, kar bi pomenjalo sedanji Isakči ob dolenjem Dunav. Tistega mnenja je tudi Zeuss [2]). Drugi pa mislijo, da se ima brati Civitas Nova in da je to današnji Nicopolis. Th. Menke predlaga pisavo „a Civitate nova et Utense“ in razlaga „Civitas nova“ sè Svištov (Sistova) [3]). Nasproti pa trdi Roesler [4]), da slôve ime omenjanega mesta v najboljših rokopisih Nova ali Novae in išče ta kraj pri gornje-moesiški Novi, malo bolj proti iztoku od Viminacija (danes Kostolac) ob Dunavi. To razlago potrjuje tudi določitev lege mursianskega močvirja.

Mnogo učenjakov si je uže belilo glave z vprašanjem, kje je ležal „lacus (i. e. stagnum Mursianus“)? Šafařik misli [5]), da se ima brati Mysianus in to razlaga s Hal-myris (t. j. lacus Myris), sedanje močvirje Ramzin, na južni strani dunavskega izliva pri Sv. Juriji. Jednako smatra tudi Zeuss omenjano močvirje stagnacijo dunavskega izliva [6]). Menke postavlja „lacus Mursianus“ v Valahijo, na séverno stran Svištova.

---

[1]) O. c II. 19.
[2]) O. c. pag. 593, Anmerkung.
[3]) „Sprunners Handatlas für die Geschichte des Mittelalters, III. Auflage.“
[4]) O. c. pag. 15.
[5]) O. c. II. pag. 19.
[6]) O. c. pag. 593, Anmerkung.

Roesler pa povdarja[1]), da je treba iskati tega močvirja tam, „kjer se nahaja to imé vsacemu znano, t. j. pri Mursi ali Mursiji[2]), sedanjem Osěku, kjer je bival nekdaj rimski namestnik za dolenjo Panonijo.[3]) Med Mursijo in Cibalo (sedaj Vinkŏvci) nahajalo se je obširno močvirje, ki se je imenovalo v II. veki po Kr. *Οὐλκαία χέλη*[4]), ali Ulca[5]), t. j. močvirnato obrežje današnje reke Volka (Vuka). To močvirje zatorej se je imenovalo najbrž tudi po bližnjem mesti „mursiansko močvirje."

To Roeslerjevo trditev podpira Jordanis sam, pišóč, da se nahaja mursiansko močvirje tam, „ubi Hister oritur amnis", t. j. tam, kjer dobiva Dunav ime Ister. Da se je ta reka le v dolenjem toki Ister imenovala, pové Jordanis v tistem poglavji malo poznejše[6]): „atque extremo alveo Histri, qui dicitur Danubius ab ostio suo usque ad fontem." Reka se je zatorej sploh imenovala Danubius (bolje: Danuvius), ob dolenjem toki pa Je nosila tudi ime Ister, t. j. od izliva Drave ali Tise naprej. jednako trdi tudi Strabo: „Reka se imenuje Danubius v svojem gorenjem deli od izvira do kataraktov (t. j. brznic pri Rašavi), kjer večinoma Daki prebivajo; v spodnjem toki do Ponta, kjer Geti stanujo, pa Ister"[7]).

Po teh razlagah stanovali so Sloveni l. 552 uže v Banati, Sirmiji in južni Panoniji. To nam potrjuje tudi Prokopios, ki piše[8]), da so Gepidi prepeljali Slovane na ladjah nazaj črez Dunav, ko so bili tistega leta napadli byzantinsko cesarstvo. To prevažanje še je moglo zgoditi le tam, kjer je mejila gepidska država z byzantinsko, t. j. med Savinim izlivom in med Železnimi vrati. Na iztočni strani od teh stanovali so Slovani uže dolgo prej in tam niso potrebovali gepidske pomóči, pa bi je tudi ne bili našli. Slaveni so morali zatorej tedaj uže na južnem Ogerskem bivati, morda pod gospodstvom Gepidov.

Ta sklep vtrdimo lehko še drugače. L. 549 nastal je bil v Langobardih prepir, kdo bodi zanaprej vladar. Ildisgus, ki je mislil, da ima največ pravice do prestola, ni mogel splošne priznave doseči. Zato je zbral nekaj svojih prostovoljnih privržencev v Langobardih in veliko število Slovenov (*καὶ Σκλαβηνῶν πολλοὺς ἐπαγόμενος*) in podal se je ž njimi k Gepidom, da bi

---

[1]) O. c. pag. 15 – 16.

[2]) Ptolomaios, „Geogr." II. 16. 8; VIII. 7. 6.

[3]) Prim.: Forbiger „Handbuch der alten Geographie", III. pag. 477.

[4]) „Dio Cassius."

[5]) „Tabula Peutingeriana."

[6]) Closs, pag. 24.

[7]) Wietersheim, o. c. II. 155.

[8]) „Bellum Gothicum" IV. 25.

si s pomočjo teh pribojeval langobardski prestol. Gepidi, vedni nasprotniki Langobardom, pomagali so radi Ildisgu. Pa Langobardi so bili močnejši, premagali so Gepide in ti so morali Ildisga iz dežele izgnati. Ta se je vrnil k Slovenom, nabral je med njimi 6000 prostovoljcev in s temi je šel v Italijo z namenom, da bi pomagal Gotom nasproti Byzantincem. Potolkel je tudi rimsko kardelo, a vrnil se je nazaj k Slovenom, predno se je bil združil z Goti [1]).

Iz vsega tega razvidi se jasno, da so bivali Sloveni uže okolo l. 550 v ogerski nižini, blizu Langobardov. Ker je Ildisgus prišel od Langobardov najprej k Slovenom in med njimi prostovoljcev nabral, potem še le dospel k Gepidom, morali so zatorej Sloveni bivati med Langobardi in Gepidi. Od Dunava in Save navzgor razširili so se bili kakor kij med obé ljudstvi.

Teško je določiti, ali so bili prišli ti Sloveni v ogersko nižino mirnim potem, ali z mečem v rôci. Zadnje je verjetneje, če pomislimo, s kako silo so drli črez Dunav v byzantinsko cesarstvo proti jugu, ali pa proti jugo-zapadu v Dalmacijo. Če so znali na to stran z orožjem prodirati, rabili so ga tudi na svojem seljenji proti zapadu. Gepidi, ki so stanovali bolj v erdeljskih gorah, niso se dosta vpirali slovenskemu širjenju v panonsko nižino. Tudi je bila njih moč in hrabrost tedaj uže precej pojenjala, kakor nam spričujejo njih vojske z Langobardi. Konec tem bôjem je bil popolni propad Gepidov.

In tudi Langobardi se niso vpirali širjenju Slovenov, izlasti ker jim ti niso delali napotja. Langobardi so stanovali namreč le bolj v séverni Panoniji. Dežela med Savo in Dravo je bila po odhodi Gotov precej prazna in Sloveni so se počasi pomikali ob omenjenih rekah navzgor. To je bilo toliko lažje potem, kadar so bili Langobardi odšli v Italijo, po leti 568. Tedaj ste bili deželi Panonija in Norik večinoma prazni in Sloveni so se lehko širili po njih svojevoljno.

Iz dežele med Savo in Dravo, katero so Rimljani imenovali „Pannonia Savia,“ ki je pa dobila po naseljenih Slovenih ime Slavonija; iz té dežele so imeli Sloveni lépo priliko napadati Dalmacijo. In v zadnjih desetletjih VI. veka ponavljali so te napade prav pogostoma, navadno pa v zvezi z Avari. Pri teh napadih se je naselilo tudi v Dalmaciji nekoliko Slovenov in ko so prišli okolo l. 620 Hrvati v Dalmacijo, pomešali ste se obé plemeni in iz njih so nastali „Čakovci“ [2]).

---

[1]) Prokopios, „Bellum Gothicum,“ IV.

[2]) Prim.: Gfrörer-Weiss, „Byzantinische Geschichten“, II. pag. 10—14; Dümmler, „Die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien, Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, hist. phil. Classe“, Bd. XX. pag. 363; Dr. Rački, „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“, IV. 1857, pag. 253—255.

Razširjenje Slovenov v ogersko nižino so kronologično zadnje vestí, koje imamo iz Jordana o tem ljudstvi. Zanimiva je njega opomba v XXIII. poglavji): „qui quamvis nunc ita facientibus peccatis nostris ubique desaeviunt". Tú zaznamuje Jordanis Slovene „šibo božjo" zaradi rimljanskih pregreh. Iz tega se razvida, da so imeli v Carjigradi velik strah pred slovenskimi napadi, ki so bili začeli za Justinijanove vlade. Vsaj ta opomba prihaja gotovo iz Jordanovega peresa, če je tudi druga poročila o slovenskem razširjenji iz Cassiodora posnel, kar si lehko mislimo pri Jordanovi nesamostalnosti.

Jordanis pové sicer malo o Slovanih, a te drobne vestí so zlata zrna in za prazgodovino slovansko tako važna, da bi bila ona mnogo brez njih še mnogo bolj zapletena in zagonetki podobna. Te raztresene Jordanove opombe dopolnujejo namreč poročila drugih historikov in pomagajo spraviti ja v harmonično celoto. Na drugi strani pa potrjujejo vestí ostalih pisateljev in je povzdvigajo do neovržljive historiške resnice. Tako nam je Jordanu vendar hvaležnim biti za ono malo, kar nam je poročil in odkazati mu moramo važno mesto med onimi zgodovinarji, ki osvetljujejo slovansko prazgodovino. Obžalovati pa moramo, da je bil pri svojem izpisovanji iz Cassiodora tako malo kritičen in malo vesten, da nam ni zapustil več važnih in bolj skupnih poročil o Slovanih.

V pojasnenje dostavljam naj še nekoliko o razširjenji Slovenov. Ko so se bili naselili v valaški ravnini, ostali so dlje tam in dežela je dobila po njih ime Slovenija (Sclavinia). Le v malo Skytijo ali današnjo Dobrudžo prodrli so bili uže zgodaj in se razširili do Trajanovega nasipa, ali črte Črnavoda-Küstendže. Dunav je bil zatorej ona meja, ki je najdlje zadrževala Slovene, da niso mogli vdariti v svojo obljubljeno deželo, v byzantinsko cesarstvo. Zato najbrž je dobila ta reka v Slovanih veliko imenitnost in Dunaj (Dunav) pomenja v slovanskih národnih pesnih naravnost: reka, voda[2]).

Ali čeravno so bili Byzantinci desno obrežje Dunava zeló vtrdili in so tam velike posadke vzdrževali[3]), vendar so našli Sloveni pot tudi črez ta jez in vdarili v byzantinske pokrajine, ter jih svojevoljno oplénili in opustošili. Skóro potem, ko so se bili začeli Sloveni pomikati ob Dunavu navzgor v panonsko nižino,

---

[1]) Closs, pag. 92.
[2]) Jagić, „Slavisches Archiv," I. 330.
[3]) Prokopios, „De aedificiis, ed. Bonnensis" III. 293.

naselili so se tudi v byzantinskih deželah, v Moesiji, Thrakiji in Macedoniji. To naseljenje godilo se je navadno siloma. Pripetilo se je pa tudi, da se je odtrgalo nekaj družin od plenéčega krdela in te so se stalno naselile v menj obljudenih krajih. In ravno v Macedoniji, Epiri in celó v Helladi naselili so se bili Sloveni prej, nego v pokrajinah Dunavu bližje ležečih. Ali tudi v Moesijo selili so se lehko Sloveni za slabotne vlade cesarja Phoke (l. 602—610) in Heraklija (l. 610—641), ko so Perzi in Arabi hudo nadlegovali iztočne meje byzantinskega cesarstva. Takrat so posedli Sloveni v velicem števili tudi južno obrežje, Dunava in Moesija je dobila ime Slovenija (Σκλαβινία). To naseljenje se je pa zgodilo z dovoljenjem byzantinskih cesarjev in ti so vzprijeli prišlece pod svojo obrambo ter sklenili ž njimi posebno pogodbo [1]).

Balkanski polotok dobil je v kratkem večino slovanskega stanovništva [2]). Romani so se ohranili, zvunaj večjih mest in trdnjav, le v bolj goratih krajih. In do najjužnejšega rta prodrli so bili Sloveni, tako, da je Konstantin Porphyrogeneta lehko trdil o Peloponezi: „Ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος." Tudi v Malo Azijo, izlasti Bithynijo, naselili so bili grški cesarji več slovanskih družin.

Slovene v byzantinskem cesarstvi je zadela v kratkem velika sprememba. Iz Velike Bolgarije, med Donom in Volgo, prišli so bili Hunom sorodni Bolgari, prekoračili so l. 678 Dunav in si podjarmili moesijske Slovene. Dali so jim svoje ime, vsilili so jim svojo vlado, ali ker so bili surovejši od podjarmljenih Slovenov, vzprijeli so od teh šege, navade in celó jezik in vero (kristijanstvo). Kakor so se Langobardi v Italiji poromanili, tako so se poslovenili Bolgari. Iz tega spojenja dvéh tujih elementov izcimil se je bolgarski jezik, ki ima marsikaj neslovanskega na sebi, n. pr. spolovnik. Bolgarsko carstvo pa je bilo skôro jako mogočno. Obsézalo je za Borisa (l. 843—885) tudi thraške in macedonske Slovene in še celó Albance.

Tisti Sloveni pa, ki so se bili iz Valahije proti zapadu obrnili, razširili so se ob Dunavji in njega pritocih navzgor ter posedli staro Panonijo in Norik. L. 592 so bili uže pridrli na Tirolsko, do bavarske meje. Tudi v Italijo so silili, ali tukaj so jim branili vhod bojeviti Langobardi. Ker so bili ti Sloveni jako velik in po prirodi različen prostor zasedli, jasno je, da so se razcepili na dvoje narečî: na panonsko-slovensko in

---

[1]) Theophanes, pag. 549.

[2]) Zinkeisen, „Geschichte des osmanischen Reiches", I. pag. 147 sq.

koratansko-slovensko. Razlika med obema je bila uže v IX. veki znatna [1]). Meja teh dveh narečî je ravno tista, kakor med Norikom (ali Karantanijo) in Panonijo.

Iz tukaj navajanega je razvidno, da so si narečja: koratansko-slovensko, panonsko-slovensko in bolgarsko-slovensko najbližje sorodnice in tako tudi lehko razumemo, zakaj nekateri učenjaki trdé nasproti Miklosichu, da se mora imenovati cerkveno-slovenski jezik IX. veka „stara bolgarščina in ne „stara slovenščina". To nasprotovanje je čisto nepotrebno, ker vsakdo uvidi, da je Metod le v tistem narečji pisal, katerega je govorilo in razumevalo ljudstvo, med katerim je živel in za katerega je deloval. In njega učenci, ki so bili na Panonskem porojêni, gotovo niso pisali v bolgarskem narečji, katero ni imelo nobene prednosti pred panonsko-slovenskim.

---

[1]) Miklosich, „Altslovenische Formenlehre". VIII. X.

Jurij Križanič.

Životopisna in literaturna črtica. Po Kostomarovi spisal J. Steklasa.

Tedaj, ko so kijevski menihi prinašali s seboj v Moskvo svojo izlasti cerkveno učenost, s tesnimi skolastičnimi nazori ter za svoj čas preživenimi predsodki, prikazal se je na polji umnega nastojanja v Rusiji človek z bistro glavo, nadkrilivši svoje vrstnike z obširnostjo svojih nazorov, temeljitostjo naobraženja in mnogovrstnim izkustvom. Ta človek je bil Jurij Križanič. Bil je po ródom Hrvat, potomec stari ali osiromaščini rodovini. Porodil se je l. 1617. Oča mu je bil Gašpar Križanič, nebogat vlastelín. Izgubivši očeta v 16. leti, začel se je Jurij pripravljati za duhovnika. On se je učil s prva domá v Zagrebi, potem v beškem seminarji, a za tem je odšel v Bolonijo, kjer se je bavil poleg bogoslovskih vednostî tudi s pravoslovnimi. Popolnoma véšč, razven svojega jezika tudi nemškemu, latinskemu in italijanskemu, preseli se l. 1640 v Rim ter stopi v grški kolegij sv. Anastazija. Papeži so ta kolegij utemeljili v razširjenje unîje med nasledniki grške vere. Tedaj so Križaniča povzdvignili na čast zagrebškega kanonika. On je proučil takrat popolnoma tudi grški jezik, upoznal se bolj na tanko z bizantinsko književnostjo ter se pridružil vnetim privržencem unîje. Njega namera je bila zbrati vsa važnejša dela tako nazivanih šizmatikov, t. j. pisateljev proti dogmam papeštva. Plod temu je bilo nekoliko dél v latinskem jezici, a izlasti „Občna biblioteka šizmatikov.“ To podjetje ga je dovélo do poznavanja ruskega jezika, ker je moral poznati tudi dela, pisana po ruski proti unîji. Ostavivši kolegij je bil Jurij privezan na Rim do l. 1656, postavši članom ilirskega zavoda sv. Jeronima. V tem vendar ni ostal stalno v Rimi, nego je bil tudi v drugih mestih Evrope, in sicer tudi v Carjigradi, kjer se je spoznal še bolj na tanko z grško književnostjo. Njega bivanje v Carjigradi je ostavilo v njem veliko sovraštvo proti tedanjim Grkom zaradi njih neznanja, oholosti in ležnjivosti. Pri vseh svojih učenih podjetjih je ostal Križanič zvestim Slavjanom, ljubil goreče svoj národ, in s samim vprašanjem ob unîji, ki ga je posebno zanimalo, bavil se je poglavito zaradi odnošajev v svoji domovini. Proučevajoč dolgo časa cerkveno povestnico ter mnogo premišljujoč o njej, prišel je končno do nazorov, ki so se po svoji

vzvišenosti razlikovali od tesnosrčnih vzgledov privržencev rimski propagandi, kakor tudi nje neprijateljev. Njega ljubezen do Slavjanstva se nij mogla zadovoljevati s tožnim položjem slavjanskega plemena, katero je zavzimalo v povesti evropske obrazovanosti. Cerkveni prepiri so razdelili Slavjane; od kodar koli bi izhajali povodi neslogi v cerkvi, vsi so bili jednako nevarni Slavjanstvu; vsi so mu bili tuji. Križanič je razumel, da večni prepir med iztočno in zapadno cerkvijo izhaja ne samo iz vere, nego tudi iz svetovnih političnih vzrokov, iz sovraštva dveh starih národov — Grkov in Rimljanov za zemeljsko vlast, za naslove; rimski papež je hotel vladati nad cerkvijo po predanji o rimski državi, ki je uže minola ter ni mogla biti nikdar več vzpostavljena, po mnenji Križaničevem. „Naj se“ — govoril je on — „avstrijanski vladarji imenujejo rimski vladarji, morejo nositi to ime, ali to je oholost in obmama; to, kar je poruščeno, se ne dá zopet postaviti na noge.“ Z druge straní pa so se vzdvignili tudi Grci proti Rimu za svojo zemeljsko vlast. Tudi v Carjigradi, novem Rimi, je propalo carstvo. Tem načinom je vprašanje o razdeljenji cerkve pred vsem vprašanje Grkov in Rimljanov, a na Slavjane se ne more protezati. Ni se jim treba mešati v tuje prepire. Naj si taró glavo zaradi cerkvenega prvenstva v Rimi in Carjigradi, naj se patrijarh s papežem prepira za vrhovnega poglavarstva voljo — Slavjani ne morejo zaradi njih med seboj prepirati se, ter braniti tujih pravíc, tuje vrhóvne oblasti, nego morajo znati za jedino carstvo, jedino cerkev, ki nima mêj, razprostranjeno po vsem sveti. Križanič se je uvêril, da se ima ves slavjanski svet strniti v jedno društvo, jeden národ. Pri tacih nazorih je Križanič naravno vsredotočil svoje zanimanje na Rusijo, najobširnejši predel, naseljen s slavjanskim plemenom. Ne zná se, zaradi česa je bil Križanič l. 1658 v Beči. V tem je prišel semkaj moskovski poslaník Jakob Liharev s tovariši. Ruski poslaníki so po starem običaji nabirali tujcev, ki so želeli stopiti v carsko službo, obetajóči jim carsko plačo, „na kakoršno oni niti ne mislijo.“ K njim v gostilno „zlatega bika“, kjer so stanovali, pride tudi Jurij Križanič ter se ponudi v službo caru ruskemu. Prvi vtis, ki so ga provzročili nánj Rusi, je bil neugoden; on sam je kasnejše priznal, da je bil vznemirjen zaradi nečistote in smradú v stanovanji ruskih poslaníkov. Vendar ni nič menje misel služiti vseslavjanski stvari v njem nadvladovala vse; in on, človek učen in naobražen, odpravil se je iskat očevine v zemlji, katero so smatrali na zapadi barbarsko in divjo.

Potujóč iz Beča v Moskvo, pride Križanič v prvih mesecih l. 1659 v Malorusijo in približajóč se uže meji Velikorusije, zadene na carsko vojsko, ki se je vzdvignila na Vigovskega. Križanič se je zatorej vrnil ter ostal v Malorusiji do meseca oktobra, bivaje v Nežinji pri Vasilji Zolotarenki, takratnem nežinjskem polkovniki. Verjetno je, da je on pohajal tudi druga mesta, kar se dá sklepati iz tega, ker se je

seznanil s tamošnjimi učenjaki, proučil stanje okolíne in naroda, opazil nered in pogreške tamošnjega društva ter izpregovoril tudi o tedanjih dogodjajih. [1])

Končno pride Križanič v Moskvo k jedinemu slavjanskemu „gosudarju", ali tudi tukaj ni bilo dozvoljeno učenemu možu truditi se za svojo obljubljeno idejo vseslavjanstva. Njega nazori o jedini od zemeljskih prepirov neodvisni cerkvi Kristovi so bili krivi v očéh zaščítnikov obrednemu pravoslovju, kakor tudi latinstvajočega katoličanstva. Dné 20. januarja l. 1661 so Križaniča poslali v prognanstvo v Tobolsk.

Vzroki in potankosti tega dogodjaja nam niso znani. Iz navódov, ki se nahajajo v njega delih, moči je dokazati, da se je Križanič tedaj javno ponašal: bil je ognjevit privrženec rimsko-katoliški in grški cerkvi, ter je vzprijemal obhajílo v rusko-pravoslavni cerkvi, ali da se ni hotel dati v drugič krstiti, a po moskovskih nazorih tega časa se je moral dati vsak, ki je hotel biti „pravoslavni", z nova krstiti. Sicer je to bil samo jeden izmed mnogih vzrokov, da se ni mogel sporazumeti z Moskvo. Ukaz o njega prognanstvu je bil izdan od sodnije liflandskih zadev, katerim je takrat bil predstojnik Naščokin. Moči je, da so ga sumničili zaradi neprijateljstva proti Rusiji v takratnih švedskih in poljskih odnošajih. V vsakem slučaji je nedvojbeno, da so ga udaljili zaradi sumničenja, a ne zaradi kakšne dokazane krivice. Njega prognanstvo pa ni bilo tako strogo, nego drugih prognancev. Odpravili ga so v Tobolsk ne hudodelnika, nego z nalogom, da se vpotrebi pri državnih poslovih, ki so častni. Njemu so odredili sedem in pol rubljev plače na mesec. Križanič je preživel v prognanstvi šestnajst let, ne izgubivši prisotnosti duha, nego je prav tačas napisal najznamenitejša svoja dela. Po smrti carja Alekseja Mihajloviča, dné 5. marca l. 1676, vrnil se je Križanič, zadobivši carsko oproščenje, zopet v Moskvo. Daljna njega osoda je nam neizvestna.

Vsa dela tega znamenitega človeka niso bila tiskana, pa tudi rokopisi niso vsi učenjakom izvestni. Križanič je poleg druzega sestavil gramatiko z naslovom: „Grammatično izkazanie". Ta gramatika je po njega mnenji ruska ali vseslavjanska, ali to je nekak poseben od njega skovan vseslavjansk jezik. On ga naziva „ruskim" zato, ker je Rus kóren vsemu Slavjanstvu. „Vsem sorodnim národom je glava národ ruski, a tudi rusko ime zaradi tega, ker so vsi Slavjani proizišli iz ruske zemlje ter se vzdvignili na rimsko državo, pa osnovali tri države in se nazvali: Bolgari, Srbi in Hrvati; drugi so se vzdvignili ravno iz te zemlje

[1]) Ohranili ste se dve razpravi Križaničevi o Malorusiji, jedna — „Putno opisanije", potopis od Lvova do Moskve; druga — „Beseda s Črkasom v osobi črkasa". V poslednji razpravi, o imeni Malorus, poučúje Malorusov, da ostanejo vérni carju in da se ne zjedinijo s Poljaci.

na zapad ter osnovali državi leško in moravsko ali češko. Ti, ki so vojevali z Grci in Rimljani, so se nazivali Sloveni, in zaradi tega se je to ime v Grcih bolj seznalo, nego li ime rusko, a po Grcih so tudi naši letopisci mislili, da naš národ izhaja od Slovenov, in da so „Rusi, Ljahi in Česi“ proizišli od njih. To je krivo, ruski národ živí od nekdaj v svoji postojbini, a ostavši, ki so izšli iz Rusije, so se pojavili gosti v predelih, kjer še dan danes bivajo. Zaradi tega se je nam, kadar se hočemo prozivati občnim imenom, nazivati starodavnim, korenitim ruskim imenom, a ne novim slavjanskim. Ni ruski odraslek plod slovenskega, nego slovenski, češki in poljski odrasleki — izrodki ruskega jezika. Posebno pa se ta jezik, v katerem pišemo knjige, res ne more nazivati slovenskim, nego se ima zvati ruski ali stari književni jezik. Ta književni jezik je podobnejši sedanjemu občenárodnemu jeziku ruskemu, nego kateremu koli drugemu slavjanskemu. V Bolgarih se ne dá nič dobiti na pósodo, ker je njih jezik tako propal, da je jedva ostal njega sled; Poljaci so si izposodili malo ne polovico besed iz tujih jezikov; češki jezik je čišči od poljskega, ali je vendar tudi pokvarjen; Srbi in Hrvati morejo govoriti v svojem jezici samo o domačih stvaréh, in nekdo je napisal, da govoré v vseh jezicih in da nikako ne govoré. Jedna beseda je v njih ruska, druga ogerska, tretja nemška, četrta turska, peta grška ali vlaška ali tudi albaneška; samo med gorami, kjer ni potov trgovcem in tujim ljudém, vzdržal se je prvobitni čisti jezik, kakor jaz pámetim iz svojega detinstva. Književni jezik zapadne Rusije smatra Križanič strašno pokvarjenim, in sicer „zaradi porabe tujih besed ter rekov, ki so slavjanskemu jeziku čisto tuje.“ „Jaz ne morem čitati kijevskih knjíg“ — govorí — „da mi se ne bi omrzile in ognusile. Samo v Velikorusiji se je ohranila beseda, prigodna in svojstvena našemu jeziku, kakoršnega nimajo niti Hrvati, niti kateri drugi Slavjan. Temu je krivo, ker so v Rusiji vsa pisma državna, sodnijska, zakonodavska, in národnega urejanja se tičóča pisana v domačem jezici. Samo tam, kjer rabi domači jezik vladi in zakonodavstvu, moči se mu je od dné do dné bolj razvijati ter dovrševati.“ Ali z ruskim jezikom je hotel Križanič združiti srbsko-hrvatsko narečje ter tacim načinom sestaviti nov književni slavjanski jezik — misel, nenavadno smela in naravski nemogoča posamičnemu človeku. Sam Križanič to uvida. „Ne more“ — piše on — „jeden sam človek vsega znati brez izkustva in soveta drugih, kakor se je pripetilo meni grešniku delati v tej zadevi. Živeč daleč od človeškega društva in sveta, nisem mogel in ne morem sestaviti take knjige, v kateri bi bile po alfabetnem redi razstavljene in raztolmačene vse besede. Kar se tiče pa te gramatike, naj bodoči delovci na književnem polji ovržejo, popravijo in dovršé, kar sem jaz popustil in v čemer se pregrešil.“

Negledèč na vse nedostatke te gramatike, dostavlja izkusni filolog slavjanskih narečí O. M. Bodjanskij, da je Križanič,

katerega on nazivlje očetom sravnivajoče slavjanske filologije, „strogo in sistematičko-ustrojno izvel svojo osnovno idejo, izrekel mnogo ostroumnih, globoko-vernih prepričevalnih primeteb o slavjanskem jezici in o raznih narečjih; prvi je opazil taka pravila in posebnosti, kar so še le v novejšem časi obnarodovali boljši evropski in slavjanski filologi, oziraje se na vse pripomočke in bogastva naučnih pripomagál."

Najvažnejši spomenik literaturne delovnosti Križaničeve, njega politične misli so tako zvani „Razgovori o vladjeteljstve (vladi)." To je zbornik važen in presojen o vseh različnih predmetih društvenega življenja, državnega ustrojstva, varnosti pokrajin, blagostanja in prosvete národne. Pisatelj navaja nedostatke in pogreške, katere je opazil v Rusiji, in navaja za prispodobo, kar je videl v drugih národih ali čital o njih v knjigah ter sovétuje, kako bi se dalo mnogo poboljšati in po njega mislih za Rusijo prav prigodno urediti. To delo je napisano jezikom izumljenim, sestavljenim iz različne zmési slavjano-cerkvenega, ruskega in hrvatskega jezika s primésjo inih slavjanskih narečî; jeden del je napisan po latinski. Pisatelj je časih vzel formo v svojem razlaganji ter podelil uloge med osobe, katere je nazival Boneom in Hervojem.

S prva pisatelj razsoja o glavnih gospodarstvenih stvaréh življenja — o trgovini, o obrti, o poljedeljstvi in rúdnem bogastvi.

Križanič misli, da je Rusija zemlja siromaščna za trgovino: nje priroda ubožna in zemljepisno položje neudobno. Pred vsem pa zavstavlja trgovino nesposobnost Rusov in sploh Slavjanov za trgovino, zatorej oni vselej izgubljajo v trženji s tujci; vrhu tega pa ruski trgovci ne znajo tudi računstva. Najboljša pomoč, da se povzdvigne trgovina, bilo bi to, da trgovíno na veliko s tujci prevzame država, vendar tako, da to ne bi bilo na kvaro národu, nego koristno. Državna blagajna bi imela biti posrednica Rusom in tujcem, ali v notranjo trgovíno se ne bi smela mešati. Državna blagajna bi robe od Rusov nakupila dražje ter jo potem pródala tujcem, toda od njih dobljeno robo bi imela Rusom prodavati za najmanjši dobiček. Ni slobodno dopuščati monopola (samotrštva), izvzemši slučaj, ko bi prodajalec začel prodajati robo pod navadno ceno. Ne smé se pustiti tujcu, da trži v zemlji, da odpira prodalnice in skladišča ter da ima v Moskvi namestnike svoje, posrednike ali konzule. . . „Ko bi v Rusiji ne bilo Nemcev" — govorí naš mislec — „bila bi trgovína tega carstva v boljšem stanji. To je pravi mrčes, prava kuga zemlji." Predlagaje nekoliko pripomagál o poboljšanji trgovíne, smatra Križanič za koristno, da ne bi vlada nobenemu dovolila prodalnice odpreti, dôkler se ne bi naučil pisati in računiti. V oddeli o obrtnosti predlaga Križanič sploh za zboljšanje rokodelstva med drugimi mnogimi pripomagáli tudi to, naj bi se vsak rob, ki ima več sinov, obvezal

pri sodniji, da hoče dati jednega izučiti obrt, in da bi ta izučivši dobro se svoje stvarí mogel biti slobodnim. Mestom, ki bi uvêla kakšno obrt, se imajo dati polajšanja pri davki. Opazivši, da ruske ženske ničesar ne znajo, sovétuje Križanič, da se ustanové šole za devojke zaradi rokotvorine; v teh šolah bi se mogle učiti tudi gospodinjstva. Ko se bodo omožile, bodo mogle te odgojenke pokazati z uspehom, česa so se v tacih zavodih naučile. „Poljedelstvo je“ — po trdnji Križaničevi — „vsemu bogastvu kóren in temelj; poljedelec hrani in bogati tudi obrtnika in trgovca, ter bojarina in carja.“ Ta stroka je Križaniču dobro znana; on je, kakor je vidno, od mladosti motril življenje poljedelčevo ter na tanko opisuje vrste rastlín, ki bi po njega mnenji dobro prijale Rusiji, in poljedelsko in domače orodje itd. Po njega misli bi bilo koristno sejati tudi tobak: on dokazuje, da zmerno uživanje tobaka ni greh, ravno tako, če se po pameti vino pije. Kar se tiče dobivanja rúd, Križanič ne misli, da bi Rusija bila jako bogata v rudah, čeravno se mnogo iščejo, ter se nadeje, da se ima vse to dobiti tudi pótem trgovine. V poglavji o vojskini sili govorí Križanič obširno o orožji, o obleki vojaški, o vojniških plačah; njemu se zdí, poleg druzega, da je vojaška oprava tega časa neprimerna in grda. „Naši vojaci“ — govorí Križanič — „hodijo v tesni obleki, kakor da so zašiti v vreče, glave imajo golé, kakor teliči, a nečesane brade jih delajo podobnejše divjakom, nego li hrabrim vojnikom.“

Tretji oddelek, najboljši v tem deli, obseza poglavje „O modrosti“, in tukaj se je pokazal pisatelj v vsi svoji naravi. „Modrost“ — govorí Križanič — „prehaja od národa do národa. Národi, ki so se odlikovali nekoč v raznih umeteljnostih, pali so v našem časi v neznanje. Drugi, nekdaj prosti in divji, so zdaj modri, taki so: Nemci, Francozi, Italijani. V poslednjem veki so oni proizveli mnogo koristnih izumstev: kompas, mnogoglasno petje, knjigotiskarstvo, ure, topove, gravirovanje in dr. Samo o nas, Slavjanih, govoré, da nam je uže po osodi odmerjeno vse slabo in da se ne moremo ničesar izučiti. Ali znaj, da se tudi ini národi niso v jednem dnevi, niti v jednem leti jeden od drugega toliko naučili; tudi mi se moremo naučiti, samo ako bodemo imeli voljo in veselje. Zdaj je prišel čas, da se tudi naš národ učí. Bog je povišal Rusijo na tako slavjansko „gosudarstvo“, kakoršnega naš národ v poprejšnjih vekovih ni poznal; a mi vidimo tudi v drugih národih, da začenjajo nauki procvétati v národi še le takrat, ko se je država ojačila in dobila v róke meč.“ Ali pred vsem je potrebno, da se preženó predsodki, ki so zavladali v Rusiji proti naukom. Menihi so bili glavni sovražniki učenju; oni so se branili, po izrazi Križaničevem, ostrgati s sebe plesnobo stare divjosti, „oni so se bali, da bi mladež, naučivši se naukov, mogla pri ljudeh bolj ugledna biti, nego starci.“ Glavni dokaz sovražnikov naukov pa je bil ta, da znanost donaša s seboj krivo vero. „Je li se je“, — ugovarja Križanič — „na Ruskem

razkol začel od glupih nepismenih mužikov ali od glupih pričin? Zaradi tega, da se je obleka nekaj spremenila, ali pri „aleluji“ pripisalo: slava tebi Gospodi! itd., ne govorim o praznovanji, katero je mnogim več nego krivoverje.“ Kakšno je to znanje? vprašuje Križanič. „Znanje“ — govorí on — „je poznavanje vzrokov stvarém; kdor ne pozna pričin, ne pozna tudi samih stvarî. Vzemimo na primer mrknenje solnčno in mesečno. Kdor vidi, da solnce ali mesec mrkne, pa ne vé, kako se to godí, ta ne vé nič in tudi ne razume, ter se zatorej bojí zaradi tega pojava kacih nesreč, toda kdor zná, da se vse to dogadja po navadnem teki nebeških telés, a ne po kakoršnem koli čudesi, ta razume samó stvar ter se ničesar ne bojí.“ Potem Križanič pravilno razjasnuje zakone mrknenja, in v tem stojí on visoko nad kijevskimi in sploh zapadno-ruskimi učenjaci. Med vsemi posvetnimi znanostmi smatra Križanič najplemenitejšim naukom politiko, nauk o društvenem in državnem uréjenji. Temelj politični modrosti je poznavanje samega sebe, poznavanje prirode svoje domovine, národnega življenja, vlastite snage in slabosti zakonov in običajev svojega národa, pa tudi pripomagál njega blagostanju; kakor je z druge straní nepoznavanje samega sebe kóren društvenemu zlù. Na temelji tega nazora je Križanič podvrgel natančni kritiki vse straní života Rusov in Slavjanov, katere vselej postavlja v jedno kategorijo (vrsto) národnosti z Rusi. Jezik — „najbolje orožje modrosti“ — ne nahaja se po mnenji Križaničevem v Slavjanih na oni častni stopinji, nego li drugi evropski jezici. „Umiče se nemškemu, in po tem se ni čuditi, da Nemci gospodujejo nad drugimi národi. Naš jezik je ubog, neprijazen ušesu, pokvarjen, neuglajen, vrhu vsega nedosleden. Čisto nesposoben je za pesni, muziko, poetične besede, a v prevodih cerkvenih knjig končno preobrnen in popolnoma iz svojega mesta stisnen. Mi Slavjani stojimo med drugimi národi kakor ném človek na piri. Mi nismo zmožni osnovati kako plemenito zamisel, govoriti o državnih predmetih ali sploh začeti kak moder razgovor. Ljudje našega národa, živeči v tuji zemlji ter naučivši se tega novega jezika tajé svojo národnost in se ne pokažejo Slavjani. Ljahi (Poljaci) se mnogo hvalijo s svojo „slobodo“, vendar jaz sam sem videl mnogo tacih, ki so se ležnjivo izdajali za Pruse.“ Rusko obleko ima Križanič vrhu nje sjajnosti in nespretnosti za brezkoristno razkoš posebno še zarad i preživih bôj. „Tuji národi“ — govorí on — „se oblačijo v črno in sivo obleko brez zlatá in drazega kamenja, brez žnúr in bisernih prišivkov; pisane tkaníne se morejo porabiti le za cerkveno obleko, tudi za žensko, ali pri nas v Rusiji troši in trati vsak bojarin na svojo obleko toliko, kolikor bi drugé trije knezi dosta imeli. Celó prosti ljudje si obšivajo srajce zlatom, kar v drugih krajih niti kralji ne delajo. Nemci hodijo v hudem mrazi brez šúb, a mi ne moremo živeti brez tega, nego se moramo zavijati v šubo od pete do glave. Tujci nas tožijo zaradi surovosti in nečistote. Novce mi mečemo v usta. Mužik drží poln vrč vina, namoči vánj oba

palca ter ga podá tako gostu. Kvas (pijača) prodajajo tudi tako gnusno. Mnoge posode nikdar ne pomijajo. Danski poslaník je o naših poslaníkih rekel: „Če pridejo ti ljudje še kedaj k meni, bodem jim dejál, naj si dadé narediti svinják, kajti pol leta se tam ne more živeti brez smradú, kjer so oni stanovali. Hiše naše so nespretne, okna nizka, malo vzduha, ljudje slepé od dima. Poleg prodálnic so pribite deské, a pod deskámi večno smetje.“ Križanič je poznal slavjansko pleme in vsa njega slaba svojstva ter se je žalostil zaradi tega, ker so tujci prezirali Slavjane in ker so sami Slavjani sebe ponižavali, svoj jezik, svoj národ dali gaziti od tujcev, a ti vpotrebivši vse to živeli na račun Slavjanov.“ Ksenomanija, t. j. tujčevalnost — to je smrtonosna bolezen, ki je okužila naš národ. . . . Noben národ pod solncem od nekdaj ni bil tako preziran in zasramovan od tujcev, nego mi Slavjani od Nemcev, a vendar se tujci nikjer toliko z dobitki ne okoriščujejo, nego li v Rusih in Poljacih. Od kod glad, stiske, neredi, vsaka beda národa ruskega, ako ne od tujcev? Kam gredó solzé, pót, prisiljeni post in davki, nabrani med národom ruskim? Vse to zapijajo Nemci, trgovci, polkovniki, posli raznih národov, celó krimski razbojnici.“ Pisatelj razpravlja prav na tanko zlo, katero nanášajo po njega mnenji slavjanskemu plemenu tujci, navaja mnogo primer tožnih posledic za národe zaradi prevelike popustljivosti proti tujcem, priznaje, da more občenje s tujci prinašati mnogo dobrega, ali govorí, da treba razlikovati dobro od zlà, tem bolj, ker tujci nam ne dadé ničesar zastonj, nego hoté povsod, da bi mi njim plačevali z dobičkom. Oni prinašajo k nam dobrih naukov, ali ne mislijo o našem blagostanji; tuji duhovniki razdevajo naše cerkveno urejenje, oni smatrajo svetínje za stvarí. Za novce posvečujejo nedostojne pastirje, razrešujejo zakone, dozvoljujejo jednemu možu premeniti po pet, šest žén; za novce brez izpóvedi odpuščajo grehe ter pohajkovaje med nami prosijo še miloščine. Tako postopajo na Ruskem iztočni pastirji, a zapadni, pridši iz Rima k Poljakom, so izmišljevali jubileje, sveta leta, objavljali oproščenje grehov za milostinjo, poslano v Rim; prihajajo k nam pod kurélkom trgovine ter nas zapeljujejo v najskrajnejše siromaštvo. V Poljacih obiljujejo Nemci, Šotlandci, Jermeni, Židi raznim bogastvom, pitajo svoje želodce, a domačinom pripuščajo poljedelski trud, vojskovanje, saborske krike, celó sodbene neugodnosti. V Rusiji je povsod siromaštvo, in národni trgovci, da, tatje pojedajo vse pridelke naše zemlje, a mi samí gladujemo. Nekateri prihajajo k nam izvedenci, odpirajo rudokope, delajo steklo, orožje, prah itd., ali nas ne naučé nikdar tega, samo da bi se mogli vedno od nas okoriščevati. Drugi zopet nam obetajo naučiti nas v vojskinih znanostih, ali to tako, da bi oni radi ostali vedno naši učitelji. Nekateri nam pripovedujejo, da poznajo nek tajen nauk, nepoznat v Rusiji, ali se jim ne more verovati; oní ne vedó ničesar. . . Poplavili in zalili so tujci naše zemlje, Nemci so nas pognali iz širnih držav: iz Moravije, iz Pomorja, iz Šlezije, iz Prusije; po čeških

mestih je uže malo slavjanskih stanovníkov.[1]) V Poljacih so vsa mesta napolnjena z Nemci, Židi, Jermeni, Šotlandci, Italijani, a mi smo njim robovi, obdelujemo zemljo za njih ter se vojskujemo za njih korist: oni bi se širili v zidanih hišah, a nas bi nazivali svinjami in psì! In v Rusiji, kaj se tam godí! Tuji trgovci imajo vedno pri nas skladišča razne robe, najemljino in razne obrti; slobodno jim je hoditi po naši zemlji ter skupljevati našo robo po ceni, in k nam dovažati slabo in drago. . . . Vsa prikladna mesta za trgovino so nam oteli Nemci, odgnali nas od morja, od brôdnih rek, prognali nas v široko zemljo polje orát. Tujci nas slepé s praznimi imeni akademije in višjih šól, z naslovi doktorjev, magistrov, ali vse to je bedast blebet; zemlja se napolnuje z množico brezposlenih pisačev in knjižnikov. Bolje bi bilo, da se v mladosti učé koristnega in potrebnega rokodelstva in modri učitelji naj bi jih učili gramatike, a ne kakšne druge nepotrebne znanosti: jaz še nisem videl iz našega národa ni jednega znamenitega vrača, matematika, muzikanta ali arhitektora." . . Znamenito je vendar to, da je našel Križanič pri vsem siromaštvi vendar le ruski národ bogatejši, nego druge národe v različnih zemljah, nadarjenejših od prirode, kjer pa vse obilje pripada samo odličnejšim razredom stanovništva. „V Rusiji" — piše dalje — „jedó revni in bogati ljudje vse vprék vedno še ržen kruh, ribo in mesó, a v drugih zemljah je mesó drago in tudi riba, drva prodajejo celó na vago. . . . Nemci se smijó zaradi tega, ker Rusi jedó tako slano ribo, da jo morejo prej z nosom očutiti, nego z očmí videti, o tem pa farizeji ne pišó, kako se v njih donaša na mizo sir ves črvìv. . . ."

Govoreč o načinih vladanja, izjavlja se Križanič na neki način zaštitnika samodržavju. Njemu se vidi, da ima ta način vlade zato veliko prednost, ker more samodržavni „gosudar" lagljе popravljati pogreške in slabe običaje, ki so se vkrali v njega „gosudarstvo": „Gosudar pozove vse nas in mi vsi mu bodemo jadrno pomagali, vsak po svoji sili, kako se ima urediti in izvršiti, kar je koristno in dobro za občinstvo in ves národ." Nasproti pak navaja pisatelj Poljake: „V Rusiji ima vsaj samo jeden gospod vlast nad življenjem in smrtjo, ali v Poljacih je toliko kraljev in tiranov, kolikor vlastelinov, toliko sodníkov in krvníkov, kolikor bojarov. Vsakdo smé ubiti svojega podložnika, nobeden ga zato ne vpraša in ne kaznjéva." Križanič je pa vendar le posvetil ves oddelek v svojem deli „O krutem vladanji", kjer je precej strogo ošibal rusko upravo: „Nekateri ljudje mislijo" — piše tú — „da je uže tiranstvo, ako se nedolžni ljudje mučijo s hudimi kaznimi, a ne v strogih in zatirajočih ustanovah, kajti slabi zakoni so v resnici hujši, nego ljute muke. Če kak „gosudar" ustanovi hude, teške zakone národu, če nalaže nepravične

[1]) To isto bi moči bilo rêči tudi o Koroški, Štajerski, Kranjski in Istri. Op. pis.

davke, doplatke, monopole, točilnice, ta je sam tiran ter čini tudi svoje naslednike tirani. Ko bi bil kdo njega naslednikov dobrotljiv, milosrčen, pravicoljubiv, ali ne bi odstranil prejšnjih teških zakonov, ta ostane takisto tiran. Mi vidimo temu primero tudi v Rusiji. Car Ivan Vasiljevič je bil neusmiljen, „ljudoderec in brezbožen mesár, krvopijec in mučitelj.“ Bog ga je zaradi tega tako kaznjeval, da je od treh svojih sinov jednega sam ubil, drugemu je Bog pamet zmešal, a tretjega Boris Feodorovič mladega ubil; in tako je vse carstvo bilo izgubljeno za carja Ivana rodbino. Boris je pridržal „samodržje“, samotrštvo in razne druge národne odrtíje, sezidal mesta in cerkve z národnim oplenjenim dobrom, ali Bog je poslal proti njemu ne bojarina, ne imenitnega človeka, nego potepuha in razstrigo (meniha, ki je izstopil iz samostana). Razstriga je otel Borisu carstvo, pokončal njega pleme, pa tudi sam zaradi svoje glupe naglosti poginil. Ali še zdaj ni prestal bič božji nad našim národom do tega časa, dôkler si niso osvojili tujci blagajne napolnjene s krvavimi solzami siromakov; požar, ki je iztrébil Moskvo, je izkorenil prejšnjo bogomrzko delo, „ljudodérstvo“, in mesta, sezidana na krvi kmetov, pala so v roke tujim gospodarjem. Pa poglejte, kaj se je zgodilo v naših dnéh v tej preslavni ruski državi! Glej, vsa plemena države ruskega národa, Malorusija in Belorusija, se je obrnila k svojemu ruskemu „gosudarstvu“, od katerega ste se bili za nekoliko let odcepili. Kaj se je potem zgodilo! Ravno to, kar nekdaj v Izraelu za Jeroboama. Takrat so neki ljudje verno svetovali ter govorili: ne preobkladajte novih podložnikov, ne skrbite za polno blagajno in znamenite prihodnine; saj je najboljše, če ima car dobro vojsko, vedno pripravno na njega povelje, ter ž njo ograjen kakor s steno, in če ž nje pomočjo trébi krimske razbojnike. Toda dumi, navajeni na stare zakone cara Ivana in cara Borisa, se je poljubilo vse drugače. Zdajci so zopet ustanovljene bile proklete oštarije. Ali glej, moji Ukrajinci, novi podanici, so se precej pokajali, čim so okusili zakon te oblasti ter se obrnili zopet k Lehom. Zakaj to? Zaradi odiranja národa. Ti večniki, ki svetujejo, da se uvedó monopoli, oštarije in da se na vsak način ugnetavajo siromašni podanici, vidijo samo ono korist, katera jim je pred očmí, vendar na bodočnost niti ne gledajo, nego zgolj, kako bi carju blagajno napolnili, a provzročujejo veliko uboštvo ter neizrečeno škodo. Na tak način se postopa in dela v tej državi, počemši od carja Ivana Vasiljeviča, ki je začel prvi okrutno vladati. Ko bi moči bilo zbrati vse novce, brezbožnim in krivičnim načinom otete siromašnemu národu od početka vlade Ivana Vasiljeviča, ne bi nagradili deseti del izgub, katere je imelo pretrpeti to „gosudarstvo“ zaradi strogosti naložene od vlade. Ni zastonj Sirahov sin rekel, da ni nič hujšega od lakomnosti. Zaradi nepravičnih stisek in lakomnega odiranja ne prehaja carstvo samo od jednega rodú do drugega, nego celó od vsega národa prehaja k drugemu národu. Primero vidimo mi v rimski povesti: tuji ná-

rodi so razrovali med seboj rimsko carstvo. Bližji primero pa nam podajejo Poljaci. Zaradi nepotrebne potrošnosti se je moral v Poljski siromaščni národ odirati; tako so se pojavili neredi in država je pala pod drugo oblast. In ker Poljaci niso mogli zadovoljiti svoji potrošnosti, premenili so se v žestoke in neusmiljene tirane nad svojimi podložniki: tiranstvo se razvija vedno iz potrošnosti; vsak potrošnik bode tiranom, če more koga odirati. Tudi car Ivan in car Boris sta šla tem potem in še zdaj hodi njiju carstvo tistim po njem; ali vidite kam je prišlo poljsko kraljevstvo, a tudi to bode gotovo tija prišlo kakor ono, če se prej ne osvesti. . . . Nočem biti prorok, ali ker se svet in človeški rod ne menja, uverjen sem krepkó, da bode tudi temu carstvu prišla dôba, ko se bode ves národ vzdvignil, da odstrani brezbožne, stroge zakone cara Ivana in cara Borisa."

Dalje Križanič razpravlja na tanko vse slabe straní tedanjega državnega in zakonodavnega ustroja. „Po strogih, tiranskih zakonih cara Ivana" — govorí — „so morali prisézati vsi pisarji, načelniki in drugi činovniki, doprinašati po vesti v carsko blagajno vse dohodke ter ne propustiti nobene prilike, da se umnožé dohodki. Glej nepostavnega zakona! glej proklete prisege! Zaradi tega ne more biti drugače, da morejo carski blagajniki, kakor za carja, tako tudi samí mučiti, tlačiti, odirati nesrečnih podložnikov. A glej drugega tiranskega zakona: visoki sovetováci, obvezani po navedeni prisegi, ne dajejo pisarjem po okrožjih nobene plače ali pa prav majhno, ali jim nalažejo, da nosijo pisano ali drago obleko, ter jim strogo branijo vzprijemati „posule" (podarke). Kakšna zaslužba je zatorej ostala tem bednim ljudem za življenje? Samo tatvina. Upravitelj okrožî, mítničarji in drugi razni činovniki so bili navajeni prodajati pravico ter so sklepali ugovore s tatovi v svojo korist. Neki opravitelj, dospevši v svoje okrožje, izkaže vsemu národu svojo milost s tem, da obeta nobenega s smrtjo kaznjevati. To je značilo: kradite, bratci, slobodno razbojničite in plenite, pa meni prinašajte. In štiri leta so tatje verno izpolnjevali povelje. Zaradi tega so se začule vesti: tam so ljudje umorjeni, tam oplenjeni, prišlo je do tega, da ljudje niso mogli spati pokojno v svojih izbah; nobeden ni bil s smrtjo kaznjevan — in to vse po cesarski milosrčnosti! Ali kaj je temu pravi vzrok? Siromašni pisár sedí v sodniji po vse dní, a časih tudi po noči, vendar dobiva za to na dan jeden altin (okolo 4 krajcarje), na leto pa 12 rubljev. Kako more vzdržavati sebe, ženo in detco? Kako more živeti? Lehko se umeje: s prodajanjem pravice. Ni zatorej čudo, da je v Moskvi mnogo tatov in razbojnikov. Čudno je, kako morejo pošteni ljudje v Moskvi živeti! . . . Kaj more biti bolj nepravičnega, nego od sodnije pobirati različna plačila? Tudi poslaníkom se ni dalo dosta za njih vzdržavanje. Od todi izhaja skrajna nemarnost in hladnost do stvarí, in mnogi od potrébe upognjeni pozabijo na korist svojega národa in za podarke sklepajo s tujci razne neprilične ugóvore. Obarij pripoveduje, da

je mogoče za novce dobiti iz uradov kakšne ugodne tajne . . . Vsi Evropci nazivljejo to preslavno „gosudarstvo“ tiranskim; govoré, da Rusi drugač nič ne delajo, nego da jih prisilijo s palicami in šibami. Istina je, da Rusi ne delajo ničesar iz častoljubivosti, nego iz strahú pred kaznijo, ali temu je vzrok žestoka vlada, in ko bi nemški ali kateri drugi národ bil pod tako vlado, usvojil bi še hujše nravi. Ruse imajo vsi národi za ležnjive, neverne, žestokosrčne, pripravne za tatvine in ubójstva, nespodobne v besedah, nečiste v življenji. Od kod to? Od todi, ker so po vseh krajih oštarije, monopoli, zabrane, odkupi, nadzori, vohuni; povsodi so ljudje vezani, nobene stvarí ne morejo slobodno delati, ne morejo slobodno vpotrebljavati truda svojih rók in pota svojega lica. Vse se dela tajno, s strahom, s trepetom, s prevaro, povsodi se mora skrivati pred množico opravnikov (činovnikov), odrtníkov, izvestiteljev, ali bolje rečeno, krvníkov. Navajeni vsako delo delati tajno, dopuščati vse tatovom ter živeti vedno v strahi in v prevari, pozabijo Rusi na vsako čast in so plašljívci v vojski ter se odlikujejo v različnih surovostih, v neoskromnosti in v nečistosti. . . Ako potrebujejo od koga milosti, tam samí sebe ponižujejo, prosijo ter se klanjajo, da je gnusno. . . Ni nikjer na sveti tako mrzkega, zoprnega in strašnega pijanstva, nego li v Rusiji, a vsemu so vzrok gostilne. Nikjer se ne smé piti niti vina, niti piva, razven v carskih gostilnah. A tam je posoda taka, ki bi bila za svinjski hlev dobra. Pijača je gnusna, pa jo prodajejo po visoki ceni. Oštarije pa niso povsodi národu na roke; samo po večjih mestih je nekoliko gostilen; drugi manji ljudje ne pijó morda vse svoje življenje vina, a ko pridejo do njega, vržejo se nánj brez stida, kot besni, misleči, da izpolnjujejo božjo in carsko zapoved. . . “

Križanič je omenjal tudi dozvoljenja, ki je bilo podeljeno nekim osobam, da morejo pri posebnih, izvanrednih slučajih se napijati, ter nahaja v tem pripomagálo priučevanja národa k pijanstvu; on graja celó carske pire, na katerih se mora piti pod strahom, da se ne pregrešiš proti carju in Bogu. Pisatelj nam je zapustil neke črtice tedanjega pira: „Gospodar“ — piše — „samo o tem žlobudrá, kako bi čim prej napojil goste ter jih spremenil v svinje. Posadí goste okolo praznega stola, kjer sedé po tri do štiri ure brez hleba in brez vsake jedí, toda v tem se vrstí čaša na okolo in mnogi napivši se na tešče, ne mislijo na jed. Nikjer, niti v Nemcih, niti v drugih Slavjanih ni tega gadnega pijanstva, nikjer se ne vidi, da bi se po blati, po ulicah valjali moški in ženske ter umirali od pijanstva. Tudi v Malorusiji se po navadi ljudje opíjajo, ali ondašnje pijanstvo je sploh silnejše in gadnejše od tamošnjega, vendar kar je najbolj glupo, je to, da so v nas sami upravitelji vzrok, začetniki in zapovedniki temu zlù.“ Toda v čem pa iskati pomóči za zboljšanje? Kako bi se dalo popraviti tako društvo, kjer se upravitelji javno druže s tatovi? Kako bi se mogli popraviti lačni činovniki, ki so bili navajeni na grabež in kvárno domišljenost? „Pa da bode „gosudar“ arhangelj“, — govorí Križanič — „ven-

dar mu ni moči zabraniti grabeža, krivice in odiranja národa.“ Jedna pomoč je — národna sloboda, ali avtor ne dopušča take slobode, kakor v Poljacih, kjer jeden druzega ne posluša, in kjer je toliko tiranov, kolikor vlastelínov. Taka sloboda vodi naravnost k tiranstvu. „Naj bi car dal vsem ljudem pristojno, primerno slobodo, odgovarjajočo vsem odnošajem, da bi se mogla na carske činovnike nadeti uzda, da ne bi mogli izvrševati svojih slabih namer ter ljudî dražiti do zdvojenja. Sloboda je jedini ščit, s katerim se morejo podložniki pokrivati proti zlobnim činovnikom, jedini način, po katerem se more v državi vzdržati pravica. Nobena zabrana, nikako kaznjevanje ne morejo vzdržati činovnikov od hudobnih činov, a državne sovétnike od pohlepnih, za národ pokončujočih sovétov, ako ne bode slobode.“

Potem naslika Križanič cara govorečega svojemu národu in obetajočega mu poboljšanje državnega ustroja ter popravek v zakonodavstvu. Car ostaje samodržaven: on daje národu slobodo, prava, polajšanja, ali daje vse dobrovoljno, neprisiljeno in more vzeti dano, ako s protívne straní zahtevajo to važni povodi. V tem ta car dopušča taka pravila, ki dopuščajo nadzor nad njega vlastjo. On in njemu nasledniki so obvezani pri nastopi na prestolje priséči za ohranjenje národne slobode in še le po tej prisegi priséza národ carju. On izgubode pravo na prestol, ako se izneveri, ako dá hčer tujcu, ako odtujuje dele „gosudarstva“, ako dovêde v državo tuje vojnike, izvzemši slučajev vojske s tujimi vladarji. Car se ni mogel ženiti s tujko, nego samo z Rusinjo ali Slovanko. Ženske niso mogle nasledovati na prestolji. Po smrti vsacega carja ocenjuje národni zbor njega delovanje ter zahteva od njega naslednikov popravek pri onih ustanovah, ki bi se pokazale protivnimi národnemu blagostanju. Stanovniki so se razven duhovnikov kakor prej delili na (slobodne) vojnike in davkoplačevalce. Duhovniki so bili izvzeti od plačanja vsacih davkov ter vršenja posebnih dolžnostî; sodili so se po svojem posebnem sodi. Višji slobodni razred se je delil na tri razdela: kneze, bojare in plemjane (s to besedo je hotel Križanič zameniti izraz („djeti bojarskija“). Videlo se je koristnim vtvrditi v „gosudarstvo“ višji aristokratski razred za obrambo, da ne bi carji pali pod oblast strelcem, jednako kakor so rimski vladarji bili odvisni od pretorijancev ali sultani od janičarjev. Tudi polakšice, dane višjemu razredu, niso na noben način dovoljevale, da bi mogočni ljudje držali záse vojsko, sodili in stvarí razpravljali, sozivali samovoljno sabore ter si nakupávali zemlje. Potrebno je zemlje vzdržati v občenitem vladanji, a zaradi tega morejo imeti sami bojari imenja. Ljudem višjega razreda pripadajo razni počastni znakovi, n. pr. grbi, visoke kučme, péra itd. Ves drug národ je imel plačevati davke, ali ne drugač, nego v slučaji državne potrebe. Brez potrebe car ni pobiral nikdar davka. Ni bilo potrebno držati nobenih oštarij ter nobenih monopolov in carín. Mesta pošiljajo svoje poslaníke na zbor, in po njih želji se ustanovljuje red in

oblasti, kakor višje, tako tudi nižje. Mesta imajo svoje sodce, ali višji sodci so bojarskega rodú. Tujcu je zabranjeno trgovati znotraj države. Nenavist proti tujcem se je tako razširila, da je zakonom zabranjeno potovati po tujini ter jemati tujcev za sluge, razven Slavjanov, katerim se podeljujejo jednaka prava z Rusi. Kar se tiče prosvete, predlaže Križanič tuje pravilo: „Samo detca višjih razredov in to ne vsa, nego najbogatija se imajo učiti grški in latinski jezik, istorijo, filozofijo in politiko, a nižji in ubogi se imajo baviti koristnimi nauki, tako zvanimi trudovnimi, z matematiko, astronomijo, medicino in dr.“ „Filozofija“ — piše Križanič na drugem mesti — „provzroči mnogo vprašanj in nemírov, ako je občna dedščina národu, ker odvrača ljudí od dela k lenosti, kar vidimo v Nemcih. Ne smé se vsaka jed zabeliti z médom, ker méd provzročuje težave; ravno tako se tudi ne smé filozofija predati vsemu národu nego samo odličnemu stališču ter nekaterim od svetine, ki so zato pozvani, kolikor je to potrebno za službo „gosudarjevo“, drugače se plemeniti predmet obrezceni, a biser meče svinjam.“

Te osnove izboljšanja, razvite obširno po pisatelji, pokazujejo, da je bil Križanič sposobnejši presojati državni ustroj, kakoršnega je našel v Rusiji, nego izumeti mere, kako bi se mogel nov red vzpostaviti. Vzvišenje plemiškega razreda, zabrana potovati na tuje, razdeljenje naukov, od katerih so se nekateri dopuščali jednemu razredu stanovnikov, drugi zopet drugim, koncema skrajna nestrpljivost proti tujcem, posebno Nemcem, vse to bi bili zadržki napredku, katerega je hotel doseči pisatelj za ruski národ. Nenavist proti tujcem se je mogla pri Križaniči razumeti, pri Slavjani, katerega najljubša želja je bila povzdvigniti svoje ponižano pleme ter obrniti ogromne sile Rusije na oslobojenje Slavjanov od tujcev in obnovljenje in oživotvorenje plemenske zveze med njimi. To se more jasno videti v oddeli „Ob širenji gospodstva.“ „Ti jedini car“ — piše Križanič, obrnivši se na Alekseja Mihajloviča — „ti si nam dan od Boga, da pomoreš tudi Zadunajcem, in Ljehom, in Čehom, da bi poznali svoje ugnetenje in ponižanje; pomislili v svojem prosvetljenji ter stresli s sebe nemški jarem.“ Po mislih Križaničevih pripravljajo tudi Nemci Rusiji ta jarem. „Nenasitna je nemška požrešnost; vsega jim je malo, radi bi ves národ in vso državo našo z jednim požirkom požrli. Ali se jim ni posrečilo v Rusiji to, kar so namerjali, namreč zagospodovati nad národom tako, kakor so oni uže zavladali nad Ogri, Česi, Lesi, Litvani in nad drugimi predeli, ter se jezé in z zobmí škripljó, pa tudi rjovejo od jeze, kako bi rusko „gosudarstvo“ podvrgli svoji oblasti. Nekolikokrat so bili uže blizo izpolnjenja svoje namere, ali Bog je uničil njih ohole osnove ter oslobodil Rusijo od preteškega jarma nemškega. A vendar le Nemci ne popuščajo svojih nakan . . . Bolgari, Srbi, Hrvati so uže davno izgubili ne samo svoje „gosudarstvo“,

nego vso svojo silo, jezik, razumevajo. Oni ne razumevajo, kaj je čast in dostojanstvo, ne morejo si sami sebi pomoči, potrebna jim je izvanjska sila, da bi se vzdvignili ter zavzeli mesto v broji národov. Ti, car, če jim uže tudi v tem teškem časi ne moreš vzpostaviti ter urediti njih poprejšnja „gosudarstva“, moreš jim vsaj popraviti njih slavjanski jezik ter jim odpreti umstvene očí s svojimi knjigami, da bi poznali svoje dostojanstvo ter počeli misliti o svojem preporodi. Česi, a za njimi nedavno Ljehi, so pali v tako tožne odnošaje, kakor Zadunavci; Ljaki (Poljaci) se sicer hvalijo s senco nezavisnosti svojega kraljevstva, neomejeno slobodo; ali sami se ne morejo rešiti svojega srama; potrebna je pomoč od drugod, da bi jih postavila na njih vlastite noge ter na poprejšnje dostojanstvo. To pomoč, to národno probujenje mogel bi samo ti car, z božjo pomočjo podeliti Ljahom (Poljakom) . . . .“

Križaniču ni bilo po volji razširjenje ruske države na séver in na iztok. On ne misli tako kakor oni, ki sovétujejo iti vedno dalje na iztok Sibirije ter utemeljevati nove naselbine. Po njega mnenji naj bi se zadovoljili z zapadno Sibirijo, a z oddaljenimi národi sklenili mir. Neki Nemec je v Sibiriji prorokoval, da bode car osvojil Kitaj. Križanič govorí v tem oziri: „Vrag nas hoče odvrniti od mogočih podvzetí ter obrniti na nemogoča, da bi se ruski národ vzdvignil na glupo osvojenje Kitaja, a nad rusko zemljo da bi zavladali Nemci in Tatari.“ Po njega mnenji ne treba misliti toliko na osvojenje varjaškega morja; bolje bi bilo obrniti se k črnemu morju: „Bregovi in luke tega morja bodo koristnejši in potrebnejši nego bregovi varjaškega morja. Krimski Tatari uže mnogo vekov napadajo sosednje národe. Čas je, da se odstrani njih drzovitost in razbojnost. Ruska država mora mirno živeti z vsemi svojimi sévernimi, iztočnimi in zapadnimi národi ter vojevati z jedinimi Tatari. Dauri, Kalmiki in drugi iztočni národi ne znajo za nas, če jih mi ne poiščemo; Švedi so počasni, nespretni in malobrojni; Ljahi in Litovci ne napadajo nobenega z vojsko, ako jih ne vznemirja. Jedini Krimci zahtevajo vedno odkupnino in davke, ter ne prenehajo, napadati nas. Kako dolgo se bodemo mi odkupljevali od njih z darovi in trpeli neprestana razbojstva in opustošenja, oddajali brezbožnemu sovražniku malo ne vse dohodke svoje zemlje, a svoj národ prepuščali, da pogine od lakote in zdvojnosti? . . . Krimska zemlja je od vseh zemelj najprikladnejša Rusiji. Tam se nahajajo izvrstni pristani morski. Semkaj se bode vozila iz raznih krajev najbližjim potem roba, katero zdaj Nemci malo ne za pol sveta vozijo iz Arhangelska. Krimski predel je bogat, more proizvajati vina, žita, masla, medú, za vojsko sposobnih konjev, kakoršnih je malo v Rusiji. Tam ima mnogo mramorja, raznega kámena, mnogo stavbnega lesá, ne vem, če se nahaja tudi sreberna in medena ruda . . . Ako je ruskemu národu sojeno kedaj svladati krimsko državo, mogel bi brez važnih vzrokov preslavni car ali kdo izmed

njega naslednikov prenesti semkaj svojo carsko stolico . . .“ Kar se tiče uspeha proti Tatarom, misli Križanič, da je potrebno pozvati tudi Poljake, a po osvojenji Krima sovétuje prognati iz vseh stranî Mohamedane, ki nočejo vzprijeti krščanske vere.

Kakor Nemce tako mrzi Križanič tudi Grke. Smatra jih za sluge turski vladi, ter jih graje zaradi prevare v trgovini; navaja n. pr. kako oni gmize prodajejo za dragocene bisere, kako tržijo s svetimi predmeti. Grci se prilizujejo Rusom ter sestavljajo predrzne basni, v katerih Rusijo poveličujejo, a v tem pa psujejo sploh vse Slavjane, nazivajoči jih robovi, barbari, ter pravijo, da treba Rusov poučevati s „knuto“ (šibo). Vprašanje o Grcih privede avtorja tudi k vprašanju o združenji cerkvâ. Čeravno se je Križanič, kakor je bilo rečeno, brezpristrano ponašal proti staremu cerkvenemu razdoru, ki je provzročil početek razdeljenja cerkev, ter opazil vzrok temu v časovitih in posvetnih odnošajih, a ne v bitnosti vere, vendar le brani rimsko cerkev, dokazuje, da ona ne more biti priznana za herezijo, kakor hočejo Grci; oprovrguje razne basni, izmišljene od Grkov na rimsko-katoliško cerkev in na zapadne kristijane. Treba se je vzdržati tega boja, držati v temelji obé cerkvi za pravi, odstranivši od sebe vse preporne točke — to bi bilo po njega nazorih gledišče, katero bi imeli zavzeti Slavjani. „Mi“ — pravi — „smo vzprijeli sveto vero od Grkov in Ljahi od Rimljanov. Mi moramo braniti to, kar smo dobili, ali do prepirov grških in rimskih nam ni mnogo stalo; naj se patrijarh in papež pograbita za svoje prvenstvo, a mi se zato ne moremo prepirati. Mi obratno moramo miriti Rimljane z Grci. Potrudimo se poslušati oba po prijateljski. Od našega národa, od Bolgarov, se je začel razdor, naš národ je bil pričina zlù, naj bode kedaj naš národ pričina dobremu . . .“

Razven te razprave je napisal Križanič še tudi po latinski delo „O Providnosti“, katero je, kakor se pripoveduje, namenil posvetiti nasledniku prestolja, ali je menda moral to svojo namero promeniti ter posvetiti knjigo knezu Ivanu Borisoviču Rjepninu. To delo je sestavljeno v obliki dijaloga med dvema osobama, katerih se jedna imenuje Valerij, druga Avgustin. Glavni smoter temu delu je, dokazati providnost Božjo nad carstvom in carji; delo podaje manje važnosti, nego poprejšnje, sodržuje v sebi malo ne vse poprejšnje, samo na drug način, kar je bilo rečeno v poslednjem, vendar pa se nahaja tudi nekoliko zvedavih črtic, ki se tičejo tedanjih odnošajev, a tudi nazorov pisateljevih o njih. V pripiski predgovoru pokazuje spisatelj nedostatke upraviteljev, in v tem pismi se more opaziti jasen mig na tedanjega ruskega carja. „So ljudje“ — govori pisatelj — „imejoči oblast, dobre namere in želje za vse, pripravni upravljati z národom pravično, ali ne poznajo sile odnošajev, neveščí so, niso se učili tega, česar jim treba znati; oni so nespretni v upravi, ki je

najtežja izmed vseh znanostî; zapeljani, so z ležnjivimi pojmovi, njih obdajejo priliznjenci, novedni sovétniki, licemerci — arhiereji, laži-proroki, astrologi, alhimiki, a Bog jim odjemlje blagoslov, kaznjevaje ne njih samih, nego vse národe, katerim vladajo, zaradi njih grehov."

Znamenit je prepričevalen dokaz Križaničev proti tedanjemu vladajočemu proganjanju ljudî, ki so bili obtoženi v dumi (veči) „gosudarja" — proti strašnemu slovu in delu[1]): „Zlobno tolmačijo prislušane tuje besede ter obdolžé človeka razžalitve njega veličanstva, čeravno v istini ni bilo nobene uvrede; za nedolžne besede so ljudí vlačili k zaslišanji, k mukam, ter jih mučili na neusmiljen način. Sodniki so gledali, da ustrezajo carju, toda pri tem so gledali tudi, da izžmó novec obtožencem". Tóžen pripoveduje on o tem običaji izgonstva brez sodbe in jasne obsodbe, kateri se je podvrgel tudi on, sedeč v Tobolski. „V nobeni stvari" — govorí — „se ne pokazuje tako svojstvena izumevnost, kovarstvo, nepravda in žestokost tiranov, nego v tem, ko proganjajo ljudí, ali jih udalijo iz stolice (ab urbe). Tiran se pokazuje milostivim in pod kurelkom milosrčja muči ljudí, preplaši jih, ter vse druge ima v necem paničkem strahi tako, da se ne more nobeden smatrati brezopasnim niti za hip ne; vsak pričakuje od hipa do hipa gromovitega udarca nad seboj . . . Take vrste žestokosti so bile navadne grškim vladarjem, ki so se v tiranstvi posebno odlikovali; pri njih je slepil brat brata, sin očeta, ter so se proganjali na najgroznejše načine . . . .

Ali tisti Križanič, ki je tako silno kričal proti tiraniji in državnemu samosilstvu, zahteva nemilosrčne kazni za človeške prestopke in nečistost. On ne odobrava Rusom, da dozvoljujejo živeti med seboj heretikom, in da strogo ne proganjajo čarovnikov ter nečistnikov. Omenja za primer zapad, ki take prestopnike s smrtjo kaznjéva. . . . Katolik, bi on želel, da živi ruska cerkev ljubezno in prijateljski z zapadno, odstranivši samo glavne točke, posebno o papeži; on hoče, da bi se katoliški Slavjani (tujcem inorodcem on sploh ne daje mesta) vzprijemali v Rusijo, kakor svojci, ali da se nesterpljivo postopa proti luteranom in kalvinom: ti veri smatra on prokleto herezijo.

Razven teh del Križaničevih so znana napisana po njem: „razprava o sv. krsti" in „prepričanje o Solovecki prošnji."

---

[1]) Za cara Alekseja Mihajloviča (l. 1645—1676) je izšel nov zakonik „Sobornoje Uloženije", ki obsega 25 poglavî in 976 člankov. V tem „uloženji" se vidi daljni razvitek moskovskega gosudarstva in važnost grške cerkve v državi. V tem „uloženji" se opaža pa tudi surovost in okrutnost tedanjih običajev. Obsodbe so strašne: smrt, muke, palica (batógi) vse brez usmiljenja. Najtežje kazni pa so ustanovljene na preziranje cerkve, vladarja in na urote proti vladarju, proti gosudarjevi besedi in činu, („gosudarevo slovo i djelo".)

Razprava o krsti je napisana v obliki dijaloga med osobama, izmed katerih se jedna nazivlje Bogdanom, a druga Milošem. Bogdan predstavlja tedanjega Rusa, Miloš samega Križaniča. Smoter tej razpravi je, dokazati nepravilnost prekrščevanja rimskih katolikov, ki se zjedinjajo z iztočno cerkvijo; vprašanje to je — osobno vprašanje Križaničevo; v njega razpravi se vidi jasno, koliko je on zaradi tega trpel, da se ni hotel podvreči obredu prekrščenja.

— „Ako ti“ — govorí Bogdan Milošu — „umreš nepokrstivši se, pogineš od gladi, nagote in sramote, ter bodeš pokopan kakor živina, in če si se prekrstil, bodeš sit in oblečen; zdaj te nazivajo heretikom, toda tedaj pa bodeš za vse časten in drag. Če se ne prekrstiš — umreti ti je v prognanstvi, a če se prekrstiš — vrneš se slobodno v Moskvo, kjer moreš mirno živeti ter obogateti. . . .“

„Bolje je za me“ — odgovorí na to Miloš — „da umrem brez duhovne odveze, nego li da se oskrunim po drugem krsti ter odstopim od Kristove vere“.

Vidno je, da je Križaniča razžalostilo tudi to, ker ga niso hoteli priznati duhovnika. „Tukajšnji arhiereji“ — piše on — „razsvečujejo rimsko-katoliške duhovnike in menihe“. . . . Še silnejše pa je mučila njega krasno nadarjeno in delovno naturo nedelovnost, na katero je bil obsojen po prognanstvi v divji kraj. „Jaz nisem nobenemu potreben“ — govorí dalje: — „nobeden ne vpraša za delo mojih rok, ne zahteva od mene niti uslug, niti pomoči, niti dela, hranijo me po carski milosti, kakor kakšno živino v hlevi.“

V odgovori, meréčem na sestavitelje Solovecke prošnje smatral je Križanič — videč, da bode prvi prigovor, ki se bode proti njemu napisal, obtožba, da je on latinist — potrebnim izjaviti se, da je on hotel pristopiti k iztočni cerkvi, ali so od njega zahtevali prekrščenje, a na to on ni mogel pristati. On izjavlja, da ceni ruske knjige in proklinja latinske, ako so heretične, a ne samo izmišljeno. Katere so prave herezije? Lutrova, Kalvinova, Husova itd. One so latinske zato, ker so vzrasle med latinskim národom, t. j., v tacem narodi, ki je vzprijel latinsko bogoslužje. Ali ne vrti se stvar o tem, kaj se ima smatrati herezijo v necih cerkvenih ruskih knjigah. V njih se nahajajo proti latinskemu národu prave klevete; vidi se herezija tam, kjer je gotovo ni, kleveče se na Latine zato, ker verujejo in delajo tako, kakor oni ne verujejo in ne delajo; govorí se, da proklinjajo to, kar se brez brezbožnosti proklinjati ne smé.“

In tukaj je Križanič veren samemu sebi v cerkvenem vprašanji, on je katolik, on branitelj rimsko-katoliški cerkvi, ali to mu ne smeta, da je privržen z vso dušo, z vsem srcem pravoslavni veri. On piše, da je želel stopiti med menihe Solovecke. „Mno-

gokrat" — piše on — „sem prosil o tem, da ne morem najti človeka, ki bi mojo solzno prošnjo podnesel carskemu veličanstvu." Razkol je bil Križaniču dovoljno poznat. Živeč v Tobolski e on često razgovarjal se s prognanim Lazarjem, ter videl tamkaj tudi Avvakuma [1]). Ali, kakor naobražen človek, usvojivši širji obzor znanosti, nego ruski bogoslovci tega časa, Križanič ni mogel najti nobene važnosti v teh malenkostih, zaradi katerih so se tako prepirali razkolnici in pravoslavni. On pripoveduje, da se ž njim na poti v Tobolsk vozil poddijakon Feodor, pa sta se lepó umivala oba iz jedne posode; ko je pa Križanič zajel vode pri necem Tatari, ni se hotel Feodor nič več umivati iz tiste posode, ker jo je smatral pogansko. Križanič vidi v tem pravo svetohlinstvo. On se ne spušča v vprašanje o križanji, o promenah besedi, imen itd. „Vse to" — govori — „je z naše strani farizejska svetost, nepotrebna pobožnost, ali bolje rekoč, brezbožnost. . . ." Samo dvojna aleluja ga je malo zanimala, ali ne toliko v smisli pobožnosti, nego kar se tiče povesti bogoslužja, tem bolje, ker je imel o tem predmeti ustmeno prepirko z Lazarjem. On priznaje životopis Evfrozina, delo, na katero so se pozivali razkolnici, za popolnoma krivo, in po povodi vprašanja o tem, kolikokrat se smé peti aleluja, navaja primer zapadne cerkve, kjer se poje aleluja v raznih dobah bogoslužja po trikrat, dvakrat, pa tudi po jedenkrat. V obče Križanič sovetuje razlikovati molitvoslovje od vere: molitvoslovje je podvrženo premembi, a vera ostane jedina, nepremenljiva; tako so v poslednji dôbi uvedeni različni načini bogoslužja, posti, obredi, katerih ni bilo prej, a vera se zaradi tega ni spremenila. Zastonj razkolnici trdé, da so novoizpravljene knjige nepravilne, in grške, iz katerih je prevod preskrbljen, pokvarjene. Je množina starih rokopisov grških v knjižnicah v Parizi, Florenciji, Benetkah, v njih je moči videti, da grške bogoslužne knjige niso niti najmanje heretične. Križanič kori svoje protivnike zaradi nedoslednosti: oni uvažajo spomin Maksima Greka, a v tem je ravno Maksim Grek prvi javil, da je treba knjige popraviti po grških izvornicih in sam je popravil neka pogrešna mesta. Končno, ne uvaževaje vseh razkolniških naredeb v njih bogoslužji, vidi pisatelj v postopanji svojih protivnikov ta velik greh, da oni ne hodijo v cerkev, ne slušajo nje zapovedi, ter tako rušijo ljubezen, ki mora vladati v Kristovi cerkvi. Kar se tiče razkola, misli on, da razkolnici

---

[1]) Ta sestanek je bil dovoljno karakterističen. Avvakum, vračaje se iz Daurije v Moskvo črez Tobolsk, hotel je videti Križaniča. Križanič, pristopivši k njemu, reče: „Blagoslovi oča!" Avvakum mu je odgovoril: „Ne približaj se, reci, kakšne si ti vere?" Križanič je odgovoril: „Jaz verujem vse to, v kar veruje sv. apostolska cerkev in duhovni blagoslov vzprijemam. O veri sem pripravljen razpravljati z arhiereji, toda pred teboj, o katerem samem so dvojili zaradi vere, mi ni treba obširno govoriti. Ako nočeš podeliti blagoslova, blagoslovil bode Bog, a ti ostani z Bogom."

niso krivi v tem, ker predpostavljajo stare knjige ter se držé tacih obredov, katere je cerkev spremenila. V predgovori svoji gramatiki je razjasnil bolj na tanko svoje nazore: „Moje mnenje je tako“ — pravi — „pogreški jezika ne morejo voditi v pogubljenje, a popravljanje knjig ne more nikoger izveličati: spasenje nam daje pobožno srce, nevtrudljivo v dobrih delih. Zaradi tega ne bi se moglo vse jedno izveličati, ko se tudi knjige ne bi popravljale, pa da so cerkvene knjige desetkrat slabše prevedene po besedi (ne govorim o smisli), nego so bile prvotne. Ne smé se zaradi malih vzrokov pobuditi cerkveni razdor, ne smé se človek sablaznjivati s slovniškimi pogreški ter razruševati duhovnika ljubezen.“ Tacih nazorov o razkoli še niso mogli seznati oni, ki so se prepirali z nepokornici. Križanič je mislil takó, kakor so začeli misliti o razkoli naši duhovnici mnogo kasnejše, ko jih je prosveta rešila azkega bukvalizma. Tedaj, ko je pisal Križanič, uvaževali so pravoslavni in njih protivniki, največ jednako zvunajnost vseh obredov.“

Križanič kaže v svojih spisih jako izvorne misli. V njega delih se nahajajo taki nazori, ki se vzvišujejo nad tedanjim navadnim mišljenjem. Istina je, Križanič ni bil prost predrazsodkov, svojstvenih svojemu krogu in veku; njega nazori so večkrat presezali mejo razumnosti in istine; ali s temi predrazsodki in nazori je bila združena bistroumnost in posebno jasen razsodek o predmetih: Križanič priznaje čarodéjstvo, ali ne veruje prorokovanju o padi turske države, kateremu je Galjatovski tako rad verjel zaradi svoje vzgoje v kijevskem samostani. Križanič prezira astrologijo, ali uvažuje astronomijo, katero je dobro razumel. Nam se more videti zdaj nekaj čudnega, ako imajo pravico učiti se starih jezikov in filozofije samo neki ljudje, in da se učenje realnih naukov na kvaro národa zapušča; ali se ne smé pri tem pozabiti omenjati, da vidi Križanič brezplodnost in jednostranost skolastičnega obrazovanja prav dobro, ter hoče, da bi nauk ravno služil koristi ljudskega občestva, ter poboljšal njega stanje. Križanič je v svojem življenji videl dosta doktorjev in magistrov, ki so se hvalisali s svojimi diplomi, ponašali s svojim znanjem v tako zvanih slobodnih naukih, ali niso znali, kje bi mogli vpotrebiti, česar so se v šoli naučili. Ti ljudje se navzlic vsemu svojemu znanju niso pokazali sposobnimi za kakšno podjetje v društvenem

---

[1]) Križanič navaja v svojim „Obličenji“ tudi malo rimsko-katoličestvo. Tako misli on pravilno, da čitajo na zapadi tri simbole vere: apostolski, atanazijevski in nikejski, a ruska cerkev pozna samo nikejski. On spominja, da se v zapadni cerkvi poučuje in propoveduje beseda božja, a Grci so uže davno prestali učiti svoj národ. Véliki Rusiji se nikdar ne propoveda, da je prej vzprileta bila liturgija sv. Jakoba in sta potem namesto nje sestavila novo Vasilij in Ivan Zlatousti; na zapadi pa je rabila liturgija sv. Petra, katera se je zdaj tudi malo spremenila. Spomenivši, da so prej duhovnici bili ženjeni in bradati, ne odobrava, da se zabranjuje bradatim ljudém stopati v duhovni stan.

življenji. Križanič ni želel, da se pomnože taki učenjaci v Rusiji, kjer ni bilo še nobenih naukov, pa so vendar uže ljudje, ki so znali pisati in čitati, si lomili glave nad tacimi predmeti, od katerih ne more izhajati nit razširjenje prosvete, niti blagostanje národno. Križanič hoče prosvete, ali še bolj želi on národnega blagostanja: kajti samo sit, oblečen in preskrbljen človek pozna potrebo učenja; to učenje pa bi moralo biti tako, da bi pomagalo in gledalo na to, da bodo vsi siti, oblečeni in preskrbljeni. Za blagostanje ruskega národa zahteva Križanič pred vsem, da se odstrané v Rusiji vladajoče naredbe, po katerih ima v državi vse tako urejeno biti, kakor bi bolj državni blagajni nosilo, a razven tega tudi za tatove, ki služijo vladarju za slabo plačo, a zaradi tega plenijo vse požirajočo blagajno. Križanič ni pregledal siromaštva, surovosti in breznravstvenosti ruskega národa, ali on je videl vzrok temu zlù v zakonodavstvi, duhi in načini uprave. On pred vsem zahteva tacih sprememb, ki bi prinesle s seboj druga korenita pravila državnega ustroja, pravila, popolnoma protivna tém, katera so do zdaj gospodovala, pravila, po katerih bi bilo moči blažje delati za národ v vseh odnošajih. Z izvrstnim kritičnim pregledom o postoječem urejenji po Rusiji v tisti dôbi združuje Križanič tudi natanko poznavanje ruske povesti prejšnjih časov.“ [1])

Ni dvojbe, da mržnja Križaničeva proti tujcem, posebno proti Nemcem, prehaja do skrajnosti, pa tudi tukaj, pri vseh okolnostih se more opaziti njega bistroumnost. Zapadni Slavjan, je Križanič dobro vedel, kaj so Nemci storili njega zemljakom in soplemenikom; on se je bal, da se to tudi v Rusiji ne bi zgodilo. On uvidja prednost Nemcev v mnogem, kar se tiče poboljšanja života in razširjenja znanja. Ali kakšna korist bode od te prednosti Slavjanom, ako se oni predadó nepremišljeno na voljo Nemcem, a Slavjani da ostanejo njih knjige. Nič druzega — nego sužnost. V slavjanskem kraji, kamor so došli Nemci, pokaže se po zvunanjem mnogo boljšega, česar prej ni bilo v tem kraji; ali to poboljšanje bode služilo na korist samo Nemcem, a Slavjani so njim robovi. Križanič ni videl in ni mogel najti primera, da bi se Nemci zavzeli za prosveto in blagostanje Slavjanov; protivno, kjer koli so se oni sestali s Slavjani, povsod so gledali, da si storé Slavjane svojimi služabniki ter jih pokoré sebi dušno in ma-

[1]) Mora se obrniti pozornost na to, da je priznal kritični um Križaničev v poloviei XVII. veka kar za prazno basen prihod treh bratov, Rjurika, Sineusa in Truvora, basen, katero še dan danes nekateri učenjaci uporno za istino držé. „Ko se je,“ — piše Križanič — „veliki bogatin Vladimir proslavil s zmago nad svojimi protivnici, a še bolj pa z vzprijetjem krščanske vere, izmislili so ljudje, ki so hoteli njega proslaviti, to pričo, da bi tako izveličali starost njega rodú. Sklad imena Gostomisla se ni mogel skriti pred bistroumnostjo Križaničevo. Izmislili so si, da je nekdo namenil pozvati gostov v Rusijo; a pravljičar je pridal temu odnosno ime: „Gostomisel“.

terijalno. Opičje posnemanje tuje naobraženosti more malo sodelovati pri naravskem razvitki dušnih sil národnega napredka, pa še menj pri blagostanji vsega národa, kar je Križanič pred vsem najbolj želel. In to je pokazala naslednja zgodovina: Rus ni bil menj neotesan, menj neveden, beden in ugneten zaradi tega, ker je Rusija poplavljena s tujci, ki so prevzeli državne in meščanske službe, akademične stolice in profesorske, prevzevši v Rusiji vso obrtnost v svoje roke, ter tovarne z magazini. Kurna (občna) izba kmetova se ni nič poboljšala, kakor tudi ózko obzorje kmetskih pojmov se ni razširilo zaradi tega, ker je vlastelin, ruski človek, uredil svojo hišo po evropskem načini, govoril po nemški ali francoski, ter dajal priliko tujcem živéti v ruskih stolicah na račun kmetskega truda. Ruski duh si ni zadobil sposobnosti samodelnega truda v oblastih naukov, literature zaradi tega, ker so v Rusiji bili inozemci in potujčeni Rusi, ki so pisali tujim jezikom za tujce, a ne za Ruse; protivno, ako se je ta delovnost kedaj pojavila, to je bilo samo takrat, ko se je ruski duh malo oddehnil od tujega tlačenja. Samo takrat je mogla tudi ruska misel tvoriti kaj tacega, kar je imelo vrednost pojave človeškega dostojanstva. Duhovna in materijalna podložnost tujemu vplivu ne more pomagati niti razvitku národne prosvete, niti povečanju národnega blagostanja. Z druge strani pa se mora priznati, da národ, dolgo časa stoječ na nizki stopinji naobraženosti, ne more drugače napredovati, nego da se vzbliža in upozna z drugimi národi, ki so uže bolj napredovali. Ako je zatorej na ta način Rusom po jedni strani treba bilo zaradi blagostanja Rusije in nje samostalnega napredka izogibati se materijalni in dušni nadvladi tujcev, to je z druge strani njej zaradi tistega smotra neobhodno potrebno bilo, vzbližati se s tujci, upoznavati se z načinom njih življenja, ker je samo to poznavanje moglo probuditi pri Rusih potrebo naobraženja in izbor pripomagál, da se tej potrebi zadovolji. Ostala je zatorej na izbor dovolj polzka sredina — ostati na njej, bila bi velika modrost. Križanič, misleč, se ni vzdržal na njej. Križanič je pal v jednostranost, v skrajnost, — bolje rečeno v nepristojnost; ali Križanič je bil nedolžen v teh stvaréh, katere so ga privele do tacih nepristojnosti.

Nazor Križaničev, kar se tiče starega vprašanja o cerkvenem razdori, stojí — vsaj po jedni strani — nad navadnimi nazori tedanjega časa o tem vprašanji. Do tega časa so bili napisani ogromni kupi knjig v obrambo tej ali drugi cerkvi, bili podvzeti poskusi pomiriti in poravnati davne nesporazumke: vse je bilo zastonj. Križanič zahteva ono, kar bi zahteval dan danes vsak prosveščeni kristijan. On ne preiskuje predmetov prepira, nego prestopa naravnost k njega vzroku. Ta vzrok je staro sovraštvo duhovnih oblasti, podedovanih še od starejšega sovraštva Grkov in Rimljanov, a počasi spleteno z raznimi političnimi dogodjaji, davno uže minulimi. Jedini pot k temu, da ne bi ta, Slavjanom v nje

izvori nepoznata pričina, provzrokovala razdora — brez vsacih poskusov k formalnemu združenju cerkev, kar vselej protivno izpade — je ta, da se obé cerkvi uvažite jednaki kristijanski, da se ne obnavljajo prepirna vprašanja, nego pozabijo, pa da se obrne skrb na sedanje odnošaje jedne in druge cerkve. Tudi v naši dôbi se more jedva reči kaj boljšega o tem predmeti. Križanič se pa vendar le ni mogel postaviti na stopinjo, s katere bi bil brezrazlično vse kristijanske veroizpovesti mogel presoditi; on je vendar le pred vsem katolik, in to se more posebno opaziti v oziri na protestantizem, s katerim se ne more s tisto ljubeznijo slagati, kakor s pravoslavjem.

Kar se pa tiče vseslavjanske ideje, ni je izrazil nobeden s tako ljubeznijo in natančnostjo, nego on. Križanič je prvi iskal bodoče središče slavjanski vzajemnosti v Rusiji, ali skupaj s to idejo ne pada on v politične utopije, ne v sén o vseslavjanskem carstvi pod moskovskim žezlom; ne nagovarja carja na drzno misel o podjarmljenji Slavjanov, nego on hoče protivno doseči želeno jedinstvo, pótem vzbliženja duhovnega, postavivši národno načelo za merodajno, zahtevaje, da se Slavjan stavi na prvo mesto pred drugimi národi, ter hoče, da se vsi Slavjani pripoznavajo za jedin národ brez vsacih razlik, ki se odnosijo na cerkvene in državne zveze. Samo od sebe se razuméje, da je treba za tako delo vekov, da bi se vseobče seznala ter tako velika ideja v istini izvela. Ona je bila še v postanki; zadušile so jo na dolgo tožne osode slavjanskih národov, ki so poslé Križaniča bili še odvisnejši od tujcev. Ta ideja se je začela zopet kazati še le v XIX. veki, ter se v kratkem razdelila na več potov, kar se dogadja neizbežívo z vsemi povestniškimi zadačami. A če so se tudi ti potujoči razšli na razna pota — vendar so se vrnili; vsi vidijo v Križaniči svojega občnega patrijarha in nahajajo v njega mislih izvor svoji pomirbi. To, kar je rekel Križanič, ostane v glavni svoji misli nepremenljiva istina: samo Rusija — jedina Rusija more biti središče slavjanski vzajemnosti in pripomagálo samostalnosti in celoti vseh Slavjanov pred tujci, ali Rusija, prosvetljena, slobodna národnih predrazsodkov, Rusija — poznavajoča zakonitost plemenske različnosti v jedinstvi, čvrsto uverjena o svojem visocem pozivi, brez skrbí z jednako ljubeznijo izkazujoča pravo slobodnega razvitka v vseh posebnostih slavjanskega svetá — Rusija, bolj ceneča životni duh sloge národov, nego mrtvo slovo nasilnega, časovitega podjarmljenja.

O Križaniči so pisali naslednji pisatelji:

1. „Katoličeskij svjaščenik Serb (Horvat) Jurij Križanič, nabljušskij, javkanica, revnitelj vozsojedinenija cerkvej i vsego Slavjanstva v XVII. vjeke. P. Bezsonova, Vip. 1—3. Moskva 1869—1870.

2. Ocjena razprave Bezsonova od Jagića v „Radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti knjiga XVIII."
3. „Slavjanskaja vzaimnost s drevnjejših vremen do načala XVIII. veka 1874. Od Pervolfa."
4. „Materijali dlja diplomatičeskih snošenij Rossij s raguzkoj respublikoj od Makuševa."
5. „Juri Križanič i ego literaturnaja djejateljnost; istoriko-literaturnij očerk Arsenije Markeviča. Varšava 1876 do 1878 X. 225."
6. „Književnici u Hrvata, od Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga."
7. „Ruskaja istorija v žizneopisanijah jeja glavnejših djejatelej. N. Kostomarova. Vipusk pjatij. Sankt Peterburg 1874."
8. Solovjev „Istorija Rossiji."

Zivljenje na morji in potovanje okolo svetá.

Popisano v prijateljskih pismih.*)

I. pismo.

Na ladji „Adrija“ *v puljskem pristanišči*, dné 1. dec. l. 1872.

Dné 14. novembra, ob 1. uri popoludné zapustil sem z Lloydovim parnikom „Baron Burger“ s sedmimi sodrugi pristanišče v Reki. Prvih 5 ur smo se, razven jednega, vsi prav dobro počutili. Ker smo se v 1. razredi, zatorej prav elegantno vozili, nameravali smo, se vé da, prav okusno večerjo naročiti, kar smo tudi storili. V prijetni nádeji, da bodemo zvečer pri kapitanski mizi prav po kneževski večerjali, podali smo se na krov ali strop (Verdeck) ladje, ter izprehajali se prav radovoljni in veseli po krovi, ne sluteči, kaj nas še čaka. Jedva pol ure smo bivali na krovi, ko se vzdvigne strašen vihar in vlije precejšnja plôha. Na kapitanovo povelje podali smo se v „kajuto“; a zibanje in guganje ladje je postajalo vedno hujše in bilo naposled neznosno. Čudoviti občutki so nas prevzemali: to so bila prva znamenja — môrske bolezni, katera ni sicer nevarna, ali jako neprijetna.

Ob 3. uri se je vihar polegel in ob 5. uri zjutraj smo bili v Pulji (Pola). V Pulji sem se predstavil podadmiralu prevzvišenemu pl. Bourginionu. Tú se mi je velevalo, da se imam vbarkati na fregato „Adrija“. Od mornarskega stotnika te ladje pa sem dobil dovoljenje, da smem do večera ostati na kópnem. Ogledavši si mesto, poslovim se od suhe zemlje, na katero gotovo mnogo mesecev ne bodem stopil, in podam se na fregato. Tú sem se takoj seznanil s svojimi opravili, katerih imam prav mnogo; tudi moja odgovornost proti mojim prednikom ni mala. Hočem Ti, dragi prijatelj, v kratkih potezah naslikati svoje življenje na ladji „Adrija“.

*) Iz literarne ostaline gosp. Vinka Vidmarja, dné 26. novembra l. 1879 umršega učitelja na meščanski šoli v Krškem in bivšega mornarskega podčastnika, porojenega Ljubljančana, ki je leta 1874., 1875. in 1876 potoval okolo zemlje. Poslovenil in uredil J. L.

Ob 5. uri zjutraj zagrmí od pristaniške ladje čuvalnice strél iz topa. To je znamenje za vojaštvo, da ima vstati. Mornarski pripravniki (aspiranti) smejo spavati do 7. ure. Ko se napravim, mi je komandantu poročati, ali se je kaj važnega v noči pripetilo. Ob 8. uri gremo zajuterkovat. Za zajuterk imamo kavo in dober kruh. Ob polu 9. uri prične se poúk; učé nas višji častniki. Poúk je nekoliko teoretičen, nekoliko praktičen. Jako neprijetno je vežbanje z jadrami in praktično topníštvo. Vežbanje z jadrami je silno nevarno, plezati nam je na 20 sežnjev visoke jambore, kjer se imamo držati z vózo (vrvjó) na 8 sežnjev dolzih, povprečno stoječih klinih. Le malo naj se naopak stopi, le mala nepazljivost utegne biti vzrok, da pade človek 20 sežnjev globoko na krov, ki je s samim železom okovan.

Topníčarsko vežbanje je tudi težavno, kajti imamo na ladji takšne topove, kakoršnih na kópnem ni videti. Imamo namreč topove Kruppovega in Armstrongovega stroja, ki nesejo 300—400 funtov teške krogle. Navadnemu človeku udari pri prvem streli krí iz nosá, ust in ušes.

Ob polu 12. uri dopoludné se konča nauk, in potem se podamo na obed. Imamo pa vsak dan 5 jedí, buteljsko vino in izvrstno črno kavo. Do 2. ure popoludné počivamo, potem se zopet prične šola in traja do 5. ure. Čas od 5—9 ure zvečer nam je odločen v zabavo ali za učenje. Vendar v poslednji namen je treba rabiti največ prostega časa, kajti učiti se nam je mnogo in teških predmetov. Ob 8. uri zvečer se zopet ladja stražnica oglasi s strelom iz topa; to je znamenje ponočnemu počitku. Ali to velja le za moštvo, mi smo svobodni. Mi spimo v obešenih rjuhah (Hängematten). Začetkoma mi je bilo to neznosno, toda moral sem privaditi se tudi temu guganju. — Vsi častniki so z nami, izlasti z menoj jako vljudni in prijazni. Naš komandant, mornarski kapitan (t. j. polkovnik pri pešcih) Monfroni pl. Monfri je naobražen, mlad mož, v službí jako strog, a razven poslovanja zeló prijazen. Vsako nedeljo popoludné igra na krovi naša godba, in mornarji prostaki plešejo pri tej priliki svoje národne plese. Slovenski jezik mi tú dobro služi, kajti mornarji so večinoma Dalmatini, govoreči svoj hrvatsko-srbski jezik, namešan z italijanskimi besedami. Hrana na ladji je jako draga. Pijemo le vino in limonado, kajti po vodi se dobó mrzlica. Na kópno ne smemo zahajati. Kdor bi to storil, zadene ga ostra kazen. Vsak teden se podamo s parnikom „Gemse“ na morje, kjer se s teškimi topi vadimo v strelbi.

II. pismo.

Na ladji „Adrija“ *v puljskem pristanišči*, dné 6. junija l. 1873.

Tvoje poslednje pismo sem sicer resnično, ali kesno vzprijel, kajti moralo se je poslati za mano v Dubrovnik. Naše križé-

vanje po morji je namreč nenavadno dolgo trajalo, kajti po admiralskem povelji križali smo ne samo ob dalmatinskih bregovih, ampak morali smo prejadrati tudi ves séverni del adrijanskega morja. Videl sem na tem potovanji mnogo mest, njih šege in znamenitosti. V Dubrovniki, Kotori, Rovinji, Ankoni, v Benetkah in Trsti stopil sem na kópno; drugih mest mi ni bilo moči obiskati, kajti moral sem biti mnogo potov na straži, in le po 12 ur smo se v vsacem kraji zadržavali. Predvčeranjem smo došli po 14 dnevnem bivanji na morji srečno v puljsko pristanišče. Včeraj se je vrnila domóv tudi cesarska korveta „Fasana" od svojega dveletnega bivanja v sprednji Indiji, Kitajskem in Japani. Prinesla je seboj mnogo znamenitosti: papig, opic, obrtnijskih izdelkov kitajskih in japanskih, poleg druzega so tudi jednega Kitajca soboj pripeljali. V Tvojem poslednjem pismi sem z velicim začudenjem čital vrstice, katere me za mornarstvo spodbujajo. Ostati hočem pri mornarstvi, dôkler ne postanem mornarski zastavnik, vendar ne zaradi navidezno zanimivega poziva, kajti muke in težave, ki me čakajo, so res velike, nego zaradi tega, da bi me svet ne zasramoval, ako bi se hitro vrnil.

Dné 3. t. m. je bila na fregati „Adrija" preskušnja za vbarkanje na prekomorska potovanja, in to iz vseh mornarskih predmetov, katero sem jaz z najboljšim uspehom dokončal. Med vsemi mornarskimi pripravnici imam jaz do višje stopinje največje upanje, in z dném 1. jan. l. 1874 utegnem zatorej imenovan biti mornarskim kadetom!

Dné 16. t. m. vbarkali me bodo v ces. korveto „Fasano". Ta dan zapustimo Avstrijo in se podamo v Kadix na Španjsko, kjer bodemo čakali daljnih povelj od mornarske gospodske v Beči. Tam se bode odločilo, bodemo li potovali v Ameriko, ali krenili, Afriko objadravši, proti Aziji. Potovaje na Španjsko bodemo se mudili na Italijanskem in Francoskem, vozili se mimo Tuneškega, Algirskega, Tripolitanskega in Egipta. Potovanje bode zatorej jako zanimivo, tako, da me marsikdo zaradi tega zavida. Zdaj pa, dragi prijatelj, bode za nekoliko mescev najino dopisovanje prestalo, kajti še le iz Kadixa Ti bode mogoče pisati. Ako med potom v te daljne kraje kakov Lloydov parnik srečamo, pišem Ti prej.

Če me ljubi Bog čuva, nádejem se, da se v 2 letih srečno vrnem v pristanišče, katero zdaj zapuščam. Z mnogimi skušnjami in obilimi dogodki se potem zadovoljen vrnem tudi v ljubo domovino, k zvestim svojim prijateljem, katerih tudi ne pozabim, ko bodem hodil med palačami genueskimi in marseljskimi.

Tebe, ljubljeni prijatelj, pa prosim, da ne pozabiš v tem pobratima, ki se bode morebiti večkrat bojevati imel s srditim morskim valovjem. Tega Te prosi mladenič, ki se s temi besedami poslavlja od svoje ljube domovine, sicer ne za večno, čeravno uže

marsikateri mladenič, ki se je morju izročil, svoje domovine nikoli več videl ni! Ali tolažijo me besede pesnikove!

„Fasset Mut im Sturm der Wellen,
Euern Mast hält Gottes Hand!
Nimmer wird der Kiel zerschellen,
Der euch führt in's ferne Land,
Nur wenn das Vertrauen bricht,
Geht ihr unter, eher nicht!“

III. pismo.

Na krovi ces. korvete „Minerve“ v *Pyrçji* (Pyräus), *atenskem pristanišči*, dné 30. oktobra l. 1873.

S temi vrsticami Ti hočem opisati potovanje od Smirne v Mali Aziji do Aten.

Ko smo se bili vrnili od izleta v Eudin, ki je središče zapadno-azijatskim karavanom, zapustili smo dné 17. okt. Smirno, vrnivši se malo prej s svečanostnega plesa, ki ga je bil nam v čast priredil francoski poslanec.

Jadrali smo v Syro, glavno mesto otoka tistega imena v grškem otočji. Dné 19. okt. došli smo v Syro. Med potom smo jadrali poleg otokov: Mitilene, Chios, Psaro in Tinos. Syra je pravilno in v jutrovskem slogi sezidano mesto. Zabav pa v tem mesti ni najti; razven lepega „siesta-trga“ (izprehajališče in odpočišče), ki še preseza ljubljansko „Zvezdo“, nima Syra nikakoršnih znamenitostî.

Čuditi se mi je bilo vendar lepim grškim damam in njih eleganci, kakoršna se morebiti nahaja samo pri véliki gospôdi v Parizi; njih noše so namreč vse po francoski prikrojene. Otok Syra je zeló nerodovit in ima malo sadežev, nekaj grozdja in melón. Dobiva pa se na tem otoci izvrsten tabak, tako, da je malo ladij, katere v Levante potujejo, da ne bi se v tem pristanišči ustavile. — Ko smo se tri dní v Syri dolgočasili, odpluli smo naprej. Brez daljnega obotavljanja jadrali smo v Mandri, obrtnijski kraj v Laurioni, kjer je bil stari Cap Sumium. To je kraj, ki ga more vsakdo občudovati. Pred 2000 leti so imeli tukaj stari Grci svinčene rudnike, zeló razširne. Dobivali so svinec in srebro iz svinčene rude. Žlindra pa, katero so stari Grci neporabljeno puščali, ima še 10 % svinca in ½ % srebra. Ali oni se za to žlindro niso menili, dôkler ni italijanska ladja po naključji na njo naletela. Zdaj so pa tukaj francoski in italijanski podjetniki, kateri to žlindro z velicim dobičkom predeljujejo. Jaz sem se bil podal daleč v laurionsko gorovje. Tam sem videl mnogo zanimivih starodavnostî vsake vrste. Duh se vzvišuje nehoté pri potovanji v

tacih krajih, kjer se vidijo pri vsaki stopinji razvaline, kodar so grški junaci živeli, delovali, bojevali in — mrli. — Prav zadovoljni smo dné 26. okt. zapustili Mandri in jadrali naravnost proti Pireju, najlepšemu, največjemu in za stare dôbe najimenitnejšemu atenskemu pristanišču. Na poti smo videli otoke: Hydra, Georgis, Agina, Makronisi, Zea. V pristanišči grškega otoka Porosa smo se vstavili; Poros je grško središko vojno pristanišče, ali ubožnejše luke in slabše preskrbljenega morskega arsenala še nisem videl. Po tridnevnem obotavljanji smo zapustili Poros. Zadržavali smo se še malo na otoci Salamis in potem krenili v Pirej. Morsko obrežje je v tem deli Grške prav zanimivo, vsak hip se zagledajo razvaline kacega Dijaninega, Aphroditinega ali Jupitrovega tempeljna. Danes se je prikazalo starodavno Atene s podrtinami nekdaj tako ponosnega Akropola, Prav z velicim trudom smo „lavirali“ (zibali se) o slabem vremeni v tem jako tesnem pristanišči. Pirejsko mesto, pred katerim smo stali, je sicer malo a prav snažno. Aten z njih lepimi palačami še žalibog ne vidim, kajti Atene so od morja precej oddaljene. Železnica veže Pirej z glavnim in prestolnim grškim mestom, in vožnja traja pol ure. V zadnjih dnevih smo imeli jako slabo vreme; vse močí nam je bilo napirati, da smo se z uspehom razburjenim elementom mogli braniti. Morskemu življenju sem pa uže tako se privadil, da provzrokuje najgrozovitejše morje le majhen vtis náme.

IV. pismo.

Na ladji „Minerva“, dné 3. decembra l. 1873.

Od takrat, ko sem Ti iz Pireja poslednje pismo pisal, nisem pač nikoli utegnil, poslati Ti vsaj nekaj vrst. Popolnem zadovoljen in zavzet mnogih lepôt in znamenitostî, ki sem jih na Grškem videl, poslovil sem se dné 4. novembra od atenskega pristanišča. — Smoter našemu daljnemu potovanju je bil Zante, kamor smo si tudi avstrijsko pošto naročili. Dné 11. novembra smo res dospeli na čudovito lep otok Zante, katerega Grcî zaradi obile rodovitosti in prirodne lepote nazivajo „cvetlico levantinsko“. Tú smo se precej radovali, radovali tako, da bi bilo to radovanje za nas skôro slabe nasledke imelo, in zapustili smo ta otok dné 16. novembra. Začetkoma smo se bili namenili jadrati še le potem v domovino, ko se bodemo malo pomudili v Spljetu, kamor smo bili pošto naročili. Ali v otrantski ožini nas je strašansk vihar neprijetno iznenadil, da ni bilo moči se morskim bregovom približevati, in da smo se srečne šteli, ker nas še večja nezgoda ni doletela. Potovali smo potem še 12 dnî po morji, in pri tem prebijali grozovite muke in težave, kajti 10 dnî nismo

druzega jedli, nego s soljó vdelano mesó in slab suhor (Zwieback). Da bi si svoj mučni položaj nekoliko poboljšal, pil sem po vse dní samo rum, a to me je telesno neizrečno oslábilo. Takisto vse moje tovariše in častnike. Največjo krivdo o tem neiznosljivem življenji sta imela vreme in — kuhar! Mislili smo v 3–4 dneh prispeti iz Zante v Pulj, zato se je bil kuhar samo za ta čas s présnimi jedili preskrbel. Začel je pa nasproten veter pihati in zmudili smo 12 dní, trpeči v tem neizrečene težave. Dné 28. novembra zagledali smo vendar Pulj, kamor smo si tako srčno želeli in kjer smo vsaj novopečenega kruha dobili. Hoteli smo uže sidra vreči, ko dobimo od admiralitetne gospodske povelje, podati se v Trst, kjer naj bi zaradi 25letnega vladanja Njih veličanstva praznik dné 2. decembra s tem vzvišali, da zagrmí tudi iz naše ladje strél topov. V veliki naglici smo še poslali po kruh in presna jedila, ter po pisma. Podčastnik, ki je bil šel pisem iskat, prišel je žalibog brez njih; velelo se mu je, da so se naša pisma v Spljet poslala, kajti mislilo se je, da se bode naša ladja tam kaj mudila. Gotovo je tudi katero Tvoje pismo, ljubi prijatelj, še dalje v Dalmacijo potovalo.

Takoj smo zatorej jadra razpeli in krmili proti Trstu, kamor smo bili dné 1. dec. dospeli. Navzočen sem bil pri vseh svečanostih, a veličastnega „elite-plesa“ se nisem mogel vdeležiti Ko smo še 101krat vstrélili, jadrali smo zopet proti Pulju. — Kakor vidiš, je moje pisanje sila slabo; vendar tega mi ne smeš v zlò šteti, kajti burja piše neprenehoma in ladja se tako močno ziblje, da se mi črnilo vsak hip izliva, ali pa ladijska svetilnica na tla pade, ali se miza in stol prekopícneta itd.

V. pismo.

Na krovi ces. korvete „Friderik“ v *Suezi*, dné 8. jun. l. 1874.

Nasproti mojemu nameravanju vkrcali so me v ces. korveto „Friderik“, in zapustili smo z živahnim hurá-klicem mornarjev in sviranjem cesarske pesmi puljsko pristanišče — morebiti za 3 leta, ker se podamo lehko da celó na potovanje okolo svetá. O našem nadrobnem potnem črteži in o naši ladji Ti je znano iz popisov v novinah. Vredno je še tega omenjati, da smo seboj vzeli 200.000 sklenic vina (šampanjca, bordeauxa itd.), nekoliko tisoč sklenic óla (piva) in nekoliko stotisoč smodák, ko smo zapuščali evropska tlà. Po 14dnevni vožnji došli smo, boréči se z velicim viharjem, v Port-Said. To mesto ima značaj jutrovskih mest in je polno trgovcev. Ko smo se 2 dní tukaj mudili, začeli smo pluti skozi 86 milj dolgi sueški preliv. Vožnja je trajala po tem dolzem kanali 3 dní. Na desnem in levem bregi ne vidiš, nego neizmerne peščene puščave, in tú in tam kako zeleníco (oázo).

Sem ter tija zapaziš šakala in séra, ki glóje ogródi mrhovíne; tudi vidiš tú flamingov. Človeka opaziš redkokdaj, časih vidiš kacega Beduina. Dné 4. junija došli smo v Suez, t. j. ubožno egiptsko gnezdo, imejoče 30.000 stanovnikov, ki so največ Arabi ali Egipčani. Vročina je tú neznosna, celó v senci kaže toplomer + 40° C. V obče ima zdaj okolica sueška, kjer sta v dôbi svetega pisma tekla samo mleko in méd, vse raznolike nadloge. Od tod sem bil odpotoval v Kairo, k slavno znanim piramidam pri Gizeh in kamenitem gozdi.

Ne daleč od Sueza je Mozesov vodnjak, obdan s krasnimi palmami, kjer je bil Mozes udaril s palico po skali in tako iz nje privabil vode.

Tudi Sinajsko goro, kjer je Bog Mozesu in izraelskemu ljudstvu postave dajal, imamo priliko vsak dan gledati.

Pojutrišnjem bodemo zopet jadra razvili in dalje pluli skozi rudeče morje; naša prihodnja postaja je Aden. Jako obširno Ti svojih dogodkov zdaj ne morem popisavati, tolažim Te s tem, da Ti pôtler, ko se srečno vrnem, svoj dnevnik dam na razpolaganje. Moje zdravje je v obče dobro, samo čuvati se mi je pred egiptsko očesno boleznijo in pred epidemično hitrico (drisko).

Dné 25. t. m. dojdemo — tako se nádejem — v Aden, kjer pričakujem Tvojega pisma. (Kakor do zdaj pošlji pismo „vojnega ministerstva mornarskemu oddelku v Beč", kateri pisma za nami pošilja.) Nádejem se, da ta list dobó Tebe in vse Tvoje ljudi zdrave in vesele!

Iz *Shanghaja*, na krovi ces. korvete „Friderik", dné 20. sept. l. 1874.

Popis mesta Adna.

Pred glavnim mestom Arabije, pred Adnom, je pristanišče Steamer-Points. O mesti Adni nisem ničesar posebnega pričakoval, vsaj sem čul od ljudí, kateri do golega veličastva prirode nimajo posebnega okusa, večkrat pritožbe o njem. Zato me je tem bolj iznenadilo veličanstvo golih, temnih gorá, 1770 črevljev visocega Shamshana, ki obdaja mesto. Vulkanske sile so bile to 2 uri dolgo predgorje iz morja vzdvignile. Lava, s katero so tla še sem ter tija prevlečena, je dokaz ognjeniškega delovanja še v kesnejši dôbi. Nekatera zeló pobeljena poslopja, zídana v jutrovskem slogi, ki služijo za shrambo premoga in trgovskega blaga, zračne angleške vojášnice, vodo destilujoče továrne in nekaj hotelov — to je vse, kar je v Steamer-Pointi. Pol ure od pristanišča je Aden, ki stojí v globini ali žreli vgašenega ognjeníka. Mnogo gonjačev z osli in kočije čakajo tamkaj tujcev.

Ti vozníki rujave barve silijo človeka, naj sede v takovo kočijo in se dá za drag novec v njej tirati, da se siloviti vročini vsaj malo vbrani. Boljše je, da se človek v poletnih mesecih vozi v dragem pa pripravnem angleškem vozi, nego li, da bi jezdil pri + 42° C. na konji ali ôsli. Nič redkega namreč ni, da se Evropcem med ježo od Steamer-Pointa do Adna možjani od vročine vnemó in da se mrtvi zgrúzijo raz sedlo. Pot v Aden vodi poleg morja, in sicer najprvo proti severo-iztoku, a potem proti iztoku.

Pol ure smo se vozili in pripluli v sotesko pred velikanska vrata, katera so angleški vojaci stražili. Ta vrata se zapró zvečer ob 9. uri, in pred solnčnim vzhodom ne more nihče ni ven, ni noter. Po poti, v skalo vsekanem, nad katerim so bile baterije nastavljene, stopal sem dalje, ko se mi izgled kar najedenkrat razširi — in pred sabo zagledam Aden, mesto, ki je vkrog in vkrog obdano z velikanskimi skalami v podobi amfiteatra. To so prirodni zidovi in prirodni stolpi, katerih nihče prekoračiti ne more; le proti iztočni strani, proti otoku, ki je umételjno vtrjen, je mala odprtina. Jako čudno je to mesto, sezidano v tem nerodovitem žreli fantastične podobe! Kakor goba — tako se mi dozdeva — je pognalo iz tal! Škôro bi svojim očem ne vrjel in mislil, da je to le sén! Po poti od morja do Adna sem le sem ter tija zapazil zeleno rastlínko, ki je poganjala iz črne skale. Ali vsaka zél mi je klicala: Gledi, tujec, kako uboga je moja domovina, jedva, da je záme in za malo mojih sestric nekoliko prostora na tej oprhli žlindri in na nanešenem peski. Zdaj pa mi mesto iz vgašenega žrela nasproti vriska: Gledi, tujec, kaj je angleška trdna volja priborila od prirode! Še le nedavno so me posadili v to dolgočasno pustinjo, a kako čvrsto sem se vspela in si opomogla!

L. 1839 so Angleži za brambo svoje trgovine prisvojili si to predgorje, kjer je menda uže v starodavnih časih bila trgovska ladjestaja. Takrat je tukaj živelo le kacih 1000 siromaških, umazanih, na pol nagih ljudí, hranečih se o dateljnih in ribah. Angleški novec pa, ki se je za vojaščino in za druge potrebščine izdajal, pomnožil je zdaj stanovništvo štiridesetero. Trgovci iz Mekke in Djdde in celó Hindi so došli semkaj. Pogledimo zatorej bolj na drobno v mesto, katero združuje otroke treh delov svetá. Redoma v vrste postavljene hiše so tako lehko zidane, kakor da bi bile samo za danes in jutri namenjene. Štiri spletene straní z vodoravno streho je vsa hiša domačinov in je popolnem podobna veliki ptičnici. Lepše lice imajo hiše angleških častnikov in druzih Evropcev, pri katerih vitki Sumali pahljá s svojo „punko“ (pahljáčo), da jim dela hlad v tem sila vročem podnebji. Ceste v Adni so kakor po vseh angleških naselbinah prav izvrstne, samo v tem se marsikateri potnik moti, da pričakuje po ulicah polno prijetnega duhá arabskih dišav, toda njegov nos se prepriča o nasprotnem. Brezštevilna množica orlov in

sérov se nosi po vzduhi; to so pa tudi jedini živalski stanovniki, živeči v tem pustem predgorji.

Kakšni so stanovniki v tem mesti?

Nahajajo se tú Hindi iz najnižjega juga in zapada, Ognjemólci in učenci laži-proroka iz Komana in Afghanistana, Afričani iz nasprotnega brega, iz Egipta in Zanzibara, Arabi in Judje, Hinduportugalci in Evropci. To je prava zmés najrazličnejših barev, nóš, jezikov in vér — in vse na tako tesnem prostori! Večinoma so pa stanovniki Sumali. To so vitki ljudje primerne telesne rasti, a njih pòlt je temnorujava, zobjé pa so beli, kakor slonova kost, in lasjé črni. Te si mažejo s školkinim apnom, da se varujejo pred znano nesnago. Njih lasjé so malo kodrasti; to pa je jedino znamenje njih mogoče sorodnosti z Múri. Vendar usten nimajo takih, kakor poslednji. Jeden teh Sumalov je bil kakor Semit tako lep, da se je nekdo, kateremu so etnologične studije se vé da bile neznane, kar navdušeno izrazil: Takovega si mislim svetopisemskega Jožefa! V moraličnem oziri pa niso dosta vredni, posebno veljá to o lepem spoli. — Tudi Judje v Adni so prav zanimivi. Njih predniki so prišli skôro po razdejanji Jeruzalema v provincijo Jemen in se niso več nazaj vrnili. To trdé oni sami in vsi Judje na iztoki. Nasproti temu pa nekateri trdé, da so došli za Hadrijana, to je, v dôbi splošnega razkropljenja Judov, zatorej tekom 2. veka. Zaradi tega so bežali na iztočno stran rudečega morja, razkropili se okolo Mokke po deželi in se naselili po posameznih naselbinah. Novi begunci iz Aleksandrije so njih število pomnožili in posled petdesetih let so se razširili do Sane.

Njih trgovina se je razširjala ob brežinah rudečega morja in ob perzijskem zalivi, še celó ob morskem obrežji slavne Indije. Najbogatejši trgovci judovske vere so pa stanovali v Adni. Dan danes pa so silno ubogi ter se le živé z vsakdanjim zaslužkom, kajti po največ so zidarji. Njih trgovina se bavi največ s kupovanjem in prodajanjem nójevega pérja. Arabi v Adni so brez pomena, za trgovino s kavo je pa leža tega mesta sila važna, tako, da postaja Aden središče trženju s kavo malo ne za vso kavinsko deželo arabsko. Leto in dan se je prodá okolo 12 milijonov. Razven kave pa je največja trgovina z nójevim pérjem. Velik pomen ima Aden tudi, ker je tam premogova staja parnikov, ki plujejo skozi rudeče morje. Tukaj izloženi premog se dovaža največ iz Angleškega. Imenitnost v Adni so tudi velikanski vodnjaki, dokaz nekdanje važnosti tega mesta. V Adni je silno pomanjkanje vode. Pítna vôda se mora iz dalje in z mnogim trudom prinašati v kozjih mehovih. Zato so uže v starem veki temu prišli v okom. V deževji je dosta vode, in ta se zbira v prirodnih globélih. V te so Arabi napeljali cementovane žlebove, razširili in povečali globéli, in v veliki móči se mnogo vode nastreže za dolgo sušo. Ko je pa to staro primorsko tržišče jelo

pešati, so se zanemarjali tudi vodnjaki. Zdaj se vidita še dva takova vodnjaka, katera se še le v 12 urah napolnita, ako prav močno lije dež. V poslednjih 7 letih nista bila nikoli prav polna. Kakor znamenitosti v tem kraji naj omenjam še arabske vasi, ki je sredi Steamer-Pointa in Adna. Večjega uboštva si ne morem misliti. Blizu Adna kažejo tudi grobljo kamenja, ter pravijo, da tú leží Kajn pokopan. To je Arabija, katero imenujejo pisatelji „srečno Arabijo“. A jaz bi pred besedico „srečna“ pristavil najrajše „ne“.

S tem prepričanjem sem potoval dalje proti „biseru indijskega morja“ – proti otoku Ceylonu.

Potovanje od Point de Galle v Singapore.

(Od dné 11. do dné 24. jul. l. 1874.)

Point de Galle je pristaniško mesto na „biseri indijskega morja“, na otoki Ceyloni. Ima jako mikavno ležo, bujno rast in vse, česar si človek od prirode le želeti more. Navzlic temu se pričakuje pogin tega mesta. Vzrok temu je neugodna leža pristanišča, ki je namreč na južni strani odprto in vetrovom, izlasti séverozapadnemu „mousunu“ razpostavljeno od meseca aprila do oktobra. Ker je angleška vlada v poslednjem časi začela staviti pristanišče v Colombo, zato utegne Point de Galle v kratkem izgubiti svojo važnost.

Dné 11. julija dopoludné smo zapustili Point de Galle z lokalnim pilotom. Veter je bil ugoden in zakurili smo še 3 kotle. Ker je zapadni veter neprenehoma pihal, smo delovanje stroja ustavili, razpeli vsa jadra in obrnili se proti predgorju Atschin (Ačin). Veter je pihal na tej drági prav ugodno, dné 16. julija imel 7—8 močí in pihal zdaj od zapada, zdaj od jugo-zapada. Potem pa je moč vetra pojemala in dné 19. julija, ko smo zagledali kap Ačin, je imel najmanjšo moč, 2, tudi je odstopil od svoje ugodne namere in pihal v 1., 2. in 3. kvadranti; drug dan smo imeli celó južni vétrec. Na tem opisanem poti smo imeli le malo deževnih dní, ki bi nas bili v našem jadranji ovirali. Dné 15., 16. in 17. pa smo imeli silne plohe. Dné 16. sta nas posebno močan veter in huda ploha iznenadila, da smo jadra morali naglo poskriti. Ta nevihta je došla od južnega jugo-iztoka in se je s silno hitrostjo in močnim bliskanjem pomikala proti séverju. V četrt ure smo bili primorani, jadra pomnožiti. Opazovali smo tudi pogosto blisketanje, nevarne oblake na jugo-zapadni in severo-iztočni strani, in fosforovanje morja.

Dné 17. julija smo videli otok Veliki Nikobar, ki nam je popoludné zopet izginil izpred očí. Dné 19. julija smo svoj tek spremenili in se napotili v malaško morsko ožino. Ker je

veter še dalje neugodno pihal in se ni bilo boljše menjave nádejati, da bi hitrejše svoj pot nadaljevati mogli, zato se je dné 21. jul. stroj zakuril, da smo s parom brodili skozi morsko cesto malaško. Dné 20. julija smo opazovali blizu Polo Pera v 3. kvadranti težak črn oblak, ki se je blisketaje pomikal proti jugoiztoku in v 2 urah izginil. Vse je kazalo, da bi to bil kakov strašansk sumatralec, ki se tukaj javi v tem letnem časi prav pogostoma.

Dné 21. julija je bil tudi mali dež. Tekom tega dné smo videli: Pulo Ruang, Pulo Randy z Elefantom; tekom prihodnjega dné otoka: Pulo Yra, Kandore in svetilno ladjo Ein Fadra Rauk. Dné 23. julija smo videli svetilni ogenj od Rachade in Pulo Pisonga. Dné 24. julija se je od Rafflerja nebó z gostimi oblaci prevleklo in dobili smo hud dež. Zaradi tega nam ni bilo mogoče mejnih toček opazovati. Zavoljo te okoliščine in zaradi močnega zapadnega toka bi bilo daljno brodenje skôro nemogoče; zato smo se rajši vsidrili. Druzega dné rano smo sidra zopet spustili in pluli med otoci. Uže ob 9. uri smo jadrali mimo svetilnega ognja pri Rafflerji in se pomikali proti otoku St. John. Ob polu 2. popoludné došli smo na brodišče, kjer smo pozdravili angleško zastavo z 21 stréli. Posebne znamenitosti je živalstvo na tem poti, izlasti v morski cesti Malaka. Dné 19. julija, ko smo bili v mirnem vremeni ravno pri vhodi v malaško morsko ožino, zapazili smo na plavajočem lesi 2 ptiča. Dve krogli smo izstrelili nánja. Dasiravno ste frčali njima blizu, vendar se nista umeknila. Zaradi tega smo mislili, da sta krotki živalici, in privabili smo ja na krov. Ptiča sta bila menda morski tonovščici, ali jeden nam je takoj ušel, druzega smo prinesli na ladjo. Prav pogostoma smo videli tudi morske kače; jedno smo ujeli in prinesli na krov.

VI. pismo.

Hong-kong (na Kitajskem), dné 19. avgusta 1874.

Po dolgi, težavni vožnji prijadrali smo na Kitajsko, namreč v mesto Hong-kong. Ako se ne motim, pisal sem Ti poslednje pismo iz Sueza. Prišedši v Hong-kong sem se jako čudil, da nisem dobil od Tebe nikakoršne vrste, v tem ko so mi na druga moja pisma, odposlana iz Sueza, došli uže odgovori. Navzlic temu hočem Ti na kratko popisati potovanje od Sueza do Hong-konga.

Zaupljivo v bodočnost gledajoč zapustil sem dné 14. junija t. l. sueško pristanišče in plul skozi rudeče morje. Koliko smo na poti skozi to morje pretrpeli, tega ne more moje peró popisati. Vročina je znašala + 42°, a mi nismo imeli čisto nič hladilnih pijač; porcije vode, ki je + 38°—40° C.

gorkote imela, so bile zeló majhne — in pri tem neiznosnem stanji smo bili še telesno in dušno strašno vpreženi. To Ti je le kratek obris strahovitosti v rudečem morji, katero je Mozes s svojimi Izraelci kar peš prekoračil. Ko smo vse težave v tem morji srečno prebili, jadrali smo z veselim vriskanjem skozi morsko cesto „Pogube“ (Bab el Mandeb) in se napotili naravnost proti Adni, glavnemu arabskemu mestu. Dné 23. junija zagledali smo velikanske skalnate gore, katere obdajajo Aden, in tistega dné zvečer smo vrgli sidro na dno morja, z občutkom, kakor bi se neizrečno teško breme nam odvalilo od srca. Popisovanje vseh mest, dežel in národov, katere sem imel priliko opazovati, moram na tem tesnem prostori opustiti. Potovanje od naše avstrijske domovine do Japana mislim itak po novinah priobčiti. Po 8 dnevnem mudenji v Adni zapustil sem „srečno Arabijo“ s to odkritosrčno željo, da bi se nikoli več ne vrnil vánjo, in dné 1. julija odjadrali smo iz adenskega pristanišča proti otoku Ceylonu, imenovanem „biserom indijskega morja“. Na tem poti sem doživel prvi siloviti orkan (vihar). Jadra je grozoviti veter trgal kakor cunje na drobne kosce. Na jadrnikih delajočim mornarjem je vihar trgal srajce raz telesa. Da bi človek v ladji stati, hoditi ali ležati mogel, o tem ni misliti ni bilo. Vse, kar ni bilo dobro pribito in pritrjeno, premetavalo se je, kakor da je sodnji dan. Srečen je bil uže tisti, kateremu to stanje ni jemalo sape. Popolnem utrujeni in razmršeni došli smo v Point de Galle, mesto na jugi Ceylonu. Od tod sem bil šel pogledat v Colombo, glavno mesto tega otoka, in dalje potem po železnici v Candi. Navdušen o krasoti, prirodnih močî tega otoka, kjer je podnebje zmernega pasa s podnebjem vročega pasa tako lepo spojeno, zapustil sem dné 19. julija Point de Galle in potoval proti Singapori. Po 14dnevni, še precej prijetni vožnji skozi bengalski zaliv in malaksko morsko cesto priplули smo v omenjano mesto, kjer smo se prav malo mudili, ter hitro odrinili v svojo prvo kitajsko postajo, v Hong-kong. Vso Kino bi Ti kupil, ako bi imel potrebnih novcev; nádejem se pa ipak, da Ti kaj malega iz Kitajskega in Japanskega prinesem v spomin. To pismo utegne v 7—8 tednih priti v domovino. Izvoli mi takoj odgovoriti, da bodem vsaj v 4 mesecih kaj izvedel o domačiji. Spominjajte se večkrat tujca, ki brez domovine biva v daljni tujini. —

VII. pismo.

Shanghai, na krovi korvete „Friderik“, dné 16. sept. l. 1874.

V prijetni nadeji, da si moje poslednje pismo iz Hongkonga vzprijel, hočem ti svoje daljno potovanje s temi črticami obrisati.

Dné 26. avgusta ostavili smo Hong-kong pri najugodnejšem vremeni. Toda vporni vetrovi so bili vzrok, da smo morali ladji s parom pomagati, da smo prej prebrodili kitajsko morje, katero je bilo ravno tačas polno silno hudih viharjev (Cyclomenstürme, Teifoon's). Takov „Teifoon" je baje gotova smrt mornarjev. Dné 28. avgusta prijadrali smo v Amoy. To je po vsem kitajsko mesto in ne kaže nikakoršne in najmanjše evropske omike. Ostali smo pa tú samo jeden dan, dolgočasili se ne malo, opazovali in premišljevali kitajsko življenje, a tudi naveličali se ga.

Dné 29. avgusta smo zatorej zapustili Amoy in odpluli zopet v kitajsko morje. Brez posebnih dogodkov smo došli dné 4. sept. v kitajsko reko Yang-tse-kiang (rumena reka), poganjali smo ladjo s parom še 20 angleških morskih milj navzgor do ustja reke Wusung (postranska reka Yang-tse-kiangu), po kateri smo tudi jadrali, da smo došli do mesta Shanghai, ki stoji prav ob omenjani postranski reki. Nadrobna opisovanja mest in njih stanovnikov skôro priobčim. Za danes Ti samo poročam, da se izvrstno počutim. Vsak večer se zbiramo v „nemškem klubi" shanghajskem v najprijetnejšem krogi, kjer pijem šampanjca, da je veselje. Le to me peče, da se nahajamo tako daleč od svojih dragih prijateljev, od ljube domovine.

Da si dobil cesarsko službo, o tem Ti morem le čestitati. Še v večji meri bi to storil, ako bi bil angleščini véšč. Potem bi Tebi, ker si vojaščine prost, lehko tukaj pripomogel do dobre službe z mesečno plačo 300 taelov (800 gld.), kajti Kitajci iščejo in vabijo posebno zdaj Evropce, ko se pripravljajo na vojsko z Japonci zaradi otoka Formosa; nastavljajo jih v vojski ali pa jim dajo civilne urade.

Posled 14 dnî zapustimo Shanghai ter se podamo na Japonsko, in sicer najprvo v mesto Nangasaki, kjer nameravamo precej dolgo ostati. Svojo prihodnjo pošto smo določili v Yokahami (na Japonskem), kjer bode nas pri priliki v dveh mesecih dobila. Včeraj sem bil navzočen pri „kineškem obedi", katerega je napravil Ttschan-Ttschan (Čan-čan), (župan mestni), kar nameravam pri priliki obširno popisati in obelodaniti.

Potovanje iz Hong-konga v Shanghai.

(Od dné 26. avgusta l. 1874, do dné 8. septembra l. 1874.)

Jednajst dnî smo se mudili v Hong-kongi, dné 26. avg. zjutraj pa smo odjadrali z zakurjenimi 3 kotli dalje iz prijetne hong-kongske luke. Ko smo kormanili v Laman-kanal, odtegnilo se je našim očem krasno mesto in pristanišče s svojim gozdom jadrnikov. Ne malo prijeten izgled smo tudi imeli med vožnjo po lamanskem kanali. Tú smo videli lepo zeleno hri-

bovje, male prijetne dolinice, v njih sem ter tja kóčice ríbičev; vse to je bilo nekako v nasprotji s temnimi strmimi skalami, ki so obdajale povsodi morsko obrežje. Na mnogih krajih so se videli propadi, iz česar bi moči bilo sklepati na podzemeljske jame. Blizu izhoda iz kanala srečali smo mnogo ladij, med temi jedno nemško, ki je bila napotena na otok Formosa in nas je z zastavo pozdravila. Skozi gosto meglo, katera je morski obzor zakrivala, so se nam bliščéli nekateri majhni otoci. Nobene sapice ni bilo čutiti, toplomer je kazal + 29° C. in velika soparica je tiščala na zrcalosto morje. Okolo polu 3. popoludné zagledali smo Pedro blanco. To je piramidasta, sivobela skala, ki se vzdviguje visoko nad morsko zrcalo. To je redka prikazen na širem morji! Blizu te skale je mimo nas jadrala ladja s tremi jadrniki, in kakor je bilo videti, je bila po slabem vremeni zelo oslabela; imela je vrvje, ki le v sili rabi. Nebó je bilo ves čas vožnje od Hong-konga malo oblačno. Ker je ugodni veter slabo pihal, morali smo s parom ladijo goniti, da smo prišli v pristanišče mesta Amoya.

Splošni vtis te luke je krasen. Goli, črni in skalnati otoci ga v neki čudoviti zmesi zapirajo. Na iztocni strani kopne zemlje se pa dviga velikansko skalovje. Na séverni strani je obrežje valovito, in kaže bujno rastlinstvo. Tukaj vlada v vsacem oziri kitajski značaj; le nekateri konzulati svedočijo, da ima naobraženi svet tudi tukaj svoje zastopnike. Malo Evropcev se tú nahaja, še ti rajši stanujejo v svojih hišah na otoki pred mestom, kadar nimajo posla v mesti. Mesto je čisto kitajsko in se na slab način od drugih kitajskih mest s tem odlikuje, da ima posebno ozke ulice. V pristanišči smo našli jedno amerikansko in jedno angleško topničarsko barko. Skóro za nami je došla tudi kitajska barka. Dné 29. avgusta smo zopet odrinili od tukaj. O malo ugodnem vetri smo krenili proti severo-iztočni strani.

Kitajski obed pri Mandarin-Kini, kitajskem župani.

Po prijaznem posredovanji konzulatnega [1]) tajnika došlo nam je vabilo k obedu pri Kini, ki zavzema stopinjo mestnega župana v Shanghaji. Ob napovedani uri podali smo se na pot. Poslužili smo se posebnih vozičkov, (kabrijoletov), katere so vlekli Kitajci. V njih je prostora samo za dve osobi, a vožnja je prav pripravna in v primeri tudi po ceni. V pol ure smo bili na zaželenem kraji, pred jednostropnim, prav snažnim poslopjem z lično izrezano streho, ki je bila olepšana z zmijo in drugo repatasto zverjo iz lesa. Hiša je snažno pobeljena, kakor vse imovitih Ki-

[1]) Konzuli so politiški agenti (zastopniki) vlad v tujih državah.

tajcev, a druge posebnosti od zvunaj nima. Skozi obokana vrata stopili smo v dvorišče, od kodar vodi več durî v znotranje prostore. Tukaj smo oddali dolgo-kitastemu služabniku svoje kitajske vizitnice in potrpežljivo čakali. Skôro je prišel sam Kin in nas je prijazno pozdravil po kitajski s tem, da je rôci dvigal in večkrat z glavo kimal, rekoč: „čin — čin!“ (dobro došli!) Kin, mož srednje velikosti, čisto kitajskih potez, odlikoval se je pred drugimi kitajskimi velmoži posebno po svoji prijaznosti proti Evropcem, izlasti proti Nemcem. Oblečen je bil v dolg višnjev talar, na katerem so se videla po prsih in po hrbti srebro-vézena znamenja, zvunanji dokaz njegovega dostojanstva. Na glavi je imel klobuk v podobi svetilniškega pokrivala. Na njegovem vrhi je bila rudeča gómba z rudečimi peresi, kar je tudi znamenje uradne častne stopinje. Od teh rudečih in višnjevih gómb izvira naslov njegov: Mandarin. Na nogah je imel kitajske šólne, raz glavo pa mu je mahala po hrbti skôraj do petá dolga kita. To je bil zatorej naš gospod, pri komur smo bili v gostéh. — Ko smo se bili poklónili, odvèl nas je v lepo, svetlo in zeló prostorno dvorano. Od zadaj je bil majhen oder z blazinastimi stopnicami; to so bili kitajski častni sedeži. Blizu teh sedežev so bile na stenah dolge, rudeče table, zlatom popisane. Na teh so bili naslovi rodovine in nje častna odlikovanja, ki so se pri posebnih svečanostih dotičnemu mandarinu pravila. Zgodovinske slike kitajskih umételjnih rok so krile druge stene. Po sredi dvorane ste stali dve vrsti naslanjačev in poleg vsacega krasna kitajska zlíkana mizica, kakeršna se v Evropi jako občuduje. Najprvo smo zeló obžalovali, da nismo vešči lepo-zvenečega nebeskega jezika in prikupovali se mu z hvaljenjem kitajskih razmer. Kin je nam poklone vračeval galantnim načinom, in pogovarjenje, ki se je sukalo največ o trgovskih in političkih odnošajih Avstrije in Kine, razvnemalo se je bolj in bolj.

V tem so nam družabniki postregli s čajem v malih porcelanastih čašah, katerega smo srkali po kitajskem običaji čisto grencega, brez vsacega dodatka. Pogovarjali smo se izlasti le v kitajskem jezici, a tolmačil nam je konzulatski tajnik.

Ko je prišel sluga poročat, da je obed gotov, izpremil nas je Kin v jedilnico. Tú je stala dolga, belo pogrnena miza, okolo nje pa mramornati stoli. Na mizi so bile vse posode, čaše in drugo pomizje iz najfinejšega kitajskega porcelana. Vaze s cvetlicami so lepšale bogato obloženo mizo. Vsacemu gostu je bilo pripravljeno kitajsko jedilno orodje, a iz vljudnosti pridal je Kin tudi evropsko jedilno pripravo. Kitajsko jedilno orodje ste dve tenki, do 6 palcev dolgi paličici, ki ste pri imovitih Kitajcih navadno slonokosteni, majhen špikast nož, in lesena žlica. Kitajec se čudi, kako moremo Evropci jesti s tako nevarnim orodjem, kakor so naše vilice. Oni paličici rabijo Kitajcu tako, da drži jedno med zlatníkom in sredincem, jedno med palcem in kazalcem, in z veliko hitrostjo ž

njima jé; nobeno orizovo zrno mu ne uide. Vilice, okrožniki (pladnji), sol, poper in druge dišave so Kitajcem čisto neznane. Pijače in tekoča jedila se dajejo v porcelanastih čašah [1]). Da ne bodem preobširen, hočem nam ponujena jedila, ki se mojemu evropskemu želodcu prav nič prilegala niso, kar zapóred našteti, in sicer po tisti vrsti, kakor so prihajala na mizo.

Entrée (uvod):

1. Svinjska gnat z ovčjim mesom v malih, oglatih zrezkih s sójo (nekakšen bob ali fižol).
2. Vmétena jajca s toplim orizovim vinom (samchnú).
3. Melonska zrna, praženi zemeljski orehi z toplim mandeljnovim mlekom.

Diner (obed):

1. Tu-yung-yen-wo. Ptičja gnezda z mladikami bambusovimi in neko posebno juho.
2. Hung-shou-yü-chi. Rudeče kuhane plavute morskega volka.
3. Pribina (priba je nek ptič) in račja jajca.
4. Shou-ta-ya. Pečena raca v malih zrezkih.
5. Petelinovi grebéni z neko juho.
6. Yang-yao-t'au-mien-kiao. Ovčje mesó z močnatim testom.
7. Z morskimi raki napolnjeni kukmaki (šampinjoni) v neki juhi.
8. Račje mesó s torbicami iz močnatega testa in česnikovo namako (sauce).
9. Hia-yen. Morski raki z bambusovimi mladikami.
10. Tó-mien-p'in-ko. Pečena jabolka.
11. Pat-t'tn-yang-jau. Juha iz ovčjega mesá.
12. Lotosovo sadje z neko sladko juho.
13. Posebna juha z gobami in gnatjo.
14. Pau-yü. Pražene ribe.
15. Ho-pau-keh-tau. Golobja jajca s cmoki.
16. Hiang-ku-heh-tri. Sagittaria (rastlina) v namaki.
17. Lieu-ki-pien. Pečena kura v malih zrezkih.
18. Pin-tau-pai-kuo. Žólica s sadjem.
19. Cha-pa-kuai. Pražene korenine vodne lilije.

Dessert (pomizek):

Jabolka, hruške, grozdje, orehi, ananas in kitajska pekarija. Poglavitne pijače so bile čaj, orizovo vino in orizovo žganje. Čaj

[1]) Kitajci, kakor se zná, so uže od nekdaj izdelovali najfinejši porcelan.

se daje vroč v čašicah in se precej lehko pije. Napósled so nam izvanredno postregli še s šampanjcem, kar je naš želodec nekoliko popravilo po tem čudnem kitajskem obedi. Največ jedil je namreč plavalo v brezokusni in gnusni juhi; najbolj pa so se nam studila ptičja gnezda. Po evropskem okusi je bila le deseta jed. Med obedom se je ves čas kadílo. Kin je kadil v olji vdelan tabak iz male kitajske pipice, katero je bilo treba po vsaki potezi z nova tlačiti. Mi smo pa kadili fine manilske smodke, katerih nam je Kin ponudil. Med pojedino so nam stregli z gorko-mokrimi obrisačami, da smo si obraz in roke ž njimi brisali. Čudovito je to, kako takovo brisanje prijetno hladí; žalibog, da se ta navada drugod v vročem pasi ni vdomačila. Postrežba je bila v vsacem oziri izborna. Zapustil sem Mandarina s prisrčnim poslovljenjem in s tem prepričanjem, da je kitajski obed zeló drag, a nikakor ne tako grozovit, kakor se je celó po novinah čitalo. Tudi ni res, da bi se med obedom z možnarji streljalo, ali, da bi se 34 jedil naneslo na mizo, ali, da bi se jedle pečene podgane in mačke.

VIII. pismo.

Nangasaki, (Japonsko), dné 15. oktobra l. 1874.

Vsacemu pristaniškemu mestu se približujem s prijetnim upanjem, da dobim tam obilo pisem iz domovine, izlasti od Tebe, dragi mi prijatelj. Ali mnogokrat se varam. Navzlic temu Ti hočem nadaljevanje svojega potovanja iz Shanghaja do sem zvesto popisati, dasi le v kratkih obrisih.

Dné 1. oktobra odjadrali smo, po svečanostni veselici za slovo, iz pristanišča v Shanghaji. Tisočero pozdravov so prijazni stanovniki tega mesta pošiljali za nami z neprestanim mahanjem robcev — naša korveta je ponosno plula po reki Wusung, in skôro je bilo mesto in njega stanovniki daleč za našim hrbtom. Po morji smo imeli mnogo boriti se z nasprotnimi vetrovi in morali smo stroj kuriti, da smo prej prijadrali v svoje sedanje bivališče, do kamor smo potrebovali 14 dni. O mesti samem dobóš kesnejše poročilo in popis. Za danes: Bog z mano in s Tabo!

IX. pismo.

Hong-kong, dné 6. januarja l. 1875.

Tvoje prav ljubo mi pismo dné 14. novembra lanskega leta sem danes vzprijel; veš, da me je neizrečno razveselilo, ko uže tako dolgo nisem čúl od Tebe nikakoršnega glasú. Zato Ti tudi, čeravno bolehen, takoj odgovarjam.

S temi vrstami Ti hočem v kratkih potezah narisati daljno potovanje od japanskega mesta Nagasaki. Sredi oktobra lanskega leta zapustili smo poslednje mesto, jadrali skozi medzemsko (inlandsko) morje med otoci japanskega cesarstva. Radostno je gledalo naše oko krasne prirodne prikazni, ki se morejo z našimi Alpami v domačiji ponosno meriti. Nismo dolgo pluli, ko smo došli do mesta Hiogo blizu mesta Osaka. Evropski stanovniki v prvem imenovanem mesti so nas prav prisrčno vzprijeli, izprehajali smo se po okolici na vse strani in imeli dovolj prilike, spoznavati ljudstvo, navade in šege japonske. Po 10dnevnem bivanji v tem mesti poslovili smo se po minulem plesi, ki se je bil nam na čast priredil, s tem, da smo 15krat iz topov vstrelili. Od Hioga smo se vozili dalje v Yokahamo, kamor smo pripluli po 14dnevni vožnji dné 14. novembra l. 1874. Tudi tukaj so nas z vso prijaznostjo vzprijeli. Kupoma smo dobivali vabil od raznih poslancev in konzulov. Dné 9. decembra l. 1874 smo tú opazovali prehod (prodor) Venere, in si s tem na polji znanstva pridobili glasovito imé. Od Yokahame smo se potem vozili v Yeddo, stólno mesto Mikade, japonskega cesarja, kjer smo bili tudi pri avdijenciji. S tem je bilo pa tudi naše poslanstvo v Japani dokončano, in dné 19. decembra l. 1874 zapustili smo Yokahamo in japonsko kraljevstvo. Od tega hipa se pričenjajo najstrašnejši dogodki v mojem življenji, le po srečnem naključji ohranilo se je meni in 250 možem življenje. Jedva smo zapustili Yokahamo in došli na prosto morje, ko se vzbudi strašen vihar. Navajeni sicer viharjev priredili smo vse potrebno, a se prvi dan nič posebno ne zmenili za kako mogočo nevarnost. Nebó je bilo vse oblačno, in na 100 milj daleč ni bilo kopne zemlje. Po dnevi ni bilo solnca, a tudi po noči se ni videla nobena zvezda na nébi. Kraja, kjer smo z ladjo bivali, zatorej ni bilo mogoče določiti, in to bi bila skôro naša poguba. Sveti večer, kadar se Ti v krogi preljube rodovine raduješ, bil bi skôro moj smrtni večer. — Omenjeni večér nastajal je vihar vedno hujši in hujši. Jadra je silovit veter trgal na dvoje, ladjo premetaval vihar kakor orehovo lupíno. Z rokami in nogami smo se morali poprijemati, da se nismo pobili, ali da nas niso valovi s krova poplavili. Temna noč nas je obdajala. Kar zazvení od prednjega ladjinega dela grozoviti klíc: „Skala je pred nami!“ To je bila zloglasna Brukan-skala, katera se kakor stolp visoko iz morja vzdviguje, in katere se vsi mornarji skrbno ogibljejo. Ako ladja trči na to skalo, razdrobí se na tisoč koscev, in vsaka rešitev je nemogoča. Skala ni bila daleč od nas, tako, da smo jo v nje grozovitih obrisih mogli videti pred sabo. Vse je bilo bledo in strmo, od strahú in groze si nobeden ni upal niti roke stegniti k rešitvi, kajti vsaka rešitev je bila nemogoča. Nihče ni molil, ni klel, vse je bilo kakor omamljeno, in upajoči na gotovo smrt, čakali smo, kaj nam prinese bodoči hip. Krmár zavrne v tem odločilnem hipi krmila, in gledi — Bogú

bodi zahvaljeno — ladja se je zasukala za krmilom, in tako nas je val zagnal, namesto na skalo — tik poleg skale naprej in 251 ljudi je bilo rešenih! — Veselo smo vskliknili, objeli se in poljubili — da smo srečno ušli veliki smrtni nevarnosti. — Silne težave in strahú sem bil prebil poslednje dni, 3 dni in 3 noči namreč nisem spal in bil skôro ves čas v premočeni obleki. Nasledek temu je bil to, da sem bil močno zbolel, in da sem še le zdaj nekoliko okreval. — V jednem tedni odjadramo od Hong-konga na Manilo, od tod dalje v mesta zadnje Indije: Saigun in Bangkok in od tam zopet v Singapore, kjer nam je čakati daljnih povelj. Maja meseca l. 1876 — tako upam — vrnemo se v domovino.

X. pismo.

Bangkok v kraljevstvi „Giam", dné 25. febr. l. 1875.

Nadejaje se, da si moje poslednje pismo iz Hong-konga vzprijel, hočem Ti načrtati opis svojega daljnega potovanja s temi le vrstami.

Odpluvši dné 30. januarja iz Hong-konga prijadrali smo dné 3. februarja po prav prijetni vožnji do Filipinskih otokov. Vsidrili smo se v pristanišči Manili, glavnem mesti otoka Luzona. Filipinski otoci so — kakor znano — španska naselbina, ali prav za prav naselbina duhovnikov. Malo časa sem bival v Manili, pa sem tukaj domače Tagale in Negrite prav srčno miloval, kajti ti ljudje neizrečno trpé pod železno šibo sebičnih avgustinskih menihov. Dežela okolo Manile je čudovito lepa in mikavna. Nenavaden vtis napravlja na tujca, ko gleda raznovrstne palme in druge rastline vročega pasa, pisano obleko domačinov, ponosno grandezzo (gospoda) lepih Španjolcev in Španjolk ter precej pogoste podobe menihov. Vdeležil sem se v Manili mnogo izletov v okolico, in plesov, kateri so plesoljubivi Španjolci nam priredili v čast. Natančen popis tega mesta moram zopet na kesnejše čase odložiti. Jedva smo si Manilo malo ogledali, nam je bilo ta lepi otok zopet (dné 9. febr.) zapustiti in jadrati proti Bangkoku, kamor smo brez posebnih znamenitostî pripluli dné 18. februarja.

Siam spada še k tistim redkim državam vročega pasú, katere so ostale še same zase in niso prišle v dotiko z Evropci, ter na ta način ohranile svoj divje-romantičen značaj. Zato je Siam vsacemu Evropcu zeló zanimiva država, o kateri bi Ti lehko obširne knjige napisal, ako bi mi dopuščal čas. Siamskemu kralju smo se bili poklonili. Vzprijel je nas prijazno in mnogo dnî nas po kraljevski imel v gostéh, ter nam vse ponudil, da smo mogli ogledati znamenitosti v Bangkoki. — Vročina je neznosna, popoludné ima celó + 36° R. in po noči se le malo zniža, tako, da nas udi noč malo okrepčáva.

Potovanje iz Manile v Bangkok in Singapore.

(Od dné 9. februarja do dné 14. marca l. 1875.)

Dné 9. februarja zapustili smo z najprijetnejšimi spomini mikavno Manilo. Kormanili smo s parom treh kotlov iz pristanišča, došli skôro v morsko ožino med Koregidorjem in Monje in potem pri ugodnem iztočnem vetri čvrsto pluli dalje. Okolo jedne ure popoludné jadrali smo mimo Propelerja in namerili proti jugo-zapadu. Da smo porabljeno vodo namestili, zakurili smo pod jednim kotlom in destilovali vodo. Ker je bil veter vedno ugoden, mogoče je bilo prejadrati 16 milj v jedni uri. Dné 13. in 14. febr. smo imeli mornarsko-vojniške vaje. Dné 14. febr. dopoludné je imel sévero-iztočni veter moč 7, tako, da je mogla korveta v jedni uri 10 milj vznemirjenega morja prerezati. Tisti dan dopoludné smo sévero-zapadno zagledali otok Zapatu, katerega smo pa v dveh urah zopet izgubili izpred očî. Bodoča 2 dneva je bil tisti ugodni veter, še le ko smo došli v siamsko pristanišče, se je spreobrnil. Dné 16. febr. smo zagledali Pulo Pauyaug, katero nam je še le noč zatemila. Ta dan je bil za nas ta-le dogodjaj prav prijeten. Srečali smo namreč okolo 4. ure popoludné angleško vojno ladjo, za katero se pa nismo dalje zmenili, toda ona je kormanila naravnost proti nam. V naši bližini se je ustavila in dala znamenje, da hoče imeti čoln. Ladja je imela, kar nismo bili prvi hip zapazili, dve odlikovalni zastavi, kajti na njej je bil guvernêr singaporski in angleški Contreadmiral. Čolnu so bili pa izročili pošto za ministerrezidenta in ladjino poveljništvo. Tako smo dobili, česar bi se nihče ne bil nadejal in kar se malokdaj zgodi, pošto sredi širega morja. Angleškega guvernêrja smo s 17 streli pozdravili, kar je angleška ladja odzdravila s trikratnim pripogibanjem obeh odlikovalnih zastav. Potem je ona ladja plula dalje proti Bangkoku. Razven nekaterih letečih rîb, tunovek, morskih tonovščic in morskih kač nismo opazili na vsem potovanji nikake posebnosti. V mornarskem oziri so bila merjenja morja, katera smo sem ter tija poskušali, posebno pa v siamskem zalivi, zanimiva. Toplomer je kazal $+25°$—$28°$ C.; barometer pa 764 in 766·8 mm. Vreme je bilo ves čas za vožnjo ugodno. Dné 17. in 18. februarja smo videli več otokov, parobrodov in čolnov. Zvečer dné 18. febr. zagledali smo svetilni ogenj Bangkokov in v pol uri smo uže bili v njegovem pristanišči. Bangkok se mi vidi najzanimivejša postaja, kar smo jih na tej ekspediciji obiskovali, žalibog, da zaradi kratkega časa nisem mogel vseh znamenitostî na drobno ogledati. Dné 2. marca zapustili smo Bangkok in jadrali najprvo ob bregovih Malake proti Singaporu, kamor smo dopluli dné 14. marca.

XI. pismo.

Singapore, dné 23. marca l. 1875.

Tvoje prijazno pismo dné 23. januarja došlo mi je dné 20. t. m. v Singapore. Bangkok, najznamenitejše mesto, kar smo jih videli do zdaj, zapustili smo dné 3. marca in se podali proti Singaporu. Imeli smo na tem potovanji z nasprotnimi vetrovi in tišino mnogo neprijetnosti, in zaradi tega smo bili 12 dni na morji. Dné 15. t. m. smo pa srečno pripluli v Singapore, in to uže drugikrat pri tej ekspediciji. Daljnih povelj iz Beča bodemo tú pričakovali. Ker je naša ladja uže precej pokvarjena, izlasti ker je v viharji pred Brukanovo skalo toliko trpela, zato pričakujemo, da nas pozovejo nazaj v domovino, in tako se nadejem, da bodemo koncem t. l. pripluli v Pulj. Toda ljubše bi mi bilo, da bi potovali okolo zemlje, kakor se je nameravalo.

Na krovi cesarske korvete „Friderik". (Izvirni dopis iz *Singapora*, dné 20. junija l. 1875.)

Najprvo Te morem prositi oproščenja, da Ti tako dolgo nisem pisal. Tega nisem jaz kriv, nego razne neugodne okolnosti pri mojem zadnjem potovanji v sundsko morje; ta pot bode zopet veliko poglavje v mojem in mojih sodrugov trpljenji.

Takrat, ko sem Ti bil poslal zadnje pismo iz Singapora, gojili smo vsi prijetno nadejo, da nas bode najvišje mornarsko poveljništvo pozvalo v domovino nazaj, toda — človek obrača, ministerstvo obrne! Dobili smo povelje, podati se na otok Borneo, in risati na njegovem sévernem obrežji zemljepisno lego njegovo. Splošno se meni, da je Avstrija nameravala na tem otoci ustanoviti naselbino; to je bilo zatorej povod onemu ukazu. Z žalostnim slutenjem slabega uspeha zapustili smo dné 25. marca l. 1875 singaporsko pristanišče. Naš pot nas je vodil skozi Banka-cesto, obiskali smo Batavijo in pluli od tega kraja v Souragayo, kjer sva imela jaz in navigacijski oficir opravilo z astronomičnim opazovanjem, da sva uredila kronometer za geografsko določenje krajev, katere smo nameravali obrisati.

Do zdaj smo imeli obče dobro vreme po vsem potovanji, le huda vročina, časih celó + 38° R. nam je delala silne neprijetnosti. Dva tedna smo se mudili v Souragayi in potem kormanili v macasarsko morsko cesto, kjer se je imela pričenjati naša delovnost.

Težavnost in trpljenje v tej pogubilni morski ožini dadé se teško popisati; razumeje jih le tisti, kateri je kaj jednacega uže izkusil sam. Opresna jedila so nam pošla, in ker druzih ni bilo

dobiti, morali smo živeti dva meseca le ob vsoljeni mesenini in priprostem ladijskem suhorji. Vrhu vsega se je v tem nezdravem podnebji pokazala močvirska mrzlica, katero sem bil tudi jaz dobil, dasiravno sem bil drugo mrzlico še le malo prej prebil. Sploh so se bili nekako vsi elementi proti nam zarotili in v tacih neugodnih okolnostih se nismo mogli hitro naprej pomikati. Dné 4. maja l. 1875 smo došli k prvi točki, katero smo merili, namreč v Siboku-zaliv, na sévero-iztoki Bornea, ki je bil prej še čisto malo znan.

Da se bode to, kar bodem zdaj navedel, bolje razumelo, naj razjasnim še prejšnjo točko, namreč vprašanje, zakaj se nismo z opresnimi jedili preskrbeli, saj smo jadrali ves čas poleg kopne zemlje in bi zatorej mogli s stanovniki občevati.

Naslednji dogodjaj nas je oviral:

Sévero-iztočno obrežje otoka Borneo je neprodiren, skôro povsod nedohoden, močvirnat pragozd; malo kje stanujejo Malajci in domači otočani. Poslednjih je sicer manjšina; to je tudi mevžasto in plaho ljudstvo, a kadar vidi, da je v večini, ter da se je nadejati dobrega plena in zmage, je najhujša lopovska drhal. V tacih okolnostih ni bilo misliti, da bi si z lovom ali nakupom opresne hrane pridobili.

Kakor sem uže omenjal, pripluli smo v Siboku-zaliv in tú začeli svoja merjenja. Ker nam je začel pohajati premog, sklenili smo, na bližnjem bregi tega zaliva drva sekati. V ta namen se je poslalo na kopno 30 mož z 10 puškami (Werndlove sisteme) v vojnem čolni št. 3 pod poveljništvom mornarskega kadeta Karla marquisa de Nembrini Goncage. Možje so pridno delali do poldneva in potem počivali. Kar se 5 čolnov približa; iz teh se začne silovito streljati na naše mornarje, kateri se hitro postavijo v bran, toda morali so se lopovom umekniti, katerih je bilo kacih 80, in iti nazaj na bližnji hrib. V boji pa sta padla mornar Delgonte, smrtno v prsi zadet, in mornar Kiratz, v trebuh smrtno zadet. Močno je bil ranjen mornar Hrovat, kateremu se je desno rame razdrobilo; kvarternik Čar je bil lehko ranjen v stegno. Mrtveca so naši ljudje morali pustiti na bojišči, ranjenca so pri umikanji vzeli seboj.

Morski lopovi so si potem prisvojili naš čoln in orodje, odrezali mornarjema glave in razparali jima želodca. Z divjim vriščem in s plenom so potem zapustili bojišče. Ta katastrofa je korveto strašno vznemirila; vse je mislilo, kako se maščevati Dné 9. maja, drug dan po grozovitem napadi, poslal se je vêlik o delek mornarjev na bojišče, iskat trupel ubitih sodrugov. Toda niso jih več našli! Na bojišči smo postavili križ in po navadnem vojaškem običaji vstrélili. Ob jednem je komandant, kapitan pl. Oesterreicher pri pripognenj zastavi na krovi govoril ganljive besede zbranim mornarjem ter zmolil za mrtveca kratko molitvico. Predrzni lopovi pa so bili potegnili v sredino otoka,

kjer jih ni bilo mogoče proganjati. Zapustiti smo morali Siboku-zaliv brez maščevanja. Ali imena ubitih tovarišev smo s tem za pôzne čase ohranili, da smo zmerjeno in zrisano predgorje krstili kap Kiratz in kap Delgonte, in po obeh ranjencih smo nazvali kap Car in otok Hrovat. Tudi najdeni grebén smo nazvali z imenom ladje „Nadvojvoda Friderik".

Od Siboku-zaliva smo se podali v Sandakan-zaliv, kjer smo svoje merjenje nadaljevali, in od tod v Maluda-zaliv, kjer smo to delo dokončali. Od poslednjega kraja smo pa šli na Labuan, to je otok sévero-zapadno od Bornea, ki je zdaj v angleški lasti.

Labuan je bila v $2^1/_2$ mesecih prva postaja, kjer smo si z nova mogli hrane preskrbeti. Tri dní smo se tukaj obotavljali in potem pluli zopet v Singapore, kamor smo dné 11. junija uže štirikrat prijadrali. Kako utrujeni in bolehni smo po tej težavni ekspediciji semkaj došli, si je lehko misliti. Večina mornarjev in častnikov je bolna, tudi meni bode v kakšnem avstrijskem kopališči zopet iskati zdravja.

Daljnih povelj pričakujemo zdaj iz Beča; nádejem se, da se vrnemo v domovino.

XII. pismo.

Singapore, dné 5. julija l. 1875.

Dobili smo zatorej povelje za daljno potovanje, o katerem Ti hočem takoj poročati. To povelje slôve: Cesarska korveta „Friderik" naj se iz Singapora poda v Hong-kong, od tod v Yokahamo, od tega mesta pa črez tiho morje v Sv. Frančišek; potem naj se mimo večjih mest na zapadni strani Amerike pluje skozi Magellanovo cesto v Montevideo, Buenos-Ayres in Rio de Janeiro, od tega poslednjega kraja pa črez atlantsko morje skozi gibraltarsko cesto v Pulj. Korveta „Friderik" objadrala bode zatorej svet, zemljo. S tem se tudi moja vrnitev v drago domovino zakesní za $1^1/_2$ leto, vendar v zadostilo mi bode to, da bodem videl toliko svetá, ter se vrnem domov s ponosno zavestjo, da sem potoval okolo svetá!

Pohod pri yohorskem Maharadji.

Izv. dop. iz *Yohore*, dné 3. julija l. 1875.

Ko smo bili južni del malakske ceste zapustili in otoško skupino Broterjev imeli za seboj, zagledali smo pred sabo krasni otok Singapore (slovenski bi se reklo: Levovo mesto) z glavnim mestom tistega imena. Nekdaj je bil ta otok lastina

yohorskega kneza, a leta 1836 ga je moral prepustiti Angležem za letno nagrado 1000 funtov sterlingov. Praktični duh Angležev je Singapore v kratkem časi povzdvignil v naselbino, ki daje precejšnji dobiček, in mesto samo je postalo jedno prvih trgovskih mest iztočne Azije. Med kopno zemljo malaškega polotoka in otoka singaporskega je kanal yohorski, oblivajoč glavno mesto tistega imena, ki stojí na južnem otoki Malake, in velik del malo znanega kraljevstva yohorskega Maharadje. Ta samostalna kneževina seza do 5° séverne širine in obseza ves od te stopinje južno ležeči del polotoka Malake, ter 80.000 stanovnikov malajskega in mongolskega plemena.

Na uradno povabilo Maharadje kormanili smo s svojo vojno ladjo od Singapora proti Yohori. Objadrali smo iztočno stran Singapora in pripluli v dveh urah v yohorski kanal. Pogled na obale tega malo obiskovanega kanala je krasen. Na levi rôci je otok Singapore z neizmernimi gozdi palm in poprovih dreves; le sem ter tija se vmes vidi nizko poslopje z angleško zastavo (to so angleške policijske štacije). Na desni rôci je polotok Malaka s svojim malo obdelanim prirodnim stanjem. Skôro se obala Malake razjasni, in tú in tam se pokaže izmed orizovih (rajževih) in pamukovih (pavoljnih) pólj hišica, katere stavbarski slog kaže, da biva v njej dolgokitast „sin nebes“ (Kitajec). Kar tovarnični dimnik najedenkrat iznenadeje naš pogled. Ko bližje pridemo, zagledamo veliko tovarniško poslopje, in iz nakupičenih desák smo sklepali, da je to parna žaga. Glejte no, smo vskliknili, v yohorski kneževini parna žaga!

In še čudovitejših stvari smo videli, kar nas je prepričalo, da je naobraženost kneževa podlaga omiki in napredku v deželi. V bližini omenjanega tovarniškega podjetja je bilo 300 koč in hiš, po nekoliko malajskega, po nekoliko kitajskega sloga: to je bilo glavno in prestolno mesto yohorsko. Broji okolo 6000 stanovnikov, in polovica je Kitajcev, katerih naseljevanje modri Maharadja pospešuje Zapadno od mesta, blizu morske obale dviga se na mali visočini z ozirom na ondotno podnebje prav primerno zidan grad, bivališče kneževo. Svoja sidra smo pognali v morsko dno in 21 topov je pozdravilo indijsko kneževino. Skôro potem sta nas na ladji obiskala dva Angleža, kneževa ministra, ki sta nas v njegovem imeni takoj povabila v grad. Poslužili smo se tega vabila in z različnimi občutki stopili v knežev grad. Ministra sta nas privêdla v salon, kjer knez vzprijemlje goste in ki je bil po najfinejšem evropskem okusi urejen, in naznanila naš prihod „Njega Visokosti“, katere smo pričakovali s silno radovednostjo.

V tem smo se kratkočasili z ogledovanjem krasnega „albuma“, v katerem so bile slíke vseh vladarskih rodovín vsega svetá, a skôro nas je zmotilo šumêče odpiranje vrat, skozi katera je iz

svojih soban prišel knez yohorski Maharadja. Mož ima kacih petdeset in nekaj let, poteze njegovega rujavkastega obraza so prav prijetne, in zastonj išče človek v njih malajskega pokolenja. Njegovo lepo glavo obsipljejo črni kódri, med katerimi se uže lehko opazi kak siv lás; močne, velike, sicer tudi uže dvojnobojne brke obdajajo napete ustne, in za njimi se svetijo krasni bisrnati zobjé, katerih tukaj navadno žvečenje beteljna še ni pokvarilo. Cvrsto teló je precej rejêno, oblečen je pa knez v sivo, zakapčeno suknjo, izpod katere se je lesketal malo vijoličasti telovnik. Hlače so bile tudi sive barve, kamašne vijoličasto-baržunaste in črni črevlji so imeli srebrne zapone. Na glavi, katera je vedno pokrita, čepí višnjevo-baržunasta kapica, ovita s črnim baržunom. Njegova zvunajnost ne znači prav nič kneza; tudi pri največjih svečanostih ne nosi druzega, nego na prsih dva ali tri zlate križce. Gizdavost in baharstvo, kar drugi indijski knezi tako zeló ljubijo, to je pri njem zadnje. Na prvi hip me je osupnila nepričakovana prikazen. Moja glava si je bila yohorskega kneza vse inače naslikala, in zdaj se mi je videlo, da stojí pred mano imovit, trebušat hišni oča, ali pa domač, vpokojen general. Po končanih poklonih ponujale so se nam krepčalne jedí in pijače, knez se je z vsemi prav ljubeznjivo pogovarjal v angleškem jezici in nas napósled na obed povabil. Z največjo prijaznostjo se je potem sam ponudil, da nam hoče osobno kazati vse znamenitosti v Yohora bližnji okolici, da nam čas do obeda mine na prijetni in koristni način. „Njega Visokost“ nam je pokazal najprvo parno žago. To veliko tovarništvo, kjer je delalo okolo 1000 ljudí, največ kitajski Kulisi, izdeluje stavbarski les iz obilega drevja, ki se dovaža iz bližnjega prvotnega gozda. In to ima dvojni namen, prvič: da se poseka prvotna šuma, drugič: da se pridobí dovolj zidarskega gradiva za zidanje hiš Kitajcem, ki se v veliki množini naseljujejo. Največje službe v tej tovarni imajo Angleži. Hodili smo še malo po mesti okolo, potem nas je izpremil v palačo, ki ima služiti za kronanje glavarjev, katera pa še ni dovršena. Zidana je v arijskem slogi in znotraj tako krasno opravljena, da vse svedoči o umételjniškem okusi gospodarjevem. Potem smo se podali od mesta proti morskim obalam, kjer smo bili na novo iznenadejani.

V svoje veliko začudenje smo videli tukaj, v tej puščavi, v deželi, katere niti zemljepisne knjige ne poznajo, ali jo med nekultivirane države štejejo — dve lokomotivi! Knez nam je razlagal, da namerava železnico napeljati v notranje pokrajine, da bi se v te slabo obljudene okraje ljudstvo naselilo. Angleški inženêrji vodijo to delo. Tla ne prečijo te nakane, malo oviro pa delajo novčne razmere kneževe. Vendar angleški inženêrji si znajo povsod pomagati, tako tudi tukaj. Kakor je pri nas železniška drága iz železnih šin, tako je tam iz trpežne vdelane (inpregnovane) hrastovine sestavljena, kar storí, da vozovi skôro nikoli ne zdrknejo. Železniški tir je še le malo milj dodelan, in bode do

popolne izvršitve treba še nekoliko let. To je železnica iz lesá v Yohori.

Vdeležili smo se tudi vožnje za poskušnjo pod vodstvom angleških inženérjev. Vsi smo bili nagnéčeni v jedno lokomotivo. Ko smo se vrnili na kolodvor, ki je samo za silo postavljen, bili smo vsi črni od sâj. Sram nas je bilo in v zadregi se vračamo v knežji grad. Toda čim bolj se gradu bližamo, tem komičnejši smo bili. Saje so se zaradi potu začele po obrazi in vratu razlivati, morali smo se še z rokami braniti pred mnogobrojnimi mušícami — tako, da smo bili bolj umazani, nego kateri si bodi dímničar pri nas.

Hitro smo prekoračili lep, po angleškem vzórki narejen park, ležéč za gradom, in si nismo mogli ogledovati še velikanskih slonov, ki so se po njem izprehajali. Knez nas je vèl v sobo za tujce, kjer smo zopet salonsko osnažili svojo obleko. Malajca smo pa poslali na ladjo, da nam je donesel potrebnih ščetí, mjila itd. Polagoma se je zbrala vsa potovalna družba in tudi angleška mornarska častnika v prav prijetni verandi. Točno ob 7. uri je došel v naš okrog knez, in nas povabil v obednico. Stopili smo v dolgo dvorano, kjer je bilo vse polno mramornatih stebrov in stene tudi iz mramorja. Velika, dragocena zrcala s prekrasnimi okviri so visela po stenah vkrog. V sredi je stala dolga, pokrita miza, na njej mnogo zlatih in srebrnih vaz, z dehtečimi cvetlicami. Večina namiznega posodja je bila od zlatá in srebrá.

Zasedli smo nam odločene sedeže, in ko so se bili še nekateri angleški inženérji, Malajci in Kitajci — prve osobe kitajske — sešle, začel se je obed. Podrobnosti te velikanske lukulske pojedine ne bodem omenjal, samo to povem, da so bile na razpolaganje najboljše jedi angleške in francoske kuhinje. Pili smo najfinejša evropska in azijatska vina iz zlatih kozarcev. Knez sam pa je med vsem obedom pil le vodo, držeč se trdno svoje mohamedanske vere; zato tudi ni bilo čuti napítnic. Tudi baržunasto kapico je imel ves čas na glavi. Ko se je pomizje (dessert) pričenjalo, postajal je razgovor živahnejši, sploh se je nam vsem vzbudila dobra volja. Kakor na povelje je umolknila družba, kajti oglasila se je bila instrumentalna godba, ki je svirala najprvo avstrijsko cesarsko pesem in potem angleško himno. In dalje so se v kratkih stankah godla dela Straussova, Offenbachova in Wagnerjeva. Vse točke so se odobravale s ploskanjem, kar je knezu jako dobro délo.

Ker smo bili željo izrazili, da bi si kapelo ogledali, odvedel nas je Maharadja v izprednjo sobano. Jedva so godci svojega kneza zagledali, takoj so zazvéngnili yohorsko himno. Godba je imela 80 mož, sami mladi, inteligentni Malajci, naobraženi v godbi pod vodstvom angleškega kapelnika. Vsi so bili v bagrenih uniformah. Dasiravno je virtuoznost kapele še majhna, vendar je čudovito, da so ti ljudje, udje malo naobraženega národa, v godbi toliko se izurili, in sicer v jednem samem leti. Z živahnim odo-

bravanjem smo se knezu zeló prikupovali in ga spodbujali, naj dalje tako čvrsto skrbí za umételjnost in naobraževanje svojega národa. Ko smo uže precej časa godbo poslušali, poslovili smo se z vso vljudnostjo od kneza in se vrnili na ladjo. Knez je pri tej priliki zeló obžaloval, da nas ne more na lov tigrov povabiti, ker se tako kratek čas mudimo. A kadar ga zopet obiščemo, skrbeti hoče, da nam tudi to veselje pripravi. Se vé, da se to ne bode moglo nikoli več zgoditi. Drugo jutro je prišel on nas obiskat, ogledoval si ladjo in naše ljudí, kar mu je vse bilo jako po volji. Prav zadovoljen je zapustil korveto in 21 strélov mu je poslalo zadnji pozdrav. Ladja pa je dalje odplula in Yohoro zapustila za vselej.

XIII. pismo.

Sv. Frančišek v *Kaliforniji*, dné 20. oktobra l. 1875.

Tvoji poslednji pismi dné 4. in 22. avgusta sem resnično vzprijel. Zadnjič sem ti pisal iz Azije, iz Singapora. Zakaj Ti od takrat nisem mogel več pisati, razvidel bodeš iz naslednjih vestî.

Sredi meseca julija zapustili smo Singapore in se podali v Hong-kong. Na tej progi sem zbolel in dobil tako močan revmatizem, da se z nijednim udom niti geniti nisem mogel. Tri dní smo se mudili v Hong-kongi in potem podali v Yokahamo. Ker me niso dovolj zdravili, ni mi kar nič odleglo, kajti jedinega leka proti revmatizmu, parne kopeli, ni dobiti v vsej Aziji. Bolan sem moral pač na ladji ostati. In ko smo dobili povelje iz Yokahame podati se v Sv. Frančišek, tudi meni ni druzega preostajalo, nego s svojo boleznijo, v postelji ležeč, podati se na daljno potovanje črez veliko morje. Dolgih 40 dní smo v to potrebovali, in misli si, 40 dní plavati med vodo in nebom! — Dné 6. oktobra prišel sem napósled prav zeló bolan v Sv. Frančišek, kjer so me izkrcali. Hoditi mi ni bilo moči, zato so me nesli na kopno. Zdravi me tukaj nekov nemšk zdravník, kateremu za to plačujem po 8 gold. na dan. Rabijo mi pa pridno parne kopeli, katere so me uže precej okrepčale.

Do konca tega meseca ostanemo v séverni Ameriki; potem odpotujemo v Valparajso v južni Ameriki. Mislim, da bodemo za to potovanje zmudili dva meseca dní.

O društvenih razmerah v Kaliforniji.

Večkrat sem bral po nemških in slovanskih novinah poročila o slovanskih društvih v Sv. Frančiški. Ker sem dlje v tem

mesti bival in z veliko pozornostjo opazoval vse, kar se tiče mojih tam naseljenih rojakov, zato mi je mogoče, o tej točki obširnejše spregovoriti ter naopačne misli in dopise pojasniti in popraviti.

Kakor v vseh amerikanskih ljudovladah, tako se tudi v zjedinjenih državah v trgovskem občili na različnost stanov kar nič ne ozira. Razloček se dela samo v oziri večje ali manjše imovine pri družabnem življenji. Tudi v Kaliforniji se nahaja novčna aristokracija, imoviti srednji stan in priprosti siromaški stan, in ti so v nekaterih ozirih popolnem ločeni med seboj. Potreba se je tudi tukaj pokazala, društva ustanovljati, in ta imajo to posebno znamenje, da so vsi udje le jedne gori omenjene vrste stanov. Največje število v Sv. Frančiški naseljenih Jugoslovanov, ki so Dalmatini in Istrijani, spada v tretjo stanovsko vrsto. Pečajo se s trgovino in ribštvom. Imajo ob dolzem obrežji (Quai) neznatne prodajalnice in krčme, tako zvane Boarding-Houses, ki pa niso na najboljšem glasi. V boleznih zadeva te naše izseljence velika siroščina. To je napotilo Dalmatine, da so si v takšen namen osnovali l. 1868 „Dalmatinsko ilirsko društvo v podporo bolnikom.“ Vendar udje temu društvu niso zgolj Jugoslovani, nego tudi drugi Avstrijci iz tretje stanovske vrste. Pri njih zborih se vrté pogovori največ o podporah bolnikom, in se govorí večinoma v angleškem jezici, v katerem so tudi društvena pravila sestavljena. Društvo ima tudi slovenske in italijanske knjige in novíne, katere se dajejo največ bolnikom, v čitanji veščim. Naročujejo se v Zagrebi in pri družbi „sv. Mohorja“ v Celovci. Večkrat se vnamejo kaki prepiri med družabniki različnih národností. Ako se posreči družabniku tacega društva, da si pridobó večjo imovino, tedaj navadno iz njega izstopi, zapustí mu kako darilo in se drugemu pridruži, kjer mu z ozirom na njegovo boljše gmotno stanje bolje vgaja. Če se je takov ud posebno velikodušnega skazal, takrat ga izvoli društvo častnim družabnikom ali društvenim zaščitnikom. Na čast naših izseljencev moram povedati, da jim domoljubje v srci ni ugasnilo, dasiravno se morajo v tujini večkrat z neusmiljeno osodo hudo boriti. Jedva je l. 1875 cesarska korveta „Friderik“ sidra zabodla v dno, to je bila prva avstrijska vojna ladja v Sv. Frančiški — uže so udje onemu slovanskemu podpornemu društvu korveto kar prepluli in s svojimi oskromnimi močmí vse storili, da bi došlim svojim rojakom tú v novem sveti napravili prijetne čase. Mornarjem, ki so bili največ Dalmatini in Istrijani, napravili so celó plesno zabavo. Toliko o avstrijskem podpornem društvi v Sv. Frančiški.

Drugih slovanskih društev tamkaj ni. Močno so sicer v Kaliforniji zastopani Cehi, pa več v tovarniških krajih po kantonih, nego v glavnem mesti. Urojêna prebrisanost je njim pripomogla do večje imovitosti in celó do bogastva, nego njih južnim sorodnikom, tako da spadajo skôro vsi v prvo ali drugo stanovsko vrsto. Mala češka društva so po nekaterih kalifor-

nijskih okrajih. Žalibog pa se pogrešajo društva ali druge naprave, po katerih bi se gotovega pogina obvarovali tisti avstrijski izseljenci, katere so brezvestni agenti semkaj zapeljali in ki so tukaj večkrat prišli v največjo revščino.

Mnogokrat se mi je pri mojih izprehodih po Sv. Frančiški pridružil takov izseljenec in mi tožil svojo nesrečo. Na moj najboljši sovèt, naj se obrne na avstrijskega konzula, odgovorilo se mi je navadno: „Pomagaj si sam, potlej ti bode še le konzul pomagal!“ Pomoči potrebnih avstrijskih izseljencev ondi konzul ali celó nič ne zaslišuje, ali jih pušča z rameni migaje brez podpore. Kako je to mogoče, da ima Avstrija v mesti, ki ima več tisoč svojih podložnikov, tako slabo zastopstvo? V Sv. Frančiški je avstrijski zastopnik véliki trgovec F. Mücke, in ima samo naslov „konzul“ (ad honores). Od avstrijske vlade dobiva jedva toliko odškodnine, da poravnava pisarniške troške. Da se tak konzul, ki je itak v prvi vrsti le trgovec, za avstrijske izseljence malo briga, je lehko razumljivo. Nedoumno pa nam je, da avstrijska vlada v Sv. Frančiški mnogim tamošnjim Avstrijcem ne namesti stalnega in pravega konzula, ko ima n. pr. naša vlada v Shanghaji (na Kitajskem), kjer je le 5 Avstrijcev, generalnega konzula s podložnimi uradniki, ko ima dalje v vseh večjih mestih iztočne Azije prave konzule, katerim na čeli je ministerrezident, kar stane Avstrije na leto okolo 50.000 gold., dasiravno je po vsej iztočni Aziji jedva 30 avstrijskih podložnikov in če tudi je dobiček, ki ga ima naša država po tem drazem zastopstvi v političkem in trgovskem oziri silno majhen, kajti v letih 1874 in 1875 je bilo došlo v iztočno-azijatska pristanišča samo 6 avstro-ogerskih trgovskih ladij s 3000 tonami.

Amerikanski glas o naši korveti „Friderik.“

(Izjava kalifornske „Staats-Zeitunge“ dné 14. oktobra l. 1875).

Omenjane novíne pišejo tako-le: „Ker je bil častniški „corps“ korvete tako prijazen, da je nam izročil silno zanimivo poročilo o osodi in izkušnjah nje dosedanjega potovanja, katero (poročilo) smo v zadnji številki priobčili, zato si nismo mogli kaj, da ne bi se bili za ono poročilo osobno zahvalili in ob jednem si tudi ladje same ogledali. Predno smo se pa podali na krov došle avstrijske ladje, šli smo k avstrijskemu konzulu, g. Mückerju, katerega smo prosili za nekoliko priporočilnih vrst. Tukaj pa smo ravno naleteli na 2 poročnika korvete, na Jos. Lehnerta, ki nas je z največjo ljubeznjivostjo povabil, da bi ob 12. uri došli na obrežje Str. Whart, kjer bode nas čakala parna barka. Ob določenem časi smo prišli tija, odjadrali točno in v 10 minutah smo bili pri korveti „Friderik“, ki se je bila sicer 1½ milje od mesta ustavila.

Poveljnika ladje ni bilo doma, ali gospodje častniki so nas vzprijeli z največjo in najprisrčnejšo prijaznostjo. Ko so bili nas z jako okusnim zajutrkom pogostili, vodili so nas okrog po ladji, nam vse razkazovali in na vsako naše vprašanje so odgovarjali z največjo radostjo. Ladja ima s častniki vred 250 mož, teh je okoli 70 Nemcev, 10 Ogrov, 30 Istrijanov in 140 Dalmatinov. Avstrijsko mornarstvo nima, kakor navadno druge države, mornarskih vojakov na svojih vojnih ladjah, nego mornarje, a ti se, predno jih vzamejo na ladjo, na kopnem vojaški vadijo šest tednov. Potem se izberó še posebno taki, kateri so v topničarstvi izvežbani, da morejo poleg mornarske službe opravljati tudi topničarsko. Potem se na ladji mornarji vadijo razven v mornarskih znanostih tudi v streljanji s puškami in v borenji, učí se tudi še brati in pisati. Ali pri tem se z vojaci lepo ravná. Tudi hrano imajo izvrstno, kar se je videlo na zadovoljnih obrazih obrazih in na ljubezni mornarjev do svojih prednikov. Kazni za kakšne prestopke so prav majhne. V tem ko vojnike na kopnem devljejo n. pr. za tri dní v zapor, odtegne se mornarju samo vinska porcija za jeden dan. Kakor so nas gospodje častniki zagotavljali, dosežejo s to krotkostjo in ljubeznijo pogostoma več, nego li drugi z vso trdosrčno ostrostjo.

Na ladji je 12 topov Wahrendorfove sisteme, s katerimi je sicer prav lehko ravnati, lehko basati in zažigati jih, vendar se bodo zdaj namestili s Krupovimi topovi iz grodlja. Prvi topovi neso po $2^1/_2$ morski milji daleč; ž njimi se je korveta „Friderik“ pri Visi l. 1866 prav dobro obnesla. Ročno strelno orodje so puške Werndlovega stroja. — Ladja je, kakor uže znano, na potovanji okolo zemlje. Največji in najzanimivejši del svoje daljne poti je uže dovršila. Tukaj ostane še do dné 23. t. m., ker se mora nekoliko popraviti, in ker čaka na pošto. Od tukaj se podá v Valparajso, skozi Magellanovo ožino v Bueros-Ayres in dalje v Rio de Janeiro, potem pa naravnost v Gibraltar. To bode zadnja postaja, predno se vrne v staro ljubo domovino. Pulj je nje stalno bivališče, od kodar se je bila tudi v daljni svet podala. Drugo leto, zatorej črez 2 dolgi leti vrnila se bode še le nazaj. Vožnja od tod se bode vršila z jadrami zato, da se mornarji v tem vadijo, in da ni treba na mnogih krajih ostajati zaradi dobivanja premoga. —

Vsi gospodje častniki, zdravniki in kadeti bili so silno ljubeznjivi in prijazni, ter so znanstveno jako naobraženi, tako, da more človek avstrijsko mornarstvo, katero ima take zastopnike, posebno spoštovati, in da je pravo veselje, s tacimi gospodi se pogovarjati. Žalibog, so ure zabave hitro minule in ostal nam je samo prijeten spomin na še prijetnejši čas ljubeznjivega pogovarjanja.“

XIV. pismo.

Valparaiso, dné 30. januarja l. 1876.

Da Ti uže 2 meseca nisem pisal, vzrok temu hočem danes odkritosrčno povedati. Kakor Ti je znano, ležal sem v Sv. Frančiški bolan za revmatizmom. Ozdravil sem se bil pa toliko, da sem se mogel dné 1. novembra l. 1875 zopet vkrcati v korveto „Friderik“. Smoter našemu daljnemu potovanju se je določil z mestom Valparaiso, do katerega smo potrebovali 63 dnî. Jedva 8 dnî smo po morji se vozili, ko me napade zopet stara bolezen, katera me ves čas — 2 meseca — kar nič ni zapustila. Ko sem došel v Valparaiso, shujšal sem bil do kostî in zdravniki so mi uže prorokovali, da je smrt blizu. Misli si zatorej moje žalostno stanje; tako daleč od Tebe in svojih dragih, tako daleč od domovine — in smrt pred očmi. Dné 3. januarja so me v Valparaisi vendar še živega izkrcali in izročili prijazni družini v postrežbo. Mislim, da le želja, domovino in svoje drage sorodnike in prijatelje še jedenkrat videti, obvarovala me je strašne smrti — v tujini. Toliko sem vendar okréval, da morem vstajati in mi zopet rabijo vsi udi. Korveta „Friderik“ je pa tačas zopet odplula in mene tukaj samega pustila, dôkler se ne ozdravim. Upam, da se do meseca marca toliko okrepčam, da bodem s kako potovalno ladjo za korveto „Friderik“ se vozil, ter da se v Rio de Janeiri zopet vkrcam na našo ladjo.

Punta Arenas, najjužnejše mesto na zemlji.

Čestite čitatelje utegne zanimati, kakšno je najjužnejše olikano mesto naše zemeljske óble. V naslednjih vrstah bodem poskušal kratko obrisati mesto in njega stanovnike, in sicer po svojih skušnjah, kolikor mi je bilo namreč mogoče v kratkem časi svojega bivanja seznaniti se z ondotnimi razmerami.

Kar je Hammerfest séverni zemeljski poluti, to je Punta Arenas južni. (Na angleških zemljevidih ima tudi ime: Jandy-Point). Dasiravno je Punta Arenas 20 širokostnih stopinj bližje ravniku, nego Hammerfest, je vendar le najjužnejše mesto, katero ima še malo civilizacije. Njegova lega je na najjužnejšem ostrogi južno-amerikanskega kontinenta v precej razširjeni ravnini, katero obdajajo na iztočni in zapadni strani velikanski snežníki; proti severju se razprostira v malo znane pokrajine južne Patagonije, a na južni strani mejí na Magellansko morsko cesto, ob kateri tudi stojí. Pogosti viharji, megla, sneg vse leto in bližina snežníkov, to so vzroki, da je podnebje prav neugodno

in neprijetno, nezdravo se sicer ne more reči, a strpljivo samo za tistega, kateri je primoran, tukaj iskati kruha. To postajo so Chilci (Šilci) ustanovili v pomoč morskim potovalcem. Tukaj so namreč velike nevarnosti zavoljo raznih morskih škrbín, zavoljo goste megle, močnih morskih tokov, hipoma rastočih močnih vetrov in zavoljo pomanjkljivih mornarskih zemljevidov. Ladje so pogostoma nesrečne v Magellanski morski ožini in v Smithskem kanali navzlic temu, da je dosta svarilnih znamenj nastavljenih. Take nesrečnike pa zadene prav žalostna osoda, kajti v roko pridejo krvoločnim lopovom, patagonskim Indijanom in Ognjezemcem, bivajočim v teh krajih. V obrambo teh nesreč so Chilci ustanovili Punta Arenas. Ob jednem pa tudi zato, da bi si pridobili kaj pravice do Patagonije, kajti po njej hrepené tudi argentinske republike. Pri tej priliki ne morem zamolčati dogodka, kateri kaže, kakšne nevarnosti so za nesrečnike, ako se razbije ladja v Magellanski morski ožini. Naslednji dogodek se je pripovedoval v Valparajsi za mojega ondotnega bivanja, ter vzbujal vélik šum in nemir. L. 1856 je bila nemška trgovska ladja tú razbita; popotniki in vse drugo osobje, 30 duš, rešili so se na obrežje. Med popotniki je bila jedna sama, 16letna gospá s svojim dojencem in soprugom, nekim Nemcem, čegaver sorodniki so bivali v Valparajsi, kamor je bila tudi ladja namenjena. Jedva so se bili nesrečniki otéli morskim valovom, napadla jih je divja indijanska četa. Vse možé in starčke, tudi nedolžno dete so brez usmiljenja poklali, samo mladi gospé niso ničesar storili, ampak jo vlekli seboj, da so jo poznejše izročili mlademu indijanskemu poglavarju kakor dél plena. Nedavno pa, namreč l. 1876 so ujeli blizu Valdivije kardelo Indijanov, med katerimi je bila tudi žena kavkaskega plemena. V slabi nemščini je pravila sodnikom zgodovino svojega življenja, iz katere se je zanesljivo razvidelo, da je tista ženska, katera je bila pred 20 leti uplénjena, in po kateri so nje sorodniki in mož kakor po pokojnici britko jokali. Dovolilo se jej je, da se lehko k svojim sorodnikom vrne, ki so še živeli v Valparajsi, ali ona je to ponudbo odločno odbila, rekši, da ima uže mnogo otrók in vnukov, katerih noče zapustiti. Pustilo se jej je, da je šla zopet v divjost med Indijane, kajti bila se je tudi sama uže poindijanila. To je dejansko, čisto resnično poročilo in fotografski sliki te gospé v svoji indijanski opravi se je v Valparajsi vse prav zeló čudilo.

Taki in jednaki napadi nikakor niso redki. Od kar je Punta Arenas ustanovljena in od kar chilske ladje po Magellanski cesti križajo, je sicer nekoliko boljše. Še to mesto samo so bili Indijani napadli, no, pa se jim ni posrečilo, česa pridobiti. Vredno je omenjati taktike, katero imajo Indijani pri tacih napadih. Da ne bi se njih pravo število izvedelo, plazijo se po gosje drug za drugim tako, da vsak zadnji stopa v stopnjice sprednjega. Na tisti način se tudi vračajo od svojega plénenja, pri katerem si naberó

govéd in kónj. Proganjajo jih malokdaj, ker se ne vé za moč indijanske lopovske čete in ker se je proganjalcem teh divjakov uže dogodilo, da so morali prepustiti svojo glavo divjakom. Večkrat pa se spuščajo Indijani tudi v prijazno občilo s stanovniki Punta Arenas, menjajo konje, goveda in kožuhovino za drugo blagó, izlasti za tobak in strélna orožja, katere reči tako ljubijo kakor severno-amerikanski Indijani.

Tudi za časa mojega bivanja v Punta Arenas došlo je 300 Indijanov, ki so prignali goveda in konje sabo. Ko so bili goveda oddali, zaséli so male svoje konje in vihrali v divjem skoki proti notranjim pokrajinam.

Punta Arenas ima v obče značaj naselbine kaznjeválnice, kar je tudi v resnici. V lesenih bajtah in poleg prizidani vojašnici je 300 kaznjencev in 100 vojakov, chilskih pešcev; to je gotovo slaba posadka za varstvo naselbine in za nadzorstvo kaznjencev. Poslednji rabijo, kolikor je le mogoče, za obdelovanje polja, za zidanje kolíb in za druga dela. Mesto ima 200 lesénih nizkih kolíb, večje poslopje za bivališče guvernêrja (poveljnika), cerkvico in nekatere podružnice, (magacine) chilskih trgovcev.

Stanovnikov je vseh skupaj s posadko in kaznjenci vred okolo 1000, in vlada jim chilski guvernêr. Stanovniki so največ Chilci, nekaj Nemcev, nekaj Angležev — in, oj čudésa! tudi dva Jugoslovana, porojena Dalmatina, od katerih jeden próda žganje, a drugi ponuja slabe fotografije Ognjene zemlje in tamošnjih ljudí potnikom za neizmerno visoke cene. On je namreč jedini fotograf na Punta Arenas. Peča se ljudstvo z ribštvom, próda gvano in kože morskih psov; dalje s prodajo raznega živeža mestnim stanovnikom in ladjam, tukaj se ustavljajočim. Za kurjavo in za parobrode skrbé premogove zaloge. V tem najjužnejšem mesti je še zanimiva zbirka orožja in orodja patagonskih Indijanov in Ognjezemcev. To zbirko ima Angléž, ki je jedini zdravnik in lekár v tem mesti. Še sedanje lice te kolonije ni prav veselo, bodočnost kaže pa še slabše, kajti ako se ožina Panama prekoplje, bode Punta Arenas zopet neznatno mesto, vendar še vedno za mornarje toliko važno, kolikor séverni Hammerfest v Skandinaviji.

XV. pismo.

Montevideo, dné 13. marca l. 1876.

O svoji bolezni, revmatizmi, poročal sem Ti uže zadnjič. Ozdravil sem se bil vendar do dné 1. marca precèj, čeravno me je tudi desno okó hudo bolelo. Zahvaliti se imam za to, da sem se vendar okrepčal, nemški rodovini, katera mi je v Valparajsi tako izvrstno stregla.

Dné 1. marca vkrcal sem se na angleški pasažirski parobrod, kateri me je danes pripeljal v Montevideo. Med potom sem imel zopet nesrečo, ter z nova zbolel na desnem očesi. V srečo je bil prijazen zdravnik na krovi ladje in ta mi je pomagal iz nevarnosti, vendar nosim še vedno zavezano okó; to je tudi vzrok slabi pisavi tega pisma. O tebi nisem pač uže dolgo čul nikakoršnega glasú. To je, se vé, lehko razumljivo. Ti adresuješ pisma na korveto „Friderik“, katero sem pa jaz v Valparaisi moral zapustiti. Kadar dojdem zopet na našo ladjo, Ti pišem takoj. A kar sem doživel na svojem daljnem potovanji okolo zemlje, o tem Ti bodem z živo besedo obširno poročal.

XVI. pismo.

Gibraltar, dné 3. januarja l. 1876, na krovi ces. korvete „Friderik“.

Tvoja pisma od dné 22. januarja, 10. in 22. aprila sem danes vzprijel. Jaz Ti pa od Montevidea dalje nisem mogel pisati, kajti 78 dní smo potrebovali od imenovanega mesta do Gibraltarja. Med potom po atlantskem morji v Evropo smo se bili sicer ustavili v Punto Delgada na otoci St. Miguel, (ki je jeden azorskih otokov,) ker nam je živež pošel, a od tukaj ni bilo poštne zveze, da bi Ti bil mogel poslati vsaj kratko poročilo. Moje zdravje je sicer nekoliko boljše, toliko, da ravno ne polegam; ali da se popolnem ozdravim, treba, kakor mi zdravniki sovétujejo, dati slovó mornarstvu in okrevati v domačem podnebji. Prve dní meseca julija, upam, da se vrnem iz Pulja v preljubo mi domovino, katere uže tako dolgo nisem videl.

Iz pótne torbe.

Priobčil Fran Erjavec.

Obáliti, obálim, v. pf., = prevŕniti: ob-valiti. Vas Krn.

Obáriti se, obárim se, v. r. pf.: mleko se je obárilo, rekše, zgrízlo ali zajédlo se je. Sóška dolina. Namesto: ob-váriti: variti, kochen.

Obdán, i, f., tudi: *Obdánja* f. = dnína = mezdà, der Tagelohn: kolikor se komu plačuje „ob dnevi“ ali na dan. Na Tolmínskem.

Obéd, a, m. Júžina, Mittagmal. V Rêziji. — Srbski: objed, m., Mittagmal, staroslov.: obědŭ, m. prandium, coena: objéd. V Laščah imajo kmetje v postni dan, v katerem zjutraj nij kosíla, prvo jéd ob 11. uri do pôlu dné, ter jo imenujejo: obédo, n. Tam svoje razne jedí takó razlóčajo: kosílo, n. (ob nepostnih dneh zjutraj mej 7. in 8. uro), júžina, f. (jéd o pôlu dné), večérja, f. (jéd zvečér); vrhu tega se kôscem, mlatíčem, terícam in sploh težákom daje: dojúžnik, m. (mej kosílom in júžino), mala júžina, f. ali: málica, f., das Vesperbrot, (mej júžino in večérjo); nemška beseda: Jause f. je od slovanske: júžina. Mencì (ljudjé, ki svojemu sosédu zastonj „menó“ prosó) dobivajo: povečêrek, rka, m. (jéd po večérji), ker se prosó mane samó po nôči. Beséda: zájtrŭk, tŭrka, m., das Frühstück, nij znana; a pastirji zgodaj zjutraj, kadar ženó past živíno, s sobój dobivajo vsak po velíko urézanico kruha, in to se imenuje: frúštŭk, štka, m., ter beséda: kosílo za „Mittagmal“ rabi kmetu samó tedàj, kadar govorí o poldanskej pojédini gospodskih ljudíj: v grad je na kosílo povabljen. — Korošču je: mávžina, f., to, kar je Kranjcu: mála júžina, ter mislim, da je trebé pisati: „máužina“, in da „ma“ tukaj, kakor tudi povsod drugód, v slovenščini stojí namesto „pa“: páberek m., die Nachlese, paróbek itd.; kajti srbski je: pàužina, f., das Vesperbrot, ruski: páužinŭ, m., páužina, f., das Vesperbrot, in slovenščina ima: klén (klěn), m.,

poleg: maklèn, léna (makléⁿ), m., Feldahorn; srbski: klèn, klìjen, kun, m., poleg: màkljen m., Feldahorn, ruski: páklenŭ, m., tatarischer Ahorn; zatorej: máužina in: páužina, kakor: maklen in: paklen, ter kaže, da maklen in paklen znači: uneigentlicher Ahorn, dem Ahorn ähnlicher Baum. Kar se tiče srbskega lica: kun, poleg: klèn, klìjen, primeri slovenski: blén (bléⁿ) m., das Bilsenkraut, k srbskemu: bun, m., búnika f., das Bilsenkraut.

Oběla, f., tudi: *obél*, *obéli* (běl-), f. = zabéla; *obéliti* = zabéliti, würzen, condio. Sóška dolína.

Oblátovec, *vca*, m. Oreh, imejóč na sebi še zêleno lupíno. Sóška dolína. Glej: brkánec. — Težka beseda, ker druga naréčja nemajo nič tacega. Laščanu je: oblêkovec m., zelena oréhova „lupína“, a ne ves oreh, ter izréka se takó, da nij védeti, ali je treba pisati: oblêkovec, ali: obljákovec, ker tudi „bljá“ bi v Laščah slúlo, kakor: bljê, blê, ter pómneti je nemški glagol: blatten, abblatten, obrati, osmukati lístje.

Oblátovlje, *a*, n. (oblatovje). Zêlena lupína (oplodje) pri oréhu. Sóška dolína. Priméri: oblátovec.

Oblíca, f. Kúhana drôbna répa. Goriška okólica; Lašče in drugód.

Oblín, *a*, m. Nerazcépljen, zatorej še óbel krlj ali hlód. Vas Krn.

Oblódva, f. Píča svínjam ali krávam, z otróbi ali sè slabo móko umêšana. Sv. Péter pri Gorici. — V Laščah je to: oblóda f.

Obnášanje, *a*, n. Cerkvéni gód; Kirchweihfest. Na Št. Vidski gôri; po Ipávskem in po Krasu.

Obójki, *ov*, m. pl., a tudi: *obójek*, *jka*, m. Krpe, ki se obúvajo v črevlje; der Fusslappen. Namésto: obvójek: ob-viti. V Čičih ter v njih slovenskih sosédih po Istri. — Laščanu je to: onúča f., tudi samó: núča f.; staroslov. onušta f., calceus; ruski: onuča f., der Fusslappen; češki: onuce, f. sing. Podstava je: u-ti, anziehen (ob-u-ti, iz-u-ti), in zatorej: o(n)ušta namesto: o-u-tja, kajti „n“ je vtaknen, da maší zév; priméri: snêsti aufessen, staroslov. sŭ(n)ěsti, namesto: sŭ-ěsti.

Obráselen, *selna*, m., die Narbe. Vas Krn; a na Vrsnem: obráslek, selka, m., die Narbe. — V Laščah se Narbe imenuje: obrúnek, nka, m.: obrŭvĭnŭkŭ. Podstava je staroslov.: brŭvĭ f., der Balken, Steg, die Augenbraue; novosl. brv f., der Steg; staroslov. obrŭvĭ f., die Augenbraue; novoslov. obrv f.; staroslov. brŭvĭno n., der Balken, die Augenbraue; novoslov. brvno, brúno n., der Balken: das „Hervorstehende“ im allgemeinen. Po nekakej zmoti ima Cig. v term.: obranek, die Narbe, kar je neresníčno.

Obrêči, obrêčem, v. pf. = obljubiti, versprechen. V Brkínih. Staroslov.: obrešti, versprechen; srbski: obreći, versprechen.

Obréncelj, clja, m., tudi: *obróncelj, clja*, m. = jábranek. Dólenji Kras. — Kaže, da to morebíti le nij laška beseda, ker ima toliko raznih líc: jábranek, ábranek, ábranka f. (v Laščah), bránkelj, m. Koreníka bode: brę́k, schwellen: lit. brinkti, schwellen, branka f., das Schwellen. Če je ta misel prava, potem bi naša beseda staroslovenski slula: *abrąka f., *abrąkŭ, *jabrąkŭ, m., a novoslovenski bi jo bilo treba písati: ábrank, jábrank, (a ne: -branek), ker takó pišemo tudi druge besede, v katerih se je ohranil stari hohník: mésenc (štirski), der Monat, (a ne: mésenec), staroslov.: měsęcĭ itd. Koreníko: brek (brenk), anschwellen, imamo tudi v glagolu: zabrénkniti, nem, (v Laščah), zabrékniti, nem, (po drugih mnozih krajih), anschwellen: prst zabrénkne ali zabrékne, kadar se tóli napnè, da se na pr. ne more prsten ž njega snéti; noga je zabréhnila (namésto: zabréknila), rekše, otekla je, takó govoré na Sóri v Gorénjcih; žénsko nabrénkati, schwängern; srbski: zabreknuti, anziehen (vom ausgetrockneten Gefässe, das man ins Wasser stellt). Vuk; poljski: nabrzęknienie, n., die Geschwulst, nabrzękły, adj., geschwollen. Linde; novoslov.: izpodbrécati se, izpodbrécati krílo (v Laščah), izpodbréncati se (po nekaterih krajih), das (weibliche, lange) Kleid hoch aufschürzen und dadurch einen „Bausch" machen, kar po raznih krajih pogrẽšno govoré: spodréncati se, spodrécati se, spodrézati se, in tudi Miklošič piše napak: nsl. spodrezati se, se cingere. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 314., naslanjáje se na Habdeličev slóvnik, v katerem je tudi pomoto čitati: „rázdraz, discinctus". Priméri: razdrásati. Zdaj nam je lehko razumeti besedo: bréncelj, clja, m., koš, v katerem nosijo listje, senó itd., ker koš je „trebušáta, napéta" stvar; priméri: bóben, bna, m. = košára. — Semkaj spada tudi slovenska, da-si malo razšírjena beséda: brénka, f., vinski sod. Murko. — Matzenauer, Cizí slova na 118. stráni jo krivo proizvaja od nemškega: Brenke, Branke, ein hölzernes Gefäss, kar niti mej Nemci nij široko znano. V resnici so to od nas uže v starodavnosti Lahi vzeli na pósodo, in prišlo je, kakor kaže, poznéje, od nas tudi nekoliko mej Nemce. Ako bi ta beseda ne bila slovanska, to kakó bi mogla rabiti Rusom v tacem zmislu, v kakeršnem jo tam nahajamo? Rusi imajo: brjanka, f., eine Art Barke auf dem Dnieper, z ohranjenim hohníkom, kar svedoči o njé starodavnosti v tem jeziku, in izréka se, kakor: brjančatĭ, poleg: brenčatĭ, brjačatĭ, tönen, klirren; a kar se dostaje „pojma",

nij pozabiti ruske besede: sudno, n., das Schiff, eigentlich das Gefäss (posóda). Vender je opomeniti, da Lahom, kadar zaznamenávajo „posódo“, služi obraz: brent (preménili so „t“ v „k“); a kadar imenujejo „Zweig (Tatze)“ imajo brank. Nemcem rabi: brank, brenk, poleg: brant, brent. Zatorej nahajamo laški: brenta; pijemontski: brinda; genévski: brande, Weinfass. Diez, etymolog. Wörterb. Bonn 1861/62, II., 13.; tirolsko-nemški: Brent', Brenten, f., Melter, weite Suppenschüssel, Milchgefäss, Kufe. Schöpf, tirol. Idiotikon; bavorski: Branke, Brenke, Brenk, f. hölzerner Futtertrog für Geflügel. Schmell.-Fromm., I., 362. Primeri novoslov.: bréncelj = koš. Poleg tega laški: branca; starošpanski in staroport.: branca; franc.: branche; provenz. tudi: branc, m., Zweig, Tatze; srednjelatinski: branca leonis, eine Pflanze (okolo 1070. l.). Diez, I., 81.; retski: branca, Pfote, Tatze, Wisch. Conradi, Taschenwörterb. der romanisch-deutschen Sprache. Zürich 1823. Te besede odmévajo, kakor vidimo, po vsem romanskem svétu, kar nas učí, od kedáj so jih uže dobili ti razni jeziki. A bavorski je: Brente, f. (namesto: Branke), die Tatze. Schmell.-Fromm., I., 362.; der Bär hat Pranten oder Tatzen. Grimm, Wörterb. II., 304. Pojem „Tatze“ je vzet od „ábraukov“ (Blütenkätzchen), kateri to ime dobodo stóprav tedáj, kadar so vzpomládi uže „napéti“ in zató res nekakó podobni lápicam (táčicam). Stara in srednja visoka nemščina o vseh teh besedah molčíta, niti latínščina jim néma príličnega kórena, a slovanščina ga ima in vrhu tega, kakor smo videli, tudi mnogo besed iz njega. Dostaviti je, da uže slavni Grimm, Wörterb. II., 372., méni, da je starejše lice bilo: brank, brenk, od koder poznéje: brant, brent. A kakor od Slovénov prvotno izhaja obraz: brénka, takó so kesnéje tudi Slovéni predrugačeno lice: brenta od Lahov dobili na pósodo. Tudi beséda „branca“, Zweig, Tatze si je rés v ródu z „ábrankom“, samó da je prišla od nas k Romanom, a ne od njih k nam.

Obrések (-rĕs-), *ska*, m., namesto: obrĕstek. Der Finderlohn. Vas Krn; Staro Sêdlo pri Koborídu. Glej: obrésti, obrétem. — Novoslovenska beseda: obrést f., (obrĕst), der Zins vom Kapital, stojí morebiti namesto: obrást; priméri: staroslov.: trava in: trĕva, das Gras, obrasti in: obrĕsti, umwachsen, in vrhu tega: rastŭ m., der Zins vom Kapital. A Laščan tudi govorí: káj obrésti (obrĕsti) iščeš? in hoče reči: kaj iščeš prepira in zdražbe ter s tem sebi léskove mastí (pálice)? — To bi pač utegnilo biti od glagola: obrésti, finden.

Obrésti, obrétem (-rět-), v. pf. Najti, finden. Stáro Sêdlo. — Rezijánom bajè rabi sedánjak: obréńčem, kar je čisto po staroslovenskem jezici, kateri je temu glagolu imel dvé podstavi: „(ob)rět“ po I. 1., poleg: „(ob)rętje“ po V. 2.; a podstava: „(ob)rět“ mu je rabíla v aor.: obrětohŭ, v part. praet. act. I.: obrětŭ, v part. praet. act. II.: obrělŭ, v part. praet. pass.: obrětenŭ, ter v nedoločniku: obrěsti; a na podstavi: „(ob)rętje“ mu je bil sedánjak: obręštą, zapóvednik: obręšti, in poleg tega tudi imperfectum: obręštaahŭ, kar bi novoslovenski z ohranjenim ali izgubljenim hohníkom slulo: obréńčem (obréčem); obréńči (obréči); obréńčah (obréčah). — A starosrbskim knjigam je rabíla samó podstava: „(ob)rět“, zatorej tudi v sedánjaku: obrětemŭ, wir werden finden, in tega pravila se drží Stáro Sêdlo: obrětem, obrěteš itd. Mikl., Formenlehre in Paradigmen, 33.

Obríti, obrijem, v. pf.; *obrívati, obrívam*, v. impf. = pléti, játen: obrivati pšenico. Goríška okólica. — Koreníka je: ry, wühlen, od koder tudi: rov, m., der Graben; a drugačna je koreníka: ri, drängen, od koder imamo: ròj, m., der Schwarm itd.

Obródnica, f. Žena, ki je porodíla; die Wöchnerin. Kràs.

Obŕta, f., die umgekehrte Naht; črévljar mej šivanjem ženski čréveljček (šólin) obrne na robe, da pride nótranja, rujáva stran venkaj, a kadar je delo gotovo, obrne ga zópet nazáj, da je črno úsnije zúnaj, kakor na vsacem druzem črevlji. Senožéče; Kràs; Hrúšica v Istri. — Laščan to imenuje: črévelj na „úmkêrt“. Priméri: obrtalo.

Obŕtalo, a, n., perpetuum mobile; stvar, ki se vedno vrtí, na pr. nemiren ôtrok. Kanalsko. — Ta beseda bi morebiti utegnila tudi dobro služiti za „Betrieb“: železnica, málin je v obŕtalu. Podstava: ob-vrt: vrtéti, drehen.

Obŕtnik, a, m., na obrto narejen črévelj. Hrúšica v Istri.

Obtič tíča, m., in: *obtíčje, a*, n. coll. Véje, ki se „potáknejo“ po grahu. Sv. Peter pri Goríci. — V Senožéčah je to: nátič, tíča, m., a v Laščah: nátik, tíka m., od tod: natíšk ali ponatíšk fižól, grah; srbski: tačka f. = obtič: tŭk, stecken.

Obudovéti, obudovím, in: *obudovéjem*, v. pf. Witwer oder Witwe werden. Vas Krn. Staroslov.: obvĭdověti, in: obudověti.

Očev, a, o, adj. = očetov, na pr. ôčev klobúk. Górenja Sóška dolina.

Očimáti se, v. r. pf., obrasti se z volno ali dlako. Ovca je očimána, ako se je po strížnji obrasla. Mladénič se je očimàl, ako mu prvi púh osúje brado; den Flaumbart bekommen. Górenja Sóška dolina. Od laškega: cimare, „Tuchwolle“ scheren; cimatura, die Scherwolle.

Oddúšnik, *a*, m. = brezdno. Kakor bi se zemlja po njem oddihávala; das Luftloch. Kràs.

Odlástlek, *stelka*, m. (reci: odlástuk, stuka), kakor: odrástlek, stelka m., der Zweig, kar Laščan tudi izréka: odrástuk, stuka, a po drugod govoré: odrástek, stka, odrásek, ska. — Odlástlek znači: die Ruhe, Musse, Erhohlung. „Otroci mi ne dadé odlástelka". V Laščah. Odlástek, stka, m., isto. V Razdrtem pod Nánosom. Staroslov.: lištĭnŭ, lišĭnŭ, adj., leicht; srbski: last, f. die Leichtigkeit, lastan, sna, o, adj., müssig; lasan, sna, o, adj., leicht zu thun; belokranjski: izlásiti koga, ablösen von der Arbeit; tudi v Koborídu.

Odmétek, *tka*, m. V Laščah. Kadar se njiva takó orje, da se delajo kráji (v Laščah) ali razôri, imenovani tudi léhe ali ogôni, tedàj zadnji rázor časi ostane ožji od vseh drugih ter se imenuje „odmétek" (s čistim „e"). Podstava je: odmêt-ati.

Odsadíti odsadím, v. pf. Odstáviti otrôka ali têle od sèsca. Vas Krn.

Odséčen, *čena*, *o* (-šč-), adj. Odséčen človek je osóren ter malobeséden. Podkrnci. Prim. strsl.: sĕtĭnŭ, adj., traurig; srb. sjetan, adj., schwermüthig.

Ogèrce (ogŭrce), *a*, n., a tudi: *ogèrec* (*ogŭrŭc*), *a*, m., mehúrec na koži, zlasti na obrazu. Kràs; Sóška dolína. V Laščah: ogrèc (ogrŭc), cà, m. K tej besedi je primeriti nemško: Engerling, in staroslov.: *ągorĭ m., novosl. ogór, rja m., anguilla (der Aal) itd.

Ognjénica, f., takó se imenuje praznik matere bôžje vzpomládi v 25. dan sušca, „ker tega dné pade na zemljo nebeski ogenj, ki prešíne vsako sémensko zrnce, da more kalíti in rasti." Rôdik na Krásu. — Priméri: glavnjénica.

Ográdnica, f., majhen ográjen pášnik. Tolmínsko. — V Laščah je to: ográja f.

Ogréden, *dna*, *o*, adj. „Ves ogréden dan sem delal", to je: ves dan, kolikor ga je. Vrsno na Tolmínskem. Priméri: lákeren, adj.

Ogrísti se, *ogrízem se*, v. r. pf. = usíriti se. „Mleko se je ogrizlo" (po léti v vročini). Górenja Sóška dolina. — V Laščah: mleko se je zagrízlo.

Ohválen, *lna*, *o*, adj. Ohválen je človek, ki svojo hvalo rad sliši = hvale želján. Podkrnci.

Ojice, f. pl. Prednji del pri plugu, namreč ojé z obéma koléscema. Bánjščice. Podstava „ójicam" je: ojé, ojésa, n., die Deichsel. Laščan to imenuje: plúžna, n. pl., namésto: plúžna kolésca.

Okájen, *ena*, *o*, adj. = malo vinjen; angestochen. Podkrnci. — V Laščah je: prikajèn, jêna, o, adj.: prikajèn človek, malo prismúknen človek, imenovan tudi: prikáda f. Primeri: prismójen in prismóda.

Oklẽščak, a (-klẽ-), m. Okroglo, nerazcépljeno, a ne predebélo poléno. Poníkve na Tolmínskem. Podstava: o-klẽstiti.

Oknica, f., navadno: *óknice,* f. pl., die Fensterläden, Jalousien. Kràs.

Okno, n. Prékat v stógu ali kozólci je „ôkno". „Imam tri ókna pšenice in dve ókni ječmena". Tolmínsko.

Okóvina, f. Železo, na katerem se kôsa kleplje. Žábče na Tolminskem. Na Kranjskem se to imenuje: bába, bábica.

Olévki, m. pl. (-lẽv-) in tudi: *olovki,* m. pl. Slabo sadje (ovočje), ki pred časom nezrelo popada z drevja. Goriška okolica. — V Laščah so to: otínki, m. pl.

Olúbje, a, n. coll. Pérje okolo koruzne latíce. Goriška okolica; Ipavska dolina.

Omámica, f. = omótica, Betäubung, Ohnmacht. „Prišla mi je neka omámica." Razdrto pod Nanosom. — Laščan velí, da „môra" človeka vrže v omámico, predno gré nánj.

Omedlévati, omedlévam, v. impf., na kaj: močno želéti česa, hrepenéti po čem. Vrsno na Tolmínskem. — Na Krasu sem čul: kdor ima, nagníva (pije), kdor néma, omedléva. — V Málhinjem pri Devínu slôve ta glagol: omendlévati, in znači: prežati, na pr. pri kacem píru (ženitvi) ali pri kaci pojédini. — Laščan govorí: ves mrtev je nánjo, ali: merje za njó, er sehnt sich stark nach ihr.

Omética (čist „e"), f. Neka vrsta švà; die Endelnaht. V Senožéčah; v Laščah.

Omláda, f. = mladíka (véja). Vrsno na Tolminskem.

Omlájati se, omlájem se, v. r. impf. Dobríkati se, prilizovati se. Mačka se omláje, kadar se drgne in smuče okolo človeka. Podkrnci. V srbščini: omílati se. Koreníka bi utegnila biti: „ml", katera je tudi v besédi: míl, adj., lieb, theuer.

Omráznica, f. Prvi drobni sneg, kadar začne nalétovati. Vas Krn. — V Poníkvah na Št. Vidski gôri je omráznica = kúrja pólt, Gänsehaut.

Opáhniti se, opáhnem se, v. r. pf. Den Ausschlag bekommen. „Obraz se mu je opáhnil." Podkrnci.

Opáličiti, opáličim, v. pf. S pálico udariti. Vas Krn; tudi v Senožéčah. Podstava: pálica.

Opalíka, f. Debela pálica. Vas Krn.

Opáren, rna, o, adj.; *opárnost,* f. Neka bolezen pri živini, kadar vôda ne gre od nje. Skrílje pod Čávnom.

Opasíca, f. Debela pálica. — V Laščah je: opasíca, f., moški pás, nekáka dolga, ozka ruta, rudéča ali višnjava, kakeršne so nekdaj nosili stari možje, da so se „opasávali" ž njimi.

Opasílo, a, n. Cerkveni gód, proščênje; Kirchweihfest. Rihenberk; Kràs; Brézovica v Istri.

Opérek, rka, m. Nezrela hruška. Poníkve na Št. Vidski gôri. — V Laščah je: áperek, áperka, m., in: páperek, páperka, m., šalíva beseda otročétu: der Knirps (išči v Cig. slóvniku beséde: Knirps); a možno, da je tréba pisati: ôperek, ker Laščanu začetni „ô“ slôve, kakor „á“: áče, ásel (ôče, ôsel) itd. Sodil bi, da je „áperek“ isto, kar „páberek“ m., Nachlese, namesto česar govoré tudi: páperek: páperkovati, v. impf., Nachlese halten.

Opétnica, f. Polu suha hruška. Podkrnci.

Opétnik, a, m. Sìr, ki še nij dobro dozórel; sir v srednjem času. Vas Krn.

Oplàk, opláka, m. Toliko vode, da se z njo kaka posóda „oplakne“. Podkrnci.

Oplàz, oplâza, m. „Ta njiva je orána na oplàz“, orána takó, da nij znati léh. Vrsno.

Opléčje, a, n. Ženska jopa, Kràs.

Oplen, ôplena (-plě-) m. Goriška okólica, in poleg „ôplen“ tudi: oplén, opléna, m. Górenja Sóška dolina. Pri vozu na prednji in zadnji prémi ón les, v kateri sta vtákneni ročíci. — V Lasčah: ôplen, léna.

Opórnica, f. Stütze, Strebebaum. Žábče na Tolmínskem.

Oprávnik, a, m. Gospodar in velítelj v planinskem stánu, ter ob enem tudi sírnik. Na Tolminskem.

Oprémek, mka (-prěm-), m., a tudi: *oprémki, ov,* m. pl. Slabéjše žito, ki se pri vějanji s plevami pomeša. Goriška okolica.

Orálo, a, n. Plúg, drevó v oranje. Staro Sêdlo.

Osep, Ospa, m. (reci: ósep, óspa); *osápsk, a, o,* adj.: *Osápec, pca,* človek iz Ospa. Takó govorí narod po Istri, a ne „Ospo“, kakor čitamo v slovénskih knjigah. „Ospo“ je laški obraz naše besede, „Osep“.

Osévek, osévka (-sěv-), m. Prazen prostor na posejáni njivi. „Nijsi dobro sejal, vse polno je osévkov.“ Vrsno na Tolmínskem.

Osína, f. 1) V lés vděto železo na podvôzu; die Achse. Vas Krn. 2) Ostra resína na žítnem klásu; die Granne. Podkrnci. — V Laščah: osjé, já, n. coll., ter tudi: osovjé, já, n. coll., die Grannen. Beseda: „ós“ znači „konîco“, die Spitze.

Osív, a, o, adj. Nekoliko siv, sivkast. „Osíva kača“, eine graulíche Schlange; „odólina“, ein kleines Thal. Polžánščina v Istri. Opiráje se na to, svétoval in pisal sem v kemiji: dúščeva *o*kislína za „Untersalpetersäure“ itd.

Oslášči̇ti se, v. r. pf. „Oslášči̇l se je“: s prva nij htel jesti, a potem, kadar je okusil, jèl je v „slást“; Appetit bekommen. Vas Krn.

Osník, a, m. Klìn ali ali žrebèlj, ki zatíče koló pri vozu. Podgorje v Istri; Ríhenberk pri Gorici. — V Laščah je: osník, m., svèder, s katerim se temu klínu ali čavlu prevrta skvóžnja (luknja) v ós (Achse).

Osórnica, f., (namesto: osóvr-). Sóvra pri vozu; die Langwiede. Poníkve na Št. Vídski gôri.

Ospásek, ska, m. Ograjen osobínsk (a ne óbeč) pášnjak. Št. Vídska gôra.

Ostáva, f. Črévlji na „ostávo" so vsédnji kmetski črévlji, menda, kakeršni v Kranjcih črevlji na „kvéder". Sólkan; Poníkve, in morebiti sploh po Sóški dolíni. Nemški: Queder n., die Einfassung mit einem Rande oder Saume, obšèv. — Gospodski črévlji so po Goriškem delani na „céntno". Priméri v benédskej láščini: centurele, f. pl., que' due pezzi della scarpa, coi quali si legano le fibbie; laški (v naréčjih): centa, isto, kar: cintura; retski: cinta, das Band. P. Flaminio da Sale, Fundamenti principali della lingua retica o griggiona. Disentis 1729., na 91., 102., 128. str.

Ostávnikar, ja, m. Cvek v črévljih na „ostávo". Poníkve na Št. Vídski gôri.

Osten, óstna, m. Pálica sè železnim šilom na konci, s katerim se tu ter tam zbadajo in poganjajo vôli; a v Goriški okólici ter na Bánjščicah ósten znači „bíčnjak", der Peitschenstiel. — Staroslov.: ostĭnŭ m., stimulus, der Stachel.

Ostrgáča, f. Rakla z vèjami, na pol okléščenimi, na kateri se suší senó ali dételja. Bólc [1]).

Ostrúžek, žka, m. Korúzna latíca brez zrnija. Št. Andrež pri Goríci.

Ostrúžje, a, n. Senén drobír, seném mrve; das Heuicht. Rihenberk pod Krásom.

Ostrúžki, ov, m. pl. Strugotíne od suróvega krompírja. Ƀpávska dolina. — V Laščah: kostrúži, m. pl., debeli otróbi; grobe Kleien.

Ostȅv, i, f. Pri kozólci glavni steber, katerega podpirajo opórnice. Tolmínsko. — V Laščah se časi debel, ne do pólti okléščen kol zabije v tla in okrog njega se zdene snopje ali slama. Vse to vkúpe se potlej imenuje: ostrníca f. (namesto: ostrvníca).

Osvíšek, ška, m. Omlačen ali otêpen snop, kar je drugod „otèp". Vas Krn. Priméri: staroslov.: višĭ, m., grünende, Zweige, višije, n., Gebüsch; srbski: viš, m., viholje, n., eine Art Pflanze; češki: vich, věch, m., poleg: vicha,

[1]) Miklošič, Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 347., misli, da nemški obraz te besede: Flitsch, kaže, da je v slovenščini slula nekdaj: Blĭčĭ, ter da je novoslov. treba pisati: Bólc, kakor: vólk, namesto nekdanjega: vlŭkŭ. — Tolmínci izrékajo polglasnik: grem v Bèc, takó govoré tudi: Kȅk (gora Kolk) nad Tolmínom.

věcha, f., višek, m., Büschel, Wisch; staroslov. věhŭtĭ, m., češki: věchet, m., novoslov.: věhet, hta, m., Büschel: véhet séna; ruski: věhotokŭ, tka, m., Büschel, věha, f., Signalstange, ursprünglich wohl mit einem Büschel Stroh darauf; novosl.: věha (zélna), die Blätter des Krautkohls, so lange sie sich noch zu keinem Krautkopf gestalten; novoslov.: vihljáti, v., flattern, (von Büscheln, Bändern); ruski: vihljátĭ, v., schlenkern; novoslov.: víhljast, adj., flatterhaft.

Oščájati, ošč̀ájem, v. impf., in tudi: *oščájati se*, v. r. impf. Muditi se, obotavljati se; cunctari; zaudern. Podkrnci: o-sŭ-čajati. — V Bólci: očájati se. Staroslov.: čajati, v., warten, zaudern, hoffen; piše se tudi: čějati, in Laščanu ta glagol slôve: oščévati (oščěvati), v. impf., zaudern.

Otóhel, hla, o, adj. Sopáren, rna, o; *otóhlica*, f., sopárica, zlasti pred hudo uro, a tudi v zaprti sobi; die Schwüle. Sóška dolína. Priméri: utóhniti, zatóhniti.

Otòn, otóna, m. Globočína v vodi; tolmún. Koboríd. Išči beséde: globódnica, in priméri: tónčič.

Otrébek, bka (-trěb-), m. Želeno, nezrelo sadje (ovočje). Podkrnci. Priméri: olévki.

Otrésen, sena, o, adj. Otrésen človek je rédkih ter neprijaznih beséd. Vas Krn. Priméri staroslov.: dręselŭ, adj., mürrisch, in dolénjski: zadrésliv, adj., zadŕsliv, adj., mürrisch, Mikl. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 309.

Ovádіti, ovádim, v. pf., koga. Zatožiti; angeben, denunzieren. Po vsem Primorskem.

Oza, f. (reci: óza). Ozek svét okolo njive. Vas Krn.

Ozel, ózla, m., ózel je grča ali čvrš v lesu, v deski; der Knorren, eigentlich der Knoten. Kanal. Po drugód se sliši tudi: vózel, vózla; vozál, vozlá, in: vozál, vozála, a samó v poménu: der Knoten.

Ozimé, éta, n., (izréka se: ozmé). Dvolétno žrébe. Podkrnci. Podstava: o + zíma; zíma, der Winter.

Ozimka, f. Krava, ki črez zimo ostane jálova. Vas Krn. — Ozímka, f., ali: ozimíca, f. je tudi hruška, zréla pozno pod zímo. Ozimèc, ozimcà, m., ozím lán. V Laščah.

Ozóbek, bka, m. Obran ali „ozôban“ grozd. Brda Goriška.

Ožíti, ožíjem, v. pf. Oživéti, aufleben. „Studenci so zopet ožili.“ Vrsno pod Krnom.

Ožítiti se, ožítim se, v. r. pf. Ožíti se žíto, na pr. pšenica, kadar dobóde zrnije. Vas Krn.

Pádav, a, o, adj. Pádava bolézen; die Fallsucht, Epilepsie. Rihenberk.

Pádavica, f. Epilepsie. Rihenberk. Srbski: pàdavica f., die Fallsucht.

Pálica, f. Tkalška méra, dolga nekako 1 vátal. Sóška dolina.

Páličnice, f. pl. Neko zvezdje; Orion. Kràs; Ipavska dolina. — V Laščah: rimske pálice, Orion.

Palíska, f. S prahom poméšana moka v mlinu; das Staubmehl. Ipavska dolina; Vréme. — Drugód se govorí tudi: políska. Primeri srb.: pàspâlj, paspálja, m., Mühlstaub.

Panógla, f. Sírkova (koruzna) latíca. Od laškega: la panocchia. Tolminsko.

Paránjek, *njka*, m. Skrípec; die Rolle (mech.) Gorijánsko na Krásu. Laški: paranco, Zugseil am Mastbaum, um Lasten in die Höhe zu ziehen; die Zugwinde.

Párati, *páram*, v koga, v. impf. Kaj páraš vanj? rekše, kaj drezaš vanj? Vrsno na Tolminskem. Od bened.-laškega: paràr, mit der Hand stossen, fortdrängen.

Pásjica, f. Uljé na nogi, ako se človek zbôde in se rana potem ognojí. Na pásjico stavijo rastlino: črno bíl. Rôdik na Krasu. — V Laščah se to imenuje: pásji poštrkávec. Koreníka bi utegníla biti: strk, stechen.

Pášten, *páštena*, m. Zelena planíca na hribu, koder se živína rada pase. Sv. Peter pri Gorici. — Staroslov.: pažitĭ f., požitĭ f., die Weide, der Weideplatz; ruski: pážitĭ f., die Weide, die Trift; pážitnyj, adj., die Viehweide anbelangend: žíti, žívem; a pášten je namesto: pažiten, pážten, z obrazilom „en", kakeršno je na pr. v srbskej besédi: prešljen, ljena, m., 'der Spinnwirtel, namésto: préslen, staroslov.: *pręslenŭ, od podstave: *pręsl-a, pręsl-ica, iz koreníke: prędǫ, spinnen; zatorej „št" namésto „žt", a to namésto: „žit". Priméri: úšti, f. pl.

Patúš, *a*, m. Pritlíkavec; Zwerg; Krüppel. Vedno v prezírljivem poménu. Vrsno na Tolminskem. Hrvatski je: patúljak, der Zwerg; rumunski: pitik, der Zwerg; priméri ladinski: patta, dichtzusammengedrängter Haufe, — eine wohlbeleibte, mehr rundförmige Frau. Alton, die ladinischen Idiome (in Tirol). Innsbruck 1879.

Páze, f. pl. Lésica ali leséna vrata pri mêdernji (glej: Letopis 1875., 227. stran). Vas Krn. V Bolci so „paze" plot od krájevcev. — Ruski: pazŭ, m., die Fuge, Furche, der Einschnitt, Falz, der Schlitz; lit. požas, m., der Falz, die Fuge.

Pázovnik, *a*, m. S trt spletena vrata pri skèdnji ali seníku. Vas Krn. Priméri: páze, f. pl.

Pèč, *a*, m. (reci: pŭč). Vodnják. V Brkínih. — Laščan to besédo pravilno izréka: bèč, bečà, m. (bŭč), der Brunnen; plítev, neizkopán vodnják, v katerem voda sama izvíra iz tál, ter da ne bi mogla drugam odtékati, zatorej tak „bèč" nekoliko obložé s kámenjem. V Notranjcih na Pivki pri Knežáku je vas: Bàč, Bàča, m., notranjski

izrékano, (kakor: pàs, pàsa, m., der Hund), namesto: bŭč, čà, in: pŭs, pŭsà, poleg: psà (po Dolénjskem se oboje sliši). — Staroslov.: bŭčíva f., bŭčíka f., der Bottich; srbski: bakvica f., ein hölzernes Wassergefäss, bačva f., ein grosses Fass; ruski: bokura, f., bočka f., das Fass, die Tonne. Semkaj bi utegnila tudi spadati naša beséda: búča, f., der Kürbiss; búča, f., búčka, f., stekleníca, beróča stari polič. Kràs; srbski: buča, f., „staklen okrugao sud sa grlićem", od koder je bavorski: Butschen, f., Bütschen, f., kleines, mit Handhabe und Deckel versehenes Gefäss. Schmell.-Fromm. I., 312. Priméri besedo: bèč, m., v lanskem letopisu slovenske Matice.

Péča, f. Der Gram; srbski: jad. Vrsno na Tolminskem. Piscu „Tugomérove" tragedije se je oponašalo, ker je rabil glagol „pêči se", bekümmert sein, kakor da je zastaran, ter da zopet ne prodre; a zdaj vidimo, da živí še v narodu. Staroslov.: pečalĭ, f., der Kummer, die Sorge; ruski: peča f., die Sorgsamkeit, Fürsorge, Theilnahme.

Pêča, f. Namesto pečína, f.; die Grotte. Túblje na Krasu. Od tod je tirolsko-nemški: Pötsche f., Höhle unter Felsen. Schöpf, tirol. Idiotikon. Pómni, da imajo Nemci tudi prevod naše besede: péč, pečína v bávorščini: Ofen, m., ein emporragendes, durchklüftetes Felsenstück itd. Schmell.-Fromm., I., 44.

Pečeníca, f. Pečena répa, loška „smojka". Goríška okolica. Od tod tirolsko-nemški: Pötschen, pl., gebratene Rüben. Schöpf, tirol. Idiotikon.

Pêči, pêčem, v. impf. Rösten. Na Primorskem se kava, jêčmen, nósec in dr. ne žgê, nego se pêče.

Pečkáti, pečkám (peč-), v. impf. Bósti koga, zabádati v koga, drezati v koga z besedami; sticheln. Podkrnci. Srbski: pècati, stechen; ruski: pečí v., backen; stechen (von der Sonne).

Pečkàti, pečkám (pŭč-), v. impf. 1) répo ribati preveč na drobno; 2) razmazávati kako stvar in jo s tem uničiti; 3) lenívo kaj délati, da nikjer nij nič pokazati. Lašče.

Peráčec, čca, m. Neka kožna bolezen na otrocih. Razlikujejo suhi in gnili peráčec. Pri suhem peráčci se izpáhnejo drobni mehurci po vsem telesu, a pri gnilem se izrinejo kraste po glavi in sem ter tja tudi po telésu. Skrílje pod Čavnom. Primeri: pêreč ogenj, St. Antonifeuer, Rothlauf; srbski: pèrutac, m., eine Art Ausshlag, in tudi češki: ohnipara, f., eine Art Grind, der Rothlauf; poljski: ognipioro, n., isto.

Perót, i, f. Brada pri ključi. Podkrnci. *Perút, i*, f., isto. V Laščah.

Perutnják, a, m. Neka mreža v ribjo lov; Flügelnetz (?). Kostánjevica na Dolénjskem.

Péšelj, šlja, m. Žrebèlj, ki zatíka koló. Sv. Peter p. Goríci. Priméri retski: pissi, Lunzen, Lun. Conradi; od latinskega: pessulus, der Riegel.

Pétkov, a, o, adj. Posten. „Denès jemo pétkovo.“ Povsod navadno.

Pícla, f. Die Stecknadel. Vas Krn.

Pila, f. Žaga; die Säge. *Píliti*, v. impf. Žagati; sägen. Vréme.

Pírhati, pírham, v. impf. Jajca rudeče barvati. Rihenberk. Podstava: píruh, o katerej se ne vé, ali jo je pisati: píruh, píruha, ali: píreh, rha; pravilno bi bilo obóje.

Písati se, píšem se, v. impf. Farbe bekommen. „Črešnje se uže pišejo.“ Górenja Sóška dolina.

Pítan, a, o, adj. Pomenja to, kar „pítoven“. „Pítan léšnik,“ Corylus tubulosa. Ipavska dolina; v Senožéčah. Tudi: pítom, adj., aufgefüttert, zahm, veredelt. Mikl. lex.; srbski: pitom.

Píten, tna, o, adj. Nahrhaft. Pítna trava. Rôdik.

Pitílek, lka, m. Tílnik; das Hinterhaupt, das Genick. „Če ne molčíš, dám ti za pitílek.“ Namesto: potílek. Sv. Peter pri Goríci. Tudi: zatílek, tílka, m., kar izrékajo: zatívek, vka, in: zatévek, vka, das Genick. V Laščah. — Srbski: pòtiljak m., das Hinterhaupt; ruski: potylica, f., das Genick.

Pítnica, f. Pitana krava; die Mastkuh. Podkrnci.

Pítnik, a, m., in: *pítnjak, a.*, m. Koruza, ki se séje po strnem žítu blágu v pičo. Gorjánsko na Krásu.

Pítoven, vna, o, adj. Zahm, veredelt durch Kultur. Podkrnci. Priméri: pitan, adj.

Plálnice, f. pl. (izreci: plav-). Nečke, v katerih se žito pôlje: pláti, pôljem, schwingen, das Getraide, in einer Mulde, damit die Spreu wegfliegt. Ponîkve na Št. Vidski gôri. — Laščan govorí: plálne (plav-) nûčké.

Planíca, f., prostor brez drévja in grmovja v gorah. Vas Krn; Lašče. Sploh se misli, da je naša beséda: plán, adj., frei vom Baumwuchs, od lat. planus, a, um, adj., a beseda: planína f., die Alpe, da se je prevrgla iz lat.: alpinus, a, um, adj. To nij zeló resnici podobno, kajti lit. je: plynas adj., kahl, frei, eben, weder Hügel noch Bäume habend; plyne, f., pleine, f., eine wüste, unfruchtbare, entweder ganz kahle oder nur mit niedrigem Gestrüppe bewachsene Ebene. Poleg tega je lit. tudi: plon-inti, v., platt schlagen, plone, f., der Kuchen, Fladen; plonas adj., fein, dünn, eigentl. flach; plonimas, m., die Schläfe am Kopfe. Tudi „planína“ je prvotno: gora brez drevja in rodú, a „planjáva“ f., ein baumloser, „steiler“ oder ebener Platz mitten im Walde. V Laščah. Planíca ali planjáva je zatorej ali ravna ali strma, in planjáva je večja od planíce; a v našem jeziku nij, kakor brenčé slovenski pésniki, sploh vsaka

ravnina tudi uže planjáva, nego samó gola ravnina se more tahó imenovati. — Na pláno priti, zum Vorschein kommen. Okrog Čáteža na Dolénjskem. Staroslov.: planina f., die Alpe; maloruski: polonina f., ein unfruchtbarer Ort; poljski: płonny, adj., dürr und unfruchtbar (vom Boden); srbski: proplanak, m., v gozdu táko mesto, kjer nij drevja, die Lichtung; ruski: vŭ planě (Bergwerkssprache): im Lichten. Prvi pojem je zatorej: kahl, baumlos, gelichtet, a pozneje: flach, eben, in ker se pojem: licht, gelichtet, ujéma z besedo: jásen, sna, o, adj., zató mislim, da bi se tudi prav dejálo: na planem spati, unter freiem Himmel; na planem polji, im freien Felde; na planej césti, auf öffentlicher Strasse. Priméri: plazína, f.

Plása, f. Ravníca na gori. Slišal na Slávniku v Istri od kmeta iz Podgórja. — Staroslov.: plasa, f., die Erdzone, plaha, f., ein flaches Stück, plašije, n. coll., flache Bretter; srb. plasa, f., ein flaches Stück: plasa leda; ruski: polosa, f., der Streif; polosa zemlí, der Landstrich, die Zone; das Blatt (der Säge); plašmjá, adv., auf der flachen Seite liegend. Pojem: Fläche, ter semkaj spada tudi novoslov.: sploh, adv. (s-ploh); staroslov.: oplosí, adv., oplosímo, adv. = sploh; ruski: splošĭ, adv., durchgehends.

Plášiti, *plášim*, v. impf. Plášiti kogá z vodo, rekše, kropiti mu vodo v obraz, ako se je onesvéstil. Podkrnci.

Platenica, f., Breskva, ki se dá razklati in jej gre mesó od kostí. Ajdovščina. Priméri: kálanka.

Platnica, f., v Rihenberku isto, kar Ajdovska „platenica.“

Plávček, *čka*, m. Naprava pri nočni luči, na kateri plava „duša“ v olji; der Nachtlicht-Träger. Kràs.

Plàz, *pláza*, m. Léva ročica pri plugu. Podkrnci. — V Skríljah pod Čavnom: plazníca f., isto.

Plazína, f. Planíca brez grmovja in brez kámenja. Goríška okolica. Priméri: planíca, f.

Plêhi, m. pl. Otročja kožna bolézen; die Masern. Ipavska dolina; Goríška okólica. Koreníka bi utegníla biti: plh, ter značiti: „lísast“, od koder je tudi: pléš, adj., plésast, adj., kahl; ruski: pere-pelésyj, adj., sommersprossig, bunt, scheckig; češki: pelichati, sich mausen. Primeri: plěs, der Schimmel. Miklošič ima tudi novoslov.: peliha, pelisa, f., röthlicher Fleck auf den Wangen. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 353.

Plemenica, f. Svinja za plême. Podkrnci.

Plén, *a*, m. (plén). Die Ergiebigkeit der Getraidegarben beim Dreschen. „Letos néma žito pléna, slame obilo, zrnija malo“; das Getraide schüttet nicht. V Láščah; na Goríškem. Srbski: plijen, m.: ima raka u potoku, kao plijena

(ili: kao pljeve), es ist in Menge da; poljski: plon, m., die Ausbeute von geerntetem Getraide; lit. plonis m., der Erntekranz. — Pómni, da je vladika Hren 1607. l. Slovene svaríl, ne vérovati v poganska bitja, imenovana: Plejn, Lada, Poberín (Klaubauf). Priméri letopis slovenske Matice 1877. l. na 281. str.

Pléna, f. (reci: plěna). Pleníca; die Windel. Brda pri Gorici. Novosloy.: plěníca; staroslov., srb., rus.: pelena, f.: e plěna ortum videtur pelena. Mikl. lex. 559.

Pléna (plěn-), f. 1) Kadar se železo ali jeklo v tenkih platníčicah ali kožicah lupi, velé, da ima plěne; der Schiefer. V Laščah. 2) Raza pri kamenénih skladih ali pôlah. „Kámenje se lomi po plěnah.“ Gorjansko na Krasu. Lit. plene f., die Haut, Netzhaut, die Haut auf der Milch; plěvě, f., die feine Haut, die Netzhaut, der Staar; pelai m. pl., die Spreu; ruski: plena f., der Bruch im Metall und im Stein, der Schiefer, dünnes Plättchen, der Balg; plěnka f., das Häutchen, das Bälglein, der Schiefer; pleva f., dünnes Häutchen, die Eihaut, der Hymen, die Spreu; pela, f., pelěva, f., die Spreu; novoslov.: pèlek, pèlka, m., die Haut der Weinbeere. Izreka se: pûlûk, pûlka. V Dútovljah na Krasu. Zaradi izrékanja priméri: pligek, adj., in: pùljka, f. — Kaže, da sta si „plěna“ in „plěva“ v ródu.

Pléna (plén-), f. Stréha na stebrih brez stén. Vrsno na Tolm. Priméri: lit. plonas adj., flach; latíški: plāns, adj. flach, eben, dünn, schwach; plāns, die Tenne, eigentl. flacher Boden; pruski: plonis, die Tenne. Priméri: planíca f., in: pligek, adj.

Plénga̍ti se, *plénga̍m se*, v. r. impf. Gúgati se, schaukeln. *Plénga̍rica*, f. Gúgalica; die Schaukel. Koboríd. Priméri tirolsko-nemški: plengk'l, m., der Glockenschwengel. Schöpf, tirol. Idiotikon.

Plenív, *a*, *o*, adj., schieferig. Plenívo železo. V Laščah; na Primorskem.

Plénjati, v. impf. (plěnj-). Ergiebig sein, schütten, von Getraidegarben beim Dreschen. „Žito letos ne plénja,“ rekše, snopje ne daje mnogo zrnija. V Laščah; na Goríškem.

Plenjàv, *jáva*, *o*, adj. (plěnj-). Ergiebig, von Getraidegarben beim Dreschen. „Žito je plenjávo,“ rekše, snopje daje mnogo zrnija. V Laščah; na Goríškem.

Plénkača, f. Sekira dolga in tenka, kakor rabi drvarjem pri hlodih. Šènpas. Morebiti od nemškega: Blänkhacke. Priméri nemški: blänken, blank machen; Blänke f., kahler Platz im Walde.

Plés (plěs), *a*, m. Plesnôba; der Schimmel. Podkrnci. Primeri: plêhi, m. pl.

Pletenica, f. 1) Der geflochtene Korb. Povsod znana beseda. 2) Pleten bič, geflochtene Peitsche. Kámenik na Gorénjskem. 3) Pletênica, f. Z volne pletena jopa. Górenja Soška dolina.

Plévenica (plěv-), f. Prálica; die Jäthacke. Žábče nad Tolmínom.

Plȋgek, hka, o, adj. Neslano, pusto, slabo, prazno, govoréč o jédi ali o človéku in o drugih stvaréh; slišal sem uže (de spermate): mladega pàsa je plȋhko. V Notranjcih povsod znana beseda; a nekateri jo izrékajo: plhȗk, z ostrim príglasom na samoglasnem „l“, a drugi: pèlhȗk (reci: pȗlhȗk), in zopet drugi: plêhek. Čeh ima: p l i h y, adj., dünn, schlapp, nicht steif, letschig, schlecht. Češkemu glásu „h“ ustréza naš „g“: hora, gora, der Berg; a „plihek, hka, o,“ takó stojí namesto: „plȋgek, hka, o, kakor: „láhek, hka, o,“ namesto: „lágek, hka, o,“ adj., leicht. Kar se tiče príglasa, priméri: pùljka.

Pljúnec, nca, m. Kar se enkrat pljúne. Pri neužitnih tekočínah toliko, kolikor k á n e c pri užitnih. „Daj mi pljunec tinte.“ Kràs.

Plót, a, m. Pletenína pri koši; das Flechtwerk. Sv. Peter pri Gorici.

Plúgi, m. pl. Konji, die Pferde; a rabi se samó v množíni. „Brdki plugi.“ Kámeno na Soči. Od kód je to?

Plúti, plújem, v. impf. Plávati. „Riba plúje.“ Znáči tudi: l e t ě t i, na pr.: ptič plúje, a tudi konj. Górenja Sóška dolina.

Póber, póbera, m. Bíra; die Collectur. Rihenberk; Kràs; Istra.

Pócati, pócam, v. impf. Pókati. „Roke mi pocajo od mraza.“ Kràs. Srbski: pucati.

Pocvétek (-cvět-), *ka*, m. Drugi jesenski cvét; die Nachblüte. Vrsno na Tolminskem.

Pocvitováti, pocvitújem (reci: -cvĭt-), v. impf. Nachblüten treiben. Vrsno.

Počešérka, f. Zadnji obrok (jedí) kakeršnega koli pridélka. „Denes je krompirjeva počešérka“, velí gospodinja, kadar pristávlja zadnji krompir. Vrsno na Tolminskem. Kaže, da je korenika: č e h, strgati, kratzen: súknjo „česati“, bürsten. V Ribnici. Počešérka morebiti znači to, kar postržek: jéd, od katere se postrže tudi lonec, ker je zadnja; zatorej se zadnji otrok zamatorévših rodíteljev šalívo tudi imenuje „postržek“.

Počivȃj, a, m. Mesto, ker ljudjé navadno počivajo, nosèč bremêna. S to besedo se tudi meri dálja: dva počivája daleč mu je odnašal. Podkrnci. — „Počivȃj“ je: der Ruhepunkt, in zatorej bi se tudi: p a d á j, m., der Einfallspunkt, moglo reči, a nikoli ne: p a d í š č e, kakor ima Cig. v term., ker obrazilo „išče“ zaznamenáva ploskve ali plase, (Flächen), a ne toček (punktov): laníšče, bojíšče itd. Vender

o tej stvári narod ne govorí vselej jednako, na pr. na Učkej gôri se „póklon“ imenuje tisto mesto, kjer se istranskim romarjem, kadar sè svetega Trsáta gredó domóv, zadnjič pokaže tega slavnega božjega póti cerkev, katerej se ondúkaj „poklánjajo“.

Počréznica, f. Vrv, ki se dene pod brême. Vas Krn. Podstava: po-čréz.

Podáč, *a*, m. Orodje, s katerim se kaj podáje; kranjski „podajáč“. Podkrnci.

Podánja, *f.* Kótlasta dolina. Rôdik na Krásu. Podstava tej besedi utegne biti: pòd, der Boden, s obrazílom: ánja, kakor: kotánja f., eine Vertiefung, globánja f., isto, itd.

Podbírati, *podbíram*, v. impf. Pri kápusu ali pési staro lepênje (pérje) spróti obírati. Górenja Sóška dolina.

Podgorét, *a*, *o*, adj. Podgorét léšnik = čádav lešnik, sájav lešnik. Bólc. Pogrêšna oblíka, namesto: podgôrel, réla, o, kakor: zagôrel, réla, o, von der Sonne verbrannt.

Podínek, *nka*, m. Počítek, mir. „Ta človek néma nič podínka.“ Vrsno na Tolmínskem. Težka beseda. Morebiti namesto: pothínek; priméri: pothíniti, nem, v. pf.; uthíniti, nem, v. pf., kar oboje znači: prestati, néhati, aufhören, in govorí se posebno o dežji, o vetru in vihárji: dež je uthínil; veter je pothínil. V Laščah; na Vrhniki; tudi okolo Iga. To nekateri tudi izrékajo: potũhíniti, utũhíniti; priméri: novoslov. potúha f., potúhniti se, in staroslov.: utąhnąti, nachlassen; tuhnąti, ausgelöscht werden, ruhen. Mikl. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 176.; poljski: tęchnąć, fallen, sich legen, sich beruhigen, ter dodaj novoslov. krájevno imé: Tuhìnj, hínja, m., Tuchein (reci: Tũhìnj.)

Podirávka, f. Naprava v ptičjo lov; das Springhäusel. Kràs.

Pódlaka, f., das Unterfutter. V Laščah na Dolénjskem; namesto: pódvlaka: podvlêči.

Pódlanka, f., spodnja, méčja in manjša dlaka na živálskej koži; Grundwolle, Grundhaar. V Laščah na Dolénjskem. Morebiti namésto: pódvlan-ka, a to namésto: pódvoln-ka, od podstave: volna f., staroslov.: vlũna f., die Wolle; a kar se se tiče soglásniške združbe „vlan“ namesto „voln“, priméri v lanskem letopisu slov. Matice: slanóvrat, m., ranunculus sp., namésto: solnóvrat: slũnïce, sólnce, namesto: *slũno, *solno, die Sonne: sich nach der Sonne wendend. Na otoku Krku je gora po imeni Húm (Holm), a Bóduli jo imenujejo: Hlam. Priméri vender tudi ladinski: „polán“, pelam, peil, das Haar der Thiere und Menschen am Körper, kar Alton na 294. str. proizvaja od lat. pilus, das Haar; po tem bi „pódlanka“ bilo namesto: pólanka, če nij laška beseda od naše.

Podpétnik, *a*, m. Opética pri črevlji; der Absatz. Stópiče na Tolmínskem.

Podplúti, *podplújem*, v. pf. Unterlaufen (mit Blut). „Ako se kdo uščáne, podpluje mu.“ Podkrnci.

Podrébernik, *a*, m. Pri slamnati strehi hlod pod lêmezom; die Bank. Vas Krn.

Podrépica, f. 1) Muha, ki sili konju vedno „pod rep“: podrépna muha. Beseda znana povsod. 2) Naprava pri vôzu, ki drží ojé po konci. Ponikve na Št. Vidski gori. To najprvo znači: konjski podrépni remen; der Schweifriemen; srbski: podrepina, podrepnica. Priméri: porépnik.

Pòdskal, *podskála*, m. Môdras; die Viper. Kràs.

Podsténje (-stěn-), *a*, m. Prostor pri hiši ob zidu. Koboríd.

Podstrójiti, *podstrójim*, v. pf. Črevlje poddélati; vorschuhen. Žábče nad Tolmínom.

Pôdšev, *pôdšva*, m. Podstava pri kaki obleki; das Unterfutter. Senožéče. — Po Ipavski dolini: das Vorschuhen.

Podšíti, *podšíjem*, v. pf. Crêvlje poddélati; vorschuhen. V Ipavski dolini.

Podvéza, f. Das Strumpfband. Tolmínsko. Izpodvéza f., isto. V Laščah.

Podvóra ali *podóra*, f. Rogovila za plug, da gredoč na njivo ali z njive ne drsí po tléh. Goríška okolica; Kràs. Koreníka: vr, katero nahajamo tudi v besédah: „povérek, rka“ m., die Tragstange; „návor, vôra“ m., der Hebel. Na Krasu. To poslednjo besedo Matzenauer čudno proizvaja od grškega: anáforon. Cizí slova 399.

Podvóz, *a*, m. Der Achsstock. Goríška okólica; Sóška dolina.

Podžil, *a*, m. V Ponikvah na Št. Vídski gôri to, kar drugod: ôplen.

Pogáča, f. Kruh brez kvasú, pečen v pepelu ali pod kako posodo, obloženo sè žarjávico. Pogača se jé navadno še gorka. Po vsem Goríškem. — Daleč po Evropi razširjena beseda: novoslov., srb. pogača, bolg. pogačŭ, rus. pogačŭ, madžar. pogácsa, arnavt. pogaccia, rumun. pogače, starovisokonem. fochenza, pogaz, srednjevisokonem. vachenze, bávor. fochenz, kočev. fochizen, srednjelat. focacius, lašk. focaccia, špan. hogaza, franc. fouasse, novogršk. pogatza, fogatza, Mikl. lex. Navadno proizvajajo od lat. focus, der Herd, ognjíšče, ker se je v starih časih ta kruh bajè takó pekel, kakor še zdaj po Goriškem. A premisliti je, da se v našem jeziku tudi nekateri kraji, posebno v gozdih, imenujejo „pogáča“, in da so taka imena po navadi starodavna, stvorjena morebiti do srédnje latinščine, ter nij pozabiti, da je na Dolénjskem: pír-pogáča f., pír-pogáčica f., die Fledermaus, kar bi utegnílo značiti: der fliegende

Klumpen; kajti nij do konca dognano, da bi ta beseda ne bila slovanska, v sebi imejóč podstavo: pąg (brez hohníka), in potem bi znáčila to, kar nemška beséda: Kugelhupf; a če je od latinskega vender le, vsaj toliko je gotovo, da se je naslonila na domačo koreniko: pąg, pog. Tudi to je, da pameten človek zdanjim romanístom, ki nobeden ne zna slovanski, nikakor ne more verjéti, da ne bi romanščina bila golo nič na pósodo vzéla od Slovanov, naseljenih takó široko po Evropi, in sézavših nekdaj še obilo globoče mej Lahe. — Priméri: pónglica.

Pógalica, f. Na Krásu to, kar je v Soški dolini: nánjček; die Haftel. Priméri: pónglica.

Póglica, f. Die Stecknadel. Ponikve na Št. Vidski gôri. V Žábčah je póglica neka médena igla, s katero pišejo pírhe. Priméri: pónglica.

Pogódelj, dlja, m. Jéd, katero si sladkosnéda gospodinja ali tudi kaka druga ženska v hiši napravi, kadar je sama domá, ker so vsi drugi odšli na delo ali v cerkev. Bánjščice. Podstava: pogoditi si, ugajati si; sich gütlich thun.

Pogojávka, f. Ženska, ki si dela „pogodlje“. Išči te besede. Ročínj na Kanálskem.

Pogovorčín, a, m. Tolmáč; der Dolmetsch. Vátovlje v Brkínih.

Pohréniti se, pohrénem se, v. r. pf. Strditi se; gerinnen. Jéd je pohrénena, kadar se je tolšča na njej strdíla. Podkrnci. Zeló popačena beseda, namésto: pokréniti, nem, hart werden, na podstavi: krẽp, hart, fest, erstarrt. Miklošič ima v slovniku: novoslov. okrẽpniti, okrẽniti (-oti), hart werden, skrẽpeniti, erstarren; a poslednja beseda bode pogréšna, kajti Laščan govorí: skrepenéti (-nẽti), v. impf., erstarren, gefrieren: vse skrepení, vse je skrepenélo (-nẽlo) od mraza.

Pokáljati, pokáljam, v. pf., *káljati, káljam*, v. impf. pomázati, mázati; grdo pisati. Vas Krn. Podstava: kál, m., blato.

Pokápati, pokápam, v. pf. Lasjé so mu pokapali, rekše, malo po malo mu izpádali. Kràs.

Pokônčnik, a, m. Podbòj; der Thürpfosten. Skrílje pod Čávnom.

Pokoníca, f. Orodje v kopánje; kopáča; die Haue. Rihenberk. Nejasna beseda. Morebiti namesto: kopanica; priméri tudi: koníca f., die Spitze. Na Gorénjskem.

Pokosílnik, a, m. Kar se jé še po kosilu. Vas Krn. Priméri: obéd, m.

Pokóšnica, f. Pojédina po dovršeni kôšnji. Idrijski hribi.

Pôla, f. Die Schichte (geognostisch). Škofja Loka; tudi okolo Iga.

Pôlog, pôloga, m. Jajce, ki se kokoši ostavlja v gnezdu, da rajša nese. Namesto jajca služi v pôlog časi tudi jajcu podoben kamen. Málhinje na Krásu. — V Laščah se to imenuje:

podlóžek, lóžka, m. A Podkrncem je: pôlog, m., ráven ali nekoliko visèč svét; polôžen, žena, o, adj., eben, sanft abhängend; a Laščanu je „polôžna“ césta, zeló malo strma césta; staroslov.: pologŭ, adj., in tudi: položitŭ, adj., obliquus.

Polóžič, *a*, m. Žléb préko céste v klanci. Koboríd.

Pólzati, *zam*, v. impf. Plaziti, kriechen. Podkrnci. Pólzati se, zam se, drsati se po ledu. „Gremo se pólzat.“ Goriška okólica; Sóška dolina. Po vseh teh krajih izrékajo na srbski način: púzati. Staroslov.: plŭzati, kriechen; srbski: puzati, kriechen, klettern.

Ponavljálka, f., tudi: *popravljálka*, f. Pojédina teden dnij po svatbi. Vas Krn.

Pónglica, f. Isto, kar „zapónec“, „zapênec“; die Haftel. Solkan. Korenika: pąg, k višku skočiti, k višku napéti se, okroglo se napéti; Dalmatin ima na konci svojega svetega pisma v „regištru“: poga, f., der Regenbogen; staroslov.: pągva f., pągy, gŭve f., pągvica f., die Doldentraube, das Kügelchen; poljski: pągwica f., lederner Knopf am Bauernpelz, ruski: puga f., das stumpfe Ende des Eies, das Klöppelkissen, pugovica f., der Knopf, pugatĭ, v., schrecken, eigentlich: in die Höhe springen machen; priméri nemški: schrecken, ki je iz početka značilo tudi: in die Höhe springen, od koder: Heuschrecke, eigentl. die Heuspringerin; grški: spongia f., der Badeschwamm; nemški: Punge, f., der Pack; Buckel, m., der Höcker; nizkonemški: Pungel, das Bündel; benedskolaški: ponga, Kropf der Vögel; rumunski: pungŭ, der Beutel. Diez, II., 53. Románsko je iz našega jezíka. Slovenske besede: „pónglica, póglica, pógalica“ stojé namesto: „pógvica, pógvica, pógovica,“ ter značijo prvotno: der Knopf; der Knopf (Kopf) der Stecknadel. — Dve slovenski krájevni iméni sta od korenike pąg, pog (ruski: pug): Zapózi, Zapógov, m. pl., vas za goró (za Šmárijno Goró), nemški: Seebach(!); Pogovník, m., hrib blizu Litíje: pogov-n-ik, kakor ruski: pugov-ica. — Priméri: pogáča.

Ponjúšati, *ponjúšam*, v. pf. Podúhati; dazu riechen. Rihenberk. Namesto: po-ąhati, novoslov.: po-óhati, po-vóhati; zatorej bi se bilo nadejati obrazu: ponóhati („n“ je vstavljen); a ruski je: njuhatĭ, v., riechen, schnupfen; ponjuhatĭ, v., riechen.

Popéti, *pôpnem*, v. pf., *popénjati*, *popénjam*, v. impf. Anheften, heften. Krojáč ali švélja pôpne prikrójene kosove, predno je záčne šívati. Kràs.

Póren, *rna*, *o*, adj. = prázen. *Izpórniti*, v. pf. = izprázniti. Sóška dolina. Na „porno“ je v malin prinesel. V Senožéčah. Staroslov.: pora f., die Kraft, Gewalt; ruski: pora f.,

die Zeit. Novoslov.: póren bi značilo: Zeit habend, müssig, leer; priméri staroslov.: prazdĭnŭ, adj., leer, müssig.

Porépnik, *a*, m. Pri senénem vozu vrv, s katero se žrd pritegne in priveže za sovro. Vréme. Priméri: podrépica.

Poródnica, f. Die Wöchnerin. Kràs; Tolminsko.

Poséje (-sĕj-), f. pl. Otrobi. Vas Krn. Tudi hrvatski.

Posévki (-sĕv-), *ov*, m. pl. Otróbi. Ipavska dolina; Lašče.

Posévnik (-sĕv-), *a*, m. Slab kruh; kruh od poséj ali otróbov. Vas Krn.

Posíp, *a*, m. Kamenje, ki se posiplje po césti; der Schotter. Stópice na Tolminskem.

Posládek, *dka*, m. Dessert. Vas Krn.

Postranica, f. Obstranska deska pri plugu in pri pósteljišči. Sóška dolina.

Postréči, *postrežem* (-strĕg-), v. pf., „koga“, a ne: „komu“. „Dobro ga je postrégel.“ Goríška okolica.

Postrójba, f. Dár, ki ga po dovršenem delu dá gospodar delavcem. Ta dár je navadno kruh, sìr ali kaj tacega. Podkrnci.

Postrójiti, *postrójim*, v. pf.; *postrójati*, *jam*, v. impf. Poprávíti; reparieren. Tolmínsko.

Pošínen, *a*, *o*, adj. Skljúčen, grbast. Podkrnci. Podstava: šiba; šibíti se, sich biegen: koléna se mu šibé; strop se šibí, der Plafond senkt sich; strop se je pošínil, hat sich gesenkt. Krelj ima: ušabnoti, sich biegen: šĭb, das mit „šiba“ verwandt ist. Mikl. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 350.

Potírki, *ov*, m. pl. Zadnje predívo, najslabéjše predívo. Poníkve na Št. Vidski gori. Priméri: túlji, m. pl.

Potmúrjen, *a*, *o*, adj. Potmúrjeno glédati = izpod čela gledati; finster darein schauen. Rihenberk. Podstava: tíma f., die Finsterniss. Priméri: nasamúriti se, v. pf., ein finsteres Gesicht machen: kaj si se nasamúril? Nasamúrjeno gledati, finster darein schauen. V Laščah. Staroslov.: posmurĭnŭ, adj., finster; ruski: hmura f., eine dunkle Wolke, hmuritĭ sja, ein finsteres Gesicht machen; poljski: chmurawa f., das Gewölk.

Potóčina, f. Potokova struga; die Bachrinne. Vas Krn.

Potórčina, f. Prvi mošt. Potórčina je dobra pijača, ker ne napenja, kakor pripovedujejo. Rihenberk. Priméri: utórčati se.

Povérek, *povérka*, m. Drog, na katerem se préko rame nosita dve véderci (vode, mleka); die Tragstange. Pri nas nosijo na povérku samo moški, a v Lahih sósebno ženske. Vrsno na Tolmínskem. Priméri: podvóra.

Povodník, *a*, m. Veter pred nalívom, pred povódnjijo. Podkrnci.

Povónjati, *povónjam*, v. pf. Znači isto, kar ponjúšati. Rihenberk. Staroslov.: vonjati, v., riechen, namesto: on-jati, od koder: ąhati, namésto: on-hati.

Póvraz, *povráza*, m. Držáj ali ročáj pri kotlu, jerbasu itd. Górenja Sóška dolina. Staroslov.: -vrĕsti, -vrŭzą (*vrĕsti, vrzem),

binden, od koder je tudi: povréslo (-rĕs-), n., das Garbenband, v Laščah, — a v Gorénjcih: povéslo, n.

Pozóren, na, o, adj. Prisójen; sonnseitig. Pozórna stran hriba = prisójna strán. Vrsno na Tolmínskem.

Požlépica, f. (s čistim „e“). Polédica; Glatteis. Kràs; v Laščah.

Praščáti, praščím, v. impf. Kričati, dréti se. „Otrok praščí.“ Vas Krn. — Staroslov.: praskavica, f., der Lärm; srbski: praska, f., das Krachen: ruski: praskŭ, m., der Knall. Priméri: vrĕščáti, vrĕščím, v. impf., kričati, dréti se. V Laščah. Od tod je popačena gorénjska beséda, rabéča tudi Prešírnu 65., 70., 71.: vršéti, vrším: vrsk, brechen, krachend brechen; lonec vrĕskne, der Topf bricht. Mikl. lex. 75.; staroslov.: vrĕskanije, n., das Weinen.

Pravica, f. Oblastvo; die Obrigkeit. „Pravíca nam nij dala“. Polžáne v Istri.

Prebiválo, a, n. Železen drog, s katerim se v kamen jame vrtajo. Vas Krn.

Preblískniti se, preblísknem se, v. r. pf. Prebliskne se, kadar se na oblačnem nebu pokaže kaka jasnína. Od tod tudi: preblísk, a, m. Podkrnci.

Preboléti, prebolím, v. pf. Ozdravéti, genesen; convalescere. Kràs.

Precvèsti, precvètem, v. pf. „Pót mi je precvèl skozi srajco“. Poníkve na Št. Vídski gôri.

Préčiti se, préčim se (-prĕč-), v. impf. Grdo gledati se, préko se gledati. Krave se préčijo, predno se sprímejo z rogmí. Podkrnci.

Preglásniti, preglásnem, v. pf. Während des Läutens eine Pause machen. Ríhenberk.

Pregrábek, bka, m. Mésto na pokošenem travniku, kjer se je ográbek toliko razgrabil, da se ondukaj voz postavi in se potem senó od obeh straníj naklada. Sv. Jakob pri Savi. Ográbek, bka, m., pokošeno senó na eno mesto zgrabljeno, da se vkupe suší. „Ográbek ljudíj,“ eine Gruppe Menschen. V Laščah.

Prêgrad, a, m. Sténa ali pretín pri orehu, jábolku; die Scheidewand. Stópice na Tolmínskem. Prégraja (prĕg-), f., v hlevu prostor pregrajen, v katerem je tele. V Laščah.

Prehudéti, prehudím, in: *prehudéjem*, v. pf. Pregníti, durchfaulen. Vas Krn.

Prekopítiti se, prekopítim se, v. pf. Z višave nerodno pasti, prevrniti se, prekopícniti se. Goríška okolica.

Prelêžati, prelêžim, v. pf., bolezen, rekše, ozdravéti ob samem ležanji brez kacega zdravníka in brez léka. V Brkínih.

Prelíjalice, f. pl. Silno in dolgo dežévje. Vas Krn.

Prêlog, a, m. Ozdravel bi „prêlogom“, rekše, ozdravel bi brez lekov in brez nobenega zdravníka, samó da bi mogel mirno lêžati. Kastávščina. Glej: prelêžati.

Preobráziti se, preobrázim se, v. r. pf. Izpremeniti se. „Odkar je ta ból (bolézen) prišla na trto, preobrázilo se je pri nas vse življenje.“ Boršt v Istri.

Prepetnájstiti, v. pf., koga. Preváriti. Kràs.

Preslégast, a, o (-slĕg-), adj. Platno je preslégasto ali sploh tkanína, kadar se préza in se uže vidijo nitke; fadenscheinig; tudi glava je preslégasta, kadar je plešasta; njíva je preslégasta, če ima prazna, gola mesta mej vsejanim žitom. Senožéče. Ruski: pereslega, die Schramme, der Fehler im Gewebe.

Preščípec, pca, m., in: *preščípek, pka*, m. Precép. „Ujél sem kačo v preščípec“. Podkrnci.

Pretvárjati se, pretvárjam se, v. r. impf. Sich verstellen. Podkrnci.

Prevlàč, áča, m. Desna ročíca pri plugu. Skrílje pod Čávnom. Priméri: plàz.

Prêvor, a, m. Žléb préko céste v klanci. Ríhenberk. Priméri: položič. Podstava: pre-orati.

Prevréditi se, prevrédim se (-vrĕd-), v. r. pf. S težkim delom, zlasti vzdigovanjem težkih bremén bolečíne dobiti črez pas; prevzdigniti se; einen Leibschaden bekommen. Goríška okólica; Brda. Priméri: vréd, m.

Pŕhati, pŕham, v. impf. Pokašljeváti, ne da bi kaj pljuvál. Ríhenberk.

Pričéliti, pričélim, v. pf. Odlomljeno ali odkrhneno palico na konci z nožem gladko prirezati. Podkrnci. Začéliti, v. pf., isto. V Laščah. Podstava: čelo; „čelo“ dati.

Priklékniti, prikléknem, v. pf. Prvo sv. obhajílo prejeti; prvič pričestiti se. Kanál.

Priséžnik, a, m. Takó se v šali imenuje devetogŭb, m. (der Blättermagen, der Psalter), in zató, ker velé, da je priségel, da ga živ krst nikdar čisto ne opere. V Brjah nad Ríhenberkom. — Ta želódec se v Senožéčah imenúje: devéta gùb f., (reci: devéta jŭb), a v Laščah: šestogúbec, bca, m.

Prislójiti se, prislójim se, v. r. pf. Prismoditi se (o jédi). Vas Krn. Išči beséde: slój, m.

Pritúliti se, pritúlim se, v. r. pf. Sich ducken, sich an jemanden anschmiegen. Podkrnci.

Prócep, prócepa, m. Rakla, s katero se zažíga kôpa; die Quandelstange. Múne v Číčih.

Prót, a, m. Pálica v ribjo lov. Bílje na Ipavi. Prót, m., in: protíca, f., der Knüttel. V Laščah. Staroslov.: prątŭ, m., virga; srbski: prut itd.

Pŕstenec, nca, m. Prst predzadnji, na katerem se nosi navadno prsten; der Goldfinger. Goríška okolica.

Pŕvnik, a, m. Prvi sir, narejen v planini. Podkrnci.

Púh, a, m. Od hrvatskih prekúpcev kúpljeni prasci se na Krasu peró z vodo, na kateri se je kuhalo bršlánovo listje (perje), da izgubé hrvatski „púh“. Rôdik. Kadar otrôci jeseni brkajo (išči te besede) oréhe, dobodo črne prste, in to črníno imenujejo Tolmínci: pùh, gen. pùha. Odrasli ljudjé se šalívo grozé otrokom, da jim bodo „pùh rezali“. Zlasti se taki otrôci bojé žandárjev, ker jih ljudjé strašijo, da jim gredó „pùh“ rezat. — Púh, m., der Dunst; tréščenega človeka „púh“ omami, če ga trésk ne ubije. V Laščah.

Pŭháti, pŭhám, v. impf. „Koruza pŭhá“, rekše, déla latíce; treibt die Kolben, schiesst in die Kolben. Ríhenberk. Priméri: izmêtati se.

Puhlíca, f. Pusta in nerodovitna zemlja, ki se od zmrzáli rada privzdigne. Podkrnci; Lašče. Kmete okolo Šmárijne Gore imenujejo šalivo „puhlíčarje,“ kakor bi iméli samo „puhlíčasto“ zemljo.

Pùljka, f. Pèčka jabolčna ali hruškova. Izréka se razno, in to v Koborídu: pùljka (pŭlj-), a v Žábčah nad Tolmínom, menda po premôtu (po metátezi): pljùka (pljŭ-), ter od tega potlej tudi: pljúka. Težka beseda, sósebno kar se dostáje obéh podrúžnih obrazov: pùljka, in: pljúka. Priméri ruski: púlja, f., die Kugel, púlika, f., eine kleine Kugel, ein Kügelchen. Vender je vsa stvar na végalici. Zaradi izrékanja priméri: plìgek, adj., in: pèlek (v besédi: pléna, Schiefer). — Dostavljeno bodi, da Laščan govorí: pečèk (pŭčŭk), pŭčkà, m., der Obstkern.

Púševnik, a, m. Der Ladestock. Tolmínsko.

Rábiti, rábim, v. impf. „Ta mreža mi rabi uže pet let.“ Gáziče na Krki. Staroslov.: rabiti, porabiti, sich dienstbar machen. Podstava: rabŭ, m., der Knecht.

Rábnik, a, m. Neka vrsta krompirja. Goríška okólica.

Ràd, ráda, rádo, adj., rábi namésto pridevnika: „vesel“. „Ràd sem te videti.“ „Rada sem bila, pošiljati te v šolo.“ „Radi smo, ako prideš vsak dan.“ Sólkan. To je preporočíla vredno, ker je govorjêno čisto po staroslovénskem jezíku, a niti mej Kranjci nij še do konca zamrlo, ker povsód govoré: jaz „bi ràd“, da kúpiš; mi „bi rádi“, da pogledaš itd., kajti „bi“ je tukaj pravi (da-si nepregíban) aorist, ter znáči: ich wäre, wir wären itd., zatorej stojí namesto novéjšega: jaz „bi bil“ ràd; mi „bi bili“ rádi: ich wäre froh, wir wären froh. A nemčizna je: ràd iméti, gern haben.

Rájati, rájam, v. impf. od glagola: *rodíti*, gebären. V Brkínih.

Rákla, f. Dobro debéla in dolga pálica; kranjski: prékla. Sóška dolina. Na Bólškem in v Senožéčah: ráglja, f., isto.

Ráklovec, vca, m. Bežòl, ki se ovija okolo rákel; die Stangenbohne. Tolmínsko.

Rál, ralí, f. Oránje; čas, kadar se orje. „To vino hranim za rál.“ „Ne vem, če ostanem do ralí.“ Ríhenberk.

Rástiti, rástim, v. impf. Betreten, befruchten (o kokóših in ptičih sploh). „Ta jajca nijso ráščena.“ Rástiti se, rástim se, v. r. impf. Sich begatten (o ptičih). Kràs (Kóblja glava); St. Peter pri Gorici.

Ráten, tna, o, adj. „Glej, kakó rátno gré!“ rekše, po konci, moški. Poníkve na Št. Vidski gori. A Laščan govorí: ti nijsi nič rátnejši od njega, du bist um nichts besser. Od staroslov. besède: rati, f., der Krieg, to ne more biti, in druga slovanska naréčja ne znajo nič tacega. Podoba je, da imamo pred sobój nemško besédo: gerathen, od koder je novoslov.: rátati, in če se ne motim, slišal sem uže tudi: žito je ratnó, rekše, lepó „ratúje“; priméri tirol.-nemški: râtlich, râtli, râtling, adv., reichlich, ziemlich, sehr; bávorski: raetlich, rátle, rádle, adv., reichlich, od koder bi tudi utegnila biti Dalmatinova beséda: rédle, adv., „fríško, junačko“; vrhu tega pómni laški: ratto, adj., rasch: raptus. Diez, II., 55.

Razčêsniti, razčêsnem, v. pf. Na dvoje raztrgati. „Strela je drevo razčêsnila.“ Razčêsniti se, v. r. pf. „Otroče, glej, da se ne razčêsneš!“ Senožéče; Kràs.

Razčetŕtiti, razčetŕtim, v. pf. Na kosove razsékati, razdrobiti (kákо žival); viertheilen, in Stücke hauen. Razčetŕtiti se, v. r. pf. „Otroče, glej, da se ne razčetrtiš!“ govorí mati nemirnemu otroku, ki vedno lázi na višave. Senožéče. — Laščan govorí: razčetrtàti, tám, v. pf., in vier Stücke reissen; zerstücken überhaupt.

Razčúvati se, razčúvam se, v. r. pf. Vollends wach werden. „Spál sem zelò trdno, kar me probudí strel, in takó sem se razčúval, da nijsem potlej mogel zaspati“. Kràs.

Razdrásati, am, v. pf. Auflockern. „Fírtoh razdrásati,“ das Vortuch entschürzen; „razdrásana ščét,“ takó imenujejo žensko, ki je neskrbno obléčena, da je vse razvezano in rahlo na njej. A ta ščét (Kopfbürste) je od svinjskih ščetín, zelò takó narejena, kakeršne imajo suknárji, in ž njo si ženske češejo lasé. V Laščah. Podstava: rah, od koder tudi: ráhel, hla, o, adj., locker, zatorej namesto: razrásati, kakor: zdrèl, zdréla, o, adj., poleg: zrèl, zréla, o, adj. (-rêl-), reif, in staroslov.: razdrěšiti, poleg: razrěšiti itd. Priméri novoslov.: rašiti, v., lockern. Danjko, 244. Od tod kaže da je tudi novoslov.: (v)zdráhi, m. pl., Klatscherei, Postenträgerei, Intriguen: Auflockerung der Freundschaft; zdrahe

prenašati, delati; zdráhljiv, adj. V Laščah. Mikl. Gramm. I., 2. Aufl., 1879., 314., misli, da ta glagol slôve: razdrazati, namesto: razdrẽzati, razrẽzati, ker po Goríškem govoré tudi: rázati, namesto: rẽzati, schneiden; a to je taka pomota, kakor: izpodrẽzati, namesto: izpodbré(n)cati, kajti Dolénjci, koder je ta beseda navadna, povsod čisto izrékajo: razdrásati. Priméri: izpodbré(n)cati (v besédi: obréncelj).

Razhóden, dna, o, adj. Ausgedehnt, weitläufig. Mesto je razhódno; župa je razhódna. Ríhenberk.

Razmázati, razmážem, v. pf. Verwöhnen, verzärteln. „Otrok je razmázan.“ Podkrnci. Srbski: mazati oko koga, streicheln, schmeicheln, maziti, hätscheln: obećava mu mazno na prazno; ruski: mazatĭ sja kŭ komu, gegen einen freundlich thun, maziha, die Geliebte.

Razsípen, pna, o, adj. Razsípno je vse, kar se rado razsíplje, na pr. kuhan krompir, žganci itd. Kràs. — Laščanu je to: razsípičen, čna, o, adj.

Razslúti se, razslújem se, v. r. pf. Bekannt werden. „Hitro se je razslúlo po vsem Krásu.“ Kràs.

Razvédati se (-vĕd-), v. impf. Sich ungebührlich benehmen. Takó se govorí zlasti o tacih otrocih, ki se pretézajo ali valjajo po tléh. „Kaj se razvédaš?“ Podstava: vẽsti vêdem. Senožéče. Po drugih krajih govoré: razvírati se, (i)zvírati se, zlécati se, — vse v istem poménu, a Laščan imenuje to: navédati se, (-vĕd-). Jednako se govorí: odvẽsti, odvẽdati, in: zvẽsti, zvẽdati, kar oboje znači: an Mann bringen. Obé ti besedi vé obílo nad polovico Kranjcev, a g. Cigale se ju vender še nekako nejevoljno brani.

Razvŕt, a, o, adj. Ausgelassen. Razvrt otrok. Senožéče. Priméri: razvédati se.

Ráženj, nja, m. Povpréčne pálice pri gnojnem koši. Sv. Peter pri Gorici. To besedo je ljubeznívo spakudràl Ljubljančan: rájželj, rájželjna, der Bratspiess.

Réčica (rẽčica), f. Mrézasta kóžica na želodci ter na črévih; das Netz; omentum. Vrsno na Tolmínskem. Navadno se takóžica imenuje: „pẽčica“. Staroslov.: račica f., Behältnis, kar učí, da je: rẽčica namesto: račica; primeri: trẽva poleg trava, das Gras, tudi staroslov.: rẽčĭno, n., das Kleid, poleg: raklŭ, m., das Kleid, rakno, n., isto.

Réd, i, f. Vrsta pokošene trave. Bólc. V Ríhenberku se to imenuje: redílj, a, m. Staroslov.: rędŭ, m.

Rédčiti, rédčim (rĕd-), v. impf. Trébiti kako pregosto rášč, na pr. koruzo, gozd, i. t. d. Podstava: rédŭk. Goríška okolica. Staroslov. je: rĕditi, kakor se govorí tudi na široko mej zdanjimi Slovéni.

Répkati, répkam, v. impf., tudi: *repljáti, repljám*, v. impf. Páberkovati po trtah; im Weingarten Nachlese halten. Répkajo samó otrôci. Kràs; Ipavska dolina; Goríška okolica; Kanálsko. Priméri bávor.-nemški: rebeln, Trauben abrebeln, die Beeren davon abzupfen. Schmell.-Fromm. II., 6.

Réplja, f. (Morebiti: répulja.) Grôzdova véjica; srbski: čèhulja. „Daj mi répljo grozdja.“ Ipavska dolina; Goríška okolica; Kanálsko. Priméri: répkati.

Resína, f. = osína. Glej to besedo 2). Ríhenberk. Staroslov.: ręsa.

Restálnica, f., die Ratsche. Postójina. Namesto: hrestálnica, f., priméri: hrèst, hrésta, m., der Krach, Lärm, hreščáti, hreščím, v. impf., krachen. V Láščah.

Resúlja, f. Žena zmršenih lás. Vas Krn. Prim.: resína.

Rešén, šéna, o, adj. Rešéna méra, ein gestrichenes Mass. Vas Krn. Tudi: réšen, šna, o, adj.: rešán mérnik, réšna méra; rešán keznánek. Vrsno na Tolmínskem; Koboríd. — Priméri laški: raso, adj., gleich, gestrichen, od koder bode tudi srbski: raz, m., das Streichholz, deščíca, s katero se žitu v mérniku vrh strani drgne; ladinski: rés, adj., ras, adj., gestrichen (vom Masse). Alton.

Réz, rezí, f., tudi: *rezína*, f., (rěz-), réd pokošene (poséčene) trave. Sliši se tudi: réz, a, m.; rezóvi, m. pl. Tolmínsko.

Rézalica, f. (rěz-). Izgága, das Sodbrennen. „Rézalica dêre ali pêče.“ To besedo vse takó, tudi „l“ v njej, govoré ipavski Budánjci; a v Razdrtem pod Nanosom in v Dútovljah jo izrékajo: rŭzávica. Na Bólškem se ta stvar imenuje: gorečíca, f. Miklošič pogréšno piše: rizavica in proizvaja od podstave: rygati, ructare. Lex. 809. ter Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 352.

Režáda, f. (rŭž-). Zmésno žito, pol pšenice, pol „reží“. Podkrnci. Kar se tiče obrazíla, priméri srb.: ròsâda, f., slana, Reif (v Risnu), in: ròsâta, f., rosa, der Thau; -ada,- ata je laško obrazílo; vender priméri tudi: ržádec, m., lotus corniculatus, kar se zdí namesto: rožádec.

Ríba, f. Míšca; der Muskel. Takó se imenujejo sósebno dèbele míšce na nogah in rokah; der Wadenmuskel, der Oberarmmuskel. Goríška okolica; Sóška dolina. V Bólci je „riba“ tudi: Lendenbraten (Lungenbraten). „Ríbo sékati“, die Kraft des Oberarmmuskels (Beugers) mit einem Hiebe der Handschneide erproben. — V Sremu je ribić, m., tudi Muskel; ruski: rybka, f., die Lendenmuskeln, der Lendenbraten, das Lendenstück.

Ríti, ríjem, v. impf. Iz zemlje kôpati gomoljaste sadeže. Rije se: krompír (čompe), répa, korênje itd., a tudi trn iz kože. Tolminsko. Priméri: obríti.

Rízati se, rížem se, v. r. impf. Igrati se. Rižejo se mlade živali (psi, mačke), a tudi otroci. Sv. Peter pri Goríci. Znano mi je, da se zagrebski dijaci igrajo igre „ríža (m.)“. Priméri laški: ruzzare, schäckern; ungewisser Herkunft, gleichbedeutend schweiz. rützen. Diez, II., 58.

Robídnica, f. Sekíra, s katero se drva cepijo. Na Kranjskem sem čul: robílnica. Oboje je od: róbiti (rąb-), sékati. Šènpas.

Ročíca (rąč-), f. Dél strešnega odra; der Pfettenbug. Vas Krn.

Róditi, ródim, v. impf. Skrbéti; Sorge tragen. Podkrnci. Takó so pisali naši stari: Trubar, Dalmatin itd., ter še zdaj govorímo: neróden, dna, o, adj., ungeschickt, eigentlich: unachtsam. Staroslov.: roditi, raditi, Sorge tragen.

Rója, f. Trstovje in druge povodne rastlíne vse skupaj; das Röhricht. Cérknica. Priméri: roje, f. pl.

Róje, f. pl. 1) Vodovája, zlasti pri mlinih; die Wasserleitung, der Mühlgang. Sóška dolína. 2) po raznih krajih kranjske zemlje róje, f. pl. imenujejo taka mesta, kjer ob dežévji voda vstaje k víšku iz tál; tudi vasí se imenujejo: Róje, f. pl., od koder prímek: Rójec. Pri Goríci so „Róje“ in „Rójice“ (Campagnuzza). Koreníka je „ri“, staroslov.: rinąti, drängen, rějati, rěją, drängen; ruski: ručej rěetŭ po pěsku (potok teče po pesku); od „ri“ je tudi: roj, m., der Schwarm. Od slovénskega je ladinski: roia, Bach, Wildbach, Mühlwasser, roiè, Wassergraben. Alton.

Rónek, nka, m. Viseč svét; po nekaterih krajih tudi: „vinógrad“, v istem poménu, kakor ipavski: „brég“. Goríška okolica. Na Vranskem jezeru (otok Čres) sem čul besedo: rúnka, f., v istem poménu; srbski: roniti, herabrollen machen: tiha voda brijeg roni; suze roniti; ruski: ronitĭ, ronjatĭ, fällen, fallen lassen; srbski tudi: runiti, abbröckeln.

Rovàš, vdša, m., das Kerbholz. Navadno sploh po Kranjskem; róš, róša, m., v Laščah; srbski: rovaš, raboš, rabuš; češki: rovaš, rabuš itd. Miklošič v slóvniku na 800. str. to primerja k besedi: rovŭ, m., die Grube, der Graben. — Nij slovanski, nego od laškega: rivescio, rovescio, in to, kakor Diez, I., 353. učí, od lat. reversus, die Rückseite, die Kehrseite der Münze, sploh: das Gegenstück.

Rožánec, nca, m. Podbój; der Thürpfosten. „V rožáncih sem stal.“ Tolmínsko

Rúnje, f. pl. Osépnice; die Blattern. Bánjščice; Tolmínsko. Laški: rogna, Krätze, Räude, iz slovanskega. Staroslov.: runo, n., das Schaffell, das Vliess; novoslov.: rùno, rùna (reci: rŭn-), n., das Vliess. V Senožéčah. Dolénjec bi to izrékel: rŭnò, rŭnà; k temu novoslov.: rúnjast, adj.,

zottig, zerfetzt; hrvat.: runja, f., Hautausschlag, Räude; bolg.: runó, n., das Vliess, rúntav, adj., zottig; srb.: rúno, n., das Vliess; pómni: prodao njivu pod runom = pod sadom ali plodom; srb.: runka, f., der Feldbeifuss, artemisia campestris, runje, f. pl., die Haarzotteln, runjav, runjat, adj., zottelig, rute, f. pl., die Haarzotteln, rutav, adj., zottelig, rita, f., zerfetztes Hemd, ritav, adj., zerfetzt; ruski: runó, n., die Schafwolle, das Schaffell, zerlumptes Kleid, das Gras, runka, f., die Pelzjacke, wollene Jacke, wollene Lappen, rytikŭ, m., über den Körper sich verbreitende Geschwüre; češki: rouno, n., das Vliess, rounaty, adj., wollig, runaty, runity, adj., zottig, runěk, m., die Zotte; poljski: runo, ein Fell mit Wolle. Pojem teh beséd je: uneben, rauh, zottelig. Bolgarski obraz: runtav nam kaže, da srb.: rute, f. pl., rutav, adj. stoji namesto: rąt-, na podstavi: run-o, zatorej namesto: run-t-; a v srb.: rite (namesto: ryte), f. pl., in v rus.: rytikŭ, m., vidimo „ą“ oslabljen v „y“. Hohníku v oménjenih besédah se na videz protivi novoslovénska: ruta, f., das Tüchel, Schnupftuch, Halstuch, ker jo Dolénjec izréka: rüta, a primeriti je novoslov.: süženj, m., der Sklave, k staroslov.: sažĭnjĭ; novoslov.: zgrüziti se, zusammensinken, v Laščah, k staroslov.: grąziti, untersinken machen itd. Morda semkaj prístoji tudi kráška beséda: rúnda, f., ruta divaricata, z obrazílom: da, namesto: ta.

Rúžiti, rúžim, v. impf. Luščiti, na pr. gràh, bežòl; enthülsen. Senožéče; Kràs. Glej: Žúriti. — Laščan „rúži“ tudi korúzo; entkörnen.

Sáčiti, sáčim, v. impf. Sè sakom ribe loviti (v motni vodi). Kostánjevica na Dolénjskem. — Na Ipavskem in po Krásu „sáčiti“ = gosto vino precéjati skozi vréčo, v kateri ostanejo drôžije. Beseda „sak“ je uže davno v slovanska narečja vzeta na pósodo; staroslov.: sakulŭ m., der Beutel; češki, poljski: sak; — ruski: sakŭ, m., der Sack, der Netzsack, sačitĭ, v., mit dem Handnetz fischen.

Sajenica, f. Der Setzling. Mlada rastlína, katero je treba presaditi, da lepo vzraste. „Kápusne sajenice“ itd. Vréme. Sajenice, f. pl., mlade zasajêne trte; mlad vinograd. Okolo Čáteža na Dolénjskem. — Kápusne sajenice okolo Prézda imenujejo: présad, sáda (prěs-), m.

Samokólnica, f., der Schiebkarren. Bólc. Samotéžnice, f. pl., isto; okolo Bohínja.

Samosévka (-sěv-), f. Divja hruška ali jáblana, in sploh rastlína, ki se je sama zasejála. Št. Vídska gora. V Poníkvah govoré tudi: samosójka. — V Laščah: samosévec, vca, m., krompír, ki se sam zaséje.

Sarabítka, f. Izrastek na šipku (Rosa sp.), ki je časi debel, kakor jábolko; der Rosenapfel oder Bedeguar. Dobrodób na Krásu. Namésto: srborítka, gratte-cul, imenovana tudi: piškosrba. Mikl. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 305. Priméri: srbóvka.

Saramókel, kla, o, adj. Saramókel človek = suróv človek. Vas Krn. Namésto: siromókel, suromókel (syr-ovŭ, sur-ovŭ). Staroslov.: syrŭ, adj., nass, roh; ruski: moklyj, adj., nass geworden, nass: das Rohe wird als saftig, von Natur nass aufgefasst. V tej sestavljenej besedi imata obá nje déla ist pomén; tacih je več. V Grimmovem slóvniku: Knabenbube, a staroslov.: skralupa (skora + lupa) f., die Rinde: skora Rinde, lupiti abschälen; novoslov.: skralúb, škralúb (skora + lub) m., die Rinde: lub Rinde; poleg tega: skralúp, škralúp; staroslov.: skralušta (skora + lušta) f., die Rinde: novoslov.: luska, Hülse, luščiti, enthülsen; staroslov.: kolŭsoha f., der Pfahl: kolŭ der Pfahl, soha der Pfahl; staroslov.: vrŭtogradŭ, m., der Garten: vrŭtŭ Garten, gradŭ Garten; staroslov.: vrŭtŭpogradŭ m., der Garten: vrŭtŭpŭ Höhle, Garten (eingeschlossener, hohler Raum), gradŭ Garten. Semkaj spada tudi staroslov.: brŭlogŭ m., die Höhle des wilden Thieres: br, hohl, tief, verschlingend, od koder novoslov.: br-n-a, f., Lett (der Letten). Megiser; staroslov.: brŭ-n-ije, n., Koth; novoslov., srb.: bára, f., der Sumpf: wo man in die Tiefe sinkt, a ruski: logŭ, m., die Schlucht itd.

Sčinoma, adv. Do céla, do konca. „Gosénice so zelje sčinoma (ščinoma) pojédle.“ Tolmínsko.

Sèč, (sŭč). To besedo sem slišal samó v réku: „kísło je, kakor sèč.“ Na Krasu. Priméri staroslov.: sĭčĭ, m., der Urin: sĭc-ati, v., mingere.

Séčevina (šèč-), f. Kôšnja; die Mahd. Vrsno pod Krnom.

Séčnja (sèč-), f. Dél gozda, ki je letos odločen v sékanje; der Schlag. Trnovsko-ídrijski svét.

Séd, a, o, adj. (sèd). Sív; séda glava = síva glava. Kràs. Srbski: sìjed, a, o, adj.; staroslov.: sědŭ, adj., ruski: sědój, adj., grau.

Sédno (sèd-), n. Konjska rana od sedla; na bolníku rana od premnoge in dolge léže. Eigentlich: Satteldruck. V Laščah.

Sélen, lna, o, adj. (reci: sév-). Preslán ali tudi žáltav. Rabi samo o slaníni. Tolmínsko. Kaže, kakor da bi to bilo namesto: sólen, lna, o, adj., salzig.

Senosék, a, m. (sènosék). Kôsec; der Mäher. „Senožet za šest senosékov.“ Lívek; Bólc; Podkrnci.

Sévnik, a (sĕv-), m. Okrogla pleteníca s póvrazom; sévec jo nosi na rôki; der Saatkorb. Goríška okólica. V Laščah: sejálnica, f. (reci: sŭjáv-), isto.

Síkalica, f. Handspritze. Otroci si delajo „síkalice" z bezgovih véj. Sóška dolina.

Síkav, a, o, adj. (človek). Nestalen; flatterhaft. Vas Krn.

Síkniti, síknem, v. pf.; *síkati, síčem,* v. impf. Hervorspritzen. „Krí je síknila." Sóška dolina.

Síniti, sínem, v. pf. od v. impf.: *sijáti,* glänzen. „Kadar po dežji solnce síne, prilezejo modrási na dán." Koborídski Kót (Borjána).

Sirčina, f. Koruzna pálica; sírkova pálica. Vréme.

Sírišče, a, n. Das Lab. Tolmínsko.

Sírotev, tve, f. Sírotka; die Molke. Bólc.

Skálnica, f. Voda, ki se ob dežévji nabére po globélih na skálnatem svétu. V Suhi Krájini na Dolénjskem pastírji in potniki pijó skálnico. — Taka glôbel, v katero se nabíra ta voda, imenuje se: skálba (škálba), f. V Laščah.

Skapljarica, f. Nož, s katerim se skáplja. Ipavska dolína. — Skopíti, v. pf., evirare, in v Senožéčah govoré tudi: skápljati, v. impf., isto.

Skláda, f. Die Fuge. Vrsno na Tolmínskem.

Sklénica, f. Die Flasche; tudi ledéna svéča; der Eiszapfen. Tolmínsko. Namesto: stŭklénica; staroslov.: stĭklěnŭ, adj., gläsern, stĭklěnica, f., das Trinkglas.

Skočídalo, n. Slàp. Šènpas. Kaže, da stojí namésto: skočídlo, kakor govoré Korošci, a mi velímo: skočílo; priméri srbski: Skókovac, kôvca, m., Name eines Wasserfalles. Vuk.

Skonjáti, skonjám, v. pf., koga. Prevariti; jemanden darankriegen, übervortheilen. „Skonjàl me je." Goríška okólica; „okonjáli so ga." Senožéče. Od laškega: ingannare, betriegen; retski: enganar, anganar. Flaminio, 167., od koder tudi: okániti, betriegen.

Skosíti, skosím, v. pf. Razdrobiti, razbíti; einstampfen. Od dežja pokvarjena (razmôčena) opéka, ki nij še žgana bila, nego se je samó na solnci sušila, skosí se in potem z nova podéla. Bílje na Ipavi. Kosíti, kosím, v. impf., isto: kąsŭ (kós), m., das Stück.

Skrájenj, jnja, e, adj. Der Letzte. „Skrajnji čas je uže, da greš." Vas Krn. Srbski: s kraja, vom Rande weg, izkraj polja, vom Rande des Feldes; ruski: skraj, adv., vom Rande, am Rande.

Skrànj, njí, f. Čeljúst; das Kinn, der Kiefer; mentum. Górenja Sóška dolína. V Solkánu: skránja, f. V Koborídu je:

skránj, í, f. tudi sténa ali skala, pod katero bije voda, a na Krasu: skrànj, f., znači na ravnost „rob“, die Kante. Podkrnci „skranjí“ imenujejo ón dél pri vozu, v kateri je vlóženo ojé. Staroslov.: skranija, f., die Schläfe, tempora; novoslov.: skrenje, mentum. Megiser; češki: skraně, f. Mikl. lex. Na Dolénjskem blizu Lašč je vás po imeni: Škránjak, m.

Skrípec, pca, m. das Gelenk. Podkrnci. Skripèc, pcà, m., der Flaschenzug. V Laščah; srbski: škríp, m. = precép, škrípac, m., isto; on je u škripcu, in Verlegenheit; novoslov.: v skripcéh smo bili, isto; dekléta so vsa na skripcéh = vse žíve in po konci so od mladósti; rus. skripŭ, m., das Knarren; die Enge, die Verlegenheit.

Skŕkljič, a, m. Škràt; der Kobold. Podkrnci. Priméri srbski: skrkljušiti, niederdrücken; skrknuti se, dunkel werden.

Skŕl, skrlí, f. Kameréna ploča; die Steinplatte, Schieferplatte. Goríška okolica; Kràs. Na Ipavskem tudi: skŕla, f.; a v Laščah: skríl, íli (škríl), f., isto, in tudi vás je po imeni: Škrlovíca, f.

Skrlúp, a, m. Smétana (na Tolmínskem: smetána). Po Krásu in v Istri (v Hrúšici) sploh navadna beseda. Podkrncem je: skrlúp óna skorja, ki se po dežji naredí na zemlji, kar Laščan imenuje: skralúb, skralúp, (škra-). O podstavi išči besédo: saramőkel, adj.

Skróp, a, m. Sók od korúzne móke. Sovinják v Istri. Srbski: skrob, m., eine Art dünnen Mehlmusses, das Stärkmehl; ruski: skrobkij, adj., spröde, brüchig.

Skúla, f. Tvór, uljé, ogrèc (ako je gnôjen). Vas Krn. Staroslov. skoljĭka, f., die Muschel; novoslov., srbski: školjka, f., isto; srb. škulj, m., skopljen oven; ruski: skula, f., die Geschwulst im Gesicht. Od besede „skula“ je tudi novoslovenska pohabljénka: šóla, f., otók na človeškej in konjskej čeljusti; ruski: škulj, m., der Geldbeutel; novoslov.: škúlj, m., (reci: škülj), nekaka luknja. Po Dolénjskem, koder beséda: „Škulj“ rabi tudi v priímek, imajo: Škúljevo, n., ime neke vasí pri Laščah. — Jezik nam kaže: skol, in: skúl, a zmísel je: napéta, zatorej notri prostorna in zaradi tega tudi vótla stvar.

Skútnica, f. Neka juha, skuhana od skute. Tolmínsko. Laški: scotta, f., Molken, in kakor učí Diez, II., 63., namésto: excocta, imenovana tudi: ricotta, comask. scocia = excocta, kakor strecia = stricta; od tod je tudi nemška beseda: Schotten, m., Molken. Slovénski bi se pravílno pisalo: skóta, ker Dolénjec govorí: skúta, a ne: skũta.

Skútnik, a, m. Nedozôrel léšnik brez jedra. Górenja Sóška dolina.

Slámnik, a, m. Der Strohsack. Kómen na Krásu.

Slávnica, f., in: *slávinja*, f. Gód; Geburtsfest, Namensfest. Podkrnci. Priméri srbski: sláva. „Slavu slavi Kraljeviću Marko.“

Sléme, slémena (slčme), n. Gornja greda pri strešnem odru; die Firstpfette. Podkrnci.

Slepnjáti, slepnjám (slĕp-), v. impf. Pri slabi luči kaj delati. Vas Krn.

Slezéna, f. Vránica; die Milz. Ríhenberk. Koroškoslov.: slázena; v Laščah: solzêna; staroslov.: slezena, selezena, slězena: selz, slŭz; a slázena je takó namesto: sólzena, kakor: slanóvrat, namesto: solnóvrat in hlám, namesto: hólm. Priméri: pódlanka.

Slínkati, slínkam, v. impf. Izbírljiv biti v hrani; zlasti o živíni. „Kaj slinkaš okolo?“ Podkrnci.

Slój, a, m. Suh veter; veter, ki suší. Vas Krn. Ta beséda bi utegnila stati namesto: zloj, in to namesto: znoj, od korenike: gr, gor s podružnima obrazoma: zn, zl, brennen; staroslov.: znoj, m., die Hitze, novoslov.: znoj, m., die Hitze (a prvotno nikakor ne „Schweiss“); ruski: znoj, m., die Hitze, die Sommerhitze, die Schwüle; srbski: znoj, m., der Schweiss; ruski: zola, f., Asche; trockene Erde.

Slovéčina, f. Die Berühmtheit. Podkrnci.

Slútvo-. To je rabéče samó sestavljenim besedam, in znači, da stvar nij prístna ali prava, nego da se to le dozdéva; isto, kar srbski: nazòvi-, nemški: After-, Schein-, in grški: pseudo-. Slútvo-gospodár je človek, ki je po imeni res gospodár, a po resníci gospodári kdo drug. Vrsno na Tolmínskem. Staroslov.: slutije, n., der Ruhm, das Gehörte: sluti, slôvem.

Smájen, jna, o, adj., sliši se tudi: smẽjen, jna, o, in: smíjen, jna, o, adj., presúh, sehr trocken, sehr dürr. „Smajna je trava, čimóta (porézani korúzni vršiči)“ itd. Goríška okolica in Tolmínsko. Smánja, f., velíka, prevelíka suša, ki požgè vso rast. „Taka smánja je, da nij môči pasti.“ Goríška okólica in Tolmínsko. — Staroslov.: smaglŭ, smęglŭ, smuglŭ, smaglĭnŭ, adj., dunkelbraun; posmagŭ, m., posmaga, f., ein Kuchen, posmagnątije n., dunkle Farbe; srbski: smagnuti, v., dunkel werden; sich sehnen; ruski: smaga f., die Hitze, Gluth, Flamme, Trockenheit; angebrannte, berusste Stelle; smažitĭ v., braten, schmoren; smjagnutĭ, v., trocken werden; smuglyj, adj., braun, brunnett itd. Priméri nemški: schmachten. Trój obraz te besede se kaže: smag, smęg, smug, a pojem je: Hitze, Brand, verbrannt, trocken, angebrannt, braun, dunkelfarbig. Novoslovénske

besede stojé namésto: smágũn, smégũn (smęg-), ali še brže namésto: smážũn, smézũn; a smánja morebiti namesto: smáginja; tudi rúščina ima „j“ namesto „g“: smáivatĭ (reci: smájivatĭ), v., entkräften.

Smetílj, *a*, m. Oteklína, prísad. Podkrnci. Priméri: smetljáj, m.

Smetljáj, *a*, m. Znači to, kar nemški: der Brand, na žitu ali na človeškem telesu. Št. Andrež pri Gorici. Srbski: mètīlj, m., der Egelwurm, smètljika, f., der Auswuchs (na kukuruzovini); ruski: metýlĭ, tyljá, m., die Eintagsfliege; die Eiterung; novoslov.: metljáj, m., nekako uljé, tvór; metljáva ovca, ein an der Egelkrankheit leidendes Schaf. V Laščah. Metúljava ovca, isto. Na Krasu. Metúlj = metúlj, in ta beséda ne znači samó živáli, nego tudi otók tam, kamor tak metúlj zanese jajca.

Smók, *a*, m. Znači isto, kar „sók“, der Saft. Staro Sêdlo. Srbski: smok, m., die Zukost; prismočiti, v. pf., prismakati, v. impf., zubeissen zum Brote, gleichsam das trockene Brot befeuchten; ruski: smoklyj, adj., durchnässt, smoknutĭ, v., nass werden. Priméri: moker, nass.

Smoljénec, *nca*, m. Kôsmat klobúk. Vréme.

Smŕtnik, *a*, m. „Drží se, kakor smrtnik,“ rekše, žalostno. Vas Krn.

Sódij, *a*, m. = sódec, sodník; der Richter; sódija, f., njega žena; sódijev, a, o, adj., sódčevo, sodníkovo, des Richters. Tolmínsko. Staroslov.: sądij, diję, m.; srbski: sudija, m., Richter; ruski: sudĭjá, m., f., der Richter, die Richterin.

Solár, *rja*, m. Solníca; das Salzfass. Tolmínsko. — V Laščah: solár, rja, m., der Salzverkäufer.

Sopôt, *sopóta*, m. Slàp; der Wasserfall. Vrsno na Tolmínskem. Nad Škofjo Loko na Kranjskem je vas „Sopótnica“. Staroslov.: sopotŭ, m., der Kanal; srbski: sopot, m., takó je mnozim studencem imé; ruski: sopotŭ, m., das Sausen, Brausen.

Sórnik, *a* (sóvr-), m. Klìn, ki gre skozi sóro (sóvro) in veže zadnji dél voza s prednjim délom. Goríška okolica.

Sosédnja (-sĕd-), f. Zbôr; možjé zbrani v posvèt. Vas Krn. Podstava: so-sĕsti se, sich zusammen setzen; eigentl.: die Sitzung.

Sóvrica, f. Babje pšeno; Graupe. Kanálsko. Namésto: sódrica, a to namésto: sódragica, a to zopet namésto: ságradica. — Na Bánjščicah se otroci igrajo neke igre, imenováne sóvrica-mávrica.

Spahálnik, *a*, m. Dolg strúžec (óbel), s katerim mizár posname največje kosmatíne; nemški menda: Schrothobel. Št. Andrež pri Gorici. — V Laščah: pŭhálnik, m., isto.

Spásti, spádem, v. pf. Einfallen, herunterkommen, arm werden, verkümmern. „Ej, kakó je ta človek spádel!“ Podkrnci.

Speljáj, a, m. Kar se enkrat pelje; eine Fuhre. „Tri speljáje drv.“ Ríhenberk.

Spínkati, spínkam, v. impf. Spéti, v náglici sešíti; zusammenheften. Vas Krn. Korenika: pĭu-pęti; novoslov.: pn, péti, spannen.

Splázi, adv. Vse vprék; in Bausch und Bogen. Tolmínsko.

Spódnjejši, a, e, adj. comp. od: *spodenj, dnja, e.* Slabéjše, manjše vrednosti; spódnjejše sukno, ein Tuch minderer Gattung. Podkrnci.

Spóren, rna, o, adj. Lange dauernd, ausgiebig. „Letos je senó spórno,“ téčno je, da-sì ga je malo. Povír na Krásu. Staroslov.: sporĭnŭ, adj., in Fülle vorhanden; srbski: spor, adj., lange dauernd.

Spróha, f. Obrabljena in zglodana metla. Vas Krn. Od laškega: sprocco, Reisbündel.

Sprŕív, a, o, adj. Črvív ali črvojédinast (oreh ali léšnik). Vrsno na Tolmínskem. Priméri srbski: sprŕiti, v., pf., anbrennen.

Srbóvka, f. Šípkov plod; Hetschepetsch. Goríška okólica. Priméri: sarabítka.

Sŕce, a, n. Otlína sredi ogelne kôpe, kjer óglar zanéti ogenj in zapali kôpo; der Quandelraum. Múne v Číčih.

Sŕčen, na, o, adj. Mežéven, vna, o. „Vijmo si piščáli, murve so uže srčne.“ Gorjánsko na Krásu.

Sŕčnik, a, m. 1) Srednji prst na roci; der Mittelfinger. Ipavska dolina. 2) Glavni steber pri stogu, ali tudi pri strešnem odru; die Stuhlsäule. Tolmínsko. 3) Srčni mehúr. V Laščah.

Srép, a, o, adj. (srĕp). Húd, a, o; strašen, šna, o. „Srépo ga je pogledal.“ Podkrnci. Staroslov.: sverĕpŭ, adj., svrŭpŭ, adj., wild.

Srŝéta, f. V Goríški okolici to, kar „pítnik“ na Krásu. Sržét, m., isto. Na Tolmínskem. Od laškega: sorgo, sorghetto: sorgo, Moorhirse, sorgo turco, türkischer Weizen; benedsko-laški: sorghèto, isto, kar „pítnik.“

Stèblo, a (stŭb-), n. Kápusova sajenica; die Krautpflanze. „Grem po stèbla.“ Bánjščice. Staroslov.: stĭblo, n., der Strunk.

Steklenica, f. Neka kožna bolezen. Izrinejo se mehurci ter se ognojé, a kadar se posušé, ostanejo po obrazu neke lise, podobne lišájem. Povír na Krásu.

Stogljáj, a, m. Jermen pri črevljih. Ipavska dolina. Na Krásu znáči „stogljáj“ tudi: spodnji obšèv pri ženskem krílu. Staroslov.: zastoga, f., fibula; ruski: zastĕgŭ, m., der Knopfhaken; zastĕgatĭ, v., anfangen zu steppen, zastĕgnutĭ, v., zuknöpfen, zuschnallen; zastĕžka, f., das Gesperr, die Spange.

Stójina, f. Plačilo od živine za pašo na planini. Kdor namreč néma svoje planine ali pravice do planinske paše, pogodí se s kacim gospodarjem in plača stójino, po toliko in toliko od vsake glave; das Standgeld. Górenja Sóška dolina.

Stôl bôžji, der Regenbogen. Koboríd.

Strgáča = *ostrgáča*. Tolmín.

Strmál, *i*, f. Strmína, strm svét. Podkrnci. Strmòl, môla, m., krájevno imé pri Cerkljàh; strmolè, éta, m., kdor strmo gleda. V Laščah.

Strmenica, f. Verížica na ojési, ki se pripne konju na homót (komát). Poníkve na Št. Vídski gori. Podstava: stremén, m., Steigbügel, staroslov.: strŭmenĭ, m., isto: strŭmŭ, adj., steil, aufrecht.

Strohòl, *strohóla*, m. Otlo deblo, dùplo; ein hohler Baumstamm. Vas Krn. Priméri: trohnéti, ním, v. impf., morsch werden, trhèl, hlà, ò, poleg: trhlèn, lêna, o, adj., morsch. V Laščah.

Strójiti, *strójim*, v. impf., *postrójiti*, *-strójim*, v. pf. Narediti, popraviti. „Imate kaj strójiti?“ povprašujejo Rezijani, hodeč od hiše do hiše in stroječ kotle, ponve i. dr. st. Sóška dolina. Staroslov.: strojiti, v., impf., bereiten, machen ordnen, einrichten.

Strúg, *a*, m. Néko orodje, s katerim se žléb reže v les. Podkrnci; v Laščah.

Suhôta, f. imenuje se vsak prostor, ki je pod streho. „Ta ima več suhôt, nego mu jih je treba.“ Kràs; Ipavska dolina; Goríška okólica.

Súlj, *a*, m. Leséna posóda, v katero se spravlja skúta. Górenja Sóška dolina. Priméri ruski: suleja, f., eine flache Flasche, suljakŭ, m., ein grosses Boot mit flachem Verdeck.

Svétnik, *a*, m. Práznik; Festtag. Kámenje v Ipavski dolini. — V Laščah: svétek, tka, m., isto: v svétek in v pétek ima eno obleko. Podstava: svętŭ, adj., heilig.

Svétovati, *svetújem* in *svétovam* (svět-), v. impf., koga (a ne: komu). „Slabo si ga svétoval.“ Goríška okólica.

Svítice, f. pl. Prtnéne spodnje hlače, gače; die Unterhosen. Skrílje v Ipavski dolini; v Laščah. Staroslov.: svita, f., das Kleid; srbski: svita, f., das Tuch; ruski: svita, f., das Oberhemd, der Kittel. Primeri lit. kiautas, m., die Hülse, die weiche Haut um manche Früchte; lat. cutis; nem. Haut.

Svójščina, f. Sváščina, die Schwägerschaft. Mírno pod Goríco. Tudi: svák, m., stojí namesto: svojàk; staroslov.: svojakŭ, m., affinis; novoslov.: sváščina, f., die Schwägerschaft; srbski: svojak, svak; ruski: svojakŭ; češki: svak; poljski: swak. Priméri: „svoji so si,“ sie sind

anverwandt. V Laščah. A „svák“ nij vsak, kogar Nemec imenuje „Schwager“; Laščan in Srb govorí: svák sem sestri svoje žene. Naši pisatelji v tem ostudno grešé.

Šámor, šámora, m. Neumen človek. Koboríd. V Laščah: šámer, mra, m., isto. Priméri staroslov.: čamŭri, m. pl., ein gewisses Thier (nekak divji vol). Čámernik je priímek v Ljubljani.

Šárast, a, o, adj. Písan, a, o, bunt. Podgórje v Istri.

Ščálja, f. Der Splitter. Podkrnci. Koreníka: skl, spalten, od koder tudi: skala; ruski: ščelí, f., die Ritze, Spalte; ščelupína (ščel + lupina), f., der Splitter (priméri: saramókel); uščelije, n., die Felsenkluft; od tod je tudi novoslov.: skeléti (skŭl-), v. impf., bolečína, katero kdo čuti, kadar se uréže ali zbôde; ruski: uščelitĭ, in: uščemitĭ, v., einklemmen.

Ščeméti (ščŭmě-), *mím*, v. impf. Bolečína, katero kdo čuti, kadar ga kaj uščáne ali uščípne. „Ščemí me; ščemélo me je; zaščemélo ga je.“ V Laščah. Ruski: ščemitĭ, v., klemmen, kneipen, drücken, pressen; ščómy, m. pl., die Presse, die Zange.

Ščénec, nca, m. Das Insekt. Sploh vsaka mala živalca, ki néma svojega imena. Grgar pod Sv. Goro. Staroslov.: štenę, n., štenĭcĭ, m., das Junge, besonders vom Hund. Podkrncem je: ščénec tudi tečáj pri noži zaklepálniku. Koreníka zadnje besede: ščip, zwicken; a besédi: štenę, n., štenĭcĭ, m., das Junge, s tem nijsta v zvézi.

Ščèpec, pca (ščŭp-), m. Toliko tobaka v nos, kolikor ga človek z dvéma prstoma zagrabi; eine Prise. „Ali mi daste ščèpec?“ Sóška dolina; v Laščah. Primeri: ščénec.

Ščepériti se, ščepérim se, v. r. impf. Šepériti se, wichtig thun, den grossen Herrn spielen. Podkrnci. Ruski: ščeperitĭ sja, breit, steif stehen; ščepetŭ, m., der Putz, der Staat; novoslov.: razčepériti se, v. pf., široko stopiti. V Laščah; ruski: ščepatĭ, v., spalten, zatorej isto, kar: cépiti, skepatĭ, scépiti. Primeri: ščepéti.

Ščepéti, ščepím, v. impf. Skeléti, péči; brennen (von der Wunde); beissen (von ätzenden Flüssigkeiten). Goríška okólica; Sóška dolina. Priméri: ščepériti se, in: ščalja, f.

Ščetína, f. Ozek svet mej dvema njívama. Bólc.

Ščíndra, f., in: *ščína*, f., der Splitter. Tolmínsko; škíndra, f., isto, okolo Turjáka in Iga. Priméri ruski: ščedra, f., ščedrina, f., die Narbe, ščedruška, f., die Blatternarbige, in staroslov.: kądrjavŭ, adj., kraushaarig (zottig), hrv.-slov.: kundraste halje, zottige Kleider. Habd. Adam., 141., in tudi novoslov.: candra, f., der Fetzen; maloruski: cundravyj, adj., zerlumpt. Mikl. Gramm. II., 221.

Ščipálka, f. Na konci preklana pálica, s katero se méče kámenje; die Schleuder. Goríška okólica; Ipávska dolina. V Laščah je to: lučálnica.

Ščírjevec, vca, m. Tvór, uljé; Geschwür, Abscess. Vrsno na Tolmínskem. Staroslov.: čirŭ, m.; novoslov.: čiraj, čirjak; hrvatski: čirjak; srbski: čir; ruski: čirej, rija, m.

Ščŕkati, ščŕkam, v. impf. Einen zirpenden oder knarrenden Ton von sich geben. Jeréb, kobílica, lésni črv, ura itd. ščrka. Goríška okolica; Sóška dolina.

Ščrléti, ščrlím, v. impf. Ptič ščrlí; zwitschert. Podkrnci.

Ščúra, f. Ozka ulica mej dvema hišama. — Bánjščice. Od laškega: scuro, adj., poleg: oscuro, adj., dunkel, finster, kar je od lat.: obscurus; novoslov. ob laškej meji in tudi hrv.-slov.: škúr, adj., dunkel. Habd.; a pómneti je, da Kráševci govoré: ćûpim, ich kaufe, namésto: kúpim, kjupim, in takó je tudi: ščúra (recte: ščüra) namésto: škúra, škjúra. Priméri krájevni imeni: Ščŭdünj, Čübed, namésto: Skŭdünj, Kúbed.

Šéškati, šéškam, v. impf. Prežati pri kaci pojédini. Šéškar = prežalec; šéškarica = prežalka. Po vsem Goríškem. — V Laščah: šéškati, našéškati koga, tepsti, pretepsti; ruski: šešók, šká, m., der Iltiss. V Ríbnici je: Šéšek, ška, navaden priímek; lit. šeškas, m., šeška, f., der Iltiss; der Plumpsack, mit dem bei manchen Spielen Schläge ausgetheilt werden.

Šešljáti, šešljám (čist „e"), v. impf. Tiho govoriti, šepetati; flüstern, zischeln. Podkrnci. — V Laščah „sesljá", kdor govorí „s" namesto „š". V bélih Kranjcih: nanj súsajo, man hat ihn im Verdacht (man zischelt); ruski: sesĕkatĭ, v., lispeln, šušukatĭ, v., flüstern, zischeln.

Šíbek, bka, o, adj. Kdor nij močen, tak je šíbek, rekše, slab. Šibák mladénič, šíbka dékla, šíbko vino. Ipávska in Sóška dolina. Priméri: pošínen, adj.

Šíbra, f. Das Schrot, Schrotkorn. Ipávska dolina; v Senožéčah. — V Laščah: šíbra, f., der Steinsplitter; od nem.: der Schiefer.

Šíja, f. Tílnik; der Nacken. Koboríd. — V Laščah: šíjnjak, m., isto. Staroslov.: šija; srb.: šija; rus.: šéja.

Šíják, a, m. Das Rheuma. Ríhenberk. Priméri: šíja.

Šíška, e, f. Gléženj, der Knöchel. Goríška okólica. Staroslov.: šišĭka f., der Gallapfel; der Kegel; srb.: šiška, f., der Gallapfel; rus.: šiška, f., die Beule am Körper, der Knollen, der Fichtenzapfen, der Knöchel. Kaže, da spada semkaj tudi: češárek, rka, m., der Fichten-

zapfen. V Laščah. Priméri srbski: šiška, in tudi: šešárica, f., šèšárka, f., der Gallapfel.

Šiválnica, f. = ígla; Nähnadel. Vas Krn. — V Laščah: šiválnica, šiválnka (-vávn-), šivánka.

Škínja, f. Švélja, die Nähterin. Sóška dolina. Namésto: švkínja, šûvkínja. „Mojškra“ je od laškega: maestra.

Škrgála, f. Die Ratsche. Vréme. — V Senožéčah: skržát, žáta, m., isto; — v Laščah: škŕtati, škŕtam, v. impf., knirschen, namesto: škrgtati; staroslov.: skrŭgati, skrŭgŭtati, skrŭžítati, knirschen; skrŭžítŭ, m., das Knirschen; srbski: škrgútati, škrgútnuti, knirschen; škŕgût, m., das Geknirsch.

Škŕnec, nca, m. Malovreden otročji nož; kranjski „pípec“. — Škrnjáti, v. impf, s tacim nožem rezati. Podkrnci. Staroslov.: krŭnŭ, adj., verstümmelt; srbski: krnj, adj., krnjav, adj., splitterig, krnjača, f., ein abgebrochenes Stück. Od tod je tudi gora „Krn,“ po katerej so menda Rimljani našim starim vzdéli ime „Carni“.

Šóbiti se, šóbim se, v. r. impf. Usta na jok zbírati. Prezírljivo: šobáčiti se. Rihenberk. V Laščah: šóbo napénjati, isto; šóba, f., schnauzenartiges Maul; šóbast, adj.; ondukaj „šóba“ znači tudi ón lés, ki si ga črévljar dene na koleno ter vrhu tega lesa úsnije a vrhu úsnija potézni jermen (kneftro); hrv.-slov.: čuba, f., die Unterlippe. Habd. Adam. 235. — Priméri: góbec (gąb-).

Štŕkalica, f. Lók v otročjo igračo. Bílje na Ipávi.

Štŕkati, štŕkam, v. impf., Kápati (o dežji), tröpfeln. Sóška dolina. Koreníka: strk, stechen.

Štrkóč, i, f. Majhen dež; der Strichregen. „Če ne pride kaka štrkóč.“ Rávne nad Lívkom.

Štúla, f. Klobukovo oglavje. V Laščah. Od némškega: der Stollen.

Štúla, f. Krava brez rogóv. Podkrnci. Namésto: šutúla, šŭtúla; srb. šut, adj., ohne Hörner, šùtâlj, m., Messer mit kurzem Griff; rus. šutyj, adj., ungehörnt. Končníco ima „štula“ tákšno, kakor novoslov.: žmúla, f., ein bauchartiger Auswuchs an Buchenbäumen, v Laščah, in srb.: gromúla, m., ein sehr grosser Mensch.

Šúliti se, šúlim se, v. r. impf. Smúkati se (okolo človéka). Otrok ali pes se šúli. Ipávska dolina.

Šútec, tca, m. Norec, nespameten človek. Šútast, a, o, adj., norčav, a, o. Kót pri Koborídu in tudi Podkrnci. Staroslov.: šutiti, v., scherzen; ruski: šutitĭ, v., scherzen, šutŭ, m., der Possenreisser, Narr.

Švígla, f. 1) Jérbas, pletenica; der Korb. Kámeno. 2) Dolga a tenka stvar: človek, drevó. V Laščah. Da je ista beseda, kakor némška: schwingen, nij dvojiti, in v slo-

vánščino vzeta menda na pósodo; priméri vender tudi ruski: svigatĭ, v., sich herumtreiben, eilen, laufen; srbski: švigar, m., das Stück der Peitsche, das schnalzt, knallt, švagati se, träge gehen.

Tà, conj. Sàj; ja doch. „Tà rekel sem ti, da ne hôdi.“ Ich habe es dir ja doch gesagt, ... „Tà mári ostanem domá.“ Ich bleibe doch lieber zu Hause. Sv. Peter pri Gorici. Staroslov.: ta, und, dann; srbski: ta, doch, ta — ta, sowohl — als auch.

Tájba, f. Das Läugnen. „Spustil se je v tajbo“. Ipávska dolina; v Laščah.

Tegínja, f. Omótica, omedlévica. „Prišla mu je „tegínja“. Kràs. — V Laščah je: tegínja, dringende Eile: kakšna tegínja ti je, da takó hitíš?

Tekóten, kótna, o, adj. To, kar tekovíto, téčno; gedeihlich. V Laščah.

Telésnica, f. Dríska, griža; die Diarrhöe, der Durchfall. Bólc.

Temáčen, čna, o, adj. Nekoliko temno, mračno; dämmerlich. „Ne beri, uže je temáčno.“ Podkrnci.

Temníce, f. pl. Kraj na ónem svétu, kjer bivajo duše nekrščenih otrók. Staro Sêdlo; v Laščah.

Tenčíca, f. Tenka zemlja, rekše, rodovíta plast je tenka. Nasprotna je: debelíca. Tolmínsko.

Tènek (tŭn-), *nka, o*, adj. Pritehtníci v poménu: slab ali skóp. „Pet kíl tenke vage.“ Ríhenberk.

Tépelj, lja, m. Krčelj; der Klotz. Vas Krn. Morebiti zató, ker se na njem séka; priméri staroslov.: toporŭ, m., die Axt: tepsti, tepem.

Teràč, áča, m. Blato s cést in iz luž, tudi z blatom poméšano plávje, ki ga ostavljajo povódnji za sobój. Vozijo ga na njive. Goríška okolica. — Od laškega: terraccia, Erde (verächtlich); retski: terratsch, Grund, Boden. Conradi.

Térnjak, *a*, m. Kruh od pírjevice (Spelt). Gorjánsko na Krásu. A v Skríljah (pod Čávnom) se kruh od méšanega žíta imenuje: tírnik.

Teselíca, f. Široka tesarska sekíra, s katero se „obtesávajo“ hlodi. Ipávska dolina.

Tesílnik, *a*, m. Krčelj, na katerem se tréske „tešejo“. Podkrnci.

Têsla, f. Isto orodje, kakor „teselíca“, v Sv. Petru pri Goríci. A Podkrncem je: têsla orodje v dólbenje lesénih posód. Pri kranjskih Slovénih je to orodje često srednjega spôla: têslo, a, — a ne povsod; v Laščah: têsla, f.

Tláček, čka, m. = motóvček; der Querl. Sv. Peter. Koreníka: tlŭk, schlagen.

Tolcín, m. Jábolčen ali hruškov mošt, kadar je „tolčen“ s tolkáčem, a ne těščen (prešan). V Laščah.

Tolčílnica, f. Plošnjáto poléno, s katerim se perílo tolče. Tolmínsko. Priméri: lopúška (tudi: lopúčka).

Tolkáč, *a*, m. Der Stampfschlägel. Tolmínsko; v Laščah.

Tolkljáti, *tolkljám*, v. impf. Na zvonove biti, pritrkovati. Ríhenberk.

Tónčič, *a*, m. Črv v jábolkih ali hruškah. Staro Sêdlo. Staroslov.: pritonŭ, m., der Zufluchtsort; srbski: zaton, m., der Meerbusen, suton, m., tiefe Dämmerung; ruski: zatonŭ, m., überschwemmte Gegend; lange, flache Bucht des Flusses. To nam kaže, da je podstava: top, ter da „tončič“ stojí namesto: „topnčič,“ in znači: nótranjo, skrito stvar. Priméri: otòn.

Tôpot, *topóta*, m. Hrúp, ki ga delajo konjska kopíta, ali tudi ljudjé, hodeči po trdih tléh; das Getrampel, das Stampfen. Kràs; Ipávska dolina. Staroslov.: tŭpŭtŭ, m., topotŭ, m., der Lärm; priméri novoslov: tŭptàti.

Trábje, *a*, n. Sprédnje trabje, zadnje trábje. On dél voza, ki je vtaknen mej podvóz in mej ôplen. Vólče na Tolmínskem. Trábelj, blja, m., v Laščah; trabjé, jésa, n., v Lóškem Potoku.

Trágati se, v. impf. Trága se mi (to delati) = toži se mi, ne ljubi se mi. Stópice na Tolmínskem. Utrága se mi delati. V Laščah. Od némškega: träge. Trágljiv, adj., träge; trágljivec, der Träge; trágljivost, die Trägheit. V Laščah.

Tràp, *trápi*, f. Glej: trábje. Sv. Peter pri Goríci.

Trebé, adv. = tréba. Podkrnci; na Dolénjskem okolo Trébnjega. Staroslov.: trěbě, adv. = tréba.

Trěbjé, *jésa*, n. = trábje = tréblji = tràp. Poníkve na Št. Vídski gori; priméri staroslov: trava, poleg: trěva, das Gras.

Tréblji (*trěb-*), m. pl. Vas Krn. Glej: trábje, trěbjé, n.

Trébnik, *a* (trěb-), m. Neke vrste žrebelj. Poníkve na Št. Vídski gori.

Trečákovica, ali: *trčákovica*, f. Na Št. Vídski gori (v Poníkvah) takó imenujejo svinjo, ki se je jeden krat oprasíla in se čuva še dalje za plême. Znači svínjo treh lét, in stojí namésto: tretjákovica; staroslov.: tretijakŭ, m., der dreijährige; tretijaky, kŭve, f., die dreijährige: junica tretijaky. Priméri: tretjákovica.

Trésa, f. Vzvíšen svét okolo drevés. Kràs.

Tresílnik, *a* (trěs-), m. Poléno, od katerega se tešejo „trěske“ v svečávo. Sv. Peter pri Goríci.

Tretjákovica (*trečákovica*) f. Senó tretje kôšnje. Ríhenberk. Po Sóškej dolini se to imenuje: „vnuka“. Priméri: trečákovica.

Trišćáti, trišćím, v. impf. V kako drobno stvar v eno mér gledati; stieren. „Kaj trišćíš v bukve?“ Podkrnci.

Trnáč, a, m. Bèt v pinji, kjer se maslo déla. Vas Krn. Od laškega: tornare, drehen, wenden, umkehren, torno, Drehbank, Umlauf; ladinski: torné, drehen; retski: tuorn, ter poleg tega: trejer (Dreher). Flaminio 309. V Laščah je: kolčé, á (namésto: kolčjé, já) n., der Butterstempel, eigentlich: das Rad, koló, ker je okroglo; staroslov.: kolíce n., der Ring, zatorej bi ta beseda staroslovénski slula: količije; jednako so stvorjène naše besede: grôzdiče, dréviče itd., katere Ipávcu po staroslovénskem načínu služijo samó v obrazu: grôzdice, drévice (staroslov. drěvijce: drěvije); podstave besedi „grôzdiče“ so: grôzdije, grôzdijce, grôzdijčije, zatorej se prav piše: grôzdijčje, ali: grôzdičje, kakor to rés tudi izgovarjajo okolo Krke. A besedo: „kolčjé“ takó sklanjajo: im. kolčjé; rod. kolčjá; daj. —; tož. kolčjé; mest. kolčjéj (jě); druž. kolčjém.

Tróba, f. Trobéntica, ki si jo na vzpómlad napravijo otroci od lubja. Goríška okolica. — V Skríljah je to: prda. Staroslov.: trąba, f., die Trompete; srbski: truba itd.

Tróváti, trújem, v. impf. Vergiften. „Časi je bilo v Krki vse polno ríb, ali zdaj so jih prognali, ker jih uže vsak smrkavec trúje.“ Gáziče na Krki.

Trovílo, a, n. Strúp, das Gift, der Giftstoff. „Zdaj vsak kramar prodaje trovílo.“ Gáziče na Krki.

Tŕs, a, m. Koruzna latíca brez zrnija. Kràs.

Tŕsen, sna, o, adj. Meso je trsno, rekše, brez soka; pusto in trdo; zähe. Trnôvo v Gozdu.

Túlji, ljev, m. pl. Najslabéjše predívo, ki se vender še dá presti. S tacega platna ima pastír rjuho, časi tudi srajco. Poníkve na Št. Vídski gori. — Miklošič: tule, pl., neben: otre, pl., beim Hecheln herabfallender Flachs: tulava (recte: tulova), otrěva (ě?) srajca. Oberkr. Gr. I., 2. Aufl. 1879., 328. — Staroruski: votolěnŭ, adj., aus den Acheln des Flachses gemacht; ruski: votolovyj, adj., aus grober Leinwand gemacht. Priméri: potírki, m. pl. Koreníka obéma besedama je: tr (tl): tréti (lán). Priméri tudi: zádol, adj.

Túrka, f. Krompír. Bánjščice.

Udán, a, o, adj. Vlážen, moker; feucht. Vas Krn. Udáti se, v. pf.; udájati se, udájem se, vb. impf., nachgeben: deskà se udáje. V Laščah.

Udáti se, udám se, v. pf., v koga. Jemandem nachgerathen. „Udál se je v očeta; udála se je v mater.“

Udrgóriti se, udrgórim se, v. r. pf. Ujeziti se, šóbo napéti; schmollen. Vas Krn. Utegnilo bi stati namesto: udrehóliti se, udrhóliti se; staroslov.: dręhlŭ, drŭhlŭ, adj., mürrisch. Priméri: otrésen, sena, o, adj.

Ujéd, ujedí (-jěd-), f. Bauchgrimmen, Kolik. Istra; Kràs; Sóška dolina.

Ulékniti se, uléknem se, v. r. pf. Udáti se, podati se. „Ulékne se“ vsaka vlačna ali prožna stvar, na pr. mehka postelja, kup listja, itd. Podkrnci. Ulékne se tudi voda, réka, kadar o povódnji pade, v Laščah: lęk, biegen, ląkŭ m., der Bogen.

Upéš, adv. = pěš; zu Fuss. Sv. Peter pri Goríci.

Usíhati, usíham, v. impf. Sušiti se, giniti (od žalosti, od péče). Podkrnci.

Uskôčiti se, uskóčim se, v. r. pf. Stisniti, skrčiti se. „Sùkno se je uskočílo,“ das Tuch ist eingegangen. Kràs; Lašče.

Usŕhel, hla, o, adj. Slabôten, bléd, nezdrav se vídeti v lice, izza kake bolezni; tudi zdrav človek je „usrhel“, ako ga mrázi. Podkrnci. Hrvatje govoré: srhovi me prolaze, es schauert mich. „Strhèl je v obraz; strhlò lice ima; lasjé mi sršé,“ starren in die Höhe. V Laščah. Staroslov.: srŭhŭkŭ, adj., in die Höhe starrend, rauh; novoslov.: srh, m., der Schauder. Janežič. Koreníka: srh, strh, in die Höhe fahren, od koder: stráh, der Schrecken.

Ustek (úst-), *ústka,* m. Toliko, kar se jedenkrat dene v usta; der Bissen. „Ustka kruha mi nij dal.“ Ríhenberk.

Ušén, a, m. Der Rothlauf (kožna bolézen). Ipávska dolina. Namésto: pšen (pšenŭ), kakor po nekaterih krajih govoré tudi: ušêno, n., gestampfte Hirse, namésto: pšêno; staroslov.: pšeno. Koreníka: pîh, stossen, ausschlagen, ker se v tej bolézni koža „izpûhúje“.

Ušti (reci: úšti), *úštij,* f. pl. Na „úštih“ se velí nekej njívi, ki mejo delí z njívami druge vasí. V Dólenjih Rétjah pri Laščah. Vrhu tega: úšti, úštij, f. pl., neka vás, ki jo urádniki v svojih némških spisih imenujejo „Ustje“. Freyer, Ortschafts- und Schlössernamen, 132. Nij dvojiti, da je starójše lice bilo: Ustje, n., die Mündung. Podstava: staroslov.: ustĭ, f., die Mündung. Téže je povédati, zakaj ima beseda: úšti v sebi „št“; kajti če podložímo: ust, in dodamo obrazílo: jŭ, dobodemo novoslovénsko lice: úšč, a ne: úšt. Nikakor menda nij misliti, da bi taka neprvotna beséda, kakeršna je „ušč“, k sebi jemala tudi še obrazílo: tĭ, od koder bi

potem vzrasla neprijétna gruda: uščt, česar bi slovénski jezik rés ne mogel drugače izreči, nego li: ušt. Vrhù bodi opómeneno, da ima beseda: ústje v slovénščini mnogo nejásnih podrúžnih obrazov: ístje, ístij, f. pl., die Ofenmündung, v Laščah; ístniki, m. pl., die Ofenmündung, v Povírji na Krásu. Ruski je to: ustîje, n., ter novoslov. v Brézovici pri Ljubljani: ústje, n.; a Gorénjci velé: stéje (stě-), f. pl., poleg: mestéje, f. pl. (mestě-, v zlogu „me" je čist „e"), die Ofenmündung. Zadnja beseda je obíčajna okolo Rádovljice, a pri Litíji: můstéje (-stě-), f. pl., isto; staréjša čéščina ima: něstěje, f.: wniestiegi, fornace; kopetna niestiege, clibanus fumans. Jagićev Archiv, V., 103. — Tudi neka druga beseda kaže tak nerazúmen „št" v sebi: brbúšt, (pravočist „u", ker govoré: brbüšt) m., ein schnell und plump in etwas hinein fahrender Mensch. V Laščah. Priméri srb.: brbúčiti, v., pf., schnell hinein fahren, tumariti u što rukom ili glavom; brbúkati, v. impf., sprudelnden Schall hervorbringen; brbótati, v., isto. Če novoslovénskej besedi vržemo podstavo: brbúk, to dobodemo: brbúč, katera beseda žíve rés ter je príímek po Ipávskem svétu; a denemo li v podstavo: brbúsk, ali: brbúst, to od obéh dobodemo samó: brbúšč, a nikoli ne: brbúšt. Vidimo, da se v novej slovénščini res nahaja neraztolmačena glasovnà združba „št". Jednako nerazumen „št" je v srbskej besedi: njèmûšti: njèmûšti jezik, die Sprache der Thiere. Miklošič naštéva še nekoliko jednakih, in to srbski: glava glavušta, čorba čorbušta, popa posipušta, srijeda sredušta, kakor on sodi, šalíve beséde v pripovédkah, stvorjène po staroslovénskih deléžnikih zdanjega časa, a vender je srbski tudi: letušti, fliegend, sušti, ipsissimus. Gramm. II., 204. — Priméri v dodatku: kúšter, m., béšter, adj., klěštre, f. pl.

Utêči se, utêčem se, v. r. pf., h komu. Pri kom iskati pomoči; Zuflucht nehmen. Sóška dolina; v Laščah.

Utóhniti, nem, v. pf. Izpríditi se, pokvariti se (o jedílih). „Utóhla moka", ein dumpfiges Mehl. Vas Krn. Priméri: zatóhniti.

Utóliti, utólim, v. pf. Pomiriti, utolážiti otrôka; das Kind stillen. Tolmínsko. Podstava: tol, od koder tudi: tol-ážiti, trösten; staroslov.: toliti, besänftigen.

Utór, a, m. Zaréza pri dogah; ón dél sóda (obód), ki strči nad sódovim dnòm; die Kimme. Sóška in Ipávska dolina. V Bíljah na Ipávi izgovarjajo: vitór, kakor: vigór, namésto: ogór; staroslov.: *ągorĭ, in iz tega se vidi, da

bi ta beseda v starej slovénščini, katera je néma, slula: vạtorŭ, ter novoslovénski pravílno: otór, votór; srbski je: utor, m., utore, f. pl.; ruski: utorŭ, m; poljski: wątor, m.

Utórčati se, utórčam se, v. r. pf. Nacedíti se, nakápati se. „To se je utórčalo," to se je nacédilo. Ríhenberk. Priméri: utór, m., in: podčépina f.: kar se nacedí od čepa (Zapfen). Išči besède: potórčina, f.

Utóriti, utórim, v. pf. Sódu vstaviti dnò; den Fassboden einsetzen. Sóška dolina. Priméri: utór, m.

Utr (útr), *útra*, m. Pohójena in „utrta" tla; festgetretener Boden. „Pojdimo igrat se tja na útr." Podkrnci. Srbski: utrènik, m., die Heerstrasse, via trita: utrta tla.

Utŕkniti, utŕknem, v. pf. Prenehati (o bolečíni). Vas Krn. Morebiti namesto: utŕgniti; srb.: utrgnuti se, zu Ende gehen; nestati.

Vábiti, vábim, v. impf. Prvič k maši zvoniti (ob nedéljah in svétkih). Ríhenberk; v Laščah. Išči tudi: znániti.

Vábljenica, f. Žléb préko céste (v klanci), po katerem se voda odtéka, in ki je ob jednem tudi v počivališče vpreženi živali. Skrílje pod Čávnom.

Vádla, f. Omêlo (mêtla) pri krušni pêči; der Backofenwisch. Tolmínsko. Koroško-slov.: vadl, Muckenwedel. Megiser. Retski: vadel, kropílo, múhovnik, pahálo. Flaminio, 62. ter 78.; tirol.-ném.: der Wad'l, Wôd'l, Werkzeug, womit man wehet, fächelt oder besprengt; novovisokoném.: der Wedel.

Vàdlje, vàlje, vàljce, adv. Takój, máhoma; alsogleich. Kràs; Istra. Miklošič učí: valje, vŭle, statim, ist wohl: vŭ dŭlje, wie die Nebenformen: vadle, gleich (mej Ipávci), vedle (vŭdle), und die Redensart: vadlje do Ljubljane (v Ríbnici) zeigen. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 343. Priméri: v dílj zvoní, rekše, v nedeljo k maši prvič „vábi", ker tedaj res vrlo dolgo zvoní. V Štírcih. Vse v dílj, vse v en dílj gre dež, ohne Unterbrechung. V Laščah.

Vár, a, m. Najdrobnéjši pések; Flugsand. Cérknica. Várežen, žna, o, adj., peščén, a, o; várežna zemlja. Cérknica. — V Laščah: varèž, éža, m., der Schweiss-Sand, droben pések, potrében kovaču, kadar železo „varí" (schweisst).

Vázem, zma, m. Velíka noč; Ostern. Vazámen, mna, o, adj., velikonôčen, na, o; österlich. V Brkínih in po ísterskem Brégu. „Denes gospod pobira vazámne listke." Boršt v Istri; územ, úzma, m., die Ostern, na Pivki. Srbski: vazam, zma, m. Podstava: vŭzĭm, — vzéti, nehmen: (meso)vŭzŭm, die Nehmung des Fleisches, ker se o ve-

líki noči začne po štiridesetnem postu zopet meso jesti; priméri: púst, mesopust, die Lassung der Fleischspeisen; delopùst, pústa, m., Feierabend.

Vdévati se, vdévam se (vděv-), v. r. impf. Vtíkati se v káko stvar. Kràs.

Večér, sváti. Sváti večér zvoní = na delopùst zvoní; Goríška okólica; Ipávska dolina.

Večérnje, a, n. Čas od kópščaka do nóči; die Abendzeit. Podkrnci.

Véderna, f., *védernica*, f. (ved- s čistim „e"). Mávrica; der Regenbogen. Ipávska dolina; Goríška okólica. Ker mislijo, da mavra „vedrí" ali dela lepo vreme.

Védernik, a (věd-), m. Prostor v kúhinji, kjer stojé vódni kèbli. Žábče na Tolmínskem. — V Laščah: védernik, védernjak, m., isto.

Védniti, védnem, v. impf. = véniti, vénem, welken; part. prf. act.: védel, védla, védlo = vél, véla, velo; welk. Podkrnci. Koreníka je: ved; staroslovénski: vęd, svęd, ter nje podružno lice je: smąd-smąditi; novoslov.: smoditi.

Védomec, mca (věd-), m. Môra; der Alp. O védomci bode poznejo še govora. Povsod po Goríškem. — V Senožéčah govoré tudi: médovec, vca (měd-), m.

Védro, a (věd-), n. Primorsko vedro méri 10 bokalov vína, o trgatvi 11, menda zató, ker je mošt gost. Goríška okólica.

Végati, végam (věg-), v. impf. Skléda véga, kadar ne stojí trdno, ker ima takšno dno, ki se ne dotika povsod svojega stalíšča. Izvéžìti se, v. r. pf.: deská se je izvéžíla, das Brett hat sich geworfen. Povézniti, nem (véz-), v. pf.: „povezniti skledo", takó jo položiti, da je dno k víšku obrneno. Podvézniti rake pod kakšno posódo, rekše, dejati jih pod povézneno posodo, da se ne razlézejo. V Laščah. Végati se, végam se (věg-), v. r. impf., schwanken: vóz se véga po slabem póti, a tudi vínjen človek se véga, rekše, omahúje zdaj na tó, zdaj na óno strán. „Ta stvar se še véga, — nij še trdno določena." Ríhenberk. — Kaže, da ima izmej vseh Slovanov to besedo jedíno slovénsko narečje, a lítovščina tudi: véngti, träge, verdrossen sein, eigentlich: schwanken; némški: wanken.

Vénčji, a, e, adj. comp., grösser. Izgovarja se po Brdih, okolo Goríce in Kanála z razločnim hohníkom, a ker po teh krajih ta „e" izrékajo kakor „a", sliši se navadno: vánčji. „Moj vánčji sín." „Sebi je pridržal vánčji kós."

Vénge, véng, f. pl. Veriga, na katero se obéša kotel; die Kesselkette. Ríhenberk. — V Laščah: vénge, f. pl., nekaka železna „véz", jeziku podobna, služéča v zápor, na vnénji stráni vrat pri kacem poslópji; die Thürnarbe,

Thürklammer, die Anlege. V Cig. slóvniku (pri besedi „Narbe"): linga, f., menda z gorénjskim „l", kakor: bukle, namésto: bukve. Priméri srbski: vigovi, m. pl., die Schlinge zum Vogelfang; ruski: svjazĭ, f., eiserne Klammer; lôtíški: vanga, Handhabe zum Tragen eines Geschirres (priméri: póvraz, m.). Morebiti z ohranjenim hohníkom in prvotnim „g" od glagola: vęzati (vézati), binden. Priméri: veréje, f. pl., in tudi: virja, f.

Veréje, veréj (-rẽ-), f. pl. V Sóški dolini isto, kar: vénge v Ríhenberku. Staroslov.: verĕja, f., der Riegel; ruski: verejá, f., der Thürpfosten. Koreníka: „vr", zusammendrängen; priméri: veríga, verúga, f., Kette, in tudi: vírja, f.

Vêsti, vêdem, v. impf. = koristiti. „Nič ti ne vêde moje govorjenje." Vas Krn.

Véšalo, a (věš-), m. Takó se imenuje vse kúhinjsko orodje, kar se ga dá na steno obesiti, na pr. razne pokrováče, kuhálnice, pénenice itd. „Ta gospodínja se lehko ponaša sè svojim véšalom." Ríhenberk.

Véternica (vět-), f. Der Fensterladen. Koboríd.

Véternik, a (vět-), m. Glavni steber pri stréšnem odru ali pri stogu, = srčnik; die Stuhlsäule. Vas Krn.

Vézati, vézem, v. impf. Ta sad véže usta; hat einen unangenehm herben und zusammenziehenden Geschmack. Kràs; Istra; Goríška okólica.

Vezí, f. pl. (pri vozu) vežejo ôplen in podvóz; die Bänder. St. Peter pri Goríci.

Vídež, a, m. Mésto, na katerem se kàj lepo in lehko vidi. „Na lepem vídeži je (kaka stvar), ali ti je vender ne vidiš." Sóška dolina. „To je vsem ljudém na vídeži," rekše, vsi ljudjé morejo videti. V Senožéčah.

Vílenica, f. Takó se zôve duplína (grota) pri Lókvah na Krásu. Podstava je: Víla, f., eine Art Nymphe, in vidi se, da so Notranjcem bile nekdaj „Vile" tudi znane. Srbski: vilenî, enâ, ô, adj., vilenhaft. Vuk.

Vírja, f. V lanskem letop. slov. Matice 133. slôve tudi: bírja, f. Pri vozu óno želézo (Ring), ki sklépljе sóvro in zadnjo trap; želézen obroček ali okóv pri šilu, noži itd. Sveti Peter pri Goríci; v Dútovljah. Prvotno lice je: vírja, kakor se govorí na Tolmínskem; lat.: viria, f., der Armring: viriolae celtice dicuntur, viriae celtiberice. Plin. nat. hist. 33., 3. (12.). V boljšej latínščini se ta beseda nahaja samó pri tem pisatelji, a i on pripoveduje, da nij latinska, nego keltska. Laški: viera, Ring, Reif; ladinski: vira, viera. Alton; retski: vera. Flaminio, 190.; špan.: virola, birola, Ring; starofranc.: virole, etwas Ringförmiges. Romanski jezici imajo tudi glagol, in to špan., portug., provenz.: virar;

starofranc.: virer; piemont.: virè, drehen; špan. vrhu tega: birar, ein Schiff wenden. Knjížna latínščina tega glagola néma. Ali ga je imela „romana rustica“? vpraša Diez I., 442. „Romana rustica“ je navadno zatékališče romanístom, kadar némajo druge pomoči. Mi znamo samó to, da slovanščina ta glagol ima, in to staroslov. (starorus.): izvirati se, sich hin und her winden, sich krümmen: zmija ognemŭ dyšušča i jaro izvirajušča sja. Mikl. lex.; staroslov.: provrěti, hindurchdrehen: provrěšę žŭzlŭ meždu rąkama i stegnu jego. Suprasl. 190., 18., čemur je vzporéditi novoslov.: otrok se izvíra, drehet und wendet sich unruhig hin und her (priméri: razvédati se); novoslov. na Štirskem: navrěti, aufwinden: uro navréti, die Uhr aufziehen, namésto česar Kranjec govorí: uro navíti; ruski: obvíratĭ, umwickeln, umwinden, perevira, m. f., Wahrheitsverdreher, Wahrheitsverdreherin, perevíratĭ, die Wahrheit verdrehen, svíratĭ, seine Schuld auf Andere wälzen; tudi novoslov.: on vse náme zvíra, er wälzt Alles auf mich, na Dolénjskem okolo vasí Krke, Lášč in Iga; ruski: razvory, m. pl., die Ringe; češki: viřiti, drehen, virovati, kreiseln. Semkaj štéj tudi staroslov.: virŭ, m., Wasserwirbel; novoslov., srb., češ.: vir, m.; ruski: virŭ, m.; polj.: wir, m., Wasserwirbel: sich drehend; veríga, verúga, f., die Kette; staroslov.: vrŭvĭ, f., das Seil; novoslov. itd.: vrv, f.; lit.: virvas, m., virve, f., Seil, Tau: gedrehet, geflochten; staroslov: vrŭba, f.; novoslov.: vrba, f. itd., die Weide, salix; lit. virbas, m., Reis, Ruthe, Zweig, besonders von Birken: kar se víje v goží ali trte; némška beséda: Felbe, m. f., Felber, m., salix, utegne biti vzprijéta od Slovanov, a to v davnem času, ker jo ima uže stara visoka némščina. Vidimo, ter vse na to méri, da v nobenem jezici, od koder bi Rimljan bil mogel dobiti besedo: viria, koreníka: vr ne znači „vrtéti“, drehen, razven v slovanskem jedínem. Če Plinij to besedo imenuje „keltsko“, trebé imeti na umu, da sploh ni Rimljan ni Grk nij bil do občega preseljevánja mogoč tujih (barbarskih) jezíkov razločati druzega od druzega: kar mu je bílo v zapádnej Evropi nerazumno, to se je po navadi zdélo vse keltski, ter báš to je krivo brezčíselnih zmót o národnosti mnozih starih ljudstev, na pr. uže Enij (Ennius) je ménil, da je „ambactus“ keltska beséda: ambactus apud Ennium lingua gallica „servus“ appellatur. Paul. Diac. (Festus, ed. Müller, pag. 4., 13.) A ni sam Cezar, kateri se je toliko lét krvavo bojeval s Kelti in z Nemci, a z obojimi poslôval samó po tolmačih, nij

mogel, kakor se kaže, teh dvéh narodov jezika tenko razločiti, morebiti ni Keltov ne od Nemcev, koder so mej sobój poméšani živéli, ker o Keltih govoreč tudi on piše: plurimos circum se ambactos clientesque habent. Bell. gall. VI., 15.; kajti beséda: ambactus nij keltska, nego je némška, in rabila je uže Gotom, ter némški jezik jo ima do denašnjega dné, če tudi zeló skrčeno: das Ambt, Amt. Grimm Wörterbuch, I., 280. ter Deutsche Gramm. II., 211. Ako nij verjéti možu, kakeršen je bil Cezar, to je še menj Pliniju, kar se tacih stvarij dostaje. — Diez I., 442. dalje govorí takó: „Humboldt über die Urbewohner Hisp. p. 79. hält mit Beziehung auf diese Notiz (des Plinius) den Stamm (des Wortes „viria") für einen iberischen, von den Celtiberiern den Celten mitgetheilten, im bask.: biruncatu, drehen, wenden, noch erhaltenen, das aber (to dostavlja Diez) seine lat. Herkunft (verruncare, sich wenden) schwer verläugnen kann; auch die Deutung des Namens Viriatus „Spangenträger" aus diesem Stamme ist allzu willkürlich." Da romanski glagoli, katere smo zgoraj imenovali, izvírajo iz našega jezika, o tem dotlé nij dvojiti, dokler kdo ne bode kakó drugače dokazal; zatorej bi se dalo i misliti, da je tudi latinska: viria slovanskega rodú. A kakó je v domačem jezici slula? Slovanščina je, razven primorskih Slovénov, vse s tákim licem néma, da-sì to lice nikakor nij v jezici našem nemožno, priméri novoslov.: búrja, f., poleg česar tudi: búrka, f., Sturmwind; novoslov.: sérja (pravílneje: sírja), f., stercus, in novoslov.: šírja, f., die Breite. Mikl. Gramm. II., 78. ter 79. Ali morebiti je to nekoliko skrčena slovanska beseda: veríga, f., die Kette, v latinskih ustih „g" izpremenivša v „j"? Vzporéditi bi se dala še druga, latinskej v svojih glasovih zeló podobna beseda: verĕja, f., katera ima, kakor svedoči Linde, v starej slovénščini tudi podružni obraz: verija. To znači: Kette, Thürriegel, Thürband, Thürpfoste, Thürangel, Thürflügel, a mej Slovéni po Gorénjskem: veréja (-rĕ-), f., Zaunpflock, an welchen die Zaunlatten befestiget werden: sperrend; ali prvotni znak je utegnil biti: Kette, kajti premisliti je, da staroslov.: retęzĭ, m., die Kette, mej Čehi in Poljáki poménja tudi: Thürkette zum Sperren, ter da mej Ogri, katerim slôve: retesz, znači samó „Thürriegel": Sperrkette; Alles Sperrende. Če v besedi: verĕja príglas pade na prvi zlog: vérĕja, to po slovénskega jezíka pravílih ne more potem drugače sluti, nego li: vérŭja, vérja; priméri: zlódja, zlódŭja, gen. sing., namesto: zlóděja, des Uebelthäters (diaboli), kakor se

nahaja uže v brižínskih spomenícih: ze zlodgem starim (sŭ zlódjem starim) II., 74., in je zatorej mej Slovéni iz davna obíčajno; od „vérje“ do „vírje“ potlej nij dolg pót, ker nova slovénščina „e“ pred „r“, ako ima „e“ ták príglas: ′, izréka vselej, kakor „í“: večírja, f., das Abendessen, namésto: večérja, staroslov.: večerja. Vse to nagiblje k tej misli, da je latinskej besedi: viria v podstavo služila slovénska: vérĕja, poleg česar tudi uže nekdaj: verija, in dostaviti je še, da „vírja“ nij: Ring im Allgemeinen, nego samó: das Festhaltende, Umwindende, ter da ves ták pojem ima tudi „verĕja“ v sebi. — Mimo gredé je nekoliko izpregovoriti še o staroslovénskej besedi: retęzĭ, m., die Kette; malorus.: retjaz, m.; češki: řetěz, m., die Kette, die Thürkette zum Sperren. Jungm.; polj.: wrzeciądz, rzeciądz, m., die Kette, die Thürkette, die Anlege, das Vorlegeeisen. Linde; gorénjesrb.: rjećaz, m., die Kette, das Schlüsselbein; ogerski: retesz, der Riegel. Miklošič o tej besedi po vseh svojih knjigah učí, da jo ima Slován od Némca, in to zaradi obrazíla: ęzĭ, ki je Slovánu tuje a Némcu navadno od staríne ter mu slóve: ing; ali katera némška beséda bi ustrezala tej slovanskej, do zdaj še nikdo nij povedal, kolikor je meni znano. Po mojej misli baš ta beseda sama uže svedoči, da ima Slován obrazilo: ęzĭ tudi; kajti nje podstava je očíto slovanska, in prvotno lice, kakor, učí póljščina, bilo je: vret-ęzĭ, od koreníke: vrŭt, vrt, drehen, zatorej namesto: vrŭt-ęzĭ, kakor: vret-eno, n., die Spindel, namésto: vrŭt-eno. Začétni „v“ je takó odpadel, kakor v dolénjesrb. besedi: řešeno, n., die Spindel, namésto: vřešeno. K slovanskej besedi: vretęzĭ, od koreníke: vrŭt, vrt, drehen, treba primériti lat.: torquis, die Kette, od glagola: torquere, drehen. Uže Linde v svojem póljskem slóvniku šteje obé besedi: wrzeciądz, in: wrzeciono (vreteno) k istej koreníki.

Víšča, f. 1) Répno nátje. Brda (Ceróvo). 2) Drobna répa z nátjem vred. Ipávska dolína; Bánjščice; Bôdrež; 3) Korúzen móčnik in répno nátje, vkúpe skuhano. Goríška okolica; 4) Okrogla répa. Sólkan. Poleg tega: *víšče*, n., drobna répa z nátjem. Bánjščice. — V Tolmínu in okolo Tolmína, kjer v začétku beséd namésto „v“ obíčajno izrékajo „b“, govoré: víšča, f., víška, f., višče, n., víškovlje, n., poleg: bíšča, f., bíška, f., bíšče, n., ter vse to znači slabo, drobno répo z nátjem. — *Bízna*, f., slaba, drobna répa, ki se kuha práscem. V Plúžnih pri Bólci. (Tej vasì rékajo: Plúžna, n. pl.) „Víšča“ je v Brkínih in po Brégu (v Istri) neznana beséda, a Furlàn jo vé

ter izréka: víšča, répa z nátjem; ladinski: viscia, das Kraut der Rübe, sviscè, desviscè, das Rübenkraut abreissen, kar je po Altonu 351. od lat. vitis, Zaunrübe, česar nihče ne bode z lépa verjél. Priméri: osvíšek. Ti razni obrazi ne mogó biti vsi jedne koreníke. V lanskem letopisi slov. Matice je 134. čitati: bízgec, m., mešanica kislega zélja in kisle répe. Goríška okólica; bízec, m., répna nát. Gorjánsko na Krásu. Pómni tudi bávorski: Besslein, die weisse Rübe, od starovisoném.: bieza, bioza, in to od lat. beta. Schmell.-Fromm. I., 289. Od starovisokoném.: bieza ima Slovén besédo: *pěsa*, f., die rothe Rübe. Priméri še bávorski: Beiss, Kraut, Kohl, Biessen, Biessten, beta cicla L., weisser Mangold, eine Art Rübe, von welcher „blos die Blätter" in der Küche verbraucht werden, auch Biesskol, Beisskol genannt, namentlich „grünes Kraut". Schmell.-Fromm. I., 291., 292., 293. „Víšča" si s tem nij v ródu, a možno, da je ta naša beséda zaséknila v pomén bávorskih besed in tudi v obraz besédе: Biessten, kakor je novoslov. pokvarjenim obrazom s „k": víška, bíška morebiti na nóge pomogla beséda: Biesskol. Prvotno in pravo lice je „víšča", a ne „bíšča", kajti primériti je trebé novoslov.: hósta, f., namésto: hvosta, f., das Gebüsch: ídrijska hósta, mešana jéd, rekše, bežól s kíslim zéljem; staroslov.: hvostŭ, m., das Büschel, der Schwanz; hrvat.: hvost, m., der Schwanz; rus.: hvostŭ, m., der Schwanz; češ.: chvost, m., der Badequast, der Schwanz, chvostec, m., die Schwanzrübe, chvostina, f., der Wedel, der Busch, chvostnaty, adj., buschig; polj.: chwost, m., der Busch, chwostek, m., ein kleines Büschel, die Blätter der Kräuter (nát); novovisokoném.: die Quaste, kar nas učí, da: víšča, f., víšče, n., iz prvíne znači samó „répno nát", in da stojí namésto: hvíst-ja, svíst-ja: hvíšča, svíšča, f.; hvíst-je, svíst-je: hvíšče, svíšče, n., ker je začetni „s" ali „h" odpadel; priméri lit.: viksnoti, wedeln mit dem Schwanze, in rus.: sviščŭ, m., Buchweizenspreu; novoslov. v Janežičevem slovenskoném. slóvniku: svíšč, m., Flugsand: Alles leicht Bewegliche; a poleg: svíšč ima Janežič i: hlíšč, m., Flugsand, namésto: hvíšč, kakor: lěverica, namésto: věverica, in vrhu tega on podaje tudi, od Vodníkove dobe z nevédnosti popačeni obraz: svížec, m., Flugsand, poleg: svíž, m., isto. Mi Slovéni imamo uže od Marka Pohlína v spisih jezikoslovnih nabiráčev tacih végastih, na pol resníčnih, na pol lúžnjivih besed tóliko, da ne vém, če bodemo kedaj mogli to zmés v réd spraviti.

Nesprétnih ali nevéstnih ljudíj zbírke čitáje često nikakor ne moreš védeti, kaj in kakó je rés, in zavréči ti je nejevoljnemu dosti krat s plevami vred tudi zrnije, ker se je vedno bati lúží in preváre. — Besédam: bízg-ec, bíz-ec, bíz-na bi utegnil biti v prezírljivo podstavo: bŭzg (bŭzŭg), bŭz, m., der Holunder, in to zaradi plihkega, mehkej náti podobnega lístovja, kakeršno ima sósebno hŭbád, m., Attich, a v obrazih: byzg-, byz- bi „ŭ" bil okrepčán v „y", namésto česar zdaj Slovénu rabi „i".

Vítva, f. Gerte, Ruthe zum Flechten. Vrba vítvarica, od katere se režejo vitve. Šènpas.

Viva, f. Góž (trta), ki veže grédelj in kólca. Glej: bradovánjica. Vrsno na Tolmínskem. — Priméri ruski: perevivŭ, m., das Umwinden; perevivka, f., die Umwindung. Koreníka: vi, winden.

Vláčen, čna, o, adj. Ta lés je vláčen, ist elastisch. Podkrnci. V Poníkvah in v Laščah poménja „vláčen" tudi: zähe: vlŭk, vlĕk, ziehen.

Vlák, a, m. Neka mreža v ribjo lóv; némški menda: Zugnetz. Cérknica.

Vlážen, žna, o, adj. Feucht. Vas Krn. Priméri: vlgŭk, adj.

Vlgŭk, hka, o, adj. Feucht. Ravníca; Sv. Peter pri Goríci. Izréka se ta beseda: vŭlhek, hka, o, z ostrim príglasom na „ŭ", in je zeló posebna, ker se je v njej „l" še ohranil samoglasen, kajti: vŭlhŭk je samó drugačno izrékanje za: vlhŭk, vlgŭk. Staroslov.: vlŭgŭkŭ, adj., feucht; ruski: vólglyj, adj., feucht; novoslovénski po drugih krajih: volgák, hkà, ó, poleg: volgek, volhek, hka, o, (z raznim príglasom) adj., feucht; odvólgniti, nem, v. pf., feucht werden. Zaradi „vlgek" poleg „vlhek" priméri: plìgek, adj. Išči besédo: vlažen, adj.

Vočívati, vočívam, v. impf. Komu „v óči" kaj neprijetnega povedati, „očítati"; Vorwürfe machen. Vas Krn. Priméri laški: rinfacciare, vorwerfen.

Vodeníčav, a, o, adj. Poln vode, vodén. „Krompír je letos vodeníčav." Podkrnci.

Vónga, f. Der Pirol, die Goldamsel; Oriolus galbula. Bílje na Ipávi. Staroslov.: vlŭga, f., isto; novoslov.: volga; vuga, Habdelič; vugec, m., Danjko. Mikl. lex.; ruski: ivolga; srbski: vuga, die Beutelmeise. — Obraz: vonga ima

ohranjen hohník ter bi ustrezal staroslovénskemu: vąga, česar jezik néma; a v litovščini je: valunge, f., volunge, f., die Goldamsel, in od tod se dadé razumeti različni obrazi te besede.

Vorník, a, m. Kamen ob cesti; der Prallstein. Tolminsko; Rihenberk. Koreníka: vr; primeri: odvírati, abwenden, abwehren, widerstehen: jaz bi ti dal, ali brat odvíra (brani). V Laščah. Priméri tudi: zvírati, v., wegwälzen (v besedi: vírja, f.)

Vóz koróški, vóz Martínov, der grosse Bär. Prvo v Postójini, drugo po Goríški okólici.

Vóza, f. Véz, das Band. Vas Krn.

Vozníca, f. Dvokolésen, samótež vozíček. Žábče nad Tolmínom.

Vrán, a, m. Krokar; der Rabe. Kadar otroci vidijo letéčega vrana, kričé za njim: dajte mu, dajte mu z goréčo lopático, ker je Bogu sklédico ubil. Staro Sêdlo. Opomnja. O tej príliki naj povém, da „Sêdlo" stojí namésto „Sêlo", kajti pridévnik slôve „starosélsk, a, o", a čuje se tudi „stársk, a, o". Zdaj uže premaguje izgovor „Staro Sêlo"; a nekoliko više v „Kotu" stojí vás po imeni „Sêdlo" (laški: Sedula), ki se nikoli drugače ne izgovarja, in pridévnik slôve: sélsk, a, o.

Vrát, a, m. Kos zemlje konci njíve. Tolminsko. Koreníka: vrt: vratiti, vračati, umwenden, ker se ondukaj oráč s plugom obrača nazaj. Vzvráti, tíj, f. pl., isto, v Laščah: vzáre, vzár, f. pl., isto, po Gorénjskem; podstava; vzorati, zurückackern; besedica „vŭz" znači tudi: zurück, wieder; priméri srbski: dar, m., die Gabe, das Geschenk, in: uzdarje, n., die Wiedergabe, das Gegengeschenk; novoslov.: spomlád, namésto: vzpomlád, f., der Frühling, znači: Wiederverjüngung.

Vráta, vrát, n. pl. Quandelcanal (pri kôpi, oglénici). Múne v Číčih.

Vratnína, f. Trava rastóča po vrátih, vzvrátih ali vzárah. Podkrnci. Priméri: vrát, m.

Vrè, adj., namesto: urè, = užé; schon. Podgórje v Istri.

Vréčati, vréčam (vrěč-), v. impf. Métati, méčem. Ponavljálni glagol od: vrěči. Goríška okólica. Nova, a zeló neródna beséda, stvorjena od nedoločnika: vrěči, kar stojí namésto: vrégti, od korenike: vrg, zatorej: vržem; a ne od koreníke: vrk, vrčk, zatorej ne: vrčem, ali: vréčem, ich werfe.

Vréd, a (vrěd), m. Neka bolézen, katero dobode človek črez pás po presiljenem delu ali po težkem vzdigovanji; ein Leibschaden. Brda; Goríška okolica. Priméri: prevréditi se.

Vréden, dna, o (vrěd-), adj. Kadar otrok oteče okolo pása pod rébri takó, da ne more déti róke pod rébra, velé, da je vréden. Tacemu otroku so časi léčili s kozarcem: ako se kozarec, z otlim koncem na kožo postavljen, prime ter zléze koža vánj, tedàj lék pomaga; ako li ne zléze, ne pomaga. Tudi govoré, da vréden človek ozdravi, če se trikrat v níc prekopícne. Rôdik na Krasu. — V Laščah: vrědán (reci: vrdán, urdán), dnà, ó, adj., isto; vrědníca (reci: vrd-, urd-) f., neka rastlína, s katero se ta bolezen zdrávi. — Okolo Čáteža na Dolénjskem: vréden, dna, o (vrěd-), adj., schwach, klein: naši otroci so še vrédni; staroslov.: vrědŭ, m., der Schade, Verlust, die Wunde.

Vréditi, vrédim (vrěd-), v. pf., koga. Jemandem etwas Leides thun; offendere, a samó telésno. „Kakó si me vrédil!“ ako si me namreč pograbil za boleč prst, za bolno róko itd. Vréme. Priméri: prevréditi se.

Vrísk, a, m. Kislo je, kakor vrísk, rekše, takó je kislo, da človek, če pokusi, zavríska ali zavrěščí: vréščati, ím, v. impf., laut schreien. Po Tolmínskem in v Laščah. Priméri srbski: višt, m., tudi navadno samó v reku: kiselo, kao višt, in poleg tega srbski glagol: vištati, vrištati, durchdringend schreien.

Vrítnik, a, m. Brca; Fusstoss, Fusstritt von hinten. Vas Krn.

Vróčnica, f. Studénčnica; Quellwasser. Klánec v Istri. Staroslov.: vrątŭkŭ, m., die Quelle: vrěti, sprudeln, quellen; izvírati.

Vŕš, a, m. Sàk v ribjo lóv; Reuse. Čépiško jezero v Istri. Priméri: vrša, f.

Vŕša, f. Pleteníca (pleten koš) v ribjo lóv. Bílje na Ipávi. Priméri: vrš, m.

Vŕšnjak, a, m. Gornji počrézni kamen pri vratih. Skrílje pod Čávnom.

Vrzél, i (-zěl) f. Ograja, séč; der lebende Zaun. Bólc. Drugod poménja „vŕzel“ samó Zaunlücke.

Vsédenj, dnja, e, adj. Vsakdánj, a, e. Alltags-. Vsédnja obléka. Ob vsédnjem. Podkrnci. Staroslov.: *vĭsedĭnĭnjĭ, adj., a te besede nij najti, nego nahaja se le: vĭsedĭnevĭnŭ, adj., täglich.

Vseród, povseród, adv. = povsód; überall. Ta beseda je sploh navadna po vsi Sóški dolini, tudi po Cerkljánskem in po Idrijskem svétu.

Vstániti, vstánim, v. pf. Jemanden aufstehen machen. „Vstáni me!“ „Vstáni otróka!“ Vas Krn. Staroslov.: vŭstaniti sę, aufstehen; vŭstanĭ, f., vŭstanije, n., die Auferstehung.

Vzéten, na, o, adj. Vzétno je, kar nij „spórno“. „Seno je letos, vzétno“, rekše, mnogo ga je, ali je mènj téčno. Povír; Rôdik na Krasu.

Vzglávnik, a, m. Železna naprava (koza), na katero se naslanjajo poléna, da rajša goré. Kràs; Goríška okolica.

Zabrékel, kla, o, adj. Zabúhel, hla, o; aufgedunsen. Ríhenberk. To je part. perf. act. od glagola: zabrékniti, zabréknem. Priméri: obréncelj, m.

Zabúr, rja, m. Prazen meh kostanjev, kakeršen se često nahaja mej polnimi zrni v ježíci. Zabúrje, a, n., prazno zrnije pri ajdi; die leere Fruchthülle. Zabúrje gre v pléve. Tolmínsko. Priméri srbski: burav, adj., klein und grossbäuchig, buro, m., der Dickbauch, burača, f., Art lederne Flasche, bure, n., das Fass; ruski: burakŭ, m., ein länglichrundes Gefäss von Birkenrinde. Od slovanskega je rétski: burra, ein mit Leder überzogenes Kügelchen. Conradi.

Zadáv, a, m. Kar se pri stvórjeni kupčíji dáje v zagotovílo; die Darangabe. Takísto je narejena tudi beseda: prídáv, a, m., die Daraufgabe. Kràs. — V Laščah: prídav, dáva, m., in: prídal, dála, m., kar kdo „pridá", kadar s kom drugim ménja za káko stvar.

Zadévnik, a (-děv-), m. Der Mitbetheiligte. „Jaz bi bil to uže davno iztožil, ali imam zadévnika, a ta neče pritegniti z menój." Dobrodób na Krásu. Eigentlich: der Hindernde: zaděva, f., das Hindernis.

Zádol, óla, o, adj. Neprijetnega, trpkega okusa; herbe. A rabi samó o nezreli smokvi; o druzem ovočji (sadji) ne. Ipávska dolína; Goríška okólica. Posebna beseda, ki ima v sebi, kakor kaže, koreníko: dl, katere podružni obraz je: dr, spalten, reissen, stechen; zadólo bi potem bilo: zadíričnо.

Zagólsniti se, zagólsnem se, v. r. pf. Zamášiti se, zagátiti se; cév se je zagólsnila. Ríhenberk. — V Laščah: zaglasìti se, v. r. pf., isto: voda se je zaglasíla; v grlu se mi je nekaj zaglásilo; srbski: zagušiti se, ersticken; im Fortfliessen gehemmt werden; gušiti, ersticken; guša, f., der Kropf: guš-, namesto: glŭš-; z nerazúma pokvarjena je novoslov. beseda: góža, f., der Kropf. V lanskem letopopisi slov. Matice 138. Zaradi: gols- (glŭs-), poleg: glas- priméri: pódlanka, f., ter pómni poljski: zagłuszyć rośliny, Pflanzen im Wachsthume ersticken.

Zágon, a, m. Kadar je v „deželi" burja, stojé po gorah na severovzhod oblaki, kakor bela sténa. Te oblake imenujejo Ipávci „zástava", a na Bánjščicah: „zágon".

Zahlípniti se, zahlípnem se, v. r. pf. Stark schluchzen. Otrok se zahlipne od presilnega joka. Goríška okolica; Sóška dolina. Hlípati, hlípljem, v. impf., keuchen. Vol hlíplje; hlíplje se mi, mir stösst es auf. Imam hlípec, ich rülpse. V Senožéčah.

Záhod, a, m. Kraj, kamor divjáčina rada zahaja; das Lager (des Wildes). Podkrnci.

Zahváliti, zahválim, v. pf., koga; Jemandem danken. „Vas lepo zahvalim.“ Goriška okólica. – Zahváliti se = odréči se; verzichten. Zahválno pismo, der Verzichtschein. Sóška dolina.

Zaklépálnik, a, m. Nož, ki se zaklépa; Taschenmesser. Podkrnci.

Zaklínek, nka, m. Klínast konec njive. Sv. Jakob na Savi.

Zákolič, a, m. Klin, ki zatiče koló; der Radnagel. Jelovíce v Istri.

Zalékniti se, zalêknem se, v. r. pf. Podkrnci. Glej: zahlípniti se. Zalkniti (zaukniti), vor Hitze ersticken, vergl. pol. łkać, schluchzen. Mikl. Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 307.; zatorej: zalékniti, namésto: zaólkniti, zalkniti. Zaradi „lek“ namésto „olk“, primeri: zalôpniti, in v dodatku: béšter, adj.

Zalésti, zalézem (-lěz-), v. pf. Zaíti, zabrêsti, pravi pot izgrešiti; sich versteigen, irre gehen. Vas Krn.

Zaljúbiti, zaljúbim, v. pf. Geloben, ein Gelübde thun. Zaljúbljen dan, dies votivus. Kràs. Novoslov.: obljúbiti, v. pf., versprechen; — obljúbljati, v. impf., isto, po Gorénjskem, a Dolénjcem je to nenavadno, ter govoré: obétati (obět-), v. impf., versprechen; zaljuba, f., das Gelübde, v Trubarji. Mikl. lex. 352.; darí in zaljubes kakor v postavi stoji, davati. Krelj, II., 197^{b}; obljúba, da, Versprechen, das Gelübde; staroslov.: priljubiti sę, einen Bund schliessen: sich vereinbaren; sŭljublenoe da emljutĭ, eliko urečeno, — o katerem méstu Miklošič v slóvniku 933. opomína: „lectio dubia“: sŭljubljenoje, das Vereinbarte, das „Beliebte“, das Versprochene; srbski: priljubiti se, passen, schön schliessen: gut vereiniget sein, sljubiti se, sich verbinden, conjungi; ruski: izljubŭ, m., der Gemeindebeschluss: die Vereinbarung, das „Belieben“, izljubljatĭ, v., erwählen, poljubovnaja cěna, der der durch gegenseitige Vereinbarung festgesetze, „beliebte“ Preis; češki: slib, m., das Versprechen, das Gelübde, — slibenice, f., a mej Slováki: slubenica, f., die Verlobte; poljski: ślub, m., das Gelübde, die Angelobung, die Trauung der Eheleute, ślubić, v., geloben, ein Gelübde thun; gorénjesrb.: slub, m., das Versprechen, die Verlobung, slubić, v., versprechen; lit.: sąluba, suluba, f., Vereinigung aus Neigung, šlubas, m., die Trauung; pruski: lub- znači: trauen, kopulieren, salub, die Ehe. Po glásu je vse to rés jako podobno nemškemu: verloben, geloben, das Gelübde; a kakor jasno vidimo, slovanske besede vender nijso na

pósodo vzéte od Nemcev; srednjevisokoném.: geloben; starovisokoném.: kilopôn, versprechen. Naše besede izvírajo od glagola: ljúbiti, lieben, ter njih zmísel je: Vereinbarung aus Neigung; Vereinbarung überhaupt; das Versprechen in Folge gegenseitiger Vereinbarung; das Versprechen überhaupt.

Zalogáj, a, m. Kar se jedenkrat založí v usta; ein Bissen. Kràs.

Zalôpniti, v. pf. Zadušiti; ersticken. „Htelo me je zalôpniti.“ Kràs. Zalôpniti se, zalôpnem se, v. r. pf. Zamašiti se, zagatiti se; sich verstopfen. „Nos se mi je zalôpnil.“ Koboríd. Staroslov.: zalĭpnąti, v., stecken bleiben; zalĕpiti usta, verstopfen, vŭ sŭně zalĕpljenŭ, im Schlafe erstickt. Nepravílna glasovnà združba: lo-, namesto: ol-; staroslovénski: lĭ-. Priméri: zalékniti se, in v dodatku: béšter, adj.

Založíti, založím, v. pf. Jésti. „Zalôži z nami!“ Kràs.

Zamígniti, zamígnem, v. pf. Na láhko zadrémati. Vas Krn.

Zanóhtnica f. (čuje ze tudi: *zanóhenca*). Néka bolezen na prstu, kadar se namreč za nohtom ognojí; das Nagelgeschwür. Kràs; Ipávska dolina; v Laščah.

Zapêči, zapêčem, v. pf.; *zapékati, zapékam* (-pĕk-), v. impf. „Ta jed me vselej zapêče,“ verstopft mich. „Živál je zapêčena,“ ist verstopft. Kràs; Ipávska dolina; poslédnje tudi v Laščah.

Zapirálo, a, n. Priprava v zapiranje; ključánica; der Verschluss. „Na teh vratih je slabo zapirálo.“ Senožéče; Kràs.

Zapónec, nca, m. Nanjček; Haftel (mož). Kómen na Krásu. Išči besède: pógalica.

Zapotêči se, zapotêčem se, v. r. pf. Einen Anlauf nehmen. Podkrnci.

Zarébrenica, f. Meso za rebrom ob hrbtíšči; die Carbonade. — Od tod je pokvarjen naš: kremenátljec. „Spêci mi kos zarébrenice!“ Vrsno na Tolmínskem.

Zasésti, zasédem, v. pf. Sich in den Hinterhalt legen. „Zaséli so cesto.“ Kràs. Zaséda (-sĕd-), f., der Hinterhalt; napásti koga iz zasède; srb.: zasjeda, f., isto.

Zasíriti se, zasírim se, v. r. pf. Zakrkniti; gerinnen (vom Blute). „Kri se je zasírila.“ Staro Sêdlo. Bolje morebiti: sŭsíriti se, kakor: sŭsĕsti se: mléko se je sŭsélo (-sĕ-).

Zaskôčiti se, zaskóčim se, v. r. pf. Sich verschnappen. „Ključánica se je zaskočila.“ Po vsem Primórskem.

Zasník, a, m. (zaosník). Klin, ki zatíče koló; der Radnagel. Podkrnci. — Os, í, f., die Axe.

Zásova, f. Notranji leséni zapàh pri vratih; der Querriegel an der Thüre. Vas Krn. Staroslov.: zasovŭ, m.; srbski: zasovnica, f.; ruski: zasovŭ, m., der Thürriegel: su-suniti, stossen.

Zaspáti, zaspím, v. pf., koga (na pr. otróka). Nedobra beseda. Vspávati v. impf., einschläfern. Senožéče.

Zatóhniti, nem, v. pf. Zadehniti od vročíne, mokrote, sopare, — tudi od starosti (o kruhu, moki); dumpfig werden. Snopje zatohne od mokrote in potlej začne plésneti; zatóhlo vreme, schwüles Wetter; zatóhla koča, nach Feuchtigkeit riechend; tóličko, da nijsmo zatóhnili od vročíne. V Laščah. Ruski: tohnutí, v., abstehen, von Fischen, tohlyj, adj., abgestanden, von Fischen, potošnitĭ, v., Uebelkeit empfinden, zatošnitĭ sja, isto. Priméri: utóhniti.

Zatréti (-trě-), zátrem, v. pf. Uníčiti, pregnati: ausrotten. Rabi o živalih in o rastlinah. Po vsem Goriškem.

Zavóra, f. Pri planínskem stánu jama (luknja) v zidu, skozi katero se ovce poganjajo na molžo. Górenja Sóška dolina. Starorus.: vora f., die Umzäunung (der hohle Raum).

Zavóriti, zavórim, v pf. = voz zavréti. Goriška okolica; Ipávska dolina.

Zavrátnice, f. pl. Žemlja konec njiv. Ríhenberk. Namésto: zvrátnice, vzvrátnice. Priméri: vrát, m.

Zavŕči se, zavŕžem se, v. r. pf. Nastati samo ob sebi; entstehen; exorior. „V pšenici se je zavrgla grášica.“ Brdo pod Nánosom. — V Vuku poleg: zavrći se, tudi: zametnuti se, in: zámetak, foetus. Po tem bi nam za: embryo, foetus, bilo pisati: zamétek, tka, m.

Zazóbica, f. Oteklína za zobom; eine Zahngeschwulst. Podkrnci. Hrvatski: zàzubica.

Zbrís, a, m. „Po našem polji je toča vse pobila, ker ondu je bil zbrís.“ Der Hagelstrich. Črníče pod Čávnom.

Zdevíčina, f. Takó imenuje žena (nevésta) móževo sestro; die Schwägerin. Ríhenberk. Namésto: zavíčina, zolvíčina. Hrvatski: zálva, zálvica (zaova). — V Senožéčah: záva, f., isto; staroslov.: zlŭva, f.; zatorej novoslovénski prav pisano: zólva. Priméri: zvíčina, f.

Zèhek, adj. Išči besede: žòlkek, adj.

Zémlja, f. V poménu: die Hube. „Ta kmet ima dve zémlji.“ „Graščína ima sedem zémelj.“ Bítinje pod Prémom.

Zetíca, f. Takó imenuje žena (kuma) déklico, kateri je zavezala birmo; der weibliche Firmling. Podkrnci.

Zijáti, zijátij, f. pl. Takó se imenuje na Polžánščini blizu Skŭdánjščine „brezdno“, ki je ob enem vhod v néko pečíno ali duplíno (Grotte); die Kluft, Schlucht. Koreníka: zi-zijati, gähnen.

Zlasíti, zlasím, (recte: izlas-), v. pf., koga. Olajšati komu delo, stvoriti delo za druzega. „Čakaj, da te zlasím,“ rekše, stvorím délo namésto tebe. Podkrnci. Priméri: odlástlek, m.

Zlétav, a, o (zlĕt-), adj. Nestálen; flatterhaft. Vas Krn.

Zmehnéti, zmehnéjem, v. pf. Omekčati se; weich werden. „Te hruške še ne moreš jesti, čakaj, da zmehnéje.“ Podkrnci. Namésto: zmeknéti. Staroslov.: męk-ŭkŭ, adj., novoslov.: mekŭk, mehka, o, adj., weich. Priméri v lanskem letop. slov. Matice: lehnéti, leichter werden, od: lig-ŭkŭ, adj., leicht.

Zmésti, zmétem, v. pf., koga. Preváriti; hintergehen, überlisten. Vas Krn. Koreníka: męt, stören, trüben, od koder tudi: mątiti (motiti).

Zmrzál, i, f. Mraz, der Frost. Neka zmrzál je prišla vzpomládi in nam je pobrala vse zgodnje sadje (ovočje). Górenja Sóška dolina.

Zmrzlín, a, m. Drobna toča, a debeléjša od sógrada. Sv. Peter pri Gorici.

Znániti, znánim, v. impf. Prvič k maši zvoníti. „Nič nam nij sile, saj še le znáni.“ Bánjščice. Priméri: vabiti.

Znerédíti, znerédim, v. pf. (izneréditi.) Neréd delati, v neréd déti; verwirren, in Unordnung bringen. Podkrnci. — Rędŭ, m., die Ordnung.

Znés, i, f. Malovrédni ljudjé, druhál; der Pöbel, das Gesindel. Podkrnci.

Znojíti se, znojím se, v. r. impf. Solnčiti se, na solnci se gréti; sich sonnen. A tudi: potíti se, schwitzen; znój = pót, m., der Schweiss. „Klanec me je uznójil.“ Ipávska in Sóška dolina. „Znój mi je,“ potím se. Bólc. Priméri: slój, m.

Zóberne, in: *zóbernice,* f. pl. Mesó okolo zób; das Zahnfleisch. Senožéče; Kràs; *zéberna,* n. pl., isto. Okolo ipávskega Križa. Podstava: ząbŭ, m., der Zahn; staréjši obraz te besede je bil: ząbrŭ.

Zôlj, a, m. Črv v prevójenem mésu, v slaníni; die Larve des Speckkäfers. Ríhenberk. — V Laščah: z ò l, z ó l a, m., néka trotu podobna muha, Eristalis tenax; srbski: zólja, f., die Wespe.

Zóna, f. Pri žitu slabo, poluprazno in zató lehko zrnije. Ipávska dolina. — V Laščah: zóna f., slabo, drobno prosó; hrv.: zuna, f.; češki: zuna, f., taube Körner; ruski: zuníca, f., die Erdbeere.

Zrožíti se, zrožím se, v. r. pf. (izrožíti se). Roge izgubiti; die Hörner abstossen. Sóška dolina.

Zúbelj, blja, (čist „u“, ker izrékjo: zùbelj) m. Plamen, die Feuerflamme. Po vsem Krásu in po Ipávski dolini sploh navadna beseda. Srbski: zublja, f., léskova ali dobôva usúkana luč. Priméri: žveplo; staroslov.: župelŭ, m.; gotski: svibls.

Zvíčina, f. V benédskih Slovénih to, kar „zdevíčina“ Ipávcem, namreč: móževa sestra. Namésto: zolvíčina.

Zvončéla (-čéla), f. Ovca, ki zvonec nosi. Podkrnci. V Laščah je to z v o n č a r í c a, f. V prihodnje bode slovenski novínar lehko pisal: gospodična Stepihlébova je bila sinoči zvončéla ali zvončaríca.

Ždíč, ždíča, m. Klop okrog pečí ima svoj naslonjáč, imenován ždíč, da tam sedé sósebno stari ljudjé; der Sorgenstuhl. Na Tolminskem. — V Laščah: žedéti, žedím (žûd-), v. impf., in sich verschlossen hocken, sitzen oder liegen; staroslov.: žîdati, v., zaudern, erwarten, žadati, v., sich nach etwas sehnen; srbski: žudjeti, v., verlangen, sich sehnen.

Žekno (žûk-), *a*, n. Žrélo pri pêči, pri apnénici, opekárnici; das Feuerloch. Na ognjišči jama za pepel. Goriška okólica; Črni Vrh pri Idriji. *Žvôkno, a*, n., isto. V Povirji na Krasu. Ta beseda bi nam lehko rabila za „Krater". Srbski: žvokno, n., žvrkno, n., podícis fissura. Žûkno je namésto: „žvokno," od koder so naši priímki: Žvôkelj, klja, in tudi morebiti: Žákelj, klja.

Žêlj, a, m. Z véj pletena košárica s póvrazom. Koborîd. Priméri staroslov.: želûvî, f., die Schildkröte; das Geschwür; novoslov.: želva, f., die Schildkröte, die Fistel. Pojem: napéta in zatorej notri votel prostor imejóča stvár.

Žélka, f. Die Schnitterin. Kràs.

Ženjáč, a, m. Der Schnitter. Kràs.

Žímnica, f. Die Matratze. Podkrnci.

Žír, a, m. Po hrvatski Istri se „žír" imenuje vse ovočje (sadje) skupaj, sploh kar drevje rodí ljudém v hrano. V Laščah: žír, ú, m., die Bucheln; staroslov.: žirû, m., die Weide; srbski: žir, m., die Eicheln; ruski: žirû, m., das Fett, der Speck. Od tod so naša krájevna imena: Žíri, róv, m. pl., Žiróvnica, f.

Žíva brêsa. Tolsti ali debéli četrtek; der Donnerstag vor Fasching. V Kámeni Gorici in sploh više po Gorénjskem. Miklošič, Gramm., I., 2. Aufl. 1879., 346., méni, da je od némškega: Fresse; a po resníci je to laška, slovénskim ustom prístrôjena beseda: giovedì grasso. Nij pozabiti, da so Lahi od starodavnosti zaradi želézne rude hodíli na Gorénjsko ter se tudi selíli tjakaj.

Žíva sténa. Takó se na otoku Krku imenuje vsaka sténa (pečína), od katere odmévajo glasovi; eine Felswand mit Echo.

Živíca, f. Neka kóžna bolézen; menda Rothlauf. Rôdik na Krásu.

Živôtec, tca, m. Das Leibchen, das Mieder. Senožéče; Kràs.

Žlebník, a (žléb-), m. Velika, korcu podobna opéka; der Hohlziegel. Bílje na Ipávi; v Laščah. Po drugod se to imenuje: kôrec, rca, m.

Žličar, rja, m. Neka močnata jed, cmôk; der Knödel. — Na vsacega se vzame toliko testá, kolikor ga gré v žlico. Tolmínsko.

Žlíčka, f. Prazen méh v kostánjevi ježíci. Skrílje pod Čávnom. Išči beséde: zabúr, m.

Žmíkati, žmíkam, in: *žmíčem*, v. impf. Trdó ožémati, drgniti, mencati. „Dekla žmíče srajce v perílu." Kràs; Sóška do-

lína; Lašče. Koreníka: žîm, od koder je: ožéti, ožmèm; ožémati. Priméri: žmitek, m.

Žmítek, tka, m. Présen sir. Tolminsko. — V Senožéčah: ožímček, čka, m., nekak sir; v Laščah: žmítek, m., gosto, kislo mleko brez smétane, sesédeno ali kuhano, ki se rés tudi nekako sesíri. Slišal sem: to deklè je takó debelo, da ima žmítke po rokah, die runde Fülle des Fleisches. — Podstava: žęti-žîmą (žéti-žmèm).

Žòlkek, žòlhka, o, adj. To besedo po Goríškem svétu izrékajo: zèhek, hka, o (reci: zũh-), namésto: žèhek, žòlhek, žòlkek, in znači to, kar: zádol, adj., herb. V Ríhenberku je nezrelo ovočje „zèhko". Drugod poménja to, kar „plìgek": brez okusa; fade. Vas Krn. — Mikl. lex. 200.: žolhek; hrvatski: žukak. — Podstava je: žlk, od koder tudi staroslov.: žlъčь, f., die Galle; novoslov.: žólč, f. m., isto.

Žónta, f. Z vodo nalite tropínje, v katerih se kísa répa. Goríška okolica; koroško-ném.: sont, kajti Megiser ima: Leyrentranck oder „sont", kar na slovénski jezik prelaga z besédo: patoke. Od laškega giunta, f., Zugabe, Zusatz; ladinski: jonta (reci: žonta), zonta, das Aufgeld beim Tausch, in to od lat.: jungere-junctus. Priméri v lanskem letop., slov. Matice 139.: jota, f., móčnik s fežólom in s kislo répo. Goríška okolica. To poslédnjo bésedo ima tudi Furlàn: jote, zmésna jéd, namreč fežól in répa. Jahresbericht des k. k. Staats-Gymn. in Görz, 1878.

Žŕh, a, m Die Gruft, der Sarkophag. Kràs; Ipávska dolina. Od nemške besede: Sarg.

Žŕlo, a, n. Žrélo; das Flugloch (pri bũčélnem pánji). Goríška okólica. — V Laščah se to imenuje: žóltno, n., od koreníke: glt; golt, m., der Schlund.

Žúr, a, m., *žúra,* f. Sírotka; die Molke. Prvo na Krásu, drugo po Ipávski dolini. Beséda slovénskim ustom pristrôjena od laškega: siero, Molken, kar je od lat.: serum, Molken.

Žuríne, f. pl. Prazno, uže izlúščeno (ožúrjeno) bežolovo stročje. Ipávska dolina.

Žúriti, žúrim, v. impf. Gràh, sírek, orêhe žúriti; aushülsen, schälen. Goríška okólica; Kanálsko. V Láščah, Senožéčah in po Krasu govoré: rúžiti.

Žvàg, žvága, m. Kresílna góba; der Feuerschwamm. Bánjščice; Goríška okólica; Ipávska dolina. Priméri staroslov.: svagarь, m., der Schwamm; svegarь, m., isto; ruski: čaga, f., unechter Zunderschwamm.

Žvériti, žvérim, v. impf. Žvéčiti; kauen. Vas Krn.

zvŕkla, f. Der Querl, der Sprudler. Kanálsko.

Dodatek.

Répkati. Dodati je tej besédi: ném. s 1477. léta: rappe, Traubenkamm (récelj); s 1582. in s 1618. l.: rappes, Wein, aus den mit Wasser vermischten Weinhülsen gepresst, gleichsam Wein von den Weinbeerstengeln; novovisokoném.: der Rapp, Traubenkamm; s 1469. l.: drûben rappe, isto, kar: Traubenrappe; Reps, Räps, Rappis, Beerwein, Treberwein; der Rappes, Rampes, geringer, saurer Wein. Am Main. Schmell.-Fromm. II., 99., 128., Weigand, II., 429., 433., 434. Besédno lice: rap- Weigand proizvája od franc. râpe, f.; starofranc. raspe, dozivája se Dieza, I., 342. A Diez ondúkaj piše: „lašk. raspare; špan. raspar; franc. râper, abkratzen, schaben, od starovisokoném. raspôn, zusammenscharren; samostávniki so: lašk. raspo, Traubenkamm, Räude (kratzend); špan., provenz. raspa, Traubenkamm, Granne, Hülse eines Kornes; franc. râpe, Raspel." — To nam kaže, da némška beséda: Rapp (grôzdov récelj) nikakor ne more biti od franc. râpe, ker ta beseda ne znači „Traubenkamm", nego znači „Raspel", in še posebno zató ne, ker to proizvájanje ne more raztolmačiti ónih dvéh némških obrazov: ramp-, rep-, katera je lehko razumeti, ako premíslimo, da Slovénom okolo Goríce: rép, répek (repûk) m., znači tudi „récelj", der Fruchtstiel, Traubenkamm, ali, kakor izrékajo rés po Goriškej okólici, v Brdih ter na Kanálskem: ráp, m., od koder potem: réplja, ráplja, f., namesto: répulja, rápulja, rekše, ták „rép" ali „récelj", na katerem je le malo jagod, ki jih délavci ob trgátvi časi prezró, da jih potlej za njimi iščejo otroci, katero delo se imenuje: répkati, répljati (répuljati), kakor bi dejál: „répe, répulje obírati". Priméri v lanskem letopisi slovenske Matice na 133. str.: bêrkati, v. impf., Nachlese halten, in to pri sadji, zlasti pri oréhih. Šenpas. Kar se beséde sáme dostáje, to imamo novoslov.: rép, ráp, m., der Schwanz, der Obststiel, Traubenkamm; srb.: rep, m., der Schwanz; češ.: řap, m., der Stiel, der Löffelstiel (récelj), řapak, m., der Rüssel, řapek, m., Röhrchen an der Kanne, řapik, m., der Blattstiel; polj.: rząp, gen. -pia, m., der Sterz im Schwanze der Thiere; penis; gorénjesrb.: rjepik, m., der Blattstiel. To nam svedôči, da je beséda: rép nekdaj slula: rę̨p, a okolo Goríce in dalje v némške gránice tudi: rámp (priméri: vánčji, namésto: véčji, grösser), ter baš zaradi tega na Goríškem izrékajo še zdaj: ráp, poleg:

rép, kakor: pátek, poleg: pétek. Ob enem so tudi jasni vsi trije némški obrazi: ramp-, rap-, rep- v tej besédi, ki so jo zatorej Némci vzeli na pósodo od Slovênov, kajti nemške knjige jo prvič imajo stóprav drugo polovíco 15. véka. Semkaj prístoji tudi némški: rebeln, da-si mu na videz rabi v podstavo: die Rebe, vinska trta. Ali je beseda: rép od prvíne slovanska, ali ne, o tem še nij dosójeno. Razširjena je mej Slovani dovolj, kakor smo videli; rúščina je v slóvnikih rés ne kaže, ali morebiti jo govorí káko narečje, kajti Dalja zdaj némam pred sobój. Vender se nahaja tudi v nekaterih nemških jezícih: isländ. rumpr, Steiss der Thiere, Bürzel, Rückentheil um's Steissbein; dansk. rumpe, Steiss, Schwanz; šved. rumpa, rompa, Schwanz. Weigand, II., 503. in Miklošič v Gramm. I., 2. Aufl. 1879., 41. vse to primérjata nemškemu: Rumpf, truplo, rekše, človéškega telésa votli dél brez rók od glave do lédij, a Matzenauer, Cizí slova 293., kjér se ne spomína, čemur se je čuditi, ni svojih čeških, zgoraj imenovanih beséd, niti ne poljske: rząp, mísli, da je mej némškimi in slovanskimi besedami „odvéká srodnost'". Némškej besedi: Rumpf (die Höhlung) tréba vzporéditi novoslov.: rúpa, f., takó v Laščah imenujejo zémeljsko jámo, v katero „ponicúje" kak potok ali réka, a tacega mésta oblížje se zôve vselej: poníkve, f. pl., in tudi vasí imamo: Rúpa, f., Rúpe, f. pl., katera imena bodo zeló stara; vrhu tega je prímek: Rúpnik, m., Rúpar, rja, m.; starosrb.: rupa, f., das Loch; novosrb.: rupa, f., das Loch, die Grube; češki: rupa, f., die Felsenhöhle, rupice, f., das Schweissloch; polj.: rząp, gen. -pia, m., Trog, Kasten, Cisterne. Pómni, da so Némci v staréjših dobah namésto „Rumpf" rékali „Bottich" (bedènj). Weigand II., 503. Vse to nas učí, da je ali besedo „rép" tréba ločiti od besége „Rumpf" in tudi od besede „rupa", kar se namreč koréna dostaje, ali da „rép" znači iz prvíne samó „podex", srb.: dupe, n., podex, eigentl. das Loch; priméri novoslov.: dúplo, n., die Höhlung.

Kúšter, štra (pravočist „u", ker Dolénjci izrékajo: küšter) m., der Krauskopf; kúštrav, adj., gekraust; kúštrast, adj., zerzaust. Poysod znane beséde. Staroslov.: kądrjavŭ, adj., gekraust; srbski: kudrav, kuždrav, kuštrav, adj., gekraust; ruski: kudrjávyj, adj., lockig, kraus. — Podloga je brez dvojbe: kądr- z mehkim „r", in ta „r" je svojo moč nazaj obrnil ter pred sobój „d" omekčal po staroslovénskem načinu v „žd": *kąždrĭ (priméri staroslov.: bŭdrŭ, adj., wach, in poleg tega: bŭždrĭ, adj.,

wach: bûděti, v., wachen), a po srbskem bi se bilo nádejati glásu „ь": kuьrav, ter po novoslovénskem svojstvi glásu „j": kójrav; ali táko novoslovénsko lice te beséde bi prehudo zabrísalo vso nje prvotno podobo in bi s tega bilo tudi vsacemu nerazumno; zatorej se je tu slovenski jezik otrésel starih pravíl, ter je nepravílno pred „r" staroslovenski „žd" preobrazil v „št": kúštrav itd.; a tudi prvotni „ą" se je nepravílno preobrnil v čisti „u", a ne v „o". Miklošič Gram. II., 220. ima poleg: kuštrav, rés vender tudi: koštrav, a ne pripoveduje, kod se govorí. Kar se tiče glasovne združbe „št", priméri: pášten, m., štula, f., béšter, adj., kléštre, f. pl., úšti, f. pl.

Béšter, štra, o (čist „e", — a ne „ę" ali „ě") adj. Munter, rege, hübsch: béštri otroci, muntere, hübsche Kinder. Po vsem Kranjskem. A okolo Cérknega „béšter" znači: wachend. „Nijsem bil še béšter, kadar je začéla vás goréti." „Na svéti Silvéšter bodi vsak zgóda béšter", opomínajo tist večer poprej matere svóje otroke, kajti mislijo, da je tréba ta dan zgodaj vstati. — Staroslov. bûždrî, adj., wach, wachend: bûděti, v., wachen; novoslov. (po Gorénjskem): bûděti (-dě-), v., wachen. Naša beseda je od podstave: bûždrî, namesto: bûjr, bájr, takó stvorjêna, kakor: kúšter od podstave: kąždrî. Evo, tu pred „r" zopet nahajamo „št" namésto staroslovénskega „žd", in tudi samoglasnik „e", namesto „ě" stoječ, prezíra vsa pravíla, ki drugače trdno vladajo slovénščini. Priméri: kúšter, m., kléštre, f. pl.

Kléštre (kléšt-) f. pl.; po nekaterih krajih tudi: kléštra, f. sing., das Kummetholz, das Kummethorn; v konjskem homótu (komatu) óna leséna kamba, ki gre napréženemu konju okolo vratú. Ta beseda rabi tudi v psovko: ti kléštra nerodna! Po vsem Kranjskem. Podstava: kléšče, f. pl., die Zange. Staroslov.: kléšta, f., die Zange; srb.: kliješte, f. pl., die Zange, die Lichtscheere; ruski: kleščí, m. pl., die Zange, die Krebsscheere, das Kummetholz, das Kummethorn. Novoslov. tudi: kléšče, f. pl., die Pflugnarbe, óna leséna kamba, s katero navadno kak déček mej oranjem navráča plužna kolésca, da prav tekó po jámljiči (razôru): te kléšče so kléštram zeló podobne. — „Kléstre" namesto „kléščre", zastorej „št" pred soglasnikom „r" namesto „šč". To besedo so od nas tudi Nemci vzeli na pósodo, bávorski: Klöster, n., das Kummetholz oder Kummeteisen; Klöster, pl., Riester am Pflug (to so naše zgoraj oménjene „kléšče", die Pflugnarbe). Schmell.-Fromm. I., 1340-41. Priméri: béšter, adj., kúšter, m. — Zdaj smo vídeli, da v novej slovénščini „št"

časi pred „r“ stoji: a) namésto „žd“: kúšter, béšter; b) namésto „šč“: kléštre.

Nekoliko rekov in pregóvorov.

Bôb nij mogel réči. — Takó je bil pijan, ali: takó polna usta je imel (jedóč).

Držiš se, kakor péčen bôb. Podkrnci.

Ta človek ti je za hudiča.

Lehko si kljúčico podasta. — Oba sta jednaka, oba nič ali malo vredna.

Súh je, kakor plót.

Niti za lék ga nij. — Kommt ganz und gar nicht vor.

Pri vas je mrzlo, kakor na pogoríšči.

Debel je, kakor valíž (váljar). Debel si, kakor bi te bil zamésil.

Počasen si, kakor hudo léto.

Kaj gledaš, kakor jelen v práprot? — Rekó človeku, ki kake jedí nehče in jo zató nevoljen ogleduje, ne vedóč, bi li jedel ali ne.

Prišel je ljudém na zóbe. — Vse o njem slabo govorí.

V tej híši je lakot sezidana.

Po eni stráni políže, po drugi poríže. — Steber pri koritu.

Konec očíj te ne morem videti. Senožéče.

Nij ga ne v dnevi ne v zemlji. — Nikjer ga nij. Bánjščice.

Podobna sta si, da bi lehko jednega skril a druzega pokazal. Podkrnci.

Ná, miš! lesénega, daj mi Bog koščénega! réče otrok, ko vrže izdrt zob od sebe.

Nu, vender si se iz bôba izdrl. — Réče se topoglávemu človeku, kadar po dolzem besedovanji naposled razuméje, kaj se mu je pripovedovalo; endlich ist dir das Licht aufgegangen.

Star je, kakor gréh, bogat, kakor mali cesar, pa ti ga ne izpusti božjaka iz rok.

Srečne očí, ki jo ugledajo, nesrečne roke, ki jo utrgajo (četveroperésno dételjico.)

To je vze za prasce, nekaj za krščene, nekaj za nekrščene. Rekel je star mož v planínskem stánu, kažóč zasírjeno mleko v kotlu. S krščenimi prasci je ménil sebe in svoje továrše s pogledom na njih planinsko, ne prečedno obleko. Skuto namreč pojedé ljudjé a sírotko dajó prascem, katerih je vselej nekaj na planini.

Mati, kje ste bili? (vprašajo otroci.) V koži. Kaj ste délali? Díhala sem, da nijsem póčila. (Odgovarja mati v šali.)

Bodi slama ali senó, da je le polno črevó.

Počasi po kámenji. — Reče se človeku, ki hoče vse v eno sapo kaj dokazovati, a dela logične skóke.

Nij za drugo na svétu, nego da gnoj dela.

Gorkota ubogih dobrota.

Če so božične kvatre lúžne, to so velikonočne grúdne. — Grúda f., die Scholle, die Eisscholle, Schneekruste; od tod je mésec „grúden“ (eigentl. adj.), november, december: po grudnu puti, bé bo togda měsęcĭ grudenŭ, rekše nojabrĭ. Mikl. lex.

Kadar je leto múšno, je tudi krúšno.

Odkladki so odpadki.

Otrobe vežeš z motvózi, debla s tenkimi kônci.

Stare póti in stare krčme se ne ogíoaj.

Predomísel boljša kakor (nego) misel. Podkrnci.

Samopaša — prazen dvor.

Ubóštvo lomi móštvo. Kràs.

Kdor. zeló zine, malo ugrizne. Tudi: kdor dosti obzíne, malo požre.

Čast in hvala sta se ob tla metála. Čast je na hrast zbežála, hvala je v blatu ostála. Reče se tudi: svoja hvala se po blatu valja.

Na debélo sem tesána, ali na drobno sejána. — Če tudi sem videti neumna, imam vender glavo na pravem konci.

Opómnja. Kakor uže v letopisu 1879. leta, takó je tudi letos moj prijatelj premnoge besede razbístril z jezikoslovno védnostjo. Z menój vred mu bode vsak zahválen o nauku, katerega nam podaje v svojem tolmáči, a dovršeno oceníti ga more samó strokovnják. Pripravljáje gradívo létošnjemu letopísu nabral sem v pótno torbo zopet toliko naródovega blagá, da, bodem li živ in zdrav, svojo bíro k létu oprtiv prinesem blagovoljnemu občinstvu.

Fr. E.

Popravki.

V lanskem letopisu slovénske Matice trebé ali popraviti ali dodati:

na 119. stráni: črnoglàv je „Prunella vulgaris“, a ne „Ballota nigra“.

„ 120. „ v 23. vrsti od zgoraj dôlu čítaj: da se po njih kokoši kújajo, a ne: kújejo.

„ 122. „ krovína, namésto: kravína; srbski: krovina, f., schlechtes, ungeniessbares Heu, was nur zum Dachdecken zu gebráuchen wäre.

„ 131. „ čítaj: lèščec (lŭščĭc), a ne: léščec.

„ 132. „ čítaj: podùst, namésto: podẹ̀st; ruski: podústŭ, m., Cyprinus nasus, der Näsling; češki: podoustev, f., podusta, f., podustva, f.,

isto; poljski: podusty, adj., ein hängendes Maul habend.

na 132. stráni: smrkež je riba „Acerina Schraitzer“; némški: Schräz, Schrazen.

„ 133. „ v 4. vrsti od zdolaj gôri čítaj: zadnjo tràp (f.), namésto: zadnji tràp (m.)

„ 137. „ beséda: drstev, m., po Krásu sploh navadna, znači 1) ták pések, s kakeršnim čistijo bakréne kotle, kèble itd.; 2) razdrobljeno kámenje, der Kies; poljski: dziarstwo, n., zdiarstwo, n., Kies, Gries, grober Sand, dziarstwisty, adj., in: drząstwisty, adj., grobkörnig, kiesig; češki: drstnaty, drsnaty, adj., rauh, holperig; ruski: dresvá, f., der Kies, Kiessand, Grus, Grussand, Gries, dresvjákŭ, m., dresvjaníkŭ, m., m., der Kieselstein, dresvjányj, adj., kiesig. — V Ríhenberku sem slišal: dŕstelj, dŕstelja, m., a tudi: dŕsten, dŕstena, m., ter oboje znači „pések v čiščenje“.

„ 137. „ v 24. vrsti od zdolaj gôri čítaj: „zagátna jéd, eine geile Speise, a ne: unverdauliche Speise.

„ 137. „ stojí: gnjíšče, namésto: ognjíšče, kajti v Povírji na Krásu imenujejo „ognjíšče“ tudi ón prostor, kámor na vzpómlad séjejo kápus.

„ 141. „ v 13. vrsti od zdolaj gôri čítaj: Koróhinja, namésto: Koróhnja.

„ 143. „ v 8. vrsti od zgoraj dôlu čítaj: Volárji, namesto: Volárje.

„ 143. „ čítaj: lèhet, lèhta (lŭh-), namesto: léhet.

„ 144. „ konci člána „Linda“ je dostaviti: primêri štírsko krájevno imé: Léndava, f.

„ 144. „ Màk je furlánska beséda in znači „kita“; laški: mazzo, Bund, Bündel.

„ 147. „ Lanski popravek o besedi: plêsno, n., ne veljá, nego vzpostaviti je zopet, kakor je bilo popréj: der „Rist“.

V létošnjem letopisu slov. Matice trebé ali popraviti ali dodati:

Na 164. stráni k opómnji pod črto dodeni: Bolc se laški zove: Plezzo, a latinski: Ampletium, podobno staroslovénskemu: *vą Blĭci, kar je pozneje slulo: vŭ Blĭci, a zdaj: v Bólci.

na 166. stráni: k besedi: palíska, f., priméri tudi srbski: pálje, f. pl., die Kleien.

„ 167. „ v 6. vrsti od zdolaj gôri k besédi „Rothlauf" dodeni: „pêreč ogenj" po Gorénjskem okolo Rádovljice znači tudi „der Brand an Bäumen".

„ 168. „ k besedi: pítnik, m., in: pítnjak, m., dodeni: v Razdrtem pod Nánosom govoré tudi: píčnik, m., isto, a primériti je k temu novoslov.: kóčnik, m., kóčnjak, m., der Stockzahn, in poleg tega: kótnjak, m., isto. V Senožéčah; srbski: kutnjak, m., der Stockzahn. To nas učí, da: pítnik, pítnjak; píčnik, píčnjak stojí namésto staroslovénskega: pištĭnikŭ: pit-, füttern, kakor: kótnik, kótnjak; kóčnik, kóčnjak namésto staroslovénskega: *kąštĭnikŭ: kątŭ (kót) m., der Winkel; primériti je srbski: srétan, poleg: srećan, adj., glücklich, novoslovénski samó: sréčŭn, adj., glücklich: sŭręt-, begegnen.

„ 169. „ v 4. vrsti od zdolaj gôri čítaj: (plén), namesto: (plen).

„ 170. „ v 22. vrsti od zdolaj gôri čítaj: (plěn-), namesto: (plen-).

„ 170. „ v 21. vrsti od zdolaj gôri čitaj: lotíški, namésto: latíški.

„ 185. „ v 14. vrsti od zdolaj gôri je v besedi: séčevina písme „v" takó šibkó, da je malo ne vse izginilo. Naj to blagovôljni čitátelj sam popravi.

„ 192. „ k besedi: šámor, m., dodeni: čámer, mra, m., der Stier, bik. V Smlédniku na Gorénjskem.

„ 193. „ v 18. vrsti od zgoraj dôluj čitaj: Ćübed, ane: Ćübed.

„ 202. „ čítaj: véšalo, n., a ne: véšalo, *m.*

Dr. Anton Murko.

Životopis; sestavil dr. Jož. Pajek.

Porodil se je Murko v župniji Sv. Roprta v prijaznih slovenskih goricah dné 8. junija l. 1809. Roditelji njegovi bili so gorničniki (tako prevaja Murko sam besedo „Berghold") v občini Črmljenščak. Verjetno je, da je bila uže takrat pri sv. Roprti národna učilnica. Kakor piše Davorin Trstenjak v „Zori" l. 1872, str. 24., „so dali stariši, dasiravno niso bili imoviti, vendar tri sine v šole, Antona, Matijo pa Franca." Pa uže tudi dva očetova brata sta se bila izšolala. Jeden teh Antonovih strijcev, Florijan, je služil za kaplana pri sv. Roprti v domači župniji in je postal tam župnikom. Drugi strijc, Franc Murko, je bil kaplan in poznejše župnik pri sv. Trojici.

Prvi poúk je užival Anton Murko menda pri sv. Roprti. Sè šolami so bili takrat naši kraji še jako slabo oskrbljeni. Le tú pa tam se je kater duhovnik s tem bavil, da je detco, razven krščanskega nauka, tudi branja in pisanja učil. Iz take šole je vzrastel vladika Slomšek. V slovenskih goricah je najbolje slúl Leopold Volkmer, kaplan v Ptuji, pri sv. Martini poleg Vurberga, in pri sv. Urbani blizu Ptuja do svoje smrti umrl pa je dné 4. svečana l. 1816, v 75. leti. Gotovo je, da je vplival Volkmer na vso okolico in navduševal mladino za učenje, stariše pa, da so svojim sinom v šole pomagali. Naj tukaj omenjam, kako je častiti pesnik in učitelj med drugimi slučajno tudi prvemu buditelju slovanščine na mariborski gimnaziji, g. Juriju Matjašiču v šolo pomagal.

Jako priljubljene so našemu pobožnemu národu posebno lavretanske litanije, v katerih najde pobožnosti do matere božje vneto srce dôkaj dušne hrane, tolažbe in veselja. Radi bi bili zatorej litanije tudi domá molili, a teško se jih je na pamet naučiti, brati pa je v Volkmerjevi dôbi malo malo kdo znal. Kaj si zmisli za blagostanje národa ves goreči prijatelj svojih rojakov? Dal je slikati cele lavretanske litanije, tako, da so bile po vrsti podobice, odgovarjajoče prednjim nazivom litanij. Te podobe so ljudje hitro spoznali, in tako tudi domá moliti mogli priljubljene jim litanije. Take litanijske podobe je Volkmer dal tudi materi Matjašičevi; ona pa je svojega sina Jurija, ko je nekaj

odrastel, začela učiti, kaj te podobe pomenjajo. Nekoč reče mati med takim naukom: „Ko bi brati znal, kar je pod podobicami pisanega, bi pa hitro lehko vse litanije moliti znal.“ To je sinka vsega vnelo za branje. Živel pa je tačas blizu Matjašičevega domú (slovenska župnija v Ptuji) star mož, ki je znal slovenski brati. Od tega se je naučil Matjašič hitro slovenske abecede. Zdaj bi pa bil rad znal tudi nemški brati. Neka ženska, ki je ob nedeljah v cerkvi na kori pela, je znala za silo nemški. Matjašič je zategadelj prosi, naj bi ga učila nemški brati. Ona mu začne precej po vrsti kazati črke po navadnem redi: a, b, c itd. Matjašič si pa misli, da to ne more biti res, in da se hoče ženska ž njim le šaliti. Mislil si je pač, ker slovenščina nikjer nič veljala ni, in je čul, da je jedino izveličavna nemščina, da mora zatorej uže tudi za črke katera druga imena gleštati. Šel je izvedavo vprašat nekoga, ki se je v Ptuji šolal. Ta mu pové, da ga je ona pevkinja uže prav učila. V kratkem so bile zatorej tudi težave nemškega branja premagane. Zdaj pa je nadlegoval ukaželjni Jurij očeta svojega neprestano, naj ga v šolo dadé. Oča začetkom niso hoteli ničesar o tem čuti, ali s časom se je tudi tukaj vresničil evangeljski rek: „Ako ne prestane trkati, vam povem, da, če tudi ne bode ustal, in mu dal zaradi tega, ker je prošnjik prijatelj njegov, bode vendar ustal za njegove nadležnosti voljo, in mu bode dal, kolikor potrebuje“. Oča se podá zatorej v Ptuj k župniku minoritske cerkve, gospodu Grubauerju. Bilo je pa sredi leta, in reklo se je prošnjikoma, da zdaj ni čas vstopljati, ker je uže prepozno. Mladega Jurija so solzé polile, in kapale so na tla, debele kot vinske jagode. Te solzé so hitro prodrle jez. Gospod župnik pozvoní in pozove učitelja Kostevška, ki je Jurija takoj sè sabo vzel. Moral je sesti v prvo klop, med najslabše. Ko je prvokrat priliko dobil, svoje znanje v knjigi pokazati, mu je učitelj po tem prvem kolokviji odkazal sedež uže v četrti klopi. Več o g. Matjašiči pové „Zora“ l. 1872, str. 65. Da je vplival Volkmer tudi na Murka, to se mi vidi dozdevno tudi z ozirom na to, ker je ravno Murko oskrbel natis Volkmerjevih dušnih plodóv; vendar o tem poznejše.

V naslednjih vrstah zajemljem nekoliko iz literarne zbirke Murkove. V pismi dné 8. aprila t. l. mi piše o tej zadevi slavni naš Davorin Trstenjak: „Murko ni zapustil nobene literarne zapuščine. Njegov tiskan leksikon, v katerega so zvezane nepopisane pole, dobil sem jaz od njegovih ljudî za spomin; nekoliko besedî je pripisanih, katere je bral v raznih slovanskih knjigah. Tudi so mi poslali Murkova spričevala, ter sem bil prošen, naj spišem obširen životopis njegov za Wurzbachov „Oesterreichisches Schriftstellerlexicon“. Ker mi ni ostajalo za to potrebnega časa, sem spričevala poslal v Hoče, naj se hranijo v arhivi župnijskega urada“. Podal sem se bil zatorej v Hoče, in preč. gospod Davorin Stranjšak, konzistorijalni sovétnik in nadžupnik v

Hočjem, nekdaj v Zavrči tudi Murkov kaplan in ljubec njegov, mi je podal blagovoljno vso zbirko.

To zbirko sem uredil z ozirom na čas, v katerem je katero pismo nastalo, ter podajam tukaj nekoliko iz te zbirke.

Prva listina je šolska svedočba o drugem tečaji četrtega gimnazijskega razreda. Uspeh Murkov je bil v posameznih predmetih dosta povoljen. Svedočba je pisana v Maribori dné 22. junija l. 1824. Podpisana sta: Joseph Zech, professor publicus in Leo Essenko, Praefectus.

Ta Zech je bil neki posebno slovenski mladini v prvem leti preoster sodník. Doma je bil iz nadvojvodine Avstrije. V prvem leti so iz kmetov došedši učenci, ki Zecha se vé razumeli niso, on pa njih ne, odnašali neki (po zanesljivem viri) obilico dvójek in trójek. Pod njim tudi Murko do nauka ni imel pravega veselja, ker je bil učitelj oduren, Murko pa živ. Tako tudi niso bili učitelji zadovoljni z „morum culturo“ našega Kremplja, ker si „barbam papiream fecit“. To je bil „mutasti greh“ pa le v tem pomeni, da se mu vsakdo smeje, kdor o tej porednosti čuje. Essenko? Živel uradni pravopis!

Prejšnji Murco postane pod razumnejšim Riglerjem nam znani Murko.

Tudi napredovanje je uže boljše. Murko je bil v drugem tečaji petega razreda „secundus inter tres aucdentes“.

Rigler je bil duhovit, jako naobražen, in prizanesljiv mož. Pisatelj teh vrst je l. 1863 pod njim opravil zrelostni izpit, ko je Rigler zadnjikrat predsedoval. Postal je zavoljo svojih zaslug vitez. Ostani v blagem spomini!

V drugem humanitetnem razredi — sedaj šestem — je dobil Murko jednako dobre rede. Z obnašanjem pa Rigler ni bil zadovoljen; zapisal mu je „primam“.

Murku se je pri vsej njegovi ljubeznjivosti tudi poznejše rado pripetilo, da ni vedel vselej kazati pravega spoštovanja do vsakojakih dostojanstvenikov. Rekel sicer ni ničesar, posmehnil se je jako pomenljivo, in vse ga je razumelo, pa rekel le ni ničesar. Če se mu je morebiti tudi v mladih letih tako godilo? Saj se je necemu učencu pripetilo, da tudi ni ničesar rekel; iz sobe odhajajoči učitelj pa vendar pred njim postojí, ter mu reče: „Du, dir wird die Welt noch Ohrfeigen geben.“ Tisti mož je sploh rad prorokoval, in je nekemu drugemu svojih učencev rekel: „Du wirst noch auf dem Misthaufen krepiren“. To se pa ni zgodilo, nego je naš „Job na gnoji“ poznejše bil „prorokov“ predstojnik.

Murkovi tovariši v gimnaziji so bili: Kostanjevec, umrl kot stolni dekan, Zemljič, dekan v Strassgangi, Franc in Valentin Vraz, bivši župnik v Rušah, dalje Korošak, dekan pri sv. Juriji na Ščavnici, Jakope, župnik v Gomilici, Munda, župnik v Negovi, Lobenwein, župnik v Ribnici. Izmed Murkovih tovarišev jih je stopilo v duhovenski stan 14.

Mûrko se je preselil v Gradec. Prvo spričevalo, koje je tam dobil, je pisano dné 7. marca l. 1826. Po tej svedočbi je Murko predavanja o matematiki „še kaj pridno“ poslušal, in je dobil v prvem polletji prvi red Obnašanje je bilo „prikladno“. Podpisa slôveta: K. Appeltauer, k. k. Landrath. k. k. Director der philosophischen Studien. Joseph Knar, öffentlicher Professor. Samo „ziemlich fleissig?“ Jaz te besede tako slovenim: S trebuhom za kruhom! Ni imel pomoči od doma, služil si je zatorej kruh s poučevanjem drugih. V tej in tudi še v nekaterih naslednjih svedočbah se bere „Grätz“. O ti nesrečni „Grätz“! Sedaj je Graz, ne Gratz. Zakaj ne? Vidiš, ko bi pisali Gratz, to bi nas znal še kdo poučiti, da se naj piše Gradc, ali še pravilnejše Gradec. Kam bi to prišli? No, do gole resnice! Kakor resnično je zdaj Gradec nemško mesto, tako gotovo je bilo nekdaj slovensko, kar priznava tudi izvrstni in ljubeznjivi profesor Krones v lanskem „Letopisi“ štajerskega zgodovinskega društva. V monografiji, „Graz und seine Geschichte“ pa se pripoveduje, da so prišli sem Nemci, ter so začeli drevesa podirati in jih tesati, da bi si postavili svoje mesto. Jednega izmed njih so obhajale skrbí zavoljo bodočnosti mesta; tovariš ga pa tolaži sè stojičnimi besedami: „Geräth es, so g'räth's; g'räth's nicht, so g'räth's nicht“. Od tega „g'räth's“ je neki glavno mesto Štajerja dobilo svoje ime. Kedaj se je pa „Grätz“ prekrstil v „Gratz“? Čul sem o tej zadevi naslednje: Bila je imenitna maškerada v graški reduti. Med našemljenci se prikaže tudi slovenski vseučiliščnik z grozovito velicimi knjigami, katere je v ručah na hrbti nosil. Pol sežnja dolge knjige so imele zvunaj naslednji napis: „Antediluviänischer Beweis, däss die Städt Grätz ihren Nähmen vom Grätzbäch erhälten häbe.“ Grof Wickenburg, takratni guvernêr, je bil pri maškeradi navzočen, in glej, uže drugo jutro se je uradni list imenoval „Gratzer Zeitung“, in ne več „Grätzer“. Modrák se tudi od bedáka lehko učí, kakov ne sme biti.

Mladina je bila vselej polna muh, in bode polna muh ostala. Kdo bi jej to zameril? Saj se vse rado veselí svojih mladih dnî! Posebno radi dijaki kateremu profesorju prisodijo kakov priimek. Tako so neki tudi takratni licejci svojemu ravnatelju zverižili ime in naslov. S katerim takovih izumstev si je morebiti tudi Murko zaslužil svoj „den Gesetzen gemäss“. Knar je bil izvrsten računar; bil je pa tudi osóren. Posebno ostro je rešètal mariborske dijake, katerim je bil učenik professor Kittel. „An diese ärmsten Aristoteliden stellte er die Prüfungs-Fragen mit entschiedener knarrender Stimme“.

V svedočbi dné 24. marca l. 1826. potrjuje profesor veronauka, Janez Krauss, da je Murko obiskoval njegova predavanja in sicer jako pridno, ter da si je zaslužil prvi red.

Spričevalo dné 1. aprila l. 1826 kaže, da je Murko v prvem leti licejskem se učil latinskega jezikoslovja pod znanim dr. Muharjem: dr. Alb. v. Muchar, der lat. Philologie suppl. Professor“.

Prislužil si je Murko prvi red. Muharjev oča je bil neki Hrvat, on sam pa uže trd Nemec. Bil je Muhar benediktin opatije v Admonti. Pisal je: „Geschichte der Steyermark, Grätz, 1844.“ 9 zvezkov.

Jezikoslovje ga ni ravno zeló mikalo. Sklepal je poučevanje svoje navadno preje, nego je ura dotekla, izgovorivši svoj imenitni: ‚Sic!‘ Kadar so se učenci njegovi uže preveč dolgočasili, so mu začeli tiho, po tem vedno glasnejše nasproti klicati: „Herr Professor: sic! sic!“ Ker je pa prehitro iz kolegija odhajal, je zato poznejše v kolegij prihajal. Zanimal se je živo za zgodovino, in bil je nekak, dasi ne vsestransk svobodnjak, in je imel zaradi tega tudi mnogo neprilik. Živela sta takrat v Gradci še dva druga duhovnika, Muharju precej jednaka: Likavec in Krobat. Likavec je bil profesor na liceji, a Krobat gubernijalni sovétnik. Krobat je bil ud labudskemu stolnemu kapiteljnu. Tacega ga je pozvala vlada v Gradec, kjer je, „sovétnik gubernija“, poročal o stvaréh cerkveno-državnih „in causis ecclesiastico-politicis“. Tacih stvarî pa je bilo takrat mnogo, mnogo, ker se je za Jožefa II. državna oblast vtikala skôraj v vse cerkvene razmere. Krobatu pa je manjkalo pravega cerkvenega duhá, ter je iz sovraštva do svojega biskupa vedno njemu nasprotoval, stavljajoč škofijskemu uradu zaprék, kolikor je le mogel. Vsem trem prijateljem pa je odklenkalo. Muhar je imel sè svojim nerednim življenjem dôkaj opravkov in popravkov, in se je pokazalo, da le ni za profesorja. Likavca so bili premestili, kakor se mi pravi, v Ljubljano, a Krobata celó odstavili. On se je zanašal na svoj lažiliberalizem, misleč, da sme psovati ne samo svojega višjega pastirja, nego sploh vse. Bil je Krobat jako prebrisana dobra glavica, in tako je pital prav surovo z oslom takoj vsacega, kateri postave ali uredbe prav razumel ni. Rad je tudi žlobodral po krčmah o tem, kar se je pri sejah gubernijskih obravnavalo, in je pri takovih prilikah zaničljivo govoril o svojih tovariših, gubernijskih sovétnikih. To, pa še posebno prizadevanje graškega škofa pri cesarskem dvori na Dunaji, ga je uničilo — bil je odstavljen od vseh svojih častî. Potisnili so ga za župnika k sv. Janžu pri Slov. Gradci, na župnijo s prav slabimi dohodki. Godilo se mu je baje na stare dni tako slabo, da je sérec (starec) rad zahajal na bližnjo okrajno cesto, ki veže Slov. Gradec s koroškim Dravbergom, ter je tam lovíl znancev, da bi mu kdo plačal „kozarec“ vina. —

„Zakaj pa vendar pišeš o tacih stvaréh, ki bi se naj z večnim molkom zatrle?“ Zato, ker nam taki prigodki kažejo, kako se človek rad zmoti, se v sreči prevzame, in nazadnje sramotno propade. „Aliorum ruina mea doctrina.“ Preje, ko so še vsi trije prijatelji v Gradci bivali, so zahajali radi v „Mursko predmestje“ v neko krčmo blizu cerkve „Maria Hilf“. Tú so imeli posebno sobico, v kateri so o večerih pili kupico vina, pa tarok igrali. Vrival se je pa méd-nje, med te slovite modrijane — kdo? Živel je takrat

v Gradci krojač, ki je izdelaval skôraj za vse duhovnike talarje in birete; imenoval se je H. Ker je H. imel toliko z duhovniki opraviti, si je kar mislil: „Svoji k svojim.“ Čutil se je duhovnika, pa ne morebiti v kateri ponižni službi nameščenega, ne, bolj izbornega, in, kar je takrat največ veljalo, „illuminata“. Mislil si je zatorej: „Pobrati se s Krobatom, Muharjem pa Likavcem! Ti bodo záte najboljši.“ Dohajal je zategadelj redno vsak večer v omenjano krčmo v „Murskem predmestji“. Sédel je k trem odličnim gospodom, ter jim ponudil njuhati tobaka. Gledal je potem še nekaj časa, dôkler ni zaspal, ter začel „dreto vleči“ in smrčati, da je bilo joj. To se je ponavljalo več let tako. Slednjič si je Krobat nekaj izmislil. Necega zimskega večera, ko so bile znotranje óknice ali špalete zaprte, in je tudi H. na novo smrčal, reče Krobat tovarišema: „Zdaj pa bodemo luč ugasnili in dalje igrali. Pa dregni ti, Muhar, deda, da se vzbudí; bodemo videli, kaj bode iz tega“. Tako so tudi storili. Krobat pihne luč, Likavec napové „pagat ultimo“, in sedaj igrajo. Krobat se zadere v temi: „Dregni kôzla!“ Preplašen poskoči H., pa ne vidi nikogar. Slišal je pa vendar, kako so njegovi tovariši dalje tarokovali. Mislil si je zatorej: „Oslepel sem, pa še čisto“. Začel je na pomoč klicati, ter je hotel hitro zdravnika imetr. Trije gospodje pa so bili hudí, naj jih sè svojimi prismodijami pri igri ne moti. Hišna gospodinja je čula jok in vpitje H.-ovo, pride v hišo, ta vpraša, čemú so gospodje luč ugasnili? Odgovora ni bilo. — H. je zopet izpregledal in izginil, ne da bi se bil priporočil, pa ga ni bilo nikoli več med „stare tri učene prijatelje“.

Naslednje spričevalo slôve: „Podpisanci potrjujejo, da je g. A. Murko od sv. Roprta na Štajerskem, slušatelj modroslovja prvega leta na c. kr. liceji v Gradci, predavanja o teoretičnem modroslovji v šolskem leti 1826 pridno slušal, in da je v ponovljeni skušnji prvega tečaja dobil prvi red. Obnašanje njegovo je bilo akademičnim ravnilom primerno. V dokaz tega smo pričujočo svedočbo sè svojim podpisom in pečatom modroslovskega oddelka potrdili. V Gradci, drugi dan aprila l. 1827. I. K. Likavec, javni profesor. Appeltauer, ravnatelj. Svedočba od dné 27. apr. l. 1827 javi, da je Murko prvi tečaj prvega leta modroslovskega dovršil.

Nasleduje svedočba dné 6. junija l. 1827, kažoča v pregledi vse rede, katere je zaslužil Murko v Mariboru od prvega do šestega gimnazijskega razreda od l. 1820—1825.

Potreboval je menda Murko tega spričevala, ko je stopil v samostan frančiškanov v Gradci. To nam dokazuje menda listina, v kateri dovoljuje O. Antonij Ortner, provincijal franjevcev, bratu Ecehijelu Murku, da sme zapustiti imenovani red. Vstopil je Murko k frančiškanom dné 9. aprila l. 1827, in se je tam nosil kot „juvenis vere pius et morigerus“. Listina je pisana dné 17. julija l. 1827.

Imel je neki Murko v onih letih lepo zlato-rumene lase in preljubeznjivo obličje; hodil pa je vedno, tudi poznejše, nekoliko sklonjen.

Ubogi Murko! Odložil si sedaj teški jarem samostanskega življenja, — vendar pa bodeš spolnjeval jedno samostanskih obljub rad ali nerad — ubožen bodeš ostal! Kam je šel Murko, ki je izstopil pri oo. frančiškanih? Na to prašanje odgovarja naslednja svedočba: „Podpisani svedoči, da je gospod Ant. Murko, dijak, pri njem od začetka meseca avgusta minolega leta do konca meseca januarja tekočega leta s prepisovanjem svetopisemskih in slovstvenih tvarín na dan po 3, 4, pa tudi do 7 ur opraviti imel, in da se je v tej dôbi, kolikor je podpisanemu znano, zeló spodobno nosil. V Gradci, dné 1. marcija l. 1828. Vid Rižner, duhovski oskrbník v Karlavi." O Rižnerji piše Čop (Šafařik, „Geschichte der südslav. Lit.", str. 43): „V. R. ein Steiermärker, Curatbeneficiat im Strafhause in der Karlau (Grätz), ein wackerer Genosse und Nachfolger Dainko's beseelt von lebendigem Eifer für die vaterländische Sprache und Literatur." Izdal je 1. „Nabirki za mlade kristjane, ali nauki, zgodbice, pesmi, prislovi, itd. na hasek mladih krščenih, ktere je nabral neki duhovnik Sekovske knezoškofije na Štajerskem. V Gradci l. 1828." 2. „Sveta četiri evangelja, poslovenjena od Vida Rižnerja in Kolomana Kvasa." (Rokopis od l. 1831. Rokopis se ni smel natisniti, ker prevoditelja nista pridéla tolmačenja. Oj!?) 3. „Katoliška mešna knjižica z drugimi molitvami skoz den ino k spovedi. V Gradci l. 1828." Pri teh knjigah je imel zatorej Murko gotovo opraviti. — Sedaj se je poprijel nestanovitni živi talent prirodoslovja, o čemer priča naslednja svedočba: „Da se je gosp. Anton Murko, porojen pri sv. Roprti na Štajerskem, slušatelj logike, vdeleževal naukov o rastlinstvi v Joaneji, in sicer dosta pridno, in da je pri izpiti dobil prvi red, se s tem potrjuje. V Gradci dné 17. julija l. 1828. Ljudevit, opat v Ravnem, (Rein), ravnatelj. Dr. Lovrenec pl. Vest, profesor botanike in kemije na Joaneji."

Murko je slušal tudi slovenski poúk Kvasov. „Gospod Anton Murko, slušatelj modroslovja prvega leta, od sv. Roprta na Štajerskem, je v šolskem leti 1828 predavanja „über die windische Sprache" na c. k. Karl Francovem vseučilišči v Gradci jako pridno slušal, in je pri javni pismeni in ustni letni preskušnji zaslužil prvi red z odliko. V dokaz temu smo to svedočbo sè svojim podpisom in pečatom modroslovskega oddelka potrdili. V Gradci dné 16. avgusta l. 1828. Koloman Kvas, „der wind. Sprache öffentl. Professor". Bil pa je Kvas porojen pri sv. Juriji ob Ščavnici, blizu tamošnje podružnice sv. Duha na Stari Gori. Ravno odličen profesor Kvas neki ni bil.

Zapustil je v rokopisi slovensko slovnico od l. 1829. (Glej „Časopis česk. Museuma 1829. IV. 77.“)

Naslednja svedočba o vseh predmetih prvega leta modroslovja nam javlja, da si je Murko pri izpiti o drugem tečaji zaslužil vseskozi odlične rede.

V prvem tečaji druzega leta modroslovja je dobil jednako dobre rede. Svedočba je pisana dné 11. aprila l. 1829.

Dalje nasleduje spričevalo, ki kaže, da je Murko, slušatelj modroslovja druzega leta, v prvem tečaji l. 1829 predavanja o občni zgodovini slušal pridno, ter da si je zaslužil prvi red z odliko. Spričevalo je pisano dné 24. avgusta l. 1829. Profesor mu je bil Leopold Hassler. V druzem tečaji je tista zgodovinska predavanja slušal marljivo in si je zaslužil prvi red. Svedočba je pisana dné 24. avgusta l. 1829.

O druzem tečaji druzega leta poroča spričevalo, da je Murko vrlo napredoval. Pisana je svedočba dné 5. septembra l. 1829. Profesorji so mu bili tisti, kakor v prvem tečaji.

Nasleduje spričevalo dné 11. decembra l. 1829, v katerem potrjuje Štefan Bendič, da so se Murku osepnice vcepile, in da je zdrav.

Nasleduje „Austritts-Zeugniss aus den philosophischen Studien“ dné 31. avgusta l. 1830, v katerem spričevali se v pregledi naštevajo z nova vsi redi, katere je Murko iz različnih obveznih predmetov dobival v obeh letih modroslovja. Podpisan je K. Appeltauer.

Sedaj pride na vrsto Murkovo slovstveno delovanje. Prva, sem spadajoča listina je naslednji „Vertrag“: „Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradci, prepušča gospodu J. Lovrencu Greinerju, lastniku Ferstlove knjigarne v Gradci, pod njegovim dedičem in naslednikom svoj slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar z ozirom na narečja v Stajerji, v Korotani in Kranjski s kratko slovnico za Slovence, da se morejo nemški, in za Nemce, da se morejo slovenski učiti, v natis in založbo za vse poznejše natise. G. Greiner mu plača za prvi natis 200 gld., in sicer pol te vsote po vzprijetji vsega rokopisa, in drugo, ko se je knjiga natisnila; 12 iztisov ima založnik pisatelju brezplačno prepustiti. Za vsak naslednji natis, ki bi se založniku uvidel potreben, mu plača 100 gld., kadar se je knjiga natisnila; 6 iztisov dobí pisatelj brezplačno.“ Podpisani so Greiner in Murko ter dva svedoka. Listina je pisana dné 17. julija l. 1830.

Nekaj važnih pojasnil tej pogodbi nahajamo v „Zori“ l. 1872, str. 24, kjer piše gospod Trstenjak o razmerah Murkovih za časa studij in slovstvenega delovanja njegovega, kakor smo uže omenjali, „da stariši Murkovi niso bili imoviti, a dali so vendar tri sine v šole: Antona, Matijo in Franca. Vsi trije mladeniči so bili jako talentirani. Med brati še živi jedini Matija. (Je uže tudi umrl. Pis.) Franc je po dovršenih juridičnih studijah

bil stopil v službo Njih visokosti višjega vojvode Janeza, bil moj součenec, in se je poskusil v pesništvi, vendar je, dasiravno je ljubil slovenski rod in jezik, pisal v nemškem jezici. Ker je pred nekimi leti umrl pri svojem brati Antoni, bi on utegnil imeti hranjene njegove pesniške poskušnje. (Pisatelj teh vrst v Murkovi ostalini ni ničesar tacega našel.) Očetu sta dva brata, ki sta bila oba župnika, med njimi Florijan, župnik v svoji rojstveni fari sv. Roprta, klasičen mož, blag značaj in poln humorja — od kraja malo pomagala pri šolanji njegovih sinov. Vsi trije so gimnazijske šole obiskavali v Maribori, in skrbni oča je vsak teden v koši nosil živež svojim sinom. Anton je zvršil gimnazijo l. 1825. L. 1826. in 1827. je obiskaval filozofične kolegije na graškem vseučilišči, in se potem odločil za medicinske študije. L. 1828 se je torej podal na Dunaj, ali brez vseh materijalnih pomočkov ni mogel priti do svoje svrhe. Zapustí torej Dunaj, in se vrne v Gradec nazaj, ter se tam dá zapisati za slušalca juridičnih kolegij; vendar tudi v Gradci ni mogel svoje eksistence utrditi, in da ne strada, stopi v red sv. Frančiška v graškem frančiškanskem samostani. (Tú se je vrinila kronologična zmota. Murko je stopil v red sv. Frančiška dné 9. aprila l. 1827, ter je ostal v njem do dné 17. julija l. 1827. Modroslovja se je Murko pa učil še le l. 1827—1829. Pis.) Bistroumnemu mladeniču, ki je bil poln živega duha, tudi v tem novem stani ni dopadlo se. Ker poklica za redovniški stan ni v sebi čutil, izstopi iz samostana l. 1830.

Sedaj je naš Murko prišel v okolnosti življenja, ki so bile res polne obupa. Od nobene straní ni nikakoršne pomoči. Slabo plačane instrukcije niso segnole za vsakdanji kruh, kje pa so še druge potrebščine življenja? V tem prav žalostnem stani mu pride v dobro dôbo ponudba Fersteljnove knjigotržnice, čije chef je takrat bil škrtljavi Johann Greiner. Častniki in uradniki so pogosto izpraševali po slovenski gramatiki in slovenskem besednjaki. Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot z umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice. Sila kóla lomi. Murko še takrat prav brati ni znal slovenski, ker ljudske šole so bile vse nemške, po gimnazijah pa se ni učilo ni trohice slovenski. Ker mu je spisovanje gramatike kruh obetalo, začne se takoj ogledovati po slovnikih, takrat uže spisanih slovnicah in izpoznal je, da Kopitarjeva je najbolj sistematična. Zato se odloči tudi za bohoričico v pravopisi, in za kranjsko narečje, dasiravno bi on po svojem rojstvenem kraji in marni se mogel odločiti za štajersko narečje in Dajnkov pravopis, ki je takrat uže tudi bil v šole uveden, in Dajnkova slovnica bila učna knjiga profesorju slovenskega jezika na graškem vseučilišči. Knjigotržec Greiner je Murku delo sproti plačeval; kadar je prinesel edno pôlo za tisek, mu je dal nekoliko goldinarjev, da je za silo mogel živeti. V zimi si je peč kuril

z makulaturo, živel največ ob komisnem kruhi, in za svoje delo ni dobil čistih 50 goldinarjev. Založnik je knjigo ročno razprodál, a ni se izkazal hvaležnega mecena, dasiravno je imel lep dobiček. Ravno tako škrtljavo je bil honoriran za svoj besednjak. Za obedvé deli ni dobil več honorara, nego 150 goldinarjev. (Pogodba govorí o 200 goldinarjih; za drugi natis je tam določenih 100 goldinarjev. Pis.) Gramatiko in besednjak je Murko sestavil l. 1830 do 1833. (Nemško-slovenski del besednjakov se je tiskal l. 1833. Pisatelj.)"

Preje, nego izpregovorim o slovnici in slovarjih Murkovih, še podajem obseg dveh listin, ki pojasnjujeti kronologične razmere.

Zdravniško spričevalo dné 23. septembra l. 1830 javi, ka je Murko od dné 20. septembra do konca oktobra l. 1829 prebolel popuščajočo mrzlico.

Od strani podravnateljstva zdravniško-kirurgičnih naukov na Dunaji se prijavlja Murku dné 20. novembra l. 1830, da je vzprijet za zdravniške studije. Tam je bil Murko tovariš preblagemu doktorju Kočevarju. V kratkem pa je Murko imenovane studije pustil, in postal je za vsem pisatelj zopet za nekaj časa.

Ves naslov slovnici je takov: „Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Districten. Nebst einem Anhang der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutch-slowenischer Gespräche für das gegesellschaftliche Leben und kurzer slowenischer Aufsätze zum Uebersetzen in's Deutsche. Von Anton Johann Murko. Grätz, 1832. Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung. Johann Lorenz Greiner." Na celi knjigi se nahaja citat iz Kvintilijana, iz katerega zapišem si tukaj nekako kot Murkovo gaslo besede: „Grammatica sola omni studiarum genere plus habet operis quam ostentationis". Iz teh besedî govorí nekako tudi oskromnost Murkova. Na XVI. straneh se čita predgovor, v katerem razvija Murko svoje dotične misli blizu tako, kakor jih okrajšane tukaj le podajemo:

Predgovor.

„Le kdor je prepričan, da mu je jezik, katerega se misli učiti, koristen, dà, neobhodno potreben, se bode nauka z veseljem, pa z dobrim uspehom hapil. Ni nam pa menda treba še le obširno razkladati, da je znanje slovenskega jezika potrebno vsakemu duhovniku, uradniku pa učitelju, ki ima kaj posla z našim ljubim slovenskim národom, ki stanuje v prekrasnih in bogato od

narave obdarovanih' krajih. Razven tega ljubi slovenski národ živo pa iskrno svoje domače glasove, in se izogiblje duhovnikov, uradnikov in sploh vseh javnih opraviteljev, in jim kar ne zaupa, če ž njim slovenski govoriti ne morejo. Od kod je to nezaupanje? Meni se zdí, da to niti drugače biti ne more. Saj je Slovenec pred takim, slovenskega jezika nezmožnim tujcem tako rekoč prisiljen molčati, ker ga tujec ne razume; če se pa le sili z nemščino, ali pa tujec nerazumljivo slovenščino lomi, je zopet velika nevarnost, posebno pri sodnijah, da bi ga uradnik krivo razumel, in torej tudi krivo sodil. S tacimi gospodi torej, ki našega jezika ne razumejo, noče naš národ nič opraviti imeti. Dalje sodi naš národ tudi tako: Ta človek je ali priliko imel se našega jezika naučiti, ali pa ne. Če ni imel prilike se našega jezika naučiti, kaj se neki sili med nas, ki ga razumeti ne moremo, on pa nas ne! Če je pa imel priliko se jezika do dobrega naučiti, zakaj pa tega storil ni? Ni mogoče si kaj druzega misliti, ko da je ali takov hempa in tepec, da se našega golča ni naučiti zamogel, v tem ko se slovenski mladič v polu leta v mesti nemščine nauči, ali pa je mož preimeniten, ter mu ni za naš jezik, ki mu je preveč priprost in ponižen. Če pa on za nas ne mara, pa mi zánj tudi ne. Dà, gospôda! tako sodi naš narod, in rečem vam, prav sodi, ko tako sodi. Nasproti je pa Slovenec odkritosrčen in poln zaupanja do vseh višjih duhovenskih in deželskih oblastnikov, ki so národnega jezika zmožni. Kako bi zaigralo ljudem srce od veselja, ako bi slišali kedaj svojega, v Gradci stolujočega nemškega škofa, doma v Slovenskih goricah, besedo božjo slovenski oznanjevati! Koliko neredov in koliko zločinov bi se lehko zabranilo, ako bi se deželni oblastniki in deželni stanovniki med saboj dobro razumeli, ter bi si zaradi tega zaupali, tedaj bi se nauki državnih opraviteljev tudi národa prijeli.

Kdor dobro slovenski ume, ume za silo tudi vsa druga slovanska plemena, ki so razširjena po Evropi in Aziji, ki zavzemajo deveti del vsega površja zemlje. Slovanskih bratov štejemo 80 milijonov, če ne več. In ti naši bratje so delovni, iščejo si le domače sreče, gostoljubni so, radi pevajo in plešejo, v krvavem boji pa so srčni, vedno nepremagljivi. A ker je naš slavni rod tako mnogoštevilen, in stanuje po deželah od Dalmacije do sévernega ledenega morja, od nemških mej do Amerike, je moralo tako priti, da se besede pri nas nekaj drugače izgovarjajo ko daleč na Ruskem, a vsi so le jeden slovanski rod, in se čutijo brate med sabo. Če izvzamemo Arabe, ki so nekdaj vladali od Malake, na južnem konci Azije, do Lisabona na zapadnjem robi Evrope, če torej te izvzamemo, se nobeden drug národ sè slovanskim primerjati ne more. Še jedenkrat ponavljam: Kdor koli narečje le jednega slovanskega plemena razume, on bode vsaj za silo razumel vse svoje slovanske brate!

Vem, da jih je nekaj, ki trdijo, da ni moči, se slovenskega jezika naučiti, ker v vsaki vasi drugače govoré. Res je, da v vsaki

vasi malo drugače zategujejo, pa res je tudi, da to nikakor ne preči medsobojnega občevanje naših ljudî, ki ne razumejo samo le slovensko besedo, bodi si koroška, kranjska ali goriška, naši ljudje razumejo tudi Hrvate in Srbe čisto do dobrega. Kako predrzno ravnajo torej nekateri možje med nami, ki se našega jezika niso nikdar do dobrega naučili, ali so na tuji zemlji máterinskih sladkih glasóv zabili. Učili so se v nemških in latinskih šolah, in tudi takrat, kadar slovenski govoré, nemški ali latinski mislijo, in zaradi tega naš lepi jezik tako verižijo, da človeka po ušesih trga, če jih slušati mora. Ti predrzneži si pa še celó domišljujejo, da je sodrga, katero oni govoré, boljša, nego jezik národov; zato so tudi nekateri v svoji nevednosti začeli vrivati ljudem tudi v krščanskem nauki izraze, ki so jih sami skovali, pa sloko, da bi izpodrinili domače izraze, pristno blagó národovo. Tako sem čul na svoja ušesa, da se je vernikom velelo: Nikar ne molite: izidi se volja tvoja, nego: zgôdi se volja tvoja — itak naj bi se nikar ne rekalo: reši nas zlega, nego: hudega. Gospoda! tega pač naš národ prav ne ume, ker so to nemške spake. To je národu le na čast, če za takove kolobocije ne mara in zamétuje vaš nemški zlog.

Res pa je, da naš národ ne glešta še izrazov za znanstvene predmete, za pojme, katerih še nima. Ali pa ni bilo to pri vseh národih prav takisto? Še le ko začnejo merodajni pisatelji znanosti v domačem jezici obravnavati in razpravljati učene predmete v máterinski besedi, še le tedaj se ustanovijo za pojme tudi potrebno znanstveni izrazi. Kakor človek raste, tako se mu prirezuje obleka in kroji obuvalo. Kaj si hoče petletni deček z velicimi skornji z brnečimi ostrogami? Obleka po človeki, a ne narobe! Kadar začne národno slovstvo razpravljati o učenih vprašanjih, tedaj še le je moči mu spisati znanstveno terminologijo. Nikar torej ne smešite sami sebe z očitanjem svojim, da je naš jezik ubog in nevkreten, ker ravno s tem očitanjem svojim kažete svojo podlost in dušno siromaštvo.

Mi bi radi sè svojimi deli pomagali ravno ukaželjnim tujcem, pa tudi domačinom, ki so se jezika odvadili. V slovarji jim podajemo besed, ki pojme kot take značijo. Kako se pa pregibljivi jezikovi deli pregíbljejo, stopnjévajo, sprézajo, in kako se besede v stavkih razporéjajo, kako se stavki, slovanskemu duhu primerno med sabo vežejo, to bode pa slovnica pojasnjevala. Da je tujcem treba tudi vaje v razgovorih z rojenimi Slovenci, to je gotovo; saj se še tudi nikdo ni na kópnem plavati naučil.

Ker je Fersteljnovo knjigotrštvo uže pred dvema letoma iskalo v javnih pozivih moža, ki bi se hotel za to delo odločiti, si kar nisem hotel dalje premišljevati. Navzočna slovnica bode pojasnjevala one stvarí, ki v slovarji nisoin ne morejo svojega mesta najti. O uredbi slovarja izpregovorimv uvodih slovarjev samih. Tukaj omenjam le toliko, da besedî in pravíl ne mislim kovati;

pobral bodem le to, kar se v národovi govorici nahaja, ali kar sem v našem, dasi malem slovstvi našel. Pač pa sem si nekatere izraze, katerih Slovenci pogrešajo, izposodil od sorodnih nam slovanskih plemen, da se nam tako polagoma zbližajo različna narečja.

Tudi moram omenjati, da nisem zapisával samo onih besed, ki so v Slovenskih goricah navadne, nego tudi besede koroških, goriških in sploh vseh Slovencev. Ne čudite se torej, če nahajate katere besede, ki v vaši ožji domovini niso navadne; sam pa nisem ničesar skoval, nego pobral sem, kar je dobrega, bodi si na Kranjskem ali na Štajerskem. Ako sem našel za nemško besedo več slovenskih, sem povedal, kje je beseda navadna. „Fragen" tolmači Kranjec z besedo vprašati; Korošec pravi: barati. štajerski Goričan pa svojega soseda pita, če kaj od njega izvedeti želí. Pravilom sem podal potrebnih izgledov, da se um in pomnež vežbata v prelaganji. —

Dà, prekrasen je naš jezik! Cenimo ga sami po njegovi vrednosti, in branimo ga neopravičenih napadov.

Ker sem bolj skrbel za temeljitost slovnice svoje, nego za nekaterim priljubljeno novotarjenje, sem se rad ravnal po slovnicah prednikov svojih — kjer je pa trebalo, sem tudi sam svoje misli povedal.

Moram se še opravičiti, čemú sem se držal pravopisa ali azbuke Bohoričeve, ne pa Danjkove ali Metelkove. Pisal sem namreč za vse Slovence sploh, ne pa sa peščico privržencev Metelkovih ali Danjkovih; jednih ko drugih, Danjkovcev in Metelkovcev, je pa le peščica. Dalje ni namen slovarjev, národu novo azbuko vsiljevati, nego v navadni azbuki besede pojasnjevati. Tudi mislim tako: Če je še treba nove azbuke, bodi čisto latinska, ne pa odurna mešanica latinskih, kirilskih in na nóvo skrpúcanih črk, kar je grdo, zeló grdo! Tudi Kopitar sam, na katerega se pozivljajo stvaritelji novih azbuk, ni hotel take čorbe, nego želel si je latinskega Cirila, ki bi vso latinsko azbuko za zapadne slovanske národe tako jedno celôto zjedinil, kakor je ta veseli vspeh cirilica pri izhodnih plemenih dosegla. Vse zapadne panoge mogočne veje slovanske treba s skupno azbuko zjediniti, ne pa Slovencev z novo, katero si bodi azbuko, od drugih rodnih bratov ločiti. Dà, celó nas Slovence hočejo ločiti v štajerske Danjkovce, in kranjske Metelkovce. To je zavržljiva trma, ki je na kvaro lepi medsobojni razumnosti in znanosti sploh. Tacih plotov ne bodete med nami gradili, da bi nas dalje cepili! Kaj sem doživel! Kadar sem preje domóv pisal, pisal sem z bohoričico. Zdaj pa sem vselej v strahi, ali bodo moje pismo brati mogli, ker še zdaj pri nekaterih mojih domačinov bohoričica veljá, drugi pa so se v šolah učili Danjkove in Metelkove azbuke, in tako niti mojih pisem več brati ne znajo. Ne motite nam naših ljudí!"

Proti sklepu tega predgovora se zahvaljuje za podano mu pomoč Kopitarju, Kvasu in — Greinerju. Pisan je predgovor meseca novembra l. 1830.

Tako domoljubno in iskrno je pisal Murko l. 1830 in tako bistro in resnično je sodil, kako bodo krenili Slovenci z ozirom na azbuko.

Slovnica sama obseza 206 strani v osmerki. Na str. 7. našteva besedo strnad med ženskimi imeni. To se mi je čudno zdelo; pogledam zatorej v slovar, kjer sem našel: Sternad, m. = der Ammer. O sklanji pravi na str. 8.: „Slovenski samostavniki se pregibljejo v čveterih sklanjah, v jednini, dvojini, množini, ter gleštajo v vsaki sklanji šest sklonov. Po prvi sklanji se pregibljejo moški, po drugi in tretji ženski, po četrti srednji samostavniki. „Izgledi so mu: rak, riba, nit, lice. Na str. 8. piše: „Tako bi bilo želeti, da bi se vendar uže zjedinili vsaj v slovnici, moške samostavnike sklanjati na om, oma, omi, ali pa am, ama, ami. Večina Slovencev in tudi Slovanov sploh je za sklonila om, oma, omi, (ali okrajšani mi, i). Ta sklanja je navadna ne le pri ogrskih Slovencih, na katere se v dvomi s koristjo oziramo, nego tudi pri štajerskih in mnogih dolenjskih Slovencih; sklonila am, ama so redkejše v rabi, le po nekaterih krajih. Tudi cerkvena slovenščina je rabila om, oma, kakor to delata tudi Srb in Hrvat, pa tudi Rus še dandanašnji. Imeniten razlog za om, oma je ta, da bi se ohranila tako za moško sklanjo posebna, značilna sklonila.“ Na str. 10. piše: „Nemščine vajenemu Slovencu se se vé da zdí, da brez spolnika ne bode mogel izhajati. To se mu pa zaradi tega tako zdí, ker nemški misli, a govoril bi rad slovenski. Čul sem Schillerjeve stihe: „Jedoch der schrecklichste der Schrecken, das ist der Mensch in seinem Wahn“ tako pretagati: „Al ta najstrašnejša tih strahot, to je ta človek v njegovem vani.“ Na str. 27. sklanja pridevnik tako: lep, lepiga, lepima itd. Na str. 28. omenja prav dobro: „Ako se pridevnik stavi za samostavnikom (kot povedek, ne pridevek), takrat naj rabi nedoločna oblika pridevnikova, torej: mož je pravičen, ne pa: mož je pravični.“ O nameni slovniškega poúka samega govorí obširnejše na str. 53, pa 54. On pravi: „Kar nas je sedaj učiteljev slovenskega jezika, razpadamo vsi v dvé vrsti: jedni znajo očitno premalo, in zatorej tudi pri poučevanji slabo izhajajo, drugi pa se hočejo skazati temeljito in globoko misleče jezikoslovce, da bi se jim kar zameril préprost človek, ki se od njih česa naučíti hoče. Učitelji prve vrste ne znajo več kaj o slovenskem jezici, nego to, kar jim je ostalo od otroških let, ko so še v domači vasi živeli. Le malo jih je med njimi, ki znajo sklanjati ali spregati, vsekakor pa vedó o slovenskem jezici menj, in ga slabše govoré, nego li domač kmet, kateremu vsaj vsakdanje vaje manjkalo ni. Kdor jezika vedno ne govorí, pozabi dosta besedí njegovih, in potem pa tujci tožijo, da je naš jezik tako siromašen

v besedah. Jezik ni siromašen, siromaki pa so nevedni učitelji. Ker se naš jezik v vsaki župniji malo drugače govorí, in ti učitelji ne vedó več, nego narečje domače vasí, zato se zopet tujcem zdí, da ni vredno se slovenskega jezika učiti, ker to učenje nič ne pomaga; če se namreč priučiš jeziku jedne župnije, te uže sosedi ne razumejo. Tudi tega predsodka tujcev, ki se učé slovenskega jezika, so krivi naši slabo izurjeni učitelji, ki bi se naj pri poúki lokalizmov izogibali, in bi naj le tacih oblik pa izrazov učence svoje učili, ki so v splošni rabi. Sed nemo dat, quod non habet. Učitelji druge vrste, ki hočejo veljati za učenjake, ne pokvarijo nič manj. Oni etimologizujejo, deducirajo, izmišljujejo hipoteze, se držé svojih teorij, in vsak po svoje nove izráze kujejo, in tako ogabijo učenje našega jezika še tistim, ki so se iz začetka z resno voljo lotili težavnega posla. Po mojih mislih ima sicer učitelj tujcev slovnico dobro razumeti, ter se ozirati dalje, nego samo na domačo vas, mora pa na drugi strani učencu svojemu prizanašati z domišljijami svojimi, katerih národ ne bode vzprijel. Treba nam je tujce z jezikom svojega národa seznaniti, ne pa národu in tujcem izmišljetin vrivati.“

Teh pravíl se je Murko tudi držal, in je lokalizme zametoval; tako piše na str. 59. „Tretja osoba množine od pomožnega glagola sem se obrazi po nekod na sojo: tukaj sojo = da sind sie. Na Štajerskem se čuje v pogovorih namesto bom, boš, bo naslednja sprega: mo, boš, de, va, to, ta, mo, te, do, katere pokvarjene in obrušene oblike še prav vredne niso, da jih omenjam: „mo že pisal = bom uže pisal“; „oče do prišli = oče bodo prišli.“

Glagole je razdelil Murko po izgledi Dobrovskega pa Metelka v 6 vrst. Vrézal pa se je na str. 65. z naslednjo opombo: „Na Štajerskem rekamo mesto striči, streči, vreči, peči, tolči itd. skôraj vseskozi strižti, veržti, strežti, vlečti, pečti, tolčti, rečti itd. Po naših mislih je ta oblika slovniški pravilnejša, ker je *t* značilen soglasnik nedoločnikovega obrazila.“

Na str. 81. piše: „Opisovanje trpečega stanja s povračavnim se je le tedaj možno, če je osobek stavka neživa stvar, ker postane inače govor dvoumen. Pred kratkem sem v na novo natisnjeni knjigi čital: ‚Jezus se h Kajfežu pelja.‘ Tudi moram tú še jedenkrat omenjati, da je krivo, če kdo trpeče oblike obrazi s pomočjo glagolov gratam, gračujem, postanem, torej: tepen sem bil, ali: tepli so me, ne pa: tepen sem gratal, seno suho gračuje. To so grdi nemčizmi.

Na str. 153 piše: „Nikavnica ne stoji v nikavnih stavkih vedno pred glagolom, s katerim pa ne vzraste v jedno besedo: ne bom ga prosil.“

Od str. 157.—170. nasleduje zapisnik besedí, ki v pogovorih najčešče rabijo; besede so zbrane v 21 skupin. 1. O verstvi

2. O sveti in prvinah. 3. O časi. 4. O človeki in delih njegovega života. 5. O dušnih zmožnostih. 6. Razmere z ozirom na starost in sorodnost. 7. O živeži. 8. Moška obleka. 9. Žensko orodje. 10. O prostorih v hrami. 11. Hišno in kuhinjsko orodje. 12. O učenji in pisanji. 13. Razni stanovi. 14. Duhovna dostojanstva. 15. Posvetna dostojanstva 16. Čednosti in strasti. 17. Mesto pa deli njegovi. 18. Imena raznih rečî na kmetih. 19. O drevesih in zeliščih. 20. Ptiči. 21. Četirinogate živali.

Od str. 170.—197. nasledujejo slovensko-nemški pogovori. Na konci je pridejanih še nekoliko Ezopovih basnî, pa Preširnova pesem „Slovo od mladosti“ in „Povodnji mož.“ Pri prvi imenovanih Preširnovih pesmî stojí opomba: „Tukaj še moram podati dve pesni, ki se odlikujete po svoji izvirnosti, lepi slovenščini, in pesniški vrednosti, ki ste pa vendarle celó lehko razumeti; bodete naj v izgled, kako je možno slovenski pisati, in kako bi se naj pisalo.“

Slovar Murkov ima takov-le napis na čeli: „Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski Ročni besednik zraven kratke slovenske gramatike za Nemce. Kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Kranjskim in v zahodnih stranih na Vogerskim; zložil Anton Janez Murko. Slovensko-Nemški Del. V Gradci 1832. V zalogi in na prodaj per Fr. Ferstli, Janez Lovre Greiner.“

Na prvem listi stoji opomba: „Cele bukve, 50–60 natiskanih listov velike, bodo v treh razdelkih na svitlo dane: I. Gramatika, II. Slovensko-Nemški del, in III. Nemško-Slovenski del besednika. Na naslednji strani se bere: „Pravi predimik s predgovorom vred bo Nemško-Slovenskem deli pridan, in se ima namesto tega lista pridjati.“ Ta del slovarja obseza 758 stranî. Potem se bere na dveh listih „moške in ženske imena,“ od str. 765—780 pa: „Geografske imena“; na dalje sta pridejana 2 lista „Popravkov in dostavkov“; zadnji list kaže „Razloženje vkratic.“

Nemško-slovenski del kaže tako čelo: „Deutsch-Slovenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten; bearbeitet von Anton Johann Murko. Deutsch-Slovenischer Theil. Grätz 1833. Verlag der Fr. Ferstelschen Buchhandlung. Johann Lorenz Greiner“. Na platnici je nekdo napisal na mojem iztisi: Preis 1 fl. 30 kr. C. M. „Vorerinnerung“ slôve v prevodi: „O nameni te priročne knjige sem spregovoril uže v predgovori k slovnici. Tukaj povem, da sem se strogo držal načela, zvesto podajati to, kar sem našel, in da nisem samolastno besedi koval, in da sem v knjigo vzprijel le to, kar se v govori národovem res čuje, ali se pa v slovstvi nahaja.

Če mi je pri stopnjevanji rabil nar namesto naj, ni ali nej, ki sta nastala iz neje, če sem pisal taciga namesto takiga, če pišem mahniti, namesto mahnuti, če pišem v mest-

niki am namesto om, toživnik jih ali njih namesto nje itd., — mislim, da to niso pregreški proti slovnici, zatorej tudi nisem ravnal nedosledno, če sem v vajah, slovnici pridanih, obe obliki po vrsti spremenjaje rabil, naj bi se tako učeči se prijatelji jezika našega, obojnim oblikam privadili.

V Slovensko-nemškem deli naj se na strani 455, v 4. vrsti od spodaj stoječa opomba (je nekaj dovtipnega. Pis.) opustí.

Naj bi se vse moje delo, pri katerem sem se dosta trudil in dosta žrtvoval, prizanesljivo sodilo; kdor mi je zoprn, bode lehko pri tej obilici gradiva kaj naopačnega našel. Prijazne sodbe in poúke bodem hvaležno vzprijemal."

Murkov slovar se je vsestranski hvalil. Omenjam tú le sodbe Cigaletove: „Nicht lange darnach trat Anton Johann Murko mit seinem inhaltreichen, gediegenen und verlässlichen „Slov.-deutschen und deutsch-slov. Handwörterbuch (Graz 1833) auf, einem Werke, das ohne Wiederrede auf die neueste slovenische Literatur den bedeutendsten Einfluss geübt hat." (Wolf's Wörterbuch VI.) Nemško-slovenski del slovarja sega do strani 846. (Strani so poluvrstno zaznamovane, in se nahajajo zatorej na obeh straneh jednega lista za vsem štiri številke strani). Dalje nasledujejo moška in ženska imena, pa „Geographische Namen".

Pri spisovanji slovarja je rabil Murku posebno tudi Vukov „Rječnik srbskega jezika", pa je hodil tudi pridno vpraševat svojih rojakov v bogoslovskem semenišči. Odličnejši med temi rojaki so bili Matjašič Jurij, katerega smo uže preje omenjali, Jožef Muršeč, in Klajžar. Životopis Klajžarjev nam je podal g. Davorin Trstenjak.

Klajžar je bil porojen pri sv. Lovrenci poleg Ptuja in je umrl superior oo. lazaristov v Celji. Gospod Jožef Muršec, porojen pri sv. Bolfenki poleg Više, dné 1. marca l. 1807, se je posvetil duhovnemu pozivu in je postal doktorjem modroslovja. Bil je poznejše blizu 30 let učitelj verozakona na štajerski stanovski višji realki v Gradci. Spisal je „Bogočastje ali liturgijo" pa „Slovnico slovenskega jezika". Radodarni rodoljub živi sedaj v Gradci; mnogo je storil Muršec posebno za potrebe lavantinske škofije, in še posebe za njeno dijaško semenišče. Konzistorijalni sovétnik lavantinski je postal dné 18. aprila l. 1879.

Imenovani in tudi drugi slovenski bogoslovci so osnovali v semenišči slovensko knjižnico; darovali so v ta namen knjige pa tudi novce.

Ko se je Murku zeló slabo godilo, je rad dohajal k svojim rojakom v semenišče. Necega dné pride k M—u, ter ga prosi, naj bi mu posodil dvajsetico. Ker M. drobiža ni imel, mu da petak, naj bi ga Murko kje zmenil. A Murko je bil takrat še lehkomiseln, pa dobra duša. Povabil je še nekaj prijateljev na večerjo — zjutra pa ničesar druzega ni imel, nego hudo vest zavoljo zapravljenega petaka. Tretji dan po tem dogodki pride k M—u nazaj,

s spokornim duhom pa Vukovim „srbskim rječnikom“ pod pazduho — oboje vkup, spokorni duh in „rječnik“ sta storjeno krivico zopet popravila. Lakote je neki Murko trpel sila, sila mnogo. Takrat je tudi rad zahajal h gospodu Marku Glazerju, ki se je porodil v Rušah dné 21. aprila l. 1806. Njegov životopis ž njegovo podobo vred nam je podal njegov bivši kaplan, g. Franc Zmazek, o priliki sekundicije, katero je prečastiti gospod kanonik služil l. 1879. Bil je g. Glazer takrat tajnik graškega knezoškofa, in poznejše kurat v kaznilnici v Karlovi. Gospod Glazerjeva sestra Marija je imela za Murka vsaj zmeraj kos tečnega kruha pripravljen.

Med Murkovimi spisi se nahaja tudi naslednji prepis iz tedanjih nemških novín „Carinthia“ meseca marca l. 1832, kateri slôve na naš jezik preložen takó-le: „Vesela prikazen v slovenskem slovstvi. — Kar je potniku zvest sovetovalec na razpotji, to je prijateljem slovenskega slovstva Murkov slovar in slovnica njegova. Ravno tega je nam Slovencem krvavo treba bilo. Tujec ne more zdaj več tožiti, da bi ne gleštali pomočkov za učenje svojega jezika; ni nam več treba pri kmetih in ovčarjih besedi iskati. Pa tudi domačinom se je s tem lepa pomoč ponudila, da morejo svoj jezik pravilno dalje likati. Abecedarska vojska nam je uže vsem presedala! Zato nam je Murko še tem ljubši, ki nam z besedo in z dejanjem kliče: „Bratje, naprej po poti, katerega so hodili naši pisatelji uže 300 let! Ne iščimo za svoj jezik novih abeced, iščimo marveč národu tečne dušne hrane!“ Pisal je to sodbo Ljubomir, to je Slomšek.

Priložen je še tudi prepis iz „Oesterreichischer Beobachter“, meseca oktobra l. 1832, pod naslovom „Literatur“. V tej oceni se Kopitar o Murkovih delih jako pohvalno izjavlja, rekoč: „dass der Verfasser mehr that, als der Verleger verlangt hatte.“

Prepis se nahaja na kolekovani pôli, in je zatorej menda rabil pri kateri vlogi; tako sem si mislil. Ko pôlo obrnem, najdem na drugi strani sè svinčnikom od druge roke pisano: Beilagen zum Gesuche des Ant. Joh. Murko.

Gosp. Trstenjak piše o Murkovem daljšem življenji v „Zori“ str. 25.: „L. 1832 ga spoznata v Damijanovi knjigotržnici, za katero je korekture oskrbljaval, blaga profesorja bogoslovja: častiti in vsestranski spoštovani g. dr. Matija Robič in dr. Alojzij Laritz, ki je umrl kot prošt v Bruki. Ta dva ga nagovarjata naj stopi v duhovnov semenišče, da mu ne bode treba stradati, in sprosila sta mu tudi vzprijetje v duhovščnico graško. Naš mnogoizkušeni Murko se poprime z vso gorečnostjo bogoslovskih naukov, in privadi se takoj na ostri hišni red, tako, da je zaradi pridnosti bil uže v tretjem leti bogoslovnih studij dné 26. julija l. 1835 v duhovnika posvečen.“

O njegovi imatrikulaciji na graški univerzi priča listina dné 7. novembra l. 1832. Vpisal se je Murko v bogoslovje.

O vzprijetih nižjih redih svedoči listina dné 24. marca l. 1833.

Poúk iz arabskega in aramejskega jezika, ki nista bila obvezna, je slušal pri dr. Alojzij Laritzi. Podpisan je na svedočbi, pisani dné 29. junija l. 1833 tudi: Ludovicus abbas Runensis, C. R. Studii theolog. Director. Iz arabščine je dobil Murko prvi red, iz aramejskega jezika pa odliko.

Iz svetopisemskega starinoslovja, iz hebrejskega jezika, iz uvodne znanosti je dobil vseskozi častne rede. Svedočba ima datum 3. avgusta l. 1833.

Spričevalo pisano dné 5. avgusta l. 1833 javi, da je iz cerkvene zgodovine Murko zaslužil odliko. Podpisan je: Math. Robitsch m. p., hist. eccles. Professor publicus suppl. Visokočastiti gosp. dr. Matija Robič je bil porojen v Maribori, in sicer v Pobrežji, dné 21. avgusta l. 1802. Opravljal je visokovredni starina in zlatomašnik skôraj polovico našega veka najvažnejše službe v naši štajerski domovini, in nadaljuje svoj trud še sedaj. Za svoje premnoge zasluge je postal častni kanonik sekovski in konzistorijalni sovétnik in ud komisije za državne skušnje pravozgodovinskega oddelka; blizu 40 let je bil profesor cerkvene zgodovine in cerkvenega prava na graškem vseučilišči. Opravljal je Robič tudi službo deželnega gimnazijskega ravnatelja, in bil je večkrati rektor magnificus. L. 1879, dné 18. aprila, je bil ob jednem z gospodom Muršcem imenovan lavantinskim častnim konzistorijalnim sovétnikom. Njegova bistra glava in blago srce sta dosta slavno v nemškem Gradci oznanjevala čast našega národa, katerega vreden sin je vselej bil. Gospod Robič je bil našemu Murku tudi dober prijatelj. Prosil sem zatorej prečastitega gospoda, naj bi mi blagovolil katerih podrobnosti o Murki podati, in res mi piše prijazen list, katerega tú priobčujem, zanašaje se, da mi tega ne bode zameril. Pismo slôve: „Hvalevredno delo opravite, če blagemu Slovencu Murku pismeni spominek postavite — jaz pa k temú ne morem ničesar pripomoči. Nimam ničesar pismenega od njega, tudi nobenega lista, nekaterih dogodkov se se vé da spominjam, pa bi jih ne mogel zvesto popisati — pomnež me zapušča. Ne vem, ali vam je znano, da se je vsa njegova pismena zapuščina, kar je katere vrednosti bilo, izročila gospodu župniku Davorinu Trstenjaku. Vašemu delu želim najboljši blagoslov. V Gradci dné 20. februarja l. 1880. Robič."

Menda po drugem leti Murkovih bogoslovskih studij, zatorej l. 1834, sta potovala oba prijatelja po Halozah. Prišla sta tudi k sv. Barbari v Halozah, kjer je sedaj iskreni rodoljub in pisatelj Božidar Raič župnik. Takrat je tam pastiroval župnik Zelinšek, s katerim je bil Murko dobro znan. Zelinšek je oba gosta prav prijazno vzprijel in jih je brž k mizi povabil. Ker pa ni vedel, kateri oběh bi bil starejši, vpraša profesorja doktorja Robiča, katerega mu še Murko ni bil predstavil: „Nicht wahr,

auch Theolog?“ Robič je bil namreč takrat jako mladega lica. Oskromni Robič pravi: „Ja, Herr Pfarrer.“ Saj je bil bogoslovec ex professo. „In welchem Jahre?“ vpraša dalje Zelinšek. „Im ersten“, odgovorí Robič, ker se je takrat cerkvena zgodovina v prvem letí učila. Murko je hotel sedaj posredovati, da bi župnikovo zmoto popravil, pa Robič mu pomigne, naj le pustí vse pri miri. Posadil je zatorej župnik Zelinšek na prvo mesto Murka, na drugo pa Robiča. Med obedom je Murko čudno po svoje mežikal, in sta imela tako gosta uže s to pomoto dosta zabave. Drug dan izpremi Zelinšek svoja gosta v bližnje Zavrče. Tamošnji župnik je pa g. Robiča dobro poznal, in sedaj se je tudi Zelinšku zdanílo in so se vsi veliko smijali.

L. 1834. je poslušal Murko tudi vzvišeno umételjnost vzgojevanja, in sicer z najboljšim uspehom. Učitelj mu je bil Honorius Widerhofer.

Ta „Honorius“ pa neki sam ni bil najboljši odgojevalec. Njegov brat, bivši ravnatelj mariborske mestne glavne šole, Gašpar Widerhofer, ta je pač mislil, da je izvrsten pedagog. Bil pa je ta Gašper Widerhofer pošten in značajen, častivreden starček, katerega je mladina, njegovi skrbi izročena, menda še bolj ljubila, nego se ga je bala. To je tudi sam dobro vedel, in se je tega faktorja tudi rad posluževal, da bi med poúkom ohranil pravi red in potrebni mir. Ko ga nekoč neporedni paglavci v tretjem razredi razjezijo, jim reče, namesto da bi po šibi segel: „Ihr Kinder, wenn ihr nicht ruhig seid, springe ich gleich da vom zweiten Stock beim Fenster hinaus!“ Kar je bilo bolj nežnih dečkov, so se začeli kar jokati, in se ga prijemati, pa ga od okna nazaj vleči. A nekov deček iz kmetov, uže kacih 16 let star, katerega je bil kratko preje Widerhofer uhljal in v „Eselbank“ posadil, vstane in mirno pa resno svojim plašnim tovarišem reče: „Lasst's ihn nur, soll nur springen, das Luder!“ Od tega dné ni Widerhofer nikdar več pretíl sè skakanjem skozi okno.

Tudi v drugem tečaji je dobil Murko, kakor priča svedočba dné 21. junija l. 1834, iz tega „višjega odgojevanja“ prvi red z odliko.

V šolskem leti 1833/4 je dobil Murko iz višjega tolmačenja sv. pisma (grškega) prvi red z odliko. Spričevalo je pisano dné 6. julija l. 1834. Podpisana sta: Jos. Kramer, Studii theologici Director, pa dr. Jos. Probst, N. T. et exegeseus sublimiaris Professor publicus. Spričevalo, pisano dné 22. julija l. 1834, javlja, da je Murko dobil iz hermenevtike odliko, iz grškega jezika odliko, iz tolmačenja odliko, iz introdukcije tudi odliko. Iz cerkvenega prava je dobil Murko ravno tako odliko. Dotično spričevalo je pisano dné 3. avgusta l. 1834. Podpisana sta: dr. de Varena, C. R. Studii Director, pa: dr. Franciscus Wiesenauer, prof. publicus.

Spričevalo, katero je Greiner dal Murku dné 7. aprila l. 1835. Tú se izpoveda, da je Murko od l. 1829 do meseca ju-

lija l. 1832 izdeloval svoja dva slovarja pa slovnico, in da je tačas tudi spravljal Volkmerjeve basni in pesmi. Dalje omenja Greiner, da je Murko zavoljo slovstvenih preiskavanj svojih prepotoval vse slovenske dežele, in da je tudi dunajsko dvorno knjižnico iz tistega namena preiskal.

Potem nasleduje jako dolga prošnja Murkova do cesarskega veličanstva, naj bi se njemu podelila stolica za slovenski jezik na graškem vseučilišči. V tej listini omenja svojih dosedanjih literarnih trudov in plodov, in da bi ravno on, bogoslovec, najbolje utegnil terminologične izraze bodočim duhovnikom podajati. Knezoškofijska oblast mu je dovolila za jezikoslovno stolico prositi. Sklicuje se tudi na preje prijavljeni sodbi Slomška in Kopitarja. Slednjič se opira na konkurzni izpit dné 9. aprila l. 1835. Prošnja je pisana dné 12. aprila l. 1835.

Resnica je, da je Murko potoval po Koroškem in Kranjskem. Sedanji prečastiti gosp. dekan marenberški, Matijaž Stoklas, bivši kaplan Murkov, poroča, da je Murko večkrat sam pravil, kako preubožno je na teh potovanjih živel. Necega večera priceptala sta Murko in prijatelj njegov M . . . . . do Ljubljane. Jeden njiju, ki je nosil škrič ali frak, je imel hlače tam pokvarjene, kjer imajo óni ljudje, ki kaj prigrizniti gleštajo, svoj trebušek; drugi pa, ki je imel suknjo oblečeno, je imel hlače tam raztrgane, kjer, kakor se je rajni dekan Plaskan evfemistično izrazil, „kjer rudokopi firtoh nosijo“. Bila pa sta obadva, dasi raztrgana, vendar vedrega duha, in vedela sta si pomagati. Na trebuhi poškodovane hlače more suknja, in le suknja, frak ne, lepo zakriti, zadnji podel pa uže frak tudi za silo pokriva — preoblekla sta zatorej frak in suknjo, pa je bilo obema pomagano. Imenovani Plaskan je bil sploh jako šegav in dovtipen človek. Ko je bil prišel v nek siromašen trg na slovenskem Štajerskem, v P . . . . . za kaplana, gleda prvo jutro ves radoveden iz okna svojega kaplanjaka. Nek tudi radoveden tržan pride pod kaplanijo, da bi novega kaplana precej skusil. Ko sta se pozdravila, vpraša Plaskan našega nemškutarja v tisti nemščini, katero je pač nagovorjeni menda jedino umel: „Sie, Herr Rathsburger! Ist hier im Orte wol ein Kamplmacher?“ Tržan je odkimal, v znamenje, da to remeselstvo tukaj ni zastopano. Plaskan pa zajavka: „Ach, schade, ein so l . . . . . Markt, und nicht einmal ein Kamplmacher!“ Kako se je neki tržan potegnil? Mislim, da ravno tako, kakor ona ogerska gospodična, kateri je v nemški cerkvi v Celji kašo upihal. Za vélicim oltarjem imenovane nemške ali minoritske cerkve se hranijo v predalih, sè steklom zavarovanih, lobanje, (kebljače ali mrtvaške glave) kacih štirih celjskih grofov. Zadnjega Celjana, grofa Ulriha II., je l. 1456 Madjar Hunjadi v Belem gradi ubil. Njegova, z mečem dvakrat razcepljena glava je tudi za oltarjem. Bil je Plaskan takrat vikar v Celji, in njemu je neki tudi dostojalo, tujcem imenovane zna-

menitosti razkladati. Ogersko društvo ga zatorej posili v nemško cerkev, pa jim je moral pokazati glavo zadnjega celjskega grofa, katerega je Madjar ubil. Plaskan je to tudi rad storil. Neka gospodičina, ki je tudi v društvi bila, pokaže kar hitro na malo glavico, ki je poleg Urhove ležala, in vpraša, čegava bi neki ta lobanja bila? Plaskan se odreže: „Dieser Schädel ist auch von Ulrich dem II., aber aus der Zeit, als er noch ein Kind war". Na to reče hlastno vsa zadovoljna gospodičina: „Ach, das ist aber interessant" — in potem ni ničesar več rekla, odšli so pa vsi brzo, ne da bi se bili poslovili pri Plaskani.

Ko bi bil jaz spisal óno prošnjo Murkovo záse, moram reči, da bi bil tako gotovo pričakoval, da bode uslišana — pa prišlo je drugače! Na hrbti zgoraj omenjane prošnje se čita naslednji odlok: „Nr. 6218. „Diese Stelle ist laut hoher Studienhof-commissions-Verordnung vom 9. d. M., Z. 2334 einem andern verliehen worden. Vom k. k. steiermärkischen Gubernium. Gratz am 22. April 1836. Kurzrock m. p."

Spričevalo dné 14. julija l. 1835 javlja, da je Murko v 1834/5 iz višje eksegese dobil odliko. Podpisana sta: Kramer in Probst.

Iz nravne teologije je dobil Murko odliko, kakor to kaže spričevalo dné 20. julija l. 1835. Podpisana sta: Kramer pa: dr. W. J. de Lattenberg, C. R. Professor publicus ord. Theologiae moralis.

Po dovršenem tretjem leti je vzprijel Murko tri višja posvečenja od takratnega škofa Romana Zängerle. Subdijakonat je dobil dné 22. julija l. 1835 in sicer v stolni cerkvi sv. Ilna v Gradci. Dotična listina je pisana dné 22. julija l. 1835. Dijakonat je vzprijel dné 25. julija ravno tam, mašnikovo posvečenje pa dné 26. julija l. 1835. Iz dogmatike je dobil Murko odliko; spričevalo je pisano dné 31. julija l. 1835. Ta predmet, je učil Franc Kirman, „Professor publicus prov."

Tudi iz pastirstva je Murko dobil odliko, kar svedoči spričevalo dné 16. julija 1836. Podpisana sta: Kramer pa: dr. Jos. Probst, prof. suppl.

Listina dné 28. julija l. 1836 javlja, da se novomašniku Murku podeli izpovedna pravica za tri leta. L. 1839 se mu je ta pravica podaljšala do dné 28. julija l. 1844. Podpisana sta prvokrat: Roman in Prasch, drugokrat: Kramer, stolni dekan, in Safner.

L. 1836 je izdal Murko Volkmerjeve pesmi pod naslovom: „Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika sekovske škofije Fabule ino Pesmi. Spravil ino s kratkim Volkmer'vim življenjom na svetlo dal Anton Janez Murko. V Gradci. Na prodaj v Fr. Ferstl'vi knigarni, Janeza Lovrenca Greinera 1836." Posvetil je knjigo svojemu krušnemu očetu in dobrotniku v poznejših letih tako-le: „Njega Ekscelenciji, Gospodu

Matiju Konštantinu Grafu Wickenburgu, ces. kr. skrivnemu svetovavcu ino ključarju, Vizeprezidentu ces. kr. štajerskega Guberniuma, Groskreuzu kr. bavarskega ordena sv. Mihaela; Gospodu grašin Walsee, Ulmerfeld, Hagberg ino Krenstetten v Estrajhi itd. itd. itd. S posebnim spoštovanjem ino češenjom daroval Izdavec.“ Predgovor. „Skoro vsi, kteri so pervenca štajerskoslovenskih pevcov, pokojnega Leopolda Volkmera, poznali, ali saj njihove fabule ino pesmi slišali, so želeli, da bi nje kdo natisniti dal. Jaz sem zato, da bi se tak lepe pésmi po časi ne zgubile ino pozabile, vse Volkmer've fabule ino (posvetne) pésmi spravil ino neprenarejene, kak so nje pokojn pévec spisali, ino mnogi Volkmer'vi častivci natisnjene želeli, na svetlo dal. Duhovnemu gospodu Marku Glaseru, ki so mi dosti fabul ino pesem, kterih še ne sem imel, ino kratko Volkmer'vo življenje od častivrednega gospoda Š. Povodna na Ptuji spravili, se očitno serčno zahvalim. Da bi té pésmi še tudi zdaj, kak pred petdesetimi létami, gda so spisane, teliko veselih bravcov ino pévcov najšle! V' Gradci 2. Januara 1835. Murko.“ — Potem pride na vrsto „kratko življenje Leopolda Volkmera.“ Slôve takó-le: „Leopold Volkmer so 13. Oktobra 1741 v' Lutenbergi (Lotmergi, Luttenberg) v' Štajeri na slovenskem rojeni, gde so njihov oča, Anton Volkmer, terški purgar ino črevlar bili ino s' svojoj ženoj Anoj Marijoj Ebensreich ino s' svojim sinom po siromaško, pa pošteno ino prav keršansko živeli.

Ker so se Leopold, gda so začeli v' šolo hoditi, prav lehko ino pridno vučili ino dobro zaderžali, so jih njihov oča, če ravno jih je to težko stalo v' Varaždin v' latinske šole poslali. V' Varaždini so spodnje latinske šole prav dobro opravili, ino se zraven tudi hitro ino brez vsega truda horvatski navučili, ker so že zmladega dobro slovenski znali. Zakaj v' Lutenberških okolicah še zdaj vsi prosti ludje tisto staroslovenšino govorijo, ki se, kak vučeni terdijo, v' Cirilovem slovenskem svetem pismi najde.

'S Varaždina so Volkmer v' Gradec šli, gde so se spervega filozofije ali pervih vikših šol, ino poslednjič teologije ali na meštvo vučili.

V' leti 1764 dva ino dvajstega Septembra so sveto mešnikovo žegnovanje prejeli, ino skoro po tém v' Lutenbergi v' ravno tisti cerkvi, v' kteri so tri ino dvajsti lét popréj kršeni bili, vsegamogočnemu Bogu pervo sveto mešo služili. Drugo leto (1765) so jih njihov Naj častivrednéjši škof Jožef Filip Graf Spauer k svetemi Osvaldi zvun Ptuja, ino po tém v' leti 1769 na Ptuj v' mesto k veliki cerkvi za kaplana postavili, gde so petnajst lét vérno ino modro za telesno srečo ino dušno zveličanje svojih farmanov skerbeli. V' leti 1784 so iz Ptuja v' sosednjo faro svetega Urbana za duhovnega pomagavca (Aushülfspriester) šli, ino tam do smerti ostali, ker iz ponižnosti nikdar ne so hteli za farmeštra biti. Kratek čas vmes so pri svetem Martini polek Vurmberga tudi za

duhovnega pomagavca bili. Povsodi pa so z' besedoj ino z' zgledom tako nevtruden ino zvest dušen pastir bili, da še zdaj vsi, kteri so jih poznali ali njihovi farmani bili, njihove skerbi za podvučenje nevédnih; njihove lubezni do bolenih ino siromakov, kterim so z vsem potrebnim po moči pomagali; njihove gorečosti v prédigah ino keršanskih navukih; poprék njihovega pohlevnega ino brumnega živlenja ne morejo zadosti prehvaliti. Vsi so jih častili, lubili ino jim vse zavupali!

Zraven tega so Volkmer posebno za podvučenje mladine skerbeli. Že na Ptuji, gde so tistokrat, kak še zdaj, le perve nemške šole bile, so Volkmer posebno šolo (Privatschule) imeli, v' kteri so svoje šolare ne samo naj potrebnéjšega branja ino pisanja, ino pred vsem pravega keršanstva ino lepega zaderžanja, temuč tudi za spodne latinske šole vučili. Starši iz vséh stanov so jim svoje sine zavupali, ino v' njihovo šolo pošilali. Bolj kak lastne starše je Volkmera sreča svojih vučencov skerbela; ne samo vučenik, ampak oča ino mati so jim Volkmer bili. Zato pa so jih tudi njihovi šolari tak srčno lubili, kak dobri otroci svoje prelube starše lubijo.

Vboge kmetske sine, če so le zdrave pameti bili ino se dobro zaderžali, so Volkmer iz svojega z vsém, kaj so za šolo ino živlenje potrebovali, ino tak dolgo oskerbeli, dokler se sami živiti ne so zamogli, čeravno so že od njih, svojega prelubega vučenika, kam inam, večidel v Gradec, se vikših sol vučit šli.

Tak se je Volkmer'va šola daleč po okólicah razznala, ino, kér se je njihovo vučenje vsem dopadlo, tudi na kmetiji v' fari svetega Urbana, kam so se Volkmer v' leti 1784 iz Ptuja za duhovnega pomagavca podali, zgled vseh drugih sosédnjih šol ino sadiše teliko imenitnih ino slavnih móžov bila, za kterih voljo se vsak Slovenec za Volkmera, njihovega pervega vučenika, slobodno ponosi. Ne je stana, v' kteremi bi Volkmer'vih šolarov ne bilo. V' zgled le nektere imenujem. „Ta životopis malo okrajšam. Med učenci so bili: Ignacij Franjo Cimerman, škof lavantinski od l. 1824—1843; bili so porojen Bistričan. V Slomškovih „Zbranih spisih", 3. knjigi, na strani 200 beremo to-le: „Naj lepo prigodbico iz ust rajnega knezoškofa Cimermana povem, kojo so mi sami pravili. Pri sv. Urbani bilo nas je po pet in šest šolcev. Gospod župnik so bili naš redník, učenik pa gospod Volkmer. Prav po domače smo živeli. Umrši Volkmer nas sicer niso s pravili preoblagali, toliko več so nas pa vadili v mnogoterih potrebnih vednostih. Vsega lepega in koristnega smo se morali lotiti, kar človeku danes ali jutri lehko hasne; in pa prav po očetovsko sta oba gospoda z nami ravnala. Obedovali smo ž njima pri jedni mizi, da sta lehko na obnašanje rejencev pazila, in nam pokazala, kako se naj spodobno vedemo. Vsak teden je jeden šolcev zapored na mizo stregel, mizo pogrinjal, kupice omijal in pladnjake premenjaval itd. Videl sem g. župnika, kako so pri obedi mizni

prt pod brado v zavratnik, spodnji konec pa pod krožnik devali, da se ne bi pokapljali. Meni je to dopalo, in hitro sem ravno tako storil, ko je pa vrsta na meni bila, krožnike premeniti, naglo vstanem — in, joj meni! z miznim prtom beli pladnjak za sabo potegnem, ki na tla lopi in se na kose razletí. Jokaje sem svojo nepazljivost obžaloval, pa to še ni bilo dosta; moral sem tudi odmenjeno kazen prebaviti. In kako kazen so mi odkazali? Mesenc dní sem moral iz zelene glinaste skledice jesti. Moral sem potrpeti in se pohlevnosti in ponižne potrpežljivosti učiti. Ko je pa g. župnikovo godovno prihajalo, so mi gospod Volkmer lično pesmico zložili, katere sem se prav dobro na pamet naučil, in v imeni vseh sošolcev dobremu našemu kučegazdi srečo voščil. Na god smo se vsi pražnje oblečeni za g. Volkmerom h g. župniku podali, in meni je bila čast, v imeni vseh govoriti. Poslednje vrstice moje govorice so pa te-le bile:

„Prej, nego naše srčne želje dokončam,
Oče! jedno prošnjo 'mam:
Meni nepazljivost odpustite,
In mi glinast taler v cinjast spremenite!"

Prijazno so me g. župnik pohvalili, in k veči pazlivosti obudili; na to sem še tisti dan juho z drugimi iz beloglinastih, meso in druga jedila na cinjastih pladnikih obedoval, pa tudi nisem več ničesar potrl." Tako beremo v Slomškovih životopisih, izdanih po č. gospodi vikarji Mihaeli Lendovški. Pomagajmo marljivemu pisatelju z nakupovanjem njegovih knjig, da ne opeša!

Volkmerjevi učenci so bili dalje: Majnrad baron Geppert, feldmaršallajtenant; Anton Czarnotzay, polkovnik; Leopold Scheidnagl, vojaški dostojanstvenik na Španjskem; Karl Steininger, feldmaršallajtenant.

Dalje se poslužujem zopet Murkovih besedí: „Pa ne samo zvest dušen pastir ino vučenik mladine, tudi imeniten pévec so Volkmer bili. Njihove fabule ino pésmi, polne lepih navukov ino nedolžne šale, še zdaj vsi Štajerski Slovenci od vséh naj rajši pôjejo, kêr so v prosti slovenšini spisane, ino nje vsi pévci lehko zastopijo. Imenitne so tudi Volkmer've cerkvéne pésmi ino njihove prédige na vse nedelje ino praznike célega leta, ino njihov keršanski navuk v' prédigah; ktere po časi, keliko jih bo mogoče dobiti, spraviti ino na svetlo dati namenim. (Žal, da se ni zgodilo! Pisatelj).

Tak so Volkmer, od vseh češeni ino lubleni, v' leti 1814 svojo tri ino sedemdeseto leto perživeli, 22. septembra tistega leta svojo sekundicijo služili, ino 4. Februara 1816 brumno v' Gospodi zaspali."

Možno, da si bode kdo čestitih bralcev mislil: Pisatelj je celó zabil, da se je namenil Murkov životopis podati, zdaj piše pa o Volkmerji. Nisem tega zabil, nego sem zvesto prepisal ta Volkmerjev životopis zaradi tega, ker je to skôraj jedini

ostanek Murkove slovenske proze; drugič pa mi je reči, da me jezí brezobzirnost, s katero se ravná z našim Volkmerjem. Še nasledna beseda, ki se nahaja v Miklošičevem berili za 8. gimnazijski razred, se mi zdí preostra: „Beseda mu, res da, ni uglajena, pa je prijazna in domača, kakor jo slišiš v Slovenskih Goricah. Ni bilo domače veselice poštene, da je ne bi bil oveselil s kako kratkočasno pesmico, ki so jo ljudje brž pobrali, prepisovali in razpošiljali, če ravno ni veliko pevskega ognja v njih; ali ravno take pobira národ najrajši.“ Po mojem mnenji je pa ravno v Volkmerjevih pesmih več ognja, nego v proizvodih dosta druzih naših lirikov in epikov.

V omenjanem berili je natisnena „Pesem od lipe.“ Ta pesem ni menda najboljša. Lipa, katero tú opeva pesnik, še zdaj stojí, in sicer na južni strani cerkve sv. Urbana. Pod to lipo je imel v poletnih vročih urah Volkmer svojo šolo. Pokopališče fare sv. Urbana, kjer Volkmer počiva, ima izvanredno lepo ležo, in uživaš od tam najkrasnejši razgled po Slovenskih goricah.

V Volkmerjevih „Fabulah in pesmih“ je zapisanih 61 fabul in 14 pesmî. Tukaj le toliko omenjam, da obseza rokopis Volkmerjev, (hrani ga g. Žitek) večje število basnî in pesnî, nego ta Murkova zbirka. Tudi Slomšku je basen „Sivec ali srečna podložnost“ jako dopadala; sicer bi je gotovo ne brali v „Koroških in Štajerskih Pesmih.“ Nahaja se pa v tretjem natisi na str. 139 pod naslovom: „Star konj“.

Po dovršenih bogoslovskih naukih je prišel Murko za adjunkta v bogoslovje. Dobival je hrano in stanovanje zastonj, in vrhu tega še 100 goldinarjev. Nisem li rekel, da bode Murko, dasi je izstopil iz samostana, vendar evangeljski sovèt uboštva izpolnjevati primoran! Odlok je pisan dné 7. oktobra l. 1836.

Listina dné 1. julija l. 1838 naznanja, da jamči podpisani Roman Boštijan Zängerle, knezoškof graški, za to, da je Murko resnično mašnik, in bi se mu naj zatorej, v Rim potujočemu dovolilo, kjer bi se mu zdelo, po vseh cerkvah daritev sv. maše opravljati.

To jedino spominja na potovanje Murkovo, katerega omenja Trstenjak v „Zori“: „Škof Roman Sebastijan, spoznavši njegove izvrstne dušne močí, ga po dovršenih bogoslovskih studijah obdrží v semenišči in ga imenuje za teologičnega adjunkta, da bi poleg drugih opravil se pripravljal za rigoroze; in res je bil naš bistroumni Murko dné 14. oktobra l. 1843, za doktorja bogoslovja promoviran. Blizu pet let je služil za adjunkta v semenišči, čislan od duhovne mladeži kot predstojnik in učitelj. L. 1840 ga vzame tedanji guvernêr Štajerske, C. M. grof Wickenburg za odgojitelja v svojo hišo, in je pri njem 3 in pol leta v službi bil. V tej dobi je izdal drugokrat svojo gramatiko z novim pravopisom, prvlje še tudi Volkmerove pesmi in fabule, in je po vladni nalogi prestavljal šolske knjige za ljudske šole. S svojim dobrotnikom

in prijateljem kanonikom in prof. dr. Robičem je l. 1842. potoval po Švici in Italiji, in prišla sta do Napolja. Gotovo se med njegovimi rokopisi bodo našle črtice tega potovanja.“ Ni jih! Le jedino omenjeno priporočenje škofovo kaže na to, da se je óno potovanje vršilo l. 1838.

L. 1838, dné 12. septembra je Murku došel škofijski odlok. Po misli dvorne komisije za poúk, Danjkove šolske knjige za celjski krog ne godijo; naj zatorej Murko novih knjih prirédi.

L. 1838, dné 15. novembra, je pustil Murko službo bogoslovskega adjunkta in je prevzel službo odgojitelja pri štajerskem guvernêrji grofi Konštantini Wickenburgi. To se razvidi iz škofijskega odloka dné 21. novembra l. 1838.

Hudo je moral Murka dregnoti odlok sekovske biskupije dné 6. novembra l. 1839. Tú se pové Murku, da se je labodsko stolništvo o njegovih šolskih knjigah, ki so za celjski krog odmenjene, sicer povoljno izreklo, da mu pa vendar nekatere pomote očitati mora. Pri desetih božjih in petih cerkvenih zapovedih bi neki bilo boljše reči n. pr.: „ti nimaš krasti“, ne pa: „ne kradi!“ Pa to bi še naj veljalo. Zeló naopačno se pa zdí dotičnemu presojevalcu, da vsiljuje Murko v sklanji novo sklonílo om namesto pristnega am, n. pr.: otrokom; pravilen je le am. Med morem pa moram neki ni nobene razlike. Naj se piše: jez = ich, ne pa: jaz. To naj zatorej Murko hitro prenaredí, oziroma popravi.

V tem slučaji je pač Murku teško prihajalo, pokoriti se višjemu ukazu. Nekje sem čital naslednje vrste, ki se mi zdé prikladne, da jih tú sem prepišem: „Caesar non supra grammaticos,“ „der Kaiser steht nicht über den Grammatikern,“ sprichwörtliche Redensart, welche daher rühren soll, dass ein deutscher Kaiser (nach einigen Sigismund) das Wort Schisma als Femininum gebraucht und befohlen habe, es als solches fernerhin anzusehen.“

Murko se ni dal ugnati v kozji rog. To spričuje knezoškofijski odlok graški dné 18. decembra l. 1839, kjer se mu prijavlja, „da se je labodsko stolništvo pritožilo, zakaj sklonila om ni prenaredil v am. To naj zatorej brez pomude stori.“

L. 1840, dné 29. majnika se je Murku od graškega stolništva dovolilo, da sme privatne učence gimnazijske učiti veronauka. Ta oblast se mu je podelila na 6 let.

Po gubernijskem ukazi dné 21. oktobra l. 1840 se mu je od strani gimnazije tista pravica tudi za vse druge gimnazijske predmete dovolila. V tej listini se imenuje Murko prvokrat „doktor“.

O doktorati Murkovem nisem našel nobene listine. Gosp. Trstenjak trdi, da je bil Murko promoviran dné 14. oktobra l. 1843; imatrikuliran je bil dné 12. julija l. 1844. Naša listina pa Murka uže l. 1840 imenuje doktorja, menda „modo praeventivo“.

L. 1843 je izšel drugi natis Murkove slovnice: „Zweite, umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage“, kakor se na čéli knjige bere. V predgovori pravi, da je na mnogih krajih bilo treba kaj popraviti ali tudi dodati, da se je pa vendar izogibal vseh malenkostnih preiskavanj. Gledal je bolj na to, da bi se glavna pravila slovnice, posebič še v glasoslovji jasnejše izrazovala, ker postaje tem načinom slovnica bolje prozorna ter izgine mnogo izjem, katerih je vedno več, čim menj se slovnična pravila umejo. Dalje piše, da je zavoljo tega v tem drugem natisi začel vpotrebljati češki ali Gajev pravopis, da bi se tako slovenska plemena jedno drugemu bolje zbližala. Manjši se mora ravnati po večjem!

V prvem natisi obseza slovnica sama brez dodanih vaj 156 stranî, v drugem natisi pa 174 stranî. Glasoslovne opazke na strani 2., 3., 4., 5., 6., 7. in 8. kažejo, da je Murko vrlo napredoval in se okoristil z dotičnimi učenimi spisi Kopitarjevimi, Jarnikovimi in Metelkovimi. V sklanji je ostal se ve da om v druževniki jednine moškega spola; za priboljškek pa je še v oklepih am podal tistim, ki so ga toliko želeli.

Opomba na str. 17. pravi: „Sehr wünschenswerth wäre es, wenn man endlich übereinkäme, wenigstens in Grammatiken, die männlichen Substantive entweder alle in om, oma, oder in am, ama zu deklinieren. Die Majorität der Slawen, insbesondere der Slowenen, spricht für om, oma, weil diese Biegungssilben nicht bloss bei den ungarischen, sondern auch bei allen steirischen und vielen unterkrainischen Slowenen durchgehends practisch; am, ama hingegen entweder mehr provinziell, oder gar nur local sind. Auch der Kirchenslawe gebrauchte om, oma, wie es der Kroate, Serbe, dann der Russe noch heutzutage thun.“ Moški pridevnik na str. 31. kaže sicer še staro sklanjo iga, ima; spodaj pa vendar omenja: „Einige Gegenden in Steiermark, namentlich die an der ungarischen Gränze, lieben in den Declinationsendungen der Beiwörter anstatt des tonlosen *i* ein tonloses *e*; also lepega u. s. w.“ Iz citatov na strani 35. se vidi, da se je Murko kolikor toliko tudi pečal z gotščino in češčino. Sploh je drugi natis slovnice jako bogat v opombah, in se vidi iž njih, da Murko ni dremal. Žal, da ni dosegel stolice slovenskega jezika na graškem vseučilišči. Od str. 149.—174. se nahaja povoljna razprava o sintaksi. Od str. 174—213 nasledujejo „Practische Uebungen“, ki se ozirajo posebno na sintakso. Od str. 213—226 je majhen slovar: „Sammlung der zum Sprechen nothwendigsten Wörter.“ Od str. 227 do 251 stoje „Gespräche“. Konča se pa knjiga z „Uebungsstücke zum Uebersetzen in's Deutsche. 1. Stirje letni časi po Slovenskim. 2. Ženitva po Slovenskim. 3. Raj pod lipoj. 4. Pošteni Slovenci. 5. Obir. 6. Golovo. 7. Rogačka gora. 8. Plešivec. 9. Slovó od mladosti. 10. Povodnji mož. Pri števili 9. se nahaja spodaj naslednja opomba: „Die folgenden zwei, durch Originalität, ächte

Slowenität, dichterischen Werth, und dabei durch allgemeine Verständlichkeit gleich ausgezeichneten Gedichte sind, als Muster, wie man in der slowenischen Sprache schreiben kann und soll, aus der in Laibach erschienenen „Kranjska čbelica“ (krainisches Bienchen) entlehnt. Auch die vorhergehenden prosaischen Aufsätze sind nicht vom Verfasser der Grammatik, sondern aus der Feder eines allgemein beliebten slowenischen Volksschriftstellers.“ Z ozirom na jezik teh spisov sklepam, da so gotovo iz peresa nepozabljivega Slomška. Z vsem obsega knjiga 267 strani. Na prvi platnici moje knjige stoji ime rajnega profesorja Sperke, ki si je menda knjigo kupil. Na zadnji strani stoji 1 fl. 12 kr. Sperka je bil profesor klasičnih jezikov na mariborski gimnaziji; bil je tudi izvrsten góslar (Čeh) in je poslednjič zblaznel in se sam usmrtil v svoji sôbi. Na mariborskem mestnem pokopališči ima Sperka lep spomenik na svojem grobi — žalujočega angelja-genija. Bil je Sperka jako blazega značaja.

Sè škofijskim odlokom dné 23. avg. l. 1843 je bil Murko pri župniji „Hl. Kreuz am Waasen“ blizu Gradca za kaplana nameščen.

Kaj pa je domačega učitelja grofa Wickenburga, bivšega adjunkta, slovečega slovničarja in bogoslovskega učenjaka na kaplanijo potisnilo? Č. g. Danzovič poroča o tej stvari: „Murko je bil domači učitelj pri grofi Wickenburgi. Soproga Wickenburgova je bila Ema grofica Dorsaj. Iz tega zakona je bilo dvoje otrok, jeden sin pa jedna hčerka; sina Otokarja je vzgajal Murko do začetka septembra l. 1843. Tedaj se je pa Murko pri guvernêrji zameril, in prišel je za kaplana k sv. Križi „am Waasen“. Takrat je bila izpraznjena župnija Stadl v judenburgskem krogi. Stadl ima oddajati državna oblast, ker je župnija pod patronatom verskega zaklada. To župnijo je hotel Wickenburg dati Murku, da bi ga spodobnim načinom odpravil. A Roman Sebastijan, škof sekovski, ni privolil. Murko takrat še ni bil doktor bogoslovja, pa tudi župnijskega izpita še ni bil napravil. Wickenburg je baje na to rekel: „Das wird sich machen lassen.“ Postavili so zatorej Murka nekoliko časa za kaplana, da bi se vsaj nekoliko poskusil v dušnem pastirstvi, predno bi župnik postal. Sedaj je opravil Murko tudi svojo slovesno disputacijo na vseučilišči. Med drugim se je pri disputaciji prepiral Murko sè slovečim Riedlnom o visokosti sohe in podobe, postavljene na planjavi „Dura“. Daniel III. poglavje. Zaradi doktorata so mu menda spregledali izpit za župnijo, in tako je postal župnik po kratkem kaplanovanji. Župnik pri sv. Križi „am Waasen“ je bil takrat g. Martin Fürbass (Urbas?) od sv. Roperta v Slovenskih goricah, zatorej rojak Murkov. Prvi kaplan je bil takrat sedanji župnik pri sv. Križi, Watschinger. Fürbass je vzprijel Murka kot gosta, ne pa kakor kaplana; Murko je tudi prvi juho zajemal.“

Ko sem nekoč obiskal preč. g. kanonika Glazerja, da bi kaj o Murki izvedel, sem rekel, da mi je Murko zaradi tega toliko priljubljen, ker je bil tako blazega značaja, da menda svoje žive dní ni nikogar razžalil. „O pač," pravijo gospod kanonik, „nekoč mu je grdo izpodletelo. Svojemu gojenčku, mlademu grofu Wickenburgu, je nekoč v jezi, ker ga grofič ni hitro umel, rekel: ‚Sie sind aber ein rechter —'. To ga je tudi iz hiše spravilo."

To bi bil zatorej tisti „nesrečni neki dogodljaj, ki je Murka spravil iz Wickenburgove hiše za župnika v Gorenji Štajer", kakor se je izrazil preč. gospod Trstenjak v privatnem pismi, katero mi je poslal. Mislim, da se mi to ne more zamerjati, če sem stvar tako malo pojasnil. Upam, da ne bode nikdo razžaljen.

Gosp. Trstenjak piše dalje v „Zori" str. 25.: „L. 1844. nastopi Murko dušno pastirovanje, je služil 2 meseca za kaplana pri sv. Križi blizu Gradca, in meseca avgusta tistega leta dobi faro Goess v gornjem Štajerskem v ljubniški dekaniji. Ni se počutil tam srečnega, in ne slišavši več domačih materinskih glasov je tudi postal nedeloven na polji slovenskega slovstva."

Ti podatki niso brez pomot, kakor to kažejo naslednje listine.

Iz namestniškega odloka dné 8. novembra l. 1843 namreč razvidimo, da je dobil Murko župnijo „St. Johann Baptista in Stadl," v judenburgskem krogi.

Z odlokom dné 22. novembra l. 1843 pozivlja škof Roman Murka v Gradec na veroizpovedanje in prisego, kakor ste zapovedani vsem duhovnikom, katerim se katera župnija podeli.

V listini dné 22. novembra l. 1843 izroča škof Roman Murku dušno pastirstvo v Stadli, ter mu naznanja, da ga bode bivši župnik in dekan v Stadli, Meyer, faranom predstavil. Pritisnen je pečat ljubenske škofije.

V jednem leti je postal Murko dekanijski administrator in začetni nadzornik ljudskih šol. Listina je pisana dné 21. decembra l. 1844.

Z odlokom dné 10. novembra l. 1847 je postal Murko pravi dekan in šolski nadzornik. Na tej listini je Roman zadnjikrat podpisan.

Listina dné 17. maja l. 1850 naznanja, da je Murku podeljena dekanijska fara Zavrče, „in Erwägung der sehr empfehlenden Verwendung und Ordnungsliebe, welche Sie bey Erfüllung Ihrer geistlichen Berufsobliegenheiten bisher an den Tag gelegt haben." Podpisan je novi knezoškof: „Joseph Othmar Ritter von Rauscher."

Listina dné 17. maja določuje o tem, komu naj župnijske knjige v Stadli izročí, pa od koga jih bode v Zavrčah vzprijel.

Listina dné 17. maja javlja, da se je patron zavrčke župnije, lastník gradščine zavrčke za takrat odpovedal svoji pravici, župnika za Zavrče imenovati, ter da je to pravico prepustil škofu.

Listina dné 22. maja l. 1850 naznanja, da je Murko odpuščen iz ljubenske škofije, in da postane udom sekovske škofije.

V listini dné 12. junija l. 1850 se Murku naznanja, da ga je namestnija graška potrdila za nadzornika v zavrčki dekaniji.

V listini dné 20. novembra l. 1853 je Murka novi škof: Otokar Marija grof pl. Attems izvolil za svojega duhovenskega sovétnika.

Listina dné 2. maja l. 1857 Murku naznanja, da je škofija g. Matevža Korošaka, župnika v Frami, imenovala dekanijskega oskrbnika za framsko dekanijo, in da se zatorej njemu to breme odvzame. Bil je zategadelj Murko nekoliko časa administrator dekanije Fram; od katerega časa, to iz listine ni razvidno.

L. 1859 dné 29. aprila je dobil Murko od okrožnega glavarja mariborskega, Ritschlna, listino, v kateri se njegov trud pri štéviljenji národa častno priznava. Listina ga imenuje lastnika Franc Jožefovega redú, kar pa Murko ni bil. Imel je zlati križ za zasluge.

Č. g. Dragovič pojasnuje zadeve „zlatega križa“ tako-le: „L. 1851 je bila Drava silno narastla, ter so povodnji veliko kvare napravile. Murko in okrožni dekan ptujski, Staudegger, sta v tej sili pomagala, kolikor sta le zmogla. Cesarski komisár, ki je bil zaradi silnih poplavov došel, g. Keller pl. Kellerstein, je nekoliko časa pri Murki stanoval. Murko se je imenovanemu komisarju toliko priljubil, da je Murka in Staudeggerja cesarskemu Veličanstvu priporočil in zaradi tega sta dobila oba zlati križec za zasluge.“

Kakor tisti gospod Dragovič poroča (pa tudi drugi to potrjujejo) je bil Murko v Zavrčah jako priljubljen. Kupil si je, se vé, le tako na svoje pošteno lice, lep vélik vinógrad na Hrvatskem. L. 1860 je omenjani vinógrad od Murka kupil preč. lavantinski kapitelj. Jako dosta si je Murko prizadeval, da bi svoje župljane, pa tudi druge Haložane, izbavil iz krempljev necih ptujskih pijavek, in se je tako dotičnikom ptujskim hudo zameril. Žal, da vse Murkovo in drugih poštenjakov svarjenje ni dosta izdalo, in je sedaj velik del lepih Haloz v tujih rokah.

Sedaj pa nekaj veselega, domačega. Svoji k svojim! Sedež lavantinskih škofov se je premestil iz Koroškega v Maribor. „Visokočastitemu gospodu Antonu Murku, dekanu v Zavrčah. Z ozirom na Vaše zasluge, katere ste si v sekovski biskupiji pridobili z modrim in previdnim oskrbljevanjem dekanijskih poslov, in pričakovaje, da bodete tudi kot labodski dekan ter okrajni šolski nadzornik na korist novo združene biskupije delovali, in to

sè svojo znano obzirnostjo in požrtvovalnostjo, Vas izvolim za svojega konzistorijalnega sovétnika. Želim, naj bi svojega novega višjega pastirja s tisto ljubeznijo pa vdanostjo podpirali, kakor prejšnjega! To odlikovanje Vam bodi porok mojega popolnega zaupanja. Knezoškofijsko labodsko stolništvo v Maribori dné 1. septembra l. 1859. Anton Martin, s. r. knez in biskup."

Nasleduje „Tabellarischer Ausweis zum Kompetenzgesuche des Anton Murko, Pfarrer und Dechant zu Jauritsch, um die erledigte Hauptpfarre St. Georgen in Kötsch. Mit Beilagen von A—K." V „Anmerkungen" pravi, da je spisal uže zgoraj imenovana dela, da je obnovil cerkvi v Stadli in Zavrčah, in da so se za župno in podružno cerkev Marijino v Zavrčah po njegovi skrbi novi zvonóvi pripravili.

V spričevali dné 15. februarja potrjuje „dr. Jos. Büchinger, Director des fürstb. Priesterhauses in Gratz," da je bil Murko izvrsten bogoslovec, in v četrtem leti prvi prefekt, ter da je tudi poznejše kot adjunkt kaj rad posebno v izpovednici mnogo pomagal.

Dné 17. februarja l. 1860 je pisano spričevalo, ki kaže vse rede, katere je Murko dobil v bogoslovskih predmetih. Podpisan je: „Dr. Michael Fruhmann, C. R. Facultatis theologicae Decanus."

„Franz Prasch, Domdechant und Pfarrer", piše v spričevali dné 19. februarja l. 1860, da se je Murko, ko je živel v Wickenburgovi hiši, izgledno lepo obnašal, in bil sploh priljubljen. Tú se pravi tudi, da je: „Inhaber des goldenen Verdienstkreuzes."

Česar je Murko prosil, to je dobil. Popečiteljstvo za nauk in bogočastje je Murku podelilo nadžupnijo Hoče, kar mu c. k. namestnija naznanja iz Gradca dné 20. aprila l. 1860. Podpisan je Strasoldo.

Dné 25. aprila l. 1860 vabi knezoškof Anton Martin Murka, naj pride v Maribor, kjer bode instaliran. Dné 1. maja l. 1860 se naznanja Murku, da je njegov dosedanji duhovni pomočnik g. Stranjšak postal provizor v Zavrčah, gospod Janez Weixel, župnik pri sv. Barbari, pa dekanijski oskrbnik.

V listini dné 1. maja l. 1860 Slomšek naroča Murku, naj umirovljenemu nadžupniku, Mihaelu Spesiču, iz dohodkov svojih na leto plačuje po 420 gold.

V drugem odloki dné 1. maja l. 1860 se Murku naznanja, da bode imel tudi v Hočjem opravljati službo dekana in šolskega nadzornika, „in der vollsten Erwartung, dass Sie auch die Ihnen an diesem neuen Seelsorgeposten anvertrauten Gemeinden mit dem bisher rühmlich an den Tag gelegten Eifer und wahrhaft religiöser Treue pastoriren werden. Anton Martin m. p., Bischof."

Tistega dné 1. maja l. 1860 je Murku pisal Slomšek obširen latinsk poúk, kako se ima vêsti kot dekan.

Odlok dné 19. maja l. 1859 (menda l. 1860) naznanja Murku: „dass der infulirte hochwürdige Herr Domdechant und Konsistorialrath Kasper Albrecht als Ordinariats-Commissär delegirt worden sei, ihm das Temporale der Hauptpfarre Kötsch am 31. Mai zu übergeben."

Zadnja listina, katero navajamo, je latinski „instrumentum" dné 1. maja l. 1860, s katerim se izroča Murku duhovenska oblast črez Hočko nadžupnijo od strani knezoškofa Antona Martina Slomška.

Vseh listin, kar sem jih jaz v Murkovi ostalíni našel in v tem životopisi ali po nekoliko prepisal, ali vsaj po važnejši vsebini porabil, je 80. Zaradi tega je životopis tudi nekoliko narastel.

Tudi v Hočjem je Murko za cerkev dosta storil; jako lepo obnovil je gotski prezbyterij. Pod Murkom so se tudi pri farni cerkvi novi zvonóvi pripravili. Za postni čas je naprosil od drugod na svoje troške pridigarjev, ker je glasno govorjenje njemu samemu uže nekamo težavno prihajalo. Goste je vzprijemal s toliko ljubeznjivostjo, da je res bilo veselo k njemu dohajati. Kolikor sem si sam skusil, ni bilo pri Murki nikdar potrate, nikdar „zalivanja", nego vse je bilo urejeno v pravi meri, in hišni gospodar je bil odkritosrčno prijazen. Vsakdo se je veselil Murkove ponižnosti. Če je pa videl Murko koga se napihovati, ali, da kdo kaj bedastega brezobzirno trdi in goni, tedaj se je pač pomenljivo nasmíhal. Rekel pri takovi priliki navadno ni ničesar, pa v očéh mu je bilo jasno brati, kako on misli. Č. gospod dekan Stoklas, mnogo let njegov kaplan v Hočjem, pravi, da se je Murko silno veselil, če je izvedel, da ga hoče kdo obiskati, s komur je mogel kaj izpregovoriti o bogoslovskih, jezikoslovnih ali političnih stvaréh.

Murko v Hočjem ni bil prav zadovoljen. Dôkaj si je prizadeval, naj bi se podružnica Hočka „Mati božja v Brezji", povzdvignila v župnijo ali ekspositurо, in tam bi bil rad končal svoje življenje. Posebno priljubljena mu je bila rodovína Kreutner v Brezji, in mislil je neki Murko celò, k njim se preseliti, Hočko župnijo pa pustiti. Toda prišlo je drugače. Po Hočki župniji so l. 1871 osepnice ali bobinke mnogo ljudí pomorile. Več tacih bolnikov je tudi Murko sam sè sv. zakramenti za umirajoče previdel, in je dobil tako prej imenovano hudo bolezen. Vzdihnil je svojo blago dušo dné 31. decembra l. 1871. Tukaj le še omenjam, da je Murko, kolikor je ravno mogel, tudi gmotno rad pomagal naši slovenski stvari; bil je poleg druzega jeden izmed prvih ustanovnikov „Slovenske Matice v Ljubljani."

Sklepam pa ta životopis z besedami Trstenjakovimi: „V Hočjem je živel Murko kot deloven dušni pastir in se dosta trudil, kakor na vsaki fari za olepšanje hiše božje. Zapustil je lepe spo-

menike svoje marljivosti in gorečnosti, in ni samo skrbel za lepoto hiše božje, nego tudi za dobro stanje cerkvenega hramovja. Dasiravno Murko ni zanemarjal znanosti, in pridno prebiral vse nove prikazni na literarnem polji, vendar meni ni znano, da bil slednja kaj pisal. On ni bil na pravem mesti. (Tudi jaz sem teh mislí, da se je moral blagi Murko ravnati po reki: Si non es vocatus, fac ut voceris Pis.) Murko je imel svojstva in zmožnosti diplomatične, ljubeznjive lepe manére, in njegov mesto bi bilo v kakovšni državni kanceliji ali pa na učiteljski stolici. Ali kdo more vse nasprotne okolščine na sveti premagati, ki človeku branijo, da ne pride tija, kjer je njegov pravi element. Od njegovih dušnih krepostí bi bila lehko slovenska modrica dobila še več dušnih plodov, vendar bodimo hvaležni njegovemu geniju, da je toliko storil. Dosta je s svojo slovnico in besednjakom pomagal razvitku in napredku slovenskega slovstva. Murko je bil mož trdnega zdravja, in ker je modro in trezno živel, bi bil lehko visoko starost dosegel, ako ne bi kužne ospice, in morebiti tudi prekasna zdravniška pomoč nam ga tako naglo s sveta vzele. Bil je samo 4 dní bolan. Kdor ga je poznal, in imel srečo, biti njegov iskren prijatelj, je v Murki našel visokoizobraženega, svobodušnega moža. Kot predpostavljeni je bil blazega in plemenitega mišljenja v vseh svojih službenih dejanjih, gostoljuben, dasiravno nikakor Kroesus. Podpiral je vse dobro in lepo, in tako si postavil neizbrisljiv spomenik v srcih svojih prijateljev, in kot slovenski pisatelj s svokoristnimi knjigami: monumentum aere perennius. Upati pa smemo, da mu bodo tudi njegovi duhovenski prijatelji na mesti, kjer počivajo telesne njegove moči, postavili njegovim zaslugam dostojen spomenik. Lehka mu zemljica!"

Murko počiva na Hočkem pokopališči, kacih 100 stopinj od župnijske cerkve proti jutru. Vhod je od juga. Vhodu nasproti, ob zidi, je Murkov grob, in nad njim, v zidi, spomenik iz pohorskega mramorja. Napis je v latinskem jezici in javlja med drugim, da je bil Murko „Scriptus slovenicus". Večnaja mu pamjat!

O pristnosti Kraljedvorskega rokopisa.

Po raznih spisih sestavil E. Volčič.

L. 1817 in 1818 se je razglasilo, da so našli dva odlomka Staročeške poezije v „Kraljičnem dvori“ [1]) in na gradi „Zelena gora“.[2]) Prvega je našel V. Hanka, reditelj Češkega muzeja, druzega je poslal Jos. Kovař, prihodar (Rentmeister) Collo-redo Mansfeldov Češkemu muzeju in sicer brezimeno, ker se je neki bal svojega Nemškega gospodarja. Zelenogorski rokopis stavi se med IX. in X. vek [3]) in obstojí iz dveh jednacih v sredi sešitih listov pergamentnih. Obseza zatorej štiri liste v osmerki, kateri so iztrgani, kakor je videti, iz obširnejše knjige.

Pesni v „Kraljedvorskem rokopisi“ naj so iz razne dôbe, nekatere celó iz paganske, a zbrane niso nikakor pred l. 1320, ker to stoji trdno, da je pevcu „Jaroslava“ Češki prevod Marco Polovega „Millona“ moral znan biti, ki je pa še le omenjanega leta nastala.[4]) Rokopis je pisan na dvanajstih listih, a kakor je videti po napisih, imela je cela knjiga najmenj tri knjige, ker vse ostalo spada v 26., 27. in 28. poglavje tretje knjige. „Zelenogorski rokopis“ obseza samo daljšo epično pesen „Libušin soud“ in odlomek druge epične pesni. „Kraljedvorski rokopis“ ima v sebi več epičnih in liričnih pesní.

Vrednost obeh, tičoča se pesniškega duhá, starega jezika, starih običajev in zakonov, slavne prošlosti, se je spoznala takoj doma in na tujem. To dokazujejo najbolje premnogi prevodi, kajti kolikor mi znano, prevela sta se oba rokopisa po večkrat na vsa ostala narečja slovanska[5]), na Italijansko, Francosko, Angleško, na Nemško in Magjarsko. Kolike vrednosti sta omenjana rokopisa, kažejo pa tudi mnogoštevilni spisi raznih učenjakov, dokazujoči

---

[1]) Králové Dvůr.

[2]) Zelená Hora.

[3]) „Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache v. P. J. Šafařik und Fr. Palacky Prag 1840.“

[4]) Prof. J. pl. Kleinmayer „O starosti Kralj. rokop.“ v 22. in 23. štev. „Slov. Naroda“ 1877 l. po prof. Gebauerjevem spisi.

[5]) Na Slovensko prevel ja je uže l. 1856 izvrstno Fr. Levstik.

njiju pristnost ali neprístnost. Slavni slavist Dobrovsky razglasil je „Zelenogorski rokopis“ nepristnim uže zaradi čudne pošiljatve, „Kraljedvorski rokopis“ pa je imenoval „dragi ostanek“ Staročeški, „die Lieder voll Zartheit und Anmut“. Skôro mu je pritrdil Kopitar, imenoval pa tudi „Kraljedvorski rokopis“ neprístnim, kakoršnim ga cenijo še sedaj nekateri, največ Nemški učenjaki. Nu, Kopitarja zavrnil je precej Šafařik, a l. 1857. dvigneta se sè svojimi dokazi prof. Büdinger in prof. Feifalik, katere sta temeljito ovrgla in potlačila sosebno Jos. in Herm. Jireček. L. 1862. zbrala sta dokaze v posebni knjigi: „die Echtheit der Königinhofer Handschrift. Kritisch nachgewiesen von J. und H. Jireček. Prag 1862.“

Tam so navajani tudi vsi dotedanji znanstveni in polemični spisi stran (V—VII.) Med prvimi navajam le važnega fotografskega izdanja „Kraljedvorskega rokopisa“, kateremu je dodál Jar. Vrťatko opis, razsvitljajoč najmanje podrobnosti rokopisove. (Rukopis Kralodvorský. Vydání fotografícke. S úvodem vysvětlujícím popisem a opraveným čtením od Ant. Jaroslava Vrťatka. V Pragi 1862).

Akoprem pričkanju še sedaj ni konec in se razprave o rokopisih sosebno zadnji čas množé — katere in kakove, bodem koncem spisa skušal navajati — menim, da marsikateremu ustrežem, očrtajoč ob kratkem epohalno razpravo bratov Jirečkov. Napotila me je k temu vsebina knjige tem bolj, ker pretresuje rokopis od vseh strani in se vedno ozira na tradicijonalno literaturo vseh Slovanov, napravlja iz rezultatov trdne zakone ter jih potem primerja z oddelki „Kraljedvorskega rokopisa“. Razprava delí se v več oddelkov; najboljše, da se kolikor mogoče tudi mi držimo te razporedbe.

A.

I. O jezici rokopisovem. Nasprotniki trdijo: uže iz jezika lehko dokažemo, da je spis ponarejen, češ, ponarejalec je skrpal besede in oblike, ki niso Staročeške, ki so pa le dokaz neprístnosti rokopisove. Tako, pravijo, se je krvi, model itd. vedno in v vseh Staroslovanskih pismih čitalo in pelo dvozložno. Jirečka dokažeta o tistih primerah Büdingerjevih, da sta *r* in *l* časi rabila samoglasno, pa nič menjkrat soglasno, da je zatorej krví, model veljalo več potov za samo jeden zlog, kakor stojí v „Kraljedvorskem rokopisi“. Druga spodtika jim je bil v „Zaboji“ vêrz: „Zaboj brate, aj ti lev udati!“

Kateri starikav Slovan je neki leva poznal, právijo. Res, čudno! A stari Sasi so ga imeli celó na zastavah, Slovan pa, ki naj je prišel poznejše iz prelepe Indije, ki je bolj tržil z južnimi národi, ta, se vé, ga ni mogel poznati! Ko bi se pa nasprotniki malo bolj zanimali za Slovansko zgodovino in jezike Slovanske, našli bi Črnoboga Polabskih Slovanov v podobi leva

in šinilo bi jim v možjanc, da, če imajo Slovani besede: slon in veljblod, je pač tudi lev, kakor v vseh indo-evropskih jezicih, v Slovanih mogoč.

Kako stara je ravno omenjana pesen „Zaboj", kaže to, da večkrat omenjani kralj ni nihče drugi nego Karol Véliki. Češki jezik ima namreč navado, tuji zlog ar izpreminjati v ra: kakor se tudi pri nas izpreminja n. pr. brada iz barba i. m. e. Drugič se pa tudi posamezni spisi ne dadé inače razlagati, n. pr..

„Vsaki vero k vojvodu ima
Vsak uporno srce kralju" str. 32.

„kralj" tú nima še sedanjega pomena (rex, König), nego v tem vêrzi pomenja necega gotovega kralja in sicer mogočnega Frankovskega vladarja. Zgodovinski dokaz o tem pride na vrsto poznejše.

Takisto poznali so Staročehi „helm" ali kakor je Slovansko šlem, ako ne prej, gotovo pred 805. l., ker tedaj je prepovedal Karol Véliki uvažati Slovanom orožje.

Pri dokazih naslanjajočih se na jezik Staročeški, omenjati je še, da ime Jaroš, katero se čita v „Kraljedvorskem rokopisi," ne znamenuje druzega, nego Jaroslava sè Slivna, poznejše imenovanega „von Sternberg". Še sedaj je namreč navada v Čehih, narejati jednake pomanjšalne besede; tedaj pa je bila nekako potrebna. Češko viteštvo ni imelo nikacih posebnih priimkov, ampak ta rodbína je imela to (skôraj) stalno krstno imé, ona ono, katerim se je časih dodeval rojstveni kraj. Da se zatorej niso razne osobe jedne rodbine zamenjavale, trebalo je temu reči Jaroslav, drugemu Jaroš, ali, kjer so imeli Janeze, temu Hanuš, onemu Hašek, Jan itd. [1]) Poznejše tekar dodajali so si „von" ali „de" s kacim nemškim prezimkom.

Med drugimi dokazi tega oddelka zanimivo je slednjič vprašanje: je li mogoče iz besede Staročeske, kolikor je je bilo l. 1817 znane, sestaviti „Kraljedvorski rokopis"? Odgovor je: nikakor, ker se več oblik in fraz v njem more razlagati še le iz nekaterih, 40 let poznejše najdenih rokopisov, katerim ne oporeka nikdo pristnosti, katerih pa l. 1817 gotovo nikdo ni imel v roci.

II. Iz bajeslovja (mythologije). Kar se te tiče, je znano, kar pa nasprotniku Feifaliku ni bilo, da so stari Slovani častili prirodo in nje prikazni sploh. Mislili so si pač neko višje bitje, vzvišeno nad vsem in zapovedujoče vsemu, a razvitega malikovalstva niso imeli, kar nam poleg druzih potrjuje sosebno Prokop † l. 552 [2]) Niso zatorej imeli ni svojega Apollona, ni svojega Marta, temuč v revi in nadlogi pozivali so na pomoč svoje bogove in v veselji so se spominjali svojih bogov, vmikali pa se bésom. Če se zatorej imenujejo v „Kraljedvorskem rokopisi" le bogovi in ne jeden gotovi bog, je to le dokaz pristnosti rokopisove.

[1]) Jednake razmere poročali so nam dopisi iz zasedene Bosne. Pis.

[2]) To resnico izvaja izvrstno prof. dr. Gr. Krek v svoji knjigi: „Einleitung in die slav. Literaturgesch. I. 108, 113."

III. Sličnost rokopisova z drugim národnim slovstvom slovanskim je tudi zanimiv dokaz njegove pristnosti. Znano je, da so Slovani opevali od nekdaj svoje junake in opeva jih pred vsem še sedaj národ Srbski. Dalje je znano, da pojó epične pesni, to v Malorusih kakor v Srbohrvatih posebni ljudje, največ slepci in ne kateri si bodi priprost kmetovalec. Od todi je tudi razlagati, da so te pesni jednacega duhá, imajo tista epitheta pri samostalnikih, in so sploh mérjene po tistih pravilih, so nekako „umetéljno-národne".

Lirične pesne so prave „národne". Priprosti pevec si pač tudi misli in slika nekako podobo, ki mu vzbuja razna čuvstva, a postave, oblike v kojo naj bi te čute spravil, ne pozna. Jedini návod, kako naj poje, dala mu je priroda, nalik slavcu.

Epični pesniki so bili zategadelj od nekdaj izvedenejši v meri pesniški. Celó imena znamenitejših vemo. Znan je nam pevec Bojan, Simeona Bolgarskega sin, znan drugi Ruski Bojan, znan pevec Mitusa in dr. Da so imeli tudi Čehi takove pevce, o tem v petem oddelki! Od todi je zatorej razlagati, da vlada v Slovanskih národnih pripovedovalnih pesnih sicer tisti duh, da se pa vendar bolj razločujejo med sabo kot lirične. Ravno taka jednakost epičnih pesni v „Kraljedvorskem rokopisi" kaže prav njegovo originalnost, njegovo pristnost, kaže pa tudi, da ni utemeljeno dokazovanje, da bi bil vse pripovedovalne pesni v „Kraljedvorskem rokopisi" zložil jeden pevec, ravno tako, kakor bi ne bila utemeljena trditev, da so vse Srbske junaške pesni plod jednega duhá.

Lirične pesni „Kraljedvorskega rokopisa" so še sličnejše med sabo in sličnejše so drugim Slovanskim kot epične, ker duh Slovanski ohranil se je tisočletja skôraj tisti v vseh vejah naših, in ker so, kakor rečeno, prav iz ljudstva kakor so si bratje jednaki, a se vendar razločujejo drug od druzega, prav tako so pesni „Kraljedvorskega rokopisa" jednake inim Slovanskim národnim, vendar pa kažejo neke posebnosti, upotrebljajoč časih druga epitheta itd. Prvo in drugo mora le vsacemu resnico razjasniti, da je „Kraljedvorski rokopis" originalen in ne ponarejen po kacih drugih „Slov. pesnih".

Spodtikali so se na pesni „Beneš Germanov", češ, da se v národnih pesnih ne spominja nikdar národnost sovražnikova, nego, da se le sovraži neprijatelj, ker nam želí in hoče slabo. To je v principi pač res, a takisto resnično je, da se je Čehu moral pristuditi ves rod, ki ga ni le izpodjedal pri trgovini v domači deželi, temuč ga celó za Otakarja II. prognal iz obdelanih zemljišč, tako, da je bil vojvoda Braniborski nekoč zapovedal, naj se pod smrtno kaznijo vrnejo vsi iz Češke.

Da je pa národni pesnik v resnici objektiven, priča ker so mu rodni bratje Poljaci ravno tako „vragi naših zemelj", če ga nadlegujejo, kakor Nemci.

Kakor je spodletelo vse trdenje, da mora biti „Kraljedvorski rokopis“ ponarejen, ker veje v njem sploh takov duh, kakor v Slov. národnih pesnih, ravno tako se je slabo oponeslo primerjanje gotovih drugih Slov. pesní z jednacimi v rokopisi (n. pr. „Rože in kitice“). Národne Slovanske pesni bile so tedaj, ko so rokopis našli, skôraj nepoznane, ker izdajale so se do štiri desetletja poznejše.

Tudi neka laž Slovanskih pesnikov bôla je nasprotnike, Feifalik se namreč čudom čudi, kako more debeloročno, neučeno dekle rêči:

„Ko bi pérce imela,
Pisala bi listek“. (Škerjanec.)

Nu, ko bi g. Feifalik čital v Vukovih pesnih tolikrat ponavljajoči se „knjigu piše“, akoprem je malokateri onih, o katerih se to trdi, znal podpisati le svoje ime, ako bi čul Srbkinjo peti: „Pak da pišem tri godine dana, nebi svoja izpisala jada“, ako bi čul še več jednacih izrekov, n. pr. v Koritkovih „Pesmih Kranjskega národa“ I. str. 37., v Kuhačevih „Jugoslov. národnih pjesmah“ I., 177, to bi proglasil Slovanske národne pesnike za največje lažnivce. Mi pa jih v jednacih slučajih lehko izgovarjamo z dobro vestjo, da je to Slovanska „licentia poetica“.

Dalje imenujejo sentimentaliteto v „Kraljedvorskem rokopisi“ „nervenangreifend“. Če bi to resnično bilo, bi Vukove in druge národne pesni morale „kot nevarne“ gotovo biti prepovedane.

Slavni Nemški pesnik Fried. Bodenstedt pa o tem vse inače sodi: „der slavische Volkscharakter ist ein vorwiegend weiblicher, zartbesaiteter, leicht erregbarer und empfänglicher. Der Beweis dafür ist in allen slavischen Liedern zu finden, selbst bei solchen Stämmen, welche, wie die Serben und Kosaken, seit Jahrhunderten ein kriegerisches Leben geführt haben“.

„Man muss diese nationalen Eigentümlichkeiten wol in's Auge fassen, um die slavischen Volkslieder richtig zu würdigen und zu verstehen“.

IV. Stihotvorstvo Slovansko. Ako hočemo svoje národne pesni prav razumeti, treba je pomisliti, da niso nastale po naumljenem metri, temuč pesniku je zvenela pač v glavi čuvstvu primerna melodija ter pojé jo, dodaval je primerne besede, a tako gladko, da ga v petji niso čisto nič motile, t. j., da je stvoril vendar le metrum, ne umetnega temuč priprostega, na posluh. In kakor so v nevezanem govori Češkem posebnosti, razločevati se mora tudi mera v pesnih, sosebno od Nemške.

Čehu ne veljá, kakor se je v naših Slovanskih umeteljnih pesnih uvedlo, da je vsaka naglašena slovka tudi dolga, le časih sta naglas in dolžína na jednem, t. j. prvem zlogi, navadno pa so tudi drugi nenaglašeni zlogi dolgi. Tako je v grščini in latinščini, med druzimi Slovanskimi narečji v srbščini in nekoliko v

maloruščini ter opaža se tudi v Slovenskih národnih pesnih, česar se je Vodník držati skušal. Dobrovskyga prizadevanja, uvêsti Čehom naglaševalno (qualitativno) mero, spodletela so in preobladala je mera po dolgosti slóvek (quantitativna), kakoršna je v vseh Čeških národnih pesnih.

Kvantitativno je merjen tudi „Kraljedvorski rokopis“, in če je videti mera po nekaterih mestih nepravilna, je to le premotljivo in na videz, kajti gotovo je takrat v vêrzi misliti si neko elizijo ali sinecezo, ki so zopet v Čeških národnih pesnih kaj navadne.

Takisto nam je opustiti misel, da je mera v „Kraljedvorskem rokopisi“ kakor národna Nemška zmes povdarov in padov, t. j., gotovo število povdarov, a padov kolikor koli. Kakor smo dejali, služi „Kraljedvorskemu rokopisu“ in národnim pesnim elizija, katere bi pač nikdar ne bilo treba, če je padov na prosto voljo. Zatorej mera v Čeških pesnih je bila in ostane merjena po teškoči zlogov (quantitativno).

Stihotvorstvo Slovansko ima še nekatere posebnosti. Vêrzi imajo biti razumljivi vsak zase, t. j., vsak vêrz nam ima kazati nekako celoto, da nam je na njega konci moči z glasom malo postati, in da je vendar skupna misel razumljiva.

Druga posebnost Slovanskega národnega stiha je razdelilka, (diareza, Einschnitt), ki razdeluje stihove od samozložnih, dalje v dva dela in pada vselej za ravnim številom slóvek, nikdar pa sredi besede. Ločiti jih je zatorej od odmora (cezure).

V Srbskih národnih pesnih pada razdelilka redno za četrtim zlogom, če je stih osmo- ali desetozložen. V dvanajstostopnih stihih je vselej za šesto stopico.

N. pr. iz Hrvatsko-srbskega; „Podiže se ‖ Črnojević Ivo.“
ali: „Moji rani ‖ vinogradi,“
„I radjeni ‖ i gradjeni.“

iz Slovenskega: „Stojí, stojí ‖ tam lipica.“
ali: „Se kralj Mat'jaž ‖ oženil je,
Z Alenčico ‖ zaročil se.“

Deseterec: „Vino pije ‖ Kraljeviću Marko.“
„Breda vstane ‖ ko se dan zazori.“

Dvanajsterec: „Ruža jesam ruža ‖ dokle nimam muža.“

Ravno tako se vidi lehko na „Kraljedvorskem rokopisi“ razumljivost vsacega vêrza posebe in posebnost razdelilke, samo, da je zadnja tú nekoliko slobodnejša, kakor je tudi v Ruskih národnih pesnih.

N. pr. „Poslušajte ‖ stari mladi,
O skušanji ‖ v hudih bojih!“

(Ljudiša in Ljubov.)

ali: „Stojte, ino ves svoj ‖ um zbirajte,
Stojte, čudo bo vam ‖ poslušati!“

(Jaroslav).

Tú nas zatorej priganja nov dokaz, vzet iz prispodabljanja Slovenskih pesnî, ki so bile l. 1817 še neznane, da priznajmo pristnost rokopisovo.

Oblika nam zopet kaže — sosebno tú nepretrgano pripovedovanje, tam razdeljeno v kitice — da so se nekatere pesni „Kraljedvorskega rokopisa“ ravno tako narekale (Češko: pievati, rezitiren), kakor se še sedaj Srbske in Hrvatske, druge pa, namreč lirične, popevale (Staročeško: zpievale, singen). A ravno to jednakost sè Srbskim stihotvorstvom hoteli so v slabo tolmačiti, v dokaz nepristnosti. Kopitarju se je jednakost mere v „Jaroslavi“ in „Ljubušini sodbi“ sè Srbskim desetercem kaj čudna videla. Sedaj pa, ko so zbrane národne pesni vseh Slovanskih rodov, kažejo se nam povsodi jednaki stihi in v obilici tudi v narodni poeziji Češki, ni bilo zatorej treba posnemati Srbskih pesnî, ki so l. 1817 bile lé zeló slabo znane. Nekako nepravilno se nam zdí „Zaboj“ sestavljen; a pretresajočim natančnejše, opaziti nam je, da sta beseda in stih različnim burnim situvacijam jako primérna, in da prav vidimo, kako je pesnik, vžgan svetim ognjem, popisal z bujnimi barvami one dogodke. „Zaboju“ sta primerjati „Čestmir“ in „Jelen“. Šafařik je prispodabljal to pripovedovanje z onim Semitskih národov, nu, v Ruskih „dumyh“ nahaja se mnogo (podobnih) bratov.

Nasprotniki so tudi očitali, da v rokopisi ni niti alliteracij, niti assonanc, kar bi vendar v Slovanskih národnih pesnih imelo biti. Jirečka sta dokazala, da ima rokopis toliko alliteracij in assonanc, kakor morda nijeden drug Slovansk spomeník stare dôbe.

Levstik je v svojem mojsterskem prevodi obe prav vestno pridržal:

„*P*roti njima *p*lamen *p*ravoskazen
In pod njima svetočudna voda.“

(Libušin sod.)

ali: „Bilo kl*a*nje, bilo je mah*a*nje
Žalov*a*nje ino radov*a*nje.“

(Jaroslav.)

Tacih primer je polno v vsih stihih, ter ravno zaradi teh glâsnih vjemanj je jezik tako lep.

Navadno nahajati se v jednem, v dveh, treh, malokrat v več zaporednih stihih dve, namreč najmanj dve sličnì črki. Večkrat je alliteracija dvojna in assonanca jo izpremlja; zadnja stoji tudi sama.

Sosebno alliterujejo pridevniki sè svojimi samostalniki, n. pr. s *tvrdga sedla* itd.

Slovansko stihotvorstvo ima še druge posebnosti:

1.) Ponavlja se ista beseda, da je izrek toliko tehtovitejši: v šir in v šir, bliže bliž.

2.) Pristavlja se prosti besedi ponavljanje s končnico kakor nekak komparativ: duša, dušica; dobec, dob.

3). Samostalnik in pridevnik sta iste korenine; silna sila; kruta krutost.

4). Stavek razdeluje se opetovanjem jedne besede: In mine dan prvi in mine dan drugi. Ah vi lesi, temni lesi, Miletinski lesi! Priletela družna lastovica, Priletela od Otave krive.

5). Opetovanje predloga pred samostalnikom:

„Pa odnesel *v* grad jo
Ah *u* grad, *u* trdi."

(Zbigonj).

6.) Sosebno se rad opetuje isti samostalnik v nepravem razmerji: od moža k možu; kij nad kij; gore z gorami.

7.) Skleneta se dva ali več vêrzov tako, da se ponavlja jedna ali več besed prvega vêrza v drugem:

„Aj Veltava, kaj kališ si vodo,
Kaj kališ si vodo srebropeno".

To zato, da ima vsak vêrz popolno misel.

8.) Ponavlja se jeden ali več stihov v poznamenovanje posameznih delov dejanja: Knez pokaže itd. v Ljudiši in Ljubovi.

9.) Parallelismi, da se slična ali skupna dejanja, ali iste reči tičóči se govori dajó na jednaki način, n. pr. v „Čestmiri in Vlaslavi" stih 1—3 in 4—6.

Vse te posebnosti so do mala v „Roži":

„Ah ti *roža*, krasna *roža*!
Kaj si *rano razcvela*?
Razcvetena *zmrznila*?
Zmrznjena pa *zvenila*?
Zvenjena se *osula*?"

Vidi se, da je tú uže nekoliko rima zastopana. Stihi so osmerci, kakor tudi v prvih Ceških umeteljnih pesnih, n. pr. v „Alexandri," ki je ves riman, kar kaže, da so osmerci sosebno prijali rimi. Vendar, iz tega ni posnemati, da bi po uvedeni rimi v 12. veki in še prej, se bili pristudili stihi deseterci, saj vendar še sedaj živé v národi Hrvatsko-srbskem, akoprem je rabil večini umeteljnih pesnikov rimani osmerec, n. pr Gundulića, Palmotića in dr.

V. Iz literarne povesti. Kakor se nahajajo na Srbskem še sedaj pevci slepci, pa tudi inteligentnejši možje, kar je sicer jednako tudi na Ruskem, tako vemo tudi gotova imena starih pesnikov Čeških. Vladislav I. (l. 1125) podaril je pevcu Dobrati malo posestvo; drugi bil je Kojata in za njim imenuje se jih še več. Iz Cosmasa, pišočega (l 1045—1125) v latinskih vêrzih kroniko Češko, videti je, kako je porabljal stare paganske pravljice in pesni. Pri Dalimili (l. 1282—1314 pišočem), vidi se tudi na raznih mestih, da je gotovo porabljal jednake spise.

Feifalik se čudom čudi sv. pisemskim besedam v „Jaroslavi“: „Vstani gospod! vstani!“ A v 12. veki bil je psalter uže dvakrat preveden, ni se zategadelj čuditi vêrzom iz Davidovih prošenj vzetim.

Sicer so bili Čehi, hodeči v Bologno in na druga Italijanska vseučilišča, seznanili se z Romansko poezijo, in „Alexander“, posnet po Walterji Chatillonskem, je prvi sad teh učenj. Beseda v njem kakor v drugih tedanjih umotvorih, je tako gladka in dobra, da si zatorej imamo misliti uže izobraženo národno poezijo Češko, ker sicer bi bil: filius ante patrem.

Takisto je ničnа trditev, da bi se v 13. veki nikdo ne bi bil več brigal za vsebino in obliko teh pesní, „um solches Zeug, welches ihm hätte barbarisch dünken müssen“, pravi Feifalik. Še le v 14. veki jelo je Nemško trubadursko petje izpodrivati tedanje čisto na národnih pesnih vtemeljeno umételjno slovstvo, in še tedaj le po malem. Gotovo je, da je Otakar II. pal le zaradi prevelike ljubezni do Nemcev ter Dalimil, tedanji kronist, kaže se Nemcem največjega neprijatelja. Če takov gnjev na Nemce v viteštvi, kakov še v stiskanem ljudstvi! Sicer pa vidimo lehko vstrpnost Slovansko pri Malorusih, katerih plemstvo se je čisto popólščilo, a národ misli, govorí in poje le še po svoje.

Posebe so še napadali „Ljudišo in Ljubova“, češ, da Čehi takrat turnira še poznali niso in da v tej pesni tudi ni prav opisan. Rečeno bodi, da turnir ali „klanie“, kakor so ga Čehi zvali, gotovo ni prav naslikano, ker pesnik nam je le pokazal Staroslovansko „sedanie“ (Hrvatsko ali Srbsko: sjedati se), t. j., borenje dveh jezdecev in ne različno od tega „klanie“.

VI. Dokazi iz povesti (zgodovinski). Kar se tiče zgodovinskih dokazov, so zopet tako razvidni, neomajni, da se jim je le čuditi. Nam ni mogoče pretresavati vseh na dolgo in široko; posnemimo le nekatere karakteristične straní.

Omenjati je g. Büdingerju in njegovi trditvi, da tudi stari Čehi pač niso bili takovi orjaci, da bi bili vlačili s križarsko vojno petnajst lehti širok in kdo zná koliko visok, zvoncu podoben boben, kakor pripoveduje on, češ, da drugačnih bobnov tedaj še

poznali niso. Ampak uže l. 1158 imel je Vladislav v Italiji pohlevno „Tursko muziko“, in ne samo to, negó tudi rogóve, kar nam sicer uže Nestor in drugi o Rusih pripovedujejo. Nasprotni dokaz si je zatorej sam odbobnal z onim ogromnim bobnom in lehko ostane v „Ljudiši in Ljubovi“: „Vstane ropot tromb in kotlov.“

O Beneši, ki Nemce tako bôde, bilo bi le opomniti, da je prilomast Sasov staviti v l. 1203., ko so venčali v kralja Otakarja I.

„Jaroslava“ opravičuje popolno še le l. 1842 izdana „Volynska kronika“.

O boji, opevanem v „Zaboji“, o katerem nasprotniki niso ničesar našli ni v Cosmovi, ni v Hajekovi kroniki, o tem boji vemo, da je bil l. 805 ali 806 in sicer, kjer se stečejo Veltava, Laba in Ogra (Eger). Zopet dokaz, da „Kral“ v tej pesni ni drugi, nego prav Karol Véliki.

Sedaj k osodepolnemu Kralje — ali bolje Kraljičinemu — ker Češko: „Králové Dvůr“ — dvoru! V 12. veki imenoval se je „curtis Chvojno“ in bil je grad Ceških knezov. L. 1307 prešel je v last kraljičino in odtod ime mu. Pesni spominjajo se večkrat njegove okolice, n. pr. Miletinskih lesov v bližini.

Hanka je našel rokopis v „sklepi“ t. j., v dolnjem obokanem deli cerkvenega zvoníka, v katerih so se hranjevale od nekda dragocene reči pred ognjem. Sicer je Hanka takrat našel tudi star psalter na pergamenti in rokopis astronomske vsebine.

VII. Paleografske dvome zavrača najbolje uže omenjano fotografsko izdanje. Tudi kemiki so se izrekli za starost črnila. Res je, da je Hanka nekatere črke počrnil, a le malo, in takove, ki so le bledé, a sicer gotove bile, ter tako, da je videti poznejšo pisavo.

VIII. Slednjič bi bila ponareditev l. 1817 nemogoča: 1.) ker so se našli, kakor uže omenjano, še le poznejše spomínki, iz katerih so se razložile vse oblike rokopisove; in 2) ker Češka ni tedaj niti moža imela, da bi izustil tako lepe in tako čvrsto izražene misli, kakoršne so v „Kraljedvorskem rokopisi“, tudi ko bi jih v Novočeščini hotel.

Ad 1.) Dobrovsky, zvezda jezikoslovna, v l. 1818 izdani knjigi „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur“ ni vedel in ni mogel prav razločiti starih listin pred l. 1310 in po njem. Še le iz poznejše najdenega gradiva, bilo je mogoče sestaviti trdna pravila Staročeščini. Popolno vse oblike, sosebno local moških in srednjih samostalnikov, končujočih se na *a*, local na *i*, razložila sta še le Erben pa Boček. Šafařik ga je l. 1845 poznal samo v „Kraljedvorskem rokopisi“, pa v necem malem evangeliji sv. Ivana, povsodi sicer bil je znan le „ju“.

Tudi vseh abced — do Husa jih je devet — Dobrovsky ni mogel razločevati. Omenjati je, da so najstarejše imele „g“ mesto sedanjega „h“, pisalo se je zategadelj kakor pri nas *gora* in ne *hora*; *h* je značil to kar sedanji *ch*. „Kraljedvorski rokopis“ nima več te starejše pisave, ker opustila se je sredi 13. veka. Če so l. 1817 tako poznali Staročeške pravopise, kdo naj bi bil spisal cel „Kraljedvorski rokopis“? Tem dokazom iz ortografije dodaje se lehko drugi iz fraseologije rokopisove, ki se more razlagati tudi le iz poznejše najdenih spominkov.

Ad 2.) Dobrovsky uvidel je še le konec svojega življenja, da Češčine ne bode moč zatreti. Šafařik pravi l. 1840 v knjigi „Die ältesten Denkmäler itd.“: „Wohlan! wir sind gefasst und erwarten ihn (nam. ponarejevalca); — er komme und legitimire sich. — Dann, aber auch nur dann — erit nobis magnus Apollo.“

Sumničili so Hanko in Slobodo, a prvi in drugi pokazala sta sè svojimi deli, kolik razloček je med njima in „Kraljedvorskim rokopisom“. Rokopis sam čitala sta na več mestih pogrešno in vendar jih zopet sumniči Šembera, o čemer poznejše. Za Češke národne pesni se ni brigal nikdo, Maloruskih uže celó ni nobeden nabiral. Sicer je Hanka prisegel, da je rokopis res našel, in zemlj. knjigovodja St'oviček spominjal se je, da je videl rokopis kot 15leten deček tam, kjer so ga poznejše našli.

Za pristnost „Zelenogorskega rokopisa“ dadé se navajati tisti razlogi. Da je bil prej tudi v „sklepi“ — ker ti so bili po vseh starih gradovih — na Zeleni gori, imamo važno pričo dekana P. Jos. Zémana. Jac. Grimm, glava Nemških filologov in starinarjev, piše Palackemu: „Als mir das Facsimile von Libussa in die Augen fiel, waren alle Zweifel gehoben, so etwas muss echt, kann nicht gefälscht sein.“

To so tehtnejši dokazi za pristnost „Kraljedvorskega in Zelenogorskega rokopisa“; v drugem oddelki očrtal bodem novejše napore, proglasiti jih nepristnima.

B.

Po razpravi bratov Jirečkov ni se upal dolgo nobeden nasprotnik vtrditi svojih dvomljivih mislî s kacimi novimi dokazi. Pač se je ta ali drugi nepovoljno izrazil o rokopisih, ali vsaj ne povoljno zánj, toda podpiral ni svojega trdenja nobeden, dôkler se ni stari gardist obeh rokopisov prof. Šembera spremenil v hudega nasprotnika svojih prejšnjih várovancev.

L. 1878 namreč izdal je omenjeni profesor četrtič knjigo „Dějiny a literatury české“ in tedaj prvič dvomil, a vendar samo o rokopisi „Zelenogorskem“. Proti Šemberinemu izreku vprli so se Češki učenjaki in vsi Češki listi. Sosebno ga je prijel J. Jireček v „Světozori“ ,in drugod, ter V. Brandl v „Moravska Orlice“. Šembera je pošiljal odgovore in poprave Češkim novinam, a nijedne jih niso natisnile — národni čut bil je pač žaljen. Stari mož se razjadi in izda knjigo „Libušin soud domněla nejstarši památka řeči české jest podvržen též (kakor tudi) zlomek evangelium sv. Jana. Čehož důkazy podává Alois Vojtěch Šembera, prof. řeči a literatury české na universitě videnské. Se dvěma světlotisky. Ve Vídni 1879 — 8°. 146.“

Večji del spisa, sosebno uvod in konec, namerjen je prav na Češke novine ter nasprotnike njegove nove trditve, češ, da so ga žalili, ter osramótili pred svetom. Zato je pač mož v prvi jezi zbral vsa kedaj izrečena dokazila proti rokopisu, dodal nekaj svojih in jih v pikri besedi dal med svet. Videti pa je, da v tej naglici niso vsi razlogi trezno premišljeni in marsikatera trditva spreobrne se v hipotezo, ki je dosta negotovejša, nego bi bila ona o pristnosti „Zelenogorskega rokopisa“, ako bi tudi nič dokazov ne govorilo zánj. Da se tvarina ne nakupiči omenjam samo važnejše strani.

Na 15. strani omenjane knjige pripoveduje prof. Šembera, da sta ga do sumnje dovela dva spisa. Oni A. Patere, kustosa Češkega muzeja, dokazujóč, da je v „Mater Verborum“, hranjeni v muzeji od l. 1818 med 1190 glosami 850 ponarejenih in Maloruski spis Lvovskega kanonika A. Petruševiča „O podložnoj Zelenogorskoj českoj rukopisi t. j. Sudě Ljubuši“, ki je prihajal februara meseca 1878 v novinah „Slovo“.

Čudno pač, da starega poznavatelja niso pregovorili uže prejšnji jednaki dokazi, ter da se je še le sedaj izrekel proti rokopisu, braneč ga leta in leta z besedo in pismom!

Sploh ni videti pri dokazih tistega potrebnega sklada in pregleda, da bi nas silili pripoznati jih; na tak način bi se izpeljavala lehko vsaka knjiga iz koje si bodi popreje izišle, in če bi tudi obdelavali čisto različne stroke.

V posebnem poglavji dokazuje, da je „Libušin soud“ zložil Jos. Linda, V. Hanka pa da ga je prevel na Staročesko. Dokaz jemlje iz vsebine, ker je neki slična Lindinemu romanu „Zaře nad pohanstvem“, izišlem jeden mesec pred „Soudom“, nekaj pa iz jezika in fraz, ki se nahajajo tudi v omenjanem romani in drugih Lindinih spisih. Prepustiti je učenjakom na glasi, je-li so ti dokazi dovolj trdni; mislimo pa, da jih je dokaj odpalo, odkar je Šembera napredoval na poti, katerega je nastopil. Velik del dokazov opira namreč tudi na „Kraljičinodvorski

rokopis" veleč, da je „Libušin soud" slabo po njem ponarejen, ker prvega ponarejalec ni razumel; na strani 75. hvali Dobrovskega, da je precej spoznal „Kraljedvorski rokopis" pristnim, sam ga imenuje n. pr. v opombi 1) na strani 107 „ryzé památky" — a ni še minulo leto, ko odgovarja v novi brošuri, izdani tega leta na Dunaji „Kdo sepsal Kralodvorský rukopis roku 1817?" ko odgovarja, da je epični del „Kraljedvorski rokopis" zložil V. A. Svoboda, lirični pa V. Hanka. V uvodi pripoveduje, kako je bil zaslepljen z avtoriteto rokopisovo, pa meseca avgusta l. 1879 se mu je zasvetilo, ko je bil zopet prečital Hankin list dné 17. septembra l. 1817, v katerem navdušeno naznanja Dobrovskemu, da je našel rokopis in ga ob jednem površno opiše. Šemberi se nemogoče vidi, da bi bil mogel Hanka v jednem dnevi — 16. sept. je namreč še le rokopis našel — vsebino toliko pregledati, kakor jo Dobrovskemu popisuje. V tem, ko je prej mislil, da so nekateri pogreški jezikovi in pisni pripisovati naumljenemu pesniku Zaviši z Falkensteina v 13. veki, dokazuje sedaj, da le omenjena prava falsifikatorja nista jezika poznala.

Kakor pri „Libušinem sodi", tako tudi tú poskuša spise omenjanih dveh pisateljev primerjati s „Kraljedvorskim rokopisom". Sosebno mu ugaja Svobodina „oda na mir Evrope", ali tú se mu je uže odgovorilo v 29. in 30. št. letošnjega „Světozora", da je ona „oda" tiskana l. 1815, zatorej pred rokopisom, vsa druga, kakor drugi natis l. 1820, katerega navaja on. Večjega, skupnega odgovora še ni, vendar prof. Jagić, sicer neprijatelj pristnosti rokopisove, pravi glede na odgovor „Světozorov," v svojem „Archiv" V. str. 174—176: „Da muss ich also dem Herrn Šembera den Vorwurf einer nicht hinreichenden Vorsicht machen; dieser Mangel an Vorsicht hat sich schon bei Verdächtigung des Mastičkař (mazač, Quaksalber, spis iz 13. veka, kar je sos. neovrgljivo dokazal Gebauer) geradezu zum Mangel an Kritik gesteigert . . . es geht aber dem ehrenwerthen Literaturhistoriker die eigentliche philologische Akribie gänzlich ab." Hanuš, prof. slavistike v Pragi, obeta večji odgovor; gotovo bode v tem smisli, kakor je pisal l. 1867 v svoji knjigi „Das Schriftwesen der böhmischslavischen Stämme": „povsem nemogoče je, da bi v naši dôbi kdo ponaredil tak spis, tem menj bi bil mogel to učiniti pred 50 leti. Naj postavijo akademije na sveti kolikor večjo ceno na zloženje podobne basni („Zelenogorske"), a nobeden je ne dobi. Beati Bohemi possidentes."

Do te stopinje je pravda napredovala; zadovoljen sem, ako č. čitatelji na podlogi tega očrta lehko razumejo gotovo ne še končan rezultat; še bolj pa bi me radostilo, ako bi kdo globoče preiskal dvomljiva vprašanja teh prezanimivih rokopisov.

Naj zaradi spisov o tej stvari omenjam po Šemberi še učenjake 1.) nasprotne „Libušinemu sodu". Jezikoslovci:

Dobrovsky, Kopitar, Miklošič, Petruševič, Lamansky; paleografi: Pertz, Wattenbach, Sickl; historiki: Makušev, Perwolf, Tomašek, Ziegl. 2) zoper „Kraljedvorski rokopis: Kopitar, Miklošič[1]), Petruševič, Lamansky, Vašek; Wattenbach, Birk; Feifalik, Kraszewski, Mickiewicz.

---

[1]) V svojih spisih ali predavanjih se Miklošič ni nikoli izrazil o rokopisih; nu, dosta, da se ni! Šembera pa piše o „Libušinem sodi“ l. 1879: . . . „a že mu (Jirečku) musim žretedlne povědati, že mi prof. Miklošić ve všem, co jsem napsal v Dodavcich ke svym Dějinám literatury staročeské proti Libušinu Soudu dava za pravdu“. . . Prof. Krek pa je v svoji „Einleitung“ odločno za rokopisa.

Običaji slovanski.

Spisuje Fr. Hubad.

Božič pri Srbih.[1]

Pred božičem postijo se Srbi trdo, (tako zahteva cerkev pravoslavna) navadno od 15. novembra naprej. Dan pred začetkom posta (14. nov.) imenujejo ‚poklade'. Kakor pri Slovencih na pustni večer, zbira se ta dan vsa družina, pije in jé vsega dobrega kolikor je je volja, in se pripravlja s tem na post, kajti od poklad do božiča ne sme jesti nikdo mastnih jedi.

Dan pred božičem imenujejo ‚badnji' dan.

Tedaj se počenjajo pravi verski in domači obredni običaji, katerih se je ohranilo toliko med národom od najstarejših časov do današnjega dné, kateri pa proslavljajo življenje ljudstev in ga obdajajo s čudovito miloto. Uže zjutraj na vse zgodaj znosijo stole, nože, igle itd. pod streho, kjer ostanejo do prvega božičnega dné; prvi stol prinesó drug dan za ‚položajnika' zopet v izbo. V tem ko spravlja družina ropotijo, odide domačin s pomagačem po ‚badnjak'[2], hrastovo klado, katero devajo zvečer v ogenj. Mnogi sekajo ga uže pred solnčnim vzhodom. Ko prideta pred drevo, prekrižata se, domačin ga pospè žitom in pravi: ‚Dobro jut' i čestit ti badnji dan!' Navadno sečeta samo od jedne stran., ko je dosta odsekan, udari jeden s sekiro samo jedenkrat na drugo stran, da pade proti vzhodu. Če zadržuje padajoči badnjak drugo drevó, naznanja to zlo srečo za vse leto. Prvo tresko hranijo po nekaterih krajih, devajo jo pod mlečno posodo, da se dela smetana tako debela, kakor je treska. Na to razsečeta drevó na štiri dele in jih spravita domú; v Hercegovini jih

[1]) Primeri: Vuk „Rječnik", s. v., — „Običaji" str. 30. itd. Miličević, „Život Srba seljaka", — „Glasnik," XXXVII. str. 22. — „Globus," Band XXX. št. 4. in 5. Pis.

[2]) Badnjak rabi tudi Bolgarom, Hrvatom in po nekaterih krajih celó Slovencem. Pis.

vozijo z osmimi voli. Doma prislonita klade k steni, gospodinja pa zlomi nad njimi prvi hleb pogače. Vrh badnjakov rabi jim namesto ‚vatralja' (Feuerschaufel), kateri so spravili pod streho, dôkler ne pride ‚polažajnik' v hišo. Tedaj prinesó pravi ‚vatralj' izpod strehe, na začasni pa priveže gospodinja povesmo prediva in ga vrže na streho.

Tisti dan zakoljejo ‚pečenico' t. j. prešiča, reveži tudi ovco, da jo spekó celo. Prvo kapljo krvi hrani gospodinja in jo zapeče v pogačo, da rabi zoper grižo. Jabolko ali hruška, pečena v pečenici varuje tudi zoper bolezni v trebuhi.

Zvečer prinese domačin badnjake v hišo. Stopivši črez prag pravi: ‚Dobar veče i čestit vam badnji dan!' Kak mož mu odgovarja: ‚Dao ti Bog dobro sretnji i čestiti', ter ga posiplje žitom, med katerim je ležala prva treska badnjaka. V Risni kitijo badnjake z lavoriko, v Crmnici nazdravlja jim domačin, kateri jih prinese na ognjišče, z vinom, nekaj popije ga sam, z drugim pa napojí badnjake (t. j. polije jih).

Polože jih pa tako na ogenj, da molí debeli konec črezenj; če se poljubijo ovčarji nad njimi, ljubijo ovce svoja jagnjeta. V pokrajini Gruša (v Srbiji) pomažejo jih po konci z medom, kateri obližejo na to otroci, da tudi ovce ližejo jagnjeta. Goreče badnjake opazujejo dobro; kdor vidi prvi, da je pregorel kateri, dobí dar. Odgoreli debeli konec ne sme pasti na tla, ujeti ga morajo z rokami; po nekaterih krajih mora natekniti celo rokovice oni, ki ga hoče prestreči. Gorečega nosijo po Vuki okolo bučeljnjaka, pogasivši ga pa denejo h kaci slivi ali k jábolku.

Ta dan pekó raznih pogač. Da bi pospeševale plodorodje, dadé jim razne oblike: vola s plugom, bučeljni panj, kokoš, ovce itd. Poleg tega pletó za moške ‚kijake', za ženske pa ‚pletenice'. V rešćetih hranijo spečene pogače in naspó k njim žitnega semena.

Kadar uže goré badnjaci, prinese tisti, ki je prinesel badnjake na ognjišče, snop slame. Tega pozdravljajo ravno tako, kakor tedaj, ko donaša badnjake. Snop je zvezan z vrvíco. Ali te ne smejo odvezati, ampak pulijo slamo iz snopa in jo potresajo po vsi hiši. Kaka starka hodi na to po razstlani slami po sôbi in kliče kakor koklja: ‚kvo! kvo! kvo!' otroci se je pa držé za obleko in kličejo kakor píščeta: ‚piju! piju! piju!' To naredi, dą je prihodnje leto mnogo pišćáncev. Po slami vržejo v nekaterih krajih nekaj orehov. Na to molijo. Najstarejši, navadno domačin, prilepi voščeno svečo na iztočno steno, okolo njega se zbere vsa družina, molčé posluša resno molitev, katero moli starec namesto duhovnika. Po molitvi vtakne svečo v vrečo polno ječmena, da gorí vso noč. Dôkler pa gorí sveča na steni, gledajo praznoverni ljudje na senco; kdor je níma, umre drugo leto.

Večerja je uže pripravljena. Zgoraj za mizo sedí domačin, poleg njega moški po starosti, potem ženske. Predno posedejo, poljubi

vsak roko domačinu, le žena njegova (gospodinja) tega ne stori. Miza je lepo pogrnena, jedí so boljše, nego navadno, kajti jutri bode praznik in trdemu postu je konec. Miza ostane pogrnena vso noč, žlice denejo po starosti na krožnik, in čegaver žlica drugo jutro ne leži več na mesti, kamor jo je bil položil sinoči, umre še to leto. Drugi pa gledajo ta večer v skledo polno raztopljenega špeha; kdor ne vidi glave na sebi, umrje skôro.

To noč spavajo vsi v jedni sôbi, kakor je navada tudi po Slovenskem; pri badnjaki ostaja le jeden, da kuri vso noč.

Po Starem Vlahi nosijo ovčarji ta dan vedno kamenček v ustih, to varuje črede volka; če bi se hotela bližati ta zverina, okamenel bi jej gobec.

Ta dan ne smejo izposojati ničesar iz hiše. Če je vreme motno, bode prihodnje leto rodovito. ‚Badnjaci' imajo po vztočnih delih Srbije svoja imena. Največji zôvejo: ‚badnjak', drugi: ‚badnjaćica', (ženo ‚badnjakovo'), najmanjši pa ‚dete'. Drugod jih imenujejo nekateri: Jožef, Marija, Jezus.

Božič.

Zjutraj na vse zgodaj pokajo puške od vseh strani, da naznanjajo veseli praznik. Dečki hité po vode na čist, dober, zdrav studenec, seboj nesejo žita, pozdravijo vodo: ‚Dobro jutro, sretan sveti božič', vržejo nekoliko žita v studenec, napolnijo svojo posodo in hité domú. Ta voda ima posebno moč; ž njo se umivajo, da bi ostali vedno zdravi. Najmlajša svekrva daje omitim čistega perila. Omazano hranijo pod streho, da bi ne bilo umazanosti v sôbi vse leto.

Starejši se pripravijo na to v cerkev, mnogokrat kaj daleč; gospodinja, (v prejšnjih časih je delal to domačin sam,) pa umesi z vodo prineseno zjutraj ‚česnico' iz pšenične moke. Po Vuki zapekali so prej vánjo srebrn ali zlat novec; kdor ga je našel v svojem kosi, smel se je nadejati sreče v prihodnjem leti. Sedaj pa zapeče domačica lesene podobe ovâc, konj, bučel itd. Ko lomijo česnico dobí vsak svoj kos; v tem posli, kateri naznanja podoba v njem, bode najsrečnejši. Česnico pekó, kakor pogačo, pod žrjavico. Kdor gre okolo nje, ko se peče, in govorí: ‚Šel sem skoz ogenj, da bi ne gorel kot ogenj,' se váruje vročnice. Pečeno česnico pomažejo z medom. Iz ostavšega testá pa pekó pogačo za živino.

Predno pridejo ‚crkvari' (t. j. oni, ki so šli v cerkev) domú, ne sme jesti nikdo mesnih jedí. Ti prinesó seboj ‚navore' (anaphora, obhajilnega kruha). Te mora pokusiti vsak, potem sme

jesti, kar hoče. Če je pa cerkev predaleč, da ne morejo do njé, jedó najprej popek od leske ali od drina, da bi ostali zdravi kakor drin.

Sedaj krmijo tudi kokoši. Vrvico, s katero je bil zvezan snop slame, ki so jo postiljali zvečer po sôbi, položé na tla v krog; v to pa naspó žita za kokoši. Na tak način dosežejo, da se držé kokoši vedno hiše. Tudi živini dadé klaje, ali ne mečejo je z vilami v jasli, ampak z rokami, da se živina ne bôde. Da, tudi ptičev ne zabijo; tem potrosijo ostankov, naj vedó tudi ti, da je prišel božič [1]).

Zjutraj pride polažajnik. (V Užici ga imenujejo ‚polaznik', v Banati pa ‚polazenik'). Mislijo namreč, da ni vse jedno, kdo pride prvi ta dan izmed sosedov v hišo. Zato naprosijo navadno uže nekaj dnî prej prijatelja ali sorodnika, da pride ta dan k njim.

Kadar pride pred hišo, ustreli iz puške. Seboj prinaša vrečo žita; uže med vratmi pozdravlja: ‚Ristos se rodi' in pospè žita po sôbi, domačin ali kdo drug mu pa odgovarja: ‚Va istinu rodi' in ga pospè žitom. Na to gre polažajnik trikrat okolo ognja, ‚krete' (premika) badnjake, sede za mizo tija, kjer sedí sicer domačin, in gospodinja ga ogrne z debelo odejo; čim debelejša je, tem debelejša bode smetana na mleki. Potem vzame polažajnik uže omenjani vatralj (Feuerschaufel), udari ž njim po gorečih badnjacih, da letè iskre na vse straní, in govorí: ‚Ovoliko goveda, ovoliko konja, ovoliko koza, ovoliko ovaca, ovoliko krmaka (prešičev), ovoliko košnica, ovoliko sreče i napretka' itd. Tedaj razgrne pepel pokraj ognjišča in dene tija kak novec, kakor ravno more. Nekateri pa prinašajo tudi povesmo prediva, in ga obešajo na vrata ali na streho, da bi rasel tolik lan. Sedaj še le pozdravi domačina in druge. Še le sedaj mu prinesó stol izpod strehe, kamor so bili odnesli na badnji dan orodje. Kdor pa hoče sesti, odmičejo mu stol, da bi padel; če pade res, ima to dober pomen za hišo. Po teh ceremonijah odide polažajnik ali pa ostane pri ‚ručki' in dalje do večera. Da ga gosté kar najbolje morejo, ume se samo po sebi, posebno srečna bode pa hiša, ako se opijani.

Na to sedajo k ručku; to naznanjajo tudi sè strelom. Ko se zberó vsi okolo mize, molijo, vsak sè svečo v rôci. Molitev je krajša, nego na badnji dan. Po njej se ‚mirbožajo', t. j. poljubjajo se po vrsti. Domačin vzame svečo v roko, drugo pa da mlajšemu. Poljubita se in pravita: ‚Mir božji! Ristos se rodi. Va istinu rodi. Poklanjamo se Ristu i Ristovu rožanstvu'. Ali pa krajše: ‚Mir božji'. ‚Na veke, amin'. Tako storí domačin z vsemi, tudi z ženskami, le mu ne poljubljajo te obraza, ampak rokó, mož in žena se pa ne smeta poljubiti.

---

[1]) Prim. „Ptičji božič na Švedskem," „Novice" l. 1856, str. 419. Pis.

Na tó zbere domačin vse sveče, jih postavi v skledo, polno raznega žita, črez nekoliko časa jih pa pogasí s tem, da pospè žita nánje. Kasnejše pokrmijo ženske žito kokošim, da bolje nesó. Potem sedejo k jedi. Božično kosilo je priprosto, mesó in vino so glavne stvarí. Nekateri srčejo najprej ‚varenik' (nekako vinsko juho z medom in poprom), drugi pa ne pijó rakije zaradi vročice. Črez nekoliko časa, po nekaterih krajih uže v začetki jedí vstajajo ‚u slavu'. Domačín in polažajnik natakneta rokovice, (brez njih se ne smeta dotekniti česnice), zasučeta česnico trikrat od iztoka proti zapadu in jo zlomita. Paziti pa imata, da ne pade kak kos od nje; to bi pomenjalo, da mora umreti kdo iz hiše. Onda razdelita vsacemu svoj kos.

Za česnico pride pečenica na vrsto. Jedó jo, se vé, mrzlo, ker je pečena uže v badnji dan. Le glavo pusté za novo leto. Ta dan se gosté dobro; navadno ne vstajajo od mize do večera.

Črez prt razprostró po mizi navadno prazno vrečo in ne odgrinjajo mize in ne čistijo hiše tri dní.

Po Bosni in Hercegovini je navada, da ‚sjaču' (sjaknuti) o božiči, t. j. zjutraj zgodaj vpije domačin: ‚Sjaj Bože i Božiću našemu', ali ‚našoj' (tú imenuje po vrsti vse osobe svoje družine).

V Risni se poljubljajo po jutranji službi božji ljudje v cerkvi; pri tej priliki se pomirijo mnogi, ki so se bili sprli med letom.

Naj omenjam še nekoliko običajev in navad v tem časi. Kdor ima konja, ga mora jahati po ručki. V Bački zasede mladina konje in dirja po polji in ‚vijaju Božić' (gonijo Božiča).

Tretji dan pometejo hišo; slamo in smetí vržejo na dvorišče; slame pa hranijo ženske nekoliko, da nasajajo kokošim na njej. Drugi nosijo božične slame na njive, da bolje rodé.

Ta čas ne smejo brusiti noža na brusi, da ženskih ne bolé prsi, krâv vime, otrók vrat.

Te dní počiva živina; volóv ne smejo uprezati.

Vsakdo iz hiše mora odgrizniti nekoliko niti, s katero je bila povezana pečenica, onda ni hud vse leto.

Da raste pšenica visoko in je bogata, prebadajo česnico z drinovo tresko. Na vogel česnice potrosijo solí, ga odrežejo in hranijo za lek ljudem in živalim. Po jedi dadé živini solí; živinsko pogačo nabadajo najlepšemu volu na rog, v Starem Vlahi pa prižené vola v hišo in zlomijo pogačo nad njim.

Da bi varovali stanovnikov vročnice, mečejo po nekaterih krajih goreča drva črez hišo; mnogokrat se je pa uže zgodilo, da so si tako požgali dom.

S pepelom česnice posipajo svilode, da bi jih bilo, kolikor pepela.

V Grblji gledajo na božič, od katere strani vskipí voda v lonci; če vskipí proti iztoku, nádejajo se sreče. V Dubrovniki mesijo kolače v podobi mesca in jih dadé poslom; imenujejo jih ‚luk'.

Nekateri udarjajo z rogom od božičnega pecíva nerodovita sadna drevesa po koreninah, govoreč pri tem opravili: ‚Ja tebe rogom, a ti mene rodom!' Drugi vzamejo sekiro in mahajo ž njo ob nerodovitem drevesi, kakor bi ga hoteli posekati, drug kdo pa reče: ‚Ne sijeci, rodiće'. Če storé to trikrat zapored, mislijo, da bode drevó obilo rodilo.

Do malega božiča (novega leta) pozdravljajo se namesto z ‚dobro jutro!' itd.: ‚Ristos se rodi! in pozdravljenec odgovarja: ‚Va istinu rodi!'

Ta čas pevajo tudi razne obredne pesmi, katerih je zapisal mnogo Vuk in kasnejše Milojević.

Predno poskusimo razložiti pomen božičnega praznika, omenjamo naj prej necih običajev iz drugih krajev, kateri se vjemajo s srbskimi [1]). Po Francoskem je navadna še dan danes ‚souche de noël' ali ‚trefué'. „Štiriindvajsetega decembra proti šesti uri zvečer" — čitamo v deli „Mémoires de l'académie celtique" (Commercy en Lorraine) III. 3, — „denejo v vsaki družini velikansko klado, imenovano ‚souche de noël', na ogenj. Otroci ne smejo sesti nánjo, da ne dobé garij. Ta navada je razširjena skôraj po vsi deželi in da polagajo klado po vsej dolžini, kacih štirih črevljev, na ognjišče". — V Marselji so prižigali klado, imenovano ‚calendeau' ali ‚caligneau'. Polivali so jo z vinom in oljem. Gospodar jo je moral prižígati. V Dauphiné so jo imenovali ‚chalendal', so jo prižigali na božični večer in polivali z vinom; bila je sveta, morali so puščati, da izgorí vsa. Na Nemškem je bila ta navada tudi. V pismi iz l. 1184 beremo o župniki v Ahleni in Münsterlandi: „et arborem in nativitate domini ad festivum ignem suum ad ducendam esse dicebat." Da so sekali ‚Weihnachtsblock', čitamo tudi v ‚Weisthümer'.[2]) Na Angleškem imenujejo ‚badnjak', ‚yuleclog', ‚yullclog' ali ‚Christmas clog'. Kos njegov hranijo vse leto, da zakurijo ž njim

---

[1]) Prim. tudi članek: „Bajdnek v Poljanah ob Kolpi," „Novice" l. 1856 str. 413. Pis.

[2]) Grimm, „Deutsche Mythol. 4. izd. I. str. 521 in 522." Pis.

za novi božič in da varuje družino nesreče, če pa neče goreti, pomenja zlo.[1])

Ravno tako znan je skandinavski ‚julblok', Litvani in Leti pa imenujejo sveti večer ‚bluku-vakars', kar pomenja ravno to, kakor ‚badnji večer'.

Kakor pripisujejo Srbi prvemu gostu, da pomenja srečo ali nesrečo, tako skušajo izvedeti tudi Angleži po onem, kateri stopi o novem leti prvi v hišo (imenujejo ga ‚firstfoot',) kako se bode godilo družini. Tudi oni si pomagajo s tem, da naprosijo uže prej koga, naj pride na vse zgodaj s kacim darom na pohode.

Kaj pomenja božični praznik v krščanstvi, znano je uže dosta; o tem zatorej ne govorimo. Omenjati pa nam je, kaj je pomenjal ta praznik našim dedom, poganom, kajti tudi ti in drugi národi indo-evropski so ga uže slavili o tem času.

Božič je bil uže poganom solnčen praznik, in kaj so slavili o tem času, kaže nam srbska prislovica: ‚Pitali kurjaka (volka), kad je naj veča zima. Kad se sunce ragja.' Ta odgovor, da je najhujša zima tedaj, kadar se solnce rodí, kaže na božič. Ali tudi pri Rimljanih nahajamo dan 25. decembra ‚dies natalis solis invicti' (rojstveni dan nepremagljivega solnca). V tisti dan pada v koledarji krščanskem praznik Kristovega rojénja. Da je to res, pričajo nam cerkveni očetje; tako graja še Leon Véliki, za katerega se je spominalo ljudstvo še dobro solnčnega pomena božičnega praznika, zlobno mnenje (pestifera persuasio) onih, ki mislijo, da praznujejo ta praznih na čast novo vzhajajočemu solncu, ne pa rojstvu Kristovemu.[2])

Kako dolgo se je vpiralo poganstvo, časteče solnce, krščanstvu, nam kaže to, da se je ohranilo češčenje solnca do novejšega časa v Armeniji pri Jakobovih kristijanih.[3]). Taka je tudi pri Mohamedanih.

Arabi Beduini molijo še dan danes vzhajajoče solnce, akoravno je prepovedal Mohamed, klanjati se solncu in luni, in če tudi mislijo Moslimi, da ‚vzhaja solnce med rogovi hudičevimi'.

---

[1]) *Ibid.* „Aberglaube, Nr. 1109."
[2]) Pauly, „Real. Encyclopaedie, s. v. Sol."
[3]) Neander, „Kirchen-Geschichte, VI. str. 341."

Za časov Lukijanovih poljubovali so si Grki róko v znamenje češčenja vzhajajočega solnca. Tertullijan pa toži še o kristijanih, ki so častili nebeška trupla in so mrmrali z ustnami proti vzhajajočemu solncu („sed et plerique vestrum affectatione aliquando et coelestia adorandi ad solis ortum labia vibratis") [1]). Tudi Leon Véliki se pritožuje o tistih kristijanih, ki so se obračali proti solncu in so se mu klanjali, predno so šli v cerkev, ali kadar so stali na kacem griči [2]). Da, Wuttke [3]) pripoveduje, da se odkrivajo kmetje v zgornjem Palatinati (Oberpfalz) še dan danes pred vzhajajočim solncem, in na Pomoranskem mora moliti oni, katerega trese mrzlica, trikrat o solnčnem vzhodi obrnen proti solncu: „Ljubo solnce, pridi skôro in odvzemi mi sedem in sedemdeset mrzlic. V imeni Očeta itd." Na Saksonskem, v Branibori in na Ruskem pa hodijo seljaci še sedaj v jutro velikonočne nedelje na hribe, da bi videli solnce, katero poskakuje takrat, pravijo, od samega veselja trikrat, na Angleškem je pa pisal v svojih dnéh Thomas Browne celo razpravo, v kateri je dokazoval, da solnce ne pleše v jutro vélike nedelje. [4]) Pri Rusih ohranilo se je celó do XVI. veka mnenje, da o veliki noči solnce ne zahaja. Zato menda imenujejo Malorusi in Bolgari veliko noč ‚velik den'.

Solnčni pomen božiča pa kaže tudi ime meseca decembra pri Bolgarih. Ti ga imenujejo ‚koložeg', t. j. mesec prižiganja (solnčnega) kolesa, ker so ovijali, kakor Slovenci na Koroškem in Poljaci po Galiciji, Nemci pa po nekaterih krajih še danes o tem časi koló sè slamo, namazano sè smoló, ter so je takaláli zažgano raz hrib v dolino [5]).

Ali tudi druge stvarí nam kažejo, kako svét je ta čas. O polnoči, pravijo ljudje, so odprta nebesa, voda se izpreminja v vino, pod snegom cvetó cvetlice, drevesa cvetó in zoré zlata jábolka itd.

Vse to kaže, da so razlagali stari Slovani božični praznik z ozirom na solnce, katero daje po misli vseh poganov ljudem dobro. Ali tolmačiti moremo ostanke starih običajev samo na solnčnega boga Peruna, kakor je to dokazal učeni prof. dr. Krek [6]).

Vredno bi bilo zatorej, da se požurimo tudi mi Slovenci, da zberemo národno blagó, da ne bode prepozno; gotovo našli bi še v svojem dômi mnogo, kar bode služilo slovanskim bajeslovcem.

---

[1]) „Apolog. adv. Gentes XVI." Lukian, „de saltat. XVII."
[2]) Leo I. „Serm. VIII. in Natal. Dom."
[3]) „Volksaberglaube," str. 150.
[4]) E. B. Tylor, „Die Anfänge der Cultur, Deutsch von J. W. Spengel und Fr. Poske. II. str. 297;" — Afanasjev. „Poetičeskija vozzrenija Slavjanna prirodu, III. str. 700."
[5]) Krek, „Einleitung in die slav. Literaturgesch. str. 200. Opomba 4."
[6]) O. c. str. 199.

Svatovski običaji pri Bolgarih.

Z nezmernih planjav med Donom in Volgo privèl je Asparuh, tretji sin Kubratov, v drugi polovici sedmega veka po Kristi Bolgare do Donave. L. 679. prebrodili so reko. Pogumni vojaci čudskega ali finskega plemena premagajo hitro Slovane, naseljene med Balkanom, Donavo in črnim morjem; Varno si zvolijo v glavno mesto. Ni jih bilo mnogo tujcev, ali bojeviti in pogumni so bili. Hitro se je širila nova država, skôro je Morava postala meja ob carstvi srbskem na zapad, pa tudi na druge straní so silili vedno dalje. Mogočni carji bizantinski trepetali so na svojem prestoli pred četami bolgarskimi, med katerimi so vojevali tudi podvrženi Slovani. Groza je bilo poslancev grških, kadar so se pogajali z Bolgari zaradi mirú. Krščanski Bizantinci prisezali so v imeni svojega carja, da bodo spolnovali pogeje, pred razpelom z rokó na sv. pismi, Bolgari so pa prisegali na goli meč, znamenje močí, (ultima ratio) vojakov, pri tem so pa razsekavali pse na dvoje. — Še početkom 9. veka pili so velikaši pri gostijah iz lobânje ubitega carja Nikefora.

Tekom tistega veka potonil je pa živelj bolgarsko-čudski v národnosti slovenski. Premagovalci izgubili so svojo národnost, postali so Slovani.

Mnogo so občevali Bolgari z bližnjimi Srbi, mnogokrat so se bili po krvavih bojiščih, mnogokrat bili so si dobri prijatelji.

L. 861. pokristijani se pa knez bolgarski Boris; brat Cirilov, Metod, ga krsti. S tem je prestal živelj bolgarski popolnoma, národ se je pomešal tako, da je ostalo le malo sledú o njem. Oznanovalcem vere krščanske rabil je jezik slovanski. Le na jezik vplival je toliko, da se je predrugačil, da je izgubil sklanjo, da je privzel člen itd. Celó stare običaje pozabili so ljudje. Dlje je cvela še država bolgarska; niti carji bizantinski, niti srbski je niso mogli razrušiti. Ali prignala se je črna nevihta od južne straní, divji Turci so prihruli iz Azije, poplávili so poluotok balkanski. Carji bizantinski niso si ohranili druzega, nego samo glavno mesto. Car bolgarski Šišman bil je premagan dné 26. vélicega srpana l. 1371. ob Marici; moč bolgarska je oslabela. Sicer so se bíli Bolgari še moško na Kósovem polji l. 1389, ali ni hrabrost njih, ni srbska ni mogla rešiti več Slovanov. Vuk Branković, izdajica, ‚ne vid'lo ga sunce', bil je vzrok, da so naložili Turci težek jarem národom po poluotoci balkanskem, da so mogli prodreti kasnejše Musulmani celó do Beča, da so poplávili južni del avstrijskega carstva, da so ovérali omiko in oliko tako dolgo.

Milo zvenela je pesem bolgarska po visocem Balkani, pevci so peli o srečnih dnevih, o zlati svobodi, katere niso po-

znali, peli so o junacih, kateri so tolkli nekdaj sovražnike, ali ljudstvo, hrabro nekdaj in bojevito, pozabilo je sukati kopje in meč, tupuz pal mu je iz rok. Namesto ostrega orožja poprijel se je Bolgar pluga, motike in sekire; obdelaval je polje, svojemu tlačitelju prideloval je rožnega olja in ta mu je plèl zato trnjevo krono. Ali mnogokrat pihal je tudi čuden veter o vrhéh Balkanovih, čestokrat pokalo je čudno po dolinah in gozdéh; niso padala stoletna košata drevesa pod sekiro gozdarjevo, padali so ljudje, Turci in Bolgari, puška bila je sekira, meč podiral je sovražnika. Tedaj klicala je vila svoje pobratime, tedaj začel se je dramiti Kraljević Marko v svoji pečini, ali vilin klic izgubil se je; malokdo ga je čul in mnogi, kateri so čuli vik, tiščali so si ušesa; Marko odprl je očí, a zaspal je takoj; krokarji so letali v celih trumah po gorah in po dolinah, gostili so se, le kukavica, sinja kukavica, kukala je za očetom, za bratom, za otroci, katere je posekal meč, ker so hoteli živeti kot ljudje.

Toda zôra vzhaja vsak dan, gotovo napoči tudi dan z gromom in treskom, kateri očisti zrak, da zasije zôra svobode vsemu národu.

Mnogi so uže preiskavali národ bolgarski; prihajali so tujci ‚ran gledat globocih', trudili so se sinovi, da spoznajo svoj národ, in kolikor bolje so se seznanjali s svojimi rojaci, tem bolje so začeli ljubiti svoj rod.

Prihajali so tudi bratje od vseh vetrov, da so čuli, kaj bije Bolgarom v srci. Bogišić[1]) preiskaval je pravne običaje južnoslovanske, on je opozoril prvi na bogat zaklad národnega blaga, in ni služil le pravnikom, odkril je blagá tudi bajeslovcem in starinarjem slovanskim. Drugi so pa poslušali pesem národovo in našli so drazega kamenja, katerega ni najti drugod. Brata Miladinovca,[2]) ki sta morala plačati svojim življenjem ljubezen do domovine, odkrila sta národno pesem bolgarsko, kateri se ni strašiti nobenega druzega národa.[3])

Po teh dveh bodemo skušali povedati, kako se ženijo mladi Bolgari.

Mladeniči bolgarski se ženijo navadno mladí, mnogokrat jedva 18 let stari. Neveste so pa še mlajše; kakor pri druzih národih na jugi, se možé dekleta čestokrat uže 14 let stare. Če tudi ženin ni ravno vedno tako mlad, ženi se vendar navadno uže v starosti, v kateri pri nas še na zakon ne misli. Pospeševalo je to navado posebno to, da mladeničem ni trebalo služiti v vojski, zato se more ženiti, kadar hoče sam, ali kadar mu dovoljujejo roditelji.

---

[1]) „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena" Zagreb, 1874."

[2]) „Bolgarski narodni pěsni. Zagreb, 1861, str. 515.: „Svadbeni običai otъ Struga;" str. 417.: „Običai na svadba vъ Kukušъ."

[3]) G. Rosen v svojem prevodi bolgarskih pesmí „bulgarische Volksdichtungen" priznava sam njih lepoto. Pis.

Zakon pa ni samo zveza ljubečih; tudi druge okolnosti morajo mladeniče, da si izbirajo neveste uže zgodaj. Kakor povsod, imajo roditelji razne namene, kadar ženijo sina. Prva skrb jim je, da pridobé sinaho dobro delovko, dobro gospodinjo, a ne samo za sina, nego za vso zádrugo. Zatorej je pri ‚Šopih' (‚Bolgarih okolo Koestendila, Radomira in Sredca, Sofia) ženin navadno mnogo mlajši od neveste. On šteje jedva 16 let, žena njegova pa uže 25—30. Ne smemo si pa tolmačiti te razlike s tem, da se nagibljejo mladi ‚momki' mnogokrat starejšim devicam, ljubezen pri ženitvi ni glavna stvar, kakor menda nikjer med prostim národom. Nevestin oča neče možiti hčerke zgodaj, da mu ‚hljeb isplati' svojim delom, ženinovi roditelji pa iščejo neveste, navajene vsacega dela, katera je pokazala uže na dómi svojem, da je pridna in marljiva. Národni pregovor slôve: ‚Vzemi si ženo, da te nosi na rokah!' moramo razlagati zatorej prav po besedi. Tudi se ni bati, da bi nosila taka žena hlače; národ zahteva sicer, naj se ljubita zakonska, kakor zahteva priroda in običaj, vendar pa mora slušati žena moža, ker pravi pregovor: ‚Žena dolgokosa, plitkoumna'.

Glavna stvar pri izbiranji neveste je vedno beseda očetova, ali če ta ne živí, beseda ‚glavatarjeva' ali domačinova [1]). Če pa otroci in roditelji niso ravno tistih mislî, zgodi se tudi, da se ravná mladina le po tem, kar jej veleva srce, saj najde sredstev, da prevéri mater in po njej tudi očeta.

Na ‚dobar den', t. j. o praznicih se zbira mladina okolo cerkve, ali na kacem druzem mesti in pleše ‚oro' ali ‚kolo'. Po zimi hodi na ‚prelo' k sosedom, po leti pa tudi na ‚mobu', na ‚delo'. Neoženjenci imajo tú prilike dovolj, da si izbirajo družico za življenje, tú ‚se zagledajo' mladeniči. Zato pravi v národni srbski pesmi sestra bratu:

„Hajde brate namastiru,
Da gledamo gjevojaka,
Gjevojaka i momaka!"

Momak podari devojki jábolko, napije jej ob studenci in jej odkrije tako svojo ljubezen; kitica iz njé rôke mu je znamenje, da ga ljubi izbrana krasotica.

Da si pa moreta reči pred oltarjem, da hočeta živeti vse življenje drug z drugim, morajo izvedeti za to tudi roditelji. Mladenič in ljubica njegova skušata zatorej poizvedeti najprej, bodo li roditelji zadovoljni z izvoljencem, kajti ti pazijo vedno na to, da je nevesta pripravna za ženina, da ni presiromašna itd., lepota sama ne veljá nič, ker ‚lepa jábolka svinje jedó'. Prav slaba in siromašna mora biti obitelj, če se ravná po pregovori ‚trkaj, kjer ti odpró, tam ulezi'.

---

[1]) Glavatar ali domakin = domačin = gospodar zádrugi.

Če je momak gotov, da mu ne odrekó devojke, pošlje poslanca (‚svata' ali ‚svatico') na dom devojkin, da jej prinese kitico in nekoliko novcev v dar in se dogovori ž nje roditelji o snubitvi. Tedaj določijo dan, na kateri naj pridejo roditelji mladeničevi snubit; se vé, da mora biti pripravljena zánje tudi sijajna gostija. Ta ‚sastanek' imenujejo ‚godež', okolo Kukuša pa ‚zelena kitka'.

Na odločen dan, navadno v nedeljo, ali v kak drug praznik, zberejo se na domi mladeničevem sorodniki njegovi. ‚Momak' poljubi roko svojemu očetu, če pa ta ne živi več, strijcu ali onemu, kateri je domačin, mu dá darove, katere je namenil svoji ljubici, n. pr. lepo ‚šamijo' (robec za deti na glavo) in nekoliko novcev. Na to se napotijo snubači. Po nekaterih krajih, n. pr. okolo Leskovca gre samo oča z mladeničem, drugod pa, n. pr. v Kukuši, kjer se stekata beli in črni Drin, pa več sorodnikov.

Na dômi izvoljenega dekleta je uže pripravljeno vse, snubači pa donašajo seboj tudi jedíl in pijače. V hiši je pripravljena miza (sofra). Nekaj časa se pomenjkujejo o raznih rečeh, onda pa pride devojka s kako družico v izbo. Družica njena poljubuje prišlecem roké po redi, za njo pa snubljenka. Tedaj jej dadé donešena darila, ona jim pa poklanja vezene ‚rize' (obleke), katera jim polaga na ramena. V Kukuši dobivajo oženjenci obleke, vezene ‚na zaboj' (na statvah), neoženjenci pa vezeno od devojke z rokó.

Dogovorivši se o vsem potrebnem odidejo snubači. Darove pa nosijo še vedno na ramenih, da kažejo ljudem, da niso prišli zastonj.

Ta sastanek imenujejo okolo Kukuša ‚mali armas', okolo Leskovca pa ‚odumvanje'. Dogovarjajo se pa posebno o darili, katero mora dati ženin očetu nevestinemu. To imenujejo po južnih krajih ‚ogorlok',[1]) okolo Leskovca pa ‚obušta', ker je namenjena, da kupuje oče obuvalo sorodnicam nevestinim. ‚Ogorlok' znaša marsikdaj do tisoč pijastrov, če je ženin posebno bogat.

Po prvem sastanki prihajajo snubači še večkrat na pohode. Po nekaterih krajih so se ohranila razna simbolična dejanja, katera so gotovo prastara. Na drugem sastanki, kateri imenujejo okolo Leskovca ‚ispitije', izpije vsak po čašo rakije. Na tretjem menja mati devojčina prstene navskriž (‚měnež'). Z menežem je gotova zaroka, tedaj čestitajo gostje roditeljima: ‚cestita nevjesta, cestit zet.'

Ali taki pohodi so dragí za obé straní. Ženin in roditelji njegovi morajo donašati vsakokrat daríl. Zato se mnogi ne držé vseh običajev. Nevesta pri gostijah ne seda za mizo; ona streže došlecem.

[1]) Beseda je menda turska. ‚Agarlik' pomenja dár, kateri plačuje paša, snubeč hči sultanovo.

Zadnji in najvažnejši sastanak je ‚godež' ali ‚veliki armas'. K temu prihajajo vsi sorodniki s popom ali učiteljem. Tedaj dogovoré vse za trdno, učitelj ali pop, ali tudi selski starejšina je priča, časih celó beležnik.

Po krajih, kjer imenujejo ta sastanek ‚godež', imenujejo nevesto odslé ‚godenico'. Tej prinaša drug dan sestra ali kaka druga bližja sorodnica ženinova kak dar, nekoliko cekinov na nizalici, ali kaj druzega dragocenega. Od te dôbe nevesta ne sme hoditi brez svoje svakinje na zabavo.

Vsako nedeljo in vsak praznik obiskuje potem ženin svojo nevesto, ali nikdar ne sme priti s praznimi rokami. Donaša jej v dar novec ali kaj druzega in dobiva od nje kako oblačilo ali vsaj kitico.

V Kukuši se zbirajo po prvem sastanki na dômi ženinovem otroci. Čim več se jih nabere, tem večja je čast. Kaka stara ženica jih vodi k nevesti, kateri prinašajo raznih darov, sadja, kitic ali lepotičja. Če zorí sadje, ženin ne sme zabiti, da pošilja izbrani nevesti vsacega.

Črez nekaj časa gredó sorodkinje k nevesti. Donašajo jej v dar sadja, kitic, črevljev, nogovic, platna, prediva in svile, da prede in tče darove za svate. Nevesta jih pozdravlja, jih poljublja, vzprijema darove in gostí svoje goste. Sestre nevestine poklanjajo došlecem kitic, nevesta jim pa daruje obleke. Pred odhodom jim vrne posodo, v kateri so donesle sadja, a ženinu pošilja kitico in kako obleko, posebnih kitic jim pa daje tudi za moške sorodnike. Nekoliko dní kasnejše pa pride bodoča svekrva, da poméri nevesti nekatera oblačila.

Štirinajst dní pred poroko, v soboto, obišče ženin s svojimi sorodniki in prijatelji nevesto. Seboj prinaša jedí in pijače, mati njegova pa preje, sestre razne obleke in lišpa, zrcalo, česalo in drugih daríl. Pridši v hišo sedejo moški, ženske pa stojé. Nevesta poljublja roke in vzprijema darove, katere jej shranjuje sestra. Zadnjemu poljubi ženinu roko, in ta jej daruje sadja in kak novec. Na to pogrnejo mizo, postavijo donešena jedila nánjo in ženin jim napije rakije. Najstarejši izmed njih prelomi kolač, na katerem leži nekaj novcev za nevesto, in ženin napija vsem, poljubovaje jim roké. Onda gosté tudi domači svoje goste, in nevesta daruje došlece in poljubuje roké.

Tako se gosté vso noč. Proti jutru napija ženin rakije na odhod, nevesta pa vliva gostom vode na roke, da se umivajo, daruje došlece in vzprijema zopet darove. Vse te obrede imenujejo ‚veliki armas'.

Sedem dní pred poroko pošilja nevesta ženinu razne obleke in zopet darov za sorodnike njegove. Posebno zanimivo je, da ne zabi devojka pošiljati tudi darov za učitelja, kateri je učil nje ženina, in za mojstra, pri katerem se je učil izbranec ‚zanata' (rokodelstva) ako je rokodelec. Vse te darove in one, katere je po-

slala nevesta uže prej, obešajo na steno. Devojke, katere so prinesle darove, dobivajo vsaka kaj malega in začno popevati po tem razne pesmi ter plešejo ‚kolo' (‚oro'), tako, da plešejo trikrat iz hiše pred hišo in zopet nazaj.

Tako si pošiljata zaročenca darove, katere rabita pri poroki, drugo, kar dadé roditelji svoji hčerki, obleko in hišno orodje pa vozijo navadno z nevesto. Imoviti stariši dadé nevesti tudi kós zemlje, kako živinče ali kaj druzega za doto.

Okolo Leskovca se počenjajo svatovski običaji s tem, da prihajajo omožene ženske in vdove iz rodú ženinovega v četrtek pred nedeljo, na katero se poročajo, k nevesti „da gledjatĭ mominy darovy, kakvo je prěla i tŭkala moma-ta rabotnica." Ko dojdejo v hišo nevestino, je uže vse pripravljeno. Darovi so razloženi po mizah, vsaka ‚svaja' ogleda dar za darom in vrže končno kak novec, srebrn ali zlat, kakor more in hoče, na mizo. Potem se gosté, plešejo in pevajo. Pred odhodom daruje djevojka (moma) vsaki kaj malega in pošilja ženinu v dar navadno robec, navezen zlatom.

V petek so ‚zasevki' (zasĕvky). V ženinovo hišo povabijo vsa dekleta svoje rodbine izmed sosedov na gostijo. Te imenujejo ‚žŭlvy' ali ‚zasĕvnicy'. Po obedi plešejo in gredó potem z godci k nevesti, da jo pozdravljajo od ženinove strani. Tú jedó in plešejo in gredó pozivat na svatbo sorodnike in prijatelje ženinove. Navadno vabijo v tej obliki: „Mnogo zdravje otŭ momkovą majką i bašta i otŭ momka, da zapovědate sutra (v soboto) na věnecŭ a vŭ nedělją na svadbą, na věnčanje." Ko zgotovijo ta svoj posel, se vračajo v ženinovo hišo, kjer sejejo moko skozi sedem sít. V jedno sito devajo ženinov prsten in nekoliko orehov. Pri sejanji morata držati sito dva moška otroka, izmed katerih mora biti jeden prvenec (prvorojenec), drugi pa ‚istĭrsakŭ'. V tem pevajo dekleta ‚zasĕvni pĕsni' n. pr.

„Zaigralo junako'o sąrce,
Kako vino vo strebrena čaša,
Kak' rakia vo zlata vikia,
Dur' da pojditŭ vŭ devojkini dvorje,
Dur' da viditŭ devojkini tatko,
Dur' da viditŭ devojkina majka,
Kako 'oditŭ, kako rubo nositŭ." (Miladinovci, str. 461, kjer je še več ‚zasévnih pesmi.')

Iz presejane moke mesijo ‚mĕdenikŭ' (ker je namazan z medom), kateri lomijo navskriž nad glavo ženinovo, ki ga pomažejo z medom tudi po lici. Razdrobljen medenik devljejo v rešeto in ga razdelé na to med goste, kateri plešejo pred hišo.

V Kukuši imenujejo ta obred ‚zamesŭ'. Tú sejejo moko tri dekleta, malo dete pa, katero ima še očeta in mater, vliva vode na moko in solí testo ter zmeša vodo in moko. Na to vzdvignejo otroka na roke, da udari s ‚kukudavko' (z lesenim orodjem, s

katerim je mešal moko in vodo) na grêdo in reče trikrat: ‚momakŭ i moma'.

Tisti dan napravljajo v Kukuši tudi ‚barjak' (fruglica-ta). Na drog prišijejo kos belega platna in nataknejo na vrh pozlačeno jábolko. Devojka, oblečena v moško obleko, z moškim fesom na glavi, zgrabi barjak in vodi oro (‚kolo'). Zvečer pa nesejo mladeniči s ‚frugličari' (‚barjaktari') kovčeg k nevesti. Jedva ga pa postavijo na tla, sedejo nánj in ga ne prepusté nevesti prej, nego jih je obdarovala.

V petek zbirajo se devojke, da počešejo nevesto in jej spletó kite. Dete, čegaver roditelji še živé, jo začne česati, pevajoč končajo dekleta delo.

Tisti dan gostí ženin svoje prijatelje, a ne sme sesti, samo služi jim. Po obedi nabirajo novcev za godce in nevesti za ‚krst'. Pri pojedini ne sme biti nobene devojke. Po jedi pa vabi ženin v nekaterih krajih, n. pr. v Leskovci, svojih drúgov, naj ga izpremijo v nedeljo na konjih k poroki.

V soboto, na dan pred poroko, imajo povsod mnogo posla. Nevesta gostí svoje drugarice; pri ženini pa koljejo, ako je le mogoče, vola. Volu venčajo glavo, na rogove mu privežejo šopkov, veselo petje krati delo.

Dečki in deklice nesó nevesti obleko za poroko in prinesejo nazaj odelo za ženina.

Drugovi imajo največ posla. Gostje so uže sicer povabljeni, ali treba jih opomniti še jedenkrat.

S šopkom na pokrivali, s polno-ovenčano čutaro, na rameni s pisanim robcem, s palico v rôci, pride drúg najprvo k nevesti. Tisoč pozdravov jej prinaša od ženina. Nevesta pije iz čutare, obesi drúgu še jeden robec na rame in revež mora od povabljenega gosta do gosta, da ga opomni, naj ne zabi svečanosti. Čutara ni prazna ni za hip. Jedva pohaja vina, uže jo nalivajo.

Deklice pa vijejo venec. Se vé, tudi pri tem deli ne smejo molčati. Okolo Prilepa pojó:

„Vilo mome tri zeleni venci,
Pąrvi vilo otŭ zdravega zdravca,
V toro vilo otŭ běla pčenica,
Trekčo vilo otŭ cąrno-to grozje.
Tova što je otŭ zdravega zdravca,
Fąrlete go junakovi dvorje,
Da sè zdravi i da sè veseli;
Tova što etŭ otŭ běla pčenica,
Fąrlete go u naše-to selo,
Da iznikntŭ 'se běla pčenica;
Tova što etŭ otŭ cąrno-to grozje,
Fąrlete go junakovo lozje,
Da sě roditŭ 'se cąrveno vino."

Miladinovci, str. 473.

Tako pride nedelja. Brijáč obrije ženina. V tem pojó in plešejo devojke. Dve pa nabirate obrite lase na robec, da jih denejo nevesti v omaro. Brijáč dobí za svoje delo kós obleke in še novcev. Vodo, v kateri se umije ženin, hranijo do prihoda nevestinega. Na to mu prinesejo obleko za poroko; deček mu jo daje, ko se oblači.

Tačas so se zbrali gosti in začne se zájutrek. Ženin poljubi prišlecem roki in postavijo se v red. Na vozovih, mnogi na konjih dirjajo veselo k hiši nevestini. Tamo so uže zbrani gosti, devojke plešejo, ženin daruje kaj roditeljem nevestinim, posebno materi za ‚mleko, s katerim je hranila nevesto'. Ali nevesta se ne prikaže takoj, nje drugarice jo krasijo. V rôci drži reščeto, v katerem je nekaj žita, in tri goreče treské. Nje prijateljice pojó pri deli obredne pesmi in ne puščajo drúgov pónjo. Po dolzih razpravah dobé kaj v dar in pusté prišlece v sôbo; nevesta vrže žita iz reščeta. Starejši drúg dá nevesti dvojico nogovic, katerih jedna je napolnena s sadjem; to dene ona v žep. Na to postavi črevlje pred-njo. V tem se razlega pesem:

„Ne deveruj, postarŭ deverŭ, malko mome,
Ne valka ě, postarŭ deverŭ, čorabi-te,
Ne marši ě, pomalŭ deverŭ, rusi kosa,
Są noki mi ją, pomalŭ deverŭ, druški pleli.
Ne predavaj sě, devojko mori, za žąlti čevli,
Za zą̨lti čevli, devojko mori, za šuma veneču."

Miladinovci, str. 474.

Na to jej dene botra venec na glavo, bel platnen robec jej pripnó na rame, da visi po hrbti, barvan robec jej denó na rame pod levo roko in pripnó ovòj, (Schleier).

Gosti jedó in pijó v tem. Ženin pa gre z barjaktari v posebno sôbo, kjer je pokrita miza. S tremi prsti vzame od štirih stranî nekoliko od jedí, položí kosove pred-se, ter jé. Na to pride mati nevestina, mu dá prsten za poroko in bel robec. On jej poljubi rôko in ide k drúgu. Sedaj pa stopi nevesta v sôbo, sede na tisto mesto, na katerem je sedel ženin, pojé najprvo, kar jej je pustil on, in na to še kolikor se jej ljubi. Ko pride iz sôbe, pokrije drúg ženina in nevesto z belim prtom, vzame čašo vina, v katerem plava kosec kruha, blagoslovi ja in polije vino nánja. Nevesta mu poljubi rôko, dekleta pa pojó v tem in vzprijemajo darove gostov. Drugova peljeta nevesto vsak za jedno roko iz hiše, ona se brani, dolgo noče črez prag, žalostno slôve pesen na odhod:

„Izniknala je čubrica
Megju dva straka bosiljokŭ.
Ne mi je bila čubrica,
Megju dva straka bosiljokŭ,

Tuku je bila devojka
Megju dva mladi deveri."

Miladinovci, str. 476.

Zvunaj se posloví od rodíteljev, se prekriža in vzdvignejo jo na voz ali na konja. Po nekaterih krajih, kakor v Kukuši, jezdi nevesta k poroki, drugod se vozi, navadno z voli.

Na poti je vse samo veselje, godci godeje, devojke pa pojó svatbene pesmi, saj smo uže videli, da imajo posebnih za vsako delo. Iz hiš, mimo katerih se vózijo svatovi, vró ljudje na cesto, prinašajo vina, napijajo gostom in posipajo po nekaterih krajih nevesto s prósom.

Pred cerkvijo vzdvignejo nevesto raz voz ali s konja. Na oltarji leží hleb kruha, evangelij in stojí čaša vina, ker si napijajo po nekaterih krajih po poroki. To navado nahajamo po vinskih krajih tudi pri Slovencih.

Po poroki pa hajdi na dom ženinov. Ko se bližajo, pojó:

„A izlezi, junako'a majko,
Ti ideet ũ dve rala svato i,
Sna ti nositũ kako erebica".

Miladinovci, str. 469.

Predno stopi nevesta z voza ali s konja, podadé jej v nekaterih krajih moško dete, katero poljubi in obdaruje sadjem, ostavše vrže med goste. Drugod neče z vozá, dôkler jej oča ženinov ne obljubi darú. Drugod pa vrže ta nekaj drobiža vánjo in jo vzdvigne na tla. V Kukuši jej pa dadé pod vsako pazduho hleb kruha, v roki pa posodo z vodo, v kateri se je umival zjutraj ženin. Vodo izliva počasi, dôkler pride v sôbo, v kateri se skriva ženin za duri. Kadar stopi nevesta črez prag, udari jo ženin trikrat na rame in gre iz sôbe; nevesta pa stopi k mizi in položi nánjo hleba in posodo.

Običaji pri izprevodi nevestinem v hiše so razni, povsod se pa kaže tisti simboličen pomen. Okolo Tatar Basadšika jej prinese gospodinja kós kruha, solí in vina, jo ovije z rudečim pasom, kakoršnega nosijo moški, in jo vleče ž njim v hišo. Nevesta se pa brani, dôkler ne dobí darú, za kateri se zahvaljuje s tem, da se kloni sedemkrat. Potem jo vêde gospodinja v posebno sôbo, kjer ostaja, dôkler jedó gosti. Ženin pa skuša priti k njej, da bi obedoval ž njo. Ali mladeniči pazijo na to, stopijo k durim in ga tepó, če hoče noter.

Okolo Leskovca jej prinaša mati ženinova kruha, vina, solí in nekoliko novcev naproti, da bi jej ne manjkalo nikdar teh rečí. Na to skuhajo ‚okrop' t. j. vino s črnim poprom in medom; od tega pijeta zaročenca in gosti. Pri svatbenem obedi pobirajo darov za ‚krst'. V Kukuši gredó bližnji gosti na to

domú, zvečer se pa vrnejo. Pri večerji se klanjata zaročenca gostom, jim poljubita roke, in dasta vsacemu čašo vina. Nevesta deli v tem darove, pripenjaje jim jih na rame, in dobiva sama darov.

Črez nekaj časa se oglasi v Kukuši pesem:

„Stani, kume, stani! ti sě moljatŭ mladenci-te, vreme jetŭ da odime.“ Na to se odpravijo gosti domú, zaročenca se jim klanjata in ljubita jim roke; zadnji odide kum.

Okolo Leskovca pa vêdejo zaročenca v sôbo, da gresta spat. Starejše žene in drúg pa bedé. Črez jedno uro ima ustati ženin, da pové, je li našel devico. Ko bi to ne bilo, omolkne veselje, godci nečejo gosti, popokale bi jim gosli. Oča nevestin mora plačati za sramoto nevestino, da mu je ženin ne pošlje nazaj, poleg tega pa izgubi še svoj del ogorloka.

Okolo Tatar Bazardšika je celó navada, da proglasé sramoto take neveste, akoravno je ne pošljejo domú. Stara žena gré na bližnji grič in razglasi, kaj se je zgodilo. Ali tak slučaj je redek [1]). Redkokrat izgubí katera svoje devištvo izvan zakona. Ako pa dá ženin dobro vest, razlega se veselo po vsej hiši; gosti pijó in pojó, godci godejo in ženin mora darovati svoji nevesti vsaj nekoliko cekinov.

Okolo Tatar Bazardšika gre ženin z drúgoma in z godci k nevestinim roditeljem, da jim naznanijo, da jim je delala čast hčerka. Seboj prinašajo sodček rakije, okrašen s cvetjem, dajejo piti vsem sorodnikom in plačajo, kar je še ogorloka. Roditelji nevestini pa zberó vse svoje rojake, pripravijo ‚dobrega‘ ovna z velicimi rogovi, katere pozlaté, nánje nabodejo pozlačena jabolka in se napotijo k hiši ženinovi. Mladenič vzame ovna na pleča in ga nosi pred njimi. Ko dojdejo do doma, odkrijejo nevesto, jedó in pijó do nočí. S tem je gotova svatba. Po druzih krajih pa odkrivajo nevesto na drug dan. V Leskovci pribaja vtorek kuma z 10—20 ženami k nevesti ‚da bulo-to se hvŭrlja‘, t. j., da jej vzamejo ovòj. Svečanim izprevodom vêdejo nevesto na vrt pod jábolčno drevó. Pod drevó postavijo vedro vode, vržejo v vodo nekoliko penezov, jej vzamejo z glave ‚bulo‘ (ovòj), katero je nosila od nedelje, t. j. od venčanja do vtorka, se sprimejo za roke in se okrenejo trikrat okolo drevesa. Trije moški otroci nataknejo potem bulo na palico in jo obesijo na drevó; nevesta zvrne z nogo vedro vode, voda se izlije in otroci poberó novec.

V ponedeljek je malo praznovanja, tem glasnejše je pa vtorek. Na vse zgodaj vabijo uže svate na rakijo. Vsak gost pa prinaša tudi sam kaj pijače in prigrizka. Kadar stopi v hišo, vlije mu nevesta vode na rôci, da se umije, zato jej pa mora darovati kaj

[1]) Bogišić, str. 255 itd.

za ‚krst'. Ves dan traja veselje, še le pozno zvečer se poslavljajo prišleci.

Okolo Leskovca morata vstati poročenca o polnoči in ločijo ja do prihodnjega vtorka. Če nje roditelji niso predaleč od ženinovega doma, gredó sorodniki ženinovi k njim, pevajo in veselé se do zore in čestitajo materi, da je tako lepo odhranila hčer. Godci pa pevajo: ‚Mama si majka momina, dobro si čado hranila'. Zato se pa morajo zahvaljevati roditelji s tem, da pošljejo hčeri kaj v dar.

V Kukuši mora opravljati nevesta vtorek pred zbranimi svati razna hišna opravila; mora umivati posodo, pometati sôbo, peči kruh ali kaj druzega. Gosti jej pa nagajajo, da ne zna svojega opravila itd., dôkler se ne odkupi s kacim darom.

Nevesta je v hiši svojega moža; ali še so nekateri obredi, s katerimi jo uvaja svečano kot gospodinjo na novi dom. Nekaj tacega smo omenjali ravnokar; opomniti nam je še običaja, kateri seza gotovo v starodavnost slovansko.

V sredo ‚izvoždatŭ bulką-tą na vodą', t. j. vodijo jo na vodo. Svečano vêdejo nevesto k studenci; trikrat mora iti okolo studenca. V vsak kot vrže pest prosá. Na to potegne ‚djever' vedro vode iz studenca, vrže nekaj penezov vánjo, nevesta pa prevrne vedro z nogo, kakor vtorek. Na to jej dadé drugo vedro vode, da jo nese domú. Na poti k studenci in od studenca godejo godci, nevesta se klanja vsacemu, katerega sreča, mu poljublja roko, mu daruje kósec sladkorja in dobiva za to kak novčič. Doma plešejo kolo in se razidejo.

Tako se godí to v Leskovci. V Kukuši vodijo tudi nevesto k studenci, nosijo seboj vina in rakije. Nevesta nosi v desnem rokavi prosa, v ustih pa staro paro (novec); trikrat gre okolo studenca, siplje prosá v vodo, se klanja navskriž na štiri strani, vrže paro v vodo in zajame vode.

S tem je gotova svatba, mlada žena je prišla svečano na novi svoj dom. Vse svečanosti in ceremonije, katerim se rogajo morda marsikateri tujci, nam kažejo, koliko važnosti pripisuje národ bolgarski ženitvi; več gotovo, nego marsikak olikan národ. Če pomislimo nekoliko pomen vseh teh obredov, priznavati moramo, da smemo staviti svatovske običaje bolgarske in v obče slovanske, o katerih bodemo morda kedaj še kaj izpregovorili, v jedno vrsto s svatovskimi običaji starih Grkov in Rimljanov, katerim se čudijo učenjaki.

Djever ima pa še nekaj opravka. V petek zvečer ali v soboto po svatbi mora povabiti ženina in nevesto na ručak (na povrŭnki). Povabljenca pa prineseta tudi jedí in pijače seboj. Djever prinese na mizo medeninasto skledo, polno suhega grozdja in pečene koruze, kodéljo s povesmom in vreteno, ter raz-

redi to na mizo. Nevesta vstane, se mu kloni trikrat, on pa jej dá kodéljo in ona mora napresti toliko, da se omota trikrat okolo vretena. Potem se kloni nevesta še trikrat, djever jej dá skledo in ona mu poljubi roko. Sedaj ga pa mora obdarovati tudi ona. Po teh obredih počne se veselje, zaročenca ostajata pri djeveri črez noč. V Tatar Basardžiki jo mora pa še vêsti na Ivanj-dan, 7. januarja, na reko. Tam se mora umiti mlada žena. Če pa ne teče potok ali reka mimo vasí, vêde jo tudi k studenci in jej izlije vedro vode črez glavo. S tem so končani opravki djeverovi. Od tega dne ga imenuje žena ‚brata' on pa njo ‚snaho'.

Po raznih druzih krajih so pa ti običaji tudi različni. Drugod stojita na mizi dva krožnika, jeden z medom, drugi z maslom. Kadar vstaja nevesta, da se klanja, blagoslavlja jo djever: ‚U domu naj ti bo vse medeno in masleno, da ti teko rječi, kakor med in maslo' itd.

Tako dobro se pa ne godí vsacemu mladeniču. Marsikateremu zabranjujejo roditelji ženitev z devico, v katero se je ‚zagledal'. Vzroki so razni, mnogokrat uže ne more doseči svoje želje, ker ponuja tekmec večji ogorlok, nego ga more plačati on ali oča njegov, ali pa roditelji iz tega ali iz onega vzroka niso zadovoljni z nevesto, ali je pa ženitva predraga jedni stranki, ali obema. Cerkev stavi redkokrat zapreke; ona našteva sicer mnogo vzrokov, zaradi katerih se dva ljubeča ne smeta vzeti, ali rada daje tudi odvezo, posebno če ima ženin kaj, da si jo kupi, zato pravi poslovica: ‚Dŭlbaka voda brodŭ něma, hubava (lepa) moma rodŭ němа'. Največkrat se pa prigodi, da roditelji nečejo dopustiti zakona, ker jim ženin ne more dosta plačati.

Ali tudi v tacem slučaji zná si pomagati pogumni mladenič. Sè svojimi drugovi pride in otme ljubico pri deli, ali pri studenci, kamor hodi po vodo. Če se nista sporazumela uže prej, mora skušati najprej, da si pridobí nje ljubezen, kajti noben pop bi ja ne zaročil, ko bi nevesta ne rekla, da si je izvolila ženina sama. Največkrat idejo zatorej fantje na ‚otmico' [1]), ko so se dogovorili z devojko; ali pa zbeži dekle samo z doma k ljubljencu. V hiši njegovi séde na ognjišče in brska po ognji v znamenje, da je prišla pod varstvo družine in čaka odloka domačinovega. Gospodar ne odreče gotovo nikdar, ker si prihrani na ta način ogorlok

[1]) Glej o tem tudi Valvazorja XI. knjigo.

in darove nje roditeljem; se vé, da je pa ženin tudi ne sme pošiljati nazaj, ako najde, da ni več nedolžna.

Potem ideta k popu, da ja venča. Ako se ta prepriča, da jej ni sile in da ni cerkvenih zaprek, ja poroči. Oča nje se srdi, se vé, gre k vladiki (Turci tacih rečî ne sodijo), pravda se, ali navadno ga pomirí vladika in nagovori, da blagoslovi svojo hčerko, ker je oča ne more odvésti domu proti nje volji.

Kako stara je ta navada — kdo bi se ne spominal tú starih Rimljanov — kaže pa tudi to, da je običaj v Šopskem okraji, da jedno selo otimlje svoje neveste iz druzega.

Pri čudnem položaji, v katerem so bili bolgarski kraji pod tursko vlado, zgodilo se je pa celó, da se je omožila žena v drugo, ko je še živel prvi mož. Če je šel mož po sveti, da si prisluži kaj s kupčijo ali z delom, ga mnogokrat dolgo ni bilo domú; mnogokrat celó vestí ni bilo o njem. Pod cerkveno vlado ‚Fanarijotov' bilo je zatorej lehko, če moža nekoliko let ni bilo domú, da so izrekli moža mrtvega in dovolili vdovi, da se moží v drugo. Če je prišel kasnejše prvi mož domú, smel je tirjati ženo nazaj, ali moral je skrbeti tudi za otroke druzega zakona. Ljudje mislijo namreč, da bode živel v raji vsak s svojo prvo ženo; kako se bode godilo z ženami druzega ali tretjega zakona, o tem pa se ne vé nič. Mnogokrat so pa vprašali tudi žene, s katerim možem hoče živeti. Po nje volji so sodili tedaj.

Ko so vladali „Fanarijoti", so se godile v tem kakor tudi v drugem oziri res čudne stvarí. V Leskovci n. pr., pravi dopisnik Bogišićev, imel je Dimo Kušev staro ženo, vendar se mu je posrečilo, da se oženi, še predno mu umre prva, z drugo. Vladika Lovački (Lovac) Hilarijon pokliče prvo ženo k sebi in je vpraša, ali bi privolila, da se oženi nje mož z drugo. Ona privoli, bodi si, da je bila prepričana sama, da ni za moža, ali, da jo je primoral mož. Skôro potem se oženi nje mož z drugo, in prva žena ostane celó v hiši. Mož jo je imenoval od sedaj ‚sestro', njegova žena pa ‚mater'. Tudi občina je privolila v to, ker je mislila: Bolje je, da se oženi mož, nego da živí z drugo v konkubinati. Ljudje so pa imenovali drugo ženo ‚naměstnico'.

Žena necega druzega moža Ivana Terzija iz tistega mesta, bila je zblaznela in je ostala blazna tri ali štiri leta. Tudi nje možu so dovolili, naj se ženi v drugo. Skôro po poroki ozdraví prva žena, da bi pa ne kalila sreče svojemu možu, odide iz svoje volje k bratu.

To je nekoliko črtic iz bolgarskega življenja; jasno vam pričajo, kako stari so ti običaji, kako verno so ohranili Slovani stare navade svojih pradedov, kažejo pa tudi, da ima prav slavni De Gubernatis, ki trdi v svoji knjigi „o živalih v mythologiji indogrmanski“,[1]) da gre poročilom in običajem slovanskim prvo mesto za znanostimi.

---

[1]) „Zoological mythology. London, Trübner et Co. 1872.“

Življenje in delovanje sv. Cirila in Metoda.

Po okrožnici papeža Leona XIII. 30. dné septembra l. 1880.

Okrožnica (enciklika), katero je sv. oča Leon XIII. letos 30. dné septembra razposlal vsem škofom, ki so v jedinosti in zvezi z rimsko stolico, je pismo velicega zgodovinskega pomena; naravno zatorej je bilo, da se je to pismo po vsem slovanskem sveti z ono navdušenostjo vzprijelo, ki jo zaslužnje takov zgodovinsk dokument.

Naj je bilo življenje sv. Cirila in Metoda uže v mnozih knjigah popisano, vendar papeža Leona XIII. životopis slovanskih apostolov presega vse druge zato, ker izvira od prevzvišene rimske stolice.

Vzvidelo se je zategadelj vredništvu „Letopisa Matičnega", da „Letopis" za leto 1880. bil bi pomanjkljiv, ako bi svojim čitateljem ne objavil okrožnice papeževe, na svetlo dane leta 1880, ki toliko ljubezen razodeva národom slovanskim.

Da pa naši čitatelji dobijo ta toliko važni dokument po izvirniku latinskega na tanko poslovenjen v róke, podamo ga jim v prevodi, ki ga je č. gosp. Karol Klun objavil v „Slovenci".

Okrožnica papeža Leona XIII. slôve po prvotnem teksti tako:

„Častitljivi bratje! Pozdrav in apostolski blagoslov!

Velika dolžnost razširjati ime krščansko, izlasti izročena sv. Petru, prvaku apostolov, in njegovim naslednikom, naganjala je rimske papeže, da so raznim národom svetá o raznih časih pošiljali oznanovalce sv. evangelija, kakor so okoliščine in sklepi usmiljenega Bogá zahtevali. — Kakor so zatorej v poučevanje duš Avgustina poslali Britancem, Patricija Ircem, Bonifacija Nemcem, Vilebrorda Frisom, Batavcem, Belgijancem, in druge premnogokrat drugim (národom), ravno tako so tudi presvetima možema Cirilu in Metodu podélili oblast, opravljati apostolsko službo pri slovanskih národih: in po njiju prizadevanji in silno velicem delovanji se je zgodilo, da so oni národi zagledali luč evangelija ter od surovega življenja dospeli k človeški in državni oliki.

Ako ves slovanski svet, odkar ljudje pametijo, nikdar ni jenjal preslavljati Cirila in Metoda, preodlične apostolske dvojice, spominjaje se njiju dobrot, častila ja je gotovo ne z manjšo gorečnostjo rimska cerkev, ki je obilo odlikovala obá, dokler sta živela, po smrti pa trupla jednega izmed njiju ni hotela pogrešati. — Zato je bilo uže od leta 1863 sem slovanskim Cehom, Moravcem in Hrvatom, ki so imeli navado vsako leto 9. marca obhajati praznik v čast Cirilu in Metodu, po milosti našega prednika Pija IX. blagega spomina dovoljeno, da poslé ta praznik obhajajo 5. julija in opravljajo dnevne molitve v spomin Cirila in Metoda. In ne dolgo potem, ko je bil veliki vatikanski zbor, prosili so premnogi škofje to apostolsko stolico, da bi se njiju češčenje in stalni praznik razširila po vesvoljni cerkvi. Ker pa reč do današnjega dné ni rešena in se je državni položaj v ónih krajih zaradi premenjenih časov spremenil, zdela se je nam ta prilika primerna, koristiti národom slovanskim, za katerih ohranitev in izveličanje se močno pečamo. Kakor pa nočemo, da bi oni v kateri réči pogrešali Našo očetovsko ljubezen, tako tudi hočemo, da bi se razširilo in pomnožilo češčenje jako svetih mož, ki želita zdaj z nebeškim varstvom mogočno braniti slovanske národe, kakor sta jih bila nekdaj z razširjevanjem katoliške vere od pogubljenja otela izveličanju. Da se pa bolje pokaže, kakošna sta možá, ki ju katoliškemu svetu priporočamo v češčenje in slavljenje, naj ob kratkem omenjamo njiju zgodovine.

Brata Ciril in Metod, porojéna v Soluni iz jako imenitne rodovine, podala sta se zgodaj v Carigrad, da bi se v glavnem mesti iztočnih dežel v višjih znánstvih izúčila. In bistri um, ki je uže takrat iz mladeničev posvetil, ni skrit ostal, ker sta oba v kratkem časi jako učena postala, izlasti pa Ciril, ki je v znanstvih tako pohvalo dosegel, da so ga iz posebne častí imenovali modrijana (filozofa). Ne dolgo potem pričel je Metod meniško življenje, Ciril pa je bil za vrednega spoznan, da mu je cesarica Teodora po nasveti patrijarha Ignacija izročila posel, v krščanski veri poučevati ónkraj Kerzoneza stanujoče Kazare, ki so bili v Carigradi prosili za sposobne božje služabnike. Tega opravila ni nerad prevzel. Šel je zatorej v Tavriški Kerzon ter se je nekoliko časa, kakor nekateri pravijo, učil domačega jezika onega národa; v tistem časi se mu je tudi po posebnem znamenji pripetilo, da je našel svete ostanke sv. papeža Klemena I., katere je pač lehko spoznal uže po splošno razširjeni pravljici starejših ljudi, kakor tudi po sidri, s katerim je bil prehrabri mučenik, kakor je bilo znano, na povelje cesarja Trajana v morje vržen in potem pokopan. — Vzemši ta dragoceni zaklad je šel v mesta in stanovališča Kazarov, katere je o njih zapovedih poučeval in k volji Božji vzbujal ter po zatrti mnogoteri

vraži združeval z Jezusom Kristusom. Ko je bila nova krščanska srenja prav dobro vredjena, dal je ob jednem spomina vreden vzgled vzdržnosti in ljubezni, ker je vse od domačinov ponujene darove odbil, razven oslobodenja sužnjev, ki so bili krščanske vere. Skóro se je Ciril vesel vrnil v Carigrad, ter se tudi on podal v samostan Polychronov, kamor se je bil uže Metod umaknil.

V tem so bili blagi dogodki pri Kazarih zasloveli pri Rastislavi, knezu moravskem. Spodbujen po vzgledi Kazarov dogovarjal se je s cesarjem Mihaelom III., da bi iz Carigrada poklical nekoliko evangeljskih delavcev, ter ni težko dosegel, kar je hotel. Uže s tolicimi dejanji oslavljena čednost in pri Cirili pa Metodi zapazena volja bližnjim pomagati je zatorej provzročila, da sta bila ona odločena za poslanje na Moravsko. In ker sta popotovala skozi Bolgarijo, ki je bila krščanstvo uže vzprijela, na nobenem kraji nista opustila prilike razširjevati vero. Na Moravskem pa, kjer jima je bila množica do državnih mej naproti prišla, bila sta vzprijeta z največjo dobrovoljnostjo in slovečo radostjo. In brez odloga sta pričela srca poučevati o krščanskih zapovedih, ter jih vnemati k upanju do nebeških darov, in sicer s tako močjo, s tako delavno marljivostjo, da je ne dolgo potem národ moravski prav radovoljno vzprijel vero v Jezusa Kristusa. K temu ni malo pripomoglo znanje slovanskega jezika, ki se ga je bil Ciril prej naučil, in mnogo je pomagalo tudi sv. pismo obojega zakona, ki ga je bil v lastni ljudski jezik preložil. Zato se ima ves slovanski národ temu možu prav veliko zahvaliti, ker od njega ni vzprijel samo dobrote krščanske vere, ampak tudi posvetne omike; kajti Ciril in Metod sta prva izumela črke, s katerimi se jezik slovanski piše in izraža, in zategadelj se ne imenujeta zastonj pričetnika tega jezika.

Slava teh dogodkov poročila se je iz tako daljnih in razširjenih dežel tudi v Rim. — Ko je bil zatorej papež Nikolaj I. izvrstnima bratoma zaukazal priti v Rim, sta brez obotavljanja sklenila povelje izvršiti; veselo nastopivši popotovanje v Rim nesla sta seboj ostanke sv. Klemena. To izvedši šel je Hadrijan II., ki je bil izvoljen namesto umrlega Nikolaja, izpremljan od duhovenstva in ljudstva odličnima gostoma z veliko častjo naproti. Truplo sv. Klemena, ki je bilo pri tej priči poveličano z velicimi čudeži, nesli so v slovesnem izprevodi v baziliko (cerkev), ki je bila za Konstantina sezidana prav na prostori očetovske h še nepremagljivega mučenika. Potem sta Ciril in Metod v navzočnosti duhovenstva papežu poročala o apostolskem delovanji, v katerem sta se sveto in marljivo trudila. In ker so ja dolžili, da sta ravnala proti določbam prednikov in proti najsvetejšim verskim običajem, ker sta se pri svetih opravilih posluževala slovanskega jezika, zagovarjala sta svojo reč s tako odločnimi in važnimi razlogi, da so papež in vsi duhovniki možâ pohvalili in jima pritrdili. Potem sta bila obá, ko sta bila

odmolila katoliško vero ter prisegla, da hočeta v veri sv. Petra in rimskih papežev ostati, od Hadrijana samega za škofa imenovana in posvečena, več njih učencev pa je vzprijelo razne svete rede.

Po Božji previdnosti pa se je zgodilo, da je Ciril l. 869 dné 14. februarija v Rimi sklenil življenje bolj zrel na čednostih, nego na letih. Javno in tako slovesno, kakor je pri rimskih papežih v navadi, bil je k pogrebi nešen ter prečastitljivo položen v grob, ki ga je bil Hadrijan sam sebi napravil. Ker rimsko ljudstvo ni hotelo, da bi se bilo sveto truplo ranjkega preneslo v Carigrad, dasiravno je neka močno žalujoča sorodnica iskreno zánj prosila, prenešeno je bilo k sv. Klemenu ter blizu njegovih ostankov pokopano, katere je Ciril sam toliko let z velicim spoštovanjem hranil. In ko so ga med slovesnim prepevanjem psalmov ne v mrtvaškem, ampak marveč slavnem obhodi nesli po mesti, zdelo se je, kakor da bi bilo rimsko ljudstvo jako svetemu možu prineslo prvi dar nebeškega češčenja.

Ko je bilo to opravljeno, vrnil se je Metod na povelje in voljo rimskega papeža kot škof nazaj na Moravsko k navadnim opravilom svoje apostolske službe. V tej deželi prizadeval si je „kakor vzgled črede iz srca“ od dné do dné z večjo gorečnostjo streči katoliški reči, nemirnim novotarjem se krepkó ustavljati, da bi z neumnimi mnenji ne bili spodkopali katoliškega imena, kneza Sventopolka, ki je Ratislavu nasledoval, v veri poučiti in ga opustivšega svoje dolžnosti opominjati, svariti in naposled kaznjevati s prepóvedjo vseh svetih opravil. Zavoljo tega si je nakopal sovraštvo jako hudobnega in nečistega samovladarja, ki ga je zapodil v prognanstvo. Pa nekoliko poznejše v službo zopet nazaj postavljen dosegel je s primernim opominjevanjem, da je dal knez znamenja spremenjenega duha, ter uvidel, da je treba prejšnjo navado popraviti z novim življenjem. Spomina vredno pa je, da čujóča ljubezen Metodova, prestopivši meje Moravske, kakor je bila za življenja Cirilovega segla do Liburncev in Srbov, je zdaj objela tudi Panonce, katerih kneza, Kocelja po imeni, je on poučeval v katoliški veri ter ohranil v podložnosti, in Bolgare, katere je z njih kraljem Borisom vred vtrdil v krščanski veri, in Dalmatince, s katerimi je delil ter se udeleževal nebeških skrivnostî, in Korotance, pri katerih se je mnogo trudil, da bi jih privedel k spoznanju in češčenju jednega samega pravega Boga.

Pa to je možu delalo sitnost. Ker nekateri iz nove krščanske družbe, ki so pisano gledali brza dela in čednost Metodovo, tožili so nedolžnega pri Janezi VIII., nasledniki Hadrijanovem, češ, da je v veri sumnjiv, ter se pregrešil zoper navado prednikov, ki so bili navajeni pri svetih opravilih rabiti le grški ali latinski jezik, druzega pa nobenega ne. Papež, goreče skrbeč za ohranitev vere in starega redú (discipline), pokliče Metoda

v Rim, ter mu ukaže obdolžbe ovreči in se opravičiti. Zmerom pripravljen ubogati in zaupajoč na svojo dobro vest, stal je l. 880 pred Janezom in nekaterimi škofi in mestnim duhovenstvom, ter je lehko dokazal, da je stanovitno sam hranil in pridno druge učil ravno tisto vero, katero je bil v pričujočnosti in z odobrenjem Hadrijana razložil in na grobi prvaka apostolov s prisego potrdil; da se je pa pri svetih opravilih posluževal slovanskega jezika, delal je to iz opravičenih vzrokov in po pravici po dovoljenji papeža Hadrijana samega, in tudi sv. pismo tega ne zabranuje. S tem zagovorom se je tako očistil vsacega suma kacega zadolženja, da je papež o tej zadevi razumel Metoda in prav rad potrdil njegovo nadškofovsko oblast in njegovo poslovanje med Slovani. Razun tega je izvolil še nekoliko škofov, nad katerimi naj bi bil Metod postavljen, in ki naj bi mu pri oskrbljevanji krščanskih zadev pomagali, ter ga je priporočil s prečastnimi pismi in s slobodno oblastjo poslal nazaj na Moravsko. To vse je poznejše papež potrdil v pismi do Metoda, ko je imel ta vnovič trpeti pred zavistjo svojih nasprotnikov. Zato je miren v svojem srci in zvezan z najtesnejšo vezjó ljubezni in vere s papežem in vso rimsko cerkvijo sebi odločeno službo dalje opravljal še z veliko večjo čuvovitostjo, in ni se dolgo pogrešal izvrstni sad njegovega prizadevanja. Ker ko je bil h katoliški veri privédel najprej češkega kneza Bořivoja on sam, potem pa njegovo ženo Ljudmilo s pomočjo necega duhovnika, je v kratkem dosegel, da se je krščansko ime na dolgo in široko razširilo med tem národom. Ravno ta čas si je prizadeval luč evangelija zanesti na Poljsko, in ko je bil sredi skozi Galicijo tija dospel, ustanovil je škofovski sedež v Levovi. Od ondot je odšel v Moskvo, kakor nekateri poročajo, ter je ustanovil škofovsko stolico v Kijevi. S temi gotovo nezvenljivimi lavorikami vrnil se je k svojcem nazaj na Moravsko; in ko je čutil, da se bliža zadnja ura, zaznamoval je sam svojega naslednika, ter je opominal duhovnike in ljudstvo v poslednjih naročilih k čednosti, potem pa se prav mirno ločil od življenja, ki je bilo zánj pot v nebesa. — Kakor za Cirilom Rim, tako je za umršim Metodom žalovala Moravska, izgubljenega pogrešala in mnogotero častila njegovo truplo.

Teh dogodkov, častitljivi bratje, se prav radostno spominamo; tudi smo močno ginjeni, ko daleč nazaj pogledamo na sijajno, z najboljšim začetkom pričeto zvezo slovanskih národov z rimsko cerkvijo. Ker ona dva razširjevalca krščanskega imena, o katerih smo govorili, sta se sicer iz Carigrada podala k paganskim národom, ali njiju poslanstvo je moralo biti od te apostolske stolice, kot središča katoliške jedinosti, ali naravnost zaukazano, ali pa, kakor se je več kot jedenkrat zgodilo, postavno in sveto potrjeno. Res sta tukaj v Rimskem mesti dala račun o vzprijetem pôsli

in odgovor na pritožbe; tukaj pri grobi sv. Petra in Pavla sta bila prisegla na katoliško vero ter vzprijela škofovsko posvečenje ob jednem z oblastjo osnovati sveto kraljevstvo, pridržavši razloček sv. redov. Slednjič sta tukaj izprosila rabo slovanskega jezika pri najsvetejših obredih, in to leto je bil spolnjen deseti vek, odkar je papež Janez moravskemu knezu Svetopolku takole pisal: „Po pravici hvalimo slovanski jezik, v katerem se Bogú dolžna hvala razlega, ter zapovemo, naj se ravno v tem jezici slavna dela našega Gospoda Kristusa razkladajo. Tudi zdravi veri ali nauku ni nasproti, bodi si sv. mašo peti v tem slovanskem jezici, ali brati sv. evangelij ali sveta berila novega in starega zakona, dobro prevedena in razložena, ter opravljati vse druge cerkvene molitve.“ In dolgo potem je Benedikt XIV. z apostolskim pismom, danim l. 1754 dné 15. avgusta, potrdil to navado. — Kolikorkrat koli pa so bili rimski papeži za pomoč naprošeni po knezih, ki so na prizadevanje Cirila in Metoda h krščanski veri pripeljanim národom na čeli, niso nikdar tako delali, da bi se bila pri podpiranji kadaj pogrešala njih dobrotljivost, pri učenji prijaznost, pri dajanji sovetov dobrovoljnost, in v vseh rečeh, pri katerih koli so mogli, njih najboljša volja. Pred drugimi pa so Rastislav, Sventopolk, Kocelj, sv. Ljudmila in Bogoris skusili posebno ljubezen naših prednikov po okoliščinah zadev in časa.

Pa tudi po smrti Cirilovi in Metodovi ni nehala ali pojemala očetovska skrb rimskih papežev za národe slovanske, ampak se je vedno odlikovala, kadar je bilo treba pri njih braniti svetost vere ali varovati javno blagost. Res je Nikolaj I. Bulgarom poslal duhovnikov, ki so ljudstvo poučevali, in škofa pionbienskega in portuenskega iz mesta Rimskega, ki sta vredila novo krščansko družbo: ravno tako je na pogoste prepire Bulgarov o svetem pravi preljubeznjivo dajal odgovore, v katerih hvalijo in občudujejo največjo previdnost celó oni, ki rimski cerkvi niso posebno prijazni. Po tožni nesreči razkolništva pa gre Inocenciju III. hvala, da je Bulgare zopet združil s katoliško cerkvijo, Gregoriju IX., Inocenciju IV., Nikolaju IV. in Evgeniju IV. pa, da so jih v zopet pridobljeni milosti ohranili. — Ravno tako se je sijajno pokazala Bošnjakom in Hercegovcem, premotenim po kugi slabih nazorov, ljubezen naših prednikov, namreč Inocencija III. in Inocencija IV., ki sta si prizadevala iz srdec izruvati zmoto, pa Gregorija IX., Klemena VI. in Pija II., ki so si prizadevali po onih krajih stanovito vtrditi stopnje svete oblasti. — Nemajhno, in ne poslednjo svojo skrb so, kakor vemo, Inocencij III., Nikolaj IV., Benedikt XI., Klemen V. obračali na Srbe, od katerih so z največjo previdnostjo odvračali zvito napravljene spletke, s katerimi se je imela spodkopavati vera. Tudi Dalmatinci in Liburnci

so vzprijeli od Janeza X., Gregorija VII., Gregorija IX., Urbana IV. zarad stanovitosti v veri posebno milost in tehtovita pohvalna priznanja. — Napósled je tudi v sami srémski cerkvi, ki je bila v 6. veki po napadih divjakov razdejána, pa poznejše po pobožni gorečnosti ogerskega kralja Stefana I. zopet vstanovljena, mnogo spominkov dobrohotnosti Gregorija IX. in Klemena XIV.

Zato uvidimo, da je treba Bogá zahvaliti, ker nam je dana primerna prilika, slovanskemu národu postreči in delati za njegovo splošno korist gotovo ne z manjšo gorečnostjo, kakor je bila vsak čas videti pri naših prednikih. To namreč nameravamo, jedino to želimo, si iz vseh močî prizadevati, da bi bili národi slovanskega imena od večje množice škofov in duhovnikov poučevani, da bi bili vtrjeni v spoznanji prave vere, v pokorščini do prave cerkve Jezusa Kristusa, ter bi skuševaje vsak dan bolj čutili, kako obile dobrote se iz naredeb katoliške cerkve razlivajo na domače življenje in na vse naprave državne. One cerkve namreč zahtevajo záse najobilejši in največji del naših skrbî, in ni je rečí, katere bi močnejše želeli, kakor da bi mogli za njih ugodnost in srečo skrbeti ter vse imeti seboj spojene z vedno vezjó jedinosti, ki je največji in najboljši vez ohranitve. Treba je le, da Bog, ki je bogat v usmiljenji, našim sklepom pritrdi in naše početje pospešuje. Mi v tem privzamemo za priprošnika pri njem slovanska učitelja Cirila in Metoda, in kakor hočemo pomnožiti njiju češčenje, tako upamo, nam bode njiju nebeško varstvo na strani stalo.

Zato zapovedujemo, naj se stalno 5. dné meseca julija, katerega je odločil Pij IX. blagega spomina v koledar rimske in vesvoljne cerkve uvrsti ter vsako leto obhaja praznik sv. Cirila in Metoda „cum ritus duplicis minoris officio et Missa propria“ (po redi navadnega večjega praznika in s posebno mašo), kakor je to potrdil zbor svetih obredov.

Vam vsem pa, častitljivi bratje, nalagamo, da skrbite za objavljenje tega našega pisma, ter vsem iz duhovenskega stanú, ki sveto službo (oficij) opravljajo po obredi rimske cerkve, zapoveste spolnovati, kar je v njem zaukazano, in to vsak po svojih cerkvah, krajih, mestih, škofijah in redóvnih hišah (samostanih). Slednjič po vašem sovéti in priporočanji hočemo, da se Ciril in Metod splošno prosita in poprosita, naj z milostjo, ki jo pri Bogi imata, krščanstvo na vztoki várujeta, ter katoličanom izprosita stanovitost, razkolnikom pa voljo se zopet zjediniti s pravo cerkvijo.

To, kar smo zgoraj pisali, kot nespremenljivo in trdno zaukazujemo, ne da bi temu nasprotovale od našega prednika svetega papeža Pija V. izdane in druge apostolske določbe o premembi rimskega brevirja in misala, tudi ne pravila in navade, naj so tudi še tako starodavne, ali, kar koli bi bilo temu protivno.

V znamenje nebeških darov in v zastavo naše posebne dobrohotnosti prav iz srca podelimo v Gospodi apostolski blagoslov vam vsem, častitljivi bratje, vsemu duhovenstvu in vsacemu izmed vas izročenemu ljudstvu.

Dano v Rimi pri sv. Petri, dné 30. septembra leta 1880, v tretjem leti našega papeštva.“

V Karlovci.

Noveleta; spisal Emil Leon.

I.

Kraj se naziva Karlovec. Kako je dobil ta kót naše slovenske zemlje to ime, mi ni moči povedati.

Poezije ni nikake v tem Karlovci. Kadar prideš črez góro v karlovški jarek, dozdeva se ti, kakor bi bil zapustil svet ter prestopil meje življenja. Ako se oziraš nazaj po poti, po katerem si prišel, vleče se kakor nit k višku po rêbri, in čudno se ti zdí, da si mogel brez omótice prilesti po ti stezi tú doli. Kamor obrneš pogled, vidi se golo skalovje, malo pogorsko smrečje, brinje, nekaj rujavega résja, in suhega praprotišča. Vkrog in vkrog pa se dvigajo gorska stegna.

In ker se dolina ravno nad Karlovcem in malo pod Karlovcem tako zavija, da je videti pogorje združeno jedno v drugo, podoben je kraj globôcemu brêznu, katero je stvarnica z velikanskim svedrom zvrtala zemlji v skalnato osrčje. Skalovja pa je v Karlovci res obilo, velicega in malega, v strašnem neredi po dóli raztrešenega, kar daje kraju obraz dolgočasne zapuščenosti. Tú in tam se je tekom časa napravilo nekaj zemlje po skalnatih tléh in nastale so tratinate ruše, katere so v spomladi lepó zelêne in z belimi zvončki in rumenimi trobéuticami prepreženе. Tedaj pa je tudi v Karlovci prijetnejše, skôraj bi dejal, poetično. Pôtok, kateri si je preril svojo strugo skozi skalovje, šumí tedaj živejše, peneč se po robi. Povodnji kósi letajo od skale do skale in med mladimi vrbami znašajo gnezda senice, ki so si tudi to mesto izvohale v svoje bivališče.

A tudi človek je zašel tú sem, tudi človek si je postavil svojo kočo semkaj. — Kar živí spomin teh krajev, se vé, da je tú stala karlovška hiša, karlovški málin. Hiša bolj v hribi, málin pa tik vodé na robi, postavljen iz slabo otesanih hrastovih hlodov, na vse straní oprt in podprt ob skalo, toda vendar tako lehno stoječ, da bi ga v ravníci ne premočna sapa brez težave morda

podrla ter razmetala. Ali tacih skrbî Karlovčanje nikdar imeli niso! Kako bi bilo pač moči, da bi kedaj zašla píš in sapa tú sem? In če tudi, saj izgubita takoj vsako moč, ker ni straní, da bi se raztegnila, razpihala. Karlovčanje zatorej raztrganih streh, izruvanih dreves in podrtih kozelcev niso poznali nikdar. Streho je bilo treba popravljati le vsacih deset, petnajst let, če jo je dež premočil, da se je sem in tam udrla ter napravila vôdi pot pod stréšino in na slamo, žitne zaboje in suho sadje, katero se je spravljalo tamkaj.

Tedaj, ko se je sneg tajal po rebrih in gorskih vrhovih, pri drla je časih vôda in odplávila prí málini kako lesóvje. Ker pa je struga globoka in so Karlovčanje vremena dobro poznali ter o pravem časi odpirali zatvornice, odhajala je tudi povódenj brez posebnih nesreč.

Sedaj je uže v istini čas, da spregovorimo o karlovških stanovnikih. Tú nam je povedati, da je bil karlovški rod od nekdaj takov, kakor je še sedaj. Karlovčanje so od nekdaj doživeli sivo starost, dolga leta, dolgo življenje. Kar stojí Karlovec, je bilo to tako, in tako, upamo, ostane tudi v bodočnosti!

Živeli so sami záse in nekako zaničevali svet „tam zgoraj“. Ženíli so se le tedaj, ko je bila prava potreba. Od nekdaj so imeli v hiši navado, da se je ženil samo jeden sinov. Drugi bratje so ostajali domá ter bili večni trpini. Napósled pa so opéšali; osiveli so jim lasjé in vslóčilo se jim je teló. A potem so počasi pomrli, ta to zimo, oni drugo. Na njih mesto stopil je nov zárod, ravno tistega duha, kakor predniki v grobovih.

V mladosti so bili Karlovčanje od nekdaj vsi jednake, velikanske postave in širokopleči. A kar je čudno: imeli so malo ne vsi rumene lasé. Močni so bili — toda vendar krotkega duhá, in nikdar se ni čulo, da bi se bili vdeležili kacega pretépa.

Delali so pa tako, kakor uboga živina. Málin ni stal skôraj nikdar, in stope so tolkle noč in dan. Če ni bilo prosá, trlo se je olje iz črešminjevih jagod, lanenega sémena in še celó iz žira.

Vendar vse, kar se je v málini zmlelo, moralo se je prej nabrati od hiše do hiše, tam zgoraj v pogorji, teř potem zopet postaviti v hišo nazaj. In Karlovčanje so vse to storili sami! Prinašali so teške mehove dan na dan iz pogorja v dól in jih donašali iz dola v pogorje nazaj. Če je bilo treba, oprtali so si meh črez rame, potem si pa še druzega položili po vrhi, počrez, črez tilnik, in tretjega z otrobi so stisnili pod pázduho, in tako otovórjeni koračili so po strmini navkreber.

Ker pa je pri málini bila tudi žaga, imeli so preskrbljevati še to z delom. In tudi po les so sami prihajali na pogorje, spuščali hlode po jarkih nizdolu in končno vrezane deské na glavi prinašali iz Karlovca v pogorje. Tako so živeli — istinito prav ob pôti svojega obraza! Ni zatorej čudo, ako so se vsi Kar-

lovčanje na stara leta vsušili, kakor sad na lési, in ako jim je tedaj izginilo malo ne vse mesó od kosti.

Pri tem deli pa tudi ni čudo, da so v Karlovci bili imoviti, petični. Spravljali so v žitnice, ter imeli novec. Pámetilo se ni, da bi bil kedaj zapravljal kdo v rodbini. In vina tudi niso popivali. Davke in desetino so točno opravljali, in dolgov niso delali nikdar. Kadar pa je bilo treba, se jim tudi novec ni smilil. Od nekdaj je bilo tako, da je starejši sin obiskal nekoliko šol v mesti, da je govoril potem nemški, bral tiskane knjige, ter poučeval brate in rodbino domá.

Bili so vsi Karlovčanje prebrisane glave, imejoči zavest, da so pametnejši od vseh pogórcev tam zgoraj.

Kadar je v pogorji kdo zbolel na smrt, gotovo so prihiteli v Karlovec in povprašali, kako bi se odgnala bolezen. Karlovčanje pa so imeli ustna svoja poročila, po katerih so poznali rastline in njih skrivnostne močí. Ako je zbolel človek, zbolelo živinče, ako je na pogorskem rébri gad ugriznil pastirja, ali si kdo vsekal rano, vedno se je dobilo v Karlovci koristno zdravilo. Tako pa je prišlo, da je hudobni in nespametni svet dobil zavest, da ti Karlovčanje več vedó, nego li je krščenemu človeku in njega duši hasnovito.

Vraž v Karlovci niso poznali. Ako je prišel kmetič in tožil, da je kača ugriznila vola na paši, da mu otéče in se ubožec bojí, da bi živinče ne poginilo, ter je končno prosil, naj bi mu stari Karlovčan bolno živino „zagovoril“, ni se mu tá prošnja nikdar vslišala. Godrnjaje je moral odlaziti in srdil se je, da mu ti ljudje, kateri so brez dvombe v zvezi s hudobnimi duhovi, ne hoté skazati takošne male dobrote.

Tako se je pripetilo, da Karlovčanje niso bili posebno priljubljeni v pogorji. Na tem sveti je uže tako, da se prebrisanost in pamet sovražite ter malo čislate. Toliko bolj pa so se med seboj ljubili in živeli brez domačih prepirov.

Hišni gospodar je imel veljavo vsegdar in pri vseh. Vse ga je spoštovalo in mu bilo pokorno. Kar je ukazal, storilo se je. Oporékali mu niso ni stari bratje, še menj rodni mu sinovi. Od nekdaj pa je hotela osoda tako, da se je mnogo sinov štelo v hiši, in da je le redkokrat v Karlovci prišlo na svet — kako dekle, kakor da slabotno žensko bitje ni za Karlovec in teška njega dela.

Kadar pa se je žrjav vendar-le zmotil, ter prinesel po nôči v Karlovec otroka — dekliča, bila je otožna, ali vsaj poparjena vsa rodbina. In ko je dekle količkaj doraslo, moralo je iz hiše, v službo k tujim ljudem.

Ako pa je hišni gospodar, stari Karlovčan, bil vdovec, ni se nikdar drugič ženil. Druga ženitev se mu je zdela tako nespametna, da še misliti ni hotel kaj tacega. Tedaj se je vedelo samo ob sebi, da ima jeden sinov v jarem, in vdovcu so se pričela leta počitka.

Stari Karlovčan, vdovec, zlezel je na zapeček, ter si tamkaj napravil ležíšče, da je počival na njem tudi po dnevi. Sedaj je bil oproščen vsacega dela, saj kdor je toliko otrók vzrédil, imel je pač pravico, da si oddahne zadnje dní trudapolnega življenja. — Karlovška zgodovina pa nam pripoveduje, da so v tacih slučajih gospodarjevega vdovstva nastajali slabi dnevi v hiši. Vsakdo izmed sinov se je branil zakonskih težav, ter očetovi volji nasproti hotel ostati neoženjen. Prepirali so se in jezili. Starec je brez uspeha prosil in rotil sinove, končno pa se pogostoma razjaril tako, da je planil iz-za peči, pograbil múhalnik izpod stropa in tepel in spodil iz hiše otroke. Bali so se ga vsi, nikdo se mu ni protivil, in vsi so ubežali pred njim, ker oča ima pravico, da tepe svoje otroke.

Ali končno se je jeden izmed sinov vendar-le klonil očetovi volji, ter se je oženil. In prišli so zopet mirni časi, in vrnil se je stari red v hišo.

Tako se je stvar godila vselej, kadar je stari Karlovčan bil vdovec — in tako godi se stvar še dan danes!

A ti pa, prijatelj, ako te kedaj vrže osoda v pozabljeni ta kót slovenske zemlje, ako zaideš kedaj v karlovški jarek, dobiš pest zdravih, krepkih in pametnih udov človeške družbe, ki te prijazno vzprejmó pod streho, ti dadé vrezati črnega kruha in piti sladke, črešnjeve vodé.

Še dolgo potem pa se bodeš spominal čvrstega pogovora in dejal si bodeš sam v sebi, da je ta rod v Karlovci ravno tako zdrav in čist, kakor pôtok, ki tam mimo hití šumeč po pečinah.

II.

Skôraj bi z lehko vestjó trdil, da je bil Karlovec pred dve sto leti ravno takšen, kakor je še danes.

Gotovo pa je, da bi stari Karlovčanje, vstanši iz svojih uže davno pozabljenih grobov, današnji Karlovec takoj zopet spoznali, in da bi, ako bi jim bilo dovoljeno vrniti se v slabo to naše življenje, temu življenju se takoj zopet privadili — ker v Karlovci je vse še táko, kakor nekoč. Prepričan sem tudi, da bi se ti poštenjaci, kakor nekdaj, še sedaj branili ženitve, ker ženstvó je sedaj slabše, lenejše, nego li je bilo nekdaj, in tudi hudobnejše. —

Viharji, med svetom tuleči, vihrali so nad Karlovcem in niso pustili za seboj nikacega sledú. Samo l. 1848, ko se je bil vnel plamen skôraj po vsi olikani zemlji, ko je želja po prostosti in osvoboditvi od teških jarmov bila obča, ter se končno kakor sód strelilnega prahú razletela, še le tedaj plusknili so valovi svetá tudi tú sem in vrgli v karlovški jarek nekoliko burnih dní, nekoliko joka in solzâ.

Takrat je v Karlovci gospodaril stari Aleš in pripetilo se je, da je bil ravno pokôpal svojo ženo, ter da je imel prav tedaj skrbí, kako bi jednega izmed štirih sinov privèl v zakon. Bil je čuden možiček ta Aleš in tenák kakor šivanka, sklonenega telesa in sive glave. Govoril pa je ostró, počasi, pametno. In kadar se je razjaril, naredila se mu je na tancem nosi rudeča lisa, da se mu je lesketal ta nos iz vélega obraza kakor iskrica.

Gospodinjila je Alešu stara sestra Maruša — ali mož se je pri tem gospodinjstvi čutil zeló nesrečnim. Danes je jedel vse neslano, včeraj pa je bila v skledi malo ne sama sol! Hiša je bila polna nesnage in sploh ni bila nikaka stvar takova, kakor ima biti pri dobrem gospodinjstvi.

Imel je mlado hčer Marjeto. Ali na to tedaj še mislil ni. Treba jej je bilo služiti. Služila pa je v gradi, ali vsaj gradiči podobnem poslopji, katero je stalo in še danes stoji tik vasi nad Karlovcem. Vas zôvejo „na Visócem“, gradič pa „na Smrečji“, ker ga obdaja prijazno smrečje na vseh straneh. To poslopje je bilo tedaj svojina stari, plemenitaški rodovini, katera je slúla za svoje ostrosti voljo ter precej silno drla tlačane in podložne jej kmete.

A to je Karlovčanu bila mala skrb, ker je opravljal redno svoje dolžnosti. Pri tem pa je bil tudi grajski málinar in ako je bilo treba, je grajskim zrezal tudi kake hlode v deské.

Tedaj, ko se naša pripovest pričenja, bila je spomlad skôraj minula.

Bilo je proti večeri vročega dneva. Na nebi se je napravljalo za dež in črni oblaci so se kupičili. Nastala je hipno prav temna noč. V Karlovci so ljudje sedeli za mizo pri večerji. Slaba luč je medló razsvitljevala stanico. Jesti in govoriti se nikomur ni ljubilo. Hišni gospodar je ležal na péči, imejoč tik sebe svojo luč in beroč iz vmazanih molitvenih bukvic. Ves dan se je rotil in jezil na nepokorne sinove, in še z večera bi se bil, da ni prišel pozni gost, ki je hotel pri njih prenočiti.

Bil je to Janez Škaf ali Janez Mula imenovan. Njega teló je bilo postavljeno na tenke, dolge nogé, kakor jih imajo tisti ptiči, ki brbajo po močvirjih in mlakužah. In tudi sploh je bila prikazen njega zvunajnosti taka, da se jej je svet rad smijal. Bil je Janez Škaf človek, katerega je poznalo vse pogórje in katerega so radi jemali pod streho. To pa se je zgodilo prvič zaradi tega, ker je ta ud človeške družbe na svojem hrbti nosil v okrogli posodi tvarino, katera nam spreminja črno noč v beli dan, to je olje, a drugič tudi zategadelj, ker je Janez Škaf vedel za vsako novico v okrožji štirih milj, ter je bil v tem oziri živa kronika. Časih pa je vendar doživel, da so se mu navzlic vseh lepih njega svojstev zaperala vrata pred nosom, in to tedaj, kadar je bil použil preobilo vinskih močî. Takrat so se mu pod telesom dolge nogé kar vile in se mu zapletale skôraj jedna v drugo. In

mnogo in glasno je kričal tedaj. In če je takrat naletel na človeka, kateri mu ni bil po volji, padel je s hudobnim svojim jezikom po njem, ter mu povedal vse, kar je bilo resničnega ali neresničnega!

Nekoč si je nekdo privoščil veselje, ter je Janezu Škafu, vedno po pogórji tôvor nosečemu, zdél priímek „mula“. Ta priímek pa se ga je držal do smrti, (ker tudi Janez Škaf sedaj uže davno olja ne próda in uže davno je dal zemlji, kar je bilo nje.) Ali nedolžni ta imenski pristavek ga je časih silno razjaril. Ako se mu je dejalo: „Mula, si li prinesel olja?“ in ako je bil tisti, ki je to vprašal, še tako imovît in novčen mož, naš Janez mu nikakor ni prizanesel. Zatisnil je očesi in s kiselim obrazom pričel mú naštevati vse pregrehe, katere so o njem bile znane po soseski. V tacih hipih je bil Janez neznosno siten in tedaj so ga radi odpravljali iz hiše. Sicer pa je bil dobro vzprijet in radi so ga imeli povsod.

Tisti večer je bil zatorej obtičal v Karlovci, ter se z domačimi navečerjal, vendar bistroumni mož je takoj uvidel hišne razmere. Vodil je zatorej pogovor o samih tacih stvaréh, katere so bile čisto oddaljene od ženitve in gospodinjstva.

Toda govoríca se ni hotela razvneti.

Stari Aleš je premetaval na pêči svoje kostí in sedaj in sedaj malo postokal.

Maruša je slonéla pri pêči in dremala.

Sinovi vkrog mize so tudi molčali. Molčanje pa je bila stvar, katero je Janez Škaf težje prenašal, nego ne vem kaj.

„Ali sem vam uže pravil“, oglasil se je, „kako je Bog udaril tistega pastirca, ki je kričal náme?“

A molčanje s tem ni hotelo prestati. Kakor je bilo videti, ni hotel nikdo znati poúčne te pripovesti o udarjenem pastirci. Končno vendar odprè usta Maruša:

„Ne še!“

In za njo se oglasijo sinovi:

„Ne še!“

„To je bilo tam na Sélškem in olje sem pródal. Nekjé nad visôcim robom je pasel kozé tisti otrok. Pri brêzdni ste rasle dve brézi in vpognil je na vsaki vejo, ji zvezal in se potem po pastirski navadi zibal tijà in sem, tako, da je časih visel skôraj nad prepadom. Prišel sem mimo in olje nesel, a truden, žejen in lačen bil. Tedaj pa prične tista stvar kričati náme: mula, mulec, mula! In glejte, takoj ga je zadelo, in rèsk — veja se je odlomila in zagnalo ga je črez rob v globél, da ni nikdar več življenja videl. Tako je bilo in menim, da je stare ljudí spoštovati! Tako je!“

A tudi po tej grozoviti pripovesti se ni hotel razvneti pogovor, tako, da se je Škaf uže skôraj kesal, ker ni premeril še tistega pota proti Visócem navzgor, kjer bi bil prišel vsaj med zgovornejšo družbo.

Toda napósled se je raz peč oglasil sam stari Aleš, ne meneč se za gostovo navzočnost.

„Čemú bi se ne ženil," dejal je s tancim svojim glasom, „čemu bi se ne ženil! Tako ni pri hiši ni snage, ni redú!"

To vzdihovanje mérilo je sploh na vse sinove. In takoj je prišel tudi odgovor.

„Jaz se ne bodem," odgovorí Vid, najstarejši, „jaz ne, sem prestar!"

„Jaz tudi ne," hitro pristavi Urban, za Vidom najstarejši, „nisem najstarejši. Najstarejši, najpametnejši! Ta naj se!"

„In čemú bi se jaz," dejal je Tomaž, ki je bil mlajši od Urbana, „čemú naj bi se jaz, če se vidva nočeta?"

„Jaz se pa tudi nočem," je končno rekel Ureh, najmlajši, „premlad sem še, oče!"

Ali oča na pêči je zopet vmolknil in si vzdihovaje popravljal zglavje svojega trdega ležišča.

Tú pa se je oglasil zopet Škaf, ter spregovoril:

„V čudne čase nas je Bog postavil. Živeti je teškó, in kakor jaz vse to premišljujem, smo blizu sodnjemu dnevu. Včeraj sem bil na Visócem. In tisti Komolček, tisti učitelj, imel je polno gostilno kmetov, in govoril jim je, da so se mi ježili lasjé na glavi: naj se gospôda pobije, naj se gradovi požgó, naj je kmet gospod, in ne vem še kaj! Svet se obrača na glavo in zmešnjave so! Prav res so!"

Stari Karlovčan pa je tedaj stegnil suhi svoj vrat in rekel osorno:

„Presiti so, sicer bi ne sleparili tako! Ti Škaf pa pojdi sedaj spat, antì vidiš, da imamo svoje skrbí in da si nam nadležen!"

Janez se je hotel razsrditi, a sprevidel je, da je boljše iti v miru.

„Saj ste prav pustí danes, kot kresilna goba ste pustí vsi! In pametne besede ni moči pametnemu človeku spregovoriti med vami!"

Mrmraje si je oprtal svoje orodje, ter odšeł počivat v listje. V veži pa je obstal in dejal sam v sebi:

„Ko bi bil Škaf danes pijan, bi se bil izlil. Na tega Karlovčana stare kostí bi se bil izlil, da bi se mu bile premočile, kakor poparjen kruh. Pa je tudi tako prav! A tú sem v to jazbino pač ne pridem več! Berač je ubožec povsod in vselej!"

Potem je odkoračil proti svojemu ležišču, zaril trudno svoje teló v mehko steljo in zaspal. Drugo jutro je odšel ne da bi rekel: Bog vam povrni — ker Janez Škaf ni nikdar odpuščal njemu, kdor mu je kedaj kratil jezika sladki dar.

Karlovski so še ostali v hiši, sinovi pri mizi, oča na pêči. Ta pa je takoj zopet pričel vzdihovati in sinov moledovati.

„Čemú bi se ne ženil? Ti, Vid, ti se moraš!"

„Náme še misliti ni treba!“

„Ti Urban, pa se ti!“

„Počakajte, oče, saj se nič ne mudi!“

„Tomaž ti se, ti si me vedno rad ubogal!“

„Naj premislim. Stvar ni, kakor bi nesel meh iz Karlovca na Visóko!“

„Ureh, vsaj ti poskusi!“

„Sem premlad, oče, saj vidite, da sem premlad!“

Zopet je bil odbit napad in starec je togotno zaječal.

„Ej, človek, ki ima take otroke, je siromak, siromak, da ga večjega na sveti ni!“

„Ženitev je čudna stvar,“ spregovoril je potem Vid, „in tako kakor sem, ne pogrešam ničesar!“

„Čudna pa, čudna,“ mu je Urban takoj pritrdil. „Nič gotovega ni! Ženska je hudobna in prepir bode v hiši!“

„Prepir in sovraštvo!“ priložil je Tomaž.

„In poleg vsega tisti otročaji, tisti sitni,“ pridejal je še Ureh.

Tedaj pa se je oglasila tudi stara Maruša:

„Križi so, to je res! In le prerado se pripeti, da je ženska prvi križ pri hiši!“

Te besede so starega Karlovčana tako razburile, da je kar planil s peči.

„Tiho bodi,“ je zakričal, „ženska — je dar božji!“

In istina je, da bi se tedaj bil stari mož razjaril in razsrdil — ako bi ne bil takrat nekdo na vežne duri potolkel. Te duri pa je bila prej Maruša za Škafom zaprla. Karlovčan se je zatorej takoj vmiril, ker vtis ponočnega trkanja na duri je vselej nekako dolgočasen in še celó na taki samoti, kakor v Karlovci. Ko pa je Ureh počasi okno odprl in vprašal, kdo trka — se je oglasila sestra Marjanica. In vse je bilo radovedno, kako da prihaja pozno v noči in kaj hoče?

III.

Tisti večer pa se je bil razvnel hrup na Visócem. Nam uže znani Miklavž Komolček, pijani visóški učitelj, bil je prišel iz mesta in pripovedoval, da povsod vstajajo kmetje, da požigajo gradove in poplačujejo gospôdi, kar so morali pretrpeti od nje.

Kar niso zdale učiteljeve besede, storilo je vino, in skôro je stal Komolček na čêli razdraženi množici, katera je s hrupom in kletvinami hitela proti Smrečju.

Povêdali smo uže, da je Smrečje bila tedaj svojina bogati plemenitaški rodovini. Tú imamo še dostaviti, da je ta gradiček le pristava veliki graščini, kateri pravijo Močava in katera stoji

pod Visócem v ravnini kake dve uri od Smrečja oddaljena. Na Močavi je stanovala tudi tedaj gospôda; a na Smrečji je bilo samo nekoliko družine. In tú pa tam je prijezdila tija grajska hči, komtesa Ana, ki je imela na Smrečji male svoje sobice, polne gospódskega bleska, pravo nebesko stanovanje v minijaturi!

Tudi tisti večer je bila komtesa na Smrečji. Popoludné je bila sama prijezdila iz Močave, ter potem delala nemir po všem gradiči. Bila je ravno v deviških letih, toda še vedno je imela obilo svojih otroških navad. Delala in živela je po svoji glavi, kakor se jej je ravno zljubilo. Jedina hči v hiši je stariše in vse strahovala in smela počenjati, karkoli jej je prišlo na misel.

Tisti večer je bila zatorej na Smrečji. Ko pa se je hrup oglasil, so hlapci in dekle na vse strani se razpršili. Samo Marjanica, ki je, kar smo uže povedali, tudi služila na Smrečji, ostala je pri prestrašeni grajski hčeri. Komtesa je pograbila raz steno samokres in potem ste v neizrečnem trepeti pri stranskih vratcah zbežali skozi vrt v gozd. Tú sta sklenili pobegniti v Karlovec, ter se tam skriti. Ali pot v Karlovec vodi po bregovih in je po noči silno nevaren! Marjanica se ga ni strašila. A komtesa, to je bilo drugače! Po končnem sklepi je Marjanica sama odšla po stezi in odhitela pomoči iskat v Karlovec. Gospica pa je sédla na mah in je trpeča neizmerno bridkost čepela v temi.

Marjanica je dospela v Karlovec ravno tedaj, ko je starec hotel svojo jezo izliti na sinove. A nje prihod je potolažil vihar.

Stari Karlovčan je bil takoj voljan, vzeti grajsko hčer pod svojo streho. In Vidu je dejal, naj gre po dekleta, da ta živalca od strahu v temnem logi ne pogine. Marjanici pa je ukazal, naj pripravi „gorénjo hišo“ in posteljo tam. In sinovom je velel, naj se napravijo praznično, in takoj je tudi sam zlezel v praznično svojo obleko. Maruša je morala v pônev nabiti jajec, ter skuhati mleka, présnega, „ker taka gospôda živi le ob cyrtji in présnem mleki“.

Vid pa je stopil v črno noč. Čuden človek je bil ta Vid. Dobrega srca in dobre duše. Završil je bil polovico gimnazije in potem po stari karlovški navadi moral ostati doma. O tej osodi ni godrnjal, vendar srečen tudi ni bil. Imel je še iz šolskih let star prevod Shakespearejevih dram. In časih v nedeljo popoludné je légel v mehko travo in se zatopil v nesmrtne te poezije. Jih je li umel? Bog vé! V dušo pa se mu je pri tem branji vsilila temna tožnost, da ni zapustil poziva svojih očetov, da ni končal svojega šolanja. Toda tako tožnost je obdržal sam zase — ker malo je govoril in še to nerad. Kar pa je govoril, zdelo se je bratom „strašno“ pametno in prebrisano.

Tudi tisti večer je stopal v melanholične misli pogreznen po stezi proti Smrečju. In pred dušo so mu stopile tiste nebéske

podobe, tiste krasne ženske, katere žive v Shakespearejevih dramah. In zdelo se mu je, kakor bi bil danes sam zašel v takovo dramo. In prošinjala ga je misel, kako se bode vse to končalo?

Hitro je stopal po ozki stezi. Ko je priplezal do vrha, prorila je luna goste oblake in z medlim svojim svitom obsevala kraj. Čul se je hrup iz pristave.

Takoj tik pota pod smreko na mahi je slonela komtesa Ana in nje drobna osobica se je tresla kakor trepetlika. Jokala je in smrti pričakovala vsak hip, in Bog vé, česa hudega še vse!

Kakor srna je k višku planila, ko je dospel Vid k nji. Boječe je obrnila pôgled proti njemu, v rôci pa je stiskala samokres, pred katerim se je sama najbolj tresla.

„Kaj mi hočete?“ je viknila v strahi, ter se stisnila za smreko. A tedaj jej je samokres padel iz onemogle rôke in z grozo je vzdihnila:

„Moj Bog, če se sproži!“

Bila je res krasna prikazen! Lasjé so se jej razkodrani usipali po rámenih in drobni obrazek, s črtami strahú in groze, bil je tako mil, da je Vid od čudenja postal in se zagledal v to stvarico, in si dejal, da bi jo hotel gledati — do smrti. In kako drobno je to vse bilo, kako majhno in nežno! A vendar, kak ogenj se je bliskal iz nje oči! In kako boječe je zrla nánj in potem na orožje, ki je ležalo pred nogo!

„Moj Bog, če se sproži!“

Vidu pa se je to tako smešno zdelo, da se je pri vsi resnosti položaja moral smijati. Potem pa je dejal:

„Po vas sem prišel!“

„Vi ste iz Karlovca!“

In takoj je stopila iz-za debla ter obšla pazno samokres, da bi se ne sprožil in ne napravil nesreče.

„Pojdiva zatorej!“

A Vid ni premeknil koraka.

„Pojdiva zatorej! To se lehko reče — ali —“

Boječe je vprla okó vánj:

„In, ali?“

„Ali pot je ozek — in nevaren!“

„Pot je ozek in nevaren!“ dejala je počasi za njim.

Molčala sta nekoliko časa. Potem je Vid tiho spregovoril:

„Jaz bi vas uže — nesel!“

„Vi bi me nesli!“ in Vid je opazil, kakó jej je kri zalila obrazek.

„Jaz bi vas nesel, s svojima rokama bi vas nesel!“

Vendar tudi sam je bil v stiski in zagledal se je v zvezdo na nočnem stropi neba, in pót mu je stopil na čélo.

Gospica Ana pa je vzdihovala — a ni se premeknila s svojega mesta.

„Pot je ozek in kdor ni vajen, lehko pade globoko v jarek in pobije in potolče se na smrt!“

Ali tudi te Vidove besede so ostale brez vtisa. Tedaj pa se je na pristavi zasvetilo, hrup je nastal silnejši, svit napolnil gozd in zadaj so se vzdvignili dima stebri in plamen se je pokazal. Pristava je gorela! Komtesa je plaha prihitela k Vidu in vskliknila:

„Nesite me!“ —

In vzdvignil je Vid lehko to breme. Vkrog vratú mu je dela rôko in koprnela je in tiho ihtela.

„Pristavo so zapalili!“ rekel je Vid, in potem varno po stezi odšel.

Zdelo se mu je, kakor da bi ne nosil ničesar. Čutil pa je, kako je komtesi srce utripalo, kako hitro in burno. In kadar je sapa zapihala, čutil je nje volne lasé ob svojem lici. In sedaj pa sedaj se je tudi nje lice takó mehkó zadelo njegovega, da je bil ves omamljen.

In kako mehkó jo je držal, da bi ne čutila nikake težave!

In rad bi bil jo nosil tako vso večnost — in še bi se ne bil vtrudil! V dušo pa mu je prikipela prečudna sreča. Od kod? Morda sam ni vedel! Zamislil se je v to srečo, a zamislil se samo z duhom, ker okó je pazno zrlo, da bi mu ne spodletela stopinja in da bi ne padel s sladkim svojim bremenom.

„Ali mi sedaj še tudi ni moči sami iti?“

To nje vprašanje ga je vzbudilo. A takoj je vedel, kako jej ima odgovoriti. In odgovoril jej je s prepričanjem:

„Ne še! Tudi sedaj se še lehko pade!“

Zopet je vmolknila — toda on se je zopet zamislil v svojo tiho srečo. In na ráme mu je naslonila obličje, in nje lasjé so ga obdajali — tako rahlo, kakor matere božje lasci, kateri vzrasejo v prvi spomladi po zelenih travnicih.

Vendar končno sta dospela na boljši pot. Melíne vkrog steze so se spremenile v zelene rušine in steza sama je bila široka, da bi bila lehko hodila dva človeka po nji, jeden tik druzega. —

Povzdvignila je obraz in vprla oči vánj.

„Sedaj je uže pot širok — ali ne?“

Potem pa se je spet trudno naslonila na njega ráme.

„Pot je širok,“ dejal je, „a še vedno nevaren! Noč ima svojo moč — in lehko se pade!“

Nje glavica je še obslonela na njega rámeni.

Končno se je zavila steza vkrog rebra — in pred njima je ležal Karlovec. Luna je obsevala slamnate strehe. V málini pa so klepetala kolesa in potok je šumel vmes. Tedaj še le je Vid posadil dekleta na tla. Videč romantično to selišče je komtesa pozabila vsega. Z rokama je plosknila, ter dejala kipeče:

„Kako krasno je tú! Oj, tú ostanem dolgo, dolgo!“

Pred Karlovcem pa so ja vzprijeli Karlovčan in Vidovi bratje. Čudno so gledali prišlo gôstinjo in niso znali, kako bi se vêdli. Napósled so jo izročili Marjanici in stari Maruši, češ, naj si ženske same pomagajo, kakor vedó in znajo. A prav je bilo tako in dobro vse!

IV.

Drugo jutro se je pričelo v Karlovci táko življenje, kakor ga do sedaj ti kraji nikdar še doživeli niso! Tri ženske, odraščene ženske pod streho! In káko življenje je to bilo! Prav táko, kakor tedaj, ko pade iskra v kup suhega smrečja. Takoj se prične po njem praskanje, pokanje, vnemanje; iskrice švigajo, tú in tam se prikažejo goreči jeziki, končno pa splapola vse v jednem plameni proti nebu. Taka iskrica je bila za Karlovec komtesa Ana! Tekala je, govorila, smijala se, hotela vse vedeti, videti, hotela biti povsod! Hipoma je vtaknila svoj nosek v vsak kót, ter izvohala vse! Takoj drugo jutro je odložila gospôdsko svojo nošo in si izposodila pri Marjanici kmetsko obleko. Déla si je svilnato rutico vkrog vratú, splela si lasé in jih na glavi zavila v kite. Ko pa so hoteli gospôdski ravnati ž njo, prepovedala je to jezno in samoglavo. Hotela je biti v hiši hči domača; hotela, naj jo tičejo vsi, Vid, Ureh, Urban, Tomaž, Maruša in Marjetica. Pričetkoma so se branili, ali napósled so se morali vdati vsi!

In poprijela se je vsacega opravila. V kuhinji je kuhala in hodila tudi na vódo z Marušo, da bi prala. Zavihala si je rokalce do belih lehtî in se potem poigrala s perilom. Dela pa se je, se vé, vsacega takoj naveličala! Iz kuhinje je hitela pod streho, potem na vrt, kjer se je sušilo perilo ali oprano žito; potem je klicala kuretino in nazadnje šla v hlev, pogledat živinčet.

Prihitela je tudi v hišo, povpraševajoča starega Aleša, ako želi in ali hoče, naj bi ž njim govorila? In v istini je sedla k njemu, ter govorila vse, kar jej je prišlo na jezik, vmes se je sladko smijala, popravljala zglavje starcu, opazovala mu velo rôko, mu hvalila bele, sive lasé — in potem zopet odhitela na prosto. Starec pa je ostal na pêči, si zatisnil oči — in dobro mu je délo to láskanje.

„Tako bi ti moral imeti v hiš vsak dan!“ si je mislil. „Ali taki otroci, taki sinovi — to je nesreča!“

Komtesa Ana pa je pritekla tudi v málin! In tudi túje pregledala vse, končno sedla na hlod, katerega so ravno rezali, ter se na njem, ki se je pri rezanji premikal, takisto počasi „vozila“. Pri tem se jej je svetil obrazek od notranjega veselja, in z rokama je ploskala.

Veliko prijateljstvo je hotela skleniti z Vidom, starejšim sinom. Na obrazi se mu je videla notranja zamišljenost in iz oči mu je zrla resignirana melanholija, kar smo povedali uže prej. Vse to je dekletu silno ugajalo. In ko je premetaval teške hlode, in kazal svoje moči, se je tudi to gospici prečudno lepo zdelo. Zahajala je zatorej za njim in mu gostoléla svoje besede na uho. Vid pa je nerad govoril. In komtesa je takoj steknila, da tudi nji nerad odgovarja. Raztogotila se je, zavlekla obrazek in rekla srdito: „Ti si dolgočasen človek, Vid, prav zeló dolgočasen! Tú imam tvoje brate uže rajša, ti vsaj govoré!“

In bratje so to slišali — in vse to se jim je prečudno „lepo“ zdelo.

Ali v nekaterih hipih je bila jeza zopet pozabljena — in z Vidom prijaznost zopet sklenena!

Bilo je tretjega dné popoludné, kar je prišla komtesa v Karlovec. Uže se je bližal večer in solnce je hotelo skôraj zatoniti za gore. Stari Aleš je ležal pod staro hruško na rušini tik hiše. V doli pri vôdi so delale ženske in čulo se je sedaj smijanje od tam. V málini in na žagi pa je bilo dela obilo in klepetanje od ondu se je vsililo starcu v srce, da je bil radosti poln. Sinovi so donašali ravno narezanih desák, ter jih po vrti opérali na debla, da bi se sušile.

Končno se je pa stvar zasukala tako, da je sin Urban sam ostal pri starci. Obrisal si je potni obraz in se nevkretno lomil vkrog očeta, ki je takoj slutil, da hoče sin nekaj imeti.

„Bode li skôro dosta danes?“ vprašal je starec prijazno.

„Vroče je, vroče!“

In Urban je rahlo vzdihnil, kar staremu očetu ni skrito ostalo.

„Ti bi nekaj rad, Urban? a kaj?“

„Rad! rad! ne rečem, da ravno rad!“

„Oče,“ potem Urban po kratkem molki zopet prične, „zdi se mi, da sem se postaral. Nekaka trdost mi je prišla v kostí! Star sem, star!“

„Postara se vsakdo,“ odgovori na to Karlovčan.

„Postara! prav pravite, in menim, da bi res pametno storil, če se — oženim, oče!“

Starec se je radosten vzdvignil s svojega ležišča.

„Ti se hočeš oženiti, Urban, ti se v resnici hočeš oženiti?“

„Če ni drugače, pa — se bodem. Saj ste se vi tudi! In ženitev, mislim, ni Bog vé kaj!“

„Ti si bil vedno dober otrok, Urban, to sem znal, to sem skušal! In sedaj se hočeš tudi oženiti! Nu, to je prav, to je prav! Dobro ti bode, ker — spoštuješ svojega očeta!“

„Hočem zatorej malo pogledati vkrog, malo povprašati, oče, tako malo tam po pogórji, da se dobi kako ženstvó!“

„Le povprašaj, Urban, le poglej, le!“

In Karlovčan je ves srečen zopet légel v travo in zadovoljno gledal za pokornim sinom, kateri je odhajal proti málinu.

„Dober otročaj to-le, dober!“

Skôro potem pa je prisopel Tomaž z novimi deskámi, ter jih odložil po vrti vkrog. A stari Aleš se je bil tako zamislil v svojo srečo, da se ni prav nič menil zánj.

Tomaž je stopical vkrog in popravljal in skladal deské, ki pa so uže tudi prej trdno stale.

„Oče,“ je poklical napósled, „oče!“

In starec je obrnil obraz proti njemu.

„Oče“ — in Tomaž je premišljal, „oče“, ta les, ki ga danes režemo, je prav mehak. Lehko delo!“

A tudi na to ni bilo odgovora. Stari Karlovčan si je počasi napravljal pipo, ter kresal gobo na kameni. Tedaj pa je Tomaž storil odločen korak.

„Oče, jaz se bodem — oženil!“

Vtis teh čisto nepričakovanih besed je bil jasen! Stari mož je jenjal s kresanjem, pipa mu je padla iz ust in bil je ves tak, kakor bi ga bil zadel silen udarec. Potem pa se je začuden obrnil proti sinu in dejal skôraj s strahom:

„Ti tudi?!“

Tomaž je imel vročo kri in ta mu je tedaj vzkipela.

„Če ste se vi, čemú bi se neki jaz ne!“

In ko je starec le molčal, dejal je še:

„Če tudi proti vaši volji — oženil se bodem!“

In srdit je odšel.

Tú pod hruško pa je ostal stari Karlovčan — podoba žive obupnosti. Sedaj sta se hotela oženiti Tomaž in Urban, oba! Kako se vêsti v tacih okolnostih? To mu ni bilo prav čisto nič jasno. Iz vsega pride še morda nesreča. Prepirali se bodo in sovražili. Da bode on potem največji revež pod svojo streho, to je gotovo. Čemú so človeku otroci? Da mu delajo skrbí in težave. Grozne težave!

Zdajci mu nekdo položi rôko na ráme. Bil je Ureh, najmlajši sin.

„Oče,“ je rekel skrivnostno, „če se uže nobeden bratov noče, bodem se pa jaz, bodi si stvar, kakor hoče!“

Starec je bil še ves v prejšnjem zamišljenji, tako, da ni vedel precej, kaj sin hoče. Toda Ureh je srčno nadaljeval:

„Imam uže tudi nekaj izbranega! Včeraj je šla tú mimo Jelovčánova Micika in tedaj sem si dejal: to vzêmi, ali nobene. In to bodem vzel, oče, a hitro!“

„Kaj, oženiti se hočeš?“

In starec je planil k višku, sklenil rôci in zaklical obupno:

„Ti ljubi moj Jezus, sam ti meni pomagaj! Take otroke imeti, moj Bog, take otroke imeti!“

In odhitel je v hišo, legel na peč, obrnil v steno obraz in se čutil nesrečnim. Skôro pa je prismijala se v hišo gospica Ana — provzročevalka vse te strašne krize. In poleg njega je sédla in govorila in govorila, tako, da se je stari mož hitro zopet pomiril. Jezen je še bil, to je res. A kdo bi neki ne bil jezen na take sinove, tako malomarne otroke, kateri so se sedaj hoteli hipoma poženiti vsi! Toda malo ga bodo vícali ti sinovi, proklicano malo! Bog vé, če bi ti ljudje tudi kako žensko dobili, ki bi jih hotela vzeti! Bog vé! Gotovo ni. Gotovo pa je, da jo on sam še dobi, on sam, če tudi je v letih! In glejte, tudi ta mlada stvar, ta gôspôdska živalca je rajša tú notri pri njem, nego zvunaj pri tistih dolgočasnih pustežih! Taka je!

Ko pa so pozneje sinovi vkrog mize sedeli in ničesar govorili niso, se je oča oglasil s svoje pečí:

„Urban, Tomaž in ti Ureh, toliko vam rečem in povem, če me bodete jezili — se oženim sam! Star sem ali trden — in prav mlado še lehko dobim! Taka je! —“

Nastala je tihota, splošna tihota! Toliko pa je čutil vsakdo, da se v Karlovci godé — čudne rečí.

V.

Drug dan popoludné, ko je ura na visóškem zvoniki ravno dve odbila, stopil je Miklavž Komolček iz vaške gostilne.

Tedaj so imeli na Visócem še svojega učitelja — a sedaj so jim ga uže davno vzeli in otroci morajo krevsati v šolo k fari, na Močavo. Takrat pa je bil visóški učitelj Miklavž Komolček, in tisti je stopil iz vaške gostilne tisto popoludné. Napil in najedel se je bil do sita.

Peter Smrt, oštir, stal je na pragi in dejal tožno: „Platil nisi, Miklavž, toda nič ne dé, bodeš uže pozneje!“

Ponižnost ni bila nikdar svojstvo Petru Smrti. A Komolček je bil tiste dní pravi Robespierre na Visócem, takó, da je bil tudi oštir ponižen proti njemu.

Miklavž se tudi prav čisto nič ni zmenil o tistih oštirjevih besedah. Nekaj je zagrčal med zobmi, potem pa stopil na solnce pred hišo. A tedaj se mu je zavilo pred očmi vse, pot, hiša, visóška cerkev in oštir Peter Smrt, ki je na pragi stal, ter tožen premišljeval vplive neplatenega svojega vina.

„Pijan sem,“ rekel je Komolček, „— ali — za dobro stvar je človek lehko pijan!“

Potem se je obrnil proti onemu na pragi:

„Smrt,“ je kričal, „danes ti še nekaj doživiš, in gledal bodeš, na čudne načine gledal!“

In zopet se je obrnil proti vasi.

„Nam trpinom so napočili boljši časi,“ govoril je ponosno, „boljši časi!“

In izginil je med vaškimi hišami.

Ali pol ure še ni bilo minulo, ko je Peter Smrt proti svoji gostilni videl in čutil dohajati množico kričečih kmetov in v sredi med njimi pijanega Komolčka.

„Zopet prihajajo, Mina," rekel je tožno svoji ženi zakonski, „in zopet bodo pili brez novcev. Vendar, toliko ti povem, delaj križe in kljuke, da pozabljeno ne bode, kar je popitega bilo! Predno bode teden dnî, stopijo v moč zopet davkarije in cesarske oblasti in potem pokažem tiste križe in tiste kljuke!"

Prijazno je pozdravil hrumečo družbo, katera je takoj vkrog miz posedla.

„Vina, Smrt!" kričala je vsa gnéča. In Smrt je ves medén in prijazen prinesel pijače. Pivci pa so vganjali šale ž njim.

„Ti si Smrt, ki je vsaj komu podobna!"

„Take smrti človek rad umrè!"

„Res, vesela táka smrt!"

„A vendar čudna smrt, ker to je živa smrt!"

„Živa, pa dobra smrt!"

Tako so se šalili in pili Smrtovo vino. Bil pa je tedaj zbran vkrog miz skôraj ves cvet visóških postopačev in pijančkov.

Tam v koti je sedel Kamenarjev Gašperček, tisti, ki je imel sredi vasí tik vodnjaka podrto kočo. O njem se je pravilo, da rad „kaj vkrade", če mu ravno pod prste pride kaj tujega. A danes je tú sedel mastito in si podperal s komolcem glavo.

„Mnogo smo trpeli," kričal je neprimeroma, „mnogo smo trpeli!"

Tik njega pa je raztezal tolste svoje ude Mesarjev Boštijan ter si ulival vino v obširni svoj trebuh. Domovánje in posest je bil v prejšnjih letih zapil in zapravil. A sedaj je osobénkoval. Ako pa je tú ali tam pripetila se nesreča, da je poginilo prase ali tele, gotovo je vselej proti večeru vkrog vogla prikimal naš Boštijan, ter prosil: „Dajte mi žival, da jo zagrebem!" A govorili so po vasi, da si je s takšno nečedno „pičo" redil trebušček in da tistih „živali ni zagrebal!" Tudi so pravili, da je rad vabil k sebi pokončevalke miši — katerih potem več od njega priti videli niso! Ali tudi Boštijan je dejal tisti dan:

„Mnogo smo trpeli!"

„Ti si trpel? Kaj si ti trpel?" pa se mu je odrezal takoj Janez Škaf, ki je bil, se vé, tudi v družbi. Bil je uže vina poln — in brusil je ostri svoj jezik.

„Jedel si in pil, dôkler si kaj imel! Sedaj pa nimaš ničesar — in si berač, a še berač nič prida!"

Ali Mesarjev Boštijan je bil človek mirne krví, če si je bil, kakor danes, napolnil želodec in vgasil žejo.

„Tiho, Škaf," odgovoril je mirno, „tiho, če ne te preobrnem, da izgubiš dno in obroče! Trpel sem, toda sedaj je — amen!"

„Nikar se prepirati! Pijana sta oba!“ se je urìl med-nja Jakob iz-pod Tabra. Tisti, ki je nosil sredi svojega obraza debelo kepo mesá, razlezenega, razdrtega in z lasmi prepreženega: kar pa je on nos imenoval, in kar ga je pripravilo do priimka „nosatega“ Jakopa. Zvunaj vasi pod Tabrom je imel suho rebro, katero je vsako spomlad preril in prekopal. Moralo pa je to zemljišče neizrečno rodovito biti, ker leto za letom je pridelaval žita in senà toliko, da ni vedel kam s pridelkom. Če se je kedaj govorilo, da zahaja v trdih nočeh kosit na tuje travnike ali snopje ruvat iz tujih kozolcev, bilo je to prej nego ne samo golo obrekovanje, katero pa je poštenega Jakopa vendar močno žalilo. Ali svet je uže tak, da obrékuje!

Ta je zatorej dejal:

„Pijana sta oba! A jaz sem trpel — ker — delam!“

„Ti delaš? ti kradeš!“ kričal je Janez razsrjen.

„Miruj, Škaf! miruj! bodeš videl, da te udarim!“ togotil se je Jakop, in velikanski nos se mu je kakor kres, zapaljen na gori, zasvetil od same jeze.

In tako so se prepirali in vsak je pretil drugemu z udarci — a udariti se je bal vsak.

Pri drugi mizi se je bil vnel razgovor o boljših časih, kateri nastopijo sedaj, ko je gospôda poklana in potolčena.

„Gospôde ne bode?“ vprašal je Smolárjev Štefe, „jaz pa vas vprašam, kdo bode potem davke pobiral, če ne gospôda?“

Štefe je bil trdih možjan. Ako se mu je stvar tudi razjasnila dvakrat in trikrat, mu je vendar še temno ostajalo vse!

„Davke? glej ga! davke!“ odgovoril je takoj suhorébri Kobalov Tinče, tisti, ki je bil nekdaj cerkovnik visóški in ki je, kakor se sploh vé, vtikal svoje dolge prste v cerkovno pušico, „to je ravno, da davkov več ne bode potem; kaj ne Komolec?“

In obrnil se je proti Komolčku, sedečemu pri pêči.

„To je, da ne!“ zastokal je ta.

„Nu, vidiš, Štefe,“ dejal je Tinče vestno, „kako si zatolčen in zametan v glavi! Kaj ne, sedaj to sam vidiš?“

„Davkov ne bode, aha!“ vskliknil je oni dobrodušno.

Toda mož še vedno ni bil prepričan! Nekaj časa je mislil, potem dejal še jedno.

„Pravite, da gospôde ne bode! Kdo nam bode potem svete maše bral, če gospôda ne? Ker duhovni gospodje so vendar tudi gospôda, ali ne, Komolček?“

„Res je, kdo nam bode maše bral? res je, kdo nam jih bode bral?“ pritrdil je takoj Véharjev Nace. „In kdo nas bode poročal, pokopaval, kdo nam v cerkvi govoril?“

„Kdo?“ se je raztogótil Komolček, „kdo?“ Potem bode vsak sam duhovnik, osli nespametni!“

„Aha! potem bode vsak sam duhovnik!“ In Štefe se je delal, kakor bi mu bila sedaj stvar čisto jasna.

„Glejte," je dejal zadovoljno „povedati je treba človeku, potem je dobro vse! Poučiti je treba človeka!"

„Vendar čemu to govoričenje!" oglasil se je Komolček, „čemú to govoričenje? Časi pridejo boljši — a mi smo mnogo trpeli!"

„Trpeli pa, trpeli!" kričalo je vse, in takoj so bili pozabljeni prejšnji prepiri. Beseda o „prejšnjem trpljenji" je Komolčku vselej pomagala iz vsake stiske!

Ali danes je mož malo govòril. Čakal je, da so prišle vse „zveste mu glave". In končno so v istini prilezle vse. Prilezel je Skalarjev Martin, tisti, ki ga je vedno glava bolela in ki je slúl za svoje zvijačnosti voljo, s katero je lazil pod tuje stréšine, da je tam jemal jajca iz kurjih gnezdišč. Prilezel je Vratarjev Jurče, tisti, ki je uže v tridesetem leti nosil plešasto glavo. Užival je slavo, da je neizrečeno prebrisan tat sadja in druzih vrtnih pridelkov. Poznal je v soseski vsako deblo in se vsako leto oglasil, da ga je prej, nego gospodar, v pozni noči otresel! Prilezel je tudi Vrtníkov Matiče. Na svojem hrbti je nosil veliko grbo in v zakon si je bil izbral žensko trideset let starejšo. Vzel jo je zaradi hišice, katero je imela v vasi, da je dobil svoje zatišje. Potem pa je delal dolgove na hišico in žensko je pretepal, tolažeč se z upi, da jo bode počasi pritepel do groba. Če končno povemo še, da je prišel tudi Gabrčev Tonče, povedali smo vse, kar je moči. Zvunaj vasí tik ceste je imel ta poštenjak kočo in je v tihih nočeh prežal na mimogredoče vozove in pijane voznike. In govorilo in tožilo se je, da se tam doli vkrog Tonetovega selišča tako rada izgubí z voza kaka vréčica, ali kakov zabojček! Morda pa je take reči prav naš Tonček pulil z vozov?

Ko so bili prišli vsi, vstane Komolček, vdari z roko ob mizo in pravi:

„Sedaj pa tiho, sedaj bodem nekoliko besed spregovoril!"

In nastala je tihota.

„Ta-le Škaf mi je danes povedal, da imajo v Karlovci tistega drobnega grajskega dekleta!"

„Res je, jaz sem mu to povedal!" oglasil se je takoj Janez Škaf.

„Tiho, Skaf," kričal je Komolček, „in pred nami je skrivajo!"

„Nu, in kaj potem?" začudil se je Štefe Smolárjev.

„Kaj potem," povzel je učitelj, „kaj potem? Nam jo morajo izročiti! Tú pri nas naj služi, za deklo naj nam služi, da bode vsaj vedela, káko je to naše trpljenje!"

„Tako je!"

„Ta je prava!"

„Dekla bodi!"

„In dela naj!"

„In trpi naj, pa je — amen!“

„Saj smo tudi mi trpeli!“

Tako se je vpilo vse vprek. In čuditi se ni, da se je končno iz vasi valila druhal proti Karlovcu. Šli so grajsko „lovit“! Med njimi je bil vodnik učitelj Komolček. Mnogo je govoril — a na plečih je nosil nabito puško, ker se ni vedelo, kako se bode stvar končala.

VI.

Tisto popoludné pa je bilo v Karlovci vse mirno. Nikdo ni pričakoval nevihte, katera je temu tihemu dolu iz Visócega pretila. Takoj po južini so odšli bratje Ureh, Tomaž in Urban po opravilih v gozd. Komtesa pa se je končno spomnila tudi svojih starišev in Marjanica je morala tisti dan na Močavo, da bi poročila tamkaj, kam se je rešila domača hči.

Stari Karlovčan in Maruša sta dremala v hiši. Bilo je takšno vroče popoludné, ko pride zaspanost človeku v ude, da sam ne vé kedaj. Na visôcem nebi je sijalo solnce in kakor čisto zlato so lili njega žarki na ubogo našo zemljo.

Vid pa je bil sam v málini. Mračno je bilo vkrog njega in po kotih skôraj popolnoma temno. Tú in tam se je skozí slabo streho vkradel solnčni žarek, ter prošinil s prijazno bliščôbo palčevine vkrog brunov. Málinska kámena pa so klepetala in vmes je šumela voda, padajoča na málinska kolesa. Vidu se je vsilil mrak tudi v dušo, in nikdar še ni tako živo čutil — da srečen ni. Imel je zavest, da drevi sam sebe v prepad, iz katerega se rešil več ne bode. Čemú je to moralo priti vse tako, čemú? In ravno njemu, ki je uže prej moral svoje misli tolikokrat s silo zatirati! Njega srce je bilo uže prej kakor pusti, pogórski kraji z brinjem nesreče in nezadovoljnosti prepreženo črez in črez. In sedaj še ta ženska? Bolest, silna bolest mu je zatopila dušo in hudó mu je delo to klopotanje v málini in vzdvignil je kolesa, da ga je hipoma obdala tihota.

Tedaj pa je prihitela do málina komtesa Ana. Ko je stopila iz solnčne bliščobe v mrak, legla jej je tema vkrog pogleda, da je nehoté obstala na pragi. Obdajali so jo solnčni žarki, da je bila v sviti in da se je videla vsaka črtica na drobnem jej obrazi. Potem se je zasmijala, da je zazvenelo po pustem prostori. Vidu pa se je zdelo, da se je okolo njega hipoma vse oživelo, da je božje milosti žarek napolnil vse prostore vkrog njega, in da je solnce zasijalo pri vseh voglih v zaprašeni ta kraj. Tudi v njega srci je nastala svitloba in z resnega obraza so mu izginile trde črte.

„Pú, kako je tú temno!“ vskliknila je komtesa in stopila v málin. „In vi, Vid, imate zopet dolgočasne, puste svoje misli!“

Nekdaj ga je bila dobila, da je bral Shakespeareja. Od tedaj ga ni več tikala.

Ničesar jej ni odgovoril. To pa jo je takoj napolnilo s srdom. In postavila se je v jezi pred njega, obrnila pogled proti njemu in udarila z nožico ob tla.

„Vi mi ne odgovorite, Vid! Prav čisto ničesar mi ne rečete? In veseli tudi niste, da sem prišla! To vidim na vašem dolgočasnem obrazi! Prav jasno vidim to vse! Moj Bog! in jaz tekam za vami, da bi čula le jedno prijazno besedico iz vaših ust! A brez uspeha! In pri tem naj bi ostala mirna, kakor da bi očî ne imela! In čemú to vse? Kaj sem vam hotela in kaj vam hočem še sedaj? Oj, vedite, da je to vaše ravnanje hudobno, prav zeló hudobno!“

Zrl je Vid v njo, takisto zamišljeno, kakor bi gledal v daljne, daljne kraje tam za njo. Ali tudi sedaj jej ni ničesar odgovoril!

„Res, prav zeló hudobno je to ravnanje vaše!“ In togotila se je še bolj in krí jej je zalila obraz, da je bil mil kakor roža, ravno razcvetena. Potem pa je nadaljevala tiho, skôraj šepetajoče:

„In vidite, jaz bi bila ostala tú pri vas, ostala za vse življenje! In pozabiti sem hotela vse svoje dosedanje življenje, pozabiti tisto bogastvo in vse, prav vse! Pozabiti pa sem hotela vse samo zavoljo vas!“

In poslednje besede so jej prišle kakor rahla sapica iz ust, tako, da jih je jedva čulo njega uhó. Kaj jej je hotel odgovoriti? Kaj jej smel odgovoriti? Prečudna sreča mu je napolnila dušo, kakor do tedaj še nikdar ne! Ali kaj jej je smel odgovoriti? Kako se je moral vêsti temu krasnemu otroku nasproti? Takoj je vedel, da jej ne smé odgovoriti ničesar! In v istini jej ni odgovoril ničesar.

„Ali zavoljo vašega vedenja ne ostanem več tú! In jutri uže otidem in bodem pozabila ta Karlovec in vse te kraje! Tudi vas, tudi vas bodem čisto pozabila!“

In moči srca so jo prevzele in strast jej je preplula dušo, da se ni mogla obraniti notranjim vtisom. Kar naslonila se je ob steno, in solze so jej prihitele v okó in glasno je jokala. Ko pa se je pomiril prvi vihar, prijel je Vid rahlo nje rôko.

„Ana,“ dejal je s tesnim glasom, „po vrtéh rase cvetje. Ako pa se to cvetje presadi na gorska, skalnata tla, vsahne in več ne rase!“

In izpremil jo je proti izhodu.

„In greh je, če se tak cvet presadi na skalnata tla, kjer mora poginiti!“

In stopila sta na svitlo solnce.

„In tako je z nami. Kakor cvetje smo! Nekoliko nas je postavljenih v vrte, a velika večina na skalnata tla!“

In spustil je nje rôko.

„Ali kdor se presadi iz vrta na skalnata tla — živeti ne more!“

In hitro je stopil v málin nazaj, ter spustil kolesa, da se je klepetanje zopet pričelo.

Komtesa Ana pa je tožna odšla proti hiši. Ondu je sedla v zeleno travo in se zamislila tija préd-se.

„Ni je hotel rad imeti!“ Ta zavest jej je z britkostjo napolnila srce. Bila je silno nesrečna, tako nesrečna, da je ubožica menila, da srečna — več ne bode! —

VII.

In tú v travi je sedela dolgo. Tudi stari Karlovčan je prilezel potem iz hiše in si položil trudne ude na rušino. Ker je dekle molčalo, molčal je tudi on in se zagledal tija v solnčno obsijane planine. Precej časa sta sedela tako. Kar oba probudi glasna govorica. In starec je pogledal po strmem poti iz Visócega. Po stezi nizdolu so tavale tiste podobe, katere smo ravno zapustili v Smrtovi gostilni. Prav živo so med seboj govorili. Ko pa so opazili dekleta na vrti, zavpil je Kamenarjev Gašperček:

„Ta-le bode! ta-le bode! Ima uže tisto drobno gospôdsko telô!“

Dekle se je preplašilo in odhitelo v hišo. Starec pa se ni genil na svojem mesti. Maruši, prihitevši na prag, je dejal, naj vrata zapre in „malo“ zapahne.

In zgodilo se je tako. Potem pa je starec vzel mirno pipo v roke, vkresal ogenj ter zažgal kadenje. Oni pa so se vsuli na vrt in obstali pred njim. Obrnil je obraz proti njim — dejal ni ničesar. To pa jih je takoj razdražilo.

„Ti, Karlovčan,“ vpil je iz družbe Jakop izpod Tabra, „jaz ti le to povem, da jaz, kadar udarim, udarim dobro!“

„Tudi jaz pošteno pritisnem, kadar sem jezen — in danes sem!“ pristavil je Gabrčev Tonče.

„In jaz tudi nisem kaka zgaga! Kadar moram vsekati, vsekam čvrsto!“ dodal je Vrtníkov Matiče.

„A jaz tudi nisem zadnji — pa je amen!“ odrezal se je Mesarjev Boštijan.

„In to bodeš ti danes vse skusil,“ končal je Komolček, „ako pameten ne bodeš!“

Aleš pa je v tem vlekel gosti dim iz svoje pipe in na obrazi se mu najmanjša črtica ni spremenila.

„I kaj bi radi?“ vprašal je, „povedali mi do sedaj še niste!“

„Povedali mu pa še res nismo,“ pritrdil je Smolárjev, „a človeka treba poučiti! Vidiš, Aleš, reč je ta, da nam imaš dekleta dati!“

„Dekleta dati!“ začudil se je starec, „mojega dekleta ni doma danes!“

„Kdo te vpraša po tvojem dekleti! Grajsko mi hočemo!“ vpil je Komolček.

„Grajsko? Nu, te vam uže ne damo!“ In Karlovčan si je popravljal pipo, kakor da bi teh silnežev tù ne bilo. Nastalo je nekaj vrišča in vpitja. To pa je vzbudilo tudi Vida v málini. Počasi je prikorakal vkrog vogla in obstal pri hišnih vratih.

„Vid,“ dejal je oča, „poglej, grajskega dekleta bi radi!“

Temu pa so se napele hipoma vse žile v telesi in iz obraza mu je izginila vsa kri, da je obledel kot mrlič. A dejal je vendar silno mirno:

„Ne vem, če bode šlo!“

Takoj je zopet nastal krik in vrišč! In pustili so starca, ter se vsuli proti Vidu, da bi ga odrinili od vrat. Ali Vid se je srdito postavil na krepke noge in s silno močjo porinil Mesarjevega Boštijana, ki je prvi prišel do njega, od sebe, da se je zvrnil k tlam in je seboj podrl vso vrsto, zadaj stoječo. Ker so jim vinske moči bile stopile v noge, so padali kakor snopje. K tlam podrt je bil tudi učitelj Komolček. Srd se mu je izlil v možjane. S silno kletvijo je planil k višku, pograbil puško, nameril na Vida, napel petelina, in — strel je počil, predno se je množica zavedla, kaj je.

Ali ubogi Vid je bil zadet na smrt! V prsi mu je udaril strel. Visoko teló se mu je streslo, potem pa se je kakor posekano deblo zvrnil brez glasu na obraz in mrtev obležal. Izpod njega se je vsula kri, da je hipoma vsa rušina rudeča bila.

V kratkih hipih je bilo pokončano mlado življenje! Vtis te hudobije pa je bil velikansk. Takoj so vsem izginile vinske moči iz možjan in grozna zavest se jim je vsilila v dušo. Vse je potem plaho pobegnilo po poti proti vasi.

V hiši je vzdihovala stara Maruša, a komtesa je bila uže davno omedlela.

Starec pa je sedel na rušini, z rokama si je tolkel glavo in verjeti ni hotel, da je resnica, kar je bil ravno doživel. Napósled pa ste mu stopili očesi izpod čela in neprestano je zrl na mrtvega sina, na njega kri in na rôje muh, ki so se pasle vkrog njega.

„Moj Bog, ubili so ga! ubili so ga!“ je godrnjal in poskušal vstati — ali vstati ni mogel. V glavi so mu vreli možjani — toda noge so bile brez moči!

Končno so prišli sinovi domov.

„Vida so ubili!“ jim je zastokal s čudnim glasom nasproti — a potem objele ste tudi njega tema in nezavest.

Bil je to strašen večer v Karlovci! Ni prej ni poznejše ni bilo toliko nesreče, toliko bede in groze v hiši!

Na Visócem v vasi pa je tudi gospodovala groza! Drug dan so se skrivali skesani obrazi in skôraj nikdo si ni upal iz hiše na solnce. Vas je bila kakor zapuščena, in težilna zavest umóra je ležala na nji.

Proti poldnevu so prinesli bratje umorjenega Vida iz Karlovca. Iz desák slabo zbito rakev so nosili na rámenih, ter tiščali pod pazduho kopalno orodje, da bi mu izkopali jamo na vaškem pokopališči. Počasi so stopali skozi vas, s temnimi obrazi. Tú in tam se je odprlo okno in se pokazal plašan obraz. Tú in tam je tudi prilezel otrok na prag, debelo gledajoč za čudnimi pogrebci.

Ti pa so na pokopališči, kakor najeti delovci, mirno kopali jamo in metali prst iz nje.

Nikdo jih ni motil. Govorili pa tudi niso. Ko so napósled ubozega Vida položili v hladno zemljo in ga zasuli s teško prstjo, vdrle so se jim debele solzé po rujavih obrazih. Pod cerkvenim stolpom pa so prijeli za vrvi in — tožno so zapeli zvonovi, da ni bil „brez zvoníla pokopan.“

Tedaj pa je prilezla stara Rotija (tista večna vaška beračica), ter sedla na zid pri pokopališči. Stara je bila kot zemlja in skôraj popolnoma slepa in gluha.

„Hov, hov!“ je vzdihovala, „kaj so ga res ubíli? Človeško življenje so ubili! To bode sodba sodnji dan! hov! hov!“

In starka je izvlekla velikansk molek in pričela prebirati njega jagode. In vzdihovala, molila in jokala je.

Vidovi bratje so tiho odšli. Ko pa so zvunaj vasi hoteli zaviti nizdolu proti Karlovcu, zapel je vojaški rog. Tam po cesti proti Visócem jezdila je tropa vojakov. Golo orožje se je svetilo v solnci in konjska kopita so delala gost prah. To je bil konec revoluciji na Visócem!

* * *

Potem pa je kazen pela! In Visočáni morali so plačevat kvaro graščaku, tako, da jim še danes ležé v kosteh tisti časi. Morali pa so tudi v ječo, in doma je gospodarstvo pešalo in hiralo. Tudi Peter Smrt je moral v zápor, ker je njega gostilna bila ognjišče vsem neredom in ker je netil ogenj s tem, da je točil vino brezplatno. Komolček pa je dobil sodbo, da bode zaprt na vse življenje. Mnogo let poznejše so ga pomilostili. Star in ves potrt se je vrnil na Visóko, kjer je potem prosjačil s pridevkom „strgani Komolček“. A Visočáni so bili sami berači od tedaj!

Starega Karlovčana pa so vprašali sodníki: koliko hoče odškodovanja imeti za sina?

„Nič," je dejal, „ker toliko kolikor je bil vreden, mi dati ne morete! Kar mi pa daste, to ni nič!"

V Karlovec se je počasi vrnil stari mir. Gospodar Aleš je skôro potem umrl. V zakon pa se je moral podati sin Tomaž, ki še sedaj gospodari. Ureh in Urban poznejše na ženitev „niti misliti nista hotela!"

* * *

A komtesa Ana?

Pred nekoliko leti sem obiskal sijajen ples v mesti C. — Plemenitaži so imeli svoj prostor, kjer so plesali. Med njimi je bila ženska prečudne krasote. Vkrog nje se je gnêtlo vse in se jej sladkalo. Ona pa je jednaka boginji vzprijemala vse te časti — a na obrazi jej je bil videti žar sreče. Bila je komtesa Ana, tedaj omožena grofica T. — Svet pravi, da je srečna. Vsaj videti je tako! — Življenje vihrá nad nami s silno oblastjo, trgajoče nam iz srca spomine, da izginjajo brez sledú. In kdo bi trdil, da je to nesreča nam smrtnikom? —

Bibliografija Slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januarja 1880. leta do 1. januarja 1881. leta.

Sestavil Ivan Tomšič.

Štev. 1–147 glej v „Letopisu“ za 1869. leto 268–281. strani; štev. 148–243 v „Letopisu“ za 1870. leto od 364–371. strani; štev. 244–351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346–354 strani; štev. 352–589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280–301. strani; štev. 590–817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193–215 strani; štev. 818–925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324–335. strani; štev. 926–1124 v „Letopisu“ za 1878. leto od 192–213. strani; štev. 1125–1230 v „Letopisu“ za 1879 leto od 220–231. strani.

I. Časopisi.

1231. *Brencelj* v lažnjivi obleki. V Ljubljani. Vrednik in založnik: Jakob Alešovec. Letnik X. 1880. 4°.

1232. *Cerkveni glasbenik.* Organ Cecilijinega društva v Ljubljani. Letnik III. 1880. Z muzikalnimi prilogami. Odgovorni vrednik listu Janez Gnjezda. Odgovorni vrednik muzikalnih prilog Anton Foerster. Zaloga Cecilijino društvo. Tiska R. Milic. 8°.

(Izhaja po jedenkrat na mesec. Vsacemu listu je priložena muzikalna priloga obsegajoča po 4 str. 8°.)

1233. *Cvetje z vertov sv. Frančiška.* Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. S posebnim blagoslovom Nj. svetosti papeža Leona XIII., Nj. ekscelencije kneza nadškofa goriškega in prečast. generalnega ministra celega frančiškanskega reda izdaja in vreduje P. Evstahij Ozimek, mašnik frančiškanskega reda na Kostanjevici. V Gorici. Tiska Mailing. 1880. Letnik I. 8°.

(Izhaja vsak mesec po jedenkrat v zvezkih po dve poli.)

1234. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko. Lastnik društvo „Edinost“. Izdatelj in odgovorni

vrednik: Ivan Dolinar. Pozneje Ivan Tosti in Anton Šlunder. Tisk avstrijskega Lloyda v Trstu. Tečaj V. 1880.
(Izhaja vsako sredo.)

1235. *Novice*, gospodarske, obrtniške in narodne. V Ljubljani. Tisk in založba: Jožef Blaznikovih naslednikov. Odgovorni vrednik Alojzi Majer. 4°. Tečaj XXXVIII. 1880.
(Izhajajo vsako sredo.)

1236. *Popotnik*. List za šolo in dom. I. leto. Založnik M. Žolgar, urednik J. Lopan, tiskar Jan. Rakuš v Celji. 1880. 8°.
(Izhaja 10. in 25. dan vsacega meseca.)

1237. *Slovenec*. Političen list za slovenski narod. Letnik VIII. 1880. Fol. V Ljubljani. Izdajatelj in odgovorni vrednik Filip Haderlap. Tiskali Jož. Blaznikovi nasledniki.
(Izhaja po trikrat na teden, v torek, četrtek in soboto.)

1238. *Slovenska čebela*. Družbeni list za prijatelje čebelarstva po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Izdajatelj „čebelarsko društvo“. Odgovorni vrednik J. Jerič. V Ljubljani. Tečaj VIII. 1880. 8°. Tiskala Klein in Kovač (Eger).
(Izhaja vsak mesec.)

1239. *Slovenski gospodar*. List ljudstvu v poduk. Izdalo in založilo katol. tiskovno društvo v Mariboru. Odgovorni vrednik dr. Lavoslav Gregorèc. — V Mariboru. XIV. tečaj 1880. Tisk Drag. Lorenca v Mariboru.
(Izhaja vsak četrtek v tednu.)
Slovenski Gospodar ima dve prilogi in sicer: 1) Gospodarstvena priloga. Priložena od štaj. kmetijske družbe. 2) Cerkvena priloga. Priložena od katol. tiskovnega društva.

1240. *Slovenski Narod*. V Ljubljani. Fol. XIII. leto, 1880. Izdatelj in urednik Josip Jurčič. Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“.
(Izhaja vsak dan, izvzemši ponedeljke in dneve po praznikih.)

1241. *Slovenski prijatelj*. Vredil in založil Andrej Einspieler, knezoškofijski duhovni svetovalec, katehet in učitelj na ces. kralj. viši realki v Celovcu, — Leto 1880. XXIX tečaj.
(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

1242. *Soča*. Izdavatelj in odgovorni urednik: Jožef Zei. Tiska: „Hilarijanska tiskarna“ v Gorici, Tečaj X. Fol. 1880.
(Izhaja vsak petek.)

1243. *Stenograf Jugoslovanski*. Vreduje in izdava prof. Ant. Bezenšek v Sofiji.
(Izhaja vsak drug mesec in donaša kratko slovnico bolgarskega jezika s podukom v slovenskim jeziku.)

1244. *Šola.* Glasilo Goriških učiteljev. V. Cernic, založnik. — Hilarijanska tiskarna v Gorici. Leto I. 1880. 8°.

(Izhaja v zvezkih vsako četrtletje.)

1245. *Učiteljski Tovariš.* List za šolo in dom. Dvajseti tečaj, 1880. Odgovorni vrednik Matej Močnik, učitelj v I. mestni deški šoli v Ljubljani. — Natisnil in založil Rudolf Milic 8°.

(Izhaja 1. in 15. dné vsacega meseca.)

1246. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Uredil in založil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. Deseti tečaj, 1880. 8°. 192 str. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger).

(Izhaja po jedenkrat v mesecu.)

1247. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list. Odgovorni vrednik: Luka Jeran. V Ljubljani, 1880. XXXIII. tečaj. Natisnili in založili J. Blaznikovi dediči. 4°. 416 str.

(Izhaja vsak petek.)

1248. *Zvon.* Leposloven list. Leto VI. 1880. Izdaja in ureduje Jos. Stritar. Tiska A. Keiss na Dunaji. 8°. 384 str.

1249. *Laibacher Diöcesanblatt.* 1880. 4°. Izdajatelj in urednik: Martin Pogačar. Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

(List ima nemške, latinske in slovenske sestavke.)

II. Društvena dela.

Čitalnica narodna v Ljubljani.

1250. *Letopis narodne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1880. Založila čitalnica. Tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani 8°. 31 str.

Dramatično društvo v Ljubljani.

1251. *Slovenska Talija.* Zbirka dramatičnih del in iger. Na svetlo daje dramatično društvo v Ljubljani.

45. Vezek. „Nemški ne znajo“. Burka v enem dejanji. Spisal Jakob Alešovec. 46 str. — Ženski jok. Igra v enem dejanji. Po francoski „Les femmes qui pleurent“, par Siraudin & Thiboust poslovenil Val. Mandelc. 46 str. — Moja zvezda. Igra v enem dejanji. V francoščini sp. M. E. Scribe. Poslovenil Val. Mandelc. 67 str. V Ljubljani. Natisnila „Národna tiskarna“. 1879. 16mo. 46. Vezek. Kje je meja? Izvirna gluma v enem dejanji. Spisal Josip Ogrinec. 28 str. — Gospod Zamuda ali Kako hitro

mine čas! Igra v enem dejanji. V francoščini sp. L. B. Picard. Poslovenil Val. Mandelc. 52 str. — Krojač Fips ali Nevarni sosed. Burka v enem dejanji. Poslovenil D. Hostnik. 36 str. V Ljubljani. Natisnila „Národna tiskarna". 1879. 16mo.

47. Vezek. Marijana. Slika iz ljudskega življenja v 5 dejanjih. Francoski spisala Dennery in Mallian. Poslovenil Davorin Hostnik. 114 str. — Tajnikovo poročilo o društvenem letu 1878/79., čitano v občnem zboru „Dramatiškega društva" dné 26. oktobra 1879. 19 str. V Ljubljani. Natisnila „Národna tiskarna". 1879. 16mo.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

1252. *Letno poročilo* društva v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani za štirnajsto društveno leto 1879. 8°. V Ljubljani. Tiskala Klein in Kovač (Eger). Založilo društveno vodstvo. 16 str.

Matica Slovenska.

1253. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1880. Vredil dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1880. 8°. 394 str.

Obseg: Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev. Kulturnozgodovinska studija; spisal P. pl. Radics. — Kako važnost ima „Jordanis" za slovensko zgodovinopisje? Spisal S. Rutar. — Jurij Križanič. Životopisna in literaturna črtica. Po Kostomarovi spisal J. Steklasa. — Življenje na morji in potovanje okolo svetá. Popisano v prijateljskih pismih. Poslovenil in uredil J. L. — Iz pótne torbe. Priobčil Fran Erjavec. — Dr. Anton Murko. Životopis; sestavil dr. Jož. Pajek. O pristnosti Kraljedvorskega rokopisa. Po raznih spisih sestavil E. Volčič. — Običaji slovanski. Spisuje Fr. Hubad. — Življenje in delovanje sv. Cirila in Metoda po okrožnici papeža Leona XIII. 30. dné septembra l. 1880. — V Karlovci. Noveleta; spisal Emil Leon. — Bibliografija slovenska. Sestavil Iv. Tomšić. — Poročilo o delovanji „Matice Slovenske" 1880. l. Sestavil Andrej Praprotnik. — Imenik Matičinih udov.

1254. *Vpliv vpijanljivih pijač* na posamni človeški organizem in na človeško društvo v obče. Spisal dr. M. Samec. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1880. 8°. 42 str.

1255. *Kopitarjeva Spomenica.* Vredil Josip Marn. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1880. 8°. 188 str.

Marijna bratovščina v Ljubljani.

1256. *Letno sporočilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani, na koncu leta 1879. V Ljubljani. Založilo društvo Marijne bratovščine. Tisk Milicev. 8°. 15 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

1257. *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. XIII. in XIV. zvezek. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1880. 8°. 72 str.

Iz obsega: Predgovor. — *A.* Krščanstvo vstreza popolnoma vsem zahtevam naše nature. — *B.* Krščanstvo popolnoma vstreza človeški družbi. — O delovanji redovnic „Pomočnic vernim dušam v vicah" v Kini l. 1879 — Poročilo o delovanji katoliške družbe.

1258 *Glasi katoliške družbe.* Na svitlo daje katoliška družba za Kranjsko. XV. zvezek. V Ljubljani. Založila katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1880. 8°. 79 str.

Obseg: Velik zdravnik je prišel z nebes, ker velik bolnik je ležal na zemlji. — Pomen mučeništva. — Nekoliko o sv. rešnjem telesu. — V prognanstvu (iz življenja sv. Krizostoma).

Družba sv. Mohora v Celovcu.

(25.430 udov.)

1259. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1881. Na svitlo dala družba sv. Mohora v Celovcu. 1880. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 160 + 62 str.

Iz obsega: Strupena Neža. Domača povest; spisal A. F. Doberčan. — Dva imenitna člena ali paragrafa iz občnega državljanskega zakonika: Spisal dr. T—r. — Razgovor o cerkvi. Poslušal in zapisal ga Jožef Križman. — Elija Howe. Resnična povest; po ruskem predelal Pivčanin. — Obri ali Avari. Spisal J. Jurčič — Srečnonosni kožuh. Resnična prigodba. — Zakaj prodajajo manjša kmetijstva? Beseda našim kmetom. Govoril Fr. Padalik. — Kratkočasnice. Spisal Pivčanin. — Zastavice. — Šopek pesmic. Založil Živkov.

1260. *Slovenski Goffine* ali razlaganje cerkvenega leta. Predelal Lambert Ferčnik, dekan v Žabnicah. Z dovoljenjem vis. č. kerškega knezoškofijstva. 1880. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. III. snopič. 9°. 417—608 str.

1261. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Staré, kr. profesor više realke v Zagrebu. VII. snopič. 1880. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 8°. 321 do 480 str.

1262. *Naše škodljive živali* v podobi in besedi. Opisal Fr. Erjavec, profesor v Gorici. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. I. snopič. 1880. 8°. 112 str.

1263. *Slovenske večernice* za poduk in kratek čas. Petintrideseti zvezek. Z dovoljenjem visokočast. krškega knezoškofijstva. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 1880. 8°. 112 str.

Obseg: Dr. Janez Bleiweis. (S podobo.) Spisal Fr. Levec. — Ponarejeni bankovci. Povest iz domačega življenja; spisal Josip Jurčič. — Pot v nebesa. (Pesen:) Zložil Radoslav. — Kako se nareja slana? Spisal Franjo Krakovec. — Kratek pregled avstrijske zgodovine. Spisal Julij pl. Kleinmayer. — Glas iz domače vasi. Spisal Sak. — Požar v prajiriji. Spisal Lav. Gorénjec. — Resnica ima svojo moč. Spisal Leop. Gorénjec. — Beseda o zemljiščnih knjigah. Spisal dr. Ivan Tavčar. — Narodno blago: 1. Kmetski stan (narodna pesem). 2. Piščalka (poljska pravljica). 3. Zlatovlaska (češka pripovedka). — Torbica podukov mladim gospodarjem, ki pričnó kmetovati.

1264. *Filotea* ali navod k pobožnemu življenju. Francoski spisal Sveti Frančišek Salezij. Poslovenil Franc Rup, duhoven Kerške škofije. Z dovoljenjem vis. č. Kerškega knezoškofijstva. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 1880, 8°. 252 str.

C. k. kmetijska družba v Ljubljani.

1265. *Poročilo* o delovanji centralnega odbora od poslednjega rednega občnega zbora dné 29. januarja 1879 do dné 1. novembra 1880. 8°. 55 str. (V slovenskem in nemškem jeziku).

1266. *Navod*, kako naj se napravljajo vodnjaki in kapnice, in pouk, kakó naj se nabira, hrani in čisti pitna voda. Po rokopisu Petra Kozlerja uredil Franjo Witschel. V Ljubljani 1879. — Tisk Blaznikovih naslednikov. 8° 27 str. (V slovenskem in nemškem jeziku.)

1267. *Glavna vodila umnega gospodarstva* na majhnem posestvu in z malim imetjem. Z darilom viteza Schneid-Treuenfeldskega odlikovana razprava. Spisal Ivan Lapajne, ravnatelj meščanski šoli v Krškem. Na svitlo dala c. k. kranjska kmetijska družba. V Ljubljani, 1880. Tiskali J. Blaznikovi nasledniki. 8°. 66 str.

III. Državni zakonik.

1268. *Deželni zakonik* za vojvodstvo Kranjsko. 4°. V Ljubljani. Leto 1880. Natisnila Klein in Kovač (Eger).

1269. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Na Dunaju. Iz ces. kr. dvorne in državne tiskarnice. 4°. Leto 1880.

IV. Pravoznanska in državoznanska dela.

1270. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega* v Ljubljani od 12. septembra do 16. oktobra 1878. l. (Po stenografičnih zapisnikih). 19. zvezek. V Ljubljani, 1878. Založil deželni odbor. Tisk Rud. Milicev. 4°. p. XXXVIII, XXXII, 343 in 410 str.

1271. *Obravnave deželneya zbora Kranjskega* v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880. l. (Po stenografičnih zapisnikih). 20. zvezek. V Ljubljani 1880. Založil deželni odbor. Tisek R. Milicev. 4°. VIII, XXXII, XXXIV. 324 in 819. str.

V. Jezikoslovje.

1272. *Jezičnik. A.* Juri Kobe. — *B.* Juri Varl. — *C.* Anton Žakelj. — *D.* Anton Oliban. — *E.* Andrej Likar. — *F.* France Jeriša. — *G.* dr. Leo Vončina. Spisal J. Marn. XVII. leto. V Ljubljani 1879. Natisnil in založil Rud. Milic. 8°. 83 str.

1273. *Jezičnik. A.* Jernej Kopitar. — *B.* Matija Čop. — *C.* dr. France Prešern. Spisal J. Marn. XVIII. leto. V Ljubljani 1880. Natisnil in založil Rud. Milic. 8°.

VI. Lepoznanstvo.

1274. *Slovenska knjižnica.* Zbirka romanov, novel in povestij, izvirnih slovenskih, in iz drugih literatur na slovenski jezik preloženih. Izdaje J. Jurčič. Osmi zvezek: Zimski večeri. Zbirka novelic. Spisal dr. Ivan Tavčar. V Ljubljani, Natisnila „Narodna tiskarna“. — Založil J. Jurčič. 1880. 16mo. 152 str.

1275. *Petelinov Janez.* Povestica iz ne še preteklih časov. Spisal Jakob Aléšovec. (Ponatis iz Slovenca.) V Ljubljani. Založil J. Aléšovec. — Tisk J. Blaznikov. 1880. 12°. 160 str.

1276. *Tisoč in ena noč.* Pravljice iz jutrovih dežel. Za slovensko ljudstvo priredil L. Haderlap. (8 zvezkov.) Novomesto 1880. Tiskal in založil J. Krajec. 8°.

1277. *Kuhnovci v Bosni.* Nova pesem s podobami. Spisal Lipe Haderlap. Natisnil in založil J. Krajec. Novomesto. 8°. 8 str.

1178. *Pesni.* Zložil Miroslav Malovrh. Novomesto. Tiskal in založil J. Krajec. 1880. 12°. 68 str.

1279. *Spominek na zlato mešo* visokovred. gosp. dr. Jožefa Muršeca Živkovega, prvo v sv. Bolfanski cerkvi, 5. septembra MDCCCLXXX. V Gradcu. Sam založil. 1880. 12°, 48 str. Tiskarna Styria v Gradci.

Iz obsega: Oče naš. — Češena si Marija. — Oče naš (druga oblika). — Vera. — Verine trojčike. — Slutja. Blažice. — Strastnice. — Blagor blažic. — Kazen strastnic. — Zdržnost. — Razvadam prekosnica bistrejših. — V prebud in v podbud. — Mera modrih. — Tabakova popotnica krepkejših. — Posnemovalec. — Nepotrebno. — Sveta jeza. — Grešna jeza. — Zbrihtanec. — Prijateljstvo. — Telu. — Zagonetke. — Uganjka.

1280. *Knjižnica slovenskej mladini.* Izdaje Ivan Tomšić. — Knjiga II. Peter rokodelčič. Poučna povest odraslej slovenskej

mladini. Prosto na slovenski jezik prelóžil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. (S podobo.) V Ljubljani. Založil in izdal pisatelj. Natisnila Klein in Kovač. 1880. 8°. 96 str.

1281. *Izgledi bogoljubnih otrok* iz vsih časov krščanstva. II. del. Spisal in založil Anton Kržič, katehet. (Ponatis iz „Zgodnje Danice“.) V Ljubljani. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 1880. 8°. 145 str.

1282. *Spisi Krištof Šmida.* Poslovenjeni mladini v zabavo in poduk. I. zvezek: Ljudevit Hrastar. — Golobček. (S podobami). V Novomestu 1880. Tiskal in založil J. Krajec. 8°. 79 str.

1283. *Spisi Krištof Šmida.* S podobami. II. zvezek. Jozafat, kraljevič v Indiji. Povest iz prvih časov kerščanstva. Poslovenil P. Florentin Hrovat. V Novomestu, 1880. Tiskal in založil J. Krajec. 8°. 131 str.

1284. *Genovefa.* Povest iz starih časov za vse dobre ljudi, zlasti pa za matere in otroke. Iz pisem Krištofa Šmida, poslovenil F. M. Tretji natis. V Ljubljani. Natisnili in založili. J. Blaznikovi nasledniki. 1879. 12°, 122 str.

1285. *Nedolžnost preganjana in poveličana.* Poleg nemške povesti „Blumenkörbchen“ Krištofa Šmida. (Drugi popravljeni natis.) V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 1880. 12°. 127 str.

1286. *Evstahij.* Povest iz pisem Krištofa Šmida. Poslovenil Jožef Burger, duhovnik v ljubljanski škofiji. Drugi natis. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 1879. 12mo. 152 strani.

1287. *Dobra hči Evstahija.* Izgled vsem pobožnim deklicam. Iz nemškega prevel J. Š., bogoslovec ljubljanskega semenišča. Drugi popravljeni natis. V Ljubljani 1880. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 12mo.

1288. *Avgusta meseca 18. dan.* Na slavo rojstvenemu dnévu Nj. Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Sestavil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. Na Dunaji. Natisnil in založil Karl Rauch. 12mo. 20 str.

1289. *Cesar Franc Jožef I.* Sestavil Ivan Tomšić, učitelj na c. k. vadnici v Ljubljani. Na Dunaji. Natisnil in založil Karl Rauch. 12mo., 20 str.

1290. *Dežela lenuhov.* Pravljica z barvanimi podobami. Izdal in založil Ig. pl. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 12mo.

1291. *Robinzon.* Z barvanimi podobami. Izdal in založil Ig. pl. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 12mo.

1292. *Pritlikovec.* Pravljica z barvanimi podobami. Izdal in založil Ig. pl. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 12mo.

1293. *Snegulčica.* Pravljica z barvanimi podobami. Izdal in založil Ig. pl. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 12mo.

VI. Šolske knjige.

1294. *Tretje berilo* za ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 268 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

(Najnovejša knjiga za slovenske ljudske šole.)

1295. *Začetnica in prvo berilo* za ljudske šole. Spisal Ivan Miklosich. Drugo izdanje. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 116 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1296. *Tretja nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. 1880. V c. k. založbi šolskih bukev. 8°. 208 str. Tiskal Karel Gorišek na Dunaji.

1297. *Druga nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1880. 8°. 271. str. Tiskal Karel Gorišek na Dunaji.

1298. *Perva računica* za slovenske ljudske šole. Spisal Dr. vitez Fr. Močnik. Števila od 1 do 20. Drugi, predelani natis. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 40 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1297. *Druga računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje sè številkami do 100. Početno računanje z drobci. Kako se izračuni cena kake stvari. Sedmi natis. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 67 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1300. *Tretja računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje sè številkami do 1000 in do tisočin. Sklepovni računi. Peti natis. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 59 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1301. *Četerta računica* za slovenske ljudske šole. Spisal dr. vitez Fr. Močnik. Računanje s celimi števili in desetinskimi drobci; z mnogoimènimi števili in navadnimi drobci. Peti, popravljeni natis. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih knjig. 1880. 8°. 84 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1302. *Mali katekizem.* Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1880. 8°. 44 str. Tiskal Karel Gorišek na Dunaji.

1303. *Zgodbe svetega pisma* stare in nove zazeze. Za katoliške ljudske šole. S 112 podobšinami in 1 zemljevidom. Po nemško spisal Dr. J. Schuster, poslovenil Ant. Lésar, duhoven ljubljanske škofije. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1880. 8°. 232 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1304. *Keršanski nauk* v prašanjih in odgovorih. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1880. 8°. 205 str. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji.

1305. *Abecednik* za slovenske ljudske šole. Sèstavila A. Razinger in A. Žumer, ljudska učitelja. V Ljubljani. 1880. Natisnil in založil Ig. v. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 8°. 80 str.

1306. *Slovensko-nemški abecednik.* Sestavila A. Žumer in A. Razinger, ljudska učitelja. V Ljubljani, 1880. Natisnil in založil Ig. v. Kleinmayr et Fed. Bamberg. 8°. 108 str.

VII. Šolska poročila.

1307. *O Sokratovi metodi* s posebnim ozirom na Platonovega Menona in o pojmu. Spisal Fr. Brežnik.

Programm des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswerth für das Schuljahr 1879—80. 8°. pag. 1—13.

1308, *Letno sporočilo* javne štirirazredne ljudske šole v Kranji. 1880. Založila štirirazredna ljudska šola v Kranji. V Ljubljani. Natisnil Milic. 8°. 12 str.

1309. *Razredba učencev* čveterorazredne deške ljudske šole v Loki. 1880. Založil krajni šolski svèt v Loki. V Ljubljani. Natisnil R. Milic. 8°. 7 str.

1310. *Razredba učenk* v dekliški ljudski šoli pri č. č. g. g. Uršulinaricah v Škofji Loki. 1880. Založil nunski samostan v Škofji Loki. Tisk Milicev v Ljubljani. 8°. 12 str.

1312. *Šolsko poročilo* národne šole v Sežani v šolskem letu 1879—80. Natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani. — Založilo šolsko vodstvo. 8°. 11 str.

1312. *Letno sporočilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Novomestu. 1879—80. V lastnej zalogi. Natisnil J. Krajec v Novomestu. 8°. 8 str.

VIII. Molitevne in poučne knjige.

1313. *Jezus v sercu.* V podobah, kako se Jezus serca polasti, ga čisti in sabo zedinja; z mašnimi in drugimi navadnimi molitvami. Založil Jožef Buh, indijanski misijonar v Minesoti Severne Amerike. Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega škofijstva. Četerti natis. V Ljubljani, 1880. Založnik Henrik Ničman. 12mo, 200 str. Natisnil R. Milic.

1314. *Jezus, dobri pastir*, to je, lepe molitvice pri sv. maši in drugih posebnih priložnostih s svetim križevim potom in pesmi. Deveti natis. V Ljubljani. 1880. Založil H. Ničman. Tiskala Klein in Kovač. 16mo. 188 str.

1315. *Častna straža* Jezusovega presvetega Serca. Bukvice v prid družnikom te bratovščine, ki je cerkveno vstanovljena v cerkvi pri Gospéh „dobrega Pastirja“ na Dunaju, in kot podružnica v stolni cerkvi v Ljubljani. Poslovenil Jakob Dolenec, stolni kaplan. V Ljubljani. Založil H. Ničman. Tisk Milicev. 12°. 62 str.

1316. *Duša popolna*, ali molitve, prigovori in zgledi za dušo hrepenečo po popolnosti, ali Dušna pomoč za pravične kristjane. „Dušne pomoči“ četerte bukve. Na svitlo dal Janez Zupančič, župnik. Z dovoljenjem visokočastitljivega ljubljanskega knezoškofijstva. V Ljubljani, 1880. Založil Janez Zupančič. — Natisnila Klein in Kovač. 12°., 538 str.

1317. *Kruh nebeški*, ali bukvice za moljenje in češenje Zakramenta presvetega rešnjega Telesa, s trojnimi mašnimi in vsemi drugimi navadnimi molitvami. Na svitlo dal Janez Zupančič, župnik. Z dovoljenjem visokočastitega ljubljanskega knezoškofijstva. V Kamniku. Založil France Keber, bukvovez. 1881. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. 16°.

1318. *Gospod usliši mojo molitev!* Molitevne bukve za pobožne Slovence. Izpisek iz potrjenih bukev „Sveta ura“, ki jih je spisal Janez Volčič, duhoven ljubljanske škofije. Drugi natis V Ljubljani, 1880. Založil Matija Gerber. Natisnil Rud. Milic. 8°. 412 strani.

1319. *Mali duhovni zaklad* ali molitve pri sveti maši in o drugih priložnostih. S pristavkom potrebnih molitvic za spoved in sveto obhajilo poleg latinskega. Drugi natis. V Ljubljani, 1880. Založil Janez Giontini. Tiskarnica Stirija v Gradcu. 12°. 355 str.

1320. *Šopek lepih mašnih in drugih molitvic za pridne šolarčke.* Četerti natis. V Ljubljani 1880. Založil Jan. Giontini. Natis Jos. Feichtinger-jevih naslednikov v Lincu. 16mo. 70 str.

1321. *Gorečnica* naše Gospé presvetega Serca. Izdelana za Slovence poleg francoskega „La Zélatrice“. S privoljenjem visokočastitega škofijstva Ljubljanskega. V Ljubljani. Založila bratovšina. — Natisnila Klein in Kovač. 1880. 12°. 55 str.

1322. *Lilija v Božjem vertu* ali deviški stan, njegova lepota in pomočki ga ohraniti. Po spisih sv. M. Alfonza Ligvorskega s pristavkom navadnih molitev. Na svitlo dala L. Jeran in A. Zamejic. Z dovoljenjem visokočastitega ljubljanskega škofijstva. Četertega pomnoženega natisa. V Ljubljani, 1880. Založil Matija Gerber. Tiskal R. Milic. 16°. 220 str.

1323. *Družbeniška knjiga* v poduk in spodbujevanje udov molitvene družbe vednega češčenja svetega Jožefa varuha sv. katoliške cerkve. Nemški spisal dr. Jožef Deckert, župnik v Weinhau-su pri Dunaju. Na Dunaji, 1880. Založba dr. Jožefa Deckerta. Tiskal A. Keiss. 8°. 38 str.

1324. *Djanje svetega Detinstva.* V poduk malim in odraslim. Z dovoljenjem visokočastitega škofijstva Ljubljanskega. V Ljubljani. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki. 1880. (Ponatis iz „Zgod. Danice“.) 16mo. 56 str.

IX. Različna dela.

1325. *Nauk slovénskim županom*, kakó jim je délati, kadar opravljajo domačega in izročênega podróčja dolžnósti. Spisal Anton Globočnik, c. kr. okrajni glavár, Fr. Jož. redú vitez. Na slovénski jezik prelóžil Fr. Levstik. V Ljubljani. Natisnila ter založila Klein in Kovač (Eger). 1880. 8° 207 str.

1326. *Spis*, ki ga je poseben návod zdélal o prihodnjem izboljševanji Ljubljanskega močvirja. V Ljubljani 1880. Založil glavni močvirski odbor. — Natisnili J. Blaznikovi naslédniki. 4°. 14 str. in pročrti.

1327. *Nekaj o načrtu za prirodoslovje na srednjej stopnji* (3., 4., 5. šolsko leto) ljudske šole. Spisal Luka Lavtar, c. k. profesor v Mariboru. (Ponatis iz „Učiteljskega tovariša“. l. 1880.) V Ljubljani. Natisnil in založil R. Milic. 1880. 8°. 53 str.

1328. *Dvajset pedagogičnih pogovorov* v poljubni razverstitvi. Spisal Josip Ciperle, učitelj na Dunaji. (Ponatis iz „Učiteljskega tovariša“ l. 1879.) III. del. V Ljubljani. Tiskal in založil R. Milic. 1880. 8°. 65 str.

1329. *Nauk o gospodinjstvu.* Bodočim gospodinjam, ženskim učiteljiščem, učiteljem in učiteljicam na višjih dekliških razredih ljudskih in meščanskih šol. Poleg nemškega izvirnika Ivana viteza Hermann-a, prosto poslovenila J. N. in J. L. Založil Ivan Lapajne v Krškem. V Terstu. Nova tiskarna Franceta Huala. 1880. 8°. 54 str.

1330. *Slovani v iztočni Pustriški dolini na Tirolskem*, nemški spisal dr. J. C. Mitterrutzner. Poslovenil Miroslav Málovrh. V Novomestu. 1880. Tiskal in založil J. Krajec. 8°. 34 str.

1331. *Službovnik* nemško-slovenski za cesarsko in kraljevsko vojsko po vprašanjih in odgovorih. Tretji del. Peštvo in lovska četa. Spisal And. Comel, pl. Sočebran. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 12°. 35 in 15 str.

1332. *Zakon in žena.* Spisal Alojzij Pader. Novomesto. 1880. Tiskal in založil J. Krajec. 8°. 85 str.

1333. *Od Francozov se učimo umno gospodariti.* Narodno-gospodarstvena študija. Spisal J. L. Starogorski. (Posebni iztis iz „Slov. Naroda.“) V Ljubljani, 1880. Natisnila in založila „Narodna tiskarna“. 12°. 5¾ pole.

1334. *Stoletna Pratika* devetnajstega stoletja od 1801—1901. Za duhovne, deželske služabnike in kmete. Poleg nemškega. Četertega natisa. Popravljena in pomnožena. V Ljubljani, 1880. Založnik H. Ničman. Natisnil J. Krajec v Novomestu. 8°. 256 str.

1335. *Hitri računar* z ozirom na sedanji denar po avstrijski veljavi in na novo mero in vago. 7. popolnoma predelani in popravljeni natis. V Ljubljani, 1880. Založil Jan. Giontini. Natisnili Jos. Feichtinger-jevi nasledniki v Lincu. 367 str.

1336. *Prave egiptovske sanjske bukve* od leta 1231 z razkladanjem sanj s perstavljenimi numerami za tiste, kateri hočejo svojo srečo v loteriji poskusiti. V Ljubljani. Založil Jan. Giontini. Natisnila Ig. v. Kleinmayr in Bamberg. 1880. 8°. 40 str.

1337. *Poučilo* o vzrokih, znamenjih in o preteku nalezljivih, kužnih živinskih bolezni vštevši govejo kugo. V Ljubljani. Natisnila Klein in Kovač (Eger). 1880. 8°.

1338. *Poklic in naloga notarja.* Sestavil in založil dr. Albin Poznik, c. k. notar v Novomestu.

1339. *Kratek popis o potresu,* kateri se je vršil 9—17. novembra leta 1880. Za priprosto ljudstvo sestavil J. U. Založil in natisnil W. Blanke v Ptuji. 8°. 4 str.

1340. *Slavnostni govor* o Stanku Vrazu. Govoril Božidar Raič v Cerovci dné 8. septembra 1880. (Posebni iztis iz „Slov. Naroda".) Tiskala „Narodna tiskarna" v Ljubljani. — Založil Božidar Raič. 4°. 7 str.

1341. *Pravila* „Sloge", katoliškega slovenskega političkega društva v Ormoži. Natisnila „Narodna tiskarna" v Ljubljani. Založilo društvo „Sloga". 12°. 8 str.

1342. *Letno poročilo* telovadnega društva „Sokol" v Ljubljani za čas od 1. januarja do 31. decembra 1879. V Ljubljani. Tisk „Narodne tiskarne". — Založilo društvo. 1880. 8°. 8 str.

1343. *„Slavija"* vzajemno zavarovalna banka v Pragi. Splošni posnetek iz računskih zaključkov in poslovnega poročila za leto 1879. 8°. 44 str.

1344 *Odborovo poročilo* o delovanji „Glasbene Matice" leta 1879—1880. V Ljubljani, 1880. Tiskala „Národna tiskarna". — Založila „Glasbena Matica". 8°. 17 str.

1345. *Velika Pratika* za navadno leto 1881, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. k. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznik ovi nasledniki. 16mo.

Iz obsega: Cesarjevič Rudolf in nadvojvodinja Štefanija. — Trtna uš — nova grozna kuga vinogradom. — Mnogovrstne dobre gospodarske skušnje. — Pogovor pod lipo. — Naznanila.

1346. *Mala Pratika* za navadno leto 1881, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16mo.

1347. *Slovenska Pratika* za navadno leto 1881, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnil in založil pl. Kleinmayr in Bamberg.

1348. *Koledar in dnevnik* za leto 1881. Novomesto. Tiskal in založil J. Krajec. 8°.

1349. *Landes-Gesetze und Statthalterei-, respective Landes-Regierungs-Verordnungen* vom Jahre 1852 bis 1879, welche für das Herzogthum Krain giltig sind und mit welchen sich die k. k. Gendarmen ad §. 24 der Dienst-Instruction vertraut zu machen haben. Laibach. Druck und Verlag von Klein et Kovač. 1880. 8°. XXIII. 170 + 170 str.

(V nemškem in slovenskem jeziku.)

1350. *O veteranskih društvih.* Spisal Jurij Mihalič. (Ponatis iz Novic.) Založil pisatelj. — Tisk Blaznikov v Ljubljani. 8°. 8 str.

X. Muzikalije.

1351. *Zbirka slovenskih napevov* ubranih za čvetero- ali petero moških glasov. Zvezek VII. V Ljubljani, 1880. Na svitlo dala in založila „Glasbena matica". Kamnotisk Blaznikov. Veliki 8°. 16 str.

Obseg: „Sanja"; vgl. Kam. Mašek (čveterospev); — „V naravi"; moški zbor, vgl. Gj. Eisenhut; — „Na gomili"; moški zbor, vgl. F. Stegnar; — „Zapuščena"; čveterospev, vgl. Dr. B. Ipavec; — „Lepa naša domovina"; moški zbor, vgl. V. Lichtenegger; — „Slovan"; moški zbor, vgl. Jos. Vašak.

1352. *Zbirka slovenskih napevov* ubranih za čvetero ali petero moških glasov. Zvezek VIII. V Ljubljani, 1880. Na svitlo dala in založila „Glasbena matica". Natisnil R. Milic. Veliki 8°. 16 str.

Obseg: „Tičica gozdna"; čveterospev, vgl. F. Mayer, — „Mornarska"; zbor, vgl. dr. Gust. Ipavec; — „Lovska"; zbor, vgl. Kam. Mašek; — „Strunam"; zbor, vgl. Kam. Mašek; — „Samo"; zbor, vgl. Anton Foerster; — „Sporočilo"; zbor, vgl. A. B. Towačowsky.

1353. *Lavorika.* Zbirka moških čveterospevov in zborov, vredjena za I. in II. tenor; I. in II. bas. Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica" v Ljubljani. Kamnotisk J. Blaznikov. 8°. 16½ pole.

Obseg po abecednem redu: „Brezi jadra", dr. B. Ipavec; — „Danici", dr. G. Ipavec; „Devi", Otto; — „Domovini", dr. B. Ipavec; — „Grajska hči", Dan. Fajgelj; — „Kaj bi mi serce ogrelo", K. Mašek; — „Kje dom je moj?" J. Skraup; — „Lepa Anka", dr. B. Ipavec; — „Lepa naša domovina", V. Lichtenegger; — „Lovska", Kam. Mašek; — „Milica", Anton Foerster; — „Mili kraj", Anton Nedvěd; — „Moj dom", Em. Vašak; — „Na gomili", F. Stegnar; — „Napitnica", dr. B. Ipavec; — „Noč je jasna", A. Razinger; — „Oblakom", F. Stegnar; — „Otok bleški", Kam. Mašek; — „Planinar", Kam. Mašek; — „Pod oknom", J. Fleišman; — „Pozdrav", A. Nedvěd; — „Prihod v gostilno", Kam. Mašek; — „Pri zibeli", Kam. Mašek; — „Prošnja", J. Fabian; — „Prošnja", A. Nedvěd; — „Rožica", Ant. Nedvěd; — „Samoti", Dan. Fajgelj; — „Sanja", Kam. Mašek; — „Slavček", vredil A. Foerster; — „Slovan", J. Vašak; — „Složni duh", Suhanek; — „Solza in lira", K. Mašek; — „Strunam", Kam. Mašek; — „Strunam", Kam. Mašek; — „Tičica", F. Majer; — „Večerna", A. Haertl; — „Večerna", C. Kreutzer; — „Vojaška", dr. B. Ipavec; — „Vojaška", Kam. Mašek; — „Vrli Slovenci", Dan. Fajgelj; — „V tihi noči", A. Foerster; — „Zapuščena" dr. B. Ipavec; „Zvonovi", Gr. Rihar.

1354. *Koncertna Kadrilja* za glasovir, složil dr. Benjamin Ipavec: Opus 15. Na svitlo dala in založila „Glasbena Matica". V Ljubljani 1880. Kamnopisalna Klein in Kovač v Ljubljani 4°. 11 str.

1355. *Pet cerkvenih pesnij.* Za moški zbor uglasbil † Avgust Leban. V Ljubljani. Uredil Janko Leban. — Natisnil in založil R. Milic. 1880. Veliki 4°., 8 str.

Obseg: Predgovor. — 1. Pred Bogom; — 2. Veš o Marija; — 3. O Devica, pomočnica; — 4. Vi oblaki; — 5. Vesela, duša moja.

1356. *Napevi velikonočnih pesmi.* Zložil Fr. Gerbic. Op. 16. 4°. 4 str.

(Obseza pet velikonočnih napevov.)

1357. *Sveta maša.* Za 4 glasove zložil Danielo Fajgelj. V F. (op. 3). V Ljubljani. Založili in tiskali J. Blaznik-ovi nasledniki. 1880. 4°. 9 str.

1358. *Sveta maša.* Za 4 glasove zložil Danielo Fajgelj. V A. (op. 4). V Ljubljani. Založili in tiskali J. Blaznik-ovi nasledniki. 1880. 4°., 7. str.

1359. *Teoretična-praktična pevska šola.* Zložil Anton Foerster, učitelj petja na c. k. srednjih šolah in vodja godbe v stolni cerkvi. Drugi pomnoženi natis. V Ljubljani. Založil A. Foerster. — Tisk Milicev. 1880. 8°. 87 str.

(V nemškem in slovenskem jeziku.)

1360. *Božična pesen.* Stara nekoliko oglajena. Napev naroden. Z notami za dva glasa. 8°. 4 str.

1361. *Missa pro defunctis* IV. voc. inaequal. aut I. voce cum organo composuit. P. Angelicus Hribar. Sumptibus et typis Jos. Blasnik. Labaci 1880. Op. 5. 4°. 8 str.

1362. *Missa sancti Joannis* IV. vocibus aequalibus, composita et reverendo Domino Joanni Rozman, vicario parochiae s. Jacobi Labaci, etc. dedicata auctore Roberto Burgarell. Op. 10. Labaci, Sumptibus et typis Rudolphi Milic. 1879. 4°.

Poročilo

o delovanji „Matice Slovenske“ 1880. l.

Sestavil

Andrej Praprotnik,

odbornik in tajnik.

47. seja Matičinega odbora

18. svečana 1880.

Te odborove seje, posledne pred občnim zborom, se je udeležilo 14 odbornikov. Predsednik dr. Bleiweis v pozdravu gosp. odbornikov obžaluje, da se je zakasnilo razpošiljanje za lansko leto namenjenih Matičnih knjig, in to zategadel, ker so se korekture nekaterih spisov gosp. pisateljem pošiljale iz Ljubljane na njihova domovja: v Beč, Gorico in Sisek.

Tajnik Andr. Praprotnik poroča potem obširno o pisarničnih opravilih, iz katerih povzamemo sledeče:

Od zadnje odborove skupščine je k Matici pristopilo 8 novih udov, in sicer 6 letnikov in 2 ustanovnika, katere je odbor soglasno sprejel.

Novoizvoljenim poverjenikom poslala so se poverjeniška pisma; ker nihče naprošenih gospodov se temu častnemu opravilstvu ni odpovedal, se tedaj misliti sme, da so vsi prevzeli izročeno jim poverjeništvo. Nekateri poverjeniki pa so se prosili, naj knjige, ki jih niso oddali, Matici vračajo, ob enem pa tudi pošiljajo od udov nabrano letnino.

Poslali so se tudi v zadnji seji omenjeni rokopisi dotičnim gospodom pregledovalcem v presojo.

Spis gosp. Petra Miklavca, — dopis gosp. prof. Glowackega o „slovenski flori“ in o „prirodopisu“ sredno-evropskih sladovodnih rib“ se izročita odseku za izdavanje knjig v poročilo.

Ker so kamni, po katerih so se napravili kamnotisi Matičinih zemljevidov, lastnina Matičina, ukrene odbor, prositi gosp. dr. Poklukarja, naj z gosp. F. Köke-om, ki hranuje omenjene kamne, to stvar tako uravná, da se ti kamni varno pošljejo v Ljubljano in Matici ostanejo na razpolaganje kacega druzega natisa.

Družba sv. Mohora prosi Matico na posojilo lesorezov (clichè), ki bi jih potrebovala za svojo knjigo „Škodljive živali v podobah“. Odbor ukrene brezplačno Mohorjevi družbi te lesoreze posoditi, proti temu, da je odgovorna za vsakoršno poškodovanje.

Mnogo prošenj za darovanje Matičinih knjig izroči se odseku za izdavanje knjig v rešitev.

Gosp. dr. Jarc poroča o rokopisu gosp. dr. Križana „Logika“, ki je bil njemu, prof. Marnu in prof. Vavrû-u v presojo izročen, in nasvetuje, naj se natisne.

O rokopisu „Okó in vid“ poroča gosp. Kržič z nasvetom, naj se sprejme v „Letopis“. — Odbor pritrdi.

Gosp. odbornik Tomšič, vzajemno z odbornikom gosp. Močnikom, poroča o novêli „V Karlovci“ z nasvetom, naj se sprejme v „Letopis“. — Odbor pritrdi.

Dopis gosp. prof. Macuna o „štajarski literaturi“ se izroči odseku za izdavanje knjig.

Konečno se izvoli odsek, ki naj načrta program prihodnjega občnega zbora, ki ima biti 14. aprila t. l.

Šestnajsti redni občni zbor „Matice Slovenske“

14. aprila 1880. l.

Ko se je zbralo nad 50 udov, je ob pol 5. uri popoludne začel sejo prvosednik dr. Jan. Bleiweis s sledečim ogovorom:

„Velečastiti gospodje, ki ste od blizu in daleko prišli v današnji zbor, sprejmite pred vsem srčen pozdrav moj in vsega odbora Matičinega!

Leto in dan, gospôda, je preteklo, kar smo zborovali na tem mestu, in če se ozremo na minuli čas nazaj, nahajamo tudi v kroniki Matice naše vesele in žalostne dogodke. Začnimo z veselimi.

Če tudi Matica po pravilih svojih se ne sme baviti s politiko, se vedar tudi mi Matičarji radostno spominjamo prestolnega govora, s katerim je presv. cesav odprl novi državni zbor in v katerem je povdarjal spravo in porazumljenje narodov avstrijskih, — v tem povdarku pa leži zagotovilo, da ima vlada

delati na to, da narodna ravnopravnost vsem narodom postane resnica. Ako se pa to zgodí, potem pride tudi v šolah naših slovenski jezik do svojih pravic — in Matica bode marljivo nadaljevala izdavanje šolskih knjig, kar je dozdaj — vkljub britkim šolskim razmeram zadnjih let — njena posebna skrb bila.

Nej se druge Matice ponašajo z izdavanjem množine zabavnih knjig, romanov itd., — naj se ponašajo z izdavanjem gledaliških iger, za katere skrbí naše dramatično društvo in deželni odbor nagrade delí, — mi smo veseli, če pri skromnih naših financah poleg tega, da „Letopis“ Matičnim udom prinaša raznotere poúčne, pa tudi zabavne tvarine, očitanje naših nasprotnikov — da nimamo šolskih knjig — moremo pobijati s tem, da jim kažemo, da jih vendar uže nekoliko imamo, ali se trudimo, da jih dobimo. Nam Slovencem je treba še danes zmerom „utile“ staviti pred „dulce“. Da bi Matica ne skrbela za slovenske knjige srednjih šol in pa za zemljevide, kdo pa bo? Zato gotovo vsak pravi rodoljub rad žrtvuje Matici svoj donesek.

A tudi brez britkih dni ni bila Matica. Nemila smrt je vzela — poleg nekaterih druzih zvestih nam udov — iz vrste odbornikov 3 rodoljube krepke stebre Matice naše: podpredsednika gosp. Petra Kozlerja, ki nam je v zemljevidu kazal premili naš vzor Slovenijo, za katero je, kakor nam v letošnjem „Letopisu“ njegov zgodovinsko važni dokument priča, res mučenec bil, — gosp. grofa Jos. Barbota, ki je zmerom visoko nosil zastavo Slovencev: „vse za vero, dom in cesarja“, in pa gosp. Parapata, neutrudljivega preiskovalca domačih starin.

Vem, da mi pritrdite, ako Vas pozivljam, v spomin ranjkim vzdigniti se s sedežev svojih. (Se zgodí.) Govorečemu o preljubih nam mrtvih zadnjega časa mi pa stopi v spomin, da letos bo 100 let, kar se je rodil slavni naš rojak Kopitar, čegar zasluge za slovstvo slovansko priznava ves učeni svet.

Stoletnice tega učenjaka Matica ne sme prezreti. Odbor je mislil na to in po njegovi želji sem jaz v korespondenco stopil z gosp. prof. Miklošičem zarad „2. zvezka Kopitarjevih spisov“. Gospod profesor mi je preprijazno odgovoril, da ga je volja izdati 2. zvezek, a da bode obsegal nad 30 tiskanih pôl, in sicer kakor 1. zvezek v nemškem jeziku. Ker finančne razmere ne pripuščajo, da bi Matica poleg druzih za leto 1880. uže določenih knjig mogla prevzeti izdanje velikega prof. Miklošičevega dela v spomin stoletnici Kopitarjevi, je Matičin odbor moral odstopiti od prijazne ponudbe Miklošičeve ter je ukrenil izdati v navedeni spomin knjigo, ki bi obsegala životopisne in slovstvene črtice o Kopitarju. Odbor bo za to rad sprejel ponudbo kakega rodoljuba, ki ga je volja spisati zaželeno spomenico.

Pri tej priliki pa ne morem si kaj, da ne bi omenil še neke druge važne stvari, ki nam jo na srce poklada prof. Miklošič

in ki ima tem večo pomembo, ker nam stvar dohaja od take literarne avtoritete, kakor je prof. vitez Miklošič, in to je slovensko-nemški slovár. On mi v pismu od 30. marca piše: „Wie steht es mit dem slovenischen Wörterbuche? Wir haben zur Zeit kein slov. Lexicon, da, wie es scheint, Murko, Jarnik, Janežič vergriffen sind. Es ist dies ein Fall, der wahrscheinlich bei keiner europäischen Sprache statt findet. Er gereicht uns nicht sehr zur Ehre". — Zares! prof. Miklošič ima prav, če pravi, da taka zavleka nam nikakor ni na čast, ako pomislimo, da uže 20 let je preteklo, kar je po trudu neprecenjivega našega gosp. Cigaleta na svitlo prišel nemško-slovenski del, — slovensko-nemški še ni — vkljub bogatemu denarnemu zakladu mecena slovenskega knezoškofa Wolfa in vkljub obilemu gradivu uže nabranemu. Zadnje dni so nam časniki vendar prinesli prijetno novico, da se po 3 strokovnjakih pričnè izdelovanje slovenskega slovarja, in ker ta novica ni bila dementirana, smemo misliti, da je resnična. Vsakako pa bi naprosil sl. skupščino, naj bi pritrdila resoluciji, ki jo ji bodem med zborovimi obravnavami pozneje nasvetoval in bode obsegala peticijo do svetlega gospoda knezoškofa, da bi blagovolil pospešiti vredovanje slovensko-nemškega dela tako, da zopet pričeto ne bode več zastalo, kajti dober slovensk slovar bode pisateljem slovenskim in čitateljem slovenskih knjig in časnikov, pa tudi šolam dobra pomoč. —

Ker bosta gosp. tajnik o delovanji odborovem in gosp. blagajnik o finančnih Matičnih zadevah na drobno poročala, ostaja mi le še dolžnost, da se v svojem imenu in v imenu odborovem toplo zahvaljujem rodoljubom, ki s cenjenimi spisi podpirajo delovanje Matično in pa onim gosp. poverjenikom, ki so Matico podpirali s tem, da niso samo letnine nabirali in odboru redno izročevali, temuč tudi novih udov Matici naši pridobili. Ako hočemo red imeti v gospodarstvu Matičnem, ne moremo pogrešati pripomoči rodoljubov vnanjih, ki so odboru desna roka. Zato topla jim zahvala! —

Sedaj pa prestopimo k 2. točki dnevnega reda, to je, na poročilo o delovanji odborovem.

Odbornik in tajnik A. Praprotnik poroča o delovanji „Matice slovenske" v preteklem letu tako-le:

Slavni zbor! Danes ima „Matica" svoj šestnajsti redni občni zbor, v katerem ima njen odbor razložiti svoje delovanje v preteklem družbinem letu, to je, od 1. januarija do konca decembra 1879. leta.

Obširni popisi vsestranskega odborovega delovanja so bili uže objavljeni v natisnenih zapisnikih odborovih sej; toraj zadostuje tú poročati le o glavnih točkah.

Ves odbor je preteklo leto bil trikrat sklican v zborovanje, in sicer 5. februarija, 2. aprila in 29. novembra. Zraven teh sej pa so se v Ljubljani bivajoči odborniki večkrat sešli ter se posve-

tovali o raznih, vzlasti gospodarskih Matičnih zadevah. Tudi odsek za izdavanje knjig se je sešel vselej, kedar je treba bilo posvetovati se o tiskovanji knjig in o rokopisih, ki so „Matici“ dohajali, katere so ali odborniki sami pregledovali, ali za to naprosili drugih v posameznih strokah izvedenih presojevalcev.

Matica je preteklo leto svojim udom podelila petero knjig, in sicer: 1) „Letopis“ za l. 1879., vredil predsednik dr. Jan. Bleiweis; 2) „Znanstveno terminologijo“, spisal M. Cigale; 3) „Germanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku“, spisal J. V.; 4) „Raznim delom (pesniškim in igrokaznim) Jovana Vesela-Koseskiga dodatek“; — ustanovnikom pa vrh teh knjig po §. 5. društvenih pravil še 5) „Hrvatsko slovnico za Slovence“, spisal Franjo Marn.

Da se je lani izdanje teh knjig nekoliko zakasnilo, krivo je največ bilo to, da so se mnogim pisateljem korekture njihovih člankov iz Ljubljane na njihove domove pošiljale, kar je mogokrat zeló zavleklo natis.

Za knjige, ki jih bodo častiti gosp. udje za prihodnja leta dobili, ima „Matica“ uže več rokopisov ali pripravljenih, ali obljubljenih. Med temi naj bodo omenjeni le ti-le:

1) „Logika“ in „Dušoslovje“, spisal dr. Jos. Križan;

2) „Slovenska slovnica“ po Miklošičevi primerjalni, spisal prof. J. Šuman (oba rokopisa uže izgotovljena);

3) za „Letopis“ nabranega je uže precej gradiva, na pr. „Iz srednje Afrike“, spisal P. Chrisog. Majar, — „V Karlovci“, spisal dr. Iv. Tavčar, — „O Jordanu“ (Jordanis), spisal g. Rutar. — „Oko in vid“ (s podobami), spisal Jak. Žnidaršič, in več drugih;

4) gosp. prof. Glowacky spisuje „Floro slovenskih dežel“;

5) gosp. prof. Majcinger je odboru naznanil, da vreduje „Slovanski Štajer“, II. del, za katerega ima sedaj razen zgodovinarja vse pisatelje naprošene, zato obeta, da bode delo do konca septembra dovršeno;

6) „Slovanstvo“ — Čehi — tudi napreduje in bode do gori omenjenega obroka gotov z narodopisno karto;

7) knjiga „Prirodopis živalstva“, katero je po Pokorny-u poslovenil prof. Erjavec in jo je „Matica“ na svitlo dala l. 1872., je popolno pošla, in ker je ta knjiga šolska knjiga, da tedaj slovenska stvar ne bode škode trpela, je odbor ukrenil, da se bode „Živalstvo“ v novem, popravljenem natisu izdalo, za katerega je uže gosp. prof. Erjavec naprošen, da bode delo priredil.

Iz tega poročila slavni zbor razvidi, kak sad je „Matica Slovenska“ preteklo leto obrodila na slovstvenem polji, in kakošno letino obeta za prihodnje leto.

Novih udov dorastlo je 51 letnikov in dva ustanovnika.

Matica šteje tedaj danes 7 častnih udov, 355 ustanovnikov, 1482 letnikov — tedaj vkup 1844 udov, med katerimi pa je, žali-

bog, mnogo tacih, ki ne plačujejo redno letnine, a vendar knjige sprejemajo in se vedejo kot udje. To neljubo stvar v red spraviti, se je po sklepu lanskega občnega zbora ustanovil odsek, ki je preudarjal, kako bi se dolg izterjeval, da Matica ne trpí škode, pa se tudi udom ne zgodí kaka nepriličnost. V tem odseku je posebno gosp. Luka Robič neutrudljivo deloval in natančni izkaz sestavil Matičnih udov, ki so ali stopili iz društva, pa svojega dolgá niso poplačali, ali so umrli in dolg zapustili, — pa tudi zapisek tacih, ki so svoje zaostanke poplačali. Pri tem se vendar vidi, da so od lani do letos dolgá poplačali letniki 420 gld., ustanovniki pa 60 gld., tedaj vkup 480 gld., kar kaže, da odborovo prizadevanje, po primernem potu dolg izterjevati, vendar ni bilo zamán.

Nasvèt občnega zbora, da naj se premenijo in če je treba, tudi pomnožijo Matičini poverjeniki, se je s tem izvršil, da je odbor po sklepu v seji 29. nov. 1879. l. postavil te-le gospode poverjenike:

1) za Trst in njegovo okolico gosp. Gregorja Jereba, tajnika tržaške čitalnice;

2) za dekanijo Kanal v goriški nadškofiji tamkajšnjega dekana gosp. Fr. Vidica;

3) za Žavec v lavantinski škofiji g. Jos. Širca trgovca v Žavcu;

1) za Slovengraško dekanijo gosp. dr. Josipa Šuca, župnika v Slovengradcu;

5) za faro Senožeško, Vremsko in za Razdrto (na Kranjskem) postavil se je poseben poverjenik in sicer g. Ignacij Okorn, župnik v Senožečah;

6) za Bled in Bohinj izvolil se je gosp. Janez Trojar, nadučitelj in poštar v Gradu.

Tudi preteklo leto je nemila smrt pobrala več iskrenih Matičarjev, med njimi tudi ustanovnike; razun teh, ki jih je gosp. predsednik imenoval v svojem govoru, imenujem le gosp. Antona Grašiča, kanonika v Novomestu, poverjenika Štefana Vrankarja, župnika na Jezeru, kateri je še dva dni pred svojo smrtjo Matici pisal in jej poslal nabrano letino — in drugih. V narodu slovenskem ostane jim blag spomin!

Gospodarski odsek je imel letos posebno opravilo o hiši „banke Slovenije“, Matici v nakup ponujeni. O tem je odbor določil: odsek v ta namen pooblaščen, naj kupi omenjeno hišo po posvetovanji z možmi, kateri imajo v takih rečeh temeljito znanje, in naj gleda na vsa potrebna zagotovila; pogodbo z „banko Slovenijo“ naj pa poleg dr. Poklukarja podpiše tudi predsednik Matice z enim odbornikom vred. To se je zgodilo, in hiša „banke Slovenije“ je sedaj Matična lastnina, ki si jo je pridobila za 28.000 gld. s tem pogojem, da vsi stroški, pa tudi vsi dohodki hiše od 1. junija preteklega leta pripadajo Matici. Omeniti se

mora, da hišni dohodki redno prihajajo, in da je hišnih poprav malo, ker je vse jako lepo poslopje v prav dobrem stanu.

Dalje je odbor določil, naj se Matičina hiša na Bregu postavi na prodaj za 12.000 gld. Dozdaj se ni še oglasil noben kupec.

H sklepu bodi še hvalno omenjeno, da je sl. generalno reditelstvo „Slavije“ (banke) v Pragi z dopisom 25. maja preteklega leta Matici poslalo 100 gld., ki jih je to domoljubno društvo po tukajšnjem svojem zastopniku gosp. Hribarju Matici darovalo. Za ta lepi dar se je sl. narodnemu zavodu odbor spodobno zahvalil. (Živio-klici.)

Matica je kakor vsako leto tako tudi to leto svojih knjig darovala nekaterim šolskim knjižnicam, društvom in tudi posamesnim gg. udom, n. pr. ustanovnikom, ki niso imeli dozdaj vseh izdanih Matičinih knjig.

To je kratko poročilo o odborovem delovanji preteklega leta. Odbor ima zavest, da je po svoji moči in po skromnih finančnih razmerah storil svojo dolžnost, in se trdno nadeja, da bode vsestranskim prizadevanjem in s podporo posameznih domoljubov 17. občnemu zboru mogel podajati še veselejše sporočilo. Izvršujem pa to sporočilo z iskreno željo, naj bi „Matica Slovenska“ bolj in bolj postajala središče slovstvenega delovanja vseh rodoljubov, katerim je mar za blagor in čast slovenskega naroda!

Ko je bilo poročilo o odborovem delovanji prebrano, se na vprašanje predsednikovo, ali želí kdo besede, oglasí g. dr. Tavčar, ki v dolgem govoru graja odborovo delovanje preteklega leta, rekši, da Matica ni storila nikacega napredka, — vsako leto se skrčujejo njene knjige, letos smo poleg „Letopisa“ dobili celó le dve revni brošuri, — na gimnazijalne knjige je Matica celo pozabila, ne slovnic, ne matematike, ne občne zgodovine ni, — Matičine knjige so prišle skor pol leta pozneje na svitlo — podoba je, da, ker je Blaznikova tiskarna za nizko ceno proti „Nar. tiskarni“ prevzela tisek, tiska Matičine knjige, ker druzega dela nima, — vsak Matičin pisatelj ima svoje jezikoslovne posebnosti, v društvenih knjigah pa se mora pisati samo jeden jezik. Potem g. govornik še graja Koseskitove pesmi.

Na vprašanje predsednikovo, ali še kdo želí govoriti, vstane gosp. Žvab in začnè iz spisa brati kritiko posameznih stavkov in besed Koseskovih pesem. Ker na daljšno to branje nastane mrmranje od več strani, opomni predsednik g. Žvaba, da mu je dovolil besedo le za govor, a ne za berilo.

Na to se oglasí gosp. dr. J. Starè in graja nedoslednost pri sestavi imenika Matičnih udov, kjer je jeden „advokat“, drug „odvetnik“, jeden „notar“, drug „beležnik“, jeden „adjunkt“, drug „pristav“ itd.

Na to prime tajnik besedo in pravi, da se imena in naslovi v imeniku tiskajo tako, kakor to udje sami želé; od tod raz-

lična pisava, na pr. nekdo podpiše se „odvetnik", drug „advokat", drug „kaplan", drug „duhovni pomočnik" itd. In kakor se kdo sam imenuje, tako ga zapišemo in to tem raji tako, ker na pr. je „advokat" tako dobra (ne nemška) beseda kakor „odvetnik", „adjunkt" morebiti bolja od „pristav" itd.

Ker se noben govornik več ne oglasí, poprime predsednik dr. J. Bleiweis besedo, rekši, da mu je dožnost, braniti čast Matice nasproti neupravičenemu kritikovanju. Strastna graja Matičinih letos izdanih knjig po gosp. dr. Tavčarju ne more odbora Matičinega prav nič žaliti, kajti od mnozih druzih straní in tudi javno v časnikih se toplo hvalijo Matičine knjige, in katera razsodba je objektivna in nepristranska, ni težko uganiti. Prečudno je dalje to, da si je gosp. govornik drznil trditi, da so se Matičine knjige letos poleg „Letopisa" skrčile „na dve revni brošuri", ko je vendar izdala Matica „Letopis" na 18 pôlah, „Znanstveno terminologijo" na 12 pôlah, „Germanstvo" na 4 pôlah, „Dodatek Koseskovih poezij" na 4 pôlah! Te 3 poleg „Letopisa" izdane knjige so „dve revni brošuri"!! In poleg teh 4 knjig se je ustanovnikom letos še dodala „Hrvatska slovnica za Slovence" na 10 pôlah.[1]) „Na šolske knjige je Matica celó pozabila" — je trdil govornik. Te graje ni moči drugače razumeti, kakor tako, da ni poslušal, kar sem v začetnem govoru precej obširno o šolskih knjigah govoril, pa da tudi tajnikovega poročila ni slišal, in Cigaletove „Znanstvene terminologije" še naslova ni bral, kjer zapisano stoji: „Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča". — Koseskega z blatom ometavati je princip vseh, ki ne vedó, kolik entuzijazem so njegove pesmi vzbujale od leta 1844. počenši po vseh okrajnah slovenskih, zato je pravična bila kritika prof. Wiesthalerja v programu mariborske gimnazije. Matica tedaj le pieteto spolnuje do toliko slavljenega pesnika, če vse, kar je od njega prejela uže prejšnji čas, v natisu ohrani.

S tem je bila obravnava 2. programove točke pri kraji.

Gosp. blagajnik Vilhar bere „sklep računa vseh dohodkov in stroškov „Matičinih" za XV. leto, to je, od 1. januarija. 1879. l. do 31. decembra 1879. l. in potem proračun za XVI. l., to je od 1. januarija 1880. do 31. decembra 1880. leta.

Iz tega računa[2]) se vidi, da je Matica to leto imela premoženja po odštetih stroških v gotovini 2788 gld. 40 kr. in v obligacijah 12.760 gld. (v hranilnici 1988 gld. 20 kr.), in če se k temu prišteje dozdaj vplačani znesek za novo hišo z 21.612 gld. 36 kr. in vrednost stare hiše z 11.400 gld., potem vrednost inventarja in knjig 5700 gld., pokaže se konečnega premoženja v goto-

[1]) Lanske Matične knjige so prišle na svitlo na 38 pôlah in če se dodá še „Hrvatska slovnica" z 10 pôlami, na 48 pôlah.

[2]) Sklep računa in proračun razdelila sta se nazočim gg. udom.

vini 41.500 gld. 76 kr. in v obligacijah 12.760 gld., tedaj vkup 54.260 gld. 76. (Matičino premoženje se je leta 1879. po vsem povekšalo za 660 gl. 18 kr.) Stroškov je Matica to leto imela: za upravo 415 gld., za honorare spisov in zemljevidov 1586 gld. 95 kr., za tisk 2221 gld. 70 kr., za vezanje knjig 136 gld. 58 kr., hišnih stroškov (davkov itd.) 930 gld. 92 kr., za novo hišo 21.612 gld. 36 kr., za obresti od dolgá nove hiše 110 gld., raznih izdatkov 63 gld. in 54 kr., tedaj stroškov skup v gotovini 27.077 gld. 5 kr. in 26.750 gld. v obligacijah. V proračunu ostaja za izdavanje knjig tekočega leta 3549 gld.

Dr. Starè pravi, da po § 17. Matičinih pravil mora njena glavnica imeti tako varnost, kakoršne je po zakonu treba sirotinskemu imetku, in zato se mu nikakor ne zdi varno, da je odbor kupil hišo banke „Slovenije“, na kateri (hiši) je še precej dolgá vpisanega, ter želí, da naj odbor skrbi, da se ta dolg nemudoma izknjiži.

Tudi dr. Tavčar se čudi, kako se je Matica mogla spuščati v spekulacije z banko „Slovenijo“, ter želí pojasnenja, zakaj se dolg še ni raztabuliral.

Dr. Zupanec odgovarja, da je bila v zadnjem občnem zboru očitno želja izrečena, naj se namesto malovarnega papirja ali denarja v ogerskih obligacijah itd. nakupi kaka nepremična lastina, in tako je odbor tudi storil, ter je prepričan, da je z nakupom hiše denar dobro naložil. — Gosp. Vilhar se čudi, kako se more odboru tolika lehkomiselnost očitati, da bi bil Matičin denar tje v en dan izplačeval. Za vsaki znesek se je terjala pobotnica, in plačanega je uže 20.000 gld. tega dolgá, a zbrisati se še do sedaj ni mogel, ker dotična gospoda advokata še nista gotova z dokumenti; to pa se bode v kratkem času zgodilo. Hiša nese dobre obresti, in prodala bi se lahko z dobičkom, ako bi občni zbor to želel, kajti kupcev je več; — sploh pa, če sl. zbor misli, da je hiša slabo hupljena, kupim jo jaz, in Matici povrnem izdano vsoto za njo. Kar se tiče raztabuliranja dolgá na hiši, je to dolžnost banke „Slovenije“, in Matica si je pridržala nekaj izplačila tako dolgo, da se dolg na hiši popolnem izknjiži. Kupčija se je postavno vršila, in kapital, ki ga je Matica v nakup te hiše naložila, je popolno varno naložen. — S tem je bila strar do kraja rešena.

Gosp. Grasselli nasvetuje, naj občni zbor odseku za nakup hiše banke „Slovenije“ izreče toplo zahvalo za trud in za toliko dobro kupčijo pri tej hiši. — Občni zbor z veliko večino ta nasvèt sprejme.

Proračun za leto 1880. je bil brez ugovora sprejet.

Za pregledovanje društvenih računov izvolijo se gospodje: prof. Celestina, Ivan Hribar in Fr. Kadilnik.

Gosp. Robič predlaga, naj se, kakor je bilo uže nekdaj v navadi, vplačana letnina in ustanovnina po „Novicah“ naznanja.

Zbor sprejme ta predlog.

Potem prevzame predsedništvo prošt gosp. dr. A. Jarc, in predsednik dr. Bleiweis nasvetuje sledečo resolucijo: „Občni zbor „Matice Slovenske“ je zadovoljno slišal glas po časnikih, da se prične izdelovanje toliko nam potrebnega „slovensko-nemškega slovarja“, in do svetlega gosp. knezoškofa izreka nado, da se pričeto delo bode kmalu dovršilo.“ — Občni zbor je enoglasno pritrdil temu predlogu. —

Ko predsednik skrutinatorje 178 volilnih listov imenuje, se občni zbor končá.

Za odbornike so bili izvoljeni gospodje: Cigale Matej, Šolar Janez, Marn Josip, Praprotnik Andrej, Einšpieler Andrej, Grasselli Peter, Vodušek Matija, dr. Šust Janez in Grabrijan Jurij.

---

48. seja Matičinega odbora

8. maja 1880. leta.

Udeležilo se je te seje 16. odbornikov, in sicer gospodje: dr. Jan. Bleiweis, dr. Anton Jarc, Anton Kržič, Jos. Marn, Matej Močnik, Luka Robič, Fr. Souvan, Fel. Stegnar, Iv. Tomšič, Iv. Vilhar, dr. Jer. Zupanc, Vilib. Zupančič, Peter Grasselli, Matej Vodušek, A. Praprotnik kot zapisnikar in prof. Mih. Žolgar iz Celja.

Dosedanji predsednik dr. Jan. Bleiweis pozdravlja zbrane odbornike, dajaje jim pogum, češ, da naj ne gledajo na nezasluženo napade nekaterih udov in da naj toliko bolj z zedinjenimi močmí delajo na korist Matici, ter želí, da bi to skupno prizadevanje odbornikov in družbenikov še posebno tudi podpirali gospodje poverjeniki, ki so Matici desna roka, da bi tako čedalje bolj napredovala Matica Slovenska.

Zapisnika 47. odborove seje in 16. občnega zbora se odobrita.

Potem je prišla na vrsto volitev prvosednika, podpredsednikov, blagajnika, tajnika in drugih posameznih odsekov.

Dr. Bleiweis bi predsedstvo Matice rad odložil in bil samo odbornik, kakor je bil vsa leta poprej, dokler sta dr. Toman in dr. Costa živela.

Po predlogu dr. Jarčevem in prof. Marnovem zbor enoglasno izvoli dr. Jan. Bleiweisa za prvosednika z vsklikom: „dokler on živi, druge volitve ni!“

Dr. Bleiweis so udá naposled prošnji zbranih odbornikov ter prevzame predsedstvo in ob enem tudi vredništvo „Letopisa“ Matice Slovenske s tem pogojem, da ga podpirajo gospodje odborniki iz odseka za izdavanje knjig. — Za podpredsednika sta bila izvoljena gospoda dr. Anton Jarc in Peter Grasselli, med

katerima se poslednji za to čast zahvaljuje in prosi, da bi ne njega, kot novinca v odboru, temuč kakega drugega volili za prvosednikovega namestnika. Naposled se udá odborovi želji, in prevzame podpredsedništvo. — Za blagajnika je enoglasno izvoljen gosp. Ivan Vilhar, kateri ta posel zopet prevzame. — Za tem pride na vrsto volitev tajnika. Dosedanji tajnik Andrej Praprotnik želí, da bi tajništvo prevzel kdo drug izmed odbornikov, ali pa naj bi se postavil samostalen tajnik, ker njemu manjka časa, da bi tajništvo mogel opravljati tako, kakor zahteva ta posel. Po predlogu prof. Žolgarjevem odbor naprosi dosedanjega tajnika, da naj bi gledé na finančne razmere Matičine vsaj še nekaj časa oskrboval tajništvo. Gosp. Praprotnik prevzame še tajništvo do konca letošnjega leta, potem naj bi pa odbor kakor koli ukrenil, da se tajništvo oddá komu drugemu. — Za knjižničarja je bil izvoljen gosp. Fel. Stegnar, — za pregledovalca društvenih računov gosp. Klun, — za ključarja pa se volita gospoga Kržič in Robič. — V odsek za gospodarstvo so se izvolili gospodje: Klun, Souvan, Tomšič, Vilhar, dr. Zupanec in Grasselli, — v odsek za izdavanje knjig gospodje: dr. Bleiweis, Klun, Marn, Vavrů, Vodušek, Zupančič, Kržič, Močnik, Tomšič, Praprotnik, Erjavec, Hubad, Šuklje Urbas.

Potem poročata gosp. dr. J. Bleiweis in Stegnar o rokopisu „Oko in vid"; njuni nasvet je enoglasen, da je delo vredno, da ga Matica na svitlo dá.

O spomenici na čast Kopitarjeve stoletnice in o „Letopisu" sklene se, naj predsednik razglasí poziv, v katerem gospode pisatelje vabi k udeležbi. Nasvèt prof. Žolgarja, naj bi književni odbor nekatere pisatelje še posebno pismeno vabil na sodelovanje, in nasvet gosp. Grasselljja, naj bi odbor osnoval program, o katerih strokah želí Matica rokopisov za izdavanje knjig, si je odbor „ad notam" vzel.

Prof. Marn poroča o Šumanovi „Slovenski slovnici" in jo kot vrhunec slovniške véde priporoča, da bi jo Matica sprejela in natisnila. Določi se: odsek za izdavanje knjig naj konečno izreče, ali naj Matica Šumanovo obširno delo dá uže letos, ali še le prihodnje leto na svitlo.

Gosp. Robič v imenu gospodarskega odseka nasvetuje, naj se gospej Šolmajerjevi za poprave in naprave, ki jih je preskrbela v kuhinji Matičine hiše, od najemščine — za čas od sv. Jurja od sv. Mihaela — odšteje 30 gld. Predlog se sprejme.

49. seja Matičinega odbora

10. novembra 1880. leta.

Udeležilo se je seje 18 ljubljanskih odbornikov. Tajnik poroča o imenitniših Matičinih zadevah. Od zadnje odborove seje shajali so se ljubljanski odborniki vselej, kadar je bilo treba posvetovati se v kaki nujni Matičini zadevi. Ukrenilo se je, da gosp. prof. Šumanova slovnica pride za l. 1881. na svitlo. Gosp. prof. Marn prevzame vredovanje „Kopitarjeve spomenice", katera se naj lično tiska. Gosp. Robič poroča o vredovanji zaostanih vplačil, da so do tega časa ustanovniki vplačali 80 gld., letniki pa 66 gld. Odbor gosp. Robiču izreka hvalo za toliko trudno in težavno delo, ter ga naprosi, da naj dovrši, kar je začel, in obljubi, da mu bode za trud tudi dal primerno nagrado. Tajnik A. Praprotnik bode tajnikova opravila še do konca tega leta opravljal. Kaj se ima zgoditi potem s tajnikovo službo, določil bode odbor v prihodnji seji.

Matica se je Kopitarjeve slavnosti udeleževala po odbornikih in tudi s tem, da je za ploščo dala 50 gld. O priliki sedemdesetletnice Stanka Vraza se je slavnostnemu odboru poslala čestilka in gosp. prof. Muršecu je Matica k njegovi zlati maši poslala lepo diplomo.

Slavna zavarovalna banka „Slavija" v Pragi je kakor vlani tudi letos po svojem glavnem zastopniku v Ljubljani — po g. Hribarju „Matici" darovala 100 gld., za kar se ji je predsedništvo spodobno zahvalilo.

Iz Voltmanove konkurzne mase je Matice po gosp. dr. Suppanu za zaostalo stanovnino po odbitih stroških dobila 106 gld. 90 kr. (za 112 gld. 80 kr.)

Gosp. prof. Hubad piše, da je pripravljen, nabrano národno blago pri Matici pregledati in za natis urediti. Odbor določi, da naj se za pregledovanje nabranega národnega blaga ustanovi poseben odsek, ki naj se z gosp. prof. Hubadom dogovori o národnem blagu. V ta odsek se izvolijo gospodje: Vodušek, Zupančič in Tomšič.

Gosp. prof. Pleteršnik poroča o nabiranji geografskih slovenskih imen in pravi, da je kakih 42% prošenih domoljubov prošnjo izpolnilo, ter jih hoče še dalje po pozivih prositi, da mu pošiljajo takih imen. Določi se, da se natisne in gosp. prof. Pleteršnik dá še 300 imenovanih pozivov.

Po odborovem sklepu bode se knjiga „Prirodopis živalstva" (s podobami) v drugič tiskala. Gosp. prof. Erjavec je prvi natis pregledal, popravil in za natis uredil, in vse delo izročilo se je Mercyevi tiskarni v Pragi, kjer je bila ta knjiga tudi vprvič natisnena.

Po predlogu gosp. prof. Marna se določi, da se bode gosp. Bož. Raič naprosil, da bi pregledal in uredil Vrazove rokopise, ki jih ima že „Matica“, ako bi se dati mogli na svitlo.

Ker bode vsled marsikaterih izprememb pri Matičinem opravilstvu tudi treba več novih poverjenikov naprositi, da bi prevzeli to častno službo, se to imenovanje prepusti predsedništvu.

Predlog gospodov pregledníkov Matičinih knjig, da bi se napravil inventar vseh tiskovin, ki jih ima „Matica“ kot založnica in da bi bilo to v vednem pregledu, se sprejme, in gosp. dr. Poklukar hoče narediti tak popolni inventar.

Po gosp. Robičevem nasvetu se nekaterim udom dolg odpiše.

Gosp. dr. Zupanec opominja, naj se potrebno ukrene, da se s hiše banke Slovenije izbriše ves dolg, kar ga je morda še vknjiženega. Določi se, da se bode o tej reči dogovorilo z gosp. dr. Zarnikom.

Prošnje nekaterih društev in posameznih prosilcev za Matičine knjige oddajo se predsedništvu, da jih reši.

Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“

Tek. štev.	Dohodki	v gotovini posamezno gld.	kr	skupaj gld.	kr	v obligacijah gld.	Opombe
1	Imetek 31. dec. 1878	—	—	1473	89	39510	K štev. 2 b).
2	Plačila društvenikov:						Za leto 1873 2 fl.
	a) ustanovnikov . .	140	—				„ „ 1874 6 „
	b) letnikov . . .	1881	—	2021	—		„ „ 1875 16 „
3	Obresti:						„ „ 1876 68 „
	a) od obligacij . .	1574	69				„ „ 1877 146 „
	b) od gotovine . .	157	23	1731	92		„ „ 1878 618 „
4	Darilo banke Slavije	—	—	100	—		„ „ 1879 968 „
5	Hišni dohodki:						„ „ 1880 57 „
	a) od nove hiše na kongresnem tergu . .	1499	56				skupaj 1881 fl.
	b) od stare hiše na bregu	684	80	2184	36		Potrošiti se sme za izdavanje knjig:
6	Za prodane knjige .	—	—	87	50		Iz tek. št. 1 fl. 1473.89
7	Za prodane obligacije	—	—	22266	78		po odbitih glavnici še dolžnih . fl. 1185.24
8	Skupni znesek dohodkov	—	—	29865	45	39510	ostali znesek fl. 288.65
9	Če se odštejejo stroški	—	—	27077	05	26750	Iz tek. št. 2 b) „ 1881.—
10	ostaja imetka . . .	—	—	2788	40	12760	„ „ „ 3 „ 1731.92
	(v hranilnici, bukv. št. 90878, 1188 fl. 20 kr. in 800 fl. naloženih						„ „ „ 5 „ 2184.36
							„ „ „ 6 „ 87.50
							skupaj fl. 6173.43
11	in če se k temu prišteje dozdaj vplačani znesek za novo hišo z	21612	36				potrošilo se je pa izvzemši strošk. za hišo fl. 5354.69
	in vrednost stare hiše z	11400	—	33012	36		tedaj manj . fl. 818.92
12	potem vrednost inventarja in knjig . .	—	—	5700	—		
13	se pokaže konečnega premoženja . . .	—	—	41500	76	12760	

računa

za XV. leto, od 1. jan. 1879. l. do 31. dec. 1879. l.

Tek. štev.	Stroški	v gotovini posamezno gld.	kr	skupaj gld.	kr	v obligacijah gld.	Opombe
1	Upravni stroški:						K štev. 2 in 3.
	a) tajniku nagrado .	250	—				Ta dva zneska sta bila izdana za zemljevide, za letopisa l. 1878 in 1879, za hrvatsko slovnico, za znanstveno terminologijo itd.
	in za pisarne potrebščine . . .	115	—				
	b) blagajniku . . .	—	—				
	c) knjižnice uredovanje	50	—	415	—		
2	Za spise in zemljevide	—	—	1586	95		
3	„ tisk	—	—	2221	70		
4	„ vezanje knjig . .	—	—	136	58		
5	Hišni stroški (davki i. t. d.	—	—	930	92		
6	Na račun kupne cene za hišo banke Slovenije na kong. trgu	20542	98				
7	Prepisni davek od hiše banke Slovenije .	1069	38	21612	36		
8	Obresti od dolga nove hiše	—	—	110	—		
9	Prodane obligacije .	—	—	—	—	26750	
10	Razni izdatki . . .	—	—	63	54		
11	Skupni znesek stroškov	—	—	27077	5	26750	

V Ljubljani 1. januarja 1880.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Pro-

„Matice Slovenske“ za XVI. leto, to je od

Tek. štev.	Dohodki	Nominalna vrednost obligacij	Letni obresti		Skupaj		Opombe
		gld.	gld.	kr	gld	kr	
1	Obresti po odbitem davku in sicer:						
	a) iz rente v srebru: 5 po 100 gld. št. 546378, 548115, 548116, 256407, 257408; 12 po 1000 gld. št. 147573, 147574, 147576, 147577, 147578, 219682, 219684, 219685, 386508, 388211, 142690, 142691	12500	525	—	—	—	
	b) drž. loter. posojilo l. 1860. št. srečke 16, serija 18312 za	100	4	—	—	—	
	c) od 2 akcij banke Slovenije za	160	—	—	529	—	
2	Čisti dohodek Matičinih hiš in sicer:						
	a) od novo kupljene hiše .	—	—	—	1200	—	
	b) „ stare hiše na bregu .	—	—	—	400	—	
3	Od letnikov po 2 gld. . . .	—	—	—	2000	—	
4	Za knjige, ki se morda prodajo	—	—	—	100	—	
	Skupaj .	12760	—	—	4229	—	

račun

1. januarja 1880. l. do 31. decembra 1880. l.

Tek. štev.	Stroški	Posamezno		Skupaj		Opombe
		gld.	kr	gld.	kr	
1	Tajniku:					
	a) nagrado	250	—	—	—	
	b) za pisarne potrebščine .	120	—	370	—	
2	Blagajniku	—	—	60	—	
3	Knjižničarju	—	—	50	—	
4	Vezanje knjig	—	—	150	—	
5	Razni izdatki	—	—	50	—	
	Skupaj .	—	—	680	—	
	V primeri z dohodkom . . .	—	—	4229	—	
	ostaja za izdavanje knjig (to je za spise in tisk) . . .	—	—	3549	—	

V Ljubljani 1. januarja 1881.

Ivan Vilhar,
blagajnik.

Opravništvo

„Matice Slovenske“ 1880. leta.

Prvosednik:

Dr. Janez Bleiweis.

Prvosednikova namestnika:

Dr. Anton Jarc.
Peter Grasselli.

Blagajnik:

Ivan Vilhar.

Tajnik in zapisnikar:

Andrej Praprotnik.

Knjižničar:

Feliks Stegnar.

Pregledovalec društvenih računov:

Dragotin Klun.

Ključarja:

Anton Kržič.
Luka Robič.

Odbor.

a) Ljubljanski odborniki.

1. Dr. Bleiweis Janez 1879 *)
2. Dr. Jarc Anton 1878.
3. Grasselli Peter 1880.
4. Kržič Anton 1878.
5. Klun Dragotin 1877.
6. Krisper Valentin 1878.
7. Marn Josip 1880.
8. Močnik Matej 1878.
9. Dr. Poklukar Josip 1877.
10. Praprotnik Andrej 1880.
11. Robič Luka 1878.
12. Souvan France 1877.
13. Stegnar Feliks 1879.
14. Tomšič Ivan 1877.
15. Vavrů Ivan 1879.
16. Vilhar Ivan 1878.
17. Vodušek Matej 1880.
18. Dr. Zupanec Jernej 1878
19. Zupančič Vilibald 1878.

b) Vnanji odborniki.

1. Cigale Matej 1880.
2. Einšpieler Andrej 1880.
3. Erjavec France 1878.
4. Grabrijan Jurij 1880.
5. Herman Mihael 1877.
6. Hubad France 1878.
7. Kosar France 1877.
8. Majciger Janez 1878.
9. Marušič Andrej 1878.
10. Raič Božidar 1879.
11. Svetec Luka 1879.
12. Dr. Sterbenec Jurij 1877.
13. Šavnik Dragutin 1877.
14. Šolar Janez 1880.
15. Šuklje France 1878.
16. Šuman Josip 1879.
17. Dr. Šust Janez 1880.
18. Dr. Tonkli Josip 1877.
19. Dr. Ulaga Josip 1879.
20. Urbas Viljem 1879.
21. Žolgar Miha 1878.

*) Letna številka kaže, katerega leta je bil kdo poslednjič odbornik izvoljen.

Odseka.

a) Odsek za gospodarstvo.

1. Grasselli Peter.
2. Klun Dragutin.
3. Souvan France, prvomestnik.
4. Tomšič Ivan.
5. Vilhar Ivan.
6. Dr. Zupanec Jernej.

b) Odsek za izdavanje knjig.

1. Dr. Bleiweis Janez, prvomestnik.
2. Erjavec France.
3. Hubad France.
4. Klun Dragotin.
5. Kržič Anton.
6. Marn Josip.
7. Močnik Matej.
8. Praprotnik Andrej.
9. Stegnar Feliks.
10. Šuklje France.
11. Tomšič Ivan.
12. Urbas Viljem.
13. Vavrů Ivan.
14. Vodušek Matej.
15. Zupančič Vilibald.

Imenik Matičinih udov.

Častni udje:

1. Bleiweis Janez, dr., v Ljubljani.
2. Miklošič Franjo, dr., vitez na Dunaji.
3. Rački Franjo, dr., kanonik in predsednik jugoslov. akademije.
4. Rajevski Mihael, biškup pri ruskem poročništvu v Beču.
5. Rieger France, Ladislav, dr., v Pragi.
6. Trstenjak Davorin, župnik v Starem Trgu na Štajerskem.
7. Vesel Koseski Ivan v Trstu.

Razvrstitev udov po poverjenikih.

Opazka. * kaže ustanovnike. — Napake naj se blagovoljno naznanjajo Matičinemu tajništvu. Kdor svoje izpremembe ni o pravem času naznanil in ni tiskan v dekaniji, v kateri sedaj biva, naj išče knjig pri poverjeniku, pri katerem jih je bil zadnjikrat prejel; ako pa ga ni v imeniku, naj se zglasi pri tajništvu, in nemudoma bode se mu postreglo.

1. Dekanija Ljubljana. — *Poverjenik: Tajništvo „Matice Slovenske“.*

a) Mesto Ljubljana.

Ustanovniki.

Arce Rajko, c. k. poštni uradnik.
Auer Jurij, posestnik.
Blaznikova Fani, gospica.
Bleiweis Janez, dr.
Bleiweis Drag., dr., zdrav. v bolnišn.
Bučar France, trgovec.
Codelli bar. A. Fahnenfeld, grajščak.
Čebašek Andrej, dr., kanonik.
Češko Valentin, posestnik.
Čitalnica, društvo.
Dolenec Henrik, dr., c. k. adjunkt pri dež. sodniji.
Dreo Aleksander, trgovec.
Fabijani o. Placid, vikar frančišk.
Fabian Janez, trgovec.
Frančiškanska knjižnica.
Frelih Anton, hišni posestnik.
Gariboldi pl. Anton, grajščak.
Gariboldi pl. France, bivši svetovalec višje dež. sodnije.
Gogala Jan., dr., čast. kanonik, katehet više gimnazije in vodja v Alojzijevišču.
Graseli Peter, posestnik.

Heidrih Dragotin, redovnik.
Hranilnica Kranjska.
Hren France, posestnik.
Jamšek Ivan, trgovec.
Jarc Anton, dr., prošt.
Jerajeva Ivana, zasebnica.
Jeran Luka, monsign., „Zg. Danice" vrednik.
Kadilnik France, zasebni uradnik.
Kastelic France, c. k. stotnik v pokoji.
Klemenčič Jožef, kat. c. k. učiteljskega izobraževališča.
Klun Drag., beneficijat Ravbarjev pri stolnici, dež. in drž. poslanec.
Knjižnica c. kr. učiteljskega izobraževališča.
Kozlar Ivan, grajščak.
Kozler Jožef, dr., posestnik.
Kreč Mat., dež. odbora tajnik.
Krišper Valentin, trgovec in posest.
Križnar Mir., profesor na c. k. viši realki.
Kušar Jožef, trgovec in hišnik.
Lukman Jakob, c. k. rač. svetovalec.
Marn Josip, profesor na c. k. viši gimnaziji.
Milic Rudolf, tiskar in hišnik.
Močnik Matej, učitelj 1. mestne šole.
Munda Franjo, dr., odvetnik.
Murnik Janez, tajnik kup. zbornice.
Pavšler Jožef, korar.
Peternel Mihael, c. k. profesor više realke v pokoji.
Pfeifer France, c. k. rač. uradnik.
Pirnat Andrej, rudn. uradnik.
Pleteršnik Maks, c. k. gimn. prof.
Pogačar Ivan Zl., dr., knezoškof.
Pogačar Martin, knezošk. kancelar.
Poklukar Jožef, dr., dež. in drž. poslanec.
Pongrac Oskar, dr., zasebnik.
Pribošič Janez, vojni duhoven.
Ravnikar France, dež. blagajnik.
Robič Luka, c. kr. davkarski nadzornik v pokoji in dež. poslanec.
Rozman Ivan, mestni župnik pri sv. Jakobu v Ljubljani.
Samasa Anton, zvonar.
Skubic Anton, c. kr. gimn. prof.
„Sokol", telovadno društvo.
Souvan Ferko, trgovec.
Souvan France Ks., starejši, trgovec.
Souvan France, mlajši, trgovec.
Staré Jožef, dr., adjunkt pri c. k. finančni prokuraturi.
Strobelj France.
Tavčar Janez, hišn. posestnika sin.
Valenta Alojzij, dr., prof. in vodja v bolnici.
Vavrů Ivan, c. k. prof. na viši gimnaziji.
Vilhar Ivan, trgovec.
Vošnjak Jožef, dr., zdravnik, drž. in dež. poslanec.
Winkler Andrej, c. k. deželni predsednik.
Zamejic Andrej, kanonik.
Zarnik Valentin, dr., advokat, dež. poslanec.
Zupančič France, dr., pravdosrednik.
Zupanec Jernej, dr., c. k. bilježnik.
Zupan Jožef, dr., pravdosrednik.
Zupan Tomo, gimn. profesor.
Žagar Dragotin, kontrolor dež. blagajnice.

Vuičić Paskal, biskup in namestnik apostolski v Bosni. Štev. 79.

Letniki.

Ahačič Karol, dr., odvetnik.
Aléšovec Jakob, pisatelj.
Alojzijevišče.
Ambrožič Fr., dr, mestni zdravnik.
Arko Albin, žurnalist.
Bahovec France, učitelj 2. m. šole.
Belar Leopold, nadučitelj in ravnatelj 2. mestne ljudske deške šole.

Bežek Viktor, stud. phil.
Bizavičar, o. Jožef frančiškan.
Bohinec Žiga, knezošk. tajnik.
Bregar Vilibald, rač. uradnik pri c. k. deželni vladi.
Brus Andrej, kmet. družbe tajnik.
Celestina Josip, prof. na c. k. učit. izobraževališči.
Čuren Karol, uradnik v hranilnici.
Dimic Aug., c. k. viši finančni svetnik.
Drč Josip, dr., zdravnik.
Dolenec Jakob, vikarij stolne cerkve
Drašler France, čevljarski mojster.
Drašler Pavel, trg. pomočnik.
Drenik Franjo, opravnik.
Društvo tiskarjev za Kranjsko.
Družba rokodelskih pomočnikov.
Endlicher Rudolf, c. k. uradnik.
Eppich Janez, učitelj v c. k. vadnici.
Erker Jožef, stolni kaplan.
Flis Janez, spiritval v duhovščnici.
Fortuna France, trgovec in posestnik.
Fuchs France, dr., primár v bolnici.
Gnjezda Ivan, katehet v mestnih šolah.
Goričnik France, trgovec.
Grkman France, učitelj v c. k. vadnici.
Guttman Emilij, adv. koncipijent.
Hohn Edvard, posestnik in bukvovez.
Hohn Hugon, c. k. poštni uradnik v Sučavi.
Hohn Robert, uradnik pri železnici.
Hribar Ivan, glavni zastopnik banke „Slavije".
Hrovat Blaž, ravnatelj c. k. izobraževališča za učitelje in učiteljice.
Iber Ivan, trgovec.
Izobraževališče za učiteljice v Ljubljani.
Jaklič Anton, bogoslovec.
Jeglič Anton, dr., drugi vodja v škof. duh. semeniščí.
Jentel Anton, trgovec.
Jerič Jože, župnik v pokoji.
Jurčič Josip, glavni urednik „Slov. Naroda".
Juvančič Iv. Drag., trg. pomočnik.
Kalan Matija, cenilni poročevalec.
Kaprec Ivan, c. k. nadsodn. svetnik.
Karun France, župnik v Trnovem.
Katoliška družba (2 iztisa).
Kermavner Valentin, prof. c. k. više gimnazije.
Kilar Janez, kaplan v Trnovem.
Klein Anton, lastnik tiskarnice.
Klofutar Leonard, dr, prof. bogosl.
Knjižnica bogoslovska.
Knjižnica ljubljanske gimnazije.
Knjižnica ljubljanske realke.
Knjižnica učiteljska ljublj. okolice.
Koblar Anton, knezoškof. kaplan.
Kogl Barbara, hišna posestnica.
Kokalj France, učitelj 2. mestne šole.
Kolman France, trgovec.
Kotnik Ognjeslav, stud. jur.
Kovač Janez, lastnik tiskarnice.
Kramar France, kanonik.
Krek Simon.
Kremžar Andrej, upravnik deželnih dobrotnih naprav.
Kržič o. Andrej, frančiškan.
Kržič Anton, nunski katehet.
Lasnik Peter, trgovec.
Lazar Mih., glavni učitelj v c. kr. izobraževališču za učiteljice.
Leben Matija, dr., častni korar.
Ledenik Alfred, trgovec.
Levec France, c. k. vélike realke profesor.
Levstik France, skriptor v c. k. licealni knjižnici.
Lichtenberg, baron, Leopold, grajščak v Habahu.
Lokar Josip, pisar pri kmet. družbi.
Lozar Jožef, trgovec.
Macák Ivan, c. k. arhivar.
Mahr Ferdinand, lastnik in ravnatelj kupčijske učilnice.
Majer Jožef, učitelj v 1. mestni šoli.
Malovrh Miroslav, davkarski praktikant.
Medič o. Kalist, gvardijan frančiškan.
Mošè Alfons, dr., odvetnik.
Mulej Andrej, c. k. uradnik.
Munda Jakob, dr., c. k. sod. adjkt.
Národna tiskarna.

Oblak Jožef, zasebni uradnik.
Pakič Mihael, pos. in trgovec.
Papež France, dr., odvetnik.
Pavker pl. Glanfeld Henrik, dr., korar.
Perles France, posestnik.
Perona Ljudevit, magist. svetovalec.
Pfeifer Jožef, koncip. dež. odbora.
Pintar Matej, bogoslovec.
Pirec Iv., uradn. pri južni železnici.
Pirnat Tomaž, hišnik.
Porenta Franjo, kaplan pri sv. Petru.
Porenta Janez, stolni kaplan.
Potočnik Fr., stavb. svètnik v pokoji.
Potočnik Mihael, nunski spovednik.
Praprotnik Andrej, nadučitelj 1. mestne ljudske deške šole.
Pubar Dragutin, posestnik.
Premk Anton, poštni uradnik.
Radics, pl. Peter, pisatelj.
Raič Anton, učitelj na c. k. viši realki.
Rajakovič Franjo, uradnik v hranilnici.
Raktelj Fr., učitelj 2. mestne ljudske deške šole.
Ravnikar Lud., dež. sod. svetovalec.
Regali Jož., hišnik in mest. odbornik.
Regoršek France, trgovec.
Schifferer J., dr., ces. kr. polkov zdravnik.
Slovensko učiteljsko društvo.
Smolej Jakob, šolski svètnik, c. k. gimnazije vodja.
Smrekar Jožef, profesor bogoslovja.
Spoljarič Jakob, ključar.
Starè Ferdinand, c. k. sodnijski pristav.
Stegnar Feliks, učitelj kaznilnice na Gradu.
Strbenec Jožef, duh. v pokoji.
Suhadobnik Lovr., zasebnik.
Svetek Anton, c. k. računski uradnik.
Svetek Ivan, urad. pri južni železnici.
Šašelj Janez, bogoslovec.
Šašelj Feliks, okrajni komisar.
Škofic Josip, pravnik.
Škofic Lovro, davkarski kasir.
Štempihar Valentin, dr., odv. koncipijent.
Šumi France, sladikovarnik.
Tavčar Dragutin, posestnik.
Tavčar Ivan, dr., advokat. kandidat.
Toman Jela.
Tomec Jakob, magist. uradnik.
Tomšič Ivan, učitelj c. k. vadnice.
Tratnik Antonija, fin. kom. žena.
Travnar Jožef, učitelj 2. m. šole.
Turek Hugon, trgovec.
Urh Peter, kanonik.
Valenta Vojteh, kontrolor mestne blagajnice.
Vavpetič Ivan, bogoslovec.
Več Ivan, trgovec.
Vipavec Ludvik, dr., c. k. avskultant pri dež. sodniji.
Vizjak Anton, učitelj na c. k. učit. izobraževališči in okrajni šolski nadzornik.
Vodušek Matej, c. k. gimn. profesor.
Wascher Rajko, uradnik v hranilnici.
Wiesthaler France, c. k. gimn. prof.
Wolkensperg Avguštin, baron, grajščak.
Zagorjan Ivan, kaplan pri sv. Petru.
Zavodnik Feliks, bogoslovec.
Zeplichal Ognjeslav, kamnopisec.
Zitterer Andrej, čevlj. mojster.
Zupan Jožef, stolni prošt.
Zupančič Anton, kaplan pri sv. Jakobu.
Zupančič Vilib., c. k. prof. ženskega uč. izobraževališča.
Žakelj Miroslav, c. k. gimn. prof.
Žitko Jakob, vratar pri deželnem glavarju.
Žlogar Anton, kaplan pri sv. Jakobu.
Žvab Lovro, uč. v trgovski šoli.

b) Ljubljanska okolica.

*Krčon Anton, župnik v Rudniku.
*Mazek Lovro, župnik v Černučah.
Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
Belec Ivan, kaplan na Igu.
Čitalnica v Šent-Vidu.
Čitalnica v Spodnji Šiški.
Fince Anton, župnik v Sosfrem.
Gams Jan., posestnik v Loki pri Igu.
Govekar France, nadučitelj na Igu.
Hočevar Jožef, župnik na Igu.
Knez Janez, posestnik v Šiški.
Kobilica Janez, kaplan pri Dev. M. v Polji.
Kogej Janez, učitelj na Brezovici.
Košmelj Janez, kaplan na Dobrovi.
Marešič Franjo, kaplan v Št. Vidu.
Mekinec France, kaplan v Dolu.
Mencinger Lovro, duh. oskrbnik na Golem.
Potočnik Anton, župnik v Šent Vidu.
Potočnik Janez, župnik na Brezovici.
Povše France, župnik na Ježici.
Praprotnik France, učitelj v Preski.
Skul Valentin, župnik pri sv. Jakobu na Savi.
Štrukelj France, duhoven na Šmarni gori.
Vrhovnik Ivan, kaplan v Sori.

Štev. 24.

2. Dekanija Škofja Loka. — *Poverjenik: Matej Kožuh.*

*Debeljakova rojstna hiša na Visokem, št. 2, v Poljanski fari.
*Dolinar France, župnik na Trati.
*Kožuh Matej, dekan v Stari Loki.
Čadež Ivan, posestnik v Poljanah.
Dolinar Anton, admin. v Lučinah.
Jereb Matej, župnik v Javorjih.
Jezeršek Janez v Gorenji vasi.
Lavrič Matija, župnik v Novi Oslici.
Peterlin Primož, duh. adm. pri sv. Lenartu.
Puc Alojzij, kaplan v Stari Loki.
Ramoveš Jernej, župnik v Poljanah.
Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.

Štev. 12.

b) Poverjenik: Blaž Mohar:

Aiko Anton, dr. okrajni zdravnik v Loki.
Bukvarnica učiteljska v Loki.
Gašperin Jakob, ključarski mojster v Loki.
Gusel Janez, trgovec v Loki.
Jeriha Matija, nunski spovednik v Loki.
Kadilčeva Radevojka v Loki.
Khern Rudolf, c. k. sodn. adjunkt v Loki.
Kosmač Šim., duh. v pokoji.
Mohar Antonija, kovačica v Loki.
Mohar Blaž, mestni župan in posestnik v Loki.
Naglič Rudolf, trgovec v Loki.
Sušnik Avgust, posestnik v Loki.
Sušnik Jovana, posestnica v Loki.
Šoklič Blaž, župnik v Loki.
Triller Janez, c. k. notar v Loki.
Zupan Šimen, katehet nunske dekliške šole.

Štev. 17.

c) Poverjenik: Jože Levičnik.

*Globočnik Leopold, posestnik v Železnikih.
Bralno društvo v Selcih.
Eržen Balant, kmet v Rudnem.

Globočnik A., posestnik v Železnikih.
Hafner A., rud. uradnik v Železnikih.
Jamnik Anton, župnik v Sorici.
Kos France, nastopni uč. srednjih šol.
Lapajne Janez, admin. v Drazgošah.
Levičnik Jožef, posestnik in učitelj v Železnikih.
Tušek Gregor, posestnika sin v Megušnici.

Štev. 11.

3. Dekanija Kranj. — *Poverjenik: Dragutin Šavnik.*

*Bartol Baltazor, župnik v pokoji.
*Debeljak Jan., župnik v Preddvoru.
*Detelja Oton, grajščak.
*Globočnik Edv., zdravnik v Cerkljah.
*Krašovic Jur., župnik v Šmartnem.
*Mali Ognjeslav, dr., c. k. okrajni zdravnik v Kranji.
*Mežnarec Anton, dekan v Kranji.
*Omersa France, trgovec v Kranji.
*Pirec Matej, trgovec v Kranji.
*Pleiweis-ova Ivana, posestnica v Kranji.
*Pleiweis Valentin, trgovec v Beču. (Knjige naj prejema kranjske gimnazije učenec, ki je v slovenščini najizvrstnejši.)
*Prevec Tine, dr., zasebnik.
*Ros Matej, trgovec v Kranji.
*Sajevic Ferd., trgovec v Kranji.
*Šavnik Dragutin, lekar v Kranji.
*Šavnik Sebastian, posest. v Kranji.
*Urbančič Lujiza, gospá grajščakinja na Turnu.
*Widmar Jernej, dr., knezoškof.
*Zarnik Anton, župnik v Naklem.
Bohinec Fr., župnik v Križah.
Čitalnica, društvo v Kranji.
Dolenec France, trgovec v Kranji.
Erjavec Janez, duhoven v Kranji.
Franke Ivan, slikar v Kranji.
Florijan Karol, zasebnik v Kranji.
Gogala Franjo, zasebni uradnik v Kranji.
Golobič Anton, župnik v Cerkljah.
Gregorič Ign., župnik na Trsteniku.
Hiti Janez, župnik v pokoji.
Karlin Davorin, gimn. profesor v Kranji.
Krišper Rajm., trgovec v Kranji.
Krčon Jožef, župnik v Predosljah.
Kregar France, kaplan v Kranji.
Kršič Jožef, posestnik v Trbojah.
Marinko Jos., dr., kaplan v Cerkljah.
Mencinger Janez, dr., odvetnik v Kranji.
Novak Martin, poštni odpravnik v Kranji.
Povše Martin, župnik v Šent-Jurji pri Kranji.
Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
Robič Simon, beneficijat na Šentjurski govi pri Cerkljah.
Spendal France, farni adm. v Tržiču.
Stanonik Nikolaj, učitelj v Šmartnem pri Kranji.
Šlibar Tomaž, župnik v Dupljah.
Tavčar Francę, ekspoz. pri sv. Joštu.
Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja.
Urbančič Jauko, grajščak v Turnu.
Vavken Andrej, učitelj in posestnik v Cerkljah.
Vomberger Blaž, župnik v pokoji na Primskovem.
Zarnik Matija, kaplan v Šmartnem pri Kranji.

Štev. 49.

4. Dekanija Radovljica. — *a) Poverjenik: Janez Trojar:*

*Jerala Janez, kaplan v Bohinjski Bistrici.
*Ruard Viktor, grajščak na Bledu.
Gnjezda Štef., župnik na Boh. Beli.

Jereb France, župnik v Zaspem.
Koželj Anton, duhoven v pokoji na Dobravi.
Mali Ignacij, duhoven v Ribnem.
Pretnar Jakob, nadučitelj v Srednji Vasi.
Trojar Janez, nadučitelj v Gradu.
Umek Anton, župnik v Gradu.
Žumer Jakob, posestnik v Podhomu (Gorje.)

Štev. 10.

b) Poverjenik: Janez Keršič.

Ažman Ivan, župnik na Dovjem.
Keršič Janez, župnik na Jesenicah.
Robič Matija, jamski nadzornik na Jesenicah.

Štev. 3.

c) Poverjenik: Silvester Kešè.

*Bernik Lovro, žup. v Kamnigorici.
Bononi Jožef, župnik v Radovljici.
Kešè Silvester, dekan v Bègunjah.
Kumer France, župnik v Mošnjah.
Medic France, učitelj v Radovljici.
Molek Martin, kurat v ženski kaznilnici v Begunjah.
Novak Janez, kaplan v Mošnjah.
Olifčič Josip, usnjarski mojster v Žapužah.
Tavčar Janez, kaplan v Radovljici.
Teran Janez, župnik v Ljubnem.
Zupan Ulrik, duh. v pok. v Mošnjah.

Štev. 11.

d) Poverjenik: Matej Soršak.

Aljaš Jakop, župnik na Dobravi.
Berlic Jaaez, beneficijat v Kropi.
Kapuz Janez, župnik v Kropi.
Kropinsko-Kamnogoriška čitalnica.
(Novak Janez, knjige v hišo št. 54 v Kamnigorici.)
„Sloga", bralno društvo v Kropi.
Soršak Matej v Kropi.

Štev. 7.

5. Dekanija Kamnik. — *a) Poverjenik: Janez Debevec.*

*Kokalj o. Rainerij, frančiškan.
*Rožič Alojzij, kaplan v Kamniku.
*Starè Alojzij, administrator na Rovi.
*Stranjska fara po Mih. Dobovškovi ustanovi. (Gosp. župnik je prošen, da knjige razdeli med tri posest. iz Dobovškove rodovine, po njihovi smrti pa faranom po svoji previdnosti).
*Nabernik Ivan, c. k. sodn. pristav.
Cenčič Jernej, nadučitelj v dekliški šoli v Kamniku.
Čitalnica v Kamniku.
Debevec Janez, posestnik v Kamniku.
Eder Janez, župnik v Mekinah.
Golob Janez, župnik v Motniku.
Janežič Anton, trgovec v Kamniku.
Jereb o. Romuald, frančiškan v Kamniku.
Kralj Matija, župnik v Tujnicah.
Levec Janez, trgovec v Kamniku.
Ložar Janez, posestnik v Trzini.
Lušin Anton, župnik na Homcu.
Murnik Janez, trgovec v Kamniku.
Orel Josip, trgovec v Kamniku.

Pavlič Kozmas, župnik v Tuhinji.
Podstudenšek Andrej v Gozdu.
Pečnik Valentin, admin. na Vranji-peči.
Samec Maks, dr., župan v Kamniku.
Suhi Jos., trgovec v Kamniku.
Svetlin France, kurat na Goričici.
Starè Mih., inženir v Mengišu.
Zorec Janez, župnik v Mengišu.
Zorman Anton, župnik v Nevljah.

Štev. 25.

b) Poverjenik: Kersnik Janko, notar na Brdu.

*Jarc Jernej, župnik v Dolu.
*Oblak Janez, župnik pri sv. Heleni.
*Vrbančik Jan., župnik v Krašnji.
Höffern pl. Viljemina, grajščinska gospica na Brdu.
Iglič Janez, trgovec v Lukovici.
Kersnik Janko, c. k. notar na Brdu.
Krištofič Lovro, admin. v Št. Oswaldu.
Pož Dragutin, c. k. kontrolor na Brdu.
Rome France, župnik v Čemšeniku.
Šolska knjižnica v Blagovini.
Zarnik Anton, posestnik v Krtini.

Štev. 11.

c) Poverjenik: Kajdiž Tomaž.

Kajdiž Tomaž, župnik v Vodicah.
Kukelj Anton, kaplan v Vodicah.
Lomberger Jos., benef. v Komendi.
Ravnikar Jernej, učitelj v Komendi.
Svetlin Andr., posestnik v Komendi.
Tavčar Matej, župnik v Komendi.

Štev. 6.

6. Dekanija Moravče. — *Poverjenik: Janez Toman.*

*Preša Jožef, župnik v Pečah.
*Šranec Stanko, župnik v Hotiču.
Abzec Matija, admin. na Sveti gori.
Gros Jakob, župnik v Zagorji.
Kepec France, duh. administrator v Češnjicah.
Koprivnikar Janez, župnik na Savi.
Lavter Valentin, kaplan v Moravčah.
Mogolič M., župnik v pokoju v Gradcu.
Pogorelec Andrej, župnik v Kolovratu.
Petrovčič France, kaplan v Moravčah.
Pleško France, beneficiat na Vrh. polji.
Toman Janez, dekan v Moravčah.
Žan Janez, kaplan v Rovtah.

Štev. 14.

7. Dekanija Šmarija. — *Poverjenik: Andrej Drobnič.*

*Štritar Janez, benef. v Št. Vidu.
Anžur Anton, župnik v Šent Jurji.
Boršnik Janez, nadučitelj v Šmarji.
Drčar Martin, župnik na Polici.
Drobnič Andrej, dekan v Šmarji.
Jaklič Gregorij, župn. v Žalini.
Jenčič Alojzi, c. k. sodnik v Zatičini.
Klun Janez, kaplan v Šent Vidu.
Kovač Franjo, učitelj v Zatičini.
Kulavec Matija, župnik v Šent-Vidu.

Laznik Jože, kaplan v Šmariji.
Lukan Jak., zdravnik v Šent-Vidu.
Mazek Anton, posestnik v Šmarji.
Oblak Lorenc, kaplan na Krki.
Podboj Ivan, kaplan v Šent Vidu pri Zatičini.
Razpotnik Jakob, župnik v Višnji gori.
Vrančič Ignacij, župnik v Zagradcu.
Zorec Jurij, župnik na Krki.

Štev. 18.

8. Dekanija Litija. — *Poverjenik: Luka Svetec.*

*Kobler Alojzi, posestnik v Litiji.
*Sajè Miha, župnik v Štangi.
*Svetec Luka, c. k. notar v Litiji.
*Zupan Miha, župnik na Prežganji.
Bergant Valentin, kaplan v Šmartnem.
Brezovar Jernej, (knjige Pavlu Brezovarju v Šmartnem pri Litiji).
Gestrin Leopold, župnik pri sv. Jurji.
Jaklič Janez, posestnik v Šmartnem.
Jeretin Martin, tajnik c. k. okrajn. glavarstva v Litiji.
Klofutar Janez župnik na Dolih.
Kunstelj, Fr., župnik na Jančem.
Pavlič Ignacij, dr., c. k. okrajni zdravnik v Litiji.
Pleško Dragutin, c. k. sodnik v Litiji.
Ramoveš Andrej, župnik v Svibnem.
Rožnik Anton, c. k. sodnijski adjunkt v Litiji.
Rus Jakob, dekan v Šmartnem.
Vestenek Julij, dr., vitez, c. k. okr. glavar.

Štev. 17.

9. Dekanija Trebnje. — *Poverjenik: Janez Kovačič.*

*Košir Janez, c. k. sodnik v Trebnjem.
*Kovačič Janez, dekan v Trebnjem.
Bercar J., pos. v Kamnji (sv. Rupert.)
Blagnè Anton, oskrbnik v Rakovniku.
Bogolin Miha, župnik v Ajdovici.
Burnik Valentin, učitelj na Fužina.
Dolinar Jan., župnik v Šent-Janžu.
Grčar Andrej, učitelj v Šent-Rupertu.
Grčar Jožef, župnik pri sv. Trojici.
Gostiša Jakob, učitelj v Trebnjem.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Lorencu.
Hofer Karol, župnik v Čatežu.
Karlin Janez, župnik v Doberničah.
Kolar Matija, kaplan v Trebnjem.
Košir Alojzij, župnik v Šent-Rupertu.
Lenasi Anton, kaplan v Doberničah.
Marolt Jakob, župnik pri sv. Križu.
Nemec Anton, kaplan pri sv. Trojici.
Steklasa France v Šent-Rupertu.
Stenovec Anton, kaplan pri sv. Križi.
Strupi Jakob, kaplan v Šent Lorencu.
Schuller Janez, župnik v Trebelnem.
Tavčar Miha, župnik v Žužemberku.
Tramte Anton, kaplan v Žužemberku.
Trepal Anton, administrator na Selih.
Urbanija Lovro, župnik na Mirni.
Valeska Barbo Waxensteinska grofinja v Rakovniku.
Vasič Ljudovik, dr., zdravnik v Trebnjem.
Zagorjan Martin, župnik v pokoji v Čatežu.
Zorec Anton, župnik v Mokronogu.

Štev. 30.

10. Dekanija Leskovec. — *a) Poverjenik: Edvard Polak.*

*Bušič Jožef, posestnik v Šent-Jerneji.
*Grivec France, kaplan v Leskovcu.
*Hočevar Martin, posestnik.

*Polak Edvard, dekan in čast. kanonik v Leskovcu.
*Rudež Dragutin, grajščak v Gracarskem turnu.
*Šola Št. Jernejska.
*Tavčar Anton, župnik na Raki.
*Učiteljska bukvarnica šolsk. okraja v Krškem.
*Vesel Ivan, župnik pri sv. Duhu.
Bezlaj Jos., učitelj mešč. šole v Krškem.
Brulec France, župnik v Dolini.
Jarec France, kaplan v Leskovcu.
Knavs Janez, vikarij v Krškem.
Koceli Karl, dr., odvetnik v Krškem.
Kurent Karl, kaplan pri sv. Križi.
Lapajne Janez, ravnatelj meščanske šole v Krškem.
Lapajne Janez, župnik na Studencu.
Lebar Jakob, kaplan v Čatežu.
Mervec Janez, kaplan v Št Jerneji.
Mavrer Gustav, posestnik na Raki.
Obrstar Jan., kupčevalec v Cerkljah.
Pfeifer Viljem, župan v Krškem.
Sajè Janez, nadučitelj v Šent-Jerneji.
Šusteršič Mat., posest. v Krškem.
Tavčar Ignacij, župnik pri sv. Križu.
Varl Tomaž, kaplan v Škocijanu.
Vovk Janez, župnik v Šent Jerneji.
Zadnik Šimen, župnik v Čatežu.

Štev. 28.

b) Poverjenik: Janez Lesjak.

*Gestrin Dragutin, c. k. okrajni sodnik v Kostanjevici.
*Lesjak Janez, župnik in duh. svètnik v Kostanjevici.
Abram Lavoslav, nadučitelj v Kostanjevici.
Belè France, grajšč. oskrbnik v Kostanjevici.
Candolini Vojteh, c. k. sodnik v pokoji v Kostanjevici.
Verbajs Anton, kaplan v Kostanjevici.

Štev. 6.

11. Dekanija Novomesto (Rudolfovo). — *Poverjenik: Sim. Wilfan:*

*Babnik Janez, župnik v Soteski.
*Romè Janez, župnik pri sv. Petru.
*Vojska Andrej, dr., c. k. okrajne sodnije svetnik v Novem mestu.
*Volčič Janez, župnik v Šmarjeti.
Bačnik Janez, župnik v Prečini.
Barbo Miha, vikarij v Novem mestu.
Breznik France, c. k. profesor v Novemmestu.
Čitalnica v Novem mestu.
Dovič Janez, župnik v Mirni peči.
Frančiškanski samostan v Novem mestu.
Frank Rihard, kanonik v Novem mestu.
Kalčič Anton, trgovec v Novem mestu.
Kastelic Franjo, trgovec v Novem mestu.
Krajec Janez, lastnik tiskarne v Novem mestu.
Knjižnica c. k. gimnazije.
Knjižnica učiteljska v Novem mestu.
Lavtižar Miha, kaplan v Prečini.
Majtinger Ivan, c. k. uradnik v Novem mestu.
Mohar Martin, uradnik v Novem mestu.
Nachtigall Rajko, c. k. profesor v Novem mestu.
Oblak Valentin trgovec v Novem mestu.
Ogórek Josip, c. k. profesor v Novem mestu.
Pec Viljemina, učiteljica v Novem mestu.
Poljanec Ivan, c. k. profesor v Novem mestu.

Rizzolli Dominik, lekar v Novem mestu.
Rozina Jož, dr., c. k. odvetnik v Novem mestu.
Sattner Hugolin, frančiškan v Novem mestu.
Skofic Franjo, dr., c. k. pristav v Novem mestu.
Stavdaher o. Ignacij, frančiškan v Novem mestu.
Verbič Lovro, c. k. davk. adjunkt v Novem mestu.
Vilman Gašper, kaplan v Mirni peči.
Virant Janez, župnik v Podgradu.
Wilfan vitez pl. Sim., prošt in dekan v Novem mestu.
Zajdel Nande, filozof

Štev. 34.

12. Dekanija Metlika. — *a) Poverjenik: Anton Aleš.*

Aleš Anton, dekan v Semiču.
Dev Edvard, c. k okrajni sodnik v Črnomlji.
Gašperin Viljem, adm. na Planini.
Gorénjec Lavoslav, župnik v Adlešičah.
Gruden Ivan, c. k. davkar v Černomlji.
Kalan Rajmund, admin. na Vrhu.
Kavčič Franjo, učitelj v Dragatušu.
Kenda Franjo, učitelj v Semiču
Kupljen Ant., c. k. notar v Črnomlji.
Režek Peter, župnik v Starem trgu.
Šola farna v Starem trgu (plačuje g. dr. Jurij Sterbenec).
Šola v Semiču.
Švajger France, župnik na Radovici.
Švajgar Ivan, posestnik v Črnomlji.
Šutej Matija, župnik v Vinici.
Tomec Martin, župnik v Suhorji.
Učiteljsko okrajno društvo v Črnomlji.

Štev. 17.

b) Poverjenik: Anton Navratil.

*Lampe Jožef, c. kr. uradnik v Metliki.
Burger Milan, dr., c. k. notar v Metliki.
Dovgan Franjo, župnik v Podzemlji.
Furlan Franjo, posestnik.
Gangel Lavoslav, posestnik.
Gustin Franjo, župan.
Jančar Franjo, duh. nem. vit. reda.
Kapele Janez, oskrbnik komendski.
Navratil Anton zasebnik.
Pfefferer Adolf, c. k. sod. pristav v Metliki.
Premer Anton, zasebnik.
Prosenik Anton, trgovec.
Terček Mihael, duh. pomočnik v Metliki.

Štev. 14.

13. Dekanija Kočevje. — *Poverjenik: Janez Komljanec.*

*Lovšin Simon, župnik pri Fari v Kostelu.
*Novak Josip, dekan v Kočevji.
Gantar Lovro, kaplan v Kočevji.
Jaklič Jožef, župnik v Starem Logu.
Kalan Jakob, župnik v Morovcu.
Ključevšek Ignacij, župnik v Spodnjem Logu.

Komljanec Janez, katehet gimn. v Kočevji.
Mandelc Anton, župnik v Banjiloki.
Vajvoda Simon, župnik v Nemški Loki.
Videmšek Matija, adm. v Osilnici.
Zbašnik Franjo, adm. v Topli Rebri
Štev. 10.

14. Dekanija Ribnica. — *a) Poverjenik: Martin Skubec.*

*Jereb Jožef, župnik v Dragi.
*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Kuralt Ivan, c. k. pristav v Ribnici.
*Lesar Janez, posestnik v Hrovačah.
*Lesar Martin, posestnik v Sušnji.
*Lovšin Mica, pos. v Jurjevicu.
*Skubic Martin, dekan v Ribnici
Arko Anton, posestnik v Ribnici.
Bobek Janez, zdravnik v Ribnici.
Bralno društvo v Sodražici.
Jaklič Štefan, župnik v Dolenji vasi.
Merhar Jože, trgovec v Dolenji vasi.
Morè Anton, kaplan v Ribnici.
Poč Martin, župnik v Loškem potoku.
Poklukar Josip, kaplan v Sredniji vasi v Bohinju
Pristov Simon, duhovni pomočnik v Ribnici.
Strlè Franjo, trgovec v Loškem potoku.
Vas „Sušje".
Tomšič Štefan, učitelj v Sodražici.
Voglar Jožef, župnik v Sodražici.
Štev. 20.

b) Poverjenik: Matej Frelih.

Martinak Jožef, c. k. sodnik v Lašičah.
Armbruster Dragutin, trg. pom. v Lašičah.
Frelih Matej, župnik v Lašičah.
Gruden Jakob, župnik v pokoji v Turjaku.
Hočevar Matija, c. k. poštar v Lašičah.
Jan Primož, župnik na Robu.
Kočevar Matija, trg. Pod Turjakom.
Kosec Jernej, župnik v Škocijanu.
Lotrič Leop., kaplan v Dobrepoljah.
Murgelj Julij, c. k. adjunkt v Lašicah.
Štev. 10.

15. Dekanija Vrhnika. — *a) Poverjenik: Šlibar Martin.*

*Kotnik France, posest. na Vrhniki.
*Mahkot Jakob, c. k. okrajni glavar v Logatcu.
*Markič Matej, župnik v Logatcu.
*Šlibar Martin, dekan na Vrhniki.
Belar Josip, župnik v Hotederšici.
Boršnik France, profesor (knjige v Borovnico št. 8).
Boršnik Janez, posestnik v Dolèh.
Dolinar France, župnik v Horjulu.
Globočnik Viktor, c. k. pristav na Vrhniki.
Gruntar Ignaci, dr., c. k. notar v Logatcu.
Hočevar Anton, župnik v Šent-Jošu.
Jelovšek Gabriel, trgovec na Vrhniki.
Jugovec Anton, župnik v Borovnici.
Justin Blaž, provizor v Črnem Vrhu.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.
Lenarčič Jožef, posestnik na Vrhniki.
Levičnik Valentin, c. k. davkarski nadzornik v Logatcu.
Levstik Vinc., nadučitelj na Vrhniki.
Papler Fr., nadučitelj v Borovnici.

Pipan Andrej, kaplan na Vrhniki.
Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.
Pogačnik Janez, kaplan v Preserji.
Rogelj Florijan, notarski uradnik v Logatcu.
Rott Gothard, kaplan v Logatcu.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.
Vónča Anton, duh. pastir v Belkah.
Zdražba Janez, kaplan na Vrhniki.
Žitnik Dragutin v Borovnici.

Štev. 28.

16. Dekanija Idrija. — *a) Poverjenik: Valentin Treven.*

*Občina mestna v Idriji.
*Vidmar Jožef, župnik v Žiréh.
Demšar Janez, župnik v Ledinah.
Inglič Jakob, nadučitelj in ravnatelj rudarske šole v Idriji.
Kogej Jožef, dekan v Idriji.
Lapajne France, trgovec v Idriji.
Leskovec Boštjan, posest. in župan v Spodnji Idriji.
Lipold Marka, Vincencij, c. k. rudnijski predstojnik in viši svétnik v Idriji.
Treven Valentin, trgovec in župan v Idriji.
Urbas Leopold, ces. kr. topilnični oskrb. v pokoji v Idriji.

Štev. 10.

b) Poverjenik: Domicelj Anton.

Čitalnica v Črnem Vrhu.
Domicelj Anton, vikarij v Črnem Vrhu.
Križaj Nikolaj, župnik v Godoviču.
Majnik Miha, kmet na Črnem Vrhu.
Rudolf Gašper, posestnik v Loméh.

Št. 5.

17. Dekanija Cirknica. — *a) Poverjenik: Anton Krašovec.*

*Obreza Adolf, posestnik v Cirknici.
Čibašek Janez, župnik pri sv. Vidu nad Cirknico.
Grbec Franjo, posestnik v Cirknici.
Jan Šimen, župnik pri sv. Trojici nad Cirknico.
Klinar France, učitelj v Šent Vidu.
Koželj Mih., kaplan v Cirknici.
Krašovec Ant., posestnik v Dolenji vasi.
Oblak Janez, dekan v Cirknici.
Žerovnik Tomaž, župnik v Grahovem.

Štev. 9.

b) Poverjenik: Jakob Vilar.

*Kaplenek Jan., župnik na Oblokah.
Končnik Dav., kaplan v Starem trgu.
Lenček Blaž, župnik v Starem trgu.
Mandelc Iv., nadučit. v Starem trgu.
Prijatelj Mat., kaplan na Oblokah.
Schweiger Martin, zdravnik in župan v Starem trgu.
Vilar Jak., trg. v Podobu pri Ložu.
Volčič Jurij, c. k. pristav v Ložu.

Štev. 8.

c) Poverjenik: France Ribar.

Bernard Val., farni oskrbnik v Studenem.
Jeršan Anton, posestnik na Uncu.
Klemenc France, župnik na Uncu.
Koren Miroslav, posestnik v Planini.
Kovšča France, posestnik v Planini.
Lavrič Jurij, posestnik na Rakeku.
Poženel Ivan, učitelj na Uncu.
Ribar France, župnik v Planini.
Sebenicherjeva Matilda na Rakeku.

Štev. 9.

18. Dekanija Postojina. — *a) Poverjenik: Janez Hofstetter.*

*Globočnik Anton, c. k. okrajni glavar v Postojini.
*Razpet Martin, dr., c. k. okrajni zdravnik v Postojini.
*Sajevic Janez, župnik v Slavini.
*Sterbenec Jurij, dr. prava, župnik v Hrenovicah.
Brodnik Anton, kaplan v Postojini.
Bezeljak Pavel, c. k. notar v Postojini.
Čitalnica v Postojini.
Ditrih Anton, pekovski sin v Postojini.
Grosman Gustav, učitelj pri sv. Ivanu.
Hofstetter Janez, dekan v Postojini.
Krajgher Peter, posestnik v Hrašah.
Ljudska šola v Slavini (dobiva knjige nam. prof. Boleta).
Pekovec Jože, kaplan v Hrenovicah.
Podkrajšek France, nadzornik železniške postaje v Prestraneku.
Skvarča Janez, kaplan v Slavini.
Sterlè France, načelnik pri železnici v Postojini.
Tuma Henrik, zaseb. učitelj v Postojini.
Žuček Franjo, c. k. stavbeni pristav v Postojini.

Štev. 18.

b) Poverjenik: Ignacij Okorn.

*Kržič Gregor, c. k. okrajni sodnik v Senožečah.
*Občina v Razdrtem.
Fettich-Frankheim Anton, župnik v Vremah.
Kavčič Hinko, posest. v Razdrtem.
Okorn Ignacij, župnik v Senožečah.
Pogačar Andrej, gozdnar v Senožečah.
Zelen Jožef, posestnik v Senožečah.

Štev. 7.

19. Dekanija Trnovo. — *Poverjenik: Damijan Pavlič.*

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.
*Jenko Skender, trgovec v Trnovem.
*Ličan Skender, trgovec v Trnovem.
*Štrucelj Jurij, c. k. sodnik v Bistrici.
Bilec Jan., duh. v pok. v Trnovem.
Kacin Anton, kurat v Šmihelu.
Küssel Vendelin, c. k. uradnik v Bistrici.
Legan France, duh. v Knežaku.
Lukanec Jožef, kurat v Suhorji.
Mežnar Jožef, posestnik v Harijah.
Misel Josip, učitelj v Podstenji.

Pavlič Damijan, vikarij v Zagorji.
Ponikvar Anton, župnik v Knežaku.
Požar Anton, učitelj v Knežaku.
Satran Anton, gozdni uradnik v Mušunu.
Tomšič Ivan v Bistrici.
Torkar Matija, župnik v Košani.
Višnikar Franjo, c. k. sodn. pristav v Bistrici.
Zarnik Martin, učitelj v Trnovem.
Žnidaršič Jakob, prof. v Premu.
Žgur Anton, župnik v Premu.

Štev. 23.

20. Dekanija Vipava. — *Poverjenik: Jurij Grabrijan.*

*Erjavec Matija, vikarij v Šturijah.
*Grabrijan Jurij, kan. in dekan v Vipavi.
*Hiti Luka, kurat v Ustiji.
*Kavčič France, posest. v Šent-Vidu.
*Koder Matej, kurat v Slapu
*Lampe Anton kur. v Gočah.
*Nakus Josip, kur. v Planini.
Adlešič Jurij, nadučitelj v Vipavi.
Bevc Janez, kurat v Podkraju.
Bric Janez, c. k. okrajni sodnik.
Bukvarnica učiteljska v Vipavi.
Ceket Franjo, vikarij v Stjaku.
Čitalnica kmetijska v Poddragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Ditrih Andrej, kupčevalec v Vipavi.
Francelj Štefan, učitelj v Šent Vidu.
Habè Jože na Gočah.
Hladnik Janez, benef. v Lozicah.
Kete Jožef, strojar v Vipavi.
Knific Srečko, beneficijat v Vipavi.
Košir Jakob, duh. v pok. v Šent-Vidu.
Pečar Janez, kurat v Vrhpolji.
Silvester Radoslav, trg. pomočnik.
Šola vinorejska na Slapu.
Tomažič Ivan, vikar v Šent-Vidu nad Vipavo.
Vidergar Janez, kaplan v Vipavi.

Štev. 26.

Štev. udov v ljublj. škofiji: ustanovnikov 177
letnikov 605

Skupaj . . 782

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija Maribor. — *a) Poverjenik: Janez Majciger.*

*Čitalnica národna.
*Dominkuš Ferko, dr., odvetnik.
*Gregorec Lavoslav, dr., profesor bogoslovja.
*Knjižnica gimnazijska.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Fr., kanonik in prof. bogosl.
*Kovačič Martin, sem. ravnatelj in profesor bogoslovja.
*Majciger Janez, c. k. gimn. prof.
*Ogradi France, špiritual v sem.
*Radaj France, dr., c. k. bilježnik.
*Rapoc France, c. k. bilježnik v Šoštajnu.
*Skuhala Janez, ravnatelj dijaškega semeniščа in prof. bogoslovja.
*Sorglechner Josip, župnik pri Dev. Mariji v puščavi.

*Srnec Janko, dr., odvetnik.
*Valenčak Martin, c. k. gimn. prof. v pokoji.
*Zorčič France, stolni prošt.
Borzečnik Antonij, predmestni kapl. v Mariboru.
Berdajs Davorin, trgovec.
Brelih France, prof. na c. k višji realki.
Caf Jakob, kaplan v Mariboru.
Ferk Feliks, dr., magister zdravilstva.
Ferk Franjo, kaplan v Šent-Petru pri Mariboru.
Feuš Franjo, dr., mestni in stolni kaplan v Mariboru.
Flek Jožef, župnik v Lembahu.
Glančnik Jernej, dr., odvetnik.
Herg Lovro, stolni kanonik.
Heržič Jožef, stolni vikar.
Jentl Bernard, trgovec.
Kolenko Martin, kaplan v Lembahu.
Koser Makso, dr., koncip.
Križanič Janez, dr., prof. bogoslovja v Mariboru.
Lastovec Franjo, vseučiliščnik.
Lavtar Luka, prof. na c. k. učitelj. izobraževalnici.
Mlakar Janez, kaplan v Mariboru.
Miklošič Ivan, učit. na c. k. učitelj. izobraževalnici.
Morič Maks, trgovec.
Orozel Janez, dr., odvetnik.
Pajek Jožef, dr., gimn. profesor.
Ploj Anton, vseučiliščnik.
Praprotnik France, učitelj v Lembahu.
Robič Fr., okr. šolski nadzornik.
Rošker France, nadučitelj v Lembahu.
Šijanec Anton, kaplan v Kamnici.
Švare Franc, župnik v Kamnici.
Vovšek Franjo, c. k. pristav v Mariboru.
Žmavec Jurij, duh. pri sv. Marjeti na Pesnici.
Žuža Janez, dr., knezošk. tajnik in pridv. kaplan.

Štev. 47.

b) Poverjenik: Matija Wurzer.

*Vučnik Franjo, naduč. v pokoji v Selnici za Dravo.
Bralno društvo v Rušah.
Kocmut Janez, učitelj v Rušah.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Lednik Anton, kaplan v Rušah.
Tomažič Ogujeslav, kovač v Smolniku.
Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Štev. 7.

2. Dekanija Marbrež (pošta Muta — Hohenmauthen).

Janžekovič Lovro, kurat v Radvanji.

3. Dekanija Jarenina. — *a) Poverjenik: Jožef Čuček.*

*Lajh o. Korbinijan, župnik pri sv. Jurji.
Čuček Jožef, dekan v Jarenini.
Goršič Matija, kaplan v Jarenini.
Merčnik Anton, kaplan pri sv. Ilu.
Repa France, župnik na Goričkem.
Slekovec Jožef, učitelj v Jarenini.
Šerbela Jožef, cerkvenik v Jarenini.

Štev. 7.

4. Dekanija Brašlovče. — *Poverjenik: Anton Balon.*

*Balon Anton, župnik na Vranskem.
*Bohinec Jakob, dekan v Brašlovčah.
*Šentak France, pos. na Vranskem.
*Šventner Lov., trg. na Vranskem.
Čitalnica národna na Vranskem.
Gradišnik Luka, zdravnik na Vranskem.
Križnik Gašpar, čevljar v Motniku.
Okrajna uč. knjižnica na Vranskem.
Šorn Gašpar, župan v Grajski vasi.

Štev. 9.

5. Dekanija Slovenska Bistrica. — *Poverjenik: Lovro Štepičnik.*

*Hajšek Anton, župnik v Makovljah.
*Ratej France, dr., bilježnik v Slov. Bistrici.
Knjižnica učitelj. okraj. v Slovenski Bistrici.
Prešerin Janez, kaplan v Slovenski Bistrici.
Šlamberger Anton, koncipijent v Ormožu.
Železnikar Ivan, notar. uradnik v Slov. Bistrici.

Štev. 6.

5. Dekanija Celje. — *a) Poverjenik: Miha Žolgar.*

*Čitalnica národna v Celji.
*Kapus France, trgovec v Celji.
*Kočevar Št., dr., okr. zdravnik v Celji.
*Krušič Ivan, gimn. c. k. prof. v Celji.
*Lipold France, odv. koncip. v Celji.
*Občina selska na Teharjih.
*Podružnica kmetijska v Celji.
*Sernec Josip, dr., odvetnik v Celji.
*Topljak Jos., posestnik v Celji.
*Vošnjak Miha, inženir.
*Žuža Ivan, rud. posestn. v Grižah.
Ambrožič Blaž, c. k. šolski nadzornik v Celji.
Kožel Matej, not. koncip. v Celji.
Knjižnica gimnazijska v Celji.
Lasbahar Josip, učitelj pod Prežinom.
Miheljak Davorin, notar v Celji.
Nerat Miha, c. k. šolski nadzornik v Celji.
Ratek Lovro, dež. sodnije svetovalec v Celji.
Ribar Anton, kaplan pri sv. Martinu v Teharjih.
Rupnik J., učitelj pod Prežinom.
Vrečar Gašper, nadučitelj na Teharjih.
Učiteljska okrajna knjižnica celjske okolice.
Zelenec Jože, župnik v pokoji v Celji.
Žičkar Josip, kaplan v Celji.
Žolgar Miha, c. k. gimn. prof. v Celji.

Štev. 25.

b) Poverjenik: Jožef Širca.

*Arsenšek Matej, župnik v Grižah.
*Janežič Jakob, rudn. posestnik v Grižah.
*Jeraj Jožef, župnik in duh. svetovalec v Žavcu.
Bergman Mihael, dr. zdravništva v Žavcu.
Hausenbüchler Janez, tržan v Žavcu.
Kolenc Janez, trgovec v Dobertešanah.

Matoh Josip, župnik v Galiciji.
Plešnik Miha, kaplan v Žavcu.
Roblek France v Žavcu.
Širca Ernest, trgovec v Grižah.
Širca Jožef, trgovec v Žavcu.
Šola ljudska v Žavcu.
Vodlak Jakob, učitelj v Št. Petru pri Žavcu.

Štev. 13.

7. Dekanija Dravsko polje. (P. Rača, Kranichsfeld).

a) Poverjenik: Rat France Ser.

*Stranjšak Martin, nadžupnik in dekan v Hočah.
Cvirn Jakob, učitelj v Fravhajmu.
Hren Anton, nadučitelj v Fravhajmu.
Černko Jožef, kaplan v Hočah.
Mahor Feliks, podučitelj v Fravhajmu.
Rat France Ser., župnik v Fravhajmu.

Štev. 6.

b) Poverjenik: Antolič Ivan. (P. Ptuj. — Pettau.)

Antolič Ivan, župnik na Ptuj. gori.
Presečnik Gregorij, kaplan v Cerkovicah pri Ptuji.
Stuhec Marko, kaplan v Monsberzi.

Štev. 3.

8. Dekanija Gornji grad. — *a) Poverjenik: Potočnik Lovro.*

*Potočnik Lovro, dekan v Gornjem gradu.
*Sternad Matija, župnik v Ljubnem.
Hren Ivan, pos. v Gornjem gradu.
Kralj Davorin kaplan v Gornjem Gradu.
Sternad Anton, pos. v Novi Štifti.

Štev. 5.

b) Poverjenik: Jožef Kotnik. (P. Mozirje — Prassberg.)

*Lipold Jožef, posestnik v Mozirji.
Čitalnica v Mozirji.
Goričar Anton, poštar v Mozirji.
Kotnik Josip, učitelj v Mozirji.
Krajnik o. Atanazij, frančiškan v Nazaretu.
Majer Franjo, zidarski mojster.
Ostrožnik Anton, kaplan na Rečici.
Pirš Josip, okr. tajnik v Možirji.
Škoflek Jak., nadučitelj v Mozirji.
O. Ubald Repnik, frančiškan v Nazaretu.

Štev. 10.

9. Dekanija Št. Jurij na Ščavnici. — *Poverjenik: Davorin Napast.*

Božič Anton, pos. pri Mali nedelji.
Fridav Peter v Norševicah.
Gomilšak Jožef, uradnik v Ljutomeru.

Huber J. D., knjigar v Ljutomeru.
Jurinec Alojzij, posestnik v Banovcih.
Kralj Ivan, posestnik v Ljaševcih.
Kukovec Ivan, posestnik in dež. poslanec.
Mravljak Anton, dr., odvetnik v Ljutomeru.
Napast Davorin, kaplan v Ljutomeru.
Simonič Janez, kaplan v Ljutomeru.
Šrol France, župnik v Ljutomeru.

Štev. 11.

10. Dekanija Konjice. (Gonobiz.) — *Poverjenik: Dr. Jos. Ulaga.*

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Jožef, krojač in posestnik v Žrečah.
*Modic Janez, župnik na Prihovi.
*Šrbec Martin, kaplan v Čadramu
*Ulaga Josip, dr., nadžupnik in dekan v Konjicah.
*Vrlič France, župnik v Stranicah.
Brglez Janez, kaplan v Konjicah.
Brus Anton, dr., odvetnik v Konjicah.
Cobelj Jurij, kaplan v Konjicah.
Cvahte Simon, učitelj v Konjicah.
Erjavec Peter, župnik v Žrečah.
Globočnik Al., dr., sodn. pristav v Konjicah.
Jaklič Dragutin, župnik v Spitaliču.
Lenart Janez, župnik v Tinjah.
Mlasko Jožef, kaplan pri sv. Petru.
Petan France, župnik pri sv. Vaclavu.
Pintar Fr., župnik v Št. Jerneji.
Serajnik Domicijan, učitelj v Konjicah.

Štev. 19.

11. Dekanija Kozje. (Drachenburg.) — *Poverjenik: Janez Bosina.*

*Knjižnica učiteljska v Kozjem.
Bosina Jan., dekan v Kozjem.
Dvoršek Ant., župnik v Št. Vidu.
Geršćak Vinko, župnik v Podčetrtku.
Janček Edvard, kaplan na Vidmu.
Smolč Jakob, kaplan pri sv. Petru.
Zabukovšek Iv., trgovec in posestn. v Tuhelji.

Štev. 7.

12. Dekanija Laško. (Tüffer.) — *Poverjenik: Anton Žuža.*

*Vrečko Matej, žup. v Jurijkloštru.
*Žuža Anton, častni kanonik in dekan v Laškem.
Böheim Jan., kaplan v Laškem.
Elsbacher Andrej, trg. v Laškem.
Heber France, kaplan v Laškem.
Hrovat Pavl, kaplan v Doli.
Krajni šolski svèt pri Zidanem mostu.
Kolarič Jožef, župnik na Razborji.
Šolska knjižnica na Razborji.
Ulrih France, c. k. notar v Laškem.

Štev. 10.

13. Dekanija Nova cerkev. (P. Vojnik pri Celji.) — *Poverjenik: Franjo Juvančič.*

*Kos Alojzij, župnik v Črešnjicah.
*Lapuh Martin, župnik pri sv. Joštu.
Brezovnik Anton, učitelj v Vojniku.
Juvančič Franjo, čast. korar in dekan pri Novi cerkvi.
Karba Matija, kaplan na Dobrni.
Kukovič Avguštin, dr., kaplan v Vojniku.
Sijanec Alojzij, kaplan pri sv. Martinu.
Voh Jernej, kaplan pri Novi cerkvi.

Štev. 8.

14. Dekanija Ptuj. — *Poverjenik: Lendovšek Mihael.*

*Hrtiš o. Benko, minorit v Ptuji.
*Kancler o. Pavel, minorit v Ptuji.
*Kukovec Jožef, župnik pri sv. Andreji.
*Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenciju.
*Modrinjak Matija, inf. prošt i. t. d. v Ptuji.
*Trstenjak Jakob, beneficijat v Ptuji.
Alekšič o. Fidelij, guardijan v Ptuji.
Čuček Jožef, dr., odvetnik.
Ferjančič Andrej, dr., c. k. sodn. pristav v Ptuji.
Glowacki Julij, profesor v Ptuji.
Gregorič Alojzij, dr., odvetnik v Ptuji.
Haubenreich Alojzij, kaplan pri sv. Marjeti.
Hirti Franjo, profesor v Ptuji.
Hubad France, profesor v Ptuji.
Kocmut Janez, nadučitelj pri sv. Urbanu zunaj Ptuja
Kocuvan Ant., župnik pri sv. Urbanu.
Kunstek Luka, profesor v Ptuji.
Lendovšek Mihael, vikarij v Ptuji.
Levičnik Vojteh, c. k. okrajni sodnik v Ptuji.
Mikuž Raf., c. k. davk. pristav v Ptuji.
Planinšek Mihael meščan v Ptuji.
Plešek o. Jožef, minorit v Ptuji.
Poljanec Alojzi, koncipijent v Ptuji.
Prus o. Stanko, minorit v Ptuji.
Romih Tomaž, učitelj v Ptuji.
Sinko Jožef, kaplan pri sv. Lorencu.
Slekovec Matej, kaplan pri sv. Marku.
Strah Jurij, kmet pri sv. Andražu.
Šalamun o. Klemen, minorit o Ptuji.
Šegula Jožef, dr., koncipient.
Tobias Janez, posestnik v Ptuji.
Učiteljska okrajna knjižnica v Ptuji
Urbanec Ivan, uradnik v Ptuji.
Vezjak Franjo, župnik pri sv. Marku
Vuk Andrej, župnik v Hajdini.
Žitek Jože, profesor v Ptuji.

Štev. 36.

15. Dekanija Rogatec. —

*Orač, nadzornik v Rogatcu.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah
*Stanjko A., župnik v Stopercah.
*Vraz Janez, kaplan v Rogatcu.
Merkuž Anton, župnik pri sv. Mihaelu
Obran Lovro, kaplan pri sv. Emi

Štev. 6.

16. Dekanija Šaleška dolina. (P. Wöllan.) — *Poverjenik: Franjo Trafenik.*

*Lipold Janez, dr. župnik v Šmartnem.
*Trafenik Franjo, dekan v Št. Ilju.
Fekonja Andrej, kaplan v Šoštanji.
Pol, pl., Jožef, kaplan.
Sever Jože, župnik v Zavodni.

Štev. 5.

17. Dekanija Šmarje. — *a) Poverjenik: Martin Ivanc.*

*Arnuš Franjo, kaplan v Zibiki.
*Ulaga Jožef, župnik v Št. Vidu.
Cileršek Blaž, kaplan na Sladkigori.
Ivanc Martin, dekan v Šmarji.
Kreft Alojzij, župnik v Kalobji.
Lešnik Janez, trgovec v Šmarji.
Rakoše Miha, župnik v Žusemu.
Šoštarič Ferdo, kaplan v Zibiki.

Štev. 8.

b) Poverjenik: Dr. Gustav Ipavec. (P. St. Georgen a. d. Südbahn.)

*Hašnik Jožef, župnik pri sv. Juriju.
*Ipavec Gustav, dr., zdravnik pri sv. Juriju.
Jarec Valentin, učitelj pri sv. Juriji.
Tribnik Karl, kaplan pri sv. Juriji.

Štev. 4.

18. Dekanija sv. Lenarta v Slov. Goricah.

*Čolnik Dom., posest. na Drvanji.
Bračko Miha, kaplan pri sv. Jurji v Slov. Goricah.
Bregant Jurij, nadučitelj v Negovi.
Čitalnica pri sv. Jurji.
Divjak Jožef, župnik pri sv. Ani.
Dovnik France, kaplan pri sv. Benediktu v Slov. Goricah.
Ješovnik Šimen, nadučitelj pri sv. Lenartu.
Purgaj Jurij, kaplan pri sv. Ani na Kremberzi.
Rajšp Matej, nadučit. pri sv. Jurji.
Skalmič Jakob, učitelj pri sv. Benediktu.

Štev. 10.

Poverjenik: Janko Gregorič.

*Jančar France, duhoven v pokoji pri sv. Petru.
*Simončič Jan. Al., kaplan pri sv. Jurji na Ščavnici.
Belšak Anton, župnik pri sv. Petru.
Dominkuš Jurij, učitelj pri sv. Petru.
Gregorič Janko, organist v Radgoni.
Nedorfer Marko, kaplan v Apačah pri Radgoni.
Zemljič Jožef, učitelj v pokoji v Radgoni.

Štev. 7.

19. Dekanija Vélika nedelja. — *Poverjenik: Anton Jesih.*

(P. Friedau.)

*Knjižnica učit. okraja v Ormožu.
*Majhenič Gašpar, župnik pri sv. Nikolaji.
*Petovar Ivan, dr., odvetnik v Ormožu.
*Šinko Božidar, župnik v pokoji pri sv. Nikolaji.
Drozeg Anton, kaplan pri Veliki nedelji.
Fric Matija, dekan pri Véliki nedelji.
Geršak Ivan, dr., bilježnik v Ormožu.
Horvat Matija, krojač v Ormožu.
Jesih Anton, koncipist v Ormožu.
Kosi Ivan, učitelj pri sv. Lenartu.
Kotnik France, organist v Ormožu.
Kovačič Štefan, učitelj v Središču.
Mavčič Franjo, c. k. davk. pristav v Ormožu.
Repič Martin, učitelj pri sv. Nikolaji.

Skala Peter, kaplan pri sv. Nikolaji.
Stuhec Ant., učit. pri sv. Bolfanku.
Suhač Anton, dr., kaplan pri Véliki nedelji.
Šporn Jožef, župnik v Ormožu.
Švinger Albin, župnik v Središču.
Toplak Fr., župnik pri sv. Lenartu.
Vrbnjak Marko, bilježniški uradnik v Ormožu.
Vilhar Filip, kaplan v Ormožu.
Žinko Josip, učitelj v Središču.

Štev. 23.

20. Dekanija Sv. Martin tik Slovenjegradca. — *Poverjenik: dr. Jožef Šuc.*

*Šribar Janez, župnik v Pamečah.
*Šuc Jožef, dr., bogosl. v Sl. Gradcu.
*Trstenjak Davorin, župnik v Starem trgu.
*Zmazek France, kaplan v Starem trgu.
Barlè Jožef, nadučitelj v Sl. Gradcu.
Govedič Ivan, kaplan v Šmartnem.
Klavžar Fr., župnik v Št. Ilu.
Potočnik Anton, kaplan v Starem trgu.
Trobej Ivan, učitelj v Slov. Gradcu.
Vrečko France, učitelj v Slovenjem Gradcu.

Štev. 10.

21. Dekanija Brežice. — *Poverjenik: Ivan Tanšek.* (P. Brežice.)

*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*Knjižnica učiteljska v Brežicah.
*Lenček Alojzij, pos. na Blanici.
*Mikuš Franjo, dekan v Brežicah.
*Ripšel Dragotin Ferd., župnik v Vidmu.
*Slomšek Janez, župnik pri sv. Lenartu v Zabukovji.
*Srebre Gvido, dr., odvetnik v Brežicah.
Boštjančič Ivan, učitelj na Blanici.
Cerjak Franjo, posestnik v Rajhenburgu.
Černoša Šimon, župnik v Pišecah.
Janežič Janez, posest. v Brežicah.
Jozek Ljudevit, c. k. okrajni glavar v Brežicah.
Kavčič Jakob, knjigovodja v Brežicah.
Kunstič Ivan, učitelj v Sevnici.
Novotny Emanvel, c. k. okr. sodnik v Brežicah.
Tanšek Ivan, koncip. in posestnik.
Učiteljska knjižnica v Sevnici.
Žnidaršič Ignacij, lekarničar v Brežicah.

Štev. 18.

22. Dekanija Vozenica. — *Poverjenik: Luka Držečnik.*

(P. Fresen-Reifnig, Kärntner-Bahn.)

*Držečnik Luka, župan v Janževem Vrhu.
*Mraz Tomaž, župnik pri sv. Lovrenciju v Vuhrudu.
Medved Jakob v Lehni.
Miklavec Peter v Arlicah.

Štev. 4.

23. Dekanija Žavrče. — *Poverjenik: Božidar Raič.* (P. St. Barbara Ankenstein.)

*Raić Božidar, župnik pri sv. Barbari.
*Rajsinger Fr., posestnik in trgovec v Dobravi.
*Sovič Aleks., župn. pri sv. Trojici.
*Trampuš Ivan, dekan v Zavrčah.
Meško Martin, duhoven pri sveti Barbari v Halozah.

Štev. 5.

Število udov v lavant. škofiji: ustanovnikov . . . 94
letnikov . . . 236
Skupaj . . 330

III. Krška škofija.

1. Dekanija Celovec. — *Poverjenik: Simon Janežič.*

*Čitalnica slovanska.
*Einspieler Andrej, realkin profesor.
*Janežič Evgen, sin † g. Antona Janežiča, profesorja.
*Švajgar Jurij, polic. nadkomisar.
Alijančič And., stolni dekan in korar.
Ambrož Matija, župnik v Svečah.
Božič Valentin, župnik v Pokerčah.
Breznik Jožef, c. k. finančni viši nadzornik v Celovcu.
Čare Peter, župnik v Porečah.
Einspieler Lamb., konz. sv. in knezoškof. tajnik.
Hren Jakop, c. k. dež. sodnije svetovalec.
Janežič Jožef, posestnik v Lešah.
Janežič Simon, nadporočnik v pokoji.
Janežič Valentin, dr., polkovni zdravnik.
Sv. Mohor, družba (v zameno).
Müller Anton, stolni kaplan.
Pesjak Franjo, trg. opravnik.
Podobnik Franjo, učitelj v Svečah.
Poljak Gvido, bank. pooblastnik.
Rossbacher Bernard, trgovec.
Rup France, pridigar pri glavni fari v Celovcu.
Sket Radoslav, dr., c. k. profesor.
Šašelj Martin, duh. svetovalec in katehet.
Wieser Andrej, stolni kaplan v Celovcu.
Zupan Josip, tajnik grof. Eggerjeve.

Štev. 26

2. Dekanija Belak. — *Poverjenik: Matija Monetti.*

Eler Franc, učitelj na Zili.
Knaflič Radoslav, župnik v Ločah (p. Malestik).
Majhar Jernej, župnik na Zili.
Monetti Matija, uradnik južne železnice v Beljaku.
Pintar Peter, Zelanov na Strmiči (p. Riegersdorf).
Podboj Tone, c. k. poštni uradnik v Beljaku.
Robas Ignacij, kaplan v Šmartnem.

Štev. 7.

3. Dekanija Doberlaves. — *Poverjenik: Simon Muden.*

*Šervicelj Matej, župnik pri sv. Kocijanu.
Božič Ivan, duhoven v Koritch.
Muden Simon, župnik v Kapli.
Muri Anzelm kupčevalec z lesom pri sv. Obžaltu na Jezeru. (P. Oberseeland.)
Muri Peter, posestnik na Jezeru.
Pušel Tomaž, rokodelec v Priblavesi.
Roblek Ožbald, posestnik na Jezeru.
Sajovec Josip posestnik na Jezeru
Šenk Jurij, trgovec na Jezeru.

Štev. 9.

4. Lješe. (P. Prevali.) — *Poverjenik: Ivan Gostenčnik.*

Ellmeyer Gašpar, posest. v Lješah.
Gostenčnik Ivan, trg. v Lješah.
Lipold Marko, rud. urad. v Lješah.

Štev. 3.

5. Dekanija Lavantinska dolina na Koroškem.

*Pirec o. Franjo Sal., predstojnik gimn. konvikta v Št. Pavlu.

6. Dekanija Tinje.

Hutter Ivan, župnik v Šent-Mihaelu. (P. Pischeldorf.)
Serajnik Lovro, prošt v Tinjah.

Štev. 2.

7. Dekanija Velikovec.

Kikelj Tomaž, župnik na Rudi. (Ruden.)
Kroflič Mihael, župnik.
Kulterer Jurij, dr., odvetnik v Velikovci.

Štev. 3.

8. Dekanija Spodnja Zila. — *Poverjenik: Dr. Jernej Levičnik.*

Levičnik Jernej, dr., dekan pri sv. Mohoru.
Stembal Davorin, župnik v Čačah.
Vigele Ferdo, posestnik v Ziljski Bistrici.

Štev. 3.

9. Dekanija Zgornji Rož. (P. Velden. Kärnten.) *Poverjenik: Val. Lesjak.*

Lesjak Valentin mlajši, župnik v Dvoru.
Lipič Janez, mlinar v Dulah.
Marinič Janez, župnik v Lipi.
Oblak Anton, župnik v Gozdanjih.

Štev. 4.

10. Dekanija Sovodje. (Gmünd.)

Hraševec France, c. k. kant. sodnik.
Grabeljšček Anton v Ljubnem. (Leoben.)
Lutman Matija, mestni kaplan v Sovodji.

Štev. 3.

11. Dekanija Žabnice (na Koroškem.)

Einspieler Gregor, kaplan v Žabnicah.
Ferčnik Lambert, dekan v Žabnicah.
Wieser Janez, župnik na Pontablu.

Štev. 3.

Število udov v Krški skofiji: ustanovnikov . . 7
letnikov . . . 57
Skupaj . . 64

IV. Goriška nadškofija.

1. Gorica in njena okolica. — *Poverjenik: Andrej Marušič.*

*Golmayr Andrej, dr., knez in nadškof.
*Bensa Štefan, kanonik.
*Budal Bernard, stud. viših šol.
*Grča Blaž, kaplan v Čepovanu.
*C. k. knjižnica študijska.
*Kocijančič Štefan, bogosl. profesor in častni kanonik.
*Knjižnica cent. bogosl. semeniščа.
*Marušič Andrej, gimn. profesor.
*Solkanska čitalnica.
*Tonkli Josip, dr., advokat.
*Vales Marko, vikar v Oseku.
*Wolf Ivan, župnik v Merni.
Bregar o. Albin, frančiškan.
Cibič Anton, dekan v Črnicah.
Črv Anton, duhoven na sv. Gori.
Erjavec Franjo, c. k. prof. više realke.
Faganelj Štefan, kaplan v Renčah.
Gaberšček Šimon, kurat v Šent-Andraži.
Gabrijelčič J., dr., bogoslovski prof.
Gerbec Ivan, kaplan v Mirnu.
Godnič Jožef, kaplan v Solkanu.
Gregorčič Anton, vikar pri sv. Florjani pri Gorici.
Hafner Franjo gimn. prof.
Hribar Anton, učitelj na vadnici.
Kafol Štefan, častni kanonik in nad škof. kancelar.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Knjižnica više gimnazije.
Knjižnica više realke.
Kumar Valentin, učitelj na c. kr. vadnici.
Lazar Mat., gimn. prof.
Leban Franjo, vikar v Ravnici (p. Solkan).
Mahnič Anton, prefekt v mladenšnici kn. nadškofovi.
Mašera Jožef, vikarij v Št. Mavru.
Pahor Anton, kaplan na Srpenici.
Pavletič Andrej, vodja gluhonemov.
Pavletič Jožef, vikarij v Cerovem.
Pečenko Andrej, kaplan v Biljah.
Perko Andrej, živinski zdravnik za Primorje v Trstu.

Pezdič Miha, poštni opravnik v Solkanu.
Povše Franjo, profesor in voditelj kmet. šole.
Rojic Aleksij, dr., zdravnik.
Rudež Anton, učitelj glubonemov.
Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
Semenišče mladeniško knezoškof.
Škrabec o. Stanislav, frančiškan.
Štrekelj Karol.
Tonkli Nikolaj, dr., advok. kandidat.
Velikonja Josip, spovedn. na sv. Gori.
Vodopivec France, c. k. okr. šolski nadzornik.
Vodopivec Vinko, učitelj v Gergarji pri Solkanu.
Zavadlav France, posestnik v Šent-Andrežu.
Žepič Franjo, profesor na kmetijski šoli v Gorici.
Žnidaršič Andrej, vikar v Gradnu, fara Kviško pri Gorici.

Štev. 53.

2. Dekanija Bovec. — *Alojzij Sorč.*

Grželj Ivan, učitelj v Srpenici.
Jarc Ivan, vikar v Trenti.
Kravanja Andrej, kaplan v Soči.
Kurinčić Janez, kaplan v Srpenici.
Leban Andrej, previdnik v Soči.
Sorč Alojzij, posestnik v Bovci.
Stres Anton, učitelj v Bovci.
Strukelj Miha, vikar v Logu.

Štev. 8.

3. Dekanija Cirkno. — *Poverjenik: Josip Jeram.* (P. Kirchheim.)

Harmel Adolf, župnik v Šebreljih.
Ilovar France, župnik na Senviški gori.
Jeram Josip, dekan v Cirknem.
Jereb Joahim, kurat v Jagerščah.
Seljak Anton, vikarij v Novakah.
Sitar France, župnik na Bukovem.
Starman Štefan, vikarij v Orehku.
Širca Janez, nadučitelj v Cirknem.
Wester Janez, vikarij v Otaleži.

Štev. 9.

4. Dekanija Črnice. (P. Ajdovščina.) — *Poverjenik: Karol Ballogh.*

*„Edinost", (društvo) v Ajdovščini.
Ballogh Karol, c. k. telegr. uradnik v Ajdovščini.
Kerkoč Štefan, vikarij v Lokavici.
Samostan kapucinski pri sv. Križi.
Vodopivec Janez, trgovec v Kamnji.

Štev. 5.

5. Gradiška. — Bizjak Jakob, duh. oskrbnik v kaznilnici (Gradisca).

6. Dekanija Kobarid. — *Poverjenik: Dominko Franjo.*

Črv Jan. Nep., vikarij na Sedlu.
Dominko Franjo, učitelj in ravnatelj pripravnice v Kobaridu.

Štev. 2.

7. Dekanija Kanal. — *Poverjenik: France Vidic.*

*Vidic France, dekan v Kanalu.
Čerin Tomaž, vikarij v Avčah.
Čitalnica národna v Kanalu.
Juh Janez, vikarij v Lokovcu.
Kumar Ljudovik, kaplan v Kanalu.
Lisjak Andrej, dr., zdravnik v Kanalu.
Lukančič Tomaž, učitelj v Gornjem Polji.
Pavša Anton, duhovnik.
Rožič France, kaplan v Kanalu.
Skočir Jožef, vikarij v Lomu.
Škert Andrej, vikarij v Kalu.
Tomažič Ferdinand, vikar v Sredini
Tomšič Jožef, vikarij v Levpi.
Trpin Anton, vikarij v Zapotoku.
Tušar Anton, dr., c. k. sodnik v Kanalu.
Ukmar Anton, vikarij Marija Celjski.
Vogrič Janez, nadučitelj v Kanalu.
Vuga Andrej, vikarij v Ročinju.
Zega Miha, učitelj v Kanalu.

Štev. 19.

8. Dekanija Komen. — *a) Poverjenik: Josip Kavčič.*

(P. Rifenberg pri Gorici.)

*Kavčič Josip, notar v Komenu.
Hebat France, vikar v Voščini pri Komenu.
Pipan Jožef, vikarij na Vojščici.

Štev. 3.

b) Poverjenik: Gregorčič Šimen.

Gregorčić Šimen, kapl. v Rifenbergu.
Kodri Janez, kaplan v Štanjelu.
Kolavčič Jan., župnik v Prvačini.
Kramar Filip, župnik v Dornbergu.
Križman Ignacij, učitelj v Dornbergu.
Poniž Ambrožij, učit. v Rifenbergu.

Štev. 6.

9. Dekanija Tomin. — *Poverjenik: Kragelj Josip.*

*Čitalnica národna v Tominu.
*Knjižnica okrajna učiteljska v Tominu.
Budal Leop., c. k. sodnik v Tominu.
Bratina Kristjan, učitelj na Serpenici.
Carli Alojzij, župnik pri sv. Luciji.
Fon Jakob, vikar v Stržišči.
Golja Jožef, vikar v Ponikvi.
Ivančič Jožef, c. k. bilježnik v Tominu.
Kovačič Nace, pos. pri sv. Luciji.
Kragelj Josip, dekan v Tominu.
Krajnik Ivan, učitelj v Melcih.
Kumar Ivan, kaplan pri sv. Luciji.
Marinič France, duhovni pomočnik v Tominu.
Pipan Anton, vikarij na Kamnem.
Pittamic Janez, dr., odv. pripravnik v Tominu.
Premerstein pl. Janez, dr., c. k. bilježnik.
Smrekar Franjo, vikar na Libušnjem.
Urbančič Andrej, vikar na Pečinah.

Štev. 18.

10. Dekanija Št. Peter. — Kobal Peter, dekan v Št. Petru pri Gorici.

Število udov v goriški nadškofiji: ustanovnikov . . 17
letnikov . . . 108
Skupaj . . . 125

V. Tržaško-koperska škofija.

1. Trst in njegova okolica. — *Poverjenik: Jereb Gregor.*

*Dobrila Jurij, dr., škof.
*Cegnar Franjo, telegr. kontrolor.
*Čitalnica slovanska v Trstu.
*Gorup Jožef, vel. trgovec.
*Kastelec France, trgovec.
*Klodič Anton, vitez, c. k. deželni šolski nadzornik.
*Komar Vekoslav, uradnik deželne glavne blagajnice.
*Lavtman Janez, trgovec.
*Pertot Janez, posestnik v Barkolji.
*Vesel Koseski Jovan, c. k. finančni svetovalec, častni ud.
*Vovk Janez, župnik v Bazovici.
*Žvanut Matija, trg. pomočnik.
Čenčič Jožef, c. k. telegrafni uradnik.
Črne Janez, kaplan pri sv. Jakobu.
Čitalnica v Rojani.
Debelak Miha, kaplan pri sv. Antonu v Trstu.
Dekleva France, trg. agent.
Dekleva Janez, pri Kalistrovih dedičih v Trstu.
Delavsko podporno društvo v Trstu.
Deželna višja sodnija za kaznilnico v Gradiški (v dar).
Dolenec Viktor, trgovec.
Dolinar Janez, c. k. učitelj na meščanski šoli v Trstu.
Dolinar Ivan na Dovgani.
Dovgan Anton, uradnik pri južni železnici.
Flego Peter, škofov kaplan.
Geržel Anton, trg. knjigovodja.
Glazar Dragutin, c. k. gimn. profesor v Trstu.
Gnjezda Franjo, prof. više realke,
Gomiljšak Jakob, nemški pridigar pri sv Antonu v Trstu.
Gregorčič Anton, c. k. telegr. uradnik v Trstu.
Hodnik Anton, trgovec v Trstu.
Hut Karol, c. k. vojni kaplan.
Jereb Gregor, c k. telegr. uradnik.
Kalister Ivan, zasebnik v Trstu.
Kapus Šimen, škofov sluga.
Kariš France, posestnik in poštar na Opčinah.
Kavčič Jože, c. k. telegrafni uradnik v Trstu.
Kenda Anton, uradnik pri assek. generali.
Kjuder Anton, kaplan v Skednji pri Trstu.
Klemenčič Ivan, telegr. uradnik.
Klemenec Jakob, trgovec.
Kocijan Jakob, kaplan pri Véliki Materi Božji v Trstu.
Korenčan France, c. kr. finančni uradnik v Trstu.
Križman Jos., duhoven pri sv. Ivanu.
Legat Jan. Nep., gimn. prof. v Trstu.
Mankoč Josip, trgovec.
Mubej Jožef, c. k. namorski uradnik v Trstu.
Muha Jože E., corso št. 43 v Trstu,

Omers Jože, duhovnik v Trstu.
Perko Andrej, živinski zdravnik za Primorje v Trstu.
Pertot S. dr. zdravilstva v Trstu.
Pfeifer Jurij v Trstu.
Pogorelec Ivan, telegr. uradnik.
Polič Matej, trgovec in predsednik čitalnice v Trstu.
Rogač Anton, duhovnik v Katinaru pri Trstu.
Rozina Anton.
Stavdacher Ferd., častni korar in c. k. gimn. profesor v pokoji.
Šilec Ivan, trgovec v Trstu.
Škerl Jožef, kaplan pri sv. Jakobu v Trstu.
Šorli Janez v Trstu.
Šorli Matej, c. k. poštni uradnik v Trstu.
Šust Jan., dr., bogoslovja profesor in škofov kancelar.
Truden Miha, veliki trgovec.
Urbas Viljem, c. k. profesor više realke v Trstu.
Užnik Ivan, c. k. prof. više realke.
Vončina Lipe, duhovni pomočnik na Opčinah.
Valenčič Ivan, trgovec v Trstu.
Vodnov Davorin, pri Kalistrovih dedičih v Trstu.
Žbona Andrej, žel. uradnik v Trstu.
Žerjav L. v Borštu pri Trstu.

Štev. 70.

Gorup Ivan, posestnik v Proseku.

2. Dekanija Tomaj. — *Poverjenik: Jernej Brencè.*

*Črne Anton, posestnik v Tomaji.
Brencè Jernej, duh. v Dutovljah.
Dutovlje, vaška knjižnica, (plačuje g. Tavčar v Ljubljani).
Gulič Franja, posestnikova soproga v Sežani.
Knjižnica učiteljska, okr. v Sežani.
Legat Edv., župnik v Lipici.
Sila Matija, župnik v Repnem Taboru.
Zupan Jožef, duhovnik v Tomaji.

Štev. 8.

3. Dekanija Dolina (pri Trstu). — *a) Poverjenik: Jurij Jan.*

*Jan Jurij, dekan v Dolini.
Klemenčič France, duhovnik v Podgorji.
Koren Ivan, kmet v Podgorji.
Matičič Franjo, duhoven v Preloki.
Mikuš Josip, duh. pomočnik v Dolini.
Pavli Lojze, kaplan v Borštu.
Švet Ivan, kaplan v Podgorji.

Štev. 7.

b) Poverjenik: Rekar Janez. (P. Lokev (Corgnale) pri Divači).

Praprotnik Avgust, učitelj v Lokvi.
Rekar Janez, kaplan v Lokvi.

Štev. 2.

c) Poverjenik: Janez Benedek.

Benedek Janez, župn. oskrbnik v Brezovici.
Kraljič France, kurat v Slivji.
Plata Valentin, kaplan v Brezovici.

Štev. 3.

4. Dekanija Jelšane. (P. St. Peter, Krain.) — *a) Poverjenik: Valentin Pušavec.*

*Notar Anton, kaplan v Jelšanah.
Bevčič Luka, posestnik v Novi vasi.
Fidel Martin, posestnik v Sušaku.
Jenko Štefan, vikarij v Podgraji.
Košic Martin, učitelj v Jelšanah.
Pušavec Valentin, dekan v Jelšanah.
Rebolj Matej, župnijski oskrbnik v Klani.

Štev. 7.

b) Poverjenik: Slavoj Jenko. (P. Podgrad, Illir. Castelnuovo.)

Breceljnik Ivan, župnik v Hrušici.
Jenko Slavoj, trgovec.
Mahnič Ivan, duhovnik v Starači.
Markič Matej, kaplan v Hrušici.
Poklukar Martin, župnik v Vodicah.
Zajec Anzelm, duhoven v Hrušici.

Štev. 6.

5. Dekanija Kastav.

Janec Josip, duh. pastir v Rukavcu.
Legat Franjo, c. k. sodnik v Alboni.
Logar Franjo, župnik v Beršci.
Učiteljska (Kotarska) knjižnica v Kastvi.
Sovdat Anton, c. k. davkarski nadzornik v Voloskem.

Štev. 5.

6. Dekanija Pazin. Pičan. — *Poverjenik: Herman Venedig.* (Pazin, Istrien).

*Volčič Jakob, kurat v Zarečji.
Berbuč Ivan, c. k. gimn. profesor v Pazinu.
Bukovec Franjo, župnik v Trbiži.
Hočevar Ivan, c. k. davkarski uradnik. v Pazini.
Ivančič Jože, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Jelušić Raim., pl., oskrbnik v Tinjani.
Matejčič Franjo, c. k. gimn. prof. v Pazinu.
Nemanić Davorin, c. k. gimn. prof. v Pazinu.
Orlić Franjo, župnik v Žminji.
Sajevec Jakob, pl., beneficijat „de Godenberg" v Gradištah.
Venedig Herman, c. k. gimn. profesor v Pazinu.
Zimerman Matija, župnik v Gradištji.

Štev. 12.

7. Dekanija Buzet. (Pinguente.) — *Poverjenik: Anton Petelin.*

Petelin Anton, kaplan v Buzetu
Žvokelj France, c. k. uradnik v Buzetu. Štev. 2.

8. Dekanija Koper i Krkovce. (Capodistria. Pomjan.) *Poverjenik: Jakob Sila.*

Domeniš Ivan, učitelj v Kopru.
Kleinmayer pl. Julij, c. k. profesor na učiteljišči v Kopru.
Glavina Blaž, kurat v c. k. kaznilnici v Kopru.
Kosec France, župnik v Truškah.
Teran France, duhoven v Pomjani.
Poniž Benedikt, učitelj na vadnici.
Sancin Jožef, duhoven na Rižani.
Sinkovič Martin, suplent v Kopru.
Sila Jakob, katehet na učiteljišči v Kopru.

Štev. 9.

9. Dekanija Piran in Umag. (P. Carte d' Isola.)

Ravnik Franjo, župnik v Kortah.
Jugo M., župnik v Materadi. Štev. 2.

10. Voloska. Rebek Anton, c. k. davk. nadzornik.

11. Mali Lušin. (Picolo.) Kokole France, c. k. davkar.

Število udov v tržaški škofiji: ustanovnikov . . 16
letnikov . . . 120
Skupaj . . 136

VI. Sekovska škofija.

1. Admont. — *Poverjenik: Pivec o. Maksimiljan.*

*Matevžič o. Eginard, gimn. prof.
*Pivec o. Maksimiljan.
*Vagaja o. Rudolf, župnik.
Rešek o. Enrik, župnik.
Trček o. Egidij, župnik.
Štev. 5.

2. Cmurek.

Pavalec Jurij, kaplan v Cmureku.

3. Gradec.

*Ipavec Benj., dr., zdravnik.
*Krek Greg., dr., prof. slov. jezikoslovja na vseučilišču.
*Macun France, bivši sodn pristav.
*Muršec Jož., dr., realk. prof. v pokoji.
*Skodlar Henrik, trgovec.
*Švajgar Gabriel, gvardijan minorit. samostana.
Hauptman France, prof. na c. k. ženskem uč. izobraževališču. (Haydengasse, 8.)
Herman Mihael, deželni odbornik.
Hofer Edvard, dr., prof. na viši realki.
Hočevar Jakob, farmac.
Kapler Janez, stud. v škof. seminari.
Kočevar France, c. k. više sodnije svetovalec.
Krašan France, c. k. profesor.
Lendovšek Josip, filozof.
Lupšina, c. k. profesor v Gradcu.
Macun Ivan, c. k. gimn. profesor.
Opravništvo (Oekonomat) c. k. nadsodnije (po 5 iztisov v dar).
Purgaj Jakob, dr., c. k. profesor na I. gimn. v Gradcu.
Rojnik Kronoslav, suplent (Bartinger Gasse 1).
Selfried Ludwig, duhovnik v c. k. kaznilnici.
Senior, dr. zdravnik.
Solkanski Andrej.
Stanonik Jož., dr., bogosl. profesor na vseučilišču.
Svetina Janez, duh., doktorand filozofije.
Štev. 24.

4. **Vorau:** Kramberger Feliks, kanonik.

Število udov v sekovski škofiji: ustanovnikov . . . 9
letnikov . . . 22
Skupaj . . . 31

VII. Udje v raznih krajih.

1. **Bisag.** (P. Breznica pri Varaždinu.) Vojska Lavoslav, župnik.

2. **Brod na Savi:** Kovšča F., (akc. kanzl.).

3. **Buda-Pešt:** *Dr Turner Pavel.

4. **Dijakovar:** *Strossmayer J. Juraj, biškup.

5. **Dunaj in okolica.**

Rajevskij Mih. biškup, častni ud.
*Cigale Matej, c. k. minist tajnik.
*Conrad Sigmund, njeg. ekscelencija baron Eybesfeld, minister nauka in bogočastja.
*Firbas France, odgojitelj.
*Kandernal France, profesor gimn.
*Miklošič pl. France, profesor na vseučilišču.
*Napret Teodor, dvorni svetnik pri najviši sodniji.
*Pogačnik Ferd., dr., odvetnik.
*Schneid-Treuenfeldski Josip, vitez, c. k. stolnik in pos. mnogih visocih redov i. t. d.
*Simonič France, dr., c. k. uradnik vseučeliščne knjižnice.
*Šuman Josip, prof. akad. gimn.
*Žvegel Josip, baron, ministerski svetovalec vnanjih oprav.
Bar. Kuhnov polk. št. 17. v dar.
Detelja Franc, profesor v Dunajskem Novem mestu.
Dolenec Josip, duh. doktorand v Avgustineji.
Goljevšek Alojzi, pravnik (VIII. Florianigasse, 8. 71).
Jelenec Jan., prefekt v Terezijanišču.
Jevnikar Jakob, ravnatelj pri ministerstvu za deželno bran.
Kogovšek Matija, uradnik obrtn. in trgov. zbornice.
Koželj Anton, prefekt na c. kr. Terez. akademiji.
Kulavec Jan., dr., dvorni kapelan in vodja viš.h bogoslovskih véd v Avgustineji.
Murko Matija, vseučeliščnik na Dunaji.
Napotnik Miha, dr., vikarij v Mariboru.
Navratil Iv., c. k. najvišega sodišča pristav.
Novak Peter, prefekt v Terezijanu. (Knjige v Kamno Gorico št. 54.)
Polak o. Alojzij, provincjal Minoritov (VIII Alservorstadt, Dunaj).
Poznik Radivoj, c. k. staviteljski pristav.
Sežun Žiga, bank. uradnik.
„Slovenija" (društvo).
Slovensko literarno društvo na Dunaji.

Stritar Jožef, c. k. gimn. profesor na Dunaji.
Šuklje France, c. k. gimn. profesor v Dunajskem Novem mestu.
Urbanija Jakob, poštni uradnik (Centralbahnhof, Frachtenausgabe).
Zmerzlikar France, kem. in tehn. vodja fabrike za kotranove izdelke v Angernu pri Beču.

Štev. 34.

6. **Dubrovnik** (Ragusa.). Namar France, c. k. žandarski stražmestor.

7. **Hallstadt.** Križnicka Dragutin, c. k. sal. kontrolor.

8. **Jindrihov Hradac na Češkem.** Mašek Ignacij, gimn. profesor.

9. **Karlovec.** — *Poverjenik: Ivan Steklasa.*

*Steklasa Ivan, profesor.
Pfeifer o. Gratus (Milko), vikar in provizor v Karlovci.
Majtinger dr. Vojteh, gradski fizikus.

Štev. 3.

10. **Klanjec** (na Hrvatskem). Ziherl o. Lenart, vikar v Klanjecu.

11. **Konjščina** (na Hrvatskem). *Košiček Ubaldo, župnik.

12. **Kotor** (Cataro). Rutar Simon, gimn. profesor.

13. **Levov.** *Chocholovšek Emanvel, zemljemerec.

14 **Novi Ičin** (Neutitschein). Apih Josip, profesor deželne realke. (Schmiedgasse, 171.)

15. **Osek.** *Jelovšek Martin, ravnatelj realke.

16. **Petrinja pri Siseku.** Miglič Peter, dr., c. k. polkovni zdravnik (Regimentsarzt).

17. **Poredje na Hrvatskem.** (P. Rogatec na Štajerskem.) Peter Vrtovec, oskrbnik v Poredji.

18. **Praga.**

Beseda umetniška.
Matica česka.
Prvi spolek Gabelsbergerjevih stenografov.
Rieger Franjo, Ladislav, častni ud.
Spolek pravniški.

Štev. 5.

19. **Požega** (Slavonija). *Mazek Anton, gimn. ravnatelj.

20. Reka. *Poverjenik: Ivan Marković.*

Barčič Erazem, dr.
Čič goj Jakob, gimn. prof.
Fiamin Ivan, dr., kanonik i predstavnik.
Marković Ivan, realk. vodja.
Slamnik Ljudovik, gimnazijalni ravnatelj.

Štev. 5.

21. Za Rusijo. — *Poverjenik: Mihael Rajevskij.*

*Bolè Davorin, profesor (knjige Slavinski šoli, Prestranek).
*Slavjanski dobrodelni komité v St. Petersburgu.
Brezovar Jernej (knjige Pavlu Brezovarju v Šmarten pri Litiji).
Hostnik Davorin, profesor v Moskvi.
Štiftar Franjo, prof. v Kalugi.
12 iztisov za društva, s katerimi je „Matica“ v zvezi književne vzajemnosti.

Štev. 6.

22. Samabor. P. Hrisogon Majer, frančiškan.

23. Serajevo. Perušek Rajmund, c. k. profesor.

24. Slunj. Zor Lovro, okrajni zdravnik.

25. Šibenik. (Sebenico v Dalmaciji.) Barbič Martin, pri c. k. dalm. drž. železnici.

26. Trsat. (P. Sušak.)

Merk o. Sofronij.
Polič, o. Bonaventura, kapucin.
O. Velec Avgustin, kapucin.
Fabor Rupert, kapucinski klerik.

Štev. 4.

27. Varaždin.

*Francelj Bar., učitelj na niži realki v pokoji.
Erhartić Franjo, dr., odvjetnik.
Križan Josip, dr., gimn. profesor.
Raič, o. Ivan, kapucin.
Vežič Vladislav, kr. javni bilježnik in odvetnik.
Zupan Janez, profesor gimn.

Štev. 6.

28. Zader. *Šolar Janez, c. k. dež. šolski nadzornik. — Zic Nikolaj, vojni župnik. Štev. 2.

29. Zagreb. — *Poverjenik: Anton Kos.*

Rački Franjo, dr., častni ud.
*Bradaška Franjo, ravnatelj kr. gimn. v Zagrebu.
*Kopač Jožef, dr., odvetnik.
*Kos Anton, tajnički pristav banskega stola.
*Mazuranić Anton, gimn. ravnatelj v pokoji.
*Stare Josip, profesor na višej realki.
*Vančas Aleksander, dr., zdravnik.
*Weber Adolf, kanonik.
Gnjezda Anton, trgovec.

Magdič Franjo, profesor.
Marn France, profesor gimn.
Matavšek Ferdo, kr. državnega nadpravdnika namestnik.
Mrazovič Ladislav, župan.
Nagl ć Ivan.
Sevnik Vinko, véčnik kr. banskoga stola
Strožir Ivan, profesor kr. više realke.
Šuler Franjo, učitelj.
Valjavec Matija, prof. gimn.
Vidrić Lovro, dr., odvetnik.
Žepić Sebastjan, gimn. profesor.

Društvo sv. Jeronima.
Jugoslovanska akademija (po 3 odtiske).
Matica hrvatska.

Štev. 23.

30. **Zlatar.** (Hrvatska.) Rožič Valentin, grajščinski rendator.

Število udov v raznih krajih:	ustanovnikov .	29
	letnikov . . .	80
	Skupaj . .	109

V djanski zvezi književne vzajemnosti je „Matica“:

1. Z Matico dalmatinsko v Zadru od 1864. l.
2. Z Matico srbsko v Novem Sadu od 1864. l.
3. Z Matico gališko rusko v Lvovu od 1865. l.
4. Z akademijo jugoslovansko v Zagrebu od 1874. l. *)
5. Z društvom sv. Jeronima v Zagrebu od 1869. l.
6. Z Matico češko v Pragi od 1865. l.
7. Z besedo umetničko v Pragi od 1866. l.
8. Z društvom (spolkom) pravniškim v Pragi od 1866. l.
9. S prvim društvom Gabelsberger-jevih stenografov v Pragi od 1870. l.
10. Z društvom sv. Mohora v Celovcu od 1866. l.
11. Z akademijo carsko v St. Petersburgu od 1861. l.
12. S knjižnico slavjanskega komiteta v Moskvi od 1869. l.
13. Z imperatorskim ruskim geografičnim občestvom v St. Petersburgu od 1869. l.
14. Z imperatorsko universiteto v Varšavi od 1872. l.
15. Z universiteto v Moskvi od 1872. l.
16. Z občestvom filologiškim v Voronežu od 1872. l.
17. S Smithsonovo ustanovo (Smithsonian Institution) v Washingthonu.
18. S srbskim učenim društvom v Belemgradu od 1868. l.
19. Z Matico moravsko v Brnu od 1869. l.

*) Njenemu predsedništvu pošiljajo se po trije iztisi vsake knjige: eden akademijski knjižnici, dva pa, da ju slavno predstojništvo po dr. J. Muršečevi želji daje najizvrstnejšima slovenskima dijakoma na vseučiliščí.

20. S kraljevo universiteto v Kristijaniji od 1872. l.
21. Z bolgarskim učenim društvom v Brajli.

„Matica“ nekatere svoje knjige daruje:

1. Slavni c. k. pravdniji v Ljubljani za kaznilnice (po 3 iztise).
2. Slavni c. k. nadpravdniji v Trstu za knjižnice primorskih kaznilnic (po 1 iztis).
3. Slavni c. k. okrožni sodniji v Gorici za knjižnico tamkajšnje kaznilnice (po 1 iztis).
4. C. k. baron Kuhnovemu polku št. 17 od 1869. l. (po 1 iztis).
5. Sl. deželnemu odboru v Ljubljani za posilno delalnico od 1869. l.
6. Sl. kat. družbi v Ljubljani za knjižnico od 1869. l. (po 1 iztis).
7. Vis. c. k. nadsodniji v Gradcu za slovenske vjetnike (po 5 iztisov).
8. Učiteljskim izobraževališčem v dar za onega pripravnika poslednjega leta, ki je z najboljšim vspehom dovršil svoje nauke, in sicer: a) Ljubljanskima (možkemu in ženskemu, b) zagrebskima (možkemu in ženskemu), c) zadarskemu, č) petrinjskemu, d) pakraškemu, e) djakovarskemu, f) samoborskemu, g) kragujevaškemu in h) koperškemu.
9. Hervatskomu pedagogijskomu književnomu sboru.
10. Vodstvu dobrodelnih naprav v Ljubljani.

Pregled vseh Matičinih udov.

V škofiji	Častnih udov	ustanovnikov	letnikov	skupaj
I. Ljubljanski		177	605	782
II. Lavantinski		94	236	330
III. Krški		7	57	64
IV. Goriški	7	17	108	125
V. Tržaško-koperski		16	120	136
VI. Sekovski		9	22	31
VII. V raznih krajih		29	80	109
Skupaj	7	349	1228	1584

Obseg.

1. **Umételjnost in umételjna obrtnost Slovencev.** Kulturno-zgodovinska studija; spisal pl. P. Radics 1
2. **Kako važnost ima „Jordanis" za slov. zgodovinopisje?** Spisal S. Rutar 59
3. **Jurij Križanič.** Životopisna in literaturna črtica. Po Kostomarovu spisal J. Steklasa 98
4. **Življenje na morji in potovanje okolo svetá.** Posl. in uredil J. L. 122
5. **Iz pótne torbe.** Priobčil Fran Erjavec 156
6. **Dr. Anton Murko.** Životopis; sestavil dr. Jož. Pajek 225
7. **O pristnosti Kraljedvorskega rokopisa.** Po raznih spisih sestavil E. Volčič. 258
8. **Običaji slovanski.** Spisuje Fr. Hubad 272
9. **Življenje in delovanje sv. Cirila in Metoda.** Po okrožnici papeža Leona XIII. 30. dné septembra l. 1880. 294
10. **V Karlovci.** Noveleta; spisal Emil Leon 302
11. **Bibliografija slovenska.** Slovensko knjigarstvo od 1. januarja 1880. l. do 1. januarja 1881. l. Sestavil Ivan Tomšič 326
12. **Poročilo o delovanji „Matice Slovenske" 1880. l.** Sestavil Andrej Praprotnik 341
13. **Imenik Matičinih udov** 358

Litografija kamnotiskarna v Ljubljani.

Kopitarjeva

SPOMENICA.

Vredil

Josip Marn.

Založila in na svetlo dala

Matica Slovenska.

V LJUBLJANI.

Natisnili J. Blaznikovi naslednikí.

1880.

Slavme slavně slávu Slávův slavných!

Iskreno vzbuja slavni Jan Kolár i nas Slovence, da preslavljajmo kreposti in dejanja ranjkih svojih rojakov in tako spoštujmo sami sebe. Ako se sami ne spoštujemo, kako moremo zahtevati, da spoštujejo nas drugi! Narod, kteri svojih slavnih mož ne časti, da se mu rodijo, vreden ni. Ker pa Slovenci takih mož živo potrebujemo, hočemo jih čislati ter marljivo posnemati njih hvalne vzglede.

To so storili Slovénci vže nekterikrat in posebej v dejanji pokazali, ko so l. 1858—9 preslavljali V. Vodnika, otca dobre poezije in proze novoslovenske. Vstavili so mu tedaj v rojstno hišo kamneno spomenico, in v slovstvu svojem postavili krasen Spomenik (Vodnik-Album).

Kaj takega se spodobi, mislil sem si večkrat, tudi J. Kopitarju, mlajšemu njegovemu vrstniku, kteri jako sloví med učenimi po svetu, domačinom pa je še premalo znan. Na radost mi je bilo, da je Matica Slovénska v 48.

skupščini 8. maja t. l. sklenila pokloniti ranjkemu slovstveno spomenico in da je izmed domoljubnih mož naglo osnoval se odbor, kteri naj slavnemu rojaku o stoletnici njegovega rojstva pristojno svečanost napravi v njegovi domačiji.

Svečanost ta se je o svojem času, da-si kasno sprožena in hitro pripravljena, v pregrdem vremenu vendar dokaj dostojno izvršila. Narod je poslavil svojega učenegarojaka, a poslavil tudi sam sebe. V slovstvu pa ima Kopitarja preslavljati pričujoča Spomenica (Kopitar-Album).

Omenjenega meseca Matice Slovenske prvosednik dr. J. Bleiweis priobči slovénskim pisateljem poziv, naj se sostavi dotična slavnostna knjiga. V obroku prekratkem — se vé — dospelo je književnega blaga v ta namen primeroma malo. Vredovanje se je izročilo meni. Ker sem sam vže poprej popisal Kopitarjevo slovstveno delovanje, ukrenem jo tako, da se izmed nabranega lepega slovstvenega cvetja raznih sedanjih pisateljev „velikan učenosti“ kaže tudi sam v pisavi tajni in javni, v besédi nemški in latinski, v védi slovénski in slovanski, da vsa knjiga Kopitarju more biti res Spomenica in narodnemu vstávu — Matici — na hvalo.

Ker osebne slike Kopitarjeve nobene ní, namestuje naj jo knjigi na čelu posnetek nagrobnika, na koncu posnetek rokopisa njegovega, v

sredi pa naj jo dopolnujejo učene razprave iz imenitnih virov in spretnih peres, bistri slovénski mladini v posnemanje.

„Bila je taka osoda vedno slavnih možakov, da jim slovelo ime, ko jih zagrnil je grob.“ — I o Kopitarju je opazovati, da toliko let po smrti vedno bolj prihaja na dan, in zanimljivo je, kako ga sodijo bližnji in daljni rojaki, kako po veri in narodnosti si različni učenjaki. Vsi pa se vjemajo v tem, da je bil res „velikan učenosti“, in da se z njim ponašati smemo Slovenci.

Mnogo pač res je po svojem delovanji pripomogel Kopitar, da „Misel se svéti in duh slovénski na zraku Evrope. — Kjer častí se modrost, tam se imenuje moj sin“ — smé tedaj z ozirom na Kopitarja Slovenca klicati svésta Slovenija, in kedar „V zbor učenih, vedi slava, — Stopi moder, bistra glava, — Vse jezike sveta zna . . . Svet posluša modrovine, — Se začudi koncu tmine“ in poprašuje: „Kdo je mar?“ — tedaj ponosno odgovarja vsa Slovenija:

Taka glava korenine
Je slovénski oratar.

V Ljubljani 1880.

J. Marn.

Jernej Kopítar.

Spisal J. Navratil.

Kar je na srcu, to je na jeziku.
(Slovenski pregovor.)

Minilo je letos uže sto let, da se je prikazala na slovenskem obnebju nova, svetla zvezda, — da je ugledal naš slavni rojak, Jernej Kopitar, učeni jezikoznanec slovanski, blizu „bele Ljubljane“ béli dan.

Velike so zasluge Kopitarjeve za slovanščino sploh, pa tudi za slovenščino posebej. — Kako je tedaj vsem rodoljubom zaigralo srce od radosti potem, ko se je bila raznesla vesela novica, da je sklenila slavna „Matica slovenska“ praznovati stoletnico Kopítarjevo s tiskano spomenico, in pokazala s tem, kako treba častiti tudi po Slovenskem domačega, kmetskega sina, ki ga slavi zarad prevelike učenosti in bistroumnosti, ne samo ves slovanski, nego i neslovanski svet.

Zato sem se na častno povabilo, — premda je bil gospod J. Marn malo poprej v „Učit. Tov.“ (I—XII. 1880) izvrstno popisal Kopitarjevo življenje in delovanje, [1]) — poprijel tega težavnega posla tem raje, ker sem tako srečen, da živim blizu „imenitnega živega vira“, in da sem smel tudi obilo zajemati iz njega.

Ta imenitni „živi vir“ ni nikdo drugi, nego slavnega učitelja slavni učenec, gospod dr. Fr. vitez Miklošić, ki mi je pravil že prva leta po mojem prihodu na Dunaj (1851) o raznih prilikah več zanimljivega o „pokojnem“ Kopitarju, ter mi priobčil zdaj na mojo pohlevno prošnjo še več novih ugodnih mi podatkov iz življenja Kopitarjevega, — (tudi Kopitarjevega nagrobnika majhin posnetek).

Bodimo gospodu dr. Miklošiću za vse te blagovoljne podatke, ki se nahajajo na svojem mestu porabljeni, toliko hva-

[1]) Ta izvrstni spis Marnov je posebej natisnjen tudi v njegovem „Jezičniku“ za leto 1880 (XVIII).

ležnejši, ker Kopitarjevih manjih spiskov drugi del („Kopitar's kleinere Schriften" II. Theil) zbog nenadnih zaprek ne bóde — na žalost — morda nikdar tiskan, dasi ima gosp. dr. Miklošić rokopisa pripravljenega za kakih trideset tiskovnih pôl. —

Kakor nalašč priobčil je za časa gosp. V. Jagić v svojem časopisu [1]) dva obilna in zanimiva lista izmed več ónih listov, katere je pisal slavni Dobrovsky Kopitarju ter jih gospod dr. Miklošić prepustil lani gosp. Jagiću, naj jih s časom razglasi.

Voda na moj mlin bila je nadalje Vostokova „prepiska" (Korrespondenz), ki ima v sebi več dopisov Kopitarjevih, Šafařikovih, Vostokovih itd. [2])

Primerilo se je, da je prišla na Dunaju samo nekoliko tednov pred stoletnico Kopitarjevo na dan znamenitna češka knjiga, ki povišuje Kopitarjevo čast in slavo še bolj. (Govorilo se bode o njej in njeni vsebini na drugem mestu).

Podloga vsemu životopisu bil je pa imenitni (nemški) spis, v katerem je Kopitar — pet let pred smrtjo — sam svoje življenje popisal jako na drobno, vplel pa v ta zanimljivi popis več mičnih podatkov: o slovenski zgodovini, o drugih slovečih možeh, s katerimi je bil v kaki dotiki, zlasti o Cojzu in Vodniku itd.

V njem jemlje ta veljak in poštenjak v misel tudi svoje najimenitnejše „učene prepire" ali pismene borbe zato, da bi nekatere stvari razjasnil in si umil roke pred poštenim (nepristranskim) svetom; kajti nakopal si je bil sè slovensko odkritosrčnostjo („kar je na srcu, to je na jeziku") in z ostrim peresom hudih sovražnikov, ki so ga črnili po krivem skrivaj in očitno ter ga obirali celó mrtvega zato, ker jim ni hotel pritegniti (kakor bi bili radi), da je „belo" to, kar se je njemu videlo „črno".

Ta lastni životopis Kopitarjev porabil sem tako, da sem ga po razpisanem naročilu nekoliko okrajšal, [3]) a nato poslovenil, kolikor se je dalo „po domače". — Nakanil sem bil najprej izvirno besedo podomačiti „po Kopitarjevo"; ali prevajaje uveril sem se prenaglo, da iz te moke ne bode kruha zato, ker se je slovenščina po Kopitarjevi smrti sila razcvela in obrodila mnogo novega sadja (novih, potrebnih besed za znanstvene in lepoznanske stvari). — Slovenil sem zato rajši vse bolj „po svoje", kakor sem „védel in znal". Poslušajmo tedaj naprej:

---

[1]) „Archiv für slav. Philologie" IV. Bd. 1880 p. 516 ff.

[2]) Izdal je to imenitno knjigo J. Sreznevski pod napisom (ruskim): „Perepiska A. H. Vostokova" Sanktpeterburg 1873. vel. 8.

[3]) Izpustil sem zato zgodovinske in druge reči, katere se ne tičejo Kopitarja, tako tudi nekoliko nevažnih podatkov.

Kako je Kopitar svoje življenje sam popisal l. 1839.

Rodil se je Kopitar (Jernej), dvorske knjižnice Dunajske varuh, v kranjski deželi l. 1780. 23. avgusta, [1]) krstili so ga pa drugi dan po domači navadi, da se daje detetu ime ónega svetnika, kateri je [preprostemu ljudstvu] dobro znan, ter se nahaja v „pratiki“ najbližje rojstnemu dnevu, bodi si pred njim ali pa za njim (sv. Jernej). — To ime pa, da povém gredoč, v slovenščini ne zvoni tako „dolgočasno“ kakor [v nemščini] „Bartholomaeus“. [2])

Jernej (tudi Jarnej, Arnej in še bolj na kratko Arn) nedoumna je izpaka, če je iz imena „Bartholomäus“, vendar se ne dá ni zaslediti, da bi bila ta izpaka samovoljna nemška zamena na pr. za Arno, kakor je „Albert“ za českega „Vojtěcha“. [3])

Med kmetskim ljudstvom se je rodil Kopitar. Oča mu je bil polovičar (Besitzer einer halben Hube) v Répnjah, vasi na Gorenjskem, nekako na sredini med Ljubljano, Kamnikom in Kranjem, „hribu“ ob jugovzhodnem robu, daleč od katerekoli velike ceste. Imela je pa v Répnjah vsaka kmetija svoje njive na vzhodno stran, kos hriba pa proti zahodu od hiše, rekel bi: nazoči (pred sabo), razen tega dalje v stran pa tudi svoj, isto tako odmérjen del v občinskem ali srenjskem gozdu in travnikov.

Cesarja Jožefa II. izpodbudljivi ukazi („patenti“) niso pri kmetskem ljudstvu ostali brez vspeha. Kopitarjev oča, Jakop, imel je razen njega še šestvero živih otrók, ki so bili do malega vsi dečki, srednji med temi pa Jernej; dve deklici in jeden dečko umrli so bili že poprej.

Ko je bil Jernej izpolnil že kakih devet let in pasel očetovo čredo — a sila rad se spominja po Davidovo še vedno gozdov in gor — poprašajo ga nekdaj oča, ne bi li hotel iti „študirat“. Rajši bi ga bili namreč oča, kakor stari Horac svojega Kvinta (Quintus), poslali mahom iz početka v boljšo mestno šolo, nego da bi bil začel hoditi v domačo župsko (farno) šolo, najsi mu je bilo v to bliže.

---

[1]) V krstnih bukvah Vodiške duhovnije, v ktero spadajo Répnje, pisano je različno: 21. avgusta 1780, a ne 23 dne. (Tako piše g. Jos. Marn v svojem „Jezičniku“ 1880 na str. 35). Ker ni več krstnega lista Kopitarjevega, zato ne vemo, je li bila ta zmota v njem, ali se je pa zmotil Kopitar pišóč.

[2]) Ker je Kopitar svoje življenje popisal nemški, treba je bilo njegove besede zbog tega imena zasukati malo drugače.

[3]) Več nego 30 let pozneje zasledil je neki gospod „M.“ v Ljubljani, da je „Jernej“ ali po starem „Jarnej“ postal prav za prav iz imena Irenéj (Irenaeus). Gl. „Sloven. Nar.“ l. 1871, štev. 24 v „listku“. Razloženo je ondi tudi to, kako se je zgodilo, da je „Irenej“ (23. avg.) s časom izpodrinil pri nas „Bartola“ (24. avg.) ter stopil na njegovo mesto.

Poslej ni dečko nehal opominjati očeta, dokler ga ne odpeljejo naposled 25. januarja 1790 v Ljubljano.

Cetudi je bil po tem takem, ker so se začenjale ondaj šole 1. novembra, zakesnél skoraj polovico prvega pol leta, vzeli so ga vendar še v prvo malo šolo („Normalklasse"), ter se je učil tako marljivo, da je konec leta lahko prestopil v drugo malo šolo z drugimi vred, kateri so bili prišli uže novembra meseca. Vrh tega ni znal ni besedice po nemški, ko je bil prišel iz Répenj v Ljubljano; pa učitelji v prvem razredu znajo tudi slovenski. [1])

Ko se je učil abecede, priljubila mu se je najbolj črka i, zato ker je mislil pri tem glasu i (hi), kakor so naganjali očetovo kobilo, kar je dobro pomnil.

Res, da se je slovenskemu dečku med zabavljivimi Nemci [2]) od kraja tožilo sicer po domu; ali prerokovali so mu to mati, kedar je prehudo priganjal očeta, naj ga peljejo v Ljubljano, in tako mu je „študentovska čast", (t. j. ker ga je bilo sram, da mu se ne bi posmehovali mati), zadušila otožnost po domu. —

Ko pa pride septembra meseca domóv na počitnice, bilo je na čast njemu, še bolj pa njegovi rodovini, da je stregel gosp. župniku pri maši, dasi ni — to se ve da ne — razumel ni besedice po latinski.

Ugajali so pa tudi župnik njemu zato, ker so poštovali njegovega očeta, cerkvenega starešino in župana. Tej časti podvrgli so se pa oča samo v sili, nikoli niso hrepeneli po njej ni po županstvu, ki ga je podeljevala graščina. Zdelo se je namreč očetu, da je oboje, če se vzame tudi na veliko stran, potrata časa pri gospodarstvu.

Za dvomesečnih počitnic moral se je Jernej vsaj ob delavnikih od jutra do večera baviti pri g. župniku, ki so bili meščanskega rodú, grajskega oskrbnika sin, ter se obnašali — kako pak — gospodski, a vendar jim je bil nauka željni dečko, kakor se je videlo, tako pri srcu, da so ga puščali domóv pol ure daleč samo spát.

Gledali so posebno na to, da je govoril učenec pravilno nemški, ter ga pripravljali o počitnicah za kratek čas skoraj na celega pol leta naprej.

---

[1]) „Krainisch" piše Kopitar po tedanji navadi. Tudi narodopisno „Krainer" slovenili smo tù z imenom Slovenec, Slovenci.

[2]) Nemškutarji — hotel je menda reči Kopitar, malo je pravih Nemcev v Ljubljani še dandenes.

To mu je koristilo tako, da je l. 1792 v 3. mali šoli, ki je bila ob enem prva latinska, izmed 250 součencev „dobil prvo darilo“. [1])

Primerilo se je, da ni bilo rednega učitelja za latinščino, in da ga je namestoval nemški učitelj, ki se je bil prvih latinskih resnic iznebil tako, da nam je velél zapisati si: „do, das, dare, „d a v i,“ datum, in „avis, **m.**“ — Kopitar mu pa oboje popravi na veliko veselost vsem součencem brez kake zamere.

Prevelika sramota Kopitarju, ako ne bi bil poslej prvoval po vseh latinskih šolah. Zato mu pa ni bilo treba (če se ne šteje čast, ki navdihuje po Kvintilijanovih besedah tudi dečka), plačevati nikake učevine; temveč je iz učevine, ki so jo morali po cesarja Jožefa II. ukazu plačevati drugi, dobival po 50 goldinarjev ustanovnine za pridnost na dar, tako da od tretje šole (l. 1794) — potem ko so mu bili oča in mati umrli za kužno boleznijo, — ker je poleg te ustanovnine priučeval slabejše součence, — ni potreboval z doma ne samo nikake pomoči, ampak je l. 1799 prišel za domačega učitelja sestránu [2]) blagega barona Žige Cojza, ki je pripomogel največ k temu, da je postal Kopitar potlej to, kar je bil. Kajti tudi potém ko je bil njegov učenec zvršil Ljubljanske šole ter prešel na Dunaj, — ostal je Kopitar pri preljubem in ljubeznjivem Cojzu v hiši za tajnika, knjižničarja in rudninske shrambe nadzornika še osem let, ki jih šteje med najprijetnejše vseh svojih živih dni.

Baron Cojz je bil neoženjen, ondaj petdeset let star, pa tako mrtvouden, da je celó o najboljem zdravju mogel voziti se samo na trokolesnem samoizmišljenem stolcu po sedemnajsterih sobah, v katerih je prebival v svoji hiši na tri nadstropja zidani. Ko je Kopitar prišel v njegovo hišo, bil je Cojz v Ljubljani najbogatejši in sploh najučenejši mož; poštovalo in rado ga je imelo vse, malo in veliko; pa je bil tega tudi vreden, da malo kdo tako. — Posebno priljubil si je bil rudninstvo (Mineralogie) in kovinstvo (Metallurgie).

Ali baron Žiga je bil vselej pripravljen pomagati na noge tudi vsaki drugi znanstveni in koristni težnji (Streben), pa tudi udeležiti se je. Tako pripoveduje n. pr. Abr. Jak. Pencelj (Penzel), ki je izvrstno prevel Dio-Kasija (Dio Cassius), da mu je baron Žiga Cojz njegovega prevoda rokopis, — ki je bil zastavljen v Krakovu z Raimarjevim Dio-Kasijem vred, knjigo

---

[1]) t. j. da je bil prvi izmed vseh. Tedaj in še mnogo let pozneje dobivali so pri večem številu vsaj prvi trije učenci vsak po kako darilo („praemium“). Darovale so se po navadi lepe knjige, po manjih mestih pa tudi novci, sè svilenimi traki obrobljeni in pripenjani na prsa.

[2]) Ker se je zmota (da je podučeval K. Cojzovega **sina**) zatrosila v več životopisov Kopitarjevih, zato naj se popravi tù očitno, da ne sina, nego sestrana (seinen Neffen) t. j. sestrinega sina, („non filium sed e sorore nepotem“ Hesych. str. 71).

polno „prikrajnic“ t. j. pripiskov po robih (Randanmerkungen), — odkupil zo 300 gld. in mu ga podaril za to, da bi mogel dodelati prevod.

Pencelj je učil v šesti latinski šoli Ljubljanski od l. 1795 do 1798 in bil tudi Kopitarju učitelj v šesti šoli. [1])

Ta posebnež se ni ravnal rad po drugih. Namesto poprejšnjih prvakov prihajala so pri njem na vrh nova imena velikašev šolskih t. j. tako imenovanih treh obdarjencev (Praemifer) in pêtih pohvaljencev (Akcessisten).

Tudi pri Kopitarju pokazal je svoje posebne muhe, ter ukrene tako, da je bil Kopitar sám obdarjen. Tako je tudi njega samega zapisal v „zlate bukve“, zato ker mu je bil Kopitar (kakor nekdaj onemu učitelju v prvi šoli zastran „davi“ in „avis, m.“) — prigovoril v naglici, vendar ne brez premisleka, ko je Pencelj v Eneidi IV. 611 namesto „meritumque malis advertite numen“ čital „malo“ (češ, da je bil Enej jedini malopridnež „Schlingel“). Na pol na glas, pa naglo reče Kopitar sosedu na klopi: „nix nutz, esset enim hiatus“. [2]) Pencelj popraša nato Kopitarja, kaj je rekel. Kopitar (vstane, in ves zarudi, pa neče vendar ni pred součenci utajiti možtva): Rekel sem: „nix nutz, quia esset hiatus“. — Kaj pa stori na to Pencelj? „Prav pravite, in zato vas zapišem v zlate bukve“. „Tako naj dijak sodeluje“.

Da so konec l. 1800 Kopitarju živeli stariši in vzlasti, da ni bilo Cojza, stopil bi bil Kopitar prej ko ne v duhovski stan ter bi bil zdaj [l. 1839] po sreči morda kakšen škof, (kakor je že nekateri izmed njegovih šolskih tovarišev, ki so bili pred njim in za njim), ali, ako mu sreča ne bi bila ugodna, vsaj kakšen župnik z obilnimi duhovskimi prihodki. Sorodnikov njegovih želja bila je pa preslaba, da bi ga bila pridobila za duhovski stan, četudi bi mu bili cekvenozgodovinski in jezikovski nauki v bogoslovskih šolah jako po godu, pa tudi duhovski „poklic“. Na kratko: Od l. 1800—1808 preneha Kopitar pečati se s pravimi šolskimi nauki in porabi ta dosti dolgi počitek pri bar. Cojzu za to, da je na vso moč s povoljnimi nauki mašil praznine, ki jih je pustila šola. Francozki se je učil uže v četrti

---

[1]) In der „zweiten Humantätsklasse“ (ki so jej rekli za Kopitarjeve dobe nemški (z grško besedo) „Poësie“ pozneje pa „Rhetorik“. Za pisateljeve dobe imenovala se je namreč peta šola po navadi „Poësie“, zato ker smo se ondaj v 5. šoli začeli vaditi pesemstva, šesta šola pa „Rhetorik“, zato ker smo se vadili v njej govorstva. Oba ta najviša razreda tedanje gimnazije na šest razredov zvala sta se nemški tudi „Humanitätsklassen“, slovenski pa samo „peta in šesta šola“ t. j. „erste Humanitätsklasse“ ali „Poësie“, **peta šola**, „zweite Humanitätsklasse“ ali „Rhetorik“ pa **šesta šola**. Ali prva latinska šola bila je uže davno sama zase, a ne več združena s tretjo „malo šolo“ (kakor za dobe Kopitarjeve).

[2]) „Ni prav, zato ker bi bila zev.“ — Nalašč je zapisal K. „nix (-niks), kakor se po Kranjskem izrekuje namesto „nichts“. Prim. „niks tajč“.

šoli, zato ker je bil neki deželni poglavar poprejšnjega francozkega učitelja svojih otrok posilil deželi za 300 gold. plače na leto (ni pred njim ni za njim ni bilo francozkega učitelja v Ljubljani); pozneje se pa Kopitar poleg svojega gojenca osebójno (privatim) po kakih dveh letih priučil dobro govoriti in pisati. Laški se je brez kake slovnice naučil v Cojzovi na pol laški hiši. Vendar ne bi bil znal pravilno „toskanski" napisati ni ene straní, dasi je prebiral in dobro umel laške izvrstnike (klasike). —

Angličanski (angležki) vadil se je iz šesterih lepih zvezkov Gibonovih; ali četudi si je najel za ta jezik učitelja Tržaškega, pa se vendar ni naučil do dobrega izrekovati.

Samo ob sebi se umé, da se je zarad svojega gospodarja pečal tudi s prirodopisom in prirodoznanstvom.

Za-se in po skrivnem nagonu bavil se je pa tudi z grščino, ter se ni mogel nikoli nasmijati Invernicijevemu Aristofanu (Invernizzi's Aristophanes).

Da je postal slovanski jezikoznanec, tega ne pripisuj toliko njemu, temveč njegovim okolnostim. — Imel je ondaj baron Cojz za „domačega slovena" („Hausslavist") raz-frančiškana (Exfranciskaner) Valentina Vodnika, — ki mu je kakor poprej Penclju dajal obed; on (Vodnik) pa ni pred smrtjo (1819) dognal svojega nemško-slovenskega slovarja dalje, nego samo dotlej, da ga je oznanil.

Sicer je bil Vodnik „amicus foppabilis", da je silil človeka vedno smeh n. pr.: nekdaj je poročal ženina in nevesto po nemški, zato ker je nevesta znala samo nemški; pa kaj se zgodi? Pokaže se, da duhovnik ne zna več očenaša po nemški; ustavi se na sredini pri „vsakdanjem kruhu" ter ga dokonča (izmóli) slovenski.

To se je zgodilo v neki romarski kapelici blizu Ljubljane, a mi, ki smo videli in slišali vse to, nismo si mogli kaj, da ne bi bili pohujšljivega Vodnika hitro zatožili baronu Cojzu, ki je pa šalo še raznetil, rekši, da to ni mogoče.

Ali mož se odreže: „Slovenski ga pa znam (a Bog zna vse jezike), lepi nevesti pa lahko popriča njen gospod dvojezičnik, da je bil res pravi očenaš".

Kako pa, da so nam te šaljive in ljubeznjive besede zavezale jezik.

Ker je baron Cojz po materi znal jako dobro slovenski, in po navadi za laške spevoigre, četudi ondaj ni več hodil v gledišče, zlagal slovenske pesmice, katere so, iznenadi zapete, vse poslušalce pri tleh („parterre") in po predelih (ložah) navdajale z neizrečnim veseljem; zato se umé samo po sebi, da se je tudi tajnik Kopitar udeleževal teh reči. Pa še bolj se pokaže njegov poklic za slovanskega jezikoznanca.

Ker baron Cojz ni mogel iz hiše, prihajali so k njemu vsi, kateri so hrepeneli po zanimljivih razgovorih: deželni poglavar,

vojaški poveljnik, [imenitni] tujci, celó knez Metternich in véliki vojvoda Janez (Ivan).

Tedanji vojaški poveljnik grof Bellegarde poslan je bil l. 1806 v Kotor (Cattaro) zato, da bi predal ta kraj zopet Francozom; 16letna hči ostane mu pa sè svojo k večemu 30letno francozko odgojiteljico v Ljubljani.

Ko obiščete prvič nato barona Cojza, potožite mu se obé, da znajo ravno najboljše kuharice Ljubljanske samo „kranjski" (slovenski), da se s tolmači slabo izhaja, in da še teh nima človek noč in dan pri roki. Odgojiteljica dodá (nemški) še to: „Kuharica pravi, da bi bile gospodični še lepši, ako bi znale „kranjski", zato da prosite g. barona, naj bi jima dobil kakega dobrega učitelja za ta jezik, da bi rada poskusila vsaj grofova hči, če ne obé, polepšati se tudi še na ta način.

Iz srca se Cojz nasmeje tem smešnim besedam, ki jih je odgojiteljica napak razumela in tolmačila tako duhovito; uganil je, da je rekla kuharica po lahko razumljivi posebnosti v govorici (nach einem sehr natürlichen Idiotismus): „Lepši bi bilo", [1]) a njun tolmač, (neki nadporočnik Lah, ki je samo lomil slovenski), da je srednji spol (neutrum) tolmačil sè ženskim (femininum).

Pokliče Cojz Kopitarja in ga vpraša, ne bi li hotel on učiti grofove hčeri po slovenski, ter si tako pridobiti zaslug tudi za materin jezik?

Odloči se drugi dan za prvi poúk. Naši bralci, vem, da ne slutijo, kako težko je bilo to opravilo, zato ker ne vedó, da je bilo, vzlasti tedaj, za take kmetske jezike („Patois") skoraj tako malo učilnih knjig, kakor za francozke in za laške. [2])

Kopitar séde najprej [za mizo] in napiše svoji lepi učenki prvo pôlo svoje (rokopisne) slovenske slovnice francozki. Drugi dan nato o prvem poduku brala in premišljevala je to pôlo učenka, t. j. kedar ni česar uméla, vprašala je učitelja, naj bi jej razjasnil še bolje.

Po dveh mesecih znala je slovenskim poslom dopovedati vse do dobrega.

Zarad tega vspeha podraži Kopitar nekega dne Vodnika za šalo, rekši, če bode on (Vodnik) kesnél še dalje, da ga utegne prehiteti še on (Kopitar). — Nasmeje se Vodnik 5—6 pôlam francozkega rokopisa ter misli sebi na nesrečo, da sme zdaj pa on dražiti Kopitarja, vprašaje ga dan za dnevom, jeli njegov „umotvor" uže pri tiskarju.

Na prvo pikanje odgovori Kopitar samo to: „Ne dražite me, na drugo in tretje pa s tem, da je šel knjigarja vprašat, ne bi li hotel slovenske slovnice založiti? Kako potrebna je taka

---

[1]) „Es wäre schöner (-besser)". — Po tedanji slovnici „lepši" (zbog nerazločne gorenske govorice „lepš' ") namesto lepše.

[2]) Treba misliti na kmetske jezike.

slovnica, sodil je mož po tem, da se je po gostem popraševalo po njej, ter privoli tem rajši, ker ni zahteval Kopitar nikakega plačila, zato pa je izgovoril si naglo tiskanje.

Vodnik ni hotel toga verjeti nikakor, zato ker si ni mislil, da kdor zná spisati slovnico na skrižali (in Tabellen) po francozki, — da še laže po nemški spiše nepretrgano razlago brez skrižali.

To zagrení Vodniku tako, da je moral naposled baron Cojz, obema dobrotnik (Maecen), založniku zavoljo nagajivosti Vodnikove porok biti za to, da je Kopitarjevo delo dobro.

Vendar je Vodnik — to se ve, da — ostal še za „domačega slovena", kakor je bil poprej. — Povedal je bil pa Vodnik založniku, da ni Kopitarjeva slovnica popolna. Po pravici mu je povedal in to bolj, nego si je mislil morebiti sam. Skladnje (Syntax) razložene je samo nekoliko v skladju (Wortforschung), a na pravem mestu jej ni duha ni sluha („fehlt an ihrem Orte ganz"), namesto nje je pa pravopis, če tudi temeljito, vendar preobilo razložen, kar je opazil uže Dobrovský. Živa duša ni vedela pravega vzroka tej brezkončni temeljitosti razen pisatelja, ki ga je pa zamolčal zato, ker ni hotel nikogar žaliti. —

In res je dosegla knjiga svoj namen. Pridobila si je celó duhovítega učenca prof. Ravnikarja, sedanjega [l. 1839] škofa Tržaškega, ki je počel novo dobo prave slovenske književnosti sè svojimi spisi, pa tudi z ustanovljeno slovensko stolico za bogoslovce. —

Tako je bila brž potém postala stolica za slovanščino: [1]) v visoki šoli Graški, nato v Levovski, a potém v Olomuški.

Ali dokler se je tiskala Kopitarjeva slovenska slovnica, prejde on na Dunaj. Potém ko je preživel osem let med ljudmi, ter se učil samo izbranih si naukov, spoznal je, da sta svet in on drugačna, nego si je mislil, izstopivši iz osme šole.

Lahko mu je bilo prihraniti si od svoje tajniške plače kakih dvajset stotakov; ponujal mu je pa vrh tega baron Cojz, ki je odobrával Kopitarjev namèn, za silo pomoči, ki je pa Kopitar ni potreboval, zato ker si je tudi na Dunaju priskrbel prislužka, ter je bil uže po dveh letih na Dunaju izbran najprej za slovanskih in grških knjig pregledovalca („cenzorja"), brž potem pa za uradnika v dvorski knjižnici s trdno službo, kakoršne si je želel. [2])

---

[1]) Oziroma za „slovenščino". — Po Kopitarjevo trebalo bi pisati: „Sloven" (Slave), „Slovenka" (Slavin), a ne „Slovan", „Slovanka" (po češki obliki); ali ker bi bila dostikrat zmešnjava, ako ne bi imeli zdaj za nem. pomene: „Slovene", „Slave"; „Slovenin", „Slavin"; „slovenisch", „slavisch", različnih beséd, zato . . . zopet sila kola lomi. —

[2]) Po službenih spisih postal je 10. decemb. 1810 mahom „skriptor". Vendar se njegovo ime ne nahaja v dvorskem letniku (šematizmu) pred l. 1812 zato, ker je dobil omenjeno službo stopram konec l. 1810, ko je bil natisnjen dvorski letnik tudi uže za l. 1811.

Pa naj vzamem zopet v misel njegov odhod na Dunaj! Ker se je proti koncu l. 1808 vojska za l. 1809 pripravljala dosti očitno, zato mu je bilo skrbeti najprej za mirno stanovanje na Dunaju, ako bi sovražniki mesto tudi oblégali, (kar se je potler res godilo).

Potem ko je bil Kopitar namreč malo očevino razdelil med brate in sestre in ves dan pohajal hribe in doline, po katerih je pasel za mladih nog, jemaje — rekel bi — slovo od njih, upoti se iz početka novembra meseca 1808 na Dunaj, ter se dá ondi zapisati za pravoslovca.

Naj so pa pravoznanski učitelji dognali, da Kopitar za pravoznanstvo nima nič kaj glave („K. habe für's Jus keinen Löffel"), — ne bóde mu vendar nikoli žal, da se je učil dve leti pravoznanstva, ter poslušal vzlasti izlaganje njegovih učnih (teoretičnih) in zgodovinskih razdelkov.

Poslej ni o Kopitarju povedati ničesar več razen tega, da je l. 1814, če je bil tudi poslednji uradnik v dvorski knjižnici, dobil tako častno kakor ugodno povelje, naj se upoti v Pariz, da prevzame óne knjige in rokopise, katere so bili Francozi unesli l. 1809. O tej priliki krenil je tudi v London in Oksford. Že poprej je potoval o počitnicah na Prago do Berlina, ter se vračal na Lipsko, Norimberg in Menihovo (Mnihovo, München); l. 1837 pa na svoje troške na Benetke in Bolonjo (Bologna) v Rim, a vračal se na Livorno, Pizo, Florencijo in Milano.

Drugi čas posvečával je svojemu poklicu in spisal razen „slovnice slovenskega jezika po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem" (v Ljubljani l. 1808) tudi knjigo „Glagolita Clozianus" (na Dunaju l. 1836) in spis, ki se tiska ravno zdaj [1839] „Hesychii glossographi discipulus russus sec. XII. in ipsa urbe Constantinopoli, ἀποσπασμάτιον (fragmentum, odlomek, Bruchstück) codicis Vindobonensis". Tudi po različnih časopisih je obilo njegovih spiskov, ki bi jim trebalo razložiti kolikor toliko povod, vendar nečemo s tem nadlegovati bralcem. Samo o spornih spisih (pismenih prepirih), katerim se marljivo delaven pisatelj ne more ogniti, — toliko manj, kolikor važnejša je stvar, o kateri piše —, naj izpregovori se nekoliko besedic.

Že prva leta pečal se je Kopitar na Dunaju rad z Novogrki, Srbi, Rumunci in Albanezi. Ker je bil za národne predsodke teh ljudi podkovan s trdnim jezikovskim znanjem, zato mu ni mogla njih druščina biti na kvar, ampak samo na korist. To se pa menda ne more trditi o prof. H. Neidlingerju, ki je dal Grkom potujočim v Menihovo [gledé grščine] preobrniti se k izgovarjanju Reuchlinskemu (novogrškemu) in o tem l. 1814 tiskati jalov spisek. [1]) Kopitar drzne možu skromno dopovedávati v istem časopisu, na kako slabih nogah stoji njegova stvar. Ali

[1]) V „Wiener allgemeine Literatur-Zeitung".

pripeti mu se, kakor mu se je pripetilo še dostikrat potém, da so nasprotniki skromnost šteli za slabost. Neidlinger dá, dokler sta si s Kopitarjem še prijateljski dopisovala o tej stvari, proti njemu knjigo na svet. [1]) Kopitar jo prerešeta do dobrega v časopisu „Wiener Jahrbücher", in tako je bila ta stvar dognana menda na veke.

Tako je Kopitar pretresel v istem časniku tudi „prostopopa" (vélikega duhovna) rumunskega [2]) Jurija Majorja zgodovino Rumuncev prebivajočih po Daciji, in trdil pisateljevim mislim nasproti, da so Rumunci pomešani z Dakovci ali Dačani (Dacier) in s Trakovci ali Tračani (Thraken), [3]) ter jim svetoval, naj rabijo tudi poslej azbuko (abecedo) cirilisko, za njihov jezik kakor nalašč stvarjeno.

Mislil si je pa Major, ki je bil vzgojen v „propagandi", da mu je pretresal knjigo nadškof ilirski (razkolnik) ter zato pital tega z razžaljivimi nadevki, ki jih je dal tiskati, dokler je bil Kopitar še v Parizu.

Vrnivši se iz Pariza, odpiše K. Majorju nemudoma, da je on, njemu istovernik katoličan („der glaubensverwandte Katholik") pisal ónо naznanilo. Za to dobi zdaj tudi on iz robatega peresa tega preprostega prepírljívca več debelih pod nos. („Dafür bekam nun auch er aus des professionellen Polemikers grobem Geschütz mehrere Ladungen). Kopitar odjenja Rumuncu v zmérjanju; kajti tačas se vname med Kopitarjem in ónim nadškofom (katerega je bil Kopitar oslobodil krivega sumnjičenja), prepir zato, ker je bil Kopitar oznanil slovečega Vuka Štefanoviča res čisto srbski slovar v časopisu „Oesterr. Beobachter".

„Z velikimi gospodi ni dobro črešenj zobati": pokojni podmaršal („Feldmarschall-Lieutenant") Duka (Rumunec, ki se je pa delal Srba) rogovilil je naprošen zarad te stvari kakor kakšen učenjak zoper Kopitarja ter je bil prečastitega nasprotnika „umotvor", (ki je bil namenjen istemu časopisu), popravil, a vcepil mu nemara tudi kolikor toliko zmot.

Kopitar pa „pojasni" ta umotvor v četrtem zvezku Dunajskih letnikov („Wiener Jahrbücher") tako strašánsko, da je [nasprotniku] kazalo umolkniti".

„Samo v misel naj vzamemo prepir s Poljakom Borkovskim o samih dogodkih, t. j. zastran tega, kdo je prvi dal na svetlo Sveto-Florijanski psaltir v treh jezikih pisan („psalterium trilingue); nepotrebno bi bilo vse drugo.

---

[1]) „Ueber unsere Erasmische Aussprache".

[2]) „Walachisch" — „Walachen (za „românisch" — „Românen") pisal je Kopitar po tedanji navadi. Razžaljivo je zdaj ime „Vlah" ali „Karavlah" tudi za pomen „Rumunec".

[3]) Naj popravim tù gredoč tisk. greh v svojem lanskem spisu: na str. 190 čitaj trakovski (thrakisch), a ne „rakovski". (Letopis Mat. Slov.)

Po nepotrebnem se je njegov peti prepir: s prerodoljubno svojatjo („mil der Clique der Hyperpatrioten") Pražko raznetil še bolj po nepremišljenem, ali pa pristranskem uredovanju „Repertorija" Lipskega (Leipziger Repertorium). Spoznal je bil namreč Kopitar, da je treba izprožiti pošteno besedo o tém, kaj uganja ta svojat. — Vrednik pa obdrži Palackega zgodovine pretres, v katerem je bila óna beseda povedana, leto dni pri sebi, in ko mu je bilo dano na voljo, naj ga natisne, ali pa pošlje nazaj, — ne da bi ga bil nazaj poslal, (kar bi bil storil v takem slučaju vsak poštenjak), dá ga sicer natisniti, pa tako popačeno, da je bila ravno poglavitna stvar drugače zasukana, nego jo je bil Kopitar zapisal premislivši jo do dobrega. Rekel je namreč, da se „Libušin soud"[1]), kolikor ga je, (zato ker je Dobrovský v Dunajskih letnikih („Jahrb.") dokazal na drobno) z drugimi takimi sumljivimi spisi vred ne sme nikakor rabiti za zgodovino. Vrednik je pa, — dasi ni imel za to ni poklica ni pravice, — preménil to tako: da se ne sme porabiti ravno vse do zobca" („keinen so ausgedehnten Gebrauch" — machen dürfe). Od óne dobe minilo je Kopitarja veselje, dajati še karkoli tiskati v tuje liste.[2])

Tako se nam je popisal Kopitar sam. Zna se mu, da je bil jezikoznanec; kajti mahom v prvih vrsticah išče korena svojemu imenu (Jerneju).

Na čast mu je, da se premda je bil ondaj že imeniten gospod, ni sramoval povedati očitno in z nekakim ponosom, da je kmetskega očeta sin. Kako rad se spominja svojih pastirskih dni, in celó detečjega veselja, zakaj mu se je pri abecedovanju priljubil najbolj glasnik i! — Brez ovinkov nam pravi, katerih jezikov se ni naučil do dobrega, pa tudi to, kako neugodno so sodili na Dunaju njegovo glavo za pravoznanstvo. Kdo se ne čudi toliki odkritosrčnosti?

Vse to nam pa kaže, da mož ni bil tako „ošaben", kakor pravi o njem Prešernova zabavljica:

„Nôsil učêno glavó sim vsih premágavec;
Smèrt in ošábnost stè zmagale mêne samé." —

Kopitar ni bil ošaben, nego samo ponosen, in po pravici ponosen na to, kar je imel v glavi. „Ponos" je pa častitljiva lastnost („der edle, erlaubte Stolz").

---

[1]) Ljubušina sodba. „Lubuša" izrekovali so tudi nekdanji Čehi namesto po novem: „Libuša". — Prim. sedanjim oblikam českim „líbiti (se), „klič", „cítim" . . naše: ljubiti (se), ključ, čutim itd.

[2]) Podpisan je bil ta pretres z izmišljenim imenom (Kozmas Luden), pod katerim je bil Kopitar napisal in objavil uže poprej več izvrstnih spiskov, ki so jih neznano hvalili celó njegovi najhujši nasprotniki. Zato je priznal potlej brez straha in s ponosom očitno, da je Kozmas Luden — Kopitar.

Kako je bolelo vrlega slovenskega dečka, da so ga pikali iz početka v Ljubljani tujci ali potujčeni Slovenci (lahko uganemo, zakaj); ali pokazal je uže tedaj, koliko mu je bilo do častí, in da bode kedaj iz dečka — mož.

Po neomahljivem moštvu in poštenju odlikoval se je naš Kopitar vse žive dni. Hvali se poleg njegove prevelike učenosti jezikoznanske in zgodovinske tudi njegovo posebno ostroumje, ki pride še na vrsto.

Naj dopolnim zdaj Kopitarjev lastni životopis [1]) z nekaterimi zanimljivimi podatki iz znanega „živega vira", pa tudi iz drugih veljavnih virov.

L. 1818 postal je bil Kopitar četrti, l. 1827, pomaknivši se mahom za dve stopinji više, uže drugi varuh, [2]) a l. 1844 (27. apr.) prvi varuh in dvorski svétnik.

Ali ne dolgo potem ugasnila je ta presvetla zvezda na nebu slovanskem. Uže 11. avg. 1844 izdihnil je namreč slavni mož na Dunaju, in bil pokopan z velikim sprevodom na sv. Marka pokopališču („Marxer-Friedhof").

Stemnilo se je po vsi zemlji slovanski, — v črno oblekla se Slovenija.

„Ž njim nam je negodna smrt (pišejo Novice l. 1844 v „35. listu) vzela učenega Slovana, kterega niso častili samo učeni „možje skorej cele Evrope, ampak še celó kralji in cesarji. — „Bil je „scientiarum academiae Berolinensis et Petropolitanae „sodalis. [3]) Kakor papež Gregorij XVI., tako ga je že leto po„prej počastil prusovski kralj Friderik Viljem IV. z viteškim „redom za velike zasluge, in avstrijski cesar Ferdinand I. „je poslavil prvega varha pridvorne knjižnice Dunajske z na„slovom „dvorni sovetnik". [4])

Kopitar, čigar podobe jako neradi pogrešamo, — je bil po besedah Miklošičevih — srednje postave, rjavkastih lás, béle kože, tankih usten (ustnic) in modrook; pogleda bistrega, vendar prijaznega. Nosil se je tako, kakor tedanja gospoda in po navadi bel robec za vratom. Rad je pomagal sirotam in delil siromakom.

Težko ga je bilo zateči doma, ker je tičal po dnevu večidel v dvorski knjižnici zakopan v svoje knjige, vendar je bil jako

---

[1]) „Selbstbiographie", „samoživotopis" je za slovensko uho nekako predolg. Kopitarju niso ugajale predolge zložene besede (slovenske): Ali pri tém velja včasih naš pregovor: „Sila kola lomi". —

[2]) Ig. Fr. v. Mosel („Geschichte der k. k. Hofbibliothek". Wien, 1835; str. 267.

[3]) Učene družbe („akademije") Berlinske in Petrograške družabnik. — Dunajske cesarske akademije ni bilo še za Kopitarjeve dobe.

[4]) Vsega vkup bil je Kopitar 17 učenim družbam ali družtvom pravi ali pa dopisujoči družabnik. Gl. Hof- u. Staatsschem. l. 1844. I. del.

prijazen in postrežljiv proti vsem, kateri so ga pohajali, in to obilno; v družtvu pa pravi veseljak. [1])

Oženjen ni bil nikoli; a ne more se reči, da se ni „ženil“ nikoli. — Ker sem slišal namreč praviti nekoga, kako je bil Kopitar gorák vsemu „ženskemu spolu“, poprašam letos, pripravljaje se za ta životopis, gosp. dr. Miklošiča nalašč, je li to resnično?

Nato on: Mislim da ni, kajti vem, da bi se bil nekdaj rad oženil in da je snubil tukaj (na Dunaju) neko sila izobraženo gospodično, ki mi je to pozneje sama pravila. — Ko jo pa, veli gosp. M., strmeč poprašam, zakaj ga ni hotela vzeti, odreže se mi s temi besedami: „Kdo bi bil pa ondaj vedel, da bóde kedaj dvorski svétnik (Hofrath)?!“ — Glejte, dodá gosp. M., tako so ženske! — Ko mi je gosp. M. pravil to zanimljivo zgodbico, živela je še stara samica.

Dokazano je tedaj po veljavnem svedočanstvu, da naš učenjak ni sovražil „lepega spola“, pred katerim je sedaj opravičen. Izmislil si je kaj takega samo kakšen sovražnik njegov. (Čitaj tudi n. pr. Kopitarjev spisek o žlebih (Dachrinnen) v „Kl. Schr., str. 177). —

Vso prihranjeno si gotovino je Kopitar dajal spravljati nekemu odvetniku Dunajskemu, s katerim sta si bila velika prijatelja. Zato, in ker so šteli omenjenega odvetnika sploh za poštenjaka, dajal mu je Kopitar, verujoč v njegovo slovečo poštenost kakor v Boga, svoje novce brez kakega pisma; zapisoval si je samo sám, koliko mu je kedaj dal.

L. 1842 umrje odvetnik poštenjak, (ki ga nečem imenovati iz rodovinskih obzirov). Ko pa nato Kopitar popraša pokojnikovo vdovo, ni li našla med moževo ostalino njegovega imetka, ali kakega zapiska, da je dal Kopitar pokojniku kaj spraviti, — utajila mu je oboje, t. j. odgovorila — sam Bog ve — ali po pravici ali po krivici, — da ni našla ničesar. Tako je Kopitar izgubil do malega ves svoj imetek. [2])

Ta nesreča vsekala je Kopitarju hudo srčno rano, ki je pripomogla, da ga je prerano pod črno zemljo spravila pljučna sušica.

Nakopal si je bil to bolezen, dokler se je bavil drugič (v l. 1842 in 1843) v Rimu, kjer je pomagal po papeževi želji na novo vstanavljati semenišče ali zbirališče rusinsko (ruthenisches Collegium), in v ta namen postavljati tudi stolico za staroslovenščino, o tej priložnosti si pa prepisaval ondi isti dragoceni

---

[1]) „Српска Зора“ (Srpska Zora) u Beču, 1879, str. 68. — Krive so pa v njej, in po drugih knjigah itd., vse one številke, katere se ne skladajo z našimi.

[2]) V dr. Glückseligovem rokopisu zasledil sem opombico, sè svinčnikom na robu napisano, da je propalo Kopitarju pri onem odvetniku več nego 20000 gld. srebra (Konv. M.).

rokopis glagolski (Assemanijev), katerega si je bil v knjižnici vatikanski polovico samo izpisal (ekscerpiral) uže prvič l. 1837. Nekoliko več o Kopitarjevem delovanju v Rimu l. 1842—43 na drugem mestu. — Dospel je Kopitar bolehen na Dunaj prve dni maja meseca 1843. G. dr. Miklošič veli, da ni mislil Kopitar nikdar tretjič potovati v Rim. — Po smrti Moslovi postane l. 1844, kar že vemo, pridvorne knjižnice prvi varuh; čakal ga je doma tudi že papežev red.

Ali vedno bolehanje prisili Kopitarja, da prejde zarad zdravja v Baden (blizu Dunaja), kamor je hodil letovat v počitnicah tudi, dokler je bil zdrav. — Zdravje mu pa odpové. Bolan se vrne na Dunaj, kjer je stanoval sám samcat pri tujih ljudih. [1])

Ker se je bolezen hujšala dan za dnevom, vzame ga po njegovi želji prijatelj in rojak prof. Jenko k sebi v svojo hišo „na Kostanjevico“ (kakor so krstili tukajšnji kranjski Slovenci predmestje „Landstrass“ po domači Kostanjevici. Ondi je nedolgo nato naš slavni rojak tudi dokončal odlično svoje življenje. —

Slavnega pokojnika veliko učenost razkazuje nam tudi izvrstna osebójna knjižnica, ki jo je zapustil, a posebne hvale je vredno, da je ta neprečislani zaklad (za 1400 gold. srebra) kupila iz njegove ostaline knjižnica Ljubljanska. — Hvala za to pa gre tedanjemu knjižničarju Ljubljanskemu Mih. Kastelcu (Kastelic).

Stari prijatelj Kopitarjev dr. M. J. Fesl, ki je hotel postaviti vérnemu prijatelju na grob prijateljski spomenik, začne nabirati med drugimi pokojnikovimi prijatelji in častilci doneskov, za katere mu je dal napraviti iz zrnjaka nagrobnik in postaviti ga 21. oktobra 1845 s tém pozlačenim samo latinskim napisom:

BARTHOLOMAEUS KOPITAR
CARANTANUS
NATUS IN PAGO REPNJE AD AEMONAM
D. 23. M. AUGUSTI 1780
IN SLAVICIS LITERIS AUGENDIS
MAGNI DOBROVII
INGENIOSUS AEMULATOR
OBIIT VINDOBONAE D. 11. AUGUSTI 1844.

[Slovenski: Jernej Kopitar, Korotanec, [2]) ki se je rodil v vasi Répnje blizu Ljubljane 23. avgusta 1780, in bil, množé

[1]) V tako imenovanem „Bürgerspital-u“; ta velika hiša pa ni bila uže davno več bólnica.

[2]) „Korotanci (Carantani) bilo je sredovečno ime Slovencem in Kopitarju sila priljubljeno; torej so mu dali napisati tudi na spomenik „Carantanus“ a ne „Carniolus (Kranjec), kakor čitam v neki nemški, jako razprostranjeni knjigi.

književnost slovansko, slavnemu Dobrovskemu bistroumen naslednik; umrl na Dunaju 11. avgusta 1844].

Res, da je ta spomenik preprost za tako slavnega moža, res da je vreden Kopitar mnogo lepšega spomenika; ali premda so se pojedini učeni rodoljubi že trudili v ta namen, [1]) vendar se jim ni posrečilo do zdaj, da bi mu se bil postavil tak spomenik, n. pr. v béli Ljubljani, glavnem mestu njegove rojstne dežele.

Temu je krivo menda največ to, ker je Kopitar pisal o rojakih svojih in njihovi nekdanji in sedanji govorici po tuje — nemški in latinski, sloví torej bolj na tujem, nego po Slovenskem, t. j. med drugimi Slovani in drugimi narodi. [2])

Kopitarjevi učeni in po tuje pisani spisi, ki so sloveli nekdaj in slové še po vsi Evropi, — znani so pri nas samo nekaterim jezikoznancem, premalo so še znane tedaj drugim Slovencem i njegove velike zasluge za slovenščino in za národ slovenski, zato ker ni pisal slovenski, razen nekoliko slovenskih rekov (stavkov) itd. v svoji slovnici in pretresajoč kako slovensko ali drugo knjigo.

Res, da so se Kopitarjeve zasluge po rodoljubnih spisih Marnovih razglasile letos na vse slovenske strani ter se razglašajo še zmérom, vzlasti med učiteljstvom; vendar mislim, da ne bode „odveč", če zvedó tudi drugi Slovenci nekoliko več o svojem slavnem rojaku, čigar stoletnico so praznovali letos 22. avgusta meseca v njegovem rojstnem kraju obilno zbrani domorodci in drugi narodnjaki iz vseh slovenskih dežel z veliko slovesnostjo, a slavna „Matica slovenska" dala mu je za večni spomin v rojstni dom vzidati krasen napis na marmorno ploščo sè zlatimi pismenkami pisan:

„Tu se je rodil 21. avgusta 1780
Jernej Kopitar.
Postavili njegovi častilci ob stoletnici".

Mnogi daljni častilci Kopitarjevi, kateri se niso mogli udeležiti te znamenite stoletnice, priobčevali so pa svoje rodoljubne želje po brzojavnih strunah prepoštovanemu slavljencu na čast.

Naj poskusim tedaj dopovedati tudi manj učenim ljudém, da to, kar pravim o velikih zaslugah Kopitarjevih ne samo za slovanstvo sploh, nego posebej i za slovenstvo — niso jalove besede. —

---

[1]) Glej „Novice" 1846, st. 28.

[2]) Prim. Marnove resnične besede v „Jezičn." na str. 35. o Vodniku in Kopitarju.

Spisi Kopitarjevi.

1. **„Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark.“** (Slovnica slovenskega jezika po Kranjskem, Koroškem in Stajerskem). Laibach [v Ljubljani]. Korn. 1808 XLVIII. + 460 str.

Ta slovnica slovenska, ki nam je znana uže iz lastnega životopisa Kopitarjevega, bila je za ono dobo izvrstna in prekosila je vse poprejšnje slovnice slovenske. Dodelal jo je prav za prav 1. febr. 1809, in to na Dunaju, kakor nam kaže poslednja stran (460), kjer se je Kopitar tudi podpisal. (Na prvem listu pa ni njegovega priimka). Tu na Dunaju je bil po svojem prihodu našel v dvorski knjižnici na veliko radost več v Ljubljani pogrešanih knjig iz prve dobe književnosti slovenske ter jih popisal v dodatku („Nachschrift“). —

Jako podučen je tudi jezikoznansko-zgodovinski pristop („Einleitung“), kako vnet je bil mladi Kopitar za slovenstvo in slovanstvo sploh. [1]) On je bil tudi prvi slovenski slovničar, kateri je primerjal našo govorico drugim slovanskim jezikom — slovenščini na veliko korist. — Po tej njegovi slovnici je plem. Vinc. Franul (Vincenco Franul de Weissenthurm) v znanstvenem uravnal tudi svojo laško-slovensko slovnico („Saggio grammaticale Italiano — Cragnolino) v Trstu l. 1811.

L. 1836 prišla je na Dunaju [2]) na svetlo Kopitarjeva sloveča knjiga:

2. **„Glagolita Clozianus“** (Kločev Glagolec, ali glagoljaš, t. j. glagolski rokopis) z dolgim napisom latinskim. Ta napis kaže natanko, kaj ima v sebi ta knjiga, tako krščena samo zato, ker se v njej razglaša in tolmači odlomek ali kos (fragment) ónega staroslovenskega **glagolski** pisanega rokopisa, ki ga je bil Kopitarju posodil tedanji lastnik grof P. Kloc („Cloz“) iz Tridenta (Trient). —

Nahajajo se v tem najstaršem spomeniku glagolskem (iz XI. veka ali stoletja) na 12 listih štirje cerkveni govori: dva sv. Ivana Zlatoustega, jeden sv. Atanazija, jeden pa sv. Epifanija.

Popisal je Kopitar ves glagolski rokopis s cirilico, ter dodal temu prepisku grški izvirnik z latinskim prevodom vred.

---

[1]) V ónem odtisku, ki ga je podaril Kopitar dvorski knjižnici, napisal je prvemu (praznemu) listu na prvo stran sám s krepko roko latinski tako: „Hoc exemplar, charta scriptoria impress., vilioris quod ante habuerat loco Bibliothecae Caesareae consecravit.
Viennae die 18. Julii 1812. Auctor.“

[2]) „Vindobonae prostat apud Carolum Gerold 1836 (LXXX + 86 in folio“). Na predlistku vidiš več odtiskov pisma glagolskega, med njimi tudi tri iz rokopisa Kločevega. —

Mislil in trdil je poprej slavni Dobrovský [1]), a po njem tudi Kopitar sam, da je cirilica starša od glagolice; [2]) s tem tako starim spomenikom glagolskim ovrgel je pa to krivo misel in trdil zdaj, da je „glagolica“ vsaj tako stara, kakor „cirilica“, če ne starša od nje. [Pozneje je trdil na ravnost, da je „glagolica“ starša od „cirilice“, in ta misel je tudi obveljala na posled].

Omenjena knjiga „Glag. Cloz.“ priobčuje razen drugih zanimljivih reči tudi najstarše tri slovenske spomenike iz X. veka z latinskim prevodom in z razlago vred.

Ti trije tako imenovani spomeniki „Brižinski“ („Freisinger Denkmäler“) so najstarši tudi izmed vseh drugih starih spisov slovanskih sploh, tedaj jako imenitni.

Dva imata v sebi „očitno izpoved“, jeden pa cerkven govor (homilijo). Zasledili so jih l. 1807 v Menihovem, nekoliko let pozneje dobil je Kopitar po posebni ljubavi plem. W. Humboldta snimek („fac simile“) vseh 9 strani in prvi najkračji spisek (očitno izpoved) sè svojim latinskim prevodom vred priobčil nato najprej l. 1822 v 17. zvezku Dunajskih letnikov za književnost.

Dodal je učeni pisatelj „Glagolcu Kločevemu“ tudi kratko slovnico staroslovensko s takim slovarjem in z obojo „azbuko“ (abecedo) vred.

Posebno čislajo pa to knjigo učenjaki zarad učenega predgovora („prolegomena“ ali „praefatio“).

Zato zasloví zdaj Kopitarjevo ime po vsem učenem svetu evropskem, — ne samo med Slovani, nego i med drugimi narodi.

Slavnemu Dobrovskemu za vrednega naslednika razglasi našega učenega rojaka prvi jezikoznanec nemški Jak. Grimm, (ki se je pa bavil neizrečno rad tudi z jezikoznanstvom slovanskim).

V tej knjigi dokazuje Kopitar tudi važno svojo misel, da je bila najprej slovenščina t. j. staroslovenščina cerkven jezik slovanski. Ta trditev nakoplje mu pa več hudih nasprotnikov in prepirov. O njih zvemo nekoliko tudi iz njegove naslednje knjige:

3. „Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. XII—XIII“ itd. (Tolmača Hezihija učenec in potolmač ruski v Carigradu XII—XIII veka [3]) — razglaša in razklada namreč v tej knjigi XII. ali XIII. veka rokopis grški, ki ga je kupil plem. Avgerij . . . . . .

---

[1]) „Grammatik“, na str. XXII.

[2]) Rabilo je namreč starim Slovencem dvoje „pismo“ (Schrift), glagolsko in cirilsko. L. 1850 podal sem bralcem „Vedeževim“ „glagolitico“ (bolje po naše: „glagolico“) in cirilico na posebnem listu.

[3]) Na prvem (naslovnem) listu čitaš: „Vindobonae, **1839**. Prostat apud C. Gerold“. (Na Dunaju, 1839. Na prodaj pri Geroldu); na zadnji strani je pa (tudi latinski) zapisano, da se je ta knjiga počela tiskati marca meseca **1839**, a dotiskala se februarja meseca **1840**. (Izišla je tedaj prav za prav l. 1840.)

Busbeke, cesarja Ferdinanda I. poslanec, v Carigradu med l. 1554 pa 1562. Ta rokopis (zdaj v dvorski knjižnici Dunajski) ima po robih več grških pripiskov, t. j. tolmačil zastarelih beséd (Glossen), katerim je neznan Rus XII. ali XIII. veka v Carigradu pritiskal rusko razlago t. j. tolmačil grške pripiske ali tolmačila z ruskimi besedami, ki jih je vtikal tudi med vrste nad grške. — Zato je ta znanstveni spis posebno za jezikoznance ruske imeniten.

Razen tega nahajaš pa v tej knjigi še več učenih razprav: književnih, zgodovinskih, jezikoznanskih in pravopisnih.

Posebno zanimljiv je na str. 59 Kopitarjev šegavi in pikri spisek, s katerim obira znanega dr. Gaja, prvič zato, ker se je po njegovih (Kopitarjevih) mislih napak prekrstil, nadevši si namesto poprejšnjega imena „Ludovik“ ime „Ljudevit“, [1]) drugič in tretjič pa zato, ker je začel namesto starega hrvatskega „pravopisa“ najprej v svoji „Danici ilirski“ [2]) nato pa (l. 1836) v „Novinah ilirskih“ [3]) rabiti češki pravopis, a namesto poprejšnje kajkavščine — štokavščino t. j. sedanji književni jezik hrvatski. — Smeh te sili, ko čitaš, kako se jezi mož nad češkimi „rožičkastimi črkami“, ki smo si jih priljubili po Kopitarjevi smrti tudi mi Slovenci, premda je bil Kopitar l. 1843, ko so začele izhajati naše vrle „Novice“ v poslednjem svojem pismu (10. okt. 1843) o „Novicah“ kmet. družbi Ljubljanski, t. j. tedanjemu vredniku gosp. dr. J. Bleiweisu odsvetoval „češki pravopis“, pri nas po Gaju tudi „gajica“ imenovan. [4])

Ali malokdo ve, zakaj je bila Kopitarju češka abeceda trn v pêti. Temu je bilo brez dvojbe krivo samo to, ker je kanil Kopitar (po Miklošičevih besedah in po drugih svedočanstvih), sám izmisliti si novo abecedo t. j. **pomnožiti** latinsko abecedo vsem ónim Slovanom, katerim rabi latinica, in to z novimi **nezloženimi, neprečrtanimi** in **nerožičkastimi** pismenkami za óne glase slovanske, kateri se ne dadó zaznamovati z navadno latinico.

Takega pravopisa želel si je Kopitar po svojih vodilih, posnetih po „cirilici, t. j. po pomnoženi grški abecedi“ brez zloženic in brez rožičkov. — Da je hotel Kopitar res tudi uresničiti to željo sam, priča nam i Šafařik v listu, pisanem J. „Kollaru“ 20. febr. 1826 iz Novega sada. Gl. „Časop. česk. Mus.“ 1874, str. 68. — Na to merijo, vem da, tudi njegove besede (v

---

[1]) „O bone mi Gai, quis te malus abstulit error“. [Oj predragi moj Gaj, kako strašno si zagazil!] itd. kliče ondi Kopitar.

[2]) „Danica horvatska“ zvala se je poprej.

[3]) Do l. 1835 zvale so se „Novine horvatske.“

[4]) „Novice“ 1863, str. 224.

„Hesych." na str. 60), kjer pravi, da utegnemo dobiti kedaj tak pravopis, in to: „morda še prej nego si mislimo". [1])

Preiskoval je to Kopitar uže l. 1813 v časopisu „Wiener allg. Literaturz." pretresaje Primčeva [Primicova] „Nemško-slovenske branja", rekši, da pričakuje on nove [latinsko-slovenske] abecede iz trdnih vzrokov („aus guten Gründen".) — Gl. Mikl.: „Kopit. Kleinere Schriften" 1857 str. 228.

Kako mu so presédali rožički ali rogovilice nad pismenkami, in zakaj, objavil je bil uže tri leta poprej. Gl. „Annalen der Literatur und Kunst" 1810 ali pa „Klein. Schr." str. 28. [2])

Še huje ošteva take rožičke v „Hesych." na str. 60, primerjaje jih šegavo „mušjim otrebkom", ki kazé lepoto („muscarum quasi stercoribus inquinant pulchritudinem") itd.

Ali predolgo je odlašal Kopitar, predolgo ni hotel sè svojo novo, skrivno abecedo na dan; — pretekel ga je mladi, iskreni in drzni Gaj.

Lahko si misliš, kako neugodno je to bilo takemu učenjaku, kakoršen je bil Kopitar. — In še istega leta, katerega je umrl slavni veljak (1844), začele so „Novice" poleg „bohoričice" po malem rabiti tudi gajico, drugo leto nato (1845) po želji premnogih iskrenih rodoljubov slovenskih uže povse.

S časom je obveljala „gajica" (po smrti Kopitarjevi) pri nas — popolnem; Kopitar pa je vzel svojo skrivnost sabo v grob. —

Ne morem si kaj, da ne bi vzel tù v misel še drugega reznega spiska Kopitarjevega, ki se nahaja v tej znamenitni knjigi.

Ker niso mogli namreč sovražniki temu odličnemu poštenjaku, (čigar učenost je uže neizrečeno slovela po njegovi znani knjigi „Glag. Cloz."), do živega na pošten način, izmislili so si posebno zvijačo, da bi ga očrnili pred vsem slobodoumnim in pravoslavnim svetom, zlasti pa pri Rusih.

Dokler je Kopitar namreč l. 1837 potoval po Laškem, pride v nemškem Brockhausovem „Conversat. Lexik. der Gegenwart" III. 110 na svetlo neimenovanega pisca spisek, ki najprej sila hvali in slavi Kopitarja zarad prevelike učenosti, ki jo je pokazal sosebno v svoji omenjeni knjigi („Glag. Cloz."); „ali te

---

[1]) „Nec desperamus, talem [orthographiam] nobis obventuram suo tempore et fortasse spe citius". — Rabi zloženih črk (t. j dveh črk za jeden glas) bil je gorak uže v slovnici svoji; gl. ondi str. XXV., a potém še v več drugih spiskih. Trn v peti bile so mu tudi po sredi prečrtane črke, kakor poljski prečrtani ł.

[2]) „Das ž, š, č möchten uns beinahe, schon aus verzweifelndem Aerger über die bisher statt derselben üblich gewesenen, wie Schlözer sagt, albernen Zusammensetzungen gefallen, aber gegen die cyrillische und überhaupt gegen den Kanon der Buchstabenschrift gehalten, ist es doch auch nichts mit ihnen: es fehlt ihnen stetiger Zusammenhang, und die Majuskeln würden in das Quadratmass der übrigen Buchstaben nicht passen."

knjige niso preudarili povse,[1]) — veli premeteni pisec, ki kvasi na to z drugimi besedami, da se napenja Kopitar — tudi v drugih spiskih podpisanih in nepodpisanih, kako bi pripomogel, da se združijo ali zjedinijo vsi Slovani [namreč pod Rimskim papežem [2])].

„Zato" — veli zvita kača — „trdi Kopitar, da Slovani niso dobili slovanskega „bogoslužja" (službe božje) iz Carigrada, nego da je bila stara avstrijska Panonija predomovina slovanskemu cerkvenemu jeziku, in da se mora tedaj pokristjanitev vseh južno-podonavskih Slovanov pripisovati Rimski cerkvi, a to zato, da se polajša in uresniči pravoslavnih kristjanov avstrijskih nekdanja združba [pod Rimskim papežem] [3]), kateri se je Rusija dozdaj upirala iz političnih namenov itd."

Premda so se tej nesramni laži, ki se je zatrošala potlej še v druge knjige, smejali vsi, kateri so znali našega Kopitarja; bilo je vendar dosta takih, kateri so verovali zvitemu opravljivcu vse.

Šegavo ali vendar možki odgovarja razžaljeni Kopitar v tej knjigi nepodpisanemu zvitemu nasprotniku, ki mu pravi šaljivo „Pantilius Cimex (Pantilij Stenica) — Pantilij zato, ker je po besedah Kopitarjevih ta mož neizrečeno podoben ónemu Pantiliju, ki ga jemlje v misel slavni latinski pesnik Horac (I. Serm. 10. 78), — Stenica pa zato, ker je meril s tem šaljivim nadevkom na ónega moža, katerega si je mislil, in kateri je tudi začutil pri tej priči, da je zadet; kajti oglasil se je mož najprej uže maja meseca 1840 s pismeno pritožbo „na visokem mestu", a stopram 27 let po smrti Kopitarjevi pa tudi očitno. [4])

Ta mož ni bil namreč nikdo drugi nego slavni Palacký, ki je sodil po madžarski besedi „palaszka", [5]) da méri Kopitar na-nj. V isti knjigi (l. 1871) razglaša Palacký tudi svoj dopis, ki ga je pisal iz Prage 13. apr. 1840 v Lipsko F. A. Brokhaus-u, naj mu ta potrdi veljavno, da ne piše uže več let za njegov „Convers. Lexik. der Gegenwart" itd., posebno pa to, da ni on [Palacký] opisal Kopitarja v njem. —

Jako čudno nam se pa zdí, da zgodopisec Palacký ni „obelodanil" Brokhausovega odpisa, nego samo pod svojim omenjenim natisnjenim dopisom na robu dodal opombico, da je

---

[1]) „keineswegs aber in seiner vollen Bedeutung gewürdiget." —

[2]) in [3]) [Teh besed ní sicer v izvirniku, ali vse drugo blebetanje sluti po tem, da si jih treba misliti].

[4]) Glej str. 150—151 Palacky. „Zur böhm. Geschichtschreibung. (Prag 1871).

[5]) Izreci „palaska"; v Kopitarjevem spisu pa ni te besede, ki je postala iz slovaške „ploska" (stenica).

spisal v Pragi brez njegove vedí dr. Kreuzberg [1]) dotični opis. [2])

Res, da je Palacký Brokhausov odpis priložil pritožbi svoji (za prilogo); ali ni ga priobčil v omenovani knjigi svoji, da bi mogel vsak čitatelj sám soditi po njegovem „glasu“, kako pôje — ta „zvon“, kajti i mi smo teh misli:

„Da se resnica prav spozná,
Čuti je treba oba zvoná.“

Vendar hočemo pri vsem tem besedam takega poštenjaka, kakoršen je bil Palacký, radi verovati v tem smislu, da je obrtno-trgovskega pisatelja dr. Kreuzberga nekdo drugi (sam ob sebi) napotil, — Kopitar se tedaj motil, misleč, da ga je hotel Palacký na tak način izplačati zato, ker mu je bil l. 1837 v Lipskem „Repertoriju“ Gersdorfovem [XIV; 181—185] [3]) strogo, ali pošteno presodil 1. zvezek zgodovine češke („Geschichte von Böhmen“) ter mu razen drugih nedostatkov očital sóseb to, da je rabil [Palacký] za poglavitni vir najodličnejšemu oddelku svoje zgodovine ponarejen spisek, tako imenovani „Libušin soud“.

Ta presodba ali pretres je isti spisek, ki ga jemlje Kopitar v misel tudi v svojem lastnem životopisu, ter se toži, da mu ga je nesrečni vrednik sam ob sebi preménil in popačil vprav v poglavitni stvari.

Bistroumni Kopitar ni hotel namreč nikakor pripoznati pristnosti „Libušinemu soudu“, kakor ni „Kralodvorskemu rukopisu“ (Kraljedvorskemu rokopisu), nego je trdil do poslednjega vzdihljaja, da sta ponarejena oba rokopisa česka, premda sodijo nekateri učenjaki českí, da izhaja prvi iz IX. ali X., a drugi iz XIII. ali XIV. veka. Zveš pa na drugem mestu, zakaj jim ni hotel pritegniti Kopitar, ki si je nakopal s tem med Čehi mnogo hudih sovražnikov, a jeden izmed teh je bil (bodi si kateri koli), ki se je maščeval poštenjaku Kopitarju — kakor smo slišali — po lisičje.

Če je bolelo Palackega, da je méril Kopitar na-nj samo z daleč (brez **pravega** imena) v latinski knjigi, samo učenjakom pisani in razumljivi, — bolelo je še bolj Kopitarja, ki je bil s pravim imenom zaznamovan in tako nesramno opravljan, in to v nemški, sila razprostranjeni knjigi.

---

[1]) Dr. Kreuzberg (Karol Jos.) bavil se je v Pragi od l. 1828 samo s prirodoznanstvom, sosebno pa z obrtnimi in trgovskimi spisi. (Brokh. Conv.-Lexik. 1840 III. 138).

[2]) „Er [der biografische Artikel „Kopitar“] war von Dr. Kreuzberg in Prag ohne mein Mitwissen verfasst.“ Samo te (svoje) besede priobčil nam je Palacky namesto odpisa Brokhausovega na njegov dopis.

[3]) Podpisal se je pa bil Kopitar pod omenjenim spiskom: „Cosmas Luden“, kakor uže poprej na nekih drugih nemških spiskih; in dokler ni védel Šafařik, kdo je ta Cosm. Luden, imenoval ga je z veliko pohvalo „den denkendsten Deutschen“. Gl. ondi in „Hesych“. 70.

Živo zbada v njem ónega skrivnega, opravljivega nasprotnika, rekši, kako nepristojno je poštenjaku obrekovati nasprotnika, kedar mu ne more rázlogov izpodbijati z razlogi; krepko pa zagovarja z dokazi (starimi in novimi) sebe in svoje znanstvene misli o tem, da so celó po zgodovine „Bizantinske“ (Carigradske) odličnem svedočanstvu [1]) tudi Hrvate in Srbe iz prva krščevali Rimski duhovniki [ne pa Carigradski], a bogoslužje slovansko, da sta pričela v nekdanji Panoniji sv. „Ciril in Metod“ stopram „l. 870“, ne pa nekaki drugi redovniki (menihi) grški uže v VII. veku tudi v Bolgariji in Panoniji, kakor sta dokazovala Šafařik in Palacký itd. itd.

Opomba. Ker je bil Kopitar, presojaje I. zvezek „Palackove zgodovine“, povedal tudi v Gersdorfovem „Repertor.“ 1837. 181—185, da je pričel Ciril slovansko bogoslužje l. 870, očital je to Palacký zagovarjaje se v svoji knjigi: „Zur böhm. Geschichtschreibung“ na str. 147 (7) Kopitarju stopram 27 let po njegovi smrti, rekši: „[ker je] Ciril umrl l. 869, tedaj ni mogel svojega „pisma“ in „bogoslužja iznajti stopram „l. 870“.

Naj odgovorimo na tó gredóč namesto pohlevnega zdaj Kopitarja, ki se ne more več sam braniti niti z bistroumno besedo, niti z ostrim svojim „mečem“ — peresu podobnim.

Čita se črno na belem n. pr. v Kopitarjevem zgodovinskem predgovoru („prolegomena historica“) k evangeliju Remskemu, [2]) kako je z Dobrovskim vred ménil i Kopitar, da je sv. **Ciril** umrl uže l. **868** [umrl je pa prav za prav 14. febr. **869**, kakor je bilo pozneje dognano iz Rimskih pisem].

Po tem takem ni dvojbe, da je rabil Kopitar namesto pravega — netrdnega — „gladko število“ (runde Zahl), ter zapisal namesto: „blizu ali okolo l. 870“ na ravnost l. **870**, to pa tudi zato, — ker je imel — kakor na zgoraj navedenem mestu iz „Hesych.“ poleg sv. Cirila v mislih tudi sv. **Metoda**, (ki je bil po prenagli smrti Cirilovi pravi pričetnik ali začetnik bogoslužja slovanskega). Da je Kopitar res tako mislil, kažejo tudi njegove besede v istem „predgovoru zgodovinskem“, [3]) kjer sodi z Dobrovskim vred, da je začel **Metod** v nekdanji panonski vojvodini Blatski za vojvode slovanskega Kocelja mašo peti v slovanskem jeziku „l. **870**.“

Iz vsega tega vidiš, da je bila zmota, Kopitarju očitana, — samo „zmota na videz“, in da se je slavni Palacký vendar prenaglil, najsi je odlašal to očitanje toliko let.

---

[1]) Konstant. Porphyrog. de admin. imp. Glej v lanskem „Letopisu“ na str. 193 v 2. odstavku.

[2]) Gl. Mikl. „Slav. Biblioth.“ 1851. I; 51 in 61.

[3]) „Concludamus ergo cum eodem [Dobrovio] cantare coepisse **Methodium** in pannonico ducatu Blatensi ducis Slavorum Hecilonis A. **870** missam lingua slavica.“ Gl. Mikl. „Slav. Biblioth. I. str.: 66 (29).

Nam pa se zdi, da je bila naša dolžnost, potegniti se za našo „diko“ in čast, ter mislimo, da nismo zagazili, če smo tudi krenili nekoliko v stran od popisovanja Kopitarjevega Hezihija.

Rad bi ti povedal še več zanimljivega iz te knjige, pa bodi za zdaj zadovoljen s tem. Kolikor toliko njene vsebine pride še na vrsto na svojem mestu.

Tu naj vzamem samo še v misel imenitne razprave o dragocenem evangelju Remskem cirilsko-glagolskem („de cimelio Remensi cyrilliano et glagolitico“), — o evangelju Vatikanskem glagolskem po imenu Asemanovem iz XI. veka („de Evangelistario Vaticano glagolitico sec. XI. Assemaniano); to evangelije, (ki je s cirilskim Ostromirovim l. 1057 najimenitnejše izmed vseh), prepisával je Kopitar „potujoč po Laškem l. 1837 v Rimu v knjižnici Vatikanski“; dalje: o panonski domovini cerkvenega jezika sv. Metoda („de linguae S. Methodii liturgicae pannonietate“).

V tem spisu dokazuje Kopitar še natančneje svojo misel o tem, da je bila iz početka „korotanščina“ ali staroslovenščina t. j. naših prededov govorica — cerkveni jezik slovanski. — V isti knjigi ošteva tudi W. A. Maciejowskega. ki je izpodbijal na vso moč Kopitarjeve dokaze, ter trdil v svojih poljskih spisih, da Slovani sploh niso dobili krščanske vere najprej po Rimskih duhovnikih, nego po Carigradskih, da so bili tedaj malo da ne vsi Slovani najprej kristjani grškega obreda t. j. pravoslavni in pod patriarhom Carigradskim, pozneje pa da so jih mnogi Rimski papeži in nemški cesarji premamili k „latinskemu obredu“ t. j. k katoliški veri.

Ali vrli naš Kopitar ne opeša boreč se za resnico, pa tudi za svojo in svojih prededov materinščine čast. Primerjati ga smemo res hrabremu nepremaganemu junaku, ki se ni dal v poštenem znanstvenem boju zastrašiti živi duši.

4. Zopet spiše učeno uporno razpravo, ki je prišla na dan v Parizu l. 1843 pod napisom:

„Prolegomena historica“ [1])

k Remskemu evangeliju, ki je ga po Silvestrovem natančnem prepisu Kopitar latinski prevel in razložil.

---

[1]) Pod tem napisom: „Evangelia slavice, quibus olim in regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du sacre, ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit J. B. Silvestre. Evangelia latine vertit eisdemque interpretationem latinam e regione adjecit B. Kopitar.“ Oboje izišlo je z letnico 1843 (a ne 1848, kakor se čita pri K. Wurzb. Biogr. Lexik XII. 440) drugo leto po Kopitarjevi smrti (januarja meseca 1845), in to na ruskega cesarja Nikolaja I. stroške. Razpošiljanje se je pa zakesnilo, zato, ker Rusom niso bila po volji „Kop. prolegomena historica“, ki so se morala izrezati iz onih odtiskov, kteri so bili poslani v Rusijo. Vseh odtiskov je bilo samo sto. (Nekoliko po Mikl. besedah, a nekoliko po dr. L. Glückseligu; gl. Oest. Bl. f. Lit. u. K. 1846. str. 680).

Znamenitno je to slovansko evangelje (pisano cirilski in glagolski pred l. 1395) tudi zato, ker je rabilo nekdaj cerkvi Remski pri slovesnem maziljenju frankovskih kraljev.

Posebno slové pa pri tej Parižki izdavi evangelja Remskega Kopitarjeva izvrstna „prolegomena historica“, ki jih je priobčil tudi gosp. dr. Fr. Miklošič v svoji „Slav. Biblioth.“ I. (1851); 57—89.

Odkazavši zanimljivi zgodovini evangelija Remskega poslednje mesto, govori Kopitar v tem zgodovinskem predgovoru, znanstveni oporóki svoji, z vidnim národnim ponosom, najprej o spomina vredni posebni pravici pod Rimskim papežem: da so namreč smeli in smejo še jedini Slovani [1]) božjo službo opravljati v domačem jeziku, ko jo vršé vsi drugi narodi, t. j. katoličani po Evropi, Afriki in Ameriki v latinskem.

Nato ponavlja in pomnožuje v izvrstni latinščini na kratko dokaze za svojo znano misel, da se je pričelo slovansko bogoslužje v nekdanji Panóniji tedaj v panonskem ali staroslovenskem jeziku, ki se je razprostiral nekdaj preko Panonije celó do dolnje Donave, v sedmem veku pa po prihodu Hrvatov in Srbov, a nato v devetem veku po prilomasti madžarski razcepil se na dve rastiki, namreč na vzhodno ali bolgarsko in na zahodno ali slovensko. In v tém slovenskem t. j. staroslovenskem jeziku pričel je po Kopitarjevih mislih sv. Metod l. 870 v okolici jezera Blatskega (Plattensee) najprej božjo službo, a ne v bolgarskem, kakor je trdil Šafařik sè svojim prijateljem Palackim i. dr.

Z veliko gorečnostjo in neugasno staro ljubeznijo do slovanstva popisuje spretni pisatelj na kratko tudi najstaršo zgodovino slovensko, vzlasti to, kdo je prvi krščeval stare Slovane ter jih učil krščanske vere itd.

Kar je trdil uže v „Glag. Cloz“ in v „Hesych.“, to je ponovil in pritrdil tudi v svoji „znanstveni oporoki“, namreč: da so začeli pri Slovencih t. j. pri starih Slovencih v „Gospodovem vinogradu“ delati najprej Rimskega papeža duhovniki Solnogradski oziroma Bavarci (str. 57. „Slav. B.“ I.); ker so ga pa zanemarjali, [2]) poklicana sta bila potem brata grška Konštantin

---

[1]) Zdaj res-da katoličani ne več vsi, ali vendar še nekateri n. pr. po Istri in po Dalmaciji.

Naj povem o tej priliki, da je pred kakimi 28 ali 29 leti neki jugoslovanski „biskup“, sloveč narodnjak, po vérnem duhovnem poslancu, izvrstnem govorniku latinskem, izročil pokojnemu papežu „Piju“ pismeno prošnjo, naj bi sv. oča blagohotno dovolil i njegovi „biskupiji“ slovansko bogoslužje. „Jako milostivo“ je papež prejel pismeno prošnjo in sila prijazno poslušal zgovornega poslanca, ki mi je pravil to sam v Beču, vračaje se iz Rima, poln vesele nade; ali zaspala je nato povse ta važna stvar. Iz posebnih obzírov nisem drznil razglasiti imen.

[2]) Ni se jim hotelo učiti se národnega jezika. („Kop. Kl. Schr.“ 62).

(Ciril) pa Metod, ki sta osnovala slovansko abecedo in pričela službo božjo v slovanskem (staroslovenskem) jeziku. [1])

Pripisuje se pa posebno Cirilu „cirilica“ (po njem tako imenovana), Metodu pa pričetek bogoslužja slovanskega, kar je bilo že povedano.

Če pa Kopitar trdi, da so prejeli Slovani krščansko vero najprej po nemških, in to Rimskega papeža duhovnikih še pred Cirilom in Metodom, ne pravi tega iz nikakih drugih vzrokov nego iz znanstvenih in to iz važnih jezikoznanskih, ki jih je naštel uže večkrat poprej.

Tako sodi namreč bistroumni Kopitar po naslednjih „tujkah“, ki se nahajajo v cerkveni staroslovenščini: **cŕky** Kirche, **oltarь** Altar, **Chrьstъ** in **chrьstiti** (pozneje **krstъ** in **krstiti**), „Christ“ in „christen“, [2]) **postъ** Faste, **popъ** „phaph“, **peklъ** in **peklo** iz besede „pëch“, (ki je rabila Alemancem v IX. veku za „pekel“ itd. [3])

V „Hesych.“ (68) dodal je takim tujkam še besede: **mnih** „Münch.“ [t. j. Mönch], **papež** Papst in **komkanje** po lat. communicare [kommuniciren].

Povse nemogoče so — veli Kopitar ondi, pri grškem duhovniku vzlasti (neovržene) besede: **oltar, papež, mnih,** [4]) **chrestiti** in **komkanje,** — „prirojene“ in domače ter skoraj neobhodno potrebne so pa [bile] nemškemu duhovniku („mnihu“) besede: Altar, Papst, Münch, „christen“, „communicare“ (sic.)

Tako je govoril poštenjak Kopitar po domačem pregovoru: „Kar je na srcu, to je na jeziku“ samo zato, ker mu je bilo do resnice, ter je bil uverjen, da je bilo temu res tako; kajti „kedar molčí zgodovina,“ — rekel je o slovesni priliki slavnega jezikoznanca slavni učenec, „tedaj govorí na gla's jezikoznanstvo“, tako da povemo včasih lahko izvestno, s katerim narodom je kateri narod občil. [5])

5. Med Kopitarjeve tiskopise spada tudi nemška knjižica čudno krščena: „**Anti-Tartar**“ [Proti-Tartar] itd. [6])

---

[1]) „Die salzburgischen Zehentglauber (sic), die diese Slaven bloss getauft hatten, aber zu bequem waren, ihre Sprache zu lernen, flohen nach Hause, als sie die Anhänglichkeit der Slaven an diese griechischen Apostel sahen“. [Kopit. ondi].

[2]) Nekdaj tako nemški (?) namesto „taufen“.

[3]) „Glag. Cloz.“ na str. VIII.

[4]) Res da izhaja ta beseda iz grške μόναχος (monachos); ali ne naravnost, nego po zastareli nemški srednici „Münch“, iz katere je tudi ime bavarskega mesta „München“.

[5]) Tudi slovenska beseda „krščenica“ (kristjanka), ki se ne nahaja za pomen „dekla“ v nijednem drugem slovanskem narečju, svedoči, veli Kopitar, da je bila že davno v Panoniji doma. (Mikl. „Kopit. Klein. Schr.“, 180).

[6]) Ves naslov: „Anti-Tartar oder Herstellung des Thatbestandes in Sachen der Wiener Editio Princeps (1834) des ältesten Denkmales der polnischen Sprache, nämlich des polnischen Drittels des (nicht Margarethen-, sondern) Elisabeth-

Postala je ta knjižica vsled očitnega prepira, ki ga je Kopitar jako na kratko omenil uže v svojem lastnem životopisu, namreč vsled „prepira s Poljakom Borkovskim“ in to zarad tega, kdo je prvi dal na svetlo psaltir Sveto-Florianski, pisan v treh jezikih [latinski, nemški in poljski].

Vnel se je pa ta prepir zato: Kopitar je bil ta znameniti spomenik, ki ga je hotel izdati sám, pokazal in izročil poljskemu grofu Stanislavu Duninu-Borkowskemu, s tem pogojem, naj ga izdá on na svoje troške, ali — vsega. Ta ga pa dá l. 1834 na svet po svoje t. j. samo s poljsko . . . . besedo, s krivo razlago in pod krivim napisom: „Psalterium reginae Margarethae“ (psaltir kraljice Margarete).

Kopitar sám poštenjak — mislil je, da je poštenjak tudi poljski plemenitaš; pa se je prevaril. — Jako razžaljen s takim ravnanjem zagrabi ga Kopitar najprej v „Jahrb. d. oesterr. Lit.“ (1834—1835), potlej pa tudi v imenovani posebni knjižici zato, da pokaže svetu, a vzlasti prijateljem, komu pripada čast, da je dal omenjeni „psaltir“ prvi in na pošten náčin na dan. Popravil je tudi zmoto samoglavcu, ki je krstil knjigo po krivem za „psaltir kraljice Margarete“, namesto Elizabete-Jadvige.

6. Razen teh knjig spisal je učeni Kopitar še mnogo drugih manjših spiskov, ki se nahajajo raztreseni po različnih nemških časnikih.

Malo da ne pol stotine (49) teh spiskov, z lastnim Kopitarjevim životopisom vred, nabral je njegov premarljivi in hvaležni učenec, slavni gosp. dr. Fr. Miklošič, ter jih dal na svet obilen zvezek (380 strani) pod napisom: „Barth. Kopitar's Kleinere Schriften“ [I. Theil. Wien. Friedrich Beck's Universitäts-Buchhandlung. 1857].

Dalji napis nam pravi, da jim je vsebina jezikoznanska, zgodovinska, narodopisna in pravno-zgodovinska (sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnografischen und rechtshistorischen Inhalts“). —

Ta napis sam na sebi razodeva veliko učenost Kopitarjevo; še bolj se pa moraš tej obsežni učenosti čuditi, čitaje na drobno spis za spisom. Nad vsakim vidiš zaznamovano, od kod je pretiskan, kar je velike hvale vredno.

Za lastnim životopisom Kopitarjevim (prepletenim z mičnimi jezikoznanskimi, zgodovinskimi in osebnimi podatki), zanimljivi so posebno sledeči spiski, do malega presodbe (Recensionen): „Joakim Stuli („Stulli“), čudna zgodovina in kratek pretres njegovega latinsko-taljansko-ilirskega slovarja. [1]) — J. Dobrovskega „Slavin“ 1806 (nemški časopis za književnost slo-

Hedwigischen Psalterium trilingue (A. 1300—1370) zu St. Florian in Oesterreich gegen den plagiarischen Roman eines Tartaren.“. Als Manuscript für Freunde herausgegeben von „Leberecht Hassenschelm“. „Stockholm bei A. Bonnier. Druck von Breitkof und Härtel“. —

[1]) „Rjecsosloxje (rječosložje) krstil ga je J. Stuli.

vansko). Istega češka slovnica. (Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache von J. Dobrovský, Prag 1809). Hrvatska slovnica; spisal neki ljudoljub („Horvaczka Grammatika" „von einem Menschenfreunde") v Zagrebu l. 1810.

„Nekoliko „odlomkov" iz lastnega životopisa Demetra ali Dimitra (Dositeja) Obradovića. Vès izpisek (vollständiger Auszug) iz istega životopisa." — „Obradovićeva osmrtnica [Nekrolog]." [1])

Uže ti 3 spiski nam kažejo, kako rad se je Kopitar bavil sè slovečim pisateljem srbskim Dositejem Obradovićem, predhodnikom Vukovim, ki je prvi počel rabiti v „knjigi" národni jezik namesto poprejšnje zmesi, ki je neizrečno presedala bistroumnemu Kopitarju. — Ondi se nahajajo tudi Kopitarjeve rodoljubne sanje pod napisom: „Patriotische Phantasien eines Slaven", ki so se pa nekatere uresničile uže jako lepo. — Jako mični so tudi spiski: presodba Hacquetove znamenitne nemške knjige: Podobe in popis južno-zahodnih in vzhodnih Slovencev, Ilircev in drugih Slovanov. (Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden (sic), Illyrier und Slaven (sic) I. del 4. v Lipsk. 1801. — „Prispevki (Beiträge) za pregled knjizevnosti srbske v državi avstrijski". — „Slovenska stolica (Sprachkanzel) v Gradcu". — „Nemško-slovenske branja" (na svetlo dal J. N. Primic v Gradcu 1813). O tej prezanimljivi in poúčni presodbi, (v kateri je pokazal Kopitar, kako dobro je znal glas milemu materinemu jeziku), kanimo pozneje govoriti še nekoliko več. — „Новине сербске" t. j. Novine serbske iz carstvujuštega grada Vienne [sic],[2]) ki so izhajale od avgusta meseca 1813 vsak dan. — Izdajala sta jih D. Davidović pa D. Frušić. Kopitarjeve misli o teh „novinah" zvemo kesneje iz spiska „Kopitar pa Mušicki" (čigar pesem: „Sjeni Dositeja Obradovića" itd. pride tudi ondi na vrsto). —

Odlikuje se spis: J. Dobrovskega „Slovanka", naslednica „Slavinu", ki je bil nehal izhajati uže l. 1806. Ta učena presodba je tako izvrstna in mična, da jo moraš, če te je kolikaj jezikoznanca — čitati in prečitati nehoté. — Vleče te na-se tudi spisek o znamenitih Slovencih v „Rezjanski dolini", — tako tudi strogi, ali vendar blagovoljni pretres Caplovićeve nemške knjige o Slavoniji in nekoliko tudi o Hrvatski (v Pešti 1819. 2 dela); — najbolj pa oznanilo II. knjige Vukove pesmarice, ki je izišla v Beču 1815 pod napisom: „Народна сербска пѣснарица" Narodna srbska pesnarica, izdana Vukom Stefanovićem. Ondaj se je Vuk držal v „nar. srb. pesnarici" še starega

[1]) Tudi v časop. Annalen der Literatur und Kunst l. 1810 str. 341 pisal je K. zopet o Dositeju ter prevel vsega skup vsa njegova „Priključenija i pisma". „Srpska Zora" (Bečka) 1879 na str. 68.

[2]) To je ponemčil Kopitar po svoje „Serbische Neuigkeiten [Zeitung] aus der kaisernden Stadt Wien."

pravopisa z „debelim jerom“ (ъ). Iz vsake vrstice tega oznanila vidiš, kako vesel je bil Kopitar te uže II. knjige narodnih pesmi srbskih, po katerih je tako hrepenel. Zanima nas tudi stara „novica“, da je bil I. knjigo oznanil neki Nemec, ki se je samo zarad teh pesmi tukaj (v Beču) učil srbski. Naposled podaje Kopitar Nemcem za pokušnjo nekoliko prevedenih srbskih pesmi, ki jih je preložil sam na nemški jezik, drže se, kolikor se je dalo, izvirne besede.

V zadnjih vrsticah te zanimljive presodbe čitaš, da je bila ta dragocena knjiga Kopitarju posvečena, i kako ga je to veselilo.

Presilno te vabi k sebi tudi cirilski (srbski) napis na str. 310 „Писменица сербскога језика“ t. j. Pismenica Serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisana Vukom Stefanovićem Serbijancem“.

Govorjenje je o Vukovi srbski slovnici, ki je bila tiskana v Beču 1814.

Kaj je to? — srbsko (cirilsko) pisanje brez „debelega jera“?! — Tako je. — S to knjigo je sloveči Vuk Stefanović začel prestvarjati srbski književni jezik pa tudi srbski pravopis. [1]) — S koliko radostjo je pozdravil to znamenito knjigo vrli naš Kopitar! „Dobro došla“ — vskliknil je goreči rodoljub — „prva pismenica srbska, s cirilskimi pismeni pisana! A dvakrat dobro došla, da si napisana verno po govoru prostoga naroda!“

Presodil jo je potem na tak način, da se ne moreš načuditi njegovi preveliki učenosti, bistroumnosti in razsvetljenosti.

Bavil se je pa Kopitar s književnim presojevanjem uže léta 1809 in še več let nato po različnih nemških časnikih (po imenu: „Vaterländische Blätter“, — „Annalen der Literatur und Kunst“, — „Allgemeine Wiener Literatur-Zeitung“, — Oesterreichischer Beobachter“, — Wiener Jahrbücher der Literatur“ itd.) presojeval slovanske, nemške, laške, rumunske, latinske in novogrške knjige tako izvrstno, tako pošteno in duhovito, da si je pridobil sila veliko slavo tudi s tem težavnim poslom, ki ga more obavljati samo tak „védež“, kakoršen je bil — naš Kopitar.

V časniku navedenem malo poprej na tretjem mestu vredoval je od njegovega početka t. j. od l. 1813 slovanski predel. [2])

Odlična poštenost (nepristranost) in celó poleg pravične strogosti nekaka blagodejna dobrohotnost sije iz njegovega presojevanja vzlasti slovanskih knjig. Bódi si, da kateremu pi-

---

[1]) Vendar je pisal ondaj (l. 1814) še po stari književni navadi: „serbski“, l. 1815 uže „srbski“, pozneje pa po glasu „srpski“. Tudi stara književna „Vienna“ (Wien) rabila mu je na knjižnih napisih l. 1814 in 1815 še namesto narodnega imena „Beč“.

[2]) „Српс. Зора“ 1879; str. 69.

satelju „prigovarja“, bódi si, da mu kaj svetuje, pové mu vselej svoje dobro premišljene rázloge za svoj „prigovor“ ali pa nasvet. Izmed slabih svojstev pisateljevih najde na njem vselej tudi kaj hvale vrednega, in to ga — veli — navdaje z nado, da se utegne pisatelj drugikrat obnesti — če ne na občno zadovoljstvo, a vsaj mnogo bolje nego prvič. [1])

Hudo — da strahovito je pa šibal napihnjeno nevednost in predrzno sleparstvo, kajti on je bil — poštenjak vès, kolikor ga je bilo od glave do nóg. —

Zato mu se je neizrečno užalilo, ko je videl, da mu nasprotniki, kateri mu niso mogli v znanstvenih prepirih do živega z veljavnimi dokazi, — izpodkapajo z „nepoštenim orodjem“ poštenje in čast.

Kaj je storil Kopitar, ko je protopop Major (katoličan) sumnjičil in očitno obiral nedolžnega ilirskega nadškofa (razkolnika) po krivi misli, češ, da je ta napisal v znanem časniku Bečkem óni spisek, ki je bil njemu (protopopu) tako neugoden? Čim to Kopitar zve, razodene — kar čitatelji menda še pamtijo — protopopu mahom brez zamude, da je on (Kopitar) spisal óno oznanilo, a ne nadškof razkolnik.

Tako dela poštenjak. — Čast in poštenje mu tudi v črni zemlji!

Da spoznamo slavnega rojaka še bolj, spoznavajmo ga nadalje še iz njegovega — da rečem tako pismenega in osébnega poznanstva z drugimi slovečimi možmí. Očitnost je pisatelju dostikrat na poti, da ne more biti vselej to, kar je na srcu, tudi na jeziku; v pismih („dopisih“) ali v razgovorih s prijatelji in znanci ni toliko zaprék. Prijatelj govorí s prijateljem ali mu pa piše po navadi odkritosrčno ter ne deva sveče pod mérnik.

Neizrečno nam je žal, da se je po nesreči ohranilo sila malo izmed premnogih dopisov, ki jih je pisal Kopitar drugim, a drugi njemu, n. pr. slavni Dobrovský, Safařík, Mušicki, Vostokov, Pogodin, Jak. Grim, nemška „Helenista“ Wolf (iz Berlina) in Schneider (iz Breslave), modroznanec Herman iz Lipska, jezikoznanec Vater, Časi iz Pariza, Bauring iz Londona i. dr.; — smemo pa zdušno reči, da óni dopisi, kateri so bili do zdaj tiskani, Kopitarju niso pomanjšali slave, nego mu jo še pomnožili. Naj sodijo častiti čitatelji sami.

Kopitar pa Mušicki.

Prvi izmed slovečih Jugoslovanov, s katerimi se je Kopitar „pismeno“ spoznal po prihodu na Dunaj, bil je sloveči srbski Lukijan Mušicki.

[1]) Prim. v pretresu Primcève knjige zadnjo vrsto na str. 227 in prvih 5 vrst na str. 228 (Kl. Schr.); tako tudi v pretresu Čaplovićeve knjige zadnja odstavka ondi na str. 343 itd.

Kako vnet je bil Kopitar za slovanstvo sploh uže v beli Ljubljani, priča nam njegova slovnica. Ko je prišel na Dunaj, in videl v dvorski knjižnici tolike zaklade knjig, a med njimi tudi obilo slovanskih (kakoršnih je pogrešal v Ljubljani), zaželel je uže tedaj prebivati med temi dragocenimi zakladi ter prosil mahom drugo leto (1809) trdne službe v ces. kr. dvorski knjižnici. Izpodletelo mu je prvič, premda se je poganjal zanj iste knjižnice glavar (Praefekt) grof Osolinski. — Na drugi predlog njegov posrečilo se je pa Kopitarju proti koncu l. 1810, kar uže vemo. Kdo je bil srečnejši od Kopitarja, ki se je bil priljubil grofu Osolinskemu uže poprej, še bolj pa sè svojo veliko spretnostjo potém. Bila je to voda na njegov mlin.

Najraje se je Kopitar bavil sè staroslovenščino, poleg nje pa tudi z drugimi slovanskimi jeziki in zgodovino slovansko. Posnemati je hotel slovečega Muratori-ja, ki je spisal „Rerum Italicarum scriptores“ in „Annali d' Italia“, kedar nabere dosta snovi („gradiva“) za to. [1]) — Ali koliko širje in pustejše je bilo tedaj slovansko polje! —

Zato je želel iskreni rodoljub, da bi se v književnih stvareh približal Slovan Slovanu. Peklo ga je, da se znajo tako malo med sabo Slovani, največi narod med narodi.

Ker pa ni mogel potovati po vseh deželah slovanskih, rad bi bil imel pri vsakem rodu vsaj po jednega prijatelja, kateri bi mu poročal o književnih stvareh.

Kako se oveseli Kopitar, ko mu mitropolit Stratimirović na njegovo prošnjo (pisano 24. junija 1811) za srbščino priporoči za dopisnika srbskega učenega rodoljuba in nadahnjenega pesnika L. Mušickega, ki je bil istega leta zložil in izdal v Budi (Ofen) izvrstno pesem: „Sjeni Dositeja Obradovića“ z drugo vred pod imenom: „Oda mojemu prijatelju“. [2])

Začne se dopisovanje med Kopitarjem in Mušickim.

V nadi si je bil ondaj Kopitar, da bode v Beču profesor „slovenske slovnice in književnosti“. On sam piše Mušickemu 26. dec. 1811, da je bil predlog uže pričet; ali toži mu se nadalje, — da se godi pri nas vse počasi itd. [Res je ondaj zaspala ta stvar in to, česar se je nadal učitelj, — dosegel je stopram po 27 letih njegov učenec].

V istem pismu govori Kopitar o Dositeju Obradoviću. Jako je čislal njega in njegove spise, ter jih, kar uže vemo, nekoliko tudi preložil na nemški jezik; vendar veli, da mu „slog“

---

[1]) „Srpska Zora“ Bečka 1879; str. 68: „Jernej Kopitar“ (po njegovim neštampanim pismima. Od Djordja Rajkovića).

[2]) Oznanil in pohvalil je Kopitar poznaje obé vzlasti zarad stare alkajične mére. (Kl. Schr.“ 209). Ondaj je bil Mušicki arhimandrit v Šišatovcu. Zbrane pesmi njegove izišle so mu po smrti 1838—1848 v 4. zv.

(Styl) Obradovićev ne ugaja baš najbolje; ali — nič zato, prekrčil je pot itd. [1])

Obradović je bil namreč prvi, kateri je Kopitarju ustregel s tem, da je zavrgel staroslovensko-srbsko zmes, [2]) ki je rabila poprej pisateljem srbskim za književni jezik, ter pričel pisati v národnem jeziku premda ni mogel sleči mahom do dobrega — stare „železne srajce". — Ali Kopitarju je poskakovalo srce od veselja, da je narejen gaz, — da je prekrčen pót. Ni dvojil, da bodo hodili po njem i drugi. Ni se motil razsvetljeni mož.

Izmed vseh drugih Slovanov priljubil si je bil Kopitar posebno Srbe in srbščino. (To pa zato, ker je slišal praviti uže poprej o njihovih prekrasnih národnih pesmih, kakoršnih nima nijeden drugi rod slovanski, pa ni evropski).

L. 1811 žaluje po Dositeju, poprašuje po Črnem Jurju (Karadjordju), — ugiblje, komu utegne pripasti Srbija itd. [3])

Ker se je govorilo ondaj o dobi Napoleonovi v Beču tudi mnogo o tem, kdo bóde vladar vsemu svetu, razodel je Kopitar Mušickemu 26. dec. 1811 i zastran tega vprašanja odkritosrčno „svoje misli", ki jih pa ne smemo tukaj ponavljati samo zato, ker se „Matica slovenska" po svojih pravilih ne sme baviti s „politiko".

Kažejo nam pa óne besede očitno, kakšen Slovan je bil Kopitar, in koliko krivico mu je delal óni, kdor ga je sumnjičil tako nesramno, kakor smo uže slišali.

Istega leta (1811) vpraša Kopitar Mušickega v nekem listu: „Kaj pravite o nasvetovanem vseučilišču sè zgoli pravoslavnimi (graeci ritus) učitelji?

Želel je namreč Kopitar, da se iz darov, ki jih dobivajo srbski samostani in vladike, (katerim naj bi se za to podelile akademičke odlike), osnuje šolski zalog (Fond), a z obrestimi, naj bi se vzdržavalo srbsko vseučilišče v Karlovcih (Karlovitz) ali pa kje drugje; vsi učitelji naj bi bili Srbi. O tem je tudi pisal v „Vaterl. Bl." 1811, br. 80. —

Čitajoč Dositeja začne premišljati tudi srbske samostane, ter zaželi, naj bi se iz njihovega sveta (zemljišča) vzdržavale učilnice in knjižnice. On ni želel kakor Dositej, da bi samostani nehali, nego da bi se premenili s časom v učilnice, ali pa v družbe za izdavanje zgodovinskih virov slovanskih. [4])

---

[1]) „Uebrigens halte ich Obradovitsch's Styl nicht für den besten; ein wenig zu geschwätzig, aber er hat das Eis gebrochen. (26. Dec. 1811). —

[2]) Po Kopitarjevo „makaronizem" („Macaronismus").

[3]) Wem die Serben wohl zufallen werden? Ob dem Napoleon als ein Theil des Empire français oder Deutschland (Rheinbund)? [Iz pisma Mušickemu pis. 26. dec. 1811].

[4]) „Wenn ich an S. S. und Nest. [Stefan Stratimirović und Nestorović] denke, so fallen mir unsere occidentalischen Klöster des 9.—14. Jahrhundertes

Jako se je Kopitar veselil napredovanja srbske književnosti. Poštoval je Mrkalja, Solarića in Došenovića; ali sleparji književni bili so mu trn v peti, vsi brez razločka. Tako tudi srbski pisatelj A. Mrazović, ki je bil izdal: „Rukovodstvo k slavenskomu krasnorečiju, za primere pa dodal tudi svoje prevode iz latinskih pesnikov. Dolgo je čakal Kopitar, da bi se kdo oglasil zoper tako počénjanje. — Naposled začne izpodbadati Mušickega, naj pošteno prerešeta Mrazovićevo knjigo, obetaje mu zato poleg slave tudi — za ono dobo obilno „nagrado“ — po šest zlatakov za polo. [1])

Zastran Čaplovićeve knjige: „Slavonien“ itd. pisal je Mušickemu latinski, pa prav po domače“: „Deberetis vos recensere; sed estis — faul“ (Vi bi jo morali pretresti, pa ste — preleni). — Ker se pa ni ganil Mušicki, napiše Kopitar sam v „Vaterl. Bl. XII (1819), štev. 50—52 bistroumen pretres, ki smo ga imeli uže v mislih. („Kl. Schr.“ 331).

Uže l. 1811 (1. nov.) priobčil je bil Mušickemu željo, da bi se našel med „Ilirci“ kakšen bolji Kačić, ter bi nabiral različne narodne pesmi, ki so do malega res krasne. [2])

S tém je hotel učeni Kopitar, (ki je silil vedno, naj se narodne besede itd. samo vérno zapisujejo), ljudem zatrobiti, naj si poiščejo kakega drugega boljega moža za ta posel, a ne Kačića, ki sam kuje (posnema) narodne pesmi. To za odgovor gosp. Dj. Rajkoviću, ki se v „Српс. Зор.“ (1879, str. 69) čudi, „kako je mogel Kopitar misliti, da so Kačićeve pesmi narodne.“

V časopisu „Annalen itd.“ l. 1810 presodil je slavni Dobrovsky Kopitarjevo slovnico ter rekel, da se je naš jezik močno premenil po 300 letih. Kopitar piše Mušickemu (26. dec. 1811), da on ni teh misli, rekši: „dokler obdeluje kateri jezik samo ljudstvo, a ne književniki, preminja se [jezik] samo po tisočletjih,

---

und ich frage, ob dieser Gang der Studien und Cultur nicht auch bei den orientalischen möglich wäre? Wie, wenn Ew. Hochwürden auch noch die Musen in Ihr Kloster einlogirten? und sich, statt zu cameralistischen Aufhebungsspeculationen Anlass und Vorwand zu geben, zuerst einige, dann mehrere und endlich alle Klöster zu Studiranstalten reformirten, seien es Schulanstalten od. Congregationen à la St. Maur zur Herausgabe von slavischen Geschichtsquellen! Welch' ein Feld, welch' ein Ruhm in der Geschichte für den, der den Anfang macht! [Mušickemu 5. dec. 1815].

[1]) Mrazovicsiana ritorika prodiit. Quid vos? Feretisne vobis inspectantibus tam misera pro repraesentantibus literaturae et eloquentiae Slovenicae venditari! Quin tu recense (germanice), et faciam imprimi. Habebis inde et gloriam et aureos sex pro τασακο (Bogen). Fac quae petimus. (23. jul. 1822).

[2]) „Wenn sich doch ein besserer Kacich unter den Illyriern fände, der die wirklich meist schönen Volksgesänge jeden Inhalts sammelte; die Serben und Kroaten haben daran einen Schatz, wie vielleicht kein anderes Volk! (11. nov. 1811). —

t. j. samo od tisoč do tisoč let;" na kratko, mi govorimo še tako, kakor sta govorila Dalmatin pa Truber." [1])

O Frušiću in Davidoviću, ki sta l. 1813 začela v Beču na svetlo dajati „Новине сербске" (Novine serbske), piše Kopitar Mušickemu 29. jun. 1813, da sta — kakor pravimo zdaj po navadi — „nadepolna" mladeniča. Mušicki naj skrbi za to, da ne bodeta tako nemškovala, njegova skrb pa bóde, da se bodeta držala zdravega razuma ali pametnih načel."

V pismu 26. maja 1820 razodeva i Kopítar svojo radost, ker vzhaja v Novem sadu nova zvezda — Šafařik, je bil prišel tje l. 1819 — za gimn. učitelja in ravnatelja, ter ga pozdravil Mušicki mahom z navdušeno pesmo. — Vendar je bil Kopitar v skrbi za-nj, zato ker so mu bile dobro znane vse okolščine. [2]) Ni se varal bistroumni naš rojak. —

Ko zve vrli rodoljub, da vabi ruska vlada Šafařika v Rusijo, ponujaje mu petkrat obilnejšo plačo, oznani to hitro Mušickemu (16. apr. 1830) in gleda, kako bi se dalo opraviti, da bi ostal tak učenjak v naši državi. [3])

V pismu 26. jan. 1821 jemlje Mušickemu v misel slavnega Dobrovskega, kateri je izdeloval ondaj v Beču s Kopitarjevo pripomočjo svoje sloveče delo („Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris"), ki je prišlo drugo leto potém na dan v Beču. Piše mu, kako marljivo dela Dobrovský pri njem vsak večer od 6ih do 9ih, kako živita in kako se zabavljata po dušnem naporu. — „Sic itur ad astra" (tako se kuje človek v zvezde), pravi šaljivo veseljak Kopitar.

V dopisu 2. jan. 1824 govori o svoji znameniti „kormčiji", ki je bila tiskana prvič l. 1613 ter mujo je poslal Mušicki istega leta na ogled. Ker je Kopitarjeva izdava izšla s posebnimi opazkami ali opombami, zato priobčuje K. prijatelju (kateremu je bil poslal 1 iztisek uže po vladiki Petroviću), da opazke niso njegove (Kopitarjeve), nego da jih je dodalo vredništvo in zakaj? — itd.

V dopisih Mušickemu nahajamo drugi primer, kako zdušen je

---

[1]) „— — — aber in dem Punkte bin ich nicht einverstanden mit ihm (Dobrovsky), dass sich unsere Sprache seit 300 Jahren etwas, geschweige beträchtlich geändert: so lange blos das Volk und nicht Buchmacher eine Sprache bearbeiten, gehen die Veränderungen nur nach Jahrtausenden; dies sagt auch Fernow von den italienischen Dialekten. Und kurz, wir sprechen so, wie Dalmatin und Truber a. 1550 sprachen: quis contra factum?" —

[2]) „In Neusatz geht ein neuer auch von Ihnen begrüsster Stern auf Шафарик. Doch wird Herodes (Stratimirović) auch nicht schlafen, noch weniger seine Schriftgelehrten (Hranislav i. dr.). Indessen wird Gottes Wille geschehen, das ist mein Trost. —

[3]) „Nostine Saffarikium esse vocatum in Russiam, cum sat amplo salario 4000 Rubel Banco = totidem W. W. florenis? Nae et vos illo potuissetis bene uti?"

bil Kopitar, in kako skrbno je gledal na prste „književnim sleparjem.“ Léta 1830 pride mu v roke rokopis z napisom: „Доситиѣева Буквица“ (Dositijeva Bukvica), ki ga je bil neki Kaulicija poslal Jermencem (Mechitaristen) v Beč, naj jo natisnejo, ter razglasil očitno, da je bil ta rokopis shranjen pri Novosadskem trgovcu Jurju Kirjakoviću. [1])

Za svoj sum, t. j. za svojo misel, da je ta rokopis ponarejen, ni imel Kopitar drugega, razen tega, da je sam Dositej v pismih o svojem življenju zastran „Bukvice“ rekel, da je (ona) azbučno uredjen izvadak iz Zlatoustovi[h] poučenja; ker pa ni bilo v Kaulicijevem rokopisu ničesar, kar bi bilo podobno modrim Zlatoustovim izrekam ali vsaj Dositejevim, ter je Kopitar védel, da C. Ilić (Mušickemu „protosindjel“) tudi pripravlja rokopis Dositejevega „Првенца“ (Prvenca) za natisk, — zato piše mahom Mušickemu, naj mu oznani, kako in kaj. — Slutil je namreč bistroumni mož, da ni ta posel nič drugega nego trgovska dobičkarija in sleparija ali prevara? [2])

Odpiše mu Mušicki, da je res tako, kakor je on slutil. Zahvali se Kopitar vrlemu prijatelju na ljubavi, ter mu priobči, da je pisal uže i Šafariku, naj posvari dobičkarja; da se ne opehari itd. [3])

Tako je bistroumnost Kopitarjeva sleparstvo zasledila, a zdušnost njegova ubranila.

Izpodbadal je Mušickega, naj prevede na srbski jezik slovečo Zimermanovo knjigo „Vom Nationalstolze“ (o národnem ponosu), ki je bila prevedena skoraj na vse žive jezike; ali ni se htelo prevajati — nadahnjenemu pesniku.

Zvédel je bil Kopitar, kako zamérja starokopitnik S. Stratimirović Vuku zato, ker je izdaval „Danico“ kakor koledar v srbskem jeziku; hotel je namreč Stratimirović, naj se pišejo Srbom samo „slavenski“, t. j. staroslovenski [4]) koledarji. — Tedaj je pisal šegavi Répnjičan Mušickemu: „To bi bilo vprav tako, kakor

---

[1]) Ta „Bukvica“ se začenja tako (s cirilskimi po starem pravopisu): Азъ prosto govori se j a. Ja sam v a m i ljubimi čitatelju prie ove knižice (sic.) pisao drugu po alfavitu, a t i si e primio i polzovao se. Evo ja ti dolazim itd. — B u k i se začenja tako: „Budi razsudan itd.“ „Срп. Зора“ 1879, str. 86). —

[2]) „Vix dubito esse speculationem mercatoriam. et imposturam. Equidem nisi vos plenius edocueritis, non possum prohibere titulum, et admittam, nisi quae erunt inadmissibilia. Si contra Illicsii opusculum nossem, aut videre possem, possem et jure ipsum titulum prohibere et totam speculationem arcere, ne succedat impostura“. (23. maja 1830). —

[3]) „Gratias maximas de statu Дос. Обрадовича буквица. Scripsit Saffarikio, ut moneat speculatorem, (fortasse etiam sensu evangelico) ne perdat pecuniam. Vos interea properate absolvere et mittite. Originale nolite exponere periculis itineris, nisi si forte velitis fundamentum facere in nostra bibliotheca, quae colligit autographa. Sed alla finfine et vos ipsi deberetis talem collectionem incipere rerum vestrarum.“ (16. apr. 1830). —

[4]) Prav za prav pa treba tu misliti na ono zmes („makaronizem“).

bi veleval papež, naj se tiskajo samo latinski koledarji, ne pa tudi nemški, laški, francoski, hrvatski, poljski itd.“

Mušicki, ki je popeval iz prva „slavenski“, pozneje pa po Kopitarjevi želji tudi srbski, zapel je l. 1830 zopet „slavenski“ ter dal v Karlovcu cirilski tiskati svojo pesem (himno): „Da Bog živitъ carja!“ — Dodal je opazko, da govori „horvatski Serbin“ v svojem narečju zanj, nanj, predanj, podanj, ponj, unj, namesto: za njega, na njega, pred njega, pod njega, u njega.

Odkritosrčno mu pové Kopitar svoje misli o tej pesmi ter ga opozori prijateljski (v pismu 9. febr. 1830), da te opazke ni bilo treba. Tudi v evangelju, pisanem v Srbiji l. 1372 — veli — nahajam sem pa tam nanj, zanj itd. [1])

Kesneje poúčuje (v dopisu 26. marca 1830) prijatelja na dalje, da beseda хоругвь (horugvь) ni staroslovenska, nego nova poljsko-ruska („chorągiew“), in da bi bila bolja hrvatska „zastava“.

Za mlajših let čital je Kopitar marljivo stare izvrstnjake („klasike“), sóseb Horaca, ki ga nosil sabo tudi potujoč. Zato ga je jako zanimalo in veselilo mahom iz prva, ker je Mušicki posnemal v svojih pesmih tudi stare „mere pesemske“. — Samo da Kopitar i sam priznava, da njemu ni jasno, na koliko se „časomerje“ (Quantität) in „prozodija“ razlikuje med sabo. V grščini — veli Kopitar — ima vsaka beseda jeden náglas (Akzent) kakor tudi v staroslovenščini, ali da bolje povém, vprav zato je v [staro-]slovenščini isto kar v grščini, ker so počevši od Cirila, vsi [staro]slovenski svetopisemski pisatelji („bibliopisci“) bili Grki, ali vsaj po grški odgojeni.

„V grščini“ — pravi dalje Kopitar — seznava (doznaje) se prozodijsko časomérje iz „epskih (junaških) pesmi“ ter dodaje, da mi v staroslovenščini nimamo tega „izvora“ itd. —

„Pri Poljakih je predzadnji zlog dolg, in to jim je vsa prozodija. Dobrovský veli v svojem „Slavinu“, da je on, kar se tiče náglasa, nahajal v rokopisih svetopisemskih takih razlík, da je vedel uže potém, je li bil kateri rokopis pisan v Rusiji ali Srbiji itd.“ —

Tudi Kopitar je primérjal novi (Kucbekov) psaltir staremu tiskanemu v Benetkah l. 1561 ter veli, da se razlikuje — ne samo v mnogih besedah, nego i v náglasu.

Kopitar pa Dobrovsky.

Uže drugo leto po prihodu Kopitarjevem na Dunaj (1809), tedaj predno je Kopitar še uradoval v dvorski knjižnici, začela

[1]) „Notae recte se habent, praeter ultimam, quae poterat abesse, utpote abundans. — Razloživši, kako so postale te oblike, priobčuje prijatelju: „Habeo cod. scriptum in Serbia 1372 ubi passim нань, зань. Vide et Dobrovii Institutiones itd.“

sta si bila dopisovati ta slavna učenjaka slovanska, „znana menda že v Ljubljani po Zoisu“. [1]) — Ker sta si bila velika prijatelja, in tudi v poglavitnih znanstvenih stvareh (do malega) vedno složna, dalje ker vé vès svet, da ne bi bile Josipa Dobrovskega „Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris“, neprecenljive za svojo dobo, brez našega Kopitarja morebiti nikdar ugledale belega dne; — zato nam mora biti v číslih vse, kar koli zvemo in še zvemo o teh dveh veljakih, ki pripadata oba velikemu narodu slovanskemu. [2])

Na srečo je vrli gosp. V. Jagić priobčil v svojem arkivu za slovan. jezikoznanstvo („Archiv für slavische Philologie“ IV. Berl. 1880, str. 516—526) prva dva obilna dopisa izmed več ónih, ki mu jih je bil uže lani iz posebne ljubavi za porabo, t. j. za razglašanje izročil gosp. dr. Fr. Miklošič. Kedar se razglasijo po imenovanem časniku [3]) vsi listi ali pisma, katere je pisal Dobrovský Kopitarju, — tedaj pridejo na vrsto i óni, katere je pisal Kopitar Dobrovskemu in so zdaj v Pragi v českem muzeju shranjeni, pa tudi uže gosp. Jagiću za razglas obečani. [4])

Zadovoléti nam je tedaj za zdaj s tem, kar je uže na svetlem. — Mnogo ugodneje bi nam bilo da imamo pred sabo Kopitarjev prvi „dopis“ (kajti Dobrovskega prvo razglašeno pismo je prav za prav „odpis“ na omenjeni „dopis“); ali „bolje išta nego ništa.“

Posloveniti in priobčiti hočemo tedaj iz prvih dveh nemških pisem slavnega Dobrovskega to, kar utegne čitatelja zanimati najbolj, — vzlasti pa jezikoznanca.

Dobrovský, starejši učenják, govori s Kopitarjem, mlajšim učenjakom, kakor učitelj z imenitnim, „nadepolnim“ in poštovanim učencem, kajti imel je ondaj uže v rokah Kopitarjevo slovnico.

I. pismo.

V prvem pismu, pisanem **13. marca 1809**, potrjuje Dobrovský Kopitarju najprej, da je prejel vse poslane mu stvarí, med katerimi je bil „nóvi zakon“ [2. natiska] [5]) in menda tudi slovnica Kopitarjeva, ki jo omenja Dobrovský, v tem odpisu z veliko pohvalo. Dalje piše:

---

[1]) J. Marn. „Jezičnik“ 1880, str. 5. —

[2]) Josip Dobrovsky, rojen 17. avg. 1753, umrl 6. januarja 1829.

[3]) Gosp. V. Jagić se je na časten pozov preselil v Petrograd, njegov arkiv bode pa izhajal — tako javlja „Obzor“, — v Berlinu tudi poslej. —

[4]) „Gl. Arch. f. slav. Philol. IV (1880); 516 v opazki.

[5]) O tem veli: „Das N. Test. (2ter Aufl.) hatte mir schon mein böhm. „Slavin“ mitgebracht, aber es thut nichts. Ich kann es einem Bruder zurückstellen.“ —

„Jako so mi bili po volji Vaši glasi, a sosebno blagovoljne vrstíce b.[arona] Z.[oisa]. — To je pravo „bodrilo“ (podbujanje) slovanskemu književniku, ki si ne more biti pohvale po mnogih v nadi. Morda se utegnem z blago ponudbo vendar kedaj okoristiti, [1]) a Vas, ljubi prijatelj, najdem menda vendar na Dunaju. Sicer bi mi bilo jako drago, ako bi mogel pokazati Vam svojo malo zalogo („Vorrath“) ter uvesti Vas (če se smem toliko upati) v globočino slovanskega jezikoznanstva.

„Slovani moramo biti složni“, t. j. v književnem delovanji. Kako se skladajo moje misli z Vašimi o P. Marku in Lindeju, čitali bodete skoro v kakem „Dunajskem pretresu.“

„Zakaj so se zanemárjali Z(oisovi) sveti?“ — Vaša slovnica navdala me je z velikim veseljem, in če so drugi ž njo tako zadovoljni kakor jaz, ne bode založniku žal, da je tako obširna. „Mislim si obširna gledé na pregled pravopisnih poskušenj, ki so meni sicer na korist, ali težko da učencem“. „To ste čutili menda sami. Vendar bodi to uže povedano.“

„Jako drago mi je bilo to, kar sem videl iz primerov, da so imeli Slovenci (Krainer po tadanji navadi) v sedanjiku (im Praesens) nekdaj tudi „**u**“ [2]) (za „**em**“): hočo (hoču) za „**hočem**“. Ker pravijo zdaj „očem“, trebalo bi bilo pod „**h**“ navesti take slučaje, v katerih je odpadel ta **h**. [3])

„Spangenbergova postila“ je jako dragocena. Mislim, in to ne brez razloga, da je imel slovanski tolmač pred sabo českí prevod.

„Ni li bil, ker piše jast, koroški Slovenec; res, da je jast staroslovenskemu az (staroruskemu jaz) bliže nego jest; ali jest je sicer Vašemu jeziku podobnejši, zato ker premenite **a** in **ja** skoraj vselej v **e**: „pet“ namesto „pjat“ itd.“

Dostikrat utegne kdo dvojiti, je li katera beseda slovanska, ali pa nemška, kakor: „mzda“ in „misda“ (gotski); ali oboje je iz grške „*μισθος*“ [misthos]. Ta je dospela najprej k Gotcem, a po teh stopram dalje do Slovanov.

Tako je „pram“ [brod] [4]) iz „*περαμος*“ [peramos]. To so pobrali Slovani podunajski (an der Donau).

Iz [gotske besede] „fana“ je naš češki „pan“ (gospod), ki pa drugim Slovanom ni znan, zato ker niso bili vsi Slovani Gotcem podložni.

---

[1]) Nę vemo, katero ponudbo ima D. tù v mislih, dokler ne pridejo Kopitarjeva pisma na dan.

[2]) bolje **o**, iz staroslov. ѫ = ą (on), ki se je premenil pri Rusih, Čehih, Srbih, Hrvatih (tudi „slovenskih“, t. j. pri „kajkavcih“ na Hrvatskem v glas „**u**“, Slovencem pa v 1. jedninski osebi sedanjikovi v „**em**“.

[3]) „Spiritus densior **h**“, krstil ga je Dobrovsky.

[4]) „Fähre“ (po Dobrovskem); po Vuku je pa „pram“ = ladja veča od čolna.

Ciril je za lat. „sulphur“ našel uže „župel“, očito iz „Schwefel“; „žup“ ni slovanska korenika, nego izhaja iz „jup“. „Zanesli so jo Franki med Hrvate.“

Truberju je rabilo menda česko sv. pismo, tiskano l. 1549 v Pragi, ali pa Norimberška l. 1540, če je imel celo; lahko pa, da je zadovolél z novim zakonom. —

Zanimljivo je čitati, kako sta si belila ondaj ta slavna učenjaka glavo z mejniki hrvatskega jezika, t. j. z razločkom med hrvaščino in srbščino.

„Kje je meja hrvatskemu narečju?“ „Oj, sam bi rad, — veli D. — da si znam odgovoriti na to.“

„Če ne bódem potoval, obupati mi bóde. Vendar je „budem“ z deležjem namesto z nedoločnikom hrvatski: „budem kopal“; — „budem kopati“ je pa srbski (sic), dalmatinski (sic) itd.“ — Hrvatski je „v“ pred „u“; „vugel“ [1]) itd. itd.

Tu priobčuje Dobrovský Kopitarju svoje druge misli o hrvaščini in slovenščini, o dobi preselitve Hrvatov in Slovencev v denašnje kraje.

„Meni se je, — piše D. nadalje — hrvaščina bolj priljubila nego slovenščina in „korotanščina“, zato ker je „Hrvat“ narodopisno ime ter znači óno pleme, ki se je zvalo tako, predno se je preselilo tje od Vága, Morave (March) itd. (pri Požunu ali pa pri Dunaju [Beču].“ —

„Slovenci (Die Krainer) so postranska veja Hrvatom ter se preselili menda z Avari in za Avarov še pred Hrvati, ki so se naselili za Heraklijeve dobe v Dalmaciji“.

„Slabo je primerjal Katančić“. — Panonci in Benečani (Veneter) slové vendar zmérom kakor ljudje, ki ne govoré slovanski, niti galski, niti ilirski, vendar pa tak jezik, kateri je trakovskemu, ilirskemu (sedanjemu albanskemu) dosta blizo v rodu, ne pa slovanščini, ki se nahaja samo daleč za Tatrami (Karpati)“. —

„Schlözer je za svojega Nestorja (tù celó za svojega „podkrpnika (Interpolator) prevnet; zato ni đal, da bi obveljala latinska poročila.

Ko je Rastislav prosil boljih učiteljev [vérskih], bil je Ciril uže napisal slovanskih knjig, a vprav to je napravilo kneza Rastislava, da je poslal k cesarju Mihálu.

„Ciril pride iz Carigrada, in prinese sabo slovansko evangelje. — Tako pripoveduje stara „legenda“ izrekoma. Schlözer se je izpregledal ter dal drugo (poznejšo) natisniti, a vrh tega še povse novo rusko pravljico. Mnogo grške in po grščini skovane besede dokazujejo uže [samo po sebi], da je bila namenjena vsa naprava Slovanom okolo Soluna in po Srbiji.“

Ker je Ciril preko Bolgarije potoval na Moravsko, dopuščeno mu je bilo, da se je udeležil pri prevérjanju Bolgarov.

---

[1]) Tako pravijo „kajkavci“ po Hrvatskem namesto „vogel“ (ogel), kakor pravijo kajkavci t. j. Slovenci drugod.

„Obradovićeva usoda mi je nekoliko znana. On je prvi začel pisati srbski „prosto“ ter se priljubil s tem [národu]. Kratek opis njegovega življenja in poseben zapisek vseh njegovih spisov utegnil bi biti pripraven sestavek za slovansko enciklopedijo. Slovani moramo biti složni.“

„Drugi bi bil [za slovansko enciklopedijo] Orfelin; živi li še ali ne?“ Kumerdej pa Japelj možujeta (paradiren) že v „Oesterr. Annalen“.

„Moskovci izgovarjajo o (on) često kakor a, vprav tako, kakor [nekateri] kranjski Slovenci“.

„Kako je zalegel (prišel) l med jugoslovanska narečja? — Nekdaj so imela vsa [ta narečja] l, ki se sliši, kakor veli Karaman, še po nekaterih otokih. — Dalje nego drugi ohranili so ga Hrvati. Južni kraji l[u] ne ugajajo: altare — „autel“, „ulna“ — „aune“, piangere-plangere etc. etc. Tako se je godilo tudi Slovanom. Vsi so prinesli l v 2. deležju [preteklega časa] sabo: „byl“, [1]) „dal“.

[Tu je brez dvojbe govorjenje o tem, da izgovarjajo zdaj skoraj vsi Slovenci l na koncu zlogov in beséd tako kakor u, sicer pa včasih tudi kakor v].

Na to veli Dobrovský: „Tako nemarno izgovarjajo tudi nekateri Lužičani; celó po nekaterih vaséh na Moravskem slišiš izgovarjati: „svovo“ namesto slovo itd.[2]) Da imajo Slovenci i. dr. samo starejših spomenikov svoje govoríce (n. pr. iz 14. veka), ondaj bi se sodilo drugače“.

Tako so (v slovnici na str 281) „niju“, „ti[j]u, „obeju“ dragocene zastarélke (Archaismen), ker nimajo pri imenih (v rodivniku in mestniku) več dvojine (Dual).

Celó „dveh“ (rod. in mestn. iz „dva“) ni dvojina. Ta je staroslov. „dvoju“, češki „dvau“, po sedanjem pravopisu dvou, po starem „dvu“).

Značajne besede slovenskega narečja smete navesti, — morda Vam pomore moja poskušnja v predgovoru.

Vaš „naj“ je skrajšan iz „nehaj“. Vaš jezik prerad besede skrajšuje; zato je pa nam drugim [Slovanom] nerazumljiv; n. pr.

---

[1]) Severni Slovani ločijo še pe staroslovenski „byti“ (pol. być) = sein (esse) od „biti“ (-ć) schlagen; y (ЪІ) pa tudi izgovarjajo drugače nego i (И). Mi pišemo oboje jednako, da si ne izgovarjamo obojega povse jednako.

[2]) Naj vzamem tukaj v misel, da se je ohranil staroslovenski l ЛЪ, ki je glasil, kakor debeli poljski prečrtani Ł), tudi še pri nekaterih Slovencih na Kranjskem, namreč v Črnomlju in po njegovi okolici, kodar ga izgovarjajo razločno celó na koncu kake besede. Tudi okolo Št. Vida pri Zatičini (Sittich) slišiš ta poljski Ł še dan denes; vendar se je premenil ondod in do malega po vsem drugem Kranjskem na koncu zlogov in beséd uže v samoglasnik o, še bolj pa v u (kakor pri Malorusih, sem pa tam tudi pri Slovakih). Staroslov. lj (ЛЬ) premenil se je pa mnogim Slovencem v glas u samo v besedi „prijatelj“, ki jo izgovarjajo „prjatu“. Zato smo pisali pred Miklošičevo dobo „prijatel.

„že“ in „še“ za „uže“ in „ješče“.[1]) „Res“, „resnica“ spada tudi med značajne besede (unter die charakteristischen Wörter), kar se tiče tvarine (quoad materiam)“.

Nahaja se samo v staroslov. („im Slav.“) „rjesnota“, in „v rjesnotu“ je vprav to, kar pri Vas „vres“ (sic.).

Samo staroslovenščine („des Altslavischen“) treba bi se Vam učiti gledé na to.

Ni treba drugega nego da prečitate psaltir in evangelje, in da razkrajate besede vedno do debla ali osnove; n. pr. (kakor na str. 12. v Vaši slovnici). „Juniejšij bych“ — [treba razkrojiti do „jun“, „by“ itd.] —

„Če pa najdete starih srbskih psaltirjev (tiskanih v Benetkah), še bolje.“

„Sicer se vam treba učiti rusko-slovanski („russisch-slavisch“), a ne slavensko-srbski („slaveno-serbisch“).

„Samo na ta način morete postati korenit slovanščinar“.

V istem (dolgem) listu odgovarja Dobrovský Kopitarju — kakor se kaže — na njegovo vprašanje, — kod so hodili Hrvati, seleč se v svoje sedanje kraje.

„Po katerem potu so hodili Hrvati, tega ne bode mogla določiti menda živa duša do zobca (auf ein Haar). Kdor veli, da so stanovali poleg Čehov nekako do Pasave, voditi mu jih bode preko Koroške in Kranjske v Dalmacijo. Kdor jih pa vodi, kakor jaz preko Tatre, nato dol do Vaga, Morave, a stopram potem preko Donave, óni si bóde moral misliti, da so preveslali v okolici Požunski (Pressburg) ali pa Komarnski (Komorn)“.

„Za Srbe se zna, da so preveslali pri Belem gradu.

„Ali človek mora prečitati vselej izvirna pisma, a ne smé preveč upati izpiskom.

„Vzemite pred-se Konštantina z Bandurijevo razlago, ter glejte, da določite njegovo véliko Hrvatsko (Grosskroatien) na severni strani.

„De sede Croatarum (*Χρωβατοι*) ante migrationem in hodiernam Croatiam sive Dalmatiam?“ [Kje so stanovali Hrvati, predno so se preselili v sedanjo Hrvatsko ali Dalmacijo?] bila bi lepa naloga. Vendar bi trebalo temu primérjati Stritter'jeve izpiske o Avarih (Obrih)“.

„Appendini bode zahman tratil čas, če bóde hotel, — kakor Dolci pred njim — zaslediti v krajevnih in osebnih imenih dalmatinskih slovanskih imen.“ —

„Kako so devali panonsko besedo Sabajum (pijača iz ječmena) na cedílo, samo da bi skrojili iz nje slovansko besedo.

---

[1]) Do zdaj nisem hotel pisati staroslovenski „uže“, rekši: kdor piše „uže“, moral bi dosledno namesto „še“ ali „šče“ pisati tudi „ješče“ (ki nam se pa zdaj preveč upira). Ali ker železne“ doslednosti itako ní, — naj obvelja zarad večje jedinosti vsaj „uže“ (= vže, belokranjski „vre“, kakor „renem“ na mesto „ženem“).

— Salona morala se je premeniti najprej v slano, a vendar niso bila pomorska mesta še davno poslovanjena, premda so imeli Slovani notranjo deželo uže več vekov ali stoletij v rokah.“

[Kopitar dreza Dobrovskega, naj bi spisal staroslovensko slovnico].

Dobrovský: „Na staroslovensko slovnico mislim zdaj resno [a mislil sem na njo uže poprej] [1]).

Na vprašanje zatran nekake mašne knjige glagolske odpisal mu je učeni Dobrovský tako:

„Vaša mašna knjiga glagolska je menda Rečka. [2]) Dobro treba Ferdinanda I. („Graetzii posuit“) ločiti od darovnika, Ferdinanda II. — Dozdeva se mi res, da je hotel Ferdinand I. za katoličane s tiskanjem mašnih knjig in brevirjev skrbeti tako kakor Truber za lutrance. Ferd. I. nato umrè, a Ferd. II. podari pismenke, kolikor so jih našli, propagandi.“

Sklepaje **prvo** poučno pismo, obeta Dobrovský Kopitarju, da mu kani skoro poslati nekoliko pismenih opomb o njegovi slovnici.

„Marca meseca 13. dné 1809.

Jos. Dobrovský“.

Kako je poštoval slavni Dobrovský našega Kopitarja, kaže nam vzlasti njegovo

II. pismo. [3])

„Predragi Slavin. Mazi ti Bog“ [t. j. pomagaj ali pomozi ti Bog.]

„Novo leto spominja me starih dolgov, ki mi jih treba poravnati. Prvikrat pišem tù [letno] številko **10** in Vam želim s tem deseterne sreče, premda bi bilo to še zmérom premalo gledé na to, kar ste pretrpeli. [4]) Na jedenkrat se ne dá nič veličanskega (nichts grosses) upati“.

„Pa ne marava ničesar, kar je odvisno od politike.“

„Ergo ad Šlavica“. (Tedaj k slovanščini).

„Moja staroslovenska slovnica [5]) ni še niti pri-

---

[1]) Tem besedam dodaje za zagovor še to: „Nur den Cyrill. Text kann ich ausserhalb Russland nicht herstellen, wohl aber einzelne Proben geben.“

[2]) „Ihr glag. Missal scheint das Fiumer zu sein“. [Dobrov.] — Prim. „Kl. Schriften“ na str. 119, kjer veli Kopitar v opazki, da je najnovejšo mašno knjigo glagolsko priskrbel slavni Karaman. To knjigo ima menda v mislih tudi Dobrovsky.

[3]) Jag. „Arch.“ IV 519—526.

[4]) D. méri na poprejšnjega leta nesrečno vojsko na Dunaju in okolo Dunaja.

[5]) D. piše: „Meine slavische Gramm.“ — „Slavisch“ (tudi „slavonisch“) čitamo pri stariših piscih često za „altslavisch“ oziroma za „altslovenisch“. Prim. „slavenski“ pri starših srb. piscih, ki so imenovali tako tudi svoj „makaronizem“.

četa, t. j. na čisto prepisanega ni še ničesar, ali v izpiskih in napisanih načrtih gotova skoraj vsa. Tudi jaz sem pisal vse latinski, kakor Vi želite; samo da bi jo dal rad tiskati na Dunaju ali pa v Budi (Ofen). Potovati bi mi tedaj bilo tje, kar se utegne tudi zgoditi. Vendar me odbija zima in še mnogokaj drugega."

„Prekrasno bi bilo, ako bi mogli vendar dobiti službo v ces. knjižnici. Rad bi pogrešal še dalje te radosti, da bi Vas objel.

Knjige „de conversione Carantanorum" (kako so se preverili Korotanci) imam jako v číslih, ter si želim Vaše in Dolinarjeve razlage." [1])

„Ugodil mi je za zdaj Salagius. Ta učeni Oger je dognal, da je bila ta knjiga pisana l. 873, da je bil tedaj o tej dobi Solnogradski protopop potegnil iz Panonije in zato slovanska maša ondod ob isti dobi uže bolj razširjala se med Slovani."

Ne zabite vérno (kritično) primérjati temu poročilu prve legende o Cirilu in Metodu, (a ne druge, ki je Schlözer dal tiskati po zmoti).

„Na Moravsko prinesel je Ciril slovansko evangelje uže sabo (863) ali po Asemanu 865). Odhajaje v Rim (867) pustil je vse knjige za bogoslužje potrebne na Moravskem („reliquerunt"), zato piše Nestor „položeny knjigy", a ne „preloženy", dasi X. poglavja, vem da, ni pisal Nestor, nego nekak podkrpenik. — Preložil je bil prve knjige Ciril brez dvojbe uže v Carigradu."

„Krščevanje pri Bolgarih, posebno če si mislimo, da je redovnik in živopisec (Maler) Metod bil naš Metod, opozorilo je vojvoda Rastislava, zato je zaželel takih učiteljev dobiti."

Drago bi mi bilo, ako bi se kedaj pošteno oznanila Japljeva slovnica (Japel's Gramm.); kajti nečem se odpovedati še slovanskemu sv. pismu („Bibl. Slavica"). — Anti utegnemo doživeti Vodnikovega dela [slovarja]. —

„Staromoravsko narečje ni ogersko-slovensko, nego česko-slovensko („der slovakische Dialekt. Ordnung 2"). — Moravska ni segala preko Donave".

„Kranjski in dolnje-štajerski Slovenci (Bezjaki t. j. „Zagrebski Hrvati") so po Salagiju óni Hrvati Konštantinovi, ki so se ločili od dalmatinskih ter se preselili v Panonijo. Ogerski Slovenci so izselci (Emigranten), ki so se preselili za novejše dobe iz Stajerskega itd." Samo ti so izgovarjali tudi **ü** namesto **u**".

„Panonske Hrvate trebalo bi tedaj deliti a) na prave (Zagrebske ali „Zagrebačke"), b) na ogerske Slovence, in c) na kranjske, štajerske in koroške".

---

[1]) Ondaj je živel na Dunaju tudi naš učeni rojak Tom. Dolinar („Dolliner"), sloveč pravoznanec.

[Dobrovský odgovarja zopet na pojedina jezikoznanska vprašanja].

„Dalmatinci na pol Srbi [glagoljaši] a ciriličani (katerim rabi cirilica) so pravi Srbi, k katerim spadajo še Bolgari itd.“

„Koleda“ je lat. „colenda“ t. j. „strena novi anni (novoletni dar) itd.“

„Temnica“ je staroslovenska beseda, ki se nahaja često v nóvem zákonu. — Tudi Jambrešić jo ima kakor hrvatsko. — Tu določujejo vse bolj nálike (analogije); n. pr. iz „suditi“ je sužden (starosrbski), „sujen“ (za „sudjen“) hrvatski, meždu — med itd.“

„Vse te Slovane in Hrvate (sic) morava tedaj obiskati“.

„Lahko da se Vukovićev psaltir (Vukovik's [sic] Psalter) z nekaterimi besedami bolj približuje cirilskemu nego ruska nova izdava (recenzija); pa so ga popravljali tudi uže Srbi in glagoljaši.

„Hankenšteinovega rokopisa niso mogli najti po Hankensteinovi smrti. Lahko, da ga je dobil nadškof Karlovski („Erzbischof von Karlowitz“). Jaz pa imam izpiskov iz njega in iz drugih starih rokopisov, da bódem mogel kedaj vendar podati nekoliko primerov (Proben) iz starega cirilskega prevoda.“

„Vi bi se zamaknili v Igorjevo pesem, ki sem jo dobil iz Rusije. Rusi je niso niti razumeli na nekaterih mestih; nemški prevod (In den russischen Miscellen) ni točen (natančen).“

„V slovansko sv. pismo spada iz vsakega narečja kakšen primer“.

„Od Srbov ne smete preveč pričakovati; trgovci so.“

„Mušicki mi ni pisal. Treba te ljudí predramljati (aufrütteln).“

„Pozabili so vsi Jugoslovani pravi razloček med ы (y) in и (i), in to uže davno, zato je rabil glagoljašu samo jeden Jer; celó za ѣ govoré in pišejo mnogi e. Kaj treba soditi po tem? Nič drugega nego to, koliko moč ima podnebje na govorila (Organe, t. j. Sprachorgane). Celó Rusu ni zamére, če ne vé, kedaj treba pisati Ѣ (ě) ali pa e (e).

„Slovenci delajo vprav tako po različnih krajih; meni so bile take opazke v Vaši slovnici jako poúčne“.

„Sreča, da je prišel Ciril tako zgodaj, a njegovi prevodi hitro v Rusijo.“

„Da segate Vi tudi v naš predel, utegne Vam biti kolikor toliko na korist; rad bi samo, da nam pokažete Vi ali Vodnik, ali pa kdo drugi vaše zaklade.“

„Preklicujem vsako krivico, katero sem storil Vašemu narečju, [1]) ki mu je pri meni cena poskočila po Vaši slovnici in po novem prevodu sv. pisma (t. j. Japelj-Kumerdejevem). Škoda, da se je začelo tako pozno pisati“. Popravite tudi mojo presodbo

[1]) Čitaj Kopitarjev list pisan Mušickemu 26. dec. 1811 itd.

Vaše slovnice, kakor Vam drago, če je to dovoljeno po zakonih strogih znanstvenih sodnikov (Aristarchen) Dunajskih.

„Uže zdavnaj je bila gotova. Spomnil me je [te presodbe] na novo Vaš list, a zdaj je uže davno tega, da sem jo poslal vredništvu."

„Počakati mi je, [da vidim], bódete li se karali z mano."

„Ljubši so mi — kaj pak — Vaši kmetje nego Vaši pisatelji."

Z Madžarji ni môči nič pametnega govoriti, če je njihovemu domoljubju na kvar.

[O tej priliki povê Dobrovský Kopitarju, od kod je itd.].

„Menda ne veste, da sem se rodil v Džermetu [1]) ne daleč od Rába na Ogerskem. Oča mi je bil pa Čeh; zato ne trobim z Madžarji v jeden rog." [Pa pride brzo zopet na vrsto jezikoznanstvo].

„Tudi mi smo imeli župane (praefectos provinciae); vendar mi je „župa" sumna — menda ni prava slovanska beseda. Ni tako lahko določiti, je li katera beseda slovanska. Rusi nimajo nikake besede iz „žup".

„O Megizerju ne vem več nego toliko, kolikor pravi o njem Töcher. Trebalo bi pregledati vse njegove predgovore. Ta posel bi bil za Vas. Znate li njegove pregovore („paroemias")? — Je li priobčil i štajerske? „Sclau." [Sclavice] znači mu dolnje-štajerski"; od tega loči on „kranjski" in „koroški".

„Jako drag mi je njegov „thesaurus polyglott."

„V nadaljevanem „Slavinu" naj bi se vzelo iz njega primerov".

„Popovičev „Idiotikon" je slovanščini (für Slavica) obila zaloga. Ne bódete se kesali". —

[Znamenitna je Dobrovskega razsodba o Slovanih in Nemcih].

„Slovan je šegavejši [ondod], kodar je slobodnejši, in celó če ga tlačijo, ne tako neokreten (weniger schwerfällig), kakor Nemec. Drugi ljudje vidijo pa tudi drugače. Samo Madžar naj ne opisuje Slovana!"

Na točko g) Kopitarjevega pisma odgovarja Dobrovský:

Truber je bil tedaj Nestorjevih misli, da so bili Ilirci Slovani, „at falso" (ali po krivem).

„Na Moravskem je po gorah Nemcev, kateri besedo „Holz" tako izgovarjajo, da se sliši l tako, kakor poljski prečrtani ali debeli ł. [2])

---

[1]) Češki „Děrmeť" Djermet (= Gyermet; Dobrovski piše: nem. „Jermut"). Namesto češkega **ď** ali hrv. **dj** (t. j. srb. **ђ**) izgovarjamo mi Slovenci **dž** ali pa samo **ž**; n. pr. „Madžar" ali pa „Mažar" namesto Madjar (Magyar).

[2]) Tudi Kočevarjem rabi v govorici ta poljski (debeli) ł. Navzeli so se ga menda nekdaj od sosedov, starih Slovencev, kakor nekateri Nemci v Šileziji od sosedov Poljakov. Slišal sem govoriti sam več takih Nemcev, ki so izrekovali ł v besedi „bald" itd. tako na debelo, kakor Poljaki.

„Res da je „korizma“ hrvatska, pa vem, da sem jo našel nekje pri P. Marku. — Vaš „pirih“ treba primérjati ruskemu „pirogu“, a ta je iz [besede] „pir“ (convivium, pojedina)“.

„Oba odtiska Vaše slovnice poslal sem Vater-ju ter ga prosil naj priobči jednega Schlözer-ju, pa nisem dobil še odpisa. Temu je menda kriva nesrečna vojska“.

„Da moreva samo vrlega b.[arona] Zoisa skupaj obiskati.“ Moči bi nama bilo do dobrega obdelati vsaj „kranjske stvari“ (Carniolica)“.

Če ni dal, kakor se čita na str. 403, — na svetlo nikakih evangelijev (na nedelje in praznike), rabili so menda vendar sem pa tam Dalmatinove. Ni li v vsi kranjski deželi nijeden duhoven sebi za rabo kolikaj zapisal iz svojih cerkvenih govorov? Lužičani so imeli ves novi zakon v rokopisu, predno so začeli tiskati evangelije.

„Str. 429. Petere Mozesove bukve niso bile prve, katere je Mandelc tiskal v Ljubljani. V „österr. gelehrt. Anzeig.“ (1779) 1. str. 111 naveden je Jezus Sirah l. 1575. 8.“

„Str. 449. Hrvatskim knjigam, z latinico tiskanim, bil je za osnovo bezjački, sedanji [l. 1809] hrvatski pravopís — čital sem katekizme sam. — Skrbelo se je tedaj za dalmat.-glagolske Hrvate in Bezjake. Truberjevega prevoda rešetavec (Kritikus) bil je Bezjak, in uže ta je dajal svojemu pravopisu prednost pred „novo-kranjskim.“ —

Po nekoliko vrsticah, českemu narodu na čast in slavo napisanih, izgovoril je Dobrovský svoje posebne misli o imenih: „Kranjci“ in „Hrvati“. Nato nadaljuje:

„Njihova [hrvatska] književnost je še mnogo ubožnejša od naše.“ „Ali govor jim je čistejši in bogatejši. Glagolska književnost je pa vendar tudi starohrvatska, vsaj na pol.“

S tem pa nečem nikakor žaliti Vašega narečja. Samo da ponosni ne smete biti (Slovenci) na to, da ste se navzeli nemških šeg in besed.“

„Měni jezikoznancu ugajajo najsurovejši Slovani najbolj: kakor so i Vam Vaši kmetje bolj po volji nego Markovi meščani.“

„Če sodim po str. 426, dozdeva se mi, da je bil Krel Bezjak, ali da mu je bila znana vsaj njihova književnost. Slovenski čitatelji (po Kranjskem itd.) priljubili so si pa menda vendar bolj Dalmatinovo govorico. Osnujte si, dragi ljudje, vendar najprej **jeden** književni jezik! Ali to menda ni v naši moči.“

Še nekaj: Megizerjevih spisov naj bi se poprijeli Vi. Njegovih očenašev (kakih 40 ali 50) nisem videl še nikdar. Rad bi vedel uže, je li med njimi več slovanskih in kateri? — sosebno onih, katerih ni imel pred njim vrli Boh[orič].“ —

Neizrečno nam je — pravimo drugič — žal, da nimamo, razen teh dveh natisnjenih, zdaj pri rokah več drugih listov, ki sta si jih pisala ta možaka; ali dosti nam je dokaza, kako je tedanji prvi jezikoznanec slovenski poštoval našega bistroglavnega Jerneja. Še bolj nam pa kažejo to óne besede, s katerim se Dobrovský v predgovoru svoje staroslovenske slovnice („Institutiones linguae Slav. dialecti veteris") zahvaljuje presrčnemu prijatelju Kopitarju pred vsem učenim svetom za obilno pripomoč pri izdelávanju in izdávanju omenjene prevažne knjige. Ondi pa priznava odlični poštenjak očitno tudi to, da gre Kopitarju posebna hvala še za to, da je prišla zaželena knjiga tako zgodaj na dan. In da povikša čast in slavo vrlemu svojemu učencu in gojencu še bolj, izusti Dobrovský na posled (v istem predgovoru) veselo nado, da utegne Kopitar svoje zasluge še bolj pomnožiti sè staroslovensko-grško-latinskim slovárjem, ki ga kani dati na svetlo.

Tako poštljivo je slavni Dobrovský govoril o našem odličnem rojaku.

Isto tako, — da še z mnogo večjo poštljivostjo — govorí pa tudi nadepolni učenec in sloveči učenjak Kopitar v svojih spisih pri vsaki priložnosti o preslavnem učitelju in voditelju ter ga diči vedno z odličnimi naslovi: „magister" (Meister, mojster), „patriarcha" (t. j. znanstveni očák), „summus Dobrovius" (preveliki ali preslavni Dobrovský) itd.

Pretresaje mu l. 1810 prvega „Slavina" piše Kopitar: „Mi pa ponavljamo svojo staro pesem: Naj bi nas gospod Dobrovský sám, ki zna tej stvari najbolje glas, obdaril s pravo staroslovensko slovnico." [1])

Povedati se ne dá, kako ponôsen je bil Kopitar na to, da ga je po slavnega Dobrovskega smrti učeni jezikoznanec Jak. Grim razglasil [2]) za njegovega dostojnega naslednika.

Zato se je Kopitarju sila užalilo, ko je preklical Dobrovský svoje misli o prvih krščenikih (kristjanih) slovanskih in o njihovem bogoslužnem jeziku. Duhoviti Dobrovský je bil namreč iz prva sám, in to samo po zgodovinskem umovanju dognal ter učil s Kopitarjem vred, da so bili stari Slovenci v nekdanji Panoniji izmed vseh Slovanov najprvi krščeni, da je bil tedaj iz početka bogoslužni jezik staroslovenski, iz katerega je postal s časom slovenski cerkveni jezik. Naposled pa je začel Dobrovský trditi, kakor nasprotniki Kopitarjevi, da so bili Bolgari prvi kristjani izmed vseh Slovanov, (da je bila tedaj stara bolgarščina prvi cerkveni jezik starim Slovanom.)

---

[1]) Gl. „Kl. Schrift.", str. 31. itd.

[2]) V nemšk. časopisu „Göttingische gelehrte Anzeigen 1837, Nr. 33. — Prim. v Kopit. „Hesych". str. 72.

To je peklo ponosnega Kopitarja tako, da se ni mogel utrpeti, da ne bi bil nekako trpko pogrel te čudne „preprege“ tudi v svojem lastnem životopisu, in to uže konec prvega odstavka v zgodovinskem delu,[1]) tù izpuščenem iz navedenega vzroka.

Ni si mogel Kopitar misliti nikakor, da je „preprẽgel“ preučivši se sam ob sebi óni Dobrovský, ki ga je on zarad prevelike učenosti, bistroumnosti in poštenosti ne samo sila poštoval, nego i obožaval.

Kopitar pa Vuk.

Kdo ne vé, da je ta „Vuk“ sloveči pisatelj srbski: Vuk Štefanović Karadžić[2]), ki je nabiral in izdaval najprej izvrstne národne pesmi srbske, pozneje pa tudi národne „poslovice“ in pripovedke.

Po vsem tém zaslovélo mu je ime Vuk[3]) tako, da se imenuje po jugoslovanskih knjigah in novinah po navadi na kratko brez priimka ali pridevka.

Po nesrečnih bojih srbskih l. 1813 pobegnil je Vuk iz Srbije v naše cesarstvo in dospel proti koncu istega leta v Beč, kjer se je seznanil nato z našim Kopitarjem, vnetim za vse Slovane, posebno pa za Srbe zarad prekrasnih njihovih národnih pesmi, kar je bilo uže povedano. Ali zbirke srbskih národnih pesmi ni bilo še na svetlem.

Kdo je bil srečnejši od rodoljubnega Kopitarja, da se je spoznal in sprijateljil z vrlim Vukom Stefanovićem, ki je znal mnogo srbskih národnih pesmi na pamet, ter bil tudi materinemu jeziku kos, da malo kdo tako.

Vuk je bil tedaj mož — ves po volji razsvetljenemu Kopitarju, ki se je ondaj trudil že na vso moč, da zatare pri Srbih óni ričet „makaronizem“, ki je tako presedal njegovemu zdravemu razumu.

Zato prične neutrudni Slovenec naganjati imenovanega domoljubnega Srba, naj napiše brez zamude vse óne srbske národne pesmi, poslovice in pripovedke, katere še pameti (pomni), ter jih dá na svet. Dopovedával mu je pa i to, da je treba Srbom, — kakor ribi vode — tudi srbske slovnice in slovarja srbskega.

Zasveti se preprostemu, ali razumnemu Vuku v zdravem mozgu. Dopovedal mu je učeni Kopitar srčno to, kar si je želel uže davno zarad srbščine in zarad slovanščine sploh.

---

[1]) „Kop. Kl. Schr.“, str. 2.

[2]) Rodil se je 26. oktobra (po našem računu 7. novemb.) 1787 v Tršiću v Srbiji, umrl v Beču 7. febr. 1864.

[3]) Národno [krstno] ime. —

Posluhne vrli Vuk modrega prijatelja in napiše na pamet najprej vse óne národne pesmi srbske, katere je bil pobral doma in drugod, razen teh pa tudi še več drugih, katere mu je priobčila rodbenica Savka Čarkadžija, ondaj Stepanu Živkoviću žena, s katero se je bil srečal v Beču.

Ta prva Vukova zbirka srbskih národnih pesmi prišla je na svetlo v Beču uže drugo leto (1814) pod napisom cirilskim: Mala prostonarodna slaveno-serbska pěsnarica. Slavni nemški jezikoznanec Jak. Grim bil je óni Nemec, ki je prvo zbirko oznanil ter se zarad teh pesmi prišel nalašč v Beč k Vuku in Kopitarju srbski učit (l. 1814). Še istega leta izšla je — kar uže vemo — tudi slovnica Vukova („Pismenica serbskoga jezika") s cirilico in v prostonarodnem govoru pisana, in to po Kopitarjevi volji brez „debelega jera". [1]) Slišali smo uže, kako in zakaj se je Kopitar oveselil te slovnice, ki jo je pozdravil s presrčno „dobrodošlico". Bilo mu je namreč gledé na tedanje srbske pisatelje načelo: pišite ali čisto staroslovenski, ali pa čisto srbski, — pravopisno načelo, za vse jezike pa: „piši tako, kakor govoriš." [2])

Oboje načelo uresničil je po njegovem napotku naposled razumni Vuk, ki je začel — popustivši staro zmes — pisati tudi prvi povse čisto srbski (tedaj mnogo bolje nego Dositej Obradović).

Iz Kopitarjevega, uže omenjenega učenega pretresa Vukove slovnice gre očitno na dan, kolik vpliv je imel naš Kopitar tudi pri popravljanju cirilske abecede za srbski jezik po navedenem načelu; (kajti Vuk je v svoji slovnici izpuščal po Tekeljevem vzgledu samo debeli „jer", a vse drugo pustil še pri starem). Svedoči nam str. 315 „Kl. Schr.", da je Vuk vzlasti pismenko j po Kopitarjevem svetu ali „predlogu" iz latinice presadil v cirilico. Ali joj predrznemu Kopitarju in siromaku Vuku, ki ga je posluhnil!

Zarad te nesrečne „repatice" zagnali so namreč srbski popi in drugi pravoslavni duhovni na oba sum, da hočeta — čujte, čujte! — polatiniti vse pravoslavne Srbe.

Celó metropolit (nadškof) St. Stratimirović, (kateremu je premarljivi Kopitar pisal več rodoljubnih pisem), začne zdaj sumničiti tega vrlega rodoljuba, češ, da se poganja za „unijo". [3])

Strašno razžaljen je pa bil St. Stratimirović potem, ko je Kopitar oznanjaje in hvaleč prvi srbski slovar Vukov, ki je bil

---

[1]) L. 1824 prevel je to slovnico na nemški jezik slavni Jak. Grim v Berlinu in izdal sè zanimljivim predgovorom, itd.

[2]) Prim. „Kl. Schr." 315: „Indessen ist es Zeit, den Grundsatz geltend zu machen, dass die Buchstabenschrift nur da ist, um das gesprochene treu darzustellen; ob so recht gesprochen ist, geht den Schreiber nichts an" was gleich lautet, kann und soll er auch gleich schreiben." —

[3]) „Srps. Zora", 1879, str. 70.

izišel s Kopitarjevo obilno pripomočjo v Beču 1818) v Bečkem listu „Oesterr. Beobachter“ v br. 29. apr. 1818 očitno izrekel besede, da „obscuri viri“ (mračnjaki) ne bodo mogli ustaviti prirodi teka.

Tako je bil nadél namreč razsvetljeni Kopitar starokopitnežem srbskim, kateri so se poganjali za staro zmes „makaronizem“ imenovano. St. Stratimirović, ki si je mislil, da je hotel z navedenim nadévkom pičiti njega, [1]) potoži se pismeno najprej znanemu piscu Čaplóviću, rekši, da Kopitar, (ki ga on sicer jako poštuje in njegove domoljubne „težnje“ po pravici ceni), priporočaje Vukov slovar, ne dá mira „staremu jeziku.“ S tem še nezadovoljen, dá si napisati spisek za odgovor na omenjeno Kopitarjevo oznanilo Vukovega slovarja, ter pošlje ta odgovor istemu listu („Oesterr. Beob.“), ki ga je res tudi natisnil pod štev. 260, l. 1818.

Čita se v tem odgovoru razen drugih reči i to, da je srbski národni govor proti „cerkveno-slavenskemu“ manj vreden, nego latinski govor kakega srbskega selskega beležnika (Dorfnotar) proti Ciceronovemu, — da je srbsko narečje po Vukovi slovnici slabje [od „makaronizma“] zato ker nima besed za več pomenov, — da je Kurcbekov slovar bolji od Vukovega, — da Kopitar ne zna ni čisto ni pokvarjeno srbski itd.

To je isti prepir, ki ga jemlje Kopitar v misel v lastnem životopisu, kjer veli, da je pojasnil nasprotnikov „umotvor“ v 4. zvezku Dunajskih letnikov („Wiener Jahrbücher“) tako strašno, da ni odgovoril nasprotnik več ni bele ni črne, nasprotoval pa je Kopitarju isti „nadškof“ (St. Stratimirović), ki ga je bil rešil poprej pošteni Kopitar krivičnega suma Majorjevega in neprijetnih nasledkov.

Naslanjaje se na tako močan steber, kakor je bil Kopitar, ni se dal ni Vuk nikakor zbegati možém starega kopita, nego se držal možki „zdravega razuma“.

Še predno je izišel njegov srbski slovar, upótil se je bil mož pod zimo l. 1814 v predrago srbsko domovino in v druge srbske kraje nabirat novih národnih pesmi, beséd, poslovic itd., izdal l. 1815 u Beču uže drugo „narodno srbsko pěsnarico“, [2]) ter jo iz zahvalnosti in posebnega poštovanja posvetil razsvetljenemu Slovencu: „gospodinu Jarneju Kopítaru, Kranjcu itd.“

S koliko radostjo je to navdajalo Kopitarja, sodiš lahko po njegovih lastnih besedah, ki jih je napisal, pretresaje to znamenitno knjigo konec izvrstne presodbe.

---

[1]) V listu, ki ga je bil poslal Kopitar metropolitu St. Stratimiroviću uže 4. sept. 1811, čitamo namreč te besede: „Nach meiner Ueberzeugung muss der Macaronismus aufhören und nur Altslavisch rein, und auf der anderen Seite reines Umgangsserbisch treten.“ („Srps. Zora“ 1879 na str. 70 v op. 10).

[2]) Po zapadnih krajih pravijo Srbi „pjesma“, po južnih in vzhodnih pa „pjesma“ ali pesma. Poprijevši se pozneje južnega narečja rabil je Vuk nato samo obliko „pjesma“. Prim. stsl. „pěsnь“, nsl. „pésem“.

Prvi zvezek — piše Kopitar — posvetil je izdatelj blagorodni gospi Mariji Stanisavljevićevi za dobrote v bolezni in siromaščini prejete; ta drugi zvezek pa svojemu, res da ne srbskemu, a vendar slovanskemu rojaku, dvorne knjižnice skriptorju Kopitarju. [1])

To je pa storil po Kopitarjevih mislih „nelatinski Vuk“ ponevedoma vprav po Katulovem nauku [2]) zato, ker je Kopitar imel v číslih njegove poprejšnje pesmi. Na posled pohvali vrlega Vuka s temi besedami: „Jako preseza tedaj gospod Vuk tudi gledé na to in na vse drugo navadno knjigopisno drhál. [3])

Ta zbirka, (ki je imela v sebi nad 100 ženskih in 17 junaških pesmi, Homerjevim jako podobnih, [4]) ter je bila prav za prav prva knjiga čisto srbski pisana), — ta zbirka, velim — zaslovela je še bolj od prve.

To podbode marljivega domorodca Vuka, da hoče po l. 1820 izdati v Beču novo pomnoženo zbirko srbskih národnih pesmi.

Tedanji pregledalec za slovanske knjige, Kopitar ni našel v njih nikake spotike, ter privolil mahom, naj se natisnejo. — Ustavi se pa temu iznenadi [5]) redarstvo (policija), rekši, da oživljajo te pesmi zgodovinski spomin in da bi utegnile kaliti državni pokoj in red.

Imela je namreč ta zbirka v sebi tudi novejših junaških pesem, izmed katerih je bila najznamenitnejša dolga pesem o početku srbskega vstanka l. 1804, dvakrat dalja nego Homerjev „brodni imenik“ („Schiffskatalog“), in polna lastnih imen.

Redarstvo se ni dalo nikakor preučiti; prisiljen je bil tedaj ubogi Vuk, potovati v Lipsko, kjer je prišla zabranjena zbirka od l. 1823. do 1824, v treh zvezkih na dan.

Naglo zaslové zdaj srbske narodne pesmi po vsi Evropi.

Pripomogli so k temu vzlasti: slavni nemški jezikoznanec Jak. Grimm, gospodična Jakobova, znana po književnem imenu Talvj, [6]) plem. Götze, [7]) W. Gerhard, [8]) i. dr., ki so prelagali srbske narodne pesmi jako spretno na nemški jezik.

Nekoliko jih je preložil Bowring l. 1827 v Londonu tudi na angličanski jezik.

---

[1]) Kopitar ni bil namreč pod pretresom podpisan.

[2]) „Quoi dono lepidum novum libellum — Corneli tibi; namque tu solebas — Nostras esse aliquid putare — „pesnas“.

[3]) „So steht Herr Vuk auch hierin wie in allem übrigen hoch über dem gemeinen Haufen der Buchmacher.“

[4]) Vseh teh 17 junaških zapela sta Vuku dva srbska slepca.

[5]) Srb in Hrvat pravita „iznenada“, Beli Kr. pa „iznenadi (a ne „iznenade“), premda pravijo vsi trije „nada“.

[6]) „Volkslieder der Serben“ 2. Bde. Halle 1825—26.

[7]) „Serb. Volkslieder.“ Petersb. und Leipzig. 1827.

[8]) „Wila“ [vila] 2. Bde. Leipzig 1828.

Uže poprej so se čudili tuji književniki lepoti in izvrstnosti srbskih narodnih pesmi, ko so jih znali samo po pojedínih pesmih na tuje jezike prevedenih;[1]) zdaj pa ni bilo „občudovanju“ ni kraja ni konca. Kaj takega ni doživel učeni svet več od Homerjeve dobe.

Četrti zvezek Vukovih srb. nar. pesmi prišel je z jako poúčnim predgovorom na svet l. 1833 zopet v Beču. — Kako se je zgodilo, da so se smele srbske nar. pesmi zopet v Beču tiskati in prodavati po vsi Avstriji z ónimi vred, ki so bile (1823—24) tiskane v Lipsku, — o tem kanim govoriti še na drugem mestu, in to v predelu: „Kopitarjeve zasluge za slovanstvo sploh.“

Razen teh neprecenjenih pesmi, ki so bile natisnjene potém še večkrat,[2]) izdal je neutrudni Vuk s časom še več dragocenih srbskih knjig v cirilici — se vé — in to: Narodne srpske poslovice, prvič tiskane na Cetinju l. 1836, drugič v Beču l. 1849; — Srpske narodne pripovijetke, prvič tisk. v Beču l. 1853; drugič l. 1870; — Kovčežić; v Beču 1849; — posrbljeni Novi zavjet; prvič tisk. v Lipsku l. 1824;[3]) — prevažni Srpski rječnik; pomnožen in drugič tiskan u Beču l. 1852 itd. itd.

S temi in drugimi knjigami in „knjižnicami“, [s katerimi se je branil „zdravi razum“ jako srčno zaslepljenim starokopitnim mračnjakom], ugladil je Vuk s Kopitarjevo pomočjo „prekrčeni pot“ in osnoval narodu srbskemu pravo narodno „knjigo“, vsakemu prostaku razumljivo.

Hvaležen je bil vrli Vuk za to na veke razsvetljenemu Slovencu, — ne samo „v svoje, nego i v vsega srbskega naroda ime“, ter ostal Kopitarju véren prijatelj do njegove smrti, a véren mu častilec tudi po njegovi smrti. —

Zdaj počivata oba verna prijatelja, in hrabra borilca za národno razsveto („prosveto“) na sv. Marka pokopališču Du-

---

[1]) Priobčil je bil namreč slavni nemški pesnik Göthe (po talijanskem, l. 1774 z izvornikom vred tiskanem prevodu Fortisovem in po francozkem prevodu gráfinje Rosenbergove) prvo pravo srbsko-narodno pesem o „Hasanaginici“ pod napisom: „Klaggesang von der edeln Frauen des Asan Aga“ uže l. 1789. [50 let nato je pa rekel Göthe, da je ponemčil to prekrasno pesem „po francozkem prevodu“ imenovane gráfinje. „Ali to ni res“ — veli gosp. dr. Miklošič; kajti da ni imel Göthe pri rokah tudi Fortisovega prevoda z izvirnikom vred, ne bi bil zadel mére (Metrum). Lahko, da je tedaj mož to stvarico pozabil po toliko letih. (V Vuk. „srpsk. nar. pjesm.“ l. 1846 v Beču, nahaja se izvirna pesem nekoliko popravljena v III. knjigi na str. 527). — Iz prve zbirke Vukove ponemčil je Kopitar sám dve pesmici (gl. „Kl. Schr.“ str. 288, iz druge pa 16 národnih pesmi. (Gl. Kl. Schr.“ str. 351—367).

[2]) Poslednjič v Beču l. 1875 po zaslugi gosp. dr. Miklošića in več drugih odličnih narodnjakov.

[3]) Pod napisom: „Versionis Novi Testamenti serbicae specimen“ (z učenim predgovorom Vaterjevim). Drugič je izišel pod navedenim srbskim napisom v Beču l. 1847.

najskem („Marxer Friedhof"), kjer so slovenski pevci, visokošolci Dunajski, za nove dobe o vseh svetah (po Dunajski navadi namesto „o vseh vérnih dušah") uže več nego enkrat z domačimi glasi počastili slavnega rojaka spomin. Da se ni zgodilo to še večkrat, temu niso bili krivi vrli mladi rojaki, (nego — neugodne okolnosti, ki so jim branile). Od l. 1878 ponavljajo blagi mladeniči svoje neskončno poštovanje do mrtvega, ali v našem spominu brezsmrtnega rojaka pokladaje mu vsako leto vsaj krasen venec na grob njemu in sebi na čast.

Kopitar in Safařík.

Slišali smo, s koliko radostjo je bil rodoljubni Kopítar[1]) v pismu 26. maja 1820, pisanem prijatelju Mušickemu — pozdravil „novo zvezdo v Novem sadu vzhajajočo". — Tako je imenoval tedanjega mladega, nadepolnega gimn. učitelja in ravnatelja P. J. Šafařika.

Ni se motil bistroumni veljak. Poslavil se je Šafařik sè slovanskim jezikoznanstvom in zgodopisjem s časom res tako, da ga „kuje ves slovanski svet v zvezde".

Takega učenca in prijatelja zaželel je bil učeni jezikoznanec in zgodovinar slovanski — Kopitar, ter mu počel menda še pred letom 1823 dopisovati in priobčevati svoje znanstvene (zgodovinske in jezikoznanske) misli.

Ali na žalost uničeni so vsi vzajemni dopisi med Kopitarjem in Safařikom. Iz verjetnih ust vemo, da je Šafařik o prvi nesrečni dobi svojega življenja (l. 1857) v Pragi uničil vse liste, katere so mu pisali nekdaj drugi učenjaki in prijatelji, tedaj tudi Kopitarjeve. Zatrti so žalibog i „Šafařikovi dopisi Kopitarju"; ohranili so se samo Šafařikovi listi pisani slovečemu pesniku Janu Kolárju. Podaril jih je gosp. A. V. Šembera in to 200 češkemu muzeju, a ta jih je začel razglašati stopram l. 1873, tedaj 12 let po Šafařikovi smrti v svojem „Časopisu".

Ali toliko, da smo se omrsili, ustavi neki mogočnik tiskanje — kakor smo zvedeli iz drugega povse verjetnega živega vira — zato ker zabavlja Šafařik v naslednjih listih tudi Čehom.

Izišlo je v imenovanem „Časop. česk. Mus." l. 1873 in l. 1874 samo 73 listov, ki so bili pisani vsi od l. 1821 do konca l. 1827 iz Novega sada. To so tedaj dopisi samo šesterih let.

Vendar mu moramo biti zahvalni, da smo smeli vsaj „paperkovati" po teh prezanimljivih listih, v katerih se spominja

[1]) Čehoslovani poudarjajo izgovarjaje to ime prvi zlog in potezajo nekoliko na koncu — ar; brez naglasa je pa njim srednji zlog, ki ga mi poudarjamo ali naglašamo. Zato piše Šafařik namesto po naše „Kopitar" v svojih listih „Kopitár"; (samo prvič „Kopytar").

pisavec na več mestih tudi Kopitarja ter se izpoveduje premilemu prijatelju svojih najskrivnejših misli o njem.

Tudi v več drugih dopisih (Vostokovu, Pogodinu in Palackemu) izpovedával se je Šafařik odkritosrčno — morda preodkritosrčno vseh svojih misli o Kopitarju — o njegovih delih in o njegovem značaju.

Dosta jasno je v vseh teh listih ali izpiskih iz njih — popisano razmérje med Kopitarjem pa Šafařikom. Razločno nam pravijo ti povérljivi dopisi, da ni bilo med „učiteljem in učencem“ uže davno prave sloge, premda sta si dopisovala več let, dokler je živel Šafařik še v Novem sadu.

Poslušnega učenca želel si je Kopitar, kakor si želi vsak učitelj, ter ga hotel za roko voditi, celó noge mu premikati in uvesti ga v svoje svetišče. Učenec je pa izmikal, če tudi strahoma roko po malem uže iz početka, hoté stati na svojih nogah in hoditi po — svojem potu, ter je bil na razpotju uže davno poprej, nego je bil zapazil to njegov, v priljubljeni si uzor ves zamišljen vodnik.

Prvič se Šafařik spominja Kopitarja v listu 2. febr. **1823**. Ondaj sta si hotela Šafařik (iz Novega sada) in Kolár (iz Pešte) naročiti si nekoliko ruskih in poljskih novin. Šafařik priobčuje Kolárju, da je poprašal pismeno Kopitarja (in Jungmana), katere novine so bolje, in da pričakuje še odpisa; — Kopitarjeve slovnice pa da ni še videl. 24. maja 1823 prosi Kolárja, naj mu izpiše (na kratko) iz Dunajskih „Jahrb. d. Lit.“ XIII. zvez., kako je presodil Kopitar Dobrovskega „staroslov. gram.“ vzlasti pa to, ni li v njej tudi kaj o književnosti tega jezika. Kopitarjeve sedanje misli, da mu niso znane, a od njega da jih ni mogel zvedeti. V pismu 21. januarja 1824 prosi Šafařik Kolárja, naj mu z drugimi knjigami vred iz Pešte omisli po knjigarju Kilijanu tudi Kopitarjevo slovnico; 10. okt. 1825 toži se pa prijatelju, da je tega uže leto dni, kar je prosil Kopitarja, naj bi mu poslal „kritično izvestje“ o popu Dukljanskem,[1]) kje mu je izvirnik, je li „cerkveno-slovenski“ ali prosto srbski itd., pa da ne more dobiti od njega ničesar.

Spomina vreden je posebno prvi list l. 1826, pisan J. Kolárju iz Novega sada 9. januarja 1826: „Přišel sem sídlu staré církevne Slovenčiny na stopy“ (prišel sem sédežu stare cerkvene slovenščine na sled). Ali to priobčuje milemu prijatelju kakor največo skrivnost, ter ga prosi, naj je ne razodene živi duši.[2]) „Obávám se, — veli — aby Vuk (Vlk) a Kopytar na mne neuderili.“ (Bojim se, da nebi Vuk pa Kopitar udárila na-me). „Časem více“ (s časom kaj več).

---

[1]) Ondaj se Šafařiku ni še sanjalo, kolik je ta posel, ki ni opravljen do dobrega še dan denes. (Prim. v „Letop“ 1879 str. 194—195.)

[2]) „Prosim račtež to pro sebe zadržeti“ („Časop. česk. Mus.“ 1874; str. 54).

V dopisu 20. febr. 1826 piše Šafařik J. Kolárju:

„Stopy staré Slovenčiny Vám ták na krátce ukázati nemohu". V Turčiji, veli nadalje, je več „slovenskih" [slovanskih] plemén nego se gg. Vuku in Kopitarju sanja. Naštevši več imen mest macedonskih itd., (ki jih tolmači sè slovanskimi), opominja prijatelja zopet, naj tega ne pravi tačas nikomur, da se ne vplete [on, Šaf.] v kák prepir z gosp. Kopitarjem zarad njegove Korotanije, [1]) rekši: „Kedar se oborožam, ondaj pojdem na bojišče."

Ko so se poganjali tedanji književniki slovanski za vseslovansko abecedo, pisal je Šafařik J. Kolárju, (1. marca 1826) o tej stvari na dolgo in široko. — Ker Srbi nečejo ni slišati o tem, da bi popustili cirilico, [2]) zato — veli — naj bi se latinica dopolnila s cirilico. „K tomu absolutně radím [svetujem], a při tom zůstanu na věky věkóv. (Str. 65).

V istem listu potrjuje i Šafařik, da je snoval res i Kopitar novo abecedo. Hotel je namreč, kakor smo uže povedali, pomnožiti latinsko abecedo Slovanom za rabo. Namenil jo je bil izprva menda vsem Slovanom, pozneje — priljubivši si častitljivo cirilico — vsaj onim Slovanom, katerim rabi latinica, — naposled pa (t. j. potém, ko so se bili Čehi poprijeli sedanjega porožičenega Husovega pravopisa) vsaj dotičnim Jugoslovanom. [3])

Šafařik piše namreč:

„To, kar sem tukaj povedal o vseslovanski abecedi, povém, kedar bode čas za to, tudi drugim „vseslovanom" (vzlasti pa gosp. Kop[itarju]), ki je prav za prav kriv vsemu temu abecedovanju, a sam se pa sramuje svoje izmisleke dati na svet". [4])

Ali več nam ni priobčil o skrivni „Kopitarjevi abecedi" ni Šafařik.

Znamenito je Šafařikovo pismo, poslano J. Kolárju iz Novega sada **21. maja 1826** — menda potém, ko je bila izišla Šafařikova prva knjiga: „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten" (Ofen 1826): P[án] Kopitár (sic) mi najednú počína i často i mnoho psáti."

V istem listu oznanja Šafařik prijatelju, da je dal Dobrovský zopet nekaj o Cirilu in Metodu na svet, in pravi: „K** [Kopitar] piše: „auch nicht befriedigend. Der gute D** wird alt". — Ste li čitali presodbo v „Jahrb. d. Liter.?" —

---

[1]) „Zatím se neračte o tom pronesti — abych se do pútky s. P. K—rem pro jeho Karantanii ne vpletel. Až se ozbrojim, potom vijdu na bojiště (Str. 63).

[2]) „Kdo jim do kyrillici sahá, ten jim do srce sahá" (Str. 68).

[3]) Uže l. 1808 želel je „latinice" z obožavanim Schlözerjem vred tudi Rusom. Glej opaz. na str. XXI. Kopit. slovnice.

[4]) „Časop. č. M." 1874; 68.

„Prokoša nam je razglasil za bedaka in [za] 'sleparstvo kakor Libušin zbor". [1]) — Temu dodaje še tehtne besede:

„P. Kopitárovi se ještě pořád o Kyrillo-Methodo-Karantanii sniva!" itd.

Glejte razpotja, — glejte razstanka med Kopitarjem in Šafařikom!

O tem se pa ne sanja o tej dobi še čisto nič ponosnemu učitelju, ki misli še vedno, da je našel v Novem sadu poslušnega učenca, vérnega znanstvenega prijatelja in slédnika.

Kopitar dopisuje tedaj, ne sluteč, kaj se godí v Novem sadu, svojemu nadepolnemu učencu tudi poslej, ter ga pazi preskrbno, da ne bi kam zašel ali zagazil. — Ta prevelika skrb učiteljeva ni bila pa učencu posebno ugodna. To nam svedoči Šafařik v listu J. Kolárju 24. sept. 1827 pisanem s temi besedami (gl. str. 415 „Časop."): „Kopitár [sic] pořád dotírá a žádá [priganja in zahteva] schlagende Beweise de Slavis in Illyrico et Moesia ante sec. VI. — a pravi: vulgaria et scio et negligo" (navadne pripovedke znam, pa jih ne maram).

„Jemu tedy v této věci nemóže býti spomoženo. „Schlagende Beweise" móže jen mathematika dáti — já sem spokojen, jestli jen největší k viře podobnost dosáhnúti mohu. Bone Deus, quis in tanta antiquitatis obscuritate omnia evidenter et ad oculum demonstret? Kde historia mlči, tam sú jiní [drugi] rovně hodověrní svědkové [jednako verjetni svedoki ali priče] starožitnosti." — „Já za to mám, že jsem nalezl [našel] *klič* k tajemství naší prastaré historie, a že na pravé cestě sem." —

Mahom nato navaja več prestarih krajevnih imen, ki se nahajajo v starem Iliriku in v Meziji ter jih razglaša za „slovenska". [2]) Najvažnejša dokaza zoper Kopitarja ste mu pa dve imeni. O njih piše (na str. 416 „Časop.") tako:

„Imen Črmen (t. j. črven) in Debr t. j. dolina nahajamo na stotine; uže pri Herodotu Kyrmiana itd. pri Prokopu itd. To poslednje [ime] svedoči, da je domovina cerkveni staroslovanski govorici tù v Traciji, Macedoniji in Meziji, a ne v Korotaniji, kakor trdi v jedno mér Kopitár; kajti — modruje Ša-

---

[1]) Ondi str. 77.

[2]) Ondaj je Šafařík (prav za prav Šafarik, Slovak) obliko „slovensky, a, o" rabil tudi za širji pomèn: „slovansky, a, o". Znano je, da govoré Slovaki (kakor pravijo sami) „slovensky", a ne „slovacky"; imeli so tudi, ni davno tega, svojo „Matico slovensko". Zadušil jim jo je na preveliko žalost — sovražnik. — Po nemški govoré pravijo pa Ogri namesto „slovakisch" po navadi „slavisch".

fařík nadalje — samo v „cerkveni slov.“ je črmen[1]) = červen [rdeč], a debr[2]) = dolina.

Tožĭ se nadalje še v istem listu proti koncu, da mu neče Kopitar nikakor pripoznati, da so postali nekateri skrajški v cirilici tako, kakor si je on mislil in tudi priobčil bil uže obema prijateljema. —

Šafařiku se zdí, da je njegovo razjasnilo tako jasno, da ne more biti jasneje. „Haec omnia pro se loquuntur“. (To vse samo za-se govorí). — Ali Kopitar mu ni hotel verjeti nikakor, nego zahteval dokazov, da so to skrajški itd.[3]) „Za Boga, treba li tu dokazov!“[4]) vzdihuje uže drugič Šafařík pod mogočnim „uplivom“ Kopitarjevim, katerega se vendar zdaj ni mogel iznebiti še povse.

Kaže se nam ta vpliv še na drugačen náčin: 1. okt. 1827 oznanja namreč Šafařík prijatelju J. Kolárju, da je na priganjanje Kopitarjevo napisal presodbo ali prav za prav razlago Dobrov. spisa: „Friderici Iter“ za Dunajske „Jahrb.“ in da je moral v tem Kopitarju ugoditi in popustiti — po pravilu „ljubav za ljubav“.[5])

Sila potreben se je videl ta „zagovor“ Šafařiku; kajti ponovil ga je še v listu 25. okt. 1827 z drugimi besedami,[6]) oznanjaje prijatelju, da je poslal omenjeno presodbo istega dne v Beč.

Pa še enkrat pride v istem listu na dan slavnega Slovenca vpliv na upornega učenca. —

Priobčivši Šafařík J. Kolárju, kako je (pretresaje Surowieckega knjigo o starih Slovanih in sestavljaje dopolnilo tej knjigi) zasledil več znamenitih rečí, in da kani razpravo o tém napisati po českí, — poroča namreč dalje: „Ker pa tudi Kopitar zmérom priganja in sili,[7]) utegnilo bi se zgoditi, da dám izpisek iz tega kedaj [„jednim časem“] tudi v Dunajske „Jahrb.“

---

[1]) Glej v Mikloš. staroslovenskem slovarju na str. 1121 iz rokopisa Suprasl. itd. črmьnъ, ruber = rdeč. — Iz iste starosloven. besede izhajajo današnje slovenske: črmelj, čermel, čmrl ali čmrlj, tudi: „črmljak“ luteum ovi (v Ribnici) = rumenjak, žoltak itd.

[2]) Besede „debr“ ali „debrъ“ ni v vsem Mikloš. slovarju, nego na str. 190 samo „dabrъ“ silva, gojzd (Nomocan bulg. saec. XIII.) Prim. (ondi na str. 189) tudi stsl. besedo „dabrava“ naši sedanji besedi „dobrava“.

[3]) „Demonstra, quae asseris, illa esse compendia.“ („Časop. česk. Mus.“ 1874; str. 417).

[4]) „Bone Deus, třeba-li tu důkazóv!“ (Ondi).

[5]) Musel sem v tom Kop. uhověti „a popustiti — an mi i on v mnohém na pomoci.“ (Str. 418).

[6]) Oznámil sem Vam, že na požádání Kopitara recen. a vyklad psal sem na Dobr. Iter Friderici. Dnes to posílám. Musel sem v tom povoliti Kop. an i on mně tytyž slúži. (Str. 420).

[7]) — „všelijak dotírá a nastoupá (Ondi).

Ali s časom začne preblagovoljni vpliv Kopitarjev — presédati rahločutnému in po samostalnosti hrepenečemu Šafaříku, premda mu je pisal Kopitar zmérom jako prijazno in odkritosrčno.

Ali vprav ta prevelika odkritosrčnost — bila je Šafaříku (čujte, čujte!) sumljiva. —

To nam priča Šafařík sám v listu, poslanem 11. okt. 1830 prijatelju Palackemu, govoréč o Kopitarju: „Piše mi on přečasto a příliš upřímne chtěje mne na svou samospasitelnou víru obrátiti itd. itd. — Mně každé tyranstvi (!!) nesnesné". [1])

Podpisana je bila tedaj s temi razločnimi besedami ločitev med Šafaříkom pa Kopitarjem uže l. 1830 v Novem sadu; a ničesar ne sluti še „preodkritosrčni" Kopitar.

Ne sluteč te odločne premembe, nadaljuje neutrujeni rodoljub svoje odkritosrčno prijateljstvo sè Šafaříkom po starem, ter mu hodi na roke, kakor koli more. Dobivši od prijatelja M. Čopa slovenske književnosti obilen popis, pošlje ga l. 1831 sè svojimi opazkami na rokopisu in z odlično pismeno pohvalo Šafaříku v Novi sad.

Kakor je bil Kopitar pohvalil in priporočil Šafaříku Čopovo delo, tako so bile pohvaljene Kopitarjeve opazke [2]) v Šafaříkovi zgodovini jugoslovanske književnosti, ki je pa prišla stopram po njegovi smrti l. 1864 v Pragi na svet.

Ondi se čita, da je Kopitar v svojih pismih priobčil Šafaříku tudi nekoliko zapiskov o Cojzovi rodovini.

Tako se je vršilo to „na-pol-prijateljstvo" še dve leti med Kopitarjem pa Šafaříkom, — dokler je živel ta v Novem sadu, in ga ni drznil odpovedati Kopitarju na ravnost.

L. 1833, ko se je Šafařik, (popustivši svojo službo v Novem sadu), selil v Prago, oglasi se gredoč na Dunaju tudi Kopitarju. — Kako vesel je bil naš Kopitar tako odličnega učenca in poštovanega prijatelja. Želé iz vsega srca orati s takim možem slovansko ledino, — ponovi odkritosrčno, kakor mu je bila navada, svojo poprejšnjo pismeno ponudbo: naj bi ostal pri njem na Dunaju, [3]) da bi delala poslej sè združeno močjo kakor sta nekoliko let poprej Dobrovský pa Kopitar — slovanstvu na korist. (In kako hvaležen mu je bil Dobrovský za tako „tiranstvo"!) —

Ali preobčutljivi Šafařik, ki ni mogel nikakor pritegniti nekaterim mislim Kopitarjevim, a vzlasti ónim o pravi domovini staroslovenskega cerkvenega jezika), — ní hotel privoljiti nikakor.

---

[1]) „Slovn. nauč." IX. 1872; str. 5.

[2]) „bündig und schlagend, wie es seine Weise war". (P. J. Šaf. Gesch. der südl. Literat. I. 1864 Vorw. IV. V. — Prim. Marn. „Jezičn." 1880; 24).

[3]) Prim. besedam iz dopisa Palackemu 11. okt. 1830 v „Slov. nauč." IX; 5.

Prešel je, kamor ga je bolj vleklo, — v Prago k svojemu Palackemu. Prijateljstvo s Kopitarjem pa vsaj na videz še ne neha. To se je zgodilo stopram potém, ko so bile l. 1837 izišle Šafařikove „Slovanske starožitnosti“ in jih je Kopitar strogo presodil (v Chmelovem časniku: „Oesterr. Geschichtsforscher“ l. 1838. I; str. 501 i. d.) vzlasti zato, ker je Šafařik v svoji imenovani knjigi na str. 814 i. d. trdil zdaj s Kopitarjevimi nasprotniki vred očitno, da se je slovansko bogočastje pričelo v Bolgariji itd.

Nekdanja prijatelja — bila sta si stopram od te dobe očitna nasprotnika. Tri leta poprej hotel je Kopitar Šafařiku še pokazati, kako ga spoštuje, s tém, da mu pošlje (l. 1835) prvemu odtisek svoje prve znamenite knjige „Glag. Cloz.“, predno so jo začeli še (z letnim štev. 1836) razpošiljati knjigarji po svetu.

Ali premda je nasprotoval Kopitar uže v tej knjigi Šafařiku očitno zastran starosti bolgarskega jezika, ogibal se je Šafařik vendar na vso moč očitnih prepirov z nekdanjim učiteljem svojim; branil se je — izpodbijal Kopitarjeve misli, in razodeval svoje o Kopitarjevem počenjanju rajši samo pismeno v listih drugim znanstvenim prijateljem pisanih.

Prezanimljiva so ta pisma, da ne bi priobčili vsaj poglavitnih stvari iz njih častitim domorodcem, kateri se zanimajo za slovečega domorodca, po katerem so se ozirali nekdaj, kakor po „zvezdi prehodnici“, vsi slovanski učenjaki.

Rusu M. P. Pogodinu, ki je bil zaprosil Šafařika, naj bi on presodil imenovano knjigo Kopitarjevo, odpisal je Šafařik iz Prage 2. oktob. 1835 tako: [1])

„Kar se tiče Kopitarjeve knjige, morate prositi Vostokova, naj jo on presodi. Njemu to prístoji najbolj.[2]) Jaz ne morem in nečem zdaj pečati se s tém. V svoji razpravi o starobolgarskem, t. j. ciril. narečju mi je spomniti se te reči“.[3]) „To pa mi je vendar vzeti v misel uže zdaj o Kopitarjevi knjigi“:

„Kopitar veli, da štejem jaz sedanjo bolgaršćino za staršo od Cirilove in Metodove dobe; ne vem, kako me je mogel razumeti tako krivo; kajti jaz sem prepričan, da je vprav narobe.“ [Na str. 320 v dopisu Pogodinu $^{2}/_{12}$ 1835 ponavlja namreč Šafařik skoraj iste besede s tem dodatkom: „Jaz sem bil in sem

---

[1]) Gl. A. N. Popov. „Čtenija vъ imperatorskomъ obščestvě istorii itd. IV. (Moskva 1879) na str. 146 — 147.

[2]) „Er ist der competenteste Richter.“ —

[3]) Stopram dve leti nato (v „Časop. česk. Mus.“ 1837, str. 232 — 235) presodil je Šaf. Kopitarjevega „Glag. Cloz.“ jako ugodno, t. j. „diplomatično“, prepustivši razsodbo o starosti glagolitske abecede in liturgije slovanske bodóčnosti. Vse drugače govoril je drugo leto Kopitar presojaje Šafarikove „starožitnosti“. —

še zmérom teh misli, da je sedanja ali nova bolgarščina pričela poganjati stopram po strašnem razpadu bolgarske države (po l. 1019), pognala pa da je stopram mnogo pozneje, vzlasti po turskem prihodu. Meni je bilo „bolgarsko“ ali „cirilsko“ zmérom isto“]. Ponovivši v prvem odpisu (2. okt. 1835) besede Kopitarjeve iz „Glag. Cloz.“ [1]) vzklikne Šafařik: „Nikoli nisem kaj takega niti govoril niti pisal“. „Ne morem Vam povedati, kako mi je to neugodno.“ —

4. jul. 1836 piše Šafařik istemu prijatelju zopet nekaj novega — o Kopitarju: kako namreč Kopitar, (ne zadovolévši s tem, da je postavil glagolico za vrstnico cirilici), razglaša zdaj [2]) glagolico za „prestaroslovansko“ („für uralt-slavisch“), za ostanke staroslovanskega runskega pisma [„Ueberbleibsel der altslavischen Runenschrift“.] —

Na posled veli Šafařik — naj navedemo njegove lastne besede: „Ich bin neugierig, wohin diese Narrheit führen, wo „endigen werde. Dass dabei andere Motive und Absich-„ten zu Grunde liegen, als Sie sich vorstellen, ist „gewiss.“ (!?!) —

Po zadnjih besedah sodimo, da je vedel in — na žalost! — verjel tudi Šafařik óno „izmišljotino“, katero je stopram tri leta pozneje raztróbil óni skrivni Pantilij po Brokhausovem „Conversationslexik. d. Gegenw.“ III (1840).

Istega pomena dopis o glagolici poslal je bil Šafařik uže poprej [21. febr. 1836) Vostokovu. [3]) Priobčivši temu najprej, da se Kopitarjev „Glag. Cloz.“ ondaj ni dobival še na prodaj, ter da je bil Kopitar do ónega dne samo njemu in Pogodinu prvima [3]) poslal po 1 odtisek, [4]) — piše Šafařik nadalje:

„Njegovim mislim, — da je glagolska abeceda starša „ali [vsaj] vrstnica cirilski, in da je Metod stopram po Ci-„rilovi smrti s pomočjo latinskih menihov v Korotaniji zve-„rižil cirilsko abecedo, ter preložil cerkvene knjige v „koro-„tansko“ narečje, — ne pritegnem nikdar, dokler bodem zdravega razuma in umél, kaj je zgodovina.“ [5])

Naposled se ponižuje Šafařik pohlevno pred Kopitarjem in pravi, da sicer jako čisla njegovo bistro glavo in njegovo

---

[1]) Glej na str. XXXIII. „Nec male quis dicat cum Schaffarikio, hunc linguae bulgaricae statum vix non ipso Cyrillo antiquiorem videri; — in na str. XLVIII: „Lingua Bulgarica hodierna, Schaffarikio judice, antiquior S. Methodio.“

[2]) Gl. Vostok. „Perep.“ str. 325—326.

[3]) Zarad pristojnosti imenuje Š. najprej Pogodina, a za njim stopram sebe.

[4]) „— vendar morebiti tudi Vam [Vostokovu] in drugim prijateljem — popravi si Š. naglo napisane besede.

[5]) „Seinen Hypothesen (itd.) werde ich nie beipflichten, so lange ich gesunden Menschenverstand habe, und was Geschichte sei, verstehe.“ —

učenost; a ne more si vendar kaj, da mu ne bi — „četudi žalostnega srca“ — očital prepravdljivosti, t. j., svojeglavnosti v pravdanju, lažnega modrijanstva in gole neresničnosti; [1]) „pa se nečem — veli — prepirati ž njim“. —

Tako hudo je Šafařik sodil in (vsaj gledé glagolice) obsodil Kopitarja v navedenem pismu iz početka l. **1836.**

Ali ne dvojimo, da se je s časom neizrečno kesal te prenagle sodbe ter se tolažil vsaj s tem, da ni bila očitna; kajti čujte, kaj se je zgodilo.

Naposled in sicer predno je minulo **22** let, dokazoval je namreč Šafařik sam to, kar Kopitar, in res tudi dokazal: **da je glagolica res starša od cirilice,** vrh tega pa še i to, da je prav za prav „glagolico“ iznašel Ciril, — tako imenovano „cirilico“ pa sestavil bolgarski škof Klemen.

Preklical in **popravil** je tedaj Šafařik s tém znamenitim spisom **veliko krivico,** storjeno Kopitarju — res da — v neočitnem pismu, ki ga je pa razglasil „čas“ — na srečo potém, ko je bila krivica uže popravljena in imenitna pravda „o glagolici in cirilici“ uže dognana — sloveči bistroumnosti Kopitarjevi na čast.

Dognal jo je Šafařik sám tako izvrstno, da je podpisal njegovo razsodbo v glavni stvari brez kakega prigovora tudi „slavnega učitelja slavni učenec.“ (Gl. Encykl. Ersch-Gruber“ I. pod besedo „Glagolitisch“ str. 403—422).

Potrdivši tedaj naposled Kopitarjeve misli zastran „glagolice“ in „cirilice“ skoraj do zobca, spoznal je Šafařik, da se Kopitarju ne sme — in ne bi bila smela nikdar očitati prepravdljivost, lažno modrijanstvo [2]) in gola neresničnost, — da je bil Kopítar potem takem poštenjak ves, kolikor ga je bilo od glave do nóg, in da je to, kar je trdil, — trdil iz gole uvérjenosti — povse odkritosrčno.

Véren sin predrage svoje domovine, držal se je brez straha in obzira vedno domačega pregovora:

„Kar je na srcu, to je na jeziku.“

To je zvedel l. 1840 Šafařik s tajnim Pantilijem i. dr. vred — tudi iz Kopitarjevega „Hezihija“.

---

[1]) „Kopitar's (dessen **Talent und Kenntnisse ich übrigens hochschätze und mich demütig vor ihm beuge**) Rechthaberei, Sophisterei, gänzlicher Mangel an Wahrheitssinn(!!!) betrüben mich in hohem Grade; ich mag aber mit ihm nicht streiten.“ —

[2]) Ako bi bil Šafarik živel še l. 1872, vem, da se ne bi nahajale ni v „Slovniku naučnem“ (IX. na str. 5) o Kopitarju razžaljive besede: „dvorského slavisty a zofisty.“ („Slova Š.—ova“).

Kopitar pa Vostokov. [1])

Še dokler je živel očák Dobrovský, začela sta si bila dopisovati sloveča učenjaka slovanska Slovenec Kopitar pa Rus Vostokov — oba izvrstna jezikoznanca in ondaj oba ces. knjižničarja, Kopitar v Beču, a Vostokov v Petrogradu.

Kako je Kopitar čislal i Vostokova, vidi se iz jednega njegovih listov (l. 1841), v katerem piše učenemu Rusu, da mu mora on (Vostokov) hoté ali nehoté nadomestiti Dobrovskega.

Da je Kopitar začel Vostokovu pisati uže l. 1828, kaže nam mladega F. Adelunga list, pisan 31. okt. 1828.

Mladi Adelung piše namreč Vostokovu, da mu pošilja v tem listu Kopitarjevo pismo, ki je bilo poslano z Dunaja v zvežnju z drugimi pismi v cesarjev glavni stan (Hauptquartier), v „štirdesétnici", t. j., v štirdesetdnevnem prestanišču (Quarantaine) pa bilo razpečateno in prekajeno, da tedaj — veli Adelung — Vostokov zdaj lahko vgane sam, zakaj je tako zastarélo in luknjičasto. [2]) — Pisano je pa bilo 3. avgusta 1828.

Dozdeva se nam, da je bil to prvi Kopitarjev dopis Vostokovu, a prvi Vostokov list, pisan Kopitarju aprila meseca 1829, bil je odpis na óno zastarélo pismo Kopitarjevo.

V tem odpisu [3]) prosi namreč Vostokov Kopitarja najprej na kratko nemški, naj mu dovoli, da se sme zahvaliti ž njim po ruski, ker si misli, da zna Kopitar z drugimi slovanskimi jeziki vred tudi po ruski, a njemu teče pero najglaje po ruski.

Nato se opravičuje, da mu ni odgovoril poprej: „Najin prijatelj Keppen, po katerem Vam pošiljam nekoliko knjig, lahko posvedoči, da se to ni zgodilo iz malomarnosti („ne ot nebreženija"). Potém poroča Kopitarju, da je imel ves čas posla ustanavljaje „Rumjancovski muzej" itd., dalje: da je priredil okrajšano rusko slovnico za niže závode, po svoji „prostrani" slovnici za gimnazije, to pa da prepisuje zdaj na čisto itd. Naposled imenuje knjige, ki jih je poslal na dar Kopitarju, pridvorni knjižnici in Pražkim učenjakom. —

V listu 30. apr. 1830 (na str. 280, br. 208) zahvaljuje se Kopitar Vostokovu za poslane mu nove stvarí, pa tudi za blagovoljne vrstice. „Jeden list Vaš — piše K. na dalje — priobčil mi je pokojni Dobrovský, mudi se poslednjič na Dunaju, tako

---

[1]) Aleksander (Hristoforović) Vostokov, slavni ruski jezikoznanec, rojen l. 1781 na Livonskem (Lievland) umrl l. 1864 v Petrogradu. 9 let po njegovi smrti izdal je I. Sreznevski sè svojim pojasnilom njegovo obilno in prezanimljivo dopisje (Korrespondenz) pod napisom ruskim: Переписка А. Х. Востокова (Perepiska A. H. Vostokova) v Petrogr. 1873.

[2]) V takih prestaniščih prebadajo in kadé namreč pisma zato, da bi jih razkužili.

[3]) Perep. str. 276, štev. 202.

tudi odtisek svoje knjige „Institutiones“, — poln obkrajnic (Marginalien) za drugo izdajo. Jako me je zanimalo, da je v Ostromirovem evangelju sv. Silvester postavljen na zadnji dan decembra meseca. Vidite, kako tudi ta „panonizem“ na novo potrjuje našo misel, [1]) da se je staroslovenski govorilo po panonski škofiji Metodovi. [2])

„Še dan denašnji so po tolikih nezgodah („post tot discrimina rerum“) panonski Slovani, t. j. óni, ki govoré slovenski, [3]) po Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, zahodnem Ogerskem od Blatnega jezera do Šoprona (Oedenburg) in po banovini hrvatski („Provinzial-Kroatien“), ter jih je več nego poldrugi milijon: nekdaj so pa segali celó v Tirole in Bavarsko, ter se dotikali pri Lincu ob Donavi s Čehi na njenem levem kraju. Njih [Slovence] pa Bolgare štejem za jedno pleme, ki so ga več nego 200 let po njegovi naselitvi ob južni Donavi, („katere naselitve zgodovina ni zapazila“), novi naselniki Srbi in Hrvati razpolovili, kakor zagozda sredi njih zabita („cuneum egerunt per medios Slavos novi advenae Serbi et Croatae“). —

„Uže zdaj, ko ne znamo bolgarščine več nego toliko, da jo ločimo od srbščine, — vidimo, da je slovenščini bolj v rodu [nego srbščini]; n. pr. po Leakovi knjigi „Researches in Greece“: stori za stvori (slovenski sturi za stori); bárat (quaerunt“), sloven. baram (ich frage)): „orei“ sloven. orehi; „zaitzi“ sloven. zajci (srb. zeci) itd.“

Nato priobčuje Kopitar Vostokovu, da bode naganjal rojake, naj popišejo vendar uže naš besedni zaklad, ter omislijo Vostokovu in drugim [jezikoznancem] bolji slovar, nego ga je skrpal pokojni P. Marko. — Tudi mu napoveduje K., da dobóde iz Kranjskega skoraj novih slovenskih knjig, ter mu jih hoče poslati na oddarek [4]) za poslane mu lepe stvari.

„Jako ugodno mi bode“ — veli nadalje Kopitar — vse, kar koli Vi napišete; posebno ugodne bi mi pa bile ruske narodne pesmi, národne veselice (Volkskomödien), vzlasti kar bi bilo v pravem ruskem jeziku („erzrussisch“), pa tudi iz ruskih narečij kaj („Dialektologie), n. pr. maloruske knjige.

Kopitar razodene zdaj Vostokovu, zakaj se je uprl Hankovemu odlomku evangelja sv. Jovana, in pravi, da je moral to

---

[1]) Kopitar piše tù po pisateljski šegi „našo misel“ („unsere Meinung“) namesto: „mojo“.

[2]) „Altslavisch sei die Sprache der pannonischen Diözese Methods“. — Kopitar rabi v nemščini „altslavisch“ za „altslovenisch“, kakor je „der Slave“ po njegovo (slovenski) „Slovén“, tedaj „die Slavin“ po njegovo (slovenski) „Slovénka“, kar je bilo uže omenjeno „Kl. Schr.“, str. 290 („III“).

[3]) „Die pannonischen Slaven, d. i. die Slaven des windischen Dialektes (slovenski).“

[4]) „Zu einigem ἀντιδωρον“ (Gegengeschenk).

storiti samo zato, ker je bil obečal pokojnemu Dobrovskemu, — da ni tedaj storil tega sam ob sebi. [1])

Znano je namreč, da ni hotel Dobrovský zbog očitnih jezikovskih pregreh nikakor pripoznati pravotnosti temu evangeljskemu odlomku, ki mu ga je bil pokazal nekdaj Hanka, rekši, da je zasledil ta stari odlomek (českí prevod) na platnicah neke stare knjige, [2]) in da izhaja po njegovih mislih iz X. ali XI. veka.

Ker je pa Dobrovský trdil na ravnost, da je ta rokopis ponarejen, zato se ga ni upal Hanka nato „obelodaniti", pa ni pokazati živemu krstu, niti Palackemu, [3]) dokler je živel Dobrovský, nego storil je to stopram po njegovi smrti (l. 1829); Dobrovský je bil pa podučil še pred smrtjo Kopitarja, ter ga naprosil pismeno, naj se upre, ako bi se Hanka predrznil po njegovi smrti z omenjenim evangeljskim odlomkom na dan.

V pismu 26. sept. 1830 (na str. 283, br. 209) oznanja Kopitar Vostokovu imenitno novico, da kani namreč na svoje troške izdati in pojasniti znamenit glagolski rokopis, na kožico (pergamen) pisan, ki utegne biti, kakor je vsa podoba, — „naš Ostromir", [4]) ter prosi, naj mu bode pri tem na roko „z notranjimi in zunanjimi pomočki." Kdo ne sluti, da je govorjenje o bodočem „Glag. Cloz."?

Odgovorjaje 14./26.) dec. 1830 (gl. str. 284 pod štev. 210) na Kopitarjevo oznanilo in prošnjo, obeta Vostokov, da ga je volja sè svoje strani pripomagati, da se privede ta stvar „v javnost", ter priloži svojemu pismu snimek nekoliko vrst iz cirilskih rokopisov XI. veka, v katerih se rabijo **glagolske** pričetnice („načalьnyja bukvy" — Initial-Buchstaben). — „Ovržena je" — veli Vostokov — „s to zasledbo pokojnega Dobrovskega misel, da glagolske črke niso bile izmišljene pred XIII. vekom.

„Brez dvojbe so rokopisi, iz katerih so te pričetnice posnete, starši od XIII. veka, in jaz jih po vsi podobi prištevam XI. veku".

V tem listu priobčil je Vostokov Kopitarju tudi konec ali sklep govora sv. Ivana Zlatoustega: „velika ubo tvarь" iz rokopisa Supraseljskega, ki ga Kopitar ondaj še ni imel prepisanega.

---

[1]) „Gegen Hanka's Fragment von Johannes Evangelio musste ich ex promisso an den sel. Dobrovsky, dessen Protestation als gegen eine Impostur einlegen. Es ist traurig, dass man aus Vaterlandsliebe une fraude pieuse. — Non ego!" (Kop.).

[2]) „Disciplina et doctrina Gymnasii Gorlicensis." 1595. (Časop. česk. Mus. 1829, II. 33).

[3]) Da je pa Dobrovsky trdil pravo, dokazuje obširno gosp. A. V. Šembera v svoji českí knjigi „Libušin soud domnéla nejstarší památka reči české jest podvržen, též zlomek evang. sv. Jana". — Ve Vídni, 1879" (od str. 79—86).

[4]) „Er hat das Supin in Тъ, verwechselt nie ѫ mit оу etc. etc. — veli Kopitar, ki mu popiše nato rokopis in njegovo vsebino.

7. maja 1831 („Perep." str. 288, štev. 212) piše Kopitar Vostokovu, da ga je njegov list, pisan 14./26. dec. 1830, zatekel bolnega ter ga potolažil, od pomladi pa da „zdravstvuje" menda popolnem. Obetaje Vostokovu očitno zahvalo za njegovo ljubav, naznani mu, da ima rokopis Supraseljski vprav vse one tri govore cele, katerim ima on v rokopisu glagolskem samo „odlomke" (kósce), ki pa jako ugajajo njegovim (Vostokovim) mislim zastran razločka med ą (ѧ) in u (оу) itd.

Poroča mu na dalje, kaj bi rad dodal še svojim glagolskim odlomkom, zaprosi Vostokova, naj mu dá, če je mogoče, vérno prepisati omenjene tri govore sv. Jovana Zlatoustega iz rokopisa Supraseljskega (naj bode ta rokopis pri Bobrowskem v Vilni, ali zopet domá v Supraslju, ali pa nemara celó v cesarski javni knjižnici Petrogradski), ter obeta ruskemu prijatelju, da mu povrne rad troške mahom, čim mu jih naznani in kako rad bi mu vrnil o takih okolnostih ljubav za ljubav. —

To prošnjo ponovi Kopitar z drugimi besedami uže 9. maja 1831, rekši, ako ne bi prejel morda Vostokov zadnjega pisma, [zato ker je bil ondaj vstanek na Poljskem]; in ker ne dobí še nikakega odpisa, ponovi jo (po srečno za Ruse končanem poljskem vstanku) zopet 1. oktobra 1831. Skrbel je tudi za to, da se povrnejo stroški mahom v Petrogradu.

Kako je slavni Vostokov imel Kopitarja v časti, vidi se iz teh ruskih vrstic, ki jih je poslal óni temu oktobra m. 1831 („Perep." str. 294, št. 217): Iz poslědnego Vašego ot 1. okt. 1831 ja serdečnym udovolьstvijem uznal, čto posredi Věnskoj holery [Dunajske kolere] Vy živy i zdorovy". — Priobčuje mu nadalje tudi svojo radost, da ni nehal pripravljati priprav za izdajo glagolskega Dunajskega rokopisa [„Glag. Cloz."].

Naposled javlja: „Ako bi bil rokopis Supr. tù [v Petrogradu], imeli bi Vi prepisek uže davno. Obrnil sem se zarad njega do Bobrowskega [v Vilno], in mu pišem denes zopet".

(5./17. nov. 1831 odpiše Bobrowski Vostokovu, da je imenovani rokopis dobil tačas iz samostana Supraseljskega, da kani (ker nima drugega pripravnega človeka), iz posebne ljubavi do Kopitarja, ki mu je bil tako prijazen pred 10 leti na Dunaju, — prepisati ga sam ter poslati Vostokovu naravnost v Petrograd; a — na posled poslal ga je Kopitarju naravnost v Beč, in to izvirnik, a ne prepiska).

Prihaja na vrsto ono znamenito pismo, ki ga je neutrujeni Kopitar svojemu ruskemu prijatelju poslal 29. apr. 1841 („Perep." str. 348 pod štev. 271); ono znamenito pismo, ki se začenja z besedami: „Vi mi morate hoté ali pa nehoté nadomestiti Dobrovskega." —

Potlej se toži blagemu prijatelju, kako mu se je izneveril nekdanji učenec in mnogoletni dopisnik Шаф. [Šafařik], ki sedi zdaj (1841) po prijateljstvu Пал. [Pal.] na Dobrovskega stolici.

To žalovanje sklepa Kopitar z britkimi besedami: „Ich stehe allein“ [samujem]. „Après tant de revers, que vous rest-il? Kaj Vam, t. j. kaj mi, ostaja po tolikih nezgodah? —

Ali Kopitar se (v dopisu) mahom potolaži in na to vprašanje s ponosnim Francozom sám ponosno odgovori: „Moi“ (jaz). — Vendar si lahko mislimo, kako težko je bilo ponosnemu možu pri srcu, ko je videl, da ga je zapustil po „očakovi“ smrti celó óni prijatelj, katerega si je bil priljubil do óne dobe izmed vseh najbolj poleg nesrečnega rojaka in dragega prijatelja Čopa, ki je pa, predno ga je pogoltnila neusmiljena Sava, tudi nekako omahoval, in to, — kakor si je mislil Kopitar — premamljen po dolgih, opravljivih jezikih vernih Pantilijevcev[1]), ki so izpodkapali poštenjaku vseh poštenjakov neoskvrnjeno poštenje, ter mu ga na žalost tudi izpodkopali močno po latinskem pregovoru, ki pravi:

„Calumniare audacter, semper aliquid haeret“,

t. j. obrekuj predrzno (smelo), pa se ne boj, da se ne bi kaj prijelo.

Da zagrizeni sovražniki Kopitarjevi niso zadovoléli samo z jedno nesramno lažjo, nego jih raztrošali, hoté ga uničiti povse, skrivaj še več — in še nesramnejših o preodkritosrčnem in preponosnem Kopitarju, priča nam dobro [pa tudi slabo] podučeni I. Sreznevski v dolgem pojasnilu. (Gl. „Perep.“ str. 464, štev. 271).

Kdo bi se tedaj čudil, da so mu se iznevérjali prijatelji in znanci; „kajti sum je vrag“ — rékal je neki sodnik.

Res, da je vrli Vuk obožavanemu svojemu Kopitarju véren ostal do njegove smrti, ter ga pohajal (obiskoval) po gostem; ali Vuk mu je bil samo učenec, Vuk je mogel modrega Kopitarja samo poslušati in posvetávati se ž njim zarad srbščine; višemu jezikoznanstvu slovanskemu, (brez katerega Kopitar ni mogel živeti, kakor ni riba brez vode), pa Vuk ni bil kos; o tém se tedaj Kopitar ni mogel razgovarjati ž njim kakor s kakim drugim, kateri mu je bil raven.

Zato se je zdelo Kopitarju, da — samuje; in si ni mogel kaj, da se ne bi bil potožil „sebi ravnemu“, ali oddaljenemu prijatelju, želeč, da bi mu on nadomestil nepozabnega Dobrovskega.

---

[1]) „Nobis interea conscientiae nostrae fiducia securis, — donec tandem in **ipsa** nos **patria** et **quasi domi** nostrae de repente adoriretur. Tum demum coepimus suspicari conspirationem jam adultam —. Attamen et tunc contempsimus ulcisci injuriam, cum et Pantilii doctissimus Labacensis socius non solum resipiscere videretur, sed etiam paulo post periiset lavans in Savo flumine.“ (Gl. „Hesych.“ str. 68). Ondi na str. 70 pa piše Kopitar nadalje: „Illi vero mortuo suo in Carniola doctissimo quidem, sed et inconstantissimo socio, in reliqua Pannonia quaerere alios itd.“

Pa — prevarila je zapuščenega Kopitarja menda tudi ta nada; kajti zahman iščemo v Vostokovi „Perepiski“ odpisa na poslednje Kopitarjevo pismo, ki je ostalo tudi poslednje; kajti poznejšega ní v navedeni zbirki.

Je li se izneveril Kopitarju naposled i Vostokov? — Kakor se kaže, — bilo je tako. — A zakaj?

Zagrenèlo je bilo menda ruskemu učenjaku, ker ni hotel Kopitar pritegniti njegovim mislim, uže l. 1820 objavljenim „o hohnanju“ [1]) v staroslovenščini, t. j. da treba v Ostromirovem evang. ѫ (ą) izgovarjati hohnaje kakor o͡n, ѧ (ę) pa kakor e͡n, — a ne, kakor je trdil Dobrovský: ą = u; ę = ja.

Kopitar je pa v svojem „Glag. Cloz.“ (1836) izpodbijal nóvi nauk Vostokov, dokazujoč, da treba staroslovenski ą in ę izgovarjati tako kakor slovenski o͡ in e, (dasi je bil v listu 7. maja 1831 nekako pritegnil mislim Vostokovim, pozneje se pa preučil, ker se mu je zdelo, da je v slovenščini premalo dokazov za to). — Nasprotnih misli sta si bila tudi zastran početka slovanskega bogočastja; v Bolgariji ga je iskal Vostokov, — v Panoniji Kopitar.

Od oktobra meseca 1831 do 29. apr. 1841 ne nahajamo v „Perepiski“ več nijednega dopisa med Kopitarjem in Vostokovom.

Pokazal je naš slavni rojak tudi v poslednjem listu svoje blago srce, — pokazal, da je bil on — četudi „inimicus causae“, vendar „amicus personae“, t. j. „razumnik črti stvar, osébe ni mu mar“; — osebe ne črti zarad stvari.

Vendar nečemo obsoditi prenaglo ni slavnega Rusa, da je namreč zanemaril tega latinskega pregovora modri nauk; zato smo rekli „menda“ [mu je bilo zagrenèlo itd.]. — Lahko, da je bilo njegovemu molku krivo tudi kaj drugega, — lahko, da znano „Pantilijevo maslo“, (ki se je prodávalo po vsi Evropi ne dolgo potém, ko je bil izišel Kopitarjev „Glag. Cloz.“) — lahko pa tudi to, da so bila temu molku kriva preobilna opravila, s katerimi je bil Vostokov preobložen vprav od l. 1841 do 1842 in to poleg premnogega posla tudi z vredovanjem izdanega Turgenjevovega dela „Historiae Russicae monumenta“ (ruske zgodovine spomeniki), ki je izhajalo od l. 1841 do 1842. Na kratko: ne vé se izvestno, kaj je bilo prav za prav krivo, da je obmolknil ter se naposled (vsaj na videz) izneveril Kopitarju i Vostokov.

Ni nam tega pojasnil ni vrli Sreznevski v svojih znamenitih opombah. Jako neradi pogrešamo tega v njegovem dolgem pojasnilu o Kopitarju. Vendar ni ostalo Pantilijevo sumnjičenje, (ki se je ponavljalo v dopisih celó po smrti Kopitarjevi), brez vpliva na tega časti in poštenja vrednega Rusa.

---

[1]) „hohnati“ pomeni Belim Kranjcem okolo Metlike „skozi nos govoriti“.

„Samujem", vzdihal je ponosni Kopitar, kakor smo slišali, samo zato, ker ni imel svoje vrste slovanskega jezikoznanca, ali vsaj kakega novega, za višje slovansko jezikoznanstvo pripravnega učenca.

Kar se prikaže o tej mračni dobi na Dunaju — nova slovenska zvezda od Ljutomerskih goríc.

Kopitar pa Miklošič. [1])

„Sloven'c Slovenca vabi."

Leta 1838 popusti gosp. dr. Miklošić v Gradcu modroznansko stolico, ki mu ni ugajala, ter se upoti v Beč, da bi se posvetil tù vès pravoznanstvu in postal kedaj odvetnik. Pravoznanske šole izvršil je bil uže v Gradcu.

Nekoliko časa po prihodu v glavno in prestolno mesto izroči Kopitarju poljskega grofa Ostrowskega priporočilni list, ter se seznani o tej priliki — Slovenec sè slovenskim učenjakom, ki je slovel ondaj po svojem „Glag. Cloz." uže na dolgo in široko. Pozneje je imel dr. Miklošić priliko sestajati se s Kopitarjem včasih tudi drugod; ta pa priložnost, spoznávati mladega slovenskega rojaka. —

Naglo se uveri Kopitar o obilnih vednostih in o izvrstni sposobnosti dr. Miklošiča za jezikoznanstvo, [2]) ter si priljubi nadepolnega Slovenca, a ta njega tako, da sta hodila potém v isto gostilnico skupaj obedovat, po obedu pa vsak dragi dan skupaj šetat. Šetaje razgovarjala sta se slavna Slovenca in jezikoznanca — sosebno o tacih rečéh, ki segajo v jezikoznanstvo slovansko. Tako je postal dr. Miklošič Kopitarjev učenec in prijatelj. Kakor je Kopitar svojega učitelja, slavnega Dobrovskega, — tako je čislal in obožával ter obožáva še dan denes Kopitarja dr. Miklošič, ki ne more prehvaliti sosebno učiteljeve prevelike bistroumnosti.

„Kedar sem izprožil" (trdil) — tako pravi dr. Miklošič — „kaj novega, rekel je včasih pri tej priči: Das kann nicht sein". „To me je", veli dr. Miklošič — „podbadalo, da sem premišljeval stvar še bolj natanko, kar mi je bilo na veliko korist."

Srečen je bil dr. Miklošič, da je imel takega učitelja, — srečen pa tudi Kopitar, da si je našel tako bistroglavega učenca in novega vérnega prijatelja, kakoršnega je zaželel potem, ko se mu je bil izneveril Šafařik. — Ni tedaj čuda, da si je

---

[1]) Gosp. dr. Fr. vitez Miklošič, dvorski svétnik, akademik, c. kr. prof. slovanskega jezikoznanstva itd. v Beču, rodil se je 20. nov. 1813 v Radomeščaku blizu Ljutomera (na dol. Štajerskem).

[2]) Še diják naučil se je bil razun več drugih jezikov samotež tudi staroslovenski.

želel, imeti tudi na svojem mestu v dvorni knjižnici takega naslednika.

Ker se je primerilo l. 1844 (ko je bil Kopitar uže prvi varuh in dvorski svetnik), da je bilo v dvorski knjižnici jedno mesto prazno, pošlje Kopitar svojemu priljubljencu [1]) brez zamude list, v katerem mu je to oznanil ter ga pregovarjal, naj prestopi v znanstveno svetišče. In posrečilo mu se je, da ga je pregovoril.

Dobivši omenjeno službo najmlajšega uradnika v pridvorni knjižnici, popusti Miklošič mastno odvetništvo, ter se posveti obožávanemu Kopitarju za voljo — vès slovanskemu jezikoznanstvu.

Še bolj se na to utrdi poprejšnje veliko prijateljstvo med tema večnega spomina vrednima možema naše krví. — Na žalost — nista dolgo skupaj delovala v znanstvenem svetišču; kajti uže po kratkem času — še istega leta pobere nemila smrt izmed tedanjih slovanskih jezikoznancev prvaka, nepozabnega nam rojaka, ter raztrga prezgodaj to znamenito prijateljsko zvezo.

Kdo popiše Miklošičevo žalost po toliki izgubi! — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Kopitar je umrl brez oporoke. Ko je nekega dne nato ostalinski skrbnik (odvetnik) pregledaval Kopitarjeva pisma v poprejšnjem njegovem staništču v mestu, ne bi li mogel zaslediti med njimi kakega zapiska Kopitarjevega ob ónih nesrečnih novcih, (pa se je trudil zahman) — bil je nazoč tudi gosp. dr. Miklošič, in to kakor dvorske knjižnice zastopnik iz drugega vzroka. — Vidé mnogo pisem po tléh razmetanih, popraša odvetnika, kaj misli storiti s temi stvarmi.

„Prodati jih kanim po teži („na vago“) kakemu „branjevcu“, odreže se mož na kratko.

Nato drzne gosp. dr. Miklošič vprašati ga, ne bi li ga bila draga in dobra volja, dovoliti mu, da bi si smel vzeti kaj sabo (za spomin). — Dovoli mu brez opotavljanja. — Miklošič seže po prvem zvezku, v katerem so bili na srečo — „Dobrovskega dopisi“. — Tako je gosp. dr. Miklošič rešil vsaj te dragocene dopise, ki jih razglaša zdaj po njegovi posebni ljubavi Jagićev „arkiv“.

Vsa druga pisma bila so (žalibog!) prodana brez dvojbe tako, kakor je bil odvetnik nakanil. Kolik kvar! —

Da je bil gosp. dr. Miklošič tako drzen in hotel izbrati si še več takih stvari, — dovolil bi mu bil — kakor si misli zdaj sam — „podatni“ odvetnik morda iz srca rad še več drugih pisem, ali branila je gosp. Miklošiču skromnost, zahtevati ali usvojiti si še več pisem, med katerimi so bili izvestno tudi do-

[1]) Pred drugim potovanjem v Rim, naprosil je bil Kopitar gosp. dr. Miklošiča, da je stanoval v njegovem staništču, dokler se je bavil on v Rimu.

pisi preslavnega jezikoznanca Jakoba Grimma, J. P. Šafařika, in še več drugih, ki jih pogrešamo tako neradi.

Kopitarja več ni,
al' Miklošič živi.

Ta neutrudni delavec na polju slovanskega jezikoznanstva pripravljal se je še pred smrtjo Kopitarjevo, in to še pred vstopom v dvorsko knjižnico na znanstveno delo ter začne nemudoma samotež orati in obdelovati staroslovansko „ledino“, kolikor je ostalo še neizorane in neobdelane. Ostalo je pa take na silno prostranem polju še mnogo in premnogo. Čvrsto se poprime delavni možak preobilnega in pretežkega posla, ter prične množiti najprej književnost staroslovansko.

Še istega leta, ko je Kopitar umrl (1844), izdal je Miklošič v Beču sv. Jovana Zlatoustega govor na cvetno nedeljo („S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos Palmarum“.) — Uže leto po Kopitarjevi smrti dá na svetlo svoje samostalno delo, tudi še pred Kopitarjevo smrtjo spisano: „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ (Korenike staroslovenskega narečja). Lipsiae (v Lipsku) 1845.

Pa tudi on najde svojega „Pantilija“, ki je raztrošal glas (najprej skrivaj, potém pa tudi očitno), da je vzlasti to delo, kakor se kaže, po pravem Kopitarjevo, ki ga je našel Miklošič v Kopitarjevi ostalini ter ga prodaje tedaj po krivem za svoje, t. j. da je ta knjiga — „pisateljski kradež“ (Plagiat).

Odgovoril je na to bistroumnega Kopitarja bistroumni učenec prav po Kopitarjevo ter vrgel „philosophiae et juris doctor“ svojega nasprotnika tako v rog, da se ni pokazal nikdar več na dan.

Uže dve leti na to (1847 izda v Beču (grški) knjigo: „Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum“ (Sv. Klemena, škofa bolgarskega življenje), ter posveti to knjigo iz zahvalnosti pokojnemu učitelju Kopitarju („Manibus Kopitarii gratus discipuli animus“). [1])

Več drugega, kar se je bil Kopitar namenil storiti, ali je bil samo pričel, pa ni mogel dovršiti, — dovršil je neutrudni njegov učenec in častilec.

Tako je spisal in izdal l. 1850 (v Beču) prvi staroslovenski slovar (Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti 4°), ki ga je bil obečal Kopitar malo da ne trideset let poprej slovanskemu svetu, pa ga ni mogel izgotoviti. Kar je bil pripravil, to se hrani zdaj v knjižnici Ljubljanski. —

---

[1]) Istega leta 1847 izišla je tudi Miklošičeva knjiga „Vitae sanctorum“; l. 1850 „Lautlehre“ in „Formenlehre der altslov. Sprache“ (vse troje v Beču). Predzadnja knjiga bila je pozneje jako pomnožena in dozdaj uže tretjič, — poslednja pa, (tudi močno pomnožena) l. 1854 drugič tiskana.

Tudi imenitni staroslovenski rokopis Supraseljski („codex Suprasliensis"), cirilski pisan in iz XI. veka izhajajoč, ki je bil Kopitar vsega, (kolikor ga je bilo tedaj), prepisal in pripravil menda za tisk, — dal je natisniti Miklošič l. 1851 (v Beču) v knjigi: „Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice Suprasliensi" [1]) — [118 listov tega necelega rokopisa hrani Ljubljanska knjižnica s Kopitarjevim lastnoročnim prepisom vred]. — L. 1859 priobčil je po tisku k slovečemu prej opisanemu rokopisu še dva lista, [2]) ki sta se našla pozneje.

V I. zvezku Miklošičeve „Slavische Bibliothek" (1851) čitaš na prvem mestu Jerneja Kopitarja lastni životopis („Selbstbiographie), — a na str. 57—89 znameniti zgodovinski predgovor Kopitarjev k evangelju Remskemu izdaje Pariške l. 1843 pod napisom: „Bartholomaei Kopitarii Prolegomena historica in Evangelia slavice, quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis itd."

Šest let nato počastil je gosp. dr. Miklošič Kopitarjev spomin izdavši obilno (uže omenjeno) zbirko Kopitarjevih manjih spiskov pod napisom: „Barth. Kopitar's Kleinere Schriften" I. Theil. Wien, 1857.

Kako težko smo pričakovali II. zbirke prevažnih „manjših spiskov Kopitarjevih" in kako smo se oveselili, ko smo čitali v „Novicah" uže veselo novico, da kani slavni gosp. dr. Miklošič, vprav letos o stoletnici Kopitarjevi izdati zaželeno II. zbirko! —

Iz srca rad bi bil gosp. dr. Miklošič (kakor nam je pravil kesneje sám) res izdal tudi II. zbirko manjših spiskov svojega nepozabnega učitelja in prijatelja, ter je uže pripravil rokopisa za kakih **30 pôl**, ali zbog nenadnega napotja ne ugledajo, kar smo uže povedali, morebiti nikdar belega dne — na preveliko žalost vsem slovanskim jezikoznancem in Kopitarjevim častilcem.

Vsak slovenski jezikoznanec vé, da je gosp. dr. Miklošič spisal in od l. **1862** do **1865** (v Beču) izdal uže drugič, in to sila pomnoženi staroslovenski slovar, z grško in latinsko besedo tolmačen pod napisom: „Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum") 8. **1171** strani.

Razen premnogih drugih, jako číslanih spisov jezikoznanskih, spisal je ta neutrudni slovenski učenjak tudi **primerjajočo slovnico slovanskih jezikov.** (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen") IV. zvez. v Beču od l. **1852** do **1875.** [3])

[1]) „Suprasl est abbatia Basilianorum prope Bialystok."

[2]) Zum „Glag. Clozianus". („Denkschr. Akad. phil.-hist. Cl. 1850; X. I. Abt. 195—214." Posebej l. 1860).

[3]) I. zvezek („Vergleich. Lautlehre" izišel je l. 1879 drugič; tako tudi III. zvez. („Vergleich. Wortbildungslehre") uže l. 1876.

Po tem svojem najimenitnejšem znanstvenem delu postal je Miklošič — „slovanski Grimm“ ter se poslavil na veke.

Tako je častil in časti slavni gosp. dr. Miklošič svojega slavnega učitelja še vedno — dejanski; tudi v svoji slavi je ostal hvaležen učenec ter pripoznava rad brez ovinkov, koliko se ima zahvaliti neprečislani bistroumnosti Kopitarjevi.

Slab godec, kateri vedno „stare“ gode; — slab učenec, kateri sam ne premišljuje in se ničesar ne priučí; tak ne bode napredoval vse žive dni.

To ne veljá kratko ni malo o Miklošiču, ki premišljuje v jedno mér s preveliko marljívostjo ne samo vse slovanske, nego i vse druge indoevropske jezike, posebno pa staroslovenščino, prededov naših posvečeno govorico.

Tako vse te jezike vedno premišljujoč in jezik jeziku, — narečje narečju skrbno primerjajoč, — zasledil je mnogo novih važnih reči, — popravil pa tudi mnogo zmot, ki sta jih zgrešila Dobrovský in Kopitar. Na veliko korist je gosp. dr. Miklošiču pri tem i to, da se je priučil tudi sanskrtskega in litvanskega jezika, katerima sta se ustavljala še njegova prednika.

Posebnega spomina je vredno, da je Miklošičeva učenost dognala imenitno jezikoznansko pravdo o tako imenovanem „rinezmu“ (hohnanju) v staroslovenščini. Znano je, kako se je Kopitar v „Glag. Cloz.“ ustavljal novemu Vostokovemu nauku o „rinezmu“ staroslovenskih samoglasnikov ę (ѧ) pa ą (ѫ).

Z neovržnimi dokazi dopovedal je Miklošič učenemu svetu uže l. 1852 (v I. zvezku primerjajoče slovnice str. 43 i. d.), da so naši prededi res „hohnaje“ izgovarjali oba glasnika, kakor izgovarjajo Poljaki svoj ę pa ą še dan denašnji. —

Pri tem dokazovanju pomogel je Miklošiču (poleg drugih važnih dokazov) posebno madžarski jezik. Dokazal je namreč bistroumni Slovenec, da zvoni v ónih besedah, katere so Madžarji pobrali pri starih Slovencih, — staroslovenski ę iz madžarskih ust tako, kakor **en** (in), staroslovenski ą pa kakor **on** (om, an, un); n. pr.:

staroslovenski: lęšta (leča), pętъkъ, rędъ itd.
madžarski: **lentse** (izg. lenče), **péntek**, **rend** itd.;

staroslovenski: obrąčь (obroč), dąga (dóga) itd.
madžarski: **abronts** (izg. abronč), **donga** itd.

To nam kaže očito, da so naši prededi izgovarjali ę in ą res „hohnaje“ (t. j. skozi nos) kakor e͡n in o͡n, — pred ustniki (vor den Lippenlauten) pa kakor e͡m in o͡m; n. pr.: „jerębica (izg. jere͡mbica); — „goląbь“ (izgov. golo͡mb; zato madž. „**galamb**“); „tąpъ“ (izgov. to͡mpъ), sloven: tôp, tôpast in **tum-**

past (iz „**tom**past“). Znamenito je, da se čita v rokopisu Bonon. XII. veka poleg oblike „**są**bota“ dvakrat tudi „**so**bota“, enkrat pa celó „**som**bota“. (Prim. madž. **szom**bat“).

Pripoznával je sicer Kopitar sám, da se nahaja tudi v sedanji slovenščini nekoliko „rinezem“; n. pr.: koroški Slovenci pri Pliberku (Bleiburg) izgovarjajo staroslovansko besedo „**pąt**ь“ kakor **pont** [pót], v Žilski dolini staroslovenski glagol „**vъpręšti**“ kakor „**vpren**ći“ [vpreči). [1]) — Ali samo po teh ostankih, — ker jih pred letom 1836 ni zasledil več ni pri Bolgarih, ni pri Srbih, ni pri Hrvatih, ni pri Slovencih, zato ni drznil še pritrditi Vostokovim mislim.

Potrdil in utrdil jo je, kakor smo slišali, njegov sloveči naslednik tako srečno, da je obveljala nato po polnem.

Stanovitno uči pa Miklošič, [2]) opiraje se na trdne pismene „trdnjave“ po Kopitarjevo z drugimi besedami: da so Slovenci prišli izmed vseh Jugoslovanov prvi v polovici VI. veka od zgornjega „Dunaja“, t. j. od zgornje Donave sem v sedanje in nekdanje mnogo prostornejše kraje, segajoče na zahodno stran do Dravinih izvirkov v Tirole, na vzhodno stran pa do črnega morja; — dalje, da so bili Slovenci izmed vseh Slovanov tudi najprvi kristjani; da so prejeli krščansko véro najprej po duhovnikih Oglejskih in Solnogradskih, nato pa — slišali smo uže, zakaj — iz Carigrada [namreč po Cirilu in Metodu]; — da je bil cerkveni jezik, ki jima je rabil, — **slovénski**, [3]) t. j. „**staroslovénski**“, [a ne bolgarski]; da so pozneje Srbi in Hrvati — preselivši se iz početka VII. veka v sedanje kraje, — a še pozneje Madžari Slovence razpolovili ter jih razdelili na dvoje pleme, in to: na **zahodno** (Kopitarju „korotansko“) in na **vzhodno**, ki je segalo do Carigrada. — **Zahodno** pleme zove se še dan denes **slovensko** ali **Slovenci**, [4]) (ki živé po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, po primorju, po zahodnem Ogerskem, namreč v županiji Zaladski, in po hrvatski banovini, t. j. v županiji Zagrebski, Varaždinski in Križevski); — **vzhodno** pleme zove se pa **bolgarsko**, in to od óne dobe, ko se je poblodilo z nekdanjimi Bolgari, kateri so spadali k uralsko-altajskemu plemenu.

---

[1]) Tudi ime „**Car**a**n**t**a**num“ (slovenski po Kopitarjevo „**Kor**a**t**an“, bolje „**Kor**o**t**an“) zagovarja po Kopitarjevih mislih „rinezem“. [Stajerski Slovenci pravijo nekod še dan denašnji „**mésene** = staroslovn. „**mesęcь**“].

[2]) Gl. „Allg. Encykl. Ersch. u. Gruber. Leipz. 1858, (68. zvez., str. 407 itd.) pod besedo „Glagolitisch“ in Mikl. „Vergl. Lautl. d. slav. Spr.“ 1852, str. VII.

[3]) „Črnorizec“. Hrabr pravi slovenski govorici „slovénskyj jezykъ (**СЛОВѢНСКЫЙ ꙗзꙑкъ**) ali pa „slovénska réčь“. (Prim. Mikl. Lexik., str. 858).

[4]) „Slovenci“ po starem „Slovéne“ (jedn. „Slovéninъ“) Gl. Mikl. „Lexik.“ ondi (858) pod besedo: „Slovéninъ“.

Srednje slovensko pleme, ki je prebivalo po **Panoniji**, — izginilo je med Madžarji, ki so bili po Kopitarjevih besedah z Nemcem Wichingom, pomočnim škofom Metodovim vred krivi, da se je po smrti Metodovi zatrlo tudi bogoslužje slovénsko ter potihnilo med Slovenci povse. [1])

Ker so bili po besedah Miklošičevih Slovenci izmed vseh Slovanov prvi, kateri so prišli v dotiko z omikanimi narodi evropskimi na zahodu in na jugu, — zato se dá lahko razjasniti, zakaj se je njihovo ime samo nekoliko premenjeno, nadélo vsem plemenom slovanskim. [2]) Ker so bili Slovenci izmed vseh Slovanov najprvi pokristjanili, zato je — veli Miklošič — tudi lahko razumeti, kako se je zgodilo, da je bila vprav njihova govorica, t. j. staroslovenščina s časom „bogoslužni jezik" vsem Slovanom, ki so jo pa nato pilili in — popravljali vsak po svoje: [Bolgari po svoje, Rusi po svoje, Srbi po svoje itd.]. Zato ni po njihovih cerkvenih knjigah več prave, čiste staroslovenščine.

Da je bil staroslovenski cerkveni jezik v Panoniji doma, pričajo tudi po Miklošičevih mislih óne besede (tujke), katerih so se panonski Slovenci navzeli od nemških sosedov, ki so jih počeli tudi prevérjati; n. pr. „bukŭvi", [3]) [pozneje „bukvi" nsl. „bukve"] iz staro (visoko)nemške: „buoh [buch]", littera; „mŭnihŭ" [tudi mĭnihŭ, [4]) pozneje mnihŭ, sloven. menih in mnih (monachus); „papeži", [papež] iz stvnem. „pabes" (papa), „popŭ", iz stvnem. phafo (clericus), „postŭ", [post] iz stvnem. „fasta" (jejunium) itd.; beseda **„hrŭstiti ali krŭstiti"**, krstiti (baptizare) postala je pa po Miklošičevih mislih pri starih Slovencih doma iz imena „hrŭstŭ" [„krŭstŭ"], Christus (Kristus); [5]) staro(visoko)nemškega „christen" ni mogel Miklošič zaslediti („ist unnachweisbar; glej v imenovanem svojem spisku. „Glagolitisch" na str. 409).

Nahaja se pa — dodaje Miklošič ondi — v staroslovenskem cerkvenem jeziku tudi takih beséd, ki niso sicer izposojene iz staro(vis.)nemščine; ali zna se jim, da so postale pod vplivom tega nemškega narečja; n. pr. „neprijazní f. (žensk sp.) stvnem. „unholda f. (diabolus, vrag); „pĭklŭ" ali „pĭklo" = „pix" in

---

[1]) Gl. „Kopit. Prolegomena historica" k evangelju Remskemu Parižke izdaje v Miklošič. „Slav. Bibliothek" I. (1851); str. 67 in 68.

[2]) Prim. imena č. Slovan (mn. Slovane); r. Slavénin („Slavjanin") mn. Slavéne („Slavjane"; po tej obliki pisalo se je uže i pri nas „Slavjan", „Slavjani") itd. „Slovenci" . . . ist auch der generische Name aller Slaven überhaupt — veli i Kopitar. Gl. „Kl. Schr." 128.

[3]) Miklošiču je ŭ = ъ.

[4]) ĭ = ь.

[5]) Iz stsl. besede „krŭstŭ" je naš „krst" 1. Taufe. 2. Christ, ali samo še v réku: „živ krst" (= „živa duša"); Srbom in Hrvatom je pa „krst = križ itd.

„infernus“ (smola in pèkel), stvnem. „pech“ z obojim pomenom, ki pa pripada tudi novogrški besedi πίσσα (pissa).

Nadalje kažejo tudi po Miklošičevih mislih i one tujke, katere so se iz latinščine vteple v staroslovenske cerkvene knjige, da se je to zgodílo v nekdanji Panoniji; n. pr. „kaleži“, (calix), ston. „kelch“; „kŭmotrŭ (compater), ston. „altari“; „poganŭ“ (paganus), slov. pogan [zdaj nečist, nesnažen človek] itd.

Te in druge, tu ne naštete besede bile so — veli Miklošič v navedenem spisu (na str. 409) „nemško-latinsko-kristjansko imenstvo,“ [1]) ki mu Dobrovský s pristojno besedo pravi „**predcirilsko**“ (vorcyrillisch), zato ker so ga bili nemški duhovniki [papeževi] v Panoniji zasejali še pred Cirilom in ga je ta uže našel pri panonskih kristjanih.

V **Bolgariji** — pripoveduje učeni mož na dalje — izpodrinile so to imenstvo do malega grške besede; govorili so namreč ondod: „monahŭ“ za „mŭnichŭ“; „papa“ za „papeži“; „ijerej“ za „popŭ“, „dijavolŭ“ za „neprijazni“, „adŭ“ za „pĭklŭ“ itd.

Jako zanimljivo je i to, kar je zasledíla Miklošićeva učenost in bistroumnost še po vrhu za dokaz, da je staroslovenski cerkveni jezik iz Panonije doma. To nam pravijo namreč po njegovih mislih tudi nekatere cerkvene besede, ki se nahajajo v madžarščini, in pričajo vrh tega i to, da so Slovenci sodelovali, ko so se Madžarji krščevali, premda zgodovina o tem molči.

Madž.: „kereszt“ [sz = s] iz starosloven. „krŭstŭ“ [krst]; madž. keresztel (baptizare) iz stsl.: krŭstiti [krstiti]; madž. „koma“ (compater) iz stsl. „kumŭ“; madž. „malaszt“ (gratia) iz stsl. „milostĭ“; madž. „csötörtök“ iz stsl. „četvrŭtŭkŭ“ [četrtek]; „péntek“ iz stsl. „pętŭkŭ [petek]; madž. „pokol“ (infernus) iz stsl. „pĭklŭ“; madž. „Balaton“ (lacus balatinus, Plattensee) iz stsl. „blatĭno“, zato piše „črnorizec“ (menih) Hrabr.: „knezĭ blatĭniskŭ (knez blatenski] in še več drugih, ki jih našteva Miklošič v svojem, uže večkrat omenjenem spisu (na str. 410).

Resnične so tedaj besede: Kedar zgodovina molčí, [dostikrat] jezikoznanstvo na glas govorí.

Iz vsega tega pa vidimo, kako je Miklošič potrdil ter še bolje razjasnil in pritrdil v glavni stvari vse to, kar je trdil gledé predomovine častite govorice naših očakov in gledé njenega prvenstva pri bogoslužju slovanskem — njegov slavni učitelj Kopitar.

Tako je Miklošič očitno in v glavni stvari popolnoma potrdil [2]) tudi Kopitarjevo poslednjo misel, da je „glagolica“ starša od „cirílice“, potem ko je bil Kopitarjevi misli pritegnil in svojo preklical uže poprej uporni Šafařik, — anti ne bode preveč, če rečemo še enkrat — **bistroumnemu** Kopitarju na čast.

[1]) „die teutsch-lateinisch-christliche Terminologie“. —
[2]) V znanem prezanimivem spisu „Glagolitisch“. —

Kopitarjevo delovanje v dvorski knjižnici.

Iz lastnega životopisa Kopitarjevega vemo uže, kako je tega mladega učenjaka, dasi je bil ondaj (l. 1814) najmlajši izmed vseh uradnikov v cesarski knjižnici, doletela čast, da je bil poslan v Pariz po óne knjige, rokopise in druge dragocene stvari, katere so bili unesli Francozi po povelju francozkega cesarja Napoleona I.; potem ko je bil ta zmagoviti mogočnik l. 1809 dobil v pest tudi glavno in prestolno mesto avstrijanskega cesarstva.

Ko so ga pa l. 1814 mogočni trije zavezniki pri Waterloo-u treščili ob tla, ukazano je bilo Dunajske pridvorne knjižnice glavarju, naj nasvetuje katerega izmed knjižničnih uradnikov, da se odpravi kakor poverjenik v Pariz po unesene rokopise, knjige in medoreze (Kupferstiche).

In ko tedanji cesar Franc privoli v pismeni predlog, (v katerem je bil omenjeni glavar za ta važni posel živo priporočil svojega ljubljenca Kopitarja zarad njegovega obilnega znanja, [1]) — upoti se presrečni Kopitar 11. julija 1814 v sloveči Pariz. Kako se je zdaj radoval, da je znal tudi dobro francozki; kajti brez tega znanja ne bi bil doživel te sreče in časti.

Ker je pa vitez Barč, varuh za bakroreze, jako bolehal, ter ni mogel potovati v Pariz, prevzeti je bilo Kopitarju i skrb za bakroreze, med katerimi je bilo mnogo sila važnih, — med njimi pa tudi dosti znamenitih drvorezov (Holzschnitte).

Kako spretno se je znal obnašati naš prebrisani in skrbni rojak pri tem težavnem opravilu, zahtevaje v Parizu nazaj vse, kar je pripadalo pridvorni knjižnici Dunajski, — pokazali so njegovega truda prvi nasledki proti koncu l. 1814. Osem velikih zabojev, natlačenih z dragimi rokopisi in knjigami nove in stare dobe (tako imenovanih prvotiskovnic „Inkunablen"), dospelo je bilo uže do Ulma, a nato zopet v staro domovje — na Dunaj.

Tako je bil po Kopitarjevem spretnem in modrem ravnanju zopet pridobljen velik del lastnine cesarski knjižnici pripadajoče. — To pa ni bilo še vse; pogrešalo se je še 230 zvezkov talijanskih rokopisov, med njimi 220 dragocenih iz Foscarinijeve zbirke („Collezione Foscarini", Foscarinische Handschriften). Kopitar jih ni mogel zaslediti v Parizu nikakor. Na posled vganejo, da bodo v Milanu ali pa v Benetkah, da jih treba tedaj ondi iskati, zato ker jih je l. 1809 zahteval Anton Répoverjenik za kraljestvo talijansko.

Kopitar pošlje tedaj predlog s prošnjo vred na Dunaj, naj mu se dovoli, da bi smel iz Pariza vračati se po Talijanskem na Dunaj zato, da iztakne še ónih 230 rokopisov, pa tudi

---

[1]) „wegen seiner ausgebreiteten Kenntnisse". (Ig. Fr. v. Mosel. Geschichte der k. k. Hofbibliothek. Wien, 1835, str. 233).

zato, da obišče in pregleda sloveče knjižnice talijanske ter se lahko priuči še več koristnega za svoj poklic.

Cesar odobri Kopitarjev predlog in usliši njegovo prošnjo s tem dodatkom, da prevzame Kopitar v Parizu vso književno lastnino cesarjevo, ter jo pošlje do Ulma, a stopram nato, naj se upoti on v Milan, da najde óne rokopise, nato pa naj potuje v Rim in Florenco v ta namen, da si ogleda ondi knjižnice, ter se vrne na Benetke in po notranji Avstriji zopet na svoje mesto.

Kar pride Kopitar 14. februarja 1815 iznenadi na Dunaj, in to, kakor jadrnik z važnimi in nujnimi pismi. [1])

O tej priliki razloži grofu Osolinskemu na tanko vse, kar je bil opravil v Parizu do óne dobe, in da je moral pustiti v Parizu še tri zaboje polne medorezov, zato ker ga je avstrijski poslanec, grof Bombelles, odpravil z omenjenimi važnimi in tajnimi pismi na naglem na Dunaj. —

Ne dolgo na to dobi Kopitar povelje, naj se vrne zopet v Pariz, da odpravi ondi svoj posel do dobrega; vendar je moral še čakati, dokler mu ne napiše mogočni minister knez Meternich napotka potrebnega gledé na neke stvari, zarad posebnih okolnosti in sitnosti.

Ali predno se vrne Kopitar v Pariz, pride vmes tako imenovanih „sto dni“, ki se računajo od ónega dné, ko se je Napoleon, pobegnivši z Elbe, vrnil zopet v Pariz (20. marca 1815).

Ta neprilika in nova vojska z Napoleonom bila je kriva, da se ni mogel niti Kopitar vrniti v Pariz niti grof Bombelles poslati na Dunaj ónih treh zabojev z dragimi bakrorezi natlačenih, katere mu je bil izročil.

Potem ko je bil pa Napoleon 18. junija 1815 pri Waterloo-u potolčen, in Pariz prišel (7. julija 1815) zopet v roke mogočnim zaveznikom, posreči se avstrijskega poslanstva tajniku v Parizu zaslediti naposled nepokvarjene one tri bakrorezov polne zaboje, katere je moral Kopitar iz početka l. 1815 pustiti v Parizu.

Srečno je dospela nato (26. okt. 1815) tudi ta pošilka na Dunaj.

Tako je dobila pridvorna knjižnica Dunajska zopet vso svojo lastnino iz Pariza nazaj. K temu je pa jako pripomogla povérjenika Kopitarja odlična spretnost, ki mu je bila na veliko hvalo.

Ker je bil rokopisov imenik (katalog) v cesarski knjižnici za poslednje vojske ostal nedodelan, dobi Kopitar 8. jan. 1817 nálog, naj uredi in popiše nepopisane rokopise, vendar ne spuščaje se „za zdaj“ v nikako presodno razlago njihove vsebine. [2])

---

[1]) „— mit wichtigen Depeschen als Courir“. (Mosel na str. 230).

[2]) — ohne sich jedoch für den Augenblick in eine kritische Commentirung derselben einzulassen.“ (Mosel na str. 241).

Vendar se Kopitar, za znanstvo ves goreč, ni mogel utrpeti, da ne bi bil sam rad prekoračil odkazane mu meje, ter je popisujoč izvrstno presodil in na kratko razložil vse rokopise Foskarini-jeve in Rangone-jeve, do malega pa i Solnogradske. [1])

Ne dvojimo, da se je — premda prekoračivši nálog — prikupil s tem dobrovoljnim delom, očitim znamenjem posebne gorečnosti do znanstva, še bolj svojemu dobrotniku, grofu Osolinskemu. —

Na tanko je izvrševal Kopitar tudi vse svoje dolžnosti v znanstvenem svetišču, kateremu se je bil posvetil in ga pohajal do zadnjega s tolikim veseljem, da ni zamudil nikdar odločne ure.

Znal je pa v njem vsemu glas od vseh drugih tedanjih uradnikov, in ko je l. 1829 iznenadi izbran za prvega varha pridvorskega gledišča ravnatelj, Ig. Fr. pl. Mosel, (ki je bil uže poprej pravi dvorski svétnik, pa ni služil niti v dvorski niti v kaki drugi knjižnici), ter prišel na prvo mesto vprav ondaj, ko je bil zaslužni Kopitar na vrsti, pomakniti se na prvo stopnjo, (bilo je to tri leta po smrti preblagega grofa Osolinskega), ostal je vendar naš izvédeni rojak duša vsemu závodu. Mosel sám ne more v svoji zgodovini dvorske knjižnice (gl. str. 227) učenosti in spretnosti Kopitarjeve prehvaliti.

Ko so pa po Moslovi smrti l. 1844 ta veličanski zavod izročili naposled vendar vodstvu našega slavnega rojaka, skrbel je zdaj „prvi varuh (kustos) in dvorski svétnik“ še z večjo marljivostjo za red, ter gledal strogo na to, da so — kakor on — prihajali v knjižnico tudi vsi podložni mu uradniki o pravem času. —

Posebno njegovi gorečnosti za slovanstvo imamo se zahvaliti, da si je za njegovega delovanja pridvorna knjižnica omislila toliko dragocenih knjig slovanskih, kakoršnih iščeš zahman po drugih javnih knjižnicah.

Brez pomišljávanja smemo trditi i to, da ne bi bil niti sloveči „Glag. Cloz.“, niti „Hesych.“, niti rokopisa Aseman., niti evangelje Remsko, pa morebiti ni rokopis Supraseljski in še mnogokatera slovanska knjiga nikdar, ali vsaj tako zgodaj ne ugledala belega dne, ako ne bi bil naš slavni rojak „deloval“ v tolikrat imenovanem cesarskem závodu Dunajskem, kajti česar ne bi bil mogel opraviti ali dobiti Kopitar „zasebnik“, opravil in dobil je Kopitar po svojem odličnem „nameščaju“ v tako imenitnem závodu.

Tuji zgodopisci, kateri so prihajali za Kopitarjeve dobe v dvorsko knjižnico primerjat najstarših rokopisov deželnih njenim rokopisom, niso mogli Kopitarja prehvaliti zarad posebne uljudnosti in spretnosti pri tem poslu. [2])

---

[1]) Mosel na str. 242.

[2]) „Wien. Jahrb.“ XV (1821); str. 219.

Najvažnejši vspeh delovanja Kopitarjevega v pridvorni knjižnici je pa ta, da je bil, predno se je ločil od tega posvetnega svetišča, pridobil sebi tako veljavnega naslednika, ki sluje zarad svoje prevelike učenosti kakor prvak v slovanskem jezikoznanstvu tudi uže davno po vsi Evropi, in obdeluje — dasi ne pripada več cesarski knjižnici, — književno polje slovansko še nenehoma z neutrujeno marljivostjo.

Komu ni znano slavno ime — Miklošič!

Žal, da je velezaslužni Kopitar samo malo časa prvoval v premilem knjižnem domovju. Toliko da mine četrt leta, potem ko je bil povišan na prvo mesto in imenovan za dvorskega svétnika, zapustiti je moral sloveče mesto prevažnega svojega delovanja na veke; sicer bi bil — v svesti smo si tega — storil še mnogo slovanstvu na prid.

Kopitar pa Vodnik. [1])

Kopitar sám nam poroča v lastnem životopisu, kako sta se shajala z V. Vodnikom, prvim pesnikom slovenskim, pri preblagem baronu Ž. Cojzu, Mecenu obema: „domačemu slovénu“ (Vodniku) in njemu, domačemu knjižničarju in tajniku.

Oba sta si bila prijatelja, dokler se ni začela tiskati — Kopitarjeva slovnica; (kajti poprej sta se samo šalila in dražila brez kake zamere). Slišali smo, da Vodniku ni bilo nekako po godu, da je Kopitarjeva slovnica uže pri založniku. „Domačega slovéna“ je menda črvičilo, da mu je — premda je bil on v Cojzovi hiši slovenstva vodník — vtekel se „domači knjižničar-tajnik“.

Po Kopitarjevih besedah sodimo namreč, da je Vodnik uže ondaj mislil spisati kako slovensko slovnico ali „pismenost“, kakor jo je spisal stopram 3 leta pozneje (za francozke vlade), in to po njenem naročilu.

Jako se je užalilo Kopitarju, da ni hotel Vodnik verovati v njegovo slovničarsko učenost ter razgovarjal založnika, rekši, da Kopitarjeva slovnica ni popolna. Zato nastane med njima — zaméra. Ni se mogel Kopitar utrpeti, da se ne bi bil potožil celó Dobrovskemu v prvi „poslanici“, iz Ljubljane 30. marca 1808 z obilno književno priklado mu poslani, ki jo je (s priklado vred) tudi uže priobčil Jagićev „Archiv“ (1880) na str. 670—685. Ali pri dobrih ljudéh je zamera kratka; brzo se zopet „zdobrovóljijo“ — veli Beli Kranjec.

Tako sta storila tudi naša vrla rojaka, oba častiželjna, ali oba tudi — dobrega blagega srca.

---

[1]) Rodil se je 3. febr. 1758 v gornji Šiški blizu Ljubljane, umrl 8. januarja 1819 v Ljubljani.

Ker je namreč Kopitar moral l. 1808 odpotovati iz „béle Ljubljane“ na Dunaj, predno je bila dotiskana njega slovenska slovnica, — prevzel je Vodnik po njegovem odhodu iz srca rad popravljanje tiskarskih pogreškov (počevši pri glagolih) in celó izdelávanje zapiska nesklanjljivih beséd. To pravi Kopitar sam v opombi na str. 388—389, iste slovnice, ki je izišlá (z letnim štev. 1808) stopram l. 1809.

Tako je vrli Kopitar — kakor smo slišali — priučivši in preučivši se priznal po 30 letih (v lastnem životopisu) na ravnost, da je Vodnik njegove slovnice založniku po pravici povedal, in to bolj nego si je mislil morebiti sam, itd. (a nato očita sam svoji slovnici več nedostatkov).

Tako govorí in piše sam o sebi samo poštenjak, a ne „prepravdljivec“ t. j. prepirljivec, kateri hoče vselej po sili prepravdati in se vedno za „zadnjo“ loví.

Kako je Kopitar po bratovski spravi v Vodniku pesnika in slovničarja čislal in hvalil, kažejo nam Kopitarjeve besede, ki jih čitamo v pretresu Primčeve (Primicove) knjige l. 1813. Ondi [1]) piše Kopitar: „Die Vodnik'schen und Jarnik'schen Gedichte ehrenvoll ausgenommen, muss Recensent bekennen, dass er oft mehrere Seiten lesen musste, bis er auf einen durchaus echt slovenischen Satz stiess“.

Odkritosrčni Kopitar nam je pa po svojem vodilu: „kar je na srcu, to je na jeziku“, v lastnem životopisu na kratko in zanimljivo popisal tudi „Vodnika človeka“. —

Kdo se ne spominja čitaje Kopitarjev popis Vodnikovega značaja nehoté „dobrovoljnega Kranjca?“ Še bolj nego Kopitarjeve besede, popisuje nam pa Vodnikov značaj resnična smešnica o tem, kako si je pomogel dobrovoljni mož iz zadrege, ko mu se je ustavil v omenjeni kapelici o znani priliki nemški očenaš uže pri „vsakdanjem kruhu“, (ter ga izmolil lepo — slovenski).

Vodnikov nenadni odgovor na svojih nasprotnikov pikanje: „slovenski ga pa znam!“ — svedoči nam, da je bil Vodnik, ne samo dobrovoljen, nego i šegav. Pravi nam pa ta resnična smešnica na glas tudi to, koliko večja je moč materinega jezika od tujega. —

Molitev, katere se dete od premile matere ali vsaj v materinem jeziku naučí, — pomni tudi mož vse žive dni; naj se je pa pozneje s tem bolje v tujem jeziku priuči, — s časom mu vendar (ako je često ne ponavlja) zopet iz spomina izpuhtí. Temu živa priča je bil naš priljubljenec Vodnik.

Lahko, da je bistroumni Kopitar, ki se tedaj ni mogel načuditi temu čudnemu „pojavu“, zasledil mu kesneje vzrok; ali

---

[1]) Gl. str. 212 „Kl. Schr“ (2. vr. od zdol).

ondaj so mu bile oči še z mreno prepreženе, da ni spoznal te resnice, stopivši malo poprej iz starokopitnih šol.

Pa bodi si kakor koli, potolaženi smo; kajti uverili smo se na preveliko radost, da sta se ločila naša tako imenitna rojaka, ko je odhajal Kopitar na Dunaj, kakor prava prijatelja, ter si ostala prijatelja do smrti.

Slava obema!

Kopitar in Metelko. [1])

L. 1817 ustanovljena je bila (in to ne brez Kopitarjeve pripomoči) v Ljubljani sila potrebna „stolica“, t. j. učilnica slovenska za bogoslovce, bodóče dušne pastirje slovenskemu ljudstvu. Prvi očitni njen učitelj je bil sloveči slovničar slovenski Fr. Metelko, ki je razlagal iz početka slovenščino po Kopitarjevi slovnici, ondaj najbolji izmed vseh poprejšnjih. Neznano je Metelko čislal in slavil rojaka Kopitarja zarad njegove učenosti, razodete uže v tej prvi svoji knjigi, ki je bila tedaj vsem slovenskim slovničarjem — sv. pismo.

Živo se prime Metelka vzlasti Kopitarjev abecedni nauk, po katerem naj se različne abecede slovanske uravnajo tako, da bode za vsak razločno izgovarjan glas posebno in samo po jedno znamenje ali pismenka, a ne po dve ali več (staknjenih) pismenk za jeden glas, [2]) kakor n. pr.:

v „bohoričici“ **fh** za **š**; **zh** za **č** itd.
v poljščini: **sz** „ **š**; **cz** „ **č** „
[v nemščini: **sch** „ **š**; **tsch** „ **č** „]

In ker je bila po Dunajskem shodu, (katerega so se v jesen l. 1820 udeležili: Dobrovský, Kopitar, Ravnikar, Metelko i. dr.) zvodenéla rodoljubom nada, da bi dobili vsi Slovani občno abecedo, — osnuje Metelko po Kopitarjevem pravilu novo abecedo vsaj za Slovence ter da ž njo natisniti (l. 1825 v Ljubljani) prvič svojo slovensko slovnico, [3]) uravnano po slavnega Dobrovskega českí slovnici, [4]) premda je bil leto poprej Pet. „Dainko“ štajerske Slovence uže osrečil z novo abecedo in slovnico. [5])

---

[1]) Roj. l. 1789 v Škocjanu (pri Dobravi) na Dolenskem; umrl 27. dec. 1860 v Ljubljani.

[2]) „Nichts einfacher und einleuchtender als die Theorie der Buchstabenschrift: Analysire das Wort (den artikulirten Menschenschall) bis auf seine Bestandtheile (Elemente), und jeden gefundenen solchen einfachen Bestandtheil stelle durch ein eigenes Zeichen dar.“ (Kopit. Gram. XXII).

[3]) „Lehrgebäude der Slov. Sprache“ Laibach, 1825.

[4]) „Lehrgebäude der böhm. Spr.“ Prag. 1809 (drugič 1819).

[5]) „Lehrbuch der Windisch. Spr.“ Graz, 1824.

Jako so hvalili učenjaki domači in tuji slovnico Metelkovo; abeceda njegova ni pa ugajala mnogim in premnogim. Med temi je bil tudi Kopitar; kajti uže poprej, potém ko mu je bil namreč Metelko poslal menda kako poskušnjo, grajal je v dopisu z Dunaja l. 1851 znamenje ƨ za polglasnik, rekši: „kozliček med ovčicami“. [1])

Vendar je Kopitar braníl „metelčico“, zato ker je bila sicer po njegovih pravilih osnovana, in imel vrlega Metelka jako v číslih, uverivši se iz njegove izvrstne slovnice, da zna slovenščini res posebno glas. Zato ga je maja meseca 1830 z Dunaja pismeno podbadal s pohvalnimi besedami, naj se zjedini s Čopom ter popiše nekaj sam, nekaj po svojih učencih slovenskega jezika zaklad. — Prijateljski mu svetuje, kako treba pri tem poslu ravnati, da bóde iz zapiskov na listih za leto dni slovenski slovar tako, kakor je postal Vukov srbski. „Ali začeti je treba“ veli Kopitar, spominjaje ga Horacijevih besed: „Dimidium facti, qui bene coepit habet“ [dober začetek pol zvršetka].

Naposled naroča vrli domorodec Metelku, naj pozdravi Čopa in pové to tudi njemu [2])

Pa ne vemo, da bi se bil Metelko poprijel kedaj tega težavnega posla, ali da bi bil začel množiti Vodnikov nemško-slovenski slovar (rokopis), ki ga je bil po Vodnikovi smrti kupil Ravnikar (tedaj modroznanskih šol ravnatelj) in izročil Metelku, ta pa (l. 1848) isti rokopis nepomnožen tedanjemu „slovenskemu družtvu“, ki ga je hotelo pomnožiti in spraviti na dan. (Znano je kako je prišel naposled po dolgi, nemili usodi jako pomnožen v Ljubljani l. 1860 na svetlo, in to brez pisateljevega ali vrednikovega imena na troške nepozabnega nam škofa Antona Alojza Wolfa. Vredil ga je pa za tisk zaslužni gosp. M. Cigale v Beču).

Vrnimo se k „metelčici.“

Priljubila se je samo svojemu „očetu“ in peščici slovenskih pisateljev, ki so jo tudi branili (Zalokar, Bl. Potočnik, Burger), drugim je pa bila — trn v peti, dasi jej je hodila iz početka celo vlada na roko, ter dovolila, da so se smele ž njo tiskati in rabiti po malih šolah tudi šolske knjižice, ki jih je spisal ali poslovenil Metelko sam.

Ali nove abecede nasprotniki (med njimi sosebno „Čbeličarji“: dr. Jak. Zupan [„Horatius“], Čop, pesnik dr. Fr. Prešern, Mih. Kastelic) začno l. 1831 očitno udrihati ter udrihajo tri leta po njej tako strašno, da je ni junaški branitelj — Kopitar sè svojim „ostrim mečem“ ni mogel rešiti bridke smrti.,

To je bila glasovita „abecedna vojska“ (ABC-Krieg) brez prelivane krvi, zato menda bolje po naše tudi „črkarska ali abe-

---

[1]) „Hoedus inter oves“ (J. Marn. „Jezičnik“ 1873, str. 13).

[2]) Ali ondaj je bil Čop menda uže Metelku nasprotnik (četudi ne še očiten) zbog „metelčice“.

cedna pravda" imenovana. Pričél jo je dr. Jak. Zupan v Celovškem nemšk. časniku „Carinthia" štev. 20. l. 1831. [1])

„Metelčica", — premda po Kopitarjevem pravilu osnovana, — ni ugajala množici nasprotnikov zato, ker je bila zmes iz „latinice" in „cirilice" t. j. latinska abeceda [po Šafařikovi želji] pomnožena z nekaterimi cirilskimi pismenkami, za naš č, š, ž itd. in s posebnim izmišljenim znakom za naš polglasnik (ki ga pogrešamo v sedanjem „pravopisu"); a vprav nad tém polglasnikom spotikal se je z mnogimi drugimi vred celó metelčičin najodličnejši branitelj — Kopitar.

Čutil je ta veljak, koliko težje se dá njegovo pravilo zvršiti, nego ga je bilo njemu postaviti. Zato je tako dolgo odlašal zvršetek, ker se je po besedah Šafařikovih sramoval, t. j. ker se je bal, da se ne bi osramotil, ako se njegova za „latinico" izmišljena „dopolníla" — učenjakom morda vendar ne bi prikupíla.

Njemu je „metelčica" če tudi ne povse — ugajala vsaj zato, ker je bila brez staknjenih ali zloženih črk in brez rogovilic.

Ali ker se „cirilica" ni prilégala „latinici", — ni bila vsa „metelčica" lepa, a vprav zato je imela tudi toliko nasprotnikov, ki so opravili naposled, da ni obveljala, ter bila pregnana na naglem tudi iz malih šol. — Zbalo se je, kakor smo slišali nekdaj praviti, duhovsko oblastvo na Kranjskem sóseb tega, da ne bi nastala s časom velika zmešnjava zastran priimkov ali pridevkov, ako bi se zatrošal Metelkov pravopis tudi v krstne knjige, in da je vprav zato vlada, opozorjena na to okolnost, odpravila „metelčico" tudi iz šol.

Vendar jo je smel njen „oča" rabiti razlagaje slovenščino bogoslovcem Ljubljanskim tudi še potém, ko je bila odpravljena iz malih šol.

Srečnejši nego z „metelčico" bil je Kopitar z „vukovico" t. j. z Vukovim srbskim „pravopisom", ki je obveljal na posled vès po Kopitarjevem napótku.

Kopitar pa Čop. [2])

„Prijatelj mu je bil M. Čop, kar spričuje njuno vzajemno občevanje s P. J. „Šafařikom" — piše gosp. J. Marn v svojem „Jezičniku" l. 1880 na str. 24. — Učeni Matija Čop, ki je znal 19 jezikov, bil je od l. 1827 do 1830 v Ljubljani gimn. učitelj, a na to očitne knjižnice knjižničar, ter popisal slovansko knji-

[1]) Pod napisom „Cyrillisirung des windischen Alphabetes" (s podpisom „Horatius").

[2]) Rojen v Žirovnici na Kranjskem (Gorenjskem), umrl (utonil po nesreči v Savi blizu Ljubljane) 6. julija 1835.

gopisje. Kopitar mu je svetoval, naj ga da sám na svet; a Čop pošlje rajši vès rokopis (kakih sto strani na celih pôlah) Kopitarju, ta pa — kar nam je uže znano — l. 1831 sè svojimi opazkami Šafařiku, ki je spisoval jugoslovanske književnosti zgodovino.

„To so prekrasni prispevki" — piše Kopitar Šafařiku — težko da bi bili mogli od kod drugod dobiti tako dobre priprave. Čop je mehák presodnik in obilnega vzajemnega znanja." [1])

Abecedna pravda bila je kriva, da sta se l. 1833 nekako razprla preučena naša rojaka in prijatelja — Kopitar pa Čop. Ta je bil namreč ondaj najhujši očitni nasprotnik nóvi abecedi.

Ker se je bil pa pod svojim pismenim napadom podpisal z Metelkovim, t. j. cirilskim (Ч) Č, pisal je Kopitar Metelku jako šegavo, pa tudi pikro pismo soper Čopa. To dolgo pismo Kopitarjevo, ki je vredno imena „poslanica", bilo je natisnjeno pod napisom: „Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit" („Aus einem Briefe aus Wien a Hrn. M***." [Metelko]) v „Illyr. Blatt" l. 1833, štev. 27.

V tem listu pravi Kopitar, da se je „Pan Maciek" [2]) za zdaj pod svojimi dokazi soper „metelčico" nalašč podpisal z Metelkovim Ч, češ, saj imam še mnogo boljih za njo, da utegne tedaj Čop skoraj prepreči in prestopiti k „metelčičarjem". — Svetuje pa Metelku nadalje šaljivo, naj povabi „zgubljenega sina" [Čopa] ž njenovim ljubljencem vred na „politično pojedino", pri kateri se pa ne bi smelo pogrešati „kaſſe" [kaše], kakor jo je popisal „ljubeznjivi Prešérin" v svojem „sladkosnednem sonetu" (Gourmand-Sonett):

„ — — — — — — — — bolj'ga shita
In bóljſh' obdelana in bolj polita." —

Tako in še drugače pika Kopitar odgovarjaje nasprotnikom v isti „poslanici" Čopa, až njim vred i Čelakovskega in dr. Fr. Prešérna, spominjaje se tudi Prešérnove šaljivo-rezne zabavljice: „Čudni dihur", s katero je meril pesnik na svojega največega prijatelja — Čopa, zato ker ni dal, premda je bil tako učen, nijedne knjige na dan. —

---

[1]) „Es sind herrliche Beiträge und ich zweifle, ob Sie sonst woher eine so brave Vorarbeit erhalten haben können. Zhóp ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichungsgesichtskreis", (Gl. P. J. Šaf. „Geschichte d. südslav. Literatur" I. 1864. Vorw. IV—V.)

[2]) „Gosp. Matiček". Kopitar imenuje Čopa v tem listu nalašč šaljivo po poljski, zato ker je živel Čop poprej med Poljaki, a ondaj prijateljski občeval s českim pisateljem Čelakovskim, ta pa jako ugodno presodil Čopovega ljubljenca dr. Fr. Prešerna pesmi, katere so bile izišle v „Krajnſki Zhbelizi" I—III (1830—32), ter še posebno pohvalil Prešérnov šaljivo-pikri sonet o „črkarski" pravdi" in razločno pritegnil Prešérnu, — vrh tega pa smêšil Slovence zarad preobilnosti slovenskih slovnic. Ta presodba izišla je ponemčena po Čopu tudi v „Illyr. Bl.", l. 1833, štev. 6.—8.

Ker se ne nahaja ta zabavljica ali „sršen“ v Prešérnovih „Poezijah“ (1847, v Ljubljani natisnil Jož. Blaznik), naj jo pretiskamo iz „Krajnske Zhbelice“ 1832, III. 20:

„V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige,
Od sebe pa ne dá nar manjši fige.“

Na prigovor Čopov, da se pisava po Kopitarjevo ne dá zvršiti ali uresničiti. [1]) odgovori Kopitar, da jo je zvršil razen Metelka res tudi uže „Dainko“. —

„Na kratko, po našem — veli Kopitar —“ naučí se (kakor nekdaj v Atenah) vsaka navadna buča vsaj v osmih dnéh pošteno čitati na vse žive dni; po vašem potrebuje pa [Angličan] več let, kakor toži angličanski slovničar Sheridan“. —

Posebnega znamenja za polglasnik Kopitar ni hotel pogrešati nikakor za slovensko (oziroma za kranjsko-slovensko) narečje, rekši, da je potrebno, zato ker sè brez njega ne dajo po kranjsko-slovenskem izgovarjanju pošteno napisati besede: pƨs [pes], tƨš, tƨnƨk, ter sto in sto drugih.

Po mnogih drugih učenih in šaljivih besedah Čopu namenjenih veli Kopitar na posled, da se bode držal vedno tega, kar veleva bojna pravica in čast, [2]) da se pa, ako se po teh besedah Čop ne prevéri, [3]) ne misli več prepirati ž njim, spominjaje se izreka, ki ga je (prav po Goethejevo) povedal modri Leon Mediaevus:

„Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.“

[To vem izvestno, kolikorkrat se z blatom bojujem,
Naj premorem al' ne, vselej oblatim se jaz].

To je bilo res prav po Goethejevo povedano.

Odzove se nato Kopitarju Čop v posebni prikladi k štev. 30. „Illyr. Bl.“ pod napisom: „Slovenischer ABC-Krieg Nr. 3“ in s podpisom „Ч (für Hrn. K. mit dem Beisatze: ironice)“.

„Je li vsa ta abecedarija vredna“, veli Čop, „da se tako psuje!“

Po pregovoru: „kakor se posojuje, tako se povračuje“, — veli gosp. J. Marn — ošteje pa vendar tudi on Kopitarja, umije Čelakovskega in prepusti Prešérnu, naj se umije sám.

Vendar je pokazal Čop ukljub temu razporu, kako mu je še zmérom v čislih Kopitarjeva velika učenost, in da se neče pri vsem tem dotikati njegove po pravici zaslužene evropske

---

[1]) „Hr. Ч. nennt unsere Schreibung unausführbar.“

[2]) „Genug, dass er uns nie jenseits der Grenzen des strengen Kriegsrechtes und der Ehre finden soll.“

[3]) „. . . sollte Hr. Ч auch nach diesen unseren . . Erklärungen nicht zur „bona fides“ zurückkehren“.

slave. [1]) V isti pravdi ni kratil hvale ni Kopitarjevi slovnici, katero jej je prepéval uže poprej, ki je pa prišla na dan stopram po Šafařikovi smrti. (Gl. „Gesch. der südslav. Lit.“ 1864, I, 36). Ista knjiga nam svedoči, kako je učeni Čop preslavljal Kopitarja tudi zarad njegove druge delavnosti, učenosti in bistroumnosti, pokazani pri presojevanju različnih knjig po različnih časnikih, in Čop je bil prvi, ki je še za življenja Kopitarjevega izprožil željo, [2]) naj bi se odlični manjši spiski Kopitarjevi zbrali in izdali na korist jezikoznancem, ne samo slovenskim, nego i drugim.

Vendar je bil menda razpor po abecedni pravdi kriv, da se je tudi Čopa prijela „Pantilijeva“ laž, — kar smo omenili uže poprej, [3]) ter je Kopitarja tako bolelo.

Pregledal je in spametil se pa vendar učeni Čop, kakor se je zdelo, predno —

„V Save deréče valóv tam vrtinčinah smrt ga zasači.“ [4])

Kopitar pa Prešérn. [5])

Povedano je bilo malo poprej, kako je Kopitar vsled Čelakovskega presodbe, (mlademu nadepolnemu pesniku dr. Fr. Prešernu sila ugodne), pičil i tega „ljubljenca“ Čopovega. A zakaj? — Brez dvojbe zato, ker je i dr. Prešern nasprotoval ubogi „metelčici, ter zložil bil óni sladkosnedni sonet, ki ga je priobčila „Kr. Zhbeliza“ (III. 1832 na str. 28) pod napisom „Zherkarſka pravda, [6]) in se začenja z besedami:

„Al práv se piše kallja ali kaſha,“ —

a naposled veli:

„Obhaja taka misel nas Slovence,
„De pravdajo se ti možje mor'biti,
„Za kar so se nekdajni Abderiti
„V sloveči pravdi od oslove sence“.

---

[1]) „Wenn wir im gegenwärtigen Aufsatze die Ansichten des Herrn Kopitar mehrmals zu bestreiten veranlasst werden, so wollen wir dadurch seiner wohlverdienten Celebritaet, die unserer Anerkennung nicht bedarf, keineswegs nahe treten.“ (Čop v „Slowen. ABC-Krieg“ 1833, str. 2, iz posebne priklade k „Illyr. Bl.“, štev. 13.)

[2]) Prim. „Gesch. der südslav. Lit.“ in ABC-Krieg, oziroma J. Marn. „Jezičn.“ 1880, str. 3—4.

[3]) Gl. str. 82.

[4]) Prešérn. „Poezije“ 1847, str. 96.

[5]) Roj. v Vrbi na Gorenskem 3. dec. 1800, umrl v Kranju 8. febr. 1849.

[6]) V Prešérnovih „Poezijah“ 1847 na str. 158 (z novim, t. j. sedanjim pravopisom).

Sosebno poslednje besede razžalile so menda ponosnega Kopitarja; zato je v znani svoji „poslanici“ (poslani Metelku in razglašeni nato po tisku) pičil tudi Prešérna.

Ali — zadela je kosa ob kamen.

Zadeti pesnik — mlad, vroče krvi in poln pikre šegavosti, kakor Kopitar, — nabrusi pero ter napiše pikri sonet: [1])

„Apêl podóbo na ogled postavi“,
(sè sklepom): — „Le čevlje sódi naj Kopitar!“ [2])

Dopovedati je hotel s tem razžaljeni pesnik učenemu jezikoznancu in slovničarju na ta pikro-šaljivi način: naj sodi samo jezikoznanske, a ne lepoznanskih (pesniških) stvarí. —

Kako gorák je zato Prešérn ostal Kopitarju do onkraj groba, svedoči nam znani „zabavljivi napis“ Kopitarju namenjen:

„Nosil učeno glavó z častjó sim itd.“

Vendar je bil ta slavni pesnik tako pošten, da je „Kopitarju jezikoznancu“ priznaval veljavo v jezikoznanskih rečeh celó — v „nebeski diki.“ [3])

Ko je namreč Dobrovský „na ónem svetu“ Kopitarja (ki je bil vprav prišel iz sveta) poprašal s pesnikovimi besedami:

„Al Dubróvničánov, sèrpski al már vèrli hrovaški
Jêzik píšejo Gaj, Gaja goréča druhal? — “

odreže se Kopitar — prav po Kopitarjevo (pa tudi po Prešernovo) ter razsodi tako:

„Gaj daničar, daničarska druhal svoj pišejo jezik,
Slavšine ti júžnih so janičárji deželi. —“

Oba — Kopitar in Prešérn — premda velika nasprotnika med seboj, nasprotovala sta zopet „ilirščini“, katere se je bil poprijel v Zagrebu malo poprej Gaj sè svojimi mladimi živimi sledniki vred, popustivši poprejšnjo „kajkavščino“.

Velika zamera je nastala zarad tega med rodoljubi, ki jih poštuje zdaj — ko so nas zapustili na veke, in je jenjala človečja strast, — vès jugoslovanski svet.

Istina je: vsi so bili rodoljubi: Kopitar in Gaj, dr. Prešérn in Stanko Vraz itd., — kajti **vsi so hoteli osre-**

---

[1]) Prišel je z jedno latinsko in s tremi prehudimi nemškimi zabavljicami vred prvič na svetlo v „Illyr. Bl.“ 1833 v posebni prilogi s poslednjim Čopovim spisom vred pod napisom „Literarische Scherze in August Wilh. Schlegels Manier“ s podpisom: Vom Doctor-Dichter P**. Prim. njegove „Poezije“ 1847 na str. 160.

[2]) V omenjeni posebni prilogi (l. 1833) čitaš „kopítar“, v „Poezijah“ pa uže „Kopítar“.

[3]) Prim. v „Poezijah“ na str. 113 zabavljico „Daničarjem“, t. j. Gajevcem, imenovanim onako po „Danici ilirski“.

čiti narod jugoslovanski; samo gledé náčina, kako bi se dal uresničiti ta blagi namen, niso bili jedínih misli. —

Gaj je zmogel na hrvatski, Kopitar (po Vuku) na srbski strani, — pa „mirna Bosna“.

Tej dvojni zmagi nasledek je sedanji, Srbom in Hrvatom občni književni jezik in jedini hrvatsko-slovenski pravopis, (ki nas veže tudi s Čehi). Kolik dobiček! —

Za popolno jedinost v pravopisu naj pa vsem Slovanom bodočnost skrbi!

Kopitar pa Ravnikar.

Dokler je bil Matevž Ravnikar, naposled škof Tržaški, (roj. 20. sept. 1776 na Vačah na Kranjskem, umrl pa 20. nov. 1845 v Trstu), bil je poprej v Ljubljani učitelj veroznanstva (dogmatike) in ravnatelj modroznanskih šol itd. in znameniten pisatelj slovenski. — Ko je prišla Kopitarjeva sloveča slovnica na svetlo, začne jo mož marljivo prebirati in premišljevati — na velik dobiček sebi, pa tudi slovenskemu ljudstvu; kajti Kopitarjevi slovnici je se treba zahvaliti, da je Ravnikar popustivši poprejšnjih naših pisateljev neslano nemškovanje, počel pisati lepo čisto slovenski ter ponujati starim in mladim zdrave dušne paše, tako da se šteje po njegovih izvrstnih spisih nova doba književnosti slovenske. Zato si ni mogel Kopitar kaj, da ne bi bil v lastnem životopisu vzel v misel sosebno tega dvojno imenitnega učenca ali slednika, ki mu slové najbolj „Zgodbe sv. pisma za mlade ljudí“ (v Ljubljani 1815, 1816). S pohvalnimi besedami omenja pa Kopitar tudi [Ravnikarjevega] prevoda pobožnih knjig po imenu: „Sveta maíha“ (v Ljubljani 1813) in „Perpomozhik Boga prav íposnati itd.“ (v Ljublj. tudi l. 1813).

Učitelj Kopitar veli naravnost, da se je iz teh dveh spisov [tedaj iz spisov svojega učenca] naučil marsičesa.

Znano je tudi, da sta si ta imenitna rojaka dopisavala vzlasti o novi abecedi, kako bi se namreč dala „latinica“ dopolniti s „cirilico“ po Kopitarjevih pravilih.

V 3. delu svojih „Zgodeb sv. pisma“ (1817) na str. 325 napovedal je bil Ravnikar uže, da hoče z latinskimi črkami scèr, pa po Kirílovo tudi on „v prihodno“ pisati, in torej črk, „kar nam jih manjka, prinarediti“.

Vendar se je hotel poprej in to l. 1820 posvetovati še s Kopitarjem in Dobrovskim (ki je bil ondaj uže v Beču pri Kopitarju) in se odpravi zato z Metelkom i. dr. v Beč na abecedni shod. —

Ker se možje niso mogli zjediniti gledé vseslovanske be-

sede, dal je Ravnikar ondi narisati menda 11 novih pismenk ter podbadal nato Metelka, dokler jih ni prejel v svojo slovnico. Ravnikar je tedaj pravi oča „metelčici“, [1]) osnovani po Kopitarjevih pravilih, (četudi ne povse po njegovi volji).

Po Kopitarjevih trebalo bi pisati kakor srbščino, tako i slovenščino vérno po národni govorici; vendar nismo niti čitali, niti slišali praviti, da bi bil grajal Ravnikarja zato, ker je začel v slovenščini rabiti tudi stari deležnik (particip) na „-ši“, premda je med našim ljudstvom potihnil (do malega) popolnem, zato ker med ogerskimi Slovenci še dandenes krepko živi. In od Ravnikarjeve dobe rabi zarad kratkoče vsaj po malem tudi našim pisateljem. Kopitar pa Ravnikar, — oba imenitna slovenska sina — ostala sta si prijatelja do smrti.

Kopitar pa Slovanstvo v obče.

Oni trenotek, ko je bil naš Kopitar začel iznenadi spisávati slovensko slovnico, prešinila ga je silna ljubezen ne samo do slovenščine, ampak do slovanščine in slovanstva sploh.

Svedoči nam to uže prvo njegovo pismo slavnemu Dobrovskemu iz „bele Ljubljane“ 30. marca 1808 poslano, [ki nam je pa dospelo mnogo pozneje v roke nego Dobrovskega odpis].

Iz vsega srca želel si je uže ondaj priti najprej na kaki dve leti k „mojstru“, potem pa v kako obilno knjižnico, n. pr. v cesarsko na Dunaj.

Hotel se je posvetiti sosebno slovanski zgodovini in postati „slovanski Muratori“, jako ga je pa vleklo na-se tudi slovansko jezikoznanstvo. [2])

Predno se mu je pa ta druga želja res izpolnila dve leti nato, dopisoval je Dobrovskemu, (ker ni mogel k njemu) iz Ljubljane in z Dunaja z neizrečno veliko marljivostjo in gorečnostjo pravega slovanskega rodoljuba.

Ves ogenj za slovansko vzajemnost pošiljal je Kopitar Dobrovskemu — učenec učitelju — prave „poslanice“ o premili naši slovenščini za znanstveno rabo.

Njegova gorečnost za slovanščino bila je tolika, da se je v istem (prvem) pismu „mojstru“ dragovoljno ponudil za dopisnika namesto Vodnika, — na veliko radost „mojstru“ ali učitelju, ki si je priljubil bistroglavnega učenca mahom na vse žive dni.

---

[1]) Glej v posebni prikladi k „Illyr. Bl.“ 1833, štev. 22 na 3. str.

[2]) „Der Wunsch meines Lebens wäre, ein paar Jahre an Ihrer Seite, Meister! mich vorzubereiten und dann an eine reiche Bibliothek, etwa die kaiserliche in Wien, zu kommen, u. d. slavischen Geschichte das zu werden, was Muratori der italienischen ist, — slavische Sprachforschung würde mich freilich auch sehr lebhaft beschäftigen. — (Iz omenjenega pisma; glej Jagić „Arch.“ IV. (1880), str. 672).

Ne smemo se načuditi zdravemu razumu, ki nam govori iz Kopitarjevih jezikoznanskih „poslanic“. —

Prišel je bil Kopitar (proti koncu l. 1808) pravoznanstva se učit, [1]) pa se mu odpové uže drugo leto povse, ter stopi iz prevelike ljubezni do slovanstva v znanstveno svetišče, po katerem je hrepenel tako živo.

Spomina vredne so besede, ki jih čitamo v omenjenem listu Kopitarjevem Dobrovskemu poslanem z Dunaja 7. apr. 1809, tedaj predno je bil dobil še prvo trdno službo.

„O! naj bi bil jaz samo slovanski kustos v pridvorni knjižnici, nastala bi velikanska tiskarnica slovanska [na Dunaju]“. [2])

Ali iskreni rodoljub ni čakal dotlej, da bi postal „slovanski kustos“ nego je skrbel za tako potrebno napravo brez zamude.

Na Ogerskem imela je ondaj samo vseučiliščna tiskarnica v Budimu pravico cirilski tiskati, in je bila jako „draga“; njeni izdelki pa sila slabi.

Ponudi se (po Kopitarjevem napotku) neki Dunajski tiskar, ki je tiskal poprej samo grški, da si hoče nabaviti i slovanskih pismenk, ako mu bode pošiljal tudi metropolit iz Karlovcev (Karlovitz) svoje stvari tiskat.

„Sramota je, reče Kopitar, da je ní na Dunaju, dasi so v prostrani Avstriji tri četrtine njenih narodov slovanske“ in napiše 12. sept. 1812 tedanjemu metropolitu Stratimiroviću list, v katerem ga podbada, naj pomaga tako potrebni napravi na noge. [3]) Na žalost — brez vspeha.

Ali Kopitar ni miroval, dokler se mu ni izpolnila srčna želja ter nastala slovanska (cirilska) tiskarnica tudi na Dunaju pri Jermencih (Mehitaristih).

Iz navedenega dopisa Stratimiroviću vidimo, da je hotel Kopitar ondaj nadaljevati tudi „Slavina“ in da si je bil pristavil uže mnogo priprave iz Cojzove in dvorske knjižnice. Spomnivši se pa, da mora biti metropolitska knjižnica v Karlovcih z ruskimi in staroslovenskimi rokopisi bogatejša, zaprosi Stratimi-

---

[1]) Cojz je želel, naj bi se K. učil pravoznanstva, poleg tega se pa dobrovoljno pečal tudi sè slovanščino. Iz Kopitarjevega še ne natisnjenega pisma Dobrovskemu z Dunaja 7. apr. 1809, t. j. iz izpiska pokojnega dr. L. Glückseliga. Temu je bil namreč gosp. dr. Miklošič po Kopitarjevi smrti priobčil Dobrovskega liste, pošiljane Kopitarju, zato da bi spisal Kopitarjev životopis. Ker je pa dr. Glückselig odšel v Prago, zapustil je oni rokopis sè svojim tiskanim zapiskom vseh važnejših manjih spiskov Kopitarjevih gosp. dr. Miklošiču, on pa iz gole ljubavi prepustil zdaj oboje nam za porabo. Bodi mu za toliko ljubav drugič očitna hvala!

[2]) „O man lasse mich nur slavischen Custos an der Hofbibliothek werden, es soll eine grossartige slavische Buchdruckerei erblühen.

[3]) „Durch die Protection einer solchen Druckerei würde Ew. Excellenz, so scheint es mir, Dero erhabenen Verdiensten um die österreichischen Slaven griechischer Kirche und um die ganze slavische Literatur die Krone aufsetzen“. („Срп. Зора“ 1879 str. 69; op. 6).

rovića, naj bi mu dal prepisati dotični imenik in mu poslal ta prepisek. Ali — „žalibože!“ — ni ta prošnja ni bila uslišana. —

Uže dve leti poprej (1810) izprožil je bil Kopitar pod napisom: „Patriotische Phantasien eines Slaven“ [1]) tudi to željo: kakor se uči češki jezik na Dunajskem vseučilišču in Terezišču, tako naj bi skrbela Avstrija tudi za vse druge Slovane svoje; vsi pa dobili svoj delež (s Čehi vred), ako bi se postavila na vseučilišču Dunajskem poleg stolice za češčino in druge jezike, tudi stolica za staroslovenščino; s časom bi pa utegnila iz tega zavoda nastati v tem središču srédinska akademija slovanska („slavische Central-Akademie“).

Izpolnila se je vrlemu rodoljubo prva želja, četudi stopram po njegovi smrti; drugo uresniči morda — bodočnost.

Za francozke vlade seznanil se je Kopitar s francozkimi častniki, ki ga naprosijo, da jim popiše vse slovanske národe avstrijske.

Zve to redarstvo in ga pozove nekega dne na odgovor. Ta se pa odreže tako modro, da je prišla njegova nedolžnost mahom na dan; uveri se pa o tej priliki strogi predsednik, da se je nameril na bistro glavico, in Kopitar dobi — ne dolgo potém (iz početka decembra m. 1810) — službo (knjižnega pregledovalca za slovanske in novogrške knjige z 800 gld. na leto), a nekoliko dni na to še lép kolač za božič, t. j. prvo trdno službo v dvorski knjižnici.

Presrečni rodoljub, (ki je bil uže l. 1809 „Iliriji oživljeni“ posvetil več navdihnjenih spisov), začne zdaj obdelávati književno polje na vse strani, a najbolj slovansko — po različnih časopisih, imenovanih in neimenovanih (med te spada tudi „Archiv“ slovečega bar. Hormayra, s katerim se je bil seznanil na Dunaju po Dobrovskega priporoki mahom iz početka). Do l. 1814, predno je šel po znanem poslu v Pariz, napisal je bil za omenjene časopise uže premnogo razprav, presodeb, učenih prepirov itd. Jako zanimljivi so njegovi spiski o rumunskem, albanskem in novogrškem jeziku; ali nas zanimajo najbolj óni, ki se tičejo slovanske književnosti in slovanstva sploh.

Dasi je svoje izvrstne spiske podpisoval samo s črko K. ali pa J (= Jernej), spoznali so jih zvedenci vendar skoraj vselej po značajni pisavi Kopitarjevi, ter jih ne samo čitali, nego i uvažávali. — Posebno slovél je pri Slovanih njegov uže večkrat omenjeni spis: „Patriotische Phantasien eines Slaven“, ki je izišel prvič v „Vaterl. Bl.“ 1810, nato pa predelan pod napisom: „Blick auf die slavischen Mundarten, ihre Literatur und die Hilfsmittel, sie zu studieren“ (Pogled na slovanska narečja in njihovo književnost s pomočki vred za nauk) na novo v „Wiener

[1]) „Vaterl. Bl.“ III. 87—93 (gl. „Kl. Schr.“ str. 61 in 70; 14).

allg. Literaturzeitung" l. 1813, štev. 34—35, ter bil potém še večkrat pretiskan ter na druge jezike preložen. [1])

Uže pred l. 1814, (sosebno pa od l. 1813, ko sta bila začela avgusta meseca „Novine serbske" na svetlo dajati mlada rodoljuba D. Davidović in D. Frušić, katerima je hodil jako na roke), poganjal se je Kopitar sosebno za srbščino, in to, da prestane neslani „makaronizem" ter se uvede v književnost národni jezik s pametnim pravopisom po njegovih pravilih. Vse to je srečno opravil po velikem trudu in hudih pismenih borbah ta znameniti Slovenec s pomočjo svojega vrlega srednika in prijatelja Vuka, kar smo slišali uže v predelu: „Kopitar pa Vuk".

Vzlasti Kopitarjeva zasluga je, da so dobili Srbi po Vuku l. 1814 prvo srbsko slovnico, še istega leta prvo zbirko národnih pesmi itd., l. 1818 pa prvi srbski slovar in **da rabi zdaj Srbom prekrasni národni jezik** in **pameten pravopis** (brez nepotrebnega debelega jera) **za književni jezik.**

Da se „obelodani" Kopitarjevo rodoljubje še bolj, naj priobčimo še to znamenito zgodbo, katero je stari poštenjak in pisatelj češki gosp. Ant. Rybička zvedel na ravnost iz Vukovih ust [2]) ter razglasil po „Slovniku naučnem" (IV. l. 1865 pod imenom „Karadžič").

Ker ni hotelo Dunajsko redarstvo po l. 1820 iz znanega vzroka dovoliti, da bi se bile Vukove pomnožene „Srpske narodne pjesme" tiskale v Beču, moral je ubogi Vuk — kar še pametimo — potovati v Lipsko, ter jih ondi tiskati (pri Haerdtlu in Breitkopfu l. 1823—1824).

Prepovedalo je pa bilo Dunajsko redarstvo ta tisk na Dunaju Kopitarju ukljub. Ali kaj stori Kopitar, ko so dospele prepovedane Vukove narodne pesmi za pródaj v Beč? —

Po svoji oblasti kakor knjižni pregledovalec dovoli on, da se smejo te knjige razprodavati brez kake spotike. In ko se vrne Vuk iz Lipska v Beč, najde svojo novo izdajo uže pri Bečkih knjigarjih na prodaj.

Nedolgo potém pa pokliče redarstvo Vuka in Kopitarja na odgovor. Dolgo se je vleklo izpraševanje in preiskovanje; vendar so deli stvar na posled „ad acta", in obveljalo je naposled srčnemu Kopitarju, da so se Vukove srbske pesmi smele prodavati nato tudi po domačih deželah. —

Obilo je pomagal vrli Kopitar Vuku tudi pri spisavanju prvega srbsko-nemško-latinskega slovarja, ki je izišel v Beču

---

[1]) Pod napisom „O slowanskych nářečjch" l. 1813 v českih novinah Dunajskih, ki jih je vredoval J. N. Hromadko.

[2]) Tako tudi druge podatke iz življenja Vukovega. To nam je pravil, ni davno tega, g. Rybička v Beču sám. — Ko smo nekdaj mi vprašali Vuka, kakšen je bil Kopitar, odgovoril nam je samo na kratko: „E, to je bio čovjek!" — Res kratek, a jedrnat životopis. Obraz pa in oči povedale so nam več nego sto in sto besedí. —

l. 1818 pri Jermencih in imel v sebi kakih 30.000, natanko pa 26.270 beséd. [1])

Iz golega rodoljubja raztolmačil je učeni slovenski sin prijatelju vse srbske besede (pismeno v rokopisu) z nemškimi in latinskimi pomeni.

Vzlasti s Kopitarjevo pomočjo preložil je Vuk prvič i „Novi zavjet“ (zakon), ki je izišel v Lipsku l. 1824 pod napisom: „Versionis Novi Testamenti serbicae specimen“.

Pa zopet imata Vuk in Kopitar sitnosti pri Dunajskem redarstvu. Zatožil je bil namreč nekdo brez dvojbe kakšen starokopitnik „debelojerac“ — oba, da sta v zvezi z angličansko družbo svetopisensko, (ki je bila ondaj pri nas prepovedana), in z drugimi zunajnimi prepovedanimi družbami itd., pa niso mogli poštenjakoma dokazati ničesar. In kakor se v ognju očisti zlato, da se sveti še bolj, — tako sta si tudi Kopitar in Vuk — kakor veli Srb — „osvetlala obraz“. —

Srbi imajo zdaj, kakor smo uže povedali, književni jezik in pravopis po Kopitarjevih mislih in pravilih, — a ni se jim zato izneverila nijedna duša.

Zdaj se vidi, kako bedasto je bilo „debelojersko“ sumničenje, da hočeta Kopitar pa Vuk Srbe „polatiniti“, zato ker sta privzela v novo srbsko abecedo latinski j. — „Risum teneatis amici! (prijatelji, ne smejte se)!“

Treba nam se vrniti k letu **1820.**

Neutrudni rodoljub Kopitar ni nehal podbadati in prositi, dokler ne priroma (l. 1820) sedemdesetletni očák Dobrovsky na Dunaj, kjer je pri Kopitarju 18 mesecev izdelával in ž njegovo obilno pripomočjo srečno izdelal svojo slovečo knjigo („Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“), ki je izišla ondi pomnožena s tremi dodatki Kopitarjevimi, marca meseca l. 1822, potem ko se je bil vrnil Dobrovski uže konec l. 1821 v Prag. [2])

V XVII. zvezku „Wien. Jahrb.“ l. 1822 na str. 66—107 oznanil in presodil je Kopitar učiteljevo slavno delo, kakor veli

---

[1]) 23. marca 1817 pisal je Kopitar Dobrovskemu: „Vuks rein serbisches Lexikon hat etwa 70 Druckbogen (30.000 Wörter), dazu ich das Deutsche und Lateinische seit Oktober [1816] bis jetzt machen musste. Nun sind wir bereits an der Feile und in 6 Wochen beginnt der Druck itd.“ Spomina je vredno, da se Dobrovskemu pa Kopitarju niso strinjale misli zastran srbo-književnega jezika in pravopisa, da se je Dobrovsky poganjal za stari književni jezik ter nadel Vukovim spisom ime: „srbski makaronizem“. (Dr. Glücks. v rokop. str. 12 in v „Oesterr. Bl.“ f. Lit. u. K.“ 1846 (III), štev. 87, str. 677).

[2]) Znamenito je to, kar piše dr. Glücks. v svojem rokopisu na str. 12: „Kopitar war freiwillig des Lehrers und ältesten Freundes Mitarbeiter, Excerptor, Kopist, Korrektor, ja „Handlanger“ geworden, um nur Dobrovsky's altslavische Grammatik zur Herausgabe zu bringen“. Prim. „Oester. Bl. f. Lit. u. K.“ 1846; str. 677 (19).

odkritosrčni mož v dopisu Dobrovskemu 8. maja 1822, po svoji uverjenosti, a vendar z vidnim poštovanjem do spisatelja. [1]) Ali da ni uka žejni učenec neprenehoma drezal starega slabotnega učitelja, nikdar ne bi bila ugledala ta imenitna knjiga belega dne. Da ga je ugledala — to je zasluga rodoljuba Kopitarja.

Potem ko so bili imenitni Dunajski letniki („Wiener Jahrb. d. Lit.“) začeli izhajati l. 1818, pristopi jim Kopitar za stanovitnega sodelatelja ter jim ostane veren do l. 1830; 1829 vredoval jih je (po smrti poprejšnjega vrednika) vse leto tudi sám.

Kopitarju gre posebna hvala, da je bil imenovani časopis tako imeniten tudi za književnost slovansko, in to ne samo po njegovih (brezimenih) nego i po spisih tedanjega prvaka slovenskega (Dobrovskega), ki ga je pa zopet njegov iskreni učenec Kopitar ves čas in z velikim vspehom vnemal za presojevanje slovanskih knjig.

Ondi (v IV. zvezku l. 1818) posekal je junaški Kopitar sè svojim ostrim „mečem“ in zdravim razumom mogočnega nasprotnika Vukovega in svojega ter priboril narodni knjigi srbski veljavo na veke.

Ondi (v zv. XXIII. l. 1823, str. 220—274 in v dodatkih l. 1824 zv. XXV. str. 152—168 in l. 1826, zv. XXXIII. str. 288—290) izišla je tudi Kopitarjeva važna „Kormčaja knjiga“, [2]) ali prav za prav njegova presodba te knjige, ki ima v sebi pravoslavno cerkveno pravo, o katerem niso vedeli poprej avstrijski in drugi nemški učenjaki in sodniki čisto nič, dokler ni Kopitar [vsled neke pravde, ki se je vršila med zakonskimi ljudmi pravoslavne vere pri najvišem sodišču] omenjene knjige na kratko prevel iz ruskega na nemški jezik.

Ta nemški izpisek je Kopitar izročil slovečemu rojaku Tom. Dolinarju, ondaj na Dunaju cerkvenega prava učitelju, na katerega se je bilo zarad te stvari obrnilo najviše sodišče, Dolinar pa na Kopitarja.

Kopitar je na to priobčil svojo presodbo omenjene knjige (ali po pravem treh takih knjig), in stopram po tem Kopitarjevem spisu zvedeli so nemški cerkvenopravniki, kako je vzhodnoslovansko cerkveno pravo. [3])

Približala se je doba, ko je začel Kopitar samotež vredovati važni časopis, o katerem govorimo. — Predno pa koračimo dalje, ozreti se nam je na l. 1819.

---

[1]) „nach meiner Ueberzeugung aber doch mit sichtbarer Ehrfurcht für den Verfasser“. Gl. Oesterr. Bl. f. Lit. u. K.“ 1846, štev. 87, str. 677 (20).

[2]) Po Kopitarjevo (ondi) „Kormczaia kniga“, v dopisu Mušickemu (2. jan. 1824) „Kormczia“ t. j. Kormčija imenovana. Rajši je imel Kopitar „zložene“ pismenke od „rogatih“.

[3]) Prim. F. A. Bienerjevo knjigo „de Collectionibus canonum“. Berol. 1827, str. 5, Gieselerjevo „Kirchengesch.“ itd.

Ondaj je bil v Pragi prvič tiskan in z nemškim prevodom po svetu razposlan tako imenovani „Kralodvorski rukopis“. [1]) Dobrovský razsodi, da je pravoten, t. j. da izhaja po njegovih mislih iz konca 13. ali pa početka 14. veka (1290—1310).

Verujoč učiteljevim besedam, oveselí se i Kopitar „Kraljedvorskega rokopisa“, ter ga presodi jako ugodno v časopisu: „Vaterl. Bl. f. österr. Kaiserstaaten“ l. 1819, štev. 9—10. (V tej presodbi govorí pa Kopitar samo o „Kraljedvorskem rokopisu“, a ne tudi o „Libušinem soudu“ ali „Zelenogorskem rokopisu“; kajti temu ni priznal pravotnosti nikdar, — kakor ni storil tega ni Dobrovský, ki je zavrgel „Libušin soud“ mahom na prvi pogled, rekši, da je „podvržen“. [2])

L. **1820** imel je Kopitar na Dunaju priliko govoriti z Dobrovskim i o tej stvari itd. — Nasledek tega razgovora je bil, da je začel dvomiti tudi o pravotnosti Kraljedvorskega rokopisa. Jako sumno se je namreč — po besedah Miklošičevih — zdelo Kopitarju vzlasti to, da se nahaja v tem rokopisu [sem pa tam] tudi taka méra, kakoršna je v srbskih narodnih pesmih, [3]) ki so bile izišle tri leta poprej v Beču; take mere pa ni v vsi evropski književnosti nego samo v srbskih in bolgarskih národnih pesmih.

In ko je bil Dobrovský l. **1824** v Hormayrovem „Archiv-u“ štev. 46, a nato v „Wien. Jahrb.“ istega leta zv. 24, očitno se oglasil soper „Libušin soud“, zavrgel je Kopitar 4 leta nato (po „očakovi“ smrti) o posebni priliki vse tako imenovane najstarše češke spomenike, tedaj i „Kraljedvorski rokopis“.

L. **1829** poslal je bil namreč Palacký Dunajskih letnikov vredništvu obširen spis, v katerem se je poganjal za vseh teh spomenikov pravotnost. Kopitar, ki je ondaj sam vredoval omenjene letnike, dá natisniti vès spis na str. 138 i. d.; ali naposled zavrže v **opazki vrednikovi** na str. **166** vse modrovanje zgodopisca Palackega, rekši, da Palacký z vsemi svojimi besedami ni ovrgel tega, kar je trdil pokojni Dobrovský. [4])

---

[1]) Pokojni V. Hanka je pisal Dobrovskemu, da je našel ta rokopis na sv. Ludmile dan l. 1817 v Kraljičinem dvoru („v Královéj Dvore“) v zvoniku, in to sám s kaplanom [P. Borčem]. „Gl. Časop. česk. muss.“ l. 1870, III, 220.

[2]) Ta rokopis, ki ga prišteva Hanka XI. veku, poslal je „neimenovan domorodec“ po Pražki [mestni] pošti grofu Fr. Kolovratu novembra **1818**; (tiskan je bil prvič l. 1819 v Varšavi v „Pravdi ruski“, a drugič v „Kroku“ l. 1822 I. 3 str. 48—61).

[3]) Vendar zareza (cezura) ni tako pravilna kakor v srb. nar. pesmih ali v J. Trnskega hrvatskem prevodu. (Zagr. 1854).

[4]) „Wir haben — veli vrednik — Hrn. Palacky ausreden lassen, müssen aber doch bemerken, dass der sel. Dobrovsky durch alles oben gesagte von Seiten der Schrift nur bestätigt, von Seiten der Sprache aber bei weitem nicht widerlegt ist“. V isti opazki zavrgel je Kopitar opiraje se na pokojnega Dobrovskega besede tudi „odlomek evangelja sv. Jovana“.

Zbog tega nastane med Čehi in Kopitarjem velika zaméra, sosebno pa potem, ko jim je ta učenjak (pod imenom Kozmas Luden) déval Libušin soud, (ki ga imajo za najstarši češki rokopis), na nič tudi v Gersdorfovem „Repert." l. 1837;

Ali Kopitar je ostal pri svojem. —

In kaj se zgodí? — Kakor je nekdaj Šafařik po Kopitarjevi smrti preklical svojo poprejšnjo trditev o „glagolici" ter prestopil k Kopitarju, — tako je prestopil k Kopitarju 35 let po njegovi smrti jeden izmed najodličnejših pisateljev in domoljubov českih, gospod A. V. Šembera, ter pritegnil njegovim mislim najprej samo na pol, t. j. samo zastran Libušinega souda;[1]) drugo leto (po lastnem skrbnem preiskovanju in premišljevanju) pa uže povse t. j. tudi gledé „Kraljedvorskega rokopisa, ter izdal na Dunaju tudi posebno česko knjigo.[2])

To se nam je zdelo potrebno v misel vzeti samo zato, da opravičimo našega slavnega rojaka poštenjaka tudi pred ónimi Slovenci, kateri so ga sodili do zdaj morda krivo — po kakoršnem koli vplivu. — Opravičil je Kopitarja zdaj prav za prav „samovidec", gosp. Sembera sám, ki je veroval v „Zelenogorski" in „Kraljedvorski rokopis" toliko let, verujoč poprej popolnem obožavanima možema Šafařiku in Palackemu; prevéril se je pa mož naglo — sebi samemu na preveliko žalost, — potem ko je začel to stvar sam premišljevati ter oba rokopisa (izvirnika) — oziroma „Kraljedvorskega rokopisa" vérni svetlotisk pregledovati, preiskovati ter presojevati, in to: ne samo po podobi, nego i po jeziku itd.

Ne moremo razkladati tukaj, kako se je zgodilo, da se je prevéril po toliko letih in pritegnil naposled Kopitarju imenovani češki poštenjak in narodnjak; — opozoriti nam je pa častite čitatelje samo zarad našega slavljenca, da velja i pri stvari staro pravilo:

„Da se resnica prav spozna,
Čuti je treba oba zvona."

Če pa obvelja naposled to, kar dokazuje gosp. Šembera v obeh omenjenih knjigah z novimi bistroumnimi dokazi, — čudil se bôde svet po pravici potém še bolj nego zdaj — sloveči bistroumnosti Kopitarjevi.

---

[1]) V omenjeni češki knjigi: „Libušin soud domněla nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též zlomek evang. sv. Jana. Čehoz důkazy podává A. V. Šembera prof. řeči a literat. české na universitě Vídeňské". „Z dvěma světlotísky". „V Vídni. Nakladom spisovatelovym". **1879**. (Jeden teh svetlotiskov kaže nam „Libušin soud", jeden pa Brizinski rokopis).

[2]) Pod napisom: „Kdo sepsal Kralodvorsky rukopis roku 1817?" Objasnuje A. V. Šembera itd. Ve Vídni. Nakladem spisatelovym". **1880**. (Brez svetlopisa, ki je prišel uže l. 1861 v Pragi na svet).

Kakor je storil stari poštenjak gosp. Šembera to, kar je storil, — samo iz gole ljubezni do resnice, a ne iz sovraštva do svojega naroda, ki ga ljubi še vedno nad vse, — tako se ne more po pravici zdaj več očitati ni Kopitarju, da je nasprotoval tako imenovanim najstarším českim spomenikom iz sovraštva do českega naroda.

Res, da niso bili Kopitarju po volji vsi slovanski učenjaki; **slovanske narode, njihov jezik** in **pisatelje poštenjake** objemal je vrli Slovenec vse z **jednako ljubeznijo.** To nam pričajo njegovi razglašeni in nerazglašeni spisi. [1])

Slavnega očaka Dobrovskega smrt [2]) ni Kopitarja pobila, nego osrčila.

Vemo, kako ponosen je bil na književno nasledstvo in prvaštvo po njem. Zadalo mu je poleg velike radosti tudi dosti skrbi in nevolje. Mnogo drugega časa pobrali so mu učeni prepiri in drugi manjši (vzlasti presodni) spisi. Res, da so bili mnogi izmed njih slovanstvu na veliko korist, ali odbijali so ga mnogo let, da ni dal nikake knjige na svet. Vendar smemo reči, da je po Kopitarjevi zaslugi izišel poljskega jezika najstarši „Svetoflorijanski spomenik“, (ki ga je izdal poljski grof Dunin-Borkowski l. 1834 v Beču, pa soper Kopitarjevo voljo brez nemške besede in sè samovoljnimi prenaredbami v poljščini. Slišali smo, kaj je storil nato Kopitar, da si zagotovi prvenstvo.

Leta 1836 iznenadi pa bistra glava Kopitarjeva vès slovanski svet z odličnim sadom nenavadne učenosti, se slavnoznanim „Glag. Cloz.“, ter dokaže ž njim, da je „glagolica“ — če ne starša od „cirilice“, tej vsaj vrstnica.

Po njem razglasi znamenite „spomenike Brizinske“ — pravih prededov naših najstarše spiske. [3])

V njem izproži tudi važni dokaz o panonstvu staroslovenskega jezika in o slovanskega bogoslužja staroslovenskem pričetku.

Kratka staroslovenska slovnica (z dodanim kratkim staroslovenskim slovarjem) v njem prekosila je „očakovo“ posebno v pravopisju in preglasju.

Jako ugodno so Kopitarjeve učenosti prvi obilnejši sad presodili tuji in domači učenjaki: Jak. Grimm, Andr. Schmeller,

---

[1]) Čit. Kopitarjeve spiske: „Slavische Völkerkunde“ („Kl. Schr.“ 120). Faustin Proházka und Jos. Zlobicky („Kl. Schr.“ 58); — Hromadko's Sprachkanzel und Zeitung in Wien („Kl. Schr.“ str. 196). „Срп. Зора“ 1873, str. 86 op. 2. „Patriot. Phantasien eines Slaven“ itd. itd.

[2]) Obžaloval jo je Kopitar v pristojni osmrtnici. Gl. „Oesterr. Beobachter“ 7. marca 1829.

[3]) L. 1812 učil je Kopitar na Dunaju slovanskih jezikov nemškega učenjaka bar. Gviljema Humboldta, ta pa mu poslal drugo leto imenovanih spomenikov snimek.

Mor. Haupt, M. J. Fesl, grof Castiglione, Šafařík i. dr.

Toliko da je obhodil „Glag. Cloz.“ vso Evropo, razglasi se vesela novica, da se je zopet našlo sloveče Remsko evangelje, ki je bilo izginilo nekam za francozkega vstanka l. 1792, ter ga je z Dobrovskim vred jako nerad pogrešal i Kopitar. [1]) Njegovemu bistroumju in trudu se je zahvaliti, da je prišlo zopet na dan.

Kakor kakšen prerok prerokoval je bistroumni Kopitar, da se ta knjiga mora zopet najti; kajti — rekel je — okovana je bila sè zlatom in olepšana z dragim kamenjem.

Res so jo našli naposled po dolgem popraševanju [2]) in iskanju v občinski knjižnici Remski, — ali brez drage oprave, kakor je prerokoval Kopitar. [3])

Naj se je pa pokazalo potem, da ta knjiga ni starša od 14. veka, dognano je bilo vsaj to, v kakem jeziku in s kakim pismom je bila pisana ta zgodovinska znamenitost. [4])

Razglasivši po različnih časnikih več važnih spiskov o cerkvenih knjigah ruskih itd. in izdavši svoja „Miscellanea graeco-slavica“ vsled prihoda vélikega kneza ruskega na Dunaj (l. 1840), iznenadil je še istega leta učenjake slovanske sè znano, — rekli bi — hudo oborožano knjigo: „Hesychii Glossographi discipulus“ itd., ter si pridobil i s tem delom novih zaslug za staroruski jezik, za zgodovino staroslovensko in za staroslovenščino, vzlasti sè svojim popisom glagolskega rokopisa (Asemanijevega), ki si ga je bil Kopitar po svojem prvem prihodu v Rim samo „izpisal“ v knjižnici vatikanski.

Tedaj (1837) potoval je Kopitar, kakor uže vemo, na svoje troške v Rim samo iz znanstvenega namena, t. j. zarad glagolskega rokopisa vatikanskega (Aseman).

Drugič (leta 1842), ko je hotel namreč papež v Rimu na novo ustanoviti rusinsko semenišče in stolico za staroslovenščino, bil je pa v Rim povabljen, in to na posebno priporoko Theinerjevo ter se upotil v „večno mesto“ 28. okt. 1842. Po viši privolji nakanil je bil Kopitar dve leti v Rimu ostati in razlagati „slovansko književnost“ najprej z rusinskimi gojenci, ki so jih dan za dnevom pričakovali v Rim. [5])

---

[1]) Gl. „Instit.“ praef. pag. XIV in „Glag. Cloz.“ praef. pag. X.

[2]) Pisaril je Kopitar zarad te knjige na samo na Francozko, nego celo v Rusijo, in to ne brez ugodnega vspeha.

[3]) „Blätt. f. Unterh.“ 1838, štev. 34 in 35. (Leipzig). Kopitarjevo poročilo.

[4]) Nekdaj so mislili na Francozkem, da je to evangelje starogrško, dokler jim ni povedal nekega ruskega poslanca tajnik, da je staroslovansko, ter na prošnjo korarja Remskega (okolo l. 1721) prvo stran tudi prevel na francozki jezik. (Ondi).

[5]) Iz rokopisa: „Aus einem Privatbriefe Augustin Theiner's (Priester's der Congreg. des Oratoriums in Rom) an Prof. Dr. J. M. Fesl in Wien, ddo. Rom 2. jun. 1846.“

Rad bi bil Kopitar izučil vsaj jednega tako, da bi bil ta po dveh letih učil lahko druge. Izročil je „propagandi“ tudi predlog, kako bi bilo treba povse prenarediti in dopolniti njeno slovansko tiskarnico: hotel je dati na novo liti vse slovanske pismenke in napraviti „mátice“ (matríce) itd., omisliti tudi potrebno število ruskih pismenk s tiskali vred ter izračunal troške za vse skupaj na 15.000 do 20.000 škud („scudi“). Na nesrečo so pa Rusini, ne vem, zakaj — veli Theiner — predolgo odlašali potovanje v Rim. Prisiljen je bil Kopitar naposled začeti nauk z nekim frančiškanom portugalskim, ki je napredoval jako dobro in dobil naposled od „učitelja“ za spomin slovansko sv. pismo l. 1816, po katero je Kopitar nalašč pisal na Dunaj. Drugi čas je pa prepisoval neutrujeni rodoljub znameniti slovenski rokopis knjižnice vatikanske. Na priporoko Theinerjevo dovolil je papež, da ga je smel Kopitar prepisovati v knjižnici („Bibliotheca Vallicellana) pri Theinerju. [1]) — Prepisal si je vès evangelij sv. Jovana; več ni mogel, zato ker je uže bolehal; druge evangelje je pa samo čital.

Ker pa pričakovanih Rusinov še ni bilo v Rim, vrnil se je Kopitar po šestih mesecih sam rad iz Rima in dospel 7. maja 1843 zopet v Beč. [2])

Četudi ni bil tedaj namen dosežen popolnem, vendar *ni bilo Kopitarjevo drugo potovanje v Rim brez vspeha za slovanstvo.*

Uže za prvega bivanja v Rimu (1837), kadar je prijateljeval ž njim ondi vsaj še na videz Palacki, seznanil in sprijaznil se je bil Kopitar s francozkim krasopisom Silvestrom, ki je pohajal ž njim vsak dan knjižnico vatikansko, ter izdal *vesoljni davnopis* („Paléographie universelle“). — Ker se učenjakom niso strinjale misli o starosti *cirilskega* in *glagolskega* dela, oziroma jezika v obeh delih, [3]) — zato se združita oba možaka; in *Silvestre* dá Remski rokopis po vérnem snimku na svetlobo z učenim predgovorom zgodovinskim, ki ga je prijatelju za voljo spisal neutrudni in žilavi *Kopitar* sám, a to mu je bilo *poslednje* delo, — to je bila — kar smo uže omenili — tudi *Kopitarjeva* „znanstvena oporoka ali zadnja volja“, v kateri je potrdil vse, kar je učil (do malega) kakor učenjak vse žive dní. —

---

[1]) S Theinerjem se je bil seznanil uže l. 1829 v Beču pri „belem volku“, kamor je zahajal l. 1820 in 1821 tudi slavni Dobrovsky z veseljakom Kopitarjem za tako imenovano „slovansko mizo“. Tudi v Rimu se je rad spominjal v veseli druščini s Theinerjem in njegovim tajnikom onih kratkočasnih ur na Dunaju.

[2]) Prvič in drugič imel je K. v Rimu priliko govoriti sè slovečim jezikoznancem *Mezzofantijem*, ter mu moral obečati svojo slovensko slovnico. (Iz netisk. dopisa Kopitarjevega dr. Fesl-u 11. febr. 1843.)

[3]) Po Kopitarjevih mislih sta si oba dela *vrstnika*, ter izhajati iz 14. veka; nasprotniki pa trdijo, da je cirilski dél iz 1050, glagolski pa iz l. 1395.

Tukaj naj omenimo še samo to, da je Kopitarjeva bistra glava prestvarila skoraj vso slovansko-cerkveno zgodovino devetega veka, in da obveljujejo Kopitarjeve globoke misli [1]) zdaj, ko nehuje stara strast — čim dalje, tem bolj. Tuji nepristranski učenjaki pritegnili so jim uže davno.

Ni li to, kar smo slišali do zdaj, lepa vrsta Kopitarjevih zaslug za slovanstvo?

„Kopitarjeva zasluga je pa tudi, da nam je vednost „rodila slavnega Miklošiča; in kaj bi bila slovanska filologija „brez Kopitarja in Miklošiča? — Kopitarjeva zasluga je dalje, da imamo na Dunaju, v Gradcu, v Pragi in po drugih vseučiliščih stolice za slovansko jezikoslovstvo; nadalje da se v Parizu, v Berolinu, v Lipskem in po „drugih nemških vseučiliščih predava slovansko jezikoznanstvo. [2])

Zasluge Kopitarjeve za slovanstvo priznala je s kraljem pruskim (1842) in papežem Gregorjem (1843) še poprej (1840) cesarska akademija ruska ter osvetinila učenega izdatelja znamenite knjige „Hesych. glossogr. discipulus et epiglossistes russus“ sè svojo véliko zlato svetinjo.

Ne moremo si kaj, da ne bi o tej priliki Kopitarjevemu slovanstvu in značaju na čast priobčili te zanimljive zgodbe. V omenjenem rokopisu, ki nam ga je gosp. dr. Miklošič izročil blagovoljno za porabo, našli smo zapisano, da je Kopitar obilo kupnino („den namhaften Erlös“), ki jo je dobil za rusko svetinjo, razdelil med nepremožna književnika slovanska — Vuka in Šafařika. To je storil naš Kopitar, hoté pospešati kolikor toliko književnost slovansko, ter pokazal gledé Šafařika s tem blagim delom na novo, kakó slavno se je držal modrega nauka: „inimicus causae amicus personae“.

Prevelikih zaslug udobil si je slavni naš rojak tudi kakor knjižni presodnik („Recensent“ ali „Kritiker“). To priznava gosp. dr. Miklošič v razgovoru o vsaki priliki s posebnim poštovanjem do svojega učitelja, ki ga imenuje tudi očitno bistroumnega jezikoznanca in preslavnega moža („sagacissimus philologus“, vir celeberrimus. [3])

To očitno hvalo daje Kopitarju i sloveči Ceh dr. J. Hanuš, ki ga zove, in to po pravici najimenitnejšega knjižnega presodnika v našem veku. [4]) Največih zaslug v tém oziru pridobil si

---

[1]) Prim. a) „Jahrb. d. Lit.“ 1822 in 1829; 134—138. b) „Glag. Cloz.“ 1836. c) „Das Ausland“ 1836, 228. d) „Oesterr. Geschichtsforsch.“ 1838, III zv.; 501—515. e) „Augsb. Allg. Zeitg.“ Beil.-Nr. 189. f) Hesych. Ep. 1840 g) Evang.-slav. „Cod. Rem. Proleg.“ Par. 1843, 1—18.

[2]) Prim. dopis z Dunaja v „Soči“ 1877, štev. 45.

[3]) V posvečbi svojega starosloven. slovarja. (Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. Vindob. 1850).

[4]) „Der grösste Kritiker unseres Jahrhundertes.“ (Mikl. „Slav. Biblioth.“ II. 1858, 201).

je pa Kopitar kakor presodnik **slovanskih** knjig. [1]) Velike so po tem takem Kopitarjeve zasluge za slovanstvo.

Kopitar pa Slovenci.

V opazki na str. IV. svoje slovnice pisal je mladi Kopitar, da se kranjske dežele prebivalci, uže kar svet pomni („seit Menschengedenken"), kličejo „Kranjci", a ne Slovenci (Winden), kakor si pravijo njihovi srodniki na Štajerskem in Koroškem zato, da se ločijo od nemških sodeželanov; na Kranjskem pa ni treba tega razločka zato, kar živé po vsi deželi samo Slovenci.

Po pravici je povedal odkritosrčni Kopitar. Tako je bilo res za njegove dobe in „kar je pomnil tedanji svet."

(Po znanem pravilu: divide et impera" bilo je to menda tudi jako našim nasprotnikom, da smo se delili Slovenci na toliko imen: „Kranjci", „Beli Kranjci", „Črni Kranjci", „Kraševci", Bezjaki itd. itd.). — Ali uže tretje leto nato imenoval je Kranjca razločno od **Slovenca.** [2])

„Sreča, presreča bila je zanj", — veli gosp. J. Marn, — „da je prišel l. 1799 k blagemu baronu Ž. Zoisu v hišo". Ondi se je v njegovem in Vodnikovem družtvu zavedel zopet slovenskega duha, ki so ga bile omamile starokopitne šole, v katerih je bila ondaj slovenščina — zaničevana tujka.

Ponevedoma — nehoté postal je slovenski slovničar. Ali primerjaje slovenščino drugim sestram slovanskim in tujim jezikom, uveri se o njenih prednostih, dalje o prednostih slovanskih jezikov mimo tujih. Zaljubi se v milo slovenščino, sladko materino govorico, — priljubi si pa i slovanščino sploh, kar nam pričajo njegovi uže natisnjeni in nenatisnjeni dopisi slavnemu Dobrovskemu.

Velika zasluga Kopitarju je, da je spisal Slovencem slovensko slovnico, ki je presegla Bohoričevo, Hipolitovo in Pohlinovo, ter zaslovela naglo po vseh slovenskih in drugih slovanskih deželah, prevejala popačeno književno slovenščino, ter popravila to, kar je zagrešil vzlasti P. Marko Pohlín.

Posebna zasluga Kopitarjeva je, da je zasledil in jako razumno objasnil dvojno (dovršno in nedovršno) svojstvo slo-

---

[1]) V spisu: „Beiträge zur Uebersicht der serb. Literatur", piše Kopitar: „Wir werden indessen, so oft wir so glücklich sind, ein neu erschienenes Werk in dieser oder einer der benachbarten Mundarten in die Hände zu bekommen, es einzeln dem Publikum anzeigen. Aus einzelnen Beiträgen erwächst dann auch ein ganzes. Jeder **slavische** Autor wird unser Institut verbinden, wenn er ein Exemplar seines Werkes gegen **Vergütung** des Preises an die Strauss'sche Buchhandlung einsendet." (Gl. „Kl. Schr.", str. 135—136).

[2]) V spisu (presodbi): „Slavische Völkerkunde." Glej „Annalen für Lit. u. Kunst", 1811 III. 187—214. („Kl. Schr.", str. 129).

venskega glagola. On je bil med slovenskimi slovničarji prvi, ki je ustanovil (na str. 310) važno pravilo, da se na vprašanje: „kaj delaš?“ po naše ne sme odgovarjati z dovršnikovim sedanjikom (Praes. verbi perfectivi), nego da treba odgovarjati na tako vprašanje z „nedovršnikom“ (verb. impf.).

Iz posebne ljubezni do materinega jezika ponúdi se mladi marljivi domorodec (dokler se je še tiskala njegova negotova slovnica) iz Ljubljane 30. marca 1808 sam rad slavnemu Dobrovskemu namesto priletnega Vodnika za dopisnika, obetaje slovanskemu prvaku, da mu hoče o slovenskih stvaréh nagleje in zvesteje poročati. [1])

Temu (prvemu) dopisu z dodatkom („P. S.“) — pravi „poslanici“ — pridel je še obilnejšo književno prilogo — vsega skupaj 15 drobno tiskanih strani. [2])

Med temi podatki priobčuje „obožavanemu mojstru“ ena dvéh celih straném tudi izpisek iz svoje (ondaj še nenatisnjene) slovenske slovnice, in to imenske sklanje in glagolska spregala.

Kako je bilo Kopitarju žal, da je moral Linde (za svoj primerjajoč poljski slovar) zajemati iz tako kalnega vira, kakoršen je bil P. Marko za slovenščino! — Na vso moč se je trudil naš Jernej, — trd Slovenec, kako bi namesto popačene meščanske — posadil na njeno mesto čisto, národno slovenščino.

To mu se je tudi posrečilo. Njegova je opravila, da se počnó slovenski pisatelji potler bolj zavedati svojstva slovenske govorice ter niso več tako nemškovali, kakor v poprejšnji dobi.

Za izgled —kako se ne sme, in kako treba sloveniti — priobčuje na str. 88—95, kako nespretno je poslovenil P. Hipolit, a koliko bolje Vodnik nekatere oddelke iz „sveta v obrazih“ (Orbis pictus).

Pridobila je Kopitarjeva slovnica — Ravnikarja, in to je Kopitarjeva zasluga.

V zaslugo se mora šteti vrlemu domorodcu tudi dodatek („Nachschrift“, str. 385—460). V njem je popisal na Dunaju vse slovenske knjige novovérske dobe z glagolskimi in cirilskimi spisi (iste dobe vred, ki jih je našel ondi v pridvorni knjižnici). Kako se je oveselil, da je zasledil ta zaklad. [3])

Mahom iz prve njegove „poslanice“ preudaril je Dobrovský iskrenega Slovenca ter se sprijaznil ž njim pri tej priči na veke.

---

[1]) „Im Bewusstsein meiner reinen Absichten und in der Ueberzeugung, dass ich zu dem würdigsten und wärmsten Freunde der Slavität rede, wage ich es sogar mich selbst als einen fleissigeren Correspondenten pro slavicis, quam est Vodnicus, Ew. H. W. hiemit vorzuschlagen.“

[2]) Glej Jagić „Arch.“ 1880, str. 670—685.

[3]) Gl. Kop. „Gramm.“, str. 388.

Kako vesel je bil Kopitar prvega očakovega odpisa, vidi se iz Kopitarjevega drugega dolgega pisma, zopet prave „poslanice“ Dobrovskemu iz Beča 6. febr. 1809. [1])

Razodevši „mojstru“, kako rad bi se posvetil iz posebne ljubezni do lepega slovanskega jezika ves slovanstvu itd., vpraša nadalje ga zastran več jezikoznanskih in zgodovinskih rečí. [2])

Vrli Kopitar pa svojega učitelja tudi z veliko gorečnostjo podučuje, i to o slovenščini in njeni književnosti, zato da bi bil slavni jezikoznanec pošteno „podučen“ v vsem, kar se tiče premilega našega jezika.

Podučil in preučil ga je res, — nekoliko sè svojo slovnico, a nekoliko z dopisi — da ni sodil slovenščine potem več tako krivo, da ne rečemo, zaničeval, kakor poprej po nespretnih spisih Truberjevih, Pohlinovih i. dr.

Slišali smo, kako je preklical slavni možak nato vsako krivico, katero je storil slovenščini ponevedoma, ter jo cenil toliko več. [3])

Kolika mu je tudi druga „poslanica“, kolika je Kopitarjeva marljivost, — kolika ljubezen do slovenščine in slovanščine sploh!

Ker je vneti rodoljub čutil, koliko napotje je pri nauku slovenščine in drugih jezikov slovanskih tako različna „abeceda“, zato vzdihuje, kakor v svoji slovnici, tako naposled uže v drugi poslanici po „jedini abecedi“ vsaj za ono polovico Slovanov, katerim rabi „latinica“.

Odlični poštenjak ostal je véren svojim obljubam tudi potem, ko je bil na trdnem, vzlasti véren Slovenec. Neprestano se je zanimal za mili materin jezik. — S posebno radostjo je segal po novih slovenskih knjigah ter jih hvalil rad očitno, — če so bile kolikaj hvale vredne.

Kako se je veselil „kranjski Slovenec“, ko so dobili štajerski Slovenci l. 1812 slovensko stolico (licejsko) v Gradcu in je bil mladi nadepolni J. N. Primic izbran za učitelja

---

[1]) Začenja se z besedami: „Wie unendlich angenehm mich Ew. Hochw. gütige Zuschrift, die mir diese Tage über Laibach zugekommen, überrascht habe, brauche ich nicht zu sagen.“ — „In der Zwischenzeit (seit jener meiner Zuschrift vom 30. März 1808) hat sich eine Veränderung mit mir zugetragen, die ihren Grund in meiner Liebe zur schönen slav. Sprache hat.“ (Jag. „Arch.“ 1880; 685).

[2]) Na ta vprašanja odgovoril mu je Dobrovsky v dveh pismih tudi pravih „poslanicah“ (13. marca 1809 in 1. jan. 1810), iz katerih smo uže priobčili poglavitne stvari.

[3]) S temi izvirnimi besedami: „Ich bitte Ihrem Dialekt jedes Unrecht ab und schätze ihn nun höher aus ihrer Grammatik und der neuen Bibelübersetzung (Iz Dobr. pisma Kopitarju 1. jan. 1810; gl. Jag. „Arch.“ 1880 na str. 521).

„lepe slovenščine, ki je za petje skoraj tako pripravna kakor talijanščina“.[1])

Vès v ognju od prevelikega veselja opominjal je goreči rodoljub Primca očitno, naj začne mahom „popisovati“ slovenske besede po Štajerskem navadne — za slovenski slovar, ter mu svetoval prijateljski po svoji izkušnji, kako bi se dalo to imenitno delo naj brže in vspešnejše opraviti; samo naj ne odlaša predolgo nabranega ali izpisanega tiskati dati, da se mu ne pripeti kakor Japelju, Kumerdeju i. dr., ki so odlašali (samo da bi nabrali vse), izdati svoj slovenski slovar dotlej, da jih je prehitela smrt.

Ni nam treba praviti, da so se razletele te domoljubne besede kakor glas — vpijočega v puščavi. — Izda pa pohvaljeni J. N. Primic l. 1813 v Gradcu vsaj „Nemško-slovenske branja“.

Zanimljivo je čitati, kako spretno presoja Kopitar to knjigo in popravlja zmote pisatelju, slovenščine učitelju. — „Die Vodnik'schen und Jarnik'schen Gedichte ehrenvoll ausgenommen, muss Recensent bekennen, dass er oft mehrere Seiten lesen musste, bis er auf einen durchaus echt slovenischen Satz stiess.“

Vidi se iz slovenskih popravkov, kako dobro je znal Kopitar našemu jeziku svojstvo.[2])

Pokazal je pa Kopitar naposled tudi svoje blago srce, kakor mu je bila hvale vredna navada pri takih presodbah. Pohvalivši namreč gredoč dve novi knjigi (omenjena prevoda Ravnikarjeva) zarad lepe, čiste slovenščine, veli konec obširne presodbe:[3]) „Wenn sich Herr Primic nach solchen Mustern bildet und durch Umgang mit dem besonders von Städten entfernten Landvolke mehr in den Genius seiner Muttersprache einzudringen sucht, so dürfte er bei seinem lobenswürdigen Enthusiasmus in der Folge etwas befriedigendes liefern, was Recensent wünscht und hofft“.

Kopitar je zmote v Primčevi slovenščini grajal, pa jih tudi „sproti“ popravljal. O taki presodbi smemo tedaj po pravici reči, da ne podira, nego da zida.

Spoznala je Kopitarjeva bistra glava, da je slovenščini poglaviten steber — slovenska duhovščina; zato se je na vso moč trudil in — kako vemo — res tudi pripomogel, da se je — kakor v Gradcu — tako tudi v beli Ljubljani, v glavnem mestu njegove predrage domovine, ustanovila slovenska stolica vzlasti za bogoslovce; kajti za Kopitarjeve dobe bila so slovenščini vrata ne samo po malih nego i po viših (latinskih) šolah celó v domači deželi zaprta. Če pa človek misli in govorí toliko let največ po tuje, odvadi se ne samo govoriti, nego i misliti „po naše“.

---

[1]) Prim. Kopitarjeve besede v „Kl. Schr.“ na str. 194 v 2. odstavku.

[2]) Nemec bi rekel den Geist der slovenischen Sprache.

[3]) Gl. „Kl. Schr.“ str. 211—228.

Jezik kateri se ne rabi po očitnih učilnicah tudi za više „pojme", — zaostaja. Previdel je to bistroumni Slovenec; zato je rekel nekdaj: „Dokler ne začnó vsi o vsem pisati v materinem jeziku, dotlej ne bode omikan nijeden narod. [1])

Pa porečeš: „a zakaj ni sam pisal v materinem jeziku?" — Menda vprav zato ne, ker je bil naš toliko časa zanemarjeni jezik zaostal in ondaj za više znanstvene nauke, (kakoršne je obdelával Kopitar) še premalo pripraven; a poštenega slovenskega slovarja ni bilo še za Kopitarjeve dobe. Zato je vrli domoljub naganjal vedno, naj se uže popiše slovenski „besedni zaklad", [2]) ter se trudil neprenehoma, da se povzdigne na višo stopnjo z drugimi sestrami vred tudi predragi slovenski jezik, ki je morebiti — kakor je rekel ondi — „vnuk cerkvenoslovenskemu, v katerem sta brata Ciril pa Metod preložila sv. pismo iz grškega jezika".

Slavno se je vrli domorodec pri vsaki priložnosti poganjal za milo slovenščino ter se očitno ponašal sè svojo domovino in národnostjo. [3])

Hvalil je pa, kar se tiče prave, čiste slovenščine, bolj kmete nego meščane in gospodo. Ni zahman napisal v svojem životopisu, da je njegov rojstni kraj „daleč od kakoršne koli vélike ceste".

Velika radost ga je prešinila vselej, kedar koli je zvedel kaj novega o slovenski narodnosti in govoríci. To nam kaže sosebno njegov zanimljivi spisek o „Slovencih v Rezjanski dolini". [4]) Znamenite so besede, ki jih je izpregovoril ondi mahom od kraja, in da pokaže tujemu svetu, koliko nas je, dodal je še, da se razprostirajo Slovenci „od Gorice do Blatnega jezera in od **ondi** do Dunajskih vrat, kamor prinašajo na trg vsak teden perutnine in sočivja na prodaj".

Spomina vredne so tudi Kopitarjeve besede, ki jih čitamo v njegovem spisku „Slavische Völkerkunde", t. j. v presodbi Hacquetove knjige („Kl. Schr." str. 331): „Uebrigens mag es wahr sein, dass der Deutsche auf die oft glänzende Carriere guter Köpfe aus Krain mit Eifersucht hinblickt; aber ist denn Schande geschickter zu sein als Michel oder Hans?" —

Tudi kmeta slovenskega bi bil rad (ondi) primerjal nemškemu; ali bojé se za tega, odjenjal je raje, spomnivši se basni, kako se je boril človek z levom.

---

[1]) „So lange nicht alle über alles in der Muttersprache schreiben, kann kein Volk auf Cultur Anspruch machen." (Kl. Schr." 236).

[2]) To je imenoval „Inventar des slavischen oziroma slovenischen Sprachschatzes". (Gl. „Kl. Schr." 195, itd.)

[3]) Gl. „Glag. Cloz." str. LXXX; „Hesych." 48.

[4]) „Kl. Schr." 323—330.

Uže v svoji slovnici (mahom v pristopu) povedal je bil slavni narodnjak Slovencem, da pripadajo, dasi so zdaj majhen rod, vendar od nekdaj k jedni izmed največih rodbin med narodi, in kako imenitni so Slovenci tudi po svoji legi. Neizrečno rad in s posebnim ponosom razglašal je imena in jezika slovenskega slavo po svojih spisih in dopisih.

Znano nam je, kako je vedno trdil in dokazoval, da je bil staroslovenski t. j. panonsko-slovenski jezik, (ki je izmed vseh jezikov slovanskih našemu najpodobnejši) — prvi cerkvenoslovanski jezik.

To je potrdil tudi v svoji „znanstveni oporoki“ (druge ni zapustil).

Uže jako bolehaje (l. 1844) dobil je v roke Vostokovega staroslovenskega „Ostromirja“ (tiskanega v Petrogr. od 1840 do 1843), prebiral ga s preveliko radostjo ter poslal iz Badna Vostokovu v Petrograd svoje presodne opomnje — poslednje vrstice, katere je napisala Kopitarjeva roka, ki jih pa — neradi pogrešamo v Vostokovi „Perepiski“. [1])

To je bila Kopitarju tudi poslednja radost. In še na smrtni postelji — do zadnjega vzdihljeja zabavljal se je z „očakovimi“ spisi. —

Oziraje se zdaj na vse, kar je storil slavni naš rojak za **slovenstvo** in **slovanstvo** sploh, naj sodijo prečastiti domorodci sami, koliko so vredne besede onega neznanega nam moža, kateri je pisal o Kopitarju, „jenž tak mnoho pracoval o Slovanech, a tak málo **pro** Slovany“ (za Slovane). —

Res, da Kopitar ni pisal slovanski, oziroma slovenski; ali **največ** tega, kar je pisal, napisal je — kakor smo videli — **Slovencem** in drugim **bratovskim narodom** na korist. Kar je posejal, obrodilo je stoterni sad. —

Po pravici so tedaj ponosni vsi Slovenci na tako slavnega rojaka, po pravici je ponosna vzlasti Kopitarjeva domovina na takega sina, — po pravici sme pa ponosen biti ves slovanski rod na tako slavnega Slovana — po učenosti velikana.

---

[1]) Dr. L. Glückselig v „Oesterr. Bl. f. Lit. u. K.“ 1846, str. 680.

Dodatek.

Zapisek manjših spiskov Kopitarjevih in kje so prišli na svetlo.

(Oni spiski, kateri se — z viri, iz kterih so ponatisnjeni, vred — nahajajo v Miklošičevi zbirki „Barth. Kopitar's Kleinere Schriften", Wien 1857, zaznamovani so tu najprej od štev. I. do XLIX in z dotično stranjo.)

I. Selbstbiographie [März 1839] 1
II. Joachim Stulli 14
III. Slavische Aufschrift zu Lichtenwald in Untersteier 16
IV. Slavin von J. Dobrovský 16
V. Adresse der künftigen slavischen Akademie an den Verfasser des Aufsatzes: „Das vormalige und das künftige Illyrien in der Minerva 1809" 34
VI. Slavische Sprachkunde. Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache von J. Dobrovský. — Praktische böhmische Grammatik von J. Negedlý. Horvaczka Grammatika . 39
VII. Ueber die glagolitische Literatur: das Alter der Bukvica: ihr Muster, nach welchem sie gebildet worden: den Ursprung der röm.-slavischen Liturgie: die Beschaffenheit der dalmatinischen Uebersetzung, die man dem Hieronymus zuschrieb u. s. w. Ein Anhang zum Slavin 47
VIII. Bruchstücke aus der Selbstbiographie des D. Obradović 49
IX. Serbien oder Servien? 56
X. Faustin Proházka und Josef Zlobický. (Nekrologe) 58
XI. Patriotische Phantasien eines Slaven in to: 1. Slavicher Volksstamm. 2. Slavische Sprache. 3. Slavische Volkszweige. 4. Berührungspunkt der zwei Hauptäste. 5. Geschichte der slavischen Kirchensprache. 6. Literatur der neueren slavischen Sprache in Pannonien. 7. Literatur der katholischen Sloveno-Serben. 8. Literatur der griechischen Sloveno-Serben. 9. Literatur der Russen. 10. Literatur der Böhmen. 11. Li-

teratur der Polen. 12. Literatur der Lausitzer-Wenden. 13. Betrachtungen. 14. Auch etwas, was in Oesterreich noch zu wünschen wäre 61—70
XII. Die Mechitaristen 71
XIII. Noch etwas über die Mechitaristen 71
XIV. A. Gazi's griechischer Merkur 73
XV. Der Berg Athos und Montenegro 76
XVI. Vollständiger Auszug aus der Selbstbiographie des D. Obradović 79
XVII. Ἑρμῆς ὁ λόγιος (Hermes der Kundige) von A. Gazi 94
XVIII. Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in die Levante von J. von Hammer . . 110
XIX. D. Obradović (Nekrolog) 113
XX. Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrier und Slaven von B. Hacquet 120
XXI. Beiträge zur Uebersicht der serbischen Literatur im österreichischen Kaiserstaate . . . 135
XXII. Miscellen: 1. Ungern ist nicht Pannonien. 2. Ungern, Ungarn oder gar Hungarn. 3. Originalsprachen. 4. Kobold., „Berstuk" u. „Markropet". 5. Stalder's Idiotikon. Aarau 1812. 6. Rippe zu Oberburg in Steiermark. 7. Hormover in Epirus. 8. Obradović's erstes Werk. 9. Neckanekdoten. 10. Papa, papež. 11. Erstreben. Anstreben. 12. Becs [Beč), Dunaj, Videň. 13. Pest, Ofen, Budim. 14. Tót. [Wer erklärt uns diesen Namen?]. 15. Küniglhase. 16. Debekožniki. 17. Sigma. 18. Korai. 19. Μᾶλλον. 20. Spiritus lenis. 21. Nándor Ispány. 22. Deutsche, Slaven. 23. Długosz. 24. Revision des orthographischen Processes Ungarn oder Ungern? Auch ein letztes Wort. 25. Kollar. Eine Geisterstimme an Herrn Schultes. 26. Cyrillisch. 27. Eigennamen. 28. Feistritz. 29. Paraszt. 30. Smodnik. 31. Leibnitz und Lessing. 32. Madjar. [Unger, russisch „Vengerec" statt „Vugerec"]. 33. Stef. Leška's Hungaria polyglotta seu Elenchus vocabulorum. 34. Tót. 35. Lengyel, Węgier. 36. Paraszt. 37. Zur Kirchengeschicte Pannoniens und Bulgariens. 38. Griechische Aussprache. 39. Korai's Στοχασμοί. 40. Korai. 41. Historische Frage. [„Zweikampf des Lombergar oder Lambergar und Pégam", Gemälde auf Bienenstöcken in Krain]. 42. Griechische Grammatik. 43. Jamblich. 44. Grammatische Rüge. 45. Ungern, nicht Ungarn. 46.

Bibliographische Anfrage. 47. Völkernamen. 48. Martolos. [Menschenräuber, Menschendieb etc.] 49. Geographische Synonymik. 50. Oeffentliche Bibliothek in Chios. 51. Popovič und sein österreichisches Idiotikon. 52. Dachrinnen. 53. Ueber ein österreichisches Idiotikon. An den Herausgeber Friedrich Schlegel. 54. Ueber die musikalische Beschaffenheit der deutschen Sprache. 55. Kosak [u. nicht Kasak]. 56. Zur Geschichte Karantaniens. 57. „Slavonische Kirchensprache" [po Schlözerju za „altslovenische"]. Tót. 146—181

XXIII. Walachische Literatur von G. K. Roža. . . . 182

XXIV. Schulanstalten für „Nichtunirte" in den österreichischen Staaten 189

XXV. Windische Sprachkanzel in Gräz 193

XXVI. Hromadsko's böhmische Sprachkanzel und Zeitung 196

XXVII. Neugriechische Literatur 198

XXVIII. Griechische Aussprache von A. Georgiadis . . 209

XXIX. Serbische Literatur 1. „Sjeni Dositeja Obradovića", u. „Oda mojemu prijatelju M. Vitkoviću". Von L. Mušicki. (Ondi, 784.) Kl. Schr. 2. „Bukvar slavenskij triazbučnyj etc. („Slovenisches Abc in drei Alphabeten, oder erste Anleitung zur Kenntniss der Bücher u. Schriften zum Gebrauche der Slaveno-Serben, verfasst von P. Solarić." Venedig 1812 210

XXX. Deutsch-slovenisches Lesebuch von J. N. Primitz. Grätz, 1813 211

XXXI. Neugriech. Literatur von A. Christopulos . . 228

XXXII. Geschichte des Ursprungs der Römer in Dacien von P. Major 230

XXXIII. Die deutsche Orthographie von einem Kosaken 243

XXXIV. Serbische Literatur, 1814 257

XXXV. Versuch eines schweizerischen Idiotikons. Von F. J. Stalder 265

XXXVI. „Slovanka", von J. Dobrovský. Prag, 1814 272

XXXVII. Literatur der Grammatiken und Wörtersammlungen aller Sprachen der Erde von J. S. Vater 303

XXXVIII. Vocabolario Milanese-Italiano di F. Cherubini 307

XXXIX. Griechische Aussprache. 1815 309

XL. Grammatik der serbischen Sprache nach der Rede des gemeinen Volkes von Wolf Stefanović 310

XLI. Romanische oder Macedono-wlachische Sprachlehre von M. G. Bojadschi 320

XLII. Die Slaven im Thale Resia 323

XLIII. Slavonien und zum Theile Kroatien, von J. von Csaplovics 331

XLIV. Berichtigung der „Berichtigungen“ des Herrn —y. 344
XLV. Serbisches Volksliederbuch von Wolf Stefansohn. Zweiter Theil 347
XLVI. Eine walachische Antikritik 369
XLVII. Noch ein Wort über Ulrich Lichtenstein's Frauendienst 371
XLVIII. Ueber die Bibelgesellschaften 373
XLIX. Ueber den Ursprung und die verschiedenartige Verwandtschaft der europäischen Sprachen, nach Anleitung des russischen allgem. vergleich. Wörterbuchs. Von Ch. G. von Arndt. Frankf. a. M. 1818 378

(Naslednji tiskani spiski niso bili še pretiskani):

50. Dositej Obradović, erster serbischer Volksschriftsteller (Charakteristik. — „**Annalen der österr. Lit. u. Kunst**“, 1810, str. 341—350).

51. Adam Bartsch in Wien u. seine neuesten Arbeiten. (**Vaterl. Bl.** 1812, štev. 19).

52. Ueber die Gailthaler. Aus der „Carinthia“ mit [eindringlichen] Vorbemerkungen. (Ondi, 1813, str. 66—67).

53. „Zur Kirchengeschichte Pannoniens u. Bulgariens.“ Auszug aus der von dem macedonischen Hieromonach Ambrosius Pampereus 1802 sine loco in Wien herausgegebenen griechischen Legende von h. Klemen (Cyrill u. Method. **Wien. allg. Lit. Ztg.** 1813. **Intelligenzbl.**, str. 137—139.

54. Bibliographische Notiz über die Handschrift des altdeutschen Gedichtes Gottfried's von Bouillon. („Deutsch. Museum“ 1813. VII. zvez., str. 72—76).

55. Förderung von Höfer's „österreich. Idiotikon“. („**Wien. allg. Lit. Ztg.**“ **1813**, str. 831. [Kurze Anzeige].

56. [Ein raisonnirender] Auszug aus Leak's Researches in Greece. London, 1814. (Ondi, 1816, str. 150—160; 180—191; 193—198.

57. Ueber Vuk's serbisches Wörterbuch — und ob der Haupt-Grundsatz aller Literatur, die Muttersprache, blos bei Serben und Neugriechen nicht gelten soll. (Wien. „**Jahrbücher der Literatur**“ **1818**, zvez. IV. „Anzeige-Bl.“, str. 45—59).

58. Jos. Dobrovský's „Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris.“ Vindobonae 1822. (Recension sammt Nachschrift. Ondi, **1822**, zvez. XVII, str. 66—107).

59. Ueber griechisch-russisch-walachisches Kirchenrecht. (Recension der drei Kormčien der orientalischen Kirche in Europa, u. zw. „Kormčaja knjiga“. „Πηδάλιον“ u. „Prayila“ nebst einem Blick auf den serbischen Zakonik. (**Wien.**

Jahrb. 1823, zvez. XXIII., str. 220—274 und Nachträge dazu 1824, zvez. XXV., str. 152—168, — 1826, zvez. XXXIII, str. 288—290. — Obilen spisek).

60. Sam. Gottlieb Linde. Biographie und Charakteristik. (Wien. Jahrb. d. Lit. 1823, zvez. XXIII. Anzeigebl. str. 45—57.

61. „Gerasima Zelića žitije, njim samim na svet izdano", d. i. Leben, Reisen und Begebenheiten des Gerasimus Zelić, Archimandriten zu Krupa in Dalmatien aus den Jahren 1795—1811. (Recension. — Ondi, 1824, zvez. XXVI, str. 113—199). —

62. Ueber die Volkslieder der Serben und Neugriechen nach den Sammlungen Vuk's, Fauriel's und deren Uebersetzer. (Ondi, 1825, zvez. XXX, str. 159—277. —

63. Bulgarische, walachische u. albanesische Sprache und Nationalität. (Fortsetzung des Auszuges aus Leake's Researches in Greece. (Ondi, 1826, zvez. XXXIV, str. 111—145).

64. Schreibsystem (und Grammatologie) der Walachen, Bulgaren u. Albanesen bei Recension des Klausenburger „Dictionariu Romanesc u. des Ofner Lexic. valach. lat. etc. (Ondi, 1829, zvez. XLVI, str. 59—106). —

65. Slovenisirung Griechenlands, über und gegen Fallmerayer's Geschichte Moreas im Mittelalter. Stuttg. 1830. I. (Wien. Jahrb. d. Lit.", 1830, zvez. LI, str. 111—120).

66. Erklärung hinsichtlich Borkowski's St. Florianischen Psalter's; gl. Jahrb. d. Lit. 1834, zvez. LXVII, str. 154—165.

67. Ursprung der slavischen Liturgie in Pannonien [zugleich Indignation über die Verstümmlung seiner Anzeige des I. Bandes der böhm. Geschichte von Palacký in Gersdorff's „Repertorium", Leipz. 1837, zvez. 14., str. 181 (182)—185]. (Chmel's „Oesterr. Geschichtsforscher" Wien 1838, zv. III, str. 501—515.)

J. Kopitar in sedanja slovénska slovnica.

Spisal P. Ladislav Hrovat.

Ako se naše slovstveno napredovanje primérjati smé poslopju ter zvati n. pr. „Slovenski Dom“, dal mu je temelj v slovničnem oziru slavni J. Dobrovský; stebri štirje poglavitni so mu V. Vodnik, J. Kopitar, M. Ravnikar in Fr. Metelko; streho pa so slovenskemu poslopju postavile Novice, kajti one so delavne moči budile in združile, besede raztresene po Sloveniji projavile za obče blago, vpeljale kranjsko govoríco — pomnoženo z drugimi — kot obče slovenski pisni jezik, vpeljale gajšico brez hrupa in brez velikega truda, ter sploh vzbudile narodno zavést. — Po štirih dobah, v kterih je slovenščina se vzbudila, pa zadremala, zopet vzbujena vstala, da sedaj vspešno deluje, štejemo naj štiri poglavitne stebre.

Drugi poglavitni steber našemu poslopju je posebej v slovničnem smislu Jernej Kopitar. Če kdo zasluži lepo stoletno svečanost, zasluži jo on; kajti Kopitar je prvi Slovenec, ki je tudi slovanski filolog. Njegove zasluge za sedanjo slovensko slovnico so globokega vpliva.

1) Kopitar je bil prvi, ki je v novoslovenščini opozoril na glagole dovršne in nedovršne (Gramm. str. 306.). — V staroslovenščini pozna je že Dobrovský, in zove (Institut. pag. 374.) verba futura (perfecta, seu perfectae actionis) in pa verba praesentia (imperfecta, quod actio diutius durat.) To pa zato, ker se rabi v staroslovenščini praesens dovršnikov v pomenu futura. — Grščina in latinščina naznanjate trpež in dovršenost samo v preteklosti z imperfektom in aoristom (perf. historicum — scribebam, scripsi). Slovenščina pa kaže to po notranjem pomenu glagolov skozi vse čase, ter ima za vsaktero dejanje ali dva razna glagola, ali pa jednega glagola dve obliki; obrazuje pa tako:

a) Glagol se spremeni v deblu, ali, kakor pravimo sedaj, glagol prestopi iz jedne vrste v drugo (Jan. §. 273.), n. pr.: obleči — oblačiti; pasti — padati; kaniti — kapati; stopiti — stopati; sesti — sedeti; leči — ležati idr.

b) Glagol se sestavi s prepozicijo: rezati — narezati, odrezati, prerezati, zarezati, prirezati.

c) Vzameta se dva razna glagola: delati — storiti; metati — vréči; bíti — vdariti; jemati — vzeti. (Celo noč smo lovili, pa nič vjeli; per totam noctem capiebamus, et nihil cepimus).

In tako ima slovenščina tri glavne čase (časova doba — Zeitstuffe) in za vsakega po dva načina (časov način — Zeitart), toraj tri glavne čase, pa šest načinov: dam — dajem; sem dal — sem dajal; bom dal — bom dajal. — Naš dovršnik je zgolj jednak grškemu aoristu; ta določek polajša slovenskemu dijaku razum aorista, ko ga Nemec ne more dovzeti; tisti imperfectum (ging, fing, schrieb, fasste) moti ga povsodi.

2) Kopitar je sistematično napadel germanizme, zlasti člen, artikel (Gramm. str. 214). Ž njim se je pričela očiščevalna doba.

Vendar v jednem slučaju je v zadregi, ter navêde v opombi stavek: „Ktero kravo si drajši prodal, to pisano al to černo?“ — češ, tu je vendar le res artikel, kajti pronomen nij. — Načelo to je pozneje sam preklical. Ko je namreč pretresaval in recensoval Primičeve nemško-slovenske Branja, ter mu očital mnogo germanizmov, med temi tudi artikel, izrekel je: Tudi jaz sem v svoji gramatiki pustil artikel pri nekih rekih (navede omenjeno), toda pravi Slovenec se ga ogne s tem, da rabi konkretna imena, ter reče: „ktero kravo, brezo ali dimljo, sivko ali bevko, rudeško ali plavko? etc. (Kop. Kl. Schriften, ed. Mikl. 1857). — In tako je to germansko revče iztrebil Kopitar.

3) Kopitar je nastavil dva principa — za pravopis in za skladnjo (sintakso).

a) V oziru sintakse je izrekel zoper M. Pohlina, ki veli „die crainerische Sprach in die Regeln bringen“, to pravilo: „Ne jezik v pravila vprezati, marveč pravila v jeziku iskati in po jeziku posneti.“ (Gr. 131. 148).

Tu je ubral Kopitar pravo struno, ki poje vsem narodom; jezik morejo in smejo spreminjati veliki pesniki, veliki govorniki, nikdar pa ne slovničar; on mora dokazati: „Tako je v narodu, tako piši ti, da boš pisal pravilno“, ne pa: „Piši, kakor ti velevam jaz.“ — V tem smislu govori Kopitar še drugje: „Der Grammatiker soll treuen Bericht geben, wie die Sprache ist, aber nicht dieselbe reformieren wollen (Schr. 43). — Die Lexikographen und Grammatiker sind nur Statistiker, nicht Gesetzgeber der Sprache, sie sollen treu inventieren und beschreiben, was und wie es ist.“ (Schr. 287).

b) Za pravopis: „Vsak jezik mora imeti toliko jednotnih črk, pisljivih z jednim poteglejem, kolikor ima glasov.“ — Zato je zdihoval po novem Kirilu, ki bi latinico prestrojil slo-

venščini rabljivo za vse glasove. (Gr. 159, 203). Na podlagi tega principa je nastala Metelčica, — pa tudi ona slovita abecedna vojska.

4) Kopitar je veliko pripomogel k pojasnjenju v zadevah staroslovenščine; deloval je po načelih in na podlagi Dobrovskega. — Toda gledé Glagolice in Cirilice ga je popustil, ter šel naprej, krenil svojo lastno pot, in sicer pravo pot. Bilo je namreč vprašanje: ktera pisava je Cirilova — Glagolica ali Cirilica? in pa: ktera je starejša? kajti starejša mora biti Cirilova. Od teh dokazov je bil zavisen odlok. Dobrovský je nastavil dve puhli hypothesi, dokazovaje, da so Glagolico naredili pozneje dalmatinski duhovni z nekako pobožno zvijačo. Kopitar pa je dokazal v svojih „Prolegomenih Glagolitu", da je Glagolica vsaj toliko stara kakor Cirilica; da bi stareja bila, ter pisava Kirilova, tega dokazati ni mogel, ker takrat še niso bili znani starejši in odlični spomeniki, koje so našli še le pozneje. Pač pa je nastavil dve bistroumni hypothesi: α) kaj, ko bi imeli Slovenci Glagolico že pred Kirilom, čeravno ne od Hieronima, kakor je bilo občno mnenje? Kiril bi bil vzel iz te pisave 12 pismenk za slovenske glase, ki jih grščina nima — ter naredil Cirilico. β) Kaj, ko bi bil Kiril sestavil Glagolico iz novega, češ, da nebi Latinci črtili Slovencev zarad grške pisave; Grke so črtili zarad razkolništva? Pot za njim sta krenila Šafařik in Miklošič, pritrdila njegovi misli, da je Glagolica toliko stara kakor Cirilica, in pa dokazala, da je stareja, toraj pisava Kirilova. Tako je Kopitar tudi tu temelj novemu preiskovanju; kar je slutil on, to so dokazali drugi po njegovih načelih. Šafařik (Glagolitismus IV.) piše: „Kopitar hat die Wahrheit mehr durch seinen ausgezeichneten Scharfsinn (divinando) errathen, als mit überzeugender Klarheit bewiesen, was bei der damaligen Unkenntniss der wichtigsten Denkmäler schlechthin unmöglich war." (Gl. Zlati Vek I. 1863, str. 254—289; Progr. Obergymn. Rudolfswert 1878, str. 1—31).

Slovnice slovenske.

Spisal Julij pl. Kleinmayr.

Ostra veda je bila med Jugoslovani večinom vpeljana strani Slovencev, kateri so v obče z neko posebno ljubeznijo od davna gojili znanosti jezikoslovne. Priča nam v to mnogo vrlih mož; priča nam ob enem slovanska vzajemnost na polji vednostnem in literarnem za novejših časov. Tu je naš Jernej Kopitar krčil cesto temeljitejšemu znanju slavistike; on je prvi Slovenec, ki je bil ob enem povse obražen slovanski filolog, a njegove zasluge za slovensko slovnico sedanjo posebej so tudi velike pomembe.

Oglejmo si, pri priliki stoletnice našega velikana, v kratkih črticah glavneje slovnice nam milega materinega jezika. Mnogo delavcev slovstvenih je v rokopisu zapustilo dovršene slovnice, a vse te se niso natisnile. Omeniti nam je le onih, ki jih v tisku imamo.

V protestantskej dobi se je slovenščina hitro zbudila in se je jela razcvétati. Sodelovavci Truberjevi, razun Bohoriča, niso bili jezikoslovno izobraženi možje; oni so pisali, kakor je govoril narod in vendar pisava njih še dan denes ni popolnoma ostarela.

Da se večja jedinost v pisavi doseže, naložili so stanovi kranjski, ki so s pripomočjo štajerskih in gorotanskih stroške v slovenski natis novih verskih knjig poravnali, Adamu Bohorič-u, magistru philosophiae, ravnatelju stanovskih šol v Ljubljani, naj določi pisavo in pravopis. Vsled tega on spiše v latinskem jeziku slovnico novoslovenščini. Naslov tej prvi slovnici je:

„Arcticae horulae succisivae de Latino-Carniolana literatura ad latina linguae analogiam accommodata, unde Moschoviticae, Rutenicae, Polonicae, Bočmicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moschoviticam ortographiam continentes. Witebergae, 1584. 8°."

Po tej slovnici določeni pravopis je obveljal pri pisateljih, vrstnikih in naslednikih do blizo 1844. leta, in še denes so posamezni med narodom našim, ki so se samotež branju privadili in še vedno najrajše po v „Bohoričici" tiskanih knjigah segajo. Čeravno je v

tej slovnici mnogo ptuje spone, nemške obleke, neslovenske podloge, je vendar le živa priča v nerušljivo jedro našej materinščini, v analogično sestavo in uže nekako napredovalno kulturo našemu jeziku, da ga je zamogel Bohorič slovnično tako vrediti, da se jezik v 300 letih bistveno ni spremenil. Drugače je, če primerjamo Lutrovo nemščino s sedanjo ali pa Montaigne-ovo francozčino z moderno!

V sedemnajstem stoletji, ko se je tudi na zahodni meji naši pričelo skrbeti za slovstvene nam potrebe, priobčil je Gregor Alasia da Sommaripa, redovnik v Vidmu, italijansko slovenski slovar s kratko slovensko slovnico. Slovenskih pisateljev šteje to stoletje malo; enako je bilo v prvej polovici 18. stoletja. Takrat je priobčil:

Pater Hipolit Novomeški (1684—1722) A. Bohoričevo slovnico pod naslovom:

„Grammatica latino-germanico-slavonica. Ex pervetusto exemplari ad modernam loquendi methodum in Carniolica lingua accommodata, a plurimis expurgata mendis et germanicis aucta dictionibus, a quodam linguae Slavicae amatore. Labaci, formis Joan. G. Mayr. 1715."

Hipolitova slovnica se navadno imenuje drugi natis Bohoričeve. Hitro se je raztržila in uže 50 let na to se je pater Marko, preziraje Bohoriča in njegovega epitomatorja Hipolita, pri sestavi svoje slovnice, z nekako čudnim ponosom imenoval prvega slovenskega slovničarja.

Pater Marka Pohlin (1735—1801.), marljiv mož, ki nam je zapustil 21 tiskanih in 11 netiskanih spisov raznega zrna; mož, ki je mnogo kvaril in se mnogo graja — a ima vendar le obilo zaslug v izbuditev opozicije izvedenejših pisateljev, nam je spisal slabo slovnico, v katerej je slovenščino bolj pačil nego učil. Naslov tej knjigi, kojo Jernej Kopitar z vso ojstrostjo kritikuje, je:

„Kraynska Grammatika", d. i. die crainerische Grammatik oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande, bei ruhigen Stunden, mit besonderem Fleisse verfasst und zum Behufe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und zum Druck beförderet hat P. Marcus a S. Antonio Pad. des uralten Eremiten-Ordens der Augustiner Discalceaten Professer Priester. Laybach bei J. F. Eger 1768." 8°, 196 strani.

Sedaj se je začelo daniti. Delovali so: Japel, Kumerdej, Volkmar in časom, ko je šel naš V. Vodnik po dovršenej latinski šoli v samostan sv. Frančiška (1775), ko je Št. Kemperle v Ločeniku na Goriškem (1771—1789) pričel mali slovar, ko je Št. Kuzmič projavil za ogerske Slovence „Novi zakon", ko je M. Pohlin uže mirno opazoval nasledke prečudne mu slovnice, je na Gorotanskem, kjer je prej vladala grozna puščoba med izobra-

ženimi Slovenci, bil jedino prav marljiv delavec na slovstvenem polji naš Gutsman Osvald, duhovnik jez. reda v Celovcu, r. v Grobšteni 1727, umrl 1790. On se je prvi oglasil zoper Pohlinove novotarije in nam podaril slovnico:

„Windische Sprachlehre, verfasset von Oswald Gutsmann, kais. kön. Missionarien in Kärnten. Mit obrigkeitlicher Genehmhaltung. Klagenfurt, bei Ign. Al. Kleinmayer, 1777."

Sestavil je to delo na prošnjo svojih prijateljev in soduhovnikov. Doživela je slovnica nekaj natisov. Knjiga obsega blizo 150 strani z geslom:

„nil discit, qui sine ordine discit."

in hrani marsikako dobro zrno. Ob enem navdušuje v lepo, pravilno slovenščino, ter po nemški piše: „Verujte mi, učeni in marljivi sorojaki! čeravno ima prostak po različnosti krajev različni izgovor posameznih besedi, čeravno se on tu in tam nekoliko bolj neótesano odreže, vendar povse in natančno razume lepi in čisti govor izobraženca; on postaja ponosen in si stavlja biti več nego drugi, ako zasliši pravilen govor in vidi, da njegov jezik ni brez vseh lepotij". —

Kumerdej Blaž (1738—1805) kakor Gutsman pravi: „ein in allen slavischen Mundarten best und gründlich bewanderter Herr" si je za izobraženje slovenskega jezika mnogo prizadjal in je tudi pisal na 235 polah „primerjajočo slovnico" — a predno jo dovrši, umre. V tem delu primerja slovenščino drugim (14) slovanskim narečjem.

Pričetkom našega stoletja obelodani naš veleum Jernej Kopitar svojo slovensko slovnico, naslovom:

„Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark, Laibach, bei Wilh. Hein. Korn 1808".

O zgodovini te slovnice nam J. Kopitar sam piše, kaj ga je napotilo, da je pričel sestavljati slovensko slovnico (glej Miklošič Slav. Bibl. Wien 1851).

Imenovana slovnica obsega 460 strani in 48 strani vvoda. Naš strokovnjak Metelka piše o njej: „Gründliche Bemerkungen, voll gesunder Kritik und geläuterten Geschmackes. Niemand, der sich mit der slovenischen Literatur beschäftiget, soll dieses Werk ungelesen, die schönen Vorschriften unbefolgt lassen. In einer Nachschrift werden die älteren Erzeugnisse nicht nur der krain. Schriftsteller, sondern auch die mit glagolitischen und cirilischen Buchstaben gedruckten kroat.-illyr. Bücher, vollständig beschrieben, oder wenn es schon Andere gethan, kurz angezeigt" (Met. Lehrgeb. Vorr. 24. S.) in Dobrovsky pritrdi: „Allerdings wird diese Grammatik in der slov. Literatur Epoche machen und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergessen sein" (Slovanka, S. 233).

Leta 1811. smo vdobili slovensko slovnico v italijanskem jeziku. Naslov ji je:

„Saggio grammaticale Italiano-Cragnolino, composto da Vincenzo Franul de Weissenthurn, Dottore di lege. Trieste 1811; 355 strani 8°.

Teoretični oddelek je povse po Kopitarjevej, v praktičnem je tudi ponatis Linhardt-ovega „Matička" in slovarček.

Valentin Vodnik, starejši vrstnik Kopitarjev, ki je poslovenil Lhomondovo francozko gramatiko, je spisal v slovenskem jeziku slovnico:

„Pismenost ali gramatika za perve šole". V Ljubljani. Eger 1811. Valentin Vodnik, vódia latinskih, pervih in delovskih šol. 8°. 198 str.

Slovnica ima pet delov in precej lepo vredjeno terminologijo. Pervo poskušnjo, slovnico pisati po slovenski, storil pa je:

J. Zelenko, čegar slovnica je povse v duhu Markovem, na jedni strani nemški, na drugi slovenski vravnana prišla na svitlo v Celji leta 1791. naslovom:

„Slovennska Grammatika oder Georg Sellenko's wendische Sprachlehre".

Pervo, čisto slovensko in v krepkih izrazih dal nam je pa V. Vodnik, kakor v vezani tudi v nevezani besedi naslednikom res vodnik, začetnik znanstvenega imenoslovja, katero so sprejeli Metelko in drugi.

Pričetkom našega stoletja nam je dalje priobčil Janez Šmigovec (r. 1786 v Halozah, u. 1829.) jedno slovnico. Kako da je to delo nastalo, nam piše naš starosta D. Terstenjak sledeče: „Bilo je 2. aprila 1809. ko se v Ptuj pripelje nadvojvoda Janez. Blagoslavljalo se je bandero štajerskih brambovcev. Prišel je tje tudi deželni glavar Ferdinand grof Attems. Po svečanosti je bil obed in tu reče nadvojvoda: Sramota za mene, da nisem mogel slovenske junake v slovenščini nagovoriti. Zakaj nihče ne piše slovenske slovnice za Nemce? — Na to mu Attems priporoča, kot sposobnega moža, mladega uradnika pri ptujskem magistratu, g. Šmigovca. Princ pozove k sebi Šmigovca in ga nagovarja spisovanju slovenske slovnice. Šmigovec obljubi in slovnica izide l. 1812. Naslov ji je:

„Theoretisch-practische windische Sprachlehre. Durch viele Uebungsstücke zum Uebersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuche, herausgegeben von Johann Leopold Schmigoz, Grätz bei Aloys Tusch, 1812." 320 str. 8°.

Dvanajst let za tim obelodani, kasneji dekan, Peter Danjko (1787—1873) slovensko slovnico:

„Lehrbuch der windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche und zur vollkommeneren Kenntniss für Slowenen, von Peter Dainko, Grätz. Kienreich, 1824. 344. 8°.

Popravljal je naš črkopis in smelo trdi Metelko, da bi bil Danjko bolj prav storil, ko bi se bil v svoji slovnici v marsikaterih rečeh ravnal bolj po Smigovcu; pa quilibet abundet in sensu suo!

Prvi, ki je razlagal slovenščino bogoslovcem leta 1795., bil je takratni katehet pri nunah Janez Debevec, — a ta stolica je kmalo pojenjala. Za njim pa je nastopil na njo Metelko l. 1817. po prizadetvi Ravnikarja in Kopitarja. Delal pa ni samo praktično, marveč tudi teoretično in nam podal po nazoru veleuma Dobrovskega na historični podlogi filologično osnovano slovnico. „Ona je — smelo trdi o. Lad. Hrovat — kakor Zumpt podlaga vsim latinskim slovnicam, sestavljenim na historični sistemi — tako vsem poznejim slovenskim. Nekaj se prida, nekaj opusti, nekaj pojasnuje in razlaga, nekaj po novejih preiskavah prenaredi in za praktično rabo primerno obdela; temelj pa vendar ostane Metelko!“ Naslov tej znamenitej knjigi je:

„Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Herrn Abbé Dobrowsky. Von Franz Ser. Metelko, k. k. Professor der slov. Philologie am Lyceum. Laibach 1825. Leop. Eger. 330. 8°.

Da bi pa posebno ljudski učitelji sami znali prav brati in pisati v ličnej slovenščini in to v Metelčici, spiše Metelko malo slovnico:

„Slovenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien, für Anfänger, Lehramtspräparanden und Lehrer an den slovenischen Volksschulen. Laibach. 1830. 8°.

Tu nam kaže kratko in dobro obrazila, v katerih je slovenščina tako bogata in slovniške izraze je posnel po nemški, tedaj navadni slovnici. Slovnici obe ste nevenljivi pridobitki našej jezikoznanski vedi; črkopis pa, t. j. „Pocirilica“, kakor jo je Metelko imenoval, „Metelčica“ ali „Žabičica“, kakor so jo v takrat razburjeni „abecedni vojski“ imenovali, je nevidno zginila in Prešern ji je zložil nagrobnico, da „vsi homeopati ji niso mogli pomagati!“

Leta 1832 obelodani v Gradcu dr. Anton Janez Murko (1809—1871) svojo slovnico:

„Theoretisch-practische slowenische Sprachlehre für Deutsche“

in to v „Bohoričici“ ter tako z besedo in v djanji podere na Štajerskem „Danjčico“ in „Metelčico“. Jednajst let na to priobči jo drugič, a v Gajici:

Theoretisch-practische Grammatik der slovenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande, von J. A. Murko. Grätz 1843. Ferstl. 267. 8°.

Imeli so tedaj uže mnogo obširnih in prav izvrstnih slovnic, a sestavljene so bile večinom v nemškem jeziku. Ker je pa obča skušnja prepričala, da nam vsak nauk, toraj tudi jezikoslovni, najlepše in najveselejše napreduje, če se učencem v domačem razjasnuje, treba nam je bilo posebno tudi v slovenščini spisanih ročnih slovnic. V to priobči v Gradcu leta 1847 dr. Josip Muršec:

„Kratko slovensko slovnico za pervence“,

katero je naučno ministerstvo začasno našim srednjim šolam bilo dovolilo.

Prihodnje leto uže priobči vrli naš Anton Janežič prvo svojo knjigo v nemškem jeziku:

„Leichtfasslicher Unterricht in der slovenischen Sprache für Deutsche“, 1848.

Po odboru slovenskega društva naprošen, je zvedeni Blaž Potočnik (1799—1872) spisoval latinskim šolam namenjeno slovnico, katera je v „Gajici“, toda v nemškem jeziku, po posameznih polah prihajala na svitlo. Naslov ji je:

„Grammatik der slovenischen Sprache. Verfasst von Blasius Potočnik“, Laibach 1849. 8°. 190.

V nižih razredih se je rabila o času Metelkovem Potočnikova slovnica. Zopet se je tedaj slovenščina učiti jela po nemški in sicer od leta do leta trše po nemški.

Na to spiše v vsej hitrici zdravnik Fr. Malavašič (1818—1863) slovnico v slovenskem jeziku, mladim in starim Slovencem, učencem in učiteljem, češ, da se vpelje v niže šole. Imenovala se je:

„Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi, v Ljubljani, J. Giontini, natis. Blaznik“, l. 1849. 8°. 176 str.

Preden se ta slovnica potrdi, jo vdobi v presojo Metelko. Naglo sestavljena, je v mnogih stvareh pomanjkljiva, premalo določena in dosledna. Pretresovalec jo preojstro prime in vsled njegove razsodbe ni bila sprejeta v prve slovenske šole v mestih in na deželi. Pomagali so si z okrajšano, po Vodnikovi v Trstu l. 1847. natisnjeno „Kranjsko pismenostjo“ za male šole in še le leta 1869. se je tej nezgodi nekako v okom prišlo, ko spiše Andrej Praprotnik svojo, v ta namen prav primerno:

„Slovensko slovnico za pervence“, ki je doživela leta 1877. četerti natis. 94 str. 8°.

Med tem časom pa piše marljiva čbelica Anton Janežič (1828—1869) Metelku: „Ker nimamo prav primerne, v slovenskem jeziku spisane slovnice, sem jo po zgledu vaše izvrstne gramatike sestavil. Poslal sem jo uže dr. Miklošiču, da mi jo pregleda in tudi vas bi prosil, da bi mi enako storili“. (27. aprila 1853.) Uže prihodnje leto se obelodani:

„Slovenska slovnica, s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence. Spisal Anton Janežič. V Celovcu 1854." 8°. 182 str.

Podloga je bila tu in treba je bilo le nadalje zidati in dopolnovati.

Istega leta priobči A. Janežič

„Slovenische Sprachlehre für Deutsche"

in v družbi z mnogimi izvedenimi Slovenci marljivo deluje na priobčitvi nove izdaje slovenske slovnice.

Leta 1862 prične resno pripravljati „Slovensko slovnico" za drugo izdavo in jo na veselje vsim Slovanom in posebno obraženim Slovencem obelodani leto 1863. Smelo trdi prof. Marn leta 1864.: „Reči moram, da je to slovnica, kakoršne, razen Čehov, kar jaz vem, še nimajo drugi Slovani. Po tej se hočemo ravnati". Več nego resnične so te besede, kajti, kakor imamo slovnico sedaj, to je plod pol stoletja in glava njej so prvi nam možje. Enakemu delu je treba mnogih delavcev — in bilo jih je tudi. Ob enem smo napravili korak naprej; Janežič se je oprl na staroslovenščino. O zgodovini te slovnice pa nam najlepše pričajo posamezni letniki „Glasnika" in to od leta 1858 do 1864. Mi lehko posnamemo, da je naša slovnica Janežičeva na podlogi 1.) Metelkove, pripoznano izvrstne slovnice in ta zopet a) na podlogi jezikoznanstveno izobraženega Dobrovskega in b) temeljito izvedenega Kopitarja ter c) dotedanjih slovenskih slovnic; 2) da se opira na staroslovenščino slavnih preiskav Miklošičevih in 3) da je sestavljena na podlogi mnogoštevilnih manjših in večjih, znanstveno-jezikoslovnih spisov naših boljših pisateljev in strokovnjakov. Tu naj zadostujejo sledeča imena: Navratil, Cigale, Svetec, Macun, Šolar, Žepič, Valjavec, Lad. Hrovat itd.; in 4) na podlogi najboljših slovnic ostalih slovanskih jezikov, n. p. Veber: „Skladnja ilirskoga jezika"; Čelakovsky: „Čtení o srovnavací mluvnici slovanské"; Zikmund: „Skladba jazyka českého" itd.

Povse novo, po obliki in po osnovi, predelano po tirjatvah jezikoznanstva modernega, in popravljeno po najboljših slovniških pripomočkih, smo vdobili to drugo izdavo slovenske nam slovnice.

Kmalo na to nas razveseli France Levstik s svojim temeljitim delom:

„Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen. Behandelt von Fr. Levstik. Laibach, 1866." Delo hrani v sebi mnogo korenitega in dobrega.

Anton Janežič je svojo slovnico vedno še pilil in po malem popravljal in doživeli smo, dokler je on živel, leta 1863, tretjo ter leta 1868 četrto izdavo, a leta 1869 nam marljivi slovničar, buditelj slovenske beletristike in neutrudljivi tajnik družbe sv. Mohora, na občo žalost vsih Slovencev umre in peti natis

smo vdobili, ne da bi ga bilo še enkrat pregledalo vestno oko natančnega delavca. Naslov temu natisu:

„Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo. Spisal Anton Janežič, bivši c. k. profesor na realki v Celovcu, 1876. V založbi tiskarnice družbe sv. Mohora." 8. 250 str.

Leto poprej smo doživeli deveti natis Janežičeve slovnice, pisane v nemškem jeziku. Uže to nam kaže, kako da se je knjiga prikupila. Imenuje se:

„Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch für Anfänger, zum Schul- und Privatunterrichte. Von Ant. Janežič, weiland Professor an der k. k. Oberrealschule in Klagenfurt, 9. Auflage. Verlag der St. Hermagoras Buchdruckerei, 1875." 8., 278 str.

Za letom 1875. ste nam še dve večji slovnici — a obe pisani v nemškem jeziku ter opiraje se na Janežičevo. Te ste:

„Kurzgefasste practische Grammatik der slovenischen Sprache für Deutsche. Verfasst And. Komel, k. k. Hauptmann."

Knjiga, namenjena bolj vojaškim krogom, in

„Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch. Nebst einer Chrestomatie und einem slov.-deutschen und deut.-slovenisch. Wörterverzeichnis. Für den ersten Unterricht bearbeitet von Doct. Jac. Sket, Klagenfurt, 1879."

Kakor nam priča zapisnik 46. seje „Matičnega odbora", dne 29. novembra 1879, je „prof. Josip Suman svojo slovensko slovnico, na podlagi najnovejših naukov Miklošičevih ravno dodelal" in upati smemo, da se nam to znamenito delo v kratkem obelodani. —

Omeniti hočemo še moža, kojega delovanje na jezikoznanskem polji spada nekoliko v dobo „ilirske literature". Ljudevit Gajev poziv v kolo „ilirizma" tudi v Slovencih ni ostal brez nasledkov. Iz vsih „ilirskih" pokrajin so dospele mlade, izvedene moči in se družile v delu z nazori buditelja ilirskega. Med Slovenci: Stanko Vraz (1810—1851). Jurij Kobe (1807—1858). Davorin Terstenjak (roj. 1817), dr. Radoslav Razlag, Josipina Turnogradska (1833—1854) in drugi. Ovo delovanje ni postalo splošno med slovenskimi pisatelji, a vendar se jih je precejšno število poprijelo in probudil se je tudi gojitelj Slovanstva v Gorotanu Matija Majar, (roj. 1809). Namen vsim njegovim delom jasno kaže knjiga, ki jo je naslovom:

„Pravila, kako izobražiti ilirsko narečje" leta 1848 v Ljubljani priobčil. Knjiga hrani marsikako dobro zrno, a mnogo grešnega, ker do sedaj, kakor uže prof. Ivan Macun pravi: „še neima jošte primiera, niti če ga dobiti kada, da bi slovničari umietnim putem stvorili jezik." Mimo te slovnice nam je podal marljivi naš Majar še: „Slovnico za Slovence" in „Uzajemno slovnico slavjansko."

Ker se je pri nas ljudsko šolstvo zboljšalo in je po sebi produkcija narodnih del sploh in šolskih knjig posebej narastla, imamo ob enem tudi tu precejšno število boljih in pripravnih malih slovnic in slovničnih pričetnic. Odveč bi bilo vse naštevati. Omeni se naj le: „Slovenska slovnica v spregledih", spisal leta 1863 v Ljubljani Anton Lesar (1824—1873). Na dalje učna knjiga: „Slovnica in pervo berilo za drugi razred slovenskih šol, Dunaj 1875." 8., 196 str. in najnovejši učni deli: „Slovnica in drugo berilo za ljudske šole, Dunaj 1878.", 8., 223 strani in „Slovenska slovnica z naukom, kako se pišejo pisma in opravilni sestavki, Dunaj 1879." 8., 216 str. i. t. d. —

To so kratke črtice o slovenskih slovnicah *) in sicer pri spominu na stoletnico Kopitarjevega rojstva; pri spominu na onega moža, ki je po delavnosti svoji temelj našemu jezikoznanstvu in temelj naši slovnici; pri spominu na njega, ki je spoznavši moč, katera biva v mili nam slovenščini, pravilno in zdatno priučenej, leta 1808. nekako smelo izkliknil: „Nicht unsere Sprache, nur unsere ungeweihten Schreiber germanisieren. Freilich liegt die Schuld nicht ganz an ihnen, denn es gibt keine slavischen Unterrichts- und Bildungsanstalten. Unsere Schriftsteller sind lauter Autodidacten". (Gramm., str. 215).

Korak pa smo, odkar nam je naš slavni Kopitar pravo pot pokazal, tudi na tem polji naredili in dospeli smo do uže temeljito uredjene slovnice slovenskega jezika. Prepričevalnim ponosom se v tej stroki družimo drugim slovanskim slovstvom in tudi Neslovanu lehko zakličemo, da smo, ozirom na naše okoliščine, več storili, nego nam je sploh mogoče bilo.

Tudi pri sosedu nemškem ni dolgo tega, odkar se je slovnična prava veda bolj vkoreninila. Jezikoznanska veda v modernem smislu je bila v Nemcih še le časom genialnega Friderik Schlegel-na (1772—1829), ki je nekoliko razkril obširno znanje indo-evropskih jezikov in časom Franc Bopp-a, ki je to znanje slovnično vtemeljil. Ozirom na njuna dela si je še le Jakob Grimm (1785—1863) natančneje ogledal nemščine bitstvo, za katere zgodovino se do istihmal ni skoraj nič storilo. Sicer se je tudi v protestantski dobi uže Mart. Lutrov sovrstnik Valentin Ickelsamer v prvo s spisovanjem nemške slovnice pečal, a delo njegovo je brez vse veljave in nam kaže veliko neznanje in površnost. Slično so delali Janez Clajus v slovnici nemški, pisani v latinskem jeziku „ex bibliis Lutheri Germanicis et aliis ejus libris collecta", potem Greintz, Girbert in še le Schottelius Just (1612—1674) koncem 17. stoletja je nekoliko boljše zadel. V to pa je bilo 18. stoletje zopet povse brez prave historične podloge in slovnica nemškega jezika je bila pričetkom našega stoletja še v otročjih povojih. Učeni profesor, dr. Mih. Geistbeck (Geschichtl.

*) Primer. „Slovnice slovenskega jezika". Spisal Jos. Marn v Jahresb. Obergymn. Laibach, 1861, str. 13—26.

Veränderungen in der deutschen Sprache, Gotha 1880), prepričevalno piše: „Als das Morgenroth unseres Jahrhundertes bereits anbrach, stand die Grammatik der deutschen Sprache in der Kindheit“ .. in če Nemec z vsim ponosom svojega Grimm-a „heros“-a imenuje, po delavnosti kojega je v nekaterih desetletjih nemška slovnica do možke zrelosti dospela, zamoremo tudi mi našega slavnega Kopitarja, ozirom na slovnico našo, pravega velikana in veleuma imenovati, kateremu se je po temeljitih študijah posrečilo odpreti nova pota, nove in prave nazore. Kopitar je bil prvi Slovenec, ki nam je podal kritično slovnico in ob enem kot učen Slovenec prvi slovanski filolog, ki je mnogo pripomogel k pojasnjenju v zadevah staroslovenščine, ter po njej tudi v zadevah mile nam novoslovenščine.

Slovenec, ki pozna razmere nam domače in pozna izrojitev slovnic naših, mora pritrditi besedam, koje uže leta 1837. E. v. O. (Geschichtl. Uebersicht der slavischen Sprache, Leipzig, 1837, str. 107) izreka: „Slovnica Kopitarjeva, delo jednega najznamenitejših slavistov, nam zaznamenuje posebno razdobje, epoho, in sicer ne samo v zgodovini slovenskega jezika, temuč vsled zelo učenega vvoda in temeljitih komentarov o benem tudi v slovanskej slovesnosti. Mnogo je Slovencem za onim časom slovnic, a vse te so ne brez nasledkov in večinom na podlogi in zdatni oporabi Kopitarjeve učeno sestavljene gramatike.“

V Kopru, meseca junija 1880.

Tri prošnje Kopitarjeve l. 1809.

(Hranijo se izvirno z nekterimi drugimi listi do barona Erberga v tukajšnjem muzeju, čegar kustos K. Dežman jih je v prepiskih sam ponudil nam, da se priobčijo v pričujoči spomenici. Kažejo nam te pisma prav živo, kako je vrli naš rojak hrepenel, da brž ko brž pride v pridvorno knjižnico, in tako — v zbor učenih, da moder, bistra slovenska glava — postane slovanski vedi — slava).

I.

Ew. Majestät!

Der Unterzeichnete bittet allerunterthänigst, an die Stelle des mit Tod abgegangenen Joseph Schober als Skriptor an Allerhöchstdero Hofbibliothek aufgenommen zu werden.

Erstens hat er nicht nur während seiner Studienzeit, gewöhnlich unter 60—70 Mitschülern immer den 1. Preis erhalten, sondern auch durch 8 darauf folgende Jahre, an der Seite des seiner Kenntnisse und seines Charakters wegen allgemein berühmten und geschätzten Baron Zois in Laibach als dessen Privatsekretär und Bücher- auch Mineraliensammlungsgehülfe den Wissenschaften gelebt, so dass er sowohl auf literarische Vorkenntnisse, als auf gereiften moralischen Charakter getrost jeder Prüfung sich unterwerfen kann.

Zweitens dürfte der ganz eigene Umstand zu seiner Empfehlung beitragen, dass er ausser den gewöhnlichen Sprachen: Griechisch, Latein, Italienisch, Französisch und so viel Englisch, um die Bücher dieser Nation zu verstehen, auch die altslavische Kirchensprache, sowohl mit cyrillischer, als mit glagolischer Schrift lieset und sich nur noch die Musse wünscht, um ausser dem windischen Dialekt, der seine Muttersprache ist, und davon er beiliegende Grammatik verfasst hat, sich auch in den übrigen slavischen Mundarten: der Böhmischen, Polnischen, Russischen und Serbischen, die alle in Ew. Majestät Staaten gesprochen werden, so zu vervollkommnen, wie man es von einem Slavisten mit Recht verlangen kann, der sein Fach in dem Umfange zu treiben, Beruf in sich fühlt, als man bisher nur von den Ausländern: Schlözer, Linde u. Vater und von den Innländern: Zlobicky u. Dobrowsky weiss. Die Hofbibliothek enthält Schätze

für slavische Sprachstudien, über deren Gemeinnützigmachung durch zweckmässige „Catalogues raisonnés“ und Vermehrung durch gelegenheitliche Ankäufe um so mehr ein Slavist von Profession gesetzt werden dürfte, da in dieser Hinsicht die hoffenden Blicke der gelehrten Welt nach Wien gerichtet sind, seitdem Schlözer 1772 zuerst erklärte, dass die gehörige Aufhellung nicht allein der slavischen, sondern der Geschichte der ganzen östlichen Hälfte von Europa ohne ausgebreitete u. gründliche Kenntniss der slavischen Sprache nach allen Mundarten unmöglich und folglich nur von eingebornen Slavisten in Petersburg oder Wien zu erwarten sei — und zwar mit viel mehr Recht von letzteren, da sie nicht allein die ganze occidentalische Literatur vor den Russen voraus haben, sondern auch in Rücksicht auf allgemeine slavische Sprachkunde sich recht eigentlich im wahren Centrum befinden, und sowohl in Wien selbst den Zusammenfluss von Slaven aller Mundarten zu Gebote, als zu autoptischen Erörterungen nach allen Seiten hin nur kurze Radien haben.

Ew. Maj. haben durch die ausserordentliche Unterstützung eines Durich, des dalmatinischen Lexikographen Stulli u. a. und erst ganz neuerlich durch die Ernennung eines um die slavische Literatur notorisch verdienten Mannes zum Präfecten der Hofbibliothek der Welt zu zeigen geruht, wie Allerhöchstdieselben jede Bemühung zum Besten eines Volksstammes, dem zwei Drittheile von Ew. Maj. glücklichen Unterthanen angehören, zu bemerken, zu belohnen u. aufzumuntern wissen.

Der Unterzeichnete bittet um keine ausserordentliche Unterstützung; er bittet nur bei Wiederbesetzung einer erledigten Stelle, die ihm so schön seine Lieblingsstudien zugleich zum Amtsgeschäfte machen würde, huldreichst berücksichtigt zu werden. Während der „Vakanzferien“ würde er wohl auch Zeit finden, um Excursionen zu machen, wie sie sich einst der Gelehrte Popovič in dem Raume wünschte, der zwischen dem adriatischen u. schwarzen Meere, dem Hämus und der Donau enthalten, und wiewohl so nah und in jeder Rücksicht höchst interessant, doch bisher grösstentheils eine terra incognita ist.

Der glückliche, für jeden Gelehrten beneidenswerthe unschätzbare Wirkungskreis an einer der ersten Bibliotheken Europa's (verbunden mit den Excursionen — die gewiss noch unbekannte Schätze von slavischen und griechischen Manuscripten aus den türkischen Klöstern zu Tage fördern müssten —) würde ihn in den Stand setzen, vielleicht einst der slavischen Geschichte das zu werden, was Muratori den Italienern geworden ist.

Wien, 27. November 1809.

II.

An S. Durchlaucht, den Fürsten Trautmannsdorf, ersten Oberhofmeister etc.

Ew. Durchlaucht!

Indem der Unterzeichnete die beiliegende Bittschrift der gnädigen Disposition E. D. anheimstellt, bittet er Hochdieselben gnädigst bemerken zu wollen, dass es sich eigentlich darum handelt, um durch Benützung des zufälligen Absterbens des Skriptors Schober zur Anstellung eines Slavisten nicht nur an der Hofbibliothek, sondern auch durch die demselben ertheilte Wirksamkeit auch in der gelehrten Welt bedeutende Lücken auszufüllen. Der Unterzeichnete ist so kühn, zu hoffen, dass sein von brennender Liebe zum Fache unterstütztes Talent und sein redlicher Fleiss seinen hohen Gönnern nicht Unehre machen werde.

Wien, 27. November 1809.

III.

Hochwohlgeborner Freiherr!

Gnädiger Herr! *)

Die weite Entfernung des Baron Zois, seine ohnehin grossen embarras bei der neuen Ordnung der Dinge in unserm Vaterlande und vor Allem sein dermaliges physisches Unvermögen (da er eben wieder in der rechten Hand gelähmt ist) sich bei Ew. Gnaden schriftlich für mich zu verwenden, entschuldigen meinen kühnen Entschluss, in seinem und der gesammten Slavität Nahmen ein meiniges Anliegen der gnädigen Aufmerksamkeit von E. Hochwgb. zutrauensvoll anheimzustellen. Eine Anstellung bei der Hofbibliothek wäre, nach Baron Zois und meiner Ueberzeugung, der Platz, wo ich der gelehrten Welt am meisten nützen und meinen hohen Gönnern am meisten Ehre machen könnte. „Seiner Zeit, wenn mein Faden nicht reisst", schreibt mir der gütige Baron v. Zois unterm 12. Mai, „will ich den ihrigen (an der Hofbibliothek) sowohl durch Baron Erberg als vielleicht bei unsern Gebiethern selbst, anbinden, comme il faut, darauf können Sie sich verlassen." — Als Graf Ottolinski, den wegen seiner slavischen Bibliothek die Göttinger- und Prager-Gesellschaften der Wissenschaften zum Mitgliede machten, Präfect der Hofbibliothek wurde, hofften Schlözer, Dobrowsky und alle Slavisten, bald auch von einem besondern Custos der slavischen Abtheilung an der Hofbibliothek zu hören.

*) Baron Erberg.

Der Krieg machte einen Strich durch diese grosse aber schöne Rechnung. Aber inzwischen wollte das Schicksal, dass im Juli ein Skriptor an der Hofbibliothek starb. Aus Liebe zum Fach, entschloss ich mich, ungeachtet diese Anstellung nur 600 fl. trägt, darum einzukommen, wie Ew. Gn. aus beiliegender Abschrift zu ersehen die Güte haben werden. Die Supplick hatte der Minister Grf. Zinzendorf die Gnade mit seinem Beifalle zu beehren und selbst Sr. Durchlaucht, dem Fürsten Trautmannsdorf zu übergeben. Sie ist nun bei Grf. Ottolinski zur Begutachtung. Das Gutachten wird sehr bejahend ausfallen. Der Grf. Ottolinski interessirt sich sehr dafür, dass er auch einmal einen slavischen Gehilfen an der Hand habe. Mitconcurrent ist nur ein niederländischer Geistlicher, der jedoch nur um eine „place de custode à la biblioteque ou une cure" bittet. Ein Custosplatz ist in Wien nicht vacant, also bin ich bisher der allein wählbare Competent. Was mir im Wege stehen könnte, ist die Hofresolution: „sich so viel möglich allerseits einzuschränken," welche jedoch auf die schwerlich entbehrliche Stelle, um die ich bitte, nicht angewendet werden wird. Ich will ja nur den Schober ersetzen und obendrein die Slavica besorgen und nach Verdienst zu Ehren bringen. — Sobald Se. Maj. — wie man hofft, den 20. December wieder in die Residenz kommen, wird mein Gesuch zu Allerh. Entscheidung vorgelegt werden. Meine unterthänigste Bitte an E. Gnaden wäre demnach, entweder gelegentlich durch ein gnädiges Vorwort Allerchöchsten Orts meinem Gesuche einen günstigen accueuil verschaffen oder nach Umständen es hier der Unterstützung von E. G. Freunden, z. B. Sr. Erzbischöfl. Gnaden — gnädigst empfehlen zu wollen.

Es ist nichts, was ich mir so sehr wünschte, als diese Stelle, u. z. deswegen, weil meine Lieblingsstudien zugleich meine Amtsgeschäfte wären. Vielleicht könnte ich einst denn das Glück haben, E. Gn. hoffnungsvolle Herrn Söhne im Slavismus einzuweihen u. auf diese Art, sowie bei jeder Gelegenheit, wo E. Gn. mich mit irgend einem Auftrage beehren wollen, die dankbare Verehrung beweisen, mit der ich die Ehre habe zu sein

Euer Hochw.

unterthst. Diener
Kopitar m. p.

Wien den 7. December 1809.

P. S. Ich bitte recht sehr um Vergebung, dass ich die E. Gn. gebührende Titulatur nicht weiss. Sollten E. G. etwa für gut finden, mir ein Paar Zeilen Empfehlung an S. Erzb. G. zukommen zu lassen, so ist meine Adresse: Abzugeben in d. Wapplerschen Buchhandlung.

J. Kopitar pa Dr. J. Zupan.

Po njegovih pismih posnel J. Marn.

V spredjih treh listih kaže se Kopitar v svoji vradni ali službeni pisavi, vže spretnega jezikoznanca, pa gorečega rodoljuba, kteri se le dovrševati hoče v narečjih slovanskih. Takega se razodeva tudi svojim iskrenim prijateljem, toda v pisavi šegavi, jako humoristični in satirični. Med temi bil mu je vsaj do črkarske pravde duhoviti Dr. Jaka Zupan (r. 4. jul. 1785 na Prevojah pri Brdu, u. 6. febr. 1852 v Celovcu), ki je bil ves Slovan, a časih pravi rogač, t. j. znal se je rogati (rugati), da je bilo joj! Do tega naj iz premnozih pisem, kterih nekaj se hrani v Slov. Matici, posnamem nektere kratke znake dotične prijateljske (privatne) pisave bistrega Répenjca Kopitarja do porednega Prevojca Zupana.

L. 1809 mu je med drugimi rečmi pisal na pr.: „Quid de spe patrii idiomatis? Primitz hat es übernommen, den Truber lexici faciundi causa zu exzerpiren! Werden Sie, spes nostra! denn gar nichts thun pro bono pulcerrimae dialecti linguae pulcerrimae (d. i. der herrlichste Dialekt der herrlichsten aller lebend Originalsprach!); sammeln Sie doch adagia, proverbia und — in quo certe tu vel maxime proficies — Proselyten für unser Studium! Hat Sie Vodnik nicht auch angefeuert zum Mitwirken? —

1810: Velis nolis. Sie müssen am Ende doch auch ein Slawiste werden; denn Sie sind einmahl enrôlirt bei Dobrowsky, und ich war der Werber . . . Ergo noli me confundere! . . . Ne bodite tako Županisko štimán! . . . Indessen werden Sie Dobrowsky's Präsent, und tesseram slavophiliae (Slavin) schon erhalten haben: ich habe mich für Sie in voraus verbürgt, und adagia, proverbia, novam bibliorum versionem etc. bei Dobr. angesagt: ergo fac velis, nam potes unus omnium maxime . . . Sacrosancte Doctor! Bodo hudi na-me, ki sim jim oblubil, de proxime habebis res bestellatas, ino še zdej tukej ležé! . . I kaj pa Oni délajo, dulcissime amicorum? Quid de novis bibliis? Quid de proverbiis? Accepistine Dobrovii munusculum (Slavin)? Sit tibi hoc baptisma slavismi! Meni gre po glavi, de jih bodo za Notariusa postavili: to mi ni prov: ich will Sie nicht als Geschäftsmann, sondern als Gelehrten, cujus et post fata aeterna existat memoria, wissen. Wie steht es mit der Illy-

rischen Sprachkanzel?.. Vale, dulcissime rerum! — Lop! ich lasse mich nicht zweimahl bitten, ut te tikem! scis voluisse me, sed non audebam doctorem provocare ipse indoctorrimus! Oblatam autem ultro humanitatem quare non accipiam!? Ergo vivat Gospod Jaka: Bog Te sprimi! Tikantem tikato! — Nescis, quantopere de te gaudeam, sed cave ne alii tibi subrideant ob slavismum. Est enim opus tibi dignitate quadam gravi tanquam pastori ovium.

L. 1812: O te impudenter negligentem! Nihilne mei meminisți? Nescio quid de te cogitem. Num te collegarum corrupit exemplum, fruges consumere natorum? .. Si non succenserem, mitterem per te salutem dissimillimo tui Ravnikaro et Wallando et Guntio et Hladniko: sed vix dignus es ... Perpende antequam quid dicas; nam soles levis esse in prodendis secretis et pene puerilis, nil reputans quid scintilla possit .. Ergo nec mihi succense, si quid verius dixi, nec in socordia persevera... Si te offendi, ignosce poenitenti, wer' nix mehr spassen! nam scribo tibi, non aliis; magnus autem pater (Zois), credo, omnia nostra potest scire, immo debet .. Vodnikum saluta, est Primitzo decies melior .. Primitz sit Gottsched noster! — Humbold nunc slavicas linguas adgreditur me duce. O quin tu rure marcescis? nonne in urbe posses esse, et circa baronem? ut et ipsum juvares, et ab ipso juvareris! — Est, ut fuit, ambitiosus in malam partem, respondi de te. — Ravnikarum aut Ravniharum (— har enim itidem est plane nostrum) saluta meo nomine amantissime, et de bibliis, quae ubique fama laudat, gratulor. — Ravnikar est spes mea!

L. 1813: Totum hoc koplanârstvo tuum mihi jampridem non ita probatur; quid propheta inter Saulos hos? relege initium Sallustii, et vide, an recta moneam, qui te etiam atque etiam flagitem, ut rure relicto in urbem redeas et cum barone sies, apud illum discas et illi subservias ut ego et Vodnik olim. Nullâne in civitate fâra pro doctore aut notariatus, qui censum certum praebeat et otii aliquanto plus quam ruri est, et amicos dignos te, et libros? perpende rem, et cum barone delibera et effice! .. Sollicita Rauniharum et tu ipse cooperare, cooperator ut sis vere .. Redeo ad Nr. 1, ut Sallustium relegas et cum Barone (Zois) liberrime et appertissime deliberes. Ego, quamquam omnes isti vestri Athanasii me suspectum haberent, sperarem et confiderem plenam ipsorum fiduciam mereri (non subrepere); cur non et tu, Augustine, nepos cum sies. Den halben Weg werden sie dir selbst entgegenkommen, sed σωφροσύνη opus est .. De koplanarstvo videbis, ut te expedias. Sallustii locus est: Omnes homines, qui sese student praestare ceteris animantibus, summa ope niti decet, vitam silentio ne transeant ut pecora .. —

L. 1814: Gaudeo quam maxime, et alias dialectos slavicas tam inter vos foveri, et amo Jerinum, cujus pueri hinter den

Klosterfrauen perbene memini, cum adhuc bos letaret, et ego smerkov: erat jam tum fein glavica. Amo et Vodnikum, quod tam bona mática sit, et vos mladas čebelicas ducat ad gore visóke ut ait . . Ravnikar: sunt enim in illo aeque divina velle et nosse! — Quam vellem te esse in urbe, ut cum illo esses et communibus consiliis rem gereretis . . . Vale et sis minus rejen, et magis réden et poréden i. e. diligens, ordentlich. — Tu cave, ne gula te corrumpat et potentiorum limina! —

L. 1816: Carantanica dialectus poterit brevi deduci per fontes seculi IX. X. XI. XII. XIII. etc. et gaudeat Valentinus (i. e. Vodnik) et sapiat. Cur nemo vestrum carniolice vertit „Dies irae, dies illa", quam omnes dicunt esse rem protestantibus inassequibilem? —

L. 1820: Ergo — pace! . . Raunicharo facis injuriam multifariam. — Velles ne . . tua Slavica omnia (Altslavisch, sey es nun glagol. oder cyrill. gedruckt oder geschrieben) . . huc mittere . . Mea omnia Dobrovio dedi domum (habitat in altera urbis parte). Omni vespera simul slavizamus — — Dobrovsky te resalutat et mecum est cupidus videndi Glagol. et Cyrill. tua. — Audio te fuisse Belegradae Constantini Porphyrogennetae! —

L. 1821: Ecce . . macerat me tuum silentium, ne imprudens te offenderim! — An quod communicari cupierim tua slavica. Equidem mea omnia Dobrovio communicavi, nec poenitet. Nec te poenituisset! Cum honestis enim viris est negotium, non cum lutheranis Vossiis! Et vel si non vis, dic verbo et sanabitur anima mea, laesa silentio! Ipsa gloria, quam tibi times (fortasse) praeripi posse, non deerit, si tuis thesauris potuerit uti patriarcha Dobrovius . . Gaudeo quod summum magistrum etiquettae alipuando derwischerim! heus tu? nonne mihi debes responsa duo aut unum? Qui te excusabis apud dominam etiquettam! Nam de amicitia vidua video te non multum curare . . Sed tu, quo minus tibi placemus, eo magis nos deberes amare ex mente Xsti, nam si amas qui placent, quid facis melius quam publicani. Vale et corrige te amico Veteri . . Naslove na pismu narejal mu je časih nemške ali latinske, navadno francoske na pr.: A Monsieur Mr. l' abbé Jaques Soupan (Supan, Suppan) Docteur en Théologie et Coopérateur a Ste. Marie (Šmarje) près Laibach; . . Dr. en Theologie et Professeur à Laibach; in v pismu časih po cirilski n. pr.: Županu Doctori K. Legista, Censor, Scriptor in v sklepu: Vale; vale animamque redde veteri amico; vale et fave Veteri vetus hospes amico. i. t. d." —

Patriotische Phantasien eines Slaven.

Spisal J. Kopitar l. 1810.*)

1) Slavischer Volksstamm. Der alte europäische Volksstamm der Slaven, der Sprache nach sehr nahe verwandt mit dem deutschen und dem griechischen, zwischen welchen beiden er jetzt, und vielleicht von jeher mitten inne wohnt, ist dermal fünfzig Millionen Seelen stark und könnte unter günstigeren politischen Bevölkerungsumständen auf dem ungeheuren Wohnsitze (halb Europa und ein Drittheil von Asien) in wenigen Generationen sich leicht vervierfachen.

2) Slavische Sprache. Der vorzüglichen Anlage des Slaven zum wahren Erdbürger hat bereits Herder in seinen „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit" Gerechtigkeit widerfahren lassen; wir dürfen hier nur noch des herrlichen Baues seiner Sprache erwähnen, die einerseits bei ihrer artikellosen Declination und pronomlosen Conjugation ganz für die altgriechischen Versmasse geschaffen scheint, andererseits aber, da sie mehr Vocalendungen hat, als irgend eine der europäischen Ursprachen (die deutsche hat ja jetzt nur die auf e) einst allein unter allen Europäerinen es mit dem schönen italienischen Mischlinge an Singbarkeit für die Oper aufnehmen wird.

3) Slavische Volkszweige. Dieser Volksstamm theilt sich der Sprache nach in zwei Hauptäste, einen südöstlichen und einen nordwestlichen. Zu dem ersteren gehören:

I. die Russen mit 25—30 Millionen Seelen;

II. die Sloveno-Serben im Süden der Donau, Save und Kulp bis an den Hämus sammt ihren Colonien in Süd-Ungern und Slavonien mit etwa 5—6 Millionen;

III. die Slovenen in Innerösterreich, Provinzialkroatien und um den Plattensee in West-Ungern mit etwa $1^1/_2$ Millionen;

---

*) Priobčil a) v „Vaterl. Bl." III. 87—93 l. 1810; b) v „Wien. allg. Literatztg." 34—45 l. 1813 etc.; c) „Kl. Schr." v. Fr. Miklosich str. 61—70. — Beseda vzorna nemška, veda slovenska; v posnemanje bodi priporočena našim nemškim pisateljem, tudi časnikarjem na pr. v „Laibach. Ztg." itd.

zu dem andern

IV. die Polen mit 10—12 Millionen;

V. die Böhmen und Mähren sammt den Slovaken in Nord-Ungern mit etwa 5—6 Millionen;

VI. Die Lausitzer Wenden, die sich auch Serben nennen, mit etwa einer Million.

4. Berührungspunct der Hauptäste. Unterhalb Wien ist's, an der pannonischen Donau zwischen Pressburg und Komorn, wo sich die zwei Aeste geographisch und (linguistisch-) genetisch, mittelst der Slovaken und Slovenen die Hände reichen. Diess linguistische Datum und der Umstand, dass gerade diese zwei Zweige allein sich mit dem blossen allgemeinen Stammesnamen (Slovák und Slovenec, bloss mit verschiedener Bildungsendung) begnügten, während die jüngern Zweige noch besondere Namen (Čechen, Lechen [Polen], Kroaten Serben, Russen) sich beilegten, begünstiget auffallend die alte Tradition, dass die pannonische Donau der Stammsitz der Slaven sei.

5. Geschichte der slavischen Kirchensprache. Die Süd-Slaven, an Geist und Körper ihres herrlichen Bodens werth, sind heut zu Tage, da sie unter ausländischen Herren so vielfältig zerstückelt sind und daher nirgends eine respectable Masse bilden, die am meisten verwahrlosten. Und doch waren sie, wie sich's auch für Südländer ziemt, unter allen Slaven die ersten, die ihre Sprache schrieben.

In der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts, als die Kroaten, Serben und Bulgaren den Byzantinern Angst machten und der mährische Svatopluk seine Slaven an den Franken rächen zu wollen schien, traten zwei griechische Missionäre, die Gebrüder Constantin und Methodius, aus Thessalonike gebürtig, auf Svatopluks und des pannonischen Hezilo Begehren, von Konstantinopel gewiss gerne gesandt, an der pannonischen Donau auf. Sie brachten, sagt die Legende, eine bereits fertige slavische Uebersetzung, wenigstens des Neuen Testamentes und der Psalmen mit. Hier übersetzten sie auch die griechische Liturgie; der ganze Gottesdienst ward in slavischer Sprache gehalten. Hoch freuten sich die Slaven, sagt Nestor, als sie die Grossthaten Gottes in ihrer Sprache vernahmen. Die salzburgischen Zehentglauber, die diese Slaven blos getauft hatten, aber zu bequem waren ihre Sprache zu lernen, flohen nach Hause, als sie die Anhänglichkeit der Slaveu an diese griechischen Apostel sahen. Der Papst aber, der diese zwei Gottesmänner auf die Anklage der fränkischen Bischöfe über den slavischen Gottesdienst vorgefordert hatte, liess ihren Gründen Recht widerfahren und creirte den Methodius zum Erzbischof in Pannonien und Mähren. Konstantin starb in einem Kloster, wo er den Namen Cyrill angenommen hatte. Um die slavische Sprache zu schreiben, bedienten sich die zwei Brüder-Apostel ihrer griechischen Schriftzeichen, die sie aber, weit entfernt von

der Unbehilflichkeit der teutonischen Schreibmeister (die den späteren Scheridan, Wailly, Klopstock, Schlözer, Voss, Fernow etc. so viele gerechte, ach! ausgepresst) mit echt griechischer Einsicht in's Wesen der Buchstabenschrift mit neuen, zur Bezeichnung der eigenthümlich-slavischen Laute hinzu erfundenen Buchstaben vermehrten. Die slavische Sprache hat an die dreissig einfache Laute, und das Alphabet der Missionäre, später zum Unterschiede des schwerfälligen glagolitischen das cyrillische genannt, ist das einzige vollständige im neuern Europa, das für jeden Laut ein eigenes Schriftzeichen enthält. Die Bibelübersetzung Cyrills und Methods ist noch vorhanden, freilich aber in den gedruckten Ausgaben von den Russen so wie von den Serben selbst mehr oder weniger modernisiert. Eine kritische Recension nach alten, in den russischen und türkischen Klöstern befindlichen Handschriften, so wie Abbé Dobrovský sich traut sie herzustellen, wäre für alle Slavisten ein unschätzbares Geschenk. Ich sage für Slavisten: wiewohl auch die slavischen Popen sich dazu nicht so wild geberden würden, als sie im Anfange des sechzenten Jahrhunderts gegen den gelehrten Mönch Maximus vom Berge Athos thaten, der als Märtyrer eines ähnlichen Unternehmens in einem russischen Gefängnisse starb. Die Sprache dieser Uebersetzung, sie mag nun die Altmutter des heutigen sloveno-serbischen Dialekts oder die des slovenischen gewesen sein (für beides sind Gründe da), war auf dem Wege gemeinschaftliche Schriftsprache aller slavischen Volkszweige zu werden, wäre nicht das Schisma zwischen Rom und Konstantinopel ausgebrochen. Dieses nun liess sie nach Böhmen und Polen gar nicht kommen und verdrängte sie selbst aus Pannonien, dem Bischofsitze Methods, und zum Theil aus Dalmatien, wo ein Bischof noch bei Methods Lebzeiten für seinen Sprengel eine Abschrift des übersetzten Psalters genommen hatte. Nur tiefer landeinwärts, im slavischen Süden und Osten konnte Roms Eifersucht sie nicht erreichen. Da blühte sie denn auch als gelehrte Sprache fröhlich fort: nicht nur die meisten griechischen Kirchenväter, Leben der Heiligen und dergleichen Kirchenbücher wurden übersetzt, sondern auch profane Schriften, z. B. Nestors, durch Schlözers Commentar so wichtig gewordene Chronik, wurden darin geschrieben. In dieser Sprache nun lesen noch bis auf diese Stunde alle Slaven des griechischen Ritus (ihre Hauptsprache mag russisch oder serbisch sein) ihre Bibel und singen ihre Liturgie; in dieser Sprache sind die Katechismen geschrieben. Nur Schade, dass die Russen sie aus ihrem Dialekte immer mehr verfälschen, die Serben aber, die sie leichter rein erhalten könnten, da sie ihnen auch so, in ihrer ursprünglichen Gestalt bei weitem verständlicher ist als den Russen, ohne gelehrte Schulen, ohne Druckereien sind (denn die unter Josef II. von Kurzbeck in Wien errichtete, den russischen nicht einmal an Reinheit der Typen gleichkommende ist nun in fremden

Händen und scheint sich wenig um das Zutrauen der illyrischen Nation zu kümmern, da das wenige, was sie druckt, auch vor Druckfehlern unlesbar ist). Gesprochen wird also dieser Kirchendialekt nirgends mehr im Volke und taugt vielleicht gerade deswegen um so besser zum feierlichen des Gottesdienstes. Doch kann man ihn wieder nicht als todte Sprache betrachten, da er sich zu den lebenden Mundarten, die noch gesprochen werden, etwa so verhält wie Homers Sprache zu den spätern abgesonderten griechischen Dialekten zu Sokrates und Aristophanes Zeit. Diese slavische Kirchensprache ist es, von der Schlözer (Nestor, Theil III. Seite 224) seine alten Ueberzeugungen wiederholt: I. „Unter allen neueren Sprachen ist die slavische eine der ausgebildetsten: ihr Reichthum und andere Vorzüge gehen mich hier nichts an; ihr Vorbild war die griechische, und dieser ihre Eigenthümlichkeiten und Schönheiten aufzunehmen war die slavonische ganz besonders fähig. II. Unter allen neuern Sprachen ist sie am allerfrühesten zur Ausbildung gekommen. Wie sah es im dreizehnten, vierzehnten Seculo mit dem deutschen, französischen, englischen aus! Wie sehr wir Deutsche namentlich uns verspätet haben (denn wirklich schreiben wir erst seit siebzig Jahren gebildetes deutsch: das haben wir meistens durch die Uebersetzungen aus dem französischen und dem englischen gewonnen), fühle ich lebhaft, wenn ich eine russische (soll heissen: slavonische) Legende, etwa aus dem vierzehnten Seculo und dann ine deutsche Postille, gedruckt im Jahre 1674, hintereinander lese (wobei ich vom possirlichen Inhalt der erstern ganz abstrahire und beide nur im Stile vergleiche). Dort finde ich Ordnung im Vortrag, geschlossene Perioden, Incidentsätze durch zehnerlei Participien an einander gereiht, sonore Kraft- und Prachtwörter etc., und nun dagegen den ärmlichen deutschen Postillanten (den damaligen Regensburger Kanzleimann nicht zu vergessen)".

Es existieren einige Grammatiken über das altslavische, aber ausser dem, dass sie sehr dürftig sind, sind sie auch altslavisch abgefasst, folglich den Occidentalen unzugänglich. Unter Peter I. ward ein (mageres) Lexikon mit griechischer und lateinischer Erklärung compiliert. Schon früher war zu Kiew 1627 ein slavonisch-russisches erschienen. Das neueste mit russischer Erklärung ist das Kirchenlexikon von Peter Alexjejev. Schlözer klagt, dass er manches Wort seines Nestor nicht darin gefunden. Eine Grammatik und Lexikon in Adelungs und Dobrovskýs Geiste ist also noch zu wünschen.

6. Literatur der neueren slavischen Sprache in Pannonien. Die pannonischen Slaven, die nach Methods und Svatopluks Tode unter deutscher oder ungrischer Oberherrschaft der lateinischen Kirche anheimfielen, fingen erst zur Zeit der Reformation an ihre gemeinen Volksdialekte mit lateinischen Buchstaben (die aber nicht nach Cyrills Methode vermehrt, sondern nach der teutonischen in Krain so, in Kroatien anders und bei

den Winden um den Plattensee wieder anders combiniert wurden) zu schreiben. Ihre Literatur ist bisher ihrer politischen Unbedeutenheit angemessen. Der Dialekt theilt sich in drei Unterarten: krainisch oder windisch in Krain, Kärnten und Untersteier, kroatisch in Provinzialkroatien und wieder windisch in den westungrischen Comitaten zwischen der Mur und Raab, so den Uebergang von krainisch zu kroatisch ausmacht.

Die Krainer haben eine lutherische Uebersetzung der ganzen Bibel von Georg Dalmatin, zwei einzelne des Neuen Testaments von Truber und andere Kirchenbücher aus der Reformationszeit, so wie eine katholische Bibel von Georg Japel von 1784. Die Kroaten sehen einer Bibelübersetzung erst entgegen, haben aber bereits drei brauchbare Lexica ihrer Mundart (von Habdelić, Belostenec, Jambrešič), während das verpfuschte des Pater Marcus und das dürftige und deutschmichlische des Pater Gutsmann den Krainern und Winden noch immer Schande machen. Die protestantischen ungrischen Winden haben eine vortreffliche Uebersetzung des neuen Testaments aus dem griechischen Urtext von Stephan Küzmič 1771.

7. Literatur der katholischen Sloveno-Serben. Mit diesen verhält sich's wie mit den vorhergehenden pannonischen Slovenen: sie schreiben ihre drei Mundarten, die ragusanische, bosnische und slavonische, mit lateinischen Buchstaben nach verschiedenen teutonischen Combinationssystemen. Die Slavonier haben nur erst ein paar ziemlich gute Grammatiken, die Bosnier einige Kirchenbücher, die Ragusaner aber auch gereimte fromme und sogar erotische Gedichte. (Möchte doch sich unter ihnen ein Herder oder auch nur ein Fortis finden, der die vielen nicht gereimten Volkslieder sammelte! Die Sammlung des Kačić ist bei weitem nicht befriedigend). Micalia, Dellabella, Voltiggi und Stulli haben Lexica und kurzgefasste Grammatiken dieses Dialekts geschrieben. Diese Illyrier (wie sie sich gerne nennen hören) besitzen von der Bibel nichts als das Evangelium gedruckt in ihrer Mundart, aber man sagt, dass eine ganze Bibel handschriftlich in Rom (jetzt vielleicht in Paris) existiere. Uebrigens haben die Illyrier ihr eigenes verzeihliches Vorurtheil, als wäre ihr Dialekt der reinste und älteste von allen, durch ganz Westeuropa zu verbreiten gewusst, wogegen freilich alle nicht illyrischen Slaven auch aus dem Grunde schon protestieren können, weil die Illyrier in ihrer eigenen Sache um so weniger Partei und Richter sein dürfen, da sie die Dialekte der übrigen Slaven nicht einmal oberflächlich kennen. Lasst uns doch, Brüder, die ohnehin durch unsere weite Verbreitung genug erschwerte Communication zwischen Slaven und Slaven durch solche Menschlichkeiten nicht noch mehr erschweren! Lernet einander nur besser kennen, gewiss, ihr werdet täglich neue Vorzüge an einander entdecken! Vereinigt euch, z. B. wenigstens ihr Zweige, die ihr mit lateinischen Buchstaben schreibt, vor allem zu einer

gleichförmigen Orthographie statt der sieben bis zehn, die euch bisher das gegenseitige Lesen verleiden!

Hier ist auch der Ort des sogenannten glagolitischen Alphabets zu erwähnen. Es sind die cyrillischen Buchstaben, aber nach Dobrovskýs wahrscheinlicher Hypothese zur Zeit, als auch in Dalmatien die slavische Liturgie von Rom aus verfolgt wurde, von irgend einem patriotischen Mönche durch absichtliche künstliche Entstellung so unkenntlich gemacht, dass man sie für die Erfindung des heiligen Hieronymus ausgeben und — annehmen konnte.

Cyrills Uebersetzung wurde für die römische Messe und Brevier zugeschnitten und in diese hieronymische Schrift (wie einst die hebräische Bibel aus dem samaritanischen Alphabet in's chaldäische) übertragen, und der Papst liess sich diess, sei's aus Ehrfurcht für den vorgeblichen Hieronymus, sei's aus weiser Nachgiebigkeit gegen Leute, die sonst den griechischen Ritus ergriffen hätten, gefallen.

Also das glagolitische Alphabet ist eine schwer schreibbare, folglich hässliche Abart des cyrillischen; die Glagoliten sind Katholiken, die aber die Messe und das Brevier nicht lateinisch, sondern slavisch lesen; die Sprache im glagolitischen Missal und Brevier ist die der cyrillischen Bibel, nur mit andern Schriftzeichen geschrieben. Es gibt Glagoliten in Istrien und Dalmatien: man muss sie nicht mit den unierten Griechen verwechseln, die nur ein paar Dogmen aufgegeben haben, übrigens aber graeci ritus sind; die Glagoliten sind latini ritus (po zakonu rimskoga dvora), und haben nur das Privilegium der slavischen Sprache beim Gottesdienste.

8. Literatur der griechischen Sloveno-Serben. Diese ignorierten so wie die Russen bis auf Peter I. vor der Kirchen- und Gelehrtensprache ihren Hausdialekt in Büchern, gerade so wie der Schwabe oder Niedersachse in Deutschland den seinigen in Büchern ignoriert. Erst zu Josefs II. Zeiten 1783 stand der noch lebende slavische Anacharsis, Obradović von Čakovo in Ungern, unter ihnen auf, und sprach in neuserbischer Sprache Worte englischer Freiheits- und Vaterlands- und Fénélon'scher Tugend-Liebe. Seine Selbstbiographie, sein Rath der gesunden Vernunft, seine äsopischen Fabeln etc. verdienen noch lange das Lesebuch der Serben zu sein. Janković hat einige Comödien von Goldoni übersetzt, Solarić eine Erdbeschreibung, Stojković eine Physik herausgegeben. Die serbische Literatur kann einst eine gefährliche Nebenbuhlerin der russischen werden; der südliche Himmel und die altslavische Kirchensprache sind Vortheile, die nicht zu übersehen sind. Diese Serben bedienen sich der russischen sogenannten Civilschrift; aber noch haben sie meines Wissens keine Grammatik, noch Lexikon (das Kurzbeckische ist ein Zwitter) mit serbischer Schrift aufzuweisen;

freilich sind die der katholischen Sloveno-Serben auch hier brauchbar.

9. Literatur der Russen. Unter Peter I. versuchte es ein holländischer Schriftschneider den rohen Kirchentypen eine gefälligere Gestalt zu geben und druckte damit einige profane Sachen, als Wechselordnung etc. (denn die Mönche hätten über Ketzerei geschrien, wenn man es gewagt hätte ihren unförmlichen Uncialen in Kirchenbüchern diese elegantern Typen zu substituiren). Daher der Unterschied der Kirchen- und der Civiltypen in den russischen Druckereien: mit erstern wird noch immer alles heilige (theologische), mit letztern alles profane gedruckt. Wir haben schon oben erinnert, dass bis auf Peter I. die Russen ihren Hausdialekt in Büchern ignorierten. Die eigentliche russische Literatur datirt erst seit Katharina II. „Unbegreiflich lange dauerte es nur, sagt Schlözer, ehe die Russen die Pracht des Slavonismus (der Kirchensprache) in ihre neurussische Sprache übertrugen. Nur allererst seit fünfzig Jahren etc." Aber wie gesagt, die Bibel, die Liturgie und andere heilige Bücher existieren dort nur in der altslavischen Kirchensprache. Ueber das russische haben wir brauchbare Grammatiken und Wörterbücher.

10. Literatur der Böhmen. Von dem nordwestlichen Hauptaste, bis wohin Cyrills Bibel und Alphabet nicht drang, waren die Böhmen die ersten, die ihren Dialekt (mit deutschen Lettern nach teutonischer Combinations-Methode) schrieben. Sie schreiben seit dem dreizehnten Jahrhunderte Bücher, deren Anzahl bis zur Erfindung der Buchdruckerei nicht unbeträchtlich ist, und sie waren unter allen Slaven die ersten, die von dieser Kunst zur Verbreitung der in ihrer Sprache abgefassten Bücher Gebrauch machten. Sie liessen schon 1475 ein Neues Testament und 1488 die ganze Bibel drucken, und von dieser Zeit kamen immer mehrere Bücher verschiedenen Inhaltes heraus; Pelzel gibt die Anzahl der gedruckten Bücher vom Jahre 1500—1600 auf 131 Stück an. Seit 1620 aber dürfen sich die Böhmen mit den Polen, und seit 1700 auch mit den Russen in Rücksicht des Bücherwesens nicht mehr messen. [1]) Das goldene Zeitalter der böhmisch-slavischen Sprache fällt in das vierzehnte und in den Anfang des fünfzehnten Jahrhunderts, als nach Verordnung der goldenen Bulle Kaisers Karls IV. jeder Kurfürst des deutschen Reiches slavisch lernen sollte, und in der böhmischen Literatur, um die Zeit der Kostnitzer Synode, schon alles helle war, als es in Deutschland und auch in Frankreich nur noch zu tagen anfing. Wäre es mit der Cultur Böhmens so fortgegangen, vielleicht hätte es bei der so nahen [2]) Verwandtschaft so vieler

[1]) Dobrovskys Lehrgebäude der böhmischen Sprache. Prag. 1809.

[2]) So nahe sind unsere Dialekte einander, wie die griechischen einst waren. Ein Südslave, der ein wenig an Sprachanalogien gewohnt ist, lernt in vierzehn Tagen das kirchenslavische vollkommen; wie erst, wenn alle Dialekte

slavisch redenden Völkerschaften in Europa geschehen können, dass heute der französische Sprachmeister dem slavischen weichen müsste. [1]) (Und wenn Voss und Fichte Recht haben, dass eine Ursprache besser ist als eine gemengte, so hätte Europa bei dem Tausche auch nicht verloren).

Das slovakische in Nord-Ungern ist eine an sich weniger harte, dem altslavischen nähere, weniger gebildete, aber auch weniger verbildete Abart des böhmischen. Indessen lesen der Mähre sowohl als der Slovak die böhmische Schriftsprache. Zwar wollten die katholischen Geistlichen um die 1790erjahre sich unter Bernoláks Anführung ihrer Mundart annehmen, aber die protestantischen setzten sich dagegen, und jetzt wacht die Crusca der slavisch-böhmischen Sprachkanzel in Pressburg über die Reinheit des Čechismus auch unter den Slovaken.

Die Böhmen besitzen von Dobrovskýs Hand die beste, classische Grammatik unter allen Slaven (möchte er nun auch eine solche über die altslavische Kirchensprache verfassen, wie er wohl allein könnte) und ein gutes Wörterbuch von Tomsa (freilich ein vollständigeres im Manuscript).

11. Literatur der Polen. Die Polen erhielten Religion und Wissenschaften aus Böhmen. Daher schrieben sie ihren Dialekt anfänglich auch mit böhmischen (schwabacher) Lettern und böhmischer Orthographie, welche ersteren sie seit dem letzten Drittheil des siebzehnten Seculums mit den lateinischen vertauscht haben. Ihr Dialekt hat die meisten Zischer und tritt, wie Jean Paul bemerkt, wegen seiner (nur orthographisch gehäuften) Mitlauter hart und schreiend vor das Auge, fällt aber doch im Leben lieblich mild aus. Die Polen haben eine reiche Literatur in Prosa und Versen, und von Kopczyński, Bandtke und Linde vortreffliche Grammatiken und Wörterbücher.

12. Literatur der Lausizer Wenden. Den Lausizern combinierte der Pastor Bierling 1689 ihre eigene Orthographie mit deutschen Lettern. Der Dialekt theilt sich in zwei Unterarten, den der obern und den der niedern Lausiz. Man hat über beide brauchbare Grammatiken von Matthäi und Hauptmann; auch soll endlich ein Wörterbuch erschienen sein, was Schreiber dieses aber nicht gesehen hat. Die Lausizer besitzen auch eine Uebersetzung der ganzen Bibel.

13. Betrachtungen. I. So war denn schon im neunten Jahrhunderte der Dialekt Cyrills auf dem Wege gemeinschaftliche Schriftsprache aller Slaven zu werden, so wie es für die zwölf Millionen Italiener der florentinische, für die 28 Milionen Franzosen der Isle de France'sche, für die 30 Millionen Deutsche

---

mit einem gleichförmigen Alphabete geschrieben würden, wie die griechischen es waren!

[1]) Schwartners Statistik von Ungern, zweite Auflage 1810.

der obersächsische u. s. w. ist. Aber das Schicksal wollte es, dass nun alle sechs Hauptdialekte und sogar einige Unterdialekte geschrieben werden wie einst die griechischen. Auch gut: schreibe man sie nur auch wie die griechischen alle mit einerlei Alphabet und nach einem, nicht nach einem Dutzend widersprechender Schreibsysteme. Hier wäre ein weiser Despotismus wünschenswerth, der die Thoren nöthigte vernünftig zu sein.

II. Die griechischen Dialekte flossen, nachdem Alexander sich an die Spitze der Griechen gestellt hatte, in eine Schriftsprache zusammen: so dürfte es einst den slavischen auch wieder ergehen. Nur wäre dann zu wünschen, dass diess entweder der alte cyrillische oder doch einer der jüngeren südlichen Dialekte wäre, die ihrer Natur nach freier von Härten sind als die nördlichen. [1]) Sollte indessen das Glück selbst dem härtesten das Scepter geben, so fällt derselbe ja doch noch immer nach Jean Paul im Vergleich mit anderen Sprachen lieblich mild aus.

III. Wie gut wird es einst der slavische Adelung haben, aus so reichlichen Quellen, als es die Bibeln und Lexika aller Haupt- und so vieler Unterdialekte sind, ein vergleichendes Wörterbuch auszuarbeiten!

14. Auch etwas, was in Oesterreich noch zu wünschen ist. Der böhmische Dialekt hat in der österreichischen Monarchie fünf Kanzeln, auf denen er grammatisch gelehrt wird, in Prag, Pressburg, Wienerisch-Neustadt und in Wien selbst im Theresiano und an der Universität. Oesterreich herrscht aber über Slaven aller Dialekte (das ist, ausser den Böhmen noch über Polen in Schlesien und Galizien, über Russen [Rusnjaken] in Galizien und Ost-Ungern, über Sloveno-Serben in Süd-Ungern und Slavonien, über Slovenen in Innerösterreich, Provinzial-Kroatien und West-Ungern). Billig sollte es daher auch alle bedenken. Und alle wären zugleich bedacht, die Böhmen selbst mit, wenn an der Wiener Universität neben der böhmischen und andern Sprachkanzeln auch eine für die altslavische Sprache errichtet würde, der alle heutigen Dialekte um so näher kommen, je näher man sie bis an ihren Ursprung verfolgen kann. Eben desswegen hat das altslavische für alle Slavisten ein gemeinschaftliches Interesse, für die österreichischen aber noch das besondere, dass es hierher zu Hause gehört, also Oesterreich die Pflege desselben nicht den depravierenden Händen der Russen überlassen sollte. Der Geist dieser Blätter treibt uns noch zu einer patriotischen Bemerkung, deren Wahrheit schon aus der Natur der Sache fliesst, zum Ueberflusse auch actenmässig aus Obradović erwiesen werden kann, dass nämlich die zwei bis drei Millionen Serben (Illyrier), die nach und nach aus der Türkei zu uns emigriert sind, nach

[1]) Vergleiche Schlözers Recension des Linde'schen Wörterbuches in den Göttinger Anzeigen. 1809.

einem Beweise von liebevoller Würdigung dessen, was ihnen das theuerste ist, ihrer heiligen Sprache, erst der leiblichen Wohlthaten der österreichischen Oberherrschaft doppelt froh werden würden. Man hebe psychologische Hindernisse durch psychologische Gegenmittel, mit Liebe für Liebe. — Von den übrigen eben noch um ihre Freiwerdung ringenden, türkischen Serben ist es ohnehin bekannt, dass sie nach dem sprach- und glaubensverwandten, aber fernen Norden hinauf blicken, weil der praesentior deus sich weniger um sie zu kümmern scheint. Und nur in Wien, dem Zusammenflusse von Slaven aller Mundarten, würde eine solche Kanzel linguae slavicae antiquissimae communis et ecclesiasticae, wie sie Durich nennt, an ihrem wahren Platze und von allgemeinem Nutzen sein. Aus dieser Einrichtung, gut geleitet, könnte mit der Zeit in diesem Centro eine slavische Central-Akademie hervorgehen, zu der alle ausser diesem Centro schon jetzt bestehenden und noch zu errichtenden nur Filialen wären.

SS. Cyrillus et Methodius.

Spisal J. Kopitar l. 1843. [1]

Caput IV.

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Virg. Aen. VI 726.

20. Caroli Magni posteri cum impares essent tanto imperio pro dignitate administrando, pronum erat id sensim denuo dilabi in partes, unde olim fuerat conflatum. Sat notae sunt imperii reliqui sub miseris Carolingis plagae: nos nostram praesertim provinciam orientalem exequemur.

21. Ac primo quidem jam sub Ludovico dicto Pio (C. 820) Slavorum quidam dux, Liudevitus Pannoniam totam in Francos exciverat, nec nisi totius imperii viribus, tribus exercitibus contra ipsum missis, suorumque proditione tolli potuit.

22. Francorum in Pannonia e dextra Dravi ripa laevaque Tibisci, vicini erant Bulgari nomine, re Slavi, qui exhausta de finibus constituendis una alteraque legatione, tandem 829 „misso per Dravum navali exercitu, Slavos in Pannonia sedentes ferro et igne vastaverunt et expulsis eorum ducibus (Francicis) Bulgaricos eis rectores constituerunt.“

23. In laeva Danubii ripa inter Moravum et Tibiscum flumina ex Avarum servitute emerserat Moravorum natio slavica populosa, inveterato vicinali odio infensa Francis, detrectansque diutius ferre jugum indignorum Caroli M. successorum; ea jam sub Moimaro apertiusque etiam sub Rastice Vinido, ejus nepote et successore, per plusquam quindecim annorum rebellionem, A. 870 jam sui fere juris evaserat: sed nepotis item sui prodi-

[1] Izvrstna in res vzorna je Kopitarjeva pisava nemška; a tudi latinščina bila mu je klasična. V zgled in dokaz naj služi Caput IV. iz „Prolegomena historica“ str. 63—68 v „Slavische Bibliothek“ von Fr. Miklosich I. 1851.

tione captò tandem et excaecato Rastice duce, victoria remansit Francis.

24. En huic Rasticis rebellioni debetur sive expressa vocatio, sive spontanea e Bysantio missio SS. Cyrilli et Methodii, fratrum, Graecorum Thessalonicensium, Rastice et Moravis jam quidem a tempore Caroli M. Christum profitentibus, sed nunc bis exosis sacerdotes germanicos quos Francis favere jure merito suspicabantur. Hoc ergo nobile Graecorum par fratrum Moravis jam per duas aetates christianis, turbidis illius rebellionis temporibus sacra procurabat; lingua rituque nescias, graecone (nec enim schisma exstiterat) an cui assueti erant latino Moravi; sed de linguae slavicae in sacris usu primis jam quatuor et dimidio annis tentato nulla in historia vestigia. Imo cum tandem A. 879, Johannes VIII inaudisset, Methodium slavice cantare missam, hanc illi novationem papa inhibuit, jubens eum celebrare „aut graeca lingua aut latina, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa et in omnibus gentibus dilatata cantat." Quid quod iisdem temporibus Bulgari baptismum petierant et acceperant a Nicolao papa latino; quem jure putat Salagius rem gratissimam fecisse graecis in Moravia sacerdotibus Cyrillo et Methodio, quod eos redeunte ad Germanos dominatione post Rasticis debellationem, sua Romam evocatione subduxerit odio victorum. Certe illi mandato papae lubentes paruere. Sed mortuo interim Nicolao, advenientes excepit successor Hadrianus II optimus senex, qui exequens Nicolai proposita Pannoniamque et Bulgariam post quatuor seculorum barbariem redditas christianismo postliminio impraescriptis Romanae ecclesiae immediatis privilegiis asserens, neglectis Bavarorum juribus, eosdem graecos ordinavit episcopos Slavorum Pannoniensium et Moravorum. Cyrillo interim Romae mortuo, solus in Pannoniam Moraviamque rediit Archiepiscopus Methodius A. 869.

25. Quibus jurgiis putas exceptum a dominis bavaris reversum graecum archiepiscopum! Jam primum negabant jure posse metere graecum, ubi Germani seminassent; opusque erat firma Joannis VIII. papae auctoritate, cujus extant decretalium fragmenta tria ad Ludovicum R. et Carlmannum filium, itemque commonitorium suo ad Germanos legato datum (C. 874) a Salagio et Timone hungaris historicis producta e codicibus, et nobis quoque visa Romae. [1]) Nec cessit malis Methodius; cumque videret se non posse omnibus placere, contentus erat si missis Germanis, saltem pluribus, qui se vocassent, Slavis placuisset; id quod illi etiam ultra spem successit, in Slavis invecta liturgia slavica, prout supra §§. 9 et 10, innuimus.

26. Sed nec inimici quievere, verum persuasere tandem A. 878 Suatopluco Rasticis successori, ut suum presbyterum Jo-

[1]) Haec fragmenta debentur cardinali Garampio, qui ea produxit e Bonizonis collect. Canonum codice Brixiensi. Vide Salagium.

annem de Venetia, cujus opera solebat uti in politicis, mitteret Romam conquestum de Methodio, quod aliter doceat quam Romana ecclesia et missam cantet lingua barbara, id est slavina. Tantaque erat auctoritas Suatopluci aut Johannis presbyteri eloquentia, ut Johannes VIII non solum collaudato Suatopluci zelo missam slavicam sisteret, sed et ipsum archiepiscopum Methodium evocaret Romam ad respondendum de quibus erat accusatus.

27. At aliter res cecidit Romae quam adversarii speraverant. Non enim solum fidem suam, sed etiam, quod plus erat, ipsam liturgiae slavicae novitatem papae probavit archiepiscopus Methodius, moxque rediit in Pannoniam cum victricibus pontificis decretalibus, suam fidem probantibus, omnibusque ejusdem metropoleos presbyteris, cujuscumque gentis essent, obedientiam erga suum archiepiscopum imperantibus; addito jam tunc A. 880, suffraganeo Nitriensi Wichingo Alemanno, et tertio postulato ad ordinandum, ita ut deinceps Methodius metropolita cum his duobus suffraganeis canonice reliquos, qui in tam ampla vinea Domini (hodie viginti fere episcopatibus gaudente) proxime necessarii viderentur, episcopos posset consecrare. „Litteras denique slavinicas, a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debitae resonent, jure laudamus, et in eadem lingua Christi Domini nostri praeconia et operae ut enarrentur, jubemus. . . Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem slavinica lingua canere, sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas, canere, aut alia horarum officia psallere . . . Jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae, propter majorem honorificentiam, evangelium latine legatur, et postmodum, slavinica lingua translatum, in auribus populi annuncietur; sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur. Et si tibi et judicibus tuis placet, missas latina lingua magis audire, praecipimus ut latine tibi missarum solemnia celebrentur."

28. Ex qua decretali apparet 1. Johannem VIII. naviter tutatum esse restitutam suam metropolin una cum suo metropolitano Methodio contra Salisburgenses et Laureacenses, et 2. admisisse ipsam novationem liturgiae slavicae, ea tamen lege „ut majoris honorificentiae causa evangelium in omnibus ecclesiis prius recitetur latine, et postmodum slavice in populi auribus annuncietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur." Est hic satis notabilis locus decretalis, si quidem recte eum intelligimus. Nos enim, quod jam ante hanc papae decretalem in aliquibus Ecclesiis fiebat, de Germanorum ecclesiis intelligimus, quorum communis sensus dudum vernaculum admiserat in partes liturgiae plebi maxime necessarias, post latinam e. g. evangelii recitationem saltem extemporanea subdita versione germanica. [1]) Slavo-

[1]) Hunc usum testantur non solum antiquissimae evangeliorum versiones alemanicae, sed et Caroli M. capitularia, et Carniolani Truberi A. 1557 ultimum

rum autem patriae linguae privilegium ad totum ecclesiasticum officium extendit papa Joh. VIII., quamquam adjecta bonae translationis interpretationisque conditione, et ipso antiquandi, si vellent, hujus privilegii principibus facto arbitrio. Hinc facile concedas Dobrovio existimanti, in dioecesi Nitriensi, Germano Wichingo subjecta, precarium tantum locum habuisse missam slavicam, Svatopluco duce ipso Graecis minus favente; vixque vita functo Methodio graecos clericos, quorum ad ducentos numerat S. Clementis biographus, omnes ex ipsa Pannonia expulsos petiisse aequiorem sibi Bulgariam, jam ante Hungarorum adventum.

29. Concludamus ergo cum eodem Dobrovio: cantare coepisse Methodium in pannonico ducatu Blatensi ducis Slavorum Hecilonis A. 870. missam lingua slavina; sed hanc novationem, licet a papa admissam, fuisse extrusam e Pannonia post Methodii obitum (A. 885—895) jam ante Hungarorum adventum: at hoc laetius effloruisse in Bulgaris, Croatis et Serbis, unde et post seculum, A. 988. in Russiam traducta est; immensum inde cum tempore captura incrementum: in hodierna contra Moravia, Bohemia, et Polonia viguisse nunquam. [1])

et disertum testimonium. Ceterum in mysteriis locum esse etiam formulis mysticis, vides et Eleusiniorum *κόγξ ὀμπάξ*, et multis aliis, et ipsa linguarum sacrarum vix non omnium (sit venia, verbo) obsolescentiâ Ut adeo in his quoque falso crepent omnimodam necessitatem linguae vulgaris Protestantes.

[1]) Nec obstant quae feruntur a prof. Monse Olumucii inventae membranae binae, et Cyrilli A. 864 et Methodii archiepiscopi in hodierna Moravia A. 884 praesentiam memorantes. Feruntur inventae membranae, sed ipse qui edidit, Boczek nonnisi hesterna apographa vidit, nemo membranas. Putes grassari ab A. 1817 in Bohemis pestem *νοθείας*, posteaquam e Vukii Cantionario serbico, ed. Viennae 1814, didicerant falsarii metra Slavorum popularia.

Slavorum cisdanubianorum historiae conspectus chronologicus usque ad obitum S. Methodii.

(Glag. Cloz. LXXVI).

Poslovenil z lastnimi opombami P. Ladislav Hrovat.

Ko Ciceron v svojej izvrstni knjigi „Orator“ našteva, kaj vse mora vedeti dobri govornik, zahteva med drugim tudi znanje zgodovine — memoriam rerum gestarum nostrae civitatis — ter pravi: Nescire, quid acciderit, antequam natus sis, id est semper esse puerum (Cic. Or. 34). Tako mora zanimati tudi vsakega poštenega Slovenca, da pozna zgodovino naših pradedov, in da vé, kakošno govorico so govorili. Kos take tvarine naj podamo tukaj. Prevedli smo iz Kopitarjevega Glagolita na čelu napisani sestavek slovenski in dodeli „Opombe“ k nekterim posameznim letnicam. V teh opombah smo po novejih preiskavah nekaj popravili in pojasnili, nekaj obširneje predlagali. Viri so povsodi pridani; zlasti nam služi Huber-jev „Verbreitung des Christenthums in Süddeutschland“, in sicer IV. Bd. ima „Slaven-Zeit“. Ta knjiga je izvrstna, ima dobre vire, postopa kritično; o Karantanih (t. j. Slovencih) na pr. 48 strani. Dasi Huber Slovanom ni preveč prijazen, vendar — in ravno zato — se učímo veliko dobrega pri njem; zlasti, kako so bili germanizovani Sloveni ob Aniži, po gornjem Štajerskem in Koroškem. Menimo toraj, da je primerno, če podamo za Kopitarjevo stoletnico in pa za Metodijevo tisučletnico: Kopitarjev Letopis o Slovanih Podonavskih.

Leta Gospodnjega (A. D.) t. j. po Kr. 334. Konstantin Véliki rad sprejame nad 300.000 Sarmatov limigantov semkaj čez Donavo, ki so bili gospodarji pregnani od podložnih ter jih razdelí po Trakiji, Skitiji, Macedoniji in Italiji. Vedi človek, da pomeni izraz Sarmat to kar Srb, najstareje ime slovanskemu zarodu. Kar imenuje on Italija, to ti je bila Kranjska, takrat del Italije. Potomci teh so, verjemi, po vsej pravici sedanji Slovenci karantanski, kakor Bolgari onih, ki so bili razdeljeni po Skitiji, Trakiji in Macedoniji.

Opomba. [1]) Da je izraz Srb (Sporoi) najstareje ime za Slovane, to je resnica; če pa pomeni ime Sarmat to, kar Srb, in če so bili Sarmati Slovani, to je vprašanje sedaj rešeno. Kopitar je bil mnenja, ktero je bilo takrat splošnje, da so namreč slovanski narodi v sorodu s Sarmati; tudi Šafařik (Abkunft der Slaven) je zmedel Srbe med Sarmate, kar pa je pozneje preklical. — Sarmati so bili Mediško pokolenje; v Evropo so prišli raznih imen: Roksolani, Jacigi, Alani. Tisti, koje je sprejel Konstantin, bili so Slovani, ali vsaj pomešani Slovani, ne pa Sarmati; kajti kar so imenovali Byzantinci pozneje Sarmate v razliko od Grkov, to je bila mešanica raznih narodov. Tudi s tem, da so prišli Slovani (Sarmati) čez Donavo, ni rečeno, da bi bili Slovani še le takrat prišli v te kraje; to so le čete, ki so se pridružile starim stanovnikom slovanskim (Šafř. I. 166. 249. i. dr. 361. 333).

363. Ekvitius, vojni načelnik in Probus, deželni glavar v Iliriku s svojim prelakomnim iztirjevanjem pripravita Slovanske kneze Čeha, Leha, Rusa, do tolikega obupanja, da — če je pravljica resnična — zapustijo svoje sedeže okoli Krapine v današnjej Hrvatski, ter se podajo čez Donavo zopet iskat novih pokrajin v Bohemiji, Poloniji in Rusiji.

Ta mythus pripoveduje obširno Dubravius episcopus Olomucensis v svojej Historia Bohemica l. 1687. pag. 46 i. dr. — To je pač medli spomin na tiste starodavne čase (338 pred Krist.), ko so Slovani bežali pred Kelti iz Ilirika k severnim bratom; kar poroča tudi Nestor, gl. 3, 9, 10, se vé, tudi ta stavi dogodke v pozneje čase, ker zajema iz ustmenih poročil, ne iz pisanih listin.

381. Ko je bil Stridon razdjan, in Petavion Gotom izdan po Arijanskem škofu, tiči skrit izdajalica Julijan Valens v Milanu.

390. Sv. Hieronim često občeva pismeno z mnihi in nunami v Emoni (Labaci).

449. Prekdonavski Slovani zasedejo Salono v Dalmaciji, maščevaje se za roparije rimskih vojakov, kakor poroča Konstantin Porphyrogenit, Bolgarski Slovani plenijo vsakega leta celo tje do Konstantinopola, ki ga je l. 507 obdal cesar Anastasij z dolgim obzidjem, nadejaje se, da se bo zavaroval. — Justinijan jim plačuje vsakoletni davek. Glej uže od tedaj prve istega mesta neznance, kterih slov. besedi skala in rogoz navajajo knjižniki. Proti severu so v Dakiji gospodarili ti Bolgari gotovo čez Tiso, česar priča je ime mesta Pešt (Pest),

[1]) Opombe so nekoliko umaknjene in tako poleg izvirnika zaznamnjane.

ki se je obdržalo do današnjega dne po zvuku bolgarskega narečja. Cf. Glag. str. XII. §. 14.

453. Ko je umrl Atila, pobijejo Gepidi v Panoniji 30.000 Hunov, drugi pobegnejo proti črnemu morju. Gepidi zasedejo pokrajine obeh Dacij, Gotje pa Panonijo.

455. Iz Afrike pride v Vieno ob Donavi menih S. Severin, ta pa 482. l. 8. jan. umre; preslavljati ga je imel učenec Evgipij (c. 510). — Oglejski patriarh se pritoži do cesarja Mauricija o Frankih, da so se mu vrinili v škofijo Augsburg in Tiburnijo (t. j. Debern im Lurnfeld) v Noriku.

Tiburnia, pozneje poitaljančeno Liburnia, sedaj ponemčeno Lurnfeld; tu je bila ena naj starejih cirkvá na Koroškem, sedaj sv. Peter v Gozdu. To mesto so porušili Sloveni med l. 591—595 (Huber IV. 176).

493—526. Kasiodorus pošlje deželnega glavarja v provincijo Dalmacijo in Suavijo. Ta Suavija je vsakako Slavia. Še sedaj izgovarjajo Slovani l prav dostikrat kakor u, cf. Ptolomejev rkps.: Σονοβηνοι to so Slovini. Poslušaj kmete ne samo na Kranjskem in v Lužicah, ampak tudi na Poljskem.

550. Novi Slovani zimujejo v Panoniji in Dalmaciji brez kakega strahú, kakor da so v svojih pokrajinah, poroča Prokop. III. 40.

To kaže, da so prišli novi bratje k starim bratom.

550—570. Slovani (Bolgarski) bivajo po ogorjih in poljanah Solunskih (Thessalonica); ondi je Slavinia skor da ne čisto samostojna. Cf. Hase-jeve opombe k Leonu Diakonu, in byzantinsko povést, ki ta položaj dosta jasno razklada. Iz rodu teh Slovanov je bil cesar Basilius sam ter ves njegov zarod. Priča je arabski zgodovinar Hamsa in vrstnik zgodopisec byzantinski Genesius, ki iz Basilijevega maternega jezika navaja besedo κατὰ πόδρεζαν, kar je očitno slovenska podréza, rod prešesten. Roj teh Slovanov se je vsedel celo v Peloponesu, kakor boš kmalu videl.

567. Avari podjarmijo Gepide na stoku Save in Donave.

568. Longobardi prepustijo Avarom gospodarstvo po Panoniji, ki so ga imeli od l. 527, skozi 42 let. Toda motijo se tisti, kteri trdijo, da so še le z Avari prišli v Panonijo Karantanski Sloveni, kajti bivali so tukaj davno prej. V stráhu pred Longobardi prestavi Oglejski patriarh Paulinus svoj sedež na otok Grado, o kterem Sloveni hočejo, da je po njihovem jeziku imenovan: grad namreč je Slovenom urbs. Pa človek ne vé, ne tiči li tukaj latinska beseda graduum; posebno ako bi se kje našla pred Paulom diakonom. Ta prese-

litev je dala povod Oglejskemu razkolu, ki je imel nehati še le l. 698.

595. Tasilo Frank, Bavarski knez, potolče Karantanske Slovene. Toda naslednje leto je bil pa on od njih potolčen, kajti pobili so mu vsih 2000 Bavarcev, kar jih je bil poslal.

Takrat so Sloveni zasedli Norikum, ker je bil Tasilo preslab, da se jim brani. Panonski bratje so jim rekli Goratani, iz tega Carantanum. Hub. IV. 155.

611. Garibald, Tasilov sin, je potolčen od Slovenov, kteri so pridrli do Agunta (Innichen) in do Drave virov.

610—640. Hrvatje in Serbi se iz pokrajin, ki ležijo onkraj Bajivarije, in so vendar podložne Otonu Velikemu ob času Konstantina Porphyrogenita!) vselijo v Ilirik in Mesijo, kakor poroča Konstantin Porphyrogenit. Ta novi dohod Slovanov v Ilirik nekako raztrga po sredi prvotne od Slovanov Konstantina Vél. časov takraj Donave (bivajoče) Slovane Mesije in Panonije. Primorski Srbi in Hrvatje v Istriji in Dalmaciji se dajo krstiti po duhovnih pokljcanih iz Rima, kakor priča Konst. Porphyrogenit, kedar je papež v Rimu bil Janez IV, rojen Dalmatinec iz Salone. Hrvaški narod je tedaj po spričevanji tistega cesarja Konstantina imel 60.000 konjenikov, 100.000 pešcev, in 80 „sagen", 100 „condur". In sagene štejejo po 40 mož, condure pa po 20, ktere so namreč veče, kajti manjše imajo samo po 10 mož.

Kaj pa je dalo povod temu preseljevanju, ni določeno. Jireček, Oesterr. Gesch. II. 62. pravi, da jih je povabil cesar Heraklius; drugje je brati, da bi se umaknili Samo-tu, ki je širil svojo oblast proti severu; utegne pa oboje strinjati se.

624. Samo, Slovan bivajoč v Karantanih, bil vodja narodu.

Tako piše Kopitar po Anonymu, ki pravi: Za časov Dagoberta, slavnega kralja Frankov, bil je neki Samo po imenu, Slovan bivajoč med Karantani, vodja istemu narodu. — Prav za prav je vladal Samo od l. 623—658 skozi 35 let. Velikanski pomen ima Samotova vlada v tem, da je zedinil slovanske kneze in narode od Krkonošev do Adrije v jedno celotno državo, kot močni zid proti Avarom in zoper pohlepne Franke; kajti Franki so hrepeneli, da proderejo in podjarmijo vse do Byzantinskega carstva; in Avari so trli in žulili stare stanovnike Panonske Slovene. Samo je postavil trdno zidovje obojim. Frankom, da niso mogli naprej; Avarov pa je Slovene oprostil. Slovenom je pustil njihove notranje, domačinske uprave samovlastno; knezi so bili med seboj neodvisni, samo za vnanje so morali skupno delovati. Zato so ga vsi radi poslušali. Narodna zavest se je jela vzbujati, temelj za narodno samo-

stojnost je bil položen — žali bože, da je po njegovi smrti prvo zedinjenje Slovenov razpadlo! — cf. Hub. IV. 152. Jireč. 86. Šafř. Kar se tiče narodnosti Samo-tove, naša misel in prepričanje je to, da je bil Samo rodom Slovan; bodi si severni Slovan, kakor trdi Šafařik, češ, da se nahaja to ime pri pomeranskih Slovanih; bodi si, da je prišel od zapadnih Slovanov iz Holandije, kjer je bil Klotar slovanske Velete premagal, in Samo videti, da ondi nič ne opravi, šel je na drugo stran, na vzhod borit se zoper Franke, češ, če vas ne morem premagati domá, ustavil vam bom pot proti vzhodu na moje sorodnike, in tako se je postavil na čelo Slovenom zoper Franke proti Avarom. Le pomislimo tole: Pravljica (Fredegar) pravi, da je prišel kupec Samo iz Francije s 300 drugovi, boril se z Avari in kar hitro so ga kralja priznali. Če pa vzamemo, da so tisti 300 kupci bili njegovi zakriti vojaki v podobi, na videz kupci z orožjem: lahko nam je misliti, da so se preoblekli samo za to, da proderejo, kajti kot vojaki ne bi mogli iti v daljne kraje. Kot kupci so lahko nesli seboj, kar so rabili za borbe. To prikazen moremo si misliti samo tako. Če je bil Samo res Frank — — zakaj pa je stal zoper Franke? — Če je bil Rimljan, kakor trdijo nekoji — é ja — Rimci niso nikada bili prijatelji Slovanom! Če vse posnememo ob kratkem, reči moramo, Samo je bil prebrisan Slovan.

630. Sloveni Karantanski čisto samostojni, pod knezom Valduhom, dajo varno zavetje tistim 700 Bolgarom, ki so jedini ostali živi izmed 9000 družin, ktere v občanski vojski od Avarov izgnane naj Bavarci sprejmejo za goste, kakor so bili zapovedali Franki; dodavši skrivno povelje, naj v spanji posamezne pomorijo —, neoborožene, gostje! (Fredegar IX. 71.).

Primeri o tem Jireček II. 89, ki pravi, da je Vladuh (Valhun) prvi imenom znani slovenski knez, in pa, da je Vladuh pod varstvom Samo-tovim drznil se, protiviti Frankom ter sprejeti ubežnega kneza Alcika z bornimi Bolgari. — Dalje je pomniti to: Sploh se imenuje Valdung (Vladuh) kot naslednik Hetomara (glej Valv. VII. 387. X. 175. Slovanstvo st. 172. Huber IV. 165.); tu pa in pri Jireč. nam je pred njim. Oni ga devljejo kot Frankovskega; tu pa nam se kaže pravega sloven. vladarja (Vladuh). Borut toraj ni prvi imenom znani knez.

634—687. Bolgari gospodarijo od Krimskega zaliva sim po Dakiji, Panoniji, Mesiji. Da za malo časa tudi po Dardaniji, Makedoniji in Tesaliji.

746—799. Slovani bivajoči v Peloponesu plačujejo letni davek sv. Andreja cirkvi Paterski. 765—780. je patriarh v Kon-

stinopolu Slovan „Nicetas“; prvi minister cesarski Slovan „Damian“; njegov rojak in naslednik Basilius je dospel celó do cesarske oblasti l. 867.

748. Valduhu Pravičnemu naslednik (ne vě se, koliki) je Borut; podpiran zoper Avare od Bavarcev, postane tem samim podložen ter jim dá za talnika sina Cacatija, in bratiča Hetumara, ki naj bi se odgojala po krščanski.

Človek bi prašal, kako pride to, da zaveznik zavezniku podložen postane? Natančen Nemec, Slovenom ne posebno prijazen nam to naravnost pove, rekoč: Avari so bili premagani. S to zmago pa je prišel za Bavarce čas, da se osvetijo nad Karantanci za poldrugostoletne krivice. Njim pustiti zlorabljeno neodvisnost, bila bi politična prevara (politischer Missgriff); naložili so jim davek, vzeli za talnike sinove iz prvaških družin, med temi Borutovega sina Gorazda (Karast, Cacatius), bratiča Hetumara, češ, da ji krščanski odgojijo. — V čem je obstal ta davek, ni znano; bržkone v pridelkih, kot železo, živina, vino. — Notranje oprave so imeli samolastne, brez Bavarskih uradnikov, imeli so svoje župane; znani so Sparuna, Taliub, Physso. (Hub. IV. 110, 119). — Kako so Karantane germanizovaje kristjanili, to pripoveduje Huber na več mestih, govori o mirnem načinu počasnega germanizovanja (das friedliche Mittel der allmäligen Germaniesirung). — Zaslužena kazen je imela za Karantane naj dobrodejniše učinke (str. 154. 163. 164.).

750. Borut umre, in Bavarci pošljejo Slovenom na povelje Frankov kneza Gorazda „pokrščenega“.

753. Knez Gorazd (Cacatius) umre. Slovenom se pošlje za kneza Hetumar, stričnik Borutov.

769. Umrje še Hetumar. Oba ta dva sta često prosila Virgilija, škofa Solnograškega, naj obišče ono ljudstvo. Zastonj. Misli si, da se je Virgilij bal sile stranke Slovenov poganskih, ki so nekterikrat vzdignili upor, ki so ga Bavarci zvali „carmula“. Pač pa je namestu sebe poslal škofa Modesta z mašniki, diakoni in kleriki; tako tudi po smrti Modestovi spet drugih. Cirkve v Karantanih uže takrat posvečene nahajaš pri našem Anonymu. Vse so v sedanji Koroški.

Cirkve navedene so namreč po Anonymu: Gospasvetska (Maria-Saal); S. Petér v Gozdu (Tiburnia — Liburnia — Lurn); Undrima, to je, Judenburg, kot pokrajina; ali pa celo podolje, kjer je Judenburg glavni kraj ob Muri, toraj Undrima = Pomurje(?). cf. Hub. 162. 168. 175. f. 186.

Da so slovenski župani (narod) delali upore, ni jim zameriti; kajti vedeli so, da jim gre za svobodo. Ne zoper

krščanstvo, zoper germanstvo so se upirali. — To vidimo jasneje pri Rastislavu.

770. Tasilo vojvoda podari Šarniškemu (Scarantiensi) samostanu mesto v Reciji Aguntum (Innichen), da se pošiljajo od ondodi oznanjevavci evangelja k Slovenskemu ljudstvu.

Ravno tako se vstanovi samostan Kremsmünster (Cremifanense — das Münster an der Krems) v Noriku na nasprotni meji Panonskih Slovanov v Noriku.

Te dve sporočili ste za nas velike važnosti, ker nam kažete, kako daleč so se razprostirali takrat Slovenci. Ta dva samostana namreč sta bila vstanovljena na meji Slovenov, da bi kakor iz dveh trdnjav delovali in vero širili med Sloveni — in pa-germanizovali. — Kako daleč so se takrat Sloveni razširjali, kaže vstanovna listina Tasilova l. 770. Na prigovarjanje opata Hattona nastavil je na razvalinah starega mesta Agunta opatijo Intiha (Innichen v Bistriški dolini — Pusterthal) s tem namenom, „da se neverni narod Slovenski na pot resnice pripelje", ter jej v last dal pokrajino celo, imenovano Toblach od reke Tesido do Slovenske meje. (A rivo, qui vocatur Tesido usque ad terminos Slavorum. i. r. ad rivulum montis Anarasi). — Gora Anaras je tista gora, ki daje sedanji potok Erlerbach, in se steka pri Abfaltersbachu v Dravo. Do tje je segala slovenska meja, česar priča so še mnoga slovenska imena krajev ondodi. Hub. 105. 158. 167. — Ravno tako gotovo je, da so bivali Sloveni ob Aniži (Enns) in Travni po Pongavu in Lungavu, kjer je bilo Selo sv. Maksimilijana (Maximilianszell). Oni so bili krepki odrastek karantanskih Slovenov, ki se je širil in rastel proti severu. Za časov Samota so bili ondi Sloveni glavni narod ter se družili s Češkimi Slovani; in se stegali do pogorja ob Trauni reki. Pokrajina, kjer je nastal Kremsmünster, bila je slovenska; l. 630. namreč so Sloveni poganski porušili stari Maksimilianszelle in zarad tega je vstanovil Tasilo novi samostan na reki Kremzi (Kremsmünster). — Po smrti Samotovi so imeli ti Sloveni 3 osodepolne dobe: a) v nevarnih bojih z Avari so naslonili se na Bavarce kot zavezniki; b) ko so karantanski in panonski Sloveni potrebovali Bavarske pomoči, zadelo je tudi te Slovene to, da so morali davek (tribut) plačevati; c) ko pa je l. 772. Tasilo Karantance čisto podjarmil, morali so ž njimi trpeti isto osodo tudi Sloveni ob Aniži (Ennsslaven). Imeli so sicer notranjo upravo še svojo in svoje župane, — ali tu se začne sistematično ponemčevanje. (Cf. Hub. 111. 112, 114. 118. 119. 120.).

Kako so se ponemčili Sloveni ob Aniži in gornjem Štajerju, naj posnamemo ob kratkem po našem poroče-

valcu, ki nam pa za našo stvar marsikaj važnega podaja, in hvaležni smo mu; on ima odprte vire Solnograške. — Naj bolj izdaten pomoček Slovane pokristjaniti, pravi Huber, bile so germanske naselbine med Slovani. Dobrodejno germanizovanje je pridobilo v kratkem času Slovane ob Aniži. To pa se je godilo tako-le: Misijonar je prišel z germanskimi naselniki ter se ustanovil med Slovani. Oni so občevali z Germani, naučili se njihovega jezika; misijonar je pastiroval med naselniki svojimi, posrednje pa tudi pri sosednih Slovanih, in skušal po svojih ljudeh več in več Slovanov pridobiti. Ker so se Slovani priučili germanskemu jeziku, ni mu bilo treba znati slovenski. In tako so se ponemčile tiste pokrajine v teku 7 stoletij. V vstanovni listini Kremsminstra je rečeno o gorovji med rekama Ipfah, da so prinesli tje 40 drugje narejenih kolib (koč) ter je nastavili po gozdih. Kraj, kjer je bival misijonar, zval se je selo (nem. Zell), toraj vsa tista imena sestavljena s Zell so slovanska, in teh je čuda veliko, ki pa glasno kričijo, da so ondi bivali Slovani. — Se ve da so nektera čudovito strohnena, n. pr. tam noter na Bavarskem ob reki Naab — je vas z imenom Mehlmeissel — in to je slovansko (čeh.) Velmuž-sel, t. j. selo mogočnega moža — župana. — Še bolj pa so se ponemčile pokrajine ob Donavi in po gornjem Štajarju, ko so se po propadu Avarov bolj koncentrirali Sloveni okoli Blatnojezera, da si ohranijo narodnost, in izpraznjene kraje so zasedli Nemci – Bavarci. (Hub. IV. 73. 121. 154. 173. 259).

771. Karol Vel. postane jedini vladar vsem Frankom.

772. V Karantanih je upor pomirjen in zopet nastavljen za kneza Waldunk (II ?).

To je tisto osodno leto, ko je Karantanske Slovence podjarmil Frankovski Bavarec Tasilo II. in jim dal za načelnika Bavarca Waltunch-a, ki je pa čisto ločiti od prejšnjega domačega Valhuna (Vladuh). Nemški kronisti se bahajo s tem, češ, Karol je podjarmil Sakse; Tasilo pa Karantane, in pa, da je bila ta zaslužena kazen najboljšega učinka, ker so se potem prav radi pokristijanili. — Cf. 165. 189. 174. 112.

774. Karol V. uniči Longobarško kraljestvo v Italiji.

776. Karol V. uniči Longobarške kneze v Furlaniji.

788. Karol V. uniči Bavarskega kneza Tasila. Podjarmi Istrijo, Liburnijo, del Dalmacije, razun bolj oddaljenih primorskih mest. Za glavarja Istrije in Liburnije nastavi kneza Jovana.

To leto 788. je za Slovence tužno leto (annus nefastus), kajti Kranjska je prišla pod Franke. Že preje okoli l. 760. so

bili Slovenci po zaveznih Bavarcih s Franki v dotiki, ker so potrebovali pomoči zoper Avare; ko pa je Karol uničil upornega Tasila, zadela je ista osoda tudi njegove zaveznike Slovence. — Iz vojnih (strategičnih) ozirov je nastavil Karol zoper Longobarde na Furlanskem mejne grofe (Markgraf) in pod te je spadala tudi Kranjska; — prvi je bil Erik, za njim Kodolah, — Balderik, Salaho. Ti so imeli skrbeti za višo sodnijo in za vojaščino; domače naprave je pustil Karol županom. — Nar bolj pa je to tužno leto 788. za nas znamenito zato, ker so takrat prišli Frankovski in Bavarski plemenitaši na Kranjsko, jeli zidati gradove po hribih, češ, naj bi čuvali in opazovali ter krotili domačine. Plemstvo je bilo tuje — in je še sedaj — in domači župani so prišli ob veljavo, in tako so Slovenci zgubljali samostojnost od l. 760,, dokler so jo l. 825. čisto zgubili. (Valv. V. 227. X. 176. Šafařik II. 282. Jireček, 128). — Robot, — rabota — hlapčevanje je staroslov. beseda, pa je pri nas domá, nastala iz teh nemilih časov.

791. Karol Vel. potrdi vstanovo Kremsminsterskih menihov. Pripravlja se ob Aniži na boj zoper Hune.

796. Karol V. potolče Hune po svojem Furlanskem načelniku Eriku s Slovanom Wonomirom in po svojem sinu Pipinu, vzemši njih kraljevski ostrog (ringo, circulo). Karol sam hvali svoji ženi Fastradi o tej vojski izdatno pomoč Oglejskega škofa, načelnikov Erika in Jovana, in drugih knezov in prednikov (vassorum) v teh pokrajinah. Stanovnikov prazno Panonijo so zasedli ter se jeli množiti Slovani in Bavarci, če verjamemo Eginardu.

Avarske — tu Hunske nazvane — vojske so trpele od l. 790 — do 805. Vendar glavni udarec so dobili l. 796. Vonimira ima Valvasor za Kranjca; Jireček za panonskega Hrvata. (Cf. Valv. X. 177. Jir. 129—138. Dim. I. 106. Hub. 173).

798. Pošlje Karol Solnograškega nadškofa Arna, da pregleda in vredi po celi Panoniji cirkvene zadeve, ktere se izročijo škofu Teodoriku pod nadzorom Solnograškega nadškofa.

821. Po smrti Panonskega podškofa Teodorika nastavi Adalram Otona za škofa. Karantanom samim vladal je Ožbald, škof, pod Liupramom in Adalvinom (l. 839—869?).

822. Hrvatje se odtegnejo Frankovskemu robstvu.

Ta vojska se je začela prav za prav l. 819. in je trajala 5 let. Ljudevit, knez panonskih Hrvatov, bivajóč v Sisku, uprl se je zoper Kodolaha, frankovskega načelnika na Furlanskem, in to zato, ker je Kodalah kruto ravnal s podložnimi Slovani. Ljudevit je imel velikanske na-

zore, on je bil prvi, ki je hotel zediniti južne Slovane ter vstanoviti kraljestvo, kakor je bilo Samotovo; dobil je na svojo stran Kranjce, Karantance (deloma), dalmatinske Guduščane in srbske Timočane (ob Timoku) bivajoče. Gradski (Grado) patriarh Fortunat ga je podpiral in mu pošiljal umetnih zidarjev za trdnjave. — Kodolah ni opravil nič zoper njega. Kako močan je bil Ljudevit, vidi se iz tega, da je naslednik Kodolahov Balderik vojeval z vsemi silami zoper njega. Franki so namreč dve leti zapored (820. 821.) s 3 armadami od 3 strani pridrli v njegove pokrajine in pustošili (šli so skozi Kranjsko, skozi Karantanijo in skozi gornjo Panonijo). Še le l. 823. moral se je umakniti v Srbijo pred veliko silo, pridrlo iz Italije. Vzrok propadu Posavskih Hrvatov je bilo sovraštvo Dalmatinov, ki so Frankom stregli; njih načelnik je bil Borna, ki je bil Ljudevitu za hrbtom ob Kolpi, in celo Ljudevitov tast Dragomisel (Ljutomisel) je bil zoper njega. Sicer bi bil Ljudevit zmagal. Nasledek pa je bil ta, da so Slovenci zopet prišli pod Franke. — (Primeri o tem: Valv. X. 180. Šafř. II. 283. 300. 328. Jireček 155—59. Dim. I. 123.).

823.—828. Prepir in vojska med Bolgari in Franki zarad meje v Panoniji.

Po uničenji Avarov so Bolgari zasedli pokrajine med Karpati in Tiso in širili se ob Donavi, Savi in Dravi sem gor naprej; podvrgli si panonske Slovence, prejšnje zaveznike Ljudovita; prodrli so celo do Kranjske, prognali domače župane in nastavili Bolgarske glavarje. Tako so postali Bolgari mejaši Frankom, ki so tudi rili zmiraj naprej navzdoli. In tako so neogibno nastale borbe zarad mej. Balderik je bil preslab, da se bi jim bil ustavil, in njegova pokrajina (Marka) preobširna — od Furlanije do Drave — da bi jo mogel čuvati pred navali Bolgarov; zatorej je bil Balderik l. 828. odstavljen, in njegova dežela je bila razdeljena na 4 manjše pokrajine (Marke); bržkone: Furlanija, Istrija in Liburnija; Kranjska in Koroška (Karantania), in pa spodnja Panonija (med Savo in Dravo). Natanjčne meje teh pokrajin (mark) niso znane. Le to naj omenimo, da je bil glavar ene teh mark ob Savi neki Salaho, h kteremu je pribežal Privina, oče Koceljev (o teh pozneje). — Obširneje o tem je brati: Valv. X. 181. Jir. 159. Dim. 125).

824. Moimir, knez Moravski, slove v zakoniku papeža Evgenija II.

830. Privina, pregnan od kneza Mojmara, pride čez Donavo k Ratbodu glavarju, ki ga predstavi kralju Ljudoviku,

ter ga pokristjani na Solnograškem posestvu „Treisma“. Privini se izročijo za vžitek obširna posestva v spodnji Panoniji. Iz česar bi smel sumiti, da je bil „prognanstvu“ vzrok Radbod.

Stvar je ob kratkem ta le: Mojmir, prvi znan knez Moravski, je vladal pod nadzorstvom Frankov, ter bil njihov vasal. Bil je miroljuben in skrbel za blagor dežele in za razširjanje krščanstva; vstanovil Velikomoravijo, ki pa je bila kratkega obstanka. On je spodrinil in pretiral poganskega kneza Privino iz Nitre in vstanovil ondi škofijo. Privina je pobegnil s sinom Koceljem k mejnemu grofu Radbotu (v vzhodni marki — Avstrija). Tukaj se je pokristjanil ter bil krščen l. 834. v cirkvi Sv. Martina, na Solnograškem posestvu Treismauer (Stolhofen) pri Tulnu (Tulnerfeld) — dvakrat osodno ime. — Mojmir je vladal do l. 846. Ko pa se je videl Frankom sumnjiv, prišel je Ludvik z vojsko nadenj, in ga odstavil in postavil mu za naslednika vnuka Rastislava (boljega od dobrega). Pribina se je vrnil v Nitro nazaj, toda kmali se je sprl s pokroviteljem Radbotom in z Nemci, moral je bežati in šel je k Bolgarom; ko pa je Radbot vojeval zoper Bolgare, bežal je Privina k Ratimiru, županu panonskih Hrvatov; ker pa je tudi ta stal na strani Bolgarov, šel je Privina nazaj k Salahu, Frankovskemu glavarju ob Savi. Ta je naredil spravo med njegovimi sovražniki, in ga priporočil Ljudoviku cesarju. Ker je bil zvest kristjan, podaril mu je Ljudovik naj preje v najem, potem v last malo pokrajino na Blatnojezeru (Pleso lacus), kjer je sezidal grad Moseburg (Salavar). Odslej so jeli tukaj koncentrirati se Sloveni, nekaj jih je prišlo z gornjega Štajerja in Avstrijskega, umikaje se Nemcem; nekaj je prišlo rojakov Slovakov za svojim knezom tako, da je ob Sali reki postalo središče in podlaga poznejemu temelju slovanske liturgije, kajti znano je, da sta sv. brata na Kocelja dvoru zbrala 50 učencev za slovan. liturgijo, koje sta vzela saboj v Rim, da je posvetijo za mašnike. — Čudna pota Božja! Kaj je prestal Privina in sin Kocelj! — vidi se pa tudi, kako se je takrat narod zavedal svoje národnosti, ter se oklepal svojih pravih vladarjev, da bi ga branili tujemu navalu. — (Primeri: Valv. X. 182. Šafř. II. 457. i. dr. Jireč. 168. 170. Huber IV. 380. 397. i. dr.).

836. Adalram, nadškof Solnograški, posveti cirkev, ki jo je sezidal Privina v Nitravi onkraj Donave.

To je dokaz, da se je Privina res vrnil (pod Frankovskim pokroviteljstvom) v Nitro nazaj. In potem bežal pred Moravci v Bolgarijo i dalje, dokler pride nazaj na Blatnojezero — kakor uže omenjeno.

840. Privini, ki hoče zidati grad v logu in močvirji ob reki Sali, pošlje nadškof Liupram iz Solnograda mojstrov zidarjev in slikarjev, kovačev in tesarjev.

Naj tukaj spregovorimo o imenu te velevažne zibeli „Staroslovenščine". Anonymus Salisb., edini vir tistih časov, poroča: „Privina se je naselil ondi (v spodnji Panoniji); takrat je začel tam prebivati in trdnjavo (munimen) zidati v nekem močvirnem logu ob reki, ki se imenuje Sala, in kjer se je njegov slovanski narod obilno okoli njega zbiral." (Kop. Glag. 74. Hub. 388.). — Lastnega imena takrat še kraj ni imel; imenovali so sploh civitas Privinae; in civitas je pomenilo tistih časov grad (trdnjavo), ne pa mesto v sedanjem smislu; to je bila samo utrjena naselbina. — V Fuldskih listinah l. 896. se zove Urbs paludarum (barb.); Slovani so rekali Blaten-grad; mnih Hraber (11. vek.) pravi: Kocelj knjaz Blatenský; iz tega madjarski Balaton, nemški Plattensee. Nemci so takrat rekali Mosaburch, Moseburg, = Moosburg, t. j. grad na močvirji. Sedanje ime Salavár je nemško-slovansko (madjar.), kajti takratni Bavarci so imenovali sala reko počasi tekočo, močvirje, in v staroslovenšč. je pomenilo **wari** hišo, bivališče (domus, habitaculum) — madj. ima vár = urbs iz slovanskega: Vukovar, Gostivar, Antivar, Temežvar i. dr. — Torej vsa ta imena so istega pomena, in se dajo razložiti tako-le: Ko je Privina dobil pokrajino v last, strinjali so se troji narodi, namreč ostanki zatrtih Avarov in bivši njim podložni prvotni stanovniki slovanski; potem so dohajali Slovani iz Slovakije, Nemčije, Karantanije; pa tudi Bavarci so šli tje kot misijske kolonije, — in tako so dali ime kraju vsak po svoje, pa tukaj že se kaže nemška preponderanca, — Moosburg mimo Blatno. — Ko pa pride oholi Madjar, pa kar pohrusta obadva (Balaton, Salavár). — Nekaj pa je, kar nam Slovanom te pokrajine ne more vzeti, in to je staro ime slovansko jezera Pleso (sedaj Blatno), ki priča, da so ondi stanovali Slovani že v pradavnih časih. Beseda pleso je pomenila jezero sploh in Rusi, Čehi, Slovaki imajo še ta izraz (Mikl. lex. Šafř. I. 245, 509.); — primeri naš kraj Pluska na Dolenjskem, nekdaj močvirno planjavo —. Slovani so ga zvali jezero = pleso —, kot največe. In to ime se nahaja pri rimskih pisateljih v slovanskem pomenu: Aurel. Victor ima Pelso; Plinius Peiso (pokvarjeni i mesti l); Jornandes pozneji ima Pelsodis lacus; Guido Rav. Pelsois; naš dragi Anonym. Salisb. ga zove Pellissa (Kop. Glag. 73.). — Vse to pa so Nemci po svoje prenaredili v Plattensee (Bálaton). — Nam pa je pleso

neovrgljiv dokaz, da so prvotni stanovniki ondi bili Slovani, in pa da so rimski pisatelji vzeli domače navadno ime v svoja poročila; in pozneje še le se je ime spremenilo po raznih naselnikih novih. (Cf. Kop. Glag. 70. 73. 74. Šafř. I. 245. 509. 513. II. 502. Jireč. II. 171. Hub. IV. 379 380. 386. 388.).

845. V Reznu t. j. v Ratisboni je krščenih 14 Českih knezov.

845—852. imajo Bolgari mir pred Ludovikom germanskim.

— Luipram posveči cirkev v mestu Privine.

846. Kralj Ludovik izroči Moravije vojvodstvo Vinidu Rasticu, vnuku Mojmira.

V 10 letih po vstanovljenji mesta je sezidal Privina prvo cirkev, ktero je Luipram, škof Solnograški, t. l. posvetil v čast Bogorodice Marije. Tu je bilo 14 slovenskih županov in 17 bavar. grofov za pričo pogodbi med Luipramom in Privino, kjer se ta zaveže, da bo skrbel za pokristjanjenje celega naroda in za zidanje cirkvâ. Imena slovenskih so: Kocel, sin Priv., Ončat, Hotemir, Ljutemir, Čurben, Silec, Volkina, Vitemir, Trebec, Brisnuc, Zvemin, Česka, Krimisin, Gojmor, Čestilo (Kop. 74. Hub. 388.).

855. Napačno stavi Dobrovský v to leto začetek slovenske pisave, po naslovu III., mnogo pravnejše je po drugih pristavkih devati jo v leto 870.

Da Kiril ni prinesel pisave dogotovljene iz Bolgarije, niti sv. pisma dovršenega (razun pričetka); da sta delala sv. brata s 50 učenci v Panoniji i pisavo i prevode, in da sta porabila ondotne že rabljene znamke za glasove, in pa da je jezik nju pisave panonski — vse to je sedaj dognana stvar. (Šafř. Glagolitismus; Mikl. Slav. Bibliothek; Zlati Vek, 1863, str. 268. i. dr.).

857. Photius patriarh. Tega nekdanjega svojega prijatelja je bil malo preje Konstantin filozof hudo pograjal zarad dveh duš v človeku. Od todi Focijevo sovraštvo do Našinca in pa tega radovoljniši odhod iz Grecije. Teodora cesarica odide v samostan; odslej vlada sin Mihael III. sam, ko sta pred vladala skupno za l. 842—857.

Nikolaj I. nastopi 14. aprila papežstvo. Brezvspešno zahteva l. 860. Rimskega sedeža stare pravíce na škofijstvo v Tesaloniki, ktero je Rimskega prestola namestništvo zvrševalo po starem in novem Epiru, Iliriku, Macedoniji, Tesaliji, Ahaji, Daciji, Meziji, Dardaniji, Prevali.

858. Konstantin filosof ide misijonarit v Kazarijo; najde in odnese svetinje sv. Klemena papeža.

Ta papež je v Kersonesu živel v prognanstvu, umrl l. 100 kot mučenik; Konstantin je hranil svetinje v Georgiji, pri odhodu pa vzel saboj.

861. Rastices t. j. Rastic (Rastislav, Ratislav) podpira Karlmana, upornega sina kralja Ludovika. Privina je umorjen od Moravcev.

a) Privina je umrl l. 860, bržkone padel v kakem boju z Moravci; za dobro se ne vé, in njemu naslednik postane vrli sin Kocelj. (Jir. 172. Šfř. 459.). b) Dogodki ti med Rastislavom in Karlmanom so tudi za nas Slovence važni; toda ker za namen tega spisa ne moremo zapisati vsega, naj ob kratkem začrtamo te-le spletke, ki nam bodo za podlago poznejšim opombam. — Za tistih časov so imeli panonski Slovani 3 znamenite kneze: Kocelj na Blatnem (Moseburg), Rastislav v Devini (na stoku Taje in Morave; ali pa iztoku Morave v Donavo?) in Svatopluk, stričnik Rastislavu, v Nitri. Bili so vsi pod nadvlado (vasali) Frankov. Izvrstni Rastislav je sklenil otresti se tujega jarma, ter pripomoči svojemu narodu do stare, prejšnje svobode. — Zato je sezidal več trdnjav, med temi važni Devin, — ineffabilis munitio, takrat nepoznate trdnosti —; stopil je v zavezo s Koceljem in Svatoplukom, in z Bolgari. Svatopluk pa je bil sebičen veternjak. Ko bi bil zvest ostal slovanski ideji, bili bi se morda osvobodili. Tako pa je on nazadnje pristopil k Nemcem, izdal strica Rastislava Bavarcem — in tudi velečastnega Metodija prepustil osodi. — Tudi pri nas se je v tistih časih marsikaj predrugačilo. Ko je namreč po pogodbi v Verdunu l. 843 dobil slovenske pokrajine Ludovik Germanik, bili so mejni grofi odpravljeni, in Karantanijo je dal Ludovik sinu Karlmanu. Ta je bil dober vladar in, kakor je videti, Slovencem priljuden; in nameraval je to, kar Rastislav, namreč postati samostojen; zato je stopil z Rastislavom v porazumljenje in zavezo; toda Rastislav ga ni mogel dovolj podpirati, ker je imel posla z Bolgari. Ko je Ludovik te spletke zvedel, prišel je pri njem Karlman v zamero ter bil odstavljen. — Izdajalec Gundakar, Karlmanov vojvoda, je izdal čete Ludoviku, sam pa pobegnil k Rastislavu, in čez 10 let je izdal Moravce Karlmanu; l. 856. 866. 869. so znamenita leta. Oče in sin sta se porazumela; oče je odpustil sinu vse pregrehe, sin pa je postal sovrag svojemu zavezniku Rastislavu — in spet je stara pesem: German zoper Slovana! — To so najkrajše črtice posnete iz onega, kar se bere pri Valv. X. 183—187. Šafř. II. 328. 460. i. dr. Jireč. 168. 172. 184. i. dr. Hub. IV. 395. 413. 416. 418. i. dr. Slovan. 176. —

862. Rastic in Kocel, sin Privini in naslednik, ali pokličeta Grka Konstantina in Metodija; ali rada sprejameta apostola došedša samovoljno.

Da sta bila sv. apostola poklicana, ne pa priromala samovoljno, to je sedaj dognana reč; saj jo je že Nestor glava. 20.

v 11. veku jasno razložil. — Nam je odgovoriti le na 3 vprašanja, a) zakaj sta bila poklicana? b) čemu je vpeljal Metod slovansko liturgijo? c) kako je to dopustil in privolil Rim? Tukaj samo na vprašanje: a) Zakaj sta bila poklicana? — Že zgoraj smo omenili, da se je hotel Rastislav osvoboditi nemškega jarma; on pa je pri svoji bistroumnosti sprevidel, da to ni mogoče, dokler je pokristjanjenje zavisno od Nemcev; kajti on je vedel, da je krščanstvo vir omike za narod, toda nemški misijonarji so mu bili nezdatni in sumljivi, ker je bil odvisen od njihovih vladarjev, zato se je raje naslonil na Konstantinopel. Saj smo že preje rekli, da narod — župani — novemu naúku, ki pride iz dežele viših vladarjev, nič kaj ne upa, ker ga ima za podjarmljenje in uničenje starih narodnih naprav (Hub. 164.). In tako je tudi bilo; nemški škofje so pokristjanjene pokrajine sebi prilastovali, oni so bili bolj svetski vladarji nego misijonarji v pravem krščanskem smislu; oni so širili s krščanstvom moč svojih vladarjev, kar tudi Slomšek priznava, rekoč: „Prinesli so sv. vere luč, prave omike ključ — pa tudi desetine in tlako.“ Njih sistemo kristjaniti poznamo, — njihove nemške kolonije kot pomoček misijonstvu smo videli zgoraj; sedaj jih vidimo že tukaj — v Bavarskem Mosaburchu. — Pomni, da nekaj takega imamo na Kranjskem. Ali niso tisti Weissenfelslerji in Soričani (Zarzer) na Gorenjskem neka taka kolonija? — Zakaj je okoli Loke toliko nemških imen po kmetih, n. pr.: Müller, Triller, Zehner, Frank, Lauter, Thaler, Burkhardt, Sicherl, Fink, Hafner, Wohlgemuth, Zof, Langerholz, Krener, Schink, Wilfan (Wildfang), Schiffrer, in pa cela vas od Loke proti Kranju — Dorferje (cf. Winkel, Wester, Grenz, Puštal itd.). — Kaj čuda torej, če je Rastislav iz političnih ozirov iskal za Slovene slovenskih učiteljev; saj je sprevidel, da z Nemci ne gre na nobeno stran; oni so za kristjanstvo nazadnje domačinom vzeli dom in narodnost. In če Huber 395. očita Rastislavu, da je bil upornik (Rebell) in da je porabil dobro stvar — krščanstvo — za slabe nakane, prašali bi gá samo to: Kdo ima na domača tla več pravice — tujec ali domačin? — (quae causa est justior belli, quam servitutis repulsio)!

Sicer pa moramo že tukaj omeniti, da je s tem pozivanjem koristil Rastislav vesoljnemu Slovanstvu, česar on ni nameraval; namen je bil politični, nasledki duševni; namen je bil za takrat, posledice so ostale in bodo še trajale. — Stvar ima kultur-historičen pomen. Da je mogel Kiril narodni jezik kar hitro vrediti v pisavo, in da ga je mogel Metod izmed narodne govorice na oltar postaviti, to je, vpeljati ga v službo božjo — to ni malenkost;

to kaže, da je bil slovenski jezik izobražen jezik; jezik se ne izobrazi čez noč. In res, takratna slovenščina je bila bolj izobražena, nego sedanja sirotica. Ona je imela vse aoriste, imperfekte, vse participe, kakor naj lepša grščina. — Da znamo, kakšna je bila takrat slovenščina, to imamo zahvaliti Rastislavu, ki je poklical sveta brata Kirila in Metoda; on tega ni nameraval, ali roka Božja čuva nad narodi in vlada drugače — — — ona je rešila zaklad — za slovanska plemena vir omike, kakoršnega drugi novejši jeziki takrat še niso imeli in ga nimajo in h kteremu hodimo pit mi domačini sami. Kratko rečeno, Rastislav vplivuje na vesoljni Slovanski svet, dasi ni tega nameraval; posledice njegove politike so velikanske — v kulturnem smislu. —

Če pravi Kopitar, da so prosili za učitelje l. 862, to ni v nasprotji z navadnim mnenjem; kajti precej nista letela z doma, in na poti sta se mudila pri Kocelju, l. 863. sta prišla k Rastislavu, kjer sta delovala 4½ leta, potem pa šla v Panonijo nazaj.

864. Rastičevo premočno trdnjavo Devino (sedaj Theben na stoku Morave in Donave) oblegajo Bavarci brez vspeha. Mir.

Šafř. II. 461. velí, da Teben pri Požuni ni Děvin, jedno z Devino na Moravskem pri sedanjem Hradišu. — Da je Dewin (Devina = děva) stal na Moravskem, to je gotovo; je pa bil Dewin ondi in to, kar pozneji Veligrad (Velehrad), o tem naj sodijo drugi. — Pomenljivo pa je vendar, kar ima listina Morav. 1030. Pri Veligradu, na kraju nekdanjega mesta Devin (l. c.).

865. Adalwin biva v Hezilona ali Kocelja mestu, nedavno Móseburg imenovanem. Krivo pravi Dobrovský, da mu je poprej bilo ime Salaburg. Bolj verjetno je ono drugo ime, ktero sicer brez kake priče navaja, Belgrad ali Welgrad. Anonymus ga zove le Privinovo mesto, potem priobči pod Adalvinom novo ime Moseburg, ktero — kakor se zdi — Fuldskih letopisov nadaljevalec pri l. 890 latinski razlaga: Urbs Paludarum. Môs je namreč Bavarcem, kar Saksoncem Môr t. j. močviren kraj.

Ta dogodek, da je bil Aldvin pri Kocelju o božiču l. 864—5, navaja Huber (397.) kot dokaz, kako silno so se trudili Solnograški škofi za pospeševanje krščanstva po Karantaniji in Koceljevi knežiji. — Mi pa si drznemo misliti nekaj drugače; Aldvin je vedel, da sta sv. brata pri Rastislavu na Moravskem; da pa je v zvezi ž njim od l. 862. sim že tudi Kocelj bil, tega Aldvin ni znal, toraj hiti sredi mrzle zime, o važnem času — božiču — le sim, češ, da mi blagih ovec volk ne odnese. — Te misli se nam

vrivajo izmed vrstic Hubera samega, ki (403) mora priznavati, kako slabo so skrbeli nemški škofi za Slovene; in on to imenuje sam „einen Missgriff".

866. Bogoris, kralj Bolgarski, nedavno preobrnjen k krščanski veri, pošlje v Rim in Bavarijo, proseč duhovnov.

Bogoris se je pokristjanil l. 859, ali pa l. 861 in krstil ga je Methodius — njegov osebni prijatelj vsled znane dogodbe —. Za njim se je pokristjanil narod Bolgarski, se vé, ne brez uporov velikašev, koje pa je Bogoris sčasoma pomiril. Sedaj je šlo za to, kam bi pripadala Bolgarija — ali k vzhodnemu, ali zahodnemu patriarhatu? Grki so si jo svojili in delali zapletke po prejšnjih misijonarjih; Rim si je želel pridobiti Bolgarijo kot trdnjavo zoper Byzanec; kajti ravno takrat je bilo, ko je Focij krivoverec in razkolnik bil škofijstva odstavljen po papežu Nikolaju. Bogoris je poznal vse te spletke; poznal Byzantinsko politiko svetsko duhovensko — da je hudobna; on pa je bil tudi v nekakih razmerah s Franki, ki so gospodarili po Panoniji in Bolgare napadali; toraj da se Grkov reši, niti Frankom, niti Rimu ne zameri, in pa da bi od obeju kaj gotovega dobil, poslal je l. 866. poslance v Rim in na Nemško k cesarju Ludoviku prosit učiteljev i druge pomoči, ter s tem naznanil prestop h krščanstvu. Papež mu pošlje dva škofa; cesar tudi Pasavskega, ki pa se umakne rimskim. Toda Grki so delali vedne spletke in zapreke. Zastran metropolita (nadškofa) se Bogoris z Rimom ni mogel porazumeti. Kar je slutil Nikolaj, to se je zgodilo pod Hadrijanom. Bolgarija je prišla l. 870. pod Bizantinski patriarhat. — Te in take razmere so bile jeden izmed več povodov, da je uslišal Rim prošnje Rastislava i Kocelja, naj bi se ponovila stara Panonska nadškofija (Sirmium metropolis), in ravno to je tudi želel Papež (i Nikolaj i Hadrijan), da bi se razkolništva rešila Bolgarija in obvarovala Panonija; vsakako, Metodij naj bode zvesti mejaš, varna stena zoper razkolništvo; in to ravno je nameraval Metodij, česar mu nikdo kratiti ne more. (Hub. 399. Šafř. II. 181. — 2. — 3.).

867. Mihael III., nevreden cesar, je umorjen. Bazilij Makedonec zavlada. — Focij je pregnan 25. sept.

867. Dne 13. nov. umre Nikolaj papež, kteri je bil Konstantina in Metodija poklical v Rim. Prišedša sprejme od 14. dec. novi papež Adrijan, kteri oba posveti za škofa. Toda Konstantin (pomenišen Ciril) l. 868. 13. febr. umre v Rimu; Metodij se vrne sam v Panonijo.

Bolj verjetno in sedaj dokazano je, da je umrl Kiril l. 869; kajti razprave in obravnave so bile važne in dolge zastran

prihodnjega delovanja (processus informatorius) in to ni mogoče tako naglo vrediti. Toraj je čisto naravno, kar ima tudi Huber, da sta bila posvečena za škofa 6. januarja 869. in nju 50 učencev deloma za mašnike, deloma za dijakone; in pa, da je umrl Kiril 40 dni potem (399.). — Da sta imela v Rimu razpravljati marsikaj o vstanovitvi panonske škofije po želji Rastislava in Kocelja, umevno je samo ob sebi; in da sta nameravala koj od začetka svojega delovanja, vravnati jo neodvisno od Nemčije in sicer s slovansko liturgíjo, to se vidi iz tega, da sta peljala svojih 50 učencev na posvečenje v Rim, ne pa v Pasovo ali pa v Solnigrad; take obravnave pa trebajo časa.

Če pa je sv. brata poklical papež, kakor pravi Kopitar, ali če sta šla sama iz lastnih vzrokov, to ni znano; verjetno pa oboje. Da gresta svojevoljno, k temu imata nagibov več: namreč, da prineseta ostanke ali relikvije sv. Klemena nazaj v Rim; da se poklonita papežu ter poročata o napredku in vspehu svojega delovanja; da dobita potrjenje za prevod sv. pisma v slovenski jezik — in ta povod je najbolj silil na brzi odhod; kajti ravno raba domačega národnega jezika je čudovito pospeševala njuno delovanje. — Mogoče je pa tudi, da ju je papež res poklical, ko je bil slišal o njunih vspehih, češ, da se prepriča o nju pravoverstvu in da jima dá dotične ukaze in naredbe za naprejšnja delovanja. — Resnica je to, da sta bila slavno sprejeta, da je bilo sv. pismo za pravoverno spoznano, da se je papež vdal želji Rastislava, naj se vstanovi panonska škofija, neodvisna od Germanije, namreč podložna neposredno Rimu. (398.). —

Da pa je papež rad vstanovil Metodijevo škofijo, zgodilo se je, razun osebnih ozirov na Rastislava in Kocelja, zlasti za to, ker je prétilo od vzhoda razkolništvo, od zapada pa svetska preoblada Karolingov nad cirkvijo; kajti te panonske pokrajine so dobivali nemški škofi le od vladarjev; Rim jim jih nikdar ni potrdil — ker niso zanje prosili (Hb. 401. 402.). — Rim je vladal se pravilno. —

869. Vabljenje Bolgarov po Dobrovskega Cirilu str. 47.; misliti je na njih prestop k grškega patrijarha poslušnosti.

Kar je previdel papež Nikolaj l. 866., zgodilo se je l. 870. Tako je postala Bolgarija mestu obramba zoper Bizanec nevarno orožje zoper Rim, ki je zato izpolnil želje in namere Rastislavu in Kocelju.

869. Rastic je premagan od Karlomana, ker je Rastičev stričnik Svetopolk (Zuentipulch), skrbel za sebe samega (suis rebus consulente nepote). —

870. Svetopolk vjame Rastica, njega zalezujočega, ter ga zvezanega izda Bavarcem, da ga kmalu oslepijo.

Stvar je ob kratkem rečeno taka: Ludovik Nemec je večkrat vojeval zoper Rastislava, pa vselej brez vspeha. Že l. 863. mu je žugal. Kadar je videl Rastislav, da ni dosti močen, pa se je zaprl v svojo trdnjavo Devin; tako je bilo l. 864. 66. 68. — tega leta je bila huda vojska, pa brez vspeha za obadva. — L. 869. pa se napravi Ludovik s tremi armadami zoper Rastislava in njegove zaveznike, in sicer tako: Ludovik (sin, mlajši) vodi Sachse in Thüringe proti Srbom; Karlman (sin) vodi Bavarce proti Svatopluku, ki sedaj prvič vojuje; Karol Debeli (sin) vodi Franke in Schwabe proti Rastislavu samemu, češ, da ga bode v sredini (centrum) uničil. Toda vse te velikanske naprave niso imele nikakoršnega vspeha; samo pustošili so okolico okoli Devina in podrli nekaj malih trdnjavic, ali Rastislava napasti v nepremagljivem Devinu — tega si niso drznili, niso mogli mu do osrčja. In tako je stal Rastislav l. 870. na vrhuncu mogočnosti in slave; on je hotel porabiti priborjeni mir v blagor svojega naroda, ter vrediti državo za naprejšnji razvitek. — Ali kaj se zgodi! Sebični, vladoželjni Svatopluk se podvrže Bavarski nadvladi, in prestopi k Karlmanu zoper Rastislava. Le-tá ga hoče kaznovati zato; toda Rastislava vjame Svatopluk in ga preda Bavarcem. Tako konča najvrliši slovenski knez po izdajalici! — Šfr. 461. Jir. 185.

870. Metodij „poje mašo v slovenskem jeziku“. Rihbald, viši duhoven Solnograški v Moseburgu, vrnil se je v Solnograd, ker ni mogel trpeti, „da se latinska maša v veljavi zmanjšuje pred slovensko“. Pa gotovo so ostali na svojem mestu latinski duhovni po krajih naseljenih z Bavarci pri cirkvah v Salapiugi, v Lindolvesi itd.

Kopitar piše: Še le l. 870. drzne se Metod storiti javno (publice) to, kar je morda nameraval sam pri sebi (privatim) koj, ko je bil poklican z bratom Kirilom vred od Rastislava zoper Nemce, namreč, službo božjo opravljati v domačem jeziku svoje škofije. Kar je bilo takrat vpeljano samovoljno, dobilo je pozneje rimsko potrjenje (sankcijo). — Naj govori Kopitar v svojej lepi latinščini sam: „Memorabile sane est unicum in patriarchatu Romano privilegium liturgiae vernaculae Slavorum — quae ante mille fere annos viguit inter Slavos Panoniae, quorum archiepiscopus S. Methodius, ab ipso patriarcha Romano in vineam Domini a prioribus operariis Bavaris neglectam submissus, popularem linguam privatis de causis e foro evexit ad aram, ut hac Slavorum gratificatione rivalium Ger-

manorum machinationibus resisteret," t. j. domačo govorico je postavil na altar, ter vpeljal v cirkveno porabo, da bi se s tem ustavljal Nemcem. (Kop. proleg. p. 57. 59.). —

Tukaj moramo odgovoriti na vprašanje: b) zakaj je Metod vpeljal slovensko liturgijo? Vzroki so naravni (notranji) in politični (vnanji). Metod je sam povedal v Rimu, kedar so ga Nemci tožili zarad slovenske liturgije, zakaj je to storil, rekoč: „Ko bi bil jaz mogel pomoči narodu z grškim ali latinskim jezikom, ne bi bil storil tega, kar mi očitate. Našel sem jih v božjih rečeh zgolj nevedne; sv. duh me je navdihnil, in tako Bogu pridobil neštevilnega ljudstva." — So pa bili tudi politični vzroki, kakor že omenjeno; slovenski knezi so želeli postati neodvisni od Germanstva. Ko je Metodij nastopil l. 869. panonsko nadškofijo, zavisno neposrednje od Rima, naselil se je pri Kocelju na Blatnem; Rihbald, namestnik solnograškega škofa, jo je popihal v Solnograd nazaj; — razprtija se prične. Škof Adalvin se ustavlja, češ, da mu Metod sega v stare pravice. Toraj da bi lože zmagal Nemec, poprime se Metod izdatnega pomočka, namreč, da v čisto slovenskih pokrajinah opravlja službo božjo v slovenskem jeziku. — Storil je to samovoljno, v Rimu mu tega še takrat niso bili dovolili; dà, celo prepovedali so mu l. 874. in 879. Sankcijo je dobil pozneje, l. 880., češ, da nebi Sloveni odpadli k Grkom. S tem pa je deloma rešeno 3. vprašanje: zakaj je Rim dopustil slov. liturgijo. (Farlati III. 91. Hub. 394. 404. f. 415. Valv. VII. 403. ff. Zlati Vek 262.).

871. Svatopluka Bavarci zasežejo, ker jim je sumniv. Toda, ker se mu nezvestoba dokazati ne more, pošljejo ga z bavarsko vojno nazaj, da zopet sprejame kraljestvo. On pa Bavarce prevari po robski ali suženjski šegi, ter Bavarce spremnike grdo izda.

Bistroumni Kopitar je v teh malih vrsticah veliko povedal; toda za polni razum moramo to stvar pojasniti tako-le: Kakor je bil Svatopluk izdal Rastislava strica, tako je on sedaj sam izdan nezvestim zaveznikom, sovražnikom domovine svoje. Tedaj je bil tudi Metod $2^1/_2$ l. zaprt od nemških škofov. Karlman, višji nadzornik tistih pokrajin po padcu Rastislava, hoče odstraniti tudi Svatopluka, češ, da ni dosti zanesljiv, ter ga dá odpeljati na Bavarsko. Svatopluk je imel v ječi priliko premišljati, kaj se pravi, domovino tujcu izdati, poprime ga gnjev in sklene drugače ravnati. — Doma se vzdigne celi narod za svobodo, izvoli si Slavomira za načelnika. Karlman izpusti Svatopluka ter ga pošlje kot vodja zoper Moravce; ali ko pride pred

Devin, porazume se z Moravci, prestopi k njim in potolče Bavare, osvobodi domovino ter zasede prestol Rastislava. (Šafř. 463. Jir. 188.).

872. 873. Vojska med Bavarci in Svatoplukom še tlí.

Kralj Ludovik namreč je poslal sina Karlmana na boj; toda Svatopluk ga večkrat premaga in l. 873. prodere v Nemčijo sam itd.

874. Mir se sklene po posredovanji Svatoplukovega poslanca, beneškega duhovna Jovana, in Svatopluk obljubi plačevati letni tribut. Svatopluk je zelò priljubljen Arnulfu, čegar sinu, ki so ga po njem zvali Zuentibalda, je bil krstni boter.

In ravno ta Arnulf je pozneje poklical Madjare zoper Svatopulka.

873. Spiše se knjižica Brezimenika (Anonyma) zastran pravic Solnograščanov na Panonijo, ki so bile v nevarnosti, po Grku Metodiju, kterega jim je bil poslal sam Papež.

Kopitar stavi sestavek te knjige semkaj, kakor se navadno misli od drugih. — Toda o tem je nekaj dodati. Ta spis je jako važen, ker je iz tistih časov jedini vir za naše slovenske pokrajine. Naslov mu je: Libellus de conversione Bawariorum et Carantanorum (t. j. pokristjanjenje Bavarije in Karantanije). Dal ga je sestaviti Solnograški škof Adalvin kot spomenico (promemoria) na kralja Ludovika in Karlmana za obrambo domišljevanih (75 let) starih pravic na Panonijo, češ, da jih Metod krati Bavarcem. Spisal je to spomenico bržkone Rihbald sam, ker ima veliko strupa na Metodija. Pisana je bila spomenica gotovo l. 871., ko je bil Metod še svoboden, in predno sta bila zaprta istega leta Metod in njegov pokrovitelj Svatopluk. Ko bi bila pomenica pisana l. 873. kakor se sploh poroča, bila bi drugače povedana; pravi namreč, da Metod opravlja deloma (ex parte) službo božjo v slovenskem jeziku; to je delal pred zaporom iz previdnosti, bojé se Nemcev; po rešitvi iz zapora po papežu pa se v Moraviji ni brigal za Nemce ter je vpeljal celo liturgijo slovenski. (Hub. 405. 6. 8.). — Opozorimo naj le še to, da je ta promemoria brati slovenski v Majciger-jevi knjigi Ciril in Metod l. 1863.

874. Janez VIII., novi papež od l. 872. piše Karlmanu, knezu Karantanskemu, in njegovemu očetu Ludoviku, kralju Bavarskemu, zastran Metodija, svojega nadškofa v Panoniji. Tudi je pisal na kneza Hrvatov Muntimira, da naj se vrne pod pastirsko skrbljívost panonskega škofa Metodija. Bržkone se je nagibal h Konstantinopolitanskemu.

Tega leta je bil Metod iz zapora izpuščen, ker se je papež zanj potegnil in žugal izobčiti od cirkve nemške škofe. Brž kone se je podal Metod h Koceljuu nazaj, potem pa šel k Svatopluku, ker ga ostareli Kocelj ni mogel varovati pred Karlmanom, kteri je podpiral nemške duhovne. Moravci pa so bili pregnali v vojskah med Svatoplukom in Ludvikom vse nemške duhovne, ker so videli, da jim Nemci niso nagnjeni, marveč delajo razprtije in zapreke, zato so prosili v Rimu, naj bi stopili pod panonsko škofijo. In takrat je bila Metodijeva škofija najobširneja — Moravija, Panonija, Srbija (kajti Muntimir je bil Srbski, ne Hrvatski knez), to je bila stara oživljena škofija Srijemska (Sirmium). Metod je vpeljal sedaj celo liturgijo slovenski, ter pridobil brezštevilnih duš; to pa je Nemce še bolj razjarilo; bilo je toliko sovražnikov, kolikor nemških duhovnov v Panoniji: zatorej se je umaknil v Moravijo ter vzel vse svoje slovenske duhovne saboj in pridobil si še Moravcev. — Tandem fugatus a Karantanis partibus intravit Moraviam ibique quiescit — s temi krepkimi močmi je lahko nadomestil spodene Nemce. S tem pa je bilo vstreženo obema — Svatopluku in Metodiju; Svatopluk je hotel čisto neodvisen postati od Nemčije, in v to svrho je bilo treba vstanoviti mogočno slovansko državo; zato je želel vse slovanske življe striniti, in da bode jednolična služba božja krepak pomoček k temu, to je tudi sprevidel — zatorej mu je bil Metod s slovansko liturgijo drag gost. Ubeglemu škofu pa je bila mogočna država naj lepše polje za goreče delovanje, in nikjer ni imel boljega zavetja pred sovražniki nego pri Svatopluku. (Jir. 191. Hub. 408.—9. —11.—12.).

875. Anastazij, bibliotekar piše 1. aprila Karolu Plešcu, kralju Francije, o ostankih sv. Klemena prinesenih v Rim za Hadrijana papeža (l. 867—872). Znano je, da jih je prinesel z otoka Kersona skozi Kozarijo in Bolgarijo in Panonijo naš Konstantin, pozneje v meništvu Ciril imenovan, ter umrl v Rimu 868.

877.—879. Umre patriarh Ignacij. Nasledva mu Focij po boljem pravu. Prim. Janeza VIII. o tej zadevi pisma 199—203.

879. Focijevo sinodo podpiše Agathon, škof *τῶν μωραβων* (dolenjih?).

Ta je bil škof ob Srbski Moravi.

880. Metodij potuje v Rim s slovanskimi poslanci, tudi s Svatoplukovim Zemižičem. Papežu izkaže svojo vero in slovansko liturgijo. Poslan je nazaj v Panonijo s papeževim potrjenjem (approbatione) in priporočenjem. Vihinga Alemana,

od papeža posvečenega sprejme za podškofa (suffraganeum) v Nitri onkraj Donave in še tretjega zahteva papež, naj se mu pošlje v posvečenje, da se tako po teh treh škofih, t. j. po Metodu nadškofu in Vihingu s tretjim pravilno (canonice) tudi drugi v sami tej obnovljeni (restaurata) nadškofiji za Panonijo in Ilirik in prekdunavsko Dacijo, kolikor bi jih potem še prišlo, posvečujejo. Toda kmalu neusmiljeno zmede madjarska vihra vse te nade, ktere so čez dolgo imele sicer zopet vstati še celo mnogo veličastnejše.

Nemški škofi so se vzdignili zoper slovensko liturgijo zopet l. 878, in da bi lože dosegli svoje nakane, obrekovali so Metoda, češ, da je krivoverec in grški razkolnik. Zarad tega je papež Janez l. 879 Metoda ostro poprijel ter mu ukaže, da naj takoj pride v Rim in naj se opraviči. Metodu je bil ta klic po godu; ker se je nadjal, da dobi papeža na svojo stran in da bode potem varen pred napadniki; napoti se v Rim s Svatoplukovimi poslanci — žalibože! med njimi je bil tudi Vihing. — Čudovita pa je bila posledica tega potovanja. Metod dolžen in tožen krive vere, ostro grajan zarad slovenske liturgije — pride nazaj zmagonosen nad nasprotniki svojimi; bil je na trdnem, kakor še nikdar popred; dobil je privoljenje (concessio), kakoršnega ni imel noben misijonar. Prinese seboj papežev list na Svatopluka, kojim on pošlje Metoda za nadškofa nazaj z vsemi pravicami, in mu potrdi (sankcijonira) pred zabranjeno slovensko liturgijo. V naši najviši apostolski oblasti potrdimo ga za nadškofa, pravi veri nič ne ovira, če se poje sv. maša v slovenskem jeziku. (Hub. 413—18). — Tu moramo dodati iz lastnih misli to-le: Nemški nasprotniki so imeli grško liturgijo in pa slovensko za jednako — bodi si iz hudobije bodi si iz nevednosti. Zato so ga prištevali Grkom. Ko pa je Metod papežu dokazal, da uči pravo apostolsko, rimsko-katoliško vero, in da opravlja službo božjo po rimskem obredu (ritus), samo s tem razločkom, da v slovenskem jeziku, no — na to mu papež lahko dovoli iz vzrokov vže omenjenih, kajti to je disciplinarna reč, in take stvari more in hoče cirkev po okoliščinah prenarejati in spreminjavati. — In da zahteva papež še tretjega, naj se mu pošlje v posvečenje, s tem je on pokazal, da hoče Panonijo storiti zgolj neodvisno od Nemčije. Znano je namreč, da morejo pri posvečevanji škofovem biti trije drugi škofi navzoči; ko pa bi vzel kakega Nemca, precej bi si ta lastil pravic do novega; toraj novi tretji škof za Panonijo mora biti posvečen v Rimu.

Tako so bile cirkvene razmere vredjene, neodvisnost priznana, in preskrbljeno za naslednike.

Tu naj navedemo neke važne stavke iz lista papeževega do Svatopluka v originalu, ki se nahaja v Vatikanski biblioteki:

„Literas denique Sclavonicas, quibus Deo laudes debitae resonent, jure laudamus, et in eadem lingua Christi Domini nostri praeconia et opera narrentur, jubemus". —

„Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem Sclavonica lingua canere, sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpraetatas legere, aut alia horarum officia psallere; quoniam qui fecit tres linguas principales, hebraeam scilicet graecam et latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam." (Valv. VII. 405.).

881. Janez VIII. tolaži Metodija zarad obrekovanj Vihingovih, kojega prepriča lažnivosti. Bil pa je ta Vihing ali Vihin, ali kakor ga grški životopisec sv. Klemena imenuje, bolje slovenski Vihnik, človek nemiren in čestilakomen, in samim Bavarcem sovražen. Ko se je namreč l. 894. prihlinil Arnulfu za tajnika (cancellarius) in ga ta izvolil za škofa v Pasavi, spodí ga z istega sedeža l. 899. Solnograški nadškof.

Ko je bilo prejšnjega leta vse lepo vredjeno, mislil bi bil človek, da se bo mirno razvijala cveteča stvar. Toda nemški škofi se niso vdali papeževi naredbi, marveč preganjali so Metoda še britkeje in kruteje. Za sredstvo in pomožnika jim je služil Vihing; oni so namreč nameravali, da bode po padcu Metodovem — vsled tožeb poslanih v Rim — Vihing postal škof Moravski pod nemško nadoblastjo. In res, ta slavohlepni mož se ni hotel pokoriti Metodu, kakor je bil ukazal papež — „quem suo archiepiscopo (Methodio) in omnibus obedientem esse jussimus". — Dà, celo neki izmišljen list, češ, da je od papeža, vrinil je Svatopluku, v kterem pismu je bilo rečeno, da je Metod prisegel, on hoče opustiti slovensko liturgijo, in da Vihing mora nasprotovati, po zmožnosti protiviti mu. Svatopluk pa, — nekaj iz vihraste brezznačajnosti, nekaj zapeljan po onem listu — podpiral je Vihinga zoper Metoda. Svatopluk je že pred porabljeval Metodijev vpliv na narod za svoje politične nakane, kot pomoček zoper germanstvo; kedar pa mu sveti, strogi apostelj ni bil povoljen in ga ni trebal, in če je videl kako dozdévno začasno korist od germanstva, obrnil mu je hrbet, zapustil ga, in ne branil pred napadniki; in to je bilo zlasti zato, ker je pobožni mož grajal njegove strasti z neomagljivo strogostjo, in ustavljal se jim z apostoljskim pogumom v sveti gorečnosti. — Ravno takrat je stopil Svatopluk v nekako porazumljenje s kraljem Arnulfom in z nemškimi škofi; zato je poslal

nemca Vihinga, Arnulfovega prijatelja, v Rim na posvečenje. In da se je mogla sv. možu res sila goditi, soditi je iz tega, ker papež rabi v tolažnem listu (881) besede: „quidquid enormiter adversum te est commissum"; in pa iz tega, da je srčno žaljeni mož, v svesti pravice in dolžnosti svoje, nekaj let pred smrtjo izobčil Svatopluka in Vihinga. (Hub. 416—19.).

882—884. Spreta se zopet Arnulf in Svatopluk. Tolika pa je bila vojska Svatoplukova, da so na jednem kraju od solnčnega vzhoda do večera skozi celi dan drugi za drugim korakali mimogredoč vojaki njegovi. Braslav, knez Slovenski med rekama Dravo in Savo, stal je takrat na strani Arnulfa. — Papež Janez VIII. je po svojih sorodnikih usmrten strupom in kladvom.

884. Mir zavlada med vladarjem Karlom Plešastim in Svatoplukom v Tulini (Austriae). Sedaj ni več dvomno, da je bil Svatopluku prepuščen tudi del Panonije, ker nadaljevalec Fuldske kronike ob l. 901. Karantanijo imenuje južni oddelek Moravskega kraljestva.

884. Metodij posveti cirkev ssv. Petra in Pavla v Brnu (Brunae). Toraj Metod ni bil umrl l. 881. niti šel iz Moravije; marveč umrl je, kakor trdijo vsi životopisci, grški in slovanski, 884—894 med Moravci, v kterih veliki cirkvi je bil pokopan.

885. Zarad miru sklenjenega z Arnulfom zaroté se Bavarski knezi zoper Svatopluka.

Da je umrl Metod l. 885 dne 6. aprila, to je sedaj dognana reč. Bil je k pokoju položen v glavni cirkvi — Ecclesia Synodalis. Kje pa je iskati tisto cirkev, ni tako gotovo, kakor se dandanes sploh misli; kajti v imenu „Welegrad (Levogradec), ubi christianitas incepta est" tiči neki otemneli spomin na pričetek kristjanstva slov. v Moseburgu (Salavar), pravi Dudik. Da je zapustil Metod nad 200 duhovnov po svojej obširni škofiji, v Moraviji in Panoniji — da je pregnal Svatopluk Gorazda, odmenjenega naslednika, z vsemi tovarši vred l. 886. s silo čez spodnjo Donavo; in sicer naščuvan od hudobnega Vihinga vsled nekega podvrženega lista papeža Štefana V.; — da so šli najpred v Belgrad (stari Sigindunum), ter se od ondi razšli dalje po Bolgariji, koje vladar je bil takrat vrli in učeni Simeon; — da je tam doli Klemen spremenil Kirilovo Glagolico v sedanjo Cirilico —: vse to naj je tukaj samo omenjeno.

V teh letih je Panonija materijalno veliko trpela. Arnulf je bil viši glavar Karantanije in Panonije. — Če je Kocelj še živel, ni znano; l. 877. je bil še. — Dva mejna grofa v Avstriji (Ostmark) sta hotela postati neodvisna in pregnati nadglavarja Aribo. Svatopluk je na strani

glavarja, Arnulf na strani grofov. Svatopluk pustoši Avstrijo, in ker Arnulf ne pusti, da bi grofa bila prognana, napove mu vojsko; pride v Panonijo z mnogobrojnimi četami, jo pustoši in pribori. L. 884. Svatopluk slavno zmaga in dobi od kralja Karola Plešca del Panonije; l. 885. je bil sklenjen mir; le nerad se vda Arnulf; bržkone je bil zastopljen z Bavarskimi knezi, kteri so se zavolj tega mirú bili zarotili zoper — Svatopluka.

Kopitar sprožitelj slovenske kmetijske „Pratike“.

Zapisal dr. J. Bleiweis.

Slavni naš Kopitar, po pravici „velikán učenosti“ imenovan, v svojem vzvišenem delovanji na polji slovanskega slovstva tudi ni prezrl potrebščin onega stanú naroda slovenskega, čegar sin je bil — stanú namreč kmetijskega.

Naj to dokažem s pismom samim, ki je téj knjigi priloženo, prav natanko posneto po lastnem rokopisu Kopitarjevem.

Če tudi je to pismo še na drugo stran zanimivo, pomenljivo je vendar najbolj zaradi tega, da ravno Kopitar je sprožil pri kmetijski družbi kranjski misel, da je v poúk našim slovenskim kmetom v Blaznikovi tiskarni začela 1845. leta izdajati „Pratiko“ z razpravami umnega kmetijstva, — da tedaj Kopitar prav za prav je stvarnik one „Pratike“, kateri se je zaradi dodanih kmetijskih člankov dalo ime „Velike Pratike“ v razloček od navadne, samo koledarske.

Zgodilo se je pa to tako:

Dne 31. avgusta 1843. je odbor družbe kmetijske Kopitarju na Dunaj poslal prve liste „Novic“, ki so pričele izhajati julija meseca 1843. v Ljubljani, in pa „Bukve za kmeta“, katere sem po želji navedene družbe isto leto na svitlo dal. V tem dopisu prosili smo slavnega našega rojaka, naj bi tudi on, ki potrebe našega ljudstva dobro pozna, „Novicam“ blagovolil spisati kak članek, kajti spis njegov bil bi najodličnejši biser mlademu časniku, ki se ne omejuje samo na kmetijstvo in obrtnijstvo, ter se je lepo širiti pričel po svetu slovenskem.

Na ta dopis je došel 10. oktobra 1843 družbi kmetijski Kopitarjev odgovor, ki je, kakor je bilo vže rečeno, priložen v izvirniku tej spomenici na koncu.

Naj tedaj iz aktov družbe kmetijske stopi to pismo na beli dan — v dokaz iskrenega rodoljubja tega moža, katerega Kranja naša ponosno imenuje svojega rojaka!

Kopitar pa Pypin in Kolár.

Sestavil J. Marn.

Znamenito je opazovati, kako novejši čas slavni naš rojak Kopitar prihaja na dan pri vseh, kteri se soznanjajo s slovstvom slovanskim. Tako se na pr. v dr. Jagičevem „Archiv. f. slav. Philologie IV. Berlin. 1880“ marsikaj vže pojasnjuje po pismih Dobrovskega do Kopitarja. Tako sta l. 1865 Rusa A. N. Pypin i V. D. Spasovič spisala „Obzor istorii slavjanskich literatur“ ter dala to književno zgodovino slovansko v drugem predelanem in dopolnjenem izdanji v Petrogradu l. 1879—1880 na svetlo, ktero je v nemško prevodil Traugott Pech ter založil F. A. Brockhaus v Lipsku. V prvem zvezku l. 1880 se str. 369—395 opisujejo Slovenci. Proti koncu kaže spisovatelj Rus Pypin velika dva učenjaka naša Kopitarja pa Miklošiča, in omenivši prvega književnih del opisuje — se vé — po ruskih virih (Hilferding — Les Slaves Occid. i Sobr. Sočin. II, 79—80; Bodjanskij — O vremeni proischožd. slav. pismen; Slovnik naučný; A. H. Vostokov — Sbornik II. akad. otdel., Bd. V. itd.) delovanje in značaj Kopitarjev v nemškem prevodu takole:

„Kopitar hatte ohne Zweifel den Charakter eines richtigen „Absolutisten“, wie sein Biograph im „Slovnik naučný“ bemerkt, eines galligen, intoleranten Menschen, der eine hohe Meinung von sich, aber keine hohe von seinen Gegnern hatte (doch mit Ausnahmen). Der Verfasser hat von Ohrenzeugen, die mit Kopitar gesprochen haben, gehört, dass er z. B. mit grösster Hochachtung von Vostokov gesprochen habe, der doch gar nicht an die „slovenische“ Theorie glaubte. Wir wollen über diese Persönlichkeit kein definitives Urtheil fällen, meinen aber, dass es damit nicht gethan ist, wenn man ihn einen „Mephistopheles“ oder österreichischen Agenten oder Slavenfeind nennt; es konnten in diesem Charakter ganz aufrichtige Züge sein, die man nicht sehen will. Erstens spiegelte sich an Kopitar die Geschichte seines Stammes wieder, der klein, weit von den übrigen getrennt, schon längst in katholische Ausschliesslichkeit getrieben war. Die Schriftsteller Krains wurden seit lange zu deutschen Schriftstellern; die slavische „Renaissance“ erweckte auch in der folgenden Generation Krains keine so rosigen Erwartungen wie anderwärts, — sie zeigte sich Prešern nicht in demselben Licht wie Vraz; eine Zukunft erwartete man

allenfalls neben den Deutschen, aber nicht ohne, geschweige denn über ihnen. Zweitens war Kopitar eben deshalb kein Russophile, wie viele Čechen jener Zeit, mit denen die russischen Slavisten und Freunde des Slaventhums besonders verkehrten, indem sie sich nach jenen und sich selbst einen Begriff bildeten, was eigentlich ein „Slave" sein müsse. Während der Mangel an Russophilenthum seine Gründe haben konnte, identificirte man dies in Russland mit „Feindschaft gegen das Slaventhum". Allein der unparteiische Beobachter wird zugestehen, dass dieser Mangel an Russophilenthum nicht blos in jener Zeit ein nicht seltener Zug des westlichen gebildeten und bei sich zu Hause patriotischen Slaventhums war, sondern auch jetzt häufig in der Isolirung des letztern vom Ostslaventhum zum Ausdruck kommt. Als Resultat zeigt sich ein gewisser Skepticismus bezüglich der slavischen Dinge, verschärft durch die ungünstige Lage der eigenen Heimat, und hierbei konnten besonders die schwachen Seiten des „Panslavismus", wie es ja deren gab, in die Augen fallen. Wir wissen jetzt, dass sich z. B. sein Verdacht gegen einige damals entdeckte Denkmäler der altčechischen Literatur sehr bewährt hat. „Feindschaft gegen das Slaventhum" lässt sich schwer mit der eifrigen Theilnahme vereinigen, die er Vuk zu Theil werden liess. Auch der berühmte Šafařik, dem ein so grosses Verdienst um die slavische Wiederbelebung zukommt, war, wie sich der Verfasser selbst in einem Gespräch mit Šafařik in dessen letzten Lebensjahren überzeugen konnte, nicht frei von starkem Misstrauen und Zweifel. Endlich fand sich bei Kopitar katholische Exclusivität; aber es war nicht genug, darauf mit griechisch-orientalischer Exclusivität zu antworten. Kurz, Kopitar's Charakter zu erklären, ist eine verwickeltere Sache, als man gewöhnlich annimmt."

L. 1879 je priobčil v Moskvi Rus Nil Popov pisma nekterih učenjakov k Pogodinu (r. 1800, u. 1875), in v prvem zvezku koj v predgovoru pripoveduje, kako je sodil Pogodin o Kopitarju hvalno pripoznavaje silno učenost in delavnost njegovo, da je bil „pylkij katolikŭ vŭ dušé" a je imel „néčto volûterovskoe, sarkastičeskoe vo vzgljadé na predmety" itd. — Šafařik ga n. pr. hudo opisuje v svojih nemških listih do Pogodina, kjer mu pravi: „Ein wahrer Nolimetangere, der Wiener Mephisto, Diener u. Organ der röm. deutsch. poln. Jesuiten; der Wiener Kappa" itd.; vendar naposled iskreno spoznava: „Sollten Sie glauben, dass ich Kop.'s Gelehrsamkeit nicht anerkenne u. s. w., so würden Sie in einem grossen Irrthum sein. Ich habe K. nie feindlich behandelt und ihm seine Feindseligkeiten verziehen itd." —

Tako je jako lepo in obema na hvalo, kar piše pobratim Šafařikov J. Kollár (r. 1793, u. 1852) o poslednjem svojem obiskanji 22. julija 1844 na smrt bolnega Kopitarja, in nam je za njegovo spomenico poslal z Dunaja stud. phil. M. Murko. — Bere se to poslovilo slavnih in blagih dveh mož v „Cestopisu drugem" (str. 3. 4 v Koberovi izdaji l. 1863); naj vrli Slovak v svoji krepki, lahkoumévni besedi prípoveduje sam:

„Ve Vídni toliko jeden den jsme se zdržovali. Uslyšev, že p. Kopitár nebezpečně nemocen jest, navštívil jsem jej, ačkoli má manželka a jiní tamější přátelé a Slavjané proti tomu byli z osobnih příčin, ant' prý muž tento pp. Šafaříka, Gaje, mne a jiné Slavjany v posledních svých spisech těžce urazil. Ja však chtěje dáti jednou příklad Slavjanské svornosti a smířlivosti šel jsem k panu Kopitárovi. Přijal mne na nemocném lůžku svém nad všécko očekávání nejen přívětivě ale vroucně a srdečně. Poněvadž pak pro bolest hrdla mnoho mluviti nesměl, ruky mi pořád stiskal a více skrze posunky nežli slova mluvil. Když jsem se na jeho učené nedokonané práce, spisy a pozůstatky ptal: „komu to zanechá a kdo to dokoná?" odpověděl: „Malá starost o to; Napoleon řekl: my se domníváme, že jsme snad nenahraditelní, ale sotva zemřeme, pět i deset jiných na naše místo se tiskne. Tak je i s učenými a s knihami". Když jsem se ho ptal na Slavjanskou stolice v Rimě, pověděl, že svět o tom více mluví, než snad ve skutku pravda jest. Já, prý, vyučil a uzpůsobil jsem k tomu jednoho dalmatinského mnicha v Rimě, za čas mého tam se zdržování, ale jakové to následky míti bude, nevím. Konečně s jakousi nevýmluvnou radostí ukázal mí krásný exemplař biblie ostrožské, který nedávno z Petrohradu byl dostal. Když jsem jí ze stolu k posteli k němu přinesl, hasnoucí oči se mu ještě rozjasnily a skvěly co oheň. „To je poklad krásný, drahý a všem Slavjanům milý!" Odtud bylo viděti, jak vroucím cítitelem staré slavjanské řeči byl Kopitár. Při odchodu loučil se s tichou duší a opravdově mudrckou oddaností se mnou řka: „při vašem návratu z Italie vy mne již sotva uzříte", kteréž tušení se i skutečně splnilo. Sit ei terra levis! Na jeho lidské křehkostí zapomeňme, jeho velikých zásluh o náš národ sobě vážme."

Slavnost Kopitarjeva

v nedeljo dné 22. avgusta 1880

v

Repnjah.

Po časopisih sestavil J. Marn.

Kar so dijaki slovénski, vzbujevani po svojih domoljubnih učiteljih, celó na vseučiliščih javno jeli čislati rojaka svojega učenjaka (cf. Slovenija dne 31. okt. 1877 na Dunaju) in kar je Matica Slovenska sklenila pokloniti Kopitarju spomenico, osnoval se je tudi v beli Ljubljani iz vrlih rodoljubov odbor, kteri — dr. V. Zarnik na čelu — je ukrenil o Kopitarjevega rojstva 21. avg. 1780 stoletnem godu tudi v deževnem vremenu napraviti mu slavnost na domu v Repnjah po naslednjem programu:

1. „Sokol" in čitalniški pevci se zberó ob 6. uri zjutraj v restavraciji tukajšnje čitalnice in odrinejo potem z zastavami in mestno godbo na kolodvor južne železnice.

2. „Sokol" in pevski zbor odpeljeta se ob 7. uri po Rudolfovej železnici do Vižmarjev, od koder gresta peš v Tacen, kjer bodo vozovi čakali.

3. Ob 9. uri zajutrek v krčmi pri Ingliču na Skaručini.

4. Ob ½11. uri prihod v Repnje.

5. Ob 11. uri maša v cerkvi sv. Tilna v Repnjah, pri katerej bodo peli čitalniški pevci.

6. Po maši odkritje vzidane plošče na Kopitarjevem domu, slavnostni govor, govori g. prof. Franc Šuklje.

7. Ob 1. uri skupni obed v Vodicah pri Lužarji.

8. Odhod iz Vodic ob ¼5. uri popoludne skozi Gameljne in črez črnuški most.

9. Prestanek na Ježici in potem vrnitev v Ljubljano.

Nameravana slavnost se je dokaj kasno razglasila, vendar je odmévala malo da ne po vsem svetu slovanskem. Celó Neslovani na pr. Francozi, Angličani, Italijani, Nemci itd. so se o tej priliki spominjali slovenskega Kopitarja; kaj še le Slovani, na pr. Rusje, Poljaci, Čehi, kterih listi so jo deloma opisovali ali v

društvih in po svojih glasilih presojevali knjige p. Glag. Cloz. itd. — Iz Sredca v Bolgariji se je poročalo, da je dne 23. avg. 1880 ondašnja „Slovanska beseda“ v slavo spomina našega Kopitarja napravila bila zabavni večer. Jeden član društva predaval je životopis in po dokončanem govoru vskliknilo je zbrano društvo trikratno „Slava Kopitarju našemu!“ — Hrvatski „Obzor je kazal ob kratkem Kopitarjevo slavnost, in „Vienac“ je po opisanji njegove delavnosti po dopisniku (B.) sicer nekako obžalovaje se izrazil: „Da je kojom srećom bio Kopitar našim Ilircem“ ono, što je bio Vuku Karadžiću, našla bi njegova stogodišnjica još radostnijega odziva i u nas Hrvata.“ — Tako je pisal: Slovinac (III, 18) v Dubrovniku: „U mislu te specijalne Slovenštine, rekao bi da je ova svečanost protekla“ itd. — Bila je vendar dostojna, kakor spričujejo vsi slovenski časniki r Novice, Slovenec, Gospodar, Edinost, vzlasti krepko Soča (35—41) itd. — Najbolj na tanko opisal nam je Kopitarjevo slavnost Slov. Narod. Z ozirom na to svečanost pravi vže 22. avg. (XIII, 192) na pr.:

Včeraj je minilo sto let, kar se je iz našega slovenskega naroda rodil Jernej Kopitar, zvezda prve vrste na učenjaškem svetu, veleum, ki je ne le svojim vrstnikom bil kažipot v jezikoslovnej znanosti, nego jej je znal nova pota odkazati in jej novih izvrstnih delavcev vzbuditi in dovesti, kateri so kakor njegovi učenci (Vuk in Miklošič) epohalno znanstveno delavnost razvili in tako tudi k političnemu razvoju Slavjanstva največ storili.

Temu velicemu možu, učenjaku in posrednjemu pospeševalcu razvoja Slavjanstva se slovenski narod denes oddolžuje. Postavil mu bode z malim znakom, z vzidanjem kamenene plošče v njega rojstveno hišo, tudi viden spominek, v znamenje častenja njega veleuma in zahvalnosti za njega delo, kakor tudi v znamenje izpodbuje mlademu učečemu narastaju, naj posnema domoljubno delo za razvoj slavjanske kulture in slavo slavjanskega imena.

Kopitar je bil jeden prvih, ki je z velicim znanjem in torej z veliko avtoriteto tolmačil tujim učenjakom, o Slavjanstvu nevednim, ime, pomen in skupnost našega roda. Govoril je o Slavjanih na Kranjskem, ne o Kranjcih, o Slavjanih na Češkem, ne o Pemcih, kakor je bila prej navada. Pa tudi v notranje je njegovo delo politično važnost imelo: odprl je Slavjanom samim oči za veliko njih preteklost, podal jim ključe jezikoslovne znanosti do prvega vira nepokvarjene staroslovenščine, tega divnega jezika naših svetih apostolov Cirila in Metoda, ki sta se moževno trudila v srednjej Evropi ustanoviti veliko slavjansko samostalno državo, in slavjanščini pridobiti tako veljavo, kakor jo še le v prihodnje čase dobiti mora, ako se mi varujemo grehov, katerih so naši predniki deležni bili in s tem razcvet Slavjanstva za tisoč let zavrli.

In ta veliki talent, ta odločujoči prvoborec v celej slovanskej jezikovnej znanosti, ta prižigalec luči do temot slavjanske preteklosti, Jernej Kopitar, bil je — sin nevednega, neukega, malega slovenskega kmeta, sin iz priprostega naroda slovenskega!

In narod, ki je rodil take veleume, ta narod mora imeti še duševne moči v sebi, da bode rodil še druge take velike može, in upajmo, da morda še večje, ki bodo svečeniki bodoče sijajnejše kulture slavjanske!

Če so v prejšnjih neugodnejših časih iz našega naroda vzrastli veliki možje, opravičena mora biti naša narodna nada, da se v bodočnosti, ki nam se duševno milejša obeta nego je bila preteklost, proizvodna moč slovenskega naroda ne bode izjalovila, temuč, da nam slovenska domovina rodi za vse stroke duševnega dela jednacih vrednih sinov!

Slavnost sama pa se opisuje v št. 193. 194. nekako takole:

Stoletnica Jerneja Kopitarja se je v nedeljo v Repnjah, rojstvenej vasi pokojnega učenjaka, dostojno in sijajno vršila, kljubu temu da je ves dan deževno vreme kazilo razvoj slavja, katero bi se bilo ob ugodnejem vremenu še vse bolj velikansko razvilo. — Zbrani v ljubljanskej čitalnici so bili v zadregi, kaj storiti; nekateri, zbavši se slabega vremena, vrnili so se domov, drugi, pogumnejši „Sokoli“ ter pevci pa so se napotili na kolodvor. Rodoljubje ter veliko spoštovanje nezvenljivega imena Kopitarjevega je zmoglo vse premisleke.

Dospevši na Vižmarijski kolodvor, ogledali smo se in prešteli, koliko nas je, ki kljubujejo vremenu. Število Ljubljančanov nij bilo tako veliko, kakeršno smo vajeni videti pri navadnih izletih. Blizu sedemdeset „Sokolov“, pevcev čitalniških, ter okolo deset vseučiliščnikov iz Gradca ter Beča je pozdravila deputacija Šentvidske čitalnice sè svojo prekrasno novo zastavo. Godba pod vodstvom g. Zörnerja vstopi se v vrsto, vsi se vsporedimo in hajd! po vlažnem blatu naprej. Nijsmo še dolgo hodili, ko nas dohiti „Sokolova“ konjica, in se postavi sprevodu na čelo. V vasi Vižmarjih so bili čestilci Kopitarjevi sijajno pozdravljeni. V-sa vas se je ovila v narodne slovenske tribojnice, ljudstvo jih je živo pozdravljalo in na dveh krajéh so grmeli možnarji. Gostje iz Ljubljane so bili slovesno zopet v Tacnu sprejeti. Na konci posavskega mostu je stal velik in lep slavolok z napisom: „Pozdrav čestilcem Kopitarjevim!“ „Slovenci Slovencem!“

V Tacnu so čakali gostov iz Ljubljane vozovi. Kmalu so bili vsi zasedeni in konji so potegnili proti Skaručini. Okolo 9. ure smo dospeli tja, mokri kakor miši, kajti mej potom nas je Jupiter Pluvij posebno obsul sè svojim mokrim dárom. Vas je bila praznično ozaljšana, iz možnarjev se je streljalo, a najlepše je bila okrašena Ingličeva gostilna, kjer smo se odpočili ter

okrepčali z gorkim dobrim zajutrekom, a otrpnele svoje ude ogreli si s kozarcem zlatega vinca. Pevci, kateri so prave slovenske trdne kosti, sladili so zajutrek sè slovenskimi ter hrvatskimi pesmami. Duševno razpoloženje izletnikov se je pa še s tem oboljšalo, ker je za en čas nehalo deževati, da si se tudi nij še razjasnilo. Iz Skaručine, kjer so se čestilci Kopitarjevi vže zdatno namnožili, odrinilo se je proti Repnjam ob 10. uri. Veliko vrsto voz otvorila je konjica, banderij, sestavljen iz „Sokolov“ ter kakih 20 kmetov na konjih iz tamošnje okolice, ter posestnikov iz Kámenika. Vsi so nosili majhene slovenske trobojnice. Ob ½11 uri smo dospeli v Repnje.

Nebrojna množica naroda sprejela je v Repnjah goste z navdušenimi pozdravi, na več krajéh so grmeli možnarji, v zvoniku cerkve sv. Tilna so pritrkavali, a vsa vas je bila prav okusno ozaljšana z izključno narodnimi trobojnicami. Po kratkem postanku pred domom Kopitarjevim odrinil je „Sokol“ ter čitalniški pevski zbor na hrib v cerkev sv. Tilna. Samo neznaten del občinstva je dobil prostor v cerkvi, večina je morala ostati na prostem, na dežji. Sv. mašo je bral prof. Tomaž Zupan, a stregla sta mu pri tem sv. dejanji dva „Sokola“ in peli so znano precizno čitalniški pevci. Ljudstvo domače se je kar zamaknilo v petje, kakeršno je samo malokdo izmej njega kedaj čul. Po maši so se vsi vrnili na Kopitarjev dom, kjer se je po programu odkrila vzidana plošča, spomenik, postavljen na slavo Kopitarjevega imena. Hiša, kjer se je rodil naš slavni učenjak Jernej Kopitar, je navadna zidana kmetska hiša. Za ta dan so jo pa posebno ozaljšali. Na enej strani, ki je obrnjena proti cesti, bila je na sredi nad vzidano kameneno ploščo slika Kopitarjeva, katero je po verjetnem izročilu izdelal prof. Globočnik, kteri ima sploh za vso svečanost še prav posebne zasluge. Na obeh straneh pa so se vrstili izreki slavnih mož in sicer v slovenskem, latinskem ter nemškem jeziku, posneti po spisu prof. J. Marnovem v „Učit. Tovarišu“ l. 1880 št. 1—12. Naj zabeležimo te izreke, kakor so se tam vrstili. Na desno Kopitarjeve slike:

Nosil učeno glavo s častjo
Sem vseh premagavec.

Prešern.

Monstrum scientiarum.

Grimm.

Europäische Celebrität.

Čop.

Na levo Kopitarjeve slike:

Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope!

Koseski.

Sagacissimus philologus, vir celeberrimus!

Miklošič.

Der grösste slavische Kritiker unseres Jahrhunderts.

Hanuš.

Pod sliko:

Kjer se časté modrine,
Tam se imenuje moj sin.

Slovenija.

Na tisoč in tisoč ljudstva slovenskega se je zbralo okolo Kopitarjevega doma; dež, ki se je vlil z novo močjo, nij nikogar motil. Pevci se vstopijo v kolo ter zapojó Jenkovo (Besede Simon J. skladba Davorin J.) „Molitev“: Ti ki si ustvaril nas ko listja, trave, pol sveta podaril, sinom majke Slave!

Profesor Šuklje, mož posebnega govorniškega talenta, prevzel je bil na odborovo prošnjo slavnostni govor. Stopivši na oder govoril je tako:

„Predragi rojaki! Od daljnih stranij prihiteli smo denes v prijazno to gorensko vas, pred to priprosto kmetsko hišo, da vredno obhajamo spomin našega rojaka Jerneja Kopitarja, kateri se je rodil 21. avg. 1780. Minolo je tega stoletje — za nas Slovence pač važna doba polna vesele spremembe! Kajti takrat, ko je Kopitar beli dan zagledal, bilo je videti, da bode Slovenstvo uničeno po silnem tujem pritisku. Jezik naš se je zaničeval, po šolah in uradih šopirila se je tujščina, nismo imeli niti književnosti niti inteligencije, narod ves je spaval in škodoželjni sosedje obetali so mu isto nečastno smrt, katera je podavila slovanski živelj v severnej Nemčiji, na Saksonskem in Pruskem!

„Ali božja previdnost nij dopustila, da bi se uničilo tako plemenito, tako čvrsto pleme slovensko! Nastali so možje, ki so naš narod oteli gotovega pogina. Mej temi možaki pa se moramo hvaležni potomci v prvej vrsti spominjati J. Kopitarja. Bistroumen je bil kakor malo kedo, ter tako silne učenosti, da ga je največji učenjak nemški, Jakob Grimm, imenoval „monstrum scientiarum“. Ime njegovo zaslovelo je mej vsem učenim svetom, največji duhovi iste dobe, Göthe in Humboldt, Grimm in Schlegel bili so ž njim v prijateljskej zvezi, inostranske akademije imenovale so ga svojim članom, kralji in cesarji so ga odlikovali — ali vendar nij nikdar pozabil, da ga je rodila mati slovenska! Takrat, ko se je vsak boré pisar sramoval slovenskega imena, povzdigoval je odlični mož s pravo navdušenostjo svojo domovino, branil z ostrim peresom svoje rojake, hvalil njih nadarjenost, slavil krasoto slovenskega jezika ter veroval v boljšo bodočnost slovenskega naroda!

„Toda ravno temu narodu pretila je silna nevarnost, da se mu popolnem spridi njegov jezik. Le po kmetih govorilo se je

bolj čisto, po mestih pa se je čula neka zoperna sodrga in le-ta vplivala je tudi na slovenske pisatelje, kateri nijso razumeli jezika ter zakonov njegovih. Tu pa je Kopitar svojim rojakom l. 1808 kot neprecenljivi zaklad podaril prvo slovensko slovnico na znanstvenej podlagi „Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark", učeno delo polno genijalnih nazorov in novih idej, po katerem je on postal oče slovenskemu jezikoslovju!

„Ali Kopitar Slovencem nij samo razkrival zakonov njih jezika, seznanil jih je tudi sè začetki slovenske povestnice. Dokazal je namreč, da smo Slovenci potomci onega velikega naroda, ki se je nekdaj razprostiral od tirolskih snežnikov in bavarske planote do dunavske nižine, kjer se Sava in Drava zlivate v silni Dunav. Dokazal je nadalje v glasovitem „Glagolita Clozianus", v „Prolegomena historica in evangelia slavica eccl. Remensis" ter drugod, da so bili naši slovenski pradedje prvi slovanski kristijani ter da sta slovanska blagovestnika Ciril in Metod uprav v našem jeziku pričela slovansko liturgijo in slovansko slovstvo. V istem „Glagolita Clozianus" objavil je tudi staroslovensko slovnico in kratek slovar ter staroslovenski jezik pojasnil z novoslovenščino. Če so preje tudi slovanski jezikoslovci nas prezirali, če je slavni Dobrovsky sam naš jezik imel za zanemarjeno in ponemčeno narečje, morali so se odslihmal posebno ozirati na novoslovenščino, tembolj, ker je Kopitar sebi in svojemu narodu zapustil vrednega naslednika, slovečega profesorja Miklošiča, ki še dandanes slavno nadaljuje, kar je mojster njegov tako srečno in vspešno pričel. Pač se lehko ponašamo s tema možema, katera po izreku hrvatskega pisatelja Fr. Kurelca kakor „dva cara slovinska" vladata na polji jezikoslovnem.

„To so tedaj Kopitarjeve zasluge za narod slovenski; — ali on jih ima tudi za Slovanstvo sploh. Živo se je zanimal za vsak napredek, za vsako gibanje slovanskega duha. Tako je izdatno podpiral Dobrovskega, zlasti pri izdavanji slovečega dela: „Institutiones linguae slavicae veteris dialecti"; tako mu je bilo posebno na srcu mlado srbsko slovstvo in baš Kopitar je napotil Srba Vuka Stefanoviča Karadžića, da je spisal prvo srbsko slovnico in slovar ter nabral ono prekrasno zbirko narodnih pesnij, ki so še denes pravi kinč vsemu Slovanstvu ter se v svojej divnej lepoti morejo primerjati neumrjočim Homerovim spevom. Znanje staroslovenščine pa, po katerem se slovanski jeziki in ž njimi vred tudi slovanska srca vedno bolj si bližujejo in zlagajo, bilo je utemeljeno po Kopitarju in Dobrovskem; in Kopitarju gre tudi zasluga, da so se po avstrijskih in inostranskih univerzah za ta prevažni predmet ustanovile stolice, kjer sedaj odlični učenjaki razlagajo slovanski jezik in lepoto njegovo.

„Tak je bil tedaj, predragi rojaki, J. Kopitar, čegar spomin denes obhajamo. Če ga občuduje ves omikani svet, če ga tuji

narodi prištevajo prvim učenjakom našega veka — koliko bolj ga moramo slaviti Slovenci, katerim je posvetil sad svoje učenosti, trud svojega življenja! Skromno znamenje naše hvaležnosti naj bode ta spomenik na Kopitarjevej rojstnej hiši. Čuvajte ga skrbno, vi domačini iz Repenj in iz fare Vodiške, kajti v istini se morete ponašati z rojakom, po katerem ste dosegli, da Repenjsko vas poznajo po širokem svetu, kjer koli se spoštuje um in učenost. Ti pa, omikana mladina slovenska, oziraj se na ta spomenik ter uči se po Kopitarjevem izgledu ljubiti narod, gojiti znanost, iskati resnico! In ti, narod slovenski, obdan od protivnikov, vedno še v hudem boji za obstanek, če ti v junaškej tej borbi kedaj sape primanjkuje, poglej to kamenito ploščo ter pomni, da narod, ki je v najhujšej revi rodil in odgojil take sinove, kakor je naš Kopitar, ne more propasti na vse veke ne! In tedaj zakličem jaz: Kopitarjevemu spominu slava!"

Burni slava-klici in živio-klici doné iz naroda po zelenej dolini.

Izvrstnemu govorniku čestitalo se je z vseh stranij in zopet so grmeli „živio"-klici. Pevci zapojó za tem Foersterjevo: „Spevajte Bogu", a godba zasvira „Naprej!"

K svečanosti odkritja spomenika na Kopitarjevem domu došle so deputacije iz vseh krajev. Zastopana so bila večjidel vsa kranjska mesta, osobito Kámenik, Kranj, Škofja Loka. Da Ljubljančanov ne omenjamo, videli smo tukaj prvoboritelja koroških Slovencev poslanca g. prof. Einspielerja ter ž njim koroškega slovenskega posestnika gosp. Bajca, ki je prišel k slavnosti. Sè Štajerskega so bili navzočni znani g. župnik Božidar Rajč, profesor Majciger, profesor Hubad, prof. Glaser; prof. Podgoršek iz Rakovca, Dr. Klemenčič iz Gradca, prof. Müllner iz Bregenza; Iv. Dolinar iz Trsta. Iz Zagreba je g. Toma Gajdek, predsednik društva svetojeronimskega v Zagrebu, stari prijatelj narodu slovenskemu, poslal k svečanosti g. profesorja dr. Suka, da zastopa navedeno društvo pri svečanosti. Nadalje je bil navzočen iz Zagreba tudi prof. dr. Celestin kot zastopnik akademije znanosti, Hrvatske Matice in hrvatskega „Sokola". Zastopniki Hrvatov in telegrami ter dopisi iz Hrvatskega, katere priobčimo niže, so bili kakor vselej s posebno srčnostjo sprejeti. — Narodne slovenske inteligencije, celó nekaj narodnih gospá, zlasti pa dijakov je bilo od vseh krajev Slovenskega jako mnogo došlo.

Plošča, katero je kámenosekarski mojster Vincenc Čamernik iz Ljubljane jako umetno izdelal iz črnega marmora, ima napis v zlatih črkah:

TUKAJ SE JE RODIL

JERNEJ KOPITAR

21. avgusta 1780.

Postavili čestilci ob stoletnici.

Slovesnost odkritja plošče se je vršila jedva kake pol ure, dež je delal vsem dosti sitnosti, osobito pa govorniku in pevcem. Po dovršenem slovesnem aktu hitelo je vse v Vodice, četrt ure oddaljene. Nij sicer daleč to, ali v tem blatu gaziti, kakor ga je skupaj naneslo nebrojno število naroda ter shodilo, — to nij šala! Vendar človek vse prestane. Sicer umazani in do kože marsikdo premočen, dospeli smo v Vodice k Lužarju pod streho in na suho. Na cesti iz Repenj je bil pred Lužarjevim domom postavljen krasen slavolok; vsa vas je bila izredno in okusno ozaljšana in streli iz možnarjev so naznanili prihod gostov. Za vse olepšanje v Vodicah imata tamošnja gospoda duhovnika velikih zaslug, na čemer jima gre hvala.

Za jedno uro je bil programom določen skupni obed pri Lužarju. Na potu iz Ljubljane v Repnje je bila misel soglasna, da bode na tem skupnem obedu zbog prav neljubega vremena vidna marsikaka praznota. Vse se je motilo v tem obziru. Oglasilo se je toliko gostov za obed, da so se morali razdeliti v več delov. Manjšina, gostje iz tujega, je šla v hišo v veliko dvorano, a večini, „Sokolom“, pevcem in drugim, odkazali so se jim prostori na obširnem pôdu. Kosilo je bilo, kolikor se more zahtevati na kmetih, kjer se mora vsaka reč posébe od drugod naročiti, izvrstno in tudi postrežba boljša, nego v marsikaterej ljubljanskej gostilni. Čast tacemu krčmarju!

Mej obedom je svirala Zörnerjeva godba, so peli čitalniški pevci ter se je na obeh straneh napivalo. V dvorani je napil prvi dr. Zarnik cesarju. Na pôdu pa je s prva napil starosta „Sokolov“ g. Ravnihar na slavo Kopitarjevega imena, a g. Hlavka je napil slovenskim prvoboriteljem in slovenskemu narodu. Vseučiliščnik g. Bežèk je v svojej napitnici obetal, da bode slovenska mladež zmirom stala trdno za slovansko pravično stvar, a voditelji slovenski naj jo podpirajo ter navdušujejo.

Mej tem pridejo iz sobane doli k „Sokolom“, pevcem in drugim slovenski državni poslanec dr. Vošnjak, dr. Zarnik, prof. Einspieler ter župnik Božidar Rajč. Navdušenje je postalo velikansko. Župnik Božidar Rajč stopi na stol ter govori o zedinjenji vseh slovenskih pokrajin tako prepričevalno in navdušeno, da se je ta navdušenost polastila tudi vseh poslušalcev. Dr. Vošnjak je govoril mladini, osobito navzočnim vseučiliščnikom na srce. Vseučiliščnik g. D. Majaron obeta v imenu zbrane mladine, da hoče biti vredna lepega zaupanja. Dr. Zarnik je v svojem govoru govoril o najnovejšem nazivanji „Deutschkrainer“, ter zavračal nektere nemške napade. Prof. Šuklje je omenjal v svojej napitnici žalostne prošlosti naroda slovenskega, kteri se vendar gledé duševne zmožnosti ter nadarjenosti lehko méri s svojim nemškim sosedom.

Neizrekljivo navdušeno so bili vsprijeti telegrami, priposlani zbranej družbi Kopitarjevih čestilcev od vseh krajev, tudi daljnih slovanskih.

Govoril je zbranej družbi tudi zastopnik koroških Slovencev, poslanec Einspieler. Tudi Einspielerjev govor je bil navdušeno sprejet.

Državni in deželni poslanec g. Nabergoj je govoril imenom primorskih Slovencev naglašajoč nevarnost, katera preti tamošnjim Slovencem itd.

Vsa slavnost se je redno ter dostojno vršila, v presledkih je svirala godba, ter so peli vrli pevci ljubljanskega čitalniškega pevskega zbora. Okolo 4. ure popoludnè se je lepa slovesnost zaključila, ter so se vsi vdeleženci pripravili na odhod v istem redu, kakor so dospeli v Repnje. Poslovljenje od Vodiških domačinov je bilo prav srčno.

S tem bil bi opis slovesnosti dovršen. A ker smo bili na povratku v Ljubljano povsodi tako sijajno ter ljubeznjivo sprejemani od kmetskih prebivalcev, bodi nam dovoljeno, da tudi to omenimo.

Vasi, skozi katere smo se peljali, so bile na čast Kopitarjevim čestilcem ozaljšane z narodnimi trobojnicami ter tudi sè zvonikov cerkvenih vihrale so zastave. V srednjih Gameljnih, kjer je bilo istega dne slučajno tudi žegnanje, sprejeli so vaščanje slavitelje Kopitarjeve iskreno kot svoje dobre prijatelje ter brate. Vsa vas je bila na nogah, mlado in staro se je trlo okolo voz, stiskajoč gostom roke, deklice obsipajoč jih s cvetlicami ter deleč mej nje kranjske „bôbe“. Veliko iznenadenje pa je dohitelo čestilce Kopitarjeve na Ježici. Pod slavolokom na cesti so čakala gostov slovenska dekleta z Ježice v prekrasnih domačih pečah. Prav ob onem trenotku, ko so ravno gostje dospeli do slavoloka, se je pa dež, ki je prej vže močno padal, neusmiljeno vlil. Zato se je pozdrav od obeh stranij vršil prav kratko. Aleševa hčerka z Ježice pozdravi. čestilce Kopitarjeve, vračajoče se sè slavnosti. V imenu „Sokola“ odzdravi g. Armič, potem pa izroče dekleta lep venec „Sokolovej“ zastavi a vdeležencem Kopitarjeve slavnosti pripnó krasne šopke na prsi. Ne moremo si kaj, da bi tudi mi s tega mesta ne zaklicali vrlim rodoljubkinjam z Ježice: Živele!

Pri Aleši je bil odpočitek kake pol ure, kjer se je vse sè slastjo spravilo nad dobro vino in okusno jed, posebno oni, katere so lojterski vozovi pretresli na grdem potu notri dò obisti. Zadnji voz je dospeł pred ljubljansko čitalnico ob ½9. ure na večer.

K slavnosti Kopitarjeve stoletnice je „Matica slovenska“ odposlala pet odbornikov, da zastopajo društvo pri svečanosti. Odbor „Matice slovenske“ pa je tudi soglasno sklenil, da plača vse troške za spomenično ploščo na rojstvenej hiši Kopitarjevej.

Telegrami, ki so odboru došli, so sledeči:

Dunaj. Slava neumrlomu Kopitarju, otcu slavjanske nauke, koga imao sam srječu poznavati na Dunaju; slava narodu, koji

zna poštovati svoje učene muževe, a raditi, kao su oni radili. Pozdrav od svijuh ruskih slavista! Živeli Slovenci!

Rajevsky.

Praga. Beseda umelecka v Prazě, uznavajic velike zasluhy Kopitara o vedu slovanskou, koři se o den významne slavnosti slovenske pamatce velikeho učence, a provolava mu nehýnouci slavu!

Strakatý, předseda.

Krapina. Kopitar prije 45 godinah potaknuo i mene, da pomnjivo gojim slavensku knjigu; s toga žalim, da njegovoj svečanosti prisutstvovati nemogu te kličem iz dna srdca: slava mu!

Ivan Kukuljević.

Belgrad. Slava slovenskom narodu, koji je celokupnom Slovenstvu dao Kopitara! Slava današnjim prvacima slovenskim, naslednicima velikog rodoljuba, ne samo po krvi, nego i po duhu! Slava sa svih krajeva neumrlome Kopitaru!

Sekretar srpskog učenog društva:
Kujundžić.

Sofija. Iz stolica-ta Sofia na mnogovečno stradavše-to novovozrodjeno slavensko gospodarstvo, slavenska beseda, bratski vas pozdravlja za praznika na bezsmertni za slavenska nauka Kopitara! (Drugo polovico tega telegrama izpuščamo, ker je nam prišel tako skvarjen, da ga nijsmo razumeli).

Grekov.

Novisad. Historija preporodaja srpske književnosti prepletena je sjajnim trakom imena Kopitarova. Srpski narod poštujući pomen Vuka Karadžića sjeća se svagde s pietetom i Jerneja Kopitara. Zato i književno društvo Matice srpske danas sa oduševljenjem pozdravlja stoletnicu slavljenog pokojnika.

Književni odbor Matice srpske.

Dunaj. — Na korist vseh Slovanov delavšega moža treba, da i vsi Slovani slavé. Slovencem se pridružuje i češka omladina ter kliče: slava Kopitarju, živeli njega slaveči Slovenci!

Akademicky spolek na Dunaji.

Zagreb. Slovenci v hrvatskej metropoli živeči, pošiljajo vam srčen pozdrav in kličejo: bodi večen spomin učenjaku Jerneju Kopitarju, živeli čestilci njegovi!

Bradaška, dr. Fon, dr. Kopač, Kos, dr. Kosirnik, Kuralt, Marn, Mušič, Roš, Seunig, Stožir, Valjavec, dr. Vajngerl, dr. Vidrić, Zepič.

Zagreb. Zadržan prisustvovati stoletnici, izročam Slovencem srčne bratske pozdrave od Bolgarov, pošiljajoč ob jednem dotično pismo v originalu, v katerem kličejo Slavjani od Balkana gromovito slava uspomeni Kopitarjevej za njegove naučne zasluge, kakor v obče za Slavjanstvo tako posebno tudi za Bolgare!

Za Sofijsko slavjansko besedo:
Bezenšek.

Celovec. V spomin stoletnice neumrlega učenjaka kličemo navdušeni: večna slava Kopitarju, slava vsem čestilcem njegovim! Živi, živi duh slovenski!

Odborniki Mohorjeve družbe v Celovci.

Celovec. Rodoljubom pomrlim večnaja pamjat! Rodoljubom zbranim v Repnjah slava! Vsem delavnim rodoljubom slavjanskim: mnogaja ljeta!

Matija Majar v Celovci.

Celovec. Učeni Kopitar je delal za naš narod z učenostjo: delajmo vsak po svojem stanu za srečo naroda slavjanskega!

Rossbacher v Celovci.

Celovec. Slava narodu, ki časti svoje zaslužne može.

Janežič.

Trst. Večna slava slovničarju Jerneju Kopitarju!

Čitalnica tržaška.

Vižmarje. Slava Kopitarju, živeli njegovi čestitelji!

Hrabroslav Odlázek, Vižmarski.

Medvode. Slava! kličem čestiteljem vednostnega velikana, ki narod budijo in spodbujajo potomce k duševnemu delu!

Milič,
železniški predstojnik v Medvodah.

Ljutomer. Kopitarjeve slavitelje srčno pozdravlja

Ljutomerska čitalnica.

Trst. Srčen pozdrav čestilcem Kopitarjeve slave.

Cegnar, Slavomir, Pogorelc,
Jože Kavčič, Jereb, Vadnov,
Čenčič, Hrabroslav Dekleva,
Friškovič, Jazbec.

Tullnerbach. Slava Kopitarju, slovenskemu učenjaku. Bog živi Kopitarjev rod!

Ivan Navratil, na odpočitku blizu Beča.

Rakek. Trud Kopitarjev sad mej Slovani naj širi obilno, priča na glas, kaj ume svoboden, složen Slovan.

Resman, Grbić.

Brežice. Slava Kopitarju, slava njegovemu duševnemu sinu Miklošiču, čast in poštenje nepristranskemu vladanju Taaffeja in Winklerja, ter zahvala zbranim čestilcem izdatelja „Glagolita Clozianus“ izražajo v duhu navzočni Slovenci brežkega okraja.

Tanšek.

Ptuj. Večnaja pamjat veleumnemu učenjaku Jerneju Kopitarju. Sokolovo oko njegovo odkrilo nam je tajno krasoto glagoliške prošlosti, opazilo, vodilo duhovite orjake: Srbina Vuka, našega Miklošiča. Slava Repnjam: Na zdar vsem denes tamkaj navzočnim.

Za čitalnico ptujsko:
Žitek.

Golobkovo na Češkem. Delavni v prid Slovanstva, čuvamo pravico in resnico, proganjamo pa ošabnost in plitkost, kakor vredni nasledniki Dobrovskega in Jerneja Kopitarja. Slava mu!

Lego.

Razen teh telegramov so došli tudi sledeči dopisi iz Zagreba:

Slavni odbore!

Veoma žalim, što uz najbolju volju ne mogu se odazvati tamošnjomu cienjenomu pozivu od 14. t. m. i što ni jedan od akademika ne može biti svjedokom ove počasti, koju slovenski rodoljubi priredjuju svojemu velikomu zemljaku i slavnomu slovjenskomu jezikoslovcu Jerneju Kopitaru. Ali taj propust nadomjestiti će prof. dr. Celestin, koj se tiem umoljava i ovlaštuje, da akademiju i mene zastupa kod svečanosti, kojoj ćemo biti svakako duhom prisutni, budući osvjedočeni o velikih zaslugah neumrloga svečara.

Dr. Fr. Rački,
predsjednik jugoslavjanske akademije znanosti.

Dalje od „Matice Hrvatske“:

Slavni odbore za Kopitarovu svečanost u Ljubljani!

U ime „Matice Hrvatske“ čast mi se je najsrdačnije zahvaliti na cienjenom pozivu od 14. t. mj. od strane toga odbora za Kopitarovo slavlje, te veoma žalimo, što nemože na toj bratinskoj svečanosti nijedan od odbornika „Matice“ prisustovati.

Nu da ipak zadovoljimo želji našoj, opunovlašćujemo ovim našega utemeljiteljnoga člana profesora dra. Fr. Celestina, da pri Vašoj svečanosti „Maticu Hrvatsku“ zastúpa.

Sa bratinskim pozdravom

u ime upravlj. odbora „Matice Hrvatske“:

Ivan Kostrenčić,

tajnik „Matice Hrvatske“.

Od „Sokola Hrvatskega“:

Slavni odbore za Kopitarovu svečanost u Ljubljani!

U ime „Hrvatskog Sokola“ u Zagrebu čast mi je izraziti tim naše veliko sažaljenje, da nijedan od odbornika našeg družtva ne može prisustvovati pri liepoj bratinskoj Kopitarovoj svečanosti. Nego da ipak zadovoljimo svojoj želji, opunovlašćujemo ovim svoga izvršujućeg člana, profesora dra. Fr. Celestina, da pri Vašoj svečanosti zastupa „Hrvatski Sokol“.

Sa bratskim pozdravom

u ime upravljajućeg odbora „Hrvatskog Sokola“:

Dr. Jos. Fon.

Izvrševaje svoj slabi opis, pravi poročevalec v Soči (X. 41) v dan 100. godovnje Jerneja Kopitarja l. 1800, ne morem si kaj, da ne bi klical mladini slovenskej, ki je onega Kopitarjevega dne pojavila toli svetega navdušenja, da bi jej ne klical: Tolle, lege! Vzemi Kopitarja v roke ter beri ga! Uči se iz njega vednosti in resnice, uči se! Posnemaj ga v ljubezni do naroda in uka, posnemaj ga! — Da vredna svojega rojaka in domovine slovenske imaš pripravljeno pošteno srce in bister um, ko veljá stopiti kot Slovenec in Slovan z močjo za naroda samostojnost in prosveto. Da večna bo Slovencev čest!

To bode Kopitarja spomin najlepši, najvrednіši!

Razgled.

Stran

Jernej Kopitar . . . . . 1—111

Kako je Kopitar svoje življenje sam popisal l. 1839. Spisi Kopitarjevi. Kopitar pa Mušicki, Dobrovsky, Šafarik, Vostokov, Miklošič. Kopitarjevo delovanje v dvorski knjižnici. Kopitar pa Vodnik, Metelko, Čop, Prešern, Ravnikar. Slovanstvo v obče, Slovenci. Dodatek. Zapisek manjših spisov Kopitarjevih in kje so prišli na svetlo.

J. Kopitar in sedanja slovenska slovnica 112

Slovnice slovenske 115

Tri prošnje Kopitarjeve l. 1809 125

J. Kopitar pa Dr. J. Zupan 129

Patriotische Phantasien eines Slaven 132

SS. Cyrillus et Methodius 142

Slavorum cisdanubianorum historiae conspectus chronologicus usque ad obitum S. Methodii , ... 146

Kopitar sprožitelj slovenske kmetijske „Pratike“ 172

Kopitar pa Pypin in Kolár 173

Slavnost Kopitarjeva 22. avg. 1880 v Repnjah 176

Popravki.

V I. spisku str. 2 vr. 6 od zd. nam. naprej čitaj **naj**prej; str. 11 vr. 7 od zg. nam. prostopop čit. protopop; str. 14 vr. 13 nam. tako čit. take; str. 17 v zadnjem odstavku nam. popisal čit. **pre**pisal; str. 30 n. neizrečno č. neizrečeno itd.; str. 37 vr. 8 čit. kar koli **vemo**; str. 46 vr. 10 č. na str. 403 **Truber**; str. 62 v. 23 **zabavljati** nam. zahvaliti; str. 70 v. 26 **vgnal** nam. vrgel; str. 74 v. 30 v njegovem t. j. **Mikl.** . .; str. 78 v. 13. čit. glas **bolje** od itd.; str. 82 v. 5 čit. 18**21** nam. 1851; str. 88 v. 11 izbriši prve tri besede (Dokler je bil); 90 v. 1 nam. ne smemo čit. ne moremo; v zadnj. odst. pri**bavil** nam. pristavil; str. 97 v. 23 čit. nemške in **latinske** besede; str. 101 v. 14 čit. jako **ugodno** itd. v. 17 izbriši **od**; str. 102 v 6. odst. čit. njegova **slovnica** opravila itd. v. 15 čit. **na** nm. ena itd. Nektere manjše pogreške popravijo naj blagovoljno čitatelji.

Hochverehrliche Gesellschaft!

Senectus ipsa est morbus. Nichts weiß ich von einer zunehmenden Kürze des Lebens, von dem wir nur unbrauchbare Fragmente zu eigenem Verfügung erübrigen, andere unerquickliche Störungen zu geschweigen, mögen mich entschuldigen, daß ich meinem schuldigsten Dank sowohl für das ehrenvolle Schreiben der Gesellschaft als das angenehme Geschenk der überraschten Mitglied des Herren Dr. Bleiweis so spät aussprechen muß. —

Von Herzen gratuliere ich der Gesellschaft zu dem schon ihre ersten Jungen überstehenden Lebens des Glasnik Novice. Um so freudiger kann die Redaction ihrerseits die so hoffnungsvolle Natur unserer slavischen Schwester j. Volks Publicum einmal davon gemacht, so wird ihnen die Pflege zum Herzensbedürfniß. Hat mich betroffen, so bin ich für den Augenblick wohl nicht im Stande, Artikel zu diktiren; doch behalte ich mir vor, vielleicht später einmal handschriftliche Beiträge beizutragen. Aber übrigens wäre es, wenn besonders Herrn Jagić zu schicken, da ich das Geschickte der Hofbibliothek schon kann. —

Ich habe auch Ab und to, daß die Jajanen, selbst von ihrem Dialekt gesondert auch anders taufen wollen; als wenn z.B. auch die Polen &c. so schreiben, wie wir. Vor allem dem ist mir mehr Recht wahr. Metelko's System ist mühsame, aber es stellt ihm die antike Schönheit der übrigen Lat. Schriftarten, wovon selbst Daničić nothwendig ist. Jagić's Neuerung hat 2 Vortheile, 1) bösen Flügmund ck über den Zeilen, 2) und daß lj, nj, dj; Sokolowski sogar tj für ć; ist also wieder

nur unwesentlich, nur nur combinirt; es gibt fälle, wo hi, ni, di, hi auch nicht zusammengezogen lauten, wie in unserem bratje, ludjé &c. — Bis dieses nicht vollkommen lat-slav. Alphabet kommt, ist es besser bei der alten Combination zu bleiben, die noch mannigfaltiger ist, als Gaj's war. Es waren es auch die Polen. Wir können aber jetzt nicht in neuere Gässerung. Das gewiss daher, nur zur Warnung, dem kindischen Charlatan Gaj nicht zu knicht zu glauben.

An unser beabsichtigtes „Bauernkalendar wird die Gesellschaft, wenn nicht früher, doch für die folge denken. Vielleicht mit uns selbst die Herausgabe haben können. Wünschen.

Die weitere Besendung der Gesellschaft verschiebt sich in — Rom; von wo sich also Ihre Aufträge nur mittelbar zu erhalten pflegen würden.

Ich bitte die hochwürdige Gesellschaft, meine ausgezeichnete Hochachtung und Ergebenheit zu genehmigen.

Custos Kopitar

Wien d 10 Oct. 1843.

OKÓ IN VID.

Spisal

J. Žnidaršič.

Založila in na svetlo dala

MATICA SLOVENSKA.

V Ljubljani.

Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.

1880.

Predgovor.

Našemu telesnemu razvoju okó mnogo pomore, dušnemu pa gotovo največ. Brez očesa — kako bi bilo naše kretanje, kako nesigurno bi tavali v večni temi, kako bi si izbirali hrano, kako pripravljali obleko in stanovanje, kako bi se izogibali mnogovrstnim nevarnostim, kako občevali med seboj? Res, žalostno bi bilo naše telesno životarjenje brez vida, mnogo, mnogo žalostnejše, nego li življenje slepčevo med nami videčimi, kateremu mi pomagamo, in kateremu mi podajamo sredstev, da ne ostaja čisto nedelaven in zavržen ud človeštva.

Še žalostnejše bi pa bilo naše duševno življenje. Naše duševne krepósti (moči), naše znanosti in umeteljnosti imajo večinoma svoj izvor v očesu. Okó vzprijema največ vtisov in jih vodi do možján; kadar zvunanji vtisi prihajajo do možján, zavedamo se jih; do možján se dá zvunanjim vtisom slediti, potem se pa začenja dušna delavnost. Ta stvarja iz vzprijetih vtisov pojme, iz pojmov sode, iz sodov izvode (Schluss, Schlusssatz), iz teh pa znanost (Wissenschaft).

Pri razsojevanji o velikosti, obliki in druzih svojstvih teles so nam roke, s katerimi jih tipljemo, velik, časih nenadomesten pripomoček in gotovo je, da bi si, ako bi ne imeli očí, s pomočjo tipa stvarjali tudi nekak svet okolo sebe, ali kako omejen, kako majhen bi bil ta svet, in kako počasi bi vse napredovalo! To je uže vsak premišljeval, koliko nam okó koristi, in kako težko bi mi vid pogrešali, ko bi ga po kaki nesrečni naključbi izgubili; kako se pa prav za prav to godí, da vidimo, in kaj je vzrok različnim vidnim prikaznim, tega še vsak ne vé, vsaj v tej meri ne, v kateri je to dan danes vedeti môči. Da bi se med Slovenci širilo znanje o najimenitnejšem čutu in čutilu tudi v slovenskem jezici, namenil sem se opisati okó, razložiti

njegova opravila, ter razjasniti nekatere čudne prikazni vida. „Slovenska Matica“ nam je sicer uže podala prevod Schödlerjeve fizike, v kateri so, kakor v vsaki fiziki, opisane očesne funkcije, ali takov kratek popis na dveh, treh straneh, ki se vrhu tega ozira le na fizikalno stran vidnih prikaznî, dan danes, ko so o očesu in vidu v druzih jezicih napisane debele knjige, ne ugaja Slovencu, izkajočemu pouka v máterinem jezici. In nauk o očesu je potrebnejši, nego bi se komu dozdevalo, kajti sedanji rod ima mnogo očesnih pogreškov, katerim bi se dalo izogniti. Toliko v svoje opravičenje, zakaj sem se poprijel ravno tega predmeta. Jaz to, drug drugo, vsako leto nekaj — tako bode s časoma tudi nam Slovencem kaj pokazati iz prirodopisnih naukov.

Da bi bilo v tem spisu, kolikor mogoče, vse jasno, ter da bi blagovoljnemu bralcu ne bilo treba iskati po druzih knjigah potrebnega optičnega znanja, na katero se opéra nauk o očesu in vidu — razlaganja in opisov optičnih priprav, katere so v zvezi z omenjenim naukom, hočem iz splošne optike posneti one nauke o bistvu, svojstvih in prikaznih svetlobe, kateri se mi zdé za moj namen potrebni. Ti nauki so tudi sami po sebi važni in zanimivi, ker pojasnujejo mnogo vidnih prikaznî. Dokazi moji, kolikor jih je, niso učeni — saj moj spis ni namenjen vseučilišnikom — vsega dokazovanja pa nisem hotel opuščati, želeč ustrezati tudi ónim bralcem, katerim ne zadostuje samo golo pripovedovanje znanostnih resultatov.

J. Ž.

Okó in vid.

I. O svetlobi sploh.

Svetloba in nje vzrok.

Ono, kar dela, da se stvarí vidijo, da so svetle, zôvemo svetlobo ali luč. Kaj je svetloba sama na sebi, tega ne vemo. Da bi pa mogli postanek svetlobe, nje razširjanje, nje prikazni in učinke razlagati, izmislili so si učenjaki več podmén ali hipotéz. Uže grški priródni filozofi so si belili glavo z vprašanjem, kaj je vzrok, da vidimo. Menili so poleg druzega, da iz očesa izhaja pretenka tvarina, in predmete, do katerih prihaja, dela vidne. Plato je mislil, da stvarí pošiljajo neko svetlobno tvarino v okó. Te misli se držé sledniki emisijske ali emanacijske podmene, kateri pravi ustanovitelj je slavni Newton. Večino svetlobnih pojavov je lehko razlagati po tej hipotezi, teško se pa n. pr. po njej tolmači, kako je možno, da časih svetloba svetlobo otemí, ali celó ugasne, da tema nastane tam, kjer bi le večje svetlobe pričakovali. Tudi razkroj svetlobe se po njej ne razlaga lehko. V razlaganje teh in druzih prikaznî morale so se o svojstvih svetlobne tvarine izmisliti posebne podmene, katere glavno podmeno precej zamotajo; znanost pa se drži rajša proste podmene, dôkler more ž njo izhajati.

Teško si je tudi misliti, da bi n. pr. solnce moglo metati svetlobne delce do nas, ne da bi jim njegova privlačnost branila oddaliti se tako zeló. Dalje morala bi zaradi velike svetlobine brzine (svetloba prehodi v 1 sekundi 40.500 milj ali 300.400 kilometrov) živa sila svetlobnih delcev, da so še tako majhni, biti precejšnja, in ne razumemo lehko, zakaj ti našega očesa ne razbijejo, ali vsaj ne pokvarijo. Tudi bi moralo solnce, ako bi pošiljalo svetlobno tvarino neprestano na vse straní, polagoma zmanjšati se, a to se doslé ni moglo opaziti ali dokazati.

Največjo, zdaj malo ne občo veljavo pridobila si je naslednja podmena. Ves svetski prostor, o katerem se navadno misli, da je prazen, napolnen je z neko neizrečeno drobno in prožno (elastično) tvarino. Ta tvarina, ki se imenuje êter, ne pušča nikoli nikjer praznega prostora; ona prošinja vse stvarí in izpolnuje njih luknjice. (Luknjice ima vsaka še tako gosta stvar.) Êter je tako drobán, da prodira v najmanjše luknjice. On

je pač stanoviten (vztrajen), teže pa nima nobene, in ako jo ima, je tako majhna, da se sme v primeri z drugimi močmi, katere pri svetlobnih prikaznih dejstvujejo, puščati v némar. Gibanja gostih teles ne ovíra, le pri gibanji zvezd repatic jako redke tvarine je moči spoznati njegov upor. V praznem svetskem prostoru je povsod jednako góst. V telesnih luknjicah ga telesni delci (molekili) vlečejo náse in zaradi tega zgoščajo, zato je v telesih gostejši, nego li v praznem prostoru. Ker ga pa delci različnih stvarî ne vlečejo náse s tisto močjo, zato je v različnih stvaréh različno góst.

Êter je popolnem prožen. Vsak njegov delec, katerega kakoršna koli sila zmakne iz ravnotežja, poskuša s tisto silo vrniti se v svoj položaj. Zavoljo te popolne prožnosti se njegovi delci tresejo, delajo in širijo valove po tistih zakonih, kateri sploh veljajo za prožne tvarine. Med njegovimi delci so podobne molekilne močí, kakor med delci druzih tvarî; zato se nobeden njegovih delcev ne more gibati sam záse; ako se začne gibati jeden delec, spravi v gibanje tudi sosednje delce.

Vsaka svetla točka se trese, in prenaša svoje tresenje na sosednji êter, ter napravlja tú, ker se to tresenje od delca do delca širi, valove. Ti se razprostirajo na vse straní, dospejo do našega očesa in skozi to do vidnega živca in storé, da vidimo točko, katera nam je poslala te svetlobne valove. V sredstvu, v katerem je êter povsod jednako gost, širijo se svetlobni valovi vedno s tisto brzino (hitrostjo) in tako, kakor bi postajala iz majhne oble (kugle) jako hitro večja in večja. Kadar êter v tistem sredstvu ni na vse straní jednako góst, tedaj se svetlobni valovi ne širijo v podobi oble. Ako zadevajo svetlobni valovi ob drugo sredstvo, prejde jeden del gibanja vánj, drugi del se pa odbija in se širi nazaj v prejšnje sredstvo. Tisto gibanje, katero je prešlo v drugo sredstvo, se tukaj uničuje in ne daje svetlobe, ali se pa v njem dalje širi. Ker je pa êter v novem sredstvu gostejši ali redkejši, nego li v prejšnjem, je brzina valovnega gibanja druga, in nasledek spremenjeni brzini je lom svetlobe. *) O sredstvih, katera vánje prešlo gibanje êterjevo uničujejo, pravimo, da svetlobo pijejo ali srčejo. O vseh teh prikaznih, posebno o odboji in lomu svetlobe govorimo še posebe, ker so za nas velike važnosti.

Ta podmena se zôve teorija undulacije ali valovanja. Izumel jo je Huyghens pred dve sto leti. Ž njo se na lehko razlagajo vse optične prikazni. Slutil jo je uže Aristoteles, trdeč, da mora svetloba nastajati na jednak način, kakor zvok.

*) Ako se lom svetlobe razlaga po emisijski teoriji, pride se do pravega posledka le, ako se trdi, da velja to, kar je izkustvu protivno. Po teoriji valovanja in po izkusih je lomni kazalec (gl. „Lom svetlobe") med vzduhom in vodo $^{3}/_{4}$, brzina svetlobe v vodi zatorej manjša, nego li v vzduhu; po emisijski teoriji pa bi moral biti ta lomni kazalec $^{4}/_{3}$, brzina svetlobe v vodi zategadelj večja, nego v vzduhu.

Tresljaji zvenečega predmeta dajo se s pomočjo optičnih priprav videti, zato fiziki sklepajo, da je tudi moči svetlobne tresljaje v zvok spreminjati, zatorej slišati. Ker se dá zvok videti, mora se tudi svetloba čuti, ako je hipoteza undulacije prava. Poskusi o tem delajo se z mikrofonom.*) Vsaka barva svetlobe bi se imèla drugače glasiti. Ako se sprememba svetlobe v zvok posreči, potem ni najmanjše dvombe več o istinitosti podmene o valovanji svetlobe.

Razvrstitev predmetov, kar se tiče svetlobe.

Predmeti, katerih delci se tako tresejo, da tudi êter spravljajo v tresno gibanje, so samosvetljivi (samosijajni, selbstleuchtend), ker delajo sámi od sebe svetlobne valove, jih na vse strani pošiljajo in se takisto kažejo vidnimi. Samosvetljivi predmeti so: Solnce, zvezde, goreče in žareče stvarí, trhljad, fosfor, kresníce, nekatere mrtve ribe, neke male živalice v morji itd. Vse druge stvarí so temne, nevidne; vidne in celó svetle postajajo tedaj, ako jih samosvetljive stvarí razsvetljujejo ali obsevajo, in one to tujo svetlobo odbijajo. Po dnevi vidimo stvarí okolo sebe le zato, ker solnčno svetlobo v naše okó odsevajo, po noči moramo drugo luč imeti, ako hočemo videti.

Stvarí, katere valovno gibanje êterjevo skozi-sé propuščajo, so prozorne (durchsichtig), óne, katere ga le po nekoliko propuščajo, prosojne (durchscheinend), óne, katere ga ustavljajo, neprozorne. Prozorne stvarí so: Vzduh, steklo, čista voda, mnoge tekočine, kámena strela itd.; prosojne pa: Tenek papir, z oljem ali mastjó napojen papir, tenka kóžica itd.

Ker vsaka stvar odbija vsaj nekoliko svetlobe, nekoliko pa posrče, ne more nobena biti popolnem prozorna. Jasno je to, ako so dotične stvarí debele, ali v mnogo skladov zložene. Debelo steklo ni tako prozorno, nego tenko; tudi globoka voda je slabo prozorna. Celó vzduh posrče nekaj solnčne svetlobe. Nasproti ni nobene stvarí, da bi bila popolnem neprozorna; ako jo razrežemo ali razkujemo v dovolj tenke lístiče, vidimo, da je prosojna.

Premočrtno (geradlinig) širjenje svetlobe.

Svetlobni valovi so v sredstvu, katero ima na vse strani jednako góst êter, óbli (kroglasti). Kamor dospejo êterjevi valovi, tija pride tudi svetloba. Ako zvežemo katero koli točko óblega valú sè svetlo točko, kaže nam črta vezníca pot, po katerem je hodila svetloba, širec se od delca do delca êterjevega.

*) Mikrofon — ne davno izumljena priprava — je ušesu to, kar mikroskop očesu. Ž njim se najslabši zvok, katerega sicer ne čujemo, tako ojači, da ga čujemo razločno.

Vsak takov pot se imenuje svetlobni žarek; vsak polumér óblega svetlobnega valú je svetlobni žarek, kateri kaže mér, (Richtung), v kateri se svetloba pomiče naprej. Polumér obli je pa prema črta, zatorej je pot svetlobi premočrtna. Svetloba more le tedaj v naše okó prihajati, ako jej premega pota ne prepréči kak neprozoren predmet. Če je zatorej mogoče od našega očesa potegniti premo črto do svetle točke, vidimo to točko, drugače ne. To se vé, da ta zakon veljá le za jednakošno sredstvo. Naj prejde n. pr. svetloba iz gostejšega vzduha v redkejši, ali iz vzduha v drugo sredstvo, ne širi se več premočrtno.

Skozi tenko cev vidimo le, ako je prema; skozi luknjico ali špranjico vidimo le tija, kamor je mogoče iz našega očesa skozi njo potegniti premo črto. Ako se hočeš še drugače prepričati o premočrtnem širjenji svitlobe, vzemi zvečer kos papirja, probodi ga z debelo iglo, in drži pred gorečo svečo (*glej pod. 1*) ali svetílnico, za prebodeni papir pa postavi drug bel papir in na njem zagledaš obrneno sliko sveče ali svetílnice. Svetlobni žarki sveče širijo se namreč na vse strani in prodirajo tudi skozi luknjico *o*; žarek, ki izhaja iz svetle točke *a*, zadene se na belem papirji ob točko *A*, žarek iz *b*, ob točko *B*. Točki *A* in *B* ste sliki toček *a* in *b*. Isto tako delajo ostavše točke med *a* in *b* slike med *A* in *B*. Slika sveče je zategadelj zvrnena, ker se svetloba premopotno širi. Ko bi bila slika po konci, kakor je sveča, bil bi to dokaz, da svetloba ne hodi premega pota.

Podoba 1.

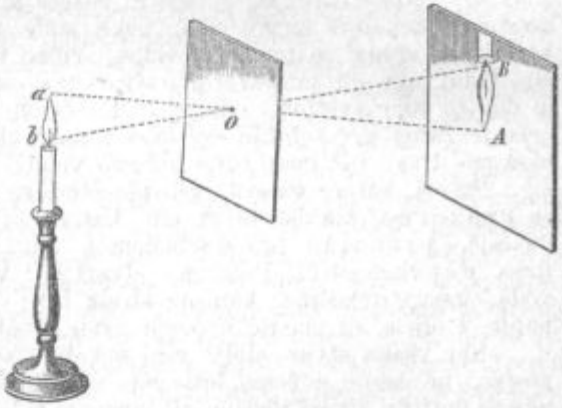

Premočrtnega pota svetlobe smo uže od mladosti tako vajeni, da iščemo vselej izvora svetlobi na konci one preme črte, po kateri je svetloba prišla v naše okó, če tudi ga tam vselej ni, tako n. pr., kadar prihaja svetloba iz druzega sredstva.

Močnost svetlobe.

Svetloba raznih predmetov in svetloba tistega predmeta v raznih daljah je različna. Od kod izvira to?

1) Čim močnejše je tresenje ali majanje êterjevo, tem močnejša je svetloba. Tresenje je pa tem močnejše, čim dalje se pomiče vsak tresoči se delec od svojega mesta. Najdaljši pot delcev iz svoje leže zôve se razmáh (amplituda). Močnóst svetlobe zavisi zatorej od razmáhove velikosti.
2) Kolikor več svetlih toček ima predmet, ali kolikor večja je svetla površina, toliko večja svetloba.
3) Valovno gibanje, katero izhaja iz svetle točke, širi se v podobi oble, in prehaja na vedno večje množtvo êterjevih delcev; na kolikor več delcev se to gibanje razširja, toliko slabše je. Delci, kateri vsak naslednji hip prvič zagibljejo, leže na površini pomišljeni obli; kolikor večja je ta obla, toliko več je êterjevih delcev, kateri se začnó tresti. Močnóst svetlobe zatorej pojemlje v oni meri, v kateri raste óblina površina; óblina površina pa raste kakor druga vzmnož (kvadrat) poluméra, t. j., ako postaja polumér 2-, 3-, 4-, ... n-krat večji, postane površina obli 4-, 9-, 16, ... n^2-krat večja. Réči smemo zatorej: Močnóst svetlobi pojemlje, kakor raste kvadrat dalji od nje izvora.

Brzina svetlobe.

Pod. 2. nam kaže solnce *S*, zemljo *z*, premičnico (planet) Jupiter *J* in prvi njegov mesec *m*. Strélice kažejo mér, v kateri se ta telesa sučejo. Prvi Jupitrov mesec *m* stopa vsacih 42 ur 28 minut in 36 sekund v Jupitrovo senco, in tú potem mrkne. Ako je zemlja v *z*, se ta račun slaga s prikaznijo; ako je pa zemlja na svojem potu okolo solnca kje drugé, se mrak zakesní in sicer najbolj tedaj, kadar je zemlja na nasprotni točki svojega pota v *z'*. Takrat se zakesní mrak za 16 minut in 36 sekund, t. j. za 996 sekund. Vzrok temu zakesnjenju je ta, ker ima zdaj svetloba od Jupitrovega mesca do zemlje daljši pot prehoditi. Pot je zdaj daljši nad 31 milijonov *My.* Na jedno sekundo pride okolo 31.000 *My.* in to je brzina svetlobi. — Takisto je izračunal Olaf Römer 1675. leta. Zdaj imamo tudi druge pripomočke za račun svetlobne brzine. Ti pomočki nam ob jednem dokazujejo, da se svetloba v podnébesnih prostorih skôraj ravno tako hitro širi, kakor na zemlji.

Podoba 2.

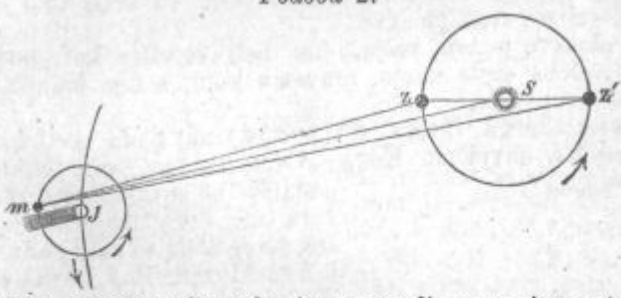

Svetlost razsvetljenih predmetov.

Predmeti so pri jednacih okolnostih tem bolj razsvetljeni, čim močnejša svetloba pada nánje. Svetlost predmetov se zatorej spreminja z močnostjo, razširnostjo in daljo svetlobnega izvóra in položajem predmeta proti njegovim žarkom.

1) Čim močnejši in razširnejši je izvor svetlobi, tem bolj je predmet razsvetljen. Ako je površina svetlobnemu izvoru 2-, 3-, . . . -krat večja, tudi 2-, 3, . . . -krat bolj razsvetljuje.

2) Čim dalje je predmet od svetlobnega izvora, tem slabše je razsvetljen. *S* (*glej pod. 3*) je svetla točka, iz katere pada svetloba na ravnico *KL*. Mótrimo kós *AB* te razsvetljene ravníce, ter jo potem premeknímo v vzpóredno (paralelno) ležo *K'L'*. Svetloba, katera je prej razsvetljevala kós *AB*, razsvetljuje zdaj večji kós *CD*. Svetlost temu kósu je zdaj toliko manjša, kolikor je večji od *AB*. Mérstvo (geometrija) nas pa učí, da je *CD* proti *AB* v tistem razmerji, kakor kvadrati njíju navpičnih dâlj od točke *S*. Zatorej smemo reči: Svetlost ravníce pojemlje, kakor raste kvadrat nje navpičnega razstoja od svetlobnega izvora. To veljá tudi o vsacem kósci neravne ploskve.

Podoba 3.

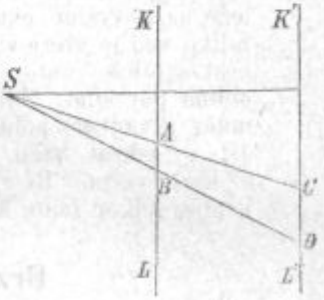

3) Svetlost ploskve je tem večja, čim bolj se bliža kót, pod katerim svetloba pada nánjo, pravemu kótu, a tem manjša, čim manjši je ta kot.

Iz svetlobnega izvora *S* (*pod. 4.*) naj pada svetloba na ravnico *KL* navpično. Kósec *AB* te ravníce bodi toliko oddaljen od svetlobnega izvora ali tako majhen, da smemo reči, da so nánj padajoči žarki vzpóredni. Ravnica *KL* naj se zdaj okolo točke *B* tako zavrtí, da pride v položaj *L'K'*; žarki zdaj ne padajo več navpično nánjo, temuč pod ostrim kótom φ, in razsvetljujejo zdaj večji kósec *BC* te ravníce. Svetlost kósca *BC* zdaj oslabí, ker tisto mnoštvo žarkov na večji kósec ravníce pada, in sicer je svetlost v óni meri

Podoba 4

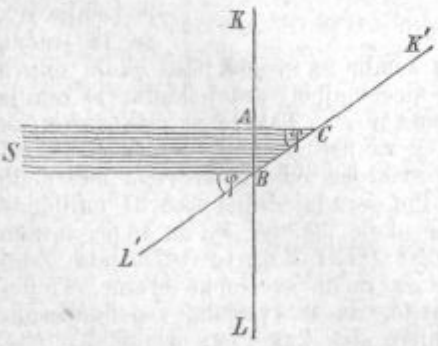

slabša, v kateri je kósec BC večji od AB. Po naukih mérstva je pa $BC : AB = 1 : \cos ABC = 1 : \sin \varphi$. Svetlost vsacega kósca ravníce je zatorej sorazmerna sinusu kóta, pod katerim zadeva svetloba ta kósec. Svetlost predmeta je zatorej največja, kadar svetloba navpično pada nánj.

4) Svetlost razsvetljêne ploskve zavisi tudi od kóta, pod katerim svetlobni žarki površíno svetečega predmeta zapuščajo. — Žareča obla se nam vidi kakor jednakomerno žareč kolut (Scheibe); tako n. pr. vidimo solnce po vsem raztegu jednako svetló. Goreč válj (Cylinder) se vidi v temni sôbi povsod jednako svetál.

Ako je K (*pod. 5.*) žareča obla, od katere je okó O precéj daleč strani, zdí se nam, da vidimo krógolik kolut, kateri je povsod jednako svetál. Prav majhna kósca ab in cd jednóliko svetlobe pošiljata v okó, ako sta njiju vzmeta (projekciji) $a'b'$ in $c'd'$ jednaka. Ker je kósec ab jako majhen, sme se reči, da je prem in vzpóreden z $a'b'$, zatorej tudi jednak $a'b'$. Kósec cd je pa proti svoji projekciji nagnen in sklepa ž njo kót $k = dce$; $c'd'$ je pa $= cd \cdot \cos k$, zatorej $cd = \frac{c'd'}{\cos k}$ ali pa $= \frac{a'b'}{\cos k}$ ker je $c'd' = a'b'$. Vrhu tega je $ab = a'b'$, zatorej $cd : ab = \frac{a'b'}{\cos k} : a'b' = \frac{1}{\cos k} : 1$ ali $cd : ab = 1 : \cos k$ in $ab = cd \cdot \cos k$.

Podoba 5.

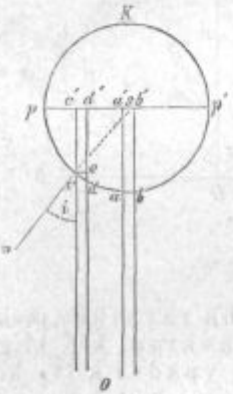

Kósec cd je zatorej večji od ab v razmerji $1 : \cos k$. Ker nam kósec cd ravno toliko svetlobe pošilja, kolikor ab, zato so žarki kósca cd slabši, nego li žarki kósca ab in sicer toliko slabši, kolikor je cd večji od ab, ali kolikor je manjši $\cos k$, ali kolikor je večji kót k.

Ako potegnemo iz središča s skozi c polumér, ter ga še podaljšamo, je $nc \perp cd$ in $cc' \perp c'd'$, zato je $\angle k = \angle i$. Kót i, ki ga sklepajo žarki od cd proti očesu vzpóredno idoči z navpíčnico nc na cd, zove se iztočni kót (Ausflusswinkel). Osvetljava, katero vzprejemlje kaka ploskev od druge žareče ploskve, je zatorej sorazmerna cosinusu iztočnega kóta svetlobnih žarkov.

Odbòj (odsév, refleksija) svetlobe.

Omenjali smo uže, da se svetlobni valovi, kadar prihajajo do druzega sredstva, od tistega odbijajo, ter v prvo sredstvo povračajo. Vse valovno gibanje se pa nikdar ne odbija, vselej

ga nekoliko prehaja v novo sredstvo. Nečemo z učenjaki premišljevati in računiti, koliko svetlobe se pri tem odbija, in koliko se je v novem sredstvu širi dalje, ali koliko se je v njem (vsaj navidezno) izgublja, nam je dovolj vedeti, da svetloba, katera se odbija, nikoli ni tako močna, nego prej, da torej odbój slabí svetlobo.

Pot odbite svetlobe se dá natančno določiti le, ako svetloba pada na gladko ploskev. Zakoni svetlobnega odboja so taki, kakor óni, po katerih se sploh odbijajo valovi prožnih tvarin.

Da moremo te zakone izgovoriti, zapámtiti nam je nekoliko imen. *AB* (*pod. 6.*) je ravníca, na katero pada svetloba. Ako bi svetloba ne padala na ravno, temuč na skrivljeno ploskev *PS*, bodi *AB* stična ravníca (Berührungsebene) te ploskve v óni točki, o kateri hočemo vedeti, kako odbija svetlobo. Naj bode *D* ta točka; nánjo naj pada svetlobni žarek *VD*, *DO* naj pomenja odbiti žarek, in *ND* naj stojí navpično na ravníci *AB*, potem se zôve *VD* vpadni žarek (einfallender Stral), *D* vpadišče (Einfallspunkt), *ND* vpadna navpíčnica (Einfallslot), preko *VD* in *ND* položena ravnína — vpadna ravnína, preko *ND* in *OD* položena ravnína — odbojna ravnína, kót, ki ga nareja vpadni žarek z vpadno navpíčnico — vpadni kót, kót odbitega žarka z vpadno navpíčnico — odbojni kót.

Podoba 6.

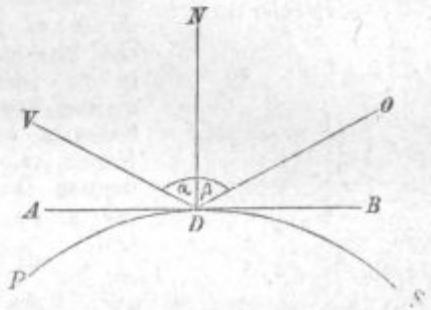

Zakoni svetlobnega odbijanja so pa ti-le:

1) Vpadni žarek, vpadna navpíčnica in odbiti žarek ležé v tisti ravníni; odbojna ravnína se zatorej ne loči od vpadne, ona je samo razširjena vpadna ravnína.
2) Odbiti žarek leží glede vpadnega žarka na nasprotni strani navpíčnici.
3) Odbojni kót je jednak vpadnemu.

Poskusov, kateri te zakone potrjujejo, je mnogo. Omenjati hočemo nekaterih.

Ako pustimo solnčni žarek skozi majhno luknjico na zapiralnici (Fensterladen) v temno sôbo, ga ujamemo na uglajeno stekleno ali kovinsko pločo v raznih položajih, in potem zmérimo ležo odbitega žarka, prepričamo se vselej, da so gornji zakoni resnični. — Za te poskuse je posebno prikladna Cauchoixova priprava (*gl. pod. 7.*). S pomočjo zrcala *z* se od katerega koli

Podoba 7.

svetlobnega izvora prihajajoči žarek *so* tako naravna, da pada skoz luknjico *l* ravno sredi razdeljenega kroga na horizontalno gladko kovinsko pločo *p*. Luknjica, skozi katero svetloba pada, in ôna, skozi katero gleda okó, ste premični. Odbiti žarek prihaja v okó le tedaj, ako ôno nad luknjico stojí tako, da je *od* v tisti ravnini, kakor *so* in *no*, in ako je $\angle \alpha = \angle \beta$.

S pripravo, katero vidimo na *pod. 8*, se prav lehko dokaže, da je vpadni kót jednak odbojnemu. Skozi špranjico pod *o* se spušča svetloba na uglajeno pločo, katera nosi navpíčnico *bc*, in se lehko po volji obrača. Številke v podobi pomenjajo stopinje krožnega četvrtca (kvadranta). Ako stojí navpíčnica na 20, pada odbiti žarek na 40. Vpadni in odbojni kót znašata zatorej po 20°. Ako premaknemo *bc* drugam, zopet vidimo, da sta si omenjena kóta jednaka.

Podoba 8.

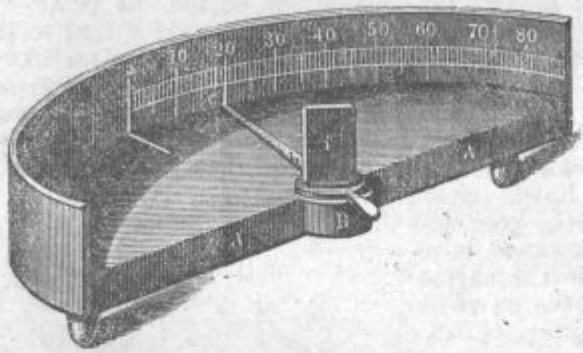

Pri vsaki taki pripravi mora odbojna ravnína biti v središči krožne razdelitve; vrhu tega mora biti obratna luknjica ali špranjica, skozi katero svetloba dohaja, ali pa odbojna ravnína.

Zrcala. Vsaka uglajena ploskev, katera svetlobo pravílno odbija, imenuje se zrcalo. Pravílno odbiti žarki delajo svetlobni izvor viden; ta svetlobni izvor, ki ga s pomočjo odbitih žarkov vidimo, zovemo sliko. Zrcala so ravna in skrivljena; mi čemo govoriti nekoliko o ravnih zrcalih in njih slikah.

Slika točke. *AB* (*pod. 9*) bodi prerez zrcala in *S* svetla točka pred njim, ki pošilja brez števila žarkov nánj. Iz te točke

potegnimo si le nekoliko žarkov *Sa*, *Sb*, *Sc* itd., in iščimo odbitih žarkov. To nam je lehko, ako se spominjamo zakonov odboja. V vpadiščih *a*, *b*, *c* postavimo najprej navpičnice, potem pa potegnemo preme črte *am*, *bn*, *co* tako, da se vpadni kóti zjednačijo z odbojnimi. Ako zdaljšamo mér odbitega žarka *am* zadaj, da se snide s podaljšano iz *S* na zrcalo potegneno navpíčnico *SP* v točki *S'*, je $SP = S'P$. To povzamemo iz skladnosti (kongruencije) trikótov *SPa* in *S'Pa*. Ta dva trikóta imata skupno stran *Pa*; $\angle SaP$ je $= \angle maB$, ta pa je $= \angle PaS'$, zatorej je $\angle SaP = \angle PaS'$; razven tega sta oba trikóta pravokótna, in zatorej sta skladna. Ako podaljšamo tudi druge odbite žarke, pridejo vsi z omenjeno navpíčnico v tisti točki *S'* vkup, kajti na tist način kakor prej, se dokaže, da so trikóti *SPb* in *S'Pb*, *SPc* in *S'Pc* itd. skladni, in od tod, da je $SP = S'P$. Vsi odbiti žarki nazaj podaljšani se zatorej v tisti točki *S'* strinjajo, katera je ravno toliko za zrcalno ravnino, kolikor je svetla točka *S* pred njo. Od *S* na zrcalo prihajajoči žarki se tako odbijajo, ko da bi izhajali iz *S'*. Ker smo navajeni v premi méri gledati, zdi se nam, da vidimo svetlo točko v *S'*. Ta navidezno svetla točka je slika resnično svetle točke *S*. Imamo zatorej pravilo: Ravno zrcalo dela od vsake svetle, pred njim stoječe točke sliko, katera je toliko daleč za zrcalom na navpíčnici od svetle točke na zrcalo potegneni, kolikor je svetla točka pred zrcalom.

Podoba 9.

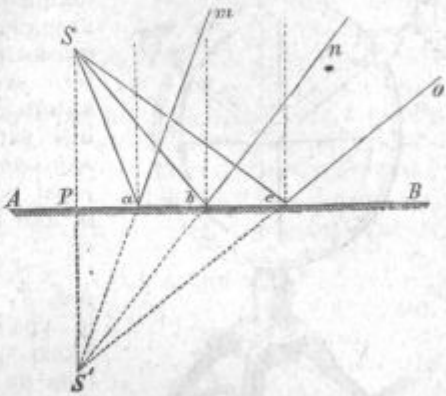

Podoba 10.

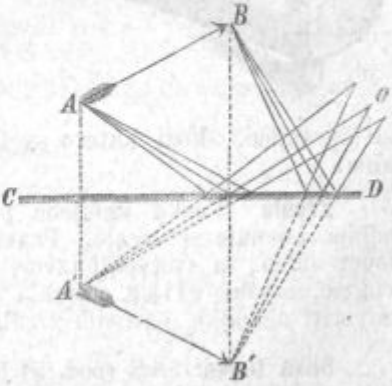

Slika predmeta. Ako znamo najti sliko točke, lehko nam je najti tudi sliko predmeta, kajti slike vseh predmetovih toček narejajo sliko predmeta samega. *CD* (*pod. 10*) je zrcalo in pred njim predmet *AB*. Slika točke *A* je *A'*, slika točke *B* je *B'*; slike druzih toček med *A* in *B* ležé med *A'* in *B'*. *A'B'* je za-

tegadelj slika od *AB*. Vsaka točka slike je ravno toliko za zrcalom, kolikor je dotična točka predmeta pred zrcalom, zato leže vse točke slike proti zrcalu prav tako, kakor točke svetlega predmeta; po obliki in velikosti sta si predmet in slika jednaka, le ta razloček je, da so v sliki na desni ležeči deli predmeta na levi in narobe, t. j., slika leží proti predmetu simetrično. Mér, v kateri okó *O* vidi sliko, določijo preme črte, katere potegnemo od slikinih toček do očesa. Pri tem je vse jednako, ali navpíčnica *AA'* zrcalo zadeva ali ne; sliko točke vidimo, da le dve premi črti od očesa in dotične predmetove točke k tisti točki zrcala potegneni, z navpíčnico na tem mesti delati jednake kóte.

Hrapava ploskev svetlobe ne odbija pravilno. Taka ploskev je sestavljena iz premnozih, različno postavljenih in proti vpadajočim žarkom razno nagnenih, neznano majhnih ravníčic. Vsak snopič žarkov, ki pade na te majhne ravníce, razprší ali raztrese se na vse strani v neštevilne odbite žarke, katerih vsak sam záse le malo sveti. To odbijanje svetlobe se imenuje nepravilno ali razmet (razsìp, razsípanje, dispersio) svetlobe. Ta raztresena ali razpršena svetloba dela vsako točko predmetove površine vidno. Ko bi predmeti čisto nič svetlobe ne razsipali, ne bili bi vidni razven samosvetlih. Ako bi zrcalo popolno bilo, to je, ako bi vse žarke pravilno odbijalo, ter jih nič ne razprševalo, ne bi se videlo. Doslé pa takove ploskve še ne poznamo, katera bi prav nič svetlobe ne razsipala. Pri najpopolnejši gladkosti, katero moremo doseči, ostanejo še neznatne grbice in neopazne jamice, katere razkropé nekoliko svetlobe; to se spozna iz tega, da se od svetlobe zadeti del najbolj uglajenega zrcala v temni sôbi vidi od vseh strani. — Naše najboljše zrcalo odbija le 0·7 svetlobe.

Lom svetlobe.

Ako dojde svetlobni žarek na mejno ploskev dveh prozornih sredstev, razdelí se na dva dela: jeden del njegov se odbija, po zakonih uže navedenih, v prejšnje sredstvo nazaj, drugi del pa gre v novo sredstvo. Ker je prožnost êterjeva v raznih sredstvih različna, zato se valovi in žarki v novem sredstvu z drugo hitrostjo širijo, ne go li v prejšnjem; nasledek tej spremenjeni hitrosti je, da žarek tudi svojo dozdanjo mér spremení. Pravimo, da se svetlobni žarek **lomí**. Da ne bode naš spis preobširen, nečemo zakonov svetlobnega lomljenja izvajati iz teorije valovanja, temuč hočemo jih le navesti in povedati, kako se potrdé s poskusi.

Iz vpadíšča žarka na mejno ploskev obeh sredstev potegnena navpíčnica imenuje se tudi tukaj vpadna navpíčnica, kót med vpadnim žarkom in vpadno navpíčnico — vpadni kót, ravnína tega kóta — vpadna ravnína, žarek v novem sredstvu —

zlomljen žarek (gebrochener Stral), kót med zlomljenim žarkom in vpadno navpíčnico — lomni kót (Brechungswinkel) in njegova ravnina — lomna ravnina (Brechungsebene).

Teorija in izkustvo učita:

1) Vpadni žarek, vpadna navpíčnica in zlomljeni žarek ležé v tisti ravníni; lomna ravnina se zatorej ne loči od vpadne.
2) Zlomljeni žarek leži z ozirom na vpadnega na nasprotni strani vpadne navpíčnice.
3) Žarki, kateri navpíčno vstopajo v drugo prozorno tvaríno, se ne lomijo.
4) Le žarki, kateri napošev v drugo prozorno sredstvo vstopajo, se lomijo, in sicer tem bolj, čim bolj napošev vpadajo.
5) Razmera med sinusoma vpadnega in lomnega kóta je vedno tista, naj je vpadni kót majhen ali vêlik.

   Ta razmera se zôve lomna (Brechungsverhältniss), nje količnik — lomni kazalec ali eksponent (Brechungsindex, Brechungsexponent). Navadno se pové lomna razmera za vzduh in kako drugo prozorno tvarino, n. pr. vodo, steklo itd. Ako svetloba hodi narobe pot, obrne se lomna razmera.
6) Kadar stopajo žarki v gostejšo, a sicer jednako tvaríno, n. pr. iz redkejšega vzduha v gostejši, ali iz praznega prostora v prozorno tvarino, ali sploh v novo tvarino, v kateri se z manjšo hitrostjo širijo dalje, je lomni kót manjši od vpadnega, in pravimo, da se žarki lomijo proti ali k vpadni navpíčnici: ako pa prehajajo v redkejše, a sicer jednako sredstvo, sploh v sredstvo, v katerem se hitrejše širijo, je lomni kót večji od vpadnega, in pravimo, da se žarki lomijo od vpadne navpíčnice. V prvem slučaji je lomni kazalec večji, v zadnjem manjši od jednice. — Izmed dveh tvarin óna močnejše lomi, katera lomi svetlobo proti vpadni navpíčnici. Za prehod svetlobe iz vzduha v vódo je lomni kazalec približema $= {}^4/_3$, za prehod iz vzduha v steklo se menjava po kakovosti stekla od $^3/_2$ do $^8/_5$ in še črez. Navadno se lomi svetloba pri prehodu v gostejše sredstvo proti vpadni navpíčnici, a zanesljivo to pravilo ni, izlasti ne pri gorljivih tvarinah.

Zakone svetlobnega loma nam kaže tá-le poskus. Vzemimo posodo *PMNR* (*pod. 11.*), katere dnò *MN* in jedna stran *MP* sta neprozorna, druge strani pa prozorne, in opazujmo senco straní *MP*, kadar je posoda prazna, in kadar je do *PR* z vodó napolnena, ob različnih višavah svetlobnega izvora *S*, katerega žarki padajo na *MP*. Naj bode *MK* senca straní *MP*,

Podoba 11.

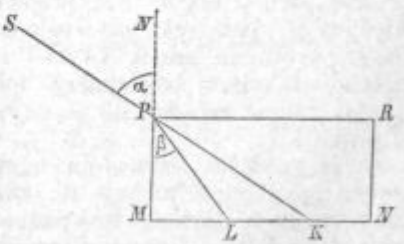

ko je posoda prazna, ML pa, ko je v posodi vôda; zadnja senca je krajša, ker najskrajnejši žarek se zdaj lomi v vôdi in gre po poti PL. Ako se svetlobni izvor višje ali nižje postavi, spremené se tudi dolžíne sénec MK in ML. Ako je MN vpadna navpíčnica, je $\alpha = KPM$ vpadni in β lomni kót, zatorej $\sin \alpha = \frac{MK}{PK}$, $\sin \beta = \frac{ML}{PL}$, in ta poskus kaže, da razmerje $\frac{MK}{PK} : \frac{ML}{PL}$ ali $\sin \alpha : \sin \beta = n$ ostane vedno tisto.

Tudi z uže omenjano Couchoixovo pripravo se veljavnost tega zakona lehko dokaže. Najbolj v rabi je pa menda priprava, katero kaže *pod. 12.* Posoda je do polovice z vodó ali s kako drugo tekočíno napolnena. Skozi špranjico, katera je v središči krožne razdelitve, pustimo v tamni sôbi žarke oddaljene sveče, ali žarke skozi odprtino v zapiralnici prihajajoče solnčne svetlobe. Na krožni razdelitvi vidimo dve mesti razsvetljêni. Jedno mesto (60) je razsvetljêno od svetlobnih žarkov, kateri gredó nad tekočino skozi vzduh, se ne lomijo in kažejo vpadni kót (60°), drugo pa od žarkov, kateri gredó skozi tekočino in se zatorej lomijo; to mesto kaže lomni kót (40°).

Podoba 12.

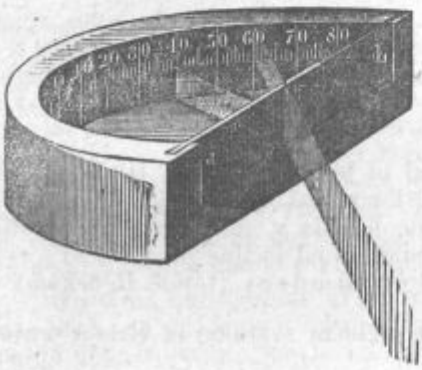

Mér zlomljenega žarka se dá lehko načrtati, ako je znan lomni kazalec $\frac{a}{b} = n$.

Podoba 13.

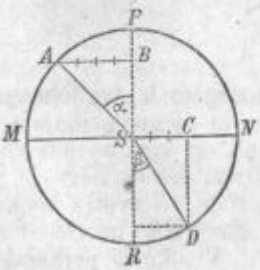

Iz vpadíšča S (*pod. 13*) opiše se s kacim koli polumérom krog, kateri seče vpadni žarek v točki A; iz te točke se spusti navpíčnica AB na vpadno navpíčnico PR, ter se razdeli na a delov; b teh delov se odmeri potem iz S na MN; potem se potegne še $CD \| SR$ in dobó se točka D, skozi katero gre zlomljeni žarek. Je namreč $\sin \alpha : \sin \beta = DE : AB = CS : AB = a : b = n$. V *pod. 13* je narisan v vôdi zlomljen žarek. Lomni kazalec za vzduh in vôdo je namreč $^4/_3$. Zato se AB raz-

delí na 4 jednake dele, 3 deli se odmerijo od S do C, potegne se $CD \| SR$, in SD je mér zlomljenega žarka.

Ako je podoba načrtana na deščici in se dene do MN v vódo, vidi se AS in SD v tisti zarisani premi črti.

Ako je znana mér zlomljenega žarka, načrta se vpadni žarek na podoben način.

Čim večji je vpadni kót, tem hitrejše se menja lomni kót. Kadar se pri lomu od vpadne navpíčnice vpadni kót bliža gotovi velikosti, bliža se lomni kót velikosti od 90^0, zlomljeni žarek pa ločilni ploskvi obeh sredstev.

Iz $\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = n$ dobómo $\sin \beta = \frac{\sin \alpha}{n}$. Ako je $\sin \alpha = n$, je $\sin \beta = 1$, t. j. $\beta = 90^0$. To se pravi: Ako je sinus vpadnega kóta jednak lomnemu kazalcu, je lomni kót jednak 90^0, t. j. žarek ne stopi več v drugo sredstvo, temuč gre ob ločilni ploskvi dalje. Kadar je $\sin \alpha = n$, zôve se α mejni kót (Grenzwinkel.)

Ako je $\sin \alpha > n$, moral bi biti $\sin \beta > 1$, to je pa nemogoče. V tem slučaji zatorej lomni zakon ne veljá, in izkustvo učí, da se tú žarki več ne lomijo, da v novo sredstvo ne stopajo, temuč da se popolnem odbijajo od ločilne ploskve. Ta prikazen se zôve popolni odbòj ali odsev (totale Reflexion).

Meja vpadnega kóta pri prehodu svetlobe iz vôde v vzduh je $48^0\ 27'\ 40''$.

Ako napolnimo široko posodo P (*pod. 14*) z vodó, katero smo skálili s krednim prahom, in vodimo sè zrcalom Z v temni sôbi solnčno svetlobo pod vpadnim kótom $48^0\ 28'$ na površje vode, gredó žarki ob površji; ako pa vpadni kót le količkaj povečamo, odbija se svetloba nizdolu v méri mn, razsvetljuje kredne kósce in dela svoj pot viden.

Podoba 14.

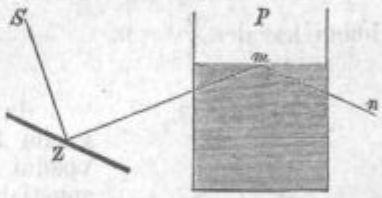

Nekoliko navadnih prikazní, katere se razlagajo iz svetlobnega loma. Ako je predmet pod vodó, lomijo se od njega prihajajoči svetlobni žarki pri prehodu iz vôde v vzduh od vpadne navpíčnice; zaradi tega se prikazuje predmet na višjem mestu, nego je v resnici. MN (*pod. 15*) je površina mirne vôde, S svetla točka pod vodó. Ako bi padali svetlobni žarki med SK in SL naravnost, ne bi prišli v okó O, temuč v O'. V okó O prihajajo

(*Podoba 15*).

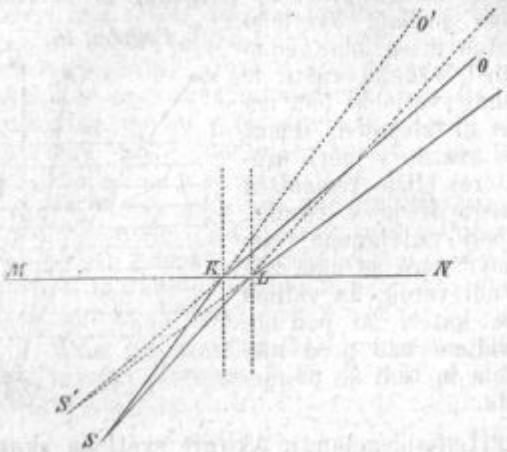

zavoljo tega, ker se lomijo stopajoči iz vôde v vzduh. Ker smo pa navajeni naravnost gledati, iščemo izvora svetlobi v podaljšanji ónih žarkov, kateri nam prihajajo v premi črti v okó, t. j., v *S'*. Vsako točko predmeta vidimo višje, nego je. Lehko se je prepričati, da slika *S'* na drugo mesto pride, ako se okó *O* premakne; mesto slike *S'* zavisi zategadelj od položaja očesa. Ako bi okó tako pomikali, da zavzame *S'* vsa mogoča mesta, in bi vsa ta mesta spojili, dobili bi krivo črto.

Ako vtaknemo okó v vódo, vidimo vsako stvar na pravem mestu, to je dokaz, da svetlobni žarek spremení svojo mér še le v vzduhu, in da nova mér žarka v vzduhu ne prihaja od tod, ker je hodil morebiti žarek v vôdi krivim potem.

Deni na dnò posodi krajcar ali kaj druzega, pa se toliko odmekni, da ti izgine ravno izpred očí. Potem naj kdo drug nalije vôde v posodo, pa bodeš zopet videl krajcar in zdelo se ti bode, da je privzdvignen.

Vzemi kós papirja, potegni premo črto po njem, in postavi nánjo stekleno čašo; ako gledaš naravnost od zgoraj doli, vidiš črto tam, kjer se steklo začenja, pretrgano in premakneno.

Ako vtaknemo palico napošev v vodo, zdí se nam, da je navzgor prelomljena in malo skrivljena, ker se nam ne vidijo vse nje točke — zaradi različnega položaja proti očesu — jednako privzdvignene.

Dnò posod, v katerih je kaka tekočína, vidimo višje. Ribnjaki in reke zdé se nam plitvejši, nego so v resnici.

Potapljalec pod površíno mirne vôde vidi na resničnem mestu le ónо točko nad vodó, katera je navpik (vertikalno) nad njim; vsako drugo točko vidi višje, nego je; predmete blizu obzora (horizonta) vidi spačene.

Astronomski lom žarkov (astronomische Stralenbrechung). Tako imenujejo lom svetlobe v vzduhu zaradi njegove različne gostosti v raznih skladih. Zaradi tega loma zvezd in druzih nébesnih teles ne vidimo na pravem mestu. Svetloba zvezde *z*

(*pod. 16*) stopa pri *a* iz praznega prostora v vzduh, in se lomi proti navpíčnici. Potem prihaja svetloba skozi vedno gostejši vzduh in se lomi vedno proti navpíčnici. Gostost vzduha raste le polagoma, zato raste tudi svetlobni lom neznatno, in pot svetlobe ni zlomljen, temuč kriva črta, in okó vidi zvezdo v méri tangente tej krivi črti, zatorej bližje temeníšču (zenitu) *n* ali višje, nego li je v resnici. Zvezda se vidi tem bolj vzdvignena, čim bližje je obzoru. Vrhovi gorá se nam zdé višji, nego so. To je tudi vzrok, da vidimo celó nekatere predmete, kateri so pod obzorom. Solnce n. pr. vidimo uže pred njegovim resničnim vzhodom in tudi še po njegovem resničnem zapadu.

Podoba 16.

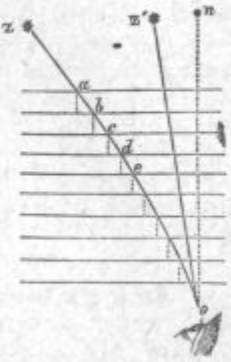

Zrcalanje v vzduhu (Luftspiegelung). Ako gre svetloba skozi vzduhove sklade različne gostosti, odklanja se — kakor uže vemo — od premega pota, in sicer se lomi pri prehodu iz redkejšega vzduha v gostejši proti vpadni navpíčnici, pri prehodu iz gostejšega v redkejši pa od vpadne navpíčnice. To nam pojasnuje, zakaj časih oddaljene predmete dvojno in še večkratno, časih po konci, časih narobe obrnene vidimo, katere prikazni zovemo zrcalanje v vzduhu, ali vzdušna slepíla; pokazujejo se posebno v krajih, kjer solnčni žarki peščene ravnine jako razgrevajo, zaradi česar se vzduhovi skladi, kateri so bližje tál, bolj razredé, nego drugi višji. Pri tacih okolnostih se prav lehko dogodí, da žarki, katere nam kak predmet pošilja, po raznih potih do našega očesa dospejo, in v tacem slučaji vidimo od tega predmeta več slik. — *Pod. 17* nam pojasnuje, kako je

Podoba 17.

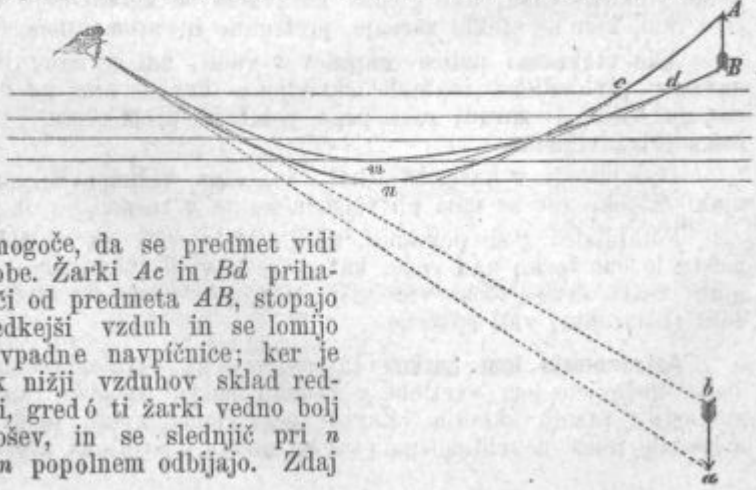

to mogoče, da se predmet vidi narobe. Žarki *Ac* in *Bd* prihajajoči od predmeta *AB*, stopajo v redkejši vzduh in se lomijo od vpadne navpíčnice; ker je vsak nižji vzduhov sklad redkejši, gredó ti žarki vedno bolj napošev, in se slednjič pri *n* in *m* popolnem odbijajo. Zdaj

vstopajo v vedno gostejše sklade in se zatorej lomijo proti vpadni navpíčnici. Ker iščemo izvora svetlobi le v premi méri, zato vidimo sliko točke A v a, sliko točke B v b, t. j. slika ab je narobe. Žarki, ki od AB menj na pošev izhajajo, ne pridejo v okó. Ker smo navajeni obrnene slike videti le v vôdi, nehoté mislimo, da je tam vôda, kjer tacih slik vidimo. Znano je, kako se varajo žejni popotniki, kateri — po teh slikah premoteni — res mislijo, da pridejo do vodé.

O vročih poletnih dnevih opazujemo, da se predmeti v vzduhu tresejo. To tresenje ima podoben vzrok. Kadar solnce bolj in bolj pripeka, vzduhovi skladi neprenehoma spreminjajo svojo gostost, in zatorej svetlobo lomijo mnogovrstno, tako, da predmete vsak hip na drugem mestu vidimo in mislimo, da trepetajo.

Kako gre svetloba skozi prozorno sredstvo omejeno z vzporednimi ravnimi ploskvami? AB in CD (*pod. 18*) ste vzporedni mejni ploskvi steklene pločе, S pa svetla točka. Ko bi pločе ne bilo, šel bi žarek SP v méri Sx dalje; ker pa stopi v prozorno pločo, lomi se proti vpadni navpíčnici in gre skozi pločo v méri PR. Pri R izstopa iz pločе, ter se lomi od vpadne navpíčnice, in sicer toliko, kolikor se je nagnil v steklu proti njej, tako, da je njegova mér RT po izstopu iz pločе vzpóredna méri SP ali Sx pred vstopom v pločo, in okó, katero je v méri RT, vidi svetlo točko v S'.

Podoba 18.

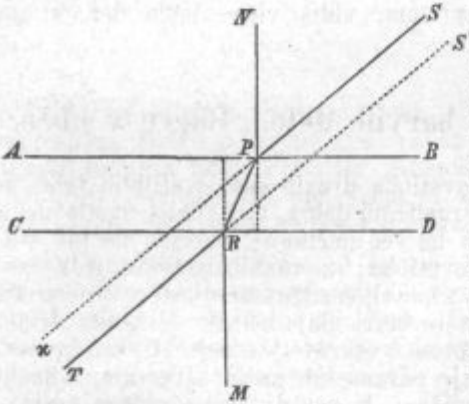

Ako zatorej gledamo skozi zaprto okno, ne vidimo predmetov na pravem mestu, ali tega zavoljo tenkosti steklenih pločˇ v oknih niti ne opazimo. Izstopni žarek je ravno tako vzpóreden z vpadnim, ako prejde dve ali več vzporedno omejenih različnih sredstev.

Lom svetlobe v prizmi. Bodi ABC (*pod. 19*) prerez tristrane steklene ali kristalne prizme in S svetla točka, iz katere padajo svetlobni žarki nánjo. Opazujmo svetlobni žarek SE. Pri vstopu v prizmo lomi se ta žarek proti vpadni navpíčnici NF; njegov pot je zdaj EG. Pri G žarek zapušča prizmo, stopi zopet v

Podoba 19.

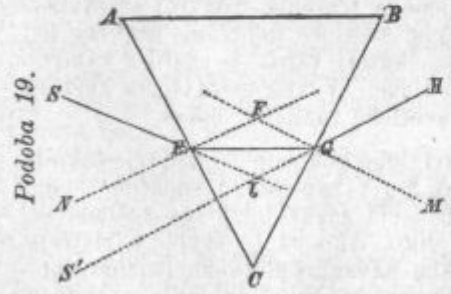

vzduh in nastopi pot *GH*, lomeč se od vpadne navpíčnice. Okó, katero bi bilo pri *H*, videlo bi točko *S* v méri *HS'*.

Svetlobni žarek se lomi dvakrat v tistem smislu, zato je tukaj lom mnogo večji, nego li navadno. Velikost loma se ravná pri sicer jednacih okolnostih po medsobojnem položaji stranskih prizminih ploskev *AC* in *BC*, ali kar je tisto, po velikosti kóta *C*; ta kót se zato tudi zôve lomeč kót. Čim večji je ta kót, tem bolj se lomi žarek. Rob, v katerem se ploskvi *AC* in *BC* stičeti, zôve se lomeč rob.

Ako gledamo kak predmet skozi prizmo, vidi se nam proti lomečemu robu premaknen. Ako se hočeš o tem prepričati, a nimaš steklene prizme, vlíj v kozarec z ravnim dnom malo vôde, nagni ga nad jednim delom tiskane ali pisane vrste, in glej na jeden del te vrste skozi vódo z jednim, na drugi od kozarca nepokriti del pa naravnost skozi vzduh z drugim očesom. Del vrste, ki ga gledaš skozi vôdo, katera ima podobo dveh stikajočih se ploskev, kakor prizma, vidiš višje, nego del, ki ga gledaš skozi vzduh.

Razkroj svetlobe v barvne dele. Barve v obče.

Solnčna svetloba in svetloba druzih samosvetljivih teles ni jednovita, temuč sestoji iz različnih delov, t. j., delci svetlobnega êterja tresejo se ob jednem na več načinov; vsacemu načinu tresenja odgovarja posebna svetloba; iz raznih načinov jednočasnega tresenja izhaja jedno sestavljeno tresenje, katero provzroča ono navadno svetlobo, katero nam daje solnce, ali kaka druga samosvetljiva stvar. Ko bi se vsak êterjev delec tresel zaporedoma tako, kakor zahtevajo posamezni načini tresenja, bile bi dolžíne dotičnih valóv različne; le zaradi jednočasnega sestavljenega tresenja so dolžíne valóv tistega svetlobnega izvora jednake. Ako se nam posreči to sestavljeno tresenje razstaviti v posamezna tresenja, moramo dobiti iz sestavljene svetlobe tudi različne svetlobe, katere vsacemu posameznemu tresenju odgovarjajo, in ta razkroj sestavljenega tresenja, razkroj sestavljene svetlobe je mogoč. Iz sestavljene svetlobe dobivamo različne jednovite svetlobe. To različnost, kateri vzrok je razlika valovnih dolžín, imenujemo barvo svetlobe. Vsaka sestavljena svetloba se dá razkrajati v jednovite svetlobe različnih barev.

Ta razkroj sestavljene svetlobe pokazuje se najlažje takó-le: Skozi majhno luknjico *S* (*pod. 20*) v zapiralnici spustimo snopič solnčnih žarkov v temno sôbo. Ti žarki delajo na zaslonu bel, svetel krog *n*, to je, solnčno sliko. Ako pa ta snopič s tristrano, horizontalno in z lomnim kótom navzgor položeno prizmo dobro zravnanih in uglajenih ploskev prestrežemo, odklanja se solnčna

Podoba 20.

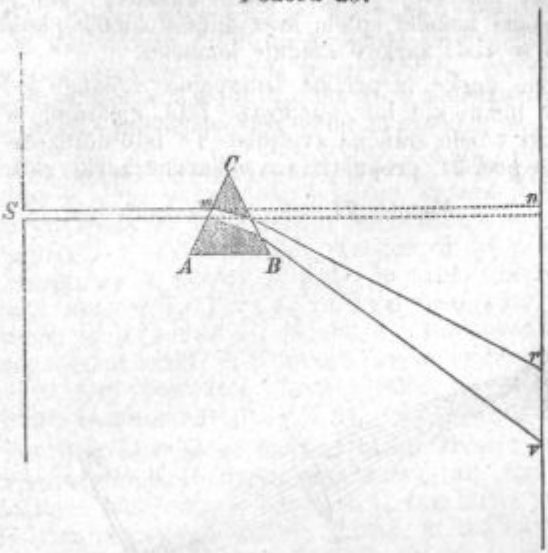

slika nizdolu. (Ako bi lomni kót obrnili doli, odklonila bi se slika navzgor.) Vrhu tega je zdaj solnčna slika raztegnena, na koncéh zaokrožena, na straném pa z dvema vzpórednima premima črtama omejena in barvasta. Širina tej sliki, katera se imenuje barvna slika, šar ali spektrum, jednaka je premeru solnčne slike, katero dela nezlomljena svetloba, ali jednaka širini odprtine v zapiralnici. Dolžína barvne slike ravná se po tvaríni prizme in velikosti lomnega kóta. Pri sicer jednacih okolnostih je tem večja, čim večji je lomni kót, čim večja je prizmina lomljivost, in čim dalje strani od prizme se tista prestreže.

V tej sliki razločamo od zgoraj doli sedem glavnih barev. Te so: rudeča, pomarančasta, rumena (žolta), zelena, svetlomodra, temno-modra, in vijolična. Te barve pa ne prehajajo skokoma druga v drugo, temuč polagoma, in v vsaki posamezni opazujemo brezštevilno razlíčic.

Sloveči učenjak in preiskovalec Helmholtz razloča v spektru te-le barve: rudečo (cinobrovo), pomarančasto [t. j. rumeno-rudečo, v kateri rudeča premaguje, barva surika ali svinčene rusovine (Mennig)], zlato-rumeno [t. j. rumeno- rudečo, kjer rumena premaguje; zlato-rumen je svinčeni glaj (Bleiglätte)], čisto rumeno [taka je kromova rumenina (Chromgelb)], zeleno-rumeno, zeleno (čisto zelena je Scheelova zelenína = arzenovokisli bakrov okis), cijano-modro (nebno-modro, táko je cijanovo ali berlinsko modrilo), indigo-modro (ultramarin) in vijolično (barva dehtéče vijolice).

Ako spustimo kateri koli barvni žarek skozi luknjico v zaslonu in ga z drugo prizmo prestrežemo, ne dobimo več pisane slike; žarek se sicer še lomi, in to tem bolj, čim bolj je od rudečega konca barvne slike oddaljen, a razkrojiti v druge barve se več ne dá.

Vsaka teh barev ima svoj posebni lomni kazalec. Ako se zatorej govorí o lomnem kazalci sploh, brez daljne označbe, kake barve so žarki, tiče se tisti žarkov srednje lomnosti.

Ako prestrežemo žarke iz prizme izstopajoče z drugo-jednako prizmo, katere lomni kót ima nasprotno ležo, zjedinjajo se zopet vsi pisani žarki v belo solnčno svetlobo. To isto dosežemo, ako, kakor nam kaže *pod. 21*, propustimo vse barvne žarke skozi

Podoba 21.

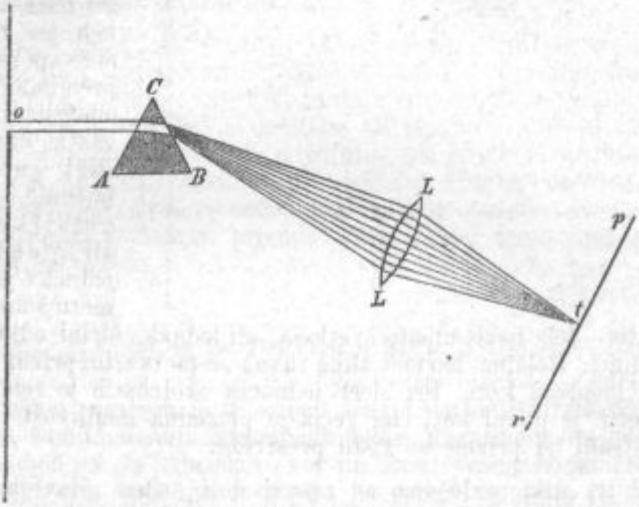

brezbarvno lečo zbirálko *LL*, katera jih združi v jedno sliko, ki je bela, kakor prvotna solnčna svetloba. Na lečo padajoči žarki stičejo se namreč vsi v tisti točki *t*, in ako denemo na to mesto zaslon, vidimo čisto belo sliko; ako primaknemo zaslon leči, dobimo še pisano sliko, ali ne več čiste, t. j., vseh barev ne moremo več razločiti; ako zaslon od *t* odmaknemo, vidimo obrneno sliko, kar dokazuje, da so se žarki pri *t* križali.

Še jednega načina naj omenimo, kako se imenovanih sedem barev združuje v belo barvo. Vzemi kolut (okroglo pločo), razdeli ga na 7 izsečkov (sektorjev), da so med sabo tako, kakor prostori, katere barve na pisani sliki zavzemajo, pobarvaj te izsečke z dotičnimi barvami, vrti kolut prav naglo okolo središča, in videl bodeš vseh 7 barev ob jednem, t. j., videl bodeš belo barvo. Barva bode tem bolj bela, čim primernejše si razdelil kolut, in čim podobnejše barvam pisane solnčne slike so barve, s katerimi si ga barval. Ako želiš to res poskušati, razdeli krog na 7 delov, in vzemi za rudečo, zeleno in vijolično barvo po 60° 45′, za rumeno in svetlo-modro po 54° 41′, za pomarančasto in temno-modro 34° 11′, pa naredi vrtálko.

Kakor solnčna svetloba, tako daje tudi svetloba svečnega ali plinovega plamena, ali katerega druzega samosvetljivega telesa barvno sliko, ako se propusti skozi prizmo. Stoteri poskusi in mnoge prikazni nam jasno pričajo, da navadna svetloba obstoji iz barvnih delov, kateri so v različni méri lomni. Najmenj se lomijo rudeči, najbolj vijolični žarki.

Ako dve ali več barev pisane slike z lečo zbirálko zjedinimo v jedno sliko, dobimo barvo, katera je jednaka jedni izmed barev spektra, a se vendar loči od nje v tem, da se dá zopet razkrojiti v sestavne dele, iz katerih je postala. Sploh imamo zatorej barve, katere se dadé, in take, katere se nikakor več ne dadé razkrojiti. Prve se imenujejo sestavljene ali mešane, druge pa jednovite ali jednakošne (homogén). Na prvi pogled ni mogoče razsoditi, je li katera barva jednovita ali mešana; treba jo je prej pogledati skozi prizmo, potem se vidi, se li dá v druge barve razkrojiti, ali ne.

Čim hitrejše se êterjevi delci tresejo, t. j., čim manjši je trpež tresljaja (Schwingungsdauer), ali čim manjša je valovna dolžína, tem višja je barva, t. j., tem bližje je vijolični v spektru. Dolžína valov za rudeče žarke je 0·0006878 $^{m}/_{m}$, za vijolične 0·0003945 $^{m}/_{m}$. Žarkov, katerih valovi so večji od valov rudečih žarkov, in žarkov, katerih valovi so manjši od valóv vijoličnih žarkov, naše okó ne vidi, kakor uhó ne čuje prenizkih in previsocih glasóv.

Iz brzine, s katero se svetloba širi in iz dolžíne valóv določuje se število tresljajev. Rudeča svetloba jih stori v sekundi 440 —, vijolična pa 811 bilijonov!

V praznem prostoru širi se svetloba vseh barev z jednako brzino, zato svetloba s krajšimi valovi v tistem času več tresljajev zvrši, kakor svetloba z daljšimi valovi. Ako pa pridejo svetlobni valovi v lomeče sredstvo, pomanjša se brzina krajših valóv bolj nego daljših, zato se svetloba s krajšimi valovi bolj lomi.

Ako razdelimo barve spektra na dva oddelka, in barve vsacega posebe združimo, dobimo dve mešani barvi; ker imati te dve barvi skupaj vse dele bele svetlobe, zato nam dasti, ako ji zjedinimo, belo barvo. Barvi, ki se združujeti v belo, zôvemo dopolnilni (complementäre od. Ergänzungsfarben). Ako n. pr. vse barve pisane slike razven rudeče pomešamo, dobimo zeleno; ako izločimo zeleno barvo iz pisane slike, in ostavše barve zjedinimo, dobimo rudečo. Rudeča in zelena barva dajeti zatorej belo barvo, ali dopolnujeti se v belo barvo. Dopolnilne barve so dalje: pomarančasta in modra, rumena in vijolična.

Tako se bere navadno po fizikah. Helmholtz je pa našel nekoliko drugačne resultate. Svoje poskuse je on tako uravnal, da so različna spektra se pokrivala in tako barve se mešale, ali pa je vrtel različno barvane krožne izsečke. Barvíla mešati v

ta namen, kakor so nekateri delali, ne gre, ker jedno barvílo srče žarke, katere drugo odbija. Po Helmholtzu dadé izmed spektralnih barev belo: rudeča in zelenkasto-modra, pomarančasta in cijano-modra, rumena in indigo-modra, zelenkasto-rumena in vijolična. Zelena barva spektra nima jednovite dopolnujoče barve, temuč sestavljeno iz rudeče in vijolične, katero zmes Helmholtz nazivlje bagreno (škrlatasto).

Iz naslednje skrižalke se vidi, kake sestavljene barve je Helmholtz dobil, mešavši različne spektralne barve. V prvi horizontalni in navpični koloni stojé jednovite barve; kjer se križajo horizontalne in navpične vrste, tam se najde barva, katero narejajo v začetki teh vrst stoječe barve.

	vijolično	indigo-modro	cijano-modro	modro-zeleno	zeleno	zeleno-rumeno	rumeno
rudeče	bagreno	temno-rožnato	belo-rožnato	belo	belo-rumeno	zlato-rumeno	pomarančasto
pomarančasto	temno-rožnato	belo-rožnato	belo	belo-rumeno	rumeno	rumeno	
rumeno	belo-rožnato	belo	belo-zeleno	belo-zeleno	zeleno-rumeno		
zeleno-rumeno	belo	belo-zeleno	belo-zeleno	modro-zeleno			
zeleno	belo-modro	sinje	modro-zeleno				
modro-zeleno	sinje (wasserblau)	sinje					
cijano-modro	indigo-modro						

Primeri. Ako mešamo pomarančasto (iščí v prvi navpični vrsti) in zeleno (iščí v prvi povprečni vrsti), dobimo rumeno; zeleno in vijolično dasti belo-modro itd.

Spektralne barve imajo v zmesih razno barvílno moč. Ako pomešaš dve barvi v jednaki meri, t. j., ako vzameš od obeh jednoliko, poznala se bode v zmesi jedna bolj od druge. Tista barva, katera ima večjo barvílno moč, je bolj nasičena. Najbolj nasičena je vijolična, najmenj rumena barva. Čim bolj belkasta je barva, tem menj nasičena se nam zdi. Mešana barva bliža se bolj óni sestavljajoči, katera je bolj nasíčena. Ako n. pr, mešamo vijolično barvo z jednako svetlo zeleno, dobimo barvo, katera je bližje vijolični, nego zeleni. Barve jednako nasíčene in jednako svetle dajejo mešano barvo, ki se od obeh sestavljajočih razloča jednako.

Zmes sestavljenih barev ne daje nobene nove barve. Druge barve, katere naš ali kak drug jezik zaznamenuje, ločijo se od gornjih le po svetlobni moči, različnih stopinjah in sitosti.

Malo nasíčene barve imenujemo svetle, blede ali bele. Nébezna barva je svetlo-modra, še bolj bela ali menj nasičena modrína je bledo-modra, in ako se le malo loči od belega — belomodra. Pristavek „svetlo-“ nam zatorej tukaj ne pomenja močnosti barvne svetlobe, more pa imeti tudi ta pomen.

Nasíčene barve s slabo svetlobo zovejo se temne. Temnozelena je zatorej zelena barva, katera nima belega v sebi, in le malo svetlobe pošilja v očí.

Slaba bela barva naziva se sivo; barva, katera skôraj nikakoršnih žarkov ne odbija, je črna. Po množini primešane sive ali črne barve nastajajo mnogobrojne barvne različice (črne, svetlosive, srednje-sive, temno-sive barve).

Pôltna barva (Fleischfarbe) je belkasto-rudeča, rusa (rudečkasto-rjava) — temno-rudeča, rumenkasto-rjava in rjava — temno-rumena, olivkasta (olivengrün) — temno-zelena pomešana sè sivo itd.

Kdor hoče sam poskušati, kaka mešana barva se iz dveh različnih barev dobí, pa nima potrebnih pripomagál, pomóre si lehko takó-le: Izreže naj si iz papirja različnih barev jednacih kóscev ali kolutcev. Potem naj položí dva taka kolutca n. pr. pomarančasti *p* in zeleni *z* (*pod.* 22.) na mizo in naj drží med njima kós steklene ploče *s* tako, da jeden barvastih kolutcev n. pr. pomarančasti naravnost skozi njo vidi, od drugega pa sliko. Lehko je kolutce ali steklo tako uravnati, da slika jednega kolutca pokriva drugi kolutec in tako žarki obeh barev ob jednem prihajajo

Podoba 22.

v okó. — Ali pa naj si naredí vrtálko, naj prilepi na vsako polovico koluta papir druge barve in vrtalko zavrtí; videl bode mešano barvo. Tudi ta-le poskus se prav dobro ponese: Izreži si iz tenkega barvanega papirja jednólikih kolutcev, pomaži jih s čisto belo mastjo, da so prosojni, polôži po dva in dva različno barvana vkup, obrni jih proti svetlobi, in prikaže se ti mešana barva. — Dopolnilno barvo doboš, ako vrtíš kolut, na katerem so vse jednovite barve razven óne, kateri iščeš dopolnílno. *)

Bela točka vidi se skozi prizmo pisana. Ker bel predmet sestojí iz nepretrgane vrste tacih toček, zato se te pisane slike po nekoliko pokrivajo, in predmet vidi se na sredi bél; navpíčno proti robom prizme je pa pisano obrobljen.

Mavrica. Mavrične barve so jednake barvam solnčnega spektra, in res mavrica izvira iz razkroja solnčne svetlobe. Mavrica se prikazuje le tedaj, kadar pada solnčna svetloba na dežéven oblak. Ako jo hočemo videti, moramo imeti za seboj solnce, pred seboj pa dežévne oblake, katere solnce obséva, a solnce ne sme stati previsoko. Navadno jo opazujemo zvečer, ko se po dežji oblaki razdelé in so solncu nasproti še posamezni dežujoči oblaki.

Naj bode (*pod. 23*) *c* središče dežne kapljice, *sa* nánjo nad središčem padajoč solnčni žarek. Jeden del tega žarka odbija se pri *a* v vzduh; ker ta odbiti del k mavrici nič ne pripomore, nečemo dalje o njem govoriti. Drugi del tega žarka stopi v kapljo in se tú lomi proti vpadni navpíčnici *nc*, katera ima tisto mér s polumérom *ac*. Pot zlomljenega žarka je zatorej *ab*. V *b* se žarek zopet delí, jeden del izstopi iz kaplje, drugi se odbije v méri *bd*; v *d* se jeden del odbitege žarka *bd* zopet odbije, drugi pa izstopi iz kaplje, se lomi od vpadne navpíčnice *ce* in se razkroji v barvaste dele, kateri so v podobi zaznamenovani z *r*, *p*, *ru*, *z*, *sm*, *tm*, *v*, in kateri imajo

Podoba 23.

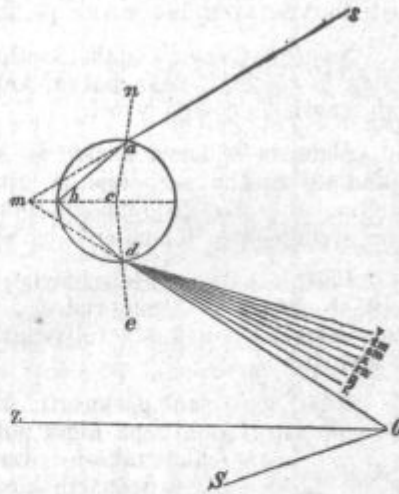

*) Kakor tukaj, tako se v vseh poglavjih fizike mnogo poskusov dá izvršiti na prav priprost način. Taki poskusi povsod zadostujejo, kjer ni treba znanostnega, natančnega opazovanja in mérjenja. Ljudske šole, katere si nabavljajo prav težko in počasi fizikalnih učnih pripomagál, naj bi se preskrbljevale s tacimi priprostimi napravami, katere prav malo stanejo in katere naj bi ljudski

različne merí. Jasno je, da vsi barvasti deli ne morejo ob jednem v okó stopiti, ako je daleč strani od kaplje. V okó prihajajo od tiste kaplje le žarki tiste barve, drugi žarki tiste kaplje gredó mimo njega.

Pri neki višavi kaplje k prihajajo, kakor nam kaže *pod. 24.*, le rudeči žarki v okó, od nižje kaplje k pa le vijolični. Od kapelj, katere so med k in k', dobiva okó druge barvaste žarke, tako, da vidi ozko pisano sliko, katera seza od k do k'. Jednako pisano progo delajo tudi vse óne kaplje, katere proti solncu in opazovalčevemu očesu jednako ležé, katere so zatorej v krogu, čegar središče S (*pod. 24*) je sè solnčnim središčem in opazujočim očesom v tisti premi črti. Del tega kroga nad obzorom OZ je mavrica. Čím višje stojí solnce, tem manjši je del temu krogu nad obzorom, tem manjša je mavrica. Največja je mavrica, kadar solnce vzhaja ali zapada; ona je tedaj polukrog. V obzoru stoječe okó mavrice ne vidi več, ako je solnce 42° nad obzorom. Zato mavrice ne vidimo po letu nikdar med 10. uro pred póludnem in 4. uro popóludne. Red mavričnih barev je sam po sebi jasen. Znotranji rob mavrici je vijoličen, vnénji rudeč.

Podoba 24.

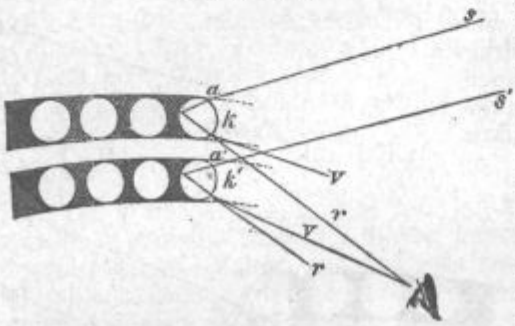

Ker se močnost vsacega žarka na potu skozi kapljo jako oslabí, treba je cele proge žarkov, da storé v očesu znaten učinek. Jasnejša je mavrica, kadar je v méri *Od* (*pod. 23*) več kapljic druga za drugo, ker tedaj več svetlobe tiste barve prihaja v okó.

---

učitelji sami izdelovali. Kupljene fizikalne priprave so jako drage in mnogokrat prav malo vredne, ker so preslabe in izdelane bolj za okó, nego li za dejansko rabo. Prav lepo stojí za parado v šoli marsikaka fizikalna priprava, ko jo pa hoče človek poskušati, stare ali pohabi mu se v rokah. Šolski nadzorniki pridejo v šolo, pregledajo zbirke učnih pripomagál, ter jih primérjajo sè zapisnikom, pa je opravljeno, in učna pripomagala so v redu. Ko bi se pa gospodje potrudili in razne priprave poskušali, prepričali bi se ne redko, da jih je mnogo nerabljivih in za šolski poúk nepraktičnih.

Rekel sem, naj bi si ljudski učitelji priproste priprave sami delali. Da bi to lažje šlo, naj bi vsako učiteljsko izobraževališče poleg umeteljnih aparatov imelo tudi zbirko tacih, katere si lehko vsakdo na deželi sestavi sam. Učiteljski pripravniki pa naj bi se pod navodom dotičnega učitelja vadili o njih izdelovanji. Ko bi se učiteljski pripravnik naučil vsak mesec narediti le jeden aparat, sestavil bi si lehko, službo nastopivši, lepo število aparatov, ako bi jih šola še ne imela.

Pod. 25. nam kaže kapljo, kjer solnčni žarek *s''a''* pod nje središčem stopa vánjo. Žarek se pri vstopu lomi, v kaplji dvakrat odbija, in pri izstopu lomi in razkroji. Tudi tukaj more od jedne tiste kaplje dospeti le jedna vrsta žarkov v okó. Od kaplje *k''* (*pod. 26.*) stopajo v okó le vijolični, od nižje kaplje *k'''* le rudeči, od druzih vmes ležečih kapelj pa drugi žarki. Zategadelj od tacih kapelj tudi mavrica postaja. Ker se tukaj žarki dvakrat lomijo in dvakrat odbijajo, se njih močnost še bolj oslabí, nego li pri poprejšnji mavrici. Ta mavrica je zato mnogo slabša od prve in se zôve stranska (Nebenregenbogen). Ta mavrica je od znotraj rudeča, od zvunaj vijolična, nje barve so zatorej v nasprotnem redu, kakor barve glavne mavrice. Ker to mavrico višje kaplje delajo, kakor glavno, je premér nje večji od ónega glavne mavrice.

Podoba 25.

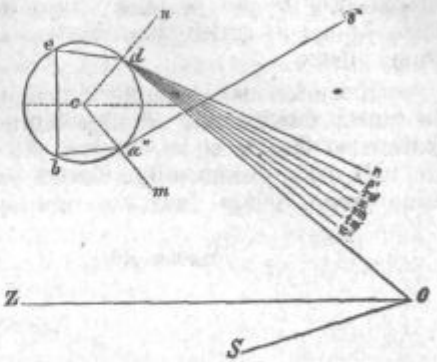

Podoba 26.

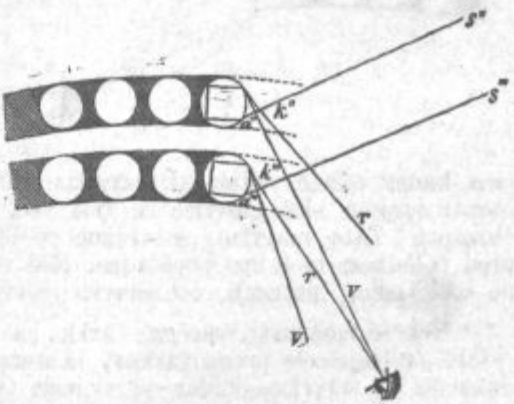

Časih se vidi še druga in tretja stranska mavrica, katerih barve so še slabejše, nego li óne prve stranske mavrice.

Ako je deževni oblak nasproti solncu premalo razširjen, vidijo se le odlomki jedne ali druge mavrice.

Ako je solnčna svetloba pri vzhodu ali zapadu prav rudeča, je tudi mavrica skôraj samo rudeča in rumena.

Tudi mesečina dela časih mavrico.

Iz prostora med glavno in stransko mavrico prehaja mnogo svetlobe v kaplje, se odbija od njih notranjih ploskev in ne pride več v okó opazovalčevo. Zato je ta prostor temnejši, nego prostori na obéh straneh mavric.

Mavrici podobne prikazni opazujejo se na razsvetljêni stekleni obli, napolneni z vodó, na vodometih, slapih itd., ako solnce sije na padajoče vodne kaplje. Pri slapih je mogoče videti ves mavrični krog, ako je stališče opazovalčevo visoko in solnce nizko stojí.

Barva predmetov.

Različne stvarí prikazujejo se nam v drugi barvi, nego je óna nánje padajoče svetlobe. Po dnevu n. pr. pada na vse predmete čista, bela solnčna svetloba, zakaj zatorej ne vidimo vseh predmetov belih? Le malo stvarî je, katere se prikažejo v beli svetlobi bele, v rudeči rudeče itd.; večina stvarî je v beli svetlobi barvasta, v jednostavni svetlobi pa temna. Same na sebi stvarí nimajo barve, dobivajo jo še le z odsevom svetlobe. Stvarí pa ne odbijajo vse svetlobe, katera pada nánje. Ako bi stvarí odbijale vso nánje padajočo svetlobo, bile bi v solnčni svetlobi vse bele, v rumeni vse rumene itd. — Vendar svetlobna barva spreminja prirodne barve, t. j., barve, kakor se vidijo pri navadni dnevni svetlobi. Zeleno in modro se nam zdí pri rumeni svetlobi sivo, rudeče pa temno-rjavo. Nekatere gospé, ki jim je to znano, ogibljejo se pri plesnih toaletah tacih barev, katere pri rumenkasti svetlobi obledé. Glumači (gledališki igralci) morajo si obraz lepotičiti, sicer bi se videli prebledí.

Neprozoren predmet se vidi v solnčni svetlobi bel, ako vse svetlobne žarke odbija v tisti meri, kakor so v solnčni svetlobi. Ako nekatere žarke solnčne svetlobe posrče, vidi se v óni barvi, katero delajo ostavši solnčni žarki. Ako posrče vse žarke, kateri nánj padajo, je črn ali temen.

Ni predmeta, kateri bi čisto nič svetlobe ne popival, ali pa vse nje barvaste dele slabíl v tistem razmeru, zato tudi noben predmet ni popolnem bel, nasprotno pa tudi ni nobenega popolnem črnega predmeta, ker noben predmet ne posrče vsé svetlobe.

Barva predmetov v solnčni svetlobi ni jednovita, ona je sestavljena iz barvastih žarkov, kateri se na njih površini na vse strani odbijajo ali razsipljejo. Barva predmeta se zatorej ravná po množini in razmeru posrkanih solnčnih žarkov.

Ako pade pisana slika na barvasto telo, vidijo se jasno samo take barve, iz katerih sestojí pri beli svetlobi barva tega telesa. Na živo-rudečem papirji je modri in vijolični del pisane slike temen. Te barve zatorej ta papir posrče, in barva, v kateri se nam pokaže, sestavljena je iz ostavših neposrkanih barev pisane slike.

Vzduhovi delci odbijajo posebno take žarke, kateri skupaj narejajo modro barvo. Zato pravimo, da je nébes moder. Nébes je

namreč vzduh, katerega odsev modre svetlobe dela vidnega. Čim čistejši vodenih kapljic, dima in prahú je vzduh, tem lepša je nébesna modrina. Kadar je vzduh napolnen z vodenim soparom, dimom itd., te snoví odsevajo belo svetlobo, in modra barva vzduha prehaja v belkasto in sivo. Najlepši je nébes, ko se po dežji zjasni, ker je tedaj vzduh najčistejši. Ako so vodeni mehurčki v vzduhu precéj zgoščeni, propuščajo posebno rudeče in rumene žarke. Zgoščujejo se pa vodeni sopari o jutrnjem in večernem hladu, ko solnce vzhaja in zapada, in od tod prihaja jutrnji in večerni žar (zora, zarija). Tudi po dnevu vidi se solnce skozi ne predebelo meglo — rudečkasto.

Jednako razlagamo si barve prozornih stvarî v propuščeni svetlobi, katera isto tako nikdar ni jednovita. Prozorne tvaríne posrčejo nekoliko bele svetlobe, ki pride vánje, a ne vseh delov v jednaki meri, zato so tudi barvaste. Pisana slika iz njih prihajajoče svetlobe ni nikoli popolna. Nobena tvarína, ni steklo, ni vzduh, ni voda, ne propušča popolnem svetlobe, zato dobiva vsaka, vsaj v večjem skladu, neko barvo. Tudi debel sklad prekapane (destilovane) vode je bledo-modre barve.

Oble (sferične) leče.

Prozorno teló omejeno z dvema krajcema oble, ali s krajcem oble in ravno ploskvijo, imenuje se óbla leča. Navadno rabijo steklene leče.

Razloča se teh-le 6 oblik (*gl. pod. 27*):

Podoba 27.

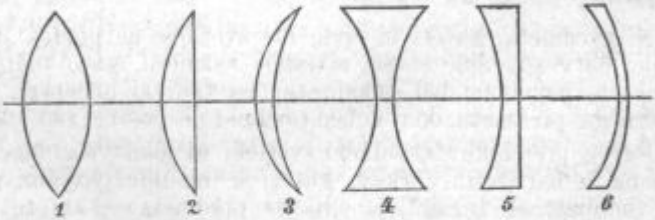

1) dvojno-vzbokla (biconvex) leča ima na obeh straneh vzboklo ploskev;
2) ravno-vzbokla (planconvex), jedna ploskev je ravna, druga vzbokla;
3) vboklo-vzbokla (concav-convex) z vzboklo in vdrto ploskvijo; prva je bolj skrivljena;
4) dvojno-vbokla (biconcav) z dvema vdrtima ploskvama;
5) ravno-vbokla (plan-concav), jedna ploha je ravna, druga jamasta;

6) vzboklo-vbokla (convex-concav) z vzbokneno in vdrto ploskvijo; prva je menj skrivljena.

Premi črti, katera gre skozi krivin središča (Krümmungsmittelpunkt) obeh ploskev, ali, če je jedna ploskev ravna, na tej navpik stoji in skozi krivine središče druge ploskve gre, pravi se lečina os. Gre-li os skozi lečino središče, to se zôve leča usrediščena (centrirt).

Določba točke, v kateri se združijo žarki po prehodu skozi lečo. *LL'* (*pod. 28*) naj je dvojno-vzbokla leča, *S* svetla točka v nje

Podoba 28.

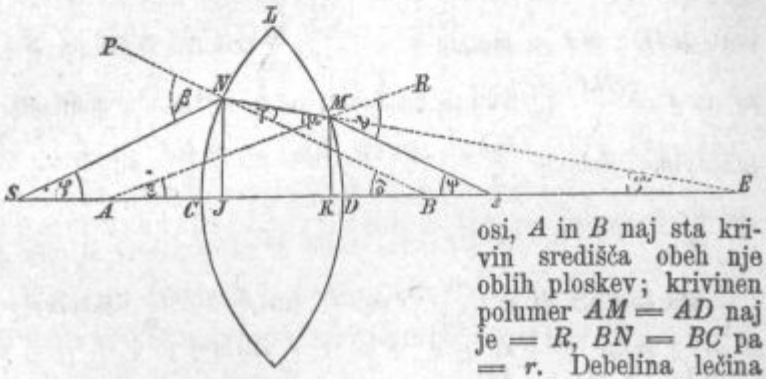

osi, *A* in *B* naj sta krivin središča obeh nje oblih ploskev; krivinen polumer $AM = AD$ naj je $= R$, $BN = BC$ pa $= r$. Debelina lečina *CD* je navadno tako majhena, da se sme v primeri z drugimi veličinami pustiti v némar. Žarek, ki navpik na ploskev ali nje tično ravnino v dotikališči pada, ne lomi se. Tak žarek je tukaj *SC*, zato gre naravnost skozi lečo do *D*; tú izstopi iz leče in se zopet ne lomi, iz tistegá vzroka ne, kakor prej; njegov pot po izstopu iz leče je zatorej *DE*. Ta žarek imenujemo glavni žarek.

Od druzih napošev na lečo padajočih žarkov motrimo le take, kateri z lečino osjó delajo majhne kóte, tako, da smemo namesto njih sinusov postaviti njih loke, ker se sinusi in loki majhnih kótov jako malo razločujejo.

Opazujmo zdaj pot tacega žarka, n. pr. pot žarka *SN*. Vpadna navpičnica je *PB*; po vstopu v lečo lomi se žarek proti njej, in njegov pot je *NM*; pri *M* izstopa iz leče in se lomi od vpadne navpičnice *RA*; njegov pot je *Ms*, in se v točki *s* stiče z glavnim žarkom. Kakor ta žarek, tako se vsi žarki, ki z lečino osjó napravljajo tisti kót φ, združujejo z glavnim žarkom v točki *s*. Ta točka *s* je slika svetle točke *S*.

Dalja *SC* svetle točke *S* od leče naj je $= a$, $CE = DE = m$, in $Ds = \alpha$.

Ako je n lomni kazalec za prehod svetlobe iz vzduha v lečo, je $\frac{\sin \beta}{\sin \gamma} = n$. Ker je kót φ zeló majhen, sta tudi β in γ prav majhna in namesto njih sinusov ali tangent smemo deti mero kótov, zatorej $\frac{\beta}{\gamma} = n$, ali $\beta = n.\gamma$; β je pa $= \varphi + \delta$, in $\gamma = \delta - \varphi'$, zatorej $\varphi + \delta = n\,(\delta - \varphi')$, in iz tega $\varphi = (n - 1)\,\delta - n\varphi' \ldots 1)$.

Ako spustimo iz N navpíčnico NJ na ós, denemo $SJ = SC = a$, $EJ = CE = m$; $BJ = BC = r$, in vzamemo namesto tangente lok, to je v trikotu NSJ: $NJ = a\varphi$, in $\varphi = \frac{NJ}{a}$, v trikotu NJE : $NJ = m\varphi'$, in $\varphi' = \frac{NJ}{m}$; v trikotu NJB pa $NJ = r\delta$, in $\delta = \frac{NJ}{r}$. — Ako te vrednosti od φ, φ' in δ v jednačbo 1) postavimo, dobimo $\frac{NJ}{a} = \frac{(n-1)\,NJ}{r} - \frac{n.NJ}{m}$ ali $\frac{1}{a} = \frac{n-1}{r} - \frac{n}{m} \ldots . 2)$.

Za lom pri M je: $\frac{\sin \mu}{\sin \nu} = \frac{1}{n}$, ali $\frac{\mu}{\nu} = \frac{1}{n}$, zatorej $\nu = n.\,\mu$. ν je pa $= \psi + \varepsilon$, $\mu = \varphi' + \varepsilon$, zatorej je $\psi + \varepsilon = n.\,\mu = n\,(\varphi' + \varepsilon) \ldots 3)$.

Ako spustimo na ós navpíčnico MK, najdemo na jednak način, kakor zgoraj: $\psi = \frac{MK}{\alpha}$, $\varepsilon = \frac{MK}{R}$, $\varphi' = \frac{MK}{m}$, in s temi vrednostmi iz 3)

$$\frac{MK}{\alpha} + \frac{MK}{R} = n\left(\frac{MK}{m} + \frac{MK}{R}\right) \text{ ali } \frac{1}{\alpha} = \frac{n-1}{R} + \frac{n}{m} \ldots 4).$$

Ako jednačbi 2) in 4) seštejemo, dobimo:

$$\frac{1}{\alpha} + \frac{1}{\alpha} = (n-1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right) \ldots 5).$$

α je oddaljenje slike od leče, ali slikina dalja (Bildweite), a pa dalja predmetova. Zadnja jednačba nam zategadelj pokazuje, v kateri zvezi so slikina in predmetova dalja, lomni kazalec in krivin poluméri lečinih ploskev. Iz te jednačbe je tudi razvidno, da slikina dalja ne zavisi o velikosti kóta φ, dôkler je ta zeló majhen. Ko bi kót φ bil vêlik, bi gornja jednačba ne veljala. Približema veljá zatorej ta stavek: Žarki, kateri padajo na lečo blizu nje sredine, združujejo

se po prehodu skozi njo v jedni točki. Taki žarki se zôvejo središčni (centralni).

Iščimo najprej ležo stikališča (Vereinigungspunkt) žarkov, ki padajo vzpóredno z osjó na lečo. Taki žarki prihajajo iz neizmerne dalje, od neskončno oddaljenega predmeta, zató moramo vzeti predmetovo daljo a brezkončno veliko. Zaznamenjajmo za ta slučaj daljo stikališča (Vereinigungsweite) s p, to dobimo iz 5): $\frac{1}{p} = (n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right)$. Točka, v kateri se vzpóredno na lečo prihajajoči žarki po prehodu skozi njo združujejo, imenuje se goríšče ali žaríšče (focus, Brennpunkt). Ime izvira od tod, ker se sè svetlobo tudi toplina tukaj zbira. Dalja p te točke od leče zôve se goríščina dalja (Brennweite).

Z vrednostjo $(n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right) = \frac{1}{p}$ spremeni se 5) v: $\frac{1}{a} + \frac{1}{a} = \frac{1}{p}$ . . . 6), to je: Vsota zaměnitih (reciprok) vrednostî slikine in predmetove dalje je jednaka zaměniti vrednosti goríščine dalje. — To pravilo veljá tudi, ako je svetla točka S blizu osí.

Ker je pri tvarinah, iz katerih se leče brusijo, $n > 1$, je goríščina dalja p, kakor je razvidno iz izraza $\frac{1}{p} = (n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right)$, pozitivna, t. j., žarki se stičejo na drugi strani leče, ne na tisti, iz katere prihajajo. — Goríščina dalja p ostaja za tisto lečo vedno tista.

Jednačba 6) ne veljá samo za dvojno-vzboklo lečo, za katero smo jo neposrednje računali, temuč tudi za vse druge leče, le za polumêra r in R moramo dotične vrednosti in znake postaviti v račun. Krivine središče vbokle ploskve ima nasprotno ležo, kakor óno vzbokle ploskve. Ako je polumêr vzbokle ploskve pozitiven, je zatorej óni vbokle ploskve negativen.

Polumêr ravni ploskvi je brezkončno velik. Zatorej je:

1) za dvojno-vzboklo lečo: $\frac{1}{p} = (n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right)$, p zatorej pozitivno;

2) za ravno-vzboklo lečo: $\frac{1}{p} = (n\text{-}1).\frac{1}{r}$, p zatorej pozitivno;

3) za vboklo-vzboklo lečo: $\frac{1}{p} = (n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} - \frac{1}{R}\right)$, p zatorej pozitivno, ker je tú $r < R$;

4) za dvojno-vboklo lečo: $\frac{1}{p} = (n\text{-}1)\left(-\frac{1}{r} - \frac{1}{R}\right) = -(n\text{-}1)\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{R}\right)$, p zatorej negativno;

5) za ravno-vboklo lečo: $\frac{1}{p} = -(n\text{-}1)\frac{1}{r}$, p zatorej negativno;

6) za vzboklo-vboklo lečo: $\frac{1}{p} = (n\text{-}1).\left(\frac{1}{r} - \frac{1}{R}\right)$, p zatorej negativno, ker je tú $r > R$.

Imamo zatorej leče s pozitivno in leče z negativno goriščino daljo. Leče s pozitivno goriščino daljo so zbirálke (Sammellinsen), — zôvejo se tudi sploh vzbokle leče; leče z negativno goriščino daljo se pa imenujejo razmétnice (razsípnice, Zerstreuungslinsen) ali sploh vbokle leče. Vzpóredni žarki, kateri padajo na razmetnico, izstopajo iz nje razhodno, in sicer tako, kakor bi prihajali iz jedne točke pred lečo — iz gorišča. Tú se zatorej niti svetloba, niti toplina ne zbira, to gorišče je zategadelj umišljeno (imaginär). Primerno imenuje se umišljeno gorišče leč razmétnic tudi — razmetalíšče, in negativna goriščina dalja — razmetališčina dalja (Zerstreuungspunkt, Zerstreuungsweite).

K lečam zbirálkam spadajo dvojno-vzbokla, ravno-vzbokla in vboklo-vzbokla, — k lečam razmétnicam pa dvojno-vbokla, ravno-vbokla in vzboklo-vbokla. Ako so p, p' in p'' goriščine dalje prve, druge in tretje vzbokle leče, lehko je najti, da je $p'' > p' > p$. — Ona leča, katera ima manjšo goriščino daljo, je ostrejša ali močnejša. Pri sicer jednacih okolnostih je zatorej dvojno-vzbokla leča močnejša od ravno vzbokle in ta zopet močnejša od vboklo-vzbokle.

Ravno tako je pri lečah razmétnicah $p'' > p' > p$, ako so p, p', p'' absolutne vrednosti razmetališčinih dalj prve, druge in tretje vbokle leče.

Za dvojno-vzboklo lečo, katera ima obe ploskvi jednaki, je goriščina dalja približema jednaka krivine pôluméru. Za prehod svetlobe iz vzduha v steklo je namreč lomni kazalec bljzu jednak $^3/_2$, zatorej je $n\text{-}1 = {}^1/_2$, $R = r$, in $\frac{1}{p} = {}^1/_2\left(\frac{1}{r} + \frac{1}{r}\right) = \frac{1}{r}$, ali $p = r$.

Prikazni leč zbirálek. Za leče zbirálke smo našli jednačbo $\frac{1}{a} = \frac{1}{p} - \frac{1}{a}$, v kateri je p pozitivna vrednost. Iz nje je razvidno, da je slikina dalja a tem manjša, čim večje je a, ali čim dalje

strani od leče je predmet. Kadar je predmet v neizmerni dalji (a torej brezkončno velik), je $\alpha = p$, in to je najmanjša vrednost, katero more α imeti. Ako a pojemlje, α vedno raste; kadar je $a = 2p$, je tudi $\alpha = 2p$, t. j., predmet in slika sta jednako daleč od leče. Ako se predmet še dalje gorišču približuje, raste α prav naglo, in ko pride predmet v gorišče ($a = p$), je α brezkončno velik, izstopajoči žarki se stičejo še le v brezkončni dalji, t. j. vzporedni so med seboj.

Ako se predmet še bolj približuje leči, ako je zatorej $a < p$ ali $\frac{1}{a} > \frac{1}{p}$, to je α negativno. Vsakako je pa $\frac{1}{a} > \frac{1}{\alpha}$, zatorej $\alpha > a$, ker absolutno vrednost $\frac{1}{\alpha}$ dobimo, ako odvzamemo $\frac{1}{p}$ od $\frac{1}{a}$. Slika predmetova je v tem slučaju na tisti strani leče, kakor predmet, le bolj strani od leče, nego ta. Žarki se tedaj po izstopu iz leče razhajajo, vendar menj nego pri vstopu v lečo, tako, da bi nazaj podaljšani križali se pred lečo v točki, katera je dalje od leče, nego svetla točka.

Ako padajo žarki na lečo zbirálko shodno (convergent), tako, da bi se, ko bi skozi lečo šli brez lomljenja, zjedinili na drugi strani leče, vzame se a negativno, zatorej je $\frac{1}{\alpha} = \frac{1}{p} + \frac{1}{a}$, $\frac{1}{\alpha} > \frac{1}{a}$, in $\alpha < a$, t. j. stikajoči se žarki se po prehodu skozi lečo zbiralko še hitreje stičejo, nego bi se brez nje.

Razhodni in vzporedni žarki se zategadelj po prehodu skozi lečo zbirálko stičejo ali vsaj menj razhajajo, shodni pa še shodnejši postajajo; od tod prihaja tudi ime teh leč.

Kar smo dozdaj rekli, veljá tudi o svetlih točkah blizu lečine osi.

Podoba 29.

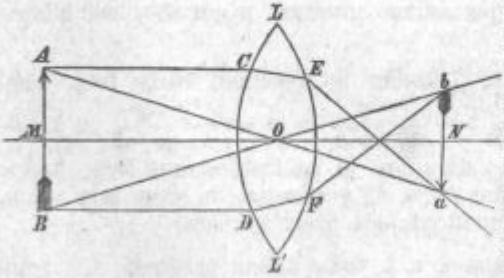

Sliko predmeta merstveno določiti je lehko, ako ni preobširen. Ako hočemo n. pr. najti sliko predmeta AB (*pod.* 29), dovolj je, da določimo ležo slikama njegovih krajnih toček A in B. Da najdemo sliko točke, zadostuje, da potegnemo iz nje dva žarka, ter iščemo, kje se stičeta po prehodu skozi lečo. Jeden teh žarkov naj je glavni, t. j., óni, ki gre skozi lečino središče. Potegnimo zatorej najprej glavni žarek Aa, ki se ne lomi, potem

žarek AC, kateri se lomi pri vstopu in izstopu; ta dva žarka se stičeta v točki a, ta je zatorej slika točke A. Ravno tako se dobó slika točke B v b. Slika predmetu AB je zatorej ab.

Veličina slike leče zbirálke. Trikota AOB in aOb v *pod. 29.* sta si podobna, zato je: $ab : AB = NO : MO$. Veličina slike se zatorej ravná po razmeru $NO : MO$. Ta razmer pa izrazimo lehko drugače. ON je namreč $= \alpha$, OM pa $= a$, zatorej je $\frac{ab}{AB} = \frac{\alpha}{a}$ — Iz jednačbe $\frac{1}{\alpha} + \frac{1}{a} = \frac{1}{p}$ pa najdemo $\alpha = \frac{ap}{a-p}$, zatorej je $\frac{\alpha}{a} = \frac{p}{a-p}$ ali $\frac{ab}{AB} = \frac{p}{a-p}$. Dôkler je $a-p > p$, ali $a > 2p$, t. j., dôkler je dalja predmeta od leče večja, nego dvojna goríščina dalja, je ulomek $\frac{ab}{AB}$ pristen (echt), in slika ab manjša od predmeta AB. Kadar je $a-p = p$ ali $a = 2p$, je $\frac{ab}{AB} = 1$ ali $ab = AB$, zatorej slika jednolika s predmetom. Ako je pa $a-p < p$, ali $a < 2p$, je ulomek $\frac{ab}{AB}$ nepristen (unecht), zatorej slika večja od predmeta. Slika raste tem bolj, čim manjše je $a-p$, zategadelj čim bolj se predmet bliža gorišču. V vseh teh slučajih je slika narobe (t. j., kar je na predmetu zgoraj, je na sliki zdolaj, kar je na predmetu desno, je na sliki levo itd.) — in na drugi strani leče. Vse te slike so vzdušne ali objektivne, t. j., dadé se prestreči z belim zaslonom, in videti jih more vsak, kdor gleda na zaslon. Zrcalne slike n. pr. imenujejo se subjektivne ali merstvene; ne dadé se vjeti na zaslon, in kdor jih hoče videti, mora gledati v zrcalo in stati na gotovem mestu.

Ako je $a = p$, t. j., ako je predmet v lečinem gorišči, je $\frac{ab}{AB} = \frac{p}{0} = \infty$, ali $ab = \infty$ in $\alpha = \infty$, t. j., slika je brezkončno velika in v brezkončni dalji, žarki se ne stičejo več, ali navadno govoreč: ako postavimo predmet v gorišče, ne dobimo več njegove slike.

Kadar je $a < p$, t. j., kadar je predmet bližje leči, nego nje gorišče, je $\frac{\alpha}{a} = \frac{ab}{AB} = -\frac{p}{p-a}$ in $\alpha = -\frac{ap}{p-a}$, t. j., slikina dalja je negativna, ali slika je na tisti strani leče, kakor predmet, in slika je vedno večja od predmeta, in sicer tem večja, čim bolj se primiče predmet od leče proti gorišču.

Slika je tukaj po konci, t. j., tako kakor predmet, ali vedno samo subjektivna ali merstvena. Kdor jo hoče videti, mora gledati skozi lečo (glej *pod. 30*, AB je predmet, ab njegova slika).

Podoba 30.

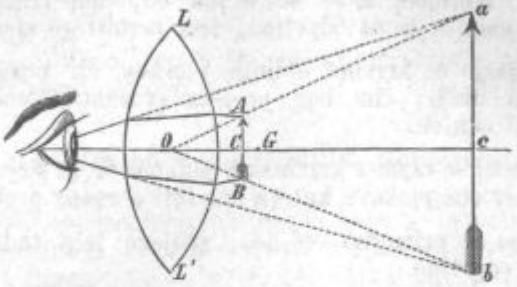

O lečah razmétnicah hočemo na kratke to-le omeniti: Dôkler predmet stojí pred lečo razmétnico, in zatorej njegovi žarki razhodno ná-njo padajo, izstopajo iz leče še bolj razhodno, in delajo sliko, katera je na tisti strani s predmetom in bližje leči, nego predmet. Te leče očesu približajo pokončno sliko predmeta in pomanjšajo. Slika je tem manjša, čim dalje strani od leče je predmet. Ako padajo žarki stikalno ali shodno na lečo razmétnico, tako, da bi brez leče naredili vzdušno sliko, se po prehodu skozi to lečo počasneje stikajo, postanejo vzporedni ali se celó razhajajo.

Ker ta leča razhodne žarke dela še bolj razhodne, vzpóredne — razhodne, stične — menj stične, vzpóredne ali celó razhodne, zôve se razmétnica.

Leča razmétnica more vzdušno sliko obrniti in povekšati.

Vse to se dá posneti iz jednačbe: $\frac{1}{\alpha} + \frac{1}{a} = -\frac{1}{p}$, ki veljá za vse leče razmétnice.

Sferski odklon (sphärische Abweichung) **leč.** Rečeno je bilo uže, da se središčni žarki, to je óni, kateri gredó skozi srednji del leče, malo ne v jedni točki stičejo. To ne veljá o robnih žarkih (Randstralen), kateri z lečino osjó delajo znatne kóte in zatorej bolj strani od srede padajo na lečo. Robni žarki, ki prihajajo iz jedne točke predmeta, ne stičejo se zopet v jedni točki, temuč v malem krogu. Okó vidi točke predmeta kot male kroge, kateri se po nekoliko pokrivajo, zato slika ni več razločna. Tej naopaki leč se pravi sferski odklon, zato, ker jej je vzrok obla ali sferska oblika leč. — Za sferskega odklona voljo tudi gorîšče leč nikdar ni točka, temuč majhna ploskev. Ta naopaka leč se ne dá nikoli popolnem odpraviti, pač se pa dá jako zmanjšati, in sicer tako-le:

1) Pokrije se leča blizu roba sè zaslonko (diaphragma) t. j., z neprozornim, okroglim obodom ali obročem, kateri robnim

žarkom brani v lečo. Oni del lečine ploskve, kateri propušča svetlobo, zôve se lečina odprtina (Linsenöffnung). Čim manjša je ta odprtina, tem manjši je sferski odklon.

2) Umanjšajo se krivíne oblinih ploskev, ali povekša se goríščina dalja; čim bolj je leča plošnata, tem manjši je sferski odklon.

3) Spremení se razmer krivinskih polumérov, in sicer se umanjša polumer one ploskve, katera ima biti obrnena proti predmetu.

4) Sestavi se primerno več leč; spojene leče tudi dopuščajo večjo odprtino.

Leče, pri katerih je sferski odklon pomanjšan, kolikor je mogoče, zôvejo se leče najboljše oblike (Linsen bester Form). Jako majhen sferski odklon delati ravnovzbokla in ravnovbokla leča; obrneti se sè zakrivljeno stranjo proti predmetu.

Hromatski odklon (chromatische Abweichung) **leč.** Leče moremo smatrati kot prizme sè skrivljenimi ploskvami, katerim odgovarja na vsacem mestu drug lomeč kót, zato one svetlobe ne lomijo samo, temuč jo tudi krojijo v barve. Žarki, kateri bi se imeli združiti v jedni točki, razkrojijo se in naredé majhen pisan krog. Ker se ti krogi po nekoliko pokrivajo, se njih barve sredi slike zopet izgubé, na krajih slike pa to ni mogoče. Slike zatorej ostanejo na robéh barvaste, in to dela, da niso čiste in ostro omejene. To naopako leč imenujemo hromatski (barvni) odklon.

Zaradi tega odklona bi leče ne bile porabne za nekatere sprave, slučajno se pa dá odpraviti tudi ta naopaka in sicer sè sestavo leč zbíralek in razmétnic iz različno lomečih tvarin. Sestavljajo se leče iz raznih vrst stekla, namreč iz flintovega in krunenega (belega) stekla. Flintovo steklo, ki ima v sebi svinčeni okis (Bleioxyd), ima skôraj tisti lomni kazalec, kakor navadno svinca prosto kruneno steklo (Crownglas), pa znatno večjo krojilno moč.

Leča zbirálka iz krunenega in razmétnica iz flintovega stekla dasti se tako urediti, da svetlobo lomiti, kakor leča zbirálka z večjo goríščino daljo, in razkroj barev v jedni leči poravná se z nasprotnim v drugi leči malo ne popolnem. Tako je hromatski odklon odstranjen, in slike so proste pisanih robóv.

Take leče, pri katerih je hromatski odklon odpravljen, imenujejo se ahromatske (brezbarvne). Ahromatske leče se dadé sestaviti tudi iz druzih prozornih tvarín.

Razkroj barev se dá odpraviti tudi sè sestavo leč zbirálek jednakošnega stekla. To se tudi stori, kadar je pri majhni goríščini dalji potrebna velika odprtina. Mnogokrat se namesto

jedne močne leče vzamejo dve ali tri slabejše, ker je pri menj zaokroženih lečah sferski in hromatski odklon manjši.

Leče, pri katerih je hromátski in sferski odklon po vzmožnosti uničen, katere zatorej delajo najrazločnejše slike, zôvejo se aplanatske (nepogrešne).

Temna sôbica (camera obscura).

Predno prejdemo na svojo pravo nalogo, opisati hočemo še mnogo imenovano in pogosto rabljeno optično pripravo — temno sôbico. — Temna sôbica je spredaj odprta skrinjica ali omárica (*pod. 31*), v kateri je leča zbirálka *c*, tukaj predmétnica (objektiv) imenovana. Od daljnega predmeta *AB* dohajajoči žarki združujejo se v preobrneno sliko *ab*, katera se vjame na zadnji steni omárice na motno steklo, ki razsiplje svetlobo na vse strani in dela sliko vidno. Omárica je znotraj počrnena, da druga svetloba ne moti jasnosti slike. Cev, v katero je predmétnica vdelana, je premična, ker je treba uravnati po dalji predmeta daljo steklene ploče od predmétnice, da postane slika na njej razločna. Sicer je pa za nepogrešno sliko treba sestavljene predmétnice. — Časih se dene v omárico zrcalo povprek, katero odbiva sliko na prozorno gornjo steno. Slika *A'B'* se potem lažje opazuje.

Podoba 31.

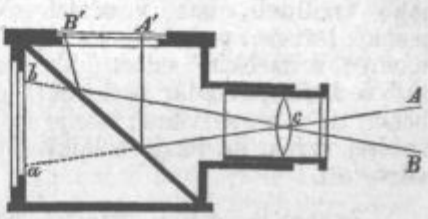

II. Okó.

Človeško okó.

Vsacemu čutu je treba čutila, t. j., priprave, katera zvunanji vtis vzprime in vodi do možján, — katera ga spreminja v čut. Razume se, da mora biti čutilo zdravo in nepohabljeno, sicer bi čut bil nepopolen in nezanesljiv.

Čutilo vidu je okó. Brez očesa ni vzmožno videti; kdor ima priroden pogrešek v očesu, kdor si je okó, ali kak bistven del očesa ranil ali pokvaril, ne vidi dobro.

Okó je majhna temna sôbica. Ono je namreč priprava, katera na svojem ozadji od predmetov ravno tako dela slike, kakor temna sôbica.

Okó je (*pod. 32*) šuplja, od spredaj bolj vzbokla (slokasta), z raznimi prozornimi tvarinami napolnena in napeta obla (krogla) — jábolčice (Augapfel) imenovana — katera leží v očníci ali očíšči (Augenhöhle), ter se v njej sè 6 mišicami obrača na vse straní, in to s prvo in drugo iz desne na levo in narobe — s tretjo in četrto gori in doli, s peto in šesto pa napošev. Ker je okó jako vredljivo, ima v očníci mehko ležišče, podstavljeno je namreč z mehkim salom. To salo se izgublja, kadar je človek bolán, in okó se vdira; to je zatorej vzrok, da imajo bolniki vdrte očí.

Podoba 32.

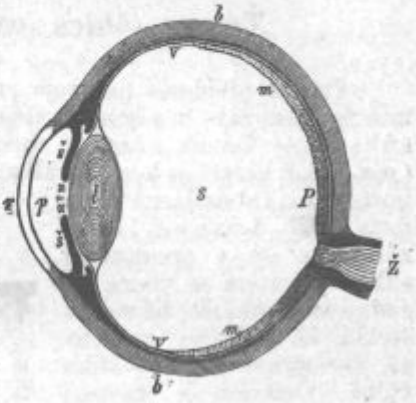

Zvunaj je očesno jábolčice pokrito s trdo, usnjato, žilavo, neprozorno kožo *bb*, katero imenujejo beločnico (sclerotica, harte Haut). Vánjo je spredaj vdelana rožena, prozorna koža — rožénica (cornea, Hornhaut). Kadar je okó odprto, vidi se med trepalnicami cela rožénica in del beločnice, tako zvano „belo“.

Beločnica je znotraj prevlečena s cevnato kožo, katera se zaradi premnogih po nji razpleteníh krvnih žílic imenuje žílnica (chorioidea, Aderhaut); sama na sebi je žilnica rudeča, a na notranji strani je pokrita s črnim barvilom, da ne odbija svetlobe.

Žilnica končuje se spredaj, predno doseže rob beločnice, v vejičasto telo (corpus ciliare, Stralenkörper) ali vejičasto pločico (orbiculus ciliaris), ki sestojí iz dveh delov; gornji del je blizu 3 $^{m}/_{m}$ široka sivkasta, krogolika mišica, katere namen ni še prav jasen; dolnji del je nabrán iz kacih 70 do 85 gúb, imenovanih vejičasti odrastki (processus ciliares, Ciliarfortsätze), in se zove vejičasti venec (corona ciliaris, Stralenkranz). Tudi vejičasta pločica ima obilico cevčic, se krči in s tem napenja žilnico.

Okroglo odprtino, katera še za rožénico ostaja, prepreza tenka in mehka kožica *šš* — dožica ali šarenica (iris, Regenbogenhaut) z istosredno (koncentriško) luknjico — zenico (punčico, Pupille) *zz*, katera se z mišičnimi vlakni v slabi svet-

lobí širi, v močni pa krči. *) — Svoje ime ima šarenica od tod, ker ima pri raznih ljudeh različno barvo. Časih je ta kožica sama na sebi bela, ker pa barvne cevčice žilnične na nje zadnjo stran sezajo in skozi njo probijajo, vidi se nam modra. Največkrat pa ima tudi sama v cevčicah zvunánje strani, katero vidimo skozi roženico, črno-rjavega barvíla. Ako je tega barvíla malo, je šarenica rumena, kadar ga je več, postaja siva, rjava ali celó črno-rjava. Modre očí nekaterih otrok spremené se pozneje, ko se je nabralo tudi na zvunanji strani šarenice nekoliko črnkastega barvíla, v sive.

Med vsemi človeškimi rodovi se dobodo ljudje, katerim manjka barvíla, a ne samo v žilnici in šarenici, nego sploh po vsem životu v koži in lasêh. To so belini ali belci (Albinos, Kakerlaken). Šarenica jim je videti krvavo-rudeča, zenica pa navadno svetlo-rudeča. Vzrok temu je, da jim skozi beločnico in žilnico zaradi nedostatka barvíla vrhu žilnice nekoliko svetlobe v okó prihaja; zaradi te svetlobe vidimo skozi zenico rudečo žilnico in zdí se nam, da je zenica rudeča. Ako okó zakrijemo, in le zenico pustimo odkrito, vidimo jo črno, kakor pri druzih ljudeh, ker tako iz očesa ne prihaja nič svetlobe. Ker pri tacih ljudeh okó znotraj ni dovolj temno, oni prav dobro ne vidijo, in se jim rado bléšči. Tudi med živalstvom se najdejo belci z belo dlako in rudečimi očmí, n. pr. beli domači zajci, bele podgane, miši itd.

Za šarenico stojí z robom beločnice in žilnice zraščena, dvojno-vzbokla, prozorna leča *l*, sestavljena iz tenkih torílastih, proti sredini vedno gostejših luskic, katere čvrsto oklepajo zrno. Ta leča, ki se zaradi svoje prozornosti imenuje kristalna, obvita je s prozorno tenko kožico. Pri starem človeku se leča nekoliko splošči, porumení in izgublja svojo prozornost.

V prostoru med kristalno lečo in roženico, v takó zvanem sprednjem očesnem prekatu (vordere Augenkammer) *p*, je vodena mokrina (humor aqueus, wässerige Feuchtigkeit). Ta mokrina brani, da kristalna leča ne pride preblizu roženici in napenja roženico. Ves prostor med kristalno lečo in ozadjem očesne šapljíne — zadnji očesni prekat — je napolnen sè steklovino (steklasto mokrino, Glaskörper) *s*, t. j., s čisto prozorno, stopljenemu steklu ali beljáku podobno močo. Steklovina je v obliki oble zavita v jako tenko, popolnem prozorno stekleno kožico (hyaloidea, Glashaut), ter ima spredaj globélico, v katero je leča vtisnena.

---

*) Ne samo svetloba ima ta vpliv, tudi nekatere strupene stvarí, ako jih človek povžije in mu pridejo s krvjo do zenice, tisto raztezajo ali krčijo. Tako n. pr. sok voléje jagode zenico jako razširja, strupena ločika (lactuca virosa) jo pa krči.

Od zad je beločnica prodrta, in tú vstopa v okó vidni živec (nervus opticus, Sehnerv) $Ž$, in se razširja na notranji strani jábolčica preko žilnice v tenek pletež. Ti živčevi konci in pod njimi drugi mnogobrojni, zeló zapleteni tvorovi sestavljajo tenko, mehko, prosojno, mozgasto kožico, mrežnica (retina, Netzhaut) imenovano.

V podaljšku osí, katera gre od temena roženice skozi središče leče, zatorej tam, kjer optična ós zadeva mrežnico, je podolgasto okroglo, rumenkasto mesto P z majhno jamico v sredi. To mrežničino mesto se zôve rumena pega (macula lutea, gelber Fleck); tukaj je mrežnica najdebelejša, od tod naprej je vedno tanjša, konci živčevi so vedno rejši in nehajo pri v popolnem, kjer začne žilnica delati svoje vejičaste odrastke. Rumena pega je najobčutljivejše mrežničino mesto.

Rekli smo uže, da mrežnica sestoji iz različnih tvorov. Schultze razločuje od steklovine do žilnice deset mrežničinih skladov: 1) tenko kožico, katera steklovino obdaja, in se k mrežnici šteje; 2) belkasti mehki sklad živčevih nitek; 3) stanični sklad živčevih vozlín (Ganglienzellenschichte); 4)—7) različne zrnaste sklade; 8) tenko kožico, katera pokriva zrnaste sklade; 9) sklad paličic in storžkov (Stäbchen- und Zapfenschichte); 10) barvílni sklad. — Pristavljamo, da debelost mrežnice znaša 0·4 $^m/_m$, kjer je najdebelejša, 0·1 $^m/_m$, kjer je najtanjša. — Za nas je najvažnejši sklad pokončnih paličic in storžkov. Paličice so podolgovati valjci (Cylinder), storžki pa krajši a debelejši, steklenicam podobni tvorovi se stožkovitimi (kegelförmig) konci. V tem skladu se êterjevi tresljaji preminjajo v čut, in sicer so najbrž paličice namenjene za svetlobni čut v obče, storžki pa za barvni čut. Notranji konci paličic in storžkov gredo kot tenke niti do prvega zrnastega sklada. Vsaka nit se potem razdelí na več tanjših nitek, katere so v zvezi sè živčnimi nitmi.

Rumena pega ima samo storžke in sicer prav na gosto, zato je najobčutljivejša. Na druzih mestih so storžki in paličice, ali vedno rejše, čim dalje so strani od rumene pege. Tam, kjer vidni živec stopa v okó, ni niti paličic, niti storžkov, zato je to mesto neobčutljivo za svetlobo in se zôve slepo mesto (punctum caecum).

V okó ni možno videti brez priprave; zenica se nam zdí temna; večji del svetlobe, katera prihaja v okó, posrče namreč mrežnica, ostavši del se pa odbija nazaj k svetlobnemu izvoru. Ker pa iz naše zenice ne pride nič svetlobe v tuje okó, se tudi svetloba ne more iz tujega očesa vračati v naše. Ko bi hoteli stopiti v mér iz očesa vračajočih se žarkov, zakrili bi svetlobni izvor, in zopet bi očesa ne videli razsvetljênega. Prav dobro pa se vidi mrežnica razsvetljena s posebno pripravo, tako ime-

novanim očesnim zrcalom, katero je za opazovanje bolnega očesa velike važnosti.

Žensko okó je povprek nekoliko manje od moškega. Otročje okó raste od rojstva do konca prvega leta precej, potem pa prav malo; še le o času spolne godnosti zopet poraste in obdrži potem svojo velikost.

Okó je največji kras človeškemu obrazu. To posebno čutimo, kadar vidimo človeka, kateri je izgubil jedno ali obe očesi. Trepalnice se mu vderó, vejice noter podvihajo, iz očnice tekó slúz in solzé, in očnica sama se vdira vedno globočje. Da obraz ni spačen, dene se v prazno očnico umeteljno okó, katero trepalnice podpira, solzni tok uravnava in nekoliko brani, da se očnica tako ne vdira. Jábolčice, katero je razdéla huda očesna vnetica, vzame se iz očnice, in se nadomesti z umeteljnim očesom. To je dobro za drugo okó; to se časih ne dá drugače rešiti preteče slepote, kakor če se izreže uže oslepelo, pa še vedno vneto okó. Umeteljna očesa so pristnim tako podobna, da se tudi pozorni opazovalec lehko prevari. Kdor jih potrebuje, navadi se skôro, vtikati jih v očnice in jemati jih iz njih.

Okó napadajo jako različne bolezni; nekatere niso nevarne, nekatere vid oslabé, nekatere ga pa celó vzamejo. Bolnega očesa naj nikdo ne zanemarja, temuč išče naj hitro pomoči pri véščem zdravniku. Izkustva pričajo, da moški več na očeh zbolévajo nego ženske; tudi pravijo, da se očesne bolezni najrajše prijemljejo ljudí z belo póltjo, svetlimi lasmi in modrimi očmí. Najrajše se očesna bolezen loti otrok do 10. leta, katerim se najčešče oči vnémajo. Te vnetice pozneje minejo, pokažejo se pa rade zopet o času spolnega razvoja. Od 20. do 50. leta so očesne bolezni rejše, potem se pa večkrat prikazuje kalnost leče. Od 70. leta naprej okó ne zboléva.

Kako je treba čuvati očí, da ne postanejo preveč občutljive, da se jim vzmožnost uravnave ne zmanjša, da jim vid ne oslabí itd., to učí natančno očesna dijetetika. Glavne stvarí hočemo navesti tudi mi v posebnem poglavji.

Ni ga telesnega dela, ni na obrazu, ni drugod, kateri bi se toliko opazoval in opisoval, nego zvunanje okó. Ako ti kdo opisuje kacega človeka, pové ti, kakšne ima očí. Romanopisec in novelist ne pozabi obširno risati očí osob, s katerimi nas seznanja. Pesnik opeva kras, milobo itd. očesa. In tudi ti, ako hočeš človeka dobro pogledati, pogledaš mu v okó. Okó ima sploh neko čudno moč do nas. Pogled te navdaja s pogumom, ali te plaši, vliva ti up v srce, ali ti ga jemlje, razveseljuje te, ali žali. V očesu menimo, da moremo brati vsa čuvstva človeška, zató se okó imenuje „dušno zrcalo“; v njem mislimo, da se zrcalijo dušni pretresi, iz njega hočemo spoznati, kaj človek misli in

kakšne volje je. Pogled se nam zdí ljubeznjiv, prijazen, bister, plašen, jasen, teman, koprneč, hrepeneč itd.; v očesu beremo dobroto, krotkost, mehkosrčnost, up, strah, jezo, poželjivost, strast itd. Kaj poreče k temu fizijolog? Prav hladno nam odgovorí: Okó dušnih čutov in pretresov ne izrazuje, ti ne stojé z očesom v nikakšni zvezi. Okó se nič ne spremení, naj človek misli ali čuti, kar hoče. — Čuden se nam zdi ta odgovor, vendar ne prenaglimo se z obsodbo, temuč poslušajmo dalje, kaj nam pové hladni opazovalec. Izraza dušnih čutov in pretresov ne gre pripisovati očesu, temuč drugim obraznim delom, n. pr. trepalnicam, licem, ustom itd. Ti deli spreminjajo svojo ležo in obliko, ako se naši notranji čuti menjavajo. Kdor je jezen, debelo pogleda, t. j., trepalnice širje odprè (svetlobni odsev od očesa je tako večji, okó se mu bolj sveti, nego po navadi), — suče očí, stiska zobé itd. Vso njegovo mimiko pa nanašamo na okó, rekóč: jezno gleda.

Da dušni čuti res ne spremené očesa, in se iz očesa samega ne dadé spoznavati, o tem se osvedočimo, ako komu obraz pokrijemo, tako, da mu moremo le oči videti. Iz očí samih ne dá se nam brati nikak čut.

Turske ženske morajo si obraz zakrivati do očí. Turki menda vedó, da samo z očmí ni možno govoriti, in da očí same niso nevarne, ako jih ne podpira druga mimika — sicer bi si morale njih ženske zakrivati še očí.

Tudi kiparstvo nam je dokaz, da ne izrazuje okó dušnega stanja, nego mimika. Okó na kipih ni vobraženo, temuč le naznamenovano, in vendar beremo z vpodobljenih obrazov veselje in žalost, smeh in jok, pogum in malodušnost itd.

To pa je res, da je nekatero okó bolj ognjevito, nego drugo. Kar imenujemo ognjevitost ali bistrost očesno, je njegov svetlobni odsev — ta pa je zavisen o šaroti šarenice in vzbočnosti roženice. V tem oziru ne opaža se različnost samo pri posameznih osobah, temuč tudi pri celih národih.

Mrtvečevo okó je medló in srepó. Roženica izgubi svoj blesk, in sestavine očesne začenjajo se raztvarjati.

Živalsko okó.

Bodi nam dovoljeno, tudi o živalskem očesu omeniti na kratko glavne stvarí. Pri živalih opažamo zeló različne stopinje očesnega razvoja. Začnimo pri najnižjem tipu — pri praživalih (protozoa).

Pri praživalih vidnih priprav ni možno zaslediti, in vendar so za svetlobo občutljive, ter tudi vedó, od katere straní prihaja.

Da si tu o vidu ni možno govoriti, mora se vendar sklepati, da so živčni konci teh živalî tudi za svetlobni vtis občutljivi, ne samo za druge zvunanje vtise.

Cvetovnjaki (coelenterata), kateri živé vedno v temi, so brez očî; drugi imajo mehurčke ali pa kupčke barvíla sè svetlimi, svetlobo lomljivimi telesci.

Pri črvih (vermes) je uže več razlik. Nekateri imajo le barvílne pike ali pege, o katerih se misli, da so za svetlobo občutljive; gotovo pa to ni, ker ni dognano, v kakšni zvezi so sè živci. Drugi imajo v barvilu kristalne palčice, ki so sè živci v neposrednji zvezi. Takih očî imajo črvi navadno po dvoje. Zopet drugi imajo barvílne pege, izmed katerih neke tudi kristalna telesca pokrivajo. Tudi se dobé bolj razvite očí. — Znamenito je to, da se mnogokrat očí prikažejo, ako jih je treba, ali pa izginejo, ako jih več ne treba.

Iglokožci (echinodermata) imajo navadno le barvílne pege; očí se nahajajo le pri morskih zvezdah, in sicer na koncéh špic (Arme), in sestoje iz okroglih telesec, katerih vsako je zavito v barvílo. Celo okó je pokrito še s posebno prosojno kožico.

Vidne priprave do sedaj imenovanih živalî jedva zaslužijo ime očî. Prave očí nahajamo še le pri členonožcih (arthropoda). Členonožci imajo jednovite in sestavljene očí. Jednovito okó sestojí iz kristalne, na teme postavljenemu stožcu podobne paličice; nje gornji del lomi svetlobo, spodnji pa prehaja v živčne niti. Paličica je do zaokroženega gornjega konca obdana z barvílnim skladom. Zvunanja kožica, pod katero je kristalna paličica, nima barvíla in je prosojna, nadomestuje zatorej roženico. Časih je ta kožica nad paličico debeljša, in dobiva tako podobo vzbokle leče. Zasledili so tudi mišice, s katerimi se dá roženica približati kristalnej paličici. Ako je tacih ali nekoliko spremenjenih paličic več skup, je okó sestavljeno. Nad kristalnimi stožci je razpeta jednovita prosojna kožica ali pa roženica v podobi leče, ali pa ima vsaka paličica svojo roženico. Takovo okó je od zvunaj podobno polukrogli, pokriti s četvero-, petero- ali šestero-oglatimi ploskvicami. Časih se te ploskvice le od znotraj razločijo, od zvunaj pa ne. Takova očesa imenujejo se mrežasta (Netzaugen, facettirte Augen). Število kristalnih paličič in njim odgovarjajočih lečic ali ploskvic sestavljene roženice je jako različno in znaša večkrat po mnogo tisočev. — Mnogi členonožci oči menjavajo v raznih dôbah razvoja. Nekateri imajo poleg sestavljenih tudi jednovite. — Sestavljene očí so često razmerno prav velike, iz glave štrleče, ali pa so nasajene na posèbnih klinih.

Izmed mehkužcev (mollusca) imajo očí oni, kateri se prosto gibljejo. Tudi tú niso očí povsod jednako razvite, vendar

časih tako, da nas spominjajo na človeško okó. Vidna priprava obvita je časih z različnimi kožicami, ima mrežnico sè skladom paličic, lečo, časih tudi tenko roženico itd. Prostor med lečo in mrežnico izpolnuje neka tekočina. Se vé, vsi ti deli so le navidezno podobni onim človeškega očesa.

Okó vretenčarjev (vertebrata) podobno je v vseh bistvenih delih človeškemu. Vsa podoba in posamezni deli razlikujejo se pri raznih redóvih. Pri ribah n. pr. je sprednji del očesa jako sploščen, ker je roženica precej debela in le malo zakrívljena. Roženica je v razmeru z beločnico velika; leča jim je okrogla. Tudi med krkoni (dvoživkami) so sem ter tija sploščene očí, v tem ko imajo kače in krokodili jako vzbočeno roženico. — Pri večini ptičev delí se očesno jábolčice v sprednji in zadnji odsek; ločena sta s koščenim obročkom. Tak obroček se nahaja tudi pri kuščaricah in želvah. Ptičje okó je bistro, razmerno veliko, in ima razven trepalnic še žmurko (Nickhaut) v obrambo. — Zenica vretenčarjev ima različne oblike; najčešče je ovalna in sicer po dolzem ali povprek, časih je pa skôraj trikotna. — Žilnica nekaterih vretenčarjev ima manje ali večje svetlo mesto, tako imenovani svetli sag (tapetum lucidum), kateri se zelenkasto ali modrikasto svetlika. To je vzrok, da se nekatere očí — posebno v temi — svetijo. Take oči imajo mnogi sesálci, nekatere ribe in med ptiči noj.

Ako hočeš videti glavne očesne dele vretenčarja, vzemi okó katere koli domače živali in ga primerno razreži. Reže se pa najlažje zmrzneno okó.

III. Vid.

Postanek vida.

Svetlobni žarki, kateri od raznih stvarî dohajajo v okó, se v njem lomijo. Lomeče tvarine v očesu so: roženica, vodena mokrina, leča in steklovina. Omeniti je treba, da lečine luskice ne lomijo svetlobe vse jednako, lomni kazalec je za vsako luskico drug; ako je govor o lečinem lomnem kazalci, je razumeti srednjo vrednost teh posameznih lomnih kazalcev. Tisto veljá tudi o lomnem kazalci vodene mokrine in steklovine; tudi te tvarine nimajo povsod jednake lomljive močí.

Srednje vrednosti lomnih kazalcev za prehod svetlobe iz vzduha so: za roženico, vodeno mokrino in steklovino 1·34, za

lečo: 1·45. — Kristalna leča lomi zatorej svetlobo najbolj. Krivinski polumer roženice je 7·8 $^{m}/_{m}$, krivinski polumer sprednje lečine ploskve je 9·5 $^{m}/_{m}$, zadnje pa 5·9, od zadaj je zatorej leča mnogo bolj zaokrožena, nego spredaj. — Debelina leče je 4 $^{m}/_{m}$; blizu za 4 $^{m}/_{m}$ tudi je od roženičnega vrha oddaljena; od leče do rumene pege je 14·6$^{m}/_{m}$. Ta števila so potrebna ónemu, ki hoče izračunati hod svetlobnih žarkov skozi lomeče tvarine. Mi teh računov nečemo zasledovati, naveli smo pa gornja števila, ker bi utegnila marsikoga zanimati, da si mu ne rabijo za račun.

Iz vzduha v roženico stopajoči žarki lomijo se proti vpadni navpíčnici in sicer polagoma vedno bolj do sredine leče; kadar pa prehajajo žarki iz leče v steklovino, lomijo se nekoliko od vpadne navpíčnice, ker lomni kazalec za prehod svetlobe iz leče v steklovino je 1·34 : 1·45 = 0·92. Vse te tvarine skupaj pa imajo na svetlobo tak vpliv, kakor jedna sama vzbokla leča, in vsak predmet, kateri pred očesom stojí, nareja na očesnem ozadji t. j., na mrežnici majhno obrneno sliko, kakor predmet, kateri svoje žarke pošilja skozi lečo v temno sôbico. *Pod. 33* kaže sliko *ab* predmeta *AB*. Eterjevi tresljaji vdarjajo na mrežnico, katera jih s pomočjo živca priobčuje možjanom ali z drugimi besedami: svetlobne vtise vzprijemlje vidni živec ter jih potem vodi do možján; kadar ti vtisi dospejo do možjan, takrat se jih zavedamo in „vidimo“. Kako pa se prav za prav ti vtisi do možján širijo, da-li in kakove spremembe na živci in možjanski tvarini napravljajo, to vprašanje še ni dognano. Najnovejša je menda podmena fizijologa Heringa; on meni, da je v mrežnici in možjanih neka „vidna tvarina“, katera se, kadar êterjevi tresljaji na mrežnico vdarjajo, kemijsko spreminja, in ta sprememba da je néki vzrok občutku, ki ga imenujemo vid. — Toliko bode vsacemu jasno, da če Hering pravo trdi, morajo te kemijske spremembe biti neizmerno majhne, in da jih bode zaradi tega neizmerno teško dokazati in zasledovati. Heringovo teorijo hočemo posneti na konci spisa.

Podoba 33.

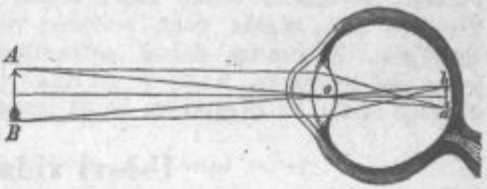

Ker je slika na mrežnici narobe, vprašajo nekateri, zakaj vidimo predmete po konci in ne narobe. Odgovor je legák. Predmete vidimo po konci ravno zato, ker so njih slike na mrežnici narobe. Okó išče točke predmetove tam, od koder svetlobni vtis dohaja vánj, kjer zatorej v resnici so. Okó ne čuti slike same, temuč le svetlobni vtis in ga nanaša ven v óni méri, v kateri je prišel, zato išče gornje točke slikine zdolaj, dolnje pa zgoraj. Mi ne vidimo slike, temuč čutimo le svetlobne žarke, in vemo,

od kod dohajajo. Ko bi hoteli videti sliko, katera postane na mrežnici, morali bi imeti še jedno okó. Vtisa, ki ga je dobila mrežnica v točki *a*, ne more okó nikjer drugej iskati, nego v méri glavnega nezlomljenega žarka *Aa*, zatorej v *A*, in vtisa v točki *b* nikjer drugej, kakor v *B*, od koder je prišel, zato vidi točko *A* zgoraj, točko *B* zdolaj. Tisto veljá o vseh druzih predmetovih točkah — okó jih vidi, kjer so.

Pa tudi, ko bi predmete videli narobe, videli bi vse narobe, tudi sebe, in bilo bi ravno tako, kakor bi vse po konci bilo. Še vedeli ne bi, da je vse narobe, tudi ko bi res bilo. — Sicer pa menijo učenjaki, da je to vprašanje brezpotrebno, ker je treba ločiti razdražbo živcev od občuta. Postanek občutka — učijo — je breztvaren, in se sploh ne odnaša na prostorno ležo mrežnične slike.

Kako postaja vid v očeh brezvretenčarjev, še ni dognano. Toliko pa je gotovo, da so njih sestavljene očí jako popolna vidna priprava, da vidijo izvrstno, in da imajo velik vidni prostor. Nekateri brezvretenčarji vidijo vkrog in vkrog ob jednem, vidijo zatorej, kaj se godí pred njimi in za njimi. — Prej so nekateri mislili, da se naredí v sestavljenem očesu od vsacega predmeta toliko slik, kolikor ploskvic ima roženica. Žival bi tako videla vsak predmet več tisočkrat. Ta misel ni obveljala. Z vsacim delom sestavljenega očesa vidi žival le jeden del predmeta. Kako se pa slike posameznih delov strinjajo v jedno sliko, to učenjakom še ni jasno.

Uslovi vida.

Da jasno in razločno vidimo, mora se mnogo uslovov ob jednem izpolniti. Te uslove hočemo sedaj našteti.

1) Očesne tvarine, katere mora svetloba preíti, da do mrežnice pride, morajo biti čiste in prozorne. Ako se skali roženica, leča in steklovina, se na mrežnici ne more narediti jasna slika, ali pa celó nobena. Ako je pa slika na mrežnici nejasna, vidi človek le slabo, ako pa na mrežnici slike ni, ne vidi ničesar.

   To se večkrat dogodí, da postane leča kalna, in sicer tenka kožica, s katero je ovita, ali pa vsa leča. To je óna očesna bolezen, kateri pravimo cink ali mrena na očesu (grauer Staar). Ta bolezen je ozdravna. Mrena se sname, t. j., spreten zdravnik vzame kalno lečo ven, ter jo nadomesti z ostro vzboklo naočnico, katera svetlobne žarke tako lomi, da se združujejo na mrežnici. Tudi roženica se časih skalí in provzroči belo slepoto (weisser Staar). Skalena roženica se dá zopet sčistiti z brizganjem neke tekočine v okó.

2) Mrežnica in vidni živec morata biti zdrava in občutljiva; ako je mrežnica ali vidni živec oslabljen ali pohabljen, pretrgana je vez med očesom in možjani, in nemožno je videti. Ta bolezen je črna slepota (schwarzer Staar) in je neozdravna. Mrežnice in vidnega živca ni moči nadomestiti.

Vidni živec slabí preslaba ali premočna svetloba. Da se prehude svetlobe čuvamo, stavimo na svetilnice različne zaslone, in nosímo barvane naočnice.

3) Zenica mora biti odprta, sicer svetloba ne more v okó. Pripeti se časih, da se zenica zaprè — mišice, katere jo raztežejo, popustè, in okó je slepó. Ako pa so vse mišice delavne, krči se zenica pri močni svetlobi in čuva tako mrežnico prehudega in kvarnega vtisa — pri slabi svetlosti se pa širi, da več svétlobe od predmeta pride v okó, in takó na mrežnici omogoči za vid dovolj svétlo sliko. Ako stopimo sè solnca v temno sôbo, začetkom ne vidimo ničesar, ker smo prinesli sè solnca jako skrčeno zenico; zenica se pa polagoma širi, in skôro nam je mogoče ljudí in predmete v sôbi razpoznati. — Dolgo bivanje v temnem prostoru zenico tako razširi, da je nevarno naglo na svetlobo stopiti, ker skozi razširjeno zenico lehko pade toliko svetlobe na mrežnico, da jo umorí. — Nekatere živali — ponočne ptice, mačke itd. — imajo veliko zenico, zato tudi vidijo pri slabi nočni svetlobi. V popolni temi pa nobena žival ne vidi — brez vse svetlobe videti je nemogoče.

Opomnili smo pri opisu živalskega očesa, da se nekaterim živalim oči zavoljo svetlega saga — posebno v temi — svetijo ali bliskajo. Ta svetloba pa prihaja prav za prav od zvunaj, in se od svetlega saga odbija v naše okó. V popolni temi se okó ne sveti, a dovolj je za to prikazen prav malo svetlobe. Opazuješ to prikazen lehko pri mačkah in psih.

4) Za razločen vid je gotova močnost svetlobe potrebna. Ako je svetloba preslaba, ne vidimo, ali vsaj ne vidimo razločno. Moč svetlobe pa, pri kateri moremo gledati, je jako različna. Navadno in največ gledamo pri solnčni svetlobi, vidimo pa tudi pri svetlobi ščepa, nad 300.000krat slabejši. Za razločnost vida potrebna močnost svetlobe zavisi tudi o barvi svetlobe. Iz tiste dalje se najbolj razločno vidi bela barva, menj razločno rumena, še menj rudeča in zelena, a najmenj modra.

5) Tresoči se êter mora nekaj časa vdarjati na mrežnico, t. j., vtis svetlobe mora nekaj časa trpeti. Za razvoj svetlobnega vtisa potrebni čas ni vedno jednak, ravná se po barvi in močnosti svetlobe. Čim svetlejši je predmet, tem menj

časa potrebujemo, da ga zagledamo. Slab svetlobni vtis se popolnem izgubi, ako trpi le kratek čas. Vtis slabe svetlobe na mrežnico mora trpeti po priliki 0·1 sekunde, da se napravi določna in jasna slika. Slabo razsvetljênih stvarí, katere se hitro gibljejo, ne opazimo. Špic in zób hitro vrtečega se kolesa ne vidimo, tudi svinčenke iz puške leteče ne, pač pa mnogo hitrejšo svetlo električno iskro.

Prevare rokohitrecev (Taschenspieler) sè znanim „šanžiranjem“ opirajo se na hitro gibanje vrženih predmetov. Ti možje umejo predmet iz roke v roko ali kam drugam vreči tako brzo, da ga mi ne vidimo, naj še tako pazimo.

6) Preme črte, katere potegnemo od predmetovih toček do njih slik na mrežnici, križajo se vse v očesu v tisti točki, ki se zôve križališče (Kreuzungspunkt). Kót dveh tacih premih črt se imenuje vidni kót (Sehwinkel), t. j., kót, pod katerim predmetov obmer (Dimension) med dotičnima točkama vidimo, in kateremu odgovarja dotični slikini obmer na mrežnici. Čim večji je vidni kót, tem večji se nam zdi gledani predmet, ali kakor se navadno reče: Prividna velikost predmeta je sorazmerna velikosti vidnega kóta.

Da vidimo predmet jasno, in da ga sploh moremo videti, mora imeti vidni kót gotovo veličino, t. j., premajhnih in predaljnih predmetov ne vidimo jasno, ali jih celó ne vidimo. Velikost vidnega kota, pri katerem je kaka stvar še vidna, ne dá se splošno določiti, ravná se pa po barvi, svetlosti, gibanji ali miru predmeta, po naravi vzdušnih slojev, v katerih je gledalec, po barvi in svetlosti dna, katero je za predmetom, in tudi pri jednacih okolnostih za vsako okó ni jednaka. Lažje je predmet opaziti, ako se giblje, nego ako je pri miru, vendar gibanje ne sme biti ni prenaglo, ni prepočasno. Kakor prehitrega, tako tudi prepočasnega gibanja ne vidimo, n. pr. gibanja kazalca na uri, zvezd na nébesu. Dve točki še razločimo, ako ji vidimo pod vidnim kótom 1′. Njiju sliki na mrežnici ste v tem slučaji za 0·005 $^{m}/_{m}$ vsaksebi. Srednje razsvetljêna stvar se še vidi, ako iznaša nje vidni kót 30″. Okrogla telesca je še mogoče videti, ako jim je premer večji od 0·02 $^{m}/_{m}$. — Ako so stvarí jako razsvetljêne, vidijo se še pri manjšem vidnem kótu. Najmanjši vidni kót, pri katerem se dadé okrogla telesca še razločevati, ceni se na 20″. Še lažje se razločujejo vlakna, niti in žice (drati), za nje zadostuje vidni kót 3″ in za sjajne žice celó 0·2″. Najugodnejši slučaj za vid je, če je predmet jako svetál in na temnem dnu. Stalne zvezde še vidimo, če tudi je njih vidni kót tako majhen, da ga ne moremo izmeriti.

Da moremo tudi prav drobne in jako daljne stvarí razločno videti, imamo posebne optične priprave, o katerih govorimo pozneje.

7) Slika predmeta mora pri raznih daljah prav na mrežnico pasti, t. j., svetlobni žarki, ki od jedne predmetove točke izhajajo, morajo se zopet združiti v jedni točki, in ta mora biti na mrežnici. Ko bi združevališča (Vereinigungspunkte) pred ali za mrežnico prišla, postali bi na mrežnici namesto točk majhni krogi, tako zvani razsipni krogi (Zerstreuungskreise); slika predmetova sestavljena bi bila, namesto iz točk, iz majhnih krogov, in bila bi nerazločna. Ko bi imeli očesni deli, kateri svetlobo lomijo, vedno tisto ležo in obliko, mogla bi samo pri izvestni dalji predmeta prav razločna slika na mrežnici postati, in videli bi predmete samo v tej dalji razločno. Žarki predmetov, kateri bi bili očesu bližji, stikali bi se za mrežnico, óni predmetov pa, kateri bi bili od očesa bolj oddaljeni, pred mrežnico. K sreči to ni tako. Okó ima namreč vzmožnost, svojo notranjo ustrojbo tako spreminjati, da slike predmetovih točk pri raznih daljah predmetov padajo ravno na mrežnico. To nas izkustvo učí; sè zdravimi očmí moremo v jako različnih daljah jasno videti. Okó se zatorej uravnava (akomoduje) po dalji predmetov.

Ako si oznamenimo na stekleni ploči kako mesto, vidimo razločno — kakor nas je volja — to mesto, ali predmete za pločo. V prvem slučaji vidijo se predmeti nejasno, v drugem pa oznamenjeno mesto. Naredí se na stekleni ploči slika, katere svetla mesta so brez barve, zatorej prozorna. Ako gledamo sliko, vidimo predmete za njo nejasno; ako gledamo predmete skozi prozorna mesta slike, vidimo sliko nejasno. Jednako je z mrežo, redko pleteníno in tkaníno. Okó moremo vpreti v drat in niti, ali pa v stvarí, katere so za njimi.

Da se mora goditi neka sprememba v očesu pri gledanji v različne dalje, sklepamo tudi iz tega, ker ne moremo prav naglo vpreti očí v bližnje in daljne predmete; ako gledamo bližen predmet in obrnemo očí v daljen, preteče majhen čas, predno ta poslednji jasno vidimo. Lažje in hitrejše je pa okó uravnati od bližnjih predmetov na daljne, kakor naopak. — Te spremembe slutimo tudi po necem napenjanji očí in trudu, ki ga čutimo, ako smo dlje časa gledali prav bližnje stvarí. Skrbne preiskave so dokazale, da se pri uravnavi (akomodaciji) očesa spreminja lečina oblika, in sicer se pri uravnavi za bližino lečine ploskve bolj skrivé, pri uravnavi za daljo se pa bolj sploščijo, kakor navadno. Misli se, da to lečino spremembo opravljajo neke mišice, vendar stvar ni še prav jasna. Sprednja lečina ploskev se razmerno bolj skriví ali splošči, nego zadnja. — Kadar se leča spredaj bolj zaokroži, postane debelješa, pritisne na vodeno vlago in napnè tudi roženíco bolj, nego

navadno. Kadar gledamo v bližnje predmete, je zatorej tudi roženica bolj zaokrožena, nego če gledamo v daljo.

Ako se je leča zaradi neprozornosti potegnila iz očesa in nadomestila z dvojno-vzboklim steklom, treba je to steklo po dalji predmetov premenjavati, sicer okó le v jedni dalji razločno vidi in to v oni, katera je stekleni leči primerna.

Ako je točka, za katero je okó uravnano, blizu njega, tedaj vidimo le njo in prav bližnje točke jasno. Ako n. pr. držimo pred očmí ravnovesno nit in vpremo očí vánjo, vidimo le jako kratek nje del razločno; na obéh straném tega razločno videnega mesta se nam zdí nit debeljša in menj razločna. Če je dalje od nas predmet, na kateri smo uravnali očí, večja je ploskev, katero razločno vidimo. V veliki dalji vidimo malo ne vse jednako razločno.

Da samo slika one točke, v katero smo vprli okó, na mrežnico pade, slike druzih bližnjih ali daljnih toček pa za mrežnico ali pred njo, učí nas tudi Schreinerjev poskus. — Iz svetle točke *J* (*pod. 34*) naj padajo svetlobni žarki

Podoba 34.

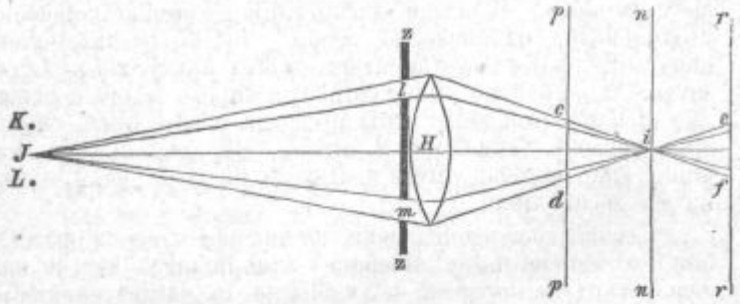

na lečo *H*, in slika te točke naj je *i* na zaslonu *nn*. Postavimo zdaj pred lečo zaslon *zz* z dvema majhnima luknjicama *l* in *m*. Slika *i* ostane, kjer je bila, le tako svetla ni, nego poprej. Na zaslonih *pp* in *rr* pa se pokažeti po dve sliki *c* in *d*, *e* in *f*; te slike, se vé, niso prav razločne, ker se žarki ne stičejo v točki, temuč v malem krogu. Ako zakrijemo luknjico *l*, izgine na zaslonu *pp* slika *c*, na zaslonu *rr* pa slika *f*; ako pa zakrijemo luknjico *m*, izgineti sliki *d* in *e*.

Mislimo si zdaj namesto leče *H* očesne tvarine, katere isto tako lomijo svetlobo kakor leča, in namesto zaslonov *nn*, *pp* in *rr* očesno mrežnico. Ako se svetlobni žarki ravno na mrežnici stičejo, postane na nji samo jedna slika *i*, in

okó vidi svetlo točko *J* jednovito; ako se žarki stičejo za mrežnico, narediti se na nji dve sliki *c* in *d*, in okó vidi namesto jedne svetle točke *J* dve, *K* in *L*. Ker je slika na mrežnici oziroma predmeta narobe, odgovarja gornji sliki *c* dolnja točka *L*, sliki *d* pa točka *K*. Ako zatorej zakrijemo sliko *d*, izgine točka *K*, ako zakrijemo sliko *c*, pa točka *L*.

Ravno tako vidi okó dve svetli točki, ako se žarki stičejo pred mrežnico in na mrežnici dve sliki *e* in *f* postaneti. Sliki *f* odgovarja svetla točka *K*, sliki *e* pa točka *L*. Ako se zakrije slika *f*, t. j., luknjica *l*, izgine točka *K*, ako se zakrije slika *e*, t. j., luknjica *m*, pa točka *L*.

Na to se opira Schreinerjev poskus. Poskus sam se pa izvršuje tako-le: Narêdi na močnem papirji, n. pr. na karti, z iglo dve luknjici 1 do 2 $^{m}/_{m}$ narazen, tako, da se obe ob jednem lehko položiti na zenico in sicer tako, da stojiti v ravnovesni méri. Potem vpri okó na iglo, stoječo pred luknjicama; vidiš jo jednovito in razločno omejeno. Ako pa vpreš okó v kako drugo točko za iglo ali pred njo, vidiš iglo dvojnato. Ako pokriješ jedno luknjico, izgine jedna slika. Izgine pa druga slika, ako si okó vprl v točko pred iglo, kakor tedaj, ko okó vpreš v točko za iglo. Stvar je tista, kakor pri zgoraj opisanem poskusu, le da smo imeli prej gornjo in doljno sliko, zdaj pa imamo, ker stojiti luknjici ravnovesno, desno in levo sliko. Ako vpreš okó v točko pred iglo in pokriješ desno luknjico, izgine desna slika; ako pa vpreš okó v točko za iglo in pokriješ desno luknjico, izgine leva slika. Iz tega se sklepa, da se žarki, dohajajoči od točke, ki je dalje, kakor ona, v katero smo vprli okó, stičejo pred mrežnico, žarki pa, dohajajoči od točke, ki je bližje, nego ona, v katero smo vprli okó, še le za mrežnico.

Uravnava očesa po dalji predmetov ima svojo mejo. Mogoče je okó vpirati v najoddaljenejše vidne predmete, a ne dá se razločno gledati, ako je predmet preblizu očesu. V bližini se da le do neke gotove dalje razločno videti. Žarki, kateri prihajajo od predmeta, ki je bližje pri očesu nego 1 $^{d}/_{m}$, ne dadé se več na mrežnici združiti. — Najbližnja vidna točka (Nahepunkt des Auges) je točka, do katere smemo predmet približati, ako ga hočemo še razločno videti. Najdaljnja vidna točka (Fernpunkt) je točka, na katero je v dalji še mogoče vpreti okó. Najbližnjo vidno točko ima vsako okó, in ta je pri zdravem očesu 1 $^{d}/_{m}$ proč od njega. Najdaljnje vidne točke pa zdravo okó nima, ali tista je za zdravo okó neizmerno daleč, ako so predmeti dosta veliki.

Vsako okó gleda v gotovi dalji brez vsega napenjanja in truda najrazločneje. To je dalja, v kateri navadno držimo knjigo, kadar beremo, in se imenuje dogled, dalja razločnega vida ali vidna dalja (Sehweite). Za zdravo okó je vidna dalja 2·6 $^{d}/_{m}$. Za večje in manjše dalje se mora zdravo okó uravnavati.

So pa nekatere očí, katere imajo krajšo vidno daljo, nego 2·6 $^{d}/_{m}$, in katere se ne morejo uravnati za velike dalje. Take očí se imenujejo kratkovidne. — Druge očí imajo večjo vidno daljo, nego je 2·6 $^{d}/_{m}$, in se ne morejo uravnati na blizu stoječe predmete — to so daljnovidne očí.

O kratkovidnosti in daljnovidnosti in druzih očesnih nepravilnostih govorimo še posebe.

Povedali smo, da se v očeh členonožcev nahajajo mišice, s katerimi se roženíca približuje kristalni paličici. To premikanje roženíce nima druzega namena, nego uravnati okó za različne dalje. Kjer so poleg sestavljenih očí še jednovite, misli se, da so sestavljene očí za daljne, jednovite pa za bližnje predmete.

8) Da na mrežnici postane čista slika, mora biti okó prosto sferskega in hromatskega odklona. Skušnja nas učí, da nam je mogoče jasno in razločno gledati, dasi se morajo svetlobni žarki lomiti v različnih tvarinah, prej ko naredé sliko na mrežnici; iz tega se sklepa, da so slike v očesu proste sferskega in hromatskega odklona. Da, nepopolnosti odklona v očesu so odpravljene, vendar ne po vsem, kakor se je prej mislilo. Natančna opazovanja so dokazala, da mrežnične slike niso popolnem proste barvnih robov.

Sferski odklon v očesu odpravljajo:

a) Sestava kristalne leče. Povedano je uže bilo, da imati nje površini različni krivini; zadnja stran je bolj zakrivljena, nego sprednja; sprednja ploskev dalje ni povsod jednako zaokrožena, v sredi je bolj ploščata, nego ob krajéh. To storí, da se napošev dohajajoči žarki menj odklanjajo, ker zadevajo lečo pod manjšimi vpadnimi kóti. Tudi to nekoliko pripomore, ker je leča proti sredini gostejša; osrednji žarki se zavoljo tega bolj lomijo in hitreje združujejo, nego obkrajni (robni). Ako bi tega ne bilo, združili bi se obkrajni žarki (Randstralen) bližje leče, nego osrednji.

b) Šarenica, katera brani, da vsi žarki ne vstopajo v lečo, ter tako odstranuje robne žarke, kateri bi najbolj pospeševali odklon. Notranja stran šarenice posrče óne žarke, katere odbija leča.

c) Oblokasta oblika mrežnice. Čim dalje od križališča žarkov v leči je predmetova točka, tem bližje križališču je nje slika na nasprotni strani leče. Ako zatorej pred očesom stojí predmet nalik premi črti, njegova slika v očesu ne bode prema, temuč iz navedenega vzroka lokasta črta. Ko bi mrežnica bila ravna, ne mogle bi vse točke te lokaste črte padati nánjo, in mi bi predmeta ne videli jasno; mrežnica je pa oblasta, tako, da vse slikine točke padajo nánjo, zato je slika povsod jasna.

Da so slike brezbarvne, k temu pomaga primerna medsebojna leža očesnih prozornih tvarín, katere svetlobo različno lomijo in barve različno razsipljejo. Rekli smo pa uže, da hromatski odklon v očesu ni popolnem odpravljen. To se dá dokazati na več načinov. Gledaj skozi ahromatsko lečo tenko nit — osvetljeno z rudečo svetlobo — v tacem položaji, da jo prav razločno vidiš. Ako jo potem razsvetliš z modro svetlobo, izgine ti, in postane zopet vidna le, ako jo približaš leči. To je dokaz, da se v očesu vse barve ne lomijo jednako. — Vprì okó v svetlo točko, v ozko svetlo špranjo ali progo, potem pa pomiči od straní zaslon pred okó. Kadar je polovica zenice zakrita, prikaže se ti svetla točka ali proga razširjena, na jedni strani rudeča, na drugi modra. Ako je proga prav ozka, razločujejo se še druge barve barvne slike. Za zaslon nam v tem slučaji služi lehko nós. — Barvni robóvi opazijo se tudi na temnih predmetih, kateri se držé proti belemu dnù ali oblačnemu nébesu, posebno ako se okó ne vprè ostro vánje.

Še drugi poskusi nas učé, da le óne svetle točke brezbarvne vidimo, v katere je okó vprto; druge točke, katere so očesu bližje ali dalje, nego óna, na katero je okó uravnano, obrobljene so modro ali rudeče. Tudi teorijsko se dá dokazati, da so čisto brez barvnih robov le óne točke, katere stojé v gotovih, očesu primernih daljah.

Nahaja se pa nek drug odklon, kateri Helmholtz monohromatski imenuje, ker se opazuje tudi pri jednoviti svetlobi. Pokazuje se posebno pri nepopolni uravnavi očesa, pojavlja se pa tudi, če okó vpremo v jako svetlo točko. Sèm gredó slike sè žarki obdane. V tacih slikah se nam prikazujejo zvezde in daljni plameni. Žarnih snopičev iz svetlega središča izhajajočih je 8—10, a ne pri vseh osobah jednoliko. V žarnih slikah (Stralenfiguren) vidimo tudi svetle točke, katere so očesu bližje, nego točka, v katero smo vprli okó. Te slike so po Helmholtzu v ravnovesni méri bolj raztegnene, prve pa bolj v padni.

Od svetle črte postane časih več slik, ker vsaka točka nareja žarno sliko. Mnogo ljudí vidi od rožíčev mesečnega

srpa po več slik. Pozabiti ne smemo, da prikazni žarnih slik izvirajo po nekoliko od mokrotnih kapljic, katere navadno sedajo na roženíco in očesne slike nekoliko pačijo. po nekoliko je pa njih vzrok res v očesu samem.

9) Najrazločnejše vidimo, ako slika pada na rumeno pego. Nánjo pa pada slika óne točke, v katero smo vprli okó. Nikjer ni slika tako ostro omejena, nego na tem mestu, zato tukaj vidimo najrazločneje in najbistreje. Čutljivost mrežnice na druzih mestih je mnogo slabejša.

Ako pade slika na slepo mesto, dotičnega predmeta ne vidimo, ker je to mesto neobčutno. Ako se hočeš prepričati, da je v očesu res tákovo slepo mesto, zamíži z levim očesom, desno pa vpri v beli križec (*pod. 35*). Knjigo drži v navadnem dogledu, primíči ali odmíči jo počasi in skôro najdeš daljo, v kateri beli krog popolnem izgine. Paziti moraš, da je okó prav dobro vprto v križec. Beli krog izgine, kadar njegova slika pade na slepo pego. Ako hočeš z levim očesom opazovati in z desnim mižati, drži knjigo narobe. Narediš si tudi lehko sam na papirji dve znamenji, kateri sti toliko vsak-sebi (narazen), kolikor naše očí. Ako gledaš od blizu desno znamenje z levim, ali levo znamenje z desnim očesom, skôro najdeš položaj papirja, v katerem ti izgine drugo znamenje.

Podoba 35.

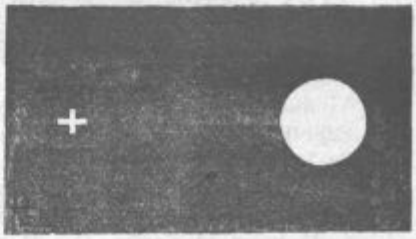

Slepo mesto je toliko, da more 2 metra oddaljeni človeški obraz izginiti, ako je okó prav obrneno. Pri navadnem gledanji se pa ta slepota še ne opazi, ker jedno okó vidi, kar drugo zaradi slepega mesta ne vidi. Da se ta slepota opazi, treba je okó dobro vpreti na kak predmet, drug majhen predmet pa tako pred okó postaviti, da njegova slika pada na slepo mesto. Nekaterim se to ne posreči, ker niso vajeni z jednim očesom nepremično na tisto mesto gledati, in se jim zaradi tega presledek v vidnem prostoru takó hitro premiče, da ga ne opazijo.

Tudi druge točke, katere so prav blizu óne, v katero smo oči vprli, vidimo jako natančno. Točke, katere še razločno vidimo, so na mrežnični sliki do 1 $^{m}/_{m}$ narazen, in tolik po priliki je premer rumene pege. — Čim dalje proč od rumene pege slika pada, tem nerazločneje vidimo.

Stvari, katerih slike ali deli slike so na mrežnici za 50—60° proč od rumene pege, vidimo le v nejasnih obrisih, in ako so te stvarí majhne in slabo osvetljene, jih celó ne opazimo. Da je temu različna občutljivost mrežnice kriva, sodimo iz tega, ker so vsi deli objektivne slike na mrežnici jednako razločni, tisti, kateri na rumeno pego, kakor óni, ki na druge dele mrežnice padajo. — Občutljivost mrežnice pa ne pojema v jednaki meri z daljo od sredine rumene pege, temuč hitreje v padni, nego neprevesni méri. Tako n. pr. vidimo pri navadnem tisku 6—8 črk prav razločno, gornja in dolnja vrsta sti pa uže nerazločni.

10) Roženica mora biti okrogla. Popolnem okrogla, kakor je odsek oble, roženica nikdar ni — vselej je od zgoraj doli drugače zakrivljena, nego z desne na levo. Ta razlika krivine navadno vidu ne dela toliko kvari, da bi ne mogli zaradi nje razločno videti, le kadar je precej velika, je slika na mrežnici nejasna in na robéh spačena. Tacemu očesu pomaga se s posebno zbrušenimi naočnicami.

Določba najbližnje in najdaljnje vidne točke.

Priprava, s katero se dá vidna dalja, posebno najbližnja in najdaljnja vidna točka določiti, zôve se optometer ali vidomer. Najjednovitejši optometer obstojí iz kakoršnega koli ozkega predmeta, n. pr. igle, ozke svetle špranjice, mrežice iz tencega drata, kateri predmet se da ob merilu premikati. Predmet se približuje očesu in odmiče od njega, dôkler ga je mogoče razločno videti; merilo nam pa pokaže dotične dalje.

Pogreški vida.

a) Kratkovidnost. Kratkovidni so ljudje, kateri pri navadni vidni dalji 2·6 $^{d}/_{m}$ ali pri vidni dalji od te le malo različni predmetov razločno videti in oči na daljne predmete uravnati ne morejo. Taki ljudje primičejo si, posebno drobne predmete, črke itd., prav blizu očem, ako jih hočejo razločno videti. Najbližnja vidna točka je pri kratkovidcih menj, nego 1 $^{d}/_{m}$ strani od očesa, pri nekaterih celó le 5 $^{c}/_{m}$; najdaljnja vidna točka pa jim tudi ni daleč od očesa, največkrat jim je le za 3 do 1·6 $^{d}/_{m}$ pred očesom. Meje, med katerimi more kratkovidec razločno gledati, so zatorej zeló majhne.

Žarki, kateri prihajajo od predmetov iz večje dalje, nego je najdaljnja vidna točka, lomijo se premočno in zdru-

žijo se prej, nego pridejo do mrežnice. Slika predmeta naredí se pred mrežnico (glej sliko *ab* v *pod. 36*). Da predmetova slika pride na mrežnico, in da ga vidi jasno, mora kratkovidec predmet primakniti prav blizu očesu, ker se s približanjem predmeta k očesu stikalna dalja žarkov zdaljša. Ako pa se predmet približa očesu, pošilja močnejšo svetlobo vánj, in povekša se vidni kót, zato kratkovidec vidi drobne stvarí bolje in razločneje, nego gledalec s pravilnim, zdravim očesom.

Podoba 36.

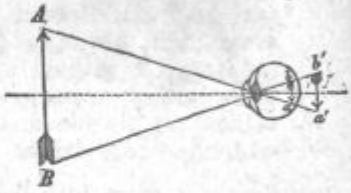

Vzrok kratkovidnosti je urojen ali pridobljen; ta vzrok je namreč prevelika zaokroženost roženíce ali leče, zato se svetloba bolj lomi, in zato stikalíšče žarkov bližje leči pride, nego navadno, in ne doseže mrežnice. Ako vidiš človeka z jako zaokroženo roženico, da mu — rekel bi — okó štrli iz očnice, sklepati smeš, da je kratkoviden. Kratkovidni tudi radi pomežikujejo. — Zaokroženost roženíce, katera provzrokuje kratkovidnost, je pa urojena ali pa je postala iz navade, primikati predmete blizu očí. Med vaško detco je malo kratkovidcev, ker se ta detca ozira bolj daleč po polji, pašnikih itd., in gleda bolj oddaljene predmete. Sploh je med vsemi stanovi več kratkovidcev, nego v kmetskem.

Kratkovidci lehko postanejo obrtniki, kateri opravljajo taka dela, da jih morajo držati blizu očesa in ostro vánje gledati, n. pr. urarji, bakrorézci, lesorézci itd. Nevarno je tudi pogosto in dolgo branje pri slabi svetlobi, ker se tú berilo bližje očesu drží, in okó bolj napenja, nego navadno. Zaradi večkratnega ponavljanja tega napenjanja ostaja roženíca vedno bolj zaokrožena, in okó izgubí vzmožnost, daljne predmete bistro videti. Pri vsacem uravnanji očesa na jako bližen predmet pomakne se namreč leča nekoliko naprej, zaradi tega vodena mokrina na roženíco bolj pritiska in ta se bolj napne in vzboči, nego pri navadnem gledanji; pogosto ponavljanje tacega gledanja storí, da roženíca ostane preveč vzbokla. Posebno mladina tako lehko postane kratkovidna.

Kratkovidnost se v starosti mnogokrat sama izgubí. Kakor vsi sokovi, tako se v starosti tudi tekočina v očeh suší, in to pomanjšuje zaokroženje leče in roženíce. — Časih je mrežnica predaleč od leče; takovo okó mora tudi kratkovidno biti.

b) Daljnovidnost. Nasprotna očesna naopaka je daljnovidnost. Daljnovidci so ôni, kateri ne morejo pri navadni dalji razločno videti in oči na bližnje predmete uravnati. Ako hočejo razločno videti, morajo si bližnje predmete, n. pr. knjigo pri čitanji, odmakniti od oči. Najbližnja vidna točka je pri daljnovidnih ljudéh 3—8, pri nekaterih celó 15 $^{d}/_{m}$ (tudi več) od očesa. Najdaljnja vidna točka je, kakor pri zdravih očeh, v neskončni dalji. Meje, med katerimi daljnogledec razločno vidi, so zatorej prav malo manjše, nego pri človeku s popolnem zdravimi očmí, le to je nerodno, da tega ne vidi, kar mu je „prav pred nosom“, da mora bližnje predmete odmikati, in da prav drobnih predmetov, majhne pisave in drobnih črk ne more razločiti, ker vidni kót premajhen postane, in njih svetlost precej oslabí, ako jih drži v oni dalji, v kateri bi jih razločno videl.

Daljnovidnost prihaja od tod, ker se v nekaterih očeh žarki predmetov, stoječih v vidni dalji zdravega očesa, preslabo lomijo, da bi se mogli stikati ravno na mrežnici. Stikališča žarkov so v tacih očeh za mrežnico; čista, razločna slika v tem slučaji naredila bi se za mrežnico, ko bi mogli žarki skozi njo prodreti (glej sliko *a'b'* v *pod. 36.*). Ako hoče daljnogledec razločno videti, mora skrajšati stikalno daljo žarkov in tako prenesti sliko na mrežnico, in to se zgodí s tem, da se predmet odmakne od očesa. Zato daljnogledec vsako reč gleda od daleč.

Pri daljnovidnih ljudeh je rožénica ali leča bolj sploščena, nego po navadi, zato se žarki bližnjih predmetov preslabo lomijo in predaleč od leče združujejo. Tudi daljnovidnost lehko postane zavoljo navade, in sicer zaradi navade, pogosto daljne predmete gledati. Pri uravnavanji očesa na daljne predmete se rožénica sploščuje in naposled to obliko obdrží. Izvzemši stare ljudí je največ daljnovidcev med kmeti, pastirji, lovci in mornarji, ker ti pogosto daljne predmete gledajo. V starosti je pa ta očesna hiba prav navadna, skóraj pravilna; sušé se namreč očesne mokrine, in zato se očesni deli sploščujejo, in svetlobo slabejše lomijo.

Vzrok daljnovidnosti je časih prekratka vidna ós; mrežnica je preblizu leče, zato se od predmetov v navadni dalji ne delajo razločne slike na nji.

Znamenja nastopajoče daljnovidnosti so: Drobne stvarí moramo precej odmikati od očesa, ako jih hočemo videti. Drobna pisava in drobán tisek nam postajata zoprna. Ako držímo drobne predmete ali drobno pisavo v navadni dalji, zdí se nam vse nekako megleno, zato zahtevamo pri branji več svetlobe.

c) Teškovidnost. Kratkovidec more predmet jasno videti le tedaj, ako mu razhodni snopiči žarkov padajo na okó. Pravilno okó vidi razločno tudi, ako žarki vzpóredno prihajajo vánje. So tudi take očí, katere ne samo vzpóredno, temuč tudi stično nánje padajoče žarke na mrežnici združujejo v razločno sliko. Takovo okó zôve se hipermetropsko (übersichtig); mi ga čemo imenovati teškovidno, in sicer zato, ker se le s težavo uravnava. Takovo okó vidi dobro bližnje in daljne predmete, ali le z naporom in trudom. Uravnavanje je tú tako teško, da nastopajo zaradi truda take prikazni, katere vid zeló motijo. Kdor je teškoviden, tega branje skôro utrudi; črke mu se izgubljajo izpred očî; nehati mora brati; mane si očí in briše čelo z roko; ako se še dalje napenja, tiščí ga nekaj v čelu vedno bolj, in ako si še ne odpočije, začne ga celó glava boleti. — Ta očesni pogrešek se precej redko nahaja. Vzrok mu je ta, da je okó zadaj preveč sploščeno, očesna ós zatorej prekratka. Teškovidnost zamenjava se časih z daljnovidnostjo.

d) Slabovidnost. Slabovidnost nastopa, ako je mrežnica nekoliko svoje občutljivosti izgubila. Občutljivost mrežnice pomanjšuje prehuda svetloba ali predolgo napenjanje očí. Kdor je slabega vida, drži predmete blizu očesu, da dobó več svetlobe od njih, zato se o slabovidcih večkrat pogrešno sodi, da so kratkovidni. — Ako je kdo samo jedno okó neprimerno napenjal, oslabi mu le to.

e) Škilenje. Vzrok škilenju je, da obe očesi svojih osî ne uravnati jednako. Zdí se nam, da človek, ki ima to hibo, z jednim očesom sèm, z drugim tija, ali navskriž gleda. Vidni osi ne križati se v točki, katero bi škilec rad videl. Pri škilci se zatorej vprè le jedno okó v gotovo točko, in le v tem očesu postane razločna slika. — Škilenje je prirojeno ali pozneje pridobljeno. Pri urojenem škilenji je navadno notranja mišica, s katero se okó na levo in desno obrača, prekratka ali preveč skrčena. Pri prej zdravih očeh začenja se škilenje s tem, da se vidni osí le časih naopačno obrneti; ako se to ponavlja, oslabé nekatere očesne mišice in škilenje postane stalno. Očesne mišice oslabé časih tudi zaradi nekaterih boleznî.

Škilenje je pomično, ako se škileče okó more obračati za gibajočimi se predmeti kakor prav gledajoče okó — ali nepomično, ako se škileče okó ne more obračati za zdravim. Pomično škileče okó škili ven ali noter.

Škilasti ljudje vidijo navadno dvojnato, a le v začetku, ker je slika v naopačno obrnenem očesu nerazločna, in ker jih tip in druga izkustva skôro naučé to sliko zanemarjati,

in le po jasnejši ravnati se. — Škilci ne vidijo telesnosti predmetov in njih dalje slabo presojajo.

Škileti se more z jednim ali z obema očesoma premenjema; to je, škilec vpira vedno tisto okó v predmet, ali pa zdaj jedno zdaj drugo. Tudi takovo škilenje se nahaja, kjer so vidne osí gori ali doli obrnene namesto naravnost.

Škilenje popolnem odpraviti se dá le z operacijo; druga pripomagála in tudi rožene naóčnice z majhno luknjico na sredi le branijo, da se škilenje dalje ne razvija; nekateri očesni zdravniki celó trdé, da take naóčnice škodujejo. Kdor se hoče odvaditi škilenja, mora imeti trdno voljo. Kadar je pa škilenjè uže stalno, treba je operacije; ta je brez nevarnosti in se hitro izvrši. Očesni zdravnik dotično mišico nekoliko vreže.

Vzroki očesnih pogreškov in kakó se jih čuvati

Pogreški očí, posebno kratkovidnost in slabovidnost, množé se dan danes strahovito. Profesor Netoliczka v Gradci je preiskal po ljudskih in meščanskih učilnicah 5000 dečkov in deklic in našel je med dečki 10 %, med deklicami 13½ % jako kratkovidnih in tudi slabovidnih nekoliko. Tacih, ki so le nekoliko kratkovidni, je še več. Število kratkovidcev — posebno na srednjih učiliščih — raste od razreda do razreda. Na deželni realki v Gradci je našel Netoliczka v dolnjih razredih 5¾ %, v zgornjih pa celó 17½ % kratkovidcev. V jednem razredu ni našel niti polovice pravilnih očí. Še žalostnejše resultate našel je lani (1880. l.) na prvi državni gimnaziji, kjer je večina šolskih sôb pretemna.

Vzrok tem žalostnim prikaznim je nevednost in neskrb, ali pa ničemurnost in nemarnost. Koliko se uže pri nežnih otrocih greší! Kako malo se navadno pazi na okó! Le redko se išče pomoč pri zdravniku, in to največ še le tedaj, ko je uže teško pomagati. Mnogi si pokvarijo očí z naóčnicami, katere njih očem niso prikladne. Namesto povprašati za svèt očesnega zdravnika, kupujejo se naóčnice tako na slepo srečo. — Mladina dan danes rada posnema bedasto modo, brez potrebe nositi naóčnice, ščipalnike (Zwicker) in jedno-očnice (Monocle), in se ponašati z očesnimi pogreški, kakor bi res kratkovidnost bila zaželena. Pozneje se, se vé, marsikdo kesá, ali prepozno je — kupil si je kratkovidnost in ne more se je iznebiti.

Uže pri rojstvu otrokovem se časih greší. Premočna svetloba je novorojencu zelo nevarna. Roditelji in drugi, katerim je skrb za otroke izročena, morali bi zelo previdni biti. Okó se

mora otroku večkrat očistiti, in paziti je treba, da je v sôbi poleg prave svetlobe tudi čist vzduh. Nekatere matere puščajo vso noč goreti luč, da jim je ni treba užigati, ako jo potrebujejo. To je otročjim očem kvarno, posebno, ako so občutljive. — Prav majhni otroci so časih skôro popolnem poslom prepuščeni, in otrokom se pri teh ne godí vselej kaj dobro. Kolikokrat vidiš otroke voziti v odprtih voziČkih! Ubogo dete leží vznak in mora neprestano gledati svetli nébes. Še solnca ga ne čuvajo vselej. Ali je čudo, ako otrok postane slaboviden? Človeka jeza zgrabi, kadar vidi kaj tacega. Naj nemarna péstunja leže vznak, in naj gleda svetli nébes, skusila bode, kako je to prijetno.

Paziti je treba, kako je otročja posteljica postavljena. Glava ne sme biti obrnena proti oknu, posebno v sôbah ne, katere ležé proti vzhodu, ker tú pada zjutraj močna svetloba v okó in slabí vid. To veljá tudi o posteljah za odraščene. — Nekateri navlašč obračajo zglavje proti oknu, češ, da otroci predolgo ne spé. To ni pametno; rajši otroke na kak drug način spraviti iz postelje. Ako je okno po nôči zagrneno, naj se ne odgrne na hip; nagla sprememba svetlobe je kvarna.

Ako je otrok prva leta svojega življenja prebil brez kvare za svoje oči, preti mu druga nevarnost, kadar začenja šolo obiskovati. Žalostno, a resnično je, da je kratkovidnosti mnogokrat šola kriva. Tú je treba najprej imenovati šolske sôbe; kvarno očesu je, ako je šolska sôba temna ali soparna, in ako svetloba ne prihaja od prave straní. Skrbí naj se, da bode vzduh vedno čist in suh. Šolska sôba bodi, kolikor mogoče, svetla, ali svetloba naj ne pada naravnost v okó. Stene naj ne bodo prebele, kajti tudi to ne vgaja očem. Priporoča se, stene svetlo-sivo ali nekoliko modrikasto pobarvati. V temnih šolskih poslopjih nahaja se do 20% jako kratkovidnih učencev, v svetlih le malo ali nobeden zeló kratkoviden.

Rekel bode morebiti kdo: Po mestih imajo lepše šolske zgradbe, nego po deželi, kjer se šole z majhnimi vsotami zidajo, a vendar je po mestih več kratkovidnih učencev, nego na kmetih. To je res, ali pomisliti je treba, da je sploh vzduh na deželi čištejši in očem vgodnejši, nego v mestu, in da si kmetski dečki, hodeči na polje, pašo, v gozd itd. vedno krepčajo okó, česar mestni otroci navadno ne morejo.

Graje vredno je tudi to, da so največ še po šolskih sôbah klopí jedne mere. Učenček naj drži glavo v pravi višini nad klopjo, a je časih tolik, da se jedva iz klopí vidi.

Tudi dijaki srednjih šol, in sicer še taki, kateri bi morali uže paziti náse, pokvarijo si le prepogosto očí. Ne more se jim dovolj priporočati, naj ne držé knjige pri branji in papirja pri pisanji in risanji preblizu očem. Naj ne opazujejo predolgo in

nikdar brez potrebe drobnih predmetov, in kadar začutijo pri tacem opazovanji ali drugem delu trud, bolečino, ali kak bôdec v očesu, naj nehajo okó napenjati in naj večkrat zamižé. Nevarnost, da postanejo kratkovidni ali slabovidni, je tem večja, ker se mnogi navadijo prav drobno pisati, in ker je še vedno mnogo šolskih knjig z drobnim tiskom in nejasnimi slikami. Pred seboj imam nekoliko zeló razširjenih učnih knjig za srednje šole, v katerih se nahaja ravno toliko — ako ne več — drobnega tiska, nego navadnega. Po 57—60 vrst na jedni strani navadnega formata, to ne more biti dobro, kajti šolska knjiga rabi dan za dnevom. A ne le drobni tisek sam na sebi, tudi to dela kvaro, da mora okó malo ne na vsaki strani knjige prehajati od navadnega tiska na drobni. Kadar pridemo do drobnega tiska, primaknemo si knjigo, da nam ni treba očí tako napenjati, a potem radi pozabljamo odmakniti jo, ko zopet pridemo do navadnega tiska. — Tudi na zemljevidih so imena in znamenja jako drobna in prav gosto skupaj, da je tudi najboljšemu očesu skôraj večala potreba, ako jih hoče razločiti. Iskanje po zemljevidu je veliko bolj trudljivo, nego navadno branje, ker mora človek okó pomikati na vse strani. Šolske oblasti naj bi prepovedale vse učne knjige in učna pripomagála, pri katerih je treba očí preveč napenjati. To je tem bolj želeti, ker morajo dijaki po zimi doma le pri luči delati, in dijaška luč ni najsvetlejša.

Pa ne samo učne, temuč tudi druge knjige naj bi se razločno tiskale. Koliko je knjig in druzega berila, katerega človek ne more brati brez kvari na očéh!

Redki so, ki mislijo na to, da je slabo za očí, ako se piše na siv, temen papir z bledim črnilom.

Otroci in mladenči, dôkler rastejo, imajo jako občutljivo okó, in prav lehko postanejo kratkovidni, zato naj razumni roditelji, učitelji in odgojitelji skrbno pazijo nánje, da si ne kvarijo očî brez potrebe, da pri slabi svetlobi, posebno v mraku ne beró, da se pri branji, pisanji in risanji ne držé skljućeno itd. Ako pa spoznajo, da so otroci uže kratkovidni, naj jih učé če dalje iz večje dalje gledati, naj jim n. pr. knjigo polagoma od očî odmičejo. Na ta način se mladina lehko iznebí kratkovidnosti. Dobro je tudi take otroke pogosto voditi ven na jasno, ter jim tú kazati različne daljne predmete.

Žal, da je mnogo roditeljev in druzih odraščenih ljudî, kateri ne pomislijo, odkod je to, da so sami slabega ali kratkega vida, in mladino k napenjanju očî silijo ali spodbujajo, namesto odvračati jo od vsega, kar je očem kvarno, in skrbeti za dovoljno svetlobo. V družinah je navadno le jedna svetilnica na mizi, in starejše osobe izberó si najboljše prostore, otroci se pa odrivajo, češ, ti imajo dobre očí, ni treba jim mnogo svetlobe. Otroci, se

vé, ne vedó, kakšne nasledke to ima, in nekateri se celó prostovoljno od luči odmičejo, hoteči starejšim pokazati, kako malo svetlobe potrebujejo, da morejo še brati ali pisati.

Trudljivo je tudi branje nót pri igranji na klavirji, ker mora okó več druga nad drugo stoječih nót ob jednem videti. Škodljivo je to posebno zvečer, ker se navadno sveče med nóte in okó postavljajo. Rabiti bi se morali prosojni zasloni.

Škodljiv očem je nemiren, trpolèč plamen. Okó se pri nemirni svetlobi skôro utrudi. Plamen svetílnice naj bode v taki višini, da okó ni zasénčeno, záto naj se ne rabijo neprozorni zeleni zasloni, temuč beli prosojni. Svetílnica naj ne stojí preblizu očem, ker toplota, katero izžarjeva, očesu ne vgaja. — Na kvar očesu je gledanje drobnih stvarî po solnčnem zapadu ali pri slabi luči.

Nevarna za mrežnico je premočna svetloba. Ako je svetloba prehuda, pokvari nam mrežnico lehko do kraja. V solnce ne moremo gledati, sicer oslepimo. Tudi bliskanje — posebno po noči, ko je zenica bolj razširjena — teško prenašamo. Mnogi so uže oslepeli, ker se jim je iznenada zabliskalo pred očmí. Slabo je gledati gladke, svetle in sijajne stvarí, n. pr. led, sneg, zrcalo, vodo itd., kadar solnce sije nánje. Nespametno je, brez potrebe na solnci brati, pisati, šivati itd. Kvarno je, dolgo gledati v mesec, plamen, svetlo luč, žareče oglje itd. Pekarji, kuharice, kovači, netilci parnih strojev in drugi, kateri morajo v vročini delati in v ogenj gledati, so v starosti slabega vida, in nekateri, ki so zeló občutljivih očî, celó oslepé.

Prevelika močnost in nagla sprememba svetlobe je tudi zdravemu očesu nevarna, toliko bolj naj se je čuva, čegar vidni živec je uže tako slab in razdražén.

Delalci, kateri brusijo steklo in kovine, urarji, bakrorezci, kámenopisci itd. ne morejo si dovolj čuvati očî. Kvarno je posebno ponočno delo, prah in dim, katerim se pri nekaterih rokodelstvih ne dá ogniti. Priporoča se tacim delalcem snažiti in zračiti delalnice, izpirati si pogosto očí, večkrat po nekoliko časa počivati in vkrog sebe gledati. — Delalci, kateri obdelujejo kamenje in kovine, morali bi nositi posebne naočnice, da jim odletavajoči oskalki ne zadevajo očesa.

Po južno-slovenskih in druzih južnih krajih stanovniki navadno nimajo pečî. Po zimi posedajo po nizkih ognjiščih, na katerih palijo največ slaba in surova drva, da skôraj ni druzega iz njih, nego dim. Vrhu tega je še mnogo koč brez dimnika — in dim se vlači po vseh prostorih; ako še burja pride, kadí se v teh črnih béznicah tako, da je čudno, ako ljudje, ki so obsojeni notri bivati, ne oslepé. Ljudstvo v tacih krajih vnemati za čedna ognjišča in pečí, reklo bi se širiti kulturo.

Še kvarnejši, nego navadni dim, je tabakov dim, ker se v tabaku nahajajo otrovne (strupene) tvarine. Pa kaj človek mara! Kolikokrat rajši trpí, da mu očí zatečejo, kakor bi se odrekel sladkemu dimu, ali skrbel, da bi se odpravil tabačni dim iz sôbe ali pivnice.

Slaba je navada, hodeč brati, še slabša brati na vozu ali med vožnjo na železnici. Okó je tú nemirno in se zeló trudi. Na kolodvorih prodajajo novine in drugo berilo. Da bi se človek ne dolgočasil med dolgo vožnjo, kupi si berila in kvari si očí. Razvada, med vožnjo brati, je posebno v Ameriki vdomačena. Tam ima železniški vlak tiskarno seboj, na postajah vzprijemlje iz mest brzojavna poročila, katera se hitro tiskajo in potnikom izdajajo.

O novinah bodi omenjano, da so ozki stolpci (kolone) za očí boljši, nego široki, ker se pri ozkih okó menj pomiče. — Da menj časa izgubé, beró nekateri novine le površno; bralec bi rad hitro izvedel, kaj je vse v novinah, in vse članke — rekel bi — preletí z očesom. Okó pri tacem površnem branji precej trpí. Sploh je hitro branje bolj kvarno, nego počasno, kjer se okó le počasi premiče. Zato zabavno berílo okó hitreje utrudi, nego branje znanostnih spisov. Zabavne spise beremo hitro, znanostne pa počasi. Jako trudljivo je prepisovanje, ker se mora okó vedno sem ter tija obračati, še bolj trudljivo je risati po vzorcih. — Kvarna je navada, v postelji brati. Človek išče v postelji počitka; dôkler pa okó ne počiva, tudi živci ne najdejo pokoja.

Kadar človek hudo bolezen prebije, mora se še dolgo vsacega napora čuvati, ne sme se truditi s hojo, ne sme preveč jesti, piti itd., — le očem malokdo prizanaša. Naravno, dolg čas je prebolniku, in zato bere; naj si krati čas — kdo bi mu to prepovedoval? — ali pozabiti mu ni, da je tudi okó počitka in krepčanja potrebno.

Ne redko je držanje telesa krivo kratkovidnosti. Mnogi se držé pri delu, kolikor je mogoče nerodno. Kolikokrat se vidijo dekleta, katera šivajo čepé. Šivanje si pripnó na koleno, in glavo držé tudi malo ne na kolenu. Stari skljućeni ženici se to ne more zameriti, mladenki je pa to grdó, ko bi uže škodljivo ne bilo. Nekateri se pri delu tudi tako držé, da se jedno okó bolj napenja, nego drugo; zaradi tega dobé očí nejednake doglede.

Kvaren očesu je vsak krvni navál. Navál krví pa provzrokujejo razne okolnosti; omenjati hočemo tú neprimernih, tesnih oblačil, trdih, neugíbičnih zavratnikov, pasov, stanov na zadrguljico (Schnürleib) itd. — vročine in dušnega napora precej po jedi. Sôbe, v katerih se dela, naj se ne grejejo preveč; po kosilu naj duh nekoliko počiva.

Čuvati se je dobro močnega svetlobnega odseva. Solnce naj ne sije v sôbo; stene — kakor smo uže pri šolskih sôbah

omenjali — naj ne bodo prebele; kvarno očem je tudi, ako stene nasproti stoječih hiš svetlobo preveč odsevajo. — Ne priporoča se nositi senčnike preživih barev, ker je odsev prejak. Nekatere dame nosijo celó rudeče podvlečene senčnike; šegavi ljudje pravijo, da zaradi tega, da bi se ne videle tako blede. — Da se branijo vetru, nosijo dame tú pa tam naličja (Schleier). Tudi naličja naj ne bodo živih barev; naličje bodi sivo ali modrikasto. Prav občutne oči ne morejo prenašati nikacega naličja. Nekatere dame dobé vrtoglávico, ako si potegnejo naličje črez očí.

Omenjáli smo uže, da se okó lehko tudi škilenju privadi, in to se rado zgodi uže v nežni otročji dôbi. Roditelji naj bodo zatorej tudi v tem oziru pazljivi. Od otročje pósteljice naj se odstranijo vsi sijajni predmeti. Péstunje naj ne péstujejo otrok vedno na jedni roci, in naj jim igrač in druzih stvarî ne držé preblizu očî. Premajhnih, predrobnih in sijajnih igračic naj se otrokom ne daje.

Odraščeni, kateri so zaradi slabih očesnih mišic škilenju nagneni, in kratkovidci ne smejo očî prehudo napenjati.

Kogar očí bolé, naj gre k zdravniku. Le zdravnik zná bolezen in nje vzrok prav spoznati, in najti pravo zdravilo. — Mnogi menijo, da je za vsako očesno bolezen dobro okó izpirati ali hladiti z mrzlo vodó, ali motijo se; pri očesnem katáru je to brez dvoma kvarno; vnetico zvunanjih delov je sicer možno na ta način odpraviti, a vnamejo se lehko notranji deli.

Naóčnice.

Naopake kratkovidnega in daljnovidnega očesa so, da prvo žarke daljnih predmetov premočno, a drugo žarke bližnjih predmetov preslabo lomi. Imamo pa sredstev, s katerimi obema lehko pomagamo. Kratkovidec potrebuje sredstva, katero stikajoče se žarke počasneje stiče, in to je vbokla leča; on naj zatorej dene pred okó vboklo lečo. Daljnogledcu je treba pomočka, katero stikajoče se žarke še bolj stiče, in to dela vzbokla leča, on zatorej naj gleda skozi vzboklo lečo. Ako gleda kratkovidec v vidni dalji zdravega očesa stoječ predmet skozi primerno lečo razmétnico, razsiplje ta svetlobne žarke toliko, da se ne stičejo pred mrežnico, temuč še le na mrežnici. Ravno tako se križajo iz vidne dalje zdravega očesa prihajajoči žarki na mrežnici daljnovidnega očesa, ako gleda daljnovidec skozi primerno lečo zbirálko. Leče, katerih se kratkovidni in daljnovidni ljudje poslužujejo, da morejo tudi predmete v navadni vidni dalji razločno videti, imenujejo se naóčnice.

Kratkovidnost in daljnovidnost imati različne stopinje, zato morajo tudi naóčnice biti različne. Za vsako okó niso vsake na-

óčnice; naóčnice se morajo ravnati po očesu, po večji ali manjši kratkovidnosti ali daljnovidnosti. Čim večja je kratkovidnost ali daljnovidnost, tem večja mora biti razsipna ali zbiralna moč naóčnic, ali tem manjša mora biti njih goríščina dalja. Goríščina dalja leče, katera je pohabljenemu očesu najprimernejša, se dá izračunati iz obrazca (formule), kateri smo našli za leče, namreč iz $\frac{1}{a} + \frac{1}{a} = \frac{1}{p}$. Naprej hočemo to jednačbo za svoj slučaj preobraziti. Ker ima slika stati na tisti strani leče, kakor predmet, moramo vzeti slikino daljo negativno. Okó mora dalje sliko tako videti, kakor bi prišla iz tiste dalje, iz katere okó brez leče razločno vidi; ako je zatorej b vidna dalja bolnega očesa, denemo $a = b$. Predmet mora slednjič stati v vidni dalji zdravega očesa; ta dalja naj bode d; namesto a postavimo zatorej d in dobimo: $\frac{1}{d} - \frac{1}{b} = \frac{1}{p}$ . . . 1) in iz tega $p = \frac{bd}{b-d}$ . . . 2).

Žaríščina dalja p naóčnic je na naóčnicah označena, in se imenuje številka naóčnic (Brillennummer). Pri nas je dozdaj številka naóčnic pomenjala palce. Gornje pravilo z besedo povedano slôve tako-le: Primerna številka naóčnic za kratkovidca ali daljnovidca se dobó, ako se vidna dalja, katera se hoče z naóčnicami doseči, pomnoži z vidno daljo kratkovidnega ali daljnovidnega očesa, in ta vzmožek razdeli z razliko obeh dálj.

Obrazec 2) nam tudi kaže, katere vrste leče je očesu treba. Ako je $b < d$, je žaríščina dalja p negativna, kratkovidnemu očesu je zatorej treba leče razmétnice; ako je pa $b > d$, je dalja p pozitivna, daljnovidno okó potrebuje zatorej leče zbirálke.

Ako obrazec 2) v obliki $p = \frac{d}{1 - \frac{d}{b}}$ napišemo, in pomislimo, da je za vbokle naóčnice $\frac{d}{b} > 1$, za vzbokle pa $\frac{d}{b} < 1$, nas učí, da čim večja je kratko- ali daljnovidnost, tem manjše številke, ali tem ostrejše naóčnice so potrebne.

Ako tudi so naóčnice velika dobrota kratkovidnemu in daljnovidnemu človeštvu, vendar zdravega očesa ne morejo nikdar nadomestiti. Naj so naóčnice najčistejše, okó se mora vendar bolj napenjati, nego če gleda skozi vzduh. Zato naj naóčnice rabijo le tedaj, ako jih je res potreba, in naj se nosijo, dôkler se dela, potem jih je dobro odložiti. Dôkler se nosijo, naj bodo, kolikor je mogoče, blizu očem in naj jih popolnem pokrivajo, da ni mogoče črez naóčnice gledati; najboljše je, da okó vedno skozi sredo leče gleda.

Najboljše je, da ti očesni zdravnik izbere naóčnice, ali da ti tvoj vid poskuša in potem pové številko, katero ti je kupiti.

Ako pa brez zdravnikovega sveta naóčnice izbiraš, ne more se ti priporočati dovolj previdnosti. Izbiraj s premislekom in ne hiti, da se ne prenagliš. Naóčnice naj imajo popolnem oble (sferske) krivine, zato si jih preskrbi le pri znanem in zanesljivem umételjniku, ne pa pri kakšnem kramarji. Vendar ne zanesi se na to, kar ti svetuje optik o številki, on se lehko zmoti. Steklo mora biti popolnem čisto in gladko zbrušeno, ne sme imeti najmanjše pege, razpokline ali praske. Naóčnice naj se skrbno spravljajo v tok (Futteral), kadar ne rabijo, in naj se ne porivajo sem ter tija in ne puščajo ležati v prahu, sicer dobé jako tenke, prostemu očesu nevidne praske. Leče naj bodo okrogle in precej velike. Žal, da se moda ne ravná po primernosti in koristnosti. Kdo dan danes — razven kake stare ženice ali starega očanca — nosi velike okrogle naóčnice? — Kar se tiče tvarine, so najboljše naóčnice iz kamene strele (Bergkrystall), čistejše in trše so od steklenih.

Naóčnice morajo biti takove, da moreš ž njimi brez napora razločno gledati, in da predmetov ne povečujejo in ne pomanjšujejo. Boljše je vzeti slabše, t. j., naóčnice večje številke, nego preostre. Posebno, ako še le začenjaš nositi naóčnice, izberi si, kolikor je mogoče, veliko številko, in le polagoma jemlji ostrejše, ako je treba. Če vzameš preostre naóčnice, vidiš izprva prav jasno skozi nje, ali po dolgi rabi ti očí jako oslabé. Tudi zato je boljše nekoliko slabše naóčnice nositi, ker se okó privadi prikladnejše vidne dalje, ali se vsaj vzdrži pri svoji. — Pri izbiranji zamíži nekaj časa, kadar naóčnice snameš, da se ti očí odpočijejo, predno druge natakneš.

Najboljše so periskopske naóčnice. Periskopske se zôvejo naóčnice z vzboklo-vboklimi lečami, katere so tako vdelane, da je vbokla stran proti očesu obrnena; prilegajo se bolj obliki očesa, in zato se tudi predmeti na straném razločno vidijo. — Jedna ali druga stran naóčnic sme se proti očesu obrniti, ako imajo leče na obeh straném jednake krivine, sicer pa ne.

Nekateri ljudje nosijo zvečer druge naóčnice, nego po dnevu. To je dobro, ali paziti je treba, da se ne zamenjajo.

Raba samo jedne naóčnice (Monocle) je vselej na kvar vidu, ker se napenja le jedno okó, in vsako okó dobó drugo vidno daljo. — Ako nisti obe očesi jednaki, tedaj je treba izbrati vsacemu posebno steklo.

Naóčnice naj se ne majejo sem ter tija; zató se ščipalniki — posebno za daljšo rabo — ne morejo priporočati, ker se radi nagibajo. Ščipalniki tudi zato niso primerni, ker se njih pritisek na nos širi do vidnega živca.

Stekla naóčnic morajo biti ravno toliko vsaksebi, kakor zenice, okvir naóčnic more biti po očéh napravljen. — Odsvetovati je zavoljo odseva naóčnice sè zlatim okvirjem. Boljši je jeklén ali rožén okvir.

O naóčnicah imajo nekateri ljudje čudne pojme. Sin podeduje naóčnice po očetu; ker so očetu dobro služile, zakaj bi njemu ne? Tudi to se dogaja, da sosed sosedu posoja svoje naóčnice.

Kakor mladina rada nosi naóčnice brez potrebe, tako se jih starejši ljudje časih branijo, ko bi jih jim treba bilo, ko namreč postajajo daljnovidni. Povedali smo, kako se spozna, kdaj se pričenja daljnovidnost. Najboljše je precej v začetku daljnovidnosti seči po vzboklih naóčnicah. Tú nič ne pomaga siliti se, temuč dela kvar; daljnovidnost raste in človek postaja poleg tega tudi slaboviden. V tem slučaji naóčnice branijo, da daljnovidnost ne napreduje. Primerne naóčnice ohranijo vid do visoke starosti.

Tudi teškovidec naj pri delu nosi vzbokle naóčnice, in sicer naj vzame v začetku nekoliko premočne, skozi katere bolj oddaljenih predmetov ne vidi prav razločno. S časom se okó lažje z manjšim trudom uravnava, in jemljejo se vedno močnejše naóčnice. Raba prikladnih naóčnic trud pri uravnavanji očesa polagoma popolnem odpravi. Naóčnice so teškovidcu prava dobrota.

Slabovidcu naóčnice ne pomagajo.

Kdor ima bolne oči, ali mu se je sicer čuvati premočne svetlobe, nôsi barvane naóčnice. Najboljše so sive ali modrikaste; črne ali temno-modre svetlobo preveč popijajo. Morajo pa istobarvne biti, t. j., imeti povsod tisto otenjavo (Schattirung). Zato se ne sme uže barvano steklo brusiti, kajti, ako se iz barvanega stekla zbrusi leča, je po tanjših mestih svetlejša, po debeljših temnejša. Zbrusijo se zatorej leče iz belega stekla in se potem pobarvajo. — Otroci naj tacih naóčnic ne nósijo; ako jih je treba močne svetlobe čuvati, nosijo naj senčilo. Sploh se priporoča vsakomu, kdor nosi takove naóčnice, naj jih nosi le, kadar jih je resnično potreba. Ako svetloba ni premočna, so takove naóčnice kvarne, ker tudi preslaba svetloba dela očem kvar. Slaba svetloba storí mrežnico jako občutno. Dokaz nam je uže to, da nas očí zabolé, ako smo nekaj časa bili v temi, potem pa naglo stopimo na navadno svetlobo.

Drobnogledi (mikroskopi).

Da predmet vidimo, ne sme biti njegov vidni kót premajhen. Vidni kót se poveča s tem, da se predmet približa očesu. To bližanje pa ima svojo mejo, ker se okó na prebližnje predmete ne more uravnati, t. j., ako je predmet predrobán, ne moremo mu na ta način vidnega kóta tako povečati, da bi ga mogli videti. Moči nam pa je s posebnimi optičnimi pripravami vidni kót znatno povečati, in tako tudi predmete videti, katerih sicer zaradi njih drobnosti ni možno videti. Te priprave so *drobnogledi* ali mikroskopi. Hočemo jih na kratko opisati. Drobno-

gledi niso samo zanimive priprave, temuč tudi za znanstvena preiskovanja neizmerne vrednosti in nenadomestni. V rabi so jednoviti, sestavljeni in solnčni drobnogledi.

Jednoviti drobnogled. Jednoviti drobnogled je leča zbirálka ali sestava več leč zbirálek, katere skupaj dejstvujejo, kakor jedna. Zakaj se namesto jedne vzame več leč, povedali smo, ko je bil govor o odklonu leč. Skozi lečo zbirálko vidimo predmetovo sliko po konci in povečano, kakor je to na str. 34 z besedo in *pod. 30.* razjasnjeno. Da taka (subjektivna) slika postane, mora biti predmet v goríščini dalji. Predmet se v tej dalji pomiče sem ter tija, dôkler se njegova slika ne vidi razločno. Poglejmo si še jedenkrat *pod. 30.* in mislimo si, da je okó sredi leče v O. Recimo, da je predmetova dalja $OC = a$, in slikina dalja Oc, katera mora biti tukaj jednaka razločnemu dogledu, $= d$. Trikota ABO in abO sta si podobna, zato je $ab : AB = d : a$ ali $\frac{ab}{AB} = \frac{d}{a}$. Predmet je navadno blizu goríšču, zato smemo na mesto a brez velicega pogreška postaviti goríščino daljo p, in tako dobimo $\frac{ab}{AB} = \frac{d}{p}$, t. j., predmet vidimo tolikokrat povečan, kolikorkrat je razločni dogled večji od goríščine dalje. Ta račun sicer ni strogo natančen, ker okó v resnici ni sredi leče, in ker se goríščina dalja nekoliko razločuje od predmetove dalje, vendar je le malo pogrešen. Iz gornjega pravila vidimo, da povéčanje ni za vsako okó jednako, ker se ravná po dogledu, in sicer je povečanje tem večje, čim večji je dogled. Najbolj povečan vidi predmet daljnovidec, najmenj kratkovidec. Povečanje je dalje tem večje, čim manjša je goríščina dalja, ali čim bolj zaokrožena je leča. Čim bolj pa je leča zaokrožena, tem večji je nje sferski odklon, in tem nejasnejša je slika. Treba je zatorej robne žarke odstraniti; s tem se pa vidni prostor pomanjša. Le malo povečujoče leče morejo imeti velik vidni prostor; čim bolj leča povečuje, tem manjši je vidni prostor.

Ako je razločni dogled 24 %, goríščina dalja 3 %, to povečuje drobnogled 8krat, t. j., vsaka dolžína na predmetu vidi se 8krat večja. To povečanje je dolgostno (linear). Vsaka ploskev predmetova se pa vidi 8^2krat $= 64$krat povečana, in to povečanje je ploskovno (Flächenvergrösserung). — Jednoviti drobnogledi, katerih goríščina dalja znaša nad 1·5 %, imenujejo se večala ali lupe. Ta večala imajo samo držalo, da se lehko v róke jemljejo, pravi jednoviti drobnogledi imajo stalo, mizico, na katero se pokladajo predmeti — in časih tudi razsvetljevalno zrcalo, katero odseva na predmete svetlobo, da se jasneje vidijo.

Da se barvni odklon bolje odpravi, brusijo se leče za drobnoglede tudi iz drazega kamenja, n. pr. iz safirov, granatov in dijamantov.

Sestavljeni drobnogled. Sestavljen je ta drobnogled iz dveh leč zbiralek, ali dveh sostavov tacih leč. Jedna, katera je proti predmetu obrnena in v *pod. 37.* s P zaznamenovana, zôve se predmétnica (objektiv) — druga z L zaznamenovana pa — prióčnica (okular). Predmet ab dene se blizu predmétničinega goríšča g in predmetnica nareja povečano in preobrneno vzdušno sliko $a'b'$. Ta slika pada med prióčnico in nje goríšče. Ako pogledamo sliko $a'b'$ skozi prióčnico, vidimo jo povečano v $a''b''$. Slika $a'b'$ mora stati na tacem mestu, da okó nje sliko $a''b''$ razločno vidi. To se doseže na dvojen način; ali je predmétnica premična, ali pa — in to je navadnejše — primiče ali odmiče se motreni predmet.

Podoba 37.

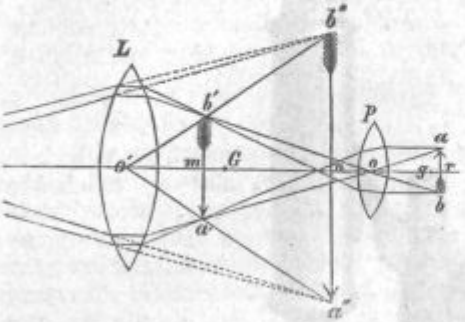

Povečanje S je jednako $a''b'' : ab$. — Zaradi podobnosti trikotov $a''o'b''$ in $a'o'b'$, $a'ob'$ in aob je pa:

$$a''b'' : a'b' = o'n : o'm, \text{ in } a''b'' = \frac{a'b' . o'n}{o'm},$$

$$a'b' : ab = om : or, \text{ in } ab = \frac{a'b' . or}{om}.$$

Zatorej je $a''b'' : ab = \frac{a'b' . o'n}{o'm} : \frac{a'b' . or}{om} = \frac{o'n}{o'm} : \frac{or}{om} = \frac{o'n}{o'm} . \frac{om}{or}$.

$o'n$ je dogled d; $o'm$ je približema jednako goríščini dalji p prióčnice; zatorej je $a''b'' : ab = \frac{d}{p} . \frac{om}{or}$.

$\frac{d}{p}$ je povečanje prióčnice, $\frac{om}{or}$ povečanje predmétnice, zatorej veljá pravilo: Povečanje sestavljenega drobnogleda se izračuna, ako se povečanje prióčnice pomnoži s povečanjem predmétnice. Povečanje je tem večje, čim večji je razstop med prióčnico in predmétnico.

Predmétnica in prióčnica sti (*gl. pod. 38, str. 70.*) v jedni cevi *no*, predmetnica zdolaj pri *o*, prióčnica zgoraj pri *n*. Cev se dá pri drobnogledu, ki je tú naslikan, po stebriči z vijkom *k* gori in doli pomikati. Pri druzih drobnogledih se premiče prevrtana kovna mizica *p*, na katero se stavi prozorna steklena pločica s predmetom. Pod mizico je zrcalice *ss*, katero se obrne proti svetlobi, da jo odbija na predmet. Med zrcalom in mizico

Podoba 38.

je časih še druga pločica z okroglimi luknjicami različne velikosti. Skozi te luknjice se po potrebi več ali menj svetlobe pušča na motreni predmet.

Goriščina dalja predmétnice znaša največ do 5 $^{m}/_{m}$, goriščina dalja prióčnice je precej večja. — Da je slika razločnejša, mora se drobnogled tako uravnati, da razven žarkov vzdušne slike nič druge svetlobe skozi prióčnico v oko ne dohaja. Takova motljiva svetloba odvrača se s primerno zaslonko, katera se dene v cev tija, kjer postaja vzdušna slika.

Novejši drobnogledi so tako uravnani, da različno povečujejo. To se doseže s tem, da se dá predmétnica ali prióčnica lehko sneti in z drugo nadomestiti, ali pa s tem, da sti pred-

métnica in prióčnica premični. — Vzdušna slika mora vselej v tisto daljo od prióčnice padati. Na tem mestu cevi ste v nekaterih drobnogledih pripeti dve tenki niti, kateri se pod pravim kótom križati; to je zato, da se gotova slikina mesta lažje motrijo. Pri druzih so na tistem mestu prozorne steklene pločice, na katerih so v majhnih določenih razdaljah prav tenke vzpóredne črtice vrezane; ž njimi se meri motreni predmet.

Navadno stojé drobnogledi po konci, so pa tudi ravnovesni, toda slabše so razsvetljeni.

Solnčni drobnogled. Ta drobnogled razločuje se od ravno opisanega po tem, da se vzdušna slika predmétnice ne gleda skozi prióčnico, temuč, da se na bel zaslon prestreže, in jo lehko mnogo gledalcev opazuje ob jednem. „Solnčni" se ta drobnogled zato imenuje, ker se motreni predmet sè solnčno svetlobo močno razsvetlí. Sè zrcalom *Z* (*pod. 39*) navedejo se solnčni žarki na lečo zbirálko *L*; po izstopu iz te so žarki stični, še bolj pa po izstopu iz druge leče zbirálke *l*. Ti dve leči sti vdelani v po-

Podoba 39.

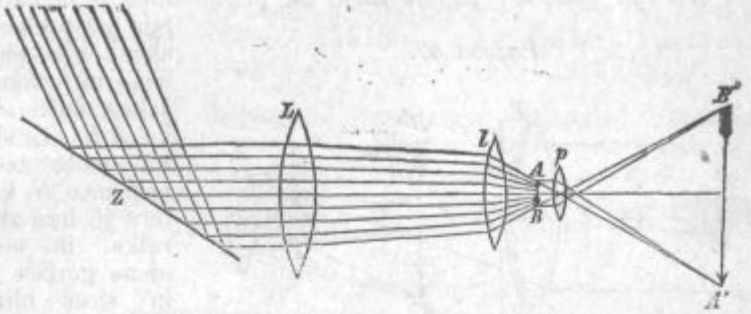

sebno cev. Tija, kjer se žarki stičejo, dene se med dvema steklénima pločicama predmet *AB*, ki ga hočemo motriti. Predmetu se od druge strani približa povečalna priprava, t. j., leča zbirálka *p* ali sestava leč zbirálek s kratko goríščino daljo, in sicer se ta priprava tako približa, da stoji predmet prav blizu pred goríščem. Povečalna priprava napravlja od predmeta *AB* obrneno in povečano vzdušno sliko *A'B'*, katera se vjame na zaslon. Povečanje je tem večje, čim krajša je goríščina dalja leče *p*, čim bližje je predmet nje gorišču, in čim dalje proč stojí zaslon.

Ako predmet ne prenaša toplote, postavi se na pot solnčnih žarkov galunova raztopina, da srče toploto.

Namesto sè solnčno svetlobo razsvetljuje se predmet tudi z vodiko-kisikovim plinom, električno svetlobo, žarečim vapnom ali kako drugo dobro svetílnico, in po tej razsvetljavi zôve se drobnogled vodiko-kisikov, foto-električni in drobnogled sè svetílnico.

Daljnogledi.

Vidni kót postaja tudi tedaj tako majhen, da predmeta ne moremo videti, ako je predmet predaleč od očesa. Tudi tù očesu lehko pomagamo z optičnimi pripravami. Priprave, s katerimi predmete vidimo, katerih bi sicer zaradi prevelike dalje ne videli ali le nerazločno videli, zôvejo se daljnogledi. Opisati hočemo tri najnavadnejše in sicer zvezdarski, pozemeljski in holandski daljnogled.

Vsak daljnogled ima dva bistvena dela, predmétnico, katera blizu očesa od oddaljenega predmeta napravlja sliko, in prióčnico, katera to sliko v dogled postavi in poveča. Pri vseh treh daljnogledih je predmétnica brezbarvna leča s precej veliko goríščino daljo in velicim premerom. Velika predmétnica se vzame, da od predmeta več svetlobe pada nánjo, in slika postane svetlejša. Goríščina dalja mora biti velika, da se robni žarki ne odklanjajo in slike ne delajo nerazločne.

Zvezdárski ali Keplerjev daljnogled. Od oddaljenega predmeta AB (*gl. pod. 40*) padajo žarki na predmétnico P in narejajo po prehodu skozi njo obrneno in pomanjšano vzdušno sliko $A'B'$. Ta slika pada med prióčnico N, katera je leča zbirálka, in med njeno gorišče g, in sicer blizu temu goríščU. Od te slike napravlja prióčnica povečano, merstveno sliko $A''B''$. Slika $A''B''$ je narobe, kakor $A'B'$. Skozi ta daljnogled se vidijo zatorej predmeti narobe. Ker se ž njim opazujejo le nébesna telesa, to nič ne dé. Prióčnica je največ sestavljena iz več leč zbirálek.

Podoba 40.

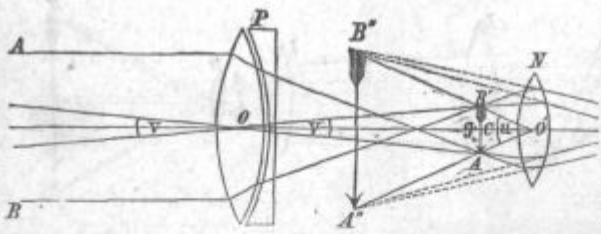

Ker je slika $A'B'$ le malo menj od prióčnice oddaljena, nego za nje goríščino daljo, — od predmétnice zavoljo velike dalje predmeta tudi blizu za nje goríščino daljo, to je odstoj prióčnice in predmétnice približema jednak vsoti goríščinih dálj predmétnice in prióčnice.

Okó mora videti sliko $A''B''$ v razločnem dogledu. Da je daljnogled vsacemu očesu rabljiv, in da se morejo videti ž njim predmeti različne dalje, mora biti prióčnica premična. Čim bližje je predmet, tem dalje od predmétnice slika $A'B'$ pada, tem bolj se mora odmakniti prióčnica od predmétnice. Ako daljnovid rabi

za merjenje, dene se na ono mesto, kjer postane vzdušna slika, nitni križ (Fadenkreuz). S prióčnico pomiče se tudi nitni križ.

Slika $A''B''$ je tolikokrat povečana, kolikorkrat je kót, pod katerim jo vidimo, večji od onega, pod katerim vidimo predmet s prostim očesom. Vidni kót predmeta se skóraj nič ne spremeni, ako si okó v O mislimo namesto v O'. Ta vidni kót je v, vidni kót slike $A''B''$ pa u, ako si okó mislimo sredi prióčnice. Povečanje S je zatorej $u : v$ ali $\frac{u}{2} : \frac{v}{2}$. Ker so kóti $\frac{u}{2}$ in $\frac{v}{2}$ majhni, smejo se namesto njih vzeti tangente. Ako to storimo, imamo povečanje $S = tg\,\frac{u}{2} : tg\,\frac{v}{2}$. Iz pravokótnega trikóta $B'CO'$ dobimo $B'C = CO'\,tg\,\frac{u}{2}$, iz pravokótnega trikóta $B'CO$ pa $B'C = CO\,tg\,\frac{v}{2}$, zatorej je $CO'\,tg\,\frac{u}{2} = CO\,tg\,\frac{v}{2}$, zatorej $S = tg\,\frac{u}{2} : tg\,\frac{v}{2} = CO : CO'$. Tú je pa CO malo ne goríščina dalja predmétnice, CO' malo ne óna prióčnice. Povečanje tega daljnogleda zatorej dobimo, ako delimo goríščino daljo predmétnice z goríščino daljo prióčnice.

Pozemeljski daljnogled. Zvezdarski daljnogled za mnoge svrhe ne rabi, ker se vidi ž njim vse narobe. Zato imamo za navadno opazovanje drug daljnogled, namreč pozemeljski. Ta se loči od zvezdarskega s tem, da je med predmétnico in prióčnico leča zbirálka M (*gl. pod. 41*), katera narobe-sliko $A'B'$ po konci

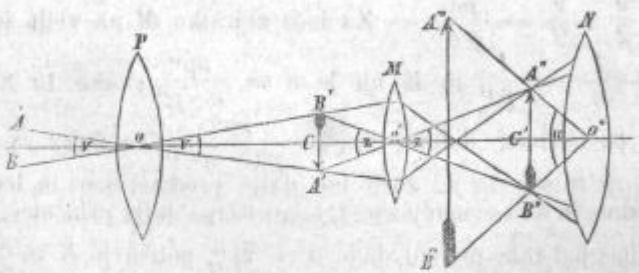

Podoba 41.

postavi. Slika $A''B''$ — oziroma nje povečana slika $A'''B'''$ stojí tako, kakor predmet. Namesto jedne leče v svrho preobrata slike je boljše vzeti dve ravno-vzbokli leči, kateri sti obrneni z ravnimi ploskvami proti predmétnici. V tem slučaji je tudi prióčnica sestavljena iz dveh ravno-vzboklih leč, kateri ravne ploskve obračati proti očesu. Vse štiri leče so vdelane v skupno premično cev.

Ne predolg pozemeljski daljnogled sestoji iz več premičnih cevi, katere se druga v drugo potisnejo, da se daljnogled lažje spravlja in nosi. Pri večjih daljnogledih to ne gre. Dolžina daljnogleda zavisi od goriščine dalje predmetnice, goriščina dalja prióčnice je kratka.

Povečanje S je $\frac{u}{2} : \frac{v}{2}$. — Bodi $Co' = a$, $C'o' = \alpha$, Co približema $= p$ (goriščini dalji leče P), $C'o''$ približema $= p'$ (goriščini dalji leče N), in p'' goriščina dalja leče M, to je v trikotu $B'Co : B'C = p\ tg\ \frac{v}{2}$, zatorej $tg\ \frac{v}{2} = \frac{B'C}{p}$; v trikotu $B'CO' : B'C = a\ tg\ \frac{z}{2}$, zatorej $tg\ \frac{z}{2} = \frac{B'C}{a}$; v trikótu $A''C'o' : A''C' = \alpha\ tg\ \frac{z}{2}$, zatorej $tg\ \frac{z}{2} = \frac{A''C'}{\alpha}$; in v trikótu $A''C'o'' : A''C' = p'\ tg\ \frac{u}{2}$, zatorej $tg\ \frac{u}{2} = \frac{A''C'}{p'}$. Iz tega izhaja $\frac{tg\ \frac{z}{2}}{tg\ \frac{v}{2}} = \frac{p}{a}$; $\frac{tg\ \frac{u}{2}}{tg\ \frac{z}{2}} = \frac{A''C'}{p'} : \frac{A''C'}{\alpha} = \frac{\alpha}{p'}$, in $\frac{tg\ \frac{z}{2}}{tg\ \frac{v}{2}} \cdot \frac{tg\ \frac{u}{2}}{tg\ \frac{z}{2}} = \frac{tg\ \frac{u}{2}}{tg\ \frac{z}{2}} \cdot = \frac{p\alpha}{p'a}$. — Ako še namesto tangent loke kótov vzamemo, kar se pri majhnih kótih sme, dobimo $S = \frac{u}{2} : \frac{v}{2} = \frac{p\alpha}{p'a}$. — Za lečo zbirálko M pa veljá jednačba $\frac{1}{\alpha} + \frac{1}{a} = \frac{1}{p''}$, in iz nje je $\alpha = \frac{ap''}{a - p''}$; ako to vrednost v $\frac{p\alpha}{p'a}$ postavimo, dobimo $S = \frac{pp''}{p'(a - p'')}$. Ta izraz raste, ako rastejo p in p'', to je goriščne dalje predmetnice in leče sliko obračalne, in ako se manjša p', t. j., goriščina dalja prióčnice. — Ako se daljnogled tako priredi, da je $a = 2p''$, potem je $S = \frac{p}{p'}$, t. j., za povečanje veljá potem tisto pravilo, kakor pri zvezdarskem daljnogledu.

Holandski ali Galiléjev daljnogled. Od predmeta AB na brezbarvno predmétnico P (*pod. 42, str. 75*) padajóči žarki lomijo se po izstopu iz nje tako, da bi se združili v narobe-sliko $A'B'$, ali prestreže jih vbokla prióčnica N, ter jih združi v povečano sliko $A''B''$, katera ima s predmetom jednak položaj. Žarki, ka-

Podoba 42.

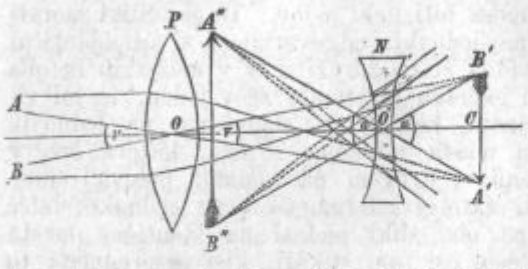

teri bi se brez prióčnice v A' združili, stopajo iz prióčnice razhodno, kakor bi izhajali iz točke A''.

Predmétnica ima veliko gorîščino, prióčnica pa majhno razmetališčino daljo. Razstoj $O'C$ prióčnice od mesta, kjer bi postala slika $A'B'$, je nekoliko večji od nje razmétališčine dalje.

Povečanje S tega daljnogleda je $\frac{u}{2} : \frac{v}{2}$. — OC je približema jednako p (gorîščini dalji predmétnice), $O'C$ približema $= p'$ (razmetališčini dalji prióčnice). Je pa $tg \frac{u}{2} = \frac{B'C}{p'}$, $tg \frac{v}{2} = \frac{B'C}{p}$, zatorej $tg \frac{u}{2} : tg \frac{v}{2} = \frac{p}{p'}$, ali ako namesto tangent loke vzamemo: $S = \frac{u}{2} : \frac{v}{2} = \frac{p}{p'}$. Pravilo je zatorej tisto, kakor smo ga dobili za zvezdarski daljnogled.

Po priliki najdemo povečanje vsacega daljnogleda, ako z jednim očesom gledamo skozi daljnogled, z drugim pa naravnost na tisto ploskev, razdeljeno v več razdelkov, in potem primerjamo, koliko razdelkov s prostim očesom gledanih je jednóliko razdelkom, katere vidimo skozi daljnogled.

Zaradi razhodno iz prióčnice izstopajočih žarkov je vidni prostor tega daljnogleda zeló majhen. Ako se pa menj lomeča prióčnica vzame, iz katere žarki menj razhodno izstopajo, je povečanje predmeta manjše. Zato ti daljnogledi rabijo le tam, kjer majhno povečanje zadostuje, n. pr. kot gledališčino in poljsko kukalo.

Da se sferski odklon zmanjša, rabi se ravno-vbokla prióčnica. Časih se tudi mesto navadne vbokle leče vzame ahromatska. Nekateri daljnogledi te vrste imajo po 3 ali 4 različne prióčnice, s katerimi se doseza različno povečanje. Tudi tukaj mora biti prióčnica premična, da je daljnogled za vsako okó in različne dalje uravnati mogoče.

Vid z obema očesoma.

Tú se dvoje vpraša: zakaj ne vidimo predmetov dvojnato, ker imamo dve očesi in se v obeh delajo slike, in zakaj imamo dve očesi, vsaj bi zadostovalo jedno?

Na prvo vprašanje odgovarjamo, da večkrat predmete dvojnato vidimo, kakor se tega zavedamo. Da predmet samo jednojnato vidimo, izpolnen mora biti neki uslov. Ta je: Sliki morati padati v obeh očesih na jednaki, odgovarjajoči si ali identični mesti mrežnice. Oba vidna živca združita se v možjanih in oba vtisa sta v tem slučaji jednaka in stopíta se v jeden, in mi vidimo predmet le jednojnato, ker ta vtis nanašamo na jedno in tisto mesto. Identična mesta mrežnice so óna, katera ležé v jednem očesu na notranji, v drugem na venanji polovici simetrijsko proti očesni ósi, zatorej od rumene pege jednako daleč na tisto stran. Da pa obe sliki padati na identična mesta mrežnice, morati se očesni osi tam stikati, kjer je predmet; to se pa zgodí pri predmetu, v kateri vpremo očí, in pri predmetih, kateri so ž njim v jednaki dalji od očesa. (Prav za prav vidimo razven óne točke, v katero smo vprli očí, vse druge dvojnato, a se tega ne zavedamo.) Ako pa obe predmetovi sliki ne padati na vjemajoči se mesti mrežnice, t. j., ako se očesni osí ne križati tam, kjer stojí predmet, nanaša vsako okó vtis na drug kraj, in predmet se vidi dvojnato. To biva pri predmetih, kateri so bližje ali dalje od ónega, v kateri vpremo očí.

Zabodimo si v deščíco tri igle, drugo za drugo. Ako vpremo očí v srednjo, vidimo prvo in tretjo dvojnato. Desna slika prve igle pripada levemu, leva pa desnemu očesu; sliki tretje igle stojiti tako, kakor očesi. O tem se lehko prepričamo, ako z jednim ali z drugim očesom zamižimo, in pazimo, katera slika izgine. — Ako držimo prst, svinčnik ali kaj druzega pred očmí, in vpremo očí v kako bližnjo ali daljno točko, vidimo dva prsta, svinčnika itd.

Dvojnato vidimo tudi, ako jedno okó s prstom potisnemo na stran, in tako spremenimo ležo očesne osí in ležo slike v tem očesu. Nekateri ljudje vidijo tudi z jednim očesom dvojnato, ako so ga z dolgotrajnim napenjanjem utrudili, in ž njim daljen predmet gledajo. To se tudi časih pripeti, kadar je okó bolnó.

Da navadno sè zdravimi očmí obeh slik ne opazimo in zatorej ne vidimo dvojnato, prihaja od tod, ker najpazljiveje gledamo ono točko, v katero smo vprli okó — ker se vse, kar ni prav blizu tej točki, po obliki in barvi mnogo slabše razloči, in ker sti sliki tistega predmeta navadno prav blizu druga pri drugi in se zatorej največ pokrivati. Vrhu tega nas izkustvo učí uže od prve mladosti, da ne iščemo dveh predmetov, kjer je samo jeden.

Odgovor na drugo vprašanje je ta-le: Z dvema očesoma več ob jednem pregledamo, nego z jednim. O tem se lehko prepričaš. Zamiži z jednim očesom, in izgine ti kacih 60^0 prostora, kateri si pregledal z obema očesoma. Z dvema očesoma vidimo

tudi jasneje. Dobroto dveh očes pa najbolj pozná tisti in ceniti vé, kateremu je jedno bolno, ali kateri je bil tako nesrečen, da je jedno izgubil.

Jednoóki ljudje teško vtaknejo konec v šivanko, majhno zanjko itd. Tudi merimo z jednim očesom teško. Poskušaj palico, nit ali črto z jednim očesom razpoloviti. Ako zamižíš z levim očesom in meriš z desnim, bode desna polovica večja, v nasprotnem slučaji pa leva.

Z obema očesoma tudi pravo podobo in daljo predmeta lažje presojamo, toda o tem govorimo v posebnih poglavjih.

Prostorno gledanje.

Gledajmo ploskev ali telô, slika na mrežnici je vedno ploskev; ta slika je samo projekcija predmeta na mrežnico, iz nje se zatorej ne dá spoznati predmetova telesnost, iz nje se ne dá sklepati, je li predmet vzbokel ali vbokel. Dalje padajo slike vseh predmetov, katere ob jednem vidimo, če tudi so v raznih daljah, druga poleg druge, kakor bi vsi predmeti bili jednako oddaljeni od očesa. Iz leže slík na mrežnici zatorej tudi ne moremo spoznati, da so predmeti drug za drugim v prostoru, ali prostorno ne moremo videti, ker vse slike padajo na tisto ploskev mrežnice. To nam potrjujejo izkustva sleporojenih, kateri pozneje zadobé vid. Ako ti spregledajo, zdí se jim, kakor bi se predmeti dotikali očí, in dolgo ne morejo dalje in telesnosti predmetov prav ceniti, ker vidijo same ploskve in vse v tisti dalji.

Vprašanje je zatorej, kako je to, da vendar razločujemo pravo podobo videnega predmeta in presojamo njegovo telesnost in njegovo ležo v prostoru. K temu pripomorejo različne okolnosti. Ako vpremo okó v različne točke predmeta, čutimo, da moramo okó bolj ali menj napenjati, t. j., da se vidne osí počasneje ali hitreje stičejo, in iz tega sodimo, da niso vse točke predmeta v jednaki dalji od nas, da ima predmet razven dolžíne in šíríne tudi neko debelíno ali globočíno, da je vzbokel ali vbokel itd. Mnogo vpliva na našo sodbo o predmetovi telesnosti tudi izkustvo, potem razdelitev svetlobe in sence na predmetu; svetlejša mesta se nam zdé bližja, nego senčnata. Najvažnejša je pa tú okolnost, da dobimo od bližnjih stvarí v obeh očesih različne slike, ker ima vsako okó proti stvári drugo ležo. Gledaj pazljivo tisto stvar zdaj z desnim, zdaj z levim očesom, in prepričaš se lehko, da sliki v obeh očesih nisti jednaki. Ako n. pr. gledaš piramido z vrhom proti tebi obrneno, vidiš jo z desnim očesom, kakor jo kaže slika *d*, z levim pa, kakor jo kaže slika

l v *pod. 42.* Kadar pa gledamo z obema očesoma, stopíti se obe različni sliki v jedno in storiti, da vidimo telesnost stvarí. Slike na mrežnici so tem različnejše, čim večji je kot očesnih osí. Pri daljnih predmetih sti očesni osí skôraj vzpóredni, zato sti sliki v obeh očesih jednaki. V tem slučaji okó med dobro narisano sliko in predmetom samim ne dela razločka; resnično prostorno vidimo prav za prav le bližnj e stvarí

Podoba 42.

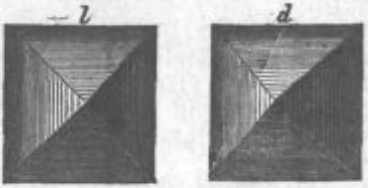

Važnost gledanja z obema očesoma za prostorni vid je dokazal še le sterejoskop (telogled). Sterejoskop se opira na ta-le princip: Ako denemo pred vsako okó sliko predmeta, kakor ga tisto samo záse vidi, in sè zrcali, lečami ali prizmami storimo, da obe sliki vkup padeti, dobimo vtis telesnosti — zdí se nam, da na stikališči obeh vidnih osî vidimo istinit predmet. Najbolj razširjena sta Wheatstonov zrcalni in Brewsterov lečni sterejoskop. Wheatstonov sterejoskop kaže *pod. 43.* Vsa priprava je v spredaj in zadaj odprti skrinjici. *AC* in *BC* sti dve jednaki ravni zrcali, katerih zrcalna ploskev je obrnena ven in kateri sklepati pravi kót *ACB*. Steni *P* in *R* sti med seboj in sè črto, katera pravi kót *ACB* polóvi, vzpóredni, in od zrcal za razločno vidno daljo oddaljeni. Ako pritrdimo pri *D* naris za desno, pri *L* pa naris za levo okó, padati sliki obeh narisov v *S*, in vsako okó vidi zánj napravljeno sliko na tistem mestu. Namesto slik menimo, da vidimo resnični predmet.

Podoba 43.

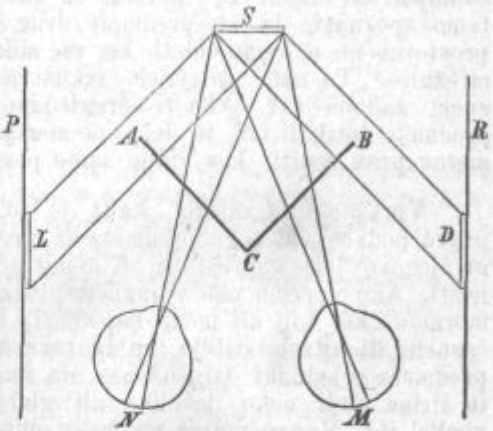

V Brewsterovem sterejoskopu (*pod. 44*) gledati se sliki *d* in *l* narejeni, kakor desno in levo okó predmet vsako záse vidi, skozi cevi *c* in *e*, v katerih sti dve leči tako postavljeni, da sliki padati na identična mesta mrežnice, in se tako v jeden vtis zjediniti. Namesto slik vidi se predmet v *s*. Zadnja stena

skrinjice se dá nekoliko odpreti, da se slike po potrebi razsvetlé. Da imati obe leči prav jednaki žariščini dalji, prereže se jedna leča na dve polovici. Skozi ta sterejoskop vidijo se slike ob jednem večje in bližje.

Podoba 44.

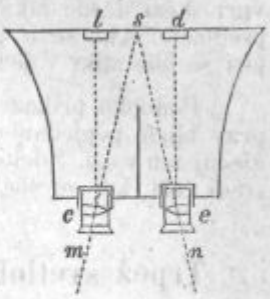

Slike kipov, olepšav in druzih vzbokliih predmetov, katere so pravilno za desno in levo okó posebej narejene, vidijo se kot modeli. Čudovit je vtis dveh fotografskih slik tistega predmeta, kateri sti tako posneti, kakor bi desno in levo okó videlo predmet v primerni dalji. Vsaka ljudska šola naj bi imela dober sterejoskop, kateri bi s primernimi slikami podpiral poúk.

Sterejoskop nas še nečesa druzega uči. Potrjuje nam resnico, da z obema očesoma svetlejše vidimo, nego z jednim. Ako namreč postavimo v sterejoskop namesto slik dva bela lista, prikaže se nam njiju slika mnogo svetlejša, ako gledamo z obema očesoma, nego če gledamo samo z jednim. Ako sta lista vsak svoje barve, vidimo mešano barvo.

Izmed mnogih zanimivih sterejoskopskih prikazni omenimo še naslednje. Ako se v tiskarni kaka stvar drugič tiska, brez posebne previdnosti ni mogoče črk tako staviti, da bi bile ravno toliko narazen, kakor v prvem stavku. Prosto okó jednacega druzega natisa ne loči od prvega. S pomočjo sterejoskopa se pa lehko prepriča, sta-li dva iztiska z tistim stavkom tiskana ali ne. Oba iztiska se namreč deneta v sterejoskop. Ako sta oba s tistim stavkom tiskana, vidijo se vse črke in vse besede v tisti ravnini, ako ne — zdé se nam nekatere črke in besede bližje ali dalje od druzih, črke in besede stopajo iz ravnine, nekatere naprej, nekatere nazaj. Ako tiskar kaj ponatisne, lehko mu se to sè sterejoskopom dokaže. Isto tako se dadé spoznati ponarejeni bankovci in drugi vrednostni papirji.

Sè sterejoskopom se je lehko prepričati, so li črte delilnice (Teilstriche) na merilu jednako druga od druge oddaljene, t. j., je li merilo pravilno razdeljeno. Treba je samo dva različna dela merila deti v sterejoskop, tako, da se pokrivati njiju sliki. Ako je merilo dobro razdeljeno, stojé vse delilnice v tisti ravnini, ako je pa merilo nepravilno, vidijo se delilnice v raznih daljah.

Najjednovitejši sterejoskop sti dve premi cevi, za vsako okó jedna. Sterejoskopsko se dá gledati tudi tako-le: Vpri desno okó na desno, levo pa na levo sliko, tako, da sti očesni osí vzpóredni; ker smo pa vajeni le tako gledati, da se očesni osi stičeti, je to teško in treba je zato posebne vaje. Ako se nečeš

tacega gledanja učiti, naredi v vsaki sliki na sredi luknjico, in vprì skozi desno luknjico desno, skozi levo pa levo okó v daljen predmet. Ako se ti posreči, obe očesi vpreti v ta predmet, stopíti se obe sliki v jedno sterejoskopsko.

Podobno prikazen, kakor v sterejoskopu, vidimo, ako komu prav blizu pogledamo v očí. Nasloni čelo na čelo prijatelju in gledaj mu v očí. Zdelo se ti bode, da ima samo jedno okó in sicer sredi čela, ker se obe sliki stopiti v jedno.

Trpež svetlobnega občutka, ko je svetloba uže izginila.

Rekli smo, da êterjevi valovi na mrežnico udarjajo, ali da êter svoje tresenje prenaša na mrežnico. Kadar svetloba izgine, t. j., kadar se êter neha tresti, ali kadar je širjenje njegovih valov do mrežnice preprečeno, umiri se tudi mrežnica, vendar ne prav precej, ko so jenjali svetlobni valovi udarjati ná-njo. Občutek svetlobe zato ne jenja precej z vtisom, temuč trpí še nekaj časa po vtisu. Svetlobni občutek potrebuje tem več časa, da zopet popolnem izgine, čim daljši so svetlobni valovi. Najdalje trpí občutek bele barve. Sicer se pa trpež svetlobnega občutka ravná po močnosti svetlobe; čim močnejša je svetloba, tem dalje trpí nje občutek. Srednji trpež svetlobnega občutka po svetlobnem vtisu je 0·3—0·4 sekunde.

Trpež svetlobnemu občutku razjasnuje nam nekatere prikazni in nánj se oslanja nekoliko optičnih priprav in igrač.

Pot hitrega svetlega predmeta vidi se kakor svetla črta, kajti občutek svetlobe neke točke še trpi, ko je uže iz druge točke poti prišel nov vtis in drugi občutek provzročil. Mrežnica zatorej čuti vtise, dohajajoče iz več sosednjih toček, in ti nepretrgani občutki svetlih točk stapljajo se v občutek svetle proge. Ako vrtimo žareč ógel, vidimo ognjeno krivo progo.

Ako se na listu debelega papirja na jedni strani nariše pokončna, na drugi pa povprečna proga, ali na jedni strani roža, na primernem mestu druge pa metulj, ali na jedni strani tintnica, na drugi perô itd., in se papir dovolj hitro vrtí, vidijo se križ, metulj na roži, perô v tintnici itd. Te igrače, katerih je brez števila, zôvejo se čudokreti (taumatropi).

Ako se na kolut (glej *pod. 45*) narišejo razni položaji človeka pri kacem delu, in se kolut vrtí okolo osí *o*, trpí še vtis jedne slike, ko uže druga pride, vse slike se tako stapljajo v jedno in ta se giblje. To opazimo, ako obrnemo slike proti zrcalu in skozi luknje 1, 2, 3 itd. na okraji koluta v zrcalo gle-

damo. Pod. *a*) nam kaže človeka v desetih različnih položajih hoje; ako tak kolut vrtimo, vidimo človeka hodečega in z rokami mahajočega; *b*) nam pokazuje tisto pripravo od strani. To je Stampferjev stroboskopski kolut.

Podoba 45.

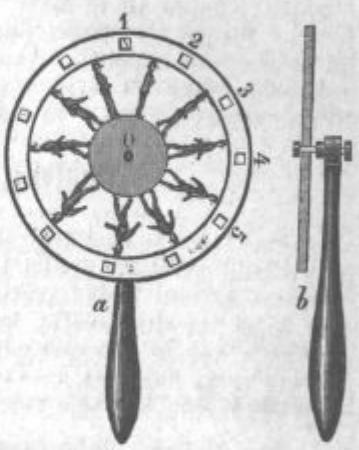

Tudi se take slike stavijo v širok otel válj, kateri se vrti na pokončni ósi, in se gledajo skozi ozka oknica váljeve stene.

Mislimo si črn, neprozoren kolut sè špranjo, za katero je drug prosojen kolut. Oba naj se vrtita okolo skupne osí, a v nasprotnih merèh in prosojni štirikrat hitreje od črnega. Ako gledamo skozi špranjo na gotovo nasprotno točko prosojnega koluta in začnemo vrteti, gre ta točka za $^4/_5$ obóda (periferije) nazaj med tem časom, ko gre špranja za $^1/_5$ obóda naprej, in točka in špranja stojiti si zopet nasproti. To se zgodí vselej, kadar se špranja za $^1/_5$ obóda pomakne naprej. Ako hitro vrtimo, vidimo zavoljo trpeža svetlobnega občutka óno točko na petih mestih ob jednem.

Vzemimo petino krožnega obóda, in potegnimo od nje koncev dva polumera k središču, tako, da dobimo krožni izsek (sektor) jednak petini koluta. Na ta izsek narišimo pravilno sliko. Potem razdelimo ta izsek s polumeri v več jednakih delov. Zdaj vzemimo drug kolut, razdelimo ga v ravno toliko delov, kakor petino krožnega izseka. Povlecimo še na obeh kolutih jednako število tistosrednih (koncenterskih), jednako drug od druzega stoječih krogov, in prenesimo vse dele slike, kateri so v četvero-ogelnikih krožnega izseka v odgovarjajoče četvero-ogelnike druzega koluta. Tako dobimo spačeno, nepoznatno sliko. Ako je ta slika prosojna in se dene za črni kolut na skupno ós, pridejo vsi deli spačene slike pred špranjo, ako se ta za petino krožne ploče pomakne nazaj, in vsa raztegnena slika vidi se zopet na petino kroga stisnena, zatorej v pravilnih obrisih. Ako špranjo jedenkrat obrnemo, vidimo to pravilno sliko petkrat, in ako se dovolj hitro zavrtí, stopé se vse slike v jedno. Ta priprava se imenuje Plateauov anortoskop. Ako se na črnem kolutu naredí več špranj, je slika svetlejša.

To so najnavadnejše priprave, katere se opirajo na trpež svetlobnega občutka.

Stroboskopski zakon ne upotrebljava se samo za kratkočasne igrače, nego tudi za koristni pouk. Priprave — na tem

zakonu osnovane — predočujejo nam razna gibanja, o katerih nimamo pojmov ali le slabe. Take priprave ustrezajo posebno šolam. Stroji ali vzorci (modeli) strojev so predragi, da bi si jih mogla šola omisliti. Ako se pa po strojih posnemajo sterejoskopske slike in vrté v primerni pripravi, vidimo telesnost stroja, njegovo gibanje in delo.

Paslike (Nachbilder).

Paslike se imenujejo slike, katere se razvijejo v očesu, kadar po gledanji svetlega predmeta zamižimo, ali očí na temen zastor obrnemo, zatorej kadar svetloba več ne zadeva očesne mrežnice. Ako je na tej sliki svetlo, kar smo z odprtimi očmí videli svetlo, in temno, kar je bilo pri odprtih očeh temno, zôve se paslika pozitivna, nasproti — ako je na njej svetlo, kar je bilo prej temno, in temno, kar smo videli svetlo, imenujemo jo negativno.

Ako gledamo dalje časa in napeto svetel predmet, in potem zamižimo, vidimo nekoliko časa pozitivno pasliko. Paslika, se vé, ni razločna, prikaže se nam le obris prej gledanega predmeta. Tudi paslike se razlagajo iz trpeža svetlobnega občutka ali razdraženja mrežnice, potem ko je svetloba uže nehala. Paslika traja le malo časa in spreminja barve. To je dokaz, da občutki raznih barev ne trajajo jednako dolgo. Paslika je najprej svetla in bela, potem malo časa zelena, za tem še menj časa vijoličnomodra in slednjič rudeča.

Pozitivna paslika spremení se, posebno če obrnemo okó v še bolj svetel predmet, v negativno. Okó je na razdraženih mestih, t. j., tam, kjer je prej svetloba bila, neobčutno ali vsaj menj občutno postalo, nego na mestih, katerih svetloba ni razdražila. Na razdraženih mestih zatorej svetlobe ne občutimo, ali le slabo, pač jo pa čutimo na mestih, katera so prej bila temna. Zato se nam zdí temno, kar je prej svetlo bilo, in svetlo, kar je prej bilo temno.

Paslike se premičejo, ako nismo z očmi pri miru. Ako mesto zamižati pogledamo na pripravljen zaslon, vidimo jih na zaslonu, in sicer tem večje, čim dalje proč od očí je zaslon. Paslike trajajo tem dalje, čim svetlejše so prvotne slike in čim dalje jih gledamo.

Poskusi o pozitivnih in negativnih slikah so jako raznovrstni. Da se dobro ponesó, treba je posebnih priprav in vaje v opazovanji. Kdor hoče delati take poskuse, naj si, ko zamiží, očí še z rokami ali s čim drugim zakrije, da tudi skozi trepalnice nič svetlobe ne pride vánje. Svetljava pri teh poskusih naj ne bode premočna, ker se pri srednji svetljavi poskusi naj bolj ponesó in se očí toliko ne kvarijo.

Subjektivne barve in barvaste sence.

Ako dolgo v živo barvo gledamo, postane mrežnica za to barvo neobčutna, in ako od te barve, okó obrnemo na svetlo belo ploščo, vidimo vse druge barve, razven óne, s katero je bila mrežnica razdražena, t. j., vidimo dopolnujočo barvo. Ako vpremo očí v živo rudečo sliko na svetlo-belem dnú, in jo črez nekaj časa naglo izpred očî potegnemo, ali jo hitro z drugo svetlo ploščo pokrijemo, vidimo jednako sliko zelene barve. Ako gledamo živo zeleno sliko in potem naglo očí na bel list papirja obrnemo, vidimo na njem rudečo sliko.

Ako različne ljudí iz različno barvanih sôb peljemo v belo sôbo, zdela se bode ta vsakemu drugačna.

Ker je vzroka tem barvnim prikaznim iskati v fizijologijski naravi očesa, in bi teh prikaznî ne bilo, ako bi bila mrežnica drugače stvarjena, zato se imenujejo subjektivne ali fizijologijske.

Sèm spadajo tudi barvaste sence. Brezbarvno belo stvar vidimo v barvasti okolici v dopolnujoči barvi te okolice. Ako po dnevu razsvetlímo belo ploščo z lojevo ali voščeno svečo, postane ploča rumenkasta, ker je plamen sveče rumen. Ako denemo pred svečo kak predmet, je njegova senca na tej ploči, dasi od dnevne svetlobe belo razsvetljêna, razločno modra. V tisti namen se lehko porabi tudi plamen kamenega olja (petrolije). Dnevna svetloba, se vé, ne sme biti premočna. — Ravno take sence se delajo na belem zidu ali na snegu, ako mesec sveti nánje in blizu gorí plinova svetílnica; potem ako mesec v sôbo sije, v kateri gorí luč; vsak predmet ima tú dve senci, jedno modro, drugo rumenkasto. Z daljo sveče spreminjajo se barve in močnosti tacih sénec.

Helmholtz in drugi menijo, da so te prikazni čisto psihologijske. Razlike, katere neposredno opazujemo, zdé se nam večje, nego take, katere se ne pokažejo prav določno, ali o katerih le po spominu sodimo. — Obrnimo to na svoj slučaj. Jeden del ploče je resnično z barvasto svetlobo razsvetljen, tam zatorej določna barva premaguje, v drugem (senčnatem) delu pa ne; tú je barva okolice (ali slabo) in nje dopolnujoča barva; zato provzroči ta poslednja razločnejši občutek, posebno, ker ne moremo primerjati druzih barev, in le iz spomina vemo, da je papir bel.

Ako pred svetilnico ali gorečo svečo postavimo barvano stekleno ploščo, in svetlobo, katero ta propušča, na bel papir vjamemo, a med steklo in papir denemo svinčnik ali kak drug predmet, je njegova senca na papirji barvasta, in sicer se nam prikaže v dopolnilni barvi steklene ploče, t. j., ako je steklena ploča rudeča, je senca zelena, in narobe itd. Tudi tukaj pada

na papir, razven mesta, kjer je senca, dvojna svetloba, jedna naravnost od sveče ali svetílnice skozi steklo, druga pa od predmetov, kateri odbijajo svetlobo tistega izvora. Papir je zatorej razsvetljen od navadne svetlobe svetílnice in od barvaste svetlobe, katero propušča steklo. — Kdor hoče opazovati take sence, naj si prižge dve ali več sveč ali svetílnic, katere naj postavi v raznih daljah pred bel papir. Dovolj je tudi jedna svetílnica, druge se pa nadomestijo sè zrcali, katera njeno svetlobo odbijajo na papir. Barva sence je tem razločnejša, čim močnejša je svetloba, katera naravnost od svetílnice pada na papir. Ti poskusi se dadé tudi kombinovati na različne načine.

Ako osvetlimo kako paličico z rudečo in belo svetlobo ob jednem in senci prestrežemo z belim zaslonom, je beli svetlobi odgovarjajoča senca rudeča, druga pa zelena. Prva senca dobiva le rudečo svetlobo, zato je rudeča; druga je le z belo svetlobo razsvetljena, vkrog in vkrog pa prevladuje rudeča svetloba, ker pridejo k rudečim žarkom bele svetlobe še žarki rudeče. Proti tej močni rudečini imajo rudeči žarki belo osvetljene sence le neznaten vtis, zatorej je tako, kakor bi od te sence nič rudečine ne prihajalo v okó, zato se vidi le v drugih sestavnih delih bele svetlobe ali v dopolnujoči barvi, t. j., vidi se zelena.

Sence predmetov na belih ploskvah so zjutraj in zvečer modre, ker je vzhajajoče in zapadajoče solnce pomorančasto.

Ako vpremo okó v živo barvo in potem zamižimo, vidimo pasliko v dopolnujoči barvi. Kolikor bolj je mrežnica izgubila občutnost za kako barvo, toliko občutnejša je za dopolnujočo barvo. Dopolnujoča barva paslike dohaja najbrž od lastne očesne svetlobe (Eigenlicht). — Ako od neke barve utrujeno oko obrnemo na dopolnujočo barvo, vidi se ta mnogo živahneje; ako pa pogledamo kako drugo barvo, pokaže se barva mešana iz objektivne in subjektivne. Ako n. pr. utrudimo okó z rudečo barvo, in potem pogledamo rumeno, vidimo zeleno-rumeno.

Na tisti način se razlagajo naslednje prikazni:

Dve barvi druga poleg druge delati vsaka nekoliko drugačen vtis, nego če gledamo vsako posebe. — Barvast predmet na belem dnú je obrobljen z dopolnujočo barvo. Ako je predmet velik, se nam prikaže dnò v slabi dopolnujoči barvi. Ako je predmet na črnem dnú, ni dnò več čisto črno. Mnoge barve, izlasti dopolnujoče, vidimo živahneje, ako so druga pri drugi.

Omenjati moramo, da Hering z mnogimi poskusi dokazuje, da Helmholtzova teorija o utrujenji mrežnice ali vidnega živca ni veljavna, in da se iz nje tudi prikazni paslik ne dadé razjasniti.

Razširjanje slik ali iradijacija.

Kakor nam je uže znano, prikazujejo se zavoljo hromatskega odklona na mrežnici namesto toček barvasti razsipni krogi, kateri se pa pokrivajo in delajo vtis bele barve. Vsako točko, razven óne, v katero je vprto okó, vidimo kot majhen krog. To je povod, da se slika vsacega predmeta na mrežnici poveča ali razširi. To razširjanje slik, katero je zavoljo majhne jasnosti razsipnih krogov le tedaj vidno, ako je predmet svetál in na temnem dnù, imenujemo iradijacijo.

Prikazni iradijacije so najočitnejše, kadar okó ni prav uravnano, pojavljajo se pa tudi, če je okó ostro vprto, posebno pri močni svetlobi. Iradijacija je tem večja, čim večji je razloček svetlobne močí svetlega predmeta in njegove temne okolice. Opazuje se pri vsaki dalji, vendar ni pri vseh osobah jednólika.

Iradijacijo pokazuje prav očitno ta-le poskus: Prevleče se zgornja polovica četvero-oglate 20 $^{m}/_{m}$ dolge in 15 $^{m}/_{m}$ široke ploče z belim papirjem, druga polovica se pa počrni. Na sredi bele polovice se povleče črna 4—5 $^{m}/_{m}$ široka proga, in v nje podaljšanji ravno toliko široka bela, kakor kaže *pod. 46.* Ploča se potem prav dobro razsvetlí in gleda iz dalje 4—5 $^{m}/$. Bela proga se vidi širja od črne, dasi imati tisto širino.

Podoba 46.

Najopaznejše so naslednje prikazni iradijacije: Svetle ploskve se nam zdé večje, sosednje temne pa manjše, nego so. Svetli predmeti na temnem dnù se prikazujejo večji, temni na svetlem dnù pa manjši. Bel kvadrat na temnem dnù se vidi večji, kakor jednólik črn na belem polji. Zdí se nam, da je mesčev srp, ako ga opazujemo s prostim očesom, kós večjega kroga, kakor temni del mesca. — Blizu ležeče svetle ploskve stapljajo se v jedno. Bela polja šahovnice (Schachbrett) držé se na oglih skupaj in ločijo črna, dasi se v resnici oboja jednako stičejo. — Tenka žica, dlaka ali las nam izgine izpred ôči, ako jo držimo proti solncu ali močni luči. — Preme črte se vidijo pretrgane. Ako držimo ravnilo (Lineal) med očesom in svetlim plamenom, zdí se nam, da je ravno pred plamenom nazobčano. — Živo žareče, posebno z elektriko razbeljene žice vidijo se mnogo debeljše, nego so v resnici. Tenka razbeljena platinova žica dela znatno ognjeno progo. — Tenke niti ali dlake ne vidimo, ako jo držimo proti solncu.

V vseh teh slučajih se svetloba zaradi razsipnih krogov na mrežnici na robu slike črez pravo mejo širi in krajevi slike po-

stajajo menj svetli; mesta, katera bi treba, da so temna, so pa razsvetljêna, zato to razširjanje slik lehko opazimo.

Plateau, ki je prikazni iradijacije najbolj opazoval in najobširneje opisal, in ž njim mnogi fizijologi in fiziki se držé druge teorije; oni mislijo, da ima vlakno živca, katero močna svetloba razdraži, vzmožnost prejeti vtis tudi na sosednje vlakno prenesti in tudi tam vzbuditi občutek svetlobe. Po tej podmeni se močan svetlobni vtis na neko mrežnično mesto razširja na bližnje sosednje dele. Helmholtz in drugi pa trdé, da je ta podmena fizijologijsko neopravičena in nepotrebna.

Občutek svetlobne močí.

Svetlobni občutek provzrokujejo udarci trepetajočega êterja na mrežnico; čim močnejši so ti udarci, tem močnejši je tudi občutek svetlobe; vendar ta občutek ne raste sè silo udarcev v prostem razmeru, kajti naše okó ne razločuje vseh svetlobnih razločkov, o katerih se dá dokazati, da so. Razsvetlimo belo pločo sè slabo svetlobo in imenujmo močnost svetlobe, katero ploča odbija, s. Pred pločo postavimo palico tako, da meče senco nánjo; kamor ta senca seže, tija od tega svetlobnega izvora noben žarek ne pada. Razsvetlimo potem pločo še z drugo svetlobo, katere močnost naj je S. Senčnato mesto ploče ima zatorej svetlost S, druga ploča pa svetlost $S + s$. Ako je svetlost S le slaba, spoznamo senco, razločujemo zatorej svetlosti S in $S + s$. Čim večja pa svetlost S postaja, tem bolj izginuje senca, in ko svetlost S doseže gotovo mejo, sence ne moremo več razpoznati, zatorej svetlosti S in $S + s$ več ne razločujemo.

Mesečna svetloba dela na belem papirji razločno senco; ako pa papir še z dobro svetílnico razsvetlimo, izgine senca. Ravno tako izgine senca svetílnice, ako posije solnce na papir.

Za majhne razločke je okó najbolj občutljivo pri svetlobi srednje močnosti, t. j., pri svetlobi, pri kateri navadno beremo in pišemo.

Barvni občutek in barvna slepota (Farbenblindheit).

Kaj je vzrok različnim barvam, smo uže razlagali. Govoriti hočemo še o barvnih občutkih. Barvni občutek je na rumeni pegi najživahnejši. Čim dalje strani od rumene pege padajo žarki, tem menj razločamo njih barvo; naspósled nam barva popolnem izgine in predmet se nam vidi le svetál, ako je na črnem, ali temen, ako je na belem dnú.

Barvni občutek se dalje ravná po močnosti svetlobe. Vse jednovite barve bližajo se pri jako močni svetlobi občutku bele barve, najbolj pa vijolična. Ako je vijoličen predmet slabo razsvetljen, zdí se nam rudečkast, ako je jako razsvetljen, pa sivkast.

Mislilo se je, da je vsaka mrežnična nit sestavljena iz treh ali štirih tanjših nitî, katerih vsaka je le za jedno barvo jako občutljiva, za druge pa le malo. Barva, katera le jedno vrst živčnih nitî vzbuja, je osnovna (Grundfarbe, Fundamentalfarbe). Barva, katera vzbuja dve vrsti živčnih nitî, je mešana ali sestavljena iz osnovnih barev, katerih vsaka vzbuja samo jedno vrst živčnih nitî. Svetloba, katera ob jednem in jednakomerno živčne nitke vseh vrstí — naj jih bode, kolikor hoče — vzbuja, je brezbarvna ali bela. Mi občutimo le to, da je svetloba, barve pa ne razločimo nobene.

Ako je jedna vrst živčnih nitek posebno vzbujena, druge vrstí pa le nekoliko, je občutek dotične barve tem slabši, kolikor bolj so druge vrstí vzbujene. Občutek je namreč mešan iz občutka jednovite in brezbarvne svetlobe.

Young trdi, da se dadé vsi barvni občutki zvesti na tri glavne občutke. Youngovo teorijo je Helmholtz obudil in spravil v veljavo, zato se tudi imenuje Young-Helmholtzova. Ta teorija postavlja tri osnovne barve: rudečo, zeleno in vijolično, zatorej tudi tri vrstí živčnih nitek ali tri elemente vidne priprave. Ako se vzbudí element, ki je posebno za rudečo barvo občutljiv, druga dva pa ne, ali le slabo, občutimo rudeče itd. —

Ker po novejših fizijologijskih naukih mrežnične niti niso neposredno občutljive za svetlobo, temuč pod njimi ležeči storžki (*gl. opis očesa str. 40*), moramo si torej pri tej teoriji misliti, da vsak storžek sestoji iz treh manjših storžkov, katerih vsak je za jedno barvo občutljiv.

Po tej teoriji razlagajo se občutki mavričnih barev tako-le:

Jednovita rudeča svetloba vzbuja rudeče-čuteče storžke močno, menj zeleno-čuteče in še menj vijolično-čuteče. Tako postane občutek rudečega, kateri se tem bolj v občutek pomorančastega spreminja, čim bolj so zeleno-čuteči storžki vzbujeni. Jednovito-rumeni žarki vzbujajo jako in skoraj jednako storžke občutljive za rudeče in zeleno, storžke občutljive za vijolično pa le slabo. Občutek rumenega je torej sestavljen iz občutkov rudečega in zelenega. — Zeleno vzbuja močno zeleno-čuteče storžke, slabo in skoro jednako druge. — Modro vzbuja precej močno in malo ne jednako za zeleno in vijolično občutljive storžke, slabo pa rudeče-občutljive. — Vijolična svetloba vzbuja posebno storžke občutljive za vijolično, slabo pa druge.

Nobena spektralna barva se po tej teoriji ne more imenovati osnovna v našem smislu, vsaki je nekoliko ostalih dveh prime-

šano. Nobena ni sama na sebi, vsaka ima nekaj belega v sebi, in sicer zelena naj več.

Vsi ljudje némajo jednako razvitega barvnega čuta. Nekateri razločujejo še prav majhne razlike iste barve, ko drugi več nikakoršnega razločka ne morejo najti. Ljudje slabega barvnega čuta barve v navadnih okolnostih razločujejo, ako so pa okolnosti neugodne, jih ne spoznajo; tako n. pr. ne razločujejo majhnih barvastih lis, jako majhnih barvnih množin, pomešanih z belo ali črno barvo. — Navadno zdravo oko razločuje svetle barve v raztegu 1 $^m/_m$ iz daljave 5 metrov.

Mach razločuje 4 osnovne barve: rudečo, rumeno, zeleno in modro. Hering pristavlja še belo in črno.

Ako je jedna vrst storžkov neobčutljiva, ali je celó ni, oko dotične barve ne more občutiti, ali je za to barvo slepo. Barvne slepote je več vrstî in stopinj.

Prvič se barvna slepota omenja na Angležkem l. 1777, pa le ob kratkem. Prvi jo je obširno opisal l. 1794 angležki kemik in fizik Dalton, kateri je sam na sebi opazil, da je rudečeslep — odtod ime „daltonizem“ za barvno slepoto. Naj bolj so se za barvno slepoto zanimali Angleži, Francozi in Švedi, posebno od tega časa, ko je bilo dokazano, da se zavoljo nje na železnicah in na morji lehko velike nesreče dogodé, ker so v službi pri železnicah in na ladjah vpeljana barvasta znamenja. Barvna slepota se je posebno zadnja leta marljivo preiskovala, in v kratkem času se je prav mnogo o nji pisalo. Prvi, ki je mnogo ljudî preiskoval, primerjal resultate ter jih sistematično uredil, je Nemec Seebeck (1837. l.). Največ pa sta se s tem vprašanjem pečala švedski fizijolog Holmgren in francoski zdravnik Favre. Holmgren je pri švedskih železnicah dosegel, da se nikdo v službo pri železnici ne vzame, kdor ni prej pri strogi skušnji pokazal, da ima pravilen barvni čut. Tudi pri nas je uže nekoliko naredeb o preiskovanji barvnega čuta železniškega osobja. — Favre je 1878. l. izročil francoski akademiji znanostî v Parizu spomenico, v kateri med drugim trdi, da je na Francoskem nad 3 milijone*) barvnih slepcev, da se ta slepota dá pri večini odpraviti, in priporoča, naj se nikdo k železnici, mornarstvu in v slikarske šole ne vzame, ki je barvno-slep, naj barvno-slepi vojaki ne rabijo za tako službo, v kateri imajo

*) To število je pač preveliko in obsega najbrž tudi óne, ki so slabega barvnega čuta. — Iz Angležkega se poroča, da je 5—6 % barvnih slepcev; Schilling je cenil število rudeče-slepih v Nemčiji na 5 % vsega stanovništva; Holmgren, kateri je preiskal 44.000 osob, našel je med moškimi 3 % in med ženskami ½ % barvnih slepcev. Najdena števila se zatorej precej razločujejo, krivi so temu različni preiskovalni načini, osobna mnenja preiskovalcev in še druge okolnosti.

opraviti z barvastimi znamenji, in naj se preskušnje o barvnem čutu in vaje v razločevanji barev uvêdejo kot predmet v ljudske šole.

Holmgren se oslanja pri svojem razlaganji barvne slepote in svoji metodi barvne preskušnje na Youngovo teorijo.

Po neobčutnosti čutniških storžkov mrežnice razločuje se 1) rudeča, 2) zelena, 3) vijolična slepota.

Rudeče-slepec čuti le zeleno in vijolično.

Spektralna rudeča barva, katera slabo vzbuja za zeleno občutljive storžke, za vijolično občutljivih pa skôraj nič, mora se tacemu slepcu prikazati čisto zelena, sama na sebi, toda slabo razsvetljena. Slabo svetla rudeča barva tudi zeleno-občutljivih storžkov ne vzbuja dovolj, zato se mu zdí črna. — Spektralna rumena barva se mu vidi svetlo- in čisto-zelena. Vse zelenkaste barve imenuje rumene. — Zelena barva mu je bolj belkasta, kakor zdravemu očesu. — Belo je njemu mešano iz njegovih dveh osnovnih barev, zelene in vijolične, zato se mu tudi zdé prehajalne barve iz zelenega v modro — sive. Modro mu je nekoliko belkasto, zato mu vijolična barva reprezentuje modro. — Rudeč in zelen predmet vidi v tisti barvi, in ako ji časih razloči, vodi ga v tem le močnost svetlobe. Rudeč predmet ima menj svetlobe, nego zelen. Ako je pa zelena barva tako temna, kakor rudeča, je rudeče-slepcu nemogoče razločiti ji.

Zeleno-slepec čuti le rudeče in vijolično. — Kakor gori, tako se dá tudi tukaj iz Youngove teorije izvajati naslednje: Spektralna rudeča barva se mu zdí čisto rudeča in svetla, pomorančasta — tudi rudeča, ali svetlejša, rumena — belkasto-rudeča, zelena — sivkasta, modra — močna vijolična, in vijolična — skôraj čisto vijolična, ali temnejša, kakor jo vidi zdravo okó. Pomorančasto imenuje časih rudeče, časih rumeno. Rudeče in zeleno mu je tista barva. Razločiti mu jih je mogoče le po močnosti svetlobe.

Vijolično-slepec vidi le rudeče in zeleno. Njemu je rudeče — čisto rudeče, a ne tako svetlo, nego navadnemu očesu, pomorančasto mu je — belkasto-rudeče in svetlo, rumeno — belo, zeleno — belkasto-zeleno in svetlo, modro — čisto-zeleno srednje svetlosti, vijolično močne svetlosti — precej čisto zeleno slabe svetlosti, vijolično slabe svetlosti — črno. — Ta slepota je jako redka.

Vzrok barvni slepoti je lehko tudi ta, da jedna vrst čutniških storžkov mrežnice ni tako občutna ali vzbudljiva, kakor ostavši dve vrsti. Barvna slepota je potem nepopolna. Ta slepota se nahaja najčešče in v najrazličnejših stopinjah. — Da bi kako okó imelo le jedno vrst čutniških nitek, in zatorej bilo za razliko barev popolnem nevzmožno, to dozdaj še ni dokazano. Često so pa vse tri vrsti čutniških storžkov jednako oslabljene, in njih

vzbudljivost je manjša, nego navadno. Ta očesna nepopolnost se zôve slab barvni čut (schwacher Farbensinn), in ima mnogo stopinj. Zelena barva se tacemu očesu preminja v sivo, ker je v nji največ belega.

Barvni slepec ne more barev nikdar tako občutiti, nego človek z navadnim očesom, pač je pa mogoče, da se naučí barvnih imen, ter jih prav rabi. Mnogo barvnih slepcev se je našlo, o katerih nikdo ni sumnjal, da imajo to naopako. Celó sleporojeni ljudje pridevajo mnogim predmetom prave barve, imenujejo travo zeleno, sneg bel, črešnje rudeče itd., ker so vselej čuli, da je trava zelena, sneg bel itd. Ako uže slepec barvo mnogokrat prav imenuje, koliko lažje je to barvnemu slepcu! Otrok se učí najprej barvnih imen, potem še le mu rabijo ta imena, da označi svojstva znanih predmetov. Barvni slepec nikdar ne poreče, da je trava rudeča, ker tega nikdar ni čul. Nekateri barvni slepci se zavedajo svoje nevzmožnosti to razločiti, kar drugi imenujejo rudeče in zeleno, pa se dalje za barve ne zanimajo, in neradi o barvah govoré, ker poznajo svojo slabost. Drugi iščejo, bi li mogli najti kako različico med tem, kar se imenuje rudeče in zeleno, in jo najdejo v močnosti svetlobe. Vaja jim pripomore, da se le redko v barvi zmotijo, in da vidijo daleč in bistro. So pa tudi okolnosti, v katerih se barvna slepota prikriti ne dá. Barvni slepci si časih zberejo obleko nenavadnih barev; nevzmožni so ločiti rudeče sadje od zelenega perja; ako blizu drevesa stojé, razločijo sad od perja po obliki, od daleč jim pa to ni mogoče. Jako teško je barvnemu slepcu brati jagode itd.

Trdilo se je, da barvni slepci pravilno vidijo, ako gledajo skozi raztopino fuchsina (anilina). Sestavile so se navlašč naóčnice s tako raztopino, katere naj bi barvni slepci nosili. Delboeuf, ki je sam rudeče-slep, jih priporoča. Magnus pa pravi, da je to dvomljiva in nezanesljiva pomoč, in Netoliczka pripoveduje, da je te naóčnice pri 15 barvnih slepcih poskušal, a da pri nijednem ni mogel popraviti pogreška barvnega čutila. Našel je pa pri teh poskusih zanimivo prikazen, da pravilno okó zeleno-slepo postane, ako gleda skozi fuchsinovo steklo. Na ta način si lehko pomislimo, kako zeleno-slepec barve vidi. Sè zeleno-modrimi naóčnicami vidimo barve, kakor rudeče-slepec.

Kar se tiče ozdravljivosti barvne slepote, o tem so si veščaki navskriž. Resnica je menda, da se pri mladini, ako barvočutljivi ustroji ne manjkajo, temuč so le slabo občutljivi, z metodnimi vajami mnogo doseže, pri odraščenih pa nič. Vsakako so primerne vaje barvnega čutila mladini koristne.

Barvna slepota je fizijologijska, urojena, ako mrežnica nikoli ni imela dovolj ali dovolj razvitih občutljivih storžkov — ali pa je patologijska, pridobljena, t. j., prikaže se tudi pri osobah, katere so imele prej popolnem zdrave oči. Poslednja ima svoj vzrok v tem, da se vidni živec začenja sušiti, in da se za-

radi tega mrežnica loči od žilnice. To se dogaja izlasti po nekaterih hudih boleznih. Favre navaja kot najnavadnejše vzroke, po katerih patologijska barvna slepota nastopa, pobitje glave ali očesa, legar, naval krví v možjane in zlorabo opojnih pijač in tabaka.

Misli se, da ima pleme vpliv na barvni čut, dognana ta stvar vendar še ni. Iz preiskovanj, katera so se vršila v Ameriki, sklepa se, da se murinsko pleme menj naklanja na barvno slepoto, nego belo. Veljavni nemški učenjak v tej stroki — Magnus — trdi, da je med Judi več barvnih slepcev našel, nego med kristijani. Znamenito je to, da je uže v starem zakonu več dokazov o nedostatnem barvnem čutu judovskega ljudstva.

Brez dvoma je pa spolni vpliv. Ženski spol je veliko menj naklonjen na ta pogrešek, nego moški. Med ženskami je teško najti barvno-slepo. To se vjema s tem, kar Gall trdi, da je namreč žensko okó za barve bolj občutljivo ustrojeno, nego moško. Deklice se tudi uže v prvi mladosti več pečajo z barvami, nego dečki, zanimajo se za pisana oblačila, šivajo pisane obleke za svoje púnčike, učé se pozneje raznih del, kjer se jim okó vadi v razločevanji barev, itd. — Tudi to je nedvomno, da na barvno občutljivost vplivata stan in omika. Kdor ima mnogo opraviti z barvami, razločuje prav lehko barve, katere se nevajenemu jednake zdé. Neomikan človek v tem oziru daleč zaostaja za omikanimi. Dokazano je, da je med nižjimi stanovi več barvno-slepih, nego v višjih. Tudi otroci omikanih stanov imajo bolj razvít barvni čut, nego otroci nižjih stanov. To se s tem dokazuje, da so vsi preiskovalci barvnega čuta mladine na srednjih učiliščih, kamor večjim delom omikanejši krogi pošiljajo svoje otroke, našli razmerno menj barvnih slepcev, nego v ljudskih in meščanskih šolah. Razloček je tudi med kmetskimi in mestnimi otroci. Med prvimi je več barvnih slepcev.

Omenjeno bodi tukaj, da slavni angleški državnik in učenjak Gladstone skuša dokazati, da se je barvno čutilo, kakor vsako drugo, pri človeškem rodu le polagoma razvilo. V začetku — meni on — je človek razločil le svetlobo in temo. O Homerjevem času je bilo barvno čutilo v Grkih še slabo razvito. — Mnogo neomikanih ljudstev v Aziji, Ameriki in Afriki rabi za črno in modro, za zeleno in modro tisto besedo, zatorej teh barev ne loči. Druga ljudstva imajo za rudeče in rumeno ali belo tisti izraz. Tudi se najdejo taka ljudstva, katera poznajo le dva izraza za vse barve, jednega za črno (temno), ali modro in zeleno, druzega za rudeče ali rumeno. To bi utrjevalo Gladstoneovo misel, ali je tudi dejanstev, katera jo pobijajo, in med temi je jako važno to, da se med divjimi národi dobé tudi taki, kateri vse barve in njih razlíčice dobro poznajo. To vprašanje zatorej še ni rešeno.

Dognano je, da ta pogrešek očî prehaja od rodú v rod; redko se pa dogodí, da bi bila oče in sin barvno-slepa, največkrat prihaja ta slepota od máterine strani, takó da ona sama ni barvno-slepa, pač pa nje oče in nje sinovi. Barvno-slepi bratje se često nahajajo.

O različnih načinih preiskovanja barvne slepote tú ne moremo govoriti.

Kdor se omami sè santoninom, ne vidi vijolične barve, vse mu se zdi rumeno ali zelenkasto-rumeno. No, ta barvna slepota se z omamico zopet izgubi. — Spring ni razločil rudeče barve, ako je gledal skozi raztopino nikeljevega klorovca (Nickelchlorür).

Velikost predmetov.

Naša sodba o velikosti videnih predmetov oslanja se na velikost mrežnične slike ali vidnega kóta in na cenitev predmetove dalje. Kadar zatorej sodimo o velikosti kacega predmeta, primerjamo njegov vidni kót in njegovo daljo. Se vé, te sodbe navadno vršimo nevedoma. — Ako o velikosti predmeta le po velikosti slike na mrežnici sodimo, je to le prividna ali dozdevna velikost predmetova. Čim dalje v drevored gledamo, tem manjši so vidni kóti njegove širjave (*gl. pod. 47*), zato se nam zdí, da se drevesni vrsti druga drugi primičeti. Morsko površje, reke in ceste se v dalji privzdvigujejo. Dolgi hodniki zdé se nam v dalji ožji in višji. Vidi se, kakor bi se strop v dalji nagibal k podu (tlaku), a pòd kakor da bi se vzdvigal k stropu. — Predmeti, kateri stojé pred očesom, a napošev proti njemu, vidijo se manjši, ker je vidni kót manjši, kakor tedaj, ako so po konci. — Predmeti, ako jih gledamo sè stolpa, vidijo se tem nižji, čim bolj se bližajo stolpu, ker je vidni kót njih višine vedno manjši.

Podoba 47.

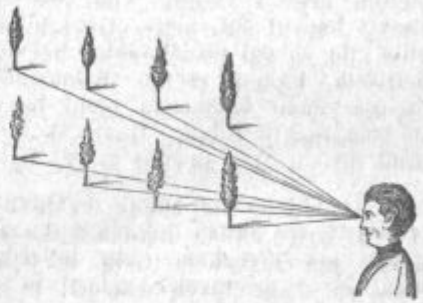

Naš razsod o tem, kar smo videli, o velikosti, dalji, kakovosti, površini, gibanji itd. predmetov, ne opira se samo na vtis, kateri nam oko izroči, temuč tudi na dušno delavnost. Okó pri vsacem vtisu neposredno razloči le mér, v kateri je prišel, in barvo svetlobe. Mislimo si, da slepec, kateri še nikoli ni gledal, spregleda. Tak človek bode o velikosti, dalji in površini predmetov zeló naopačno sodil, ker nima izkustva, po katerem bi

prav razsojal vzprijete svetlobne vtise. Mi pa, ki gledamo, odkar smo prišli na svet, uporabimo svoja izkustva, ter presojamo, kar vidimo, ne samo po delavnosti očí, temuč tudi po izkustvih. Dà, delavnost očí in delavnost našega duhá sti mnogokrat tako pomešani, da nam je prav težko razločiti, kaj se v naši sodbi opira na prvo, kaj na drugo. — Toliko pa je jasno, da velikosti, dalje, kakovosti, površine itd. predmetov neposredno ne vidimo, temuč o njih le sklepamo, in da bi o njih sklepati ne mogli, ako bi se ne opirali na slike v očesu. Te sodbe se pa navadno tako hitro vršé, da se skôraj strinjajo sè svetlobnim vtisom. — Ako zatorej hočemo velikost, kakovost in medsebojno ležo predmetov dobro oceniti, morata duh in okó delati vzajemno.

Govorimo najprej o velikosti predmetov. Ako imaš pred seboj različne predmete v tisti dalji, precej razsodiš, kateri je večji. Tisti, katerega slika na mrežnici je večja, — ali kateri pod večjim kotom vidiš, trdiš, da je večji. — Ozri se pa skozi okno. Tú vidiš hiše, drevje, živino, itd. Mrežnična slika vsega, kar vidiš, je tolika, kakor slika okna, slike posamezníh predmetov, katere vidiš skozi okno, so zatorej manjše od slike okna. Ako stojí n. pr. cerkev pred oknom, učí te okó: cerkev je manjša, nego okno. Ti pa dobro veš, da to ni res in očesu ne verješ. Izkustvo te učí, da slika tistega predmeta ni vedno jednolika, temuč, da je tem manjša, čim dalje je predmet od očesa. Zato sodiš: slika cerkve na mrežnici je zato manjša od slike okna, ker je cerkev od očesa oddaljenejša; ko bi stala cerkev tako blizu očesu, kakor okno, videl bi jo pod večjim kótom.

Rekli smo, da pri sodbi o velikosti predmetovi primerjamo njegov vidni kót z njegovo daljo. To dobro vemo, da vidni kót z daljo predmeta pojemlje; vpraša se še, v katerem razmeru.

PT v *pod. 48* naj je predmet, ki ga okó gleda iz *O*. Recimo, da je dolžína $PT = p$, dalja predmetova od očesa $OM = d$, vidni kót $= v$, kót $POM = a$ in $MOT = b$. Ker sta trikóta *POM* in *MOT* pravokótna, je $PM = d.\ tg\ a$, in $MT = d.\ tg\ b$, zatorej $PM + MT = p = d\ (tg\ a + tg\ b)$. Ako je predmet majhen, ali precej daleč od očesa, sta kóta a in b tako majhna, da smemo mesto njiju tangent vzeti njiju lóke, zatorej je: $p = d\ (a + b) = d.\ v$,

Podoba 48.

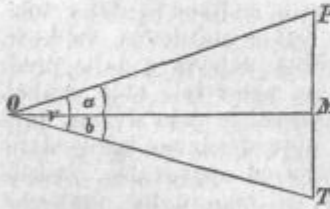

in $v = \frac{p}{d}$; to hoče reči: Vidni kot motrenega predmeta je njegovi dalji narobe sorazmeren, t. j., kolikorkrat je dalja predmetova večja, tolikokrat je manjši vidni kót.

Recimo, da se predmet opazovalcu, ali opazovalec predmetu odmakne ali tistemu približa, tako da se dalja d spremeni v d', spremení se tudi dozdevna velikost predmeta. Vidni kót v' je potem $= \frac{p}{d'}$, in razlika med sedanjim in prejšnjim vidnim kótom je: $v' - v = p. \frac{d-d'}{dd'}$. Ako je sprememba predmetove dalje $d - d' = s$, je sprememba vidnega kóta in zatorej tudi dozdevne velikosti $v' - v = \frac{sp}{d\,(d-s)}$. Ta obrazec nam pravi, da je pri tisti spremembi dalje sprememba dozdevne velikosti večja pri bližnjih predmetih, nego pri daljnih. Ako je sprememba dalje s v primeri z daljo d le majhna, je sprememba dozdevne velikosti neznatna. O tem se lehko prepričaš vsak hip.

Dalja predmetov.

Pri sodbi o dalji predmetov pazimo

1) na dozdevno velikost predmetov, ali njih vidni kót, ako po izkustvu poznamo njih pravo velikost, ker vemo, da se nam tisti predmet tem manjši zdí, čim dalje je od nas. Ako nam je znana dalja predmetov, sklepamo iz njih dozdevne velikosti na njih pravo velikost, tukaj pa sklepamo iz njih prave in dozdevne velikosti na njih daljo. Ako se motimo o pravi velikosti predmetov, motimo se tudi o njih dalji, in narobe. Ako mislimo, da je kak predmet majhen (velik), zdí se nam blizu (daleč), ako je njegova dozdevna velikost znatna (majhna). Ako pa mislimo, da je kak predmet daleč (blizu) od nas, zdí se nam velik (majhen), ako ga pod velikim (majhnim) kótom vidimo. — Visoke goré vidijo se nam bližje, nego so res, ker jih vidimo pod velikim kótom.

   Tudi medsebojno daljo dveh predmetov po vidnem kótu sodimo; vidni kót, pod katerim vidimo to daljo, imenujemo dozdevno kótno daljo. Kakor dozdevna velikost, tako pojemlje tudi dozdevna kótna daljava z daljo predmetov od očesa. Predmeti so na videz tem bolj skupaj, čim dalje so od nas. Ako se opazovalec bliža dvema daljnima predmetoma, je sprememba njiju dozdevne kótne dalje tem manjša, čim večja je njiju dalja od opazovalca. Zvezde se nam zdé blizu skupaj, dasi so jako daleč vsaksebi. Dvojne zvezde (Doppelsterne) vidimo prav skupaj, in vendar so na milijone mirijametrov narazen. — Predmeti, od katerih se odmičemo, se dozdevno primičejo, predmeti, katerim se bližamo, pa razmičejo, bližnji bolj, daljni menj. Pri jako daljnih predmetih, n. pr. pri daljnih gorah, zvezdah, je

sprememba njih dozdevnih kótnih dâlj neznatna, čeravno se jim opazovalec znatno približa ali odmakne.

2) Na posamezne dele, barvo in svetlost predmetov. Čim več delov na predmetu razločimo, čim razločnejši so posamezni deli, in čim živahnejše so predmetove barve, tem bližje sodimo, da je predmet, ker vemo, da razločnost delov in barev predmetovih z daljo izginuje. Tudi iz večje ali manjše razločnosti predmetovih obrisov (Contouren) sklepamo na manjšo ali večjo daljo njegovo. — Svetloba se pri prehodu skozi vzduh slabí, zato je svetloba, katero nam kak predmet pošilja, tem manjša, čim dalje je predmet od nas, in zategadelj sklepamo tudi narobe, da je slabo razsvetljen predmet daleč od nas. — Bela ali sè snegom pokrita gora zdí se nam bližja, nego temna, z lesom obraščena. — Ogenj se nam zdí po noči bližje, nego je. — V lepem vremenu in čistem vzduhu zdé se nam goré bližje, nego v meglenem vzduhu.

3) Na večje ali manjše stikanje očesnih osî. Hitreje če se očesni osí stakneti, bližje je predmet. To presojevanje, katerega se pa ne zavedamo jasno, je mogoče le pri bližnjih predmetih, ker sti očesni osí za dalje nekoliko metrov malo ne uže vzpóredni. Nekateri fizijologi tudi trdé, da se uravnave očî toliko zavedamo, in jo toliko čutimo, da nas ta občutek vsaj nekoliko podpira pri cenitvi dalje bližnjih predmetov. Iz tega se vidi, da pri razsojevanji dalje raba obeh očes dobro služi. Ako gledamo samo z jednim očesom, se njegove uravnave ne zavedamo tako, in tudi se ne dá tako lehko določiti, kakó je obrnena očesna ós.

Na našo sodbo o dalji predmetov vpliva tudi stališče, katero zavzemamo proti predmetom. — Mnogokrat sodimo o velikosti in dalji predmetov, primerjajoči jih z drugimi.

Ako pri razsojevanji, bodi si dalje, bodi si velikosti predmetov, ne jemljemo v poštev vseh okolnostî, se v svoji sodbi prav lehko motimo. Nekoliko primerov smo uže naveli, kjer se na svojo sodbo ne moremo prav zanašati. Dodati hočemo še jeden vzrok, kateri pogosto moti našo sodbo o pravi dalji predmetov. Ako je med očesom in predmetom, o čegar dalji sodimo, mnogo druzih stvarî, cenimo njegovo daljo previsoko; ako pa med očesom in dotičnim predmetom ni druzih stvarî, sodimo, da je njegova dalja manjša, nego je v resnici. — Vzhajajoči mesec in ozvezdja blizu obzora zdé se nam večja, nego v višavi. Gledaj mesec, kadar vzhaja, in pozneje, ko je visoko nad obzorom, skozi c v, katera je ravno toliko široka, da cel mesec skozi njo vidiš; prepričaš se, da je mesec vedno jednólik. — Nébesni svòd morali bi videti kot poluoblo, ali njegova navpična dalja vidi se nam mnogo krajša, nego dalja do obzora, ker je

med nami in obzorom obilica predmetov. Tù menda k pogrešnemu sodu pripomore tudi to, da je vzduh nad nami čistejši in prozornejši, nego proti obzoru. — Čim več ladij in čolnov je na reki, tem širja se nam zdí. Tudi se nam zdí širja, ako gledamo z brega na breg črez most, nego če gledamo prek vode. — Sôba z opravo zdí se nam večja, nego če je prazna.

Gibanje predmetov.

Predmet se giblje, ako spreminja svoje stališče. Njegovo stališče presojamo po njegovi leži proti nam in drugim predmetom, posebno proti ozadju, na katero ga nanašamo. Ako sta okó in predmet mirna, predmetova slika ne menja svojega mesta na mrežnici. Ako je okó mirno, predmet se pa giblje, giblje se tudi slika njegova na mrežnici, zato tudi narobe sodimo: ako se giblje slika v očesu, giblje se tudi predmet. Ta sodba je pa mnogokrat naopačna, gibanje predmeta le dozdevno, ker mrežnična slika se tudi tedaj giblje, kadar se giblje okó. Gibanje mrežnične slike in zatorej gibanje predmetov se ne opazi, ako se slika in predmet gibljeta, in je slikino gibanje primerno predmetovemu gibanju. Mnogokrat je zatorej prava sodba o gibanji predmetov jako teška, ker je pogosto teško razsoditi, kaj se giblje, slika ali predmet, ali oboje, in v kacem razmeru sta njiju gibanja. Opazovalec, kateri stojí v točki *O* (*glej pod. 49*), vidi predmet *P* v premi črti *OP*, ter ga nanaša na točko *m* ozadja *KL*. Ako se opazovalec giblje, nanaša, kadar pride v *O'*, predmet *P* na točko m'. Na mestih med *O* in *O'* nanašal je predmet *P* na točke med *m* in *m'*. Med tem ko je on prešel pot *OO'*, premaknila se je točka *m* v *m'*, zato se opazovalcu, ako na svoje gibanje ne pazi, pač pa gleda predmet *P*, zdí, da se ta predmet giblje v nasprotni méri nego on. Naša zemlja — in mi ž njo — vrtí se okolo solnca od zapada proti iztoku, nam se pa zdí, da se solnce suče okolo zemlje od iztoka proti zapadu. — Ako se peljemo na vozu, ladji ali po železnici in gledamo raznih predmetov v okolici, vidi se nam, da se ti

Podoba 49.

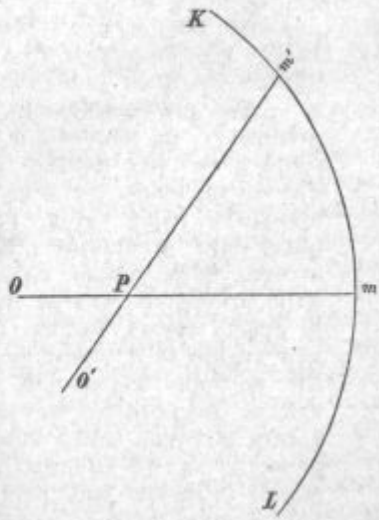

predmeti gibljejo na nasprotno stran in sicer tem hitreje, čim bližje nas so. Pri daljnih predmetih se to dozdevno gibanje izgublja; ker se pa z našim gibanjem naš položaj, kar se tiče teh predmetov, menja le neznatno, zdí se nam, da se oni z nami gibljejo. — Iz tega dozdevnega gibanja predmetov moremo sklepati na hitrost svojega gibanja in na daljo teh predmetov. Čim hitrejše je to dozdevno gibanje, tem hitreje se gibljemo mi, in tem bližje nas so ti predmeti. — Kadar človek pada, ali se sicer neradovoljno giblje, zdí se mu, da se predmeti pred njim gibljejo.

Dozdevna prememba v položaji tistega predmeta P, ako ga gledamo iz dveh različnih stališč O in O', zôve se mimozor (paralaksa) in se meri s kótom OPO'. Paralaksa je tem manjša, čim dalje je predmet od očesa. Paralaksa je važna, ker se dá ž njo določiti dalja predmetova.

Gibanja neposredno ne opazimo, ako je prepočasno, posebno, ako se gibajoči predmet od dna, na katerem se giblje, slabo razloči — ali če traja premalo časa. Ako predmet, tudi če se prav hitro giblje, le za hip z električno iskro razsvetlimo, njegovega gibanja ne opazimo, ker se njegova slika na mrežnici v tako kratkem času, kakor traja električna iskra, ne pomakne znatno naprej.

Naš sod o gibanji predmetov oslanja se še na drugo sredstvo. V gibajoči se predmet vpremo okó, in ga obračamo za njim, tako, da njegova slika vedno pada na tisto mesto mrežnice; časih obračamo za predmetom tudi glavo ali ves život. Iz velikosti in hitrosti tega obračanja sklepamo na velikost in hitrost predmetovega gibanja.

Prevare očí.

Pazljivi bralec se je prepričal, da to, kar nam kažejo očí, ni vselej resnično in zanesljivo. Očí nas mnogokrat varajo. Takove prevare ali zmote se zôvejo optične. Optični zakoni sami so povod takim zmotam, ako teh zakonov ne poznamo, ali njih nasledkov ne opazimo, ali prav ne presodimo. Tako je lom svetlobnih žarkov kriv, da stvarí v vôdi ne vidimo ni v pravi podobi, ni na pravem mestu; isto tako je s predmeti, kateri nam pošiljajo svoje žarke skozi različne vzduhove sklade — s predmeti, katere gledamo skozi leče itd. — s predmeti, katerih žarki se od raznih uglajenih površin odbijajo. — Časih nas zapelje naša dušna delavnost; motimo se v prednjakih (premisah), in zato je naš izvod naopačen. Odtod izvira mnogo naopačnih sodov o velikosti, dalji in gibanji predmetov. Časih se združi oboje, zanemarjanje optičnih zakonov in njih nasledkov in naopačen dušen razsod.

Dasi smo, kjer je prilika nanesla, opozorili na te prevare, hočemo vendar še nekoliko o njih spregovoriti in navesti novih primerov.

Optične prevare dogajajo se človeku s popolnem zdravimi očmi, so pa tudi take zmotljive prikazni, katere vidi le človek, ki ima bolno okó, ali katerega zdravje sicer ni v navadnem stanji. — Vidne prevare, katere se zdravemu človeku dogajajo, imajo svoj vzrok v zvenanjih okolnostih, ali pa tudi v očesu samem.

Jako velicih dâlj naše okó ne razločuje. Poglejmo jasnega večera na nébes: vse zvezde zdé se nam jednako oddaljene od nas, in vendar so razločki njih dâlj velikanski.

Gibanja ne opazimo, ako predmeti, katere ravno gledamo, svojega mesta, kar se tiče nas, ne premené. Ako sediš v železniškem vozu ali v prostorih parobroda in ne gledaš skozi okno, ne čutiš gibanja. Posebno na ladji, kjer ni tacega tresenja in ropota, nego na železnici, bi človek, kateri ne gleda na breg, v resnici ne vedel, ali se pelje ali stojí, ko bi ga vodni šum nekoliko ne opominjal, da ladja vodó reže. Kdor stopi v parno ladjo, in ne pogleda, kam je obrnena, temu se lehko pripeti, da ne vé, na katero stran se ladja giblje, dokler ne pogleda ven. — Znane so tudi druge zmote pri gibanji. Ako izpremljamo z očmí oblake, katere podí veter mimo mesca, zdí se nam, da oblaki stojé, mesec pa da naglo po nébesu plava; ako pa vpremo okó v mesec, vidimo pravo gibanje oblakov. — Ako se na železnici hitro peljemo mimo druzega vlaka, ne vemo, da-li ta stojí, ali gre. Kadar pa mimo našega vlaka drug hitro dričí, ne vemo, ali naš vlak stojí, ali ne.

Prav lehko se motimo pri razsodu o višini pokončno stoječih predmetov. O tem se lehko prepričaš, ako pogledaš in z očesom premeriš steklenico, čašo itd., in potem poskušaš nje višino na steni pokazati in odmeriti. Ljudje, katerim ta vidna zmota ni znana, zmotijo se navadno za vso tretjino. Druga je, se vé, ako je človek o tej zmoti uže poučen, in potem na steni navlašč pokaže manjšo višino, nego bi jo sicer.

Zmota očî je tudi vrtoglavica; nje vzrok je nemír očî. Vrtoglavico dobimo, ako z velike višine gledamo, ali okó hitro in nenavadno obračamo n. pr. pri plesu, na zibajoči se ladji, pri gledanji brzo tekoče reke ali slapa itd. Ako z brega ali mosta dolgo gledamo v brzo reko, zazdí se nam, da reka stojí, in da se mi sè svojim stališčem pomičemo navzgor. Tekočo vodo nekoliko z očmí izpremljamo, potem očí obrnemo nazaj v prejšnji položaj; ako se to hitro ponavlja in dlje traja, se tega gibanja očî več ne zavedamo, in zdí se nam, da se vkrog nas stoječi predmeti pomičejo proti teku vôde.

Vrtoglavici se izognemo, ako očí ostró vpremo v kako stvar. Vrtoglavim plesalcem in plesalkam se svétuje, naj si ostró gledajo v očí. — Ako greš črez dereč potok po ozki brvi, ne glej v vodó, sicer lehko v potok padeš, ako si vrtoglav.

Mnogokrat se nam zdí, da vidimo, kar si samo mislimo. Vboklo zrcalo dela obrnene slike. Ako postavimo pred tako zrcalo čašo do polovice z vodô napolneno, vidimo v zrcalu čašo obrneno, vendar se nam dozdeva, da je vôda zdolaj, prazna polovica čaše pa zgoraj. Ako je čaša za ta poskus tako pripravljena, da se more vôda skozi luknjico na dnú izpustiti, zdí se nam, da vôda v čašo teče, a ne iz nje, in da se čaša z vodô napolnuje.

O velikosti predmetov se vselej motimo, ako o njih dalji krivo sodimo. Predmet se nam zdí večji, ako njegovo daljo previsoko — manjši, ako jo premalo cenimo. — Ako gledamo v daljo, n. pr. proti nébesu in nam blizu mimo očesa poletí muščica, zazdí se nam, ker se precej ne zavemo prave mušíčne dalje, da vidimo letečo ptico. Da se tukaj o dalji tako zmotimo, je posebno to krivo, ker moremo od strani priletelo stvarico le z jednim očesom zapaziti. — Predmeti na visocih stolpih se nam s tal dozdevajo manjši, nego bi se nam zdeli, ako bi višino stolpov prav cenili.

Obesi prstan na nit, stopi malo stráni, takó, da ga le od straní vidiš, zamíži z jednim očesom, in poskušaj drobno paličico vtakniti vánj. Čudil se bodeš, kako teško je to. Teško je to, ker se motiš o dalji prstana, ako pa gledaš z obema očesoma, daljo bolje presodiš in paličico lehko vtakneš.

Kriva črta zdí se očesu krajša, nego je. — Ako črto prepolovimo (*glej pod. 50*), in jedno polovico na več delov razdelimo, zdí se nam ta polovica daljša od neraz deljene. — V *pod. 51* sti *kl* in *mn* dve nizdolu stični črti; teško je razločiti, je li *pr* podaljšek črte *kl* ali *mn*. — Glej *pod. 52*. Dalja *ab* zdí se ti manjša, nego *cd*, a jednaki sti.

Podoba 50.

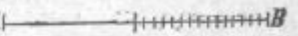

Podoba 51.

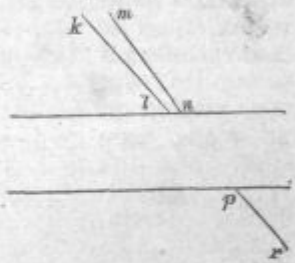

Dve dolgi vzpóredni črti ne zditi se nam povsod vzpóredni. Čudovita je pa naša zmota, ako so vzpóredne preme črte prečrtane, kakor kaže *podoba 53*. Zdí se nam, da črte (*1*) in (2), (2) in (*3*) niso vzpóredne, in sicer menimo, da se črti (*1*) in (2) zdolaj, črti (2) in (*3*) pa zgoraj shajati, dasi so vse tri vzpóredne, o čemer se je lehko prepričati. — Ako potegnemo dve ne prav vzpóredni črti, ter ji prečrtamo, dozdevati se nam vzpóredni, ako črtice ležé, kakor pri (2) in (*3*), bolj stični pa,

Podoba 52.

nego sti v resnici, ako črtice ležé, kakor v (*1*) in (*2*). — Zmota je še večja, ako podobo tako obrnemo, da so preme črte ravnovesne.

Podoba 53.

Radi se motimo pri presojevanji topih kótov, kateri ne ležé pred nami v ravnovesni ravníni.

Navadno se nam zdí gornji del kake stvarí večji, nego je. Pri številkah 333, 888 in pri črkah SSS, XXX, ZZZ zdí se nam, da je gornja polovica jednaka dolnji, ako pa knjigo obrnemo, vidimo, da smo se prevarili.

Ako malo položna (absteigend) cesta prehaja v strmo (klanec), in mi na položnem kósu stoječi o strmíni nasproti ležečega kósa sodimo, motimo se radi v svojem razsodu — cesta se nam namreč zdí strmejša, nego je. Strmíno ceste moremo prav presoditi le, ako presojamo nje višavo nad ravnovesno podlogo; tukaj pa menda vzamemo cesto, na kateri stojimo, za podlogo, zato je naša sodba naopačna.

Ako gremo (*glej podobo 54*) po položni cesti *c* doli, poleg menj položnega ali malo ne ravnovesnega potoka *p*, dozdeva se nam, kakor bi tekel potok v réber. Tudi tukaj se pri svoji sodbi namesto na ravnovesno ravníno *c'* opiramo na cesto *c*, zato se nam zdí, da ima potok položaj *p'*.

Podoba 54.

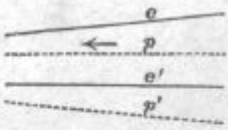

Ako sestavimo (*glej pod. 55*) dva kvadrata iz vzpóredníh črt, jeden *k'* iz ravnovesnih, drugi *k''* iz navpíčnih, zdí se nam prvi ožji, nego višji, drugi pa nižji, nego širji, oba pa večja, nego jednóliki prazn kvadrat *k*. Ta zmota izhaja od tod, ker sodimo jedenkrat po dolžini črt, drugikrat pa po presledkih med črtami.

Podoba 55.

Ploskve, katere so pri najmanjšem obódu najprostornejše, zdé se nam manjše, nego druge jednako velike, katere imajo večji obód in več obódnih kótov. Kvadrat se nam zdí manjši,

nego kak drug jednak četverokótnik ali mnogokótnik, krog manjši od jednolike elipse. — Jednacih zmot pri merstvenih podobah je še mnogo.

Na hribčku, kateri nima druzega ozadja, nego nébes, zdé se nam stoječi ljudje, jako veliki, ker menimo, da je njih dalja od nas večja, nego je res.

Iradijacija, paslike, subjektivne barve in barvaste sence so tudi prevare očí. — Človek se vidi v svetli obleki debelejši in širji, nego je; črna obleka pa dela človeka tenkega in vitkega. Ženske, katere se sramujejo, da jim je Bog polne, zdrave ude dal, oblačijo se vedno v temne in črne obleke, da se vidijo vitkejše, nego so. Tudi debeli glumci oblačijo se v tesne črne obleke, kadar jim je kazati suho osobo.

Izmed zmot barvnih občutkov naj navedemo še naslednjo. Vzami rudeč papir, položi nánj kosec belega, oba skupaj pa pokrij s tenkim, prosojnim, belim, svilenim papirjem in kósec belega papirja prikaže se zelenkast, rudeči papir pa belkast. Ako tisto poskušaš sè zelenim dnòm, zdí se ti kósec belega papirja rudečkast. Ravno tako se vidi bel papirček na modrem dnù rumenkast, na rumenem modrikast. Te barve posebno lehko spozna, kdor ne vé, da je pod prosojnim papirjem kósec belega. Namesto belega papirja rabi črn ali barvast še z večjim vspehom. — Proga sivega papirja se vidi na belem dnù mnogo temnejša, nego na črnem.

Vzroki teh zmot še niso dovolj razjasnjeni. Trdi se, da svoj razsod o barvi spremenimo, ako jo primerjamo z drugo.

O obliki tistega predmeta se motimo, ako medsebojne dalje njegovih toček prav ne presodimo. — Tudi nenavadni način gledanja nas zmoti. Kadar si na hribu, poglej sèlo ali mesto v dolini, potem se pa obrni, razkorači, pripogni glavo in gledaj skozi korak v dolino, vse ti se bode zdelo lepše in živahnejše. — Teško je tudi presoditi, stojí li predmet prav ravnovesno ali navpík, ali koliko je nagnen, ako držimo glavo po strani.

Zmote vida so vse slike. Veljava slike je ravno v tem, da v nas obudí zmoto. Zmota je tem večja, čím boljša je slika. Umeteljniku je naloga vse porabiti, kar utegne našo zmoto roditi in podpirati. — So človeške slike, katere za nami obračajo očí, naj jih gledamo od katere koli strani. Kako je to možno? Kadar nas kdo gleda, obrne obraz in okó tako proti nam, da je zenica v sredi očesa, t. j., da se na obeh straneh očesa jednóliko belega vidi. To porabi slikar in naslika okó ravno tako, zato se nam zdí, da slika gleda za nami.

Ako nam kdo s puško ali samokresom meri v okó, ne vidimo cevi, temuč samo nje žrelo. Ako zatorej naslikaš strelca,

kateri sè samokresom meri, tako, da se le žrelo vidi, meril bo vedno vâte, gledaj ga od zgoraj, od zdolaj ali od straní.

Da so vse slike prevare, potrjujejo nam tudi porojeni slepci, kateri so pozneje pregledali; oni ne vidijo telesnosti na slikah, slike so jim le šarene ravnine.

Zmote očí poznajo in umévajo posebno dobro porabiti čarodelniki, eskamoterji itd., in občinstvo poleg druzih prevar tudi z različnimi optičnimi kratkočasiti. — Brezvestni taki umeteljniki tudi časih nevedne ljudí z navlašč napravljenimi pripravami slepé in strašijo. — Omenjati hočemo tù šlik čarobne svetílnice, meglenih slík in duhov v gledališči.

Čarobna svetílnica (laterna magica) je (*pod. 56*) temna skrinjica z navadno, ali za vapno, plin ali električno razsvetljavo pripravljeno svetílnico *s*, z vtrjenim tulcem *T*, v katerem je leča *m*, in s pomičnim tulcem *t*, v katerem je leča *n*. Leči sti ahromatski. Pred lečo *m* se postavi prozorna slika *l* in sè svetílnico razsvetlí. Čim močnejša je svetloba, tem bolje je, zató je zadaj vboklo zrcalo *PR*, katero svetlobne žarke odbija proti tulcu. Sliko, katero naredí leča *m*, poveča leča *n*. Slika postane tem večja, čim bližje si leči stojiti. Ta povečana slika se vjame v temni sôbi na belo steno ali preprogo, takó, da jo občinstvo lehko motri.

Podoba 56.

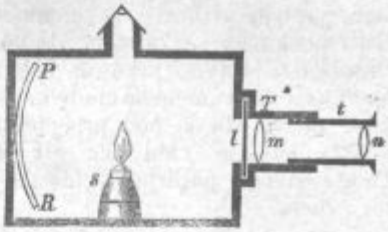

O čarobni svetílnici, meglenih slíkah in duhovih v gledališči piše hrvatski pisatelj dr. B. Šulek blizu takó-le:

Dan danes se za čarobno svetílnico malokdo zmeni, ali v prejšnjih časih — znana je uže več ko dve sto let (Kircher 1646) — je jako rabila čarovnikom in umeteljnikom. Strašili so z nje pomočjo lehkoverne ljudí, in klicali duhove mrtvecev, ter si s tem prislužili mnogo denarja. Kadar je kdo želel videti kako mrtvo osobo, peljal ga je čarovnik v temno sôbo, v sosednjo sobo pa je postavil veliko in izvrstno čarobno svetílnico. Čarovnik si je prej na skrivaj preskrbel sliko umrše osobe, katero je hotel pokazati. Predno je svojemu gôstu zaželeno osobo pokazal, razvnel mu je domišljijo s pripravno pijačo ali dušečino. Omamljeni in lehkoverni ljudje so mislili, da je živa istina, kar vidijo.

V začetku tega stoletja je Anglež Robertson v Parizu z izvrstno čarobno svetílnico delal čudesa. Njegove prikazni in duhovi so iz male jedva vidne podobe zrastle do orjaške velikosti.

Ker je prikazen rastla, mislili so gledalci, da se jim bliža, zato so se strahoma umikali. Te njegove prikazni so se videle na tenki mušulinasti preprogi, za katero je svojo čarobno svetílnico na kolescih primikal in odmikal. Robertson je občinstvu zagotovljal, da on ne zna čarati, da dela vse po prirodnih zakonih, a svojih pripomagál ni hotel pokazati in pojasniti, ker se je bal, da bi ga potem drugi posnemali, in bi on ne zaslužil več toliko, zato mu ljudje niso verjeli, ter z grozo gledali njegove strahove. Ko so črez nekaj let se prepričali, da so njegova strašila same slike, je malo kdo več maral zánje.

Prvo pripravo za meglene slike napravil je Laschott. Postaviti se dve čarobni svetílnici druga poleg druge tako, da mečeti svoji sliki na tisto mesto stene. Spredaj na krajih tulcev sta pokrovca, katera sta med seboj v zvezi in s katerima je mogoče leči zakriti ali odkriti. Ako sti obe leči samo nekoliko odprti, ni moči razločiti slike ni od jedne, ni od druge svetílnice, ker obe sliki padati na tisto mesto, vrhu tega sti zavoljo majhne odprtine sliki temni, zató se nam zdí, da sti v megli. Potem, kakor se jedna ali druga leča bolj odpira ali pokriva, postaja dotična slika jasnejša, ali temnejša. Tudi brez pokrovcev se to doseže, treba je samo stenj v dotični svetílnici dvigati ali spuščati, ali na drug način spreminjati močnost svetlobe.

Ako hočemo pokazati, kako se poletna okolica spremeni v zimsko, vtaknemo v jedno svetílnico sliko letne, v drugo pa sliko zimske okolice. Najprej zakrijemo drugo svetílnico, pa odpremo prvo, tedaj vidimo sliko okolice v nje letni lepoti. Potem začnemo odpirati drugo svetílnico. V začetku se nje slika ne razloči, opazuje se samo, da letna okolica nekako bledí; potem se polagoma prikriva prva in ob jednem odkriva druga svetílnica; zimska slika se vedno razločneje prikazuje, in tako se pred očmí gledalčevimi spremení leto v zimo. Ako se pred ti dve svetílnici postavi še tretja, a brez slike, in se pred-njo vleče proga črnega papirja, ki je prav gosto z iglo naboden, zdí se gledalcu, da sneži. Čim gostejše so luknjice v papirji, tem gostejši misliš, da pada sneg. Ravno tako se hitro spremeni ljuti boj v radosten ples, vojaški tabor divjakov v slovesno sejo diplomatov itd. Tudi vrtenje koles, gibanje vozov, ladij itd. se dá predstavljati s to pripravo.

Na gledališčinem odru je spredaj velika luknja, pred katero se denejo različne stvarí, da jih gledalci ne vidijo. Onkraj te luknje stojí velika steklena ploča, katera je na obeh straneh tako gladko zbrušena, da se vse skozi vidi in je gledalci niti ne opázijo. Kadar se ima duh pokazati, se gledališče potemní. Človek, ki ima igrati duhá, zavije se v belo rjuho, ali obleče v sicer primerno opravo, in stopi doli pod luknjo na ugodno mesto. Nánj se obrne jako svetla svetílnica in nje žarki se odbijajo proti ste-

kleni ploči in delajo zanjo sliko duhá, kateri je pod podom. Kar ta meseni duh zdolaj počne, vidi se na odru. —

Kako se pokaže nenavzočna ali uže mrtva osoba v zrcalu, pojasnuje *pod 57*. *P* je zagrinjalo. Pred njim visi zrcalo *Z*, nad njim zrcalo *z*, za njim pa slika *S* osobe, katera se hoče pokazati. Ta slika zrcali se v zrcalu *z*, nje slika je *S'*. Svetloba te slike pada na zrcalo *Z*, in nareja v njem sliko *S''*. To sliko vidi lehko vsak, kdor stojí pred zrcalom *Z*, n. pr. v *O*. Sómrak, dušna nemirnost in podobnost slike sè znano osobo praznoverca lehko prevári.

Podoba 57.

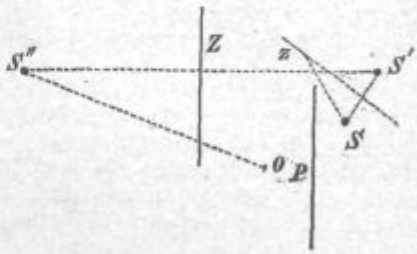

Govoriti nam je še o zmotah vida, katerih vzrok je v očesu. Sèm gre nekako migljanje drobnih stvaríc, tako imenovanih letečih mušic. Drobna zrnica, kapljice in nitke plavajo po steklovini, zasenčujejo mrežnico, ter se nam prikazujejo pred očmí, ko majhne, gibajoče se stvaríce. To prikazen ima sleharni človek, a ne opazi je vsak. Mnogi jo opazi še le, ko mu zbolí okó, ker potem subjektivne očesne prikazni natančneje opazuje. Vidna je ta prikazen najlažje, ako gledamo na čisto, svetlo, veliko ploskev n. pr. na nébes.

Svetlobni občutek provzrokujejo, kakor smo uže večkrat rekli, udarci êterjevi na mrežnico. Pa mrežnica je tudi za druge udarce in vtise občutljiva, kateri niso v nikakoršni zvezi sè svetlobnimi valovi. Tako provzrokujejo svetlobne prikazni: pretres glave, pritisek očesa, elektrika, razvneta krí in druge bolezni, dušne in telesne. Opravičeni so zatorej izreki: „Sem vzdvignil, da sem zvezde videl“ — „udarim te, da bodeš vse zvezde videl“ itd. — Zamiži in pritísni nekoliko okó — zabliska ti se. Ako pritisek dalje traja, traja tudi v očesu vzbujena svetloba. — Ako zamižiš in z butičico medeníce okó pritísneš od straní, vidiš svetál ali tudi barven kolobar.

Nekateri ljudje vidijo samo desno ali levo stran stvarî; drugi vidijo stvarí večje ali manjše, nego so, ali v naopačni obliki; drugim zopet se zdí, da jim skačejo iskre iz očî. Pijancu se zdí, da je vse polno muh, miši, podgan, maček, psov itd. vkrog njega. Ima namreč v vidnem prostoru črne pege, in ker mu okó ne miruje, gibljejo se ž njim, tudi te pege, in on si domišljuje, da so to žive stvarí. Sploh imajo pijanci, katerih se prime blaznost, čudne prikazni. — Bolnik vidi pred očmí ognjena kolesa itd.

Tudi nekatere rastline, ako jih človek použije, napravljajo različne čudne prikazni. Časih so tacih rastlin pridno iskali in različne pijače kuhali iz njih; to je mnogo pripomoglo razširjanju vraž, praznoverstva in vere na čarodelne močí.

Pristavek.

Kratek posnetek Heringove podmene o svetlobnem čutu.

Pogoj vsem občutkom je fizično delovanje živčnega sostava. Vse občutke vida – zatorej tudi subjektivne — vzbujajo psihofizična gibanja, ali psiho-fizični procesi. V katerem delu živčnega sostava se morajo ti procesi misliti, se ne dá še povedati. Vendar nekje v živčnem ustroju očesa, v delih možján, z njim v delavni zvezi stoječih, mora se iskati tvarina (substancija), katere sprememba ali gibanje dela občutek vida. Ta tvarina naj se imenuje tvarina vida (Sehsubstanz).

Iz načina in teka občutkov vida moremo najprvo sklepati le o teku psiho-fizičnih procesov, kateri se vršé v vidni tvaríni. Ako tako zakone tega, kar se godí v vidni tvarini, do neke mere določimo, potem je čas iskati zveze med ónimi psiho-fizičnimi procesi in tresljaji êterjevimi. Narobe — pot, kateri izhaja od êterjevih tresljajev, dozdaj v tem oziru do nikacega rezultata ní privedel; mi nič ne vemo, kaj se potem godí, ko svetlobni valovi pridejo do mrežnice in prejdejo vánjo.

Splošna fizijologija živcev je dovoljno dokazala, da vsako gibanje ali vsaka delavnost živčne tvaríne tisto ob jednem kemijsko spreminja, in na podmeno kemijskih sprememb se opirajo vse naše misli o spremembi razdraženosti, utrujenja in zopetnega okrepljenja (Wiedererholung) živcev po delovanji.

Svetloba provzrokuje v živčni tvaríni vidne priprave kemijske spremembe. Te se dogajajo najprej v mrežnici, in odtod se širijo do tvaríne živca in možján. Kje ravno in kako se godé te spremembe, nam še ni znano.

Občutkoma belega ali svetlega in črnega ali temnega odgovarjati dve vrsti kemijske spremembe v vidni tvaríni, in različnim stopinjam močnosti imenovanih občutkov ali razmerom, v

katerih so mešani, odgovarjajo tiste stopinje močnosti onih dveh procesov.

Ko svetloba prestane delati, vrača se spremenjena tvarína prej ali pozneje zopet v svoje prvotno stanje. Ta povrat je kemijska sprememba v nasprotni méri, in mora imeti tudi svoj pomen za občutek. Prva kemijska sprememba dela občutek belega ali svetlega, druga (nasprotna) pa občutek črnega ali temnega.

Vidni občutek je zatorej dušni izraz ali do naše svesti prišla menjava vidne tvaríne. Za to menjavo imamo torej jako občutno merilo, namreč svojo svest (Bewusstsein).

Svetlost ali temnost brezbarvnega vidnega občutka ravná se po razmeru ali veličini obeh tistodobnih kemijskih sprememb.

Če tudi dlje varujemo okó pred vsako venanjo svetlobo, vendar ne občutimo absolutno črne barve, temuč imamo mnogo svetlejše občutke. Da bi te občutke, ki se zôvejo lastna svetloba ali notranja svetlobna megla (innerer Lichtnebel), razložili, postavili so hipotezo, da živec — jedenkrat vzbujen — neprenehoma dejstvuje, da zatorej okó nikoli popolnem ne miruje. Tudi ta svetlobna megla razlaga se iz gornje podmene o kemijski spremembi.

Kvalitativna različnost kemijskih sprememb, ali različni načini teh sprememb so vzrok raznim barvnim občutkom.

Barve, katere se navadno imenujejo dopolnujoče, so nasprotujoče si (antagonistiške) barve. One se ne dopolnujejo v belo barvo, temuč se med seboj uničujejo oziroma tistih kemijskih sprememb, katerih nasledek je barvni občutek, in le óni učinki ostanejo, kateri provzrokujejo belo svetlobo.

Jednovitih barvnih občutkov je 6, namreč: občutek belega in črnega, modrega in rumenega, zelenega in rudečega. Vsi drugi občutki so sestavljeni.

Proti Youngovi teoriji govoré izkustva pri barvnih slepcih. Dozdaj rudeče-slepec imenovan je rudeče-zeleno-slepec. On vidi brez barve, kar je drugim rudeče ali zeleno. V vseh mešanih barvah, v katerih je rudeče in zeleno, vidi le rumeno ali modro. Čisto rumeno, čisto modro, črno in belo zadostujejo, da se sestavijo vse barve, kar jih more on razločiti.

Barvni občutki barvnih slepcev so po tej teoriji nekoliko drugačni, kakor smo jih opisali v poglavji „Barvni občutek in barvna slepota“ po Young-Helmholtzovi teoriji.

Vpliv vpijanljivih pijač

na posamezni človeški organizem in na človeško društvo v obče.

Spisal

Dr. M. Samec.

Založila in na svetlo dala

MATICA SLOVENSKA

V Ljubljani.

Natisnili J. Blaznikovi nasledniki.

1880.

Predgovor.

Mnogo težav tare človeka, ki mu ne dadó v polni meri uživati življenja slasti.

Istina je, da mnogih nadlóg ni človek sam kriv, ki mu grenijo življenje in katerih odvrniti mu tudi ni vsegdar mogoče. Predobro so vsacemu te težave znane, da bi jih tù še le na drobno naštevati bilo treba.

A mnogo hudega si nakoplje tudi človek sam in tako je sam kriv, da mu življenje ni prijetna spomlad, temveč burna zima.

Namen tej knjižici je kazati na tisti grozni studenec, iz katerega izvira čedalje več in dan danes prav veliko onih nadlóg, ki nesrečnega delajo posameznega človeka, pa tudi cele rodovine in cele dežele.

Če dan danes celó vlade, ko so videle, da tako imenovana „društva treznosti“ nimajo zaželenega uspeha, morajo misliti na to, da na postavodajalni poti skušajo v marsikaki deželi zatúlhniti oni nesrečni studenec, ki se pijančevanje zove, je tudi „Matica“ naša mislila, da pravo stori, ako na svitlo dá knjižico, ki ne vpije in ne razsaja nad pijanci, ampak na poti znanstvenega poúka hoče kazati brezdno, v katero človeka pahne obilno uživanje vpijanljivih pijač, — kazati namreč ne samo to, kako človeka na beraško palico mnogokrat spravi pijančevanje in cele rodovine pahne v silno revščino, temveč koliko škodo človeškemu zdravju in celim rodovom prizadeva pijanost in kaj še vsega druzega gré za petami pijančevanju udanega človeka. Odkriti hude posledice in povedati ne-

katera sredstva, katera po skušnjah v drugih národih čezmerno pijančevanje vsaj nekoliko mejijo, to je namen temu spisu.

Ker žalibog ne moremo zakrivati, da tudi med slovenski národ čedalje bolj sega kuga žganih pijač, zato naj bi ta knjižica našla prijazen vzprijem v vseh tistih krajih, ki morejo z dobrim vzgledom, poučevanjem in kakor koli naše ljudstvo odvračati od kuge pijančevanja, ki v nekaterih drugih deželah učinja toliko nesreče.

Pisatelj.

I.

Kaj vse služi raznim národom za omamljenje ali vpijanjenje.

Če se oziramo po širnem sveti in razmotravamo navade posameznih národov, zapazimo, da ima brez male izjeme vsak svojo tvarino, katera ni ravno za življenje potrebna, kakor so jedila, ampak s katero se povzdviga nad vsakdanji položaj dušnega življenja, s katero se mami ali recimo naravnost — pijani. Take navade ne nahajamo samo v omikanih, nego tudi v divjih národih; celó ljudstva v starodávnosti so uže umevala napravljati si vpijanljivih pijač. Uže za starih Grkov je bilo znano vino in pivo. V Izraelcih je umel Noe narejati vino. Necega dné se ga je bil preveč napil in napravil silno pohujšanje pri jednemu svojih sinóv. Stari Kelti in Gêrmani so narejali iz medú svoj mét. Iz starodavnih časov je mnogo pesmí, ki oslavljajo žlahtno vinsko kapljico. Le na najnižji stopinji prosvéte stoječa ljudstva so z vodó za pijačo zadovoljna, dôkler še druge pijače ne poznajo. Jedva pa ko zapazijo, da začnó sladkor sodržujoči rastlinski sokóvi vréti, ako se puščajo nekoliko dnî ležati, uže je omamljiva pijača izumljena. Najprej je bilo morebiti znano vino iz trsa „asclepias acida," ki rase divja v južni Aziji. V gorcem podnebji delajo vino iz palm, v Indiji napravljajo iz rajža svoj arak, v Ameriki delajo iz cukrovega trstja svoj rum, v Evropi iz žita, krompirja, drevesnega sadja, encijanovih korenin žganje, Nemci, Francozi, Angleži, Slovani, Skandinavci varé iz različnih žit svoje pivo. Tudi Tibetani imajo svoje pivo iz prosá ter pravijo temu džang, ki je pivu v Afganih in njih sosedih na Himalaji jako podobno in se marva imenuje. Na otocih južnega morja delajo iz popra strupeno pijačo kavo in južnoamerikanski Indijani si napravljajo iz koruze svojo vpijanljivo pijačo džidžo. Njih žene grizejo na drobno koruzino zrnje ter drozgev v izdolben lesen štor pljujejo. Drozgev puščajo po več dnî mirno stati, in ko je dobro zavrela, odcedé tekočo džidžo ter jo možki pri ljudskih veselicah popijó. Ženske ne smejo te pijače piti, kakor sploh ne smejo blizu možkih biti, kadar imajo svoje pojedine ali razveseljevanja. Kitajci delajo iz rajža svoj saki, a Malabarci svoj teri.

Vendar ne samo rastlinski pridelki služijo človeku za pripravo vpijanljivih pijač, ampak tudi živinskih iztrébkov se po nekod v ta namen poslužujejo. Po velikih ruskih pustinjah, kjer ni niti žita, niti korénastih rastlin, porabljajo konjsko mleko za izdelovanje omamljive pijače kumis. V ta namen mešajo ali tepó mleko delj časa in ga puščajo potem mrzlo zavreti. Ta prijetno kisla pijača, ki ima v sebi 1.4% alkohola, se imenuje v južno-ruskih pokrajinah kumis, v Kalmukih čingan, je izvanredno redilna ter dan danes rabi ne samo Rusom, ampak tudi uže po drugih državah bolnikom po nasovéti zdravnikov v raznih boleznih, posebno v sušici, s precej dobrimi nasledki. Sicer kumis ne more destruktivnega procesa v pljučih zadržavati, ali jako dobrodejno vplíva na rejo človeškega telesa. Ako se kumis destiluje, postaja vedno močnejša, žganji podobna in se destilat imenuje araka ali arsa.

Sprememba, ki se godí pri pridelovanji vseh navadnih pijač, je povsodi jedna in tista. Tvarine, ki se morejo za pridelovanje omamljivih pijač porabljati, morajo imeti sladkor v sebi. Ta sladkor se pri vrénji spreminja v alkohol in ogljenčevo kislino. Alkohol je čista, brezbarvena tekočina, mnogo lajša od vode. Alkohol je v vini, pivi, žganji, kumisi in sploh v vseh pijačah, katerih smo našli v raznih národih, jedna in tista tvarina v različni množíni. Alkohol je tudi tisti element v pijačah, kateri mami ali pijani, vse druge sestavine pijač nimajo navadno tega vpliva, one dajejo le posameznim pijačam poseben okus.

II.

Na milijone se šteje ljudí, ki nimajo vpijanljivih pijač.

Med te spadajo pred vsem spoznovalci Mohamedove vere. Brez omamilnih stvarí pa vendar niso. Okolo 300 milijonov ljudí jé ali kadí hašiš, ki se pripravlja iz posušenega perja indijskih ali perzijanskih konopelj. Tista tvarina ima v raznih ljudstvih različna imena: Arabi jej pravijo: bang, Egipčani: maslak, južni Afrikanci: džamba. Hašiš uživajo tudi Tatari in Kitajci. Nje uživalci trdé, da jih ta tvarina dela sposobne za težka opravila, da jih pripravlja v prijetno in veselo pijanost, pa oživlja domišljijo in vzbuja veselje do jedi.

Okolo 500 milijonov ljudí kadí in pije opij, nekako smoli podobno tvarino, katero narejajo Angleži v Indiji na ta način, da zelene makove glavice narežejo in sok, ki se iz teh narezov izceja, oberó in spravijo. Navadno se opij dobiva v drobnih jagodah, ki se potem uživajo ali same záse, ali s kavo. Uživanje

opija je jako razširjeno po Turskem, Egipti, Perziji, Arabiji, Indiji, po Kitajskem in Kitajskih otocih, po Japonskem, na Javi, Singapori, Borneu in Sumatri. Uže leta 1573 se je opij v Alepu močno užival. Turski sultani so od začetka prepovedovali opij. Turski duhovniki so se med sabo prepirali, ali je uživanje opija po korani dovoljeno ali ne. Sultan Murad IV. je bil tolik nasprotnik opiju, da je leta 1638 svojega zdravnika prisilil, da je moral cel pri njem najden kos opija požreti in na tem umreti. Ali ne dolgo potem so se ga celó v sultanovi palači navadili.

Trgovina, katero imajo dan danes Angleži z opijem, je neizmerno razsežna. Akoravno so uverjeni, da je moralno nedopustljivo toliko strupa spravljati med svet, vendar ne morajo ti pravi sebični bisagarji kupčije pustiti, ki jim prinaša petino vseh indijskih dohodkov. Kitajci so se dolgo in trdno upirali vzprijemati to blago, neusmiljeno ga kaznjevali, kogar so zasačili, da pije opij. Kogar so prvikrat nalezli, da je užival opij, mu so udarili pêčat na čelo: „Jeveter," to je: opij-zanikarnež. Ako so dobili drugokrat opij pri tistem človeki, so mu jih našteli sto, v tretje so mu odsekali glavo. Ker s prigovarjanjem ni bilo mogoče Kitajcem opija vrivati, začeli so Angleži vojsko ž njimi ter jih leta 1842 prisilili do trgovinske pogodbe. Od tistega časa se poraba opija po Kitajskem v jednomér širi. Ako se opij le v malih delcih jemlje, nima posebno škodljivega učinka. Kakor hitro pa se začenja njegov vpliv v organizmi čutiti, je navadno uže človek izgubljen. Vzvišene fantazije in sladke sanje prestanejo nekoliko časa po užitki in slabosti nastopajo, kakoršnim bi Nemci rekli „Katzenjammer." Da se človek tacih slabostî iznebí, prime se zopet opija in tako gré dan za dnevom. Čim dlje traja uživanje opija, tem več te tvarine je treba použiti, da se pride do zaželenih srečnih čuvstev. Pride dôba, ko ni moči več prebijati brez opija. Človek je za vsako delo nesposoben, ne briga se zánje, ni za rodbino, ni za dušna opravila; brez tega strupa mu ni še živeti. Ako poidó takšnemu človeku novci za opij, začenja beračiti, potem krasti in pleniti, vsako sredstvo mu je dobro, da le dobí novec za kósec opija. Kam pride rodbina, kam država, v kateri se brez mere ta tvarina uživa, nam pričajo Turki in Perzijani. Navzlic bogatim dušnim krepostim so na neizmerno nizki stopinji naobraženosti, o blagostanji niti govora ni pri neizmernem bogastvi pokrajin.

Akoravno ni bil naš namen tako dolgo pečati se z opijem, bode vendar ta opazka koristila nam pri daljni obravnavi o vplivi alkohola na človeka. Videli bodemo, da je koncem učinek žgane pijače le malo različen od opijevega. Tudi človek, ki se žgani pijači navadi, ne more z lahka več pustiti je, ker se mu zdi, da mu brez nje vsi udje pešajo in da ne more nobenega dela brez te pijače opravljati.

III.

Razširjanje vpijanljivih pijač po sveti.

Uživanje omamljivih pijač je po vsem sveti razširjeno, menj v gorcih podnebjih in bolj po mrzlih. V gorcih krajih uže gorkota sama na sebi človeka greje, dela veselega in vzbujenega; v mrzlih krajih pa je treba proganjati si mraz, kakor človek najbolj zna. Zmerno uživanje žgane pijače v mrzlih krajih ne škodi. Alkohol služi tukaj človeku za dihanje in dela, da se použita hrana v človeki neporabljena obdrži in prihrani. Znano je tudi, kolik vpliv ima solnce na razpoloženje človeško. O solnčnih dnevih je človek vesel in dobre volje, o meglenih in deževnih pa čmeren in siten. V mrzlih krajih vidijo ljudje le redkokrat solnce; ljudstvo je tam neizmerno pusto, čmerno in dolgočasno. Veselejše hipe ima le tedaj, kadar si jih po pijači privabi.

V gorcih krajih se človek zaradi vročine poti in po pôti gre mnogo vode iz krví. Kri se zgosteva in je težje tekoča. Ako človek v teh krajih se žgano pijačo pije, ki tudi vodo pohlepno nase veže, pripomore krvi še hujše gostíti se in bolezen je neizogibljiva. V mrzlih krajih se človek ne poti; vsa voda, katero človek ali čisto ali v jedéh použije, ostaja v krvi. Žgana pijača, zmerno pita, nadoméstuje tukaj pot vročih pokrajin, ker vodo iz krvi nase vleče in jo s tem zgoščuje.

Čim višje proti tečajem gremo od ravnika, tem bolj nahajamo uživanje omamljivih pijač razširjeno. Na Turskem je vino piti prepovedano po korani, več tisoč oralov vinógradov so dali Mohamedovi nasledniki pokončati. Namesto vina pijó rakijo, rum in arak ter jedó opij. Prosti Turek se tudi rakije vzdržuje in le imenitnejši si je zvečer privoščijo. Da bi družina ne vedela, če pije rakijo, prinese mu je najzanesljivejši služabnik v pobarvani kupici, da bi se ne videla barva pijače; izgovarja pa se Turek, da je služabnik prinesel iz lekárne zdravilo.

Egipčani so sploh v pijači zmerni. Če vidiš v Egipti pijanega človeka, gotovo je tujec. Krčmarji so ali Grki ali Francozi in vsi jako zasramovani od domačinov.

V Perziji imajo vino in arak za pijačo. Tudi tukaj se teh pijač navadni ljudje popolnoma vzdržujejo in pijanstvo je le svojstvo višjih stanov. Sploh se na jugi nahaja, da je tam malo pivcev, ali ti so malo ne vsi pijanci, v sévernih krajih pa je mnogo pivcev, a v razmeri le malo pijancev.

V Japoncih je navadna pijača si in saki. Saki kuhajo iz rajža kakor pri nas na primer slivovec iz slív. Saki napravi človeka veselejšega, toda ga skôro utrudi. Kadar se od

sakija pijan Japonec naspí, ne čuti nobene težave. Kadar imajo Japonci velike praznike, so ceste napolnjene pijanih Japoncev, ali tepežev, prepirov in ubojev tam ni. Sploh pa so Japonci zmerni in navadno ne pijó sakija, ampak le si. Pijane ženske na Japonskem ni videti.

Tudi Kitajci so v pijači jako trezni. Sicer tudi oni delajo žganje iz rajža, kateremu pravijo sančU, ali rabi jim malo. Vino so Kitajci uže poznali leta 2200 pred Kristovim rojstvom. Ko so bili dali novo izumljeno vino kitajskemu carju Juteju pokusiti, je zaklical: „Oh, koliko zla vidim iz te pijače nastajati za Kitaj! Izpodite izumitelja čez kitajske meje in ne pustite mu več priti nazaj!“ Namesto pijače se Kitajci često poslužujejo opija, v katerem nahajajo izvòr fantazij in vzvišene sreče.

Najzmernejše ljudstvo na sveti so menda kitajski Tatari in Afgani. Poznajo sicer opij in sančU, ali ne uživajo ga; pijan Kitajec jim je ostuden vzor človeške zavrženosti.

Po drugih krajih gorcega podnebja so bila ljudstva zmerna do tistega časa, ko so Evropci, posebno Angleži začeli dovažati jim svoje žgane pijače. Dolgo so se je branili izlasti Indijani séverne Amerike, večkrat so sodóve Angležem v morje pometali, v katerih je bilo žganje ter niso hoteli nobene pogodbe sklepati, v kateri je bilo kaj o žganji omenjenega. Ali po vztrajnosti Angležev so se mu vendar privadili in zdaj so tej pijači besno udani. Mnogokrat se pripeti, da Indijan konja ali obleko dá za toliko žganja, da se je jedenkrat vpijani. Misijonar Morton trdi, da je žganje najhujši bič amerikanskih rodóv. Več nego kuga in vojska jih pokončá žganje in rod gine za rodom zaradi neizmernega uživanja žganja.

Kakor v Ameriki gré divjim plemenom povsodi, kjer so prišli v dotiko z Angleži. Indijci so sicer zmerni in pijó le vodo za žejo. Ali Angleži poskušajo z vzgledom svoje armade, s prigovarjanjem in napravljanjem krčem privaditi domačinov na pijačo, da bi le dohodke svoje trgovine povišali. Vplívni domačini so napravili leta 1850 spomenico na vlado, v kateri tožijo: „V zgodovini britanske Indije je žalostna istina, da se vsaka osvojitev indijskega ozemlja pod angleško vlado pozna na pomnoženji krčem in na rastočem števili po pijanosti onesrečenih ljudí. Dobrote, katere izhajajo deželi po vladanji Angležev, zastajajo za temi nepriličnostmi.“ Med angleškimi vojaci v Indiji je pijančljivost bolj ukoreninjena, nego kjer koli si bodi na sveti. Blaznost zaradi pijančevanja je pri teh vojacih neredka prikazen.

Kakor v Indiji se je godilo tudi na otoki Cejloni o zavladanji Angležev. Krčma za krčmo se je odpirala in domačini so morali svojo svobodo zamenjavati za žgani strup angleških sebičnjakov, katerim ni niti za morálo, niti za zgodovinski poziv naprednega národa, ampak jedino le za mošno. Kamor je prišel

Anglež, vzrasla je nesreča domačinom, za katero pa jih žganje neobčutljivo dela in jih dušno mori.

Največ pijanosti je v Avstraliji. Tija so Angleži spravljali svoje hudodelnike kakor Francozi svoje v Kajén ali Rusi v Sibirijo. Iz teh hudodelnikov se je stvarila naselbina. Čim več je prišlo sem belih stanovnikov, tem bolj se je širilo pijanstvo. Angleška je vlekla tretjino vseh dohodkov provincije Viktorije iz samih davkov na brandy in rum. Prvotni stanovniki so ginili bolj in bolj. Na te ima žganje neizmerno slab vpliv. Otočan, kateri je sicer navadno doživel 80 let, umre v najlepših moških letih, če je le jedenkrat ruma ali brandyja pokusil. Na Novi Zelandiji je nekdaj stanovalo sicer jako surovo, toda prebrisano pleme Mavrijev. Leta 1848 je štelo pleme Mavrijev 120.000 duš. Leta 1858 jih je bilo uže 56.000 in leta 1874 le še 45.000. To je storilo v njih žganje Angležev. Zato po pravici neki Mavrij toži: „Kakor Mavri-muha pred muho belega človeka, Mavri-detelja pred deteljo belega človeka, tako gine Mavrij-človek, kadar se mu beli človek bliža."

V novejšem časi se je začel po Avstraliji sadíti vinski trs ter upajo z vinom vsaj nekoliko brezmerno uživanje žganja zavirati.

V zmernem podnebji je uživanje pijač kaj različno razdeljeno. Ker je zmerno podnebje domačija naobraženih národov, se bolj na tanko vé, koliko se v tej ali óni državi te ali óne pijače popije. Za mero pijančljivosti služijo razne številke: davek o pridelani ali použiti pijači, število krčem, število pijancev, ki so bili na cesti zaradi pijanljivosti pobrani, število zaradi pijančevanja zblaznelih ljudí; tudi je po vrhi zaznamovano, koliko jedna in druga država vina prideluje. Iz teh številk se sklepa na razširjenost pijančevanja po državah. Pri tem se opazuje jedva pričakovana resnica, da se po krajih, kjer rase vino, primeroma menj pijančljivih ljudí nahaja kakor tam, kjer le žgane pijače pijó. Grška, Italija, Španska in Portugalska so vinske dežele, in sicer pridela Grška 1,150.000, Italija 30 milijonov, Španija 20 milijonov, Portugalska 5 milijonov hektolitrov vina. Vendar se v teh deželah ne dobí tolika mera pijančljivosti, kakor tam, kjer prav nič vina ne pridelujejo. Francoska pridela med vsemi državami največ vina, namreč okolo 40 milijonov hektolitrov, Avstro-Ogersko samo 24 milijonov. V sévernih krajih teh dveh držav, kjer več vino ne raste, pijó ljudje žganje ali pivo. Leta 1875 se je popilo na Francoskem toliko vina, da ga je prišlo na vsako glavo 164 litrov; poleg tega še po 8 litrov žganja in piva. Krčem je bilo leta 1868 jedna na 103 ljudí, v Parizi jedna na 130 ljudí.

V naši državi smo popili leta 1868, za kolikor se dobro vé, 16,587.185 véder vina, 13,545.638 véder piva in 2,644.102 védra žganja. Ako računamo védro piva po 5 gold., védro vina po 8 gold. in védro žganja po 23 gold., potroši vsak stanovnik avstrijske

države brez razločka spola in starosti na vini 4 gold. 26 kr., na pivi 1 gold. 25 kr., in na žganji 1 gold. 27 kr., skupaj zatorej 7 gold. 85 kr.

Po severni Ogerski, Galiciji in Bukovini se največ le žganje navadno pije, po drugih provincijah se prideluje vino in pivo. Poljaci, Rusini in Rumuni so poleg Slovakov jako revni in stoji navadno ljudstvo na jako nizki stopinji naobraženja; obrtnost je tam ljudem neznana stvar. Kakor v Indiji, prodajo nekateri uže za več let naprej poljske pridelke, da zapravijo skupnino za žganje. V teh ljudstvih Židov najlajše izhaja, ter izpodriva ta element polagoma prvotne stanovníke iz najboljših krajev.

Žgana pijača rabi tudi navadno v nekaterih krajih naše dežele, posebno po Gorenjskem, in kakor se kaže, se ta pijača od leta do leta bolj razširja v prostem ljudstvi. Težkó je reči, ali je rastoča revščina temu kriva, ali ima ta zla navada še drugod svoje koreníne. Istina je, da, kjer je žganje domá, stoji revščina po konci. Kjer lačni in raztrgani otroci okolo hišnih voglov tékajo, tam je gotovo gospodar pijanec, ki v kateri krčmi posêda.

Po mrzlih krajih so žgane pijače v navadi. V zjedinjenih državah se je pitje žganih pijač jelo širiti v boji za neodvisnost v letih 1773—1783. Vsak vojak je dobival nekaj žganja na dan in takó se je nagnenje do žgane pijače v vsi armadi ukoreníilo; vojaci pa so navado med druge ljudi raztrosili. Od tedaj se je poraba žganja po vseh državah neizmerno hitro razširila. Zjedinjene države so štele leta 1870: 38,558.000 ljudî; na vsacega teh je prišlo tistega leta po 8 litrov žganja in 37 litrov vína in piva.

Tudi na Angleškem se je ljudstvo seznanilo s žganjem po vzgledi vojakov, prej se je le pivo pilo. Kako je bilo pijančevanje splošna ljudska razvada, pričajo napisi po krčmah, na primer: „Tukaj se lehko za penny natrka, za dva pennya popolnoma vpijani in se dobí vrhu tega še slame, da se prespí do zvedrenja.“ Po kletih in sobah je bilo sè slamo postlano, kamor so se pijanci polegali, dôkler se niso strézníli; potem so začeli z nóva piti v svoj in rodbine pogin. Pijančevanje se je tudi uže v boljših stanovih nahajalo in je bil parlament prisiljen sklepati postave proti pródalcem žganja. Ali brezuspešne so bile te postave: ostale so samo na papirji. Krčmarji se níso zmenili zánje, in če so vojaci, ki so pa sami bili pijanci, skušali pijano druhal razgnati, se je ljudstvo vzdvignilo zoper nje. Koliko se še dan danes na Angleškem izpije, kažejo troški za pijačo, ki se računajo na jednega stanovnika brez ozira na spol ali starost. Leta 1876 je prišlo na vsako osobo 46 gold. V Glasgowi je bilo leta 1875: 14.124 popolnoma pijanih ljudî na ulicah pobranih, na vsem Angleškem pa so leta 1875: 203.989 osob zaradi pijanosti zaprli. Skôraj bi se lehko reklo, da se na Angleškem ženske z moškimi v pijančevanji merijo. Samo v Edinburgi so leta 1856: 2668 pijanih žensk na cestah pobrali. Na 160 ljudî pride jedna krčma

in leta 1876 se je samo v Londoni 180.237 osob s prodavanjem pijač živflo.

Na Ruskem je vódka (žganje) navadna pijača. Koliko je bilo pijančevanje na Ruskem tekom srednjega veka, pripovedujejo potniki. Ne samo najnižje ljudstvo se je vpijanilo, ampak tudi bojari, duhovniki, žene in otroci. Največ se je pilo o praznicih. Pred vsako krčmo je ležalo še drugo jutro po več do nezavednosti pijanih osob v blati ali snegi. Za Petra Vélikega, trdé pisatelji, se je časih po 10 osob po Moskovskih ulicah zmrznenih našlo. Spoznavši, kolika nesreča je za národ presilno pijančevanje, so uže tekom 16. veka skušali nekateri vladarji zabranjevati neizmerno uživanje žganja. Car Bazilij Ivanovič je splošno prepovedal piti žganje, le svoji straži ne, zánjo je dal predmestje zidati, da bi ne dajali drugim pohujšanja. Katarina II. je dala pijance v ječe zapirati. Velikorusi so menj zmerni v pijači kakor Malo- ali Belorusi. Prvi ne pijó v jednomér, ali kadar začnó, pijó ali teden dní ali vsaj tako dolgo, dôkler jim hoče krčmar še kaj dati. Kadar pride tak Velikorus pred krčmo, prešteje svoje kopejke, ter si dá toliko vódke natočiti v svojo stekleníco, katero seboj prinese, kolikor more na dušek izpiti. To ponavlja dvakrat, trikrat in tako dolgo, dôkler ne pade in obleží.

Poljak ni nič boljši. Kar zasluži ves teden, požêne v nedeljo skozi grlo.

Da se je bil národ tako hudó prijel žgane pijače, je bila po večem kriva ruska vlada sama. Do leta 1803 je imela krona monopol za pridelovanje žganja ravno tako, kakor ima na primer v nas država monopol na tobak. Trgovina z žganjem se je dajala glavnemu zakupniku v najem. Ta je skušal kolikor mogoče obilo žganja prodati. Njega podnajemniki in agenti so ljudí priganjali in nagovarjali k pijančevanji. Dosta je pripomoglo plemstvo, da je národ tako žganji se udal. Vzdržati národ v svoji oblasti, ni bilo boljšega sredstva, nego v pijanosti držati ga. Vlada sama tudi poznejše, ko je pustila monopol na žgano pijačo, ni imela resne volje ovirati pijančevanja, kajti okolo 200 milijonov rubljev je donašal davek na žganji. Trdi se, da se v jednem leti na Ruskem izpije nad sto milijonov véder žganja.

Rusija je poskusila neizmerno uživanje žganja na ta način zmanjšati, da se je davek od eksportovanega žganja povračal. Tako se je res doseglo, da se je leta 1874 za 7 milijonov rubljev žganja izvozilo v tem, ko se ga je leta 1861 le za 19.000 rubljev eksportovalo. Ali se je pa tudi toliko menj žganja popilo, je drugo vprašanje. Leta 1871 je bilo na Ruskem 137.977 krčem raznih vrst; jedna je prišla na blizu 300 stanovníkov. Na Ruskem se tudi nekaj pive in vina prideluje in povžija. V Krimi, Besarabiji in Kavkazkem se pridela kacega pol milijona hektolitrov vina, katerega najboljša bela in rudeča vrsta se imenuje

kiselják. Višji stanovi pijó navadno šampanjca, katerega so leta 1876 za tri in pol milijonov rubljev vpeljáli.

„Wer niemals einen Rausch gehabt, der ist kein braver Mann“ poje se še dan danes po nemških komersih. Ta pesem je zrcalo življenja v starih Nemcih. Tacit pripoveduje: „Noč in dan piti se šteje v Germanih na čast. Pri njih popivkah se o vseh stvaréh obravnava. Kadar jim pijača v glavo stopi, pride do dejanja in se razprave večkrat z ubojem in umorom končávajo. Pri popivkah se tudi sovraštva poravnavajo, rodbinske zaveze sklepajo, knezi izbirajo in se o vojski in miri sklepa.“ Do ljudskega preseljevanje so pili Germani svoj mét, od tačas so začeli piti tudi pivo. Svoje bogove so slavili z métom in pivom ter so jih izbirali za predsednike svojim pivskim bratovščinam. Ko so se poznejše pokristijanili, postavili so svetnike na njih mesto, na primer sv. Štefana in sv. Martina. Presilno pijančevanje je bilo uže Karolu Vélikemu preveč, ukazal je zato: „Noben duhovnik ne smé pokorečega se človeka k pitji vabiti, pijan človek ne smé ni tožiti, ni pričati, sodník ne smé soditi, ako ni trezen. Kdor se med vojaci vpijani, dobi tako dolgo same vode piti, dôkler ne izpozna, da je krivo storil.“ Ali vse jednake postave niso mogle navade izkoreniniti. Trinajstega veka so začeli na Nemškem tudi vinski trs sadíti. V nekaterih krajih, posebno na Würtenbergskem, so časih jako obilo vina pridelovali, toliko, da se ga je dobil bokal za jedno jajce in da so po nekaterih krajih z vinom mavto delali (?); kdor je hotel jeden star penez zapiti, moral je dvakrat v krčmo iti. Še vé, da ni bilo to vino najboljše. Melanchton pravi: „ubi nativum montes lacrimantur acetum,“ Erfurtsko vino je bilo leta 1336 tako kislo, da je železno posodo objédalo.

Pijančevanj je bilo tekom srednjega veka v vseh stanovih na Nemškem jako ukoreninjeno.

Ko je cesar Karol V. leta 1530 potoval na véliki zbor v Augsburg, se je vojvoda Henrik Lignicki v Nürnbergi s šestimi druzimi vojvodi tako vpijanil, da so si porezali rokave na kamižolah in srajcah, ter goloroki kakor glumači po mesti hodili bosí in z muziko o belem dnevi do stanovanja vojvode Brunšviskega, kjer so popolnoma pijani popadali na tlà. Te zadeve tistega časa popisuje tudi šalivo zbadljivo naslednja pesem:

„Edit nona, edit clerus,
Ad edendum nemo serus.
Bibit ille, bibit illa,
Bibit servus cum ancilla,
Bibit abbas cum priore,
Bibit coquus cum factore.“

„Et pro rege et pro papa
Bibunt vinum sine aqua,
Et pro papa et pro rege
Bibunt omnes sine lege,
Bibunt primum et secundum,
Donec nihil sit in fundo".

Pijanemu biti je bilo tedaj čast. Zategadelj je bilo pijančevanje vseobče; navadni ljudje in takšni, katere bi dan danes prištevali razumništvu, so popijali v jedni in tisti krčmi le s tem razločkom, da so poslednji v tistih prostorih posedli, kjer je družina bivala. Samostani in vseučilišča so imeli privilegij, da so smeli brez davščine pivo kuhati in pródati: „in des Collegii Keller Getränke an Wein und Bier ohne eigene Steuer aufzulegen." Profesorji so se z vseučiliščniki v pijančevanji merili. Deželni grof Moric je vseučilišču v Marburgi svojega pijančevanji udanega tajnika priporočal. Ko ga vseučilišče ni vzprijelo, odgovoril je profesorjem: „dass viele Marburger Professoren würden zur Stadt hinaus müssen, wenn man es in dieser Hinsicht streng nehme, denn uns leider zu viel bekannt ist, dass fast in allen Fakultäten gute Zechbrüder und Lucubranten mitunterlaufen."

Rektor temu vseučilišču piše v necem pismi: „Schon vor 30 Jahren wurde in Jena von einer Disputation zu Ehren des Bachus gehört, wobei die Zuhörer kleine Becher, der Opponent einen Humpen, womit er im dreifachen Schluck das jus objectionis darstellte, der Respondent durch dreimaliges Trinken diesen nassen Syllogismus annahm, der Präses das übrige austrank." Pri krstih, porokah, sedminah, godovanjih, pri kuhanji ali prodaji, pri vzprijemanji ali odpuščanji učencev, volitvi županov se je použilo pijače čezobilo. Uradno je bilo določeno, koliko skléd jedî in koliko sodov vina in piva je smelo priti na mizo pri raznih rodovinskih veselicah, kako dolgo smé trajati svatovščina, koliko ne smé trajati pojedina in koliko gostov se je smelo povabiti. Na jednega hrabrega viteza se je tiste čase računalo 18 bokalov vina, na poštenega mojstra 16 bokalov. Ali največkrat so moški in ženske predpisano mero pijače prekoračili, tako, da so popolnoma brezzavestne v mrtvâčnice nosili, kjer jih je hudo trpljenje in mnogokrat smrt čakala. Pri ženitovanji med meščani je smelo biti 200, med plemiči pa 400 povabljenih gostov; jedî se je smelo 40 na mizo prinesti in sedem sodov vina izpiti. Nad 14 dnî ni smela svatba trajati. Toliko pijančevanje je Nemce zdivjalo in posurovélo (furor impetus teutonicus). Zato pa tožî Martin Luter: „Es muss ein jedes Land seinen eigenen Teufel haben, Wälschland seinen, Frankreich seinen; unser deutscher Teufel wird ein guter Wein und muss „Sauff" heissen, dass er solange durstig und bellig ist, der mit so grossem Saufen Weins und Biers nicht kann gekühlt werden, und wird solcher, fürchte ich ewig Deutschlands Klage bleiben bis an den jüngsten Tag."

Melanchton pa pravi: „Wir Deutsche schmausen uns arm, schmausen uns krank, schmausen uns in die Höhle.“

V novejšem časi je pijančevanje na Nemškem precej prestalo. Naobraženejši ljudje so opustili imeti pijanost za čast, ampak smatrajo jo dan danes največ za sramoto. Vladarji véliki in mali so si prizadevali po opominjanji in kaznjévanji zadušiti grdo navado. Na Ruskem so pred vsem z dobrimi šolami skušali vzbujati sramežljívost in nravsko čut v mladosti.

V prvi polovici tega veka se je na Pruskem toliko spirita pridelalo, da je ž njim Pruska vse druge države presézala. Séverna Pruska je namreč peščnáta, neplodovita ravnina. Naj bolj se je tam še krompir obnesel, iz tega so začeli po vseh krajih delati spirit, z ostanki pa so krmili živino, katera bi sicer ne imela česa jesti. Živina je dajala gnoj za obdelovanje pustínj in tako je prišlo, da je produkcija spirita na Pruskem mogoče storila, da se je mnogo pustih krajev preménilo največ v rodovite. Mnogo spirita se je použilo doma; leta 1870 je prišlo na vsako glavo po 10 litrov žganja.

Piva se na Nemškem neizmerno mnogo pridela, pa tudi použije. Po vseh deželah, ki pripadajo pruskemu cesarstvu, použilo se je leta 1874: 39 milijonov hektolitrov piva, prišlo je zatorej na osobo kacih 68 litrov. Največ ga izpijó Bavari (250 litrov na osobo), Badenci (84 litrov) in Würtenberžani (213 litrov na osobo); žgane pijače je prišlo leta 1870 na Pruskem 10 litrov na posameznega človeka.

Krčem je prišlo leta 1876 jedna na 126 ljudî brez ozira na spol in starost.

IV.

Alkohol ali vinski cvet in človeški organizem.

Vse vpijanljive pijače imajo v sebi alkohola ali vinskega cvetú v različni množini. Vinski cvęt ali spirit je z vodo ugašen alkohol. Alkohol se navadno dela iz grózdnega sladkorja, pa tudi iz druzih tvarín, celó iz premóga. Spirit je različno močan po svoji koncentraciji. Vinski cvét in iz njega narejeno žganje in druge pijače prehajajo po mnogih potih v krí. Iz želodca izginja prav hitro v krí, kar pričajo poskušnje. Sandras je vlil psu 150 gramov vinskega cveta v želodec in ga po dvéh urah usmrtil; v želodci je bil samo še jeden gram cvetú in tudi v črevih ga ni bilo več. Ako se vinski cvet ali žganje v trebušno votlíno vlije, se tudi od tukaj hitro v krí poizgubí. Bayer je spravil 15 gramov žganja v trebušno votlíno domačemu zajcu. Precej je zajec izgubil zavednost in je

v malo urah pijan poginil. Ako se žganje kateri živali pod kožo vbrízgne, se tudi precej pokažejo znamenja pijanosti. Orfila je necemu psu 40 gramov 40procentnega cvetú pod kožo vbrízgnil, pes je skôraj zaspal in v treh urah pijan poginil; izpod kože se je ves alkohol po krvi izgubil. Tudi skozi odprte rane prihaja alkohol v krí. Uže mnogokrat se je opazovalo, da je bolník, kateremu so rane izpirali sè žganjem, postal pijan. Tudi uže sam duh ali sopár alkoholov napravi človeka pijanega. Kdo ne vé, kako hitro se v vinskih kletih izgubí pamet, če se tudi primerno malo pije. V Bordeauxu, kjer imajo nekateri trgovci neizmerno velike zaloge spirita, se je opazovalo, da dobodo delovci, ki se dolgo v teh kletih mudé, možjánsko bolezen „delirium tremens", pijansko ali tresočo blaznost. Iz krví se izgubí jako naglo, časih v polovici minute po vseh organih. Najbolj občutijo možjáni njegov vplív, ki se izrazuje izprva v neki vzbujenosti, hitrejšem mišljenji, poznejše pa v zaspanosti, trudnosti vseh delov telesa in na to v popolni onemoglosti in spanji.

Naj uže pride alkohol po katerem koli poti v kri, njega učinek je tisti; različen je le po močnosti, po množini, po časi, kedaj se uživa in tudi po razpoloženji posameznega pivca. Mnogo je ljudí, ki pijó dolgo žgane pijače, in vendar ne najdejo na sebi slabih nasledkov; kdo drug pa pije primerno menj te pijače, pa ima skôro dovolj. Prvi je morebiti močnejši in ne pije na prazen želodec ali je bolj trdno sestavljen. Več ali menj bode pa vendar tudi pri zadnjem mogoče opazovati spremembe, ki se po životi narejajo zaradi uživánja žgane pijače, katero pa prvi menj občuti, nego drugi.

Po dolgotrajnem uživanji žganja se prikažejo spremembe malo ne po vseh organih človeškega telesa. Želodec ne more več prav prebavljati, ker ga žganje posuší in želodečni sók pojema. Slúzna koža v želodci postane debela, otekla, in se kaže mnogokrat kakor odrta in to posebno tačas, če se več močnega žganja brez jedíl použije. Marsikateri človek je moral še mlad iz tega sveta, ker si je želodec s pijačo tako izprídil, da ni mogel nobene jedí več prebavljati.

Jetra postanejo po dolgem uživanji žgane pijače mnogokrat še jedenkrat tolika in to največ po sami maščobi, katera se v njih nabêre. Kadar pa moč želodca tako izgine, da postane prebavljanje nezadostno in jame človek hujšati, začnó se tudi jetra sušíti, krčiti, česar nasledek je vodeníca, ker se pot žilam iz trebuha skozi skrčena jetra zapira. Uživanje alkohola storí, da srce hitrejše utriplje, ker njega živce vzbuja. Ako je srce prisiljeno vztrajno silnejše utripati, postane večje ravno tako, kakor je rôka pri človeki, če ž njo težka dela opravlja, močnejša, debelíša zaradi pomnoženja mišičnih vlakenc, nasproti rôki človeka, ki ničesar ne dela. Ne samo to, tudi se pri pivci okolo srca in v njem samem nabira maščoba, iz česar

se sklepa, da človek, ki mnogo pije, rad toži, da mu proti srci zaleza, da čuti vse polno okolo srca in to v veliko večji meri tačas, kadar ga prime kakšna bolezen.

Tudi žile, ki vodijo krí od serca vsem delom telesa, so pri pivci spremenjene. Kdo uže človeka z napihnenim, rudečim licem, tako imenovanim „bakrenim“, ne pozna, da je žlahtne vinske kapljice ali katere druge pijače bratec? Žile pri tacih ljudéh so razširjene, napete in tudi trše, ter izgubé svojo prožnost, če se tudi takšen človek več časa pijači izogiblje; „na lici se mu ne zná, da bi bil kaj bolan“, pravi navaden človek.

Vpliv preobilega pijančevanja na sopíla, to je, na dušník, sapníke in pluča je znan. Pijančljiv človek je hripav, kakor da bi bil prehlajen; če pôje, ima debel ali nizek glas, ki nekoliko strže. Navadno tudi zjutraj kašlja. Mnogokrat prime pijančljívca tudi jetika in stori konec njega življenju.

Obisti so sicer jako majhen dél človeškega telesa, ali prevažne za njega zdravje. Učenjaki trdé, da ste dvé tretjini tacih ljudí, ki so umrli za vodenîco po bolezni na obistih, bili pijančljivci.

Najobčutljivejši organ človeškega telesa za pijančevanje so možjáni. Možjáni so sedež vsemu dušnemu življenju, oni so vladar človeškega vedenja. Vse, kar teló storí, storí po njih ukazi, in vse, kar se telesu pripeti, izvedó možjáni. Kot najobčutljivejši del sploh so možjáni tudi najbolj podvrženi nasledkom pijače. Uže na črepinji se zná, če je bil nje nosítelj pijanec. Če je črepinja debelejša, posebno trdna, in ima na svoji notranji površini globoke brazde za razširjene in okoščenéle žile, vemo, da je bil dotičen človek prijatelj vpijanljivim pijačam, če ga tudi nismo v življenji nikoli poznali. Še bolj trpé možjáni sami od presilne pijače.

Ne samo, da se njih mréne vnemó, kar je uže na sebi za življenje jako nevarno, se kaj rade žile v njih pretrgajo, ker so krhke kakor vse druge v telesi in krí se iz njih v možjáne razlije. Temu pravimo, da zadene ali udari mrtud, ki človeka ali popolnoma usmrti, ali pa pohabi posamezne dele človeške, o čemer pravimo, da je zadel mrtud na róke, nóge, na jezik i. t. d. V možjánih pijančljivega človeka so žile napete in rodijo mnogo več krví, nego pri zdravem človeki. Uže samo ta sprememba mnogokrat učini, da se človeku v glavi zmeša. V starosti, če jo sploh še doseže, začnó se pri pijančljivci bolj kakor pri treznem človeki možjáni sušiti; on peša na duhi, izgublja spomin, in živí le še tako na sveti, da je samemu sebi in drugim na póti.

Ako človek neprimerno mnogo alkoholaste pijače na hip izpije, nastane takoj nevarnost za življenje. V večji meri užit alkohol je po svojem učinki podoben strupu, najbolj žepleni kislini. Kakor tá, potegne alkohol vso vodo iz želodca

in črév nâse, in objé slúzno kožo v podobi različno velikih ujedov. Percy je vlíl velikemu psu 90 gramov spirita v želodec. Pes se je precej zvrnil na tla in je v 8 urah za hudim krčem poginil. Zajcu zadostuje uže 30 gramov spirita, da ga usmrti. Časih se najde pri človeki, kateri je zaradi preobilega uživanja žganja hitro umrl, krvni mrtud v možjánih ali pa tudi tako imenovani vodeni mrtud; iz jako napetih možjanskih žil se voda izceja v možjáne ter njih delovanje zamorí. Zadnje se nahaja posebno pri otrocih, kateri umró, ako se jim dadé dvé ali tri žlice žganja na jedenkrat izpiti.

Navadni ljudje pravijo, da se v človeki, ki je nagle smrti umrl, zaradi čezmérnega uživanja alkoholnate pijače, žganje vžge in da iz njega gorí. To ni res in tudi ni mogoče. Akoravno preteče med uživanjem močne, žgane pijače in med smrtjo časih le jako malo časa, se vendar alkohol v tem kratkem časi v životi za toliko spremení ali zmeša, da ne more več goreti. Spremení pa se alkohol v životi v ogljenčevo kislíno, plín, kateri šumí iz sifonov ali soda-vode, in v vodo.

Število ljudî, kateri v pijanosti nagle smrti umró, je po nekaterih državah nepričakovano obilo. Na Švicarskem je bilo med 10.000 mrtveci 273 tacih, katere je alkohol naglo usmrtil. V Londoni se je v 73 letih 1157 osób na mesti do smrti napilo.

V.

Nesreče zaradi pijanosti.

Malo kateri dan mine, da bi se ne slišalo ali čitalo, da se je v tem ali v onem kraji kdo ponesrečil in našel prerano smrt. Nesreča se jako lehko pijanemu človeku pripeti ali pri vožnji, ali na skalnatih potih, na vodi, ali na kak drug način. Če pogledamo številke tacih nesreč po nekaterih deželah, vidimo, koliko ljudî se zaradi alkohola ponesreči. Na Francoskem se je od leta 1850 do 1879: 9350 ljudî v pijanosti ponesrečilo, na Saksonskem od leta 1847—1876: 1111, na Pruskem od leta 1869—1873: 1554 osób, 7548 ljudî pa se je v pijanosti ranilo.

Uže zgoraj smo rekli, da je učinek alkoholnatih pijač na želodec podoben strupu, posebno žepleni kislini. Zanimivo je pregledati številke osób, ki umró zaradi navadnih mineraličnih in vegetabiličnih strupov in zaradi alkoholizma. Od leta 1869—1873 se je na Pruskem po nesreči ostrupilo z strupenimi jagodami, vitrijolom, glivami, kislinami in z drugimi strupovi 159 ljudî, z žganjem pa 288. Države skrbé z raznimi naredbami, da se zabrani prodajanje strupenih tvarín; spirit pa se smé prosto prodajati, akoravno pokonča v jednem letí več

človeških življenj, nego vsi strupovi skupaj. Ali prodaja spirita se sploh ne more zabraniti, ker služi raznim obrtnim podjetjem in je njega poraba splošna. Produkcijo ali razprodajo spirita prepovedavati zató, ker se nekateri človek z žganjem iz njega narejenim vpijani in morebiti zaradi pijanosti nagle smrti umrè, bi bilo ravno tako brezumno, kakor če bi se železo ne smelo prodajati, ker se iz njega noži delajo in ž njim lehko človek človeka zabode.

Zgoraj smo bili v kratkem popisali vpliv preobilega uživanja vpijanljivih pijač na človeški organizem. Videli smo, da ga ni skôraj organa, ki bi se pri pijančljivci ne kazal spremenjenega. Omenjene spremembe v organizmi so podlaga bolezni, kateri se pravi: pijánska kaheksija. Amerikanski učenjak Dr. Day in za njim še drugi zdravniki pa celó trdé, da je neubranljivo nagnenje do pijače uže samo na sebi bolezen, ravno tako, kakor spoznavajo psihijatri brezpovodno nagnenje do tatvine tatinsko manijo (kleptomanijo). Na podlagi tacega mnenja so Amerikanci začeli posebne bólnice za pijančljivce delati in z jako ugodnimi uspehi. Takšne bólnice imenujejo asile. O teh govorimo poznejše. Na tem mesti bodemo skušali razmotravati nasledke pijančljivosti na človeki, člene človeškemu društvu, in potem nje vpliv na človeško društvo sploh.

VI.

Vpliv pijančljivosti na zárod ali naraščaj.

Uže Aristotel je bil prepričan, da daje pijančljiv oča otrokom življenje, iz katerih vzraščajo zopet pijančljivci. Tisto je vedel uže Plutarh; Rimljani so opazovali tudi to istino, od kodar izvira prislovica: ebrii gignunt ebrios. Učeni profesor Griesinger pravi: „Po pijančevanji spremenjen organizem starišev ne dá kâli razvijajočega se mladega bitja prave meri.“ Preiskave novejšega časa potrjujejo to istino ter jo skušajo s številkami potrditi. Dodge je našel, da je bilo med 379 pijančljivci 180 tacih, ki so to nagnenje po stariših podedovali. Dr. Day je opazoval, da so bili otroci očeta, ki se je v drugi polovici svojega zakona udal pijančevanju, samo po nekoliko pijanci in sicer le tisti, ki so se rodili tačas, ko je oča uže pijančeval; drugi pa, kateri so v prvi polovici očetovega zakona zagledali svet, ko je bil oča še trezen, bili so zdravi in trezni.

Pijančljivost starišev ima še druge žalostne nasledke za otroke. Otroci pijančljivih starišev so podvrženi marsikaterim boleznim, posebno možjánskim. Rosch pripoveduje, da je poznal pijančljivega muzikanta, ki je 50 let star za vnetico prsne mrene umrl. S svojo ženo, ki je bila tudi pijančevanji udana, imel je

14 otrok. Od teh so bili štirje idijoti (trapeži), jeden je 4 leta star zmrznil, jedno dekletce je 8 let staro umrlo za vnetjem možján, drugo ravno tako, tretje dekletce je bilo tačas staro 18 let, ali kar se razuma tiče na slabšem, nego živina, in še hoditi ni znalo. Razven dvéh otrok, ki sta bila v časi opazovanja še zdrava, so drugi poleg uže imenovanih za jetiko pomrli. Haas pripoveduje drug slučaj. Nek pijači jako udan rokodelec je imel 7 otrok. Prva dva sta umrla za božjastjo, tretji je v jednajstem leti zblaznel in idijot umrl, četrti se je poskušal umoriti in je tudi v blaznosti umrl; peti je jako občutljiv in črti vsacega človeka; šesti otrok, dekletce, je histerično in časih zblázne; poslednji, rokodelec, je prebrisan, a nervoznega temperamenta in ne dá se dosta dobrega pričakovati od njega. Dagobert omenja pijanca, imejočega 11 otrok, katerih jih je 9 za konvulzijami (božjastjo) pomrlo. Pijančljivi stariši dajejo časih tudi mutastim otrokom življenje. Matere, katere so mnogokrat pijane, porájajo često mrtve otroke.

Narodopisci pričajo jednoglasno, da so ljudstva, uživanji močnih pijač podvržena, postala tekom časa slabejšega telesa in manjša. To se opazuje pri Evropcih, kakor tudi v stanovníkih druzih svetovnih delov. Buhl-Cremer pravi, da so ruski Tatari, katerim je po verozakoni uživanje kakoršne koli vpijančljive pijače ostro prepovedano, najmočnejši in najzdravejši národ na sveti; kazanski in permski Votjaki pa so od Ivana Vasiljeviča, kar so začeli žganje piti, manjši in slabotnejši.

Nekateri trdé, da ima rastoča pijančljivost velik vpliv, da se krči število za vojaščino sposobnih moških od leta do leta. V Švediji je postalo število zavoljo telesne slabotnosti za vojaščino nesposobnih mladéničev vedno večje in narastlo leta 1846 na 36 % proskribovancev; ko je pijančevanje zaradi ostrih postav nekaj ponehalo, se je ono procentno število vzdvignilo na 25 %, to je: od 100 za vojaščino proskribovanih mladéničev jih je bilo le še 25 preslabih.

V Avstriji je največ zaradi slabotnosti za vojaščino nesposobnih fantov v Galiciji (37 %), zaradi premajhne postave 18 %, skupaj 55 %. V Galiciji je žganje vsakdanja pijača. Po druzih avstrijskih deželah znaša ono število le 33 %. Blizu jednake razmere so na Nemškem.

VII.

Pijančljivost in pomiranje.

Vsi človeški organi trpé od presilne pijače. Kadar pride huda bolezen, potrebuje človek nepokvarjenih notrajnih organov,

da jo prebolí. Ako se zatorej prime plučnica človeka s srčno napako, nastane zánj največja nevarnost. Ker so pri pijanci vsi organi nekako depravirani, je vsakatera bolezen toliko nevarnejša. Ako zboli pijančljiv človek za plučnico, se rado pripeti, da začenja, kadar mu vroče prihaja, delírovati ali blazneti, celó besniti. Le malokedaj takšen človek hudo bolezen pretrpí. Hufeland pravi: „Hudi vino- in žganjepivci so strastni ljudjé, imajo vzbujen in hiter utrip in so kakor v neprestani vročnici, sušé se in hujšajo ravno tako, kakor da bi v resnici imeli vročnico.“

Najlažje se dokaže vpliv presilne pijače na zdravje pri vojacih. Angleški vojaci v Indiji so ali veliki pijanci, ali spadajo k društvu obstajnarjev, katerega vsak član je zavezan vpijanljivih pijač popolnoma vzdržavati se. Izmed pivcev zboli na leto vsak sedmi vojak, izmed obstajnarjev še le vsak sedemnajsti; izmed pivcev potrebuje jeden počrez 9 dní, da se ozdravi, obstajnar samo tri dní.

Jako očitno se kaže vpliv pijančljivosti pri koleri. Največ ljudí pomori kolera iz proletarijata. Poročila pričajo, da zboli največ ljudí ob dnevih za nedeljami in praznici, ker so tisti dnevi uže nekako za pijančevanje namenjeni. V mesti Albany je umrlo izmed 26.000 stanovníkov 336 osób za kolero; med temi sta bila samo dva, ki sta bila pri društvi obstajnarjev. Med temi 336 mrtveci je bilo 140 pravih ali hudih, in 136 srednjih pijancev. Profesor Adams pripoveduje, kako se je prepričal, da izmed sto treznih ljudí jih umrè le 9 in izmed sto pijančljivih 91, če se jih kolera poloti. On ima žganje za najhujše sredstvo, ki h koleri disponuje, in bi rad na vsako „botiko,“ ko bi imel oblast, dal zapisati: „Tukaj se kolera próda.“ Ko je v Tiflisi poslednjič razsajala kolera, pobrala je vse, ki so bili pijančevanju podvrženi, niti jeden pijanec ni ostal živ.

Če gre Evropec v vroče podnebje, misli, da je voda kriva hudih mrzlic, ki tukaj tujcev moré. Zaradi tega si naložé potniki ruma in jednakih pijač, da bi ne bili prisiljeni piti vodé. Ravno žgane pijače so za vroče kraje najmènj primerne in Friedmann trdi, da prav podnebju neprimerno življenje Evropcev po nasélbinah toliko naseljencev in potnikov pokonča.

Vsaka bolezen je pri pivci mnogo nevarnejša, kakor pri trezniki, celó rane se pri trezniki mnogo hitrejše celijo. V poslednji rusko-turski vojski se niso zdravniki pri turski armadi mogli načuditi trdnosti in herojizmu ranjenega turskega vojaka. Silne rane trpé skôraj brez bolečín in naj bodo rane še tako hude, celijo se naglo in brez vsacega zdravila lepše nego pri našem vojaki, naj ga še tako várujejo in gleštajo. Noga ali roka se pri Turki ne odreže, če so le še žile cele, kajti navadno se zarase. Omer paša pripisuje te razmere popolnemu vzdrževanju turskega vojaka od vpijanljivih pijač in njega préprostemu življenju sploh.

VIII.

Pijančljivost in dolgost življenja.

Spremembe, katere se godé v organizmi pijančljivega človeka, ne dopuščajo, da bi takšen človek doživel toliko starost, kakor trezen človek. Skušnje učé in številke pričajo, koliko si pijančljivec s svojo pogubno strastjo življenja skrajša. Nekatera zavarovalna društva se pri zavarovanji na življenje opirajo na to, ali je ponudnik za zavarovanje trezen ali pijančljivosti podvržen človek. Iz tacih v tem obziri iz dolgoletnih skušenj sestavljenih tabel je razvidno, koliko let je še treznemu in pijančljivemu človeku naštetih. Neison je primerjal 6111 pivcev 6111 treznim ljudém z ozirom na dolgost življenja pri jednih in drugih, ter je našel, da je izmed 6111 pivcev umrlo jih na leto 357, izmed 6111 treznih pa le 110. Za koliko je pijancem življenje prikrajšano, naj kaže naslednja tabela:

Starostni razred	Še namenjena dolgost življenja		Zatorej je življenje pivcev v dotičnih starostnih razredih prikrajšano za
	treznih	pijančljivih	
20 let	44.20	15.56	28.65 let
30 „	36.48	13.80	22.68 „
40 „	28.79	11.63	17.16 „
50 „	21.25	10.86	10.39 „
60 „	14.28	8.95	5.33 „

Iz te tabele se razvida, kako ima 20 let star pivec še 15.56 let živeti, a trezen človek 44.21 let. Trideset let star pivec ima dočakati še 13.80 let, trezno živeč pa 36.48 let. Pijančljivec si zatorej prikrajša življenje s pijančevanjem za jedno ali dvé tretjini let. Le izjemno malo pivcev doživí toliko let, kolikor bi mu bilo treznemu še namenjenih.

Vpliv pijančljivosti z ozirom na dolgost življenja je mnogo večji pri višjih stanovih in pri ženskah nego li pri kmeti in pri moških. Prilika nanaša, da so v obče krčmarji in vinski baran-

tači pijančljivosti najbolj podvrženi, zategadelj nočejo nekatere zavarovalnice tacih osob zavarovati.

Jeden národ je na sveti, ki se je znal stoletja upirati pijančevanju, to so Judje. Sicer pije tudi Jud, ali nikdar zmernosti ne pozabi. Judje se nahajajo po vseh podnebjih, po vseh delih sveta, in med národi z dušo in telesom udanimi žganji, toda ostali so zmerni.

Kakor prikrajša pijančljivost dolgost življenja posameznega človeka, ravno tako spodkopava dolgoživost národov. Znano je, kako ginejo ljudstva v Ameriki, zapadni Afriki in po južnih otocih. Kamor so prišli tuji naseljenci, prinesli so sabo žganje in s tém morè prvotne stanovníke bolj nego jih moríta meč ali kuga. A tudi v národih po Evropi ne izostajajo nasledki nezmernosti, samo da se ne kažejo tako očito. Najmanjšo povprečno dolgost življenja najdemo v Rusih in moskovski zdravnik Blumenthal meni, da največ zaradi nezmernosti v pijači.

IX.

Pijančljivost in samomórstvo.

Vzroki, kateri napeljejo človeka k temu, da si sam vzame življenje, jako so različni. Ako živí človek v hudih stiskah, bodi si v novčnih ali socijalnih, ako obupa nad svojo srečo in svojo močjó, se marsikateremu usiljujejo samomórske misli. Začne se silni boj samomórskih misli med priródnim nagonom samovzdržanja. Največ premaga v tem boji slednji nagon s pomočjo zdravega razuma, ali pa pogrešanje srčnósti. Te je marsikdo pogrešal v odločilnem hipi in sklep, storiti konec svojemu skrbí in truda polnemu življenju, katerega je morebiti uže dolgo nosil v prsih, se ni izvršil. To srčnóst daje človeku pijača; ali ne samó to, ampak pijača mu vzame sposobnost, preudariti še jedenkrat namenjen korak: napije se in storjeno je!

Samomórstev se izvrši mnogo po raznih državah. Browne je izračunal, da se zgodi med 1222 slúčaji samomórov ta v pijanosti 158krat, ali vsak sedmi samomórilec je usmrtil se v pijanosti. Huss je našel, da je bil v Svediji vsak sedeminpetdeseti moški, ki je v starosti od 25 — 50 let umrl, samomorilec. On smatra vsa samomorstva nasledki pijanosti. Silna pijančljivost provzroči pri mènj naobraženih ljudeh mnogokrat nekako motno dušno razpoloženje, ki tudi vêde do samomóra. V vsakem slúčaji je jako težkó najti vzroka samomórstvu, dokazano je vendar toliko, da je bilo na Francoskem v letih 1869—1874: 4709 sa-

moumorov v pijanosti storjenih, to je 7—13 % vseh samomoritev. Na Pruskem je bilo naštetih v letih 1869—1875: 21.000 samomórov, med temi jih je bilo 1787 storjenih zaradi pijanosti. Na Ruskem pride na 10.000 stanovnikov 1 samomórilec, izmed 100 samomorílcev se jih 38 v pijanosti usmrti.

Število samoumórov množi se vsako leto. V Avstriji na primer se je štelo v letih 1846—1850 = 505 samomórov
„ 1851—1855 = 666 „
„ 1855—1860 = 799 „
„ 1861—1865 = 949 „

Jednake razmere se opazujejo tudi v druzih državah. V kakšni vzročni razmeri stoji rastoče število samomórov z rastočo pijančljivostjo, ni še dognano: toliko pa je gotovo, da je poleg blaznosti pijanost najčešče najbližji vzrok samomoru.

X.

Pijančljivost in pijanska blaznost (delirium tremens).

Pijanska blaznost je bolezen živčne sisteme, prikaže se pri človeki po dolzem, vztrajnem uživanji močnih, posebno žganih pijač ter je nasledek alkoholovega vplíva na možjane. Delirij se izrazuje po zmotnjavah čuvstev posebno v prividu, mirnih ali divjih blodnjah in tresenji udov. Bolníki domnevajo, da vidijo miši, podgane ali jednake živali, ter jih podé. Časih vidijo taki bolniki sovražnike pred sabo, kričé, razbijajo ter skušajo úiti, marsikateri skoči v tem stanji skozi okno, da bi ubežal. Drugi takšni bolníki so veseli, dobre volje, norčujejo se ter v jednomér blebéčejo. Izraz njih obraza je časih jezovit, časih vesel. Blodnje prestanejo, pa se skóro zopet še hujše povrnejo. Bolník tirja neprenehoma pijač, ne jé in ne spí. Zaradi brezodmornega divjanja in razgrajanja nastopi pri nekaterih spanje, kar daje najboljše upanje na ozdravljenje; nekateri pa onemorejo popolnoma ter umró.

Kako je ta bolezen po sveti razširjena in koliko ljudí za njo pogine, nam pričajo statistična poročila nekaterih bólnic. V Londoni je v letih 1840—52: 1569 ljudí za pijansko blaznostjo umrlo, na vsem Angleškem pa v desetih letih 13.203. V Pensilvanija-hospitali je bilo tekom 31 let med 3599 blazníki 16% tacih, pri katerih je bila pijančljivost izvor bolezni. V séverni Ameriki je umrlo za to boleznijo v 8 letih 300.000 ljudí, pravi dr. Ewrest, na Francoskem v 13 letih 3554. Na Ruskem je bilo v letih 1861—65: 3241 za pijansko blaznostjo v blaznico vzprijetih in od teh jih je 293 umrlo; med temi je bilo

2821 moških in 420 žensk. Največ tacih bolníkov je bilo vzprijetih v Obuhovovo blaznico, kamor prihajajo največ bolníki iz nižjih stanov. Šestina vseh blazníkov na Ruskem je imela delirium tremens. V Berolini je umrlo v 42 letih 1438 osob za to boleznijo in Caspar trdi, da je vsak tretji blazník blaznice v Berolini bil pijanec. Na Dunaji je bilo leta 1873:278 za to blaznostjo bolnih v bólnicah in jih je 57 umrlo. Na Francoskem je izmed 1000 blazníkov 200 bilo pijančevanju udanih in izmed 2507 osob, katere je policija v Parizi poslala v blaznico v opazovanje, je bilo 588 alkoholistov. V obče se more reči, da je med sto blazníki dvajset slučajov pijanske blaznosti.

XI.

Pijančljivost izvor hudodelstev.

Dušno razpoloženje pijanega človeka je kaj podobno razpoloženji blaznega. Samosvest je ojačena, pijanec se misli močnejšega, pametnejšega, mogočnejšega, ter se vsakemu prizivu proti svojim domišljijam stavi v bran. Čuvstvo dolžnosti do spoštovanja postave otrpne. Marsikateri človek, kaj zlega namerjajoč se napije, s čimer zaduši v sebi misli na nasledke nameravanega dejanja. Ker je pijanost blaznosti toliko podobna, imajo jo nekateri zdravniki tudi za bolezen; tudi postava se v nekaterih državah ozira pri določevanji kazni na to bolestno dušno razpoloženje. Pravega pijanca ne spokoriš nikoli, dôkler ga pustiš v navajenih okoliščinah, prizanašaj mu kolikor hočeš. Časih ima pijanec halucinacije, to je, kažejo se mu vsakovrstne podobe in zvené mu razni klici na ušesa, katerih v istini ni, in prijatelj se mu vidi sovražnik, pretèč mu s čem hudim ali celó strežóč po življenji. Tacim prividom ali prisluhom ustrezajoč zvrši hudodelstva, katera so mu, kadar se strezni, popolnoma nerazumljiva.

Kdor je imel priliko biti navzočen pri raznih sodnij obravnavah proti hudodelcem, izlasti oziroma telesne varnosti, moral je spoznati, da je najmènj 70 procentov hudodelstev bilo v pijanosti storjenih, ali da so jih pijanci storili. Razmera med pijančljivostjo in številom hudodelstev je na tajnem zakoni utemeljena (Quetelet), po vseh državah z malimi razlikami jedna in tista. To razmero razjasniti skušati državi severna Amerika in Angleška. Vlada zjedinjenih držav je naložila vsem svojim poslaníkom in konzulom, da so morali pri državah, kjer so postavljeni, nabirati statističnih dat, iz katerih bi se dala razjasniti razmera med pijančljivostjo in številom hudodelstev. Na ta način se je nagromadilo jako obilo statističnega gradiva, iz

katerega se še le v polni meri dá spoznati, kaj vse more provzročiti pijančljivost v raznih národih. Kjer se použije več žganja, doprinaša se več hudodelstev, kjer je več krčem, tam imajo kazenski sodniki več posla. Ječe, posilne delárnice, preiskovalnice, siromašnice so tam najbolj obljudene, kjer se od jedne krčmę do druge jedva Očenaš izmoli. V dokaz tem izrekom hočemo tú navajati samo nekoliko številk.

Na Francoskem na primer je bilo v letih 1826—1829: 1129 umorov; 446 teh je bilo zaradi prepirov v krčmah storjenih. Med 2421 jetniki v Filadelfiji je bilo 2020 pijancev. Na Angleškem je bilo v l. 1849 in dalje obsojenih 90.963 ljudî; nékov duhovnik trdi, da je bilo med temi gotovo 50.000 pijancev. Jednaka opazavanja so napotila parlament lordov v Londoni, da se je postavila enqueta za preiskovanje vpliva pijančljivosti na število hudodelstev, Ta je nabrala si statističnih dat od 24 jetnišnic. Enqueta je stavila vodstvom jetnišnic vprašanje: Koliko jetnikov se ima smatrati za žrtev pijančljivosti? Na to vprašanje se je odgovorilo trikrat, da 60 %, osemkrat, da 75 %, dvakrat, da 80 %, in šestkrat, da 90 % jetnikov je kaznjivo dejanje v pijanosti storilo. Najjasnejše pa se kaže vpliv pijančljivosti na število hudodelstev na Irskem. Zdanji lordkancelar irski je nagovoril porotnike v Monaghani: „Slučaji, o katerih bodete imeli soditi, imajo vsi svoj izvòr v nezmernosti. Ako bi bilo ljudstvo v tej deželi prosto tega zlà, bi ne imeli v tem zasedanji nobenega slučaja vam v razsojo podajati.“

XII.

Pijančljivost in siromaščina.

Socijalna mizerija današnjega časa je predmet temeljitih preiskav učenjakov. Da rase na njej siromaščina, nevednost, nenravnost, hudodelstvo, je znano, ali ni še dognano, kje ima svoje največje korenine, katere izpodrezati bi bilo treba, toliko pa je gotovo, da je nezmernost jako bistveno udeležena pri razširjenji tega občnega zlà. Če tudi ni pijančljivost vselej in povsod pravi začetek in vzrok revščini, je vendar to po večjem tožna istina. Nekateri tako nazivani prijatelji delovskega stanú sicer trdé, da vódi siromaščina za sabo pijančljivost. Ako se hoče, da se nezmernost v pijači zmanjša, mora se skrbeti za zboljšanje socijalnih razmer, dajati miloščino, delo, podporo. Ne dá se tajiti, da ni to časih tako, ali navadno velja prvo in skušnje učé, da meščan, obrtnik, delovec ali kmet, ki začenja po krčmah posédati, mnogokrat svoja opravila zanemarja, kupčijo, obrtnost, poljedelstvo zaostaja, ker ni voditelja, pravega duhá; delovec postaja nezanesljiv, ker

časih ravno tisti dan od dela izostane, kadar ga dajalec dela najbolj potrebuje, ter izgubi zaupanje. Poleg tega še pride morebiti katera nesreča, začno se delati dolgovi, ki z velikimi obrestmi spravijo dolžnika na bóben. Kadar začne takšen človek premišljevati vzroke svojega propada, je uže mnogokrat prepozno. Skôro nima več svoje domačije, toži osodo, da mu je bila nemila; prej gospodar ali spoštovan obrtnik, postane delovec ali mora uže z rodbino vred kruha prositi usmiljenih ljudí, ali obupa nad samim sabo in si končá življenje, pustivši nedolžno rodbíno, usmiljenja vredno, brez vse podpore in brez nádeje na odrešenje. Kômu je môči zanikati, da je v takšnem slučaji pijančevanje krivo siromaščine nepremišljenega človeka in vse rodbíne?

V delovskem stani hodi pauperizem ali revščina tistim potem, Delovci, posebno fabriški, so vajeni tovarišije. Če pride delovec zvečer domóv, ne najde v revnem stanovanji in pri kričanji otrok potrebnega kratkočasovanja, zatorej gré v krčmo. To storí jeden dan v tedni in nedeljo, potem še drugi in tretji dan v tedni, skôro se navadi hoditi po krčmah in pijača mu je neizogibna; izgovarja se, da mu je pijača za ohranjenje telesnih môči potrebna. Ves zaslužek gré po grli, domá pa revščina kraljuje, napósled je nesposoben za delo in izgubljen je!

Nekateri trdé nasprotno, namreč, da so slabe razmere delovskega stanú, majhni zaslužki vzrok, da se širi pijančevanje. Ti zahtevajo, da se daje delovcem dosta dela in večji zaslužek. To bi baje pomagalo delovcem lajše nositi breme, veseli bi bili med veselo domačo družino. Ali skušnje pričajo drugače. Več ko delavec zasluži, več zapravi izvzemši nekatere, ki imajo razuma in trdne volje dovolj, da spoznajo potrébo, da še nekaj zaslužka položé na stran za otroke in za stare dní, ko bodo nesposobni za delo. Da povečanje zaslužka navadno ne ovira pijančevanja med delovci, kaže opazovanje Danijela Gibba na Angleškem pri delovcih v premogovih in železokopih v Lancashiri. V letih 1869—1873 je bila trgovina s temi tvarinami kakor sicer dobra. Dva in pol leta zatém je trgovina še jedenkrat bolj cvetela in zaslužki delovcem so se povišali. V tisti razmeri pa so rasla tudi hudodelstva in kaznjevanje zaradi pijančevanja. Natančnejše se bodo videle te razmere v naslednji tabeli:

Leta:	1869	1870	1871	1872	1873
Število hudodelstev:	1335	1775	1894	2818	4402
Kazni zaradi pijanosti funt. strl.:	495	1562	606	1304	2669
Dnina šilingov:	5	6	7	8	11

Iz te tabele je razvidno, da je bilo leta 1869 pri vsakdanjem zaslužki 5 šilingov 1335 hudodelstev storjenih, in 495 funtov kazni plačanih. Leta 1875 pa, ko je zaslužek na 11 šil. narasel, je bilo uže 4402 hudodelstev storjenih, in 2669 funtov kazni plačanih. Iz teh številk je razvidno, da ako se pogreša resne volje in dovoljne moralne močí, povišanje dnine strast le še pomnoži. Yellewleer, vodja blaznici, je tudi opazoval, da je število v blaznico vzprijetih delovcev bilo nekatere čase še jedenkrat toliko, kakor drugikrat in prvo vedno tačas, kadar so imeli delovci v rudokopih obilo zaslužka. Kadar jim je vzrastel grebén in so delali „strike," niso zaslužili nič in so bili prisiljeni vsakatere pijače vzdržati se. Iz tega se sklepa, da samo prisiljena abstinencija váruje delovce pijančljivosti, hudodelstva in bolezni. Več nego delovec zasluži, več zapravi, s povišanjem zaslužka postane ponosen, ima večje potrebe, si ne prihrani nič, in če pridejo slabi časi, je dosta slabši, nego li če bi, imejóč manjšo plačo, bil ostal pri prejšnji oskromnosti. — Po nezmernosti se izgubí neizmerno mnogo kapitala. Pod tem kapitalom ne razumeva se samo zapravljen novec, ampak tudi zapravljen čas, nastala trudnost, otrpnélost in bolezen. Za pijačo izdan novec iznaša sam na sebi vsote, o katerih nam je strmeti. Na Angleškem se je izdalo od leta 1869—72 za same pijače 4820 milijonov gold. Če priračunamo temu znesku še kvaro, ki je nastala po nasledkih pijančevanja, katera znaša najmènj tudi toliko, dobimo velikanski znesek preko 9000 milijonov gold. S tem novcem bi se bil ves dólg angleške države plačal in ostalo bi bilo še 700 milijonov gold.

Leta 1860/61 je bila v Londoni tako huda zima, da je vse delo prestalo in delovci niso imeli zaslužka. Število ljudí, ki so miloščine prosili od mestnega urada, naraslo je na 130.370 osób. Zanimivo pri tem je bilo, da od 7447 rokodelcev in delovcov, ki so bili pri društvi „zmernost," ni nijeden miloščine prositi bil prisiljen.

Število krčem je merílo revščine. Da ne bodemo dokaza temu izreku hodili daleč po sveti iskat, poglejmo si naše Gorenjsko. Gremo mimo vasí z lepimi zidanimi hišami in čedno ograjenimi vrtovi. V tej vasi hočemo počiti in se okrepčati, ali krčme ni nobene. Pojdimo naprej. Ne daleč od todi je druga vas. Hiše so zapuščene, zamazane, skozi strehe se vidijo špranje, toda na vsaki tretji ali četrti hiši vísi smrekova vejica nad vratmi v znamenje, da se tukaj dobiva žganje. Pojdimo notri. Za mizami sedé suhí, oveneli, brezdušni pívci. Žené prihajajo klicat možé po jedenkrat, dvakrat, trikrat, ali vse zastonj. Jokaje privêde jedna raztrganega otroka sabo, prosi moža, naj bi šel domóv, in ker prošnja nič ne pomaga, začne ga proklinjati. Ali tudi to je brez uspeha: domóv moža ni moči spraviti. Ko žena otide, začne se v krčmi razgrajanje in prepir med pívci, jedna grda beseda prinese drugo, napósled se vzbudi pretep, krí začne

têči, kar pade mož, ki ni hotel z ženo domóv, po trdem udarci nezavesten na tla. Nesó ga domóv, kjer leží mnogo tednov. Rodbína nima jesti, saj redítelju ni moči ničesar prislužiti. Začne se glad v hiši, otroci prosijo mater kruha, ali ta jim ga nima dati. Jok in stok vladata po dômi, da se človeku srce topí od usmiljenja.

Tacih pripétljejev je mnogo v tej vasi, daleč okrog pa tudi ni toliko tatvíne, pretepov niti ne beračev, kakor tukaj. Ali ni v jednih slučajih pijančevanje gospodarjevo krivo velike rodbinske nesreče?

Pijančljivost starišev je kriva, da so njih otroci moralično depravirani. Dôkler pijančljivih starišev otrok šole ne obiskuje, ne uživa doma nobene primerne vzgoje. Slab vzgled starišev uže zgodaj zamorí v mladih srcih čut sramežljivosti, nagib prídnosti, starišev povelja vračajo otroci s posmehovanjem njih v pijanosti dovršenih dejanj. Kadar začne otrok šolo obiskovati, se pokaže, da ali nima talenta ali pa prav nobene moralne čuti in močí v sebi. Takóv otrok hodi v šolo, ker mora, vse jedno pa mu je, ali se čemu naučí ali ne. Šole dolžnost ni samo otroku vcepiti elementarna znanja, ampak tudi vzbuditi v njem zavest pravice in krivice, dobrega in slabega. Kaj je moči šoli koristiti, ako vse, kar se otroku v šoli v glavo vcepi, doma slab vzgled in nemarnost starišev pokvari? Nasledek temu je, da so otroci pijančljivih starišev malopridni, nevedni, slabemu udani, in da začnó prav skôro stopati v stopinje starišev. To skušnjo izpoznava prôsti národ sam, rekši, da jábolko ne pade daleč od jablana.

Dodatek.

XIII.

Veliko zlo, katero izvira iz brezmernega uživanja žganih pijač, izkoreniniti ali vsaj kolikor mogoče zmanjšati, so si uže dolgo prizadevale razne države po sveti. Nastopale so različna pota: Nekatere séverno-amerikanske države so prepovedale produciranje žgane pijače, druge so skušale z velikimi davki na žganje ceno tako povzdvigniti, da bi ta sama uživanje žganja ovirala; zopet druge države so poskušale po zakonih in naredbah, obrnenih proti krčmarjem ali točárnicam in proti pijančljivcem samim priti pogibljivi razvadi ali strasti do kórena. S kacim uspehom se je v raznih državah jedna ali druga pomoč proti pijančljivosti obrnena obnesla, popisali bodemo v naslednjih vrstah.

Najzanesljivejša pomoč uživanje žganja popolnoma zatreti bi bilo, ako bi se vse továrne za spirit in vse žganjarije zaprle. Ako bi se to po vsem sveti zgodilo in zgoditi moglo, bi se ljudje skóro odvadili te pijače in se poprijeli druge, menj škodljive. Ali to bi pomenjalo konec marsikateri obrtnosti, katera ne more brez spirita shajati, in bi povrnilo civilizacijo za nekoliko vekov nazaj, in vse države bi britko občutile sad takóve naredbe. Ako bi samo jedna država vse žganjarije zaprla, bi se žganje iz druzih držav uvažalo, če drugače ne, pa na skrivnem, po tihotapstvi.

Lažje izvršljive bi bile naredbe, katere bi merile na to, da se spirit ne sme za pijačo pródati. Takov zakon dati ima vsaka država moč in dolžnost; saj tudi zabranjuje splošno prodajo zdravil, strelnega prahú in strupov. Da je brezmerno uživanje žganja po učinkih strupom podobno, smo uže zgoraj omenjali. Z ozirom na javno blagostanje, katerega pijančljivost spodkopava, bi bila vsake države dolžnost, zlorabo žganja nemogoče storiti. Teoretično se vidi taka naredba kaj lehko izvršljiva, ali dejanski ni to tako lehko, kar bodemo videli na skušnjah, katere so imele nekatere séverno-amerikanske države s takimi naredbami.

Človekoljubivemu prizadevanju nekaterih za človeško blagostanje goréčih móž se je posrečilo, da je bila v nekaterih séverno-amerikanskih državah vzprijeta postava proti žganji „Liquor Main Law.“ Po tej postavi je bila prodaja spirita za pijačo

prepovedana; nobeden krčmar ni smel prodajati žganja proti kazni do 2000 tolarjev. Po nekaterih državah so celó sklenili, da ima biti spirit in žganje le v državnih ali za to posebno pooblaščenih zakladnicah, da bi se tem lažje razprodaja nadzorovala.

Kje pa je postava, da bi se ne mogel prekanjenec izviti iz nje paragrafov? Tihotapstvo z žgano pijačo se je organizovalo v posebni red in dogodilo se je, da so nosile ženske žganje po ulicah v taki posodi, kakor mleko. Po gostilnicah res niso točili očitno žganja za novec, ali ako je kdo hotel imeti ga, reklo se mu je, da se vpiše v trgovski klub in plača ustopnino. Za to ustopnino je pil tako dolgo, dôkler ni bil vplačani znesek zapit. Na to je mogel tak gost stopiti v drug klub. Pripetilo se je časih, da je policija pri katerem trgovci našla sode žganja. Trgovec naznani to brzo prijatelju, bivajočemu v drugi državi, in ta velí hitro vse sode z žganjem po sodnijskem poti v prepoved déti. Na ta način se je navzlic ostri postavi prodajala žgane pijača. Po nekaterih državah se je produkcija in poraba spirita zmanjšala na polovico od prejšnje množine, ali svojega namena postava ni mogla doseči. Vzredila pa je veliko število potuhnencev in prilizovalcev, kateri so na videz bili prijatelji prohibitivnih postav, za pravo pa najhujši pijanci.

V zjedinjenih državah imajo dnevna vprašanja jako velik vpliv na sestavo národnih zborov. V državi Illinois, kjer so se naredbe proti pijančljivosti najstrožje izvrševale, sta pri novih volitvah krčmarjem in trgovcem rabila novec in žganje, da so ljudi podkurili proti prijateljem prohibitivnih zakonov. Nasledek temu je bil, da so v bodočem zbori imeli ljudje večino, katerim prva skrb je bila, vse postave in naredbe proti pijančljivosti ovreči kot naredbe, katere nasprotujejo človeški slobodi in delajo kvaro državnim blagajnicam. Državna blagajnica se je v istini pod novo sistemo bolj polnila, ali polníle so te tudi jetnišnice in blaznice, obrtnost pa je pešala.

V Evropi je bilo malo ne po vseh državah dovoljeno za „svojo potrebo“ žganje kuhati. Da se je zategadelj neizmerno obilo žganja pridelalo, se lehko umeje. Samo na Švedskem je bilo leta 1830 gotovo lep broj 173.000 žganjarij! Davek od produciranja žganja se je odmerjal kakor še dan danes pri nas po vsebini kotla. Poznejše so po Nemškem in Švedskem začeli davek meriti po množini produkta. Nasledek temu je bil, da so nastale velike žganjarije (továrne), male pa propadle, ker niso mogle z večjimi prebiti konkurencije. Na Švedskem je bilo leta 1870 le še 442 žganjarij. Vse manjše žganjarije, ki so se hotele še obdržati, bile so prepovedane, čas destilovanja se je po postavi skrajšal in ob jednem se je na malo kupčijo s spiritom in žganjem velik davek naložil. S tacimi pripomagáli se je pijančljivost v Švediji jako zmanjšala. Leta 1830 se je popilo v Švediji 150 milijonov litrov domačega žganja, leta 1870 le 40 milijonov.

XIV.

Star pregovor pravi, da prilika nareja tatove. Kjer je dosta skrivnih kotov za kvartavce, tam se veliko kvartá; koder se prostitucija javno po ulicah kaže, tam najbolj cvete, in koder je na vsakih deset korakov prodálnica za žganje ali krčma, tam se dosta popije. Naravno je, da je število točáren merilo pijančljivosti; da se jih more toliko vzdržati in rentirati se, mora se mnogo popiti; treba je mnogo srednjih pivcev, ali zadostuje tudi malo pivcev, ki pa mnogo popijó. Načelo pri druzih strokah kupčijskih veljajoče, da se ponudbe blagá ravnajo po vprašanji za njim, ne velja pri trgovstvi z žgano pijačo, kajti žganje ni nobena potrebščina za življenje, ker se brez njega kaj lehko in še boljše živí, ampak tukaj dela ponudba, da se po žganji vprašuje. Mislimo si hip, da ni v velicem kraji žganja dobiti: bode li za tega voljo temu kraju se zgodila katera kvara? Kolikor toliko se v jednem kraji pijančljivost zmanjša, ako ni toliko prilike za pijančevanje. Postavne določbe o podeljenji pravice krčmarjenju je skušano pripomagálo proti pijančljivosti.

Postave, katere določujejo podeljenje pravice za točenje žganih pijač, so v raznih državah jako različne, vse pa imajo namen, točenje žganja nekoliko ovréti. Na Francoskem se je izdal leta 1872 zakon, da imajo oblasti pri privoljenji pravice do točenja z večjo strogostjo paziti na potrebo točáren in na svojstva krčmarjeva, ter da se krčmarji pri najmanjših pregreških proti naredbam ostro kaznjújejo. Ta naredba se je naslanjala na opazovanje, da je na Francoskem broj krčem in točáren narasel na neprimerno visòk broj 400.000.

Na Angleškem imajo pravico dajati koncesije posebno za to postavljene komisije; krčmarje nadzorovati pa imajo mirovni sodniki, kateri imajo tudi pravico pregreške krčmarjev kaznjevati. Izvršitev naredeb, krčmarjev se tičočih, na Angleškem ni vedno jednako stroga. Dôkler so bili prej liberalci na vladnem krmili, so jako ostro postopali proti sebičnim in svojeglavim krčmarjem; ko so pa konservativci prišli do vlade, so krčmarjem z dopustljivostjo plačevali, kar so jim ti pri volitvah proti liberalcem pomagali.

Na Švedskem veljá tako zvana gotenburgska sistema. Prej je plačal krčmár za pravico točenja najmenj 1000 tolarjev. Da se mu krčmarjenje izplača, mora biti mu skrb, da kolikor največ mogoče potóči. Najveljavnejši možjé v Gotenburgi so skleníli, da sestavijo delniško društvo, katero bi poskušalo vse krčme vsega mesta náse spraviti; izgubo bi trpeli udje društva, dobiček pa se steka v mestno blagajnico. Tekom jednega leta je spravilo to društvo vseh 61 krčem v mesti náse in plačalo 37.000 goldinarjev v mestno blagajnico. Pijače so se

točile samo za potrebo, žgane pijače so bile izključene, delovcem in ubogim ljudém se je dajalo pijače za največjo potrebo. Nasledek temu je bil, da ni bilo v Gotenburgi videti pijanega človeka.

Ta sistema je dan danes uvédena v 57ih izmed 90ih mest Švedije in v Norvegiji v 19 mestih. Ni treba tukaj razpravljati, da je ta sistema mogoča pri nesebičnih, človekoljubivih in domoljubnih ljudéh: na Angleškem se je do dan danes ni nobeden kraj poprijel.

Na Ruskem se je pred odpravo monopola trženje z žgano pijačo dajalo v najem najboljšemu zakupniku in zakupnik je zopet prepuščal pródanje žganja manjšim zakupnikom in krčmarjem.

Ta sistema je nepopisno mnogo kvare napravila ruskemu národu, saj je lehko umevno, da je vsak zakupnik trudil se, kolikor največ moči žganja potôčiti ter narediti dobro kupčijo. Omenjali smo uže zgoraj, da je država iz samih davkov na žgano pijačo vlekla tretjino vseh dohodkov. Kar so začeli odločilni krogi slabe nasledke take sisteme spoznavati, sklenili so, da se zmanjša broj krčem. Prvo poskušnjo so naredili v Petrogradi leta 1874; zmanjšali so broj krčem in policija je imela pravico licence dajati ali zabranjevati. Poleg zakupnega davka se je tudi še točilni davek naložil; vsaka krčma, katera je plačevala prej po 45 rubljev na leto, plačuje ga zdaj po 90 rubljev.

V Avstriji je za točenje treba dovoljenja politične oblasti, prostori za točárne imajo imeti poroštvo za javno varnost in nadzorljivost; broj krčem se ima kolikor mogoče zmanjšati.

V Galiciji je imelo uže od nekdaj plemstvo jedino pravico žganje kuhati in pródati. Ta pravica se naziva propinacijska pravica. To so poljski plemiči doslé vedeli še vedno pridržati si, ker jim je bila izvòr velikih dohodkov. Leta 1875 je gališki deželni zbor propinacijsko pravico plemstva še za 25 let podaljšal; v tem se bode nabiral kapital, s katerim se ima ta pravica idemnizovati. Ali tudi po minolih 25 letih bode obdržalo še plemstvo pravico imeti v vsaki vasi krčmo in ne bode dobil nobeden drug dovoljenja za krčmarjenje od pristojne oblasti, ako ne bode dotični plemič s tem zadovoljen. Koristi plemstva poljskega ležé zatorej v tem, da se kolikor mogoče največ žganja razprodá. Da je ljudstvo v Galiciji tako zaostalo, materijelno in dušno, ima večinoma poljsko plemstvo na vesti. Ako višja moč ne seže tù sem skôro z mogočno roko, bode poljsko ljudstvo vedno nižje padalo za pijančljivosti voljo v korist svojemu plemstvu.

Po Nemškem so s podeljevanjem pravic za točenje prav radodarni. Ako je krčmar pri policiji še količkaj dobro zapisan,

in je prostor za krčmo pripraven, se prošnji ne smé odreči. Zato je pa tudi v Berolini po nekaterih ulicah, posebno tacih, kjer večinoma delovci stanujejo, po več krčem v jedni in tisti hiši, katere lehkomiselne ljudí molzejo in na nič spravljajo. Po pravici toži učeni profesor Reclam: „Ni vojska, ni nje nasledki, ni pomanjkanje bogobójnosti, ni materijalistično nagnenje sedanjega časa ni zakrívilo surovosti in neubogljivosti ljudstva, o kateri pričajo sodnijski in policijski akti vseh nemških držav, nego neverjetno silen broj krčem, katere se od tedna do tedna množé po vseh mestih.“

Davki na žgane pijače se plačujejo ali pri produkciji žganja ali spirita, ali pa kot užitnina ali dobitkovina. Po raznih državah je davščina od žganih pijač jako različna. Nekatere države zasledujejo v tej davščini bolj fiskaličen smoter, druge zopet hoté preveliko pijančljivost z velikim davkom zapréčiti. Na Nemškem, v Belgiji in Avstriji je davek na žganje najnižji, največji na Angleškem. Na našo mero in naš novec preračunjeno se plača od litra v polnih številkah: na Pruskem 6 krajcarjev, v Avstriji 5 krajcarjev, na Ruskem 40 krajcarjev, na Angleškem 1 gld. 10 krajcarjev, na Holandskem 5 krajcarjev, v Švediji 30 krajcarjev. Kolikor nižji je davek od žganja, toliko cenejše ga lehko krčmarji točijo; ako se pa njemu cena preveč poviša, skušajo krčmarji in producenti tihotapstvo, zalivajo žganje z vodó ter mu primešavajo omamílnih tvarín, s čemer nadomestujejo njega pravo moč. Državni blagajnici je najkoristnejše, ako se davek v žganji do neke ne previsoke stopinje poviša; če se pa gré čez ta broj, začnó dohodki zopet padati, ker se tihotapstvo začne splačevati navzlic kaznim, katere so proti tihotapstvu določene. Najlepše nam razjasnujejo te zadeve skušnje v séverni Ameriki. Po končani vojski med sévernimi in južnimi državami so bile finance séverno-amerikanskih zjedinjenih držav tako na slabem, da se je moral davek naložiti na vsak deželni produkt in tudi na spirit. Pred vojsko ni bilo nobenega davka na spirit in je bil tako po céni, da so ga imeli za vsako potrebo in celó namesto drv za kuhanje. Naložili so 10 frankov davka na jedno galono (3·8 litra). Nasledek temu je bil, da so postavno dovoljene továrne za žganje in spirit propadale, ker niso mogle več shajati nasproti mnogim tajnim, katere so se začele po državi. Prišló je tako daleč s to skrivno produkcijo, da se je v New-Yorki žganje in spirit očitno po nižji ceni pródal, nego so bili sami davki nánj. Prigodilo se je tudi, da so sodove z žganjem, kateri so ležali v davkarskih zakladnicah, v sporazumljenji s podkupljenimi uradniki z vodo napolnili, na ladje naložili in na neko fingirano firmo zunaj Amerike napotili. Eksportovano žganje je bilo brez davka. Nastalo je v tem v Ameriki veliko sleparsko društvo „Whisky-Rings“, pri katerem je bilo tudi nekoliko najvišjih uradnikov, kateri so vse naredbe proti tihotapstvu namenjene precej ovajali in vlekli za to iz prislepar-

jenega dobička svoj delež. Tako je prišlo, da je dohodek od žganja leta 1833 znašal le 90 milijonov frankov. Ker ni bilo mogoče v okom priti skrivnemu produciranju žganja, znižale so davek jedne golone od 10 frankov na 3 franke; leta 1870 so znašali dohodki od žganja uže 225 milijonov frankov. Iz tega je razvidno, kako nevarno je mejo pri davkih na žganje prestopati.

Blizu jednake skušnje so imeli tudi Francozi in Angleži. Velike kazni od 500 — 5000 frankov niso mogle tihotapstva zabraniti in kazni so znašale na Francoskem leta 1868: 2 milijona frankov, leta 1873 pa uže 6 in pol milijona frankov.

Po vseh državah imajo razven davka od produkcije tudi še dohodarino in dobitkovino. V séverni Ameriki je ta najmanjši davek 50 tolarjev, na Angleškem plačajo nekatere točárne celó do 2000 gld.

XV.

Po vseh državah imajo naredbe, katere določujejo, kako dolgo smejo biti krčme odprte in ob katerih urah jih je zapirati. V nekaterih državah so bili o tem odločilni bolj verozakonski nazori, v drugih pa upor proti brezmernemu pijančevanju. Po mestih in po deželi v Avstriji se imajo po ministerski naredbi dné 3. aprila l. 1855 vse krčme ob določeni uri zapreti. Političnim oblastim in županstvom je podeljena pravica, da imajo v posebnih slučajih naredbo polajšati. Skušnje učé, da se nedelje in praznici še bolj za pijančevanje porabijo, kakor nočí, izlasti za nekatere delovce so praznici zapeljivi. Kar ves teden zaslužijo, v nedeljo zapijó. Tudi prepovédanih dejanj se izvrši največ ob nedeljah. Pastor Schröter je izračunal, da je izmed 2178 zaradi telesnega poškodovanja in ubôja obsojenih ljudi to hudodelstvo storilo jih 716 v nedeljo. Med 215 možmi, kateri so hudodelstvo izvršili v ponedeljek, je bilo 113 tacih, ki so ta dan praznovali („blauer Montag“). Tudi hudodelstev druzih vrst se izvrši največ ob nedeljah. Iz tega ozira so nad vse Angleži strogi pri izvrševanji naredeb, tičočih se zapiranja krčem. V Londoni je zapovedano, da imajo biti ob nedeljah in praznicih točárne in krčme zaprte do 1. ure popoludné, od 3. — 6. ure popoludné, in od 7. ure zvečer do druzega jutra do 6. ure. Še strožji so Škoti. Njim velja postava (Forbes Mackenzie etc. etc.), da ne smé nobena točárna biti ob nedelji odprta. Nasledek te stroge naredbe je tam očividen. Leta 1852 je bilo v Edinburgi 729 pijancev détih v zapor, leta 1864 pa, ko je veljala uže nova naredba, samo 164. Ravno taki ukazi veljajo tudi v nekaterih séverno-amerikanskih državah. Pri tem, se vé, ne smémo pozabiti, da se nedelja nikder tako strogo ne praznuje nego pri Angležih, v tej stvari jako rigoroznih.

XVI.

Postave proti pijančljivosti v obče se obračajo ali proti krčmarjem, ali proti pijancem. Malo ne po vseh državah imajo ostre postave proti takim krčmarjem, ki dajejo po pijanstvi znanim gostom toliko piti, da se še bolj vpijanijo, ali kateri dajejo žgane pijače še ne 16 let starim dečkom. Razne države postopajo različno strogo proti krčmarjem, kateri iščejo od pijanih gostov dobička. Na Francoskem določuje člen 4 — 7 postave od leta 1873: Krčmarje in prodajalce žganja, kateri očividno pijanim osobam ali še mladolétnikom dajejo vpijanljivih pijač, zadene nóvčna kazen ali kazen zapora. Na Angleškem znaša kazen za tacega krčmarja 100 — 200 gld. Nekatere države séverne Amerike imajo silno stroge postave proti točarjem. Določuje se, da je krčmar, pri katerem se je človek vpijanil, tudi odgovoren za vse nasledke pijanosti človeka, ki se je pri njem napil, in ako se je pijancu katera nesreča zgodila za pijanosti voljo, je krčmar za to odgovoren; žena in otroci morejo od krčmarja odškodnine tirjati. V državi Illinois se plača za pravico krčmarjenja 3000 — 5000 tolarjev. Iz tako nabrane vsote se plačujejo po pijanosti zakrivljene kvare.

Kazni proti krčmarjem, kateri skušajo lehkomiselne ljudi vpijaniti, so popolnoma opravičene. Pijančljivosti podvržen ali natrkan človek ni več popolnoma gospodar svojih dejanj in nima po kazenskem zakoni toliko odgovornosti za doprinešena prepovedana dejanja, kakor trezen. Popolnoma pravično je zatorej, da nosi takóv sebični krčmar odgovornost o dejanjih gostovih v pijanosti izvršenih in o nesreči, nastali po pijanosti.

Znano je, da nekateri krčmarji porabljajo pijanost gostovo, da ga popolnoma izmolzejo. Dôkler vidijo novcev pri njem, mu nosijo na mizo. Če uže pijanec plačník ne more več piti, pomagajo mu drugi pivci. Ni dovolj, da krčmar gostu mošnjo izprazni; tudi uže pijanemu, na pol nezavestnemu, nosi pijačo na mizo na upanje ter pomaga peti:

„Saj birt še kredo 'ma,
Bratci le pijmo ga".

Po nekaterih državah velja naredba, da krčmar tirjatev od pijače ne more iztirjevati. V Avstriji veljá jednaka postava zdaj samo še za Gališko in določuje, da tirjatve za žgane pijače ne morejo iztirjavati se, da so poračunstvene in založne pogodbe neveljavne ter so vsa navidezna dejanja, s katerimi bi se naredbam te postave ogniti skušalo, neveljavna.

XVII.

Državna oblast ima moč postopati tudi proti pijancem samim. Doktrinaristi sicer trdé, da nima država pravice sezati tako daleč v okrožje osobne slobode in kaznjevati človeka, ki se za svoj novec napije in nikomer nič žalega ne stori. To je vse prav lepo; ali država kaznuje tudi igralce in prostitucijo, ako se v javnosti kaže. Država ima dolžnost, kaznjevati vsako nevarno dejanje. Ali je morda nravno, po javnih krajih s kričanjem, kletvijo razsajati? Ali se prilega nravstvenemu okusu z dejanjem, kažóčim izgubljeno sramežljívost, delati pohujšanje? Ali smé javna oblast vse v nemari puščati? Še očitnejši se kaže dolžnost javnih oblasti, postopati proti pijančljivcem, ako se spominjamo, kolikokrat je kriva pijanost nepostavnih dejánj.

Malo ne vse države imajo postave ali policijske naredbe, da se pijan človek, kateri kje obleží ali v pijanosti pohujšanje ali skandal dela, kaznjúje. Le v Belgiji nimajo proti pijancem nikakoršne postave. Po Nemškem in Angleškem so uže v sedemnajstem veki poskušali s kaznjevanjem pijancev pijančljivost zmanjšati. Kazen se daje ali v novcih ali pri ubožcih v zapori do 8 dní, če se pa pijanost pri tistem človeki ponavlja, tudi do 12 mesecev. Do leta 1873 so imeli Švedi najostrejše postave proti pijancem. Zakon od leta 1813 določuje, da se ima pijanec prvikrat nadéti z globo tréh švedskih tolarjev, v drugo z globo šestih tolarjev. Ako se je tisti človek še v tretje pijan našel, dobil je novčno kazen, poleg te pa izgubil vse državljanske pravice. Razsodbe proti pijancem so se ob nedeljah javno oklicavale. Ako se je še zopet vpijanil, dali so ga v posilno delárnico na 6 mesecev. Ako so našli duhovnika pijanega, odvzela se mu je precej služba. Leta 1841 se je ta postava nekoliko olajšala, ali vendar je še zdaj jedna najostrejših, kar jih imajo države proti pijančljivosti. Trdi se, da je na Švedskem pijančljivosti menj nego v kateri koli modernih držav.

Na Francoskem je dal Franc I. leta 1536 uže postavo proti pijancem. Kogar so našli pijanega, bil je zaprt ob vodi in kruhi; kogar so v drugo našli pijanega, tega je zadéla tačas še obče navadna telesna kazen. Pri trikratnem ponovljenji pijanosti so mu odrezali ušesa in ga prognali. Leta 1873. je sklenila poslanska zbornica postavo proti pijancem, katera določuje to-le: Člen I.: Kazen od 2 — 5 frankov zapade, kogar najdó očito pijanega na javnem prostori, na césti, na ulicah ali v krčmi. Člen II.: Kdor se tekom 12 mesecev po drugokratnem kaznjevanji zopet pijan najde, izročí se korekcijskemu tribunalu in se ima 4 — 6 dní in tudi do jednega meseca déti v zapor ali pa mora dotičnik 15 — 300 frankov plačati globe. Člen III.: Vsakemu, kdor je bil

dvakrat kaznovan, morejo se odvzéti naslednje pravice: a) glasovati in voliti; b) voljen biti; c) za porotnika ali javno službo voljen biti; tudi ne smé 2 léti nobenega orožja nositi. Ta postava se jako strogo izvršuje in izvedenci trdé, da ima jako dobre nasledke.

Tudi po postavi, ki je v Avstriji sklenjena, a ima samo le za Galicijo veljavo, se kaznjúje pijan človek, ki dela pohujšanje, z globo do 50 gld. Ta kazen zadéne tudi krčmarja, ako je pijanost zakrivil. Kogar najdejo trikrat pijanega, temu je prepovedano vse leto hoditi v krčmo.

Avstrijske kazenske postave §. 524 kaznjúje pijanost pri delovcih in rokodélcih, kateri po strehah in podéh delajo, ali kateri imajo opravljati s stvarmi, nevarnimi za ogenj. Takóvi delovci in služinčad se kaznujejo v slučaji pijanosti z zaporom 1 — 4 dní, pri ponovljeni pijanosti do jednega meseca.

XVIII.

Jedenkratna pijanost človeka je po največkrat nasledek iz svoje ograje stopivših veselih ali žalostnih čutov; materijelna in moralna izguba še ni velika ter se dá lehko popraviti. Vse drugače je to pri privajenem pijančevanji. Privajena pijančljivost je bolestna strast, neozdravljiva pri nespremenljivih okoliščinah. Ona potare človeka gmotno in moralno, vzame mu krepost volje in dušnih močí, stori ga robom nerabljivim za oskrbovanje gospodarstva; pogrešanje veselja do dela združeno z zapravljivostjo spodkopava njega in družine blagostanje, stvarja revščino v rodbini, nravstveni proletarijat po slabih vzgledih ter je takóv nesrečen človek deželi ravno toliko na kvaro, kakor hudodelnik. Ali naj bi država mirno gledala, kako pijanec, ustrezajóč svojemu pohlepju, oplenjen slobode resnobnega mišljenja spodkopava sebi zdravje in domačo srečo — jedino le boječ se omejavati osobno slobodo? Kako naj bi država hotela jemati ozir na slobodo človeka, kateri je uže itak več nima! Iz teh ozirov imajo malo ne vse moderne države določbe, katere prepovedujejo krčmarjem, uže pijanemu človeku ali takóvemu, ki je po pijanstvi znan ali proglašen, še dajati pijače. Tudi skrbé postave za to, da se zapravljivosti po pijančevanji pride v okom s tem, da se imovini tacega človeka varuh postavi. Ako se uže s tacimi določbami pijanec sam ne dá popraviti, vendar se zabrani, da nesrečna rodbina po zapravljivosti moža na beraško palico ne pride. Na Nemškem se nepoboljšljivi pijanci izročajo kaznílnicam, kjer so prisiljeni raznih opravkov poprijeti se. Skušnje pa učé, da doslé ni bilo moči v teh zavodih le jednega pijanca spokoriti.

Jedva ko se takóv človek izpusti, ga njegov prvi pot vêde zopet — v krčmo. Negativni resultat tacih postavnih določeb je uže sam na sebi umljiv, ako si pred oči stavimo istino, da je pijančljivost bolezen; onemoglost svoje volje, vpadlost močî čez samega sebe je bistvo pijančljivosti kot bolezen. Pri navadnem neomikanem človeki, pri katerem se pijančljivost začenja, ponehava moč svoje volje nevidoma; brez vsacega vztrajnega boja nastane iz treznega človeka pijanec. Drugače se ta prevrat vidi pri omikanem človeki. Boj med svojo voljo in močjo strasti je časih nepopisljiv. Tak človek prosi svojih znancev in prijateljev, da bi ga zadrževali od pijače, da bi ga zaklenili in stražili: jedva prestane zunajne sile, prevlada strast.

Pijančljivost ni niti telesna, niti pravcata duševna bolezen, akoravno se od te zeló ne loči. Jasno je zatorej, da trdo kaznjevanje v zapori ali posilnih delárnicah tej strasti ne more storiti konca. Dalje se protivi čutu človečanstva, svoje volje oplenjenega pijanega človeka skupaj devati z navadnimi hudodelci. Ne samo, da oni ne najde v tacih zavodih pogojev za ozdravljenje svoje strasti, navzame se od svojih družnikov v ječi ali posilni delárnici slabih nazorov vsake vrste ter pride iz zapora od bolezni neozdravljen, da, še moralično pokvarjen. Ob jednem prinese saboj na próstost neizbrisljivo znamenje sodruštveništva s hudodelniki med nekdanje svoje znance ter postane nemogoč v boljšem človeškem društvi.

XIX.

Ako se po tem poti ne pride do zaželenega smotra, iskati je druge pomoči, s katero se more rešiti nesrečen človek pijančljivosti. Po nekoliko je takóvo sredstvo uže izumljeno in v *sévernih Amerikancih* tudi uže praktično uvêdeno. Ako bistra glava prodere z mislijo, da je pijančljivost svoje vrste bolezen, ondu ni daleč do prepričanja, da potrebuje pijančljiv človek posebnega varstva v navlašč za ta namen osnovanih in vojenih zavodih. Takóvo prepričanj je pri zdravnikih v *séverni Ameriki* postalo obče. Prvi ezavod za pijančljive ljudí se je osnoval v *Bostoni* leta 1857 in danes jih je uže kacih dvajset. Največ teh zavodov, ki so dobili imé „*asili*“, ustanovilo se je iz darov posameznih dobrotnikov. Ko so se pa videli njih resultati, so države vzele te asile v svoje varstvo in oskrbništvo ter jih zdaj ravno tako vzdržujejo, kakor druge bólnice. Ustop v te asile je ali prostovoljen ali prisiljen. V poslednjem slučaji izreče razsodbo kompetentna oblast po zaslišanji prič in zdravnikov, ki imajo dokazati, da je osoba res pijančljivosti udana v taki meri, da se je za naprej bati moraličnega in materijalnega pogina. Amerikanske sodnije ne pošiljajo uže kaznjevanih pijancev, ako je teh pijančljivost zastarana, v ječe ali posilne delárnice,

nego v takóve asile. V teh asilih skušajo voditelji in zdravníki po pijančljivosti dušno propadle ljudí zopet ohrabriti, tolažiti in v njih željo vzbuditi, da bi se odtegnili robstvu te strasti, katera jih je tako nesrečne storila. Tukaj se ne naklada nobena sila, ne čuje se očitanje, nego primerno poslovanje, tolažba, pouk in konverzacija bolnikov med saboj. Konverzacija se navlašč povspešuje, ker je za novoustopivšega uda neizmérne važnosti, da vidi in čuje uže na pol ali popolnoma ozdravljene hvaliti zavod, videti jih ponosne o zmagi nad samim sabo. Ponos, samosvest in moč volje v bolníki vzbuditi je glavni namen asilom in ta namen se tudi doséza, kakor poročíla pričajo. Zabraniti pa se mora popolnoma, da ne dobé bolníki niti kake pijače, niti druge vpijančljive ali mamílne tvaríne. Boj, katerega bojuje marsikater takóv bolník sam saboj, kriv je vidno velicega trpljenja; neznana silna moč ga žene k poželenji pijače, še ostali zdravi razum in volja delata temu nasproti.

Popolnoma jednako se opazuje pri morfinizmi. Morfij je v svojih učinkih opiju podobna tvarina. Zdravnikom služi jako ugodno za vtolaženje telesnih bolečin in pri raznih boleznih. Morfij rabi v novejšem časi pred vsem podkožno na ta način, da se z majhno za igló debelo brizgalčico pod kožo spustí. Učinek morfijev je po tem poti mnogo gotovejši in točnejši: bolečina vtrpne, vzbudé se prijetne fantazije, vesele misli se začnó vzdvigovati nad dušno obzorje, dôkler ne nastopi mirno in toliko zaželeno spanje. Izvabiti taka sladka čuvstva, mora se vedno več te tvarine rabiti, ker bi sicer v prejšnji množini ne imel morfij več močí na razvajene možjane. Iz potrebe vporabe morfija nastaja navada, iz navade strast ravno tako, kakor v Orijentalcih. Ako hoče tak človek morfij pustiti, nastopijo prav neprijetni in časih tudi celó nevarni prigodki v trupli. Brezkončna nemirnost, plašnost, obup, tesnoba v prsih, poželenje po samomoru obvlada takim človekom. Samemu sebi puščen in pri navadnih okoliščinah se tega zlà ne odvadi nobeden, ampak se to zgodí, ako je sploh še mogoče, samo še v bólnicah pod prav pazljivim varstvom. Ne dá se tajiti, da je učinek morfijev alkoholovemu jako podoben; morfinisti se pošiljajo v bólnice, alkoholisti pa v ječe!

V Evropi se je začelo vprašanje o tacih asilih ventilovati pred nekoliko leti posebno na Angleškem. V zbornici poslancev so bili izvolili poseben odbor „petnajsterih“, ki je imel stvar preiskavati in na podlagi izjav izvedencev in skušenj v Ameriki, kamor so poslali dr. Dalnymplejа, staviti predloge. Komisija se je združila v potrebi tacih asilov, in to leto se je v parlamenti sklenilo ustanoviti asil, prvega v Evropi.

Na Nemškem se trudijo zdravniki za blazníke dokazati potrebo takóvih asilov. Gotovo pride tudi pri nas to vprašanje na dnevni red preje ali poznejše. Kam hočemo s svojimi pijanci?

V kaznílnice in posilne delárnice ne gré devati jih, ker niso hudodelniki in ker se po dolgoletnih skušnjah v teh zavodih nobeden pijanec svoje zastarane strasti do pijančevanja ne ozdravi. Bolj bi kazalo takóve ljudí spravljati v blaznice; ali tudi to se dušnemu razpoloženji pijančljivca ne prilega, kajti njega razum ni pohabljen, kakor hitro se mu odvzame prilika pijančevanja. Iz pijančevanja izvirajoči „delirium tremens“ se dan danes v blaznicah zdravi. Ne samo, da takóv bolnik s svojim togotenjem, razsajanjem, besnenjem v blaznici dela mnogo nepriličnosti, ga tudi ni moči dlje obdržati v blaznici, kadar delirij mine. Žlahtniki in sosedi prosijo, da bi tacega človeka obdržali v blaznici, rekoč, da se mu skôro bolezen zopet povrne, in bojé se ga; ali blaznice so uže z druzimi blazníki preveč napolnjene, kakor da bi mogle biti še zavod za odpravljanje pijančljivosti.

Tudi nam ne bode počasi ostalo druzega, nego da bodemo morali omisliti si asil, ako hočemo, dase iz pijanca naredí zopet za človeško društvo koristen ud in da se marsikatera rodbina obvaruje gmotnega propada. Zgodovina amerikanskih asilov učí, da se ti lehko vzdržujejo samí, izlasti tačas, če minejo krive misli, da je asil po nekoliko blaznica, po nekoliko kaznílnica in če obvelja misel, da je asil le učilnica zmérnosti in ohrabrenja človeškega duha. Marsikomu se bode zdelo smeha vredno takóvo početje, ali na tacih ljudí mišljenje ni gledati, ampak vporabiti naprednih národov skušnje.

XX.

Poleg pomoči, ki ima namen neposredno zabranjevati pijančljivost, ima država še drugo moč, s katero lehko posredno in po načini, da posameznik je kar ne občuti, jako dobrotljivo in sigurno vzbuja zmernost v ljudstvi. Ta moč je vzgoja ljudstva. Opazovanja učé, da je pijančljivost pri neomikanih, surovih ljudeh najbolj ukoreninjena. Taki ljudje mislijo in trdé, da je uživanje žganja za zdravje in za človeško moč potrebno, menijo, da morajo močí po teškem deli pešati, ako se jih ne nadomestuje z žganjem. Takim je treba vcepiti prepričanje o nepotrebnosti te pijače za hudozmožnost človeško, kar se doseže s poúkom. V tem smisli poúk se daje v učilnicah, posebno v ponavljavnih, in na leci od duhovnikov, ki bi imeli podpirati nauk z dobrim vzgledom. Tudi vsacega omikanega človeka dolžnost je, da porabi svoj vpliv v pomnoženje zmernosti med ljudstvom.

Država ima pod svojo oblastjo veliko število vojakov in uradnikov. Pri vojacih se kaj lehko duh zmernosti krepi in odgoja nadaljuje. Armada, obstoječa iz treznih in zmernih vojakov, ne samo da v hrabrosti in vedênji prav sovražnikom nadkriljuje

armado z mnogimi pijanci, kar dokazuje Kirchner, ampak trezen vojak prinese na dom odpuščen jakega duha v svojo rodovino. Pruski vojaci so jako zmerni, kar priča, da je bilo leta 1871 zaradi pijanosti kaznjevanih le 245, akoravno so našli polne sode vina v francoskih kletih.

Mrzí se človeku, ako vidi pijanega berača. To je izmeček človeškega društva. Plazi se po hišah raztrgan in ubožen, da se človeku, ki ga ne pozná, v srce smili; živí od radodarnih rok, ali kadar priberači nekoliko krajcarjev, gré v krčmo ali točárno najnižje vrste ter vse zapíje. Tacim ljudem nasproti je treba neusmiljenosti in strogosti. Za delo sposobne je spraviti v posilne delárnice, a za delo nesposobne v siromašnice, kjer jim bode človeška radodarnost vsaj nekaj teknila, ljudstvo pa se bode iznebilo ljudí, ki dobrosrčnosti s pijančljivostjo v óči bijejo.

Slovenska knjižnica Ljubljana